UNIVERSITATEA „BABEŞ-BOLYAI" – CLUJ-NAPOCA
INSTITUTUL DE TURCOLOGIE ŞI STUDII CENTRAL-ASIATICE

MOŞTENIREA ISTORICĂ A TĂTARILOR

II

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

MOŞTENIREA ISTORICĂ A TĂTARILOR

II

COLECȚIA ISTORIE, CULTURĂ ŞI CIVILIZAȚIE TĂTARĂ

THE HISTORICAL HERITAGE
OF TATARS

II

TATAR HISTORY,
CULTURE AND CIVILIZATION SERIES

II

Volum apărut cu sprijinul Uniunii Democrate
a Tătarilor Turco-Musulmani din România

Ilustrația de pe copertă:
Inscripția hanului Mengli Ghiray I (1503) aflată deasupra „Porții Solilor”,
denumită şi „Poarta de Fier”, din Palatul hanilor tătari de la Bağcesaray.

UNIVERSITATEA „BABEŞ-BOLYAI” – CLUJ-NAPOCA
INSTITUTUL DE TURCOLOGIE
ŞI STUDII CENTRAL-ASIATICE

TASIN GEMIL NAGY PIENARU
Coordonatori

MOŞTENIREA ISTORICĂ A TĂTARILOR

II

Editura Academiei Române
Bucureşti, 2012

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie, nr. 13, Sector 5
050711, Bucureşti, România
Tel: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06
Fax: 4021-318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
Adresa web: www.ear.ro

Referenți științifici: **prof. univ. dr. Ioan-Aurel Pop**, membru al Academiei Române, rector al Universității „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca
prof. univ. dr. Nicolae Edroiu, membru corespondent al Academiei Române, director al Institutului de Istorie „George Barițiu”, Cluj-Napoca

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Moştenirea istorică a tătarilor, II/
coord.: Tasin Gemil şi Nagy Pienaru.-
Bucureşti: Editura Academiei Române, 2012
ISBN 978-973-27-2207-7

Gemil, Tasin şi Pienaru, Nagy (coord.)

Redactor: Gelu NEGREA
Tehnoredactare: Luiza STAN
Coperta: Mariana ŞERBĂNESCU

Bun de tipar: 11.11.2012. Format: 16/70 × 100
Coli de tipar: 50,25

C.Z. pentru biblioteci mari: 908.5 (=94.35)

C.Z. pentru biblioteci mici: 9

SUMAR/CONTENTS

CUVÂNT ÎNAINTE/FOREWORD

ALOCUŢIUNI/SPEECHES

SOCIETATEA ŞI ECONOMIA STEPEI – CONFLUENŢE ŞI METAMORFOZE SOCIETY AND ECONOMY OF STEP – CONFLUENCE AND METAMORPHOSES

SOCIOLOGIE ŞI LINGVISTICĂ – ANTROPONOMIE ŞI TOPONOMIE SOCIOLOGY AND LINGUISTIC – ANTROPONYMY AND TOPONYMY

DIASPORĂ ŞI EMIGRARE – DEPORTĂRI ŞI COLONIZĂRI
DIASPORA AND EMIGRATION – DEPORTATIONS AND COLONIZATIONS

COMUNITATEA TĂTARĂ DIN ROMÂNIA – VECTORII IDENTITĂȚII
TATAR COMMUNITY OF ROMANIA – IDENTITY VECTORS

DINASTII, FAMILII, ELITE – OAMENI REPREZENTATIVI
DINASTY, FAMILIES, ELITES – REPRESENTATIVE PEOPLE

OGLINZILE TRECUTULUI – MEMORIA ŞI IMAGINEA CELUILALT
MIRRORS OF THE PAST – MEMORY AND IMAGE OF THE OTHER

PRAXIS ŞI TEORIE – GEOPOLITICĂ ŞI GEOSTRATEGIE
PRAXIS AND THEORY – GEOPOLITICS AND GEOSTRATEGY

CULISELE DIPLOMAŢIEI – CONFRUNTĂRI ŞI RIVALITĂŢI
BACKSTAGE DIPLOMACY – CONFRONTATIONS AND RIVALRIES

CUVÂNT ÎNAINTE

Tătarii au dominat un întins teritoriu eurasiatic. A fost aceasta urmarea înzestrării lor militare, a spiritului de corp şi a disciplinei înăscute, dar şi a altor însuşiri native. Astăzi ei reprezintă în bună măsură o amintire a ceea ce au fost înaintaşii lor, dar recunoaştem în ei, în modestia şi sârguinţa lor, pe cei care nu doar au cucerit, ci, mai ales, au ştiut să organizeze şi să cârmuiască uriaşe spaţii. Ei au avut meritul de a îngădui şi chiar de a se implica în vaste operaţii comerciale, fără îndoială în folosul lor, dar şi al celor care participau la ele din rândul „celorlalţi". Fără ei n-am putea înţelege pe deplin trecutul Asiei şi al Europei.

Imperiul mongolo-tătar a fost o vastă punte între cele două continente. Ei n-au asigurat doar legături comerciale, ci au înlesnit transferul cuceririlor omului în lupta sa necontenită cu natura. Au reprezentat o trăsătură de unire între două sau chiar mai multe lumi, între civilizaţii. Fără îndoială că acţiunile lor de cucerire au purtat în ele, pentru cei care le stăteau în cale, şi o componentă de brutalitate, dar niciodată n-am putea reduce la atât procesul istoric extraordinar care a avut loc.

După perioada lor de afirmare şi dominare, au urmat răsturnări de situaţii, ridicarea altora şi atunci tătarii s-au văzut prinşi între Imperiul otoman, cu care au avut o firească şi multiplă legătură, inclusiv pe planul credinţei, şi Imperiul rus. Au străbătut ca o entitate de sine stătătoare, deşi firesc legată de imperiul sultanilor otomani, veacurile de mijloc, cele moderne şi contemporane, Crimeea reprezentând pentru ei un teritoriu de referinţă şi origine.

Prezenţi în ţările spaţiul românesc încă din veacul al XIII-lea, în situaţii succesiv diferite, de la cea de cuceritori la cea de astăzi, de conlocuitori, între ei şi români s-au stabilit legături indestructibile. Îm Bugeac, situat în sudul teritoriului dintre Prut şi Nistru prezenţa lor a fost numeroasă. În Dobrogea, teritoriu stăpânit de otomanii musulmani timp de o jumătate de mileniu, ei şi-au găsit – de altfel, cei dintâi încă din vremea stăpânirii în acele locuri a bizantinilor – un spaţiu de vieţuire care le-a convenit şi unde aveau să rămână mai departe şi după 1878 în cadrul statului român.

Tătarii s-au manifestat de peste un veac şi un sfert ca cetăţeni loiali ai României. Prin comportamentul lor ei reprezintă un model de cinste şi hărnicie. Din copilărie îmi amintesc cum bunicul meu îmi lăuda purtarea lor şi-mi ţin minte excelenţii pepeni pe care ştiau să-i cultive ! Sunt oameni oneşti şi „dintr-o bucată". O parte dintre ei ne-au părăsit, dar ceilalţi au rămas şi nu putem decât să ne bucurăm. În ceea ce mă priveşte, eu îi iubesc şi am spus-o public şi o spun din inimă !

Volumul de faţă realizat prin silinţele profesorului Gemil Tasin, directorul Institutului de Turcologie şi Studii Central-Asiatice al Universităţii „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca, unul dintre ei, însemnat cărturar şi, totodată, ca şi ei, cetăţean al acestei ţări, ne transferă imaginea trecutului tătarilor într-un tablou impresionant.

Accentul cade pe Crimeea şi pe Dobrogea, dar şi pe economie, pe migraţie şi emigrări, pe probleme de lingvistică, antroponomia şi toponimia nelipsind, dar şi pe legăturile cu spaţiul românesc, pe însemnate informaţii referitoare la comunitatea actuală a tătarilor din România, evident mai ales din Dobrogea, pe prezentarea unor personalităţi. Deosebit de interesante sunt studiile privind reflectarea imaginii tătarilor din spaţiul românesc în diverse izvoare şi, de asemenea, cele privind tătarii din Crimeea şi cei din Asia Centrală.

În ansamblu, volumul oferă o lectură instructivă şi necesară pentru a cunoaşte şi a înţelege trecutul dar şi prezentul tătarilor în România, ca şi în lume. Ei sunt conlocuitori care merită întreaga noastră preţuire.

Acad. DAN BERINDEI

Vicepreşedinte al Academiei Române
Preşedinte de onoare al Secţiei de
Ştiinţe Istorice şi Arheologie

FOREWORD

Owing to their military spirit, natural abilities, innate discipline, and many other characteristic traits, the Tatars were successful in controlling a vast Eurasian territory. Nowadays, they are a dim reflection of their ancestors and, in the modesty and diligence they demonstrate, one may recognize not as much the conquerors, as the efficient organizers and administrators of vast areas. Theirs was the merit to allow and engage in extensive commercial operations, to their own benefit and to that of all the other parties involved. Without the Tatars, we could not fully understand the history of Asia or Europe.

The Mongol-Tartar Empire was a vast bridge between two continents. The Tatars not only provided commercial links, but they also facilitated the transfer of man's conquests in his constant struggle with nature. They were a common trait between two or several worlds and cultures. Undoubtedly, there was an element of brutality associated with their conquering efforts, but one cannot reduce to this one element the great historical process which took place owing to them.

Tatar domination was followed by change in the international backdrop and the rise of new powers. The Tatars found themselves caught between the Ottoman Empire, with which they were connected in natural and multiple ways, also owing to a common faith, and the Russian Empire. They evolved as a specific entity – albeit naturally related to the Ottoman Empire sultans – through the Middle Ages, and the modern and the contemporary times, having Crimea as a place of reference and origin.

The Tatars came to the Romanian area in the thirteenth century, and their presence here, in a succession of situations, from conquerors to co-inhabitants nowadays, led to the creation of indestructible ties with the Romanians. They settled in large numbers in Budjak, a province located in the south of the territory lying between the Prut and Dniester. In Dobrudja, a territory ruled by the Ottomans for half a millennium, they found – being in fact the first, in the days of the Byzantine rule there – propitious circumstances, and they continued to live in this province after 1878, within the Romanian State.

Tatars have been loyal citizens of Romania for over a century and a quarter. They are a model of honesty and diligence. As a child, I remember my grandfather praising their conduct, and I also remember the excellent melons they used to cultivate! They are honest, reliable people. Some of them have left us, but others stayed, and we can only rejoice for it. As to me, I am deeply attached to them;
I said it publicly, and I said from the heart!

The present volume, which we owe to Professor Gemil Tasin, Director of the Institute of Turkish Studies and of Central-Asian Studies of the "Babeş-Bolyai" University of Cluj-Napoca, a Tatar himself, a great scholar and a citizen of this country, like many other Tatars, offers an impressive image of the Tatars' history.

Accent is laid on Crimea and Dobrudja, on economy, migration and emigration, linguistic problems, anthroponymy and toponymy, the links with the Romanian space, a host of important information on the current Tatar community living in Romania, especially in Dobrudja, and a number of representative Tatar figures. Of particular interest are the studies on how the Tatars living in the Romanian space are pictured in various sources, and the studies on the Tatars of Crimea and Central Asia.

The book is an instructive and much needed reading, which makes possible a better understanding of the past and present of Tatars living in Romania and worldwide. The Tatars are our fellow citizens, deserving full appreciation.

Academician Dan Berindei

Vice-President of the Romanian Academy
Honorific President of the Department of History
Sciences and Archaeology

ALOCUȚIUNI / SPEECHES

Onorat Prezidiu,
Stimați colegi,
Doamnelor şi domnilor,

Îngăduiți-mi mai întâi să salut personalitățile oficiale centrale şi locale care ne-au onorat, dând curs invitației de a participa la această reuniune inaugurală. In acelaşi timp, îmi face mare plăcere să mulțumesc distinşilor oameni de ştiință din țară şi străinătate, care au înțeles însemnătatea aparte a acestei manifestări ştiințifice pentru promovarea unei direcții de cercetare, neglijată multă vreme în istoriografia românească, dar şi în cea străină. De asemenea, doresc să-mi exprim recunoştința față de dv., cei prezenți în această sală, pentru că sunteți alături de noi şi, sper, că veți fi şi în următoarele zile împreună cu noi; vă asigur că veți afla de la specialişti de prestigiu informații şi interpretări ştiințifice extrem de interesante, de natură să contribuie la conturarea adevăratei istorii a tătarilor. La această ediție a Sesiunii noastre participă prestigioşi oameni de ştiință din: Turcia, F. Rusă, Ucraina, R. Azerbaidjan, Ungaria, Italia, Kazahstan, Anglia şi, desigur, România.

Este locul să-mi exprim în acelaşi timp şi regretul că unii dintre valoroşii oameni de ştiință înscrişi în Programul Sesiunii noastre nu au putut veni, aproape toți din cauze obiective. Regret îndeosebi faptul că, cercetători de mare prestigiu ştiințific din Republica Tatarstan, între care şi academicieni, nu au reuşit să vină până aici, deşi ştiu sigur că au dorit cu ardoare să fie prezenți la această reuniune ştiințifică. In acest context, permiteți-mi să îl salut încă odată pe vechiul şi bunul meu prieten, profesorul Albert Burkhanov din Kazan, care nu numai că a făcut sacrificii materiale substanțiale pentru a fi aici, cu noi, dar a mers şi la Moscova de câteva ori, special pentru a obține viza necesară lungii călătorii până la Constanța.

Tătarii au o istorie deosebit de bogată în fapte şi cuprinzătoare în spațiu şi timp. Dar, din nefericire pentru noi, tătarii, această istorie nu numai că este încă prea puțin cunoscută, dar ceea ce se ştie este în mare măsură distorsionată de către cei interesați. Pierzându-şi entitatea statală de multă vreme, tătarii nu au putut să-şi promoveze istoria națională. De abia după dispariția URSS, istoricii tătari, în primul rând cei din Republica Tatarstan (care, după cum se ştie este republică suverană în cadrul Federației Ruse), au început să dezvolte, în cadrul Academiei de Ştiințe a R.Tatarstan, un program ştiințific amplu de cercetare a istoriei tătare. Aceste străduințe s-au soldat până acum cu multe lucrări valoroase, între care aş menționa tratatul de *Istorie tătară*, în 7 volume (în lb. rusă), din care au apărut deja trei tomuri, *Istoria şi civilizația tătară* (în lb. engleză), ca şi masivele opusuri cu caracter enciclopedic, *Enciclopedia Tătară* (în două ediții: rusă şi tătară) şi *Atlas Tartarica* (în lb. rusă), apărute în ultimii ani. Desigur, se depun eforturi remarcabile în acest sens şi de către istoricii tătari din Crimeea, ca şi de către cei din Turcia. Iar în ultima vreme, se manifestă tot mai vădit, îndeosebi în SUA, un curent novator denumit „Rethinking World History” (Regândirea istoriei universale), în cadrul căruia se acordă o atenție specială şi reevaluării istoriei tătare. Imi place să cred că a început, fie şi încă nu foarte puternic, un reviriment în direcția cunoaşterii istoriei

adevărate a tătarilor, proces complex de lungă durată şi în care am dori implicarea a cât mai multor istorici bine intenţionaţi din cât mai multe ţări. Sesiunea noastră se înscrie în acest context ştiinţific. Ne exprimăm convingerea că rezultatele ei vor fi pe măsura aşteptărilor, dată fiind înalta calitate ştiinţifică a tuturor participanţilor.

Sesiunea ştiinţifică „Moştenirea istorică a tătarilor” este gândită în coordonate internaţionale, ca o întrunire ştiinţifică periodică, din doi în doi ani. Ea se poate desfăşura atât în România, cât şi în oricare altă ţară dispusă să găzduiască o asemenea manifestare ştiinţifică. Lucrările pregătite pentru această sesiune, ca şi pentru cele viitoare vor fi publicate în volume separate, care vor purta însă acelaşi titlu. Am publicat deja primul volum şi sperăm să publicăm în curând şi al doilea volum, care va cuprinde lucrările pregătite pentru această Sesiune, chiar dacă unii dintre autorii lor nu au putut participa personal la ea. Intenţionăm să punem astfel bazele unui *Corpus de istorie şi civilizaţie tătară*, compus din cât mai multe tomuri şi elaborată cu participarea oamenilor de ştiinţă din cât mai multe ţări. Scopul nu este de a cosmetiza istoria tătarilor, ci de a aduna materiale ştiinţifice necesare elaborării unei istorii adevărate a tătarilor, aşa cum a fost ea, cu părţile ei bune şi cu cele rele. In orice caz, suntem convinşi de faptul că, adevărul istoric nu poate fi mai rău decât imaginea creată tătarilor, de atâtea veacuri, de către toţi cei care au făcut din tătari „ţapii ispăşitori” ai nereuşitelor din propriile lor istorii.

Vă rog să-mi permiteţi să mulţumesc şi aici, în mod special, conducerii prestigioasei Universităţi Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca, personal d-lui rector, profesorul Andrei Marga, pentru larga deschidere demonstrată faţă de lumea turcă, inclusiv faţă de tătari. Respins în alte locuri, poate mai potrivite, *Institutul de Turcologie şi Studii Central-Asiatice* a găsit în Cluj un mediu academic prielnic pentru afirmare plenară şi dezvoltare rapidă. Această Sesiune este a şaptea acţiune ştiinţifică şi culturală de dimensiuni naţionale şi internaţionale iniţiată şi organizată de către Institutul nostru, numai în acest an, singur sau în cooperare cu alte instituţii sau organizaţii din ţară şi străinătate. In această ordine de idei, se cuvine să exprim mulţumiri şi prietenilor noştri azerbaidjeni, în primul rând Preşedintelui Republicii Azerbaidjan, E.S. Dl. Ilham Aliyev, care ştiu că apreciază personal activitatea Institutului de Turcologie şi Studii Central-Asiatice de la Universitatea Babeş-Bolyai, fapt demonstrat, între altele, şi de generosul sprijin material pe care l-am primit din partea statului azerbaidjan. Desigur, nu pot să nu amintesc în acest context numele vechiului şi bunului meu prieten Prof. univ. dr. Eldar Hasanov, ambasadorul R. Azerbaidjan în România. Excelenţa Sa a binevoit să vină personal, de câteva ori, la Cluj-Napoca, pentru a participa la diverse manifestări organizate de Institutul nostru, şi pentru a oferi sprijinul său deosebit de preţios, atât moral, cât şi material. De curând, Institutul nostru a deschis şi căile de cooperare şi cu o altă ţară emergentă din lumea turcă, anume Kazahstan. Suntem pe cale să stabilim în curând strânse legături de colaborare universitară şi cu Turkmenistanul. Ca Institut, dorim să fim cheia pentru deschiderea porţilor tuturor universităţilor şi institutelor ştiinţifice din toată lumea turcă, în vederea cooperării cu Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca, în primul rând, dar şi cu alte universităţi româneşti. Suntem determinaţi să ne îndeplinim cât se poate de bine acest rol, aşa cum am făcut de altminteri şi până acum.

Doresc să mulțumesc în mod special d-lui acad. Dan Berindei, vicepreşedinte al Academiei Române, care a binevoit să participe la această reuniune ştiințifică, în numele celui mai înalt forum de ştiință şi cultură al României. De asemenea, mulțumesc d-nei Füsün Aramaz, Consulul General al Turciei, d-lui Farid Abdinbayev, locțiitorul ambasadorului R. Azerbaidjan şi înalților reprezentanți ai autorităților locale, ca şi reprezentanților conducerilor unor prestigioase instituții ştiințifice şi culturale din România şi străinătate, aflați acum la acest prezidiu.

Nu în ultimul rând, doresc să mulțumesc conducerii Bibliotecii Județene „Ioan N. Roman" din Constanța, personal d-nei Liliana Lazia, directoarea instituției unde ne aflăm acum, pentru generozitatea cu care şi de această dată ne-a pus la dispoziție această frumoasă aulă.

În numele organizatorilor, permiteți-mi să vă urez din nou un călduros Bun venit! şi să vă asigur de toată stima şi recunoştința noastră.

Închei, urând succes tuturor participanților!

Mulțumesc pentru atenția acordată.

Prof. univ. dr. TASIN GEMIL

Directorul
Institutului de Turcologie şi Studii Central-Asiatice
Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca

Honored Presidium,
Distinguished Colleagues,
Ladies and Gentlemen,

Allow me to firstly welcome the central and local official representatives that honor us by responding to our invitation to participate in this opening session. At the same time, I am very pleased to thank the distinguished scientists from Romania and from abroad who have understood the particular significance of this scientific session for the promotion of a research direction that has been neglected for a long time by the Romanian and foreign historiography. Furthermore, I wish to express my gratitude to you, for being here with us and I hope that you will join us during the following days as well. I assure you that you will learn from prestigious specialists utterly interesting scientific interpretations and information, meant to contribute to the outlining of the true history of the Tatars. In this edition of our Session there are present prestigious scientists from: Turkey, Russia, Ukraine, Republic of Azerbaijan, Hungary, Italy, Kazakhstan, England, and, of course, Romania.

I wish to express at the same time the regret for not having among us some of the very valuable scientists registered in our conference's program, most of them being unable to come for objective reasons. I particularly regret the absence of scientifically renowned researchers from the Republic of Tatarstan, among them academicians who I know would have ardently wanted to be here. In this context, allow me to salute once again my old and good friend Professor Albert Burkhanov from Kazan who made not only substantial material efforts to be here, but also went to Moscow some times, particularly to obtain the visa necessary for his long journey to Constantza.

The Tatars have a history especially rich in facts and extended in space and time. However, unfortunately for us Tatars, this history is not only little known but also mostly distorted by those with an interest to do so. Having lost their state identity a long time ago, the Tatars have been unable to promote their national history. It is only after the disappearance of the USSR that the Tatar historians, mainly those from the Republic of Tatarstan (which, as you know, is a sovereign republic within the Russian Federation), have begun developing within the Academy of Sciences of the Republic of Tatarstan an ample scientific program for the research of the Tatar history. These endeavors have so far resulted in many valuable works among which I would mention the treaty for *"Tatar History"* (in Russian), in seven volumes, three of which have already appeared, *"Tatar History and Civilisation"*(in English), as well as the great works with an encyclopedic character *"The Tatar Encyclopedia"* (in Tatar and Russian) and *"Atlas Tartarica"* (in Russian), that have appeared recently. Of course, tremendous efforts are made in this regard by the Tatar historians in Crimea and by those in Turkey. Moreover, lately a new innovative trend called "Rethinking World History" has begun manifesting particularly in the United States and within this a special attention is

paid to the reevaluation of the Tatar history. I like to believe that, even though not very strong, this is a shift in the direction of knowing the true history of the Tatars, a complex and long process in which we wish more well-intended historians from more countries be involved. Our session is part of this scientific context. We express our conviction that its results will be to the extent of the expectations, given the high scientific quality of all the participants.

The Scientific Session "The Historical Heritage of the Tatars" is considered at international parameters, as a regular reunion every two years. It can take place both in Romania or in any other country willing to host such a scientific event. The works prepared in this session, alongside the future ones will be published in separate volumes yet under the same title. We have already published the first volume and we hope that the second one will soon be issued comprising the papers prepared for this session, even if the authors could not personally participate in it. Thus, we intend to set the bases for a *Corpus of Tatar History and Civilization* consisting of several volumes and elaborated with the participation of rigorous scientists from as many countries as possible. Our purpose is not to embellish the history of the Tatars but to gather scientific material for a real history, presented as it was, with its good and bad sides. Nevertheless, we are certain that the historical truth cannot be worse than the image of the Tatars created for so many centuries by all those who have made the Tatars the "scape goats" for the failures in their own history.

Please allow me to particularly thank the management of the prestigious "Babeş-Bolyai" University in Cluj-Napoca, personally to its Rector Professor Andrei Marga for the large opening proven with regard to the Turkic world, including the Tatars. Rejected in other perhaps more appropriate places, the *Institute of Turkology and Central-Asian Studies* has found in Cluj an academic environment auspicious for plenary affirmation and rapid growth. This session is the seventh scientific and cultural event of național and international proportions initiated and organized by our Institute, only in this year, alone or in collaboration with other institutions and organizations from the country and abroad. In this respect, it is appropriate to express our thankfulness for our Azerbaijani friends as well, firstly to the President of the Republic of Azerbaijan, H.E. Mr. Ilham Aliyev, who I know appreciates the activity of the *Institute of Turkology and Central-Asian Studies* of "Babeş-Bolyai" University, fact demonstrated by the generous endorsement and material support that we were offered by the Azerbaijani state. Of course, I must evoke in this context the name of my good and old friend Prof. Dr. Eldar Hasanov, the Ambassador of the Republic of Azerbaijan in Romania. His Excellency was kind to personally come to Cluj a few times to participate in various manifestations organized by our Institute and to offer his precious support both morally and materially. Our Institute has also opened paths of collaboration with another emerging country in the Turkic world, namely Kazakhstan. We are about to establish close university cooperation relations with Turkmenistan, as well. As an Institute, we wish to be the key for opening the doors of all universities and scientific institutions in the Turkic world with a view to the cooperation mainly with "Babeş-Bolyai" University of Cluj-Napoca but also other Romanian universities. We are determined to achieve this goal, as we have been so far, too.

I would like to particularly thank Professor Dan Berindei, Vice-president of the Romanian Academy, who was kind to participate in this scientific reunion on behalf of the highest forum of science and culture in Romania. Also, I would like to thank Mrs.Füsün Aramaz, Consul General of Turkey, to Mr. Farid Abdinbayev, DCM in the Azerbaijan Embassy, to high representatives of local authorities and to all representatives of the prestigious scientific and cultural institutions from Romania and abroad, who there are now at the chair of this meeting.

Not least, I wish to thank the management of the "Ioan N. Roman" County Library in Constanța, personally to Mrs. Liliana Lazia, the Director of the institution in which we are right now, for the generosity with which she has once more put this beautiful hall at our disposal.

On behalf of the organizers, let me warmly bid you *Welcome!* and assure you of all our esteem and gratitude.

I finish by wishing success to all participants!

Thank you for your attention.

Prof. Dr. TASIN GEMIL
Director
Institute of Turkology and Central Asian Studies
"Babeş-Bolyai" University, Cluj-Napoca

Stimați oaspeți din țară și de peste hotare,
Dragi prieteni,
Doamnelor şi domnilor,

Vă rog să-mi permiteți, ca în numele Uniunii Democrate a Tătarilor Turco-Musulmani din România(UDTTMR) să adresez urarea noastră tradițională de bun venit – *Koş Keldınız* – tuturor participanților din țară și străinătate. Este o onoare pentru mine să salut atâtea personalități ilustre ale științei româneşti şi străine, care au binevoit să vină la această manifestare științifică, care are o însemnătate deosebit de mare nu numai pentru tătarii din România, ci şi pentru toți tătarii din lume.

In acest an, Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România a sărbătorit a 20-a sa aniversare. Organizația noastră are caracter etno-confesional şi are ca scop fundamental apărarea și promovarea identității naționale a tătarilor din România. Potrivit estimărilor noastre, comunitatea noastră numără în jur de 45 000 persoane, deşi statisticile oficiale consemnează un număr mult mai mic.

In cele două decenii de existență a UDTTMR, au fost depuse eforturi susținute pentru revigorarea credinței noastre islamice ancestrale, pentru salvarea limbii materne, aflată în pericol de dispariție, pentru promovarea tradițiilor şi culturii noastre naționale, pentru păstrarea şi îmbogățirea patrimoniului nostru material şi spiritual etc. Trebuie să relevăm cu satisfacție faptul că, imediat după căderea regimului comunist, în decembrie 1989, atitudinea guvernanților români față de noi, tătarii, ca de altfel şi față de toate celelalte minorități naționale din țara noastră, a fost una cât se poate de binevoitoare. Este de ajuns să menționăm în acest sens faptul că, încă de la alegerile parlamentare din 1990, tătarii sunt reprezentați în Parlamentul României, iar Guvernul român ne alocă în fiecare an o subvenție substanțială. De altminteri, şi organizarea acestei Sesiuni ştiințifice internaționale, pe care o gândim ca una periodică, este posibilă grație acestei susțineri materiale generoase a Guvernului României. Această subvenție guvernamentală ne permite să organizăm anual diferite activități specifice etniei, precum şi *Festivalul internațional al portului, dansului şi cântecului turco-tătar* care a ajuns la a XVI-a sa ediție.

De asemenea, am publicat numeroase lucrări ştiințifice şi literare, atât în limba tătară şi turcă, cât şi în limba română. In această ordine de idei, doresc să vă informez că am alocat deja în bugetul nostru banii necesari pentru publicarea volumului al II-lea din colecția *Moştenirea istorică a tătarilor*, care va cuprinde lucrările pregătite pentru această ediție a Sesiunii noastre. In aceeaşi ordine de idei, ca o realizare remarcabilă credem că poate fi consemnată şi inaugurarea, în toamna anului trecut, chiar în prezența Preşedintelui României, Dl. Traian Băsescu, a noului sediu central al UDTTMR. Va fi o onoare pentru noi să vă primim în această seară şi în această clădire, care sperăm să corespundă şi exigențelor domniilor voastre în materie de arhitectură funcțională. De asemenea, principalele filiale ale UDTTMR funcționează în propriile sedii, clădirile respective fiind proprietatea organizației.

Aproape toate filialele UDTTMR au propriile lor echipe de dansuri tătăreşti, unele dintre ele chiar mai multe echipe. Nu este lipsit de interes să menționez faptul că, înainte de 1990, erau extrem de puţini cei care mai cunoşteau dansurile noastre populare. Desigur, în crearea acestor formațiuni artistice am primit un sprijin substanțial de la conaționalii noştri din Crimeea. Veți avea ocazia în această seară să vedeți câteva din aceste echipe de dansuri, care vă vor oferi ca mostre unele din dansurile noastre tradiționale.

Problema învățării limbii tătare se arată a fi una mult mai dificilă decât am estimat noi. Dacă nu adoptăm urgent măsuri salvatoare eficiente în acest sens, riscăm să pierdem dialectul dobrogean al limbii tătare, dialect care a conservat o bună parte a vechiului lexic, adică acea parte pierdută de limba tătară literară din Crimeea. Limba tătară dobrogeană este un patrimoniu ce ar trebui apărat nu numai de către tătarii din România, ci şi de către toți tătarii din lume, ca şi de întreaga lume turcă. România ne acordă tot sprijinul posibil în acest sens, restul depinde de noi. Noi am făcut şi facem în continuare tot ceea ce ne stă în putință. Am înființat clase de I-IV în care limba tătară se predă instituționalizat (Şcoala nr.12 din Constanța, şi Şcoala din Medgidia), iar UDTTMR asigură transportul gratuit al tuturor elevilor din Constanța şi Medgidia care învață limba turcă şi tătară. Există şi cursuri benevole de limbă tătară în cadrul unor filiale ale UDTTMR, cursuri care sunt urmate de către tineri. Impreună cu specialisti din Crimeea s-a constituit şi o comisie pentru aceasta chestiune. Problema este însă departe de a fi soluționată. Credem că prin această Sesiune ştiințifică internațională putem să atragem atenția lumii ştiințifice de specialitate şi asupra acestei probleme stringente a tătarilor dobrogeni.

Tătarii din România sunt decişi să-şi apere identitatea şi să promoveze valorile lor spirituale, pe care le consideră nu numai un bun al lor, ci şi un bun al României şi al lumii întregi. Credem că prin cooperarea tuturor putem să învingem dificultățile istorice cu care ne confruntăm. Iar mesajul acestei Sesiuni ştiințifice este, după părerea mea, acela de a arăta lumii întregi faptul că această mică comunitate tătară din România este determinată să lupte pentru dăinuirea sa demnă într-o lume aflată în schimbări profunde şi permanente.

Vă rog să-mi permiteți să urez succes lucrărilor celei de-a II-a Sesiuni Ştiințifice Internaționale „Moştenirea Istorică a Tătarilor".

Vă mulțumesc mult pentru atenția pe care ați binevoit să mi-o acordați.

Av. VAROL AMET

Preşedintele
Uniunii Democrate a Tătarilor Turco-Musulmani
din România

Dear guests from home and abroad,
Dear friends,
Ladies and Gentlemen,

Please allow me, on behalf of the Democratic Union of Turkish-Muslim Tatars in Romania (DUTMTR), to extend our traditional greeting: 'Welcome' – '*Koş Keldınız'* to all the participants from home and abroad. It is an honour for me to salute so many illustrious personalities of the Romanian and foreign science, who have willed to come to this scientific event, which is of exceptional importance, not only for the Tatars in Romania, but for the Tatars in the whole world.

This year, the Democratic Union of the Turkish-Muslim Tatars in Romania celebrated its 20th anniversary. Our organisation has an ethno-confessional character and its fundamental purpose is protecting and promoting the national identity of the Tatars in Romania. According to our estimates, our community includes around 45,000 people, although official statistics record a much smaller number.

In the two decades of existence of the Democratic Union of the Turkish-Muslim Tatars in Romania, constant efforts were made in order to revive our ancestral Islamic faith, to save our native language, in danger of extinction, to promote our national culture and traditions, to preserve and enrich our spiritual and material heritage. We are pleased to reveal the fact that immediately after the fall of the communist regime in December 1989, the attitude of the Romanian government towards us, the Tatars, as well as towards all the other national minorities in our country, was as benevolent as possible. Suffice it to mention in this regard, as early as the parliamentary elections in 1990, the Tatars have been represented in the Romanian Parliament, and the Romanian government has allocated a substantial subvention every year. As a matter of fact, the organisation of this international scientific session, which we think it as a periodical one, is possible due to this generous material support of the Romanian government. This government subvention allows us every year to organise various activities specific to our ethnicity, such as the *International Festival of the Turkish-Tatar Costume, Dance and Song*, which has reached its 16th edition.

We have also published numerous scientific and literary works in Tatar and Turkish as well as in Romanian. In this connection, I wish to inform you that we have already allocated in our budget the necessary money for the publication of the second volume of the collection "*The Historical Heritage of the Tatars*", which will include the works prepared for this edition of our Session. Similarly, we think that it may also be recorded as a remarkable achievement the inauguration of the new headquarters last autumn, in the presence of the Romanian president himself, HE Mr. Traian Băsescu. It will be an honour for us to welcome you this evening and in this building, which we hope will meet your demands in terms in functional architecture. Moreover, the main branches of the DUTMTR function in their own centres, the respective buildings being owned by the organisation.

Almost all DUTMTR branches have their own Tatar dance groups, some of them even more than one group. It is relevant to mention tha fact that, before 1990 there were very few people who knew our folk dances. Certainly, in creating these artistic formations, we have received substantial support from our fellow countrymen in Crimea. You will have the opportunity tonight to see some of these dance groups which will provide you, as samples, some of our traditional dances.

The problem of learning Tatar appears to be much more difficult than we have estimated. Unless we adopt effective saving measures in this regard, we risk losing the Dobrudjan dialect of the Tatar language, dialect which has preserved much of the old vocabulary, that is that part lost by the literary Tatar language of Crimea. Dobrudjan Tatar language is a heritage which should be protected not only by the Tatars in Romania, but also by the Tatars in the whole world as well as by the Turkish world. Romania grants us all possible support in this regard, the rest depends on us. We have been doing the best we can. We have founded primary school classes in which Tatar language is taught (School no. 12 in Constanta and the school in Medgidia), and DUTMTR provides free transportation to all the pupils in Constanta and Medgidia who learn Turkish and Tatar. There also are voluntary courses of Tatar language at some DUTMTR branches that are attended by young people. A commission on this matter has also been set up together with specialists from Crimea. However, the problem is far from being solved. We believe that through this international scientific Session we can draw the attention of the expert scientific world on this pressing problem of the Dobrudjan Tatars as well.

The Tatars in Romania are determined to defend their identity and promote their spiritual values, which they consider not only their own asset but also an asset of Romania and of the whole world. We believe that through cooperation we can all overcome the historic difficulties we are facing. Finally, the message of this scientific Session is, in my opinion, showing the entire world that this small Tatar community in Romania is determined to fight for its dignified continuance in a world in profound and permanent change.

Please allow me to wish good luck to the works of the Second International Scientific Session "The Historical Heritage of the Tatars".

Thank you very much for your attention.

Lawyer VAROL AMET

President of
the Democratic Union of the Turkish-Muslim Tatars
in Romania

SOCIETATEA ŞI ECONOMIA STEPEI – CONFLUENȚE ŞI METAMORFOZE

SOCIETY AND ECONOMY OF STEP – CONFLUENCE AND METAMORPHOSIS

Osmanlı Öncesi Romanya Topraklarında Türk Varlığı

TASIN GEMIL*

I. AVRUPA'YA GELEN İLK TÜRK KAVİMLERİ

I.1. Hunlar

Bilindiği gibi, Avrupa kıtasına büyük Türk göçünün öncüleri Hunlar olmuştur. Aslında, umumî tarih sahnesine de ilk defa çıkan Türk kavmi yine Hunlar idi. M.ö.III.yüzyılda, Gobi çölünün kuzey-batısında ilk Hun (*Hiung-nu*) devletinin, daha doğrusu Hun yönetiminde bir oymaklar birliğinin kurulduğunu Çin kaynaklarından öğreniyoruz. Herhangi başka bir kavim için de geçerli olduğu gibi, Hunların varlığı da adlarının kaydedilmesiyle başlamamıştır. Fakat, bazı kitaplarda[1], Hunların meydana çıkışı dört-beş bin yıl önceye götürülmektedir. Bence, böyle bir iddia pek mantıklı ve faydalı değildir. Türkleri veya Türkîleri yalnız yıkıcı, gelişmemiş bir soy olarak görmeyi halen alışkanlığa çeviren birçok Batılı bilim adamlarına, bu tür iddialar ile tarihin başlangıçına ve medeniyetin merkezine Türkîleri yerleştirmekle cevab vermeye kalkışanlar inanmıyorum ki etkinli olabilirler. Bence, yalnız sağlam kaynaklara dayanmakla ve ölçüyü aşmamak şartıyla, tarihsel gerçek beyan edilebilinir.

Herhalde, IV.asrın ortalarında, Altay dağları ile Ural dağları arasındaki geniş bozkır Hunların egemenliğine geçmiş idi. 375 yılında, Hunlar Don nehrini geçmişler ve aşağı Tuna havzasına da el koymuşlar[2]. Böylece, tarihte ilk defa olarak, Roma İmparatorluğun topraklarına bir Türk kavmi yerleşmiştir. Zamanın kaynaklarında (Ambrosius, Marcellinus, Jordanes v.b.) yankılandığı üzere, imparatorluk serhaddı (*limes*) olan Tuna nehrini aşmakla, Hunlar olağanüstü bir eylem yaratmışlardır. Hun hâkimiyetinin Roma İmparatorluğu'nun önemli bir bölgesine yerleşmesi, diğer "barbar" halklarını da cesaretlendirmiş ve harekete geçirmiştir. Fakat, Avrupa'da Hun varlığın en önemli dönemi şimdiki Macaristan'da bulunan Pannonia yaylasında tekâmül etmiştir. Macar bilim adamlarının tespit

---

* Prof. Dr., "Babeş-Bolyai" Üniversitesi, Cluj-Napoca, Romanya, aynı Üniversite'nin *Türkoloji ve Orta Asya Araştırmaları Enstitüsü*'nün kurucusu ve müdürü. Eski milletvekili (1990-1996) ve büyükelçi (1998-2007). E-mail: *tgemil@yahoo.com*

[1] Kâmuran Gürün, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, II.basın, Ankara, 1984, s.115 ve dev.

[2] Bk. L.Harmatta, "L'apparition des Huns en Europe Orientale", *Acta Orientalia Academia Scientarum Hungaricae,* XXVI (1976), s.278-284; Laszlo Ràsonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara, 1971, s.68-69; Giuseppe Cossuto, *"Tracce turche " in Europa medioevale. I popoli delle steppe in Europa dalla comparsa degli Unni alla nascita della Turchia*, Roma, 2009, s.66.

ettiklerine göre, tahminen 425 yılında, Hunların etrafında toplanan büyük kavimler konfederasyonun merkezi kuzey Karadeniz ovasından Pannonia'ya, yani Avrupa'nın ortasına taşınması Hun teşkilatında büyük değişmelere yol açmıştır. O zamana kadar, kabileler ittifakına dayanan örgütün yerine, şimdi hatsız merkezi bir iktidarın etrafında kurulan bir devlet teşkilatı yerleşmiştir[3].

Bir göçebe imparatorluğu olan bu Hun devleti, geçmişte misalı olmayan bir siyasi ve ekonomik örgüt idi. Rhin nehrinden Aral gölüne ve Alp dağlarından Baltik Denizi'ne kadar uzanan bu imparatorluğun bünyesinde birçok ve çeşitli kavimler ittifak durumunda idiler. Aslında, Hun imparatorluğu Avrasya'da kurulan ilk Türk kağanlığıdır. Bunun en tanınmış yöneticisi, Attila, Orta Asya'daki Türk kağanları gibi, Gök Tanrı'sına güvenir, halkının asayış ve bolluk içinde yaşamının sağlanmasını kendisine baş vazife olarak bilir. Attila'nın şöhreti Avrupa'lı kronikerler ve kilise vasıtasıyla yayılmış ise de, sonra Avrupa'da yine Orta Asya menşeli başka kavimlerin kurdukları devletler için söz ettiğimiz Hun İmparatorluğu bir model oluşturmuştur, özellikle eski Bulgarlar ve Macarlar için[4].

Bazı Romen tarihçilerinin iddia ettiklerine göre, Tuna ile Karpat dağları arasındaki bölgede, sonraları Eflâk ve Moldova (Boğdan) olarak tanılan memleketlerin arazilerinde Hun izleri bulunmamış imiş[5]. Ancak bazı yerlerde, mücerret şekilde, Hun kalıntılarına rastlanmış, özellikle Tuna sahilinde[6]. İddia edilir ki, Hunlar geldiği zaman, yerli halk Karpatlar'ın eteklerine sığınmış ve "göçebe Turanlılar" ile münasebetler kurmamış. Hattâ tarımla meşgul olan yerliler Hunlar ile temasa bile girmemişler imiş[7]. Fakat, başka tarihçiler Romanya topraklarında Hun izleri oldukça bol olduğunu ifade ederler, bilhassa Transilvanya'nın (Erdel) batısında[8]. Başta Macaristan'da ve Romanya'nın batı kısmında yapılan arkeolojik araştırmaların sonuçu olarak, özellikle "Attila devri"ne ait epey zengin bilimsel malzeme bulunmuştur ve bu eserleri yaratanların kültür seviyeleri yüksek olduğu da belirlenmiştir. Şüphesiz, göçebe sanatın tesiri çok kuvvetli olduğu da aşikârdır[9].

Attila'nın ölümünden sonra (453), Hun İmparatorluğu dağılmış ise de, Romanya topraklarından Hun varlığı kolay kolay yok olmamıştır. Bilimsel araştırmaların neticesi olarak ifade edilebilinir ki, V.yüzyılın ortalarında Hunların önemli bir kısmı tarımla meşgul olan yarıgöçebe veya tamamıyla yerleşmiş bir topluma dönüşmüştür[10].

---

[3] Bk. Radu Harhoiu, "Aspects of the Socio-Economic Situation in Transylvania during the 5th Century", *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations*, editors M.Constantinescu, Şt.Pascu, P.Diaconu, Bucureşti, 1975, s.99; Istvan Vasary, *Eski İç Asya'nın Tarihi,* Istanbul, 2007, s.87.

[4] Ràsonyi, *Tarihte Türklük*, s.72.

[5] Suzana Dolinescu –Ferche, "On Socio-economic Relations between Natives and Huns at the Lower Danube", *Relations…*, s.95.

[6] Vladimir Dumitrescu, „O nouă mărturie a prezenţei hunilor în Muntenia. Fragmentul de diademă de aur de la Dulceanca", *Studii şi Cercetări de Istorie Veche*, 12-1, 1961; Ligia Bîrzu, „Contribuţia arheologiei la cunoaşterea perioadei hunice la Dunărea de Jos", *Analele Universităţii Bucureşti,* istorie, 20, 1961.

[7] Dolinescu – Ferche,"On Socio-Economic…", *Relation*s…, 95-96.

[8] Harhoiu, "Aspects …*", Relations…,* s.100 ve dev.

[9] Harhoiu, "Aspects...", *Relations...,* s.101.

[10] Harhoiu, "Aspects...", *Relations...,* s.107.

Attila'nın oğulları Tuna havzasında direnmişlerdir. 469'da Attila'nın oğlu Dengizik Konstantinopol'da idam edilmesiyle, Hun İmparatorluğu'nun tarihe karıştığı kabul edilir. Tek sağ kalan Attila'nın oğlu İrnek (Ernak) Tuna ağızların ve Karadeniz'in kuzeybatısına, yani şimdiki Romanya'nın doğu kısmına çekilmiştir. V.asır Got kronikeri Jordanes'in *Hunnivar* adlandırdığı bu bölgede, Irnek Hun adını ve hâkimiyetini devam ettirmeye gayret etmiştir. Hun hâkimiyeti çok sürmemiş ise de, Hun adı Avrupa'nın tarihinden asla silinmemiştir. Hattâ, eski Bulgar kağanları ve Macarların Arpad hanedanı İrnek vasıtasıyla Attila'ya bağlandıklarını iddia etmişlerdir. Moğol-Tatar İmparatorluğu'nun kurulmasına ve Cengiz Han'ın şöhreti yayılmasına kadar süren 800 yıl kapsamında, batı'ya göç etmeye devam eden eski Türk kavimleri için, Hun İmparatorluğu ve Attila'nın adı Avrupa'ya yerleşmeleri için tarihi ve hukukî bir miras değerini taşımıştır[11].

I.2. Avarlar

Attila'nın hayatta kalan sonuncu oğlu İrnek'in yönetiminde, Hunların bir kısmı doğuya, eski vatanlarına dönmeye karar vermişler ise da, teşebbüsleri sonuçlanmamıştır, çünkü yolları başka bir Türk kavmi tarafınca kesilmiş idi. Bunlar da Orta Asya'dan çıkmışlardır. Çinliler onları *Juan-Juan (Ruan-Ruan), Jou-Jan (Rou-Ran)* adlandırmışlar. Bu isimler, Avrupa kaynaklarında *Avar (Uar-Hun)* şeklini almıştır. Bu ad hakkında bilimsel tartışmalar halen devam etmektedir. Avarların etnik topluluğu oldukça karışık gözükürse de, onların Türkî dilli kavimlere mensup oldukları artık kesinlik kazanmıştır[12]. Bazı araştırmacılara göre, ilk defa *Türk* adını kabile adı olarak taşıyan Rouran (Avar) kabilelelerinden birisidir, mühtemelen M.s. III.yüzyılda[13].

IV.yüzyılın ikinci yarısında, Avarlar Orta Asya'daki yerlerinden koparak, batı'ya yönelmişlerdir. Bunlardır Hunları Kazak bozkırından çıkarıp batıya iteleyenler. Ancak iki yüzyıl sonra, yani VI.asrın ortalarında (562), Avarlar aşağı Tuna bölgesinde ("*İskitlerin Tunası*") görünüyorlar. Burada çok kalmadan, 567'de, Avarlar Karpatlar havzasına yerleşiyorlar, daha doğrusu Tisa ile Tuna nehirleri arasını kendilerine mesken tutarak, muazzam bir göçebe devletin temellerini koyuyorlar. Avar akınları yakın bütün Avrupa'yı kaplıyor, Macaristan'dan Fransa'ya, Almanya'dan İtalya'ya. Hun İmparatorluğu'nun çöküşünden tam yüz yıl sonra, aynı coğrafyada, yine Orta Asya ve Türkî menşeli, yeni bir göçebe imparatorluğu peyda oluyor. Avrupa'da, Avar hâkimiyeti, VI - VIII. yüzyılları arasında, yakın 250 yıl sürmüştür. Aslında, Avarlar Hunların bir nevi devamcısı gibi de kabul edilebilinirler. Avar İmparatorluğu, Adriyatik Denizi'nden Baltik Denizi'ne ve Elba nehrinden Dniepr nehrine kadar yayılan çok geniş ve verimli bir bölgeyi kapsıyordu. Avarlar bütün Karpatlar havzasını, yani şimdiki Romanya'nın

---

[11] Ràsoniy, *Tarihte Türklük,* s.72; Cossuto, '*Tracce Turche'...*, s.78-79.

[12] Janos Harmatta, *Avarların dili sorununa dair. Doğu Avrupa'da Türk oyma yazılı kitabeler,* Ankara, 1988, s.16 v.b.

[13] Carter Vaughn Findley, *The Turks in World History,* Oxford University Press, New York, 2005, s.35.

büyük bir bölümünü hâkimiyetlerinde bunca sene tutmuş iseler de, onların yoğun şekilde yerleştikleri bölge Tisa nehrin ovası olmuştur. Herhalde, Hunlar gibi, Avarlar da bu coğrafyanın özelliklerini Orta Asya anısına benimsedikleri mantık dışı olamaz.

Avar kalıntıları büyük çoğunlukla şimdiki Macaristan topraklarında bulunmaktadır. Romanya'da ise, bilim adamlarının tespit ettiklerine göre [14], Avar izleri yalnız Transilvanya'nın batı kısmında rastlanır. Şimdiye kadar, Romen arkeologları 76 Avar mezarını açıp, bilimsel incelemeler yapmışlardır. 35 yıl hesab edilen bir nesil için ancak 25 mezar kabul olunduğuna göre, Romanya topraklarında Avar nüfüsü oldukça az gözüküyor[15]. Merhum profesör Kurt Horedt'in yaptığı mukayeseli araştırmalara göre, VI-VII.yüzyıllarda, Transilvanya vilayetinin nüfüsü 300 000 civarında olmuş, yani 5 kişi bir km.karede. Bu rakam, Roma İmparatorluğu'nun Tuna vilayetleri nüfüs oranı ile üst üste düşmektedir. Aynı tarihçiye göre, Cermen göçebe kavimlerin nüfüsü de düşük imiş. O devirde, bir Cermen oymağı 80 000 – 100 000 kişiden oluşurmuş[16]. Bu rakamlar Orta Asya'dan gelen eski Türk kavimleri için de geçerli olması gerek. Hattâ, Avrupa'ya ilk ulaşan Avarların sayısı ancak 20 000 kişi olduğu da hesap ediliyor[17]. Ama, hâkim göçebelere nispeten, yerleşik halkın, yani Romalılaşmakta olan yerli halkın sayısı kat kat daha çok olduğu iddia edilir. VI.yüzyıldan itibaren, Romanya topraklarına da yerleşen "tarımcı" Slavları da yerleşiklere dahil etmek gerektir. Avrupa'daki Avar kağanlığında, yani VI-VIII. asırlarda, Alp dağları ile Karpatlar silsilesi arasındaki geniş coğrafyada bir kavimler kaynaşması olduğu kabul edilir. Avar kağanlığın son döneminden (670 – 800) kalan izler çok karışık olduğundan dolayı, bunları etnik bakımdan ayırt etmek çok zor veya imkânsız olduğu ileri sürülür. Eski Slavlar şimdi yaşadıkları coğrafyaya ancak Avarlar sayesinde yayılabilmişlerdir. Romen ve Macar arkeologların tespitlerine göre, Avar ve diğer Türkî menşeli unsurlar, hâkim zümre olmasına rağmen, sayıları çok az olduğu için, bu devirde yerli halk arasında eriyip yok olmaya yüz tutmuşlardır. Yani, bu devirlerde oluşmakta olan Romen halkın bünyesinde Avar katkısı olduğunu da kabul etmek lazımdır.[18]

Avarlar, kavim olarak Avrupa'da X.asırda yok olmuş iseler de, 250 yıl geniş bir coğrafya üzerinde süren hâkimiyetlerin neticesi olarak o bölgenin tarihinde ve kültüründe önemli katkıları olduğu da kabul edilmesi gerek [19]. Yerli

---

[14] Kurt Horedt, "The Gepidae, the Avars and the Romanic Population in Transylvania", *Relations...,* s.111-122; Mircea Rusu, "Avars, Slavs, Romanic Population in the 6th – 8th Centuries", *Relations...,* s.123-153.

[15] Horedt, "The Gepidae...", *Relations...,* s.115; Mircea Rusu, *Avars*, s.133-146.

[16] Horedt, "The Gepidae...", *Relations...,* s.114 – 115.

[17] Rusu, *Avars...*, s.124.

[18] Şimdiye kadar, Avar kağanlığına ait bulunan 35 000 mezarın incelenmesi bu dönemin birçok problemlerin çözülmesine yardımcı olmuştur. Bk. Rusu, "Avars...", *Relations...,* s.139-146.

[19] 896'da Karpatları geçerek, Pannonia'da "yurt tutan" Macarları devrin batılı kaynakları Avarlarla karıştırırlar *(Avarii qui dicuntur Ungarii)*. İmparator-kroniker Konstantin Porfirogenet'in ifadesine göre, Avarlar X.asırda bile mevcudiyetlerini korumuşlar. Fakat, arkeolojik araştırmalarda açılan Avar mezarları en geç 830 yılına kadar gelir. Bk.Mircea Rusu, "The Autochthonous Population and the Hungarians on the Territory of Transylvania in the 9th – 11th Centuries", *Relations...*, s.201-202.

tarihçilerin bir kısmı eski Türk kavimlerin medeniyetini ve bölge halkların tarihsel teşekküllerinde oynadıkları rolü halen inkâr etmekte veya küçümsemektedirler[20]. Bazı Romen, Bulgar, Sırb v.b. tarihçilerin böyle tavırları bir nevi "tarih kompleksi"nden, daha doğrusu "Batılı olmama kompleksi"nden de kaynaklandığını göz ardı edemeyiz. Buna benzer kompleksler Türkî Cumhuriyet'lerin bazı tarihçilerinde ve hattâ Türkiye Cumhuriyeti'nde faaliyette bulunan bazı tarihçilerde de görülebilinir.

Amma, öyle Romen tarihçileri de vardır ki, ülkenin koyu bir milliyetçi rejimde bulunduğu yıllarda bile tarihsel gerçeği ifade etmekten çekinmemişlerdir. Böyle fikirleri paylaşanlara göre, Romalılaşmış yerli halkın Slavlar ve Avarlar ile karışmından yeni bir kültür sentezi ortaya çıkmış. Romen halkın ve Romen ulusal dilin oluşması yeni gelenleri – yani, bilhassa eski Türk kavimlerini - etnik ve dil bakımından asimile etmekle uzun ve mürekkep bir seyirin sonunda mümkün olduğunu yazarlar [21].

I.3. Bulgarlar

V.yüzyılın sonlarında, Tuna ağızları bölgesinde büyük Oğur boyların batıya göçeden bir kolu peyda olmuştur. Bizans'ın Tuna serhaddında sorunlar yaratan bu kavim, bazı kaynaklarda *Onogur-Bolgar* adlandırıyor. Bulgarların etnogenetikası bakımından en cazip varsayım onların Hun, Oğur ve belki Avar karışımın neticesi olduklarıdır. Bu sebepten de, bazı bilginler Bulgar adını Türkçe "*bulgak"* (karışık) fiiline bağlıyorlar[22]. Bu karışık toplum Karpatlar havzasına da yetişmiştir.

Bulgar adının tarih sahnesine çıkışı VII.yüzyılın ortalarında olmuştur. Hazar esaretinden kaçarak, Bulgarların bir kısmı Volga (*Etil, İtil)* nehriyle kuzeye gidip, şimdiki Tatarıstan Cumhuriyeti topraklarında mükemmel bir devlet (*Magna Bulgaria*) kurdukları mâlumdur. Bulgarların başka bir kolu ise, Esperuh (Asparuh) han yönetiminde, kuzey ve batı Karadeniz sahilini takip ederek, Dobruca üzerinden şimdiki Bulgaristan topraklarına yerleşmişlerdir (679) ve burada tam manasıyla bir Türk devleti kurmuşlardır[23].

Tisa nehrin bozkırına Bulgarların da geldikleri bilinirse de ve hattâ bir zamanlar Transilvanya'nın bir kısmına Bulgar hâkimiyeti uzanmış ise de, Romen mütehassısların ifadelerine göre, şimdiye kadar, eski Bulgarlara ait Romanya'nın batısında arkeolojik buluntular çok az meydana çıkmıştır; bunlar da IX-X.asırlara ait imiş[24]. Fakat, Romanya'nın doğusunda, daha doğrusu Dobruca'da, Bulgarlarla ilgili izler epey boldur. 681 – 971 yılları arasında, Dobruca yeni kurulan Bulgar devletin hâkimiyetinde bulunmuştur. Dobruca'nın geçmişine dair Romen ve Bulgar

---

[20] Bk. Cossuto, '*Tracce turche'...*, s.108-118.

[21] Rusu, "Avars..." , *Relations...,* s.153.

[22] Vasari, *Eski İç Asya...,* s.198-200.

[23] Bk. György Szekély, "La conquete turcobulgare et la fondation del'Etat bulgare", *Studia Turco-Hungarica,*Tomus V, Budapest, 1981, s.7-32; Géza Fehér, *Bulgar Türkleri tarihi*, Ankara, 1984, s. 40 ve dev.

[24] Rusu, "The Autochthonous...", *Relations...,* s.202.

tarihçileri arasında bazı görüş ayrılıkları vardır. Romen tarihçilerinin araştırmalarına göre, Bulgar devrinden Dobruca'da bulunan çeşitli maddi buluntuların ekseriyeti son döneme, yani IX-X.asırlara aittır. Daha evvelki asırlardan kalan izler ise, yerli halka ve Slavlara ait olduğu iddia edilmektedir[25].

865 yılında, Boris han zamanında (852-889), Bulgarlar hristiyanlaştırılıyorlar ve Slavların içinde tamamıyla yok oluyorlar. Eski Türk-Bulgar (Protobulgar) dilinden çok az sözcük günümüze kadar yaşayabilmiştir. Bunlardan birisi de *boyar* terimidir. Ortaçağda Romen devlet yapısının temel unsurunu teşkil eden üstün sınıf "*boier"* adını taşıyordu. Bu kelime Türk kökenli olduğu muhakkaktır. IX. yüzyılda, Bulgar kağanlığındaki üstün tabaka iki zümreden ibaret idi: *boyla*-lar (büyük beyler) ve *bağa<yı>n*-lar (küçük beyler). Sonra, üstün tabakaya genel olarak *bolyar*-lar veya *boyla<r>* denilmiş. *Bagain* teriminden Romen, Macar, Sırb-Hırvat tarihlerinde *ban* rütbesi ve *Banat* bölge ismi türemiştir. Daha önce, bu terimler Göktürk devletinde ve Avar İmparatorluğu'nda kullanılmıştır [26].

IX.yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Bulgarlar Türklükten tamamıyla çıkıp, hristiyan slav dünyasının bir parçası olmuşlardır.

II. AVRUPA'DA SON GÖÇEBE TÜRK KAVİMLERİ

Romanya topraklarına ayak basan eski Türk kavimlerine dair bilgiler IX. asrın sonlarından itibaren artmaktadır. Bu devirlerde, Karadeniz'in ve Tuna ağızların kuzeyindeki geniş ovalara ve Karpatlar havzasına yerleşen Peçenekler, Uzlar ve Kıpçak-Tatarlar ile ilgili haberler, evvelkilerine nispeten daha bol ve kesindir. Bu kavimler, Avrupa'nın doğusunda ve güney-doğusunda bulunan halkların tarihlerini ve medeniyetlerini önemli derecede etkilemişlerdir. Yerli milliyetçi tarihçiler Peçenek, Kıpçak (Kuman) ve Tatar amillerini benimsememiyerek, ihmal etmek veya küçültmek isterlerse de, tarihî gerçek günden güne daha sağlam boyutlarıyla açığa çıkmaktadır.

II.1. Peçenekler

Avrupa'ya geldiklerinden sonra, Bizans kaynaklarında *Patzinakitai* veya *Badjanakiya* adıyla anılmaya başlanan Peçenekler, Tuna ağızların kuzey bölgesine, IX. asrın ikinci yarısında yerleşmişlerdir. Adı yukarıda da geçen imparator-kroniker Konstantin Porfirogenet'in nakl ettiğine göre, 895/896'da, Peçenekler Bulgarlar ile birlikte, Macarların o dönemde Siret veya Prut ırmağı ile Turla (Dniestr) nehri arasında kurdukları tarihî-efsanevî *Atelkuzu* ("nehirler arasındaki

[25] Bk. Ion Barnea, Ştefan Ştefănescu, „Bizantini, români şi bulgari la Dunărea de Jos", *Din istoria Dobrogei*, vol.III, Bucureşti, 1971, s.23-69.

[26] Bk. Abdülkadir Donuk, *Eski Türk devletlerinde idarî ve askerî ünvan ve terimler,* Istanbul, 1988, s. 4 (*Baga*), 5 (*Bayar*) ve 9-10 (*Boyla)*; Omeljan Pritsak, "The Proto-Bulgarian Military Inventory Inscriptions", *Studia Turco-Hungarica,* Tomus V, Budapest, 1981, s.34-36; *Istoria Romîniei*, vol.I, Bucureşti, 1960, s.758.

ülke”) talan ve tahrip etmişler. Böylece, Macarlar şimdiki vatanlarına yerleşmeye mecbur kalmışlardır. Peçeneklerin de batıya göç etmeleri yine bir baskı ve mağlubiyet neticesi olmuş idi. IX.yüzyılın ikinci yarısında, Hazar-Uz birliği Peçenekleri aşağı İdil (Volga) bölgesinden çıkarmıştır. Peçenekler Macarların yerine *Atelkuzu*'ya, yani Romanya'nın doğu kısmına yerleşmişlerdir. Aynı Bizanslı kaynağa göre, X.asrın ortasında da Peçenekler Atelkuzu'da yaşıyorlarmış. Ancak o devirde Pecenekler Atelkuzu'dan cıkıp, şimdiki Romanya'nın güney-doğusuna da yayılmışlar[27]. Konu üzerinde epey calışmaları olan muteveffa arkeolog Petre Diaconu'ya göre, Romanya'nın güney ovası, yani Muntenia ve Oltenia denilen bölgeler, 1000 yılı civarında Peçenekler tarafınca zapt edilmiştir[28].

Ilk defa Peçeneklerin adı Çin hanedanı Sui (581-618) yıllıklarında, *Pei-ju* şeklinde kayd edilmiştir. Müslüman kaynakları ise, Peçenekleri Orta Asya ve Türk menşeli bir kavim olduğunu kesinlikle belirtmektelerdir. Öz adları: *Beçanag, Baçenek, Beçenek, Paçanig*, *Bıjanak, Bajanak, Bacinak v.b.* halen kullanılan eski Türk sözleri *bacı* ve *bacanak*'a bağlanmaktadır. Yani, Peçeneklerin adı “bacanak kavim”anlamında algılanabilinir[29] . Bizanslı prenses-kroniker Anna Komnena'nın nakl ettiğine göre, Peçenekler tam Kıpçakların dilini konuşuyorlarmış. Yani, Peçenek dili eski Türkçenin batı veya Kıpçak koluna ait idi ve, büyük bir ihtimalle, Avrupa tarihinde, Kıpçak Türkçesini konuşan ilk kavim Peçeneklerdir[30]. Kaynaklar Romanya topraklarına yerleşen Peçeneklerin sayıları hakkında da bazı rakamlar vermektelerdir. Bizans kronikeri Skylitzes'e göre, 1048 yılında Tyrach (Tirek) yönetiminde Tuna'yı geçen 11 Peçenek boyunda toplam 800 000 adam varmış, yani 72 700 adam bir kabilede. Kegen başçılığında daha evvel Tuna'yı geçen iki kabileyi de hesaba katarsak, o dönemdeki Peçeneklerin sayısı bir milyona çıkmaktadır. Hatta, tanılmış mütehassıs Omeljan Pritsak tüm Peçeneklerin sayısını 2,8-3 milyon hesab ediyor. Şüphesiz, bu rakamlar abartmalı olması gerek. Bizanslı kronikerler, Imparator ordusunun Peçenekler tarafınca uğratıldığı mağlubiyetleri haklı çıkarmak niyetiyle böyle mübalağalı rakamlar ileri sürdükleri düşünülebilinir[31].

Rusya'nın güney ve Romanya'nın doğu-güney topraklarında Peçenek hâkimiyeti XI.yüzyılın sonlarına kadar sürmüştür. Dobruca'da yapılan arkeolojık araştırmalar ve yazılı kaynakların da açıkladıklarına göre, Peçenekler Bizans İmparatorlu'ğuna yaptıkları müteakip akınlarında Dobruca'yı bir geçid olarak kullanmışlardır ve XI asrın ortalarında bu bölgede egemenliklerini de kurmuşlardır.

---

[27] Bk. Petre Diaconu, *Les Pétchènegues du Bas-Danube au Xe siècle,* Bucureşti, 1970, s.16-17, 22-25; G.Györffy, „Sur la question de l'établissement des Petchénegues en Europe”, *Acta Orientalia Hungarica*, XXV (1972), nr.1-3, s.283-292.

[28] Petre Diaconu, “The Petchenegs on the Lower Danube”, *Relations...*, s.237.

[29] U. Schamiloğlu, ”The Name of the Pechenegs in Ibn Hayyân's *Al-Muqtabas”*, *Journal of Turkish Studies,* Harvard University, 8, 1984, s.215-222; L.Bazin, “A propos du nom des Petchénegues”, *Passé turco-tatar, présent soviétique. Etude offertes a Alexandre Bennigsen*, ed.Ch.Lemercier-Quelquejay, G.Veinstein, S.E.Wimbush, Louvain-Paris, 1986, s.66-77.

[30] Bk. Victor Spinei, *The Great Migrations in the East and South East of Europe from the Ninth to the Thirteenth Century*, Cluj-Napoca, 2003, s.95; Vasary, *Eski İç Asya'nın...,* s.231-235.

[31] Victor Spinei, *Realităţi etnice şi politice în Moldova meridională în secolele X-XIII. Români şi Turanici,* Iaşi, 1985, s.99.

Aynı zamanda, Peçenekler Banat ve Transilvanya'ya, hattâ Pannonia'ya kadar da uzandıkları bilinmektedir.

Genel Türk tarihinde sık rastlandığı dahili kıskançlık ve kin sebebinden Peçeneklerin de birleşmek ve sağlam bir devlet kurmak fırsatı kaçırılmıştır. XI. asrın birinci yarısının sonuna doğru, aşağı Tuna ve Dniepr havzası arasında bulunan Peçenek boylarında çok şiddetli bir iktidar mücadelesi başvermiştir. Zamanın kaynaklarında Kegen ve Tyrach (Tirek) adları ile anılan Peçenek başbuğları öz aralarındaki rekabet yüzünden, tam o vakıt gelişmekte olan Uz tehlikesini ihmal etmişlerdir. Hattâ, 1046 yılında, emrinde bulunan 20 000 adamıyla, Kegen hristiyan oluyor ve Bizans imparatorun hızmetine geçiyor. Yeni vazifesinde, Kegen Tuna'nın kuzeyinde bulunan Peçenekler üzerine taaruzlar düzenleyerek, katliamlar yapmış ve köle pazarları için soydaşlarından çok sayıda çocuk ve kadın esir almış. Imparator sarayına gönderdikleri protestoları cevapsız kaldığından dolayı, Tyrach (Tirek)'ın yönetiminde bulunan diğer 11 Peçenek boyu intikam almak için, 1048'ın kışında donmuş Tuna'yı geçerek, Bizans topraklarını istilâ ediyorlar ve imparatorluk ordularını dağıtmışlardır. 1053'te akdedilen anlaşmaya göre, Tuna ile Balkan dağları arasındaki bölge Peçeneklere yerleşim yeri olarak iade ediliyor. Fakat, yakın kırk yıl Peçenekler itaat etmeden, durmadan bir kargaşalık amili olarak, Bizans Imparatorluğu'na büyük sorunlar yaratmışlardır. Bazı kaynaklara göre, 1071'de Malazgirt (Manzikert) savaşında, Peçenek ordusu Bizanslı cephesinden Türk tarafına geçerek, savaşın sonuçunu etkilemiş[32]. Bizanslıların Malazgirt mağlubiyetlerin bir tesiri de olarak, Balkanlar'da olduğu gibi, Dobruca'da da yerleşik halk ile göçebeler arasında yıllar boyunca olagelen kaynaşmanın mahsulu ortaya çıkmıştır. *Mixobarbaroi* (Yarı barbar) adlandırılan bu toplum, Peçenek himayesine geçerek, Bizans Imparatorluğun bu kavim ile olan problemlerini arttırmıştır. Dinî ve ekonomik sebeplerden şikâyetci olan „pavliçanlar" (bogomillar) da bunlara katılmışlardır[33]. Aslında, XI.yüzyılın ikinci yarısında Peçenekler tüm Dobruca'nın efendisi idiler. Prenses-tarihçi Anna Komnena, Dobruca'nın 1086 yılındaki durumunu anlatırken, buradaki bağımsız yerel yöneticilerin adlarını da veriyor: *Tatos (Khalis), Sesthlav* ve *Satza*. Bu malumat, Rus, Romen ve Bulgar tarihçileri arasında uzun bir münakaşaya neden olmuştur. Her bir taraf bunların Rus, Romen veya Bulgar olduklarını iddia ederek, çeşitli kanıt ve yorumlara başvurmuşdur[34]. Ancak, şerefli bir Romen tarihçisi olan C.Necşulescu, milliyetçi duygulardan arınabilerek, gerçeği ortaya çıkarmaktan çekinmemiştir. Onun araştırmalarına göre, N.Iorga ve başka ünlü Romen tarihçilerin iddia ettikleri bu „Romen voyvodalıkları" XI.yüzyılda Dobruca'da aslında mevcud olmamıştır, çünkü Anna Komnena'nın kaydettigi yöneticiler Peçenek boy reisleri idiler ve o devirde bu bölgede çok karışık bir ahali yaşamakta idi[35]. Fakat, C. Necşulescu'nun ifadeleri milliyetçi-komünist Romen tarihçiliğinde

---

[32] A.A.Vasiliev, *Istoria Imperiului bizantin*, Iaşi, 2010, s.359; Cossuto, *"Tracce turche"...*, s.210.

[33] Eugen Stănescu, „Les «mixobarbares» du Bas-Danube au XIe siècle (Quelques problèmes de la terminologie des textes)", *Nouvelles études d'histoire*, III, Bucarest, 1965, s. 45-49.

[34] Bk. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, III, s.139-145.

[35] C. Necşulescu, „Ipoteza formaţiunilor politice române la Dunăre în sec. XI", *Revista Istorică Română,* VII, Bucureşti, 1937, s.122-151.

kabul edilmemiştir. Dobruca'da çok eskiden Romalılaşmış yerli Trak-Cetler bulunduğu iddia edilmektedir. Bu yerli halk, IX-X.yüzyıllarında, Dobruca'da ve Romanya'nın başka bölgelerinde de devlet başlangıçı sayılan „jupanlıklar" meydana getirmiş imiş [36]. Fakat, „jupan" terimi eski Slavlara bağlanarak, bu söz eski Türklere ait olabileceği ihmal edilmiştir. Avar Imparatorluğu'nda 3000 askerin komutanına *çaban* veya *zoapan (joapan)* denilirdi. Aynı zamanda, *çaban* veya *zoapan* vali yetkisiyle, tabi olan halktan vergi toplamakla da sorumlu idi[37]. Eski Macar kaynakları, 921-924 yılları arasındaki olaylarla ilgili *Zuard* adında bir Macar komutanından bahsederler. Bu ad aslında *Çaba(n)* olduğu ve kökeni de eski Türk unvanı *çaban* veya *çapkan'*dan geldiği ileri sürülmüştür. *Shobamogera* veya *Çobamogera*, yani „Çoba'nın Macarları" deyimi aynı meşhur Adsız Macar vakanüvisin (*Anonymus*) eseri „Gesta Hungarorum"da bulunmaktadır. 950 yılı civarında, batı Avrupa kaynaklarında da *Schaba* adında bir Macar liderinden bahsedilmektedir. X.yüzyılın sonuna doğru, Transilvanya'nın tarihi kalbi sayılan Alba Iulia şehri civarında, çağdaş Bizanslı kaynaklarında *Gylas* ve zamanın Macar yazılarında ise *Gyula* adlandırılan bir Peçenek başbuğu yerli halkın takdirini de kazanarak, yörenin askerî ve siyasî reisliğine yükseldiğini biliyoruz[38]. Aslında, *çaban, çupan* veya *zoapan, zupan* ile tüm eski (ve yeni) Türk kavimlerinde kullanılan *çoban* sözü arasında sıkı bir bağlantı vardır[39]. *Cioban* (okunuş: *çoban*) sözü Romence'de aynı anlamda ve soyadı olarak ta kullanılmaktadır.

Romanya'nın güney-batısında, Sînnicolaul Mare (Nagyszentmiklos) denilen yerde, 1799 yılında, çok kıymetli bir hazine bulunmuştur. Şimdi Viyana müzesinde muhafaza edilen bu hazine çeşitli altın kaplardan ibarettir. Bunların bazılarında yazılar olduğundan dolayı, uzmanlar arasındaki tartışmalar günümüze kadar uzanmıştır. Bu hazineye ait bir kapta „*Boila (Buila) Zoapan*" ve „*Butaul Zoapan"* yazıları da okunmaktadır[40]. Hazine Avar, Bulgar veya Macar menşeli olduğunu iddia edenler çoğunlukta olmasına rağmen, son zamanlarda hazinenin Peçeneklere ait olduğunu ileri sürenler ağırlık kazanmaktalardır[41].

Gerçekten, Romanya'nın güney-batısında Peçeneklerin mevcudiyetleri XIII-XIV.yuzyıllarda bile kanıtlanabilinir[42]. Yani, Peçenekler ve diğer eski Türk kavimleri, Romanya'nın yalnız güney-doğusunda değil, ülkenin güney-batısında da o devirlerde oluşan tarihsel etkinliklere önemli katkıları olmuştur.

En nihayet, Bizanslılar yine bir Türk kolunu kullanarak Peçenekleri ezebilmişlerdir. 29 Nisan 1091 tarihinde, Lebunion savaşında, Peçenekler Bizans

---

[36] Ştefan Pascu, Ion Ionaşcu, Constantin Cihodaru, Gh.Georgescu-Buzău, *Istoria medie a României*, partea I, Bucureşti, 1966, s. 34-35; Barnea, *Din istoria Dobrogei,* vol.III, s.145 ve dev.

[37] Rusu, "Avars…", *Relations…*, s. 147 ; Cossuto, *Tracce turche* , s.141-142. Ayrıca bak: Alexandru Madgearu, „Were the Zupans Really Rulers of Some Romanian Early Medieval Polities?", *Revista de istorie socială,* IV-VII, 1999-2002, Iaşi, 2004, s. 15-25.

[38] *Istoria României,* vol. II, Bucureşti, 1962, s. 53-54.

[39] Donuk, *Eski…,* s. 13; Pritsak, "The Proto-Bulgarian…", s. 44-45.

[40] Mudrak O.A., "Avarskaya nadpis na sosude iz klada Nad-Sent-Mikloş", *Kazan and the Altaic World. 50th Permanent International Altaistic Conference (PIAC). Kazan, July 1-6, 2007,* s.136-138.

[41] Bk. Spinei, *The Great Migrations…,* s. 94-95.

[42] Geza Bako, „The Relations of the Principality of Banat with the Hungarians and the Petchenegs in the Tenth Century", *Relations…,* 241-242.

ve Kıpçak müttefik ordusu tarafınca katliam edilmişlerdir. "Onbinlerce erkekten oluşan bir soy, tek bir günde yokolmuştur", diye yazıyor tarihçi-prenses Anna Komnena[43]. Peçenekler askerî ve siyasî amil gibi yok edilmiş iseler de, kavim olarak yine kaybolmamışlardır. Son olarak, Peçeneklere dair Bizanslı kronikerler imparator II.Ioan Komnen (1118-1143) zamanındaki taaruzlarından bahsederler ve Rus vakanüvisleri ise, 1169 yılında onlar *Karabörkliler (Çornıe klobuki)* adında kurulan Türk kavimleri birliğinde olduklarını kaydederler. XIII. yüzyılda, Latince yazılarda, Transilvanya'nın doğusunda, Sibiu (Hermannstadt) şehri yakınlarında bulunan "Romenlerin ve Peçeneklerin ormanı"ndan (*Silva Blachorum et Bissenorum*) bahsediliyor. Peçenek toplumları Romanya'nın güney-doğusunda, özellikle Tuna'nın sol sahilinde, Kuman hakimiyetinde de yaşamlarını sürdürdükleri kabul edilmektedir. Romanya topraklarında, X-XIV. asırlardan kalan, „Turanlı göçebelerin„ yüzlerce mezarı (tumul) bulunmuştur. Fakat bunların hangi kavime ait olduğunu tespit etmek çok zordur, çünkü mezarlar aynı vasıfları sergilemektelerdir[44].

Romanya toprağında, Peçenekler yalnız yakılmış kulübelerin küllerini ve öldürülmüş insanların iskeletlerini bırakmamışlardır, muhakkak. Onlardan bir çok sanat eserleri, yer, su, insan adları ve Romen dilinde önemli sayıda sözcükler kalmıştır. Fakat, X-XIV.yüzyıllarında bu coğrafyada ardı ardınca hâkimiyet süren eski Türk kavimlerin dilleri, yaşayış tarzları ve gelenekleri birbirlerine o kadar yakın ve benzer imiş ki, bu tarihsel mirası ayırdetmek şimdi imkânsız olduğu yakın tüm araştırmacılar tarafınca kabul edilmektedir. Bu sebebtendir ki, bu yazıda da Romanya tarihinde, coğrafyasında ve kültüründe varolan eski Türk izlerin değerlendirilmesini toplu şekilde ve sonunda yapacağız.

II.2. Uzlar ve Berendiler

XI.yuzyılın ortalarında, aşağı Tuna havzası, çok kısa bir dönem için, başka bir Türkî kavmin hâkimiyetine geçmiştir. Bunlar tarihte *Uzlar, Guzlar, Udilar* veya *Oğuzlar* adında tanılmaktalardır. Eski Ruslar bunlara *Torki* demişlerdir. Uzlar büyük Oğuz kavmin batı kolunu oluşturmuşlardır. 868-880 yıllarında, Peçeneklerin batıya göçmelerine Uzlar ve Hazarlar sebeb olmuşlardır. Yayık (Ural) ile Idil veya Edil (Volga) arasında olan Peçeneklerin yerini Uzlar zaptetmişlerdir. X.asrın ikinci yarısında, bunların Volga'nın batı kısmına da, Don ve Oka nehirlerine kadar yayıldıkları eski Rus kaynaklarından anlaşılıyor. Fakat, Kıpçakların baskısıyla, XI.yuzyılın ortasında, Uzlar orta Dniepr bölgesine çekiliyorlar. Onları burada Rus knyazları sakin bırakmıyor. 1060 yılında, Rus ordusunun önünden çekilerek, Uzlar kendilerini aşağı Tuna havzasında buluyorlar.[45] Fakat, bu tarihten evvel, Tuna ağızların kuzeyinde, Uzlar Peçenekler ile çarpışmışlardı. Kegen'in komutasındaki

---

[43] Urfalı Mateos'un yazdığına göre, bu savaşa 600 000 Peçenek katılmış (Spinei, *Realităţi etnice...,* s.99). Barnea, *Din istoria Dobrogei*, vol.III, s.152-153.

[44] *Bk. Isoria Romîniei,* vol. II, s. 47; Victor Spinei*, Moldova în secolele XI-XIV*, Bucureşti, 1982, s.126; Spinei, *The Great Migrations…*, s.152.

[45] Bk.Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII yuzyıllarda Karadeniz kuzeyindeki Türk kavimleri ve devletleri,* Ankara, 1972, s.65-67.

iki Peçenek boyu Uzlara direnememiş. Diğer Pecenek başbuğu Tirek (Tyrach) ise, emrinde olan 11 boy ile Uzların önünden Dobruca'ya çekildiğini Bizans kaynaklarından oğreniyoruz. Yukarıda kayd ettiğimiz gibi, 1046-1048 yıllarında, Peçenekler, yine Uz baskısın bir neticesi olarak, Bizans Imparatorluğu'na geçmişlerdir. 1064 veya 1065 yılında, Uzlar da kitle halinde Tuna'yı aşarak, Bizans topraklarını istilâ etmişlerdir. Bizanslı kaynaklar imparatorluğa saldıran Uzların sayısını 600 000'e çıkarmaktalardır[46]. Balkanlarda salgın hastalıkları ve Bizans, Peçenek taaruzları, Uzları kırıyor. Kalanları Tuna'yı geriye geçerek, güvenliklerini özellikle Macar krallığın hududları içerisinde aramışlardır. Zamanın akışında, Uzların bir kısmı Karpatlar'ın geçitlerinden Moldova'ya sızdıkları tahmin ediliyor. Bu geçitlerin önemli birisi *Oituz* adını taşıyor ve aynı bölgede *Uz* ve *Urlui* ırmakları, *Valea Uzului* (Uz vadisi), *Huşi* kasabası ve Uzları andıran daha başka yer ve su isimleri vardır. Transilvanya'da da *Uzi szoros* (Uz boğazı) mevcuttur. Bazı araştırmacılara göre, Uzların bir kısmı Dobruca'ya yerleşmişler ve sonraları *Gagauz* adında tekrar ortaya çıkmışlar imiş[47]. Anna Komnena, Uzlarla ilgili Dobruca'da bulunan *Ozolimna* adında büyük bir gölden bahseder. Bu göl henüz tespit edilmemiştir. Bu gölün adı da Uzlar'dan kaldığı ifade edilir[48].

Uzların, Peçeneklerin veya Kıpçakların bir kolu olan *Berendi*'lerden de Romanya tarihinde ve topraklarında epey izler kalmıştır. Bunların adı *bermek* (vermek) fiilinden geldiği kabul edilir, yani *ber<g>en* (veren) mastarından. Zamanın kaynaklarında, Berendilerin adları daha çok XII-XIII yüzyıllardaki olaylarla ilgilidir. *Berendei* isminde Romen aristokrasine mensup şahıslar Moldova'da ve Eflâk'ta, XIV.yüzyıldan günümüze kadar önemli mevkilerde bulunmuşlardır. Örneğin: Eflâk devletinin kurucusu, Kıpçak veya Tatar asıllı Basarab'ın yakınlarından olan *Berend oğlu Martin*[49]*;* 1389, 1432 yıllarında Eflâk'ta, 1435-1442 arasında Moldova'da *Berendei* isminde büyük boyarlar ailesi vesikalarda kaydedilmiştir[50]. Hattâ, bir *Berindei*, Moldova voyvodası meşhur Büyük Ştefan'ın (1457-1504) taht rakibi bile olmuştur[51]. *Berindeşti* ve buna benzer yer adları Romanya'nın her tarihi bölgesinde rastlanmaktadır.

Diğer eski Türklerin kalıntıları gibi, Berendiler de yerli halk arasında erimiş ise de, bu Romenleşme vakası özellikle üstün zümre seviyesinde olmuştur.

II.3. Kıpçak-Tatar Egemenliği

Uzları takiben, Tuna ve Karpatlar havzasına, XI.yüzyılın ortalarında, yine Orta Asya kökenli yeni bir Türkî kavim gelmiştir. Bunlar hakkında gayet bol

---

[46] Bk. Spinei, *The Great Migrations…,* s.198-211; Spinei, *Realităţi etnice…,* s.99.

[47] Kurat, *Türk kavimleri...,* s.66-67; Spinei, *The Great Migrations...,* s.195; Sema Gül, *Türklerin etnik kökeni*, Istanbul, 2006, s. 118.

[48] *Istoria Romîniei,* vol. II, s. 70; Barnea, *Din istoria Dobrogei,* vol. III, s. 150-151; Mihail Guboğlu, „Romen ulusunun eski Türk kavimleri ile ilişkileri", *VIII.Türk Tarih Kongresi*, II. Cilt, Ankara, 1981, s.768.

[49] N. Iorga, *Istoria Românilor,* vol. III, Bucureşti, 1993, s.152.

[50] Spinei, *Realităţi*..., s.153.

[51] N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. IV, Bucureşti, 1996, s.81, 105, 110. Günümüzde, *Berindei* adını soylu bir aileden gelen iki önemli Romen tarihçisi de taşımaktadır: *Dan Berindei*, Romen Akademisi'nin başkan yardımcısı, ve oğlu türkolog *Mihnea Berindei*.

tarihsel malzeme bulunmaktadır, çünkü doğu, güney, merkezî Avrupa ve hattâ Orta Doğu ve kuzey Afrika tarihinde 200 yıl çok önemli rol oynamışlardır. Bu sebepten de, bu kavim çok adlar ile tanılmaktadır. Bunların en eski adı – *Kıpçak*, 744 yılında dikilen "Selenge kayası" kitabesinde yazılıdır. Enteresan olan şudur ki, kitabede *Kıpcak* sözü *Türk* sözü ile birlikte yazılmış: „*Tör<k> <Q>bç<a>q elig jıl olurmış"* (*Türk-Kıpçak*lar *elli yıl hüküm sürdüler*)[52]. VIII.asrın ortalarında, Kıpçaklar şimdiki Kazakistan'nın merkezi ve kuzey taraflarında yaşadıkları iddia edilir[53].

Moğol fütuhâtın meşhur tarihçisi Fazlollah Raşid-od-Din, *Kıpçak* adını efsanevî Oğuz Han'a bağlayarak, etnonimin eski Türk dilinde "içi çürümüş, oyuk ağaç" (*qobuq, qubçaq; qowuq, qowşaq*) anlamında olduğunu izah etmiştir[54]. Etnogenetik efsaneler sonradan yaratılmış olsalar da, bu tür efsanelerin her birinde bir tarihsel gerçeğin çekirdeği olduğu bilinmektedir. Kıpçakların türeyişlerinde orman ve ağaçtan söz edilmesi, onların ormanla bozkırın birleştiği bir yerde ortaya çıktıklarını düşündürebilir. Hakikaten, araştırmacılar Kıpçakların doğum alanını Altay dağların güney etekleri ve ona bitişik bozkır olduğunu tespit etmişlerdir [55].

Şark kaynaklarında *Kıfçak* şeklinde de anılan Kıpçaklar, Avrupa topraklarına geldiklerinden sonra adları türlü şekiller almıştır. Onları, eski Ruslar *Polovtsy*, Bizanslılar – *Kuman*, Ermeniler – *Kharteş*, Almanlar – *Valwen*, Latince kaynaklarda – *Pallidi* adlandırmışlardır. Rumca ve Latince vekayinamelerdeki *Kuman* ve Macar kaynaklarındaki *Kun* [56]adı büyük bir ihtimalle bir şahıs ve uruğ isminden gelmiştir. Fakat, sıraladığımız diğer adlar aynı manayı ifade ederler, yani "beyazımsı sarı, sarışın, sarımtırak". Çağdaş kaynaklardan topladıkları bazı malumatları da hesaba katan birçok araştırmacı, bu anlamın Kıpçakların "sarışın ve çok güzel kimseler olduğuna delâlet" ettiğini vurgulamaktadırlar[57]. Ama bu meyanda, Romen şarkiyatçısı prof.dr.Virgil Ciocîltan başka bir fikri öne sürmektedir. Henüz yazılı şekilde tanıtmadığı bu varsayımında, profesör V.Ciocîltan der ki: esas olarak, *Kuman* ve diğer "beyaz, sarışın" anlamında olan adların menşeînde *Kun* sözü bulunmaktadır. Yani *Kun*, eski Türklerde "gün, güneş" anlamını taşımakta idi (Tatarlar şimdi de "gün, güneş"e, "kun, kuneş" derler). Mantıklı olarak, Romen profesör iddia eder ki, "sarı-beyaz, sarışın" anlamında olan tüm bu adlar, Kıpçakların tenine ve saçına ait olmaksızın, onların manevî değerini ifade etmektedir. Beyaz tenli ve sarışın olan Ruslar ve Almanlar, Kıpçakların beyazlığına ve sarışınlığına hayran kalacakları pek akıla uygun sayılmaz. Bilindiği gibi, eski Türk geleneğinde, renkler manevî ve hattâ siyasî ve askerî değerler taşımakta idi.

---

[52] Sergei Klyashtornyj, "Die Kiptschaken auf den Runischen Denkmalern", *Old Turkic Runic Texts and History of the Eurasian Steppe*, ed. Victor Spinei and Cristina Spinei, Bucureşti – Brăila, 2008, s. 365-378.

[53] Sercan M.Ahincanov, *Türk halkların katalizör boyu Kıpçaklar*, Istanbul, 2009, s.67-68.

[54] A. Zeki Velidî Togan, *Oğuz Destanı. Reşiddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*, Istanbul, 1972, s.26, 89; Paul Pelliot, *Notes sur l'histoire de la Horde d'Or. Suivies de quelques noms turcs d'homme et de peuples finissant en "ar"*, Paris, 1949, s.122, Meşhur Kazak şayri Olcas Süleymanov, *Kipçak* adının boy damgası iki yatay çizgiden (*ekı pıçak* > *kıpçak*) geldiğini ileri sürmüştür (*Az i Ya*, Türk Araştırmaları Vakfı, Istanbul, 1992, s. 156-157).

[55] Ahincanov, *Kıpçaklar...,* s. 61 ve dev.

[56] Iranlı Mervezî, 1120-1125, yillarında, *Qun'*lardan bahseder (Istvan Vasary, *Kumanlar ve Tatarlar. Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365)*, Istanbul, 2008, s.18). Yine Iranlı ve aynı XII. asırda yaşayan Idrisî de *Kuman* adına hitap etmiştir (Ahincanov, *Kıpçaklar...,* s.28).

[57] Kurat, *Türk kavimleri*..., s. 70-71.

Sarı ve beyaz renkleri "parlak, ünlü, ulu, hükümdarlık, merkez v.s." anlamında kabul edilmektedir. Buna göre, *Kun (Kun+man)* ve onun tercümesi olan diğer adlar, Kıpçakların ulu soydan geldiklerini ifade etmektedir. Aynı profesörün düşüncesine göre, "kun" veya "ku<n>man" (ulu, şöhretli, kuvvetli adam) Kıpçakların unvanı, manevî ve siyasî vasıfları idi, yani onlar kendilerini bu şekilde tanıtmışlardır; tercümeler yanlış yorumlanmıştır. Aynı zamanda, olabilir ki, Kun veya Kuman adı bir "ulu baba"yı da andırsın, başka eski Türk uruğlarında da rastlandığı gibi.

Prof. dr. Istvan Vasary ise, Kıpçaklar ve Kumanlar Türkî kökenli iki ayrı kavimler birliği olduğunu ileri sürer ve bunların ancak XII.yüzyılın sonlarına doğru birleştiklerini kabul eder[58].

Biz, burada, Kıpçak ve Kuman adında aynı halk anlaşıldığını kabul ederek, bu Türkî soylu halk Kuman (Cuman, Coman) ve Kıpçak ismi altında ve, zaman seyrinde, başka bir isim (Tatar) tercih ettikten sonra da, Doğu Avrupa'da, özellikle Romanya tarihinde oynadığı büyük rolü kısaca belirtmek niyetindeyiz.

Birinci ve ikinci binyılın kavşağında, Kimek oymak birliğine[59] mensup olan Kıpçaklar, yanlarına birliğin bir kısmını da alarak, batıya yayılmaya başlamışlardır. Kıpçaklar, 1030 tarihlerinde Edil (Volga) sahillerinde görünmüşlerdir ve 1055 yılında, Boluş adında bir başbuğın yönetiminde, Özü (Dniepr) kıyısına yetiştiklerini eski Rus vekâyinamelerinde görmekteyiz. 1061'de, başbuğ Sokal kumandasında Kıpçaklar (Kumanlar) ilk kez olarak Rusların üzerine saldırmışlardır. Bu hadise ile, Rusların asırlar boyunca bozkır halklarıyla sürdürdükleri mücadelenin yeni bir safhaya girdiği bilinmektedir. Bir kaç yıl içinde, Kumanlar Tuna ve Karpatlar havzasına yayılmışlardır. XI.yuzyılın ikinci yarısında, Karadeniz'in kuzeyinde bulunan geniş bozkırlar tamamıyla Kumanların eline geçmiştir. Bu coğrafya, Islam kaynaklarında *Deşt-i Kıpçak* (Kıpçak Bozkırı) adıyla anılmaya başlamıştır. XI.yuzyılın sonlarında, Kumanlar Irtış ile Karpatlar arasında uzanan fevkalâde geniş bir Avrasya bolgesine egemen olmuşlardır. Böyle bir çapta hâkimiyet kuran başka bir Türkî halk aslında yoktur tarihte. Fakat, bu alanda, Kumanlar merkezi bir iktidar etrafında siyasî ve ekonomik bir devlet sistemi oluşturamamışlardır. Tam manasıyla bir Kuman Imparatorluğu'ndan söz edilemez. Rahmetli A.N.Kurat'ın görüşüne göre: "Bu geniş bozkırlarda yaşayan Kıpçak-Kuman uruğlarından çoğu, *koyu göçebe* olmaları, yani göçebelik gelenek ve usullerini titizlikle muhafaza ettikleri cihetle, oturak hayata geçmemişler ve dolayısıyle hiç bir yerde tutunamamışlar"[60]. Bence, izah yeterli değil (Cengiz Han'ın Moğolları yerleşik hayata geçmişlerdi mi ?), çünkü - ileride zikredeceğimiz gibi - XIII-XIV. asırlarda, aynı Kumanlar bazı yerel devletlerin teşekülünde ön ayak ve yönetici zümre rolünü çok başarılı bir şekilde oynamışlardır. Kuman veya Kıpçak adında bir vahid devletin veya merkezleştirilmiş bir imparatorluğun kurulmaması, fikrimce, işgal edilen toprağın olağanüstü geniş olması ve güçlü bir liderin yokluğu ile izah olunabilinir. Fakat, Kumanlar etkin bölgesel teşkilatlar kurabildikleri malumdur,

[58] Vasary, *Kumanlar…*, s.19-20.

[59] Bu federasyon, IX-X.yüzyıllarda, Ertış (Irtış) ile Yayık (Ural) nehirleri arasında mevcud olub, yedi kabileden oluşmuş idi: *Ime, Imek (Kimek), Tatar, Balandar (Bayandar), Qıfçaq, Langaz (Lanikaz) ve Eclad (Aclad)* (bk. G.Hazai, "Kıpcak", *The Encyclopedia of Islam* (New Edition), V, Leiden, 1979, s.126; Ahincanov,*Kıpçaklar....*, s.101 ve dev).

[60] Kurat, *Türk kavimleri…,* s.75.

çünkü aksi takdirde egemenlikleri 200 yıl süremezdi, tabii. Batı ölçüsü ile, Kuman toplumu erken feodal devlet yapısına sahipti. Hattâ, değerli Rus tarihçisi A.I.Iakubovski, XII.yuzyılda Kıpçaklarda „göçebe bir prensliğin" var olduğundan bahseder. Amma, tanılmış türkolog W.Barthold, Kıpçakların ayrı ayrı hanları olduğunu kabul etse de, tüm Kıpçakların tek bir hana itaat ettiklerini kabul etmez[61]. XII-XV.yüzyıllarındaki Avrasya tarihini esaslı araştıran Rus tarihçilerin iddia ettiklerine göre, „göçebe devletçikler sayesinde, Kuman hakimiyeti *Deşt-i Kıpçak*'ta mukemmel olmuştur"[62]. Bu devlet yapıları o kadar küçük te olmaması gerek, çünkü o muazzam coğrafyada, yani Ertış ile Karpatlar arasında, bazı kaynaklara göre, ancak 9 (dokuz) göçebe idare merkezi işlemiştir. Her biri, üstünlük kazanmış iki hanedandan (*Ilbari* ve *Uran*) birisine mensup olan bir han tarafından yönetilmiştir[63]. Peçenekler ve Kumanlar üzerine mükemmel araştırmalarıyla tanılan D.A.Rasovsky'a göre, Kumanlar beş bölükten ibaretti: 1-Orta Asya, 2- Ural-Volga, 3- Donetz-Don, 4-Aşağı Dniepr ve 5- Tuna bölüğü[64].

Burada, bizi ilgilendiren yalnız sonuncu bölüktür, yani Tuna ve Karpatlar havzasında egemenlik kuran Kumanlar.

„Tuna bölüğü" Kumanların hakim olduğu mıntıka, XIII.yuzyıldan itibaren, zamanın Latince kaynaklarında „Cumania (Comania)" veya „Terra Cumanorum (Comanorum)" adını taşımakta idi. Bu „Kumanlar ülkesi", Karpatlar'ın doğu ve güney bölgesinde bulunduğu, yani Romanya'nın Moldova ve Valahia (Eflâk) denilen tarihi memleketlerini de içerdiği kesinlikle bilinmektedir[65]. Fakat, bu ülkenin doğu sınırları oldukça belirsiz olmasına rağmen, XIII. yuzyılın ortalarında, bu topraklarda dolaşan Dominiken ve Fransisken rahipler „Kumanlar ülkesi"n Yayık (Ural) nehrine kadar uzandığını belirtmişlerdir[66]. Yani, *Cumania* ile *Deşt-i Kıpçak* aşağı-yukarı aynı coğrafya idi. Ama, burada, bahs ettiğimiz „Tuna bölüğü" değil, tüm Kumanların yaşadıkları geniş alan göz önünde tutulmuştur (*totam terram Comanorum* – „bütün Kuman toprağı"). Zamanın kaynaklarından anlaşıldığına göre, Romanya topraklarına yerleşen Kumanların idare merkezleri Aşağı Tuna'da değil, Aşağı Dniepr'de, ihtimal Kırım'da , Kerson (Akyar) civarında imiş[67].

Batı Kumanların ilk tanılmış hanları Tugor (Togortak) Han olmuş. Kumanlar, bunun kumandasında, 1091'da, Lebunion'da, Peçenekleri mahvetmişlerdi. 1094-1095 yıllarında, yine Tugor Han yönetiminde, Batı Kumanlar Bizans Imparatorlugun dahili mücadelesine karışarak, büyük nüfüs kazanmışlardır. Bu vesile ile, Kuman ordusu Dobruca'dan geçmiş ve Balkanlar'da halk tarafınca sevinçle karşılanmış. Hattâ, Balkan Vlahları (Romenleri) bu Kuman ordusuna kılavuzluk bile ettikleri bilinmektedir. 1199'da, Balkanlar'a yaptıkları bir taaruzda, Kumanların yanında Tuna'nın kuzeyindeki Romenler de bulunmuş. Aynı

---

[61] Bk. Ahincanov, *Kıpçaklar…,* s.277.

[62] B.D. Grecov şi A.I. Iacubovschi, *Hoarda de Aur şi decăderea ei,* Bucureşti, 1953, s.20.

[63] Ahincanov, *Kıpçaklar…,* s.276-281.

[64] Bk.Rasonyi, *Tarihte Türklük,* s.140.

[65] Maria Lăzărescu-Zobian, "Cumania as the Name of Thirteenth Century Moldavia and Eastern Wallachia. Some Aspects of Kiptchak-Romanian Relations", *Journal of Turkish Sudies,* 8, 1984 (*Turks, Hungarians and Kipchaks. A Festschrift in Honor of Tibor Halasi-Kun),* Harvard University, s.265-272.

[66] Bk. Vasary, *Kumanlar…,* s.21-22.

[67] Spinei, *The Great Migrations…,* s.253-254.

zamanda, Kumanlar Macar krallığına da müdahale etmişlerdir. Ilk defa, Macar krallığı Kumanlarla 1085-1086 yıllarında karşılaşmıştır. Eski Macar kralı Salomon, Kumanlar arasına sığındıktan sonra, onların desteğiyle tahtını tekrar almak istemiştir. Kutesk adında başbuğlarıyla, Kumanlar Macar krallığın içine derin dalmışlar ise de, kral I. Ladislau onları püskürtebilmiştir. Bir kaç yıl sonra, 1091-1092'de, Kolpuç'un komutanlığında, Kumanlar Moldova'dan Karpatları geçerek, Transilvanya'nın batı ve güney-batı bölgelerini yağmalamışlardır. Dönüş yolunda, aynı kral I. Ladislau tarafınca mağlup edilmiş iseler de, Kumanlar Macar krallığıyla savaşmaya devam etmişlerdir. Bonyak ve Altunopa başbuğları kumandasında, Kumanlar, 1097'de, Macar kralı Koloman'ı çok ağır bir duruma düşürmüşlerdir. En nihayet, Macar krallığı Kumanların askeri ve siyasi güçlerinden istifade etmek maksadıyla, kral II. Istvan (Ştefan) (1116-1131) zamanında, Tatar Han adında başbuğ ile birlikte, 30 000 Kumanı krallığın güney-doğu topraklarına yerleştirmiştir. 1132 yılında, Macar kralı II. Bela, Tatar Han kumandasında bir Kuman ordusunu Italya'ya, Lothar'ı desteklemek için göndermiştir. 1099 yılında, Kumanlar Polonya krallığına da akın düzenlemişlerdir[68]. Böylece Kumanlar, yalnız Rus knyazlıkların tarihini değil, aynı zamanda, Balkanlar'ın ve hattâ orta ve batı Avrupa tarihini de etkilemişlerdir.

Iki asır boyunca, Bizans Imparatorluğu'na Balkanlar'da ve Macaristan krallığına da Transilvanya'da ceşitli sorunlar yaratanlar işte bu Kumanlar olmuştur, yani „Comania" Kumanları ve onların müttefikleri. Bizanslı ve Batılı kaynaklar özellikle bu Kumanlar'dan bahsederler. Pek tabii ki, Kumanlar dedikte halis bir Kuman toplumundan söz edilmez. Orta Asya'dan Doğu Avrupa'ya uzanan yolda, Kumanlar ile birlikte ceşitli kavimler ve etnik unsurlar gelmiştir, ilk önce Türkî menşeli olanlar. Ayrıca, Romanya topraklarında bulunan Peçenek, Uz, Berendi v.s. kalıntıları da bu Kuman bölüğüne dahil olmuştur. Başka bölgelerde de olduğu gibi, buradaki yerliler de Kumanlar ile işbirliği yapmaktan ve kaynaşmaktan çekinmemişlerdir. Romen tarihçilerinin tespit ettiklerine göre, zaman içinde, bu Kumanların önemli bir oranı göçebe hayatından tarımcılığa geçmiştir, hristiyanlaşmıştır ve neticede yerliler içinde erimiştir[69].

Kumanya'yı hristiyanlaştırmak, Macar krallığı için yalnız bir dinî görev kalmaksızın, aynı zamanda doğu hudutlarını güvene almak için çok önemli bir siyasî gereksim de olmuştur. Alınan tedbirler sonucu ve yakınlaşan Moğol-Tatar tehlikesi karşısında, 1227 yılında Kumania Kumanların bir kısmı, daha doğrusu Borçi han ve yanındaki Kuman aristokrasisi, Macar kralına müracaat ederek, hristiyanlaşma ve tabi olma isteklerini bildirmişlerdir. Ertesi yıl, 1228'de onlar için, Moldova'nın güneyinde bulunan Vrancea vilayetinde, Milkov ırmağı havzasında, Kuman katolik piskoposluğu kurulmuştur. 1233'te, kral IV.Bela „Kumanların kralı" (*Rex Cumanorum*) unvanını almıştır. Moğol-Tatar istilâsın neticesi olarak, Kumania ve „Kuman piskoposluğu" ortadan kaldırılmış ise de, Macar kralları bu unvanı asırlar boyunca taşımışlardır[70].

---

[68] Bk. Petre Diaconu, *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe - XIIe siècles*, Bucureşti, 1978, s.24 ve dev.; Spinei, *The Great Migrations…,* s.248-254.

[69] Sergiu Columbeanu, *Cnezate şi voievodate româneşti*, Bucureşti, 1973, s.96 ve dev.;

[70] I.Ferenţ, *Cumanii şi episcopiile lor,* Blaj, 1931.

Romen tarihçileri Kumanların Tuna-Karpatlar bölgesindeki hâkimiyetlerine dair epey araştırmalar yapmışlardır. Onların tespit ettiklerine göre, Kumanlar ile Romenler arasındaki münasebetler oldukça sakin olub, yalnız hakim zümre ile tabi halk arasındaki ilişkiler cerçevesinde kalmaksızın, işbirliği ve kaynaşmaya da yönelmiştir. Büyük tarihçi N.Iorga'nın, XI-XIV.yüzyılları için, yani Romen halkın olgunlaşma çağını ve Romen devletleçiliğin doğma ve sağlamlaşma dönemini göz önünde tutarak, kullandığı „Romen-Türk sembiyozı", "Romen-Türk işbirligi" ve „Romen-Türk sentezi" gibi değerlendirmesini, genel olarak, ciddî Romen tarihçileri kabul etmişlerdir[71]. Fakat, Balkanlar'da, 1185'de başlayan ve Imparatorluk kurulmasıyla sonuçlanan ayaklanmanın liderleri Asen ve Petru kardeşleri Romen tarihçileri Romen olduklarını ve kurdukları devletin de „Vlah-Bulgar Imparatorluğu" olduğunu ısrarla iddia ederler. Bulgarlar ise, bu kardeşlerin Bulgar menşeli ve kurdukları devlet de ilk önce Bulgar çarlığı olduğunu inatla ileri sürerler[72]. Bu konu üzerinde, Romen ve Bulgar tarihçileri arasındaki tartışma çok zamandan süregelmiştir. Bu olaylarda, Kumanların oynadıkları baş rolü iki taraf ta kabul etmemektedir ve onlara arka plânda, hatta ek, paralı asker rolünü tanımaktalardır. Halbuki, bu imparatorlugu yöneten „Asanlar hanedanın" kurucusu halis bir Türkî ad taşımaktadır. *Asan* ve *Asen (Esen, Isen)* sözleri, o zamanlardan günümüze kadar, yakın tüm Türkî toplumlarında kullanıla gelmiş kelimelerdir[73]. Asen ve Petru kardeşlerin başlık ettikleri büyük Balkan ayaklanmasında „Vlahlar ve Bulgarlar" çoğunlukta olmuştur, ama bu harekâtın yönetimi, askerî kumanda ve desteği hristiyanlaşmış Kumanların elinde bulunmuştur. Yakın birbuçuk asır sonra, Eflâk ve Moldova devletlerinin kurulmasında da benzer sorunlar karşımıza çıkacaktır[74].

Hâkim Kumanlar için tabi Romenler çeşitli taahhütler yerine getirmeli idiler. Bunlardan en önemlisi vergiler olmuştur (tahıl, tuz, bal, bal mumu, balık, av kuşu v.b.). Aynı zamanda, yerliler hâkimlerin yararına bazı hizmetlerde de bulunmaları gerekiyordu, özellikle tahkimat calışmarı. Yazılı kaynakların yanısıra, bu alâkalar üzere Romen dilindeki bazı eski sözcüklerin incelenmesi de çok önemli sonuçlara götürmektedir. Romence'de *uium, oium* terimi öğütülmüş buğday için değirmenci tarafınca alınan un veya buğday vergisi anlamında günümüzde bile kullanılır. 1247 yılında, Sent Jean şovaliyerine Macar kralı IV.Bela tarafından verilen diplomda, „Kumanlar ülkesinde„ bulunan değirmenlerden de bahsedilir[75]. Bu değirmenlerin sahipleri Kuman „boyarları" olduğu kabul edilir ve böylece, „uyum" terimi, iddia edildiği gibi Bulgar veya Sırb menşeli değil, eski Türk sözü olduğunu Romen bilim adamları ileri sürmüşlerdir[76]. Ortacağ'da, Moldova'da

---

[71] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului roman*, Bucureşti, 1997, s.59.

[72] Bk. E.Stănescu (gen. ed.), *Răscoala şi statul Asăneştilor,* Bucureşti, 1989.

[73] Mahmud el-Kâşgarî, *Divânu Lugât-it-Turk Tercumesi*, I. cild, Ankara, 1985, s.77; Istanbul, 2007, s.265; Lazar Budagov, *Sravnitelnîy slovar tureţk-tatarskih narîciy*, I. cild, Sankt Peterburg, 1869, s.39; W.Radloff, *Opît slovarya tiurskih narîciy*, cild I-1, s. 874, cild I.2, s. 1526, Sankpeterburg, 1893.

[74] Bk.Tasin Gemil, "Peste un mileniu de existenţă a populaţiei turco-tătare pe teritoriul României , *Moştenirea istorică a tătarilor*, vol. I, Bucureşti, 2010, s. 12-14, 17.

[75] *Documenta Romaniae Historica,* I, Bucureşti, 1966, s.8.

[76] Ion Donat, "La vie pastorale chez les Roumains et ses problèmes", *Daco-Romania,* I, Freiburg-Munchen, 1973, s. 78-103.

toprak sahibi serbest köylü tabakasının adı „răzeş" yine Kumanlar'dan kalan bir terim olduğunu Romen Akademisi'n üyesi, meşhur lengvist Alexandru Philippide tanıtlamıştır. Ona göre, bu kelime Macarca'dan (*részes)* değil, Arapça ve Türkçe'den gelmiştir. Yani, *erz+eş* (arazi ortağı), metatez ile *rezeş* ve *răzeş* olmuş[77]. Bence, bu terim Kuman devrinden değil, Kıpçak-Tatar (XIII-XIV.yy.), yani Altın Orda devrinden kaldığı daha mantıklı olabilir, çünkü ancak o zamanlar Arapça ve Farsça sözler buralara kadar yetişebilirdi. Sorun gayet önemlidir, çünkü „răzeş"ler ortacağı Moldova devletinin belkemiğini oluşturmuşlardır.

*

XIII. yuzyılın ortasından itibaren, *Kuman (Kıpçak)* ile *Tatar* arasında bir karışıklık meydana çıkmıştır. Bu karışıklık, o zamanlar yayılan *Moğol* ile *Tatar* arasındaki karışıklık ile sıkı bağlantısı vardır. Baştan bildirmek gerektir ki, XIII.yuzyılda hızla kurulmakta olan muazzam Moğol Imparatorluğun askeri ve halkı büyük bir çoğunlukta gayri Moğol ırkından idi, özellikle Türkî soydan. Bertold Spuler'in tespit ettiğine göre, 1221'de Horasan'ı fetheden „Moğol askerin" çoğu Türk asıllı askerlerden oluşmuş idi[78]. Aslında, Moğol kavmi az sayıda olduğu bilgi üzerinde kaynaklar ve tarihçiler birleşmektelerdir[79]. Cengiz Han ve varislerin uyguladığı çok etkinli bir usul üzere, fethedilen yerlerin aristokrasisin bir kısmı öldürüldükten sonra, elinde silah tutabilecek erkekler gönüllü veya zoraki „Tatar adında" Moğol ordusuna alınıyorlardı. Bunu, Macar kralın 1237'de, „Magna Hungaria"(Büyük Macaristan) gibi anılan Orta Volga bölgesine gönderdiği casuslarından birisi olan rahip Iulianus ifade eder[80]. Böylece, Moğol ordusu, kar üstünde yuvarlanan bir kar topu gibi, durmadan artıyor ve büyüyordu. Bu usulu, Cengis Han ilk defa 1202 yılında, Tatar kavmini acımasız kırdığı Dalan Nemurges savaşından sonra uygulamıştır. Yani, savaştan sağ çıkan Tatar erkeklerini silahlandırarak, müteakip savaşlarda ön cephede görevlendirmiş ve ilk taaruzları onlara yaptırtmıştır. Orta Asya'da ve sonra Islâm dünyasında ve Hristiyan ülkelerinde Tatar adı Moğol adından önce ve daha çok yayılmıştır. Daha fazla ayrıntılara girmeden, demek istediğimiz şudur ki, *Moğol* adı ile *Tatar* adı bazı kaynaklarda ve bir çok tarihçiler tarafınca özdeleştirilmiş ve halen de özdeleştirilmekte ise de, bu terimler ayrı manalar ifade etmişlerdir. Yani, *Moğol* adı devletin yönetimini elinde tutan ve etnik bakımdan asıl Moğol olan üstün tabakayı belirtmiş ise, *Tatar* adı bu imparatorluğun geniş serhadları içinde bulunan çeşitli etnik kökenden gelen halkını ve ordusunu ifade etmiştir. Bu ayrımı yapmayan veya yapmak istemeyen tarihçiler çok karışık yorumlar ile yanlış sonuçlar ileri sürerler. Imparatorluğun Moğol asıllı yönetici zümresi *Tatar* adını asla kabul etmezdi,

---

[77] Al.Philippide, *Originea Românilor,* II, Iaşi, 1927, s.378-379.

[78] Bertold Spuler, *Les Mongols dans l'histoire*, Paris, 1961, s.23.

[79] 1227'de, Cengiz Han'ın varisleri arasında Moğol askerleri ve kabileleri taksim oldukta, Batu'ya, yani Cuci ulusuna yalnız 4000 asıl Moğol askeri tahsis edilmiştir (René Grousset , *L'Empire des Steppes. Atilla, Gengis Khan, Tamerlan,* Paris, 1939, s. 469).

[80] Ravil Fahrettin, "Altınordu Devleti ve Tatarlar", *Türk Dunyası Tarih Dergisi,* nr.2, 1994, s.53 ; Spinei, *The Great Migrations…,* s. 410, 423.

çünkü onlar kendilerini üstün tabaka hesap ederek, „Köke Monghol" (Gök Moğolları, yani Gök Tanrı'sın himayesinde bulunan Moğollar) adlanırlardı. Tatar adı genel bir isim olarak tüm tabi kavimler için kullanılırdı. Bu meyanda, başka arastırmacıların yanısıra, bizim de katkılarımız olmuştur[81]. Gereken deliller orada sunulduğu için, burada da onları tekrar sıralamayacağız. Herhalde, Moğol Imparatorluğun sınırları içinde yaşayan tüm gayri Moğollar için işletilen „Tatar" terimi, Moğol-Tatar, daha doğrusu Altın Orda devletinin modeli üzerine kurulmuş Rus Imparatorluğu'nda da, Türkî soydan olan tüm halklar için komünist rejimine kadar kullanılmıştır. Yani, çarlık Rusya'da, Azeriler, Türkmenler, Özbekler, Kazaklar, Kırgızlar ve diğer Türkî toplumları *Tatar* adllandırılmışlar idi. Sovyet esaretinde bulunan Türkî dünyasını parçalamak için, komünistler yerel milliyetçilikleri körükleyerek ayrı ayrı halklar ve topluluklar ortaya çıkarmışlardır.

*

1206 Kurultay'ında, Temüçin, Cengiz Han ilan edildikten sonra, tüm Avrasya yeni bir büyük tehlike ile karşılaştı. Bu geniş coğrafyaya uzun yıllar "Tatar" adıyla dehşet saçan ordular çoğunlukta Türkî askerlerinden oluşub, Moğol komutasında bulunmakta idiler. Bu sebebten, bu ordulara ve onların sayesinde kurulan Imparatorluğa "Moğol-Tatar" adı verilmesi tarihi gerçeğe uygun olduğu kanaatindeyiz. Fakat, bu adlandırma, bu imparatorluğun Batı kısmının, yani Altın Orda'nın İslamlaşmasına ve Türkleşmesine kadar geçerlidir. XIII. asrın ikinci yarısından itibaren, *İslam ve Türk asıllı Tatar devleti* ve, sonraları da, devletlerinden bahsedilmesi lâzım.

Doğu Avrupa topraklarına, Moğol-Tatarlar ilk defa Cebe ve Subotay adında kabiliyetli generalların kumandasında ayak basmışlardır. 31 Mayıs 1223 tarihinde, Kalka ırmagına yakın bir yerde, Moğol-Tatar kuvvetleri Kıpçak-Rus müttefik ordusunu mahv etmiştir. Ardından, Kırım ve aşağı Volga boyunu yağmalayan Moğol-Tatarlar, özellikle yerleşik Kıpçaklar'a müthiş darbeler indirmişlerdir. Aynı zamanda, bölgeye önemli sayıda Doğu'dan gelen Kıpçak uruğları yığışmakta idi. Bunlar, Cengiz Han kuvvetlerin önünden kaçarak, Kırım ve Edil havzasında çoktan iskan etmiş Kıpçaklar'ın yanında güven aramakta idiler. 1223 seferi geniş çapta uygulanan bir nevi istihbarat ve tatbikat etkinliği olmuş idi. Alınan malumatlar esasında, 1235 Kurultayında Doğu Avrupa'yı sistematik surette istilâ edilmesi kararlaştırılmıştır.

Gerçekten, 1236'da başlayan ve 1242'de sonuçlanan büyük Moğol-Tatar seferi, Doğu ve Orta Avrupa tarihinin kaderini değiştiren bir hadisedir. Ruslar ve Kıpçaklar için ise bu sefer tam manasıyla ayrı bir ehemmiyet taşır. Ruslar, 240 yıl için "Tatar boyunduruğun" altına girmişlerdir. Tarihte, Rusya yalnız Tatarların önünde yakın ikibuçuk asır diz çökmüştür. Imparatorluk gururu besleyen Rusya, Tatarları asla afetmemiş ve günümüze kadar onlara yapmadığı zulüm kalmamıştır.

---

[81] Bk. Ta<h>sin Gemil, "Tatar adı", *Renkler,* II. cild (1989), Bükreş, 1990, s.178-197 ; T.Gemil, „Problema etnogenezei tătarilor" , *Originea tătarilor. Locul lor în lume şi în lumea turcă*, Bucureşti, 1997, s.49-63 (Ingilizce tercumesi: „The Issue of Tatars' Ethnogenesis", *Tătarii în istorie şi în lume,* Bucureşti, 2003, s.24-38).

Rusları bunca zaman „boyundurug" altında tutmakla, Tatarlar birçok halkların, özellikle Türk asıllı olanların, milli kimliklerini korumuşlardır ve sonraları da bunların öz devletlerinin kurulması için gereken şartların yaranmasını sağlamışlardır. Orta ve Batı Avrupa ülkeleri için ise, Moğol -Tatar istilâsı bir felâket olduğun yanısıra, mutlakıyet iktidar etrafında merkezleştirilmiş devletlerin kurulma prosesini kolaylaştırmış ve teşvik etmiştir. Bu görüş amerikan bilim adamı Marshall G.S.Hodgson'un ileri sürdüğü "Dünya tarihini yeniden düşünmek" fikrin doğrultusunda açıklanmaktadır[82]. Yani, Moğol-Tatar darbeleri Orta ve Batı Avrupa'daki üst tabakanın (büyük feodallar) gücünü azaltarak, kral gücünün artmasına imkân yaratmıştır. Aynı zamanda, Avrasya coğrafyasında uzun bir dönem etkili olan "Pax Mongolica"(*Moğol barışı (düzeni)* kıtalararası ticaretin ve ilişkilerin gelişmesi için müsait ortamı sağlamıştır. Güvence altında bulunan Avrasya yollarında mallar ile birlikte insanlar ve fikirler de dolaşıyordu.

Büyük Moğol-Tatar istilâsı Doğu Avrupa'da Kuman egemenliğine son vermekle beraber, Kuman, Kıpçak adların da tarihe karışması için yol açmıştır. Direnmeye gayret etmelerine rağmen, Kuman (Kıpçak) orduları Moğol-Tatar kuvvetleri tarafınca dağıtılmıştır. Kumanlar güvencelerini Kırım yarımadasında, Volga boyundaki ormanlarda, Kavkaz ve Balkan vadilerinde ve Macar krallığında aramışlardır. Zamanın kaynaklarında yazıldığına göre, Batı Kumanların hanı olan Köten Han, ordusu ile birlikte kahramanca savaşmasına rağmen, önderliğindeki 40 000 Kuman ile hristyanlaşmaya mecbur kalmıştır ve Macar krallığına sığınmıştır. Moğol genel komutanı Batu, Köten Han ve yanındaki Kumanlara sığınma hakkı verdiği için, Macar kralı IV.Bela'ya protesto mektubu göndermiştir. Moğollar tüm Orta Asya halklarını Cengiz Han sülâlesine tabi olmalarını doğal etkinlik gibi düşünürlerdi ve Panonnia'da devlet kuran Attila ve Hunları da öz selefleri gibi görüyorlardı. Ihtimal, onların Avrupa istilâsı planlarında, Macaristan bir üs gibi kullanılacaktı[83].

Kumanların çoğu ise Moğol-Tatar hâkimiyetini tanımıştır ve ayak uydurmaya gayret etmişlerdir. Öyle ki, 1240-1241 yıllarında kurulan Altın Orda devletinde, Kumanlar baştan önemli bir rol oynamaya muvaffak olabilmişler. Hattâ, Rus menşeli ve Rus meyilli ünlü Amerikan tarihçisi George Vernadsky, *Altın Orda aslında Kıpçak Hanlığı olduğunu iddia ediyor*[84]. Bu fikri Kazak tarihçisi Sercan M.Ahincanov'da paylaşmaktadır. Aynı zamanda, S. Ahincanov'a göre: "Mısır Memluk devleti de tamamıyla bir Kıpçak devleti idi. Günümüzde Kazan Tatarları dediğimiz halk, aslında İdil Bulgarları ve Kıpçaklardır. Kırım Tatarları da ağırlıklı olarak Kıpçak ve Oğuzlardan teşekkül etmektedir"[85].

---

[82] Bk. Marshall G.S. Hodgson, *Dünya Tarihini Yeniden Düşünmek*, Istanbul, 2003, s.23 v.b.; John M.Hobson, *Batılı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri,* Istanbul, 2007, s.58 ve dev.

[83] Kurat, *Türk kavimleri…,* s.97; George V ernadsky, *Moğollar ve Ruslar,* Istanbul, 2007, s.73.

[84] "*Siyasi bakımdan o yıllarda Moğol İmparatorluğu'ndaki en önemli gelişme, Batu'nun (yeni büyük han-T.G.) Güney Rusya'da başkenti Aşağı Volga boyundaki yeni Saray şehri olan ve müteakiben Altın Orda diye bilinen Kıpçak Hanlığı'nın tesisi oldu" (* Vernadski, *Moğollar…*, s.82). Bu kitabında, müelif *Altın Orda* yerine *Kıpçak Hanlığı* tabirini kullanmaktadır.

[85] Ahincanov, *Kıpçaklar…,* arka kapak.

Gerçekten, Altın Orda'nın hızla Türkleşmesinde, Kumanlar (Kıpçaklar) esas ve en dinamik faktör olduğu kabul edilmektedir. Altın Orda'nın veya Kıpçak Hanlığı'nın Türkleşmesi aynı coğrafyada bulunan ahalinin İslamlaşması ile beraber gelişerek, bu iki büyük proses birbirine destek olmuşlardır. Aslında, Moğolların ve başka toplumların Islamlaşması ve Türkleşmesi daha eskilerde başladığı bilinmektedir. Fakat, Altın Orda himayesinde bu eylemler sistematik bir şekilde sürdürülmüştür. Araştırmacıların tespitlerine göre[86], XIII.yüzyılın ikinci yarısında Deşt-i Kıpçak'a yeni yığışanlar da Islâm dinini kabul etmişlerdir ve XIV. asrın ilk yarısında, Özbek Han (1312-1342) zamanında, Altın Orda resmen de bir Islâm Kıpçak-Tatar ülkesi olmuştur. Bu vaka yalnız Avrasya coğrafyası için değil, aynı zamanda Orta Doğu ve Kuzey Afrika tarihi için de büyük önem taşımaktadır. Mısır'da, Kıpçak menşeli olan Memluk sultanları bu gelişmeleri büyük memnuniyetle izlediklerine dair dönemin kaynaklarında gereken deliller mevcuttur[87].

Zamanın dev güçü sayılan Altın Orda tahtına müslüman Berke Han'ın oturması (1257-1266), tüm Islam dünyasında fevkalâde bir teşvik ve destek gibi değerlendirilmiştir. Bu ortamda, Sarı Saltık önderliğinde, yakın 10 000 çadır Anadolu Türkmeni Dobruca'ya iskân edilmiştir ve Berke Han'ın gönderdiği bir Tatar ordusu Enos kalesinde hapiste bulunan eski Selçük sultanı II. İzzeddin Keykavuz'u kurtarmış ve maiyetiyle Kırım'a yerleştirmiş. Berke Han, Sultan İzzeddin'e kızlarından birisini zevce olarak ve çok zengin Solhat ve Sudak şehirlerini gelir kaynağı gibi vermiştir. Selçüklü sultanı ölümüne kadar (1278) Kırım'da yaşamıştır. Kaynaklardan anlaşıldığına göre, Sarı Saltık ve Dobruca'ya gelen Türkmenler de Kırım'a göç ederek, sultanların yanında kalmışlar. 1263-1265 yıllarında olmuş bu hadiseler hakkında birçok araştırmalar yapılmıştır[88], fakat Altın Orda'da tam o devirde alan kazanan İslâmlaşma ve Türkleşme hareketleri ile bağlantı yapılmamıştır.

"Türkçe konuşan tüm Müslümanlar doğal bir süreçle Tatar (Tartar) adıyla anılmaya başladılar", diye iddia ediyor tanılmış eski Orta Asya ve Türk tarihi uzmanı Jean-Paul Roux[89] . Profesör Halil İnalçık'ın kanaatına göre, Altın Orda sınırları içine toplanan tüm Türk göçebe kavimlerin kalıntıları müşterek Tatar adı altında tanılmışlardır[90]. Moğol-Tatar tarihinin yazmasını 1310 yılında tamamlayan Fazlollah Raşidoddin tespit etmiştir ki, "Tatar adı" başta Moğollardan ayrı bir

---

[86] Bk.Charles J.Halperin, *Russia and the Golden Horde*, Indiana University Press, Bloomington, 1987, s.7. Altın Orda hanı, Berke Han (1257-1266), Islam dinini şehzadelik döneminde, 1240-1250 yıllarında kabul etmiştir ve Cemaleddin Ibrahim ismiyle güçlü bir Islâm taraftarı olmuştur.

[87] Grecov, *Hoarda de Aur…*, s. 73, 76-78, 88-89, 111, 155, v.b. *Istorija Tatar s drevneyşih vremen v semi tomah*, Tom III, Kazan, 2009..., s.547-550 (Al.Kadırbayev)

[88] Bk.Aurel Decei, „Problema colonizării turcilor selgiucizi în Dobrogea secolului al XIII-lea", *Relaţii româno-orientale.Culegere de studii*, Bucureşti, 1978, s.169-192 (*Ankara Üniversitesi, D.T-C Fak. Tarih Araştırmaları Dergisi*, VI(1968), nr.10-11, Ankara, 1972, s.85-111).

[89] Jean-Paul Roux, *Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdenize 2000 Yıl*, Istanbul, 2007, s.286.

[90] Halil İnalçık, "Struggle for East-European Empire: 1400-1700. The Crimean Khanate, Ottomans and the Rise of the Russian Empire", *Turkish Yearbook of International Relations/Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı*, 1982-1991, Ankara, 1995, s.1: "The Golden Horde empire comprised all of the remnants of the earlier nomadic peoples of Turkic language in the steppe area which were then known under the common name of Tatar within this new political framework".

kavmin adı olmuş ise, Cengiz Han İmparatorluğu kurulduktan sonra, "Tatar adı tüm Türk kavimlerine verilmiştir"[91]. Ama, Altın Orda devletinin başlıca halkı Kıpçaklar ve yöneticileri de Moğol olduğuna göre, neden Tatar adı benimsenmiş ?! Bu suala başta Tatar (Kazan) alimleri olmak üzere[92], araştırmacılar cevab bulmaya çalışmışlardır ve halen de çalışmaktalardır. Fakat, bazı yabancı tarihçiler bu sorun ile ilgilenmeden ve hiç tereddüt de etmeden, Tatarları Moğollar ile özdeleştirmeye devam etmektelerdir. Bunların arasında Romen tarihçileri de bulunmaktadır[93].

Görmek isteyenler için, bu mevzu üzerinde de zamanın kaynaklarında ikna edici açıklamalar mevcuttur. 1349'da vefat eden Süryeli ansiklopedist Fazlallah al-Omari, Deşt-i Kıpçak'ta yükselen Altın Orda'dan bahsederek, şöyle yazmıştır: "Bu diyar eskiden Kıpçak ili idi, Tatarlar (yani, Moğollar) buraya akın edince, Kıpçak ahalisi onlara reaya oldu, sonra onlar ile karıştılar, akraba oldular. Toprak onların tabiatlerine ve oruklarına galip, Moğollar Kıpçak toprağında sakin olmakla Kıpçak ahalisinden kız almakla, şehirleri onların arasında bulunmakla Tatarlar hep Kıpçak gibi, guya bir cinsten oldular"[94]. Meşhur tarihçi Ibn Haldun da Kıpçaklar ve Tatarlar arasındaki sıkı akraba ilişkilerinden bahs etmiştir. Rus bilim adamı B.Y.Kumekov, Kıpçaklarla Tatarlar arasındaki sıhrî yakınlıklar büyük ihtimalle VIII.yüzyılda, yani Kıpçak ve Oğuz kabilelerin Orta Asya'daki Moğol dilli gruplarla ilişkiler kurulduğu dönemde başlamış olduğunu ileri sürmektedir[95]. *Kıpçak* adını, Kırım Hanlığın halkı hattâ XVII.yüzyıla kadar, kısmen de olsa, kullandığı da ifade edilmektedir[96]. Herhalde, XIII-XIV.yüzyıllarda, Altın Orda'nın resmi dili Kıpçak ve Oğuz lehçelerin karışımından yaratılan edebi Türkçe bir dil idi. Sonraları bu dil *Tatarca* adlandırılmıştır[97].

XIII.yüzyılın sonunda Kırım'da hazırlanan ve dünyaca meşhur *Codex Cumanicus* Kıpçak dilinin Tatar diline dönüşmekte olduğunu çok açık şekilde ıspatlamaktadır. Kırım'a gelen yabancı tüccarlar ve katolik misiyönerleri için bir dil kılavuzu gibi hazırlanan bu kitapta yer alan *Kumanca* sözcüklerin ve gramer kaidelerin büyük bir kısmını, günümüzde *Tatarca* bilen bir şahıs kolaylıkla anlayabilmektedir[98]. Altın Orda devrinde Kıpçak-Tatar dili bir *lingua franca*

---

[91] Bk.W.Barthold, "Tatar", *Encyclopedié de l'Islam*, t.IV, Leyde, 1934, s.736. W.W.Barthold, "Tatary", *Sobranie Socinenij,* vol.5, Moskva, 1965, s.559-562. Ayrıca bk.Gotthard Jaschke,"Zur Geschichte des Namens *Tatar"* , *Reşit Rahmeti Arat İçin*, Ankara, 1966, s.279.

[92] Bk. *Istorija Tatar...,* III, s.342-375; Mirfatih Z.Zekiyev, *Türklerin ve Tatarların kökeni,* Istanbul, 2006, s.215-284; I.L.Izmailov, "Formirovanie etnopliticeskogo samozosnanija Ulusa Djuchi: nekatorye elementy i tendenții razvitija tiurko-tatarskoi istoriceskoi traditzii", *Istochnikovedenie istorii Ulusa Djuchi (Zolotoi Ordy). Ot Kalki do Astrakhani 1223-1556,* Kazan, 2002, s.244-262; Y.A.Zeleneev, "Istochniki po etnicheskoi istorii Ulusa Djuchi", *Istochnikovedenie…*, s.207-215; E.S.Kulpin, *Zolotaja Orda sudby pokolenij,* Kiev-Simferopol, 2010, s.17-22.

[93] Bu meyanda, özellikle, bk. Şerban Papacostea ve Victor Spinei'in yayınladıkları kitap ve etüdlere.

[94] W.G.Tiesenhausen, *Altınordu devletine ait metinler,* I, Istanbul, 1941, s.373.

[95] Ahincanov, *Kıpçaklar...,* s.146-147.

[96] Zekiyev, *Türklerin…*, s. 226.

[97] Bk. IRCICA'nın himayesinde hazırlanan ve yayınlanan çok değerli *Tatar History and Civilisation*, Istanbul, 2010, s.17-31 (Damir Ishaqov).

[98] Yeni ve mükemmel neşri, Vladimir Drîmba, *Codex Comanicus. Edition diplomatique avec facsimilé*, Editura Enciclopedică, Bucarest, 2000.

niteliğine yükselmişti. Kırım'da yaşayan Yahudi, Rum ve Ermeni toplumları öz dillerini unutarak, Kıpçak-Tatar dilini benimseyerek, asırlar boyunca ana dilleri gibi kullanmışlardı. Yarım asır önce, ünlü Fransız türkoloğu Jean Deny, *Codex Cumanicus* dilini Tatar diliyle özdeleştirmiştir [99]. Günümüzde ise, Fuat Bozkurt şöyle yazmaktadır: *Codex Cumanicus*'un "dili Tatarçe ve Tatar tili olarak gösterilmiştir. Gerçekten bu dil gereçleri, bugünkü, eski Kıpçak İmparatorluğu toprakları üzerine kurulan ağızlarla, özellikle Kırım Tatarcasıyla birçok benzerlikler taşır."[100] Tatar dilinin ve tarihinin emsalsız bir abidesi olan bu eser, *Codex Tataricus* adını da taşıyabilirdi.

Aynı zamanda, Altın Orda'nın resmi belgelerinde, Moğol adın yanısıra Tatar adı da kullanılmıştır. XIV.yüzyılın ortasından itibaren ise, Tatar adı rekabeti kazanmış durumdadır. Yani, denilebilinir ki, Altın Orda'nın esas halkını oluşturan Kıpçaklar veya Kumanlar öz adlarından vazgeçerek, üzerlerine gelen fatihlerin adını benimsemişlerdir. Bunun sebebini, prof.V.Ciocîltan tarihte benzer vakalarla mukayese ederek açıklamaktadır. Fransa'nın yerli halkı olan Romalılaşmış Gallar, üzerlerine gelip efendileri kesilen Frankların adını kabul ettikleri gibi, Doğu Slavların Skandinav akıncılarından aldıkları Rus adı gibi ve Güney Slavların da Bulgar fatihlerin adlarını benimsedikleri gibi. Romalılaşmış Galların, doğu ve güney Slavların yaptıkları gibi, Kıpçaklar da üstün tabakayı oluşturan Moğolları asimile etmiş iseler de, öz adlarını kaybetmişlerdir[101]. Ama, imparator sülalesin adı olan *Moğol* yerine, tebaanı temsil eden *Tatar* adını neden benimsediler ? Bunun izahı: *Tatar* adı zaten bir genel ad olarak Altın Orda'nın tüm gayri Moğol halkı için kullanılmakta idi ve, belki daha mantıklısı, Altın Orda'nın can düşmanı olan Iran'daki İlhanlar tam o devirde *Moğol* adını almışlardı [102]. Başka halkların teşekkülü için kullanılan bir deyim, bence Tatarlar için de geçerlidir: *Tatar halkı da fethedenlerden değil, daha çok fethedilenlerden oluşmuştur.*

1241-1242 Moğol-Tatar istilâsı Romanya topraklarındaki Kuman hakimiyetine de son vermiştir. Buradaki Kumanya Kumanlarının bir kısmı, özellikle hristiyan olanlar, Macaristan'a ve Balkanlar'a iltica etmiş iseler de, başka yerlerde de olduğu gibi, burada da Kumanların birçoğu yerlerinde kaldığını kabul etmemiz gerekir. Doğru, bu varsayımı ıspat etmek güç, çünkü zamanın kaynaklarında yalnız Altın Orda'nın haricinde hareket eden Kumanlardan söz edilir. Herhalde, Kumanya olarak Avrupa kaynaklarında adlandırılmaya devam edilen mıntıkada, yani şimdiki Romanya'nın doğu ve güneyinde kalan Kumanlar, Altın Orda'da

---

[99] Bk. J.Deny, *L'Armeno-coman et les "Ephémerides"de Kameniec (1604-1613)*, Wiesbaden, 1957, s.9-22, 73.

[100] Fuat Bozkurt, *Türklerin Dili*, 2. baskı, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002, s.226.

[101] Benzer fikirler Doğan Avcıoğlu (*Türklerin Tarihi*, I, Tekin Yayınevi, Istanbul, 1979, s.289-290) tarafınca da ileri sürülmüştür.

[102] Virgil Ciocîltan, „Evoluţia semantică a etnonimului *Tatar", Moştenirea istorică a tătarilor,* vol.I, Bucureşti, 2010, s.23-28; *An Armeno-Kıptchak Chronicle on the Polish-Turkish Wars in 1620-1621*, Budapest, 1968; Tadeusz Kowalski, *Karaim lehçesi sözlüğü*, Ankara, 1996; Hülya Kasapoğlu Cengel, "Ermeni harfli Kıpçakça söz varlığı üzerine notlar", *International Journal of Central Asian Studies*, vol. 13, Seoul, 2009, s. 165-181; Edward Tryjarski, *Zopisy sadu duchownego ormian miasta Lwowa za lata 1625-1630 wjezyku ormiansko-kıpczackim*, Krakow, 2010.

tekamül eden İslâmlaşma ve Türkleşme proseslerine katıldıkları mantık dahilindedir. XIII.yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Avrupa kaynaklarında "Kumanya" ve "Kumanların toprağı" yanısıra *Tartaria* ve *Terra* veya *Confinibus Tartarorum* (Tatarların toprağı veya serhaddı) adları da gitgide daha çok rastlanmaktadır. Yani, Altın Orda'nın batı bölgelerinde de, başta Kumanlar olmak üzere, tüm halkın Tatar adını benimsediği açıklanmaktadır. XIV.yüzyılın ortasına doğru, Tatar adı bu yörelerde de üstünlük kazanmıştır. 29 Ocak 1345'te, Papa VI.Klement tarafından gönderilen bir mektupta, "Hristiyanlığın sınırında, Tatarların ve öteki dinsizlerin yakınında kurulmuş Transilvanya Kilisesi" nden sözedilir. 13 Ekim 1374'te ise, Papa XI.Gregorius *Tatarlar tarafında oturan Vlahlar'*dan bahsetmiştir. Avrupa'nın resmi vesikalarında, *Tatar* terimi ile ilgili coğrafî ve siyasî tanımlamalar XIV.yüzyılda genellik kazanmıştır. Bu onu ifade eder ki, *Kuman* ile *Tatar* arasındaki mubadele Batı Avrupa kançılaryaları tarafınca da resmen tanılmştı. Avrupa haritalıcığında "*Tartaria-Cumania* (*Cumaniae)*" eşitliği, Azak ile Hazar denizleri arasındaki toprakları adlandırmak için XVI. yüzyılın ortalarına kadar kullanılmıştır[103].

Polonya, Macaristan, Moldova ve, belki, Eflâk'ın da birlikte hazırladıkları bir nevi haçlı seferlerin neticesi olarak, 1370 civarında, Tatar hâkimiyeti Romen topraklarından uzaklaştırılmıştır. Bu seferler esnasında, Prut nehrin doğusunda bulunan bölge de zapt edilerek, Yangı Şeher (Yeni Şehir) ve şimdiki Kosteşti köyü yakınlarında bulunan başka büyük bir Tatar şehri de tahrip edilmiş, sakinleri öldürülmüş veya köleleştirilmiş[104]. Osmanlı tarihçisi Ali Yazıcıoğlu, 1424'te tamamladığı "Tevarih-i Al-i Selçük" adlı eserinde şunları da yazmıştır: "Çok müddet Kırım'dan Karaboğdan iline değin müslümanlığdı. Karaboğdan'da dahi adına (Berke Han'ın – T.G.) mesçidi durur. Kâfirler içine domuz koyarlarmış, fi'l-cümle"[105].

Başta N.Iorga olmak üzere, dürüst Romen tarihçileri Kıpçak-Tatar, yani Altın Orda amilinin Romen tarihinde oynadığı çok önemli rolü itiraf eder ve değerlendirirler. Romen devletleri Eflâk ve Bogdan'da çıkarılan ilk resmi belgelerin tanıtladıklarına göre, çok genç olmalarına rağmen bu devletlerin ciddi müesseselere sahib oldukları anlaşılır. Bunun izahını, sağlam Romen tarihçileri Kıpçak-Tatar döneminde kazanılan görgüde bulmaktalardır[106]. Fakat, 1330'da Eflâk ve 1359 yılında Moldova (Boğdan) müstakil Romen devletlerin kurulmasında, Altın Orda ve Kuman-Tatarlar'ın payını birçok Romen tarihçisi halen inkâr eder veya küçülter. Bundan dolayı Romen kamuoyu da böyle bir tarihi gerçekten habersiz kalmıştır. En nihayet, yakınlarda yayınlanan bir kitap, bu boşluğu doldurmayı amaçlamıştır. Popüler usulde yazılan bu kitabın müelifi, profesyonel

---

[103] Vasary, *Kumanlar…*, s. 151-152.

[104] Bu şehirlerin kalıntılarında, Moldova Cumhuriyeti'n Bilimler Akademisi tarafınca yapılan arkeolojik araştırmalar sırasında kasden veya bilgisizlikten yanlışlıklar yapılmıştır. Edindiğim bilgilere göre, özellikle kitabeler tahrip edilmektedir. Bk.Gheorghe Postică, *Orheiul Vechi. Cercetări arheologice 1996-2001*, Iaşi, 2006; Eugen Nicolae, „Quelques considerations sur les monnaies tatares de la Ville Neuve (Yangı-şehr/Şehr al-cedid)", *Studii şi Cercetări de Numismatică,* XI (1995), s.197-200.

[105] Yazyjy Ogly Aly, *Seljuk Türkmenlerinin Taryhy,* II, Aşgabat, 2004, s.316; Decei, *Relaţii…,* s.172. *Moldova* için, *Karaboğdan* deyimi ilk defa Ali Yazıcıoğlu'nun bu eserinde kullanılmıştır.

[106] Bk.Florin Constantiniu, *De la Răutu şi Roller la Muşat şi Ardeleanu*, Bucureşti, 2007, s.348-351.

tarihçi olmasa da, saygıdeğer bir soylu aydın olan Neagu Djuvara'dır[107]. Aslında, bu kitapta hiç bir bilimsel yenilik yoktur. Ama, çeşitli akademik tarih kitaplarında saklı kalan bilgileri N.Djuvara bir araya getirmiş ve herkesin anlayacağı bir dilde okurlarına sunmuş. Yarım asır yurtdışında yaşadığı için, koyu milliyetçi ve komünist doktrinleri N.Djuvara'ya bulaşmamış. Böylece, müelif Romen tarihçıliğinde halen tapınak olan bazı putları da yıkmaya cüret etmiştir.

N. Iorga'nın, 1927'de, Romen Akademisi'nde sunduğu bir bildiriyi[108] esas alarak ve başka eserlerden de faydalanarak, N.Djuvara Eflâk devletinin kurucuları Kumanlar olduğunu inandırıcı bir şekilde açıklamaktadır. Birçok tarihçinin red ettiği devlet kurucusu efsanevi "Negru Vodă"(Kara Voyvoda)'nın bir gerçek şahsiyet olduğunu ve *Toktemir (Toktemür)* adında bir Kuman başbuğu ile özdeleştirilmesi gerektiğini tekrar hatırlatmaktadır N.Djuvara. Müelifin bu girişimi basında büyük yankı yaratmış ise de, Romen tarihçileri arasında sükut ve reddetme tepkileriyle karşılaşmıştır. Beklemediği bu tepki karşısında, N.Djuvara fikirlerini tekrar iddia ederek, böyle tarihi gerçeklerin yakın zamanlarda Romen ders kitaplarında yer alabileceğine inanmadığını da bildirmiştir[109].

N. Djuvara'nın açıkladığı bu fikri desteklemek için, ilâve bir delil olarak eski Türklerde renklerin manasına da yer verilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Efsanede, "Negru Vodă" Transilvanya'nın güneyinde bulunan Făgăraş dağı bölgesinden XIII.yüzyılın sonunda çıktığını hesaba alırsak, gerçekten bu voyvodanın Eflâk'a kuzey dağlardan indiği için *Kara* lakabı aldığını anlayabiliriz. Ayrıca, Eflâk ve Moldova devletlerinin kurulması ile ilgili efsaneler "descălecat" ("attan inme") motifi etrafında yaradılmıştır. Bu motif eski Türklerin "yurt tutma (kurma)" motifi ile bağlı olduğu göz ardı edilemez. Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Moğol-Tatarlar'dan kaçan Kumanların önemli bir sayısı Macaristan krallığına sığınmışdı. Toktemir'in oğlu *Basaraba*, Tatarların yardımıyla, 1330'da, Posada denilen bir dağ geçitinde, Macar kralı Karol Robert'i ağır bir yenilgeye uğratıyor ve böylece Macar vasallığından kurtuluyor. Ancak Basaraba oğlu Aleksandr, Eflâk'ın tahtına oturduktan sonra, 1359 yılında, siyasi sebeblerden dolayı, ortodox mezhebine geçmiştir ve *Nikolae* adını da almıştır. Yani, Toktemir, Macar krallığına sığınan katolik Kumanların ikinci kuşağından olduğunu hesab edebiliriz. Devlet kurucusu *Basarab hanedanı* Eflâk'ın tahtında XVI.yüzyılın ortasına kadar kalmıştır.

Yine N.Iorga, Romen Akademisi'nde, 1926'da, sunduğu başka bir bidirisini "Ortaçağda Romenler ve Tatarlar" adlandırmıştı[110]. Burada, büyük tarihçi, çeşitli kaynaklar kullanarak, Romenler ile Tatarlar arasında siyasi, ekonomik, kültürel ve, özellikle, askeri işbirliğinin Romen tarihi açısından yararlı olduğunu vurgulamıştır. N.Iorga ve başka Romen tarihçileri Altın Orda'nın ve Osmanlıların Romenler için

---

[107] Neagu Djuvara, *Thocomerius – Negru Vodă. Un voivod de origine cumană la începuturile Ţării Româneşti,* Bucureşti, 2007, 234 s.

[108] N.Iorga, "Imperiul Cumanilor şi domnia lui Băsărabă. Un capitol din colaboraţia româno-barbară în evul mediu", *Studii asupra evului mediu românesc*, Bucureşti, 1984, s.67-72.

[109] Bk.Neagu Djuvara, *Răspuns criticilor mei şi neprietenilor lui Negru Vodă*, Bucureşti, 2011, 118 s.; N Djuvara'nın bu açıklamalarının neticesi olarak, Romanya'nın eski kültür bakanı, Kelemen Hunor'un bir kararıyla, *Basarab* hanedanına mensup voyvodalarının kabirlerinde bilimsel arastırmalar (DNA tespitleri) baslatılmıştı. Fakat, yeni kültür bakanı, Puiu Haşotti, makamına oturur-oturmaz bu incelemeleri durdurmuştur (!?).

[110] N.Iorga, "Români şi Tătari în evul mediu", *Studii...,* s.73-77.

dışarıdan koruyucu ve içeriden yapıcı rollar da oynadıklarını açıklamış iseler de, birçok başka Romen tarihçileri bu konu hakkında kalıp düşüncelerden hâlâ arınamışlardır. Bunlar için tüm Türkler, ayrıca Tatarlar ve Osmanlılar, barbar ve yıkıcı amiller kalmıştır.

Diğer Romen devleti, Moldova (Boğdan)'nın adı ve kurulması ile ilgili, yıllar önce meydana çıkarılmış sağlam bir tarihsel delil hâlâ kabul edilmemiştir. 1287 yılında, yüksek rütbeli bir Fransiskan rahibi (Piskopos ?), bir yıl önce vuku bulan hadiselerden bahsederken, *"Ymor filius Molday"* adında bir Tatar amirinden (şehzade ?) sözeder. Bu kayıt "Molday oğlu Timur (Teymur)" tercüme edildiğinde hiç bir itiraz çıkmadı. Fakat, tanıtlama yapılmadan, bu malumat "uygun olmayan" bir haber gibi hesaplanarak, baştan red edilmiştir ve hâlen de edilmektedir[111]. Hristiyan Kumanlar Eflâk devlet kurma vakasına bilavasıta karıştıkları gibi, Altın Orda Tatarları da (yani, başlıca müslüman Kıpçaklar) Moldova devletinin kurulmasına ve gelişmesine iştirak etmişlerdir. Moldova adı bir Tatar önderin adından geldiği gibi, asırlar boyunca Osmanlıların da bu prenslik için kullandıkları *Boğdan* veya *Karaboğdan* adı yine Altın Orda ile bağlıdır. Yani, Macar baskısından kurtulmuş Moldova devletini, eğemen Altın Orda hanı voyvoda I.Boğdan (1359-1365) zamanında resmen tanımıştır[112]. İleride göstereceğimiz gibi, Eflâk ve Moldova devletlerin ilk aristokrasi tabakasında gayet çok Türk adlı şahıslar ve aileler bulunmuştur. Bunlar Romenleşmiş yabancı unsurlar olmuş ise de, adları ve üstün mevkileri asırlar boyunca muhafaza edilmiştir.

Eflâk ve Moldova, Tatar eğemenliğini komşu katolik büyük devletlerden korunmak için başarıyla kullandıktan sonra, XIV.yüzyılın ikinci yarısında, Tatar eğemenliğinden kurtulmak için, yine muvaffakıyet ile, katolik devletlerden istifade etmişlerdir.

XIII.yüzyılın sonuna doğru, Aşağı Tuna havzasında Altın Orda'nın ikinci iktidar merkezi peyda olmuştur. Meşhur şehzade Nogay'ın yönetiminde bulunan bu bölge, Don nehrinden Demir Kapı'ya (Tuna Gerdapları) kadar uzanmakta idi. Idare merkezi ise Dobruca'da, Isakçı kasabasında bulunmuştur. Kısa sürmesine rağmen, bu siyasi faktör Altın Orda'nın ve Balkanların durumunu önemli bir derecede etkilemiştir[113].

XIV.yüzyılın ikinci yarısında, Tuna ağızları bölgesinde, yeni bir Tatar devletiyle karşılaşıyoruz – *Dominus Demetrius princeps Tartarorum*[114]. N.Iorga "Demetrius"u "Timur" ile özdeleştirerek[115], Bucak ve Dobruca bölgesinde bir Tatar

---

[111] Bk. G.I. Brătianu, *O enigmă şi un miracol istoric: poporul român*, Bucureşti, 1988, s.146; V.Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Bucureşti, 1982, s. 42.

[112] Nicolae, "Quelques…", s-198; Gemil, "Peste un mileniu…", s.20. Ilginçtir ki, Moldova devletinin resmi arması olan öküz başı, Bakü'de Şirvanşahların inşa ettirdikleri kalenin kapısında da bulunmaktadır. Aynı zamanda, Bakü (Azerice : *Bakı)* adı ile Moldova'nın önemli şehirlerinden birisi olan Bacău adı (okunuş : *Bakıu*) arasındaki benzerlik bir rastlantı eseri olmaması gerek. Bu konuları inşallah ileride işleyeceğiz. Romen şehri *Buzău* adı vile Bakü yakınlarında bulunan *Buzowna* kasabasının adı arasında da ilişki olabileceğine düşünüyoruz.

[113] Ernest Oberlander-Târnoveanu, „Inceputurile prezenţei tătarilor în zona Gurilor Dunării în lumina documentelor numismatice", *Originea Tătarilor.Locul lor în România şi în lumea turcă*, Bucureşti, 1997, s.93-128.

[114] Bu kayıt, Macar kralı I.Ludovik'in, 22Haziran 1368'de, Tatar tüccarları için verdiği bir diplomda bulunmaktadır (*Documenta Romaniae Historica,* D, I, Bucureşti, 1977, nr.49).

[115] Iorga, *Istoria Românilor*, III, s.155, 180, 231, 242, 244.

Hanlığın varlığından haber verir. Bu Tatar devletin başkenti, Babadağı yakınında bulunan Enisala (Yeni Sala/Yeni Sıla)[116] kalesinde olduğu tahmin edilir. Aynı asrın sonuna doğru, kısa bir sure için, "Tatarların tarafı" adıyla, bu bölge Eflâk voyvodasın unvanında yer almıştır[117]. Bundan da anlaşılabilinir ki, XIV yüzyılın sonlarında, Osmanlılar Dobruca'ya ayak bastıkları vakıt, burada müslüman Tatarlar mevcud idiler. Italyan tarihçisi G.Cossuto'nun da tespit ettiğine göre, Balkanlar'daki diğer Türk kökenli müslümanlardan farklı olarak, Dobruca'da yaşayan müslüman Türk-Tatar ahalisi kendilerini bu toprakların yerlisi (otokton) olduklarını iddia ederler[118]. Aynı zamanda, tarihsel kaynakların kanıtladığına göre, Osmanlı devrinde de, Dobruca (şimdiki hatlarında) ve Bucak'ta Tatarlar devamlı coğunlukta olmuşlardır[119].

III. ORTAK MIRAS

Osmanlıdan önce Romanya topraklarında Türk varlığın, daha doğrusu Türk hâkimiyetin tarihi bin yıl sürmüştür. Bu uzun dönem içinde şimdiki Romanya coğrafyasına kısa veya uzun zaman için iskân eden eski Türk kavimleri ile yerliler arasında savaşlar da olmuş, işbirliği de, kaynaşma da. Neticede, hepsi çeşitli değişimlere maruz kalmışlardır. Romanya topraklarına yerleşen Türk soylu göçebeler zaman seyrinde asimile yolu ile yok olmuş iseler de, Romen tarihinde, toprağında, suyunda, dilinde ve kültüründe silinmez izler bırakmışlardır. Yukarıda da belirtiğimiz gibi, bu kalıntıları kavim başına ayırt etmek imkansız bir iş olduğu herkesçe malumdur. Ancak, kavim adını andıran birçok adlar da hâlâ mevcuttur. Örneğin: Bulgar, Peçenek, Berindei, Uz, Coman (Koman), Tatar ana terimler ile yapılan birçok antroponim, toponim ve hidronim. Bunlardan ayrı, gayet çok adları ve sözleri müşterek Türkî miras olarak kabul edilmesi gerek. Fakat, çeşitli tarihi gerçekleri göz önüne alarak, kabul edilmesi gerektir ki, Romanya'daki eski Türk izlerin en büyük oranı son gelen ve çok etkili olan Kuman-Tatarlara, daha doğrusu Altın Orda devrine aittir. XI-XIV.yüzyıllarda, Romen halkı da olgunlaşma seviyesine yetişerek, devlet strüktürlerini tesis etmek döneminde bulunduğu için, bu meyanda Kuman-Tatar tecrübesinden yararlanmıştır. Aslında, Eflâk'ta olduğu gibi, Moldova'da da yeni kurulan devlet erkânın önemli bir kısmı Kuman-Tatarlardan oluşmuş idi. XIV-XVI.yüzyıllardaki voyvoda divanın azaları arasında Türkî kökenli ad taşıyanlar az değildi.

---

[116] Kırım'da, eski zamanlardan kalan dokuz köy adında *sala* terimi mevcuttur :*Biya Sala, Yeni Sala (iki ayrı köy), Maçı Sala, Foti Sala, Qoca Sala, Sultan Sala, Suwuq Sala, Ulu Sala (* Akdes Nimet Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler,* Istanbul, 1940, s. 66-67, 179). Dobruca Tatarcasında *şalaş/salas*, halen *sıla* manasında kullanılmaktadır. Yani, *Enisala* terimi, umumen kabul edildiği gibi, Türkçe *yeni* ve Slavca *selo* sözlerinden gelmiyor, aslında tamamıyla bir Türkçe adlandırmadır: *Yenisıla.*

[117] Iorga, *Istoria Românilor,* III, s.239; Spinei, *Moldova...*, s.274-278.

[118] Giuseppe Cossuto, „Il senso d'identità dei turco–tatari di Romania dal 1878 ad oggi ", *Oriente Moderno,* XV, 3, 1996, parte I, s.114.

[119] Gemil, „Peste un mileniu…", s.21. Şimdi bile, Dobruca Tatarların önemli bir kısmı kendilerini *Türk* olarak tanıtırlar.

Bu konu Romanya'da araştırılmış ise de, yeterli derecede yapılmamıştır, özellikle toponimler üzerinde. Yöresel Türk izleri gayet çoktur ve, halihazırda, bu tür araştırmaları Romanya'da yapabilecek uzmanların sayısı yok denilecek kadar azalmıştır.

Günümüze kadar tespit edilen[120] eski Türkî asıllı, yani Osmanlı öncesi Romenler arasına yerleşen antroponimlerden örnek olarak şunları sıralamak isteriz (Romen ortografisi ile): *Aganan, Acbaş (*Akbaş*), Acuş (*Akkuş*), Albaş, Aldomir, Asan, Aslan, Azgîr, Balaban, Balac, Balc, Barac, Barcan, Bars, Basarab, Başotă, Bălcescu, Belcir, Beldiman, Berendei, Bibars, Bocioc, Boilă, Boldur, Bolduş, Bora, Boul (< Mo<ğ>ul), Bozgaci, Buga, Buhuş, Bulat, Buzdugan, Caiman* (Kayman), *Callimach, Cantemir, Caraba, Cazan, Ciacan, Ciolpan, Ciomac, Ciortan, Ciurbă, Ciurea, Ciutacu, Coman, Cotrubaş, Cuza, Dîrman, Edumen, Gaman, Goian, Gurban, Oldamar, Orda, Otemiş, Posoba, Selte, Şerban, Şişman, Taban, Tabuc, Talabă, Tamîztaş, Tarcan, Tatar, Tîncabă, Tobuc, Tocmac, Tocsabă, Togan, Togrul, Tolmaci, Tonguz, Toronmai, Toruntai, Tutarcan,Udobă, Vătăman v.s.*

Romanya'da, özellikle Moldova'da, *ui* eklentisi ile yapılan su ve vadi adları az değildir: *Bahlui, Băldălui, Bărlui, Bănăgui, Călmățui, Călui, Covurlui, Derelui, Desmățui, Geamertelui, Suhurlui, Teslui, Turlui, Urlui, Vaslui v.s.* Eski Türklerden kalan başka su adları da vardır Romen coğrafyasında: *Argeş, Borcea, Cahul, Carasu, Elan, Ialpug, Oituz, Prut, Tarcău, Taşaul, Tatlîgeac, Tazlău, Uz v.s.*

Eski Türk yer adların çok az bir oranı tespit edilmiştir, maalesef: *Abaclia, Acui, Bacău, Banat, Baurci, Bărăgan, Bârlad, Bârsa, Băseşti, Beşalma, Braşov (Baraşuw), Bucegi, Bugeac, Builă, Buzău, Caracal, Caraiman, Carpați, Călan, Cătlăbuga, Chişinău, Ciabalai, Ciolpan, Ciutureşti, Comandău, Comrat, Congaz, Coştangalia, Cozia, Dărmăneşti, Etulia, Fălciu, Galați, Geamboilîc, Gheorghieni (Gürgen), Hațeg, Horezu, Hotin, Huşi, Iaşi* (Kazakistan'daki Yes (Yas) şehri gibi, Alan menşeli olsa da, Türkîler tarafınca benimsenmiştir), *Ilişeşti, Jegălia, Joltai, Jupa, Jupăneşti, Mamaia, Omul (< Omur[tag]), Orac, Orhei, Ozun, Şamalia, Şiulpeni, Talabă, Tălmaci, Tărăclia, Tătuleşti, Tecuci, Teleorman, Teleşti, Tighina, Tîncăbeşti, Tocsăbeni, Tohan, Tonguzeni, Tortomanu, Turbata (< Tört Aba), Zagon v.s.*

Romen dilinde 2000 civarında Türk menşeli sözcükler tespit edilmiştir. Bunlardan bir kısmı Osmanlı öncesi asimile edilmiştir: *alai, baltag, baltă, bălăban, bir, boier, bolovan, butuc, buzdugan, caia, cazan, ceaun, chilim, cioban, ciocoi, ciomag, ciorbă, ciutură, cobză, cojoc, copceac, curgan, drâmbă, duium, duşman,*

---

[120] Bk.I.Conea – I.Donat, "Contribution a l'étude de la toponimie pétchénegue-comane de la Plaine Romaine du Bas-Danube", *Contributions onomastigues publiée a l'occasion du VI-e Congrès International des Sciences Onomastiques à Munich, 24-26 Aout 1958,* Bucarest, s.139-169; Ràsonyi, *Tarihte Türklük,* s.149-152; Ion Conea, "The Romanians South of the Carpathians and the Migratory Peoples in the Tenth-Thirteenth Centuries", *Relations…*, s. 277-298; Guboglu, "Romen ulusunun…", s.751-782; Ion Conea, *Vrancea. Geografie istorică, toponimie şi terminologie geografică,* Bucureşti, 178-190; Ion Dron, "Denumirile dangalelor diviziunilor tribale nohaice reflectate în toponime din sudul Basarabiei, *Simpozion de Numismatică dedicată împlinirii a 125 ani de la proclamarea independenței României. Chişinău, 24-26 septembrie 2002,* Bucureşti, 2003, s.235-240; Spinei, *Realități etnice…, s.149-155;* Virgil Ciocîltan, "Vestigii turanice în Țara Bîrsei", *Studia Universitatis Cibiniensis,* Seria Historica, III-IV, 2006-2007, s.50-57.

gorgan, harbuz, iatac, iliş, jupân, mire, oaie (oi), odaie, oină, olat, răzeş, sălaş, tabul, tărîm, toi, tolăni, tolbă, uium, vătaf, zăgan v.s.

Eski Türkler, başta Kuman-Tatarlar olmak üzere, Romen tarihinde ilk evvela koruyucu bir nitelik taşımışlardır. Bu demek değil ki, taaruz ve akınlarda tahrip ve kırgınlar olmamış. Yağmacılık ve öldürmek Ortaçağın alışkanlıklarından sayılmıştır, bilhassa göçebelerde. Fakat, Kuman ve Tatar eğemenliğinde, Romenler, Rus ve Katolik istilâsından korunmuşlardır ve etnik kimliklerini sağladıkların yanısıra, siyasi teşekküllerini de kazandıkları tecrübe sayesinde sağlam temellere oturtmuşlardır. Eflâk ve Moldova devletlerinin kurulması ve sağlamlaşması Macar krallığı ile Altın Orda hanlığı arasındaki rekabet ve münakaşa ortamında gerçekleşmiştir. Herhalde, Romen devletlerin ve Romen halkı kimliğinin aralıksız var olmasında Türk unsurunun (Altın Orda ve Osmanlılar başta olmak üzere) büyük katkısı olduğunu itiraf etmek zamanı çoktan gelmiştir. Ama, bu gerçekleri kabul etmekte Romen tarihçilerinin önemli bir kısmı henüz zorluk çekmektedir. Yeni yetişen Romen tarihçileri bu meyanda da görüş değişimi yapacaklarına inanmak istiyorum.

Özet

Türk veya Türkî varlığı ve hâkimiyeti Tuna'nın kuzey bölgesinde, özellikle şimdiki Romanya'nın doğu ve güney kısmında yakın 1500 yıl sürmüştür ve nehrin güney bölgesinin tarihsel oluşmasını da önemli bir derecede etkilemiştir.

Eski Türk kavimleri birbirinin ardından gelerek, söz ettiğimiz mıntıkayı da kapsayan geniş bir coğrafyada uzun veya kısa dönemler hâkimiyet sürerek, tarihinde, kültüründe, toprağında, suyunda, insanlarında ve dillerinde çok zengin izler bırakmışlardır. Aynı zamanda, eski Türk kavimleri zikr edilen coğrafyada etnogeneza seyirlerine de katkıları olmuştur, Romen halkı da dahil olmak üzere. Maalesef, bu değerli tarihsel miras gayet az bir oranda araştırılmıştır ve gereken derecede meydana henüz çıkarılmamıştır.

Bu makalemizde, Hun hâkimiyetinden başlayarak, Altın Orda devletinin son dönemlerine kadar uzanan bin yıllık bir devirde, söz konusu coğrafyada sürdürülen Türk varlığı oldukça yeni bir açıdan ve sentez şeklinde ele alınmıştır.

Anahtar sözler: Romanya, eski Türkler, Tuna, Altın Orda.

Turkic Presence on the Romanian Territory before the Ottomans

The Turkish or Turkic presence and domination in the northern regions of the Danube, mainly in the eastern and southern parts of the nowadays Romania has gone on for 1500 years and influenced to a great extent the historical process of Balkans.

The nomad Turkic populations that came in successive waves have imposed their domination, for shorter or longer times, on a large geographical area that comprised the Carpathians and Danubians regions too.They have left deep traces in

the history, culture, toponymy, hydronymy, anthroponymy and languages on these regions. In the same time, the old Turkics have involved in the building of the some peoples of the Eastern Europe, including Romanian people too. But this historical legacy was investigate too little.

The Turkic presence in the above-mentioned geographical region for an entire millenium spanning from the arrival of the Huns to the last period of the great Tatar state of the Golden Horde is presented here in a synthesized and relatively a new vision.

Key-words: Romania, old Turkics, Danube, Golden Horde.

The Historical – Archaeological Investigation of the Monuments of the Golden Horde and the Kazan Khanate in Tatarstan (The History, Some Results and Prospects)

ALBERT BURKHANOV

Historical study of archaeological relics of the middle Ages in the Volga region has rich traditions. Nevertheless, the weakest point of this study is the relics at the epoch of Ulus Juichi and the late Golden Horde (Tatar) states of XVth – XVIIIth centuries. It is connected either with objective and subjective reasons[1]. At the same time excavations of relics of the Golden Horde and post Golden Horde states on a large scale are very important to understand problems of ethnic development and culture of native peoples in the Volga and Urals regions, Europe and Asia on the whole. The results of these excavations will provide a supplement to already well-known historical data.

The Golden Horde - Ulus Juichi is the least successful in this respect. Contemporaries and historians wrote much about political events, wars, Mongolian khans, struggle of conquered peoples against this state. They tried to evaluate its significance in the process of historical development. But the Golden Horde civilization itself has been in the shadow and it hasn't been historically enlightened.

The Golden Horde archaeology was in rudimentary state till 1950s (with the exception of some research carried by Tereshchenkho A.V. in the 40-50s of the XIXth century and Ballod F.V. in the 20s of the XXth century)[2].

Any subject connected with the Golden Horde was prohibited on the basis of an enactment implemented on the 9th of August in 1944 by the Central Committee of the Communistic Party with the following content "Measures of improving political activity in Tatar political organizations". Special session of the USSR Academy of Sciences at the department of history and philosophy was held in Kazan in 1946. It was dedicated to ethnic development of Tatars. The main stress of the discussion was laid on Bulgarian period of Tatar ethnic formation in the Middle Volga region. Tikhomirov M.N., when delivering his speech, was the only one to have the courage to say about significance of the Golden Horde for Tatar population.

---

[1] Эхо веков / Гасырлар авазы. – Казань, 1996, №3-4, с. 103-104.

[2] Терещенко А.В. Археологические поиски в развалинах Сарая // Записки Санкт-Петербургского археолого-нумизматического общества. Т.II, СПб, 1850; Баллод Ф.В. Старый и Новый Сарай – столицы Золотой Орды. – Казань, 1923; Его же. Приволжские Помпеи. – М. – СПб., 1923.

The fifties of the 20th century were the turning point in the study of the Golden Horde. Safarghaliev M.G., a professor from Saransk, paid attention to significance of the Golden Horde period in the history of Tatar people. Smirnov A.P. and Fedorov-Davidov G.A. made a report for purposes to study the Golden Horde and its towns[3]. Excavations of Ulus Juichi towns under the guidance of Fedorov-Davidov G.A. were systematically carried out starting from 1959.

Intensive excavations of capitals in the state of the Lower Volga during the period of 1960-1980 gave an impetus to the foundation of the Golden Horde archeology and all these gave a possibility to reconstruct the civilization of Ulus Juichi[4].

Nowadays, the Golden Horde archeology comprises the names of many outstanding scientists and explorers. Fedorov-Davidov G.A., Bulatov N.M., Eghorov V.L., Vainer I.S., Mukhammadiev A.G., Noskov N.M., Guseva T.V., Poluboyarinova M.D., Busaytskaya N.N., Yablonskiy L.T., Kramarovskiy M.G., Birnya P.P., Fakhrutdinov R.G., Galkin L.L., Volkov I.V., Zilivinskaya E.V. and many others contributed to the study of the Golden Horde archeology.

The results based on the scientific research of the Golden Horde relics carried out in Tatarstan and the Lower Volga region during the period of 1995-2004 were of great significance. This scientific research was carried by a historical and archeological expedition of the Sh. Marjany Institute of History attached to Academy of sciences of the Republic of Tatarstan (Burkhanov A.A. as the head of this expedition).

The main aim of this expedition was bound with stationary and reconnoitering research works of relics at Ulus Juichi and the Kazan khanate period of time on the territory of Tatarstan.

Thus, in particular, excavations outside the nearest limits of Kazan were carried out in 1995-2001 years. The following places of Iski Kazan territory were excavated (Urmat settlement, Kamay, Arsk (Archa), Uternyas and Kaban sites of ancient settlement, Machkara, Kukmara-I, Saby, Stary (Iske) Tulyachy and Kuraish Sloboda settlements. Some Eastern parts of Tatarstan were explored in 2000. The sites of ancient settlement of Saklic and Tubolgotay were also excavated. In 2002 an entire exploration of the Front Volga region was started in 2002. Excavations in the sites of ancient settlement of Tavlino (Tau-ile), Churu-Barash, Yapanchya and places of Deush and Sviyazhsk were carried out. These research works introduced the new data on the culture of population in the Middle Volga (Idel) region at the epoch of the early and late middle Ages.

Archaeological scientific researches carried out by the Golden Horde historical and archaeological expedition, on the relics outside the nearest limits of

---

[3] Сафаргалиев М.Г. Один из спорных вопросов истории // Вопросы истории, 1951, №7; Смирнов А.П., Федоров-Давыдов Г.А. Задачи археологического изучения Золотой Орды // Советская археология, 1959, №4.

[4] Егоров В.Л. Историческая география Золотой Орды в XIIIth-XIVth вв. – М., 1985; Федоров-Давыдов Г.А. Некоторые итоги изучения городов Золотой Орды на Нижней Волге // Татарская археология, 1997, №1, с. 88-100; Его же. Золотоордынские города Поволжья. – М., 1994; Поволжье в средние века. – Нижний Новгород, 2001; Археология Нижнего Поволжья на рубеже тысячелетий. – Астрахань, 2001 и др.

Kazan are particularly significant. Alongside with Gornaya Storona (Tau yagy), it is one of the bulwarks of Ulus Juichi and the Kazan khanate. A state national park museum of Iski Kazan and Institute of History of Tatarstan Academy of Sciences were founded in 1992 and 1995 respectively. All this gave a real possibility to study, preserve and use the Golden Horde relics in the protected land within and outside the limits of Kazan[5]. The first regional scientific conference, dedicated to the problem of cultural and historical study of the territory outside the limits of Kazan, became the turning-point in the study of regional relics[6].

The main things of our research work were historical relics on the territory of Iski Kazan. Iski Kazan is a historical place located 40 kilometers to the north-east from Kazan in Visokogorsky district of the Republic of Tatarstan[7]. The importance of this place lies in Urmatski settlement, Kamaev sites of ancient settlement, and Moslem cemeteries of the middle Ages.

The research carried out in 1995 and 1997 showed that the territory of Urmatsky settlement, located on both the banks of the Urmatka River, was more than 200 hectares (earlier it was considered to be 85-130 hectares). The cultural layer stretched out up to the confluence of the Urmatka (Urmat-su) with the Kazanka (Kazan-su) River. Highly approximately Urmat settlement was a site of ancient settlement, not just a settlement as it had been traditionally considered. Excavations of five places gave traces of architectural remains. Many different things made of ceramics, metal, bone, stone and glass, also coins, jewelry and animal bones were found in these places. All these things confirm the high level of urban life at the epoch of the Golden Horde. Remains of Moslem burial places were also found in southern part of this site of ancient settlement. It confirmed the availability of an urban cemetery in this part.

In 1995-1996 and 1998-1999 a research work on the territory of Kamay sites of ancient settlement and Kamaev-2 settlement was carried out. Kamay and Kamay-2 were the settlements of an epoch of the early middle Ages. Kamay sites of ancient settlement of 6.12 hectares in total were located on top of the right cape in the shape of a triangle, dominating over the valley of the Kazanka River. Excavations made in 1996 (414 square meters) outlined the whole system of fortifications in northern part of this settlement (2 ramparts and a moat). This construction had the following structure: horizontal logs placed on one side, vertical stakes placed on the other side together with a protective wall built of stone

---

[5] Бурханов А.А. История и перспективы археологического изучения в Заказанье // Древности, издаваемые Российским археологическим обществом. Вып. 18. М., 1966. с. 51-52; Бурханов А.А. Новые археологические исследования в Заказанье и Казани. // Tatarica, №1, 1997/98, с. 137-144; Бурханов А.А. Древняя история. // Очерки истории Высокогорского района. – Казань, 1999; Бурханов А.А. Некоторые итоги изучения памятников эпохи Казанского ханства. // Ученые записки Татарского государственного гуманитарного института, №7, Казань, 1999, с. 121-132.

[6] Заказанье: проблемы, истории и культуры // Материалы конференции. – Казань, Заман, 1995; Очерки истории Высокогорского района Республики Татарстан. – Казань, 1999, с. 363-366.

[7] Бурханов А.А. Археология Казанского ханства. – Казань, 2002, с. 4-11; Бурханов А.А. Памятники Иске-Казанского комплекса. – Казань, 2002.

kept this fortification from destruction. Northern part of this settlement according to the excavations made in 1999 consisted of a rampart and a moat. All the excavations determined 2 stages in the erection of this fortress. The foundation of this site of ancient settlement dates back to the end of the fourteenth and the beginning of the fifteenth centuries. The development of this fortress dates back to the fifteenth century. This may be easily confirmed on the basis of remains of working and living places found inside the fortress. The fortress assumed the similitude of a protective construction at that time. The destruction of the fortress was bound with historical events which took place in 1552. At that time the troops of prince A.Gorbatiy were about to seize Arsk and on their way to it they "seized the stockade town on top of a high mountain"[8].

The remains of Mesha-Tamak fortress refer to the final stage of the Kazan khanate. Excavations in 1998 in Uternyas site of ancient settlement in Saba district of the Republic of Tatarstan confirmed the availability of the fortress here. According to historical sources this fortress was destructed by a punitive detachment during the neutralization of public revolt in 1554. The fortress /200x140x150m/ was surrounded by a system of natural and man-made fortifications. The remains of 2 ramparts and a moat were found there. Many different remains of ceramics, armament, instruments of production and jewelry of the final stage of the Kazan khanate stage were found in the course of three excavations inside the fortress. Eight coins 6 of which belonging to the period of Ulus Juichi and 2 to the period of Ivan IV were found in the places of excavations[9].

Kamay and Uternyas sites of ancient settlement are unique to study versatile history and culture of the Kazan khanate population, particularly its latest period. Since the existence of Kamay site of ancient settlement based on archaeological materials dates back to XV-XVI centuries, the excavations of Uternyask site of ancient settlement give us exhaustive information on the final period of the Kazan khanate existence (it dates back to 30-50s of XIV century). Many cultural and industrial remains are very significant and useful for the study of the relics found in the Kazan Kremlin, Arsk, Kaban and other sites of ancient settlement belonging to the period of the Kazan khanate, particularly in the places which were explored after the 16th century and which afterwards underwent much destruction and renovation[10].

Excavations in the district center of Arsk were made in 1996. Many various remains were found in the course of these excavations belonging to the period of Ulus Juichi and the Kazan khanate. Two silver coins of the 15th century minted on

---

[8] Бурханов А.А. Археология Казанского ханства. с. 7-10; Памятники Иске-Казанского комплекса. с.10-11; Новые данные по истории Казанского ханства // 60 лет кафедре археологии МГУ им. М.В. Ломоносова. – М., 1999, с. 171-176; Бурханов А.А., Измайлов Н.Л. Новые данные по фортификации Казанского ханства // Научное наследие А.П. Смирнова и современные проблемы археологии Волго-Камья. – М., 1999, с. 135-138.

[9] Бурханов А.А. Памятники Иске-Казанского компдекса., с.3-16.

[10] Бурханов А.А. Археология Казанского ханства; Бурханов А.А. Некоторые итоги исследований средневековых памятников Казани и перспективы их изучения в заповедной территории «Старо-татарская слобода» // Старо-татарская слобода от прошлого к будущему. – Казань, 2001; Средневековое городище Арск-Арча. // Интеграция археологических и этнографических исследований. – Нальчик-Омск, 2001, с. 75-78 и др.

behalf of Ulu-Mukhummed were of great importance. This archaeological data gives a possibility to speak about the foundation of Arsk by Turkic people not later than the first half of the 13th century. The basic lines of Arsk boundaries were outlined. Arsk was an advanced post in the Kazan khanate in the north. A fortified citadel of a stockaded town of Arsk, 9 hectares in total, was located on top of a high cape on the right bank of the Kazanka river. Nowadays there are the remains of an old church in this place now. The trading quarters of this medieval town stretched to the east from the citadel, along the river bank. Numerous excavations revealed places of conflagration in 1552 and different items of the 14th-16th centuries. The town methodically stretched both to the east and to the west towards the starch producing factory[11].

Some traces of the golden Horde settlement were revealed in course of exploration in the outskirts of the district center of Bogaty Saby (Baylar Sabasi), on top of a high mountain (dubbed by local people as Mamed Babay Tay). Some items of ceramics belonging to the Golden Horde period were found among the remains of this town. All the remains date back to 14th-16th and 18th-19th centuries. On the basis of the above-mentioned the history of Bogaty Saby before the epoch of the Golden Horde may be enlarged. It is confirmed by the available data.

The scientists had long ago been looking for the remains of a fortress town of Zury direction. It once used to be an important settlement in the Kazan khanate. It is well-known that the territory where mainly Tatar population lived in the Kazan khanate fell under a certain administrative division. It was divided into different directions. For this purpose a special word "darug" was used to mean a direction. There were different directions at that time leading from Kazan to Galich, Alat, Arsk, Zury and to the Nogai khanate. Alat, Arsk and Zury were the centers of these directions[12]. Alat is now located in Visokogorsky (Biek tau) district of the Republic of Tatarstan nearby Stary (Iske) Alat and Kazaklar villages (in the summer of 2005 we are planning to carry out a research work in the zone of Alat).

Arsk is the center of Arsk direction which is located on the territory of the nowadays Arsk. We carried out scientific excavations on this territory in 1996 and we succeeded to get enough confirmation in favor of this fact[13].

As far back as 1877 Shpilevsky S.M. in his well-known book "Ancient towns and other Bulgar-Tatar archaeological relics in the region of Kazan mentioned that: "There are the remains of a moat, nearby Stary Zury village, which ends abut the Mesha river. There is a knoll with a stone on its top with ostensibly Arabic letters. On this very basis it is supposed to be a capital city of some khan[14].

Our observations and scientific research works carried out in 2001 let us determine the place of location of one-time capital of Zury direction. It is now

[11] Бурханов А.А. Археология Казанского ханства., с. 8, 12; Бурханов А.А. Средневековое городище Арск-Арча., с. 75-78.

[12] Худяков М.Г. Очерки по истории Казанского ханства. – Казань, 1923, с. 10-11, – М., 1991, с. 17-21.

[13] Бурханов А.А. Средневековое городище Арск-Арча., с. 75-78.

[14] Шпилевский С.М. Древние города и другие булгаро-татарские памятники Казанской губернии. – Казань, 1877.

located on the territory of Tulyachiy district nearby Stary Zury. Here is the following confirmation of this fact:

1. There is an ancient cemetery in the outskirts of Stary Zury, not far from the left bank of the Mesha River. A Moslem gravestone of the 16th century was found on the territory of the cemetery.
2. The present day village is comfortably well located on the left bank of the Mesha River, particularly, taking into consideration its geographical, natural and landscape position. There are meadows, rich of grass, here which are good for pasturing cattle. The land here is very fertile for farming.
3. This area is rife with different legends which are told by local people and old residents.
4. Archaeological excavations showed cultural layers of up to 110 centimeters. Many historically worth items (made of ceramics and metal) of 14th-16th and 17th-19th centuries were found there.

Besides, Gazimzyanov I.R. found some part of a grave mound of the Golden horde period at a distance of 2.5 km from Tulyajy. We also found lots of articles made of ceramics and metal of 14th-16th centuries on the right bank of the Mesha River in the place of the cattle grave.

Sakhib Girey's item of his clothes belonging to the period of 1523 was found not far from Mamalaevo (Mamalay) village at a distance of 3 km.

Some officials and historians of Tulyachy district center suppose that the foundation of their district center dates back to 1560. There is a stone in the center of the village with the date of foundation on it. Excavations carried out on the territory of this village showed that the cultural layer reached the level of 60 cm. The finds on this territory belonging to the period of XIVth-XVIth and XVIIIth-XIXth centuries let us consider that it was founded before the epoch of the late Golden Horde or the beginning of the Kazan khanate. There was a small Tatar settlement before the Russian colonization on this territory. Soon afterwards Tulyachy became one of the most important centers of the Russian colonization after Kazan had been seized by the troops of Ivan IV.

Gravestones belonging to the period of the 14th century were found in the cemetery nearby Stary (Iske) Nirsy village in the district of Tulyachy. The traces of a Golden Horde settlement were revealed to the south from the village and to the east from the cemetery. Ceramics and silver coins belonging to the epoch of the Golden Horde were found there, as well as the Golden Horde gravestones which were found on the territory of Bolshie (Oly) Nirsy (XIVth-XVth), Tyamty (XVIth) and Stary Zury (XVIth)[15].

In 2001 we witnessed Moslem gravestones of the middle Ages in the district of Saby. We studied inscriptions written on the gravestones, took prints and managed to read the inscription in Tatar and Arabic. We managed to identify the

---

[15] Бурханов А.А. Археология Казанского ханства., с. 12-14; Бурханов А.А., Замалтдинов Р.Р. Изучение средневековых памятников в Заказанье 2001 году // Древности, вып. 36. – Москва-Казань, 2003, с. 256-261; Бурханов А.А. Новые археологические исследования в Заказанском регионе Татарстана // Интеграция археологических и этнографических исследования. – Омск-Ханты-Мансийск, 2002, с. 35-41.

date of death – 1088 (1678). The name of a dead person was Kulmukhammed the son of Chiruche. The doer of the epitaph is Kulmukhammen, the son of Ishman (inscription was identified by Akhmetzyanov M.I). The epitaph was written in the style characteristic to the epoch of the Kazan khanate.

In the summer of 1999 the Golden Horde historical and archaeological expedition did reconnoitering in the district of Kukmor and carried out excavations on the territory of Kukmara-1 and Machkara settlements[16]. The district of Kukmor has never been archaeologically studied before.

The traces of the medieval settlement were revealed at the foot of the mountain not far from the district center of Kukmor nearby Kilo region. These excavations revealed the traces of different constructions made of brick and stone, a blacksmith's shop, lots of finds belonging to the Golden Horde and Kazan khanate periods. The boundaries of the medieval settlement Kukmara-1 were outlined in course of excavations.

The results of researches carried out in Machkara are quite significant. Many interesting fragments were found in the gardens of Machkara village, among them: glazed and non decorated ceramics, ceramic sewerage pipes, jewelry, objects made of metal, 3 coins belonging to the period of Ulus Juchi dating back to XIIIth-XVIth centuries.

The traces of the medieval settlement were revealed nearby Nirya village. An axe belonging to the Golden Horde period was found there. Different fragments of Chinese crockery belonging to the period of the Golden Horde were found there too. Some remains of a settlement of the Kazan khanate period nearby Tuembash village were revealed.

The traces of sites of ancient settlement were revealed on top of a high cape 0.8 to the north from Bolshoy Kukmor (Zur Kukmara) village. The territory in the shape of a triangle is 0.4 hectares. The excavations also revealed some remains of a rampart. This side of ancient settlement belonging to the medieval period was a temporary shelter. The traces of a settlement were revealed on the bank of the river Nurminka (Norma) , which population in case of emergency hid in the site of ancient settlement.

All these remains of the past confirm the availability of many settlements at the epoch of the Golden Horde and the Kazan khanate in northern parts of Tatarstan. Even nowadays the archaeological map of Bulgar and Ulus Juichi territories can be expanded on the basis of numerous finds. All this acknowledges the fact of cultural development of Turkic-Moslem population in the Middle Ages on this territory. It is safe to say that large handicraft and trade centers of the XIIIth-XVIth centuries were available here. Moreover there was also a land trade way to the north and south to the Nukrat River, which was a navigable way for the development of trade relations.

In course of study of the medieval history of Kazan a special research work was carried out in 1997-1999 by the Golden Horde historical and archaeological

---

[16] Бурханов А.А. Археологическое изучение памятников эпохи Улуса Джучи и Казанского ханства // Древности, вып. 36. – М.-Казань, 2003, с. 242-244.

expedition. The study of several less-known historical relics in Kazan was held. In 1997 a large scale work on the territory of Kaban settlement (former Arhireiskaya Dacha) which was on top of a high shore of Kaban lake in Privolzhsky (Idel bye) district of Kazan took place[17]. Among researches this historical place known as a former residence of Bulgar-Tatar rulers and the location of the medieval Moslem cemetery. This is confirmed by three gravestones of the XIIIth-XIVth centuries which have been widely known since the XIXth century and also by some parts of gravestones found by us near the Church of Resurrection.

A lot of material was found in 4 places (11 places were studied in total) and 2 of them preserved the layer dated back to the second half of the XIIIth – the first part of the XVI centuries. There were fragments of ceramics in Bulgar-Tatar style, red square bricks (23x23x6cm) and a coin (presumably it belonged to the 20s of the XVth century) which had been minted during Khan Barak's reign.

A particular interest has place XIth, where a crypt constructed of bricks was found. A dead person of nearly 40-50 was buried in accordance with Moslem funeral rites. On the basis of the available material and by wide analogy we can conclude that the man buried in the vicinity of Kaban settlement was from the South of Ulus Juichi territory. In spite of strict Moslem funeral rites there was a survival of some heathen beliefs like: a funeral mask and a fire in a grave pit. The crypt dates back to the second half of the XIIIth-XIVth centuries and highly approximately used to be a burial place for the Golden Horde nobility. There might have been a mausoleum over the grave that was demolished during the building of a convent in the second half of the XVIIth century.

It is important to note that the cellars of the Church of Resurrection were constructed from Moslem gravestones. Analogous occasions are unfortunately not rare. For example, that was observed in Assumption Church in Bolgar in Blagoveshchensky Cathedral in the Kazan Kremlin (our observations of 1998) where fragments of gravestones and a Moslem epitaph of the 20-30s of the XVIth century with an Arabic text of philosophical-poetical context came to light.

Ceramics and other materials of the XIVth-XVIth centuries were found during land works and excavations in the vicinity of "Usmania" religious school in Tukay Street of Kazan. On the basis of some sources Kuraish Sloboda was located on this territory at the epoch of the Kazan khanate. A Moslem cemetery with gravestones was located in this place in the middle of the XIXth century.

In the summer and autumn of 2000 we carried out reconnoitering and stationary researches in the district of eastern Tatarstan. The remains of the medieval site of ancient settlement of Tubilgutay in the district of Novosheshminsk (Yana Chishms) were the major aim of our research[18]. Archaeological excavations have never been carried out on this territory before.

---

[17] Бурханов А.А. Некоторые итоги исследований средневековых памятников Казани и перспективы их изучения в заповедной территории «Старо-татарская слобода» // Старо-татарская слобода – от прошлого к будущему. – Казань, 2001, с. 62-70; 72-74.

[18] Бурханов А.А. Археологическое изучение памятников эпохи Улуса Джучи и Казанского ханства // Древности, вып. 36, с. 245-248; Бурханов А.А. Отчет об итогах историко-археологических исследованиях в районах Восточного Татарстана в 2000 году. – Казань, 2001. Рукопись.

The site of ancient settlement is located on the steep bank of the Sheshma River. The form of this location is square with semicircular corners (140x150m). The remains of two moats and three ramparts remained clearly.

An ancient cemetery abuts on the site of ancient settlement from the west, where several gravestones remained. One of them dates back to 1349/50. We traced the remains of a mausoleum in the vicinity of a medieval cemetery.

We excavated a ditch 38m long and 2m wide to outline the fortification line of this construction. The ditch went across 3 moats and 2 ramparts (4x6m) which were located in northern part of this place.

The foundation of the fortress dates back to the XIVth century. In course of development the fortifications of the town as well as the town itself were many times reconstructed. The annihilation of the fortified settlement was caused by a large conflagration during the seizure of the town. The traces of the large conflagration were revealed. Many different fragments of ceramic crockery in Bulgar and the Golden Horde style were found as well as cattle bones in course of numerous excavations. The majority of different finds were revealed inside the rampart and nearby the city square. Among the most interesting finds are fragments of a cauldron, some part of a pot, a metal ring and a spearhead and numerous fragments of bronze. Fragments of red ceramics and modeled crockery in Bulgar and the Kama river side style were found as well as pottery of the Golden Horde epoch.

Besides, the reconnoitering excavations were carried out in the medieval place of Saklik on the right bank of the Sheshma River in Almetevsk district. The traces of a settlement nearby Stary (Iske) Elan village in Zainsk district were revealed, where we found basically ceramic finds belonging to the period of the XVth-XVIth and XVIIth-XIXth centuries.

The right bank Volga district of the Republic of Tatarstan and the adjoining regions of the Middle Volga are of particular significance in the history of archaeology. This geographical region is widely known under the name of the Volga River side or Mountain side (Tay yagy).

The river basins of the right tributaries of the Sviyaga river – Ulem and Sukhoy (Kori) Ulem, the Lower Sviyaga (Zoya) itself and the right bank of the Volga River are being explored very actively owing to population shifts from the south to the north of the Volga River side. Seventy five relics of the past belonging to the Golden Horde period were revealed here. All these relics concentrated around large settlements are divided into 3 parts. Thus, Malo-Kaibitsk (Keche Kaibych), Sham-Balikhchinsk (Shambalikchi), Kulgany (Kolgan) cemeteries with Moslem gravestones of the XIIIth-XIVth centuries and a number of sites of ancient settlements of Churu-Barash, Shongut, Tanay-Turay were related to densely populated Deush site of ancient settlement.

Bolshoy-Klyarin, Sukeev, Saltigan, Staro-Kazeev settlements with medieval cemeteries and Urazli, Devichya Gora (Kiz tau) sites of ancient settlement, highly approximately were related to Bolshoy-Klyarin site of ancient settlement. A legendary town of "Tisyachadomny Shungat" associated with the settlement of Bolshoy-Atryass (Oli Atryach) II and a large cache of coins is related to a well-preserved cemetery of Bolshoy-Atryass. Most likely they were related to a

legendary town of Tyatesh, as well as cemeteries of Urum, Bolshoy-Shemyak, Bolshoy-Tarkhan with gravestones and a site of ancient settlement of Tyatesh[19].

For a detailed characterization of urban development of settlements at the epoch of the Golden Horde in the Volga River side the results of our historical-archaeological survey in Churu-Barashe and Yapancha are very significant[20].

Yapancha settlement occupying the territory of 2.3 hectares with irregularly lengthened outlines is situated near a steep curve of the right bank of the Kubnya (Gobenya) River (the left tributary of the Sviyaga River).

In course of excavations held in 2002-2003 we studied the remains of protective fortifications and handicraft goods of the settlement, which had been the biggest centre of handicraft and foundry production. The remains of handicraft fragments, numerous iron blooms and slag revealed in the rich layer of this place are another striking demonstration of the above-mentioned statement. Such things as polished and ornamented ceramics designed in Bulgar and the Golden traditions, iron items as knives, arrow-heads, cylindrical locks, fishhooks, nails, pivots and rings are of special interest. Among finds are ceramics, articles made of bone and stone, jewellery and two Juchian coins of the first half of the 14th century.

The remains of a site of ancient settlement referring to the Golden Horde period found near Churu-Barishevo village were our next subject of study in 2002. The village is situated on a high cape of the right bank of the Ulema River (the right tributary of the Sviyaga River). The cape is made up of a steep curve in the East and a big ravine in the West. There are 3 ramparts of a settlement are available nowadays. The settlement round in shape was girdled with a circuit 25 meters wide. In many parts ramparts and moats had been destroyed. The area of a settlement occupies 3.7 hectares. A village occupying 80 hectares is near the northern side of the settlement. The section of a rampart in the south is 2 x 24 meters and its depth is nearly 1-2.2 meters. It was determined that the system of protective edifices dates back to the epoch of the Golden Horde. All the finds of the third expedition date back to the second half of the XIIth-XIVth century.

This relic of the past gives us an interesting idea of cast-iron production in the northwest province of Ulus-Bolgar of the Golden Horde. This province was remote from the political centre. The pit found on this territory highly approximately belonged to an iron foundry furnace which was situated nearby. Taking into consideration the location of hardened cast-iron we can say that the iron foundry furnace was situated near the southeastern edge of a right-angled pit, where we found traces of scorched sand.

Cast iron production well used in the XIIIth-XIVth centuries in the capital and other big cities of Ulus-Bolgar was also used in the provincial town of Churu-Barash.

---

[19] Археологические памятники Татарской АССР. – Казань, 1987, с. 198-205; Археологическая карта Татарская АССР, – М., 1981, с. 50, 64-65.

[20] Бурханов А.А., Замалтдинов Р.Р. Исследование средневековых памятников в Предволжье // Интеграция археологических и этнографических исследований. – Омск, 2003, с. 169-171; Бурханов А.А. Древности Предволжья. – Казань, 2003, с. 16-24.

The traces of cast iron production in Churu-Barash and Yapancha are contributory to the study of handicraft industry in this region during the Golden Horde period[21].

To study ethnographic processes and anthropological changes of the population in the Volga river side during the first period of the Golden Horde epoch it is important to research materials from burial grounds found by us in 2003 on the territory of Tetushy - 1 settlement.

According to the existed funeral rites and the absence of items all 5 burials were Moslem and dated back to the second half of the XIIIth and the first half of the XIV centuries[22].

Three cultural layers were revealed presumably in the XVIIth – XXth centuries on the territory of Tetushy town. They referred to the Golden Horde and Imenkovsky periods. The Golden Horde finds were represented by a bronze coin (1330 - 1340), by fragments of fire-tubes made of clay, by iron items (hooks, hoes), by fish bones and bones of domestic animals.

In the yards of Uritsky Street a lower part of a gravestone was found. A Moslem epitaph on a piece of stone referring to the first half of the XIVth century was found in the center of Tetushy town and then transported to the museum of local for constant keeping. The local inhabitants gave us 2 coins (silver and bronze) belonging to the XIVth century of Ulus Juchi epoch.

On the territory of Bolshoy-Atryask we made a detailed examination of gravestones and copied out different prints from them. This territory had been known in scientific literature since the second half of the XIXth century[23].

This territory comprised a cemetery, a place of settlement and a cache of coins. The territory of Bolshoy-Atryask is situated near Bolshoy-Atryasky village in Tetushy district in Tatarstan. The local name of a settlement is "Meng ille Shongut" (Shongut consisting of one thousand houses). The village is associated with the cache of coins. The small cache of coins was found in 1882, but in 1954 a larger cache of coins was revealed (Maloatryasky (Keche Atryach)). It consisted of 463 coins belonging to the XIVth century and the beginning of the XVth century. Later 13 of them became the property of science. In 1981 a cache of copper coins came to light. Local inhabitants used to find different things something like a golden ring with precious stones and inscription "Sultan

---

[21] Бурханов А.А., Замалтдинов Р.Р., Хамзин Р.Р. Исследование средневековых памятников в Зеленодольском и Апастовском районах в 2002 году // Зеленодольский регион: проблемы истории и культуры. – Казань-Зеленодольск, 2003, с. 40-44; Бурханов А.А. Древности Предволжья. – Казань, 2003.

[22] Бурханов А.А. Древности Предволжья, с. 25-35; Газимзянов Н.Р. Антропологическая характеристика костяков из захоронений с территории Тетюшского-I городища. Приложение-2// Бурханов А.А. Древности Предволжья, с. 39-45.

[23] Ахмеров Г. Отчет о поездках с археологической целью 1909 г. в Свияжский и Тетюшский уезды Казанской губернии. // Известия Общества археологии, истории и этнографии. Т. XXVIth, вып. 4. – Казань, 1910; Булатов А.Б. Булгарские этнографические памятники XIIIth-XIVth вв. на правобережье Волги // Эпиграфика Востока. – М.-Л., т. 16, 1963; Марджани Ш. Мустафад аль-Ахбар ахваль. – Казань, 1897; Юсупов В.Г. Введение в булгаро-татарскую эпиграфику. – М.-Л., 1960.

Makhmud Khan" and a silver ring. Moreover local Tatar people from this village know the place where coins were presumably minted.

The cemetery of Bolshoy-Atryask is situated 0.5 kilometer far from the village to the east. Its area occupies 7600 square kilometers and it is outlined by a small ditch and palisades from all sides. According to the available legends the cemetery belonged to the town of "Shungat consisting of one thousand houses". By 1961 a number of gravestones belonging to the period of the Golden Horde had been preserved (in 1949 – 22 gravestones, in the XIXth century – 41). Many epitaphs had embossed and engraved "Khufian" inscriptions on. The earliest date of the gravestones is 1302, the latest dates back to 1343. The local name of the cemetery is "Izgeler Ziraty" (the cemetery of the sacred).

Much interesting information was left by Marjany Sh. He wrote particularly that a Russian landlord from Yambukhtino village took 20 - 30 gravestones from the cemetery for the basis of a church. The church in Yambukhtino is still in ruins.

In course of epigraphic study in the summer of 2003 we researched 5 prints. It is important to note that the earliest gravestone referring to the period of Bulgar well-known in historical literature dates back to 1224 (the Gregorian calendar) or 642 (the Hegira calendar). The abovementioned gravestone belongs to the territory of Bolshoy-Atryask. Akhmarov G. studied the gravestone in the same Yambukhtino village on a threshold of a countryside church. It had a beautiful inscription on and the language of this inscription was close to the present day Kazan Tatar language. This historical relic of the past is the most ancient among dated epitaphs. As the cemetery of Bolshoy-Atryask was the only place examined by us so the gravestone mentioned in historical literature and dated back to 1244 was not found.

We found Moslem gravestones in the basis of a church while visiting the old church in Yambukhtino.

14 gravestones were found in the place where Bolshoy-Atryask cemetery was located. Unfortunately 2 of them disappeared for good within the period of 40 years. But even the rest of the epitaphs are in bad condition. 5 – 6 epitaphs are placed vertically, the others are placed horizontally. They are being destroyed by the nature. Some of them went under the surface of the earth due to their weight. Apart from the abovementioned they also undergo public pillaging causing destruction. At the front and back sides of the 4 gravestones modern inscriptions, names of people, paintings and dates are engraved.

The territory of the Volga River side was being inhabited both at the epoch of the Golden Horde and the Kazan khanate. At the same time the tendency of further developing new lands towards the north in the Volga River side was in progress. At this very time mass settling of the left Sviyaga side came to an end. All this confirms the appearance of new epigraphy of Tatars from Kazan belonging to the period of the XVI century, revealed in this district. Our researches in 2002 only in the district of Zelenodolsk (Yuashel Uzen) showed the availability of 5-10 epigraphic relics in each cemetery, particularly, in Tatar Tanay, Tatar Azeleevo (Azhal), Bolshoy Shirdan, Molvino (Mulla ile).

The remains of Tavlino site of ancient settlement located 300 meters to the north from Tay-ile (Tavlino) village refer to the same period of time.

In course of excavations in 2002 we started excavating 4 places occupying 100 square meters in total and 5 bore pits. We studied the protective structure of excavation 1 and determined the cultural layer which reached 140 centimeters.

In course of excavations the traces of handicraft industry were revealed. The fragments of red clay ceramics belonging to the period of the Golden Horde, and goods made of metal, stone, bronze and the Golden Horde coin of the XIVth century were revealed.

Tavlin site of ancient settlement was one of the most important observation posts and an advanced post in the west of the Kazan khanate.

The number of settlements belonging to the epoch of the Kazan khanate, compared to the epoch of the Golden Horde is far less in the north of the Volga river side. It is explained by the fact that the majority of settlements once existed in the Kazan khanate still exist at present. The names of the current villages are the same as they were at the epoch of the Kazan khanate according to the data of the XVIth-XVIIth centuries[24].

It is of no small importance that the Volga River side, particularly its northern part was one of the most significant hotbeds of resistance and fight for independence in the middle of the XVIth century. It was that part of the khanate which joined the State of Moscow. It is confirmed by the availability of baptizing and colonization centers and by the unique archaeological and historical relics of the middle Ages – Sviyazhsk fortress.

All these relics of the past place the Volga river side far beyond the limits of Tatarstan by its significance. They show that this region was of key importance not only for the development of the middle Volga region but also for all Eastern Europe.

In 2005 the remains of an ancient settlement Iske Nohrat (The Old Nohrat) in the Alkeev region of Tatarstan were investigated. The remains of the fortification of the city, the study of its handicraft and trade parts and a medieval cemetery, and also assortment of ceramic ware, metal ware, arrow-heads and coins, all of these allow to date monuments from the Bolgar-Golden Horde period of time (XIth-XIVth centuries.)[25]

---

[24] Худяков М.Г. Очерки по истории Казанского ханства., с. 17-21; Юсупов Г.В. Введение в булгаро-татарскую эпиграфику., с. 23, 25-26 и карта; Али Рахим. Татарские эпиграфические памятники XVI в. // Труды общества изучения Татарстана, т. 1. – Казань, 1930, с. 171-172; Фахрутдинов Р.Г. Задачи археологического изучения Казанского ханства // Советская археология, №4, 1973; Бурханов А.А. Археология Казанского ханства. – Казань, 2002.

[25] Бурханов А.А. Изучение памятников эпохи Золотой Орды и Казанского ханства в Татарстане (некоторые итоги исследований 2001-2005 гг.) // Город и степь в контактной зоне. М., ГИМ РФ, 2006, с. 115-116; Бурханов А.А.Археологические исследования в Алькеевском районе Республики Татарстан в 2005 году. // Историко-археологические исследования и музейно-краеведческая работа. Казань, 2007. С. 8-10; Бурханов А.А., Насыров Р.Г. Очерки истории Алькеевского региона. Казан, ИИ АН РТ, 2010. 148 с.

In Atninsky region the remains of a fortress of the period of the Kazan Khanate, and also a series of cemeteries with tomb-stone monuments dated from the XVth-XVIIth centuries are studied[26].

Last years our expedition pays attention to the study of the archaeological and tomb-stone monuments in the south-east of Tatarstan.

The monuments of an epoch of Golden Horde and Nogaj Horde in the basin of the river Yk and its inflows are studied. The great attention is given to the study of burial grounds and tomb-stones monuments with the ancient Turk seals and Tatar-Muslim inscriptions (XIVth-XVIIIth centuries).

In 1999 within the project undertaken by Russian State National Fund and with the support of a commercial bank "Kara Altin" a Tatar-Astrakhan expedition attached to Academy of Sciences of the Republic of Tatarstan started excavations in Selitrenny site of ancient settlement (Saray al-Makhrusa) in Kharabalinsk district of Astrakhan region, on the territory of the quondam capital of Ulus Juichi[27]. It was the first expedition which studied the Golden Horde towns of the Lower Volga side (Burhanov A.A. – as the head of this expedition, Fedorov-Davidov G.A. – as the scientific advisor). Students and graduate students from Tatarstan, Moscow, Astrakhan and Saransk participated in the expedition.

Selitrenny site of ancient settlement is 120 kilometers far from astrakhan on the left bank of the Akhtuba River. It was studied and visited by travelers and archaeologists in the XVIIIth-XIXth centuries. Professor Ballod F.B. carried out an interesting research work there in 1920. He excavated a well, a forging furnace for ceramics, the remains of a mausoleum and a number of houses. In 1928-1932 an expedition under the guidance of Rikov P.S. carried out a research on the same territory. They excavated part of a hall (presumably, a hall of a mosque), a number of crypts and houses. Selitrenny site of ancient settlement was being systematically studied by the Volga archaeological expedition attached to Moscow State University named after Lomonosov M.B. and Academy of Sciences of the USSR. This expedition under the guidance of an outstanding historian, archaeologist and numismatist Fedorov-Davidov G.A. with the participation of Egorov B.L., Dvornichenko B.B., Bulatov N.M., Poluboyarinova M.D., Mukhammadiev A.G. managed to explore lime-kilns, brick-kilns, and glass producing shops, country estates and public buildings.

Excavations in 1999-2000 were protective and they were carried out in the middle of this site of ancient settlement, at the foot of Bolnichny Bugor (hillock). This area is in the most ancient part of the town and it is now being demolished by Selitrenny village and by the river. The current posture of many country estates and districts of the former town is getting worse.

---

[26] Бурханов А.А. Историко-археологические исследования в Атнинском Заказанье в 2005 году // Историко-археологические исследования и музейно-краеведческая работа. Казань, 2007. С. 10-12.

[27] Бурханов А.А. Археологическое изучение памятников эпохи Улуса Джучи и Казанского ханства // Древности, с. 247-250; Бурханов А.А. Изучение золотоордынских памятников в Среднем и Нижнем Поволжье // Культурные традиции Евразии. – Казань, 2004, с. 120-121.

The area of excavation XXIIIth nearly 150 square meters in total revealed the remains of constructions referring to the XIVth century. These constructions had 2 stages of erection. The remains of a one-roomed flat (6.6 x 6.8m) which corners faced the parts of the world were examined as well as the remains of adjacent constructions, mainly, made of burned bricks and adobe. The size of bricks was 19 x 19 x 5 and 22 x 2 x 6 centimeters. Wood was also one of the building materials. The remains of an oriental "sufa" (sofa) made of raw-silk which was customary in the East were found inside the house. A special thermal system made of burned bricks was constructed inside this "sufa". The warmth from the furnace (kan) went through this system. It was revealed that the sofa was covered by a carpet. The thermal system was initially constructed in the form of the letter "Г" from the Cyrillic alphabet. The system underwent some reconstruction afterwards and became straight. Some farmstead and household constructions were both inside the house and in the yard (pits, badrab, tashnay). However, one part the house was demolished by buildings of the XVIIIth century.

In course of excavations some details of architectural remains and numerous fragments of material evidence were found. There were majolica tiles, modeled and glazed ceramics, and Chinese or Korean celadon among them. There were special hygienic vessels, some fragments of a flask in the form of a turtle (khorezmian style) with some stamped ornament, fragments of ornamented and unfixed patterns of ceramic crockery in the site of excavations. There were two receptacles for mercury and perfume transportation from the Middle Asia, Egypt and Iran. There were some receptacles of domestic production as well, found in the site of excavations. A terracotta chessman of bishop was also of great importance. A lot of military equipment, metal tools and household goods were found in course of excavations. Plenty of bronze adornments like a padlock in the form of a bishop, different beads, and adornments made of silver, copper, glass and stone were found there.

Two silver signet-rings are of particular interest. The first one is with an inset made of cornelian and a peacock tracery; the second one is with an inscription in the Arabic script. Fifty copper coins and several silver Juchian coins referring to the first half of the XIVth century were found. There were many bone items such as polished pipes, toys, household goods and adornments. There were also many contrivances made of bone which were presumably used to fix loads on horsebacks and camelbacks. They might have been also used for different household needs.

The archaeological expedition consisting of students from Kazan State University and Tatar State University of Humanities under the direct guidance of Nedashkovsky L.F. carried out a research in Saratov region. In Khmeleevsky – I an excavation measuring 6 x 8 meters was started. In this place of excavation the remains of household edifices and different goods performing material evidence were found.

Summing up the results of our scientific survey in the 90s of the XXth century and the first years of the XXIth century we would like to draw attention to the problems and perspectives of archaeological study and preservation of relics belonging to the epoch of Ulus Juchi.

The situation in the Middle Volga particularly in Tatarstan is much more definite although even here there are problems concerning the study of relics and

their preservation. Certainly the availability of scientific centers and archaeologists in Kazan and in the cities of Tatarstan such as Elabuga (Alabuga) and Almetevsk gives hope to view the future with optimism. We suppose that in the nearest future we need to do the following:

1. The first thing to do is to continue the large scale excavations both beyond the limits of Kazan (excavations are being held here since 1995) and in the Volga River side (excavations are being held here since 2002). We should also continue excavations in the east of the Republic of Tatarstan and beyond its borders (in Chuvashia, Uliyanovsk and Kirov regions).

2. The second thing to do is to hold stationary excavations on the territory of the largest and never touched historical places such as the territory of Iski-Kazan, sites of ancient settlement of Yapancha, Churu-Barash, Tubilgitay, Saklik and Kaban (situated in Kazan).

3. The third thing to do is to establish a historical-archaeological museum and a national park in the Almetevsk (Almyat) area in the south-east of Tatarstan. Even today there are real prerequisites to solve this task. The archaeologists from Kazan and Almetevsk have been carrying scientific researches base on multiple excavations for a few years already within the "Almetevsk encyclopedia" fund. To force the salvation of this task it is necessary to enlarge the scale of study by attracting extra means and new scientific forces.

The same task was set to study and preserve the relics of ancient times in the west of Tatarstan. Fortunately, archaeologists and experts who are in charge of keeping relics of the past in a proper way together with the authorities of the regions take active part in the matter.

Moreover Tatarstan is a region where museums and national parks are still developing. Security of national parks and museums is the only real way for the development and preservation of historical and cultural heritage of the nation. There was only one Bulgar State national park before "Perestroika" (rebuilding) in Tatarstan. At present their number has even increased to 13. Among them are the Kazan Kremlin, Suvar, Bilyar, Elabuga, Jukitay and other national parks. The chain of Republican and countryside museums is developing[28].

The present posture of archaeological relics of the past is not satisfactory. One of the largest Selitrensky sites of ancient settlement in the Astrakhan area, Tzarevsky and Vodyansky settlements in the Volgograd area are derelict. Khaji Tarhan and Ukek settlements are on the edge of extinction. All this happens notwithstanding the best archaeologists from Moscow, Volgograd, Kazan, Saransk and Novgorod have been carrying out large scale excavations in Selitrensky, Tzarevsky and Vodyansky settlements since 1959. In course of these multiple

[28] Бурханов А.А. Золотоордынские памятники Поволжья: итоги и перспективы изучения, сохранения и использования. // журнал «История и современность». №1, 2007(М). с. 85-108; Валеев Р.М., Бурханов А.А. Некоторые проблемы изучения и сохранения памятников истории и культуры Татарстана и татарского народа и опыт их решения // Интеграция археологических и этнографических исследований. – Омск – Ханты-Мансийск, 2002, с. 98-101.

researches the unique scientific data was revealed and on its basis much from the history and culture of Ulus Juchi was changed[29].

Today the above mentioned relics of the past referring to the Golden Horde epoch lack proper attitude and thus the territory of their location is being built and pelted with trash. On the territory of settlements poachers destroy the cultural layer and export valuable items abroad.

That’s why we should continue large scale excavations in the major Golden Horde centers and also in Khajitarkhan which had been the capital of the Astrakhan khanate. To make this purpose come true we should enlist scientists from Astrakhan, Volgograd, Moscow, Kazan, Saransk, Saratov and many other cities of Russia in a cause. Moreover it is necessary to solve the problem of preserving relics of ancient times in a proper way at government level by establishing the Lower Volga national park of Federal importance with its subsidiaries in Ukek (Saratov) and Vodyansky (Dubovka). This concerns particularly the settlement of Selitrensky. Officially it is the relic of federal importance but its real condition doesn’t meet all requirements.

In 2000-2001 the head of the Astrakhan area Guzhvin A.N., the department of cinema, culture and art, the authority of the national park and the society took measures and official acts to continue the study and preservation of historical and cultural heritage of the nation. It will give us a chance to see the prospective future of the archaeological relics in the Astrakhan area.

We would like to draw public attention to the problems of study, preservation and further usage of the remains of the medieval Ukek settlement which is situated on the territory of modern Saratov. The first thing to do is to preserve the remains but at the same time we should continue our historical and archaeological research. To achieve this purpose we must make all agricultural and house building processes come to an end on this territory. To open a national park in this place we should outline the borders of the protected land. It is necessary to appeal to highly placed officials of Saratov region and the Russian federation with a request to announce the territory of the medieval Ukek settlement as a national park of federal importance with further financial and logistic support for preserving historical and cultural relics of the past.

It is urgent to install hoardings with instructions and a monument telling about the history of Ukek. Since the beginning of the current year we should start stationary historical and topographical researches on the territory of Ukek. These researches should be regular at least for the duration of 3 – 5 years. It is necessary to hold international scientific conferences to discuss the history and culture of Ukek-Saratov. It is also important to inform the population and the government about the historical-cultural with the help of the mass media and lectures. And the most important thing to do is to obtain recognition of Ukek-Saratov as one of the largest urban centers of Ulus Juchi – Russia among the officials of Saratov region to raise the question about the celebration of the 750th anniversary of this city.

---

[29] Федоров-Давыдов Г.А. Золотоордынские города Поволжья. – М., 1994; Кульпин Э.С. Золотая Орда. – М., 1998; Поволжье в средние века. – Нижний Новгород, 2001; Археология Нижнего Поволжья на рубеже тысячелетий. – Астрахань, 2001.

Mongol – Ilkhanid Legacy in Anatolia (Impact of the Turkish-Mongolian Steppe Culture on the Foundation of the Ottoman State) *

HALIL ÇETIN

Byzantium, one of the two states providing political stability in the geography of Turkey in the first half of the XIIIth century, was nearly destructed by the Crusaders from the west, and the other, the Seljukids of Anatolia by the Ilkhanids in the east. Ottoman Beylik was established in the frontier zone of these two unstable regions at the beginning of the XIVth century. Halil İnalcık states that there are three fundemental factors determining the process of the foundation of the beylik. The first one is demographic revolution resulted by intensive Turcoman migrations into Anatolia. The second is that Turkish-Islamic ghaza movement - holy war- was accelerated under the Mongol expansion and domination. The last one is that Turkey had preserved its importance on the world trade routes after Denizli, Antalya, Ayasoluk and Bursa became international market places.[1] It is remarkable that besides demographic, religious and economic factors in historian's evolution, he does not count any political-administrative factors.

Most of the modern Ottoman historians follow İnalcık's approach on the problem of foundation. In this respect socio-cultural dynamics of the Seljukid-Byzantine frontier region are the main tasks on scope.[2] It seems that, on the other hand, the effects of the Mongol administration in Anatolia after the Kösedagh War and the Mongol thought of sovereignty on the "foundation" have been untouched by the most researches. In fact, Anatolia was under the Ilkhanid rule about a century between the years 1243-1335. Type and thought of government, sources of legitimacy, fiscal, military and administrative regulations in the Ottoman State bear deep impacts of the Ilkhanid period.[3] From this point of view, it is arguable that the

---

* Assist. Prof. Dr. Halil ÇETİN, Çankırı Karatekin University, Turkey.

[1] Halil İnalcık, *Devlet-i Aliye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009, p. 3.

[2] Halil İnalcık, "The Question of the Emergence of the Ottoman State", *International Journal of Turkish Studies*, I (1980), pp. 71-79. (Turkish tr.: "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Problemi", *Doğu Batı, Makaleler I*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2005, pp. 121-138). Particularly Lindner's work focusing on the nomads in the frontier region is a good example. See Rudi Paul Lindner, *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Bloomington, 1983 (Turkish tr.: *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, çev. Müfit Günay, Ankara: İmge, 2000).

[3] For example the tasks such as taxes and the tradition of registry books come first. See Fuat Köprülü, "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülahazalar, Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, I (1931), pp. 165-313. Moreover for a detailed information about

Mongol Ilkhanid rule left the inheritance for the early Ottomans a source of inspiration for an understanding of policy and administration.

Indeed the Mongol nomads were representing the common tradition for the Ottoman nomads: Turkish-Mongolian Steppe Culture. This work states that the most concrete legacy of the Ilkhanids was the institution of khanship in the Steppe Culture as a model of political organisation which was followed by the Ottomans in foundation. While evaluating political-administrative effects of the Mongol-Ilkhanid rule on the Turcoman Identity in Anadolia, especially we are going to focus on determining role played by the khanship on the foundation of the Ottoman Beylik.

The Early Ottomans bear the "Turcoman Political Identity", a product of political conditions peculiar to the period, like other contemporary beyliks.[4] Which socio-political dynamics produced and which political paradigm fed this identity? Bernard Lewis warns that "to determine and appreciate the old traditions coming from the steppe and had an impact on the foundation of the Ottoman Beylik is not a simple work", and furthermore points out that "Iranian-Islamic impacts has been searched, but effects of Turkish culture is scarcely known and are the topics of some doubtful theories."[5]

The reason of why more steps have not been taken sufficiently towards determining and appreciating the impacts of Steppe Culture on the foundation is not to look at the problem by a broader point of view.[6] Modern researches provide enough datum to support this argument. Those "focused on" the Seljukid-Byzantine frontiers, for this reason looking at the question of foundation by a narrow scope resemble the scientists examining objects under a microscope in a laboratory. From comments that "reaching assertive generalisations" by a Kose Mihal phenomenon[7] to efforts "aiming to find the mobilizer of foundation" by an

---

adapting of the Ilkhanid methods of minting by the Turcoman beyliks, see Konstantn Zhukov, "Osmanlı, Karesi ve Saruhan Sikkeleri ve Türk Batı Anadolu'sunda Ortak Para Sorunu (1340-1390)", *Osmanlı Beyliği*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, pp. 256-262. An opposite statement belongs to Belge. He argues that the Ilkhanids left no any important cultural effects except for their military presence. Murat Belge, *Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, p. 36.

[4] The Turcomans flowed to Anatolia from the eleventh century onwards were appeared with a different historical experience under the peculiar circumsatances of the region. For example, "the culture of holy war" is one of the basic components of socio-political identity of the Turcomans. See İnalcık, *Devlet-i Aliye*, pp. 9-10. In this respect we prefer using the term of "Political Identity of the Turcomans".

[5] Bernard Lewis, "İslam Devlet Müessese ve Telakkileri Üzerinde Bozkır Ahalisinin Tesiri", *İTED*, II-2 (1958), pp. 217,223. İnalcık who evaluates the system of inheritance in a study indicates deep influences of the Central Asian Turkish culture on the Ottomans. See Halil İnalcık, "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisi İle İlgisi", *AÜSBF* Dergisi, c. XIV, no: 1 (Mart 1959), pp. 69-94.

[6] Heywood's point of view involves a wider scope: "One should look above from the narrow environment of Bithynia or the last periods of the Seljukids or Anatolia under the Mongol domination in the late thirteenth century and must look at the Mongol world empire still alive at the end of the thirteenth century." Thus he determines the conjunction of the foundation as the rivalry on the straits between Golden Horde and Ilkhanid Empire. See Colin J. Heywood "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Problemi: Yeni Hipotez Hakkında Bazı Düşünceler", *Osmanlı*, I, ed. Güler Eren, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, p. 139.

[7] Herbert Adams Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 1998.

inscription,[8] many studies exhibit this method of "looking by microscope." On the contrary, the writer of the this study adopts the method of looking by a wider scope and thinks that to determine the footprints of the Turkish-Mongolian Steppe Culture could be possible in this way. By using the mentioned method, also can be called as "looking from periphery, not the center", if the topics such as "*uc* formation and its culture, gazha, law of dynasty, tradition of jurispuridence, source of legitimacy" can be enlightened, every results clarify the question of foundation and then Imber's theory of "black hole" loses its meaning.[9]

In addition, we must pay attention to İnalcık's warning that "a good survey of the period is an obligation for the researches who try to explain the question of foundation".[10] The factors that effected the foundation are going to be sought by the writer in social and political accumulation of Anatolia in the thirteenth century, rather than in a short history of complex and foggy atmosphere of the frontier zone.[11] On the other hand, we will try to explain the factors by exploring socio-cultural and political phenomen of Anatolia under the Ilkhanid-Seljukid rule, instead of following the traces of land system or military institutions executed and established in Anatolia by the Byzantine government.

TURCOMANS IN THE PROCESS OF ACQUIRING POLITICAL IDENTITY

The first step in formation of the Political Identity of Turcomans is "resistance and opposition" against the Ilkhanid rule in Anatolia.[12] After Kosedagh War in 1243 Turcoman opposition against the Ilkhanids supported by the Mamluks defined the *frame* and *method* of policy; saving the Muslim country from the

[8] Lindner, "İlk Dönem Osmanlı Tarihinde İtici Güç ve Meşruiyet", *Söğüt'ten İstanbul'a*, Ed. Oktay Özel – Mehmet Öz, Ankara: İmge, 2000, pp. 411-415.

[9] Colin İmber, "Osman Gazi Efsanesi", *Osmanlı Beyliği*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, p. 77. İmber, almost in a provocative manner, declares the origins of the Ottomans as a "black hole". The hypothesis claims that previous or modern claims on the origins could not be proved, and the narratives about Osman Ghazi are all imaginary, for his reason the best thing to be done for the modern historians is to accept the beginning of the Ottoman history as a "black hole".

[10] İnalcık, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Tarihi", *Kuruluş, Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak,* İstanbul: Hayy Kitap, 2010, p. 43.

[11] We don't think to take part in discusses about the origins of the state, mobilizing force in the foundation etc. Since these debates includes threats of making our point of view narrower, damaging our attention and losing the point of movement. Nonetheless it is necessary to give a few references for the interested individuals. See Fuat Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu (TTK), 1991; Herbert Adams Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 1998; Paul Wittek, *The Rise of the Ottoman Empire*, London: Luzac, 1938; Rudi Paul Lindner, *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Bloomington, 1983; Halil İnalcık, "The Question of the Emergence of the Ottoman State", *International Journal of Turkish Studies*, I (1980), pp. 71-79.

[12] For the negative adjectives used for the Turcomans see Tufan Gündüz, "Osmanlı Tarih Yazıcılığında Türk ve Türkmen İmajı", *Osmanlı*, ed. Güler Eren, vol. VII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, pp. 92-97.

“pagan” Mongols constituted the basic *discourse* in appearence; devotion to the Seljukid dynasty was accepted main political *instrument*. In essence, method, discourse and instruments became basic elements of Political Identity of Turcomans.

Mongol expeditions in approximately half of a century from 1230’s to 1280’s which aimed to punish Turcomans severely and resulted in evacuating their homelands can certainly be evaluated as the reason of Turcoman’s “otherization”. The evidence of this argument is that all of the Turcoman groups were anti-Mongolist and they all supported the revolts directed to the Ilkhand rule in Anatolia.[13] Particularly, the expedition of Mamluk Sultan Baybars in 1277 to “save Anatolia from the pagan Mongols” and enthronement of the Stingy, – *Cimri* in Turkish –, Alaaddin Keyumers, son of Izzeddin Keykavus II, in the Seljukid capital Konya by the support of Karamanid Turcomans were turning points in political life of Anatolia and accordingly in formation of Turcoman identity. While one of comtemporary writers Aksarayî characterized the period as “change and metamorphism”,[14] the other historian Ibn Bibi described it as “the base of the state was corrupted and the ties on which the state depended on were unfastened.”[15]

In this respect, discourse of “pagan / infidel Mongol” can be traced clearly in contemporary histories and correspondences between the Mamluks and Ilkhanids.[16] Ilkhanid government’s alliance with the west was a real pretexts of the discourse for the Mamluks.[17] Under these developments, Turcomans were equipped with holy war ideology as a base of policy against the Mongols. The Mongols, in return, using Seljukid sultans and amirs in front, tried to prevent Turcomans’ propaganda of ghaza against themselves.[18]

These religious factors can also be noticed in the jurisprudential regulations by Kadı Burhaneddin Ahmed after he had become the owner of amirate in 1381.

---

[13] Seljukid sultan Izzettin Keykavus II. especially depended on Turcomans against the Ilkhanids. In the same way Turcomans supported the revols of Cimri in 1277 and Sülemiş in 1299 and were natural allies of the Mamluks in Egypt. See Faruk Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I (1970), pp. 1-147. Claude Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, London: Sidgwick and Jackson, 1960. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Ötüken, 1971.

[14] Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü’l-ahbâr*, tr. Mürsel Öztürk, Ankara: TTK, 2000, pp. 92-95. The writer is well aware of the development that initiate the process. To him this was the expedition of Mamluk sultan Baybars in 1277: “the state that was founded on the strong basis was collapsed rapidly as a result of Melik ez-Zahir Baybars’s appearance in Anatolia. His presence in Anatolia was, as if, the pioneer of troubles for the palace of Rum. Tyranny was increased and disorder was spread.”

[15] İbn Bibi, *El Evâmirü’l- Alâiye fi’l Umûri’l- Alâiye*, II, tr. Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1996, p. 213. The historian describes the period as follows: “The fires of troubles has surrounded more on Anatolia day by day… People of the country left their homes by the attacks of rebels.”

[16] Hülegü says in a dialogue between Mamluk Sultan Nasır and him: “We are the army of God. He created us from his anger.” As a response the sultan says: “These are all adjectives of the Devil, not the sultans. You are demned everywhere by the Holy Book. Thus you are the infidels as you claim. The damnations should be on the unbelievers.” The dialogue continues in this way. See Aksarayî, *Müsâmeretü’l-ahbâr*, p. 42.

[17] Even Ghazan Khan who was famous with his Muslim identity and beloved in Anatolia tried to make an alliance with the Pope. This indicates that the diplomatic preferences of the Ilkhanids were a requirement of the international relations. See Peter Jackson, *The Mongols and the West, 1221–1410*, Harlow, Pearson Longman, 2005.

[18] Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, p. 602.

He declared the following orders in the city by means of a town crier: "If somebody has a dispute with someone else, he would appeal to the Islamic court… Decisions won't be delivered according to Mongol law, renevals contrary to Islam and Islamic law and prohibitions of the Hanefi sect."[19] The regulation indicates plainly an effort to abolish the remnants of Mongol law and a stress on Islamic identity of Anatolia.

On the other hand, national elements were also added to the Turcoman identity in the process. According to Eflakî's record Ahmet Beg, leader of Turcomans in Denizli region, adopted to wear white cap, *ak börk*.[20] Until that time Turcomans were wearing red cap, *kızıl börk*, but after they became famous with the identity of "ghazi and fighter" and recognized by Ilkhan Hülegü, they had changed the color of their caps. This development can also be accepted as a sign of their obtaining political identity.[21] Aşıkpaşazade gives a similar account that Alaaddin Pasha offered the same regulation to his brother Orhan Ghazi: "My Khan, Thanks to God that you are a king. Now the number of your soldiers will increase day to day. We must put a remark on your soldiers that the others never bear it… The caps of surrounding begs are red, yours should be white." Thus, he emphasized Orhan Ghazi's political success and identity.[22] In this matter the essential stage was taken by Karamanoğlu Mehmed Beg. When he captured the Seljukid capital Koyna in 1277, he adopted Turkish as official language instead of Persian or Uigur language used by the Ilkhanids.[23] Cahen maintains that the process in which national consciousness is reviving among the Turcomans reflexes the period of "development of Turkification movement by the efforts of Turcomans."[24] In fact, as Barthold drew attention, we see that together with the Mongol hegemony the nomad societies began to be proud of their own tradition, way of life and languages. Particularly the works that were done by the Ilkhanids to enhance their rights supported the national feelings of the Turks rather than the Mongols. For example, one of the Ilkhanid historians Reşidüddin compilled some parts of his work *Cami'üt-tevarih* with legends of the Mongols and Turks about their ancestors.

---

[19] Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990, p. 210. Köprülü comments this event "as a reaction of Kadı Burhaneddin against the administrative and financial systems of the Ilkhanids stemmed from his religious mentality." Fuat Köprülü, "Ortazaman Türk Hukukî Müesseseleri, İslam Amme Hukukundan Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok Mudur?", *İkinci Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1937, p. 31.

[20] Ahmet Eflakî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, çev. Tahsin Yazıcı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995, pp. 485-486.

[21] For the objection of Sümer to Cahen's statement about the first use of *ak börk*, white cap, by Karamanoğlu, see Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, p. 49.

[22] Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, haz. A. Nihal Atsız, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985, p. 57. For Imber's evaluation and critics about the matter that was approved by the contemporary sources, see Imber, "Osman Gazi Efsanesi", pp. 70-71.

[23] Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, Yay. Abdullah Bakır, İstanbul: Çamlıca Basım, 2009, pp. 832-833. The order of Karamanoğlu Mehmet Beg as "From now on nobody should talk in other languages, but Turkish, in government, cabinet, councils and outside" was broadened by the edict of "they should write on the registry books in Turkish". However, these orders were not practised since "to write in Turkish is not so easy and has no numbers."

[24] Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, p. 342.

One of the legends, *Oghuzname*, became a source of aspiration by the Turcomans especially for their national feelings.[25]

Ilkhanid rule in Anatolia resulted in a struggle between the Mongols and Turcomans and in this period Turcomans, as “otherizationed”, obtained a “national-religious identity.” Completing the process of acquiring political identity Turcomans had a thought of policy and administration that should be sought in the Turkish-Mongol Steppe Culture.

The first topic that should be dealt with to indicate influence of the Steppe Culture on the Ottoman Beylik is source of legitimacy. Becoming a “puppet government” on the hands of the Ilkhanids and particularly losing their legitimacy by treatment of Ghazan Khan in a way not suitable to the sultans, the members of the Seljukid dynasty were regarded succeedingly as a source of political troubles. Thus Demirtaş, Ilkhanid governor of Anatolia, killed in a day twenty-nine princes of the dynasty that he caught in Konya and Akşehir.[26]

On the other hand, when the Abbasid dynasty was collapsed by Hülegü Khan in 1258, there was not any caliph to be addressed on the sermon of the Friday Prayer, that is to say, the position symbolising the institution of the caliphate was falled down. For this reason, religious establishment which was aspected to approve the legitimacy of governments in the Islamic lands was disappeared. Abbasid caliph, reemerged in Cairo, was a refugee carrying no more titles.[27]

As the Mongols were not able to fill the political gap remained from the Seljukids, Turcomans found the way opened for independence.[28] However, there wasn’t any “legitimate” caliph or “puppet” Seljukid sultan to crown the political success or to approve the government of the founder of the Ottoman Beylik, Osman Ghazi. In this situation he was in need of an institution or a tradition to ratify the legitimacy of the state.

Bernard Lewis summarizes the process of Turcomans’ participating in political life as follows: “The Turks discovered the honor in their ancestors’ way of life by means of a new aristocracy and law came from the steppe with the Mongol conquests. By praising themselves more, they restarted to seek distinctions and symbols peculiar to the Turkish sovereignty.”[29] Henceforth one could find the key of legitimacy to open the door of power in main institutions of nomad traditions and politics. More clearly, the only instrument that probably ensure a legal basis for Osman’s power could be the institution of khanship in Steppe Culture. They did so and chose their beg as khan according to the tradition.

---

[25] Wilhelm Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1940, pp. 66-67.

[26] Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk,* pp. 908-909.

[27] Thomas W. Arnold, *The Caliphate*, Lahore, Routledge & Kegan Paul, 1965, p. 98.

[28] For more information about the Turcoman beyliks and their taking part in politics, see İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyulu Devletleri*, Ankara: TTK, 1988.

[29] Lewis, “İslam Devlet Müessese ve Telakkileri Üzerinde Bozkır Ahalisinin Tesiri”, *İTED*, II-2 (1958), pp. 217, 223.

THE INSTITUTION OF KHANSHIP AND ITS PRACTISING BY THE EARLY OTTOMANS

Joseph F. Fletcher, in the first part of his article "Turkish-Mongolian Monarchic Tradition in the Ottoman Empire", examines peculiarities of the khanship in the political traditions of the nomad Turks and Mongols ruled in the settled regions of China, India, Middle East ve East Europe. The writer, studying the topic in the Ottomans' case, argues that the state was transformed into "bureaucratic monarchy" which was occured in three phases. The first one is the period from the foundation to the conquest of Constantinople in which political paradigm of the state was composed of the khanship tradition.[30] By the way, the thoughts of Ottoman historians like Iorga, Rambaud and Grousset about the foundation should be treated carefully as they stated that Ottoman Empire was heavily under the Asiatic / Mongol influence in times of foundation.[31] Although Köprülü evaluates these ideas as "logical conclusions" and "fantasies depended on no evidences", it is estimated that nomad organisation that deeply effected the foundaton is the reason leading them to conclude with such an opinion.

Aşıkpaşazade, "wrote legends of perfect ghazis, khans and sultans of the Ottoman dynasty", uses three titles for the first Ottoman rulers after Osman and Orhan. These are "sultan, khan and ghazi" formulated as "Sultan XXX Khan Ghazi".[32] It is necessary to mention that like Aşıkpaşazade, other contemporary sources use the title "khan" for Murad I and his successors. It is undeniable that the views maintaining that Murad I was the first ruler adopting the title of khan among the Ottoman sovereigners are depended on the mentioned historical works.[33]

The title of khan among the other titles that indicate the multiple identity of the Ottoman rulers was prefered especially by the people around Osman Ghazi, as the early sources record. Köse Mihal, Dursun Fakih and a Germiyanid offering market tax (*bac*), all addressed to Osman Ghazi as "My Khan".[34] One of the basic elements of Ottoman society ghazis of Anatolia, *gaziyân-ı Rum*, must have viewed undoubtedly their begs as khan. We should immediately say that the title khan was depended on an institutional development which was Osman's becoming khan after an election.[35] Thus, it is the time to ask our question: Is it necessary to address the

[30] The writer's periodization as follows: Beylik 1300-1396; Early Sultanate 1396-1450. See Joseph Fletcher, "Turco-Mongolian Monarchic Tradition in the Otoman Empire." *Harvard Ukranian Studies*, 3-4 (1979-1980), pp. 242-246. In fact, the institution examined by Fletcher is "Grand Khanship".

[31] İorga evaluates the Ottoman State as "an Asiatic state until Mehmed II."; Rambaud as "under the influence of palaces of Bagdad, Pekin or Karakurum"; Grousset as "semi-Byzantine, semi-Mongol". See Köprülü, "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri", pp. 32-35.

[32] Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, p. 12. Neşri who "writes the history of Osman's family from Oghuz Khan" gives the account in the same way. Mehmet Neşri, *Kitâb-ı Cihân-nümâ*, *Neşri Tarihi*, I, haz. Faik Reşit Unat – Mehmed A. Köymen, Ankara: TTK, 1987, p. 7.

[33] Aydın Taneri, "Han" TDV*İA*, vol. XV, p. 518. Taneri maintains that the first ruler was Bayezid I. who used the title khan on his tughras and Mehmed I. on moneys.

[34] Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi,* pp. 21, 27, 28.

[35] The task of becoming khan by elections is not a matter of debate so much. Especially Lindner accepts the event as the most remarkable evidence of the view that the Ottomans were the tribesmen in foundation. Lindner, *Göçebeler*, p. 58.

leader of a tribe "as khan" in his time as an expression of his political successes, especially after he selected as khan. However, neither contemporary sources nor modern historians use a definition as Osman Khan.[36] İnalcık, argues that this title used for Osman in later records is "fabricated".[37] For us, the matter must be discussed, since the most suitable title was khan for the political-administrative model adopted by the Ottomans in foundation.

Establishment of the Ottoman Beylik coincides with the period in which the Seljukid dynasty lost its legitimacy when Ghazan Khan dismissed, arrested or exiled the members of the dynasty. Among the last representatives of the imperial family Gıyaseddin Mesud was fired from the post in 1297 and his nephew Alaaddin Keykubad III. ascended the throne, but, not sooner, he was exhiled to Isfehan after punished with a stick. The Turcoman beyliks in Anatolia were founded in those years and the emergence of the Ottoman Beylik is a part of the process.[38] Indeed the Ilkhanid palace was not in its glorious times. Sülemiş revolt in Anatolia, unsuccessful expeditions to Syria in the years 1299-1302, and death of the last powerful Ilkhanid khan Ghazan all signify the deeply troubles of the throne.[39]

The event by which Osman Ghazi appeared in the sources as a "conqueror" and obtained his political indepence as a charismatic khan was the conquest of the Karacahisar Castle near Eskişehir.[40] Aşıkpaşazade cites the question of legitimacy from Osman Ghazi personally. Tursun Fakih who represents the religious scholars in dispute between the thoughts of Islamic and Turkish sovereignty stressed the need of approval and permission from the Seljukid sultan for the Friday Prayer and appointment of the judge by reminding the Islamic tradition. In return Osman Ghazi, as the leader of tribe and follower of the Steppe Culture, claims to be khan. This very interesting argument is in accord with the historical process and the tradition of sovereignty among the Turks: "I captured the city by the sword myself. The sultan did not give any support so that I should not request permission from him. God, giving him sultanate, granted me the khanship as I dealt with ghaza."[41]

---

[36] For instance, Gökbilgin prefers the names "Osman Ghazi, Osman Beg, Ghazi Osman Beg and Sultan Osman". See M. Tayip Gökbilgin, "Osman I", MEB*İA*, vol. IX, pp. 431-443. Today the title khan is being used as an adjective expressing "nostalgic" associations for the most powerful figures of the Ottoman dynasty like Mehmed the Conqueror or Abdülhamt II. by the traditionalist groups. For Example, the title "Ulu Hakan" is well known used for Abdülhamid II.

[37] Halil İnalcık, "Osmanlı Sultanlarının Unvanları (Titülatür) ve Egemenlik Kavramı", *Doğu-Batı, Makaleler II*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2008, p. 187.

[38] Mehmet Öz, "Osmanlı Beyliği", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, ed. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006, p. 126; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*; Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, p. 76.

[39] *Ibid.,* pp. 67-70. Lindner accepts Osman Ghazi as a Turcoman chief of the frontier in 1299. According to the historian, Osman Ghazi was a vassal of the Seljukids and recognized the high authority of the Ilkhanids, in return, he had the previlidge of minting money on his name. See Rudi Paul Lindner, "How Mongol were the Early Ottomans?", *The Mongol Empire and Its Legacy*, Ed. Reuven Amitai Preiss and David O. Morgan, Leiden: Brill 1999, pp. 282-289.

[40] İnalcık gives the Battle of Bapheus and the date of 1302 in the matter. See İnalcık, *Devlet-i Aliyye*, pp. 16-17. For his last view, see *Kuruluş, Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak,* İstanbul: Hayy Kitap, 2010.

[41] Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, p. 27. Neşrî pictures the rise of Osman in accordance with the tradition. To him, Osman was the hereditary successor of the last Seljukis sultan who left no

Osman Ghazi, seeing the sovereignity as a grant of God, provided himself with a legal ground for the Ottoman independence, *istiklal-i Osmanî*, as expressed by Neşri.[42] Henceforth Osman Beg laid down law with the title of khan and delivered lands to his men.[43] Yazıcızade Ali gives the record of Osman Ghazi's becoming khan: "People who had troubles with the Tatars came to the frontier. Begs and administrators of these regions came together and appealed to Osman Ghazi. They all had a meeting and said that you should become a khan and we should deal with ghaza on your service. Osman Beg accepted. Then according to the Oghuz tradition they knelt down and bowed respectfully. Providing *kımran / kımız* from the nomad houses they offered it Osman Beg."[44] İnalcık points out that these records are the arguments to explain how Osman organized his emirate in accordance with the Turkish tradition of sovereignity by using his title khan.[45] If "the sultan's titles are accepted to indicate the concepts of state and sovereignty, and periods of develeopment of the state", then the title khan reflexes the Turkish tradition of sovereignty.[46]

By the way, it should especially be emphasized that the narrative about the Seljukid sultan's sending symbols of domination to Osman Beg for the conquest of Karacahisar is not coincides with the historical conjuncture. According to the Neşrî's narrative, although Alaaddin Keykubad III. (1298-1302) approved Osman's legitimacy by sending him a drum, banner, hourse, sword and costume, Osman Ghazi's name was never heard in the Friday Prayers and minted on moneys until the death of sultan as a respect to the manners.[47] In fact, the seljukid sultans were not capable of acknowledging the political independence and recognizing the position of the Turcoman begs.[48] In this situation if someone granted the position of beg to Osman Ghazi, this job must have done not by the Seljukid sultan, but the Ilkhanid Ghazan Khan.[49] The relationship that was sought to be established in this way between Osman Ghazi and Alaaddin Keykubad III. on the sources should be interpreted as a claim to possess the political heritage of the Seljukids.

We may state that those who propose the claims of placing the sources of legitimacy of the Ottomans in Islamic tradition are trying to validate the dynastic

---

heir. His authority was recognized by the marks of sovereignty sent him by the sultan and his name was read on the Friday Prayer and minted on moneys. In this respect there is no any interraption from the tradition of the Seljukids. Thus Osman Ghazi was portrayed like a sultan ascended to the throne in Konya. Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, pp. 110-111.

[42] Neşrî, *Kitâb-ı Cihân-nümâ,* pp. 108-109. According to Aşıkpaşazade the event was happened in Hicrî 699 (28 September 1299-15 September 1300). Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi,* p. 27.

[43] *Ibid*., pp. 28-29; Neşri, *Kitâb-ı Cihân-nümâ* , pp. 111-113.

[44] Yazıcızade Ali, *Tevâri-i Âl-i Selçuk*, p. 872. There are variou variants of the narrative. See Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. Kayhan Atik, Ankara: Kültür Bakanlığı, 2001, p. 155.

[45] Halil İnalcık, "Osman I", TDV*İA*, vol. 33, p. 447.

[46] İnalcık, "Osmanlı Sultanlarının Unvanları", p. 187.

[47] Neşrî, *Cihân-nümâ,* pp. 108-109.

[48] As an evidence to the task we can give the example of Turcoman chief Mehmed Beg in Denizli he was acknowledged not by the sultan, but by Hülegü himself. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", pp. 48-49.

[49] Lindner, *Nomads*, p. 55.

traditions of the Seljukids for the Ottoman dynasty. It is certainly clear that particularly settled groups in society and religious classes desired to see the Ottoman Beylik in this tradition. But "when the Mongols destructed the Abbasid Caliphate they brought their universal ideology [Thought of World Domination] instead of universal idea of caliphate; accordingly the right of sovereignty was granted to Chingiz Khan and his successors by God's Will."[50] The Ottomans made an effort to provide a legitimate ground for the sovereignty by putting Oghuz Kagan in place of Chingiz Khan and Ottoman Law, *Kanun-i Osmanî*, instead of Chingizid Legislation, *Yasa*. When the dominant nomadic and militarist characteristics of the early Ottomans are taken into consideration, it seems that the steppe culture living in Turcomans' traditions and carried into Anatolia by the Mongol rule can heavily be felt in political organization.

We can also witness a few phenomen in socio-political structure of the frontier zone indicating the existance of the khanship tradition. When we look at the information given by Ibn Battuta who visited the Turcoman emirates during his travel in Anatolia, we see that the begs living in their palaces resemble the Seljukids sultans. Among them a different scene is about Orhan Ghazi's wife Nilüfer Khatun's reception of the traveller. The interview of the Moroccan traveller with Nilüfer Khatun in İznik remind us not the sultans of Middle East, but the tradition of Turkish-Mongolian khans.[51] Was it a coincidence that the traveller had not any interview with the wifes of other begs? It is unknown. However, it is estimated that there was a difficulty stemmed from the protocol rules since he was not able to see anyone. Indeed, Ibn Battuta was so important figure for his age that he must have attracted the attentions of the khatuns. Likewise it is very remarkable that traveller gave no information about Orhan Ghazi's "glory of palace" like the sultans of Middle East although he called him as the greatest of the Turcoman rulers. Can we consider that whether he didn't possessed any splendor of palace? May be "yes". Since he portrayed Orhan Ghazi differently from the others as a "real warrior" "fighting continuously with the infidels of Anatolia" and "spending his time by inspecting approximately a hundred castles."[52]

Ibn Battuta talks about the Karasi begs Yahşi and Demir with the title khan.[53] Zachariadou states that the first beg who used the title of khan was Karasi, and his successors also bare the titles of khan and beg alternately. The historian's argument is that the title was accepted to signify the difference with the other beyliks.[54] Furthermore the founder of the Germiyanids Yakup, son of Ali was recorded in a letter of possession, *temlikname* with the title khan.[55] As seen from these examples, it is clear that the title of khan was used by the founders of beyliks in the region. We also have a similar record about Osman Beg whose name was written as "The Sultan

[50] Fleischer, "Turco-Mongolian Monarchic Tradition", p. 283.

[51] İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, I, çev. A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000, p. 430.

[52] *Ibid.*

[53] *Ibid.*, pp. 427-428.

[54] Zachariadou, "Karesi ve Osmanlı Beylikleri: İki Rakip Devlet", *Osmanlı Beyliği*, pp. 247, 254.

[55] Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, p. 44.

Osman Khan Ghazi" in the waqfiyya of Aspurça Khatun, wife of Orhan Ghazi.[56] This is an official document and there is no need to comment it.

In addition to these records about the existence of the khanship in the frontier zone of Anatolia, we can also state that the social structure was, too, suitable for such a political formation. It is known that one of the main human sources of the Germiyanids the nomads of Çavdar tribe, Tatar in origin, were the neighbours of the Ottomans in the region.[57] We can say that they were the followers of the Steppe Culture since they were nomads. In this respect not only the Turcomans but also the Mongols had part in forming the nomadic socio-political structure of the region. Especially the characteristics of relations between the Ottomans and Germiyanids or Turcoman Ottomans and Tatar Çavdars caused to feel evidently the presence of the nomadic world.[58]

It seems inevitable that the Steppe Culture took the place of existing political tradition and the sources of legitimacy when the Seljukid dynasty was ended politically, legally and practically. The institution of khanship produced its political instruments and gave them function. The leading instrument is the task of lineage of the dynasty. For this reason it is a reasonable and persuasive effort in the political situation of the time for the Ottomans "to put forward the line of Gök Alp, son of Oghuz Kagan, in front of the lineage of the family of Seljuk."[59] Moreover the most influential legal instrument to provide devotion to the khan was the law of dynasty. When they built this instrument and needed to use it, they found a suitable ground formed by the Yasa of Chingiz Khan. Bithynia, neither controlled by the Mongols or the Seljukids belonged to Osman Ghazi as "right of sword" according to the nomadic tradition and law of Osman would be established here.

The edict of the Abbasid caliph in Bagdad sanctioned once the legitimacy of the Seljukid family on the throne, now the law of the Ottoman dynasty took its place and approved their legal right to the throne. The religion, the state and the military bureaucracy were enthroning the sultans. However the khans were coming to power by the support of his tribe and men. For this reason the Seljukid sultans never used the title of khan and published any codes of law.

The Ottoman institutions could imitate the traditional Iranian or Byzantine bureaucracy as the state became more centralized, however, it is an undeniable reality that the Ottoman rulers had adopted the title of khan during the history of the empire. Like that, one of the last official historians Ahmet Lütfi Efendi (d. 1907) records the titles of the rulers as "Sultan XXX Khan" like Aşıkpaşazade about four ceturies earlier.[60]

---

[56] İnalcık, *Kuruluş*, p. 171.

[57] Mustafa Çetin Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi, 1300-1429*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974.

[58] Neşrî¸ *Tarih-i Cihân-nümâ*, p. 123.

[59] Aldo Gallotta, "Oğuz Efsanesi ve Osmanlı Devleti'nin Kökeleri: Bir İnceleme", *Osmanlı Beyliği*, p. 45.

[60] Ahmet Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi*, I-VIII, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

CONCLUSION

Early Ottomans who were organized under the nomadic social structure expressed their political presence with the “tradition of khanship”. Although the tradition was living in social memory and cultural heritage of the nomads, its applications were transferred to the region by the Ilkhanid rule and possessed new characteristics peculiar to the period. Furthermore the tradition was adopted to the Iranian-Islamic culture of the Middle East and became “ready to use” as a model accepted by the Muslim societies.

The most important development that coincedes with the process is the collapse of Caliphate by the Ilkhanids and the Seljukid dynasty’s loosing its legitimacy. Henceforth there was no any religious and political instituion that would approve the legitimacy of dynasties in the Middle East. Under these circumstances the source of legitimacy that would consent the power of the early Ottomans was the tradition of khanship of the Steppe Culture. Established law of the dynasty, that is to say “Law of Ottomans”, “*Kanun-i Osmanî*”, became the legal basis for the dynasty.

Consequently, we can maintain that in forming of the Turkish Identity in Anatolia the Mongols / Ilkhanids had played the most significant role. Their cruel policy against the Turcomans was resulted in a positive manner in the long term. “National-religious Turcoman Identity” formed in this period not only succeeded in saving its presence against the powerful Iranian-Islamic culture in the Middle East, but also functioned as a “ferment” in the establishment of one of the strongest empires in Modern Ages.

Pièces apotropaïques de l'époque de la Horde d'Or découvertes en Moldavie

EUGEN NICOLAE

Les objets apotropaïques que nous allons présenter proviennent des vestiges des agglomérations urbaines de l'époque de la Horde d'Or d'Orheiul Vechi (Trebujeni, district d'Orhei, République de Moldavie) et de Costeşti (district de Ialoveni, République de Moldavie). Ils peuvent aider à mieux définir ces agglomérations, encore très peu connues en ce qui concerne l'origine, la chronologie, la topographie et les institutions, en absence d'informations des sources écrites. L'étude des trouvailles monétaires a permis de localiser à Orheiul Vechi la «Ville Neuve» (Yangi-şehr ou Şehr al-cedid dans les inscriptions monétaires)[1] et d'établir que les communautés islamiques installées ici par le khan Abdallah (1362-1369), qui soutint un vaste programme de constructions, furent dissipées en 1369 comme suite d'une attaque commandée par le gouverneur local, identifié avec le «prince Démétrios»[2], quand le pays se sépara du système politique de la Horde d'Or. Dans les deux agglomérations, la vie a continué sous des formes plus modestes après 1369 et l'extension du pouvoir des princes de Moldavie dans la région, attestée par les sources écrites de la dernière décennie du XIVe siècle, détermina le changement rapide et profond de la culture matérielle[3].

---

[1] S.A. Janina, *„Novyj Gorod" (= Jangi-šehr = Šehr al-džedid) – monetnyj dvor Zolotoj Ordy i ego mestopoloženie*, Numizmatičeskij Sbornik, V/1, Moscou, 1977, p. 193-212 et 235-236, pl. 15-16. Les doutes exprimés par certains sur la localisation à Orheiul Vechi sont annulées par les résultats récents de l'étude des types monétaires de l'atelier de la «Ville Neuve» et par la concentration dans ce site des découvertes de ses émissions enregistrées les dernières décennies.

[2] Eugen Nicolae, *Quelques considérations sur les monnaies tatares de la «Ville Neuve »*, Studii şi Cercetări de Numismatică, 11 (1995), 1997, p. 197-200; idem, *Dve monety final'noj stadii zolotoordynskogo gospodstva k zapadu ot Dnestra*, Stratum plus, 1999, 6, p. 143; idem, *Monedele de cupru bătute în Oraşul Nou (Şehr al-cedid)*, dans *Simpozion de numismatică, Chişinău, 24-26 septembrie 2002, Comunicări, studii şi note*, Bucarest, 2003, p. 167-179; idem, *Monedele tătăreşti din tezaurul de la Săseni, raionul Călăraşi, Republica Moldova*, dans *Simpozion de numismatică, Chişinău, 29 septembrie-2 octombrie 2004, Comunicări, studii şi note*, Bucarest, 2007, p. 183-210.

[3] On considérait jusque récemment qu'Orheiul Vechi n'a pas été habité de 1369 jusqu'au début du XVe siècle, mais cela a été infirmé par l'examen des découvertes monétaires: Eugen Nicolae, Gheorghe Postică, *Câteva monede descoperite la Orheiul Vechi*, dans *Simpozion de numismatică, Chişinău, 28-30 mai 2000, Comunicări, studii şi note*, Bucarest, 2001, p. 135-140; Eugen Nicolae, *Le monnayage en Bessarabie dans la deuxième moitié du XIVe siècle*, dans *XIII Congreso Internacional de Numismática, Madrid-2003, Actas*, I, éd. Carmen Alfaro, Carmen Marcos et Paloma Otero, Madrid, 2005, p. 1369; idem, *Invazia asprilor otomani şi riposta lui Ştefan cel Mare: emisiunile moldoveneşti de tip otoman*, Acta Moldaviae Septentrionalis, 4, 2005, p. 125-126; idem, *La pénétration des aspres ottomans dans les Pays Roumains aux XIVe-XVIe siècles*, Bulletin du

Les deux sites archéologiques ont fourni beaucoup d'objets exprimant la vie spirituelle, mais une bonne partie furent dissipées dans le commerce d'antiquités et entrèrent dans des collections privées. Nous avons déjà publié ou discuté quelques remarquables objets portant des inscriptions ou des symboles magiques découverts à Orheiul Vechi au cours des fouilles archéologiques[4]. On enrichit maintenant ce dossier en présentant deux bagues (nos. 1-2) et trois monnaies transformées en objets apotropaïques (nos. 3-5). Elles expriment le caractère spécifique de ces agglomérations de l'époque de la Horde d'Or, qui réunissaient des pratiquants de différentes confessions.

1. Bague à décor pseudo-coufique (syndrome *tall-short-tall*). Argent coulé, gravé, doré, (probablement) niellé ; 2,19 g; hauteur 20,52 mm; largeur 19,17 mm; largeur du chaton 9,75 mm. Déformée et cassée en trois lieux (soudée provisoirement pour la photographie). Datation: XIVe siècle (avant 1369). Collection privée. Trouvée à Orheiul Vechi (fig. 1).

Fig. 1. Bague en vermeil. Orheiul Vechi.

Les bagues à la tête en forme d'amande sont très répandues dans le monde musulman au XIVe siècle[5]. La tête de cette bague présente un décor en relief

Cercle d'Études Numismatiques, 44, 2007, 1, p. 305. Les fouilles récentes ont surpris des vestiges datant de l'intervalle 1370-1400: Gheorghe Postică, *Orheiul Vechi, Cercetări arheologice 1996-2001*, Iaşi, 2006.

[4] Eugen Nicolae, Pavel Bârnea, *Un ornament pseudo-cufic*, dans *Simpozion de numismatică, Chişinău, 13-15 mai 2001, Comunicări, studii şi note*, Bucarest, 2002, p. 151-169; iidem, *Platoul lui Ali (Orheiul Vechi, secolul al XIV-lea)*, dans *Studii şi cercetări de turcologie contemporană, Omagiu profesorului Mihai Maxim*, coord. Călin Felezeu, Cluj-Napoca, 2004, p. 33-39; Eugen Nicolae, *Inscripţia funerară din secolul al XIV-lea descoperită la Orheiul Vechi în 1986*, dans *Simpozion de numismatică, Chişinău, 26-28 noiembrie 2003, Comunicări, studii şi note*, Bucarest, 2005, p. 81-88.

[5] Voir Marian Wenzel, *Ornament and amulet, Rings of the Islamic Lands*, dans la série *The Nasser D. Khalili Collection of Islamic art*, XVI, éditeur général Julian Raby, Londres-Oxford, 1993,

composé d'un ornement pseudo-coufique inclus dans un cartouche formé de torsades (en haut et en bas) et d'écussons aux trèfles (à gauche et à droite, vers les épaules). Le décor en relief conserve des traces de la dorure; le champ était à l'origine niellé. Chaque extrémité du cartouche continue sur l'épaule triangulaire par un pédoncule qui l'unit à une bosse losangique, ce qui crée l'impression que la tête ait été appliquée sur l'anneau. Cet effet est renforcé par le champ des épaules, gravé et à l'origine probablement niellé, mettant en évidence, par contraste, les bosses losangiques dorées. Par cette caractéristique et par la présence d'une bosse sur la partie inférieure de l'anneau, notre pièce rappelle les bagues spectaculaires aux éléments appliqués (*collage rings*) et surtout les pièces qui imitent cette technique (*pseudo-collage rings*)[6]. Quelques analogies concernant la forme de la bague et la conception du décor suggèrent un modèle provenant de l'Égypte ou de la Syrie[7]. La forme de la tête et la réalisation en relief de l'ornement pseudo-coufique rappelle aussi les bagues-sceaux destinées à l'application à l'encre (*ink-seals*) et leurs imitations, très répandues à l'époque mongole[8].

L'ornement pseudo-coufique est dérivé de l'inscription Allah, appartenant à la catégorie appelée syndrome *tall-short-tall* par Richard Ettinghausen, qui le décrit ainsi:

It is generally composed of two framing uprights set to the right and left, which may have as decorative additions the wedges or hooks of ornate Kūfic placed at their upper ends, while between them a lower, more exuberant unit usually rests on an arched or hollowed-out base.[9]

Ce syndrome, dont l'origine fut reconnue dans les inscriptions de l'Orient Arabe où la liaison entre les lettres *lām* était amplifiée par d'éléments décoratifs surtout végétaux, s'est répandu dès le XIe siècle dans l'art byzantin, occidental et de l'Asie Centrale, étant très utilisé aux XIIe-XIIIe siècles, pour disparaître ensuite tant en Occident qu'en Orient, tout comme l'écriture coufique[10]. L'ornement de la bague d'Orheiul Vechi est très proche de quelques exemples de l'art médiéval occidental présentés par R. Ettinghausen, choisis du répertoire de Kurt Erdmann[11] (fig. 2). Les régions du Bas-Danube s'inscrivent donc dans le large espace de diffusion de ce syndrome, avec la précision que la bague d'Orheiul Vechi n'est pas une découverte singulière – nous avons eu l'occasion d'examiner d'autres pièces à décor similaire provenant de Bessarabie, appartenant à des collections privées.

Dans l'espace de la Horde d'Or on utilisait aussi à l'époque des bagues avec l'inscription Allah nettement figurée, comme c'est le cas de la célèbre bague en or découverte dans une tombe de l'église princière moldave de Rădăuți, département

nos. 258-259, 262-265, 276-278, 297-305; G.A. Fyodorov-Davydov, *The culture of the Golden Horde cities*, BAR International Series 198, Oxford, 1984, p. 232.

[6] Marian Wenzel, *op.cit.*, p. 61-62, 219, 231 et 234.

[7] *Ibidem*, p. 94-95, nos. 276 (division du cartouche inspirée des blasons mameluks), 332 et 341 (décor des épaules).

[8] *Ibidem*, p. 62-63 et 229.

[9] Richard Ettinghausen, *Kufesque in Byzantine Greece, the Latin West and the Muslim World*, dans *A Colloquium in Memory of George Carpenter Miles (1904-1975)*, New York, 1976, p. 29.

[10] *Ibidem*, p. 28-47, avec la littérature citée.

[11] *Ibidem*, p. 30, fig. 3.

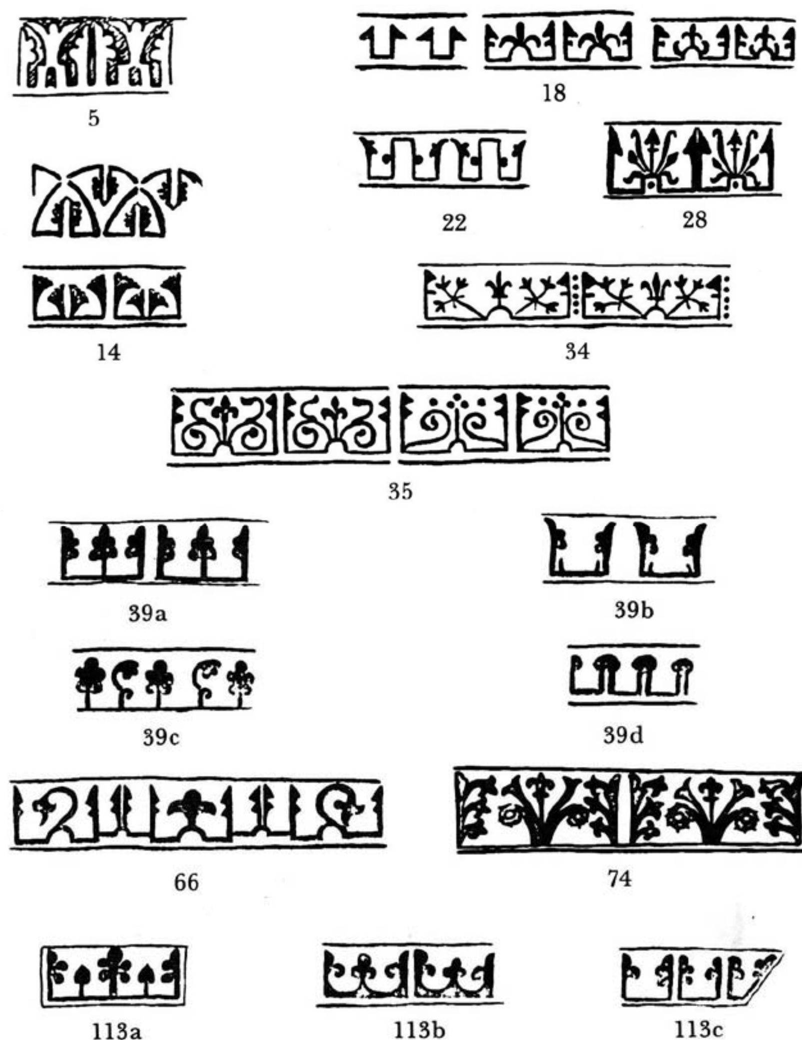

Fig. 2. Exemples de décor de type syndrome *tall-short-tall* dans l'art médiéval européen (d'après R. Ettinghausen et K. Erdmann).

de Suceava[12]. Une découverte de la région de la Basse-Volga, à Selitrennoe, suggère qu'on produisait en série des bagues de cette catégorie en matériaux

[12] Lia Bătrîna, Adrian Bătrîna, *O mărturie arheologică despre relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Bogdan I*, Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie, 34, 1983, 4, p. 326-333. Les auteurs ont préparé la publication détaillée des résultats des fouilles, avec de nouveaux commentaires historiques, iidem, *Biserica Sfântul Nicolae din Rădăuți. Cercetări arheologice şi interpretări istorice asupra începuturilor Țării Moldovei* (sous presse); pour la bague apotropaïque voir les chapitres *XII. Considerații artistice cu privire la inelul descoperit în mormântul voievodului Lațcu* et *XIII. O mărturie arheologică despre relațiile internaționale ale Moldovei în vremea voievodului Lațcu*. Nous remercions les auteurs pour la permission de consulter le manuscrit du dernier ouvrage cité.

communns[13]. La présence d'un *alīf* supplémentaire à droite de l'inscription unissant les côtés du cartouche en amande des bagues trouvées à Selitrennoe, amena l'idée qu'on a voulu suggérer un poisson, sans pouvoir expliquer la signification apotropaïque d'un tel symbole en milieu islamique[14]. Comme le cartouche en amande est fréquemment utilisé à l'époque (sur d'autres objets aussi, par exemple sur des émissions monétaires[15]), on doit envisager d'autres explications; il pourrait représenter plutôt « l'œil », en tant que symbole complexe dans la mystique musulmane[16].

2. Tête de bague à décor pseudo-coufique (syndrome Poieneşti). Bronze coulé, gravé (à l'origine probablement argenté); 2,73 g; diamètre 17,3 mm; épaisseur 1,57 mm. Datation: XIVe-XVe siècles. Collection privée. Trouvée à Costeşti (fig. 3).

Fig. 3. Tête de bague en bronze. Costeşti.

Le décor gravé sur cette tête discoïdale de bague inclut une figure centrale à l'aspect de deux trapèzes réunis à leurs bases courtes, accompagnée en haut, en bas et latéralement par quatre figures angulaires à trois ou quatre lignes parallèles à l'une des bases. On peut reconnaître dans ce décor banal une forme très stylisée de l'ornement pseudo-coufique appelé syndrome Poieneşti, d'après une bague en vermeil découverte dans une tombe de la nécropole médiévale de Poieneşti, département de Vaslui (Roumanie), avec une monnaie moldave de Pierre I (1375-1391) (fig. 4/3)[17]. Des bagues des XVe-XVIe siècles au même syndrome furent découvertes en Moldavie, dans le trésor de Schinetea, département de Vaslui (fig. 4/4)[18], en Valachie, à Berca, département de Buzău (fig. 4/5)[19], et dans la

13 L.L. Galkin, *Perstni-amulety s Selitrennogo gorodišča*, Sovetskaja Arheologija, 1972, 3, p. 360-363.

14 *Ibidem*. Voir un cartouche à aspect similaire chez Marian Wenzel, *op.cit.*, p. 86-87 et 230, no. 230 (bague du XIVe siècle provenant du Nord-Ouest de l'Iran).

15 Voir quelques types en cuivre de l'atelier de Crimée de la Horde d'Or, chez Valentin Petrovič Lebedev, *Katalog monet Kryma v sostave Zolotoj Ordy (ser. XIII-nač. XV v.)*, Vestnik Odesskogo Muzeja Numizmatiki, no. 2, Odessa, 2000, p. 26-27 et 44, nos. 57-59.

16 Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicţionar de simboluri*, II, *E-O*, Bucarest, 1994, p. 364-365.

17 Mircea Babeş, Nicolae Miriţoiu, *Necropola medievală de la Poieneşti, mormântul 729*, annexe chez Eugen Nicolae, Pavel Bârnea, *Un ornament*. . ., p. 157-169.

18 Ruxandra Alaiba, *Tezaurul de la Schinetea, jud. Vaslui*, Arheologia medievală, 4, 2002, p. 140-141, no. 4.1.6 et p. 173, fig. 14/5.

19 Eugen Nicolae, Pavel Bârnea, *Un ornament*. . ., p. 156-157, fig. 6.

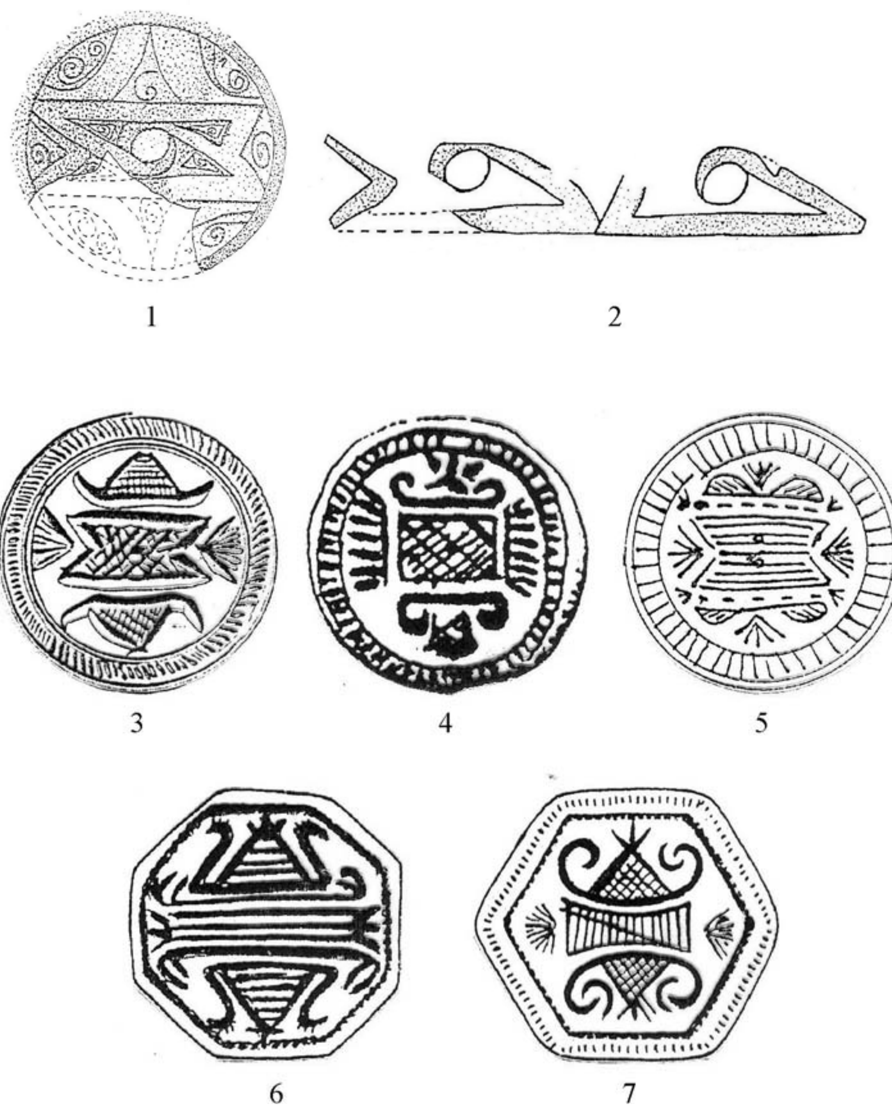

Fig. 4. Décor d'une assiette d'Orheiul Vechi (1), la forme déployée de son ornement pseudo-coufique (2) et le syndrome Poieneşti sur des bagues découvertes à Poieneşti (3), Schinetea (4), Berca (5) et Giuleşti (6-7).

nécropole de Giuleşti, département de Maramureş (fig. 4/6-7)[20]. Le prototype de ce syndrome fut identifié dans un ornement figuré sur des assiettes de l'époque de la Horde d'Or trouvées à Orheiul Vechi, qui réunit l'inscription pseudo-coufique Muhammad au sceau de Salomon (fig. 4/1-2)[21]. Le décor de ces assiettes produites

[20] Radu Popa, *Cnezatul Marei*, Baia Mare, 1970, p. 37-38 et fig. 15/e-f.
[21] Eugen Nicolae, Pavel Bârnea, *Un ornament . . .*, p. 151-154, fig. 1-2.

à Orheiul Vechi avant 1369 avait sans doute une fonction apotropaïque. Ce symbole complexe a dégénéré en simple ornement, en perdant sa fonction originaire, tout comme le syndrome *tall-short-tall* discuté plus haut. La stylisation accentuée du motif sur la pièce trouvée à Costeşti suggère la possibilité que celle-ci ait été confectionnée après 1369. Comme la vie dans l'agglomération a continué, selon quelques découvertes monétaires inédites, jusque vers le milieu du XVe siècle, nous la datons provisoirement aux XIVe-XVe siècles. L'aspect fruste du décor montre qu'il s'agit d'une bague-sceau, ce qui vient à l'appui des considérations sur le syndrome Poieneşti.

La diffusion du syndrome Poieneşti en milieu chrétien dans les Pays Roumains s'expliquerait uniquement par le fait qu'il devint emblème pour des familles de l'aristocratie locale dont les ascendants possédaient à l'époque de la Horde d'Or des bagues de ce type. La carrière de cet ornement pseudo-coufique contredit l'idée traditionnelle du dépeuplement des régions séparées de l'empire oriental en 1369 et témoigne de l'assimilation dans la culture et la civilisation roumaine médiévale de quelques éléments de l'époque de la domination de la Horde d'Or.

3. Monnaie en cuivre au sceau de Salomon utilisée comme talisman. Type Lebedev[22] M35; AE 1,52 g; 21,4x19,4 mm; perforée. Datation: XIVe siècle (avant 1369). Collection privée. Trouvée à Costeşti (fig. 5).

Fig. 5. Talisman (monnaie-pendentif). Costeşti.

Fig. 6. Décor d'une bague en étain. Costeşti.

La forte puissance magique protectrice qu'on attribuait au sceau de Salomon dans le monde musulman, explique le fait qu'on perforait les monnaies sur

[22] Valentin Petrovič Lebedev, *op.cit*.

lesquelles il était figuré pour les utiliser comme talismans. Plusieurs pièces similaires ont été découvertes à Costeşti. Ce symbole, observé plus haut au prototype du syndrome Poieneşti, était figuré aussi sur des bagues apotropaïques, comme le prouve le décor d'une bague en étain de l'époque de la Horde d'Or, trouvée toujours à Costeşti (fig. 6)[23].

4. Monnaie en cuivre à tamga transformée en talisman. Type Lebedev M49; AE 1,38 g; 18 mm; au bord découpé. Datation: XIVe siècle (avant 1369). Collection privée. Trouvée à Costeşti (fig. 7).

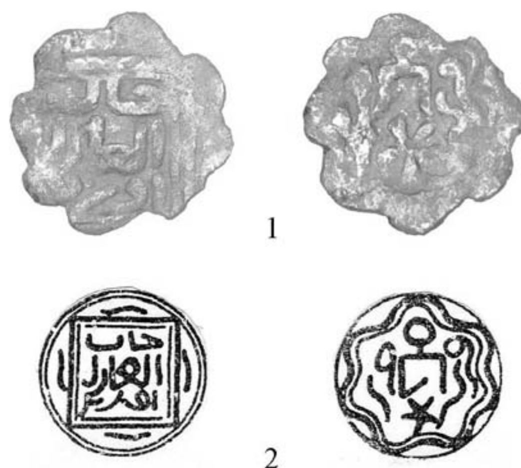

Fig. 7. Talisman (monnaie au bord découpé).
Costeşti (1); dessin du type monétaire Lebedev M49 (2).

On ne connaît pas d'analogies pour ce talisman confectionné d'une monnaie frappée à Krım pour le khan Ouzbek (1312-1341). Le bord de la monnaie a été découpé en formant huit lobes. Les cartouches lobés et les rosettes sont utilisés dans le répertoire ornemental de l'époque de la Horde d'Or, mais ceci ne suffit pas à identifier la confession du possesseur. Il semble que celui-ci a été attiré par le tamga du revers, dont le pouvoir magique a été renforcé par le découpage qui répète le cartouche polylobé. Il pourrait donc s'agir d'un non-musulman.

5. Monnaie en cuivre transformée en croisette-pendentif. Type Janina[24] 31v; 0,99 g; 17 mm; découpée en forme de croix grecque et perforée. Datation: XIVe siècle (avant 1369). Collection privée. Trouvée à Orheiul Vechi (fig. 8).

Cette remarquable croisette-pendentif a été confectionnée d'une monnaie en cuivre, découpée et perforée. La monnaie est au type anonyme à la rosette sur l'avers de l'atelier de Saray al-cedid. On reconnaît aisément la rosette du droit et la légende du revers, sans pouvoir préciser l'année de l'hégire. La plupart des pièces de ce type ont été frappées sous le khan Canibek, dans la période 1350-1357, mais

[23] Eugen Nicolae, Pavel Bârnea, *Un ornament* . . ., p. 155, fig. 3.

[24] S.A. Janina, *Monety Zolotoj Ordy iz raskopok i sborov Povolžskoj Arheologičeskoj Ekspedicii na Carevskom Gorodišče*, dans *Povolžie v srednie veka*, Moscou, 1970, p. 201-203.

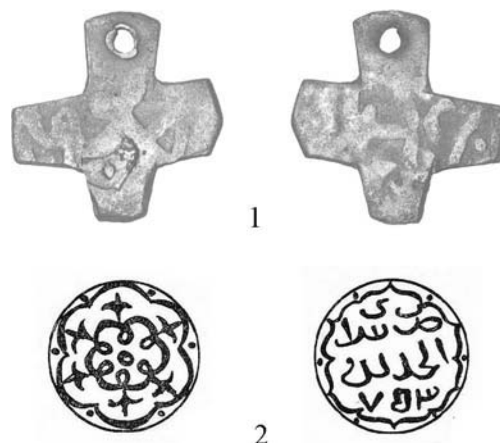

Fig. 8. Croisette-pendentif (monnaie découpée et perforée).
Orheiul Vechi (1); dessin du type monétaire Janina 31v (2).

aussi plus tard, à l'époque des luttes civiles[25]. Elles sont les plus nombreuses dans les découvertes monétaires du troisième quart du XIVe siècle des villes de la Horde d'Or. On a démontré qu'il y en a des imitations, produites soit dans d'autres ateliers officiels soit dans des ateliers clandestins[26]. Notre pièce n'est pas très usée, ce qui montre qu'elle n'a longtemps circulé ni comme monnaie ni comme pendentif et permet de la dater avant l'attaque sur la ville orientale de 1369. Il y a d'autres indices qu'on utilisait à l'époque les anciennes monnaies en cuivre, dont la plupart étaient de ce type, comme matière première dans les ateliers de Şehr al-cedid. Ainsi, pendant les fouilles archéologiques dans la zone centrale de la ville (les environs du bazar et de la mosquée), on a récupéré des monnaies coupées avec le ciseau: Musée d'Orheiul Vechi, inv. 2 (trouvée à l'ouest de la mosquée, dans l'habitation 44) et 9 (au nord de la route vers Trebujeni, dans une habitation) et

---

[25] *Ibidem*, p. 194-218.

[26] V.B. Klokov, V.P. Lebedev, *Zagadki novosarajskogo čekana mednyh monet v Zolotoj Orde*, dans *Sed'maja Vserosijskaja Numismatičeskaja Konferencija, Jaroslavl', 19-23 aprelja 1999*, (résumés des communications), Moscou, 1999, p. 64-67; iidem, *Monetnoe obraščenie zolotoordynskogo goroda Bel'džamen*, dans *Drevnosti Povolž'ja i drugih regionov, vypusk III, Numizmatičeskij Sbornik, tom II*, Nižnij Novgorod, 2000, p. 87-94; iidem, *Monetnyj kompleks s Selitrennogo gorodišča (Zolotaja Orda, g. Saraj)*, dans *Drevnosti Povolž'ja i drugih regionov, vypusk IV, Numizmatičeskij Sbornik, tom III*, Nižnij Novgorod, 2002, p. 148-150; Eugen Nicolae, Bogdan Costin, *Monede din secolele XIII-XIV descoperite în Dobrogea*, Buletinul Societății Numismatice Române, 92-97 (1998-2003), 2003, p. 183; Eugen Nicolae, *Le monnayage . . .*, p. 1369 et 1371; V.P. Lebedev, V.V. Smirnov, *Novosarajskie puly s cvetočnoj rozetkoj iz Kryma i Azova*, dans *Trudy Meždunarodnoj Numizmatičeskoj Konferencii « Monety i denežnoe obraščenie v mongol'skih gosudarstvah XIII-XV vekov », III MNK-Staryj Krym, 3-9 oktjabrja 2004*, Moscou, 2005, p. 24-30; Eugen Nicolae, Roxana Bugoi, Bogdan Constantinescu, *Compositional analyses of some Golden Horde period copper coins*, dans *Studia archeologiae et historiae antiquae, Doctissimo viro Scientiarum Archeologiae et Historiae Ion Niculiță, anno septuagesimo aetatis suae, dedicatur*, Chișinău, 2009, p. 385-392.

Musée Archéologique de l'Institut d'Archéologie de Chişinău, inv. 379b (pièce ayant l'aspect d'un écrou, par le découpage d'un disque de la partie centrale – trouvée à l'extérieur de la mosquée, à l'ouest), 465a (entre le bazar et la mosquée), 778 (dans l'atelier de bijoutier adossé au bazar) et 989 (au nord du bazar, au-delà de la route vers Trebujeni)[27]. On présume qu'on utilisait une telle matière première dans l'atelier de bijoutier adossé au mur ouest du bazar, à proximité du coin nord-ouest de l'édifice[28]. Par l'aspect disharmonieux de ses bras, notre croisette est une réalisation de basse qualité, faite à la hâte, probablement par l'un des membres du personnel de quelque atelier, pour son propre usage ou celui de sa famille.

La croisette-pendentif représente une nouvelle preuve de l'existence des chrétiens dans l'agglomération urbaine de l'époque de la Horde d'Or d'Orheiul Vechi. Nous rappelons qu'on a récupéré de la strate archéologique correspondant à cette époque deux monnaies byzantines en cuivre du XIe siècle, dont l'une avait été utilisée comme pendentif et l'autre comme petite icône[29].

---

[27] Ces données ont été enregistrées en 1997-1999, à l'occasion d'une vérification de l'ensemble des découvertes monétaires des anciennes fouilles, effectuée avec le regretté P. Bârnea. Les collections du Musée Archéologique de l'Institut ont été ultérieurement transférées au Musée National d'Archéologie et d'Histoire de Moldavie.

[28] Voir sur cet atelier P.P. Bârnea, *Juvelirnaja masterskaja XIV v. iz Starogo Orheja*, Arheologičeskie Issledovanija v Moldavii (1973 g.), Chişinău, 1977, p. 229-241 et Pavel Bârnea, Tatiana Reaboi, Eugen Nicolae, Nicolae Telnov, *Materiale arheologice relative la economia monetară din epoca Hoardei de Aur descoperite la Orheiul Vechi*, dans *Simpozion de numismatică, Chişinău, 28-30 mai 2000, Comunicări, studii şi note*, Bucarest, 2001, p. 142-147.

[29] Pavel Bârnea, Tatiana Reaboi, Eugen Nicolae, Nicolae Telnov, *op.cit.*, p. 145-146.

De la tătari la otomani: mutații în rețeaua comerțului pontic la mijlocul secolului XIV

VIRGIL CIOCÎLTAN

Între principalele schimbări petrecute în rețeaua comerțului din Marea Neagră la mijlocul secolului XIV sunt de amintit închiderea drumurilor mongole, prin Ilhanat şi prin Hoarda de Aur, precum şi modificarea raporturilor de forțe la Strâmtori. Ele formează tema studiului de față. Repercusiunile lor în ansamblul bazinului pontic vor forma obiectul altei analize.

I. ÎNCHIDEREA DRUMULUI PRIN ILHANAT

Pornind din Trapezunt, aflat sub stăpânire Marilor Comneni, marea rută comercială a Ilhanatului ajungea la metropola comercială a statului mongol din Iran, Tabriz, unde se desfăcea în trei direcții: spre est şi spre vest negustorii urmau celebrul Drum al Mătăsii, iar spre sud pînă la Ormuz, unde soseau spițeriile şi mirodeniile din bazinul Oceanului Indian. Această rută a fost deosebit de frecventată de negustorii italieni, în special genovezi, în primele trei decenii ale secolului XIV.

Condițiile fundamentale asigurate de ilhani pentru creşterea schimbului de mărfuri au fost cât se poate de îmbietoare pentru oamenii de afaceri din Apus: pe lângă securitate, ei au contribuit activ prin două pârghii la formarea unor prețuri competitive ale produselor aduse din îndepărtatul Iran pe piețele din bazinul Mării Mediterane, unde pe multe dintre ele, mai ales spițerii, le aştepta cea mai dură concurență din partea articolelor oferite în porturile apropiatului Egipt[1].

Cea dintâi a constat în moderația taxelor percepute pe teritoriul statului tătar[2], a doua – nu mai puțin importantă – în libertatea acordată străinilor de a traversa Persia

---

[1] Dacă se are în vedere că transportul pe mare „ieftinea" marfa, iar cel pe uscat o „scumpea", este de înțeles că exploatarea vamală a tranzitului comercial peste cea mai scurtă punte de pământ între cele două mari bazine cu produse complementare, anume între Oceanul Indian şi Marea Mediterană, aducea statului mameluc beneficii fără pereche în lumea cunoscută – situație descrisă în următoarele cuvinte de SanuL 23: *Per magnam vero commoditatem navigii sive dextrum, quam vel quod habent Saraceni, maior pars speciariae et aliorum mercimoniorum quae ab India conducuntur ad Occidens, ab ista parte* [= Cairo] *in Alexandriam conducuntur; de quibus percepit Soldanus in diversis locis tantum de thelloneo quod tertium valoris omnium specierum aerarium suum intrat, propter quod thezaurizat, preter immensam utilitatem quam mercatores et populi sui exinde consequuntur*. Comparativ, spițeriile aduse în Europa apuseană erau dezavantajate economic şi de lungimea superioară a drumului prin Ilhanat şi prin Marea Neagră.

[2] La care se adaugă, fireşte, cele din Trapezunt: însumate *grosso modo*, ele par să fi fost sub 10% din valoarea produsului vămuit (vezi CiocM 125 n. 213).

pentru a se aproviziona direct de la surse[3], ceea ce sporea profitul negustorului proporțional cu reducerea numărului de intermediari. Prin aceste două măsuri, ilhanii au ținut economic în viață drumul iranian mai lung și mai costisitor al mirodeniilor decât artera rivală plină de vigoare a Egiptului[4].

Deși această înfăptuire, obținută de suveranii mongoli prin conlucrare cu negustorii apuseni constituie o performanță în sine tocmai prin caracterul ei „artificial", ponderația taxelor percepute pe circulația mărfurilor, impusă de natura și dimensiunile drumului creat, a avut urmări dintre cele mai nefaste asupra bugetului extrem de plăpând al statului. Începând cu criza din anul 1294, când prin introducerea forțată a bancnotelor de hârtie s-a căutat o soluție – falimentară și ea – de redresare a finanțelor Ilhanatului, decalajul între micile venituri și marile cheltuieli, frânat vremelnic de reformele lui Ghazan, a sporit irepresibil sub succesorii săi, astfel că la moarte ultimului dintre ei, Abu Sa`id, în 1335 statul se afla în stare de bancrută și a făcut – desigur și din alte cauze – implozie[5].

Unul dintre simptomele prevestitoare de rău atât pentru activitatea comercială în Ilhanat, cât și pentru existența statului este sugerat de incapacitatea puterii centrale de a organiza un sistem de desfășurare a negoțului apt, pe de o parte, să-l protejeze eficient pe negustor, iar, pe de alta, să rețină integral veniturile din exploatarea negoțului cuvenite destinatarului legiuit, ilhanul[6]. Parazitată din ce în ce mai intens de corupția generalizată, baza economică a ultimilor suverani mongoli din Iran s-a îngustat progresiv și, împreună cu ea, putința de a-i plăti pe agenții însărcinați cu îndeplinirea funcțiilor vitale ale statului.

Deznodământ inevitabil al acestei eroziuni, prăbușirea Ilhanatului, a antrenat din cauza sistării funcției sale de „furnizor de securitate" dezastrul, la fel de implacabil și în tagma unora dintre cei mai de seamă contribuabili și beneficiari ai acestui serviciu: negustorii. Cât de conjugat le-a fost destinul cu cel al cinghizhanizilor din Persia demonstrează și tentativele postilhanide ale genovezilor și ale venețienilor de a reveni pe vechiul drum al Tabrizului.

În urma fragmentării statului mongol, metropola iraniană a căzut în lotul ciobanidului Hasan (1337-1343), a cărui politică comercială simplistă a constat în

---

[3] Prin privilegiul din 1320 acordat venețienilor, ilhanul le îngăduie să meargă *in tute parte del nostro Imperio* (DVL I 173), dar cu siguranță și dincolo de hotarele lui – atitudine evidențiată, pe lângă numeroasele mărturii care surprind prezența negustorilor italieni în Oceanul Indian și în părțile maritime ale Chinei, și de SanuL 23 prin contrast cu cea a suveranilor mameluci: *Soldanus vero per terras quas tenet non permittit aliquem Christianum transire, qui in Indiam cupiat transfretare*.

[4] Această infirmitate congenitală și remediul ei ilhanid sunt înfățișate într-o clarvăzătoare ecuație cu vânjoasa arteră concurentă din Egipt de Marino Sanudo: *Nam conductus mercium per hanc viam* [din Persia] *magnas expensas sustinet de salmatio vel vectura et de commercio vel thelloneo modicas; sed a partibus Aegypti, conductus mercium parum constat, propter dextrum et commoditatem fluminis, sed solvitur maximus thelloneus, qui datur Soldano* (SanuL 23); o comparație oricât de aproximativă arată că în timp ce sultanul putea ridica vama până la 33% din valoarea mărfii, ilhanul și împăratul Trapezuntului trebuiau să se mulțumească împreună cu mai puțin de 10% (vezi mai sus n. 2). Pentru a reduce cheltuielile de transport, negustorii care mergeau în Iran și mai departe s-au specializat în comerțul cu *mercimonia modici ponderis et magni pretii sive valoris* (SanuL 23); vezi AshtH 264.

[5] Vezi SpulM 107 urm.

[6] Vezi CiocM 123 urm.

confiscarea samavolnică a mărfurilor. Pagubele şi suferinţele oamenilor de afaceri genovezi au fost atât de mari, încât comuna s-a văzut nevoită să recurgă la măsura extremă în atari situaţii: consilul celor *Otto savi alla Navigazione* a decretat împotriva Tabrizului în 1340 boicotul total, pe care l-a reiterat în 1342[7].

Acest *devetum* a avut consecinţe economice atât de severe asupra bugetului micului principat teritorial, încât noua lui căpetenie, Melik Aşref, a trimis îndată după ce a luat puterea în 1344 o ambasadă cu scopul de a promite autorităţilor genoveze despăgubirea completă a celor prejudiciaţi de precursorul său şi de a insista pentru reluarea legăturilor comerciale. După atâta abstinenţă, negustorii liguri au dat în masă curs invitaţiei. Dacă principele ciobanid a fost din capul locului de rea credinţă sau doar la vederea bogăţiilor şi-a pierdut cumpătul nu se poate şti. Oricum, reflexul de brigand a fost mai puternic decât „simţul statului”, astfel că a procedat întocmai ca şi predecesorul său, cu deosebirea că folosul material obţinut din atacul banditesc asupra negustorilor, dintre care mulţi au cunoscut cu acest prilej temniţele Tabrizului, a fost incomparabil mai consistent[8].

Din ponosul genovezilor au tras învăţătură veneţienii. Marco Foscarini, bailul republicii în Constantinopol, a primit în 1344 instrucţiuni să fie cât se poate de precaut cu mesagerii lui Melik Aşref, ceea ce demnitarul a şi făcut: prudenţa sa a împiedicat încheierea oricărui acord[9].

Avansurile au fost reluate abia de sultanul gelairid Uveis din Bagdad, în al cărui patrimoniu se afla din 1357 şi Azerbaigeanul. El a acreditat un ambasador la Veneţia şi i-a invitat în 1369 pe cetăţenii ei să frecventeze iarăşi piaţa Tabrizului. În scrisoarea de răspuns din august 1370, negustorii Serenissimei veniţi la Trapezunt i-au adresat reproşuri amare: de doi ani s-a format aici şi creşte zilnic cu noii veniţi pe mare o *magna carauana*, care tot aşteaptă să vină dinspre Tabriz negustori pentru a se convinge că drumul într-acolo este sigur. Rugăminţile de a interveni ca supuşii Veneţiei să se bucure de aceeaşi pace pe calea dintre Trapezunt şi Tabriz ca în timpul lui *Bonsaich*, adică Abu Sa`id, par să fi rămas fără efect, nu pentru că şeihul Uveis ar fi fost insensibil la interesele veneţienilor – cu care se îngemănau în definitiv şi ale sale –, ci pur şi simplu pentru că era neputincios să asigure ordinea şi siguranţa pe ruta dintre Trapezunt şi Tabriz. Pentru a-şi dovedi bunele intenţii şi pentru a-şi încuraja interlocutorii, el cita în 1373, deci după doi ani, pedeapsa aplicată unui răufăcător, care îi prădase pe negustori[10].

---

[7] LopeL 393, LopeD 454, BautR 277, BalaR II 720, PeteM 569; vezi CiocM 117 n. 165 cazul lui Tommasino Gentile, care a încălcat fără voia lui interdictul şi era tras la răspundere în ianuarie 1344 de un tribunal din Genova. Concomitent au început problemele şi la Trapezunt, unde tulburările interne din 1340 au arătat slăbiciunea autorităţii împăratului: el nu a putut ţine în frâu dezlănţuirea sentimentelor antilatine ale populaţiei greceşti în 1344, exaltată de alungarea veneţienilor şi genovezilor din Tana; paşi decisivi pentru normalizarea relaţiilor s-au făcut spre sfârşitul deceniului, dar în noul cadru – care va rămâne aproape neschimbat până la căderea Trapezuntului sub turcii osmani în 1463 – nu va mai pulsa viaţa comercială din perioada ilhanidă (GregB II 687, HeydH II 103-107, KarpI 85-85).

[8] StelM 1081, HeydH II 129, PeteM 574.

[9] PeteM 569; politica celor doi epigoni ciobanizi ai ilhanilor a fost la fel de antieconomică şi faţă de proprii agenţi comerciali, care şi-au pus nădejdea izbăvirii în Geanibek, hanul Hoardei de Aur (vezi GrIaH 249-250 şi CiocM 182-201).

[10] DVL II 158-159, HeydH II 129-131, PeteM 569-570.

Veneţienii n-au găsit garanţia suficientă pentru a merge la Tabriz şi s-au hotărât să aştepte vremuri mai bune. Ele nu au mai venit niciodată[11].

II. ÎNCHIDEREA DRUMULUI PRIN HOARDA DE AUR

Cea dintâi concluzie trasă din prezumţia că revendicările teritoriale în Iranul lipsit de vlagă vor putea fi satisfăcute doar cu forţe proprii l-a determinat pe Geanibek să degradeze irevocabil relaţia cu mamelucii din funcţia de direcţie politică majoră a statului giucid. Alianţa antiilhanidă cu Egiptul şi-a pierdut din unghiul intereselor tătare orice însemnătate după 1335.

Dispariţia motivaţiei politico-militare, care fusese pentru Sarai forţa motrică a relaţiei cu Egiptul, a pus sub semnul întrebării şi latura subalternă, adică cea economică, a acestei legături. Exportul de sclavi – o plagă care secătuia din veacul trecut Hoarda de Aur – fusese consimţit de hanii tătari doar ca un sacrificiu indispensabil întreţinerii prieteniei cu sultanii din Cairo. Or, rostul acestei amiciţii pierind, a dispărut odată cu el şi considerentul care îi împiedicase pe înaintaşii lui Geanibek să oprească necontenitele pierderi demografice ale statului tătar.

Pe fundalul marcat de acest dezinteres şi-a făcut apariţia la câţiva ani după înscăunarea hanului un factor necunoscut înaintaşilor săi, care a acţionat tot în sensul stopării comerţului cu sclavi: ciuma[12]. Deşi proporţiile ravagiilor nu sunt cunoscute, ele se numără cu siguranţă în rândul cauzelor care au introdus ulusul giucid pe panta ireversibilului ei declin[13]. Datorită acestui flagel, „hemoragia" cronică a Hoardei de Aur a intrat în fază acută, ceea ce a impus măsuri radicale de salvgardare a potenţialului ei uman.

Lipsită odată cu resotul politic, care a ţinut în viaţă alianţa antiilhanidă, şi de principala ei componentă economică, adică de negoţul cu robi, legătura tătarilor cu mamelucii şi-a pierdut orice relevanţă în planul relaţiilor interstatale. În peste un deceniu şi jumătate, cât a măsurat domnia lui Geanibek, au fost trimise numai două ambasade la Cairo: prima în 1342/3 pentru a anunţa urcarea pe tron a noului han, a doua pentru a comunica în 1357 cucerirea Tabrizului[14]. Ele au fost simple gesturi de politeţe[15].

---

[11] Pentru consideraţii referitoare la dezagregarea stucturii negoţului oblăduit de ilhani şi la sistemul comercial care i-a succedat, vezi InalQ 89 şi ZachTT 356.

[12] Geanibek catapulta cadavre de ciumaţi din oastea tătară, bântuită de epidemie, peste zidurile Caffei asediate în 1345 (HeydH II 196, GrouE 483, SkržP 64-65, PeBaCi 175, SpinM 268, BassG 98); porivit lui Ibn al-Wardī/PoliC 231, ciuma a pătruns venind din Extremul Orient în ulusul giucid abia în 1346/7. Efectele războiului bacteriologic au fost neşteptate: Caffa a rezistat, dar vasele ancorate în portul ei au transportat, odată cu bolnavii, agenţii patogeni în Egipt şi în Europa apuseană, unde au făcut prăpădul cunoscut (vezi ZakiO 91 şi, pentru aspecte generale, HeckV, GasqD).

[13] SafaR 107-108 conjecturează: „Ot posledstvij čumy Zolotaja Orda dolgo ne mogla opravit'sja. Tol'ko v poslednie gody pravlenija Džanibeka ona byla v sostojanii vozobnovit' vojnu s Hulaguidami na Kavkaze zakončivšujusja vremennym prisoedineniem Azebajdžana k Zolotoj Orde" (vezi ZakiO 91).

[14] TiesS I 255 („Viaţa sultanului al-Malik an-Nāsir"), 427 (al-Maqrīzī), 498 (al-´Ainī).

[15] SpulH 100: „Es waren reine Höflichkeitsakte ohne praktischen Wert". Apreciere identică la ZakiO 90 cu remarca suplimentară că scăderea intensităţii acestei relaţii s-a datorat situaţiei din Iran. În

Prin dezafectarea axei Sarai-Cairo, Geanibek a pus capăt uneia dintre cele mai însemnate orientări politice a Hoardei de Aur, fixată cu aproape un secol în urmă de hanul Berke. Modificarea de fond a relațiilor tătaro-mameluce nu putea să nu se repercuteze – cu rigoarea dintotdeauna! – asupra politicii pontice a statului giucid: Geanibek a rupt şi în acest domeniu cu trecutul.

Poate că în nici un alt câmp de exercitare a atribuțiilor de suveran deosebirea nu a fost atât de evidentă între numitul han şi părintele său ca în politica față de genovezi şi venețieni.

Deşi prima măsură, anume reconfirmarea întocmai în 1342 a privilegiului acordat cu un deceniu mai înainte de Özbek venețienilor pentru Tana[16], părea să arate că fiul va călca pe urmele tatălui, Geanibek a părăsit un an mai târziu în chip violent echilibrata „politică italiană” din a doua jumătate a domniei tatălui său, concepută să controleze profitabil rivalitatea veneto-genoveză.

Conform mărturiilor contemporane, una dintre frecventele încăierări petrecute la Tana[17], pornită de un venețian şi soldată cu moartea unui tătar, a fost picătura care a umplut în 1343 paharul răbdării hanului : pentru a curma răul din rădăcini, Geanibek a hotărât izgonirea tuturor negustorilor italieni de pe țărmul Mării Negre aflat în stăpânirea sa[18].

În majoritatea relatărilor privitoare la eveniment, decizia hanului este înfățişată ca efect al unui acces de furie cu finalitate justițiară[19]. Amploarea şi țelurile operațiilor militare ordonate de Geanibek arată însă că uciderea lui *Acamar*[20] poate fi apreciată doar ca incident declanşator al unei acțiuni planificate „la rece”, al cărei obiectiv principal nu a fost în nici un chip restaurarea „păcii mongole” pe litoralul nord-pontic. Dealtminteri, soluționarea litigiilor între venețieni şi localnici în aşezarea de la vărsarea Donului nu era nicidecum de competența hanului, ci ținea, potrivit tratatului încheiat în 1342, de atribuțiile consulului şi ale guvernatorului tătar al oraşului, obligați să delibereze *simul sedentes*[21].

---

privința cauzei, SpulH *ibidem*, atribuie în mod complet greşit încă de pe acum turcilor osmanlâi rolul de stăpâni ai Stâmtorilor, pe care îl vor deține abia peste un veac: „Die osmanischen Türken hatten große Teile Anatoliens erobert und griffen um 1354 nach Gallipoli über, um sich von dort aus auf dem Balkan auszubreiten. Dadurch wurde dem Qypčaq der Weg durch die Meerengen abgeschnitten, seine Beziehungen zu Byzanz und Bulgarien verloren fast ganz ihre Bedeutung. Was die Absperrung vom Mittelmeer bedeutete, braucht kaum gesagt zu werden: der Weg nach Ägypten und damit die Verbindung zur großen Politik an den Gestaden des Mittelmeeres war fast unterbrochen”.

[16] DVL I 261-263; vezi HeydH II 186, SkržS 10.

[17] Vezi schimbul de scrisori pe această temă între dogii Genovei şi Veneției (DVL I 259-260).

[18] Cum este de aşteptat, evenimentul a făcut multă vâlvă, dovadă că a fost înregistrat în numeroase cronici: Stella, Dandolo, Dolfin, de Monacis, Sanudo, Gregoras, Cantacuzino (extrase din sursele venețiene în DVL I 268; cea mai amănunțită descriere a episodului bazată pe izvoarele menționate la HeydH II 187 urm.; vezi şi NyPéV 31, BalaR I 154, PapaT 206).

[19] W. Heyd a îmbrățişat fără rezerve motivația furnizată de izvoare: „Geanibek-khan, outré du meurtre commis sur un de ses sujets dans son propre pays, résolut d'en finir une fois pour toutes avec les colonies d'Occidentaux” (HeydH II 187 urm.); BalaR I 154 consideră că hanul a luat crima ca pretext pentru a pune capăt fraudelor vamale comise de genovezi şi venețieni în paguba Hoardei de Aur.

[20] RoccN 283; probabil, cum a presupus HeydH II 187, formă coruptă pentru „Khogea Omar”.

[21] Vezi mai sus n. 16.

Curând după alungarea fără dificultăţi a occidentalilor din Tana[22] şi din Soldaia[23], ţinta originară, de căpătâi, a întreprinderii tătare a fost perspicace sesizată de ambasadorii Veneţiei, obligaţi să cunoască intenţiile exacte ale hanului pentru a veni în întâmpinarea lor cu propuneri de pace adecvate. Emisarii Serenissimei au reţinut din surse demne de încredere că scopul primordial al lui Geanibek fusese de la bun început distrugerea Caffei[24].

Asediile, care au început în 1343 şi au durat cu intermitenţe cel puţin până în 1346, au fost zadarnice[25], dar ele demonstrează obstinaţia hanului de a lichida aşezarea fortificată de pe coasta Crimeii. Ceea ce i-a determinat îndârjirea nu este greu de ghicit. Pe fondul dizolvării definitive a alianţiei tătaro-mameluce, Caffa – (re)creată de Özbek în 1313 tocmai cu scopul de a servi această relaţie specială cu Egiptul[26] – contravenea atât prin statut, cât şi prin funcţie intereselor Saraiului.

Semnificaţia politică a operaţiunilor militare din 1343 este cât se poate de limpede: Geanibek a contestat *armata manu* regimul aşezării, adică autonomia ei, conferită cu exact treizeci de ani în urmă de tatăl său. Caracterul tacit al concesiei originare[27] i-a văduvit însă pe negustorii Genovei de instrumentul juridic apt să dovedească suveranitate republicii ligure la Caffa. De această carenţă s-au folosit veneţienii pentru a-şi consolida poziţia în tratativele cu veşnicii lor rivali, ajunşi acum aliaţi de nevoie[28], şi – dacă s-a mai împiedicat de asemenea formalitate înainte de a recurge la forţă – hanul tătar.

---

[22] Vezi HeydH II 187.

[23] Principalii păgubiţi au fost veneţienii, care aveau aici un consulat: în ciuda eforturilor de redobândire a acestei poziţii, pierderea a fost definitivă (pentru vicisitudinile prin care a trecut localitatea în secolul XIV, vezi ThirR I 77, 82, NystT, NyPe4V 26-27, BalaR I 158, CiocR 590 n. 32, 591 n. 68).

[24] Ei raportau din Caffa senatului veneţian următoarele: ... *per illud quod apparet omnimodo Imperator intendit habere terram Gaffe et ista fuit sua intencio principalis primitus quando ipse disposuit se transire flumen Til* [= Volga] *pro destruendo Gaffa et ad dapnum et destructionem omnium Cristianorum. Et non credat vestra dominacio quod novitates quam fecit dominus Imperator fecisset pro morte Acamar qui mortuus fuit in Tana ... sed principaliter propter destructionem Gaffe movit se dominus Imperator, ut dictum est, et hoc nos simus per fratres minores et predicatores et multos gentilles homines Ianuenses et isti IIII*[or] *qui hic sunt pro communi Ianue habeunt pro certo quod ita sit veritas* ... (RoccN 283; vezi PapaT 211).

[25] După HeydH II 187-188, 195-196 au fost două atacuri: în 1343 şi 1346, acesta din urmă încheiat „fără speranţă de revenire"; PeBaC 219 consideră că după primul asediu din 1434, pe care hanul a fost obligat să-l ridice în 1344, au mai avut loc până la sfârşitul deceniului alte două asalturi, tot atât de neizbutite; vezi şi PapaT 206 urm.

[26] Vezi CiocM 158-181.

[27] *Ibidem.*

[28] În „procesul verbal", dresat în octombrie 1344 de Marco Ruzzini şi Giovanni Steno, ambasadorii Veneţiei aflaţi la Caffa, este evidenţiată poziţia oficială a senatului faţă de miezul controversei, anume cui îi aparţinea de drept oraşul, de care depindea reglementarea problemelor esenţiale ale comerţului: *Et si per vos dominos sindicos et ambaxatores communis Ianue vellet dicere quod mercaciones possent fieri in Caffa, vollendo dicere ipsum Caffam esse communis Ianue et non Imperatoris Çanibec, nos sindici et ambaxatores communis Veneciarum dicimus quod hoc dicere de racione non potestis, cum commune Ianue habeat terram Caffe ab Imperatore cum certis condicionibus et pactis et quod ipse dominus Imperator teneat in Caffa suos rectores et officialles qui faciunt iusticiam et racionem in omnibus gentibus excepto quam in Ianuensibus, qui officialles etiam nomine ipsius domini Imperatoris exigunt in dicto Caffa nomine comercli tria per centenario tam a Ianuensibus quam a quibuscumque alliis personis, sicut proprie ipsi faciunt in Tana, ita quod commune Ianue in dicta terra*

Al doilea izvor al tensiunii după condiția de extrateritorialitate a Caffei – care sfida principial suveranitatea Saraiului – a fost regimul comercial al metropolei pontice, modificat de genovezi în contextul escaladării conflictului cu tătarii.

O dată cu proclamarea fățișă a independenței[29], coloniștii republicii ligure au decretat ca adevărați stăpâni ai așezării obligația pentru negustorii străini de a le plăti lor vama. Deși sursele menționează doar protestele venețienilor[30], este de presupus că această măsură i-a afectat pe toți cei care făceau comerț la Caffa, inclusiv pe supușii Hoardei de Aur. Se pare însă că autoritățile genoveze nu i-au expulzat pe oficialii tătari și nici nu au lichidat vama imperială[31], probabil pentru a nu compromite de tot nădejdea într-un aranjament pașnic cu Geanibek.

Avantajul strategic de care beneficiau genovezii a fost conștientizat de Geanibek îndată ce trupele sale, înzestrate cu mașini de asalt, și-au arătat neputința în fața zidurilor Caffei: el a înțeles că orașul-port nu va capitula câtă vreme dăinuiau legăturile sale maritime. Pornind de la acest considerent, hanul a luat o decizie unică în istoria Hoardei de Aur: el a hotărât dotarea statului eminamente continental al tătarilor cu mijloace navale.

După eșecurile militare din 1343-1344[32], Geanibek a preconizat pentru primăvara anului următor o operațiune combinată, terestră și maritimă, de anvergură. Pentru a-i asigura succesul, el a dispus ca, simultan cu concentrarea în Solhat a forțelor de uscat, să fie construite în porturile apusene ale Crimeii, dar și în învecinata Soldaie, galere, menite să blocheze Caffa dinspre mare[33]. Replica genovezilor – în

---

Caffa dicere iurisdicionem habere inter suos Ianuenses tantum et non in aliqua allia persona. Et si per vos dominos sindicos et ambaxatores communis Ianue vellet dicere quod vos in Caffa excucitis comerclum, nos sindici et ambaxatores communis Veneciarum dicimus quod comerclum quod excucitis est tantum solomodo a vestris Ianuensibus, quibus licitum est a vobis ipsum ab ipsis excutere tamquam a vestris civibus, sed a nulla aliqua allia persona comerclum non excucitis nec de racione facere non debetis, ita quod si aliquis vellet ipse Caffa non esset in Inperiio Imperatoris Çanibec, hoc de racione et cum veritate dicere non posset (RoccN 291; pentru nepotrivirea de fond a comparației propusă de solii venețieni între statutului Caffei și cel al Tanei, în ciuda unor elemente comune, vezi mai sus p. 236 urm.; referitor la vicisitudiniele prin care au trecut relațiile veneto-genoveze în timpul războiului cu tătarii lui Danibek, vezi în special PapaT 206 urm.); singurul contraargument invocat de negociatorii genovezi a fost starea de fapt, legitimată de propriul ei trecut, care trimite cu siguranță la vremea lui Özbek: ... *allegantibus ipsis* – raporta același sol, Giovanni Steno, senatului – *quod non habebant nec habent, quod locus predictus Gaffe sit et includatur in imperio Zanibechi imperatoris predicti, sed habebant et habent, quod sit ipsius domini Ducis et communis Janue* ... (DVL I 329 urm.); în absența unui înscris, genovezii își întemeiau, așadar, dreptul de stăpânire la Caffa pe o evidență, existentă în 1344 la fel ca în anii precedenți, pe care contemporanii familiarizați cu situația de pe țărmul nord-pontic nu aveau cum să o ignore.

[29] Pare să fi fost prima în ordine cronologică (vezi PapaT 211).

[30] Vezi mai sus n. 28 și PapaT 211-212.

[31] În actul redactat la Caffa în octombrie 1344, solii venețieni folosesc timpul prezent când se referă la *rectores et officiales* pe care hanul „îi ține” în oraș (vezi CiocM 188 n. 267).

[32] *Ibidem* 187 n. 261.

[33] Solii venețieni au trimis în ianuarie 1345 dogelui și această știre: ... *de extra sentimus quod Imperator facit fieri ad Cibanum, Calamitam et per Gotiam galleas .XXX. vel circha et, ut predicitur, in Sorgati facit preparari (e)difficia et gentem et, ut apparet, ipse Imperator intendit in isto primo tempore veniendi ad obsessum Gaffe per mare et per terram* ... (RoccN 282; vezi PapaT 212); alte informații au fost preluate trei luni mai târziu de la un „domn” genovez, căruia îi fusese încredințată misiunea să spioneze zona: *Die .XV. mensis marcii applicuit in Gaffam dominus Federicus Pichameio cum illa gallea armata que possita est ad custodiam istius terre, que gallea missa fuit per istos dominos per riperiam*

care experiența multiseculară de marinari şi-a spus cu siguranță cuvântul în înfruntarea pe apă cu oamenii stepei – a fost cât se poate de promptă şi de eficace: escadra, pentru care se făceau intense pregătiri în martie 1345 la Caffa, a zdrobit în stadiu incipient industria navală proiectată de Geanibek[34].

Acțiunea de curățire a țărmului Crimeii nu a certificat numai încă o dată dominația genoveză în Marea Neagră *stricto sensu*, ci a deschis printr-unul dintre rezultatele ei cele mai de seamă şi un nou capitol în istoria colonială a republicii ligure în această parte a lumii. Membrii expediției navale, porniți din Caffa foarte probabil tot în 1345 sau, cel mai târziu, în anul următor, departe de a se limita doar la distrugerea vaselor tătare, au comis un act profund inovator în politica pontică a Genovei: ei au ocupat Cembalo, poziție-cheie atât economic, cât şi strategic pe coasta vestică a peninsulei[35]. Prin intrarea sa în patrimoniul Genovei, Cembalo simbolizează, aşadar, o piatră de hotar care desparte două etape istorice şi două moduri diferite de împlinire a unui postulat unic: asigurarea cu orice preț a dominației Caffei în regiune.

Cum este de la sine înțeles, victoria navală a genovezilor din 1345 sau 1346 s-a repercutat nemijlocit şi asupra cursului războiului: ea a demonstrat lui Geanibek, care mizase pe aportul hotărâtor al flotei tătare[36], inexpugnabilitatea Caffei. Este sigur că hanul a ținut seama de această evidență, dovadă că operațiunile militare ample din prima jumătate a deceniului nu au avut replică ulterioară: a fost mai mult o pândă a tătarilor, hrănită – conform observațiilor efectuate de caffioți chiar – de speranța că imposibilitatea de a-i plăti pe apărători din cauza cheltuielilor exorbitante, reclamate de asediul prelungit, şi ciuma, care le rărise drastic rândurile, vor slăbi îndeajuns forța defensivă a oraşului pentru a fi capturat[37].

---

*Gotie usque in Cressonam causa siendi novam. Qui dominus Federicus dixit quod in Calamita fiunt .V. gallee, de quibus ipse vidit .III., et in Soldaia dicitur quod similiter .IIII^or. galle fiunt et alique galiote, que galle quousque huc videntur malle esse ad pontum. Fuit datum domino Imperatori magnum intendimentum et magnam spem predictarum gallearum et incepte fuerunt cum magna (s)ponte et trionfo, sed, sicut nobis apparet, modicum effectum habebunt. .... Item dixit ... quod civitas Cressone et omnes marine *** (deser)tantur et quilibet trait se infra terram et hoc de precepto domini Imperatoris ad hoc ut aliqua v(ictualia) detur Gaffe. Dixit etiam ... quod ... dice(batur) publice de adventu Mogalbey, ... qui, ut dicitur, venit cum magno exercitu ad obsedium Gaffe* (RoccN 288-289).

[34] O misivă venețiană trimisă la sfârşitul lunii amintite capului republicii de la fața locului a surprins strădania constructivă a genovezilor şi finalitatea ei: *In ista terra sunt facte multe galiote a viginti usque in .LX. remis, cum quibus isti intendunt cursiçare et derobare per riperiam marinam istius Imperii* ... (RoccN 288-289); succesul a fost total (vezi p. următoare).

[35] Calitățile aşezării, numită astăzi Balaklava, au fost înfățişate de caffioți dogelui Giovanni de Murta într-un moment dificil din intervalul 1347-1350: *Ac eciam Tartari multum sperant in castro Cimbali, quia si castrum ipsum haberent, possemus dicere amisisse mare et fore obsessos omnium victualium et refrescamentorum; ex quo dictum locum multum opportet habere optimum et suficientem custodem in dicto castro* ... (PeBaC 226, PapaT 212-213); retragerea locuitorilor de pe litoral spre interiorul Crimeii, ordonată de Geanibek în 1345, a urmărit tocmai lipsirea Caffei de baze de aprovizionare apropiate (vezi n. 284).

[36] Vezi mai sus nota 228.

[37] Într-o scrisoare – nedatată, dar cu siguranță din a doua jumătate a deceniului – adresată de conducerea Caffei dogelui Giovanni de Murta (1344-1350), este solicitată asistența financiară a patriei-mame pentru strâmtorata colonie pontică, *quia Tartari oculum non habent nisi dumtaxat quod espensse deficiant et locus bellatoribus denudetur, maxime quia sperant de infinita pestilencia mortalitatis, que infinitos bellatores prostravit, et taliter sunt consumpti quod pauci remaneant viri* (PeBaC 226).

Ceea ce nedumereşte la prima vedere este că această stare caracteriza nu războiul, cum ar părea firesc, ci pacea, încheiată de genovezi cu tătarii în 1347[38]. Rezervele mentale ale lui Geanibek, care făceau ca acordul să fie – potrivit aceloraşi corespondenți bine informați din Caffa – de tot precar[39], sunt uşor de înțeles. La fel de lesne se bănuieşte motivul care a acționat în sens contrar şi l-a determinat pe han să accepte un aranjament pacificator.

Dificultatea de a ajunge la o pace fermă cu hanul – care presupunea recunoaşterea prin ea însăşi a rezultatului umilitor al războiului, adică independența Caffei – era dată de însuşi statutul de suveran cinghizhanid: pentru cel ce „crede(a) că stăpâneşte întreaga lume" – sugerează iritați şi ironici informatorii genovezi pretențiile de dominație universală ale lui Geanibek[40] – era imposibil să consacre o cesiune teritorială. Din direția opusă necesității de a-şi salva prestigiul presa nevoia de a asigura trebuințele economice – nu mai puțin imperative – ale organismului statal pe care îl administra. Rezultanta celor două tendințe contradictorii a fost tratatul – desigur, tot verbal! – din 1347, a cărui viață lungă a pecetluit realitatea de fond a relațiilor tătaro-genoveze până în 1380: nici pace, nici război.

Este indubitabil că Geanibek nu şi-a putut închipui când a declanşat operațiunea de expulzare a negustorilor apuseni cât de mult va dura, cât de mari vor fi costurile şi cât de nefavorabil va fi sfârşitul întreprinderii. Judecată prin consecințele ei adânci, acțiunea în care s-a înglodat hanul a măcinat în asemenea măsură potențialul Hoardei de Aur, încât a marcat în mod fatal destinul ulterior al statului tătar.

O serie de indicii permit presupunerea că pierderile umane, datorate războiului şi ciumei, au fost însoțite în hoardă – la fel ca în tabăra genovezilor asediați în Caffa – de o gravă epuizare economică. Principala vinovată de această slăbiciune a fost lunga stare de beligeranță, ale cărei efecte s-au manifestat în domenii diverse, între ele aflându-se la loc de frunte negoțul. Intervenția nemijlocită a lui Geanibek în acest sector de activitate a fost de-a dreptul catastrofală: interzicând supuşilor săi să facă comerț cu genovezii şi cu venețienii[41], el a condamnat Hoarda de Aur la ştiuta izolare, cu urmări pe cât de inevitabile, pe atât de pernicioase.

Rapoartele venețienilor trimise conducerii republicii în 1344-1345 din Caffa, care îi reclamău necontenit pe genovezi că, încălcând boicotul comun, făceau comerț cu tătarii, nu uită să menționeze că această activitate ilicită se desfăşura şi împotriva voinței declarate a hanului, uneori în complicitate cu oamenii săi, însărcinați tocmai să

---

[38] Membrii senatului venețian au ales la 19 iunie 1347 doi ambasadori, *quoniam nova habemus* – explicau ei –, *quod Imperator Zanibech cum Ianuensibus est concordatus et cum Dei auxilio sit sperandum quod aconcium et concordium obtinemus etiam nos* (RoccN 275; vezi HeydH II 197, PeBaC 219, PapaT 213).

[39] Ei comunicau în scrisoarea menținată mai sus în n. 292: ... *cum Caffa locus fuerit longevis temporibus expugnatus ... ad finem honorabilem pervenerimus cum illo qui toto mondo dominari se credit, ex quo secuta est pax, licet incerta et non secura, ymo pocius sediciosa pro Tartarorum parte ....*

[40] *Ibid.*

[41] Vezi nota următoare.

o anihileze[42]. Cu toate că aceste scrisori atestă – încă o dată! – istoriceşte verificata forță de penetrare a negustorului cu mărfurile sale, performanța genovezilor din Caffa de a conlucra cu supuşii statului tătar, sfidând hotărârea marilor puteri înconjurătoare, Hoarda de Aur şi Veneția, nu poate induce în eroare: deşi restricțiile – la care au colaborat, într-un fel sau altul, toate părțile implicate în conflict – nu au creat un baraj impermeabil, ele au provocat sigur o diminuare drastică a traficului comercial în ținuturile septentrionale ale Mării Negre.

Despre efectele embargoului impus de Geanibek depun mărturie tot rapoartele venețiene, care i-au semnalat şi fisurile: prohibite la export, în centrele comerciale din interiorul Hoardei de Aur se adunau mari cantități fie de produse indigene, fie de mărfuri asiatice, tranzitate prin stepa cumană[43]. Ele amintesc de stocurile pe cale de depreciere, găsite de Özbek la începutul domniei ca urmare a politicii antigenoveze a lui Tokta[44], atât de asemănătoare cu cea promovată de Geanibek.

Mai concludente în această privință au fost repercusiunile externe ale ştrangulării exporturilor din ulusul giucid: o penurie acută de grâne şi peşte sărat a cunoscut Bizanțul, în timp ce în Occident prețul țesăturilor de mătase şi al mirodeniilor s-a dublat[45].

Întreruperea activității comerciale a adus pagube şi locuitorilor hoardei. Ele au fost atât de mari, încât încă din toamna anului 1344 negustorii şi tot „poporul tătarilor" nu se sfiau să protesteze în gura mare împotriva războiului[46], cutezanță remarcabilă,

---

[42] RoccN 279-80: ... *homines Ianue publice et pallam faciunt mercaciones isto imperio in Caffa, al Tosso et al Cibano, al Pesse, a Sençorco et omnibus cartaribus, et si per dominum Imperatorem proybitum non esset, quia ipse non vult quod mercaciones firent, et ille que fiunt furtive fiunt contra voluntatem domini Imperator, certe Ianuenses in hoc anno consecuti erant maximam utilitatem, quia, sicut apparet, ipsi erant dispossiti et sunt ad dictas mercacioes exercendam, non habendo aliquod respectum ad (a)liquod pattum quod dominacio vestra habeat cum commune Ianue* ...; p. 281: ... *in istis contratis est multa blada, et de nova et de vetera, sed dominus Imperator non permittit eam traere aliquo modo, sed per aliquod navigium Genuensium extraitur de nocte et furtive*; p. 292: *Et quod Taycoga, qui est capitaneus exercitus domini Imperatoris in partibus Caffe per illas mercaciones que fiebant in partibus Tossi et Cibani, dimitendo ipsas transire, fuerat lucratus infinitam pecuniam* ...; încriminări încă mai detaliate la p. 290-291.

[43] RoccN 279: *Iterum dicunt dicti quod caminum Inperii de medio* [= China] *sit aparatum. Hoc non possimus scire pro certo, sed tantum bene videmus quod aliquis iudi Armini et allia gens qui de Sorgati veniunt in Gaffa dicunt quod in Sorgati sit una magna quantitas sirici et, si ita esset quod tanta quantitas seda quanta ipsi dicunt esse in Sorgati, nobis videretur signum quod esset ita verum quod caminum esset apertum*; p. 280 aceeași constatare; p. 285: *De furmentum, per illud quod sentimus, satis est in istis partibus; precium aliquod non potest nominari quia bandum est positum per Imperatorem de persona et havere quod aliquis non audeat ipsum extraere* (tot despre grâne și p. 281); p. 286: ... *in Horgaçi* [= Urgenci] *si à una gran quantitadhe de speçie e sedha*.

[44] Vezi CiocM 151 și urm.

[45] GregB II 683, 686, HeydH II 188, BrătCE 646-647 (pentru o situație analogă din 1268: BrătQ 96), NyPéV 31.

[46] Revenit în perioada menționată la Caffa, franciscanul Petru a relatat venețienilor ... *proprio suo ore qualiter omnes mercatores de Sorgati et omnis populus multum dexiderat habere pacem et similiter populus Tartarorum habere pacem dexiderat, et similiter omnes dicunt non in oculto sed pallam ex incomoditate quam suferunt* (RoccN 277-278).

dacă se are în vedere că la originea ostilităților se afla – ştiută de toată lumea – voința hanului, căruia îi datorau supunere absolută.

III. SCHIMBAREA RAPORTURILOR DE FORȚĂ LA STRÂMTORI: ALIANȚA OTOMANO-GENOVEZĂ

Ceea ce l-a silit în anul menționat pe emirul Orhan, fiul şi succesorul lui Osman, care întemeiase la cumpăna secolelor XIII şi XIV dinastia otomană şi un beilic în Bitinia, să se angajeze plenar într-o alianță cu genovezii, care tocmai se războiau în regiunea Bosforului cu venețienii, bizantinii şi catalanii, a fost situația specială a principatului său, supus unei presiuni demografice interne excepționale. Această stare tensionată a fost rezultatul afluxului de nomazi turci spre părțile vestice şi nord-vestice ale Asiei Mici, zonele cele mai convenabile pentru lansarea incursiunilor de pradă în insulele greceşti din Marea Egee şi, mai ales, în ținuturile din sudul Peninsulei Balcanice.

Nu încape îndoială că Orhan a fost deplin conştient că viitorul statului său era condiționat în chip absolut de expansiunea în Europa. Problema-cheie, de care a depins la rându-i vreme de o sută de ani, de la început până în 1453, lățirea puterii turceşti în Peninsula Balcanică, a fost trecerea trupelor otomane de pe un țărm al Strâmtorilor pe celălalt. Întrucât Înalta Poartă nu a dispus până la cucerirea Constantinopolului de mijloace navale capabile să-i asigure acest pasaj nestingherit, în orice împrejurare, ea a fost nevoită să apeleze la sprijin extern. De acest handicap congenital şi structural, veritabil călcâi al lui Achile, au încercat să profite şi amicii, şi inamicii sultanilor din casa lui Osman[47]. Generată de această chestiune, politica otomană la Strâmtori a devenit de la mijlocul secolului XIV o componentă din ce în ce mai însemnată în focarul de interese divergente şi convergente din această regiune atât de nevralgică.

În vederea satisfacerii acestui imperativ, emirul a fost nevoit să apeleze în absența capacității proprii la concurs străin. El a avut de ales între două oferte: bizantină şi genoveză. Exprimată în plină încleştare pentru controlul Strâmtorilor, opțiunea sa, care a influențat probabil decisiv soarta războiului, a fost categorică: în ciuda rugăminților, Orhan l-a părăsit fără ezitări pe împăratul Ioan VI Cantacuzino, aliatul de până atunci, şi a îmbrățişat cauza genovezilor, pe care i-a ajutat să facă față forțelor navale coalizate ale Veneției, Bizanțului şi Aragonului[48].

Motivele reorientării politicii externe a statului otoman în anul 1352 se găsesc, desigur, în inegalitatea ofertelor din perspectiva intereselor turceşti: Genova a fost preferată Bizanțului, deoarece avantajele pe care le propunea Porții întreceau cu mult pe cele ale adversarilor din Constantinopol.

Cele două condiții indispensabile pentru lansarea expansiunii otomane în Europa, anume înstăpânirea peste pământ bizantin, pe care basileul nu o putea

[47] Blocarea Strâmtorilor de către forțele navale ale Occidentului figurează în toate proiectele cruciaților ca prioritate strategică în intervalul 1352-1453 – o realitate frecvent semnalată istoriografic, dar niciodată tratată sistematic.

[48] GregB III 99; DölgR V 30, nr. 2987; HeydH I 508; IorgL 316; KyrrJ 343-344, BalaB 449.

admite în ruptul capului, respectiv garantarea pasajului fără restricții peste Strâmtori, pentru care lipseau mijloacele, au fost deficiențele capitale ale ofertei făcute de Ioan Cantacuzino lui Orhan, pe care cinstea cooptării emirului turc în familia imperială bizantină nu le-a putut, fireşte, contrabalansa.

Prin comparație, propunerile concurente ale genovezilor au fost irezistibile, deoarece ele promiteau să satisfacă deplin ambele cerințe de care atârna extinderea puterii turceşti pe continentul european. Era, cu siguranță, notoriu faptul că adevărații stăpâni ai Strâmtorilor au fost din 1261 negustorii liguri, care au reuşit să-şi apere împotriva tuturor vicisitudinilor poziția hegemonică la Bosfor şi în Marea Neagră, consacrată prin privilegiul acordat în anul menționat de împăratul Mihail VIII Paleologul[49]. Pera, suburbie a Constantinopolui fortificată samavolnic de coloniştii genovezi la începutul secolului XIV, s-a impus ca redută inexpugnabilă, capabilă să controleze cu ajutorul escadrelor ancorate în portul ei atât legătura Mării de Marmara cu bazinul pontic, cât şi traficul de pe un mal al Bosforului pe celălalt[50]. Deținătoare *de facto* a cheii Strâmtorilor, în măsură să le apere şi să le dicteze regimul, Genova a fost predestinată să devină partenera fără egal a turcilor osmanlâi. Şi a doua însuşire, care o diferenția net de Bizanț, a fost în contextul dat de neprețuit pentru Orhan: cu excepția Constantinopolului, „în pântecul" căruia era adăpostită Pera lor[51], genovezii erau complet indiferenți – dacă nu chiar favorabili! – eventualelor cuceriri otomane în Peninsula Balcanică, deoarece ei nu aveau nici cel mai mic interes de salvat în această parte a Europei.

Superioritatea geopolitică a Genovei în relațiile cu turcii nu s-a manifestat numai față de Bizanț, ci şi față de Veneția, neîmpăcata ei rivală, care a încercat cu ardoare, inclusiv prin războaie grele, să lichideze supremația negustorilor liguri la Strâmtori şi în Marea Neagră pentru a le lua locul. Ca să compenseze handicapul față de adversari, care dispuneau la Pera de o bază strategică de importanță primordială, Serenissima a tins în funcție de împrejurări să dobândească poziții proprii, precum Tenedos, Gallipoli sau Scutari[52]. În ciuda mijloacelor angajate, strădaniile de a contracara militar şi comercial aşezarea adversarilor de la Bosfor au fost zadarnice, astfel că Veneția a rămas o simplă aspirantă la controlul Strâmtorilor, ceea ce a constituit un dezavantaj permanent în competiția cu Genova pentru grațiile sultanilor.

Încă mai apăsător a fost grevat contenciosul veneto-otoman de ciocnirile inevitabile ale celor două puteri în Balcani şi în răsăritul Mării Egee: după cum este ştiut, Republica Lagunelor a practicat în aceste arii o politică activă, realizată fie prin stăpâniri directe, fie prin influențarea forțelor locale, pentru a proteja interesele

---

[49] ManfR 791-809; HeydH I 426-431; BalaR I 42 şi urm.; ThirR 103-104, BrătR 81-82; PapaT *passim.*

[50] *Ibidem* I 182 şi urm.

[51] Conducerea Genovei îşi exprima în 1382 îngrijorarea, deoarece *periculum imminet ne Civitas Constantinopolitana subiugetur domino prelibati Amorati turchi; quod si accideret ad maximum cederet Communis Ianue detrimentum et dampnum* (BarkD 55); ea îl ruga în 1424 pe sultanul Murad II, aliatul ei, să nu atace capitala bizantină, întrucât prin această acțiune *penetrat usque ad viscera terre Peyre et consequenter huius reipublice* (BaneA 581-582).

[52] Aceste tentative vor fi analizate într-un studiu viitor.

de securitate şi de comerţ din „golful” ei, adică din Adriatică. Angrenată masiv încă din prima jumătate a secolului XIV în problemele Sud-estului european, când turcii operau în părţile de miazăzi ale peninsulei ca mercenari ai Imperiului Bizantin, Veneţia a devenit în deceniile următoare una dintre cele mai vajnice rezistente la înaintarea invadatorilor asiatici şi susţinătoarea hotărâtă a oponenţilor ei: greci, latini, sârbi, bulgari şi români[53].

Condiţia geopolitică a Serenissimei a acţionat în relaţiile cu Înalta Poartă la fel de obiectiv şi de dictatorial ca şi determinările de aceeaşi natură ale Genovei în raport cu statul otoman, doar că au avut un sens contrar. Acest cadru sever restrictiv nu a putut fi depăşit nici în perioadele favorabile dezvoltării relaţiilor turco-veneţiene, de exemplu în vremea lui Murad I, după ce genovezii au părăsit alianţa încheiată cu Orhan în 1352[54]: cu toate eforturile diplomatice depuse de doge şi de sultan pentru a-i înlocui pe „defectorii” liguri, legătura politică nu s-a putut consuma *à fond* şi s-a concentrat şi limitat la procurarea în Veneţia şi trimiterea la Brusa a unor câini „cu capul mare”, mult doriţi de suveranul otoman[55].

Disponibilităţile structurale ale Genovei de a stabili o legătură trainică de colaborare cu Poarta, incomparabil superioare celor ale Bizanţului şi ale Veneţiei, au fost suplimentate şi garantate de nevoia stringentă a Republicii Ligure de a cultiva prietenia cu turcii. Războiul Bosforului a dezvăluit în mod dramatic limite periculoase ale puterii maritime a genovezilor, şubrezită substanţial de trecerea Bizanţului în rândul adversarilor declaraţi[56], şi a indicat şi unicul remediu: alianţa cu puterea continentală a otomanilor. Constrânşi de adversari, genovezii nu au pregetat să-şi valorifice plenar calităţile.

Deşi turcii lui Orhan au făcut în 1352 primul pas ireversibil în Europa prin aşezarea lor la Tzympe (*Cinbi*) în peninsula Gallipoli ca lefegii ai lui Ioan VI Cantacuzino[57], această instalare nu ar fi avut viitor fără concurs genovez. Complicitatea Republicii Ligure la acest act major al istoriei universale a scăpat aproape complet atenţiei specialiştilor, în contrast cu contribuţia bizantină la acelaşi fapt, mereu evidenţiată şi frecvent reproşată, mai cu seamă împăratului amintit[58]. Un istoric avizat şi perspicace a observat însă că genovezii au ocupat în 1351 Heracleea (*Eregli*) la 40 de mile spre nord de Tzympe, fapt pe care exegetul îl exclude din jocurile întâmplării şi îl interpretează ca act cu finalitate precisă: un reazem pentru primul cap de pod turcesc în Europa[59]. Sprijiniţi exclusiv pe informaţii

[53] Conflictul este anunţat încă din 1345, când Ioan VI intenţiona să-i trimită pe mercenarii turci împotriva craiului Serbiei, Ştefan Duşan, susţinut de veneţieni (IorgL 299-300); pentru iniţiativele ulterioare ale Serenissimei în spaţiul carpato-balcanic, vezi HaleE 25 şi urm.; FabrA *passim*; PapaVR 351-376, CrisV 174-181.

[54] Vezi BrătV 148-162.

[55] FabrA 158 şi urm.

[56] Vezi mai sus n. 1; în tratatul de alianţă veneto-bizantin, încheiat în mai 1351, se preconiza „soluţia finală” pentru Pera: ea trebuia „ruinată, făcută una cu pământul şi redusă la nimic” (IorgL 313).

[57] *Ibidem* 318.

[58] N. Iorga, *ibidem* 328, reproşează sever acest „păcat” împăratului amintit, în timp ce HaleE 10 este mai indulgent.

[59] InalQ 80: „It should be emphasized that it was not a coincidence that the Ottomans developed their foothold on European soil shortly after the battle of the Bosporus in 1352. Alredy in

furnizate de Ioan Cantacuzino, specialiştii au socotit că hazardul a intervenit în această lucrare peste doi ani sub forma unui cutremur, care a vătămat zidurile cetăţii Gallipoli, ceea ce a permis turcilor să pătrundă în fortăreaţă şi să o ocupe[60]. În mod surprinzător, a fost complet trecută cu vederea depoziţia ambasadorului aragonez Ruy Gonzales de Clavijo la Timur Lenk: el a aflat în 1403 că turcii au primit cetatea de la genovezi[61]. Această mărturie, susţinută de supoziţia intervenţiei lor anterioare la Heracleea în favoarea otomanilor, îi incriminează pe coloniştii liguri ca principali complici ai turcilor la instalarea lor definitivă în Europa.

Acest eveniment a avut repercusiuni imediate asupra condiţiei şi comportamentului imigranţilor anatolieni: din simpli mercenari ai suveranilor creştini din Peninsula Balcanică, ei şi-au anunţat rapid intenţia de a participa pe cont propriu la lupta pentru hegemonie în spaţiul menţionat[62]. Süleiman, fiul lui Orhan, a organizat de îndată la Gallipoli şi în teritoriul adiacent un *uç*, prima marcă de frontieră pe sol european, semn inconfundabil al intenţiei de a prinde picior dincoace de Dardanele şi de a porni din acest nucleu campaniile de cuceriri şi de colonizări ale turcilor din Anatolia[63]. Însemnătatea acestei baze strategice deopotrivă terestră şi maritimă a fost, într-adevăr, uriaşă, tocmai datorită dublei ei deschideri: pe uscat spre Tracia, pe apă peste Dardanele la Lampsaki în Asia Mică. Din vremea sultanului Baiazid I (1389-1402), care a acordat o atenţie specială întăririi acestei baze navale[64], a devenit manifestă şi încercarea de a controla cu ajutorul ei traficul convoaielor de vase prin Strâmtori[65]. Ceea ce se cuvine neapărat remarcat în această privinţă este că dobândirea şi consolidarea cetăţii şi portului Gallipoli nu a rezolvat în fond problema trecerii de pe un ţărm pe altul al Strâmtorilor decât pe timp de pace; cu toată dezvoltarea lor impresionantă în suta de ani de dinaintea cuceririi Constantinopolului, forţele navale otomane nu au fost în măsură să asigure acest pasaj vital în caz de război cu talasocraţiile

---

1351 the Genoese had occupied Heraclea (Eregli), on the European coast, forty miles to the north of Tzympe, which was to be the first bridgehead on European soil"; InalG 983: situată la nord de Gallipoli, Tzympe controla legătura puternicei cetăţi portuare cu hinterlandul trac; vezi şi HeydH I 507: genovezii au ocupat, pe lângă Heracleea, şi Sozopoli.

[60] IorgG I 196-197; IorgL 319; InalI 51; WernG 145-146.

[61] ClavL 98: „The city of Gallipoli was the first place that the Turks took possesion on the European side of the straits, and at the date of its capture it was in the hands of the Genoese".

[62] WernG 148.

[63] Acest sangeac a fost condus la început de fiii lui Orhan, Süleyman până la moartea sa în 1357, apoi de Murad, viitorul sultan (InalG 983); IorgG I 196; IorgL 316: Süleyman şi Halil, alt fiu al lui Orhan, au condus corpuri de oaste în Tracia, pe care au devastat-o şi au impus chiar haraci locuitorilor; privitor la colonizări, vezi WernG 146-147 şi InalH 14.

[64] Clavijo a evidenţiat în jurnalul său de călătorie această însuşire a locului, pe care amintitul sultan se străduise să o pună cât mai bine în valoare: în port se găseau ancorate vreo 40 de vase, iar în arsenalul foarte mare şi pe chei se afla oaste numeroasă; între bazinul interior şi cel exterior era un pod cu turn; legătura cu marea se făcea printr-o poartă mică în zidul puternic; fără Gallipoli, turcii vor pierde toate posesiunile din Rumelia (ClavL 58); această din urmă constatare a fost confirmată întocmai după un deceniu şi jumătate de diplomatul francez Guillebert de Lannoy: *Et qui auroit le dit chastel et port les Turcs n'auraient nul sieur passage plus de l'un à l'autre et serait leur pays qu'ils ont en Grèce comme perdu et deffect* (LannP 161); vezi DucaG 41, SilbP 115; FleeA 134-135; InalG 984.

[65] InalG 984: „His aim was to control the Strait"; Gallipoli a fost unul dintre principalele puncte vamale ale statului otoman înainte de 1453 (*ibidem* 986).

occidentale[66]. Recursul în asemenea situații la serviciile unei mari puteri navale, care nu putea fi alta în contextul geopolitic dat decât Genova, era inevitabil.

Nu numai ca dovadă de recunoștință pentru susținerea salvatoare a flotei lui Paganino Doria blocată în Bosfor în februarie 1352, ci, probabil încă mai mult, cu gândul de a dobândi o poliță de asigurare pentru viitor, genovezii au dat noii alianțe un fundament politic cert şi notoriu. În tratatul impus în luna mai a aceluiaşi an împăratului înfrânt, Ioan VI Cantacuzino, care a reactualizat cu adausuri încă mai înrobitoare pentru Bizanț privilegiul din 1262 de la Nymphaion, actul fundamental al hegemoniei genoveze la Strâmtori şi în Marea Neagră[67], figurează o clauză extrem de concludentă pentru noua constelație a puterilor în regiune: acest tratat nu trebuia să aducă în nici un chip prejudicii celui încheiat cu Orhan, numit de genovezi nici mai mult, mai puțin decât *fray i payre de li nostri de Peyra,* adică „frate şi tată alor noştri din Pera"[68].

Formula, aparent hazlie, marca în limbajul diplomatic al vremii statutul modificat al aşezării genoveze de la Bosfor: „tată", apelativul acordat lui Orhan, însemna suzeran, căruia vasalii peroți îi plăteau, într-adevăr, tributul legiuit[69]. Era, de fapt, o taxă de protecție, prin care locuitorii genovezi ai Galatei se puneau la adăpost față de previzibilele noi asalturi ale inamicilor, care intenționaseră recent să le nimicească cuibul de la intrarea în Marea Neagră.

Prin tratatul otomano-genovez din 1352, al cărui text nu s-a păstrat[70], a fost consacrată politic probabil cea mai de seamă axă militar-strategică din zona Strâmtorilor, care îşi va menține timp de un veac însemnătatea primordială, inclusiv în perioadele ei de latență[71].

*

Câteva fapte edificatoare din istoria timpurie a Imperiului Otoman, luminate de exegeți din unghiuri mai puțin tradițional(ist)e, demonstrează convingător că nici Înalta Poartă nu s-a putut sustrage acestei fatalități şi că printr-o determinare la fel de implacabilă partenerii ideali ai emirului Orhan şi ai succesorilor săi au fost, cel puțin până în 1453, negustorii genovezi.

Turcii osmanlâi şi oamenii de afaceri liguri au fost siliți să se întovărăşească în 1352 nu numai din cauza creşterii paroxistice a tensiunilor în părțile vestice ale rețelei marelui comerț euro-asiatic, descărcate în des pomenitul „Război al Bosforului", ci şi ca urmare a mutațiilor petrecute în deceniul precedent în părțile

---

[66] Aflată la apogeul dezvoltării ei în secolul XIV, flota lui Baiazid I nu a fost capabilă să intercepteze în 1399 la Gallipoli galerele mareşalului Boucicaut, aflate în drum spre Constantinopol (InalG 984; BarkD 70-71, 99).

[67] Publicat în DVL II 6; IorgL 316-316 a remarcat ca noutăți reînnoirea vechii „donații" a Perei şi denunțarea alianței cu Veneția.

[68] IorgL 316-316; ManfR 709-710.

[69] InalQ 79.

[70] El este cunoscut din referințele cuprinse în actul similar încheiat de sultanul Murad I cu ambasadorii Genovei în 1387 (publicat de IorgPr 82-85 şi de FleeT 13-33).

[71] InalQ 79.

răsăritene ale aceleiaşi reţele, care şi-au găsit punctul de fixaţie şi rezolvarea tot în zona Strâmtorilor.

Criza comerţului pontic consecutivă închiderii rutelor patronate de tătarii Hoardei de Aur şi de cei din Ilhanat i-a lovit în plin pe genovezi, principalii săi agenţi şi beneficiari. Pentru a supravieţui economic, ei au fost siliţi să caute o soluţie de compensaţie. Printr-o coincidenţă fericită, au fost găsit în momentul potrivit partenerii potriviţi, turcii otomani, pe cât de calificaţi să preia funcţia de promotori ai marelui negoţ[72], tocmai abandonată de hanii tătari, pe atât de presaţi de circumstanţe să o facă în cooperare cu genovezii.

Pilonii acestei conlucrări au fost de la bun început două oraşe învecinate, Pera genoveză şi Brusa, prima capitală, politică şi comercială[73], a statului întemeiat de Osman. Rolul acesteia din urmă în transformarea emiratului în imperiu a fost definit Halil Inalcik, Nestorul istoricilor turci, în câteva cuvinte memorabile: „Dezvoltarea Brusei ca piaţă mondială (*world market*) în a doua jumătate a secolului XIV a devenit fundamentul economic al puterii otomane”[74]. Potrivit aceluiaşi savant, viitorul Brusei a fost pavat de Pera[75]. Cele două aşezări au alcătuit, într-adevăr, un tandem inseparabil, asigurat de un dute-vino neîntrerupt, în special al coloniştilor liguri, după cum observa în 1433 călătorul francez Bertrandon de La Broquière[76]; ei dispuneau de „scrisori”-paşapoarte, emise de „stăpânul Turciei”, fără de care nici un străin nu putea trece peste Strâmtori în Asia Mică[77]. Regimul special în privinţa libertăţii de mişcare, de care s-au bucurat genovezii de la bun început, rezultă şi din dispoziţia dată în 1358 de Orhan fiului său Süleyman, comandantul cetăţii Gallipoli, de a nu stânjeni navigaţia acestor aliaţi în Dardanele[78]. Aceste iniţiative prieteneşti s-au întemeiat, de altminteri, pe acordul general din 1352, din păcate pierdut. Din explicita lui reînnoire de către Murad I la 8 iunie 1387, rezultă că, de fapt, a fost vorba de un privilegiu comercial în toată puterea cuvântului, care a inaugurat seria lungă a capitulaţiilor acordate de statul otoman puterilor străine cu interese economice în imperiu[79]. Prin tratatul originar, Perei nu i-a fost garantată doar securitatea ca vasală a emirului Orhan[80], ci şi un regim comercial de excepţie: coloniştii liguri de la Bosfor au fost scutiţi de

---

[72] Ibn Battuta l-a descris în 1333 pe Orhan ca pe cel mai bogat dintre emirii turci (InalI 227).

[73] BroqV 132: *Ceste ville de Bourse est bien bonne et bien marchande, et est la meilleure ville que le turque aye*; amănunte despre dimensiunea metropolei a lăsat SchilL 56; vezi InalI 227; HeydH II 352, HeerG 380-381.

[74] InalH 223.

[75] *Ibidem* 222.

[76] BroqV 141: Pera *est une ville bien marchande et ont grant hantise avec les Turcz, lesquelz ont en ladite ville une telle franchise…*; un călător spaniol l-a pomenit în treacăt, ca exemplar normal şi banal, pe proprietarul perot al unei case în Brusa, semn că în 1438, când a umblat prin partea locului, comunitatea genoveză prinsese rădăcini adânci în prima capitală a statului otoman (TafuL 149); vezi HeerG 381-385.

[77] BroqV 131: fără document de la *seigneur de la Turquie … nul ne passe le destroict que nous nommons le bras de Sainst Georges de la Turquie en la Grèce s'il n'est homme de connaissance.*

[78] BeldR 125.

[79] InalI 224.

[80] Vezi mai sus p.

plata vămii la intrarea şi la ieşirea din cetatea lor în schimbul achitării unei taxe de piață, mult mai convenabilă, de 8% din valoarea mărfurilor comercializate[81]. Prezența agenților Porții, însărcinați cu strângerea numitei taxe, în localitatea genoveză arată că suveranul otoman nu considera Pera un teritoriu străin[82].

Actul din 1352 a consacrat, aşadar, politic o realitate de fond economică: cartierul constantinopolitan locuit de coloniştii genovezi depindea comercial mai mult de statul otoman, în speță de Brusa, decât de capitala bizantină din care făcea geografic parte[83]. Îngemănarea celor două centre s-a bazat pe disponibilitățile lor complementare, capabile să ofere simultan o dublă deschidere: spre lumea creştină şi spre cea musulmană. Această însuşire a plasat binomului Pera-Brusa în şirul ilustru al punctelor de contact, în majoritate intrânduri creştine în Casa Islamului sau la marginea împărățiilor tătare, ca Acra, Tripoli, Antiohia, Armenia Mică cu Ayas, respectiv Trapezunt, Soldaia, Caffa şi Tana, predestinate să găzduiască schimbul de mărfuri intercontinental de mare anvergură.

Ansamblul Brusa-Pera a funcționat ca o veritabilă placă turnantă, o răscruce în care s-au întâlnit patru drumuri, două asiatice şi două europene, venite din cele patru zări. Spre metropola otomană din nord-vestul Anatoliei, erijată în a doua jumătate a secolului XIV în capitală economică a Orientului musulman[84], se îndreptau caravanele venite din două direcții: din Răsărit, pe Drumul Mătăsii, prin Tabriz, Erzerum, Erzingean, Sivas şi Ankara sosea marfa omonimă, produsă, după sistarea exporturilor chinezeşti, în provinciile Şirvan şi Gilan din nordul Iranului în cantități impresionante, solicitate de importatorii europeni[85]; dinspre miazăzi, din Peninsula Arbică şi din bazinul Oceanului Indian erau aduse mirodeniile şi spițeriile drenate prin Bagdad, Damasc, Homs şi Alep spre ruta care traversa Asia Mică în diagonală de la sud-est spre nord-vest prin Adana, Konya, Kütahya, Eskişehir[86].

Câteva decenii după 1352, genovezii din Pera împreună cu cei din Chios, a doua mare poartă a Brusei spre Apus[87], au dispus în Europa de un cvasi-monopol asupra comerțului cu produse orientale provenite de din emiratul otoman. Împrăştierea lor pe continentul nostru s-a realizat pe două căi: fie pe traiectul vestic obişnuit prin mareea Egee spre porturile italiene, fie spre nord prin Marea Neagră către scalele de la Dunăre (Vicina, Licostomo, Chilia) sau la Cetatea Albă, de unde erau tranzitate prin teritorii româneşti spre fie spre Ungaria , fie spre Polonia[88]. Este de presupus că „drumul moldovenesc" de-a lungul văii Nistrului ca substitut al „drumului tătăresc", care legase Lvovul de porturile din Crimeea şi de la vărsarea Donului[89], a fost plămădit în deceniul al şaselea al secolului XIV ca una dintre cele

[81] InalI 224.
[82] *Ibidem.*
[83] HeerG 382.
[84] *Ibidem* 379.
[85] *Ibidem*; InalH 218-255 (capitolul *Bursa and the silk trade*); InalI 220-224.
[86] Clavijo ştia că Brusa era ultima destinație a caravanelor (ClavL 329); vezi InalI 226; HeerG 379.
[87] HeerG 385-404.
[88] *Ibidem* 382-385.
[89] Vezi problematica și bibliografia aferentă la PapaI 181-198; HeerG 382-385; InalH 179.

mai semnificative schimbări în contextul marilor mutații din rețeaua comerțului euro-asiatic.

Cuplul Brusa-Pera, deservit primordial de agenți comerciali genovezi, ocrotiți de puterea otomană, a fost în multe privințe o copie şi un succesor al perechii Tabriz-Trapezunt, a cărei funcționare se bazase pe cooperarea aceloraşi negustori liguri cu ilhanii, stăpânitorii mongoli ai Iranului.

*

Acordul încheiat de emirul Orhan cu amiralul genovez Paganino Doria în 1352 a fost, de fapt, actul de naştere a unui nou sistem al negoțului pontic, ivit după dispariția „păcii mongole". Constrângerile economice, asociate cu cele de ordin militar-strategic, au făcut ca alianța otomano-genoveză să fie timp de un secol în mod obiectiv de neînlocuit, aptă să reziste tuturor şocurilor din afară şi contradicțiilor din interiorul ei, care nu au fost deloc mărunte. Ea s-a impus ca realitate dominantă, în orbita căreia s-au organizat toate celelalte raporturi de forțe la Strâmtori şi, în bună parte, şi în Marea Neagră.

Von den Tataren zu den Osmanen:Verschiebungen im pontischen Handelsnetz um die Mitte des 14. Jahrhunderts

(Zusammenfassung)

Der Aufsatz behandelt zwei der wichtigsten Veränderungen im pontischen Handelsnetz, die um die Mitte des 14. Jahrhunderts stattgefunden und die Schicksale des Schwarzmeerraumes langfristig beeinflusst haben: einerseits die Schließung der großen Routen nach Zentralasien über Trapezunt und das Reich der Mongolen im Iran nach dem Tod des letzten Ilchans Abū Sa'īd (1335) bzw. über das Territorium der Goldenen Horde als Folge des langen, 1343 ausgebrochen Kriegs zwischen den Tataren Dschanibeks und den italienischen Kaufleuten, andererseits die neue Kräftekonstellation an den Meerengen, in die sich das 1352 geschlossene osmanisch-genuesische Bündnis zunehmend als entscheidender Faktor durchsetzte.

Abrevieri bibliografice

AshtH Ashtor E., *A Social and Economic History of the Near East in the Middle Ages*, London 1976.

BalaB Balard M., *À propos de la bataille du Bosphore. L'expédition génoise de Paganino Doria à Constantinople (1351-1352)*, „Travaux et mémoires" 4, 1970: 431-469.

BalaR Balard M., *La Romanie génoise (XIIe – début du XVe siècle)*, I-II, Rome 1978.

BarkD Barker J. W., *Miscellaneous Genoese Documents on the Levantine World of the Late Fourteenth and Early Fifteenth Centuries*, „Byzantine Studies / Études byzantines" 6, 1979, 1-2: 49-59.

BassG Basso E., *Genova, un impero sul mare*, Cagliari 1994.

BautR Bautier H.-R., *Les relations économiques des Occidentaux avec les pays d'Orient au Moyen Âge. Points de vue et documents*, în vol. *Sociétés et compagnies de commerce en Orient et dans l'océan Indien. Actes du huitième colloque international d'histoire maritime (Beyrouth – 5-10 septembre 1966)*, présentés par M. Mollat, Paris 1970: 263-331.

BaneA Bănescu N., *Archives d'État de Gênes. Officium provisionis Romaniae*, I: „Revue des études sud-est européennes", 4, 1966, 3-4: 575-591; II: „Revue des études sud-est européennes", 5, 1967, 1-2: 235-263.

BeldR Beldiceanu-Steinherr Irène, *Recherches sur les actes des règnes des sultans Osman, Orkhan et Murad I*, München 1967.

BrătD Brătianu G., *Demetrius princeps Tartarorum*, „Revue des études roumaines" 9-10, 1965: 39-46.

BrătQ Brătianu G., *La question de l'approvisionnement de Constantinople à l'époque byzantine et ottomane*, „Byzantion" 5, 1930 : 83-107.

BrătV Brătianu G., *Les Vénitiens dans la mer Noire au XIV*[e] *siècle après la deuxième guerre des Détroits*, „Echos d'Orient" 37, 1934 : 148-159.

BrătCE Brătianu G., *Nouvelles contributions à l'étude de l'approvisionnement de Constantinople sous les Paléologues et les empereurs ottomans*, „Byzantion" 6, 1931: 641-656.

BrătR Brătianu G., *Recherches sur le commerce génois dans la mer Noire au XIIIe siècle*, Paris 1929.

BroqV Bertrandon de la Broquière, *Le voyage d'Outremer*, éd. Ch. Schefer, Paris 1892.

CiocM Ciocîltan V., *Mongolii şi Marea Neagră în secolele XIII-XIV. Contribuţia Cinghizhanizilor la transformarea bazinului pontic în placă turnantă a comerţului euro-asiatic*, Bucureşti 1998.

CiocRa Ciocîltan V., *Raporturi moldo-lituaniene (1420-1429)*, „Românii în istoria universală", III/1, Iaşi 1988: 129-143.

CiocRe Ciocîltan V., *Reichspolitik und Handel: die tatarisch-genuesischen Verträge von 1380-1387*, „Il Mar Nero" 1, 1994: 261-278.

CiocR Ciocîltan V., *Restauraţia Hoardei de Aur şi tratatele tătaro-genoveze din anii 1380-1387*, „Revista istorică" 1, 1990, 6: 571-595.

CrisV Cristea O., *Veneţia şi Marea Neagră în secolelel XIII-XIV. Contribuţii la studiul politicii orientale veneţiene*, Brăila 2004.

DVL I *Diplomatarium veneto-levantinum sive acta et diplomata res venetas, grecas sive Levantis illustrantia*, pars I: *a. 1300-1350*, ed. G. M. Thomas, Venetiis 1880.

DVL II *Diplomatarium veneto-levantinum sive acta et diplomata res venetas, grecas sive Levantis illustrantia*, pars II: *a. 1351-1454*, ed. R. Predelli, Venetiis 1899.

DölgR Dölger F., *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches*, V: *(1341-1453)*, München-Berlin 1965.

DucaG Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341-1462)*, ed. V. Grecu, Bucureşti 1958 (Scriptores byzantini, I).

FabrA Fabris A., *From Adrianople to Constantinople: Venetian-Ottoman Diplomatic Missions, 1360-1453*, „Mediterranean Historical Review" 7, 1992: 154-200.

FleeA Fleet Kate, *Early Turkish naval activities*, „Oriente moderno", n. s., 20 (81), 2001, 1: 128-138.

GasqD Gasquett J., *The black death*, London 1895.

GrIaH Grecov B. D. şi A. I. Iacubovschi, *Hoarda de Aur şi decăderea ei*, Bucureşti 1953.

GregB Nicephori Gregorae *Byzantina historia*, Bd. I hrsg. von L. Schopen, Bd. II hrsg. von L. Schopen, Bd. III hrsg. von I. Bekker, Bonn 1829, 1830, 1855.

GrouE Grousset R., *L'Empire des steppes. Attila. Gengis-Khan. Tamerlan*, Paris 1938.

HaleE Halecki O., *Un empereur de Byzance à Rome. Vingt ans de travail pour l'union des églises et pour la défense de l'Empire d'Orient 1355-1375*, Warszawa 1930.
HeckV Hecker I. F. C., *Die großen Volkskrankheiten des Mittelalters*, Berlin 1865.
HeerG Heers J., *Gênes au XVe siècle. Activité économique et problèmes sociaux*, Paris 1961.
HeydH Heyd W., *Histoire du commerce du Levant au Moyen Âge*, I-II, Leipzig 1936.
InalH Inalcık H. with D. Quataert (ed.), *An economic and social history of the Ottoman Empire*, Volume I: *1300-1600* (H. Inalcık), Cambridge (Mass.) 1994.
InalG Inalcık H., *Gelibolu*, în *Encyclopaedia of Islam*, II, 1960: 983-987.
InalI Inalcık H., *Imperiul Otoman. Epoca clasică*, Bucureşti 1996.
InalQ Inalcik H., *The Question of the Closing of the Black Sea under the Ottomans*, „Archeion Pontou" 35, 1979: 74-110.
IorgG Iorga N., *Geschichte des osmanischen Reiches nach den Quellen dargestellt*, I. Band: *Bis 1451*; II. Band: *Bis 1538*, Gotha 1908-1909.
IorgL Iorga N., *Latins et Grecs d'Orient et l'etablissement des Turcs en Europe (1342-1362)*, în idem, *Études byzantines*, II, Bucarest 1940: 278-328. („Byzantinische Zeitschrift" 15, 1906, 1-2: 179-222)
LannP Potvin Ch. (ed.), *Oeuvres de Ghillebert de Lannoy, voyageur, diplomate et moraliste*, Louvain 1878.
LopeD Lopez R. S., *Nouveaux documments sur les marchands italiens en Chine à l'époque mongole*, în : *Académie des Inscriptions & Belles-Lettres. Comptes rendus des séances de l'année 1977, avril-juin*, Paris 1977.
LopeL Lopez R. S., *Nuove luci sugli italiani in Estremo Oriente prima di Colombo*, în idem, *Su e giù per la storia di Genova*, Genova 1975: 83-136.
ManfR Manfroni C., *Le relazioni fra Genova, l'Impero Bizantino e i Turchi*, „Atti della Società Ligure di Storia Patria" 28, 1989, 3: 575-858.
RoccN Morozzo della Rocca R., *Notizie da Caffa*, în vol. *Studi in onore di Amintore Fanfani*, III, Milano 1962: 266-295.
NistH Nistor I., *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV., XV. und XVI. Jahrhundert*, Gotha 1911.
NyPéV Nystazopoulou-Pélékidis Marie, *Venise et la mer Noire du XIe au XVe siècle*, Venezia 1970.
NystT Nystazopulos Marie, *Ή ἐν Ταυρικε Χερσονήσ πολις Σουγδαια*, Atena 1965.
PapaT Papacostea Ş., *«Quod non iretur ad Tanam». Un aspect fondamental de la politique génoise dans la mer Noire au XIVe siècle*, în idem, *La mer Noire, carrefour des grandes routes intercontinentales,1204-1453*, Bucureşti 2006: 132-156 (publicat inițial în „Revue des études sud-est européennes" 17, 1974, 2: 201-217).
PapaI Papacostea Ş., *Începuturile politicii comerciale a Țării Româneşti şi Moldovei (secolele XIV-XVI). Drum şi stat*, în idem, *Geneza statului în evul mediu românesc*, Cluj 1988: 151-204 (publicat inițial în „Studii şi materiale de istorie medie" 10, 1983: 9-56).
PapaVR Papacostea Ş., *Venise et les Pays Roumains au Moyen Âge*, în idem, *La mer Noire, carrefour des grandes routes intercontinentales, 1204-1453*, Bucureşti 2006: 351-376 (publicat inițial în vol. *Venezia e il Levante fino al secolo XV*. A cura di A. Pertusi, I : *Storia – Diritto – Economia*, Parte Prima, Firenze 1973: 599-624).
PeteM Petech L., *Les marchands italiens dans l'Empire mongol*, „Journal asiatique", 250, 1962, 2: 549-574.
PeBaCi Petti Balbi Giovanna, *Una città e il suo mare. Genova nel medioevo*, „Biblioteca di Storia Urbana Medievale", 5, 1991, 172-185.

PoliC Poliak A. N., *Le caractère colonial de l'État mamelouk dans ses rapports avec la Horde d'Or*, „Revue des études islamiques" 9, 1935: 231-248.

SafaR Safargaliev M. G., *Raspad Zolotoj Ordy*, Saransk 1960.

SanuL *Liber secretorum fidelium cruces super Terrae Sancte recuperatione et conservatione*. Cuius auctor Marinus Sanutus dictus Torsellus. Primum in Bongartii opere *Gesta Dei per Francos* intitulato editum Hanoviae MDCXI [Hannau (editie anastatica: Jerusalem 1972)].

SilbP Silberschmidt M., *Das orientalische Problem zur Zeit der Entstehung des türkischen Reiches nach venezianischen Quellen. Ein Beitrag zur Geschichte der Beziehungen Venedigs zu Sultan Bayezid I., zu Byzanz, Ungarn und Genoa und zum Reich von Kiptchak (1381-1400)*, Leipzig 1923.

SkrzP Skržinskaja Elena, *Petrarca su i Genovesi nel Levante*, în vol. *Storica Sovietici del Levante genovese* a cura di Anna Prefumo, Genova 1985 (Saggi e documenti V, Civico Instituto Colombiano, Studi e Testi, serie storica a cura di Geo Pistarino 7): 55-88.

SkrzS Skržinskaja Elena, *Storia della Tana*, Firenze 1968 (extras din „Studi Veneziani" 10, 1968: 1-33).

SpinM Spinei V., *Moldova în secolele XI-XIV*, Bucureşti 1982.

SpulH Spuler B., *Die Goldene Horde. Die Mongolen in Russland 1223-1502*, 2., erweiterte Auflage, Wiesbaden 1965.

SpulM Spuler B., *Die Mongolen in Iran. Politik, Verwaltung und Kultur der Ilchanzeit 1220-1350*, Leiden 1985.

StelM Georgii et Iohannes Stellae *Annales Genuenses*, în: L. Muratori (ed.), *Rerum Italicarum Scriptores*, XVII, Milano 1730, col. 945-1318.

ThirR Thiriet F., *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie*, I-III, Paris 1958, 1959, 1961.

TiesS Tiesenhausen W., *Sbornik materialov otnosjaščihsja k istorij Zolotoj Ordy*, I, Sanktpeterburg 1884; II (*Izvlečenija iz persidskih sočinenij sobrannye V. G. Tizengauzenom* i obrabotannye A. A. Romaskevičem i S. L. Volinym), Moskva – Leningrad 1941.

ZachTT Zachariadou Elizabeth A., *Trebizond and the Turks (1352-1402)*, „Archeion Pontou" 35, 1979: 332-358.

ZakiO Zakirov S., *Diplomatičeskie otnošenija Zolotoj Ordy s Egiptom (XIII-XIV vv.)*, Moskva 1966.

When the Italians Turn into Tatars: Notes on the Italian Legacy in Eastern Europe and Black Sea

GIUSEPPE COSUTTO

The aim of this short contribution is to provide an overall view of the diverse Italian colonies and settlements in Eastern Europe and Black Sea starting from the Middle Age, focused on Crimean and Dobrugian area.

These settlements lead to many traces not only on the territories, but also in the political construction of the identity of people, like the Crimean Tatars and others. In order to better understand the whole picture of the situation, it is first necessary to have a clear perspective of some specific characteristics of the Black Sea Italian colonies, like the inhabitants origins, their activities and the perception of the identity belonging to them and, mainly, to their verifiable and presumable descendants and the role that the Tatars had in this milieu.

Starting from this definition, automatically, we can do a clear definition of the "Italic" and "Tatar" mixed presence in Eastern Europe, Central Asia, and other Oriental lands during the Middle Age.

These presences, with big cities (like Caffa/Kefe) and countless commercial outposts, remain still now in various form among different people, that by the "tIalic roots" connect themselves to the "Europe", i.e. the Western Civilization, as a great Crimean Tatar political thinker, Cafer Sayd Seydahmet pointed out in his work *La Crimée. Passé, Présent. Revendications des Tatars de Crimée*,[1] during the first years of XXth century.

For better understanding the over national and composite identities that developed themselves on the western and northern Black See coasts needs to give almost a short definition about who were the "Italians" and who the "Italics" (the last definition doesn't exclude the previous), the two "identitary" definitions, recently studied, about the "Italianity".

Briefly, the "Italian" is the citizen with Italian language and culture (in its various acceptations), that live in the Italian Peninsula under the administration of the present Italian Republic. As "Italics" are designed, specially in the *Globus et Locus* acceptation: italians in origin and of different generation (resulting by the old migratory processes and by the new mobilization of the global era); italophones from Ticino, Dalmatians, people from San Marino, and their rounds in Europe, Canada, United States, South America, Australia etc., but also *italophilies*, whom, unnecessarily have formal links of citizenship with Italy, are ready to identify with sympathizer for the culture, the aims, the proper values of the *Italic* civilization.[2]

[1] Lausanne, 1921.
[2] Extras from the goal of "Globus et Locus", http://www.globusetlocus.org/it/italici

It is necessary to establish and to identify the basic features of "Italicity", the mains, at least:

a) In the first place there is the *direct or indirect derivation* from a place or from a definite group of Italians or Italics (recognized or identified by surrounding environments) that is able to maintain a cultural independence, in certain significant aspects and, at best to preserve/became leading or autonomous or politically independent.

b) The *predominant presence of cultural elements*, also kept (vedi *infra*) that, automatically lead to identify the same and undeniable presence of elements of *persistent Italicity* (typical products of the "motherland", language, cultural and folkloric elements, and so on).

c) The implicit acknowledgement of the *Italic belonging also to subjects that have no direct origin or* ancestry from Italian Peninsula.

If we apply these definitions to the medieval era[3] it is possible to demonstrate that there was a very long happening that regard both the Italians (i.e. the colonists of Italian language, culture and customs, so completely "Western Europeans"), and the "Italics" descendants from them, that will continue to spread under various forms "Italic main features" in their proper Tatar descendants, specially among the Tatars of the Black Sea area, in different levels.

Chronologically, we can put the starting of Italian presence outside from Peninsula and from dalmatic-histrian coasts after the XIth century, and it is in relation chiefly with the settlement in the east of the Mediterranean.

Obviously, before this period there were little and very active but sporadic settlements connected to the homeland (in most of the cases, a seaside city with republican political structure), but the great impulse to the voluntary emigration direct to the East Mediterranean and Black Sea Coasts will be developed with the Crusade (and with the huge capitals and human masses that they move), with the instauration of the *pax mongolica* in XIIIth century and with the completion that the various actors do among themselves, everybody following its proper interests and often in open disagreement with the respective motherland,[4] that is sometimes put aside for a different identity.[5]

These settlements, specially in the early stage, a representative function or are commercial emporiums and follow the well experimented pattern used by the Amalfians, that were the first Italians to settle widespread in the Eastern Mediterranean Sea and that were able to became "protectors" of the various Jewish

---

[3] I've tried, recently, to give a definition for the question in "Appunti sull'Italianità e l'italicità in periodo pre-unitario: il caso delle colonie e degli insediamenti in Europa orientale e sul Mar Nero", *Altreitalie*, 41 (2010), pp. 26-41.

[4] Representative is case of the „Genoese" Galata, that remain neutral (refusing every help to the Byzantines) during the Mehmet II conquest of Constantinople (1453), meanwhile the 700 Genoeses sent by Genoa, single western help to the besieged city, foght until the last men.

[5] Giuseppe Cossuto, "L'Italianità trasformata: la caduta di Caffa nel Mar Nero e il ruolo degli Italiani della ex colonia tra Tatari e Ottomani" in M. Tirabassi (a cura di), *Atti del convegno internazionale «Con gli occhi della globalizzazione. I nuovi studiosi e la ricerca sulle migrazioni Italiane"*, organized by *Altreitalie* (Fondazione Agnelli), Torino, 5-6 luglio 2007, in *Altreitalie*, 26-37, 2008, pp. 163-72. http://www.altreitalie.it/UPLOAD/ALL/84241.pdf

groups living there, building a reliable commercial network in a lot of ports of call, specially in Levant. The Amalfians, attested in Antiochus in the VIIth century and in Constantinople in 994 AD (but this fact doesn't meaning the existence of a colony). Moreover, the Amalfians had given a naval support to the Fatimides for their conquest of Egypt 969 d.C., guaranteeing themselves privileged conditions for their commerce.[6]

Mainly, Italians were involved in trade, with little interests for other economic activities. Their main activity was the transport of goods coming from India to Mediterranean ports, or trading in Mediterranean Sea, selling the more requested western merchandise on Levant places: the slaves from Longobardia, in addition to arms, amours, dresses, furs, timber and metals as copper, lead and a tin.[7]

The settlements were often in important cities (Antiochia, Constantinople, Tabriz, etc.) but the Italians that lived in this contest were under the concessions of the host institutions, and did not fully develop, a form of «colony», or rather of people that move away themselves (spontaneously, or for motherland or other entities wish, in a other location where remain united in a community with a proper cultural identity (often linguistic, too) characterized by relationship among the persons that form itself.

The Italian (and Italic) typical colony, in general, was born after the signature of a contract, more rarely with an abusive territorial occupation. The authorization to establishment is granted with a pact with whom possessing the territory. The Italians applied the administrative rules in force on motherland, in respect of the local situations, that were variable in every place.

A typical example of this model was given by the Black Sea colonies of the post-Mongolic era, that growth by little emporiums in structured cities that will prosper in powerful multicultural cities after a relatively brief period of destabilization, caused by the mongolian invasion

In this area, the Italians, starting by the first years of XIIIth century, found a modus convivendi with the Cumans.[8] With the arrival of the first mongol invasion (*Tatarshina*), leaded by Gebe and Suboday, the most important Italian settlement, Soldaia (Suğdak), was destroyed (January 27, 1223) and its inhabitants were dispersed everywhere (apud Ibn al-Athīr).[9]

As a matter of fact, the Çengiz Khan's successors perpetuate for a long time

---

[6] Amalfi, around the X century, has reached a so high status that the authoritative muslim traveller and geographer Mohammed Abul-Kassem ibn Hawqal in his *Kitab al masalik wa al mamalik* [The Book of way and realm] lead this description: "Indi il territorio della Qillawria (Calabria) confina con quello di 'Ankubardah (Longobardia, principati longobardi), il primo de' quali è S.tur.y (read Salerno). Indi [si viene a] contorni di Malf (Amalfi): la più prospera città di Longobardia, la più nobile, la più illustre per le sue condizioni [civili?] la più agiata ed opulenta. Il territorio di Amalfi confina con quello di Napoli; la quale è bella città, ma meno importante di Amalfi." Translation and edition by Michele Amari, *Biblioteca arabo-sicula*, Turin-Roma, E. Loescher, 1880, pp. 114-115.

[7] *Ibidem,* p. 201.

[8] Ciocîltan, Virgil, *Mongolii şi Marea Neagră în secolele XIII-XIV. Contribuţia cinghizhanizilor la transformarea bazinului pontic în placa turnantă a comerţului euro-asiatic*, Ed. Enciclopedica, Bucureşti, 1998, p. 130.

[9] *Ibidem*, pp. 26 and 130.

the protection relationship with the foreign merchants promoted by the great mongol leader, and this condition was very useful for the Italians and, after the second half of the XIIIth century the Italians (in particular Genoeses) orientated their settlements to the Black See area and started to buy several sites to establish their emporiums.

As underscored by G. I. Bratianu: "The meeting in *Black Sea basin between Mongols and Italians is one of the factors – and not of little importance – that has contributed to expand the first phase, commercial and banking, of European capitalism"*.[10]

Under the protection of the *pax mongolica* the Italian colonies on Black Sea became prosperous and growth a lot the number of their inhabitants, as however, they were exposed to the troubles of the steppes (dynastic or legitimistic fighting, insurgence of various leaders) as to the politic events of european motherland.[11]

For example the slipway of Café[12] was given by the Golden Horde Tatars to the Genoeses in 1266, during a period characterized by the military conflict between Venetians and Ligurians.

As a matter of fact, the Acre loss on Mediterranean caused by Pisans and Venetians in 1258,[13] and the prestige loss in Little Armenia, the Genoeses concentrated their action on Black Sea area. The Genoeses, on March 13 1261, with Treaty of Nymphaion Michael VIII Paleologus, gain the guarantee of key action on Bophorus.[14] This treaty, full of privileges for Genoa, also included, by Byzantine side, the interdiction for every enemy of Genoeses to the Black Sea access and the free moving for the Genoeses.[15]

Immediately after the purchase of Caffa, the Genoese transferred their Constantinople's colony in the area of Pera-Galata in 1267, orienting their trade toward the Black Sea, and intensifying the Italian presence in different places as Sinop, Amastris, Samsun and Trabsond, and move themselves further Lajazzo, in Little Armenia.

In a short time Caffa became one of the most important cities of the Black Sea coast. The Italians settled in a composite milieu, among "Tatars" (especially of Cuman origin),[16] muslims (probably of Selgiukid origin) and Armenians. There are

[10] Brătianu, Gheorghe I., *Marea Neagră*, I, ed. a cura di V. Spinei, București, 1988, p. 102.

[11] Sure, there were periods of strong tensions, as in 1308, when Toktai, Khan of Golden Horde, confiacated all the goods of Saray's Genoeses and send a big army to siege Caffa, that in 1296 has been attacked in force by Venetians. In the same way happened, in the colonies, the political struggles between Guelphs and Ghibellines that covered with blood Italy itself. *Ibidem*, p. 170.

[12] For a more esaustive exposition of the events in connection to the foundation and development of Caffa, see the bibliography in G. Cossuto, "L'Italianità trasformata….", *op. cit.*, pp. 163-172.

[13] Bratianu, *Marea…cit.*, vol. I, pp. 95 e ss.; Ciocîltan, *op. cit.*, pp. 85 e ss., with all the discussion of the case.

[14] Ciocîltan, *op. cit.*, p. 85, n. 29 e p. 138.

[15] The treaty clauses are in Balard, M., *La Romanie génoise (XIIe- debut du XVe siècle)*, Roma, 1978, pp. 45-55.

[16] For the Westeners of first decades of XV century, must exist a clear identitary difference between Tatars and Cumans. In a act of 1410, Pope John XXII done reference to *"Cumani, Philistei, Valachi, Tartari, et quamplurimi alii infideles in finitimis partibus commorantibus*", or rather to the different not-catholic people. Harmuzaki, Eudoxiu, *Documente privitoare la istoria românilor,*

four cemeteries: a muslim, a "saracen" (Cuman?), a Greek (orthodox Christian), an "ungaro" (catholic), and a franciscan church, a catholic hospice and a mosque.[17]

Some Genoese notary's deeds show the tendency of the various religions to have proper cemeteries in the city: for example the proprieties sold by Saladino d'Ovada (that's name may be significant for an Italian-not Italian that furnished an Italic identity) to Cristiano Alamanno (also this name seems to be full of ethnic-religious indications),[18] may be interpreted in this sense, too.

Thanks to the concessions given to Genoeses by the Khan and his representatives, belonging in a good part to the powerful Şirin clan, the Italians were able to develop their penetration on the huge lands of the Crimean Khanate.

Caffa, gradually, became the biggest slave market place (in particular of people of the steppe, well appreciated for their military virtue), of Black Sea[19] and, together with Pera, became the point of irradiation of the Italian colonists toward other places.[20] In the half of XIVth century, the Italian element, now turned in "Italic", represents a real political and ethnic presence, as to inspire aims and actions anti-Genoese, like the marauding action done by the Kaliakra despot, Dobrotiç.[21] During the XIVth century is persistent, in the area, a well-based venetian presence, for example in the important Varna port, where is demonstrated the "Italicization" of a part of the population.[22] Archeological dates demonstrate that in this period in Black Sea, among the materials imported from Italy, was developed also the trade of artistic and serial works and manufactures. The Italians imported Venetian glasses and Tuscany pottery,[23] and begun to have also local workshops, strong signal of territorial stabilization and of cultural production irradiation.[24]

The Italian presence gone hand in hand with Catholic penetration. Firstly Dominican, and after, massively, the Franciscan friars intensified their missionary efforts toward the coast and inland, toward the Cuman steppe and the Balkans, also establishing a recognized authority that get through the possible conflicts amongst colonists of different motherlands or aims and put places of ecclesiastical administration at the outside of the lands under direct colonial administration.[25]

Bucureşti, 1887, vol. I, p. 259 reported in Ciurea, Dimitrie, "Fărămiţarea feudală şi lupta pentru centralizarea statului", *AIIAADX*, XVI (1979), p. 312

[17] Brătianu, *Marea…cit.*, vol. II, p. 100.

[18] *Ibidem*.

[19] Ashtor, E., *Storia economica e sociale del Vicino Oriente nel Medioevo*, Einaudi, Torino, p. 314.

[20] Balard, *op. cit.,* I, 1978, p. 199 e ss.

[21] Gjuzelev, V., "Le città della costa Bulgara del Mar Nero nei secoli dal XIII alla metà del XV (caratteristiche generali), in *Idem*, *Mittelalterliches Bulgarien. Quellen, Geschichte, Hauptstädte und Kultur*, Isis, Istanbul, 2001, p. 317.

[22] *Ibidem*, p. 320 e ss..

[23] *Ibidem*, p. 321 e ss..

[24] If the theory of V. Pokhlebkin, *A History of Vodka*, Verso Books, London, 1992, pp. 65 e ss. that wants that were the Genoeses of Caffa to show (1386)) to Russian boyards and farmacists how they can make the *vodka* (*aqua vitae*)*,* however is undeniable the Italian strong presence everywhere on Black Sea and Eastern Europe.

[25] With a letter of February 26 1318, Pope John XXII estabilished the diocese of Caffa's episcopate, in the following way: "Dalla città di Varna in Bulgaria fino a Saray compresa, per lunghezza, e dal Mar Nero fino alla terra dei Ruteni, per larghezza". Gjuzelev, *"Le città della costa…", cit.*, p. 327.

One of the cultural heritage of this extraordinary intersection and co-participation of different cultures was the *Codex Comanicus*, a trilingual dictionary (Latin, Cuman and Persian), a primary documentary source to establish the connection degree between Western Europe and the steppe world[26] and, naturally, the travel reports of westerners that discovered the far away Eurasian lands.

Connection and interaction was present in every level, also in the maritime crew, where we can find people of Tatar and Bulgar origin, that spend their lives in the city of the Genoeses, and in Genoa itself,[27] how is shown by the boarding books.[28] We find, for example, a Tatar shipboy called Giovanni (Christian by name) in Genoa, in 1395, coming from the dobrugean coast.[29]

A very important act for the identification of the ”Italianity” on Black Sea “Tatar” coasts was the concession given by Özbek Khan to the Venetians (1333), to build palisades and fortifications to La Tana (Azak, Azov). To grow the population of this place, the Venetian Senate had given the citizenship, with the condition that they must be “Latins of language and origin”[30]. This change of the colonial politic on ethnical and religious basis, may be it’s indicative of an important factor of concretization of the “extra-citizen Italianity” on Black Sea.

In the Italian colonies, except the Italians, was very strong the Tatar and “Greek” (orthodox) presence. In their languages the *dragomans* (interpreters), with a rule for the minorities of 1434, must translate the chancellery acts. The Tatars that lived in the colonies were administered by a *titano* (*tudun,*[31] tax collectors chief and, consequentially, a sort of “governor”, present in Caffa by 1289-1290) and were under the jurisdiction of the Şirin[32] by long time before that the Giray dynasty took the independence from the Golden Horde.[33] On lands, the Karaçu (the Crimean Tatar tribal aristocracy), will continue to have meetings to decide the most important acts of the Khanate.[34] The Şirin, seems, followed an independent politics, how is indicated by their role during the Ottoman conquest of Caffa (vedi *infra*).

---

[26] One of more recent editino of the manuscript, with fac-simile, is done by Vladimir Drimba, *Codex Comanicus*, Ed. Enciclopedica, Bucharest, 2000.

[27] Gjuzelev, V., “Il Mar Nero e il suo litorale nella storia del medioevo Bulgaro”, *ByzantinoBulgarica*, VII, 1981, with the documentary lists.

[28] Gjuzelev, *“Le città della costa…”, cit.*, p. 332, n. 2 per l’elenco dei documenti.

[29] *Ibidem.*

[30] Brătianu, G. I., *Les Venetiens dans la mer Noire au XIVe.La politique du Sénat en 1332-33 et la notion de latinité*, Bucuresti, 1939, p. 18.

[31]This charge was very important in the traditional turkish steppe culture. Frequently, the *tudun* is expression of a determined group that is charged to mantain the diplomatic relations with the sedentaries or the tributary cities. For example the Frankish cronicles report that the name of the last Avar khan was Tudun, and we can ipotize that he was not the real Avar-Khan, or that he had united the two charges. See, for details Giuseppe Cossuto, *"Tracce turche" in Europa medievale. I popoli delle steppe in Europa dalla comparsa degli Unni alla nascita della Turchia,* ed. Aracne, Roma, 2009, pp. 132-133.

[32] H. İnalcık and Donald Quataert, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire. 1300-1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994, p. 275-276.

[33] Barthold, W., s.v. “Kafa”, *EI2,* p. 657.

[34] C. M. Kortepeter, s. V. “Karasu-Bāzār”, *EI*[2], p. 655.

The Tatars, on the basis of a contract of 1380, can live only in the suburbia (*antiburghi*) of the city but, after, they can establish themselves in he central zone, too, and every Tatar family that lived in Caffa and its environs by more than a year passed under the direct authority of the Genoese Consul, conserving by rule his proper cultural and social customs. In the statute of 1449 was specified that the Tatar inhabitants of Caffa were not administrated by *titanus seu vicarius*.[35] Before this year, with a law for minorities issued in 1434, the dragomans must translate in Tatar and Greek the chancellery acts.[36]

Between the end of XIVth century and the beginning of XVth century, Caffa change its structure, building powerful fortifications, and growing in population[37], with a lot of catholic, Armenian and Greek churches, mosques and synagogues[38].

The fall of the Italian politic administration begins during the first decades of XV century (1427 A.D.), with the menaces of Theodoro, the Greek suzerain of the little State of Goth (Theodoro-Mango), with the foundation of the Crimean Khanate (ca. 1430)[39] and with the Ottoman conquest of Constantinople (1453).

One of the main problems of Caffa was strictly related to its cosmopolite population. Caffa population was considerated with *çingizkhanide* imperial order of Timur Kutluğ (800/1398)[40] a legal possession of Golden Horde Khan but, in the same time, the Giray wanted it because one of their ancestry, Uran Timur (a Juci descendant), had signed a pact with the Genoeses when the colony was established and, consequently, Caffa was in the middle of the claims of the different Tatar factions.[41]

In this situation the history of Caffa, and of the Italian colonies on Black Sea reached a conclusion in short time. Caffa was ceded to Banco di San Giorgio, that must protect the other cities, too,[42] and of the reorganization of the two most important social classes in the urban colonies: the *cives* and the *burgenses* (bigger than the first, and where the Tatar element was considerable), that were not in pacific relations. After a siege in 1454, the relation with Hacı Giray and Mehmet II, thanks to the payment of two different tributes, become clearer.

---

[35] Brătianu, *Marea…cit.*, vol. II, p. 267.

[36] Brătianu, *Marea…cit.*, vol. II, p. 266.

[37] Le testimonianze al riguardo sono molto discordanti. Si veda Orhonlu, C., s.v., "Kefe", *EI^2,* p. 901.

[38] Skrzinska, E., "Le colonie genovesi in Crimea", in *L'Europe Orientale*, n.s., XIV, 1934, pp. 132-34.

[39] Hacı Giray, il fondatore della dinastia che dominerà la Crimea fino al XVIII secolo, come i suoi successori, erano più interessati all'Europa orientale che all'Asia. Dal 1454 la residenza del Khan, divenne Bahçe Saray, ad una preoccupante vicinanza per le colonie Italiane. Sintesi di questa dinastia in Barthold, W., s.v. "Girāy", *EI1,* pp. 181-2 oltre a Inalcık, H., s.v. "Girāy", *EI^2,* p. 1138-40 (with bibliography) e *Idem,* s.v. "Giray", *IA*, pp. 783-9.

[40] Kurat, A. N., Topkapı Saray Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına ait yarlık ve bitikler, Bürhaneddin Matbaası, 1940, pp. 148-9 (transcription in modern turkish). A discussion about the works in relation to this document is in Jan Reychman J. and Zajaczkowski, A., *Handbook of Ottoman-Turkish diplomatics*, (translated by A. S. Ehrenkreutz), Mouton-The Hague, Paris, 1968, pp. 61, 93 e ss.

[41] Orhonlu, *op. cit.,* p. 901.

[42] Brătianu, *Marea…, cit.*, pp. 279 e ss..

In 1462 Caffa, looking for a protection, asked help to the Polonian King Casimir IV, without ending its relations with the Banco di San Giorgio.[43]

After the death of Hacı Giray (summer 1466), two of his sons, Mengli and Nur Devlet, seemed to have ruled on Khanate at the same time. Mengli had lived in Caffa, under protection of Genoeses and of the powerful Şirin bey, Eminek. Eminek and the Genoeses seem to help the Mengli election to Khan, in 1469. The first formal act of Mengli was to write a letter of protest to the Ottoman sultan Mehmet II, because the Yakub Bey Ottoman forces had attacked Caffa, city that the Khan considered his own residence (*konak*).[44]

In 1473, another big problem upset the Caffa's stability: the death of the *tudun* Mamak. After a year, Sartak, a son of Mamak, enter in hostility against Eminek that would become *tudun*. Caffa is besieged by the Eminek partisans, which defeated Sartak and his allied Mengli Giray, which escaped to other Genoeses. In this chaotic situation appears in 1473/1474, the khan of Golden Horde, Ahmed Khan seeking to re-establish the supremacy of his dynasty. Ahmed Khan army defeat Mengli Giray.[45]

In 1475, Eminek wrote a letter to Mehmet II, asking for his help.[46] In June 1475, an Ottoman fleet, led by Gran Vizir Gedik Ahmed Paşa, conquered almost all the Genoese colonies on the Black Sea, including their territories in the Ottoman Empire.[47]

These events, especially what happened to Caffa's population, are described with a wealth of details in *Historia Turchesca* of Donado da Lezze (G.B. Angiolello)[48] a man of court of Mehmet II. According to this author, the city fell because of the fighting between Eminek and Sartak and because of the attitude of Genoeses to "manzare" (*mangiare*, *to eat*), or rather to corruption.[49] The corruption brings some notables of Caffa (Giuliano dal Fusto, Battista d'Allegre, Sisto Senturio e Gregorio Rossi) to betray and to give the city in the hand of Ottoman invaders, in change of the safety only for the "Italiani" (as written in the text). But the Ottoman repression hit strongly the Italians, too, that were deported (*sürgün*) and mainly transported on the asiatic coast of Istanbul, meanwhile others, took refuge slaves, escaped from their warder and to take refuge under the protection of

---

43 Papacostea, Ş., "Caffa et la Moldavie face à l'expansion Ottomane (1453-1484)", in *Colocviul româno-Italian, "Genovezi la Marea Neagra in secolele XIII-XIV",* 27-28 martie 1975, Bucuresti, 1977, (coord. S. Pascu), pp. 136-37.

44 This letter (preserved into the archives of Topkapı Museum, E. 11.776/1) written in kıpçak is reported in Benningsen, A.; Boratav P., N.; Desaive D.; Lemercier-Quelquejay, C., *Le Khanat de Crimée dans les Archives du Musée du Palais de Topkap*ı, Mouton, Paris-La Haye, *EHESS*, Paris, 1978, pp. 41 and ss.

45 In a letter probably sent by Mengli Giray to Gedik Ahmed Paşa or to is father Ishak, at the moment of the Caffa Ottoman conquest, the Khan writes that the "city of Caffa has found the Islam way" and invites the conquerors to do not listen to the lies of his enemies, refering, with good probability to Eminek bey. *Ibidem*, pp. 55 e ss.

46 *Ibidem*.

47 Cossuto, G., "Affinità e divergenze nel sistema di tassazione Ottomano applicato agli stati vassalli di Moldavia, Valacchia e Crimea", in (a cura di S. Cavaciocchi) *Relazioni economiche tra Europa e mondo islamico secc. XIII-XVIII*, Atti della XXXVIII settimana di Studi, 1-5 maggio 2006, vol. I, pp. 75-96.

48 I use the edition done by I. Ursu, Bucureşti, 1909, pp. 72-83. A copy of this passage (in Italian language) is at the end of this article.

49 The same opinion in Brătianu, *Marea…, cit.*, p. 279 and ss..

Stephen of Moldova (*Kara Bogdan*) and, from there, arrived in western Europe, meanwhile others inhabitant of the Crimean coasts were killed or enslaved.

After the fall, we can find however, a lot of "Italians" in Caffa, but without the indication of their born places, but under the adjective of *frank* (Frank), as owners of transport ships on the Black Sea lines, as shown in a register of customs duties in 1486-1490: there was a Lorenzo, that followed the maritime way between Azak (La Tana) to Caffa, and Gerge (Giorgio?) that seems involved between Galata and Caffa, and various names without specific indication of nationality but with an "Italian sound": a Knoto and a Zorzi (Istanbul-Inebolu-Caffa) and a lot of Christian name but of very difficult identification.[50] Other, Italics are boarded on ships as merchants or with various activities, with date and place of birth, mainly a places on Black Sea.[51] Very interesting is the presence of a warder in the Caffa fortress, called *Karagöz Efrenc*, may be an Italian or an Italic, or a westerner, rested in Caffa after the Ottoman conquest and indicated with a Turkish nickname.[52]

If the Italic established presence disappears,[53] some Ottoman documents demonstrate their arriving in Crimea, of many, took other colonists in the XVIth century, escaped from Western Europe: *Yahudi-i Efrenciyan*, the "Frankish Jews".[54]

The Italian colonization was not exclusively catholic, and the interaction between Tatars and Italians was so strong also in other Tatar milieu (i.e. Ilkhanid, etc.) and when the "second generation" of Italian colonists appeared, in the XIII-XIVth we can find various "Italic jews" (sons of Italian people of Jewish religion but with a Tatar name, as other Italic): Buscarello de Ghisulfi (belonging to a Jewish family) called his proper son Arguno, in honor di Arghun Khan (circa 1251-1291), the buddhist ilkhanid khan that dreamed a franco-Tatar alliance. This khan, took in too strong consideration the Italic elements and asked to the adventurer Zolo Boleti, known as Isolo il Pisano[55] (who became governor of province, too)[56] to be godfather his son Öljaitü (baptized as Nicholas, in honor of Pope Nicholas IV). Öljaitü-Nicholas, became firstly buddhist, after sunni muslim to turn himself in shiite, had as man of confidence and ambassador Tommaso Ugi, an Italian from Siena.[57] We can find various "Tatar" names, in the same period, among the most important Italian families like the Doria: Tartaro, Alaone, Abaga, Casano (Ghazan), Aitone (Haytun, a Cilician ruler).[58]

---

[50] A list in Inalcık, H., *Imperiul otoman. Epoca clasică. 1300-1600*, ed. of M. Maxim, Ed. Enciclopedica, Bucarest, 1996, pp. 259-60.

[51] *Ibidem,* p. 269.

[52] *Ibidem,* p. 270.

[53] Fisher, A., "The Ottoman Crimea in the mid-seventeenth century: some problems and preliminary considerations", *Harvard Ukranian Studies*, III/IV, 1979-80, pp. 215-226 and *Idem,* "The Ottoman Crimea in the Sixteenth Century", *HUS*, V/1, 1981 pp. 135-170.

[54] Fisher, A, *The Ottoman Crimea in the Sixteenth Century , cit.*, pp. 141 e ss., specially pp. 146-147 (appendice II, population tables).

[55] Richard, Jean, "Isol le Pisan: Un aventurier franc gouverneur d'une province mongole?" *Central Asiatic Journal*, (1970), 14, pp. 186–94

[56] Roux, J. P., *Gli esploratori del medioevo*, Garzanti, Milano, 1990, p. 108 e ss.

[57] Phillips, J.R.S., *The Medieval expansion of Europe*, Oxford University Press, New York, 1998, p. 102.

[58] *Ibidem,* p. 102.

Very interesting, for the story of Italicity and of Tatar-Italic compenatrion is the Ghisolfi's event on the Black Sea. The Ghisolfi, descendants of Buscarello, mixed themselves with the Tatars: in 1419 Simeone de Ghisolfi get married to a Tmurtakan Tatar princess, Bikhak Hanim, and took possession of Matrega (Phanagoria). In 1482, after the fall of Caffa, the last lord of Matrega, Zacharias de Ghisolfi, (of Tatar-Genoese-Jewish origin) fought a lot against the Ottomans outside of his possessions with his Tatars and Circassians followers, waiting for economical help from the Bank of St. George with which to retain the friendship of his allies, the Crimean Goths. When he stated that unless he received the support of the republic he would move to Wallachia, where the wayward Stepfan had offered him a castle. Notwithstanding the fact that the Turks had captured Tana (Azov) and most of the settlements in Chazaria, Ghisolfi continued the war from his island Matrice, but with only a small measure of success. Learning that he had expressed a desire to come to Russia, and glad of an opportunity to attract the Circassians, the czar Ivan III directed Nozdrovaty, his ambassador to the Tatar khan Mengli Giray, to forward a message to "Zacharias (Skariya) the Jew", at Caffa.[59] This message is dated March 14, 1484, and forwarded by Luka and Prince Vasili, both court dignitaries.

From a dispatch in Latin dated Conario on the Kuban, June 8, 1487, and signed "Zachariah Guigursis", it is clear that Ghisolfi, intending to accept the czar's hospitality, left for Russia, but while on the way was robbed by Stephen the Great, and returned home. Notwithstanding this experience, Ghisolfi and his men declared themselves ready to join the czar provided that guides were furnished them. Replying to this dispatch, March 18, 1488, the czar repeated his invitation, and informed Ghisolfi that he had notified Dmitri Shein, his ambassador at the Crimean court, that he had requested Mengli Giray to send to Tscherkassy two men to guide Ghisolfi to Moscow. He directed Shein to add to this number a Tatar from his own suite.

Several years passed before guides were sent, but in the spring of 1496 they reached the mouth of the Miyusha and Taigana rivers, where Ghisolfi was to meet them four weeks after Easter. It had been arranged that in the event of either party reaching the rendezvous before the other, the first should wait until Whitsuntide, and if need be until Peter and Paul's Day. The guides waited until St. Nicholas' Day (Dec. 6), when they learned that Ghisolfi was unable to advance on account of disturbances among his people, for "the man Zacharias is substantial, his family is great, and probably it is difficult to induce them to move." In his report to the czar the Crimean ambassador declares that, out of friendship for his royal master, the khan Mengli Giray would take Ghisolfi under his protection, but fears he dare not do so, since Ghisolfi has antagonized the Turks, who are the khan's protectors.

Subsequent events it is evident that Ghisolfi entered the service of the khan, for further negotiations were carried on, and in April, 1500, the czar, instructing his ambassador, refers to Ghisolfi as "Zacharias the Fryazin [*i.e.*, "the Italian"], who had lived in Circassia and is now in the service of Mengli Giray, but who never reached Russia".[60]

---

[59] References of documents in Rosenthal, H., s. v. Guizolfi (Gielfuxis), Zacharias de, in *Jewish Encyclopedia*: http://www.Jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=493&letter=G&search=guizolfi

[60] *Ibidem.*

It is very clear that Zaccaria was, on the foreigner eyes an "Italian" of Black Sea, or rather with a terminology more actual and accurate, a "true Italic", resultant of the Italo-Tatar cohabitation. A definition that doesn't exclude the religious belonging.

In the matter of predominant *presence of cultural elements*, included the *hiddens* that, automatically lead us to the identification of the undeniable presence of elements of *persistent Italianity* we cannot forget the basic theme of the language that, in this article, we can subdivide in two main items: the use on Chancelery (diplomatic and commercial) and the use on maritime communications (*lingua franca*).

As a matter of fact, in Levant, during the centuries, had been mainly the Italians (and the Italics) to hold the functions of *dragomans* (*tercüman*),[61] the official interpreters and translators, very useful for every linguistic translation, commercial such as diplomatic.[62]

In the beginning of Mongol domination they are recruited among the resident merchants. Among the most famous there was the Venetian merchant Pietro Vilioni, resident in Tabriz in 1264. When they needed, the Mongols sent these merchants as interpreters or guides of their ambassadors, as happened to Genoese Tommaso de Anfussi in 1287, that was charged by the Il-Khan to go with Rabbam Sauma to the Pope and to the Kings of France and England,[63] or as Buscarello de Gisulfi (Ghisulfi), that took part in different ilkhanid embassies in Western Europe between the end of the XIIIth and the first decade of XIV century.[64]

With the rise in Crimea of Giray dynasty, Italian, together with Latin, was often followed as diplomatic translation language in the relations with Poland during the first period of Crimean Khanate[65] (a signal of the Italic presence in this Black Sea area) and some Crimean Tatar ambassadors have a name undoubtly Italic.[66]

Translator of Italian origin were employed also by the polish special office (Crown Chacellery) charged with the relationships with Ottoman Empire and with the Crimean Tatar (Pietro Marini, Francesco Giuliani, Angelo Crutta, only for record the most important).

In addition, if we consider that the text in western language Küçük Kaynarcı Treaty (21 July 1774), that has ratified the end of Crimean political independence, was redacted in Italian language between the counter-parties Russian and Ottoman,[67] the place of Italian language in the diplomatic relations of Great Powers of the Black Sea area was not of second level.[68]

---

[61] We can note the not arbitrary coincidence of the name with the "emancipate" jadidist revue founded by Ismail Bey Gaspiralı.

[62] http://www.islamistica.com/giuseppe_cossuto/levantini.html

[63] Phillips, *Op. cit.*, p. 102.

[64] *Ibidem.*

[65] The problems regarding the dates and other various aspects of the foundation of Crimean Khanate are exposed in Nagy Pienaru, "Fondarea Hanatului din Crimea", *Moştenirea Istorica a Tatarilor*, I, 2020, pp. 107-122.

[66] Jan Reichman and Ananiasz Zajaczkowski, *Handbook of Ottoman-turkish diplomatics*, Mouton, 1967, p. 158.

[67] An image of commemorative plaque of the Treaty, with the part in Italian is reproduced here: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Treaty_of_K%C3%BC%C3%A7%C3%BCk_Kaynarca1.jpg.

[68] How underlines Bernard Lewis, *I musulmani alla scoperta dell'Europa*, Mondadori, Milano, 1992, p. 76: "Da quanto ci risulta l'Italiano rimase, per un certo tempo, la lingua europea più

As an enclosure of a circle, the last Khan of Crimea, Şahin Giray (Edirne 1745-Rhodes 1788) knew very well the Italian language and culture and studied in Venice. He tried, during his brief realm to re-build and modernize the Crimean Khanate. These reforms centered on the economy and government infrastructure but included opening factories and moving the capital from Bahçesaray to Caffa.

With these and other historical basis the common legacy of Italians and Tatars is an undeniable matter of fact of a "multicultural" area, including mainly the actual States of Romania, Bulgaria, Crimea and Turkey, where they lived together for centuries.

Franks of the coast and Turks of the inland: as good had perceived was *aveva ben intuito* Cafer Seydahmet, unconsciously changing Angiolello's phrase regarding riguardo Caffa: "luoco era tenuto per Genovesi, et il resto della campagna da Tartari".[69]

*

The Italian and Tatar during the conquest of Caffa according to *Historia Turchesca (1300-1514)* of Donado da Lezze (G. M. Angiolello) from the edition of I. Ursu, Ed. Ac. Rom., Bucarest, 1910, pp. 72-83.[i]

[72] Della presa di Capha

Essendo in differentia li signori di Capha, città de' Genovesi, posta di là dal Mar Maggiore, questo luoco era te[73]nuto per Genovesi, et il resto della campagna da Tartari. Havendo il Gran Turco mandato a Capha a dimandar alcuni garzoni schiavi fugitivi di Trabizonda, per haver parlamento con Eminech Capitano dell'Imperatore della campagna, dal qual hebbe promess' et fede di esser favorevole, et propitio ad ogni impresa li fosse com essa per il Gran Turco. Et avanti il partir di detto ambasciator, havendo havuto notitia li governatori di Capha di questa prattica carcarono di spegner il fuoco, che già era intrato nell'interiora, ma portarono l'acqua col crivello, perchè in continente nacque divisione fra essi governatori, che come è stato sempre di Genovesi d'esser divisi al bene, et amici alli tradimenti et al male, alcuni cercavano la morte di questo Eminech at altri lo difendevano. Hebbero modo di far venir l'Imperatore in Capha che conducesse il detto Eminech et venne li fatto ch'egli procurando di avvelenarlo et datogli il vèleno, ma quella parte, che lo favoriva, lo avvisò, et esso non volse mangiare di cose li fosse poste dinanzi. Era in suo potere di farlo occidere dentro di Capha, et fu arricordato da molte persone et non si seppero mai accordare di farlo, et, perchè li governatori di Capha havevano giurisdittione di eleggere signori della campagna. Era un altro signore per capitano, il qual' haveva nome Saxtech, figliuolo di

---

diffusa tra i turchi e, persino nel XIX secolo, i barbarismi europei che si rinvengono nella lingua turca hanno invariabilmente forma Italiana. Si tratta di termini politici, meccanici e di sartoria, indispensabili per designare gli abiti, i congegni e le istituzioni di origine europea successivamente adattate alla realtà turca."

[69] *Op. cit.*, p. 73.

Manech, credendo con questo mezzo dismetter il detto Eminech, il quale Saxtech imboccò i consuli, e l'altri cittadini per esser favorito, il questo era contra l'opinione dell'Im[74]peratore. Il qual uscito di Capha, et dubitando Eminech d'esser preso, scampò con pochissimi cavalli et menò con lui un fratello dell'Imperatore, il quale haveva nome Chaidar di farlo lui Imperatore se voleva aiutarlo che tornasse capitano et signor della campagna. Ogni giorno correva sin le porte di Capha, et facevano gran danni.

L'Imperatore di nuovo ritornò in Capha, et cercava di pacificar le cose della campagna, et dismetter l'uno et l'altro, cioè Chaidar suo fratello, et Eminech Capitano, et così havria fatto, se li governatori di Capha gli havessero' atteso, ma per haver manzato grossamente, chi da uno, chi da l'altro, et sperando di manzare maggiormente, perfidiando in tal maniera, che mai non fu rimedio, che volessero prender partito, et stettero in questa contentione che ciascuno voleva usar modo fin'alla venuta dell'armata del Turco, che sprovvedutamente venne sopra Capha, a dì ultimo di Marzo a hore 22, et benchè sapevano della grand'Armata che si metteva in ordin'a Constantinopoli et a Gallipoli, non sapevano però dove dovesse andare, et pur gl'era dato avviso da più bande che detta armata si feceva per Capha, et massim'a dì 21 Maggio certo lo sapevano, et cominciarono da quel giorno sin al dì che gionse di continuo a non restar mai di far provisione, di fortificare la terra di ripari, muri, et di fossi, et d'apparecchiar'artegliarie, ma tutto era in vano, perchè la fortezza di Capha era l'haver accordo con la campagna, ma era il contrario, ogni dì si combatteva con quelli della campagna, et tenevano la terra assediata, et davano il guasto alle vigne, et alle possessioni della terra, tamen parte di quelli primati della campagna cercavano accordo, et pregavano di haver pace con Capha, perchè ancora loro senza la terra stavano con grandissimo detrimento, et mai quelli chè governavano la terra volsero prender accordo per esser divisi, che l'una parte favoreggiava Eminech, l'altra

[75]Saxtech, et a tal modo il diavolo gli havev'accecati, che ancorchè s'intendesse di venir la rovina del Turco addosso, non fu mai rimedio d'accordarli insiem'a bene commune, che se la campagna era d'accordo con Capha, l'Armata del Turco non havria m'ai ottenuto di metter scala in terra, ne d'accamparsi a Capha, che fu un grandissimo terrore a tutta la brigata, et questo fu per il poco governo delli governatori, che se havessero voluto, havriano saputo d'hora in hora la sua venuta, et gionta quella sera lontano da Capha, dove hebbero parlamento con Tartari, et inteso come loro havevano guerra con Capha, la qual cosa fu a Turchi di grandissimo favore. Il primo dì del Giugno circa hora di terza, messe scala in terra ad un luoco dov'è la Chiesa di santa Maria, dove discargò 1.000 cavalli, et distesi li paviglioni, et in quel medesimo dì circondarno la terra, et andarno fino sopra le porte, La detta armata fu di 350 vele cioè 208 galere compite, et 4 galeazze. Il resto erano palandarie, et foste, et altri navilij, et avanti che detta [76] armata si. partisse da Capha si trovarono da 500 velle et più.

Il 2° dì di Giugno discargarono 14 bocche di bombarde, et in cadauna tal due, et tal tre cannoni haveva, delle qualli ne messero 4 per contra le torri et rivelino di San Teodoro, et altri tre messero per contra la porta, e rivelino di San Georgio, et quattro che tiravano dentro dalla terra alle case e dì et notte non cessavano per modo che facevano tremar la terra, et furono morti alcuni huomini alle poste di dette bombarde, ch'impaurì assai il popolo, per non esser esperti di

guerra simil a questa, pur si preparavano di riparar a più potere donde veniva la rovina. A' dì 6 di Giugno hebbero parlamento quelli di Capha con Turchi, et fecero tregua per 3 giorni, et furono eletti per la terra quattro ambasciatori ch' andassero dal capitano dell'Armata, il qual' era Achmat Bassa, et vedessero che patti potevano havere, li quali ambasciatori furono questi: Ser. Giuliano dal Fusto, S. Battista d'Allegre, S. Sisto Senturio et S. Gregorio Rossi. Che patti et parlamento havessero, non si ha potuto intendere, salvo che loro con le sue corte furono francoggiati con altri 7 famiglie, et tutto il resto della terra vendettero, dandogli ad intendere fraudolentemente haver ottenuto dall'Armata, id est dal Capitano, che le persone che l'havere del tutto fosse salvo, et che tutti coloro ch'erano maritati et nativi del luoco restassero nella terra carazzarij, cioè pagassero tributo al Gran Turco, et che tutti l'altri vivandieri o mercanti fossero in sua libertà, o d'andar, o di stare cpn tutto il suo havere ad ogni suo buon piacere, et con questo inganno dettero la terra senza [77] conferir col popolo, et non aspettando li 3 giorni della tregua, che in termine di due hore fu messo da Turchi le bandiere sopra le porte di San Giorgio, et di Santo Theodoro, che pochi della terra lo sapevano, ch' ancora erano alle poste le persone per le mura, le persone, che non combattevano con Turchi, i quali non sapevano, che la terra fosse resa, che appresso il danno fu gran vituperio. A dì 7 et 8 detto tutti li Vallachi, Rossi, Giorgiani, Zichi et d'ogni natione Christiana fuori li Italiani, furono presi, et levatogli le loro robbe et venduti per schiavi et messi in catena. A dì 9, 10 et 11, il Capitano Achmet mandò un suo commesso con quelli 4 che gli havevano dato la terra, etiam vi era un M. Aluise di Gasparino, ch'era del numero dei franchomati, i quali tutti havessero ad essaminar et scrivere la conditione d'ogn'uno particolarmente, si dei franchi, come d'Armeni, Greci et Giudei et d'ogn' altra natione et così scrisse tutte le anime, dimandando puntalmente a ciascuno, oltra la conditione, di qual luoco fosse, et quanto era che stava in Capha, et da che luoco era venuto, et s'era maritato, et da quanto in qua, la qual cosa messe gran terrore a tutta la brigata, et massime a' quelli, ch'erano suti al soldo, et a' quelli, che non havevano robbe dubitando non li facessero morire, come già è stato fatto nell'altri luoghi, et per questo rispetto ogn'uno s'ingegnava di dar in nota qualche conditione per mostrarsi mercante, per scampar la vita, et se alcuno dava qualche cosa manco di quello haveva, quelli cinque traditori lo giudicavano et astrengevano molto a dar in nota più di quello havevano, et davano ad intender alla brigata, che questa cosa non si faceva per altro, che per pagar il suo carazzo ordinato, et volse fossero messi li [78] debitori, et argenti lavorati et gioie, che si trovasse haver così nella terra, tutto il mar maggiore.

A dì 12 et 13 fu fatto comandamento in pena dela testa, che si dovesse appresentar li figliuoli et le figliuole di anni 7 fin a 20 et furono tolti circa 3 m. garzoni da 10 fin a 20 anni, et cerniti etiam garzoni, che li piacque da 450; molti, ch'erano maritati, tolse il marito et la moglie, alcuni altri il marito senza la moglie, et la moglie senza i mariti secondo la fortuna et età. Qual gridi, qual pianti, et qual strepiti si viddero mai simili, qual batter di mano, qual stracciar di capelli, et le carne con le proprie ungve ad alcuni fu tagliata la testa per non manifestar i figliuoli, alcuni si ritrovavano impiccati per le braccia, alcuni per il smisurato dolore s'impazziva et andava battendo la notte per la via publica, et quanti tramortiti cadevano abbracciati al collo delli figliuoli. Non so qual infernal Cerbero

non fosse mosso a pietà, et oltre questo tolsero tutt'i schiavi, et schiave si trovavano in Capha che furono da 3 m. et più. Si vidde etiam un'altra crudeltà, che molte lattavano garzonetti d'otto giorni et d'un mese et d'un anno, levar' da parvolini, et di braccia loro, et porli in terra dicendo a colui li erano li tolesse, et le schiave mandarno in galea, vero è che'l dì sequente per forza del dinaro rendetero molti di esse schiave a chi volse spendere.

A dì 17 detto fu fatto le gride, che si dovess'aprir li botteghe, et ch'ogn'uno andass'a. far fatti i suoi come prima, et ch' ogn'huomo s'assicurasse, et non dubitasse più d'alcuna cosa, che fu un poco di refrigerio, all'afflitione delle persone, benchè poco durasse, che non molti giorni doppo fu fatto comandamento, che fu com'un [79] fulgore tempestuoso all'Italiani che in pena della testa, in termine di 3 giorni havessero pagato la metà di quello havevano dato in. nota, et se pur havessero tolta la metà di quello havevano dato in nota, ma volsero denari contati, cosa imposibile, dove fu forza dargli le robbe a prezzo, et a questo modo si venne a pagare più delli 1/4 et a tutti non gli bastò tutta la sua facoltà, et restar in camisa, et volevano, l'oro, et l'argento lavorato, et le gioie per due terzi di! quello volevano, si che si può dir the Capha sia messa a saccomano, che non solamente non s'ascose la robba, ma ciascuno era sforzato dar in nota più di quello si ritrovava havere per timore com' è stato detto di sopra ancora. Non vi dirò li discorsi et li tormenti dati a, quei che non pagavano così presto la metà, fu etiam presa et malmenata.

A dì 18 di Luglio, circa hore due di giorno, fu fatto commandamento, che tutti l'Italiani, et chi contrattava per Italiani, et tutti li schiavi et schiave d'Italiani in pena della testa, in termine d'un dì et mezzo, tutti con la sua, famiglia dovessero esser imbarcati sopra quelli navilij, che gli saranno disegnati, et dal termine a loro consegnato in dietro, se saranno trovati in terra, saranno tagliati a pezzi, et fu fatto commandamento, et grida a pena della testa, che niuna persona di quelle restavano in, Capha dovesse tuor in deposito, ne in salvo, robbe d'alcuna sorte d'Italiani, si che fu forza a' mercanti, li quali. alcuni si trovavano haver li magazzini pieni, et li cittadini ch'havevano le massarie grosse, tuorsi quel poco meglio a loro possibile, et imbarcarsi. Erano molti artegiani, che vivevano a giornate, chi s'imbarcarno senza far. provisione al vivere, e tutto il resto delle robbe de' mercanti; et cittadini rimasero in abbandono. Dall'altra parte si sen[80]tiva un tumulto di famiglie meschine, che s'appresentavano alla ripa per montar in nave, et quanti sono stati di quelli che poi imbarcati hanno portato disagio di pane, et d'altre cose, molti desideravano più tosto d'esser venduti per schiavi che ridotti a tal partito.

Alli XI di luglio tutti si trovarno imbarcati, et alli 12 partirono da Capha, et alli 3 d'Agosto imboccarno il canale di Constantinopoli, et per esser la peste nella terra furono fatti dismontare ad Ascoder cioè dalla banda della Turchia per mezzo Constantinopoli, et doppo cessata la peste, furono ridotti per comandamento del Gran Turco ad habitar in Constantinopoli, et gli fu consegnato un luoco chiamato Cheivicho, dove era al tempo de' Christiani un barco dell' Imperatore, et volse il Gran Turco che tutti li Caphioti stessero uniti, et si facessero case par habitare, et non potessero stantiar in altra contrada in pena a loro, et a chi gli dava ricapito d'allogiare. In breve tempo furono fabricate case honorevoli et chiese, si che fu fatta delle belle contrade che siano in Constantinopoli botteghe, et mercato, et al dì d'hoggi non si chiama più el Cheivicho, ma Capha, per amor dell'habitanti.

Ancora quest'armata avanti la sua ritornata tolse il Cupa, el Zibano, etil Todoro Lumanicha et molt'altri luoghi alla riviera del Mar maggiore, et soggiogò molte nave.

[81] (parla di alcune vicende di Belgrado)

Hora torniamo ad Achmet Bassa. Avanti il partito suo da Capha, havendo cernito circa 300 putti, la maggior parte di .loro Italiani et forestieri venuti a Capha da Genova et altri, luochi con mercantie et altri suoi disegni come accade, li fecero montar in nave tutti a cargar detta nave d'assai meglioramenti per mandar al Gran Turco, et partita la nave da Capha per andar a Constantinopoli furono alcuni di quelli putti più prattichi del mare degl'altri, i quali havevano navigato et fatti viaggi in diverse bande del Mar maggiore da [82] luoco a luoco, et alcuni ben intendevano il mestiere, et l'ordine del navigare, et secretamente la maggior parte s'accordarono di non voler esser menati a Constantinopoli et esser schiavi de' Turchi, et così navigando, quando conobbero. esser in luogo da poter far il fatto suo, tutti ad un'animo secondo l'ordine data assalirono i marinari et altri suoi. contrarij, li quali erano in detta nave all'improviso, et superati, alcuni morti, altri fecero saltar in mare, et così: acquistato il dominio della nave, tolsero la volta di Moncastro, la qual città è del Conte Stefano, signor della Vallachia, et è posta' sopra il detto mar maggiore, et gionta la nave a salvamento furono accettati, el il conte Stefano, detto da Turchi Carabogdan, tolse le robbe. con la nave et lasciò in libertà detti giovinetti de' quali la maggior parte andarono in Polonia et in Ongaria, et ultimatamente. passarono in Italia et a Genova.

Il Gran Turco intendendo questo, adirato, spedì un ambasciatore al Conte Stefano, il quale gli pagava tributo,. che facesse che havesse la sua nave con le robbe e tutti li garzoni senza fallo, altramente s'aspettasse alla sua ira. La risposta del Conte Stefano fu che lui non era obligato a tal cosa, imperochè li suoi porti et terre erano liberi, et che ciascuno ci può arrivare, e stare, e andar a loro piacere, et ch'ogni hora v' arriva gente, et che lui non ha. da tener mente a tal cosa, et che quelli, ch' erano venuti con detta nave, erano capitate altre flate de li con sue [83] mercantie et non erano stati interdetti, ma liberamente lasciati andare al suo viaggio, et così haveva fatto questa fiata.

[i] Si riporta il testo integrale, senza annotazione. I. Ursu ha stabilito che Donado da Lezze ha ricopiato integralmente una lettera redatta da un anonimo toscano, all'epoca della presa di Caffa lì residente ed in seguito fatto prigioniero dagli Ottomani. La lettera venne pubblicata da M. Canal, *Della Crimea, del suo commercio e dei suoi dominatori dalle origini fino ai dì nostri. Commentari storici*, tomo III, p. 36. La data della lettera è del 15 agosto 1475 da Costantinopoli. Un'altra versione della stessa lettera, con diverse varianti è in A. Vigna, "Codice diplomatico delle colonie Tauro-liguri durante la Signoria dell'Ufficio di S. Giorgio", in *Atti della Società Ligure di Storia Patria*, Genova, VII (1879), 2, p. 239.

Hacı Giray (1438-1466). Han şi negustor

NAGY PIENARU

În amintirea bunicului meu
Abdulachim Kemal

În ultimul pătrar al veacului al XV-lea, canonicul Jan Długosz a lăsat o proiecţie fascinantă asupra fondatorului Hanatului din Crimeea: „Pe la jumătatea lunii august <1466>, împăratul tătarilor Hacı Giray a răposat, otrăvit fiind – precum mulţi spun – de ai săi. Pe toată perioada stăpânirii lui, acesta a păzit şi menţinut o pace desăvârşită cu regatul Poloniei şi cu ţinuturile Rusiei. Omenos şi civilizat şi dornic de a face bine, acesta şi pe creştini se oferise stăruitor să-i ajute cu forţele sale împotriva Turcului, numai să-i ceară acest lucru Cazimir, regele Poloniei; *şi pe tătari, oprindu-i de la prădăciuni şi jafuri, i-a obligat să îşi cultive ogoarele, să se îndeletnicească cu meserii şi meşteşuguri şi să trăiască din muncă sau din negoţ* <s.n.>. Faţă de polonezi, care adesea erau înrolaţi la el, pentru ca aceştia să îşi dea mai multă sârguinţă pentru victorie, în luptele purtate pentru el, şi faţă de toţi creştinii, de oriunde ar fi sosit la el şi locuind în imperiul său, s-a dovedit atât de omenos, civilizat şi generos încât nu părea deloc să corespundă unui om barbar şi educat în religia mahomedană, deşi caracterul nu poate fi judecat după naţie. A murit spre paguba mai mare a creştinilor decât a sa”[1].

Acest portret elogios al unui suveran tătar, de confesiune islamică, însă o frescă fără pereche în întreaga cronistică medievală creştină, creionat de pana unui înalt ierarh catolic, aduce o lumină directoare asupra inovaţiilor produse de proiectul economic chibzuit de Hacı Giray (1438-1466), menit să asigure viabilitatea hanatului întemeiat în Crimeea. Schematic, reforma şi setul de măsuri adiacente au urmărit deplasarea pilonului principal de venituri financiare din structura „economiei de război” (dobândirea de pradă şi robi) în „economia de pace” (producţie şi negoţ) prin protejarea sectoarelor de agricultori, păstori, meseriaşi şi negustori.

[1] J. Długosz, *Historiae Polonicae,* vol. II, Lipsiae, 1712, col. 396-397: *„Circa medietatem Mensis Augusti, Tartarorum Imperator Eczigeri absumptus est, & utnonnulli ferunt, à suis venenatus. Qui sub omni tempore sui Imperii, pacem optimam cum Regno Poloniae, & terries Prussiae, custodiuit & tenuit: humanus, ciuilisque, & bene agenda cupidus. Qui & suis potentiis Christianos contra Turcum, dummodo Casimirus Poloniae Rex id sibi imperasset, enixius se iuuaturum obtulerat, & Thartaros à praedis & rapinis abstrahens, agros colere, mechanicas artes agere, & elaborato, aut mercato coegerat viuere. In Polonos, qui frequenter apud illum agebant militiam, quod enixius in certaminibus, pro eo susceptis, operam suam pro Victoria nauassent, & in omnes Christianos vadecunque ad se venientes, & in suo commorantes imperio, adeo humanus, ciuilis, & liberalis, ut nequaquam barbaro homini, & in ritibus Mahumeticis educato, quamuis nihil attinet mores natione perpendi, conuenire videbatur, maiori Christianorum, quam suo damno extinctus est.”*

Corolarul acestui program l-a constituit eliminarea concurenței genoveze, prin capturarea portului Caffa, cel mai activ centru comercial din întreg bazinul Mării Negre. Etapele de conflicte tătaro-genoveze au alternat cu cele de boicot din partea tătară şi s-au intersectat, mai ales în deceniul al VII-lea, cu faze de parteneriat lucrativ între aceiaşi actori concurenți.

Deşi în rândul elitei tătare crâmlene domina aspirația şi ispita cuceririi bogatului oraş amplasat în apropiere de Solhat (Solgat/Eski Krım), de pe coasta orientală a peninsulei, iar ecourile eşecului militar din 1434 nu se stinseseră deplin, Hacı Giray, spirit pragmatic, a încheiat o convenție cu autoritățile din Caffa încă de la începutul domniei sale. Noua înțelegere tătaro-genoveză, cuprindea alături de formula clasică de loialitate: „prieten prietenului şi duşman duşmanului", prevederi ce reglementau negoțul între tătari şi caffioți. Textul scris al acestui acord nu s-a conservat, însă o parte din clauzele ei pot fi depistate şi recompuse în esența lor prin apelul la terțe surse documentare contemporane, precum registrele întocmite de administratorii contabilității vistieriei (*massarii*) din Caffa şi „Statutul" acestui oraş intrat în vigoare în anul 1449.

În acordul parafat de Hacı Giray au fost incluse prin reactualizare câteva dispoziții prezente în tratatele tătaro-genoveze din anii 1380-1387, prin care hanul Hoardei de Aur , Toktamîş legitimase juridic stăpânirea Genovei nu numai asupra porturilor Caffa, Cembalo (Balaklava) şi Soldaia (Sudak), ci şi asupra „litoralului Goției" (*riparia Gotie*) şi a „litoralului Soldaiei" (*riparia Soldaie*), cesiune teritorială care a stăvilit perspectiva constituirii unor centre portuare ostile genovezilor[2]. Vremelnic, Hacı Giray a acceptat acest transfer de patrimoniu teritorial şi chiar a vândut terenuri în folosul oraşului Caffa.

Pare verosimilă supoziția pe care o propunem, anume de a-l substitui pe Hacı Giray în enigmatica autoritate tătară care a vândut genovezilor fortul Lerici (Illice), de la gura Niprului, centru comercial capturat ulterior, în jurul anului 1454, de voievodul Moldovei Petru Aron[3].

Prin clauze speciale se asigura mutual deplina securitate a negustorilor, integritatea mărfurilor traficate, extrădarea sclavilor fugari şi rambursarea debiturilor. În perimetrul Caffei, interesele comerciale ale hanului erau asigurate printr-un vameş, iar pricinile iscate între supuşii hanului erau în competența unui *tudun*. Comunitatea Caffei numea un *daruga* (guvernator civil), dregător care mijlocea legăturile cu hanul[4].

---

[2] Analiza acordurilor tătaro-genoveze din perioada 1380-1387 la Virgil Ciocîltan, *Restaurația Hoardei de Aur şi tratatele tătaro-genoveze din anii 1380-1387*, în „Revista istorică", t. I, 1990, nr. 6, p. 571-595; Enrico Basso, *Il „bellum de Sorcati"ed i trattati del 1380-87 tra Genova e l'Orda d'Oro*, în „Studi Genuensi", nuova serie, 1990, p. 11-26; Şerban Papacostea, Virgil Ciocîltan, *Marea Neagră, răspântie a drumurilor intercontinentale. 1204-1453,* Constanța, 2007, p. 193-194.

[3] Ştefan Andreescu, *Politica pontică a Moldovei: Ştefan cel Mare şi castelul „Illice"*, în „Revista istorică", t. VII, 1996, nr. 7-8, p. 511-520; Enrico Basso, *„De rebus castri Ilicis et alia": Genova, la Moldavia e la Valacchia fra cooperazione e contrasto nel secondo Quattrocento*, în vol. *Italia e Romania. Due popoli e due storie e confronto (sec. XIV-XVIII)*, ed. S. Graciotti, Firenze, 1998, p. 93-96; Alina Minghiraş-Robin, *Du nouveau sur l'afaire du chateau de Lerici et les frères Senarega*, în vol. *Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani*, ed. I. Cândea, V. Sîrbu, M. Neagu, Brăila, 2004, p. 613-623.

[4] Din registrele *massariei* din Caffa din anii 1440 rezultă că *daruga* era ales de comunitatea oraşului şi nu numit de han. Asupra rosturilor dregătoriei *daruga* în lumea turco-mongolă, vezi István

Funcționarea unei clauze a tratatului lui Hacı Giray este mărturisită de o înregistrare consemnată în registrul *massariei* din Caffa sub data de 2 martie 1446, când s-au rambursat cheltuielile ocazionate de demersurile întreprinse pentru rezolvarea cazului naufragierii unei nave genoveze pe coasta tătară. Recuperarea legală a prejudiciului s-a efectuat prin apelul la „litera pactului încheiat de împăratul tătarilor cu comuna Genovei la Caffa" (*litteras pactorum imperatoris Tartarorum et commune Janue in Caffa*)[5].

Convenția tătaro-genoveză nu prevedea explicit pentru Caffa obligația achitării unui tribut pecuniar către autoritățile tătare din Crimeea. Socotelile Caffei din anii 1441-1446 precizează zeci de cazuri de rambursare ale cheltuielilor prilejuite de donații oferite hanului, familiei sale, subalternilor săi, cât şi emisarilor tătari. Doar spezele misiunii împlinite în mai 1442 de ambasadorii Giovanni de Reynaldo şi Francesco de Fieschi, trimişi cu daruri la „împăratul" Hacı Giray, s-au ridicat la 806 aspri[6]. Rosturile acestei ambasade erau cu certitudine de natură comercială deoarece cei doi soli erau bancheri şi negustori notorii. Ultimul, înrudit cu familia Di Negro, gira la Caffa afaceri de sute de mii de aspri în tranzacții negustoreşti cu grâne, țesături, bumbac şi mătăsuri traficate de la Trapezunt[7].

Aceleaşi registre contabile dezvăluie apriat că Hacı Giray beneficia suplimentar din partea Caffei de două stipendii distincte: o subvenție financiară de susținere (*monetan arzir / pecunia alzilis*) şi darul numit *novenas*[8]. Ultima, cu înțelesul de „Nouă" – în valoare de 240 aspri, achitată în iulie 1446 prin „daruga" – intrată în uzul mediului turcofon cu denumirea de *dokuz* şi în cel mongol de *yesun* avea şi semnificație de recunoaştere de donator a subordonării față de primitor[9].

Aceste venituri externe erau insuficiente si departe de a permite lui Hacı Giray de a consolida temelia hanatului său şi de a menține afilierea şi coeziunea marilor clanuri tribale tătare. Pentru a se implica în competiția pentru primordialitate

---

Vasáry, *The Golden Horde daruga and its survival in Russia*, în „Acta Orientalia", t. 30, 1976, nr. 1, p. 187-197; idem, *The origin of the institution of basqaqs*, în „Acta Orientalia", t. 32, 1978, nr. 2, p. 201-206; Donald Ostrowski, *The tamma and the dual-administrative structure of the Mongol empire*, în „Bulletin of the School of Oriental and African Studies", t. 61, 1998, p. 262-277. Ilyas Kamalov, *Altın Orda ve Rusya (Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi),* Istanbul, 2009, p. 173-175.

[5] N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle*, vol. I, Paris, 1899, p. 38-39.

[6] *Ibidem*, p. 35: *pro expensis Johannis de Reynaldo et Francisci de Flisco, ambassatorum missorum ad dictum imperatorem Agicarei, cum dictis exeniis ... asp. DCCCVJ.*

[7] Bancherul Francesco Fieschi, proprietar de nave la Caffa şi Pera, a continuat să facă mari afaceri în Marea Neagră până în jurul anului 1475, Serghej Pavlovič Karpov, *Una famiglia nobile del mondo coloniale genovese: i Di Negro, mercanti „baroni" dei Grandi Comneni di Trebisonda*, în vol. *Oriente e Occidento tra Medioevo ed Età Moderna. Studii in onore di Geo Pistarino*, ed. Laura Balleto, Genova, 1997, p. 602.

[8] N. Iorga, *Notes et extraits*, vol. I, p. 38.

[9] Derivația politică şi sacră a termenului „nouă" provine de la flamura hanului suprem al mongolilor, Cengiz Han, care cuprindea 9 cozi de cal (*tuğ*), *Histoire secrète des Mongols (Mongghol-un ni'uca tobciyan). Chronique mongole du XIIIe siècle*, ed. M.-D. Even, R. Pop, Gallimard, 1994, p. 140, 285. Timur Lenk solicita oraşelor dobândite prin predare diferite cadouri ale căror cantități erau multiplii cifrei nouă, Cuneyt Kanat, *Osmanlı ve Memlûk Devletleri'nin birbirlerine gönderdiği armağanlar*, în vol. *Uluslararası Osmanlı Tarihi Sempozionu (8-10 Nisan 1999) Bildirileri*, ed. Turan Gökce, Izmir, 2000, p. 37.

în lumea tătară din nordul Mării Negre, Hacı Giray avea nevoie de resurse mari, stabile şi permanente. Priceput organizator, Hacı Giray a găsit sursa principală de alimentare a fondurilor sale băneşti în sfera negoţului. Această soluţie pacifică era însă strict condiţionată de împlinirea cu succes a două cerinţe: 1. atragerea înlăuntrul hotarelor hanatului a negustorilor străini potenţi; 2. asigurarea desfacerii pe terţe pieţe a mărfurilor produse în hanat.

Peninsula fertilă şi stepa adiacentă produceau, în anii fără secete, molime şi ploi abundente, recolte îmbelşugate şi permiteau păstoritul turmelor de oi, al cirezilor de vite cornute şi al hergheliilor de cai. Pentru potenţialul economic al zonei de la gurile Donului sunt concludente mărturiile contemporanului Giossafatto Barbaro care relatează despre caravane cu 4000 de cai trimise spre Persia şi despre traficul cu „boi frumoşi" (*boi bellissimi*) care parcurgând Polonia, Moldova (*Blachia*) şi Germania (*Alemania*) ajungeau până în Italia[10].

Din hanatul crâmlean se exportau la Caffa cu precădere materii prime precum: grâne (grâu, mei), furaje (orz), sare, produse apicole (miere, ceară), piei şi blănuri. O furnizare de mei este precizată în actele negustorului de grâne Simone de Levante, care în aprilie 1440 efectuase o tranzacţie cu „meiul din câmpia tătarilor" (*ex miliis campanie Tartarorum*)[11]. Chiar dacă nu se poate întocmi o diagramă a volumului şi a valorii comerţului bilateral între Hanat şi Caffa – datorită sărăciei surselor – totuşi, prin analiza structurii traficului reciproc se poate închega concluzia că tătarii vindeau produse cu preţuri ieftine, în avantajul genovezilor, şi că achiziţionau, prin canalul unic al genovezilor, sortimente de marfă scumpe: mirodenii, postavuri, articole de lux, stofe, mătăsuri, etc. Acest schimb teoretic neechivalent era şi practic neproductiv pentru trezoreria lui Hacı Giray deoarece angrena o scurgere monetară dinspre Hanat spre Caffa. În plus, negustorii genovezi alimentau firav veniturile fiscale produse de centrele de taxare şi impozitare (taxe vamale, de cântărire, de înmagazinare, de pod, de trecere a apei, etc.)[12] amplasate pe reţeaua drumurilor terestre ce traversau teritoriul hanatului pe direcţia Caffa – Perekop şi debuşau la Lwow (Lemberg).

Deţinând monopolul asupra comerţului din Marea Neagră, asigurată de o flotă suverană asupra luciului apei, cât şi siguranţa oferită de fortăreţele lor din Crimeea, inexpugnabile pentru asaltatorii tătari, negustorii din Caffa în căutare de profituri mari şi imediate şi-au deplasat inerent investiţiile din perimetrul hanatului crâmlean în alte zone tătare mai rentabile. Deşi s-au conservat un număr redus de documente privitoare la negoţul cu robi practicat de negustorii genovezi şi veneţieni

[10] Iosaphat Barbaro, *Viaggio alla Tana*, în vol. *Barbaro i Kontarini o Rossii. K istorii italo-ruskih sviazei v XV v.,*ed. E. Č. Skrijinska, Leningrad, 1971, p. 124-125.

[11] Ştefan Andreescu, *Noi ştiri despre exportul de cereale prin Cetatea Albă şi gurile Dunării (prima jumătate a secolului al XV-lea)*, în „Studii şi Materiale de Istorie Medie", vol. XX, 2002, p. 325.

[12] Despre dregătorii tătari şi taxele (*tamga, tartanak, harc haracat, kabacılık, karavulluk, etc.*) din sistemul vamal al hanatului din Crimeea de la mijlocul veacului al XV-lea, vezi Halil Inalcık, *Osmanlı Karadeniz'i üzerinde kaynaklar ve araştırmalar. I. Kefe gümrük bekāyā defteri, 1487-1490 / Sources and Studies on the Ottoman Black Sea. I. The Customs Register of Caffa, 1487-1490*, Harvard University, 1995, p. 98-99. Istvan Vasary, *Jalovanniye gramontii Djucieva Ulusa, dannie italianskim gorodam Kafa i Tana*, în vol. *Istočnikovedenie istorii Ulusa Djuči (Zolotoy Ordâi). Ot Kalki do Astrahani 1223-1556*, Kazan, 2001, p. 202-203.

în nordul Mării Negre, se poate observa că aceştia nu achiziţionau sclavi din târgurile comerciale controlate de Hacı Giray – unde preţurile erau mai ridicate deoarece nu exista o aprovizionare curentă – ci procurau marfa umană direct de la sursa furnizoare. Ilustrativ pentru acest „ocoliş", impresariat de negustorii din Caffa, prin care nu s-a mai nutrit vama colectată de Hacı Giray, este modul în care s-a organizat procurarea unui lot consistent de sclavi în primăvara anului 1442. După datele consemnate în *massaria* din Caffa, autorităţile oraşului au asigurat transportul maritim pe ruta Matrega – Caffa pentru prinţul Kasım, fiul lui Uluğ Mehmed, aducător al „unei prăzi de 500 capete de sarazini" (*cum preda capitum Serracenorum quingentorum*) acompaniat de negustorul Bartolomeo de Flisco[13]. Un alt exemplu este la fel de elocvent pentru refluxul genovez din Hanatul crâmlean. În 1451, patru negustori tătari: Temir Goza (Hoca) şi fiul său Erecip, împreună cu Husain de Saidun şi Dolat Goza (Devlet Hoca), care activau la La Tana (Azak/Azov), au solicitat medierea consulului local, veneţianul Marco Duodo, pentru a recupera o paguba de 3.600 aspri produsă de compania Batista de Via din Caffa[14]. Înclinăm să credem că reclamanţii tătari nu erau supuşi ai hanului Hacı Giray.

Situaţia traficului comercial anemic între Hanat şi Caffa era o realitate cunoscută de Hacı Giray, dar şi de Genova. Acest fapt rezultă cu claritate din modul în care dogele Genovei recomanda conducerii Caffei în 1443 să rezolve petiţia lui Dario Grillo. Acest personaj îndeplinise în 1430 o misiune diplomatică către curtea principelui Lituaniei, Vitold, şi fusese prăduit pe traseu, de banii, caii şi mărfurile sale, de tătari, bunuri a căror valoare totală era preţuită la 200 *sommi*, adică la 2400 lire genoveze. După 13 ani dogele solicita ca petentul să fie despăgubit cu dregătorii remunerate şi, în ultimă instanţă, pentru acoperirea întregului prejudiciu să i se acorde compensator un venit special (*drictus*) din tarifarea tranzacţiilor efectuate de negustorii tătari pe piaţa din Caffa[15].

Legăturile subversive ale Caffei cu rivalul său capital, Seyyid Ahmed, dar şi dorinţa sa ardentă de a impune hanatul ca un pivot lucrativ al traficului dintre nordul şi sudul Mării Negre, l-au determinat pe Hacı Giray să deschidă în Crimeea o nouă cale comercială terestră legată direct prin rute maritime cu porturile Sinope şi Trapezunt. Lipsit de porturi cu instalaţii adecvate, de corăbii dar şi de echipaje marinăreşti[16] – handicapuri congenitale ale puterii tătarilor – hanul din Crimeea a găsit un partener, cointeresat în spargerea monopolului genovez, în Olobei (Uluğbei), principele ortodox din Teodoro. Ultimul stăpânea în limanul Calamitiei

[13] N. Iorga, *Notes et extraits*, vol. I, p. 35-36.

[14] Bernard Doumerc, *Les Vénitiens a La Tana (Azov) au XVe siècle*, în „Cahiers du Monde russe et soviétique", t. XXVIII, 1987, no. 1, p. 12.

[15] Documentul din 1443 precizat ca inedit de S.P. Karpov (*New Documents on the Relations between the Latins and Local Populations in the Black Sea Area* (1392-1462), în „Dumbarton Oak Papers", t. 49, 1995, p. 37) a fost publicat anterior şi integral de Şt. Andreescu, *Trois actes des archives de Gênes concernant l'histoire de la mer Noire au XVe siècle*, în „Revue des Études Sud-Est Européennes", t. XXI, 1983, no. 1, p. 31-50. Istoricul rus a echivalat „summorum ducentorum" cu 300 *sommi.*

[16] Numai în cazuri excepţionale întâlnim marinari tătari angajaţi cu simbrie în echipajele galerelor genoveze, M. Balard, *Le système portuaire génois d'outre-mer (XIIe-XVe siècles)*, în vol. *I porti come impresa economica. Atti della „Diciannovesima Settimana di Studi", 2-6 maggio 1987*, ed. Simonetta Cavaciocchi, Firenze, 1988, p. 34.

un port cu multiple atu-uri naturale care permiteau navigaţia corăbiilor maritime şi activităţile portuare: rada era la adăpost de vânturile dominante dinspre uscat; lipseau curenţii maritimi iar adâncimea apei îngăduia acostarea navelor cu tonaj ridicat[17]. Alianţa regională antigenoveză s-a transformat în jurul anului 1446 într-o coaliţie transpontică prin aderarea împăratului din Trapezunt şi a emirului din Sinope[18]. Tentativele genovezilor de a scinda patrulaterul care aduna pe Hacı Giray, Olobei, Ioan IV şi Ismail, prin stratagema de a angrena pe tătari contra principelui din Teodoro şi de a dobândi cooperarea împăratului din Trapezunt, au eşuat.

Zelos în organizarea exploatării surselor financiare, Hacı Giray a antrenat în deturnarea şi restructurarea dinspre răsărit spre apus a drumurilor comerciale din Crimeea şi pe negustorii din Caffa. Amplitudinea acestui demers tătar subversiv este detaliată de articole şi paragrafe incluse în statutul Caffei din anul 1449[19]. Prin acest act legislativ se considerau ilicite şi erau penalizate operaţiunile orăşenilor caffioţi de a încheia tranzacţii comerciale directe cu hanul, cu dregătorii săi sau cu reprezentantul hanal din oraş. Erau puse sub obroc arendarea şi achiziţionarea salinelor şi a sării din hanat. Un articol special avea ca subiect: „Despre înlăturarea legăturii orăşenilor cu tătarii” (*De conjuctione burgensium cum Tartaris removenta*). Sub pretextul că: „din cauza frăţiei şi legăturii pe care orăşenii Caffei sau o parte a lor o au şi o încheie cu Împăratul tătarilor <Hacı Giray> şi cu supuşii şi cu demnitarii (*baronibus*) acestuia rezultă o mare pagubă şi neajuns (*magnum damnum et incommodum*) pentru această cetate a Caffei şi pentru comuna Genovei, mai ales deoarece secretele sale le sunt dezvăluite tătarilor de menţionaţii orăşeni şi aceasta pentru daruri şi alte recompense pe care le primesc orăşenii de la amintitul Împărat şi de la supuşii lui”, se adoptau măsuri restrictive. Aceste îngrădiri reglementau următoarele interdicţii: „ca orice persoană de sex bărbătesc sau femeiesc de orice condiţie ar fi, să nu îndrăznească sau să cuteze, de acum înainte, personal sau printr-un intermediar să primească sau să facă să primească vreun dar sau vreun lucru sau lucruri de la Împăratul tătarilor sau de la vreun tătar supus al acestuia sau nu”. De asemenea se interzicea găzduirea tătarilor şi „ca nici un orăşean al Caffei să nu îndrăznească sau să cuteze să aibă vreo convorbire cu ambasadori ai amintiţilor tătari care ar veni la Caffa, în amintita cetate a Caffei sau în afara ei, cu excepţia cazului în care amintitul ambasador ar fi avut mai întâi o convorbire (*colloquium*) cu consulul Caffei”.

Mobilul ofensiv urmărit de Hacı Giray şi uriaşa miză economică care a înveninat raporturile tătaro-caffiote au fost raţiunile introducerii în statutul coloniei genoveze din 1449 a unor stipulaţii particulare: crearea unui departament de supraveghere a fortificaţiilor (*officium provisionis*); suprimarea exportului materialelor

---

[17] În şantierul naval din Calamita la sfârşitul veacului al XIV-lea se construiau şi galere, R. Morozzo Della Roca, *Notizie da Caffa*, în *Studi in onore di Amintore Fanfani*, vol. III, Milano, 1962, p. 26.

[18] S. P. Karpov, *L'impero di Trebisonda, Venezia, Genova e Roma. 1204-1461. Rapporti politici, diplomatici e commerciali*, Roma, 1986, p. 165-171. Arhitectura relaţiilor emirilor din Sinope cu Genova la Şerban Papacostea, *Génois et riverains du bassin pontic au XIV*[e] *et XV*[e] *siècles: le cas de Sinope*, în „Studii şi Materiale de Istorie Medie”, t. XXIV, 2006, p. 1-8.

[19] Amedeo Vigna, *Statuto di Caffa*, în „Atti dela Società Ligure di Storia Patria”, vol. VII, parte II, fasc. II, 1881, p. 575-680.

de construcţii; zidarii şi meşterii din şantierele navale nu puteau părăsi Caffa fără permisiunea consulului; toate ambarcaţiunile cu velatură pătrată care ancorau în portul Caffa aveau sarcina de a duce pietre de construcţie, etc.

Deoarece pe scena Mării Negre a apărut un nou actor cu pretenţii, turcii osmani, genovezii nu au reprimat *manu militari* războiul economic declanşat de adversari şi s-au limitat la măsuri de securizare a fortăreţelor deţinute pe coastele mării cu speranţa că flota lor va fi capabilă să blocheze comerţul porturilor concurente.

Manevrele lui Hacı Giray de a submina tranzitul mărfurilor prin Caffa şi de a branşa „piaţa" Hanatului la comerţul internaţional sunt puse în evidenţă de surse documentare care îl focalizează pe hanul crâmlean în postura de mare negustor şi de proteguitor al negoţului.

La începutul anului 1453, printr-un raport semnat de consulul Borruele Grimaldi, massarii şi consiliul bătrânilor din Caffa, cârmuirea din Genova era informată că mari cantităţi de mărfuri erau transferate la Kırkyer (Çufut Kale) „şi la reşedinţa împăratului tătarilor <Hacı Giray>, unde însuşi împăratul a pus de curând să fie construit şi ridicat cu mare râvnă un palat şi locuieşte acolo nu precum obişnuiesc împăraţii tătarilor, ci ca şi cum ar fi un negustor latin" (*et mansionem imperatoris Tartarorum, ubi imperator ipse nuper pretorium in magna forcia construi et fabricari fecit residatque ibi non ut solent imperatores Tartarorum, sed uti esset mercator Latinus*)[20].

Documentul descrie anvergura „inovaţiilor" din dispozitivul pus în mişcare de Hacı Giray menit să transforme capitala sa într-un centru nodal al marelui comerţ internaţional. În cooperare cu conducătorul principatului Mangop, hanul crâmlean croise noi drumuri terestre care debuşau la Calamita (Inkerman), port prielnic acostării bastimentelor negustoreşti[21], în rada căruia – conform mărturiei genoveze – „se desfăşoară un comerţ intens şi sosesc în permanenţă, mai mult decât de obicei, multe corăbii, nave şi galeote ale turcilor cu mulţi negustori şi mari încărcături de mărfuri" (*ad locum Calamite frequens comerchium et acesus continuus ultra solitum fit per multas naves, navigia et galeacias Teucrorum cum magna mercatorum et mercium somma*). Perspectivele sumbre ale destinului coloniei aduse la ştiinţa Genovei – „puteţi fi siguri că oraşul nostru <Caffa> va păţi precum Tana, odinioară mare şi foarte bogată, iar azi în ruină, deoarece este lipsită de negoţul obişnuit şi de sosirile şi plecările negustorilor" – erau urmate de diagrama breşelor produse în venele monopolului genovez asupra Mării Negre: „Pe lângă această scală de la Calamita, turcii de curând au instituit alta <scală> la Savastopoli şi pe coasta de la marginea Zichiei Albe, unde ei ajung cu navele, negustorii şi puzderie de veşminte şi de acolo exportă mulţi robi, care de obicei

[20] Document tipărit şi analizat de Ştefan Andreescu, *Un act genovez din 1453 sau despre limitele metodei cantitative,* în „Studii şi Materiale de Istorie Medie", vol. XXI, 2003, doc. II, p. 146-148 (= în Idem, *Izvoare noi cu privire la istoria Mării Negre,* Bucureşti , 2005, p. 55-60). Raportul lui B. Grimaldi a fost semnalat şi rezumat de Alfonso Assini, *Una „filza" ritrovata. La riscoperta di importanti documenti genovesi su Constantinopoli e il Mar Nero*, în „Romània Orientale", t. 12, 1999, p.30-32.

[21] În secolul al XVI-lea, Martin Broniowski (*Tartariae Descriptio,* Coloniae Agrippinae, 1595, p. 15) descrie cele trei porturi din Inkerman „ad quos naves multae commode accedere".

erau aduşi aici <Caffa>, după cum ordonă orânduiala veche şi prerogativele pe care strămoşii noştri <negustorii> le aveau cu demnitate din vechime" (*Ultra quam frequenter scalam Calamite aliam nuper susitaverunt ipsi Teucri que non parva est in Savastopoli et confine costeria, nuncupata Alba Zicha, quo acessus fit per eos cum navigiis, mercatoribus et infinita rauba et inde extrahunt multa capita que omnia solita erant huc conduci, ut iubent antiquus ordo et prerogative quas nostri maiores in ista civitate antiquitus digne habebant*). Şi se continua graficul: „Pe lângă aceste scale menţionate, de curând este întemeiată una nouă, care dacă ar dura ar fi mai rea decât celelalte" (*Ultra quas specifficatas scalas nuper nova susitatur que si perseveraret ceteris pernicisior esset*). Portul cu pricina era Copa, staţiunea în care debarcau negustorii turci cu mărfuri şi veşminte.

Secvenţele succesive ale giraţiei complete întreprinse de traficanţii turci erau expuse succint: „Aceşti negustori turci cu astfel de mărfuri cumpără un mare număr de robi şi roabe, pe care de acolo îi duc la Kerş (Vosporo), pe rute maritime tainice, cu monoxile şi bărci; de unde pe uscat ajung la menţionatul loc Kırkyer şi de acolo la Calamita. Dacă această situaţie ar continua, pe lângă paguba robilor, de vreme ce turcii şi goţii au înţeles un asemenea confort şi câştig <al negoţului>, ne temem că în scurtă vreme va înceta şi câştigul pe care negustorii noştri şi acest oraş obişnuiau să îl obţină în amintitul Copa şi în toată Zichia; deoarece numiţii turci pot să aducă uşor orice marfă în menţionatele locuri Copa şi Zichia şi să le vândă cu un preţ mai mic decât ale noastre, deoarece aici <la Caffa> astfel de lucruri şi mărfuri se cumpără mai scump şi în acelaşi mod pun preţuri extrem de mari şi în privinţa robilor, iar aceste locuri Copa şi Zichia sunt printre cele mai însemnate membre pe care oraşul nostru le are în acest moment" (*qui quidem mercatores Teucri cum talibus mercibus comperant magnam sommam sclavorum et sclavarum quos exinde secreta via maritima cum monosolis et casapalibus, lignis navigabilibus conducunt Vosporum, unde via terrestri acedunt ad dictum locum Chercararum et sucesive Calamitam, quod si prosequeretur ultra dampnum capitum cum gustaverunt ipsi Teucri et Gotici similem habilitatem et comoditatem dubitamus quod in brevi tempore cessabit et comodum quod nostri mercatores et civitas ista in dicto loco Coparii et tota Zichia percipere soliti erant, quia Teucri antedicti possunt quascunque res in dictis locis Coparii et Zichie expeditivas portare er viliori precio vendere nostris quia hic eiusdem nature res et merces emunt cariores similiter et in capitibus precia multum excesiva conferunt quod nostri facere non posunt, que loca Coparii et Zichie sunt ex prestancioribus membris que ista civitas presencialiter habeat*).

Protecţia negustorilor „turci"[22] care traficau în ambele sensuri între Crimeea şi Anatolia, pe tronsonul maritim direct Calamita – Sinope şi pe cel ocolitor prin cabotajul litoralului oriental al Mării Negre, era asigurată de marina emirului Ismail

[22] Nominalizarea propusă de Şt. Andreescu (*luc. cit.*) şi acceptată de Ovidiu Cristea, *Genoa's Struggle for Hegemony in the Black Sea (Thirtheenth-Fourtheenth Centuries)*, în „Historical Yearbook", vol. II, 2005, p. 132, de a identifica pe des citaţii „teucri" – din actul din ianuarie 1453 – cu „turcii otomani", a fost amendată convingător de Şerban Papacostea (*Addenda et Corrigenda*, în „Studii şi Materiale de Istorie Medie", vol. XXVI, 2008, p. 325-326) prin mai concordantul „turcii din Sinope".

(1443-1461). Ascensiunea acestui emirat pontic în postura de forță navală concurentă este surprinsă în breviarul genovez din ianuarie 1453: „ştim dintr-o relatare sigură că stăpânul Sinopelui <emirul Ismail> a pus să fie construită o navă cu tonajul de 800 modii[23], cu care şi-a propus să facă numai asemenea călătorii, deşi acest lucru este împotriva tratatelor făcute cu noi de curând, prin care amintitului stăpân al Sinopelui nu i se permite să aibă o corabie atât de mare fără permisiunea noastră, dar văzând că nu avem <Caffa> la îndemână forțe pentru a ne opune, nu se sinchiseşte că încalcă pacea, deşi a încheiat-o cu noi de curând” (*certifficati sumus veridico relatu prout dominus Sinoparum fabricari fecit navem unam portate mediorum octingentorum cum qua similia viagia tantum modo facere propoxuit, licet hoc sit contra federa nobiscum nuper condita per que dicto domino Sinoparum non licet tantam navem habere sine nostra licentia, sed visso quod in obstando non habemus promptas vires paucum curat ipsi paci contravenire, non obstante quod nuper eam nobiscum celebraverat*).

Grație intensității traficului comercial pe noile rute, în Crimeea s-a produs o răsturnare radicală de roluri. Antrepozitele din Kırkyer şi Solgat au devenit, contrar situației precedente, furnizori ai Caffei pentru produse precum bumbacuri, mătăsuri şi piei argăsite. Negustorii străini, în special cei originari din Imperiul Otoman, Egiptul mameluc şi emiratul Candaroğulları, erau atraşi de bazarul de robi din Kırkyer datorită prețului redus al robilor şi al cheltuielilor mici pentru transportul lor în portul de ambarcare, Calamita.

Consistența efectului financiar produs de redirecționarea convoaielor de robi şi alegerea de traficanți a unui terminal maritim concurent stabilimentelor genoveze din Crimeea poate fi evaluată dacă comparăm conjunctură economică de la mijlocul secolului al XV-lea cu cea descrisă de Pero Tafur în jurul anului 1438. Călătorul spaniol a consemnat despre Caffa: „În acest oraş sunt vânduți mai mulți robi, bărbați şi femei, decât oriunde în lume şi sultanul Egiptului are oamenii lui aici care achiziționează robi şi îi trimit la Cairo şi lor li se spune mameluci”[24].

Pentru impulsionarea negoțului internațional, Hacı Giray a creat o nouă infrastructură cu drumuri amenajate cu hanuri, poduri, antrepozite şi caravanseraiuri. Totodată, a organizat locații vamale cu vameşi şi stațiuni de taxare a traficului cu dregători speciali însărcinați cu încasarea tarifelor aferente operațiunilor de vânzare-cumpărare, transport, cântărire, înmagazinare etc. Nivelul valoric al acestor taxe era inferior celor din Caffa, însă global hanul a drenat solitar surse financiare consistente.

Dimensiunea pecuniară a câştigurilor dobândite de Hacı Giray din afaceri negustoreşti, în special din vânzarea robilor, desigur egală valoric cu cuantumul pagubelor suferite de Caffa, cât şi modul în care perdanții genovezi au încercat să sufoce concurența emulilor, prin blocarea limanului Calamita dinspre perimetrul

---

[23] La studiul *Un act genovez*, în varianta din vol. *Izvoare noi*, Dl. Ştefan Andreescu a adăugat câteva precizări, din care una stabilea tonajul corăbiei din Sinope la 225, 208 tone. Editorul de izvoare genoveze, ce au adus la lumină episoade necunoscute din istoria tătarilor, a reluat chestiunea (idem, *Addenda et Corrigenda 6. Corabia din Sinope* în „Studii şi Materiale de Istorie Medie”, vol. XXIV, 2006, p. 267-268), apreciind corabia drept „o realizare tehnică excepțională, în măsură să îngrijoreze profund autoritățile genoveze din Marea Neagră şi să stârnească interesul sultanului Mehmet II”.

[24] Pero Tafur, *Travel and Adventures. 1435-1439,* ed. M. Letts, London, 1926, p. 133.

maritim, sunt punctate într-un amplu raport consular adresat metropolei în toamna anului 1455. La 6 septembrie cârmacii Caffei au notificat: „La *Officium Sancti Antonii*[25] nu se mai obține nici un venit deoarece aici nu a mai venit aproape niciun <negustor> musulman, datorită portului Calamita unde au debarcat până de curând; ceea ce nu vor mai face, de vreme ce sunt înspăimântați cu desăvârşire din cauza capturării navei domnului din Sinope, interceptată de Marino Cigalla, împreună cu aproximativ o sută de robi, navă pe care au adus-o aici <Caffa>" (*Ab officio sancti antonij nil estraitur cum nuli saraceni quaxi amplius hic capitant. respectu porti quem actenus habuerunt in calamita. quod tenemus amplius non facient. cum perterriti sint ex captione nauis domini sinopi intercepte per marinum cigalam cum capitibus circa centum. quamque nauem huc conduxit)*[26]. În acelaşi raport se precizează: „şi chiar o galeră a noastră <a Caffei> a capturat două galeote turceşti, lipsite de încărcătură, din care una a fost scufundată pe loc şi una condusă aici până la Cembalo" (*Et etiam galea nostra cepit galeatias duas theucrorum vacuas. quas in eo loco reperiuit et unam huc conduxit aliam in cimbalo*). Corăbiile menționate în document aparțineau cu multă probabilitate emirului turc din Sinope. Lezații actului de piraterie, hanul Hacı Giray şi emirul Ismail, nu au recuperat pagubele iar negustorul Marino Gigalla a revenit la Chios cu prada de 114 sclavi ambarcați în portul Cembalo[27].

Autoritățile din Caffa, experte în diversiuni diplomatice şi politice, pentru a-l extrage pe Hacı Giray din coaliția care reunea alături de liderul tătar pe principele din Mangop (Teodoro) şi pe şeful emiratului Candaroğulları, alianță în care ultimul asigura brațul naval de legătură între Crimeea şi Anatolia, au direcționat tăişul reacției lor armate asupra marinei emirului Ismail (1443-1461). Prin acest tertip, pe de o parte au zăgăzuit vremelnic linia maritimă Calamita – Sinope, iar pe de altă parte, au năruit valențele comerciale ale portului crâmlean.

Pentru a atrage actori potenți în jocul schimburilor comerciale din Crimeea, Hacı Giray a acordat facilități particulare negustorilor străini. La 8 martie 1453, din sarayul său din Kırkyer, Hacı Giray a emis un privilegiu (*yarlık*) de imunitate (*soyurgal*) în beneficiul lui Hakim Yahya, fiul lui Mahmud din Ankara. Beneficiarul scutirii (*tarhan*) era absolvit de plata unui şir de taxe vamale, de drum, de cântărire, de depozitare, de pază etc., cât şi de efectuarea unor servicii în localitățile Kırkyer, Kırım, Kırkediyer, Kerş, Taman (Matrega), Kaba (Copa) şi Kıpçak, asigurându-i-se accesul liber la Caffa[28].

---

[25] Departamentul *Officium Sancti Antonii* din Caffa supraveghea şi controla comerțul cu robi.

[26] Amedeo Vigna, *Codice diplomatico delle colonie tauro-liguri durante la signoria del Banco di San Giorgio (MCCCCLIII-MCCCCXXV)*, vol. I, Genova, 1868, doc. CLI, p. 364-368.

[27] Jacques Heers, *Gênes au XVe siècle. Civilisation méditerranéenne, grand capitalisme, et capitalisme populaire*, Paris, 1971, p. 264.

[28] Akdes Nimet Kurat, *Topkapı Sarayı Muzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan hanlarına ait yarlık ve bitikler,* Istanbul, 1940, doc. 4, p. 68-80; W. Hinz, *Zwei Steuerbefreiungs-Urkunden,* în vol. *Documenta Islamica Inedita,* ed. J.W. Fuck, Berlin, 1952, doc. I, p. 213-217; *Le Khanat de Crimeé dans les Archives de Topkapı*, ed. A. Bennigsen, P.N. Boratav, D. Deseive, Ch. Lemercier-Quelquejay, Paris, La Haye, 1978, p. 33-35, fotocopie la p. 36-37. Editorii au omis în traducerea franceză toponimul *kıpçak*, care apare la începutul rândului 43; A. Melek Özyetgin, *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslüp Incelemesi (Inceleme-Metin-Tercüme-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım)*, Ankara, 1996, p. 112-115, 142-145.

Pe linia protejării negustorilor autohtoni se înscrie privilegiul hanal promulgat la 27 noiembrie 1459, acordat locuitorilor din Kırkyer, mai precis membrilor locali ai comunităților musulmane, evreiești și armenești[29]. Evreii și armenii au primit această concesiune deoarece, de obicei poligloți și dotați cu un spirit mercantilist, îndeplineau în Crimeea rosturi multiple. Prin capitalurile și rețelele transfrontaliere intermediau și coordonau transferul de mărfuri de lux (mătăsuri, mirodenii) dinspre Asia Minoră și Persia și, totodată, traficau articole orientale și tătărești prin nodurile ramificațiilor drumurilor care legau locațiile crâmlene de orașul Lwow. Prin canalul *„via tartaricum”* se distribuiau și arme manufacturate de armurieri și artizani tătari, precum săbii, arcuri și tolbe cu săgeți[30]. Deseori ca negustori, curieri, spioni, diplomați sau translatori, ei au mediat contactele lui Hacı Giray cu regatul polon și cu citadela Caffa[31].

Împlinirea cu strictețe a condiției *sine qua non* a comerțului la mare distanță, asigurarea securității depline a vieții negustorilor și a integrității averii lor, s-a circumscris fondului ambiental prielnic, de toleranță etnică și confesională. Negustori prigoniți de administrația din Caffa au găsit un azil salvator în hanatul crâmlean. La sfârșitul anului 1452 genovezul Lorenzo Spinola, urmărit de creditori, a evadat din închisoare și s-a refugiat la Solgat[32].

Prin amploare și structura participanților, programul economic inițiat de Hacı Giray la mijlocul veacului al XV-lea are un antecedent exponențial de la sfârșitul veacului al XIV-lea. Axa politico-militară Saray-Bursa-Cairo, trilaterala antitimuridă care reunea pe Toktamîș, Bayezid și Berkuk, a avut roade pe plan comercial. Mecanismul cooperării este elucidat de izvoare. În misiva adresată de Uluğ Mehmed lui Murad II la 14 martie 1428 se precizau relațiile excepționale dintre Bayezid și Toktamîș drept fundalul prielnic pentru traficul „negustorilor asociați” (*bazirgan ortaklar*) între Hoarda de Aur și Imperiul Otoman. În 1391, Berkuk a solicitat lui Bayezid să intervină la autoritățile din Caffa pentru eliberarea negustorilor mameluci. În răspunsul său, datat 6 septembrie 1391, sultanul otoman relata că în urma intervenției sale genovezii au eliberat pe negustori împreună cu averea lor și l-a asigurat că negustorii musulmani erau liberi să practice comerțul în teritoriul genovezilor din Marea Neagră[33]. Funcționarea acestui releu a fost

---

[29] V. D. Smirnov, *Tatarsko-hanskie iarlîki iz kollekții Tavričeskoj Učenoj Arhivnoj Komissii,* în „Izveztija Tavričeskoj Učenoj Arhivnoj Komissii”, t. 54, 1918, doc. 1, p. 1-19; M.A. Usmanov, *Jalovannie aktâi Djučieva ulusa XIV-XVI vv.,* Kazan, 1979, doc. 5, p. 32.

[30] Armele de origine tătară sunt semnalate într-un proces derulat la Lwow în mai 1443, *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zvanego Bernardyńskiego we Lwowie*, vol. XIV, ed. Al. Stadnicki, Lwow, 1889, doc. 745, p. 94. În privilegiul primit de Lwow în iulie 1444 sunt enumerați printre negustorii care traficau aici: greci, armeni, sarazini, iudei și „bessermeni”, *ibidem*, vol. V, 1875, doc. 104, p. 133-134.

[31] În 1465, „Cochos Iudeus” a purtat negocieri între Hacı Giray și Caffa, G.G. Musso, *Il tramonto di Caffa genovese,* în vol. *Miscellanea di storia ligure In memoria di Georgio Falco,* Genova, 1966, p. 329.

[32] E. Basso, *Caffa 1453: tensioni interne e difficoltà economiche alla vigilia della caduta di Constantinopoli,* în „Romània Orientale”, t. XII, 1999, doc. 6, p. 84-85.

[33] Ahmed Feridun Beğ, *Münşeat es-Selatin,* vol. I, Istanbul, 1274 H/1857-1858, p. 114-115. Bayezid și-a exprimat speranța că „cele două sultanate sunt ca două suflete într-un singur corp și două mâini într-un singur braț”.

efemeră, fiind anihilat şi distrus de cuceritorul tătar Timur Lenk al cărui program economic viza transformarea Samarkandului într-un centru comercial mondial.

În alte circumstanţe, dar la fel de vremelnic, s-a dovedit şi tentativa regională iniţiată de principele Alexie de Mangop în anul 1431 de a captura portul şi fortul Cembalo (Balaklava) şi de a produce cu concursul tătarilor crâmleni o breşă în sistemul comercial monopolist impus de Genova. Genovezii, în conivenţă cu sultanul otoman şi emirul din Sinope, au recuperat pierderea în anul 1434, redobândind controlul asupra litoralului Crimeei[34].

Perioada de elan al avântului economic generat de ruta Kırkyer– Calamita nu a durat mai mult de un deceniu şi jumătate. Spre deosebire de cazurile precedente – al căror declin a fost parafat în consecinţa unor înfrângeri pe câmpul de luptă – recesiunea din Crimeea s-a datorat marilor mutaţii produse în bazinul pontic după cucerirea de otomani a Constantinopolului. Parteneriatul lui Hacı Giray cu Mehmed Cuceritorul după eşecul tentativei comune de a captura Caffa (1454) în beneficiul hanului, a evoluat lent şi ireversibil, datorită intereselor divergente şi concurente, după o fază tranzitorie de răcire a bunelor raporturi, la deplasarea hanatului crâmlean în rândul statelor oponente Imperiului otoman. Hacı Giray a resimţit şocul economic propulsat de integrarea sub flamura otomană a întregului litoral meridional al Mării Negre prin achiziţionarea fortăreţei genoveze Amastris (1459), a emiratului din Sinope (1461) şi a microimperiului din Trapezunt (1461). Produse care anterior erau tranzitate pe calea mării spre Crimeea, acum erau vehiculate terestru pe ruta transanatoliană mediană spre antrepozitele şi manufacturile din Tokat, Bursa şi Istanbul. La acest releu comercial erau deja racordaţi negustorii moldoveni şi poloni în urma intrării Moldovei sub suzeranitate otomană, umbrelă care a dat o coloratură concurentă „drumului moldovenesc” faţă de „drumul tătăresc”.

Reorganizarea traseelor maritime şi terestre de pe faţada sudică şi vestică a Mării Negre şi instaurarea controlului otoman în periferia imediată a Hanatului crâmlean, pe luciul apei Pontului, l-au determinat pe Hacı Giray să renunţe definitiv la blocada economică a Caffei şi să accepte un nou echilibru cu autorităţile din citadela genoveză.

După un deceniu de tensiuni comerciale şi conflicte armate, care au culminat cu asediul tătaro-otoman din 1454, hanul a încheiat în 1456 o nouă pace cu caffioţii, acord care insera calitatea de tributari pentru genovezii din Crimeea[35]. În contextul politicii expansioniste promovate de sultanul Mehmed Cuceritorul, pentru Genova menţinerea păcii şi alianţei cu Hacı Giray a devenit un vector al

---

[34] Şerban Papacostea, *Genovezi şi otomani în 1431-1434. Din istoria unei alianţe,* în vol. *Istorie şi diplomaţie în relaţiile internaţionale. Omagiu istoricului Tahsin Gemil,* Constanţa 2003, p. 91-96; Idem, *Un révolte antigénoise en Mer Noire et la riposte de Gênes*, în „Il Mar Nero”, t. 1, 1994, p. 279-290; Şt. Andreescu, *Alte acte genoveze cu privire la expediţia lui Carlo Lomellino în Marea Neagră (1434),* în idem, *Izvoare noi,* p. 22-41; Idem, *New Genoese Documents Relating to Carlo Lomellino's Expedition in the Black Sea Area (1434)*, în „Il Mar Nero”, t. V, 2003, p. 259-272.

[35] În 1456 la Caffa s-a înregistrat „notificarea păcii cu Hacı Giray” (*notificandum pacem factam Agigarei*), Gian Giaccomo Musso, *Russia e Genovesi nel Levante nel quatrocento. Note su documenti*, în „Rasegna degli Archivi di Stato”, t. XXV, 1965, nr. 2, p. 233, nota 4.

politicii sale în bazinul pontic. La începutul anului 1458, metropola solicita cârmuitorilor din Caffa pe de o parte să adopte măsuri represive asupra cetățenilor săi care spionau în serviciul tătarilor şi, contrar regulamentelor, retribuiți de tătari „strângeau pentru împăratul tătarilor birul numit *canlucum*" (*colligunt vectigal illud imperatoris tartarorum quod canlucum nominatur*), şi pe de altă parte să trăiască în deplină înțelegere cu Hacı Giray. Totodată, se recomanda ca hanul să fie primit la Caffa cu mare curtoazie iar autoritățile locale să reglementeze amiabil comerțul cu sare din salinele amplasate în hotarele hanatului. Aceste sfaturi prudente prescrise de Genova erau necesare deoarece Caffa nu reuşise să pună stavila expansiunii principilor din Teodoro în Gotia şi să stopeze activitatea comercială grav dăunătoare a portului rival, Calamita[36].

Panta cordială a raporturilor tătaro-genoveze este relevată de un episod consemnat în registrele „massariei" din Caffa. Trezoreria locală a acoperit la sfârşitul anului 1459 cheltuielile ocazionate de serbarea în oraş a evenimentului circumziunii (*sünnet toy*) fiului hanului. Ospeția a necesitat tăierea a 14 berbeci şi suma de 176 aspri. Probabil nu întâmplător, sindrofia a fost găzduită în reşedința negustorului Francesco Guarco[37]. Aceleaşi condici oferă informații asupra legăturilor lui Hacı Giray cu regele Poloniei. Cazimir IV aflat în conflict cu inamicii nordici, cavalerii teutoni, mediase conflictul tătaro-genovez şi dorea articularea hanului crâmlean în rolul de păzitor al hotarelor regatului său, primejduite de invaziile tătarilor din Hoarda Mare. La 10 septembrie 1459 s-a înregistrat: „*Exenium datum legato serenissimi regis Polonie qui venit ad Agigarei et qui venit ad videtur Caffam ...*"[38].

Aflat la zenitul puterii sale, victorios asupra Hoardei Mari, Hacı Giray ca succesor şi suveran legitim al Hoardei de Aur – la scurtă vreme după căderea Trapezuntului – şi-a manifestat năzuința de a revitaliza traficul comercial terestru care lega Crimeea de Lwow. La 22 septembrie 1461 a eliberat un *yarlık* regelui Casimir, în calitatea primitorului de mare duce al Lituaniei, prin care a recunoscut beneficiarului dreptul de stăpânire asupra unor vaste teritorii, între care cnezatele Pskov, Riazan şi Marele Novgorod erau deja subiectul disputei aprige dintre Vilnius şi Moscova[39].

În primăvara anului 1462, în conjunctura în care Hacı Giray încheiase „pace şi înțelegere" (*pacem et fedus*) cu regele polon, autoritățile din Caffa solicitau medierea regelui pentru ca hanul crâmlean să ofere bastionului genovez din peninsulă „auxilia et favores"[40].

În absența datelor statistice, instrumentul comensurabil indispensabil pentru istoria economică, putem totuşi conchide că politica comercială promovată de Hacı Giray a fost pârghia principală prin care a restructurat economia, asigurând

---

[36] A. Vigna, *Codice*, vol. I, doc. CCCLXXVII, p. 808-818.

[37] N. Iorga, *Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor,* vol. III, Bucureşti, p. 37-38; G.G. Musso, *Il tramonto*, p. 317.

[38] G.G. Musso, *Russia e Genovesi nel Levante,* p. 234.

[39] Darius Kołodziejczyk*, The Crimean Khanate and Poland-Lithuania. International Diplomacy on the European Periphery (15th-18th Century). A Study of Peace Treaties Followed by Annotated Documents*, Leiden, Boston, 2011, p. 14-16, 529-533.

[40] A. Vigna, *Codice diplomaticum. Supplementum,* Genova, 1881, doc. XIV, p. 468-470.

tezaurului său resurse financiare suficiente pentru a susține campanii militare victorioase contra adversarilor.

În conjunctura în care banii erau principatul nerv al purtării războiului, dar şi al practicării negoțului, plecând de la premiza că inexistența unei dovezi nu constituie dovada unei absențe, putem conchide plauzibil că Hacı Giray a finanțat tranzacții comerciale care necesitau investiții pecuniare masive. Această supoziție are reazăm documentar în reforma monetară inițiată de Hacı Giray, resort prin care a asigurat o circulație internațională a monezilor emise în numele său. Datorită calității lor, monedele crâmlene circulau şi erau convertibile pe terțe piețe. În spațiul Moldovei, Lituaniei şi al Poloniei, banii lui Hacı Giray erau utilizați în diferite specii de trocuri, în speculații ale samsarilor şi zarafilor sau tezaurizați ca bunuri valorice[41].

Reformele promovate de Hacı Giray nu au urmărit metamorfozarea tătarilor crâmleni din călăreți ai stepei în mânuitori ai coarnelor plugului, dar au avut ca efect durabil sedentarizarea unor colectivități seminomade şi urbanizarea aşezărilor stabile şi prospere.

Documentul genovez din ianuarie 1453 aduce dovada incontestabilă că actul de naştere al reşedinței imperiale Bahçesaray datează din anul 1452 şi că apariția sa pe harta politică a Crimeei s-a datorat performanței traficului şi negoțului organizat şi rulat de Hacı Giray pe ruta Kırkyer – Calamita[42].

Sintagma Han şi Negustor ca rezultat al conexiunii intime între puterea politică şi agenții comerțului poate fi aplicată lui Hacı Giray.

Hacı Giray (1438-1466). Khan and Merchant

Abstract

Hacı Giray, the founder of the khanate of Crimea, was also the initiator of an extensive reform program of Tatar society. His reforms and related measures aimed to transfer the main source of income of the khanate from the "war economy" (acquisition of booty and slaves by raids on the neighboring lands) to the "peace economy" (crafts, manufacturing, and trade), by protecting the lucrative sectors of

[41] Tezaurul descoperit la Cîrpiți cuprindea şi 11 aspri emişi de Hacı Giray. Cea mai veche monedă era bătută la Kırkyer având data baterii: 858 H. (1 ianuarie – 21 decembrie 1454), Octavian Iliescu, *Monede tătăreşti din secolele XIII-XV, găsite pe teritoriul Republicii Populare Române. Notă preliminară*, în „Studii şi Cercetări de Numismatică", vol. III, 1960, p. 263-277. Pentru semnificația „zlotului tătar" – menționat în Moldova pentru prima dată în hristovul emis la Suceava în martie 1446 – care nu era o creație a tătarilor din Crimeea, vezi Ernest Oberländer – Târnoveanu, „*Tartarian Zlots*" *– A Golden Horde legacy in the monetary terminology and practice of medieval Moldavia and its neighbouring countries*, în „Revue Roumaine d'Histoire", t. XXX, 1991, nr. 3-4, p. 189-220. În opinia lui Şt. Andreescu (*Note despre Cetatea Albă,* în idem, *Din istoria Mării Negre (Genovezi români şi tătari în spațiul pontic în secolele XIV-XVII)*, Bucureşti, 2001, p. 15) „zloții tătăreşti" utilizați în Moldova până în veacul al XVII-lea sunt ducații de aur venețieni sau imitații ulterioare produse de genovezi.

[42] Datarea propusă de W. Barthold (*Baghče Saray,* în E.I., ed. I, vol. I, *A-D*, 1913, p. 562-563): *„pe la 1454"*, pentru stabilirea de Hacı Giray a capitalei hanatului la Bahçesaray, a fost preluată tacit de specialiştii în istoria tătarilor, prin renunțarea la dubitativul „pe la", Mehmet Ablay, *Din istoria tătarilor*, Bucureşti, Cluj, 2005, p. 146.

farmers, shepherds, craftsmen, and tradesmen. Giray was successful in connecting the "market" of the khanate to the trans-Pontic trade and making its capital into a nodal center of traffic between the northern and southern regions of the Black Sea. In cooperation with the Prince of Theodoro, the Crimean Khan made new commercial routes leading to the port of Calamita (Inkerman), which was directly linked to the ports of Sinope and Trebizond. The four-member coalition – the Crimean Khan, the Prince of Theodoro, the Emir of Sinope, and the Emperor of Trebizond – posed a considerable threat to the trade monopoly held by Genoa in the Black Sea. Commercial traffic on the new routes elicited a radical reversal of roles in Crimea. Contrary to the previous practice, the warehouses of Kırkyer and Solgat became the suppliers of Caffa, with cottons and silks. However, the economic boom generated by the Kırkyer – Calamita route did not last more than a decade and a half.

With the financiar support officiated by the new routes, in the opening and the proximity of Kırkyer, the proud tatar and the protector of the tradesmen, Hacı Giray like a rich „latin merchant" (*mercator latinus*), built in the year 1452 a new palace (*saray*) known as Bahçesaray, became the future permanent residence of the Khans of Crimea.

Kırım Hanlığı'nda Kölelik ve Köle Ticaretine Genel Bir Bakış

AHMET TÜRK

A-GİRİŞ

Yakın geçmişe kadar olağan kabul edilen "kölelik" kurumu günümüz toplumlarında çok olumsuz bir çağrışım yapmaktadır. Bu kavrayış insanlığın bugün geldiği düzeyde köleliliğin insan hakları ve onuruna karşı olduğu hususunda sağlanan evrensel mutabakatın bir sonucudur. Bu uzlaşma bütün haklılığına rağmen araştırmacılar için kavramsal tuzaklarla dolu ve yanıltıcıdır. Bu noktadan hareketle Kırım Hanlığı'nda kölelik kurumunun incelenmesi de azami dikkat gerektirmektedir, dolayısıyla konunun çok boyutlu olarak ele alınması gereklidir. Karşımıza çıkan ilk sorun Hanlıkta kölelik hususunda bize ulaşan tanıklıkların hemen hemen tamamının yabancılardan gelmesidir. Çoğunlukla Hristiyan olan bu kişiler genellikle kendi dindaşlarının acılarını abartmış ve yaşam koşullarını dayanılmaz olarak tasvir etmişlerdir.[1] Fakat bu tanıklıklar dikkatlice incelendiği zaman aslında şikayet edilenin kölelerin durumu değil bizatihi Hristiyanların Hristiyan olmayanlar tarafından esir edilmesi olduğu görülmektedir.[2] Özellikle Rus ve Sovyet tarihçileri bu bilgileri, Kırım Hanlığı'nın yıkılması ve Kırım Tatarlarının cezalandırılmalarının haklılığı konusundaki tezlerine dayanak olarak kullanmışlar ve kullanmaya devam etmektedirler.[3] Halbuki, bazı görece "nesnel" tanıklıklardan kölelerin durumlarının gösterildiği kadar kötü olmadığı ve hatta bir kısmının (özellikle din değiştirip Müslüman olanlar) Kırım'da kendilerine yeni bir hayat kurdukları anlaşılıyor.[4]

Anlaşılacağı üzere, Kırım Tatar toplumunda kölenin durumunu düzenleyen kurumların başında İslam dini gelmektedir. İslamiyet köleliği geçiçi bir durum olarak görmüş, özellikle Müslümanlığı kabul eden kölelerin azad edilmesini teşvik etmiş ve köleye ev halkından biri gibi muamele edilmesini tavsiye etmiştir. İkinci

---

*Ahmet Türk, Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü (Department of History).

[1] Alan Fisher, "Muscovy and Black Sea Slave Trade", *A PRECARIOUS BALANCE: Conflict, Trade, and Diplomacy on the Russian-Ottoman Frontier*, Istanbul, 1999. s. 35-37. Mesela Litvanyalı Mikhailon kölelerin köpeklerden de kötü bir hayat sürdüğünü alınlarından damgalandığını ve her türlü işkenceye maruz kaldıklarını yazıyor.

[2] agm, p.37.

[3] Bu konuda A.A. Novoselskiy, *Borba Moskovkogo Gosudartsva s Tatarami v Pervoy Polovine XVII Veka*, Moskova, 1948 örnek olarak gösterilebilir.

[4] Orest Subtelny, "Cossack Ukraine and the Turco-Islamic World", *Rethinking Ukrainian History* (ed.Ivan L. Rudnytsky) Edmonton, 1981. s. 123. Bir kroniğe göre Ivan Sirko'nun 1675 yılında Kırım'da serbest bıraktığı 7.000 Slav esirden 3.000 kadarının dönmeyi kabul etmediğini bunun üzerine Sirko'nun ise onları katl ettirdiğini aktarıyor.

tuzak da işte tam bu bağlamda önümüze çıkmaktadır. Köleliğin batı merkezli ve toptancı olarak değerlendirilmesine bir tepki olarak ortaya çıkmış olsa da bu yaklaşım da diğer bir hataya düşüp pratik ile teoriyi birbirine karıştırmaktadır. Şöyle ki, İslami dogmayı (Kuran ve Sünnet) gerçekliğin yerine koyup sorgulamamaktadır, köleciliğin her şeyden önce ekonomik bir faaliyet olduğunu gözardı etmektedir. Her ne kadar kölenin sahibinin evinde görece olarak rahat bir hayat sürmesi mümkün gibi gözükse de temel zorluğun esirin köle pazarına ulaştırılması olduğu ve en büyük zayiatın bu süreçte olduğu unutulmamalıdır.[5] Hem Osmanlı hem de yabancı tanıklar kölelerin esir pazarı yolunda maruz kaldığı muamelinin ağırlığını belirtmektedirler.[6]

Görüldüğü üzere konunun tam anlamıyla anlaşılabilmesi için çok boyutlu olarak ele alınması gereklidir. Bu çalışmada Kırım Hanlığında kölelik ve köle ticaretinin coğrafi, tarihi, kültürel ve sosyo-ekonomik kökenleri incelendikden sonra kölelerin hukuki statüsü incelenecektir. Öncelikle kölelik kurumunun insanlık tarihi kadar eski olduğu ve farklı kölelik türleri olduğu gözden kaçırılmamalıdır.[7] Ne yazık ki popüler kültürün (medyanın) tek tipleştirici etkisinin sonucu olarak bugün sıradan insan için köle denilince akla çoğunlukla 19. yy. Amerikasının güney eyaletlerindeki plantasyonlar ve o plantasyonlardaki kölelerin çileli yaşamı gelmektedir. Halbuki, zikr edilen bölgede teşhis edilen bu usül kölelik kurumunun türevlerinden yalnızca biridir. Kölelik değişik türleri ile yakın zamanlara kadar geçerli bir toplumsal bir olgu olarak kabul görmekle kalmamış zaman zaman da yüceltilmiştir.[8] Kölelik insanlık tarihinin bir gerçeği olarak hemen her toplumda çeşitli tezahürleriyle görülmüştür. Bu konuyu incelerken köleliliğin yalnızca tarihsel olarak farklılaşmakla kalmayıp aynı zaman dilimi ve hatta coğrafya içinde farklı kölelikler olabildiği kesinlikle gözden kaçmamalıdır, yani köleliliğin belirli bir tarihte ve belirli bir coğrafyada farklı türleri bir arada bulunabilir. Mesela Osmanlı İmparatorluğunda aynı anda hem esaret sonucu kölelik hem de bir nevi toprağa bağlı kölelik olan ortakçı kulluk bir arada görülmektedir.[9]

B-KIRIM HANLIĞI'NDA KÖLECİLİĞİN VE KÖLE TİCARETİNİN KÖKENLERİ

Kırım Hanlığı'nda kölelik kurumunun kökenlerini incelersek üç farklı kaynaktan beslenmiş olduğunu görebiliriz. Öncelikle Kırım Hanlığı'nın tevarüs ettiği kadim Bozkır (Türk-Moğol) kültüründe varolan köleciliktir.[10] Cengiz Han yasasında kölelikle ilgili bir çok madde vardır.[11] Hatta Cengiz Han'ın askeri

[5]Alan Fisher, *agm*, s. 35.

[6] Sigismund von Herberstein, *La Moscovie Du XVIœ Siècle*, Paris, 1965. s.170. ve A. Fisher, *agm*, s.35.

[7] Mehmet Zeki Pakalın, *Tarihi Deyimler Sözlüğü*, C. II, İstanbul, 1993. s. 300-302.

[8]*Sosyalizm Ansiklopedisi*, C.I, s.182-189 ve Ekler s.168 ve 569-576, İstanbul, 1988.

[9] Ortakçı kullar hakkında daha fazla bilgi için bakınız; Hasan Tahsin Fendoğlu, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik*, İstanbul, 1996. s. 282-302 ve Halil İnalcık "Köy Köylü ve İmparatorluk", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi. Tebliğler. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul 21-25 Ağustos 1989*. Ankara, 1990. s. 1-11.

[10] Hasan Tahsin Fendoğlu, *age*, s.32.

[11] Curt Alinge, *Moğol Kanunları*, İstanbul, 1967. s. 143-215. Örneğin "kim kaçmış olan bir köleyi veya bir tutsağı bulur ve onu eski zilyedine geri vermezse ölümle cezalandırılır." veya "bir

başarısında ki en önemli unsurlardan birinin, esir edilen kabile mensuplarının basit köleler olarak kullanılması yerine onların nökerlik (yoldaşlık) yoluyla sistem içinde yükselmelerini sağlamak olduğu kabul edilmektedir.[12] Demek ki, Kırım Tatarlarının geleneksel kültürlerinde kölelik vardı. İkinci olarak Kırım Hanlığının da mensubu olduğu İslam dini bütün caydırıcı önlem ve önerilerine rağmen köleliği meşru kabul etmekteydi.[13] İslamiyet köleliğe verdiği cevazın dışında Allah yolunda savaşırken esir almayı meşru görmüştür. Bu prensipler üzerine bina edilen kültür ise Kırım Hanlığı'ndaki kölecilik faaliyetleri için geçerli bir dini ve hukuki zemin sağlamıştır.[14] Son olarak Kırım Hanlığı'nın hüküm sürdüğü coğrafyaya bakarsak; Kuzey Karadeniz steplerinde köleliğin yalnızca var olmakla kalmayıp bölgenin "eski dünyanın" en önemli köle ticareti merkezlerinden biri olduğu gözükmektedir. Bu bölgede köle ticaretinin ne zaman başladığı tam olarak bilinmese de Kiev Rusya'sı ile Bizans İmparatorluğu, Alman devletleri ve İslam dünyası arasında mühim bir köle ticareti olduğu bilinmektedir.[15] Ticarete konu olan bu köleler çoğunlukla Slav asıllı ve hatta Kiev Rusya'sının kendi halkı idi. Kiev Rusya'sının dağılmasından sonra özellikle Dördüncü Haçlı seferi (1204) sonrası kurulan İtalyan ticaret kolonileri, bölgenin Moğol İmparatorluğu devrinde iç bölgelerle de sıkı sıkıya bağlanmasından istifade ederek köle ticaretini üst seviyeye çıkarmışlardır.[16] Kefe ve Azak (Tana)'da kurulan köle pazarları bütün Akdeniz havzası ve Ortadoğu'ya düzenli olarak köle arzı sağlamışlardır. Fakat her ne kadar İtalyan tüccarlar bu ticaretten aslan payını da alsalar köle avcısı değillerdi ve bu işlev Tatarlar tarafından yerine getiriliyordu.

C-KIRIM HANLIĞI'NDA KÖLE TİCARETİNİN GELİŞİMİ

15. yy.'da Kırım Hanlığı kurulduğu ve Osmanlı hakimiyetine girdiği devirde Kırım zaten önemli bir köle ticareti merkeziydi, yeni olan İtalyan köle tüccarlarının yerlerini Osmanlı tebası (Müslüman ve gayr-ı Müslim) tacirlere bırakmalarıydı. Göçebe yaşam tarzlarının da yardımıyla insanları sanki bir sürü gibi yönlendirme ve kontrol edebilme becerileri Kırım Tatarlarını köle yakalama işinde çok usta birer köle avcısı haline getirmişti. Kırım Hanları ve Kırım Tatarları ise bu çok karlı ticareti kolaylıkla benimsedi. Özetlersek, Kırım Hanlığı hem varolduğu devir ve coğrafya hem de mensup olduğu medeniyet itibarıyla köleliği ve köle ticaretini hem hukuki hem de meşru olarak görmüş ve bu faaliyetin ekonomik getirilerinden azami

---

yabancıyı odalığının yanında yakalıyan kimse onu tamamıyle soyabilir, yanında bulunan at, para ve ne varsa alabilir ve onu çırılçıplak kapı dışarı edebilir. Odalık cezalandırılmaz."

[12] B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimai Teşkilatı*, Ankara, 1987. s.100. Bozkır geleneğinde savaş veya kaçırılma dışında mahkumiyet sonucu kölelik de mevcuttur.

[13] Mehmet Zeki Pakalın, *agm*, s.301. ve Hasan Tahsin Fendoğlu, *age*, ve M. Akif Aydın ve M. Hamidullah, "Köle", *DİA*, C.XXVI., Ankara, 2006. S. 237-246.

[14] İslam dini esaret yoluyla köleliği devam ettirirken borçlanma ve mahkumiyet sonucu köleliliği ilga etmiştir. Daha fazla bilgi için bakınız; Hasan Tahsin Fendoğlu, *age*. ve M. Akif Aydın ve M. Hamidullah, "Köle", *DİA*, C.XXVI., Ankara, 2006. S. 237-246.

[15] Alan Fisher, *agm*, s.28. ve George Vernadsky, *Kievan Russia*, New Haven, 1959. s. 149-150. Vernadsky Kiev Rusya'sında esir olarak kölelik yanında borçlanma ve ceza yargılaması sonucunda da köleliğin var olduğunu belirtiyor.

[16] Alan Fisher, *agm*, s.28.

derecede faydalanmıştır. Bu halde, Kırım Hanlığı ve Kırım Tatarlarının yaşadıkları devri ve zihniyeti gözardı ederek kölecilik yüzünden peşinen mahkum etmek yerine bu sistemin nasıl çalıştığını ve işlevini anladıktan sonra karar vermeliyiz.

Yukarıda Kırım Hanlığı'nın zaten hazır olan bir köle ticareti şebekesini miras aldığını ve askeri becerileriyle bu işi daha ileri götürdüğünü belirtmiştik. İfade edilmelidir ki, sürekli bir köle arzı sağlamanın en geçerli yolu askeri harekatlar idi.[17]. Bu askeri harekatları sefer, çapul ve beş baş şeklinde sınıflandırabiliriz.[18] Seferler, Kırım ordusunun genellikle Padişah'ın emriyle bizzat Han veya Gerey ailesinden bir Sultan'ın komutasında gerçekleştirdiği harekatlardır. Kırım askerinin Osmanlı ordusuyla beraber yaptığı savaşlar da sefer olarak sayılmalıdır. Orta büyüklükte ki harekatlar çapul daha küçük ölçektekiler ise beş baş olarak adlandırılmıştır.[19] Sefer Osmanlı ordusuyla beraber yapılacaksa Kırım Han'ına belli bir miktar ödeme yapılırdı.[20] Lehistan-Litvanya ve Moskova tarafından bu akınlara karşı alınan bütün tedbirler yetersiz kalmış ve tahminen bir milyondan fazla Lehistan tebası ve bir o kadar da Moskova Knezliği tebası Kırım Tatarlarına esir düşmüştür.[21] Bu devletlerce akınların durdurulması için yapılan bütün müracaatlar boşa çıkmış adı geçen devletler ya yüklü bir miktarda "vergi" vermeyi kabul etmek zorunda kalmış ya da akınlara katlanmak zorunda kalmışlardır.[22] Kırım Tatar akınlarının etkisi Hanlık Rus hakimiyetine girinceye kadar tam olarak yok edilememiştir. Aslında "hazineyi" ödemek bile kurtulmaya yeterli değildir çünkü Hanlığın iç yapısı gereği kabile reisleri, mirzalar veya gözükara kişiler kendi hesaplarına akınlar düzenleyebilirlerdi.[23] Küçük ölçekli akınlarla başetmek kolaydı sınır devriyeleri bu tür akınları engelliyebiliyor hatta bazen esirleri de kurtarabiliyordu çünkü bu akınların yalnız çapları değil aynı zaman da yapıldıkları zamanlarda belli idi.[24]

---

[17] Bazı bozkır halkları (Nogay, Kalmuk v.d.) ve Kafkas halkları (Çerkes kabileleri) arasında kendi çocuklarını köle olarak satma geleneği vardı.

[18] V. Henzel, "Problema Yasırya v Polsko-Tureçskih Otnoşehiyah XVI-XVII VV.", *Rossiya, Polşa İ Priçernomorye V XV-XVII VV.*, (ed. B.A. Rıbakova) Moskova, 1979. s. 147-158.

[19] *Agm*, s.155. M. Horn akınları Büyük; 5,000 kişiden fazla, Orta; 3,000 kişiye kadar ve Küçük; 250 kişiden az esirin alındığı akınlar olarak sınıflandırmıştır.

[20] Kırım Hanlığına yapılan ödemeler için bakınız; Halil İnalcık, Kırım Hanlığı", *DİA* C.XXV, Ankara, 2002. pp. 450-458. Mària İvanics, Kırım Hanlarının diğer devletler hesabına sefere çıktıkları zaman da aynı parayı aldıklarını belirtiyor bkz., Mària İvanics, "Enslavement, Slave Labour and the Treatment of Captives in the Crimean Khanate", *Ransom Slavery along the Ottoman Borders (early fifteenth-early eighteenth centuries)*, (ed. Gèzà Dàvid and Pàl Fodor), Leiden, 2007. s. 198.

[21] A. Fisher, *agm.*, s. 32-34. ve A.A. Novoselskiy, *age.*, s. 436. 1600-1650 arasında ikiyüzbinden fazla kişinin Kırım Tatarlarınca esir alındığını yazıyor.

[22] Kırım Hanlığının Moskova ve Lehistan'la olan resmi yazışmalarında da eğer akınlara maruz kalmak istemiyorlarsa yüklü bir hazine göndermeleri gerektiği sık sık belirtilmiştir. Örneğin; Kalgay Devlet Gerey Sultan'ın Moskof Çarı Mihail Fedoroviç'e gönderdiği Zilhicce 1039/ 12 Haziran-11 Temmuz 1630 tarihli yarlıkta eğer dostluk istiyorsa hazineyi bir an önce yollaması isteniyor. "... hazinemiz koltkamız ile ve kullarımıznın tıyışların bile cıbarkaysız uzun uzak dostlık kılub iki yurtnın dinçliğin fikir kılgaysız yarlığ-ı şerifimize 'itimad ve itikad itkaysız şulay bilkaysız iki yurtnın yahşiliğin tilab dinç bolganın fikr kılub ana göre tedarik kılgaysız ..." V.V. Veliaminov-Zernov, *Materialı dllia İstorii Krımskogo Hanstva*, St. Peterburg, 1864. s. 63.

[23] M. Horn 1605-1647 yılları arasında çoğu otuzdan az esirle dönülen 76 akın olduğunu belirtiyor. Aktaran A. Fisher, *agm.*, s. 34.

[24] Remmal Hoca, *Tarih-i Sahib Giray Han*, (ed. Özalp Gökbilgin), Ankara, 1973. S. 46., "..., Bu vilayetde akının iki vakti vardır: Biri orak zamanı ve biri kış eyyamıdır."

Akınlar o kadar çok kazanç vaad ediyordu ki bir çok kişi ganimet umuduyla akınlara borç aldıkları at ve teçhizatla dahi katılıyordu.[25] Ordu veya birlikler sakma adı verilen belirli yollardan geçerek akın yapılacak bölgeye giriyorlar bir merkez tespit ettikten sonra koş adı verilen gruplara bölünerek hızla dağılıyorlardı. Bir süre sonra ganimetleriyle birlikte kararlaştırtılan merkezde toplanarak hep beraber fakat bu kez farklı bir yoldan geri dönüyorlardı.[26] Seferin türü ne olursa olsun Kırım Tatarları eşyalar ve hayvanlarla ilgilenmiyor esir toplamayı tercih ediyorlardı, eğer yabancı ordular ile beraber veya yabancı devletler adına sefere çıkmışlarsa esir toplama haklarını garanti altına alıyorlardı.[27] Hem Kırım askeri hem de esirler için en tehlikeli kısım Kırım'a dönüş yolculuğu idi. Kırım askerinin en büyük korkusu düşman ordusuna veya Kazaklara yakalanmaktı çünkü yanlarındaki ganimet nedeniyle ordu çok yavaş hareket etmek durumundaydı ve saldırılara karşı savunmasızdı. Kırım Tatar birliklerinin geri dönerken baskına uğradığı ve ellerinde ki esirleri tümüyle kaybettiği çeşitli seferler vardır.[28] Bu şartlar altında acilen geri dönebilmek çok önemliydi ve işe yaramayacağı veya ayak bağı olacağı düşünülen ganimetten kolaylıkla vazgeçilebiliyordu, bunlar da daha çok yaşlı ve zayıf düşmüşler oluyordu. [29] Yoldaki zorluklar nedeniyle bir çok esirin zayi olduğunu ve bu durumun köle fiyatlarının çok artmasına yol açtığı konusunda şikayetlerin varlığından söz edilmektedir.[30]

D-İSLAM HUKUKUNA GÖRE KÖLELEŞTİRME VE KIRIM HANLIĞI'NDAKİ KÖLELEŞTİRME UYGULAMALARI

Ancak göz önünde bulundurmalıdır ki bir esir ancak ordu Kırım'a kadar ulaştıktan ve Han esirlerden "şer'i" hakkını aldıktan sonra köle haline geliyordu. İslamiyet köleleştirme konusunda normları belirledikden sonra yetkiyi devlet başkanına vermişti.[31] Esirler hakkında verilebilecek çeşitli hükümler vardı. Bunlar;

---

[25] Martin Bronevskiy, *Kırım*, Ankara, 1970. s. 52.

[26] Kırım Tatar akınlarının tasvirleri için bakınız; Guillaume Le Vasseur Beauplan, *A Description of Ukraine*, Cambridge, 1993. s. 49-61 ve Evliya Çelebi, *age*,.

[27] Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C.V., İstanbul,2001. s. 72-73. "... Cümle atların ve kemerlerinde malların Tatar askeri alup sa'ir mal-ı gana'imlerin kavm-i Kazak ve kavm-i Leh alup nehb (u) garet etdiler, zira ahd (u) aman ve yemin-i Kur'an anın üstüne idi kim mal ve canlı makulesi Tatarın ola. Sa'ir kelepür-esbàb sonra Leh'in ve Kardaş Kazağın ola."

[28] *Age*., s. 108., 1068/1657-1658 senesinde Leh-Moskova seferi sırasında esirleri İstanbul'a götürmek üzere yola çıkarken verilen öğüt"... " Sakının, gafil (olman). Bu esirleri ve bu kadar mal-ı ganai'mleri elinizden Kazak kurtarmak içün Perezen suyu kenarında ve Dalbora nam derede önünüz alalar. Ceng edüb mal kurtaralar, gafil mebaş" deyü bizlere tenbih ederken." Ve *age*, C.V. s. 201., Şahinkerman yakınında Doğan (Gazikerman) geçidinde tuzağa düşüşünü anlatırken. "... zira bu kal'a yok iken, Izbaraş seferinde münhezim olup yedi gün yedi gece kaçup bu mahalle geldiğimizde meğer kafir beri kemingahlarında katlanırmış. Atlarımız erenlerimiz yorgun argın bu bu mahalle geldikde kafir önümüz alup bir ceng-aşub edüp aldığımız mal-ı ganaim'imi cümle üsaraları bırağup can havliyle nehr-i Özü'ye kendümüz urup karşu Şahinkirman'a geçüp can kurtarup niçe yüz atlarımız ve gazilerimiz suda yaldadırken kurşumla küffar su içinde altı yüz aded gazilerimiz şehid edüp binden mütecaviz gaziler mecruh beri tarafa çıkdılar. Hatta bu hakirin ol asırda bir abd-i memlukum ve iki atım bu Özü suyunda gark-ı ab oldu."

[29] Sigismund von Herberstein, *age*, s. 170.

[30] A. Fisher, *agm*, s.35.

[31] Hasan Tahsin Fendoğlu, *age,* s.122-140. İslamiyet'e göre esirlerin köle olması için üç şart gereklidir; her şeyden önce meşru bir savaş, esirin esir edildiği zaman gayr-ı müslim olması ve devlet

öldürme (el-katl), köleleştirme, karşılıksız olarak serbest bırakma (menn), fidye karşılığı serbest bırakma (Fidhau'l-esra) veya müslüman esirlerle takas.[32] Ordu Hanlık sınırlarına yaklaştığında Han'ın "Sagu Ağa'sı" (Sagu Moğolca'da beşte bir veya pencik) muhtemelen Or Kapı'da esirleri teftiş edip Han'ın beşte bir dini payını alırdı; eğer Kalgay Sultan veya Nureddin Sultan ordunun başında ise onda bir alırlardı.[33] Daha sonra komutanlar her birlikten esirler seçerek paylaşırlar ve son olarakta askerler kalan esirleri kendi aralarında paylaşırdı. Esir paylaşımı başlamadan öncelikle zararı olan askerlerin zararı tazmin edilip daha sonra paylaşıma geçilmesine dikkat edilirdi.

Kırım dahilindeki paylaşım yapıldığı süreçte esirin kaderi de belli olurdu. Bir kısmı ibret-i alem için idam edilirdi ki bunlar çoğunlukla halka zarar vermiş azılı Kazaklardan seçilirlerdi.[34] Karşılıksız serbest bırakmak pek mümkün görünmemektedir fakat esirleri değiş tokuşta kullanmak daha sık görülen bir uygulamadır.[35] Köle olarak satmaktan daha karlı olduğu açık olan fidye karşılığı serbest bırakma ise önemli bir sektör haline gelmişti.[36] Bunun için asil veya zengin ailelerden gelenler tespit edilmeye çalışılır ve ailelerinin ne kadar ödeyebileceklerinin anlaşılması için gerekirse zor dahi kullanılırdı. Esirin ailesinden bir teklif gelmez ise aileye bir aracı (genellikle Ermeni veya Yahudi) gönderilip pazarlık sürecine girişilirdi. Fidye genellikle çok yüksek olarak istenir ve pazarlık yapılırdı. Pazarlık sonuçlanana kadar esirler genellikle çalıştırılmaz ve gözetim altında tutulurdu. Asiller daha çok Çufutkale'de ve görece olarak hareket serbestisi altında muhafaza edilir diğer esirler ise köylere dağıtılırdı.[37] Asillerin ve zenginlerin fidyeyi ödemeye yetecek malları (her ne kadar zaman zaman aileler tarafından fidye ödemenin reddedildiği durumlarda olsa da) vardı ve fidyenin ödenmeyeceği açığa çıkana kadar işe koşulmazlardı.

Sıradan esirlerin ise fidye ödeyecek imkanları hemen hemen hiç yoktu ve çaresiz durumdaydılar. Yine de ufak dahi olsa bir kurtuluş ümidlerdi vardı; Devlet veya bir hayırsever tarafından fidyelerinin ödenmesi. Hem Lehistan Krallığı hem Moskova Knezliği yıllık "haraç" veya kendi deyimler "hediye" vererek Kırım Tatar akınlarını baştan önlemeyi veya bu ödemeler ile Kırım Hanlığı'nı birbirleri üzerine sevk etmek gibi çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır.[38] Hatta, hem Kırım Hanlığı'nı

---

başkanı veya vekilinin esirin köleliliğine karar vermesi. Bu noktada savaşa katılmayan kadın ve çocukların durumu daha değişiktir yukarıda ki şartlar dışında mütekabiliyet (karşılıklılık) ilkesi ve köle sahibinin cariyenin kendi payına düştüğünü ispat etmesi köleleştirme için gereklidir.

[32] *Age*., s. 116-127.

[33] Hazerfen Hüseyin Efendi, *Telhisüs'l-Beyan Fi Kavanin-i Âl-i Osman*, (ed. Sevim İlgürel), Ankara, 1998. S. 170. Alan Fisher ise Martin Bronevskiy'e dayanarak Han'ın da onda bir pay aldığını iddia ediyor; *agm*., s.35.

[34] Evliya Çelebi, *age*, s. 263. Kırım'dan kaçan Kazakların yol göstermesiyle Kerç kalesini vuran Kalmukları ve Kazakları yakalayan IV. (Sofu) Mehmed Gerey Han'ın (1641-1644 ve 1654-1666) onları nasıl cezalandırdığı. "... kırk yedi bin Kalmık atları ve Kırım'dan bile firar eden Kazakları yine cümle esir edüb Kırım'a gelirler. Ve her Kazak'ı birer eşedd-i ukubetle katl ederler."

[35] Martin Bronevskiy, *age*, s. 55. Yine Bronevskiy Tatarların esir düşenleri kurtarmak konusunda kendilerine göre çok daha kararlı ve ısrarcı olduklarını belirtiyor.

[36] *Age*. s.54.

[37] Mària İvanics, *agm*., s. 207-218.

[38] Alan Fisher, *agm*., s. 41-45.

hem de Osmanlı İmparatorluğu'nu uzun süre uğraştıran Kazak sorunu hem Kırım Tatar akınlarının bölgede yarattığı otorite boşluğu ve hem de Kazakları Kırım baskısına karşı bir alternatif olarak gören Leh ve Moskova yönetimlerinin göz yumması ve teşviği ile yakından ilgilidir.[39] 16. ve 17. yüzyıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu ve Kırım Hanlığı hala güçlerinin zirvesindeyken gönderilen "hazinelerin" herhangi bir etkisi yoktu. Kırım Hanlığı kimi zaman Osmanlı dış politikasına uyarınca kimi zamanda kendi menfaatlerine göre akınları sürdürmeye devam etti ve bu üstünlüğünü kendi yararına kullandı. Lehistan kölelerin serbest bırakılması işini genellikle esirlerin ailelere bırakırken, Moskova esirlerin durumuyla devlet olarak ilgilenme yolunu seçmiş ve mümkün oldukça her sınıftan esirlerin fidyelerini ödemişti. Hazineye ağır bir yük getiren bu uygulama ısrarla devam ettirilmiş ve 1649'da *poloniyaçni sbor* (esir harcı) adıyla bir vergi konulmuştur.[40] Yıllık bütçesi 150,000 ruble olan bu fon uyarınca saray görevlileri ve soylular için kişi başına 20 ila 50 ruble arası ve geri kalanlar için 10 ila 20 ruble arası fidye değeri tespit edilmişti.[41] Ayırılan bütçenin büyüklüğü ve verginin Dışişleri dairesi (*Posolskiy Prikaz*) tarafından toplanıyor olması kölelik sorununun hem maddi hem de uluslararası boyutları olduğunu göstermektedir.

Eğer esir fidyesini ödeme şansına sahip olamayıp köle durumuna düşmüşse gelecek hayatını büyük ölçüde şansı ve yetenekleri belirleyecektir. Han'ın, kabile reislerinin ve yüksek görevlilerinin payına düşen köleler çeşitli amaçlarla kullanılırdı ki bunların başında ev ve çiftlik işlerinde istihdam gelmektedir. Osmanlı'dan farklı olarak Kırım Hanlığı'nda kölelerin devlet hizmetine girerek askeri-idari bir kariyer yapmaları görülmemektedir.[42] Hanlar aynı zamanda kölelerini sık sık kendi siyasi amaçları doğrultusunda da kullanırdı. Özellikle Osmanlı Padişahı ve üst düzey görevlilere köle hediye ettikleri ve konumlarını güçlendirmeye çalıştıkları görülmektedir.[43] Örneğin Kırım Gerey Sultan Bahadır Gerey Han (1637-1641) öldüğünde Padişah'a (I İbrahim 1640-1648) 500 Çerkes köle yollayıp Hanlığı istemiş fakat Hanlık Sofu Mehmed Gerey'e verilmişti.[44] Yine aynı şekilde Adil Gerey Han (1666-1671) Hanlığının onaylanması sürecinde Padişah'a (IV Mehmed 1648-1687) 400 Rus ve donanma için 300 Kazak göndermişti.[45] Son olarak 17. yy'dan itibaren Kırım Han'ının sefer çıkma izni almak için Padişah'a 100 esir yollaması bir gelenek haline gelmişti.[46] Diğer yüksek

---

[39] Kazaklar hakkında bilgi için bakınız; G. Patrick March, *Cossacks of the Brotherhood*, New York, 1990 ve Philip Longworth, *The Cossacks*, New York, 1970.

[40] *Agm*., s. 42. IV. İvan 1535 yılında Novgorod valisine gönderdiği namede Tatarlar tarafından kaçırılan kişiler için maddi yardım toplanmasını istemiştir.

[41] V.O. Kliuchevsky, *A Course in Russian History*, New York, 1994, s. 235. Esir vergisi şehirler ve kilise köyleri için hane başı 8 ruble, diğer köylüler için 4 ruble, devlet görevlileri için 2 ruble idi.

[42] Belki Hanlık idaresinde önemli bir yer tutan Çerkesler bundan ayrı tutulabilir fakat bu kişilerin köle kökenli olup olmadıkları hakkında bilgimiz kısıtlı olduğu için kesin bir karar verilmesi zor gözüküyor.

[43] Mària İvanics, *agm*., s. 197.

[44] Kırımlı Hacı Abdülgaffar, '*Umdetü'l-tevarih*, İstanbul, 1343/1927, s. 123. "Kırım Giray bin Selamet Giray Han Bahadır Giray Han'ın fevti vaktinde taraf-ı devlete Çerakese üserası pişkeş idüb hanlık taleb eylemişdir. Müyesser olmayub Mehmed Giray han'a virüldü."

[45] Mària İvanics, *agm*., s. 197. M. Bronevski'ye göre Han'ın devamlı olarak İstanbul'a hediye olarak gönrdediği esirler bir verginin gereğiydi. Martin Bronevskiy, *age*, s. 49.

[46] *Agm*., s. 197-198. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki bir belgeye göre; "Azametlü Padişahum, hanlara taraf-i padişahiden akına ruhsat verildüği zaman yüz esir dahi ziyade gönderürlerdi ...".

rütbeli görevliler ile Kırım aristokrasisi arasında da köle hediye etme ve bağışlama çok yaygın bir uygulama idi. Kırım Hanlığına miras kalan uygulamalardan biri de belki bir köle için en ümitsiz durum gibi gözüken donanmaya kürekçi olarak gönderilmekti. Köleleri donanmada kürekçi olarak kullanmak Akdeniz dünyasında geçmişi Romalılar devrine kadar uzanan eski bir yöntemdi. Ukrayna-Kazak folklorü kürekçilerin çileli hayatı ve mucize kurtuluş öyküleriyle doludur. Kürekçiler arasında ölüm oranı çok yüksek olmakla beraber eğer başarılı olunursa kaçmaya en müsait durum da kürekçilikti.[47]

E-KÖLE TİCARETİNİN KIRIM HANLIĞI İÇİN SOSYO-EKONOMİK ÖNEMİ

Yukarıda görüldüğü gibi kölelik ancak Kırım Hanlığı sınırı geçildikden ve paylaşım yapıldıkdan sonra hukuki bir statü haline geliyordu ama köleliği Hanlık için vazgeçilmez kılan onun ekonomik yönüydü. Kırım Hanlığı ekonomisi büyük ölçüde köle ticaretine ve köle emeğine dayanıyordu. Kırım Han'ının gelirlerindeki en büyük kalemi kölelerden elde edilen gelir ile Osmanlı devletinden alınan yardımlar oluşturuyordu.[48] Öyle ki, Karlofça (1699) ve İstanbul (1700) antlaşmaları sonucu Kırım askerinin Lehistan ve Moskova'ya akınları engellenince Hanlık ekonomisi ciddi bir bunalıma girmiş ve Osmanlı sübvansiyonuna daha da muhtaç hale gelmişti.[49] Karlofça antlaşmasından sonra Devlet Gerey Han'a gönderilen Şaban 1110/02 Şubat-02 Mart 1699 tarihli fermanda yapılan antlaşma gereğince artık Leh ve Moskova topraklarına yağma ve çapul için akın yapılmaması isteniyordu.[50] Kırım Han'ı sadece esirlerden pay almakla kalmayıp aynı zamanda köle sahiplerinden ve köle ticaretinden de önemli bir gelir elde ediyordu. M. Bronevskiy, Kırım Hanlarının her yıl soylu köle başına 3 altın, sıradan esirler başına 1 altın topladığını ve köle satışlarından da % 10 vergi aldığını belirtiyor.[51] Evliya Çelebi ise 1666'da (Çoban) Adil Gerey Han köle başına 5 kuruş vergi almaya kalktığında kabilelerin nasıl ayaklanıp onu geri adım atmaya zorladıklarını anlatıyor.[52]

Kırım Han'ı köle ticareti üzerindeki kontrolünü yukarıda bahsedilen Sagu Ağası veya Pençik Emini eliyle yürütüyordu. Hem köle tüccarları hem de köle sahipleri ancak Pençik Emini'nden aldıkları belgelerle ticaret yapabiliyor veya köle sahibi olduklarını ispat edebiliyorlardı. II Mengli Gerey zamanına ait Hicri Ramazan 1138/ Miladi Mayıs-Haziran 1726 tarihli bir sicile göre Han tarafından Bahçesaray'lı Kadir Bey isimli bir tüccara Pençik Emini Hacı Mustafa Ağa eliyle

---

[47] Alan Fisher, *agm*., s. 38.

[48] Alan Fisher, "Les rapports entre l'empire Ottoman et la Crimée: L'aspect financier", *Between Russians, Ottomans and Turks: Crimea and Crimean Tatars*, İstanbul, 1998. s. 19-34.

[49] *Agm*., s. 21.

[50] Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri, C.34 S.97. "...Devlet-i 'Aliyye-i ebed-peyvend ile nemçe çasarı ve venedik doju ve leh kralı ve cumhurları ve mosku çarı beynlerinde bi-inayetü'l-allah-ü te'ala muvaza'a ... ve müsalaha vaki' olmakla ba'de'l-yevm mosku çarı ve leh kralının memleketleri muzafatında olan yerlerine tatar 'askerine akın ve çapul virmeyüb te'adi ve tecavüz ve nehb-i garet ve esir ve istirkak misüllü halet ve keyfiyet olmayub ...".

[51] M. Bronevskiy, *age*., s. 49.

[52] Evliya Çelebi, *age*., C.VII., s. 14-15.

köle ticareti yapma imtiyazı verildiği kayıt ediliyor.[53] Yine II Selamet Gerey Han devrine ait Hicri Evasıt-ı Rebiü'l-evvel 1155/ Miladi 16-25 Mayıs 1742 tarihli sicilde Kefe Pençik Eminliğine 200 ve Karasu Pençik Eminliğine 50 adet olmak üzere toplam 250 adet mühürlü kağıdın gönderildiğini belirtiyor.[54] Bu bilgilerin ışığında hem Kırım Hanı'nın çıkarttığı mühürlü kağıtlarla köle ticaretini kayıt altına alıp vergi kaçağını önlemeye çalıştığını görüyoruz hem de biri Kefe'de ve biri Karasu'da olmak üzere en az iki Pençik Emini olduğunu görüyoruz.

Hanlık içindeki gelirler dışında, Osmanlı tarafından Hanlara salyane tahsis edilen Kefe gümrüğü gelirlerinin önemli bir kısmını köle ticaretinden alınan vergiler oluşturuyordu.[55] Kırım Hanlığında köle istihdamının vazgeçilmez olduğu alanlardan biri de tarımdı. Kırım aristokrasisi (Beyler ve Mirzalar) profesyonel asker oldukları için tarımsal faaliyetlerden imtina ediyorlardı yine Kırım köylüsü özgür olup toprağa bağlı olmadığından Kırım asilzadeleri toprağı işletmek için köle emeğine ihtiyaç duyuyorlardı.[56] Kırım Hanlığının nüfus yapısının ve dağılımının bozukluğu da köle emeğine duyulan ihtiyacın bir diğer önemli nedeniydi.[57] Son olarak Kırım'da sık sık yaşanan açlık ve kuraklıklarında hem mali hem iktisadi açıdan köle ticaretine olan bağımlılığı arttırdığı belirtilmelidir.

Kırım Hanlığında köleliğin tamamıyla ekonomik bir işlevi olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bununla beraber köle hukuki olarak bir insan değil meta olarak değerlendirilmiştir; alınmış, satılmış, devredilmiş, miras bırakılmıştır. Kölenin hukuksal statüsü doğal olarak İslam hukukunca belirlenmiş ve şeri hükümlere göre karara bağlanmıştır. Temel sorun elbette kölenin kim olduğu ve köleliğin nasıl başlayıp nasıl sona erdiği idi. Kırım Hanlığı kadı sicilleri bu konuda bir çok örneği kapsamaktadır. İslamiyet'te kölelik konusundaki en temel prensip bir Müslüman'ın köle edilemiyeceğidir. Kölenin sonradan Müslüman olması onun statüsünü değiştirmez yani onu özgür kılmaz azad edilmesini sahibinin kararına bırakır.[58]

F-KIRIM HANLIĞI KADI SİCİLLERİNE GÖRE KÖLELİK KURUMUNUN İŞLEYİŞİ VE BU İŞLEYİŞ SIRASINDA KARŞILAŞILAN BAZI SORUNLAR

Köleliğin sürmesi hususunda üç temel sorun olduğu gözüküyor; birincisi "azat" edilmiş kölelerin çocuklarının karşılaştıkları sorunlar, ikincisi "tedbir"

[53] KHKS. C.53. S.4.

[54] KHKS. C.64. S.62.

[55] Halil İnalcık, "Giray", *DİA*, C. XIV, Ankara, 1996. s.77. Hanlara tahsis edilen miktarı 1,500,000 akçe olarak veriyor. Alan Fisher, "The Ottoman Crimea in the Sixteenth Century", *Between Russians, Ottomans and Turks: Crimea and Crimean Tatars*, İstanbul, 1998. s. 39. Köle ticaretinden alınan verginin 650,000 akçe olduğunu bu miktarında 2,759,499 akçelik toplam gelirin dörtte birine denk geldiğini belirtiyor.

[56] M.Bronevskiy, *age*., s. 47-48. "... İleri gelenleri köylerde yaşarlar. Köylerini ekseri ormanlara yakın yerlerde kurarlar. Her Tatarın bir veya birkaç tarlası vardır. Bu tarlalarını Macar, Rus, Moldovan milletlerinden esirlerine işlettirirler. Böyle esirleri çoktur. Esirlerine karşı kabadırlar ..." Ayrıca V.E, Sroeckovsky, *Muhammed Geray Han ve Vassalları,* Ankara, 1978. s. 45-48.

[57] Mària İvanics, *agm*., s. 193.

[58] Hasan Tahsin Fendoğlu, *age,* s. 99-102. Devletin köleleri resen azad etme yetkisi olduğu istisnasıyla beraber.

sözleşmesinin geçerliliği, sonuncusu "kitabet" hükümlerinin vaktinde yerine getirilip getirilmediği. Azat edilmiş (mutak) köleler sorunu İslam hukukunun bir diğer prensibiyle yakından ilgilidir; kölenin durumunu annesinin belirlediği prensibi. Şöyle ki köleden doğan çocuk köledir ve mülkiyeti köle sahibine aittir bunun tek istisnası cariyenin (kadın köle) efendisinden doğurduğu cocuğun yine efendisi tarafından kabul edilmesi halidir (ummü'l-veled).[59] Kırım Hanlığı Kadı Sicillerinde mutak kölelerin hukuki statülerini ispat etmek zorunda kaldıkları çeşitli davalar vardır hatta bunlardan birisinde durum çözülemediği için dava III İslam Gerey (1644-1654) Han'ın divanına kadar gitmiş ve ancak orada çözüme kavuşturulabilmiştir. Hicri 1057/Miladi 1647-1648 tarihli davaya göre karısı Mustafa kızı Bike'ye vekaleten Kefeli Baki Çelebi'ye göre şikayetçi olunan Ahmed oğlu Mustafa ve Ahmed kızı Raziye kardeşler hicri 1025/ miladi 1616-1617 tarihinde vefat eden Mah-ı Devran Bikeç'in cariyesi Sevcihan'ın çocukları olduklarından ve müteveffa Mah-ı Devran'ın mirası öz kardeşi Mustafa'ya ondan da kızı Bike'ye intikal ettiğinden dolayı hem cariye hem de çocukları da Bike'ye tevarüs etmiş köleleridir. Buna göre vekil Baki Çelebi Mustafa ve Raziye kardeşlerin hür olmadıkları halde hür gibi davrandıklarını ve eğer özgür iseler ispat etmelerini istiyor. Kardeşi adına da söz alan Mustafa ise validesi Sevcihan'ın daha hicri 1005/miladi 1596-1597 tarihinde müteveffa Mah-ı Devran Bikeç tarafından azad edildiğini ve daha sonra hür olarak babası Gedik Ahmet'le 25 flori mehirle evlendiğini ifade ediyor. Sonuçta annesi azad olalı 52 Mah-ı Devran Bikeç vefat edeli 32 sene geçmiş olmasına rağmen bugüne değin kimsenin şikayetçi olmadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine kendilerinden iddialarını ispat için delil istenince güvenilir kişilere geldiği noktada sayfa bitiyor ve davanın gerisi kayıp gözüküyor.[60] Fakat daha ilerideki sayfalarda davanın Han'ın kulağına kadar gittiği ve davanın devamının Han'ın divanında görüldüğü yazılı. Hacı Bayram oğlu Mehmed Efendi ve Hasan oğlu Sofu Mehmed Han'ın divanında şahitlik için hazır olup. Merhume Mah-ı Devran Bikeç'in ölümünden 20 yıl evvel Mustafa ve Raziye'nin anneleri Sevcihan'ı azad ettiğini ve Mah-ı Devran Bikeç Mustafa ve Raziye doğduktan sonra vefat ettiği halde çoçuklar üzerinde hak iddia etmediğini ve bundan başka bugüne değin bu konuda hiç kimsenin herhangi bir itirazı olmadığını beyan ediyorlar. Bu durumun İslam Gerey Han'ın kulağına gittiğini duyan vekil Kefeli Baki Çelebi divana gelmekten kaçınınca itirazından vazgeçtiği ve 36 seneden beri kimsenin şikayeti olmamasına binaen Mustafa ve Raziye'nin hürriyetlerine hükm olunuyor.[61] Bu dava bize kölelik hukukunda annenin önemini açıklıkla gösteriyor baba özgür olsa ve aradan seneler geçse bile ne tür müdaheleler olacabileceğini kanıtlıyor.

Hicri Safer 1057/ Miladi Mart-Nisan 1647 tarihli diğer bir davada ise köle annesinin ve kendisinin özgürlüğünü ispat edemeyince statüsü değişmiyor.

---

[59] *Age*., s. 175-176. Köle evlilikleri dört başlık altında incelenip doğan çocuğun statüsü buna göre belirlenmiştir. A- Köle ile cariyenin ortak çocukları köle olur. B- Köle ile hür kadının ilişkisinden doğan çocuk anneye bağlı olarak hür olur. C- Hür bir erkek ile cariye ilişkisinden doğan çocuk yine anneye binaen köle olur. D- Efendi ile ummü'-l veled cariyeden doğan çocuk yine hür olur.

[60] KHKS, C.3a. S.62.

[61] KHKS. C.3a. S.61.

Abdullah kızı Gülizar'a vekil olan Üçkuyu köyünden Koşay oğlu Devinali mahkemede Hasan Kethüda kızı Fatma'nın vekili Hızır Beşe oğlu Abdülbaki Çelebi'den anne tarafından kızkardeşi olan Gülizar ve kızı Şems-i Mah'ın Hasan Kethüda'nın köleleri iken Hasan Kethüda'nın ikisini de azad ettiğini ve Abdülbaki Çelebi'den bu durumu tasdik etmesini istemiştir. Abdülbaki Çelebi'nin inkarı üzerine Devinali adına şahitlik yapan Kurmaş oğlu Mevlud ve Gazi Mehmed oğlu Devingeldi Gülizar ve Şems-i Mah'ın azad edildikleri hakkında şahadet ettiler. Fakat iddia edilen olayın çok eski olması ve şahitlerin yetersiz sayılmaları üzerine Şems-i Mah'ın köleliğinin devamına karar verilmiştir.[62]

Yukarıdaki gibi sorunlarla karşılaşmaktan kurtulmanın en güvenli yolu azad edilen kölenin bu durumu mahkemede şahitler huzurunda kayıt ettirmesi olarak gözüküyor. Bu konuda azadlı kölelere kolaylık sağlanmış kadılardan ıtıkname karşılığı en fazla bir kuruş alınması istenmiştir.[63] Bir çok köle mahkeme önünde hür olduklarını kayıt ettirme yolunu seçmişlerdir. Örneğin Hicri 1057 Rebiü'l-evvel/ Miladi Nisan-Mayıs 1647 tarihli sicilde vefat eden Seferşah'ın İvan adlı erkek ve Devlet adlı kadın kölelerini ölmeden azad ettiği İsmail oğlu Mehmed ve Hızır oğlu Piri şahitlikleriyle asabesi (baba tarafından) mirasçısı Baki Mirza'nın yanında ispat edildiği için İvan ve Devlet'in özgür oldukları kayıt edilmiştir.[64]

"Mükatebe" veya "kitabet"'in azadlı kölelerin karşılaştıkları en önemli sorunlardan birisi olduğu yukarıda belirtilmişti. Mükatebe kısaca kölenin hürriyetini belli bir bedel karşılığında satın almasıdır.[65] Kitabet anlaşması yapan köle bazı haklar kazanır örneğin mukavele yapma (kitabetin kendisi bir mukaveledir), mukavele süresince satılamaz, devredilemez kısacası kitabet şartlarını yerine getirmesine karşı işlere zorlanamaz. Kitabet koşulları genellikle belirli bir süre çalışma ya da belirli bir üretim kotasını doldurmakdır. Örneğin Hicri 1057 Rebiü'l-ahir/ Miladi Mayıs-Haziran 1647 tarihli sicilde Otar köyünden Abdullah oğlu Yusuf mahkemede Rus (Ukrayna) asıllı Müslümanlığa dönmüş kölesi Abdullah oğlu Rüstem ile yedi sene çalışma karşılığı kitabet anlaşması yaptığını belirtiyor. Köle Rüstem'in bu yedi senenin altı senesini tamamladığını bir sene daha çalışırsa mükatabe şartlarını tamamlayarak azad olacağını Rüstem'in de tasdikiyle kayıt ettiriyor.[66]

Yine Hicri 1057 Zi'l-hicce/Miladi Aralık 1647-Ocak 1648 tarihli davada Kazasker Şaban oğlu Abdurrahman Efendi kölesi Abdullah oğlu Kenan'dan eğer iki sene sonunda ikiyüz koyunu ikibin yaparsa, iki tulum peynir verir ve yerine kendisi gibi bir çoban bulursa azad olacağını köle Kenan'ın da tasdikiyle kayıt ettiriyor.[67]

---

[62] KHKS C.3a. S. 82

[63] KHKS, C.1. S.23. Canıbek Gerey Han'ın 1061 Rebiü'l-evvel evaili tarihli fermanı (14-23 Mart 1622) "... 'ıtaknameye bir guruşdan ziyade almayınız ..."

[64] KHKS, C.3a S. 77. Bu davada şahitlerin muteber kişiler olması dışında en az iki şahit olması prensipine de uygun karar verilmiştir.

[65] Hasan Tahsin Fendoğlu, *age,* s. 208-219.

[66] KHKS, C.3a S.75. Kitabet anlaşmalarının süreleri genellikle 3 ila 7 yıl arasındadır daha fazla bilgi için bakınız Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi C. I 1300-1600*, İstanbul, 2000. s. 341. Ayrıca Herberstein da Kırım Tatarlarına esir düşüp köle olan kişilerin genellikle altı yıl boyunca köle olarak kaldıklarını belirtiyor, Sigismund von Herberstein, *age*, s. 170.

[67] KHKS, C.3a S.58.

Kitabet anlaşmasının kölelere sağladığı bir diğer hak da kölenin anlaşma şartlarını yerine getirmekten aciz olduğu zaman anlaşmayı tek taraflı olarak bozabilmesiydi şöyle ki; Hicri 1057 Zi'l-kaade/ Miladi Kasım-Aralık 1647 tarihli davada Abdullah oğlu Perviz kitabeten sahibi Avram'dan doğma İlya adlı Yahudi'yle senede 25 flori ödemek karşılığında kitabet anlaşması yaptıklarını fakat ödemekten aciz olduğu için kitabeti bozduğunu ifade ediyor. İlya da Perviz'i tasdik edip kitabetinden çıktığında o'nu Selimşah Bey'e 30 floriye sattığını beyan ediyor. Selimşah Bey'in vekili olduğu Hacı Ahmet oğlu Derviş Halife ve Ferman oğlu Kuşali adlı kişilerin şahitlikleriyle sabit olan Abdülvahhab oğlu Abdülhay eğer Perviz Selimşah Bey'in çayırını tamir ederse azad edilmiş olacağını söylediği talep üzere kayıt edilmiş. Görüldüğü üzere köle kitabeti tek taraflı olarak fesh etmiş ve ancak ondan sonra satılmıştır.

Köle lehine kullanılan bir müessese ise "Tedbir"'dir. Kişinin kendi arkasından kölesini azad etmesidir, "ölümümden sonra hür olsun" denilen köle "müdebbir"köledir.[68] Tedbirli köle de satılamaz, bağışlanamaz ve devredilemez müdebbire cariyenin çocuğu da tedbirli sayılır. Örneğin Rebiü'l-evvel Hicri 1057/ Miladi Nisan-Mayıs 1647 tarihli sicilde Abdullah oğlu Hasan Atalık mahkemede Kutlu Bek ve Kutlu Ayak adlı cariyelerinin ölümünden sonra serbest kalmalarını tedbir-i mutlak ile tedbir eylediği kayıt olunuyor.[69] Hicri Zi'l-hicce 1057/Miladi Aralık 1647-Ocak 1648 tarihli başka bir davada Elbaşk (?) isimli bir gayr-ı müslim mahkemede Abdullah oğlu Hacı Mustafa'nın annesinden Laçin adlı bir köleyi 60 floriye satın aldığını, fakat Laçin tedbirli olduğunu Bahçesaray Kadısı Müftü Recep Efendi önünde iki şahitle ispat edince satışın iptal edildiğini ve dolayısıyla zararının tazminini talep ediyor. Hacı Mustafa ve annesi borcu kabul edip ve lakin ödemeye güçleri olmadığını söylüyorlar ama eğer Elbaşk (?) isterse Abdürrezzak adlı baka bir kölelerini yıllığı 8 floriden kiralayabileceklerini söyleyince. Elbaşk'ın kabul etmesi üzerine yeni bir anlaşma yaparak sorunu çözüyorlar.[70]

Kölenin İslam hukukunda ki statüsüne bağlı olarak miras alınıp satılıp miras bırakılabildiğini görmüştük. Yukarıdaki örnek kiralanabileceğini de gösteriyor. Yine bu bağlamda köleler miras yoluyla veya ortak olarak satın alınabiliyordu. Örneğin, Hicri Şaban 1057/Miladi Eylül 1647 tarihli davada Cani oğlu Bayar mahkemede Celal Beşe oğlu Tanrıberdi ve Turmehmed oğlu Çuka (?) ile beraber Esenali'den Ostrafavski adlı Kazağı ortaklaşa 500 floriye satın aldıklarını, Tanrıberdi ve Çuka'nın 200'er flori kendisinin de 100 flori verdiğini söylüyor. ...verdi oğlu Öneş Atalık ve Maksud oğlu Devin Bayar'ın ifadesini tasdik edici şahadet ettiklerinde kölenin mülkiyeti ortaklaşa kayıt olunuyor.[71]

Bir diğer davada ise Esen kızı Sefer ve Esen oğlu Aşirali kızkardeşleri Esen kızı Surbike'yi dava edip, Surbike elinde olan Canpare adlı cariye babamız Esen'in cariyesinden olma 3 kardeşten birisidir fakat babamız hukuka aykırı olarak Surbike'ye hibe etmiştir, biz hakkımızı isteriz demişlerdir. Surbike ise söylenenleri tasdik edip ve

---

[68] Hasan Tahsin Fendoğlu, *age,* s. 220-226.
[69] KHKS, C.3a S.79.
[70] KHKS, C.3a S.58.
[71] KHKS, C.3a S.65.

lakin babasının hibesinin meşru olduğunu ifade eder. Sonuçta Sefer ve Aşirali'nin gerekli delil ve şahitleri olmadığı için davalarının reddi ile hüküm verilir.[72]

Görüldüğü üzere köle mülkiyeti öneminden dolayı prensiplere bağlanmıştı ve bunlar sıkı sıkıya takip ediliyordu. Bu prensipler arasında Müslümanların köle olmaması, gayr-i müslimlerin köle sahibi olamaması, usülsüz köle satışlarından doğan zararların tazmini ve kaçak kölelerin durumu gibi kurallar vardır. Bir kişi müslüman olduktan sonra kesinlikle köle yapılamıyordu ama köle olduktan sonra müslüman olmak köleliği ortadan kaldırmıyordu. Fakat Bozkır ve Kafkas halkları arasında esirler kadar kendi yakınlarını (hatta çocuklarını) köle olarak satmak geleneği bazı hallerde (sık sık yaşanan kıtlık, savaş vb.) zorunluluğu olması dolayısıyla satılan kişinin müslüman olup olmaması pek önemli değildi.[73]

Örneğin, Hicri Evasıt-ı Muharrem 1116/ Miladi 16-25 Mayıs 1704 tarihli bir sicilde Gözleve'de Saliha adlı hilebaz bir kadının kendi öz kızını 65 kuruşa Hacı Yahya'ya sattığı anlaşıldığından satışın iptali ve kadının aldığı paranın iadesine hükmediliyordu.[74] Bu davada iki prensip birden ihlal ediliyordu hem bir müslüman hem de özgür bir kişi köle olarak satılıyordu. Köle diye satılan kişinin özgür olduğu anlaşıldığı zaman satış hemen iptal ediliyor ve satın alanın zararı satışı yapan tarafından tazmin ediliyordu eğer birden fazla satış yapılmışsa zarar geriye doğru giderek tazmin ediliyordu. Örneğin, Hicri Muharrem 1058/ Miladi Ocak-Şubat 1648 tarihli bir sicilde Mehmed oğlu Osman adlı bir tüccar Yusuf'dan doğma Yakov hakkında şikayetçi olup, bundan önce Samoil'den doğma Mortehay'dan 250 kuruşa bir cariye satın aldığını fakat kadının özgür olduğunu ispat ederek serbest kaldığını, bundan dolayı Mortehay'dan verdiği 250 kuruşu talep ettiğini söylüyor. Mortehay mahkemeden mühlet isteyince Yakov ve Ebu Yusuf'dan doğma Evrahim'in Mortehay'ın şahsına kefil olduklarını söylüyor. Yakov ve Evrahim Osman'ın ifadesini tasdik ediyorlar ve Yakov kefil olduğu Mortehay'ı Bahçesaray'da mahkemeye teslim ettiğini bildiriyor.[75] Bu davada hem hukuken özgür kişilerin köle yapılamayacağı hem de kusurlu satışlar için yapılan masrafların tazmini ilkesi uygulandığı görülüyor.

Köle hukukunun bir diğer önemli prensibide gayr-i müslimlerin bir İslam devletinde kesinlikle köle sahibi olamamaları şartı idi fakat Kırım Hanlğı Kadı Sicilleri gayr-i müslimlerinde köle sahibi olduklarını gösteriyor. Kırım Hanlığı'nda da bir çok İslam devletinde olduğu gibi esas olarak dikkat edilenin gayr-i müslimlerin müslüman köle sahibi olmamaları hususu olduğu gözüküyor.[76] Yukarıda köle sahibi gayr-i müslimler hakkında örnekler verilmişti. Son olarak köle mülkiyeti ile ilgili olarak bir çok soruna yol açan kaçak köleler konusuna da

---

[72] KHKS, C.3a S.68.

[73] M. Akif Aydın ve M. Hamidullah, "Köle", *DİA*, C.XXVI., Ankara, 2006. S. 244.

[74] KHKS, C.73 S.54.

[75] KHKS. C.3a S.53. Kefalet müessesesi içn bakınız; Mehmet Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, İstanbul, 2004. s. 56-59.

[76] Hasan Tahsin Fendoğlu, *age,* s. 101. Hatta bir gayr-i müslimin müslüman kölesi darü'l-islama ayak bastığı anda özgür sayılıyordu ve M. Akif Aydın ve M. Hamidullah, "Köle", *DİA*, C.XXVI., Ankara, 2006. S. 245. Osmanlı İmparatorluğu'nda gayr-ı müslimlerin köle sahibi olmaları ve karşılaşılan sorunlar için bakınız; Alan Fisher, "The Sale of Slaves in the Ottoman Empire: Markets and State Taxes on Slave Sales. Some Preliminary Considerations", *A Precarious Balance: Conflict Trade and Diplomacy on the Russian-Ottoman Frontier*, İstanbul, 1999. s. 89.

değinmek gereklidir. “İbak” bir kölenin sebebsiz yere efendisini bırakıp kaçmasıdır, firar eden köleler yakalanırlarsa şiddetle cezalandırılırdı gerekirse idam dahi edilebilirdi.[77] Diğer hallerde sahiplerine iade edilmeleri gerekliydi. Hicri Zi’l-hicce 1057/Miladi Aralık 1647-Ocak 1648 tarihli davada Abdullah oğlu Mehmet, Bayram oğlu Arslan Ali Bey’i şikayet edip, Arslan Ali Bey’in 14 sene önce firar eden cariyesi Gülistan’ı annesinin aldığını fakat cariyenin tekrar firar edip Kefe Subaşı’sı tarafından yakalandığını, daha sonra cariyeyi kendisinin Subaşı’ndan 16 floriye satın alıp Arslan Ali’ye teslim eylediği halde Arslan Ali’nin 16 florilik bu masrafı kendisine hala ödemediğini ifade ediyor. Arslan Ali ise kaçan cariyenin Mehmet ve annesinin ellerinde olduğu halde bunu kendisinden sakladıkları, cariye tekrar kaçıp yakalandığı zaman iş meydana çıkınca itiraf ettikleri ve cariyenin Arslan Ali’ye verildiği hakkında mahkeme kararını gösteriyor. Bunun üzerine Mehmet’in davasının hukuka uygun olmadığına ve red edilmesine karar veriliyor.[78]

G-SONUÇ

Kölelik kesinlikle insanlık tarihinin en acımasız kurumlarından biridir. Fakat köleliğin eleştirisini yaparken dikkat edilmesi gereken en önemli husus onu çağdaş kavramlarla değil içinde varolduğu toplumun köleliğe bakış açısı ve kölelik kurumunun toplumsal işleviyle değerlendirmektir. Herşeyden önce, Kırım Hanlığı köle ticaretini kendisi başlatmamış öncellerinden miras almıştı ve kölelik hem hüküm sürdüğü coğrafya hem de mensup olduğu medeniyete yabancı değil hatta meşru idi. Kırım Hanlığında kölelik ve köle ticaretini incelerken duruma vicdani açıdan bakmak yerine bu durumun Kırım Hanlığı için önemini anlamaya çalışmak daha aydınlatıcıdır. Evliya Çelebi Kırım Hanlığı topraklarında 1,100,000’den fazla Kazak köle olduğunu belirtmektedir.[79] Eviiya Çelebi’nin mübalağası hepimize malumdur ve verdiği rakam çok abartılır fakat bu rakamları gerçekçi değil diye toptan red etmek yerine Kırım Hanlığında dikkat çekecek miktarda çok köle olduğu şeklinde yorumlamak daha mantıklıdır.

Özetle, Kırım Hanlığı’nda kölelik ve köle ticareti özünde ekonomik bir kurumdur. Köle ticaretinden elde edilen yüksek meblağ hem genel olarak Hanlık ekonomisi hem de birey olarak Kırım Tatarlarının geçimleri için vazgeçilmezdi. Köle ticareti uluslararası boyutunun dışında Kırım Hanlığının iç dinamikleriyle de yakından ilgiliydi. Köleler bir taraftan Kırım Han’ı ve aristokrasisi tarafından hem iktisadi hem siyasal amaçlar olarak kullanılmış diğer taraftan da ahali tarafından köylerde tarımda şehirlerde emek yoğun işlerde istihdam edilmişlerdir. Kölenin toplum içinde yeri ise İslam hukuku tarafından belirleniyor ve ona göre karar veriliyordu. İslamiyet bütün çekincelerine rağmen köleliğe izin vermiştir ama diğer yandan da onu geçici bir statü olarak kabul ederek köle yararına bir çok düzenleme yapmıştır. Bu noktada da bilhassa çok dikkatli olup İslami prensiplerin olduğu gibi

---

77 Bakınız 33. Dipnot.

78 KHKS, C.3a S.56.

79 Evliya Çelebi, *age*., C. VII. s. 229. “... zira nefs-i Kırım’da dörd kerre yüz bin dahi Kazak esir olduğu muhakkakdır. Ve dörd (?) kerre yüz bin dahi Kazakların avretleri ve üç kerre yüz bin aded kopna nam küçük evladları kızları vardır.”

uygulandığını kabul ederek İslam devletlerinde kölelerin kolay bir hayatı olduğu hatasına düşmemek gereklidir. Son olarak Kırım Hanlığında kölenin durumunu anlamak için Kadı sicilleri büyük bir önem taşıdığı görülmektedir, siciller köle efendi ilişkileri ve köleliğin sosyo-ekonomik yapısı hakkında çok değerli bilgiler vermektedir. İşte bu kısa çalışmada Kırım Hanlığında kölelik kurumunun kökenleri ve işlevleri incelenip, kölelerin hukuki statüsü anlaşılmaya çalışılmıştır.

Kırım Hanlığı Şer'iyye Sicilleri

NURI KAVAK

ŞER'İYYE SİCİLLERİ

Şer'iyye Sicilleri, şehir tarihi yazımı için olduğu kadar Osmanlı Devleti'nin iktisadi, idari, sosyal ve kültürel hayatı üzerine de zengin veriler ihtiva eden birinci derece orijinal kaynaklardır. Siciller, bir çok alanda tarihe kaynaklık edebileceği gibi, özellikle hukuk tarihi ile şehir ve mahalli hayata dair yapılacak araştırmalar için incelenmesi zaruri metinlerdir. Nitekim Şer'iyye Sicilleri, Osmanlı Tarihi kaynakları içinde önemli bir yer tutmaktadır. Sicillerin kaydını tutan kadılar, devletle halk arasında iki yönlü ilişkinin kurulmasında köprü görevi görerek, bu doğrultuda yapılan her eylemi bu defterlere kaydetmişlerdir. Dolayısı ile mahalli idarelere dair yapılan hukuki düzenlemelerle beraber mahallin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısına dair bilgilerin yanı sıra, halkın devletten olan beklentilerine kadar her türlü konuyu sicillerde bulmamız mümkündür (Ergenç, 1995: 86-87). Geçmişten devralınan geleneklerin bir devamı olarak Osmanlı Devleti'nde de bu tür faaliyetlerde aracılık görevini kadılar yürütmüştür ve aynı zamanda da kayda ve zabta geçirmişlerdir (Taş, 1998: 175). Bu bahsi geçen kayıtlara şer'iyye sicili, kadı defteri veya zabt-ı vekâyî denilmektedir (Aslan, 1995: 187).

Diğer yandan adalet dağıtan kadılara hüküm vermede yardımcı olan bir takım kaynaklar bulunmaktadır. Bu kaynaklar kendi içinde birkaç gruba ayrılmaktadır. Kitaplar, fetva mecmuaları (Aydın, 1999: 97-98), kanunnameler[1] ve şer'iyye sicilleri gibi. Bu tür kaynaklar yeterince tecrübesi olmayan kadılara ve mahkeme katiplerine, düzenledikleri belgelerde kendilerine yardımcı olmak üzere, yargılama usulünü ve muamelâtını iyi bilen alimler tarafından daha önceki sicillerden, kendi zamanlarındaki düzenlenen belgelerden seçilerek oluşturdukları eserlerdir (Kaya, 2005: 379-416). Ayrıca Osmanlı adalet sisteminde kadılar, mahkemelerde esas itibari ile Hanefi fıkhı üzere davaları görürler idi (Mardin, 1997: 43).

*Dr. Nuri KAVAK Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskişehir/TÜRKİYE

[1] Örfi hukukun temeli, padişahların kanunlarını toplayan eserlerdir. Padişahlara ait ferman ve berâtlar ile Kırım Hanlığı için Han ve Kalgay'a ait yarlık ve fermanlar sürekli başvuru kaynağı olarak sicillere kaydedilmektedir. Karasu kazası sicillerinde Osmanlı padişahlarından ziyade han ve kalgayın ferman ya da yarlıglarına rastlamaktayız. Örneğin Karasu Şer'iyye Sicili (K.Ş.S.), 33-36b-340 numaralı hükümde kayıtlı olan ferman ile Han, Karasu'da bulunan zabıta kullarıyla sekbankullarının koordineli olarak güvenliği sağlamalarını buyurmuştur. Yine K.Ş.S., 65-8a-36 numaralı hükümde yer alan Kalgay'a ait emr-i şerif ise, konak meselesinden dolayı reayaya eziyet olunmaması uyarısında bulunmaktadır. Kısacası bu iki örnek benzeri bir çok kayıt sicillerde yer almaktadır.

Bahsi geçen sicil-i sakk defterlerinin içinde merkezden gelen emirler ile kazada meydana gelen sosyal ve cezai olaylar da mevcuttur. "Şer'iyye Sicilleri" adı verilen bu defterlerin saklanmasına dair emirler verildiğinden dolayı, büyük bir itina ile muhafaza edilirlerdi. Çeşitli ebatlarda bulunan bu siciller genelde anlaşılır bir Türkçe ile yazılmışlardı. Mahkemede bulunan kâtipler özel bir üslup ve düzen içinde, hukuk terminolojisine uygun olarak davaları bu defterlere kaydederlerdi. Daha sonra gelenler geçmiş davaları emsal alabildikleri gibi, doğabilecek itirazlara da cevap verebilmek amacıyla defterdeki kayıtlara geri dönebilirlerdi. Deftere kaydedilen belge türleri içinde ağırlığı, kadıya ait olanlar oluşturmakta idi. Kadı tarafından düzenlenen belgelerin başında ise "hüccetler (senedât-ı şer'iyye)" gelmektedir. Hüccet, delil, bir fiilin ispatı olan şey, yani senet, vesika ve diğerleri gibi. İncelediğimiz sicillerin büyük bir kısmını oluşturan hüccetlerin delil olarak kullanıldığı konu başlıkları çok çeşitlidir. Nitekim vekalet, vasiyet, kefalet, nafaka, ferağ, alım-satım, kira, hibe, borç, keşif, rüşdün ispatı, vakfiyeler, nezir v.b. işlemlerde hüccetler bulunmaktadır. Bir diğer sıklıkla karşılaştığımız belge türü ise "i'lâmlar"dır. İ'lâmın sözlük anlamı bildirmektir. Hukuki olarak ise, şer'i bir hüküm ile hükmü veren kadının imza ve kararını içeren belgeye i'lâm denir. İ'lâmların konusu; içki içme, zina yapma ve iffete iftira olduğu gibi yine zina, evlenme ve boşanma ile kefalet i'lâmları gibi adları almıştırlar (Aslan, 1998:192). Öte yandan kadının icra makamlarına yazdığı belgeler ile halkın kadıya veya icra makamlarına ilettikleri şikayet dilekçelerine "maruz" denilmektedir. Bu tür belgeler az olmakla birlikte herhangi bir tespit veya kadı kararını içermemektedir. Kısaca bir üst makama yazılan istektir. Eğer kadı kendisine denk veya daha aşağı makamdakilere hitaben yazarsa bu tür belgelere "mürâsele" denilmektedir (Akgündüz, 1988: 38). Diğer yandan başka makamlardan gelen belgeler olarak ise; başta fermanlar olmak üzere merkezden gönderilen belgeler de sicillere kaydedilirdi.

Bütün bu kayıtlar mahkeme diye kullanılan özel bir yer varsa orada, yoksa, kadının evinde veya camide saklanırdı.Sicillerde yer alan mahkeme hükümleri içinde; dava zabıtları, vekâlet, mukavele, senet, azatlık belgesi, satış, nikah, izinname, vakfiye kayıtları, kefâlet, vesâyet, borçlanma, günlük narh listeleri, tereke ve taksim senetleri, esnaf teftişiyle ilgili kayıtların tutulduğu defterler, ayrıca ferman, berat, ruûs ve tezkire kayıtlarının yer aldığı görülmektedir (Ortaylı, 2001: 73).

Öte yandan son yıllarda sosyal içerikli tarih yazımının en önemli unsurunu oluşturan şehir tarihi yazma arzusunun, vazgeçilmez kaynağı olarak yine Şer'iyye Sicilleri görülmektedir (İpşirli, 1991. 157). Yine geçmişten günümüze ulaşamamış olan mimari eserlerin tespiti ile yerleşim yerlerine ait büyük bir bilgi eksikliği ortadan giderilmiştir. Örneğin vakıf eserleri, cami, han, hamam, medrese, kale, kervansaray ve kilise gibi yapıların, varlıkları günümüze ulaşamamış olsa dahi siciller vasıtası ile isimleri öğrenilebilmektedir. Diğer yandan Şer'iyye Sicilleri olmadan, bütün sadeliği ile bireyin bireyle ya da bireyin devletle olan çok yönlü ilişki ve problemlerini inceleme imkânımız bulunmamaktadır. Tüm bu ilmi zaruretler ışığında, taşradaki yer isimlerinin tespiti, sicillere kaydedilmiş önemli şahsiyetler hakkında bilgi temini gibi hususlar da ayrıca bir ehemmiyet taşımaktadır. Ayrıca hukuk, kendi içinde büyük bir alanı kapsamaktadır. Yine hukuk, bir çok yorum farkları ile beraber uygulamada ilginç sonuçlar sergileyebilen bir ilim sahasıdır. Bu

nedenle hukuk tarihini inceleyenlerin bu tür sıkıntıları objektif ve net bir şekilde görerek ortadan kaldırabilmesi için, şer'iyye sicillerindeki sade, müdahalesiz ve aracısız uygulamaları görmeden hareket etmemeleri gerekmektedir[2].

Özellikle sicillerin tutulduğu coğrafyanın hayat ve geçim tarzı, yetiştirilen ürünler, mal fiyatları, sınâî malları, meslek ve sanat kolları, toprak kayıtları, dışarıdan giren ve dışarıya satılan ürünlerin bilinmesi ile ödenen vergilerin isimleriyle miktarlarını görmek, Şer'iyye Sicilleri ile mümkün olmaktadır. Genel anlamda tüm ülkenin ve dar anlamda da sicillerin kaydedildiği yerleşim yerinin hayat standardını ortaya koyabilmenin tek yolu sicil kayıtlarının iyi bir şekilde incelenmesinden geçmektedir. Kısacası iktisat tarihinin vazgeçemeyeceği eşsizlikteki verileri ancak sicil kayıtlarında bulabilmek mümkündür.

Bütün bu sicillerin sağladığı avantajlara ilave olarak, askeri sahadaki eylemlerin oluşum ve gelişmelerini takip edebilmede de bu kayıtlara ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü merkezden taşradaki kadılara askeri konulardaki istekler bildirildiğinde, gelen metinler bu sicillere kaydedilerek korunmaktadır. Hulasa bu kayıtlar dikkate alınarak askeri meselelere açıklık getirmek, halkın savaşa olan bakışı üzerinde fikir yürütebilmek mümkün olmaktadır(Ergenç, 1995: 87).

Kadılar, tutmuş oldukları bu defterleri kaybetmeleri sonucu ceza-yi işlem görmekte idiler. Bu nedenden ötürü göreve yeni gelen bir kadı, önceki kadıdan defterleri talep eder, iki emin tayin edilerek onların önünde bunları gözden geçirirdi. Mahkeme sicilleri aynı zamanda şehrin ticari kayıtları, noterlik arşivi özelliğindeydi (Ortaylı, 1994: 67). Uzun bir zaman geçtikten sonra bile geriye dönük ihtilafların çözümü için temel başvuru kaynaklarıdır. Öte taraftan Divan-ı Hümayun'dan çıkan ve Osmanlı Arşivleri'nde bulunan hükümlerin eksiklerini şer'iyye sicillerindeki kayıtlarla tamamlama imkânı bulunmaktadır (Gedikli, 2005: 188).

Şer'iyye mahkemeleri 1924'te kaldırıldıktan sonra yüzyıllar boyunca arşivlerde birikmiş bulunan Şer'iyye Sicilleri, Milli Kütüphane'de bir araya getirilerek toplanmıştır. Fakat aşağıda bahsedeceğimiz üzere, Kırım Hanlığına ait Şer'iyye Siciller'i ise henüz bu tasnif ve muhafaza içine alınmış değildir.

KIRIM HANLIĞI ŞER'İYYE SİCİLLERİ

Osmanlı coğrafyasının bir çok yerine ait siciller elimizde mevcut iken, Kırım Hanlığı sahasına dair tek bir sicil örneği yakın bir zamana kadar elimizde bulunmamakta idi. Bu durum, Kırım Hanlığı ile ilgili yapılmakta olan araştırmalar üzerinde doldurulması güç bir eksikliği ortaya çıkarmıştı. Sorunun temelinde, zaman zaman Kırım'ı tahrip eden Rus işgalinin olduğu hususunda biz araştırmacılar mutabık kalmış idik. Ancak Türkiye-Ukrayna arasındaki ilişkilerin temin edilmesi ile başlayan araştırmalar sonucunda, ilk kez Halil İnalcık vasıtasıyla

[2] Ahmet Akgündüz, **Şer'iyye Sicilleri Mahiyeti Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümleri**, c.II, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., 1988-89, eser içinde; şahıs hukuku s.245-246, aile ve miras hukuku s.247-250, borçlar ve eşya hukuku s. 251-264, ceza, usûl ve vergi hukuku s. 265-269, miras hukuku s. 309-360, bir çok hukuk dalına ait örneği bir arada bulmamız mümkündür.

sicillerin olduğuna dair bir tespit bilim dünyasının önüne konulmuştur (İnalcık, 1996: 165-190). Bu tespit, Kırım'ın Simferopol şehrinde bulunan Gaspıralı Kütüphanesi'nde 61 adet sicilin olduğu şeklinde idi. Daha sonra sicillerin tamamının ise St. Petersburg Millî Kütüphanesi'nde bulunduğu ortaya çıkarıldı[3]. Belirtilen kütüphanede Fehmi Yılmaz ve Ahmet Cihan tarafından yapılan incelemeler sonucunda 121 cilt olduğu ve 1608-1813 yıllarını kapsadığı tespit edilmiştir (Cihan-Yılmaz, 2004: 131-176). Fehmi Yılmaz ve Ahmet Cihan bu konuda "Kırım Sicilleri Kataloğu" adıyla çalışmalarını bitirmişlerdir ve kısa zaman içinde yayınlanacaktır. Ayrıca Han Sarayı arşivi Kataloğu'nu hazırlayan Hüseyin Badaninski'nin bahsettiği, ama varlığını doğrulayamadığımız iki adet sicili de eklediğimiz de, toplam 123 adet sicilin bulunduğundan söz edilebilir (Turan, 2003: 5).

Kırım Hanlığı'na ait Şer'iyye Sicilleri'nin bir kısmı, bilim ve kültür birikimimize kazandırılması amacıyla yapılan çalışmalar çerçevesinde Türkiye'ye getirilmiştir. TİKA ve onun desteğiyle yürütülen proje ile Akmescit'deki İsmail Gaspıralı Kırım-Tatar Milli Kütüphanesi'nde bulunan 61 adet sicil şu an Başbakanlık Arşivler Genel Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir.

Ayrıca Kadı Defterleri fotoğraf formatında cd'lere kaydedilmiş olarak temin edilmiştir. Bu hali ile bilgisayar ortamında incelenmesi bize pek çok açıdan kolaylıklar sağlamıştır[4]. Genelde ilk ve son sayfalarda meydana gelen tahribatın dışında, geri kalan kısımların okunması ve incelenmesi çok kolay olmaktadır. Şu an Başbakanlık Arşivler Genel Müdürlüğü'ne kazandırılan Kırım Hanlığı'na ait Şer'iyye Sicilleri, Akmescit'deki İsmail Gaspıralı Kırım-Tatar Milli Kütüphanesi'nden alınan cilt numaralarıyla birlikte "cd" ortamında bulunmaktadır. Ciltlerdeki varak numaraları aynen korunmuştur. Henüz arşivdeki siciller, araştırmacının çalışmasına hazır hale getirilmediğinden dolayı, hüküm numaralandırılmasına da gidilememiştir. Bu araştırmamızda yer alan tüm hüküm numaraları tarafımızdan verilmiştir[5].

Bazı tereke kayıtlarının baş tarafı, kimisinin de son kısmı ya da her iki kısmının olmadığı gözlemlenmiştir. Bu durum sayfalarda eksiklik olabileceği ihtimalini aklımıza getirmiştir. Ancak sayfa numaraları konusunda yukarıda bahsettiğimiz gibi, "cd" ortamına kaydedilen numaraları biz de aynen muhafaza ettiğimizden dolayı, bu numaralardaki bahsettiğimiz olumsuzluklar sayfa olarak atlanmamış durumdadır. Biz de atlamadan aynen numaraları olduğu şekliyle kullandık. Sonuç olarak bu eksik sayfalara rağmen bilgi eksikliği olmadığı görülmüştür. Çünkü konu veya anlam sıkıntısı yaratacak türden herhangi bir olumsuzlukla karşılaşılmamıştır. Bilhassa uzun olmasından dolayı tereke kayıtlarında bu tür eksiklikler görülmüştür.

---

[3] V. Dubrovskiy, "Türk Kırıma Dair Tarihi Kaynak ve Araştırmalar", **Dergi,** Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü, 2. yıl, No: 4, s.53'de Leningrad Umumi Kütüphanesi'nde 124 tane deri ciltli defterlerin bulunduklarına işaret etmiştir. Ayrıca General Münih'in 1736 yılındaki Bahçesaray istilası esnasında bütün Kırım Hanlığı'na ait arşivin yakıldığına işaret ederek, bugüne dek kalabilen tek eserin bunlar olduğunu belirtmektedir.

[4] Bilgisayar ortamında, büyültme-küçültme, istenilen yere çevirme, renk ve gölgelendirme yapma gibi bir çok seçeneği kullanabilmek belli başlı elde ettiğimiz kolaylıklardır.

[5] Örneğin, Bahçesaray Şer'iyye Sicili (B.Ş.S.), 34-8a-27'de (34) cilt numarasını, (8) varak numarasını, (a) varaktaki ilk sahife yüzünü, (27) ise hüküm numarasını ifade etmektedir.

Kırım Sicilleri üzerinde yaptığımız incelemeler sonucunda, başta sosyo-ekonomik tarihe ait pek çok kıymetli bilgiye ulaşılmıştır (Gurulkan, 2009: 541-542). Yine yer, mimari eser ve kişi isimleri, kültürel yapı, vakıflar, köy ve şehir yaşamına dair kesitler, diplomatika ve idari yapı ile kurumlarını görebilmek mümkün olmuştur (Bahçesaray Şer'iyye .Sicili, 49-71b-1, B.Ş.S., 49-12b-1, Karasu Ş.S., 65-16a-56). Hatta Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Kefe ile ilgili bir takım bilgiler bile sicillere kaydedilmiştir[6].

Öte yandan yukarıdaki ana başlıkların altında; siciller vasıtasıyla bölgede başta Kırım Tatarları ile onlardan başka Anadolu'nun değişik kesimlerinden gelip göç edenlerin yanı sıra; Yahudi, Acem, Ermeni, Rum, Çerkes, Kazak ve Çingene gibi çok çeşitli milletlerden insanların yaşadığı görülmektedir (B.Ş.S., 40-50b-3, K.Ş.S., 25-107b-1071, K.Ş.S., 33-98a-884, K.Ş.S., 33-92a-821). Ayrıca ticaret amacıyla değişik memleketlerden gelip-giden insanlarda yer almıştır (B.Ş.S., 64-52b-2, B.Ş.S., 36-53b-1). Yine köle olarak etnik kökeni farklı insanlara dair kayıtlarda görülmektedir.

Diğer taraftan Kırım üzerinde en çok tartışılan nüfus ve yapısı hususunda bir çok bilgi bulunmaktadır. Sicilin ait olduğu merkeze bağlı mahalleler ile mahallelerin etnik ve dinsel dokusu oraya konduğu gibi, terekelerden tahminen hane sayısının çıkarılabilmesi bir miktar bilgi vermesi açısından önemlidir (K.Ş.S., 33-83b-755, K.Ş.S., 47-32a-215). Ancak tüm bu hane sayıları ve terekelerin tamamından ziyade bir kısmının sicillere yansımış olması iyi bir eleştiri süzgecinden geçirilmesini gerektirmektedir. Yine vergi veren erkeklerin ad ve lakapları ile meslekleri, geldikleri memleketler, sosyal statüleri de ortaya çıkarılmaktadır. İlave olarak sadece sicillerde erkeklerin değil kadın ve çocukların da isimleri Müslim ve gayr-i Müslim olsun geçtiği görülmektedir. Sicillerde vakıfların idari yapısı, gelir ve gideri ile ürettikleri hizmetleri, ortaya çıkan sorunların tamamını toplumsal hayatın içindeki konumları ile beraber tespit edebilecek veriler bulunmaktadır (K.Ş.S., 47-84a-610, K.Ş.S., 25-40b-415).

Mimari ve kültür tarihi açısından baktığımızda ise, ilk olarak adları geçen cami, medrese, mektephane, han, hamam, arasta, çarşı, mescid, köprü v.s. gibi vakıf yoluyla işletilen mimari yapılar karşımıza çıkmaktadır (K.Ş.S., 25-94b-963, K.Ş.S., 33-13b-98, K.Ş.S., 47-87a-631). Bugün bu yapıların birçoğu değişik zamanlarda uğradıkları tahribatlar nedeniyle günümüze ulaşamadığından ötürü bu tür bilgilerin faydası çok büyüktür. Nitekim şehir tarihi yazımında, büyük bir bilgi boşluğunun doldurulması bu sayede mümkün olacaktır. Kırım Hanlığı üzerinde uzun süren Rus tahribatının izlerini silmenin tek çıkış yolu sicillerden elde edilecek bilgilerdir. Ayrıca mimarinin yanı sıra insanların sahip oldukları ya da imal ettikleri, kap-kacak, giyim-kuşam, diğer tekstil ürünleri, ahşap, demir mamülleri, ziynet ve takı gibi eserleri tereke kayıtlarından bir bir tespit edilebilmektedir (K.Ş.S., 47-42b-286, K.Ş.S., 33-27a-236). Ayrıca her tereke kaydında olmamakla birlikte bir çok kitap, şahsi yazı takımları ile sahip oldukları müzik aletleri, silah ve mühimmatlar vasıtasıyla sicilin ait olduğu kazanın kültür tarihi hakkında önemli veriler ortaya

[6] B.Ş.S., 16-5a-1, B.Ş.S., 22-4b-7, B.Ş.S., 38-28a-1 'de Kefe iskelesi mukataası, görevlileri, maaş ve toplam vergi gelirleri yer almaktadır.

çıkarılabilmektedir (B.Ş.S., 23a-130a-1, Bahçesaray ve Karasu Şer'iyye Sicili, 66-30b-1, K.Ş.S., 33-64a-582, K.Ş.S., 65-6a-27, K.Ş.S., 47-82a-600).

Sosyo-kültürel hayata baktığımızda ise; aile, evlenme, nişan, boşanma, çocukların durumu, çok eşlilik, miras ve paylaşımı, insanlar arasındaki anlaşmazlıklar, ceza hukukuna giren öldürme, yaralama, hırsızlık v.s. eylemler ve sonuçları dava konusu olarak karşımıza çıkmaktadır (K.Ş.S., 25-81b-862, K.Ş.S., 25-68a-732, K.Ş.S., 33-23a-191, K.Ş.S., 47-57b-390). Ayrıca insanların beraber olabildikleri dini mekanlar, kahvehane, bozahane ve meyhane gibi yerlerin üstlendiği sosyal vazifeler ile asgari sahip olunan maddi imkan ve malların miktarıyla beraber üretilen hizmetler kayıtlarda yer almaktadır. Yine insan emeği ile beraber köleciliğin durumu hakkında sicillerde çok net bilgiler bulunmaktadır (B.Ş.S., 37-46b-2, B.Ş.S., 54-14a-7). Köle edinimi, kullanılan yerler, fiyat ve zenginlik değerleri ile sosyal hayatın içindeki konumları görülmektedir.

İktisadi hayata dair meslek grupları (ekmekçi, kasap, bezzaz, çörekçi, hallac, bakkal, bozacı, çizmeci, nalband, kalpakçı, haffaf, çömlekci, sarrac, bıçakcı, mumcu, mezeci, talkancı, değirmenci, keçeci, derici, mücellid, çilingir, kahveci, meyhaneci, tüccar, demirci, kireçci, kuyumcu, kürkçü, duhancı, attar v.s.) (B.Ş.S., 36-41a-4, B.Ş.S., 52-27a-5, B.Ş.S., 60-31a-2, B.Ş.S., 30-12a-1, B.Ş.S., 62-4a, B.Ş.S., 71-93b-1, B.Ş.S., 9-43a-1, B.Ş.S., 26-68a-1, B.Ş.S., 53-11a-3, K.Ş.S., 47-60a-4, B.Ş.S., 57-3a-2, B.Ş.S., 40-3a-1, B.Ş.S., 18-2a-1, B.Ş.S., 68-49a-2, K.Ş.S., 47-60a-4, B.Ş.S., 52-21b-2, B.Ş.S., 3b-27a-1), emek ve değeri, üretilen ürünler ile satışa konu olan mal ve hizmet grupları, ticari hayat, ortaklıklar, ticari anlaşmazlıklar, para ve para düzeni ile ilgili önemli veriler yer almaktadır (K.Ş.S., 25-37b-383). Bilhassa fiyatlandırmaları konu alan narh belgeleri ile mal fiyat dengesi tüm yönleriyle görülebildiği gibi, emeğin gündelik yevmiye miktarı ile nasıl bir alım gücü elde edildiği üzerinde de yorumlar yapabileceğimiz bilgiler bulunmaktadır (B.Ş.S., 18-1a., B.Ş.S., 60-4). Kısaca iktisadi hayata dair hemen hemen her şey sicillerin içinde görülmektedir (K.Ş.S., 47-59a-402, K.Ş.S., 47-67a-488). Ezcümle meslek örgütleri ve onların günlük hayatın içindeki rolleri ile beraber uygulama yöntem ve metodları kayıtlarda yer almaktadır. Yine ticari hayat ve alış-veriş yapılan ülke ve şehirler ile imparatorluk topraklarıyla sürdürülen ticari münasebetler ayrıntılarıyla birlikte kayıtlarda bulunabilmektedir. Kırım'dan çıkarılan madenler ve bu madenlere dayalı bütün üretim tarzlarının durumu hakkında ekonomik veriler de bulunmaktadır (B.Ş.S., 11-20b-3, Dibtarhan Ş. S., 19-47a-2, B.Ş.S., 48-88a-1, B.Ş.S., 8-115a-1, B.Ş.S., 10-119a-1, B.Ş.S., 52-20a-1, B.Ş.S., 18-66a-2, K.Ş.S., 25-113b-3).

Diğer yandan kadı, kendisine gönderilen Han ve Kalgay'a ait yarlığ ve fermanları sicillere kaydetmektedir (K.Ş.S., 33-33a-301). Genelde hanlar; vergi, güvenlik, asker toplanması, adalet v.s. gibi konularda pek çok ferman göndermişlerdir (K.Ş.S., 25-107a-1068, K.Ş.S., 25-68a-731). Bu durum taşra-merkez arasındaki ilişkiyi ortaya koyduğu gibi, ülkedeki idari yapı hakkında da bir takım veriler ortaya çıkarmaktadır (K.Ş.S., 25-8b-83, K.Ş.S., 25-5b-44, K.Ş.S., 25-8a-74). Yine Osmanlı Devleti ile Hanlık arasındaki münasebetlere dair örneklerin kaydedildiği de görülmektedir (K.Ş.S., 25-9a-93, K.Ş.S., 33-36b-340). İdari yapının teorikten öte pratik uygulanışı ve sonrasında da ortaya çıkan problemleri

tüm çıplaklığıyla siciller sergilemektedir. Ayrıca kadıların zaman zaman ilginç bir takım olayları da sicillere yazdıkları görülmektedir. Örneğin, karın ilk düştüğü günü veya satılmak üzere sebzenin geldiğini yazarak, kaza halkına duyurulduğu gibi kayıtlar göze çarpmaktadır[7].

Öte taraftan adaletin temini ve tevzi'si noktasında uygulanan adlî sistemin varlığını ve işletilmesi, sicillere bakılarak ortaya konulabilmektedir. Gerek adlî personelin kimlerden oluştuğu ve görevleri gerek hukukun uygulanmasındaki tatbiki görüntüsü ile gerekse de hukuki kuralların varlığı ve durumu sicillerde apaçık gözler önündedir (K.Ş.S., 25-7b-71, K.Ş.S., 25-5a-37, K.Ş.S., 25-64a-686, K.Ş.S., 33-33a-301, K.Ş.S., 65-9a-43).

Kırım Hanlığı'na Ait Şer'iyye Sicilleri
(İsmail Gaspıralı Kütüphanesi Akmescid/Kırım)

Sıra No	Defter No	Ait Olduğu Yer	Tarih	Varak/Sayfa Sayısı
1	1	Gözleve (1-6a-4)	H. 1017/1022-M. 1608/1613	Kapak+93/186
2	3a	Bahçesaray	H. 1058-M. 1648	35/70
3	3b	Bahçesaray	H. 1058/1060-M. 1648/1650	52/103
4	4	Bahçesaray	H. 1061/1062-M. 1651/1652	81/162
5	8	Bahçesaray	H. 1070/1074-M. 1660/1663	138/276
6	9	Bahçesaray	H. 1075/1076-M. 1665	100/201
7	10	Bahçesaray	H. 1077/1080-M. 1066/1070	141/282
8	11	Bahçesaray	H. 1077/1078-M. 1067	85/170
9	13	Bahçesaray (13-8a-2)	H. 1076/1079-M. 1666-1669	74/148
10	14	Bahçesaray (14-4b-5)	H. 1079/1082-M. 1669-1671	146/292
11	15	Bahçesaray	H. 1085/1086-M. 1674-1675	87/174
12	16	Bahçesaray	H. 1082/1083-M. 1671-1672	91/182
13	17	Bahçesaray (17-7b-1)	H. 1084/1085-M. 1673/1674	77/155
14	18	Bahçesaray	H. 1083/1084-M. 1672/1673	96/192

[7] K.Ş.S. 65-1a-4, 1156 senesi yazında, Soğdak kazasından hıyar, kabak, kavun ve karpuz geldiği kaydedilmiştir.

15	19	Dibtarhan (19-22b-2)	H. 1083/1087-M. 1672/1676	55/110
16	20	Bahçesaray	H. 1084/1086-M. 1674/1675	99/198
17	21	Bahçesaray	H. 1086/1087-M. 1675/1677	97/194
18	22	Bahçesaray	H. 1087/1089- M. 1677/1678	100/200
19	23a	Bahçesaray (23a-1a-2)	H. 1090/1095-M. 1680/1684	130/260
20	23b	Bahçesaray (23b-3b-2)	H. 1087/1092-M. 1676/1681	125/250
21	24	Bahçesaray	H. 1088/1090-M. 1677/1679	133/266
22	25	Karasu	H. 1093/1095-M. 1682/1684	121/242
23	26	Bahçesaray (26-2a-7)	H. 1095/1096- M. 1684/1685	97/194
24	27	Bahçesaray	H. 1096/1099-M. 1685/1688	137/274
25	28	Bahçesaray	H. 1099/1102-M. 1688/1691	150/300
26	29	Bahçesaray (29-3a-2)	H. 1100/1104- M. 1689/1693	134/268
27	30	Bahçesaray	H. 1104/1106- M. 1693/1695	151/302
28	31	Dibtarhan (31-8b-3)	H. 1107/1108-M. 1696	77/154
29	32	Bahçesaray (32-15a-1)	H. 1108/1109-M. 1700/1703	78/156
30	33	Karasu	H. 1109/1110-M. 1698/1699	101/202
31	34	Bahçesaray	H. 1110/1112- M. 1698/1700	115/231
32	35	Bahçesaray	H. 1112/1114-M. 1700/1703	38/77
33	36	Bahçesaray	H. 1113/1118-M. 1701/1708	97/194
34	37	Bahçesaray (37-6a-3)	H. 1115-M.1703	80/160
35	38	Bahçesaray	H. 1116/1117-M. 1704/1705	61/122
36	40	Bahçesaray (40-2b-1)	H. 1118/1119-M. 1706/1707	28/56

37	44	Bahçesaray	H. 1123/1137-M. 1711/1725	94/188
38	45	Bahçesaray	H. 1125/1127-M. 1713/1715	59/118
39	46	Bahçesaray (46-1a-2)	H. 1126/1128-M. 1714/1716	131/262
40	47	Karasu	H. 1128/1129-M. 1716/1717	92/185
41	48	Bahçesaray	H. 1128/1137-M. 1716/1725	143/286
42	49	Bahçesaray	H. 1132-M. 1719-1720	104/208
43	51	Bahçesaray	H. 1135/1136-M. 1723/1724	65/131
44	52	Bahçesaray	H. 1136/1137-M. 1724	37/74
45	53	Bahçesaray	H. 1138/1140-M. 1726/1728	93/186
46	54	Bahçesaray (54-1a-5)	H. 1138/1139-M. 1726/1727	91/182
47	55	Bahçesaray	H. 1139/1144-M. 1727/1731	99/198
48	56	Bahçesaray	H. 1143/1146-M. 1731/1734	25/50
49	57	Bahçesaray	H. 1144/1146-M. 1732/1733	79/158
50	58	Bahçesaray (58-1a-3)	H. 1146/1148-M. 1733/1736	99/198
51	59	Bahçesaray	H. 1149/1150-M. 1737	45/90
52	60	Bahçesaray	H. 1149/1155-M. 1736/1742	63/126
53	61	Bahçesaray	H. 1150/1152-M. 1738/1740	95/190[8]
54	62	Bahçesaray	H. 1150/1155-M. 1738/1742	69/138
55	64	Bahçesaray	H. 1154/1156-M. 1741/1743	81/162
56	65	Karasu	H. 1156/1157-M. 1743/1744	41/82
57	66	Bahçesaray-Karasu	H. 1157/1158-M. 1744/1745	85/170
58	67	Bahçesaray	H. 1157/1159-M. 1744/1748	76/152
59	68	Bahçesaray (68-48a-1)	H. 1157/1161-M. 1744/1748	75/150

[8] Sicilin son 9. varakında, sayfaların yarısı deforme olmuş durumdadır.

60	71	Bahçesaray	H. 1161/1168-M. 1748/1755	97/194
61	72	Bahçesaray	H. 1163/1164-M. 1750-1751	82/164

SONUÇ

Araştırmamız, Şer'iyye Sicilleri'nin tarih ilmi üzerine yapılacak çalışmalar açısından önemini ve muhteva olarak taşıdığı veriler ile hangi tür araştırmalara kaynaklık edebilecekleri hususuna aydınlık getirmeyi amaçlamıştır. Bu cümleden olarak Hristiyanlık dünyası için Kilise Kayıtları ne tür bir önem taşıyor ise, siciller de bizim için bu denli büyük bir önem taşımaktadırlar. Üstelik siciller, gündelik hayattan tutun da idari, sosyal, iktisadi, askeri ve hukuki alanlara değin bir çok farklı konularda veriler sunarak, biz araştırmacıların orijinal bilgilere ulaşmamıza imkan sağlamaktadırlar.

Kırım Hanlığı bulunduğu coğrafya anlamında jeo-stratejik bir öneme sahip olup, Osmanlı Devleti'nin kuzey politikasının mimarı ve de aynı zamanda inisiyatifini elinde tutan kardeş bir devlettir. Ancak Kırım Hanlığı'nı tam anlamıyla ortaya koyabilecek günümüze ulaşan kaynaklar yetersizdir. Bunun nedeni büyük bir olasılıkla Rus işgali sonrası ülkenin uğradığı tahribattır. Çalışmamızın önemli bir kısmını oluşturan sicillerin bulunması ve elimizdeki sicillerin sahip oldukları özellikler, bu boşluğu doldurma noktasında biz araştırmacıları ümitlendirmiştir. Kırım Şer'iyye Sicilleri sayesinde: merkez-taşra, Osmanlı Devleti ile olan münasebetler ve benzerlikler, fertlerin kendi aralarında ve devletle olan problemleri, çözüm noktasındaki olayların seyri, hanlığın ve yaşayanların durumu ile işleyen hukuk üzerine zengin verilere ulaşılmıştır. Elde edilen bu veriler ışığında oluşacak bilgi ve varsayımlar bir çok cevapsız sorunun çözümü olacaktır. En önemlisi Kırım Hanlığı siyasi tarihinin yanı sıra sosyo-kültürel ağırlıklı bir Kırım Tarihi yazımı gelişmeye başlamıştır.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Kaynakları

Bahçesaray Şer'iyye Sicili, 3b, 8, 9, 10,11, 18, 23a, 26, 30, 36, 37, 40, 48, 49, 52, 53, 54, 57, 60, 62, 64, 68 ve 71 numaralı defterler.

Bahçesaray ve Karasu Şer'iyye Sicili, 66 numaralı defter.

Dibtarhan Şer'iyye Sicili, 19 numaralı defter.

Karasu Şer'iyye Sicili, 25, 33, 47 ve 65 numaralı defterler.

2. Kitap ve Makaleler

Akgündüz, Ahmet. 1988-89, Şer'iyye Sicilleri Mahiyeti Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümleri, c.II, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul.

Aslan, Naci. Milli Arşivimiz İçerisinde Şer'iyye Sicilleri Eğitim ve Terminoloji Problemi, I. Milli Arşiv Şurası, Ankara: Başbakanlık Arşivi Yayınları, 187-195, 1998.
Aydın, Mehmet Akif. 1999 Türk Hukuk Tarihi, 3. Bsk. Beta Basım Yay., İstanbul.
Cihan, Ahmet-Fehmi Yılmaz, "Kırım Kadı Sicilleri" İslam Araştırmaları Dergisi, Sayı 11, s.131-176, 2004.
Dubrovskiy, V. Türk Kırıma Dair Tarihi Kaynak ve Araştırmalar, Dergi, 2. yıl, No: 4, Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü, s.53-76, 1956.
Ergenç, Özer. 1995, Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, Ankara Enstitüsü Vakıf Yayınları, Ankara.
Gedikli, Fethi. Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, c. 3, sayı. 5, Türk Hukuk Tarihi Sayısı, 187-213, 2005.
Gurulkan, Kemal. "Şer'iyye Sicil Defterleri'nin Özellikleri ve Kırım Şer'iyye Sicilleri", Uluslar arası II. Türkoloji Kongresi 22-24 Mayıs 2008, Simferopol / Kırım-Ukrayna 2009, s. 535-546.
İnalcık, Halil. Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Bulundu, Belleten, LX/227, Türk Tarih Kurumu Yay., 165-190, 1996.
İpşirli, Mehmet. Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri, İstanbul Ünv. Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi Tarih ve Sosyoloji Seminerleri (28-29 Mayıs 1990), 1991.
Kaya, Süleyman. Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Sayı: 5, Türk Hukuk Tarihi Sayısı, 379-416, 2005.
Mardin, Ebul'ulâ. Kadı, İslâm Ansiklopedisi, c.6, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 42-46, 1997.
Ortaylı, İlber. 1994, Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı, Turhan Kitapevi, Ankara.
Ortaylı, İlber. Kadı, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, c.26, Güzel Sanatlar Matbaası, 69-73, 2001.
Taş, Kenan Ziya. Arşiv Malzemesi Olarak Şer'iyye Sicilleri ve Taşra Üniversitelerinde Tarih Araştırmaları, I. Milli Arşiv Şurası, Başbakanlık Arşivi Yayınları, 175-185, 1998.
Turan, Ahmet Nezihi. Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Hakkında Notlar, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, Sayı: 9, 1-16, 2003.

SOCIOLOGIE ŞI LINGVISTICĂ – ANTROPONOMIE ŞI TOPONOMIE

SOCIOLOGY AND LINGUISTIC – ANTROPONYMY AND TOPONYMY

Sociocultural and Linguistic Succession of Crimean Tatar Generations in Modern Crimea (Based Upon Sociological Research Study)

REFIK D. KURTSEITOV

Sociocultural and linguistic succession within a family appears to be one of the most important ways of ethnicity preservation as well as nation's cultural identity. Under the circumstances of general unification connected with the globalization, a modern family meets with the serious difficulties and finds it hard to perform its main sociocultural duties. Traditional norms and values, the native tongue passed on from one generation to another generation under the circumstances of general unification and pressure of dominant ethnic cultures and languages, are exposed to serious deformations.

New generation socialization of ethnic communities turned out to be in numerical minority on account of different reasons and, as a rule, it develops problematically. During the new generation socialization process some fundamental culture elements, norms and values are getting lost, become simpler and impoverished.

Under the circumstances of modern multiethnic Crimea the opportunities of ethnic culture and language transmission of its nations are very different. The factors influencing on sociocultural generation succession are ethnicity population size, residence area and system of education based on a native language, or efficiency of its learning as a subject in comprehensive educational establishments, common functions carried out by a language (communicative capability), that is inevitability to have spheres of language utilization and its necessity.

General deportation from the Crimea by Stalin's regime in 1944 of native Crimean Tatar nation as well as ethnic diaspora groups of the Armenians, the Bulgarians, the Greeks and the German people (1941) and, as a result, its negative consequences are still evident. It is obvious within the linguistic sphere mostly, that strongly influences onto the situation of sociocultural and linguistic succession of generations.

Therefore, linguistic alterations occurring in a modern family are of great interest for sociocultural and sociolinguistic study researchers.

Thus, it is necessary to take into account the fact that half a century forced keeping in the exile territory was followed by severe civil rights limitations as well as a ban to study and teach a native language. Prolonged dispersed ethnicity settling in deportation area resulted in a loss of language its most functions where the language was treated as a means of communication among individuals, families and separate groups.

The totalitarian state excluded Crimean Tatars from the register of people living in USSR, and the Crimean Tatar language from the register of languages. Since the beginning of post-war (1941-1945) period and up to USSR break-up, during which in all national-state formations of USSR there were created a great number of different educational establishments, fundamental researches were conducted, scientific branches and schools were formed, scientific brainpower was prepared that were engaged into ethnic issues research (linguistics, literature, culture, history, ethnography, archaeology, pedagogic and others). Crimean Tatar matters and related to them scientific issues were under a strict ban of the totalitarian Soviet state, existence of the nationality itself was ignored, mentioning of the nation within all printing and mass media was prohibited.

Nowadays Crimean Tatars, after having lived in forcible exile for a long time, keep returning to their historic motherland and make considerable efforts to preserve their ethnic identity. Consequently, sociocultural and linguistic research study of the Crimean Tatar nation proves to be a matter of great urgency. The scientific comprehension of processes within sociocultural and linguistic sphere will make it possible to find the most effective ways of its solution.

At present around 300,000 Crimean Tatars came back to Crimea (according to All-Ukrainian 2001 population census the population made up over 248, 000 people) [1]. According to the data of Republican committee for interethnic relations and deported citizens of Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea for about 3,000 Crimean Tatars come back to Crimea annually, and in addition to that Crimean Tatars turn out to be the only ethnicity within Crimea whose birth rate exceeds death one.

Sociological research data conducted by the author of the article in the beginning of the nineties last century (the beginning of the repatriation process) suggest that only 49.5 per cent of school age Crimean Tatars can speak their native language. [2, 19]. Thus, it is necessary to take into account the fact that it was subjective estimate and, as a rule, overrated self-appraisal. Respondents regard their comprehension and speaking (colloquial speech) language level as a required norm. Colloquial speech is meant to have limited vocabulary knowledge, whereas a good command of a literary language and writing skills require perfect knowledge of language, and it is possible to gain these skills only in case of systematic learning it at school.

Over twenty years passed since the beginning of mass repatriation process, and in the meantime a new generation has grown up. Thus, what alterations occurred within the linguistic succession of Crimean Tatar generations? What social institutes influenced on sociolinguistic processes within the Crimean Tatar community?

Generally known, that the most important social institutes such as a family and a system of education greatly influence onto the process of linguistic socialization of generations. Primary linguistic socialization happens in a family. Communicative capability of the Crimean Tatar language in a modern Crimean Tatar family is getting less and less. Traditional large families, mostly Crimean Tatar families from rural areas of pre-war Crimea in the deportation territory underwent sufficient demographic changes, 2/3 of those who came back to

motherland were city residents [3]. A level of dispersed residence in big cities was sufficient. A lack of system of education based on a native language, the Russian language-based system of education and predominance of local languages made it impossible to preserve the native language; two generations that were born and grew up in the deportation area were exposed to linguistic assimilation. The sociological researches that aimed to display the language competence of Crimean Tatar schoolchildren's parents in 2005 resulted in occurrence of complex linguistic problem. It proves the following data, considering that the majority of Crimean Tatar respondents – 91 per cent regard a language of their nationality as a mother tongue, a native language knowledge level proved to be insufficient. Only 8.8 per cent of the Crimean Tatars are monolingual, the rest of them speak three and more languages. Possessing quite wide linguistic competence and capability to speak many languages, a level of Crimean Tatar language knowledge by respondents varies greatly. 7.1 per cent of population does not speak native language at all. 40.9 per cent understand and speak colloquial speech mainly in family, using limited vocabulary, 31.6 per cent speak informal language fluently, 16.5 per cent can speak formal language and only one third of them (5.8 per cent) possess good writing skills.

Parents' abilities to speak a native language strongly influence on language status in a family. The language spoken in a family is an indicator of natural sociocultural succession of generations as well as it is a means of ethnic culture transmission. In modern Crimean Tatar family 9.8 per cent of parents speak only the Crimean Tatar language, 28.1 per cent – speak Crimean Tatar more often rather than the Russian language, 21.1 per cent – speak Russian partially or only Russian, 34.8 per cent of parents speak both Crimean Tatar and Russian at the same level. The data mentioned above prove that a mother tongue cannot be regarded as a main language in family. Other languages are spoken as well and, as a rule, if one of the spouses is of different nationality, not belonging to Crimean Tatar community.

In the deportation area the representatives of older generations (grandparents) played a considerable role in linguistic socialization within a Crimean Tatar family, they were language-saviors, they influenced greatly onto the process of linguistic succession of generations in a family. After natural two-three generation shift this function of a family got weak, at present the youngest person born before deportation is nearly seventy. A large family is getting replaced by a small – nuclear one.

Communicative capability of the Crimean Tatar language compared to before the deportation period is considerably weak. Some families speak in a dialect, children from these families, as a rule, speak it as well, thus, making it difficult when speaking to peers who speak in different dialects, in the meantime the adults themselves find it easy to understand each other. All these factors are consequences of a native language education lack in the deportation area, lack of literary language learning and its significant function reduction.

Different transformational processes occur within a modern Crimean Tatar community, and often they prove to have opposite characters. On the one hand, we can notice a process of language assimilation, on the other hand, a research study level of the Crimean Tatar language and literature as well as edition of scientific

and academic literature for both schools and higher educational establishments is getting increased. Socially active part of the youth strives to learn the language. Besides studying it at school as a subject, the young people organize different linguistic courses. It appears to reflect the unsatisfactory state of a language and the process of its learning within educational establishments of the Autonomous Republic of Crimea.

The system of education appears to be the most important social institute, and a child gets involved into it right after his/her family and receives initial linguistic socialization. Further linguistic socialization occurs in preschool and comprehensive (over ten years) institutions, and then in vocational training educational establishments.

Preschool and school educational establishments are considered to be the most important link of linguistic socialization. The system of preschool education in the Autonomous Republic of Crimea is mainly monolingual, child preschool educational establishments teach the Russian language, and can be regarded as an exception some tens of groups teaching both Ukrainian and Crimean Tatar. Thus, two communities mentioned above possess over 40 per cent of both preschool and school age children.

In the system of school education of the Autonomous Republic of Crimea, Crimean Tatar schoolchildren make up over 20 per cent from all schoolchildren number within comprehensive schools. If at city and settlement of the South bank of Crimea their number is insignificant, but in foothills, mountainous and steppe areas their number varies from 15 per cent to 50 per cent (Belogorsk region). In accordance with legislative and normative acts passed in Ukraine, where the Constitution of Ukraine is the most fundamental, the citizens of country have a right to study and be taught in native language at the expense of the state. Realization of this constitutional right in Autonomous Republic of Crimea tackles many difficulties of both organizational and subjective character.

During 2008-2009 academic years the number of Crimean Tatar schoolchildren made up 34, 405 pupils studying at schools of the Autonomous Republic of Crimea. Only 8.5 per cent of them studied at school with the mother tongue of teaching (14 schools) and 7.8 per cent in classes with the mother tongue of teaching at schools with two/three languages of teaching. During 2009-2010 academic years 19.62 per cent did not study the mother tongue for different reasons. 12.48 per cent studied the mother tongue as an optional subject 1 hour per week. The number of schoolchildren who do not study a mother tongue or study it as an optional subject makes around 30 per cent of all Crimean Tatar schoolchildren. These pupils even do not have theoretical chances to study the mother tongue at school. The number of those who refuse to learn a native language because of some unsolved organizational questions tends to increase. 52.6 per cent of pupils studying the mother tongue and literature as a subject are not satisfied either because of minimal number of hours for mother tongue learning.

Within comprehensive schools of Autonomous Republic of Crimea with Russian of teaching (593 schools), where Crimean Tatar schoolchildren make up 91.5 per cent, the study of all languages is considered to be obligatory with the

only exception for Crimean Tatar. The amount of hours for each obligatory languages 2-3 times exceeds the time for studying the mother tongue that is not enough for its proper learning.

The obvious misbalance existing in correlation of schoolchildren number of main ethnic groups and number of schools with the languages of teaching can be regarded as well the legacy of the past, indicator of unbalanced system of education of the Autonomous Republic of Crimea as inability for further language learning for communities living here and, besides builds up the effective mechanism of their linguistic assimilation.

Annually tens of languages disappear from the linguistic map of the world, and they are accompanied with the same amount of unique cultures. Functioning of all languages with no exception needs to follow common linguistic laws. A language is alive if it carries out certain functions and has the spheres of its functioning. The artificial narrowing of function spheres as well as language functions results in its disappearance.

Nowadays sociocultural and linguistic succession of Crimean Tatar generations is in a difficult situation. To solve these problems it is essential to renew the major functions of social institutes influencing on sociocultural succession of generations and capable of nation's ethnic identity preservation.

Literature

1. Національний склад населення АРК та його мовни ознаки. За данними всеукраїнського перепису населення 2001 року. – Сімферополь: Державний комітет статистики України. Головне управління статистики в АРК, 2003. – 367 с. (Population nationalities of the Autonomous Republic of Crimea and its linguistic peculiarities. Data of the All-Ukrainian population census 2001 – Simferopol: State statistics committee of Ukraine. Statistics head office of the Autonomous Republic of Crimea, 2003. – 367 p.).
2. Куртсеитов Р.Д. Социокультурная преемственность поколений в процессе восстановления национальной целостности крымскотатарского народа: автореф. дис. канд. социол. наук. - М., МГУ им. М.В.Ломоносова. 1995. С.19. (Kurtseitov R.D. Sociocultural succession of generations in the process of Crimean Tatar national integrity renewal: author's abstract of disser. cand.sociol.sciences. – M., MSU by M.V. Lomonosov. 1995. P.19.).
3. Динамика этнического состава населения Автономной республики Крым / Под. ред. Мыскова А.А. – Симферополь: ГУ статистики в АРК, 2007. – 114 с.. (Dynamics of ethnic groups of the Autonomous Republic of Crimea / Edited by Miskov A.A. - Simpferopol: Statistics head office of the Autonomous Republic of Crimea, 2007. – 114 p.).

Valorile gramaticale ale formei în *–gan/–gen* din limba tătară din Dobrogea în comparație cu cele ale formei în *–dık* din limba turcă

AGIEMIN BAUBEC

Unul din aspectele cele mai interesante ale limbii tătare din Dobrogea, ca de altfel şi ale celorlalte limbi turcice orientale sau câpceace, îl reprezintă, fără îndoială, multiplele valori gramaticale ale formelor în –**gan**/–**gen**. Această problemă m-a preocupat încă din anii studenției, ca mai apoi, în anul 1972, la Ankara, la primul congres de limba turcă organizat de Türk Dili Kurumu (Institutul de lingvistică turcă), să prezint, pentru prima oară, o comunicare privind această problematică. În anii care au urmat am reuşit să aprofundez şi mai mult această problemă în cadrul cursurilor de Gramatică comparată a limbilor turcice şi Istoria limbii turce pe care le-am ținut la Universitate din Bucureşti.

Este interesant de menționat faptul că această formă nu apare în textele primelor monumente scrise ale limbilor turcice, cunoscute în literatura de specialitate, şi cu denumirea de **inscripțiile orhono-ieniseice**, ci apare mult mai târziu, în secolul al XI-lea, în texte aparținând limbii turce karahanide, cu deosebire în **Divanü lugat-it türk** (Compendiul limbilor turcice) scris, în anul 1073, de Mahmud Kaşgarlı (Mahmud din Kaşgar) şi **Kutadgu Bilig** (Ştiința fericirii sau Ştiința despre fericire) scris de Yusuf Has Hacib, în anul 1069, monumente de o importanță covârşitoare ale limbilor turcice din grupul câpceac şi oguz.

Astăzi, după aproape un mileniu de când sufixul a fost semnalat, pentru prima oară, în textele menționate puțin mai înainte, acesta şi-a păstrat nealterată forma inițială atât în limba tătară din Dobrogea, cât şi în celelalte limbi turcice înrudite cu aceasta din grupul câpceac ca tătara de pe Volga, başkurta, caracalpaca, nogaica, cumâca, caraceai-balcara, tătara crimeiană, caraima. Este cunoscut faptul că limba tătară din Dobrogea este o continuare sau mai bine spus o transpunere pe un alt spațiu geografic a dialectului de nord sau nogaic al limbii tătare crimeiene, care, în afară de acest dialect, mai are încă două dialecte, şi anume dialectul meridional (orta diyalekt) sau tatarca (tătara), care, de fapt, stă la baza limbii literare tătare crimeiene şi, respectiv, dialectul de sud (yalıboyu), care datorită apropierii sale de limba turcă, în literatura de specialitate este denumit şi **osmana crimeiană**. Tot de limba tătară crimeiană este legată şi limba vorbită de evreii crimeieni, denumită **cârâmceag**

Pentru a vedea locul pe care îl ocupă limba tătară din Dobrogea în cadrul marii familii a limbilor turcice, m-am gândit să prezint aici una din cele mai bune şi cele mai realiste clasificări ale limbilor turcice, care reprezintă de fapt o sinteză

oportună a tuturor clasificărilor realizate de savanții turcologi de pretutindeni, până în prezent, începând cu secolul al XVIII-lea, când savantul suedez Philip Johann Strahlenberg (*Das norund östelicheTheil von Europa und Asia,insomeit das gantze Russiche Reich mit Sibirien und grossen Tatarei in sich Begreiffet*, Stockholm, 1730) emitea, pentru prima oară, ipoteza înrudirii limbilor altaice,stabilind o serie de asemănări între un mare număr de limbi, pe care le numeşte „limbi tătare". Am în vedere clasificarea propusă de profesorii turci Talat Tekin şi Mehmet Ölmez (*Türk Dilleri, Giriş*, İstanbul, 2003), la care am făcut eu unele adăugiri privind tătara crimeiană şi tătara dobrogeană.

În limba tătară din Dobrogea şi în celelalte limbi turcice câpceace menționate mai înainte, forma în –**gan** este foarte productiv gramatical, în sensul că ea are valori morfologice şi sintactice deosebit de importante şi complexe, contribuind într-o măsură însemnată la determinarea identității aglutinante ale limbilor turcice, în general şi cu deosebire ale limbilor turcice de est, în special, în sensul că acest sufix în forma sa pură, adică fără să fie prevăzut cu sufixele posesive, are valoarea gramaticală de participiu prezent-trecut, redă unele forme de trecut preterit ale modurilor indicativ şi condițional-optativ, iar în planul sintaxei, acesta cu sau fără sufixele posesive, în funcție de forma cazuală pe care o are, poate îndeplini în propoziție, toate funcțiile sintactice specifice substantivului. Mai mult, această formă urmată de sufixele posesive şi de sufixele cazuale corespunzătoare funcției gramaticale, exprimă părțile

complexe de propoziție, care sunt echivalentele propozițiilor subordonate din limbile indo-europene, deci şi din limba română.

Acest sufix participial care, conform legii armoniei vocalice palatale, adică după caracterul dur (postpalatal) sau moale (prepalatal) al vocalelor componente are, pe lângă cele două variante fonetice, cu vocalele **a,** respectiv **e**, mai are încă două variante fonetice, de data aceasta conform legii armoniei consonantice, când se realizează alternanța consonantică **g~k**, situație în care pe lângă variantele –**gan**/–**gen**, deci cu consoana inițială sonoră **g**, mai există variantele –**kan**/–**ken**, deci cu consoana inițială surdă **k**. După cum se ştie, acest fenomen este determinat de caracterul sunetului din finalul rădăcinii verbale la care se ataşează acest sufix: dacă acest sunet este o vocală sau o consoană sonoră sau sonantă, sufixul va fi –**gan** sau –**gen**, adică cu sunetul g care este o consoană sonoră, iar dacă sunetul respectiv va fi o consoană surdă, atunci sufixul va fi –**kan** sau –**ken**, adică cu sunetul **k** care este varianta surdă a lui **g.** Astfel, variantele –**gan** sau **gen** se vor ataşa la verbe ca **anla+gan**, **bekle+gen**, **yaz+gan**, **kör+gen** şi respectiv –**kan** sau –**ken** se vor ataşa la verbe ca **şalış+kan**, **sat+kan**, **köş+ken**, **ket+ken** etc.

În limba tătară din Dobrogea, ca de altfel şi în celelalte limbi turcice din grupul câpceac (oriental), acest sufix nu şi-a modificat structura sa fonetică inițială, aşa cum s-a petrecut acest lucru în grupul limbilor turcice occidentale, adică oguze, unde sufixul este folosit fără consoanele inițiale **g,** respectiv **k**, având însă în continuare, conform legii armoniei vocalice palatale, două variante fonetice –**an** şi –**en**, cu observația că atunci când rădăcina verbală se termină într-o vocală, pentru evitarea hiatului, între această rădăcină şi sufix, se intercalează consoana de legătură **y**, rezultând, în felul acesta, încă două variante fonetice ale sufixului,

respectiv –**yan** şi –**yen**; astfel: **alan** nu **algan**, **gelen** nu **kelgen**, dar şi **anlayan**, în tătară în continuare **anlagan**, **bekleyen**, în tătară **beklegen**.

În limba turcă veche anatoliană, în textele literare aparţinând secolelor XIII-XV, mai întâlnim încă sporadic, alături de forma –**(y)an** şi –**(y)en**, care deja se consacrase în limbă, şi forma –**gan**/–**gen**. Astfel, în poemul **Yusuf ve Zeliha** a lui Şeyyad Hamza din secolul al XIII-lea, întâlnim următoarea propoziţie: **Yusuf kâfirler şehrine kelgen** – „Yusuf a sosit în oraşul necredincioşilor", unde prin forma **kelgen** se redă trecutul preterit sau subiectiv, aşa cum, astăzi, în limba tătară din Dobrogea, ca de altfel şi în celelalte limbi turcice câpceace, acest sufix reprezintă singurul mijloc de redare a acestui fel de trecut, pe când în limba turcă contemporană şi în celelalte limbi turcice din grupul oguz, forma consacrată pentru redarea unui asemenea trecut este cea care se redă cu sufixul **–mış:gelmiş**, în loc de **kelgen** „(cică, se spune că, am auzit că) a venit".

Astăzi, în limba turcă contemporană, acest sufix apare în unele cuvinte vechi turcice, mai ales în adjective şi mai puţin în substantive ca: **alıngan** "irascibil", **utangan** "ruşinos", **konuşkan** "vorbăreţ, volubil", **çekingen** "timid,sfios" **unutkan** "uituc", **atılgan** „curajos, băgăreţ", **somurtkan** "bosumflat", **yapışkan** "lipicios", **kaygan** „alunecos", **ısırgan** "urzică" etc. În procesul de purificare a limbii turce început de Atatürk, care viza, în principal, turcizarea şi modernizarea lexicului limbii turce, cu care prilej s-a apelat şi la patrimoniul lingvistic vechi turcic, de altfel foarte valoros, revitalizându-se nu numai cuvinte vechi, dar şi anumite sufixe deja ieşite din uz sau neproductive. Unul din sufixele revitalizate parţial este şi sufixul **-gan**, care a format o serie de termeni ştiinţifici ca: **gezegen** "planetă", **iletken**" conductor", **sürüngen** "reptilă", **etken** "factor", **edilgen** "pasiv", **devingen** "motric", **saldırgan** "agresiv" etc.

Afirmam mai înainte faptul că acest sufix, în limba tătară din Dobrogea, ca de altfel şi în celelalte limbi turcice din grupul câpceac, are mai multe valori gramaticale, atât morfologice cât şi sintactice. Printre valorile morfologice ale acestui sufix, putem remarca, în primul rând, valoarea acestuia de participiu (sıfat fiili). Această formă, în limba tătară din Dobrogea, la fel ca şi în celelalte limbi turcice, atât orientale cât şi occidentale, este singura formă gramaticală propriu-zisă de participiu, în timp ce celelalte forme nu reprezintă o categorie gramaticală în acest sens, ci doar echivalentele funcţiilor sintactice ale partricipiului din limbile flexionare. Astfel, sufixul timpului viitor categoric **–(y)acak/–(y)ecek**, tocmai datorită funcţiilor sintactice pe care le exprimă, poate fi considerat ca fiind participiul timpului viitor. În această ordine de idei, este deosebit de edificatoare folosirea, de exemplu, în două ipostaze a formei **kelecek**: o dată ca formă de persoana a III-a singular a timpului viitor, cu sensul de *el/ea va veni,* iar a doua oară cu sensul de participiu prezent-viitor, atunci când, însoţind un nume, îl determină pe acesta, fiind, din punct de vedere sintactic, un atribut participial, ca în exemplul **kelecek afta** "săptămâna viitoare".

Printre valorile gramaticale din domeniul morfologiei se evidenţiază cea de verb finit al unor forme ale trecutului indicativ şi condiţional-optativ. Astfel, prin acest sufix prevăzut cu dezinenţele personale-predicative se redă timpul trecut

nedeterminat sau subiectiv, al cărui echivalent gramatical în limba turcă este sufixul **-mış**. De exemplu:

1. **Trecutul nedeterminat:**
   a) Forma afirmativă:
   Men körgenmen ”(cică,se spune că)eu am văzut” (în turcă, cu acelaşi sens: *ben görmüşüm*)
   Sen körgensín (*sen görmüşsün*)
   O körgen (o görmüş)
   Bíz körgenmíz (biz görmüşüz)
   Síz körgensíz sau körgensíñíz (siz görmüşsünüz)
   Onlar körgenler (onlar görmüşler).
   b) Forma negativă:
   Men körmegenmen (ben görmemişim)
   Sen körmegensín (sen görmemişsin)
   O körmegen (o görmemiş)
   Bíz körmegenmíz (biz görmemişiz)
   Síz körmegesíz sau körmegensíñíz (siz görmemişsiniz)
   Onlar körmegenler (onlar görmemişler).
   c) Forma interogativă:
   Men körgenmen mí? (ben görmüş müyüm?)
   Sen körgensín mí? (sen görmüş müsün?)
   O körgen mí? (o görmüş mü?)
   Bíz körgenmíz mí? (biz görmüş müyüz)
   Síz körgensíz mí? sau körgensíñíz mí? (siz görmüş müşünüz?)
   d) Forma interogativă-negativă:
   Men körmegenmen mí? (ben görmemiş miyim?)
   Sen körmegensín mí? (sen görmemiş misin?)
   O körmegen mí? (o görmemiş mi?)
   Bíz körmegenmíz mí? (biz görmemiş miyiz?)
   Síz körmegensíñíz mí? (siz görmemiş misiniz?)
   Onlar körmegenler mí? (onlar görmemişler mi?).
   e) Forma posilitativă:
   Men körealganman (ben görebilmişim)
   Sen körealgansın (sen görebilmişsin)
   O körealgan (o görebilmiş)
   Bíz körealgamız (biz görebilmişiz)
   Síz körealgasıñız (siz görebilmişsiniz)
   Onlar körealganlar (onlar görebilmişler).
   f) Forma imposibilitativă:
   Men körealmaganman (ben görememişim)
   Sen körealmagasın (sen görememişsin)
   O körealmagan (o görememiş)
   Bíz körealmagamız (biz görememişiz)
   Síz körealmagasız (siz görememişsiniz)
   Onlar körealmaganlar (onlar görememişler).

2. **Mai mult ca perfectul:**
   a) Forma afirmativă:
      Men kelgen edím ”venisem”, (în turcă *gelmiştim*)
      Sen kelgen edíñ (sen gelmiştin)
      O kelgen edí (o gelmişti)
      Bíz kelgen edík (biz gelmiştik)
      Síz kelgen edíñíz (siz gelmiştiniz)
      Onlar kelgen edíler (onlar gelmiştiler).
   b) Forma negativă: kelmegen edím, kelmegen edíñ, kelmegen edí ş.a.
   c) Forma interogativă: kegen edím mí?, kelgen edíñ mí?, kelgen edí mí? ş.a.
   d) Forma interogativă-negativă: kelmegen edím mí?, kelmegen edíñ mí?, kelmegen
      edí mí? ş.a.
   e) Forma posibilitativă: kelealgan edím, kelealgan edíñ, kelealgan edí ş.a.
   f) Forma imposibilitativă: kelealmagan edím, kelealmagan edíñ, kelealmagan edí ş.a.
3. **Timpul trecut subiectiv dubitativ:**

Acest fel de trecut are două forme distincte în limba tătară din Dobrogea. Dintre acestea, prima, cea cu sensul dubitativ diminuat, se formează cu tema timpului trecut nedeterminat, în –**gan**, cu variantele sale fonetice şi în îmbinare cu verbul defectiv **e-** „a fi”, prevăzut cu sufixul –**ken** (–**gan eken**) şi dezinențele personale-predicative corespunzătoare, iar cea de a doua formă, cu un sens dubitativ accentuat, se redă, tot aşa, cu tema timpului trecut nedeterminat, care se îmbină cu acelaşi verb defectiv **e-**, care, de data aceasta, în loc de sufixul –**gan**, primeşte sufixul –**mış**, urmat de dezinențele personale-predicative (–**gan emíş**). Aici, fără îndoială, este vorba de influența limbii turce asupra limbii tătare dobrogene. În limba turcă acest timp se redă prin dublarea sufixului –**mış** (–**mışmış**). Iată cum arată conjugările complete ale celor două forme şi echivalentul lor în limba turcă:

   a) Forma afirmativă:
      kelgen ekenmen „(cică)venisem” – kelgen emíşmen „(cică chupurile) venisem” – gelmişmişim (tc.)
      kelgen ekensín „(cică)veniseşi” – kelgen emíşsín „(cică chipurile) veniseşi” – gelmişmişsin
      kelgen eken „(cică)venise” – kelgen emíş „(cică chipurile)venise” – gelmişmiş
      kelgen ekenmíz „(cică)veniserăm” – kelgen emíşmíz „(cică chipurile) veniserăm” – gelmişmişiz
      kelgen ekensíñíz „(cică)veniserăți” – kelgen emíşsíñíz „(cică chipurile) veniserăți” – gelmişmişsiniz
      kelgen ekenler „(cică)veniseră” – kegen emíşler „(cică chipurile)veniseră” – gelmişmişler.
   b) Forma negativă:
      kelmegen ekenmen „(cică) nu venisem” – kelmegen emíşmen „(cică chipurile) nu venisem” – gelmemişmişim ş.a.

c) Forma interogativă:
   kelgen ekenmen mí? „(ce se aude) oare eu venisem, sosisem?” – kelgen emíşmen mí? „(ce spun gurile rele) oare eu sosisem?” – gelmişmişim mi? ş.a.
   kelmegen ekenmen mí? „(ce se aude) oare eu nu sosisem?” – kelmegen emíşmen mí? „(ce spun gurile rele) oare eu nu sosisem?” – gelmemişmişim mi? ş.a.

4. Timpul trecut al modului condiţional-optativ:

Acest timp se redă, tot aşa, cu aceeaşi temă a timpului trecut nedeterminat în îmbinare cu forma de condiţional al verbului ajutător **bol–** „a fi”, deci **bolsa**; astfel:

a) Forma afirmativă:
   kelgen bolsam „dacă aş fi venit”, în turcă: gelseydim
   kelgen bolsañ „dacă ai fi venit”, în turcă: gelseydin
   kelgen bolsan „dacă ar fi venit”, în turcă: gelseydi
   kelgen bolsak „dacă am fi venit”, în turcă: gelseydik
   kelgen bolsañız „dacă aţi fi venit”, în turcă: gelseydiniz
   kelgen bolsalar „dacă ar fi venit”, în turcă: gelseydiler.
b) Forma negativă:
   kelmegen bolsam „dacă nu aş fi venit”, în turcă: gelmeseydim ş.a.
c) Forma interogativă:
   kelgen bolsam mı? „dacă aş fi venit?”, în turcă: gelseydim mi? ş.a.
d) Forma interogativ-negativă:
   kelmagen bolsam mı? „dacă nu aş fi venit?”, în turcă: gelmeseydim mi? ş.a.

Sufixul –**gan**, pe lângă valorile morfologice semnalate şi analizate succint mai înainte, are şi valori sintactice deosebit de importante în limba tătară din Dobrogea, ca de altfel şi în celelalte limbi turcice din grupul câpceac/oriental. Prevăzut cu sufixul apartenenţei, care sufix posedă însuşirea de a substantiviza orice parte de vorbire, sufixul –**gan**, ca şi forma în –**acak**, poate îndeplini în propoziţie atât funcţia părţilor principale, cât şi pe cea a părţilor secundare de propoziţie. Părţile de propoziţie exprimate prin aceste forme se deosebesc de cele obişnuite (simple) prin aceea că, fiind exprimate prin forme verbale nominale, pot avea atât părţi principale, cât şi părţi secundare de propoziţie, devenind în felul acesta părţi complexe de propoziţie, care corespund propoziţiilor secundare independente din limbile flexionare. Astfel, dacă în limba tătară, din punct de vedere gramatical, propoziţia **Masanıñ üstíndekí kitapnı seníñ alganıñnı bílemíz** ”Noi ştim că tu ai luat cartea de pe masă” este doar o propoziţie, în limba română, ca de altfel şi în celelalte limbi flexionare înrudite cu româna, aceasta nu poate fi redată altfel decât doar printr-o frază alcătuită din două propoziţii, una principală *noi ştim*, iar cealaltă secundară completivă directă *(că) tu ai luat cartea de pe masă*, cu subiecte şi predicate gramaticale. Este evident faptul că în limba tătară sintagma **seníñ alganıñnı** nu îndeplineşte cerinţele gramaticale clasice ale unei propoziţii independente, în sensul că subiectul *tu* nu are formă de nominativ, ca în limba română, ci de genitiv **seníñ**, iar predicatul *ai luat*, în tătară, nu este exprimat printr-un verb la un mod personal, ci prin numele verbal în –**gan**, în cazul acuzativ

(**alganıññı**). Asemenea tipuri de părți de propoziție, care au complexitatea unor propoziții independente din alte limbi, sunt caracteristice doar sistemului aglutinant de limbi, cu deosebire limbilor altaice, cu cele cinci grupe de limbi: limbile turcice, mongolice, tuguso-manciuriene, coreeana şi japoneza.

Aşa cum în limba turcă, ca de altfel, şi în celelalte limbi turcice din grupul oguz, forma nominală a verbului în **–dık** poate să exprime orice parte de propoziție, principală sau secundară, tot aşa şi forma în **–gan** din limba tătară şi din celelalte limbi turcice din grupul câpceac, poate să exprime toate tipurile de părți complexe de propoziție. Prin dubla lor natură, nominală şi verbală, aceste părți complexe de propoziție au un conținut logic mai complex decât părțile simple: ele exprimă judecăți, spre deosebire de părțile simple care nu exprimă decât concepte. Ele constituie, astfel, un al doilea centru de predicație al propoziției, traducându-se, de regulă, în limba română şi în alte foarte multe limbi, prin diferite tipuri de propoziții subordonate. Valorile sintactice excepționale ale celor două forme verbale nominale în **–gan**, în limba tătară, şi, respectiv, **–dık**, în limba turcă, sunt evidențiate şi de exemplele de mai jos, când acestea îndeplinesc funcțiile diferitelor tipuri de părți de propoziție complexă:

1) Subiect complex:

Onıñ bízge *etkenlerí* heş unutulmadı (tăt.*)* – **Onun bize *ettikleri* hiç unutulmadı** (tc.) „Nu au fost uitate cele pricinuite de el nouă"

2) Atribut complex:

Sízíñ maga *bergen* kitaplarıñıznı ta okımadım (tăt.) – **Sizin bana *verdiğiniz* kitapları daha/henüz okumadım** (tc.) „Încă nu am citit cărțile pe care mi le-ați dat".

Aici trebuie făcută precizarea că în limba tătară din Dobrogea ca, de altfel, şi în celelalte limbi turcice din grupul câpceac, la exprimarea atributului complex, nu forma în **–gan** primeşte sufixul apartenenței, ci substantivul pe care îl determină, spre deosebire de situația din limba turcă, unde sufixul apartenenței la persoana corespunzătoare se ataşează la forma în **–dık**. Astfel, în îmbinarea atributivă tătărească **bergen kitabım**, substantivul determinat primeşte sufixul posesiv, ci nu atributul **bergen**, aşa cum se întâmplă acest lucru în cazul atributului exprimat de forma în **–dık** din limba turcă şi în celelalte limbi turcice din grupul oguze, când determinantul cu **–dık** primeşte sufixul posesiv: **verdiğim kitap**, ci nu **verdik kitabım**. De fapt, opoziția **bergen kitabım ~ verdiğim kitap** reprezintă una din problemele structurale ale identității lingvistice ale celor două grupe ale limbilor turcice: câpceacă şi oguză.

3) Complementul direct complex:

Ayşeníñ bír ay ewel *üylengenín* bílemíz (tăt.) – **Ayşenin bir ay evvel/önce *evlendiğini* biliyoruz** (tc.) „Noi ştim că Ayşe s-a măritat acum o lună".

4) Complement indirect complex:

Onıñ toyına *ketmegeníme* bek peşmanman (tăt.) – **Onun düğününe *gitmediğime* çok pişmanım** (tc.).

5) Complemente circumstanțiale complexe:

Bíz onı *körgende* o man bo meselení de konışarmız (tăt.) – **Biz onu *gördüğümüzde* onunla bu meseleyi de kunuşuruz** (tc.) „Atunci când îl vom

vedea, vom discuta cu el şi această chestiune" (c.c. de timp complex). **Patma gripten *kastalanganı üşín* bugín heş üyden şıkmadı** (tăt.) – **Fatma gripten *hastalandığı için* bugün hiç evden çıkmadı** (tc.) „Din cauză că Fatma s-a îmbolnăvit de gripă, astăzi nu a ieşit deloc din casă" (c.c. de cauză complex). **Ekewí de maşinamıñ *bolgan ceríne kadar* kelíp mení ogırladılar** (tăt.) – **İkisi de arabamın *bulunduğu yere kadar* gelip beni uğurladılar** (tc.) „Amândoi m-au condus, venind până în locul unde se afla maşina mea" (c.c. de loc).

Din cele discutate până acum putem afirma cu certitudine faptul că, aşa cum forma în –**dık** a cunoscut o dezvoltare gramaticală excepțională pe teren oguz, tot aşa forma în –**gan** a cunoscut, din acest punct de vedere, valențe gramaticale de-a dreptul uimitoare, în toate compartimentele limbii, pe teren câpceac. Mai mult, forma în –**gan**, datorită complexității funcțiilor sale gramaticale, poate fi considerată echivalenta gramaticală a trei forme deosebit de importante din limba turcă contemporană. Este vorba de sufixele –**miş:gelmiş** în turcă şi **kelgen** în tătară, sufixul –**an:gelen** în turcă şi **kelgen** în tătară şi sufixul –**dık** prevăzut cu sufixul posesiv: **geldiğini gördüm** în turcă şi **kelgenín kördím** în tătară.

Gramatical Values of *–gan/–gen* Form from Tatar Language from Dobrogea in Comparision with *–dık* Form from Turkish

Abstract

The tatar language which is spoken in Dobrogea is a continuation of North dialect or nogay of Crimenian tatar language which has two more important dialects: Southern dialect or tatar and Western dialect or tat which is rather a dialect of Turkish language. Because of this, in literary language this dialect is called also "Crimean Ottoman". Also is known that the core of tatar literary language is the comparison with the new North dialect (Nogai dialect) which is spoken also by the tatars from Romania who formed Tatar language based on this Northern (nogai) dialect.

Face communication is an attempt to analyze grammatical values of suffix –**gan**/–**gen** from tatar language which is spoken in Dobrogea and also in other Eastern Turkic languages (Kapceaca). In comparison with –**dek** form which is spoken in Western Turkic languages (oguze).

As in "oguz" Turkish and in Turkish the nominal form of the verb –**dek** can express any primary or secondary part of sentence so on the –**gan** form from tatar can express all times of complex sentence parts. Furthermore the gan form in comparison with the –**dek** form has several morphological values, is in addition of principle value present-past describes also some past tense forms of conditional optative and indicative.

Menirea calului la tătarii din România

NEVZAT YUSUF SARIGÖL

Calul ocupă un loc important în tradițiile, obiceiurile şi folclorul popoarelor turce. Domesticirea acestui animal nobil a constituit un salt spectaculos în evoluția societății umane. În privința domesticirii calului sunt multiple păreri, în momentul de față, argumentele istorice, lingvistice, folclorice, etnologice nefiind suficient de temeinice şi convingătoare. În opinia unor cercetători, popoarele turce sunt printre primele care au domesticit calul.

Calul, animalul domestic cel mai mitologizat la populațiile turce de pretutindeni, este un animal solar, uranian. În literatura populară de inspirație şamanică din Siberia, caii coboară din lumea celestă[1]. În eposul iacuților, caii au însuşiri superioare; în momente tensionate iau decizii vitale şi-l sfătuiesc pe călăreț. Calul lui Ginghiz Han provine din lumea divină a cerului[2]. El este părtaş la biruință, temerar în încleştări vitale, cel mai iubit şi loial prieten al stăpânului.

În *Divanu Lugat-it-Türk* al lui Mahmud Kaşgarlı[3] , o adevărată enciclopedie a popoarelor turce, găsim nenumărate referiri la cal. Aceste însemnări au valoare lingvistică şi istorică, cu precădere etnologică.

În cele ce urmează, vom da câteva exemple: *Arpasız at aşumas, arkasız alp çeriğ sıymas* (= fără orez calul nu aleargă, fără spate (prieten, ajutor) nu există ostaş curajos); (DLT, I, p. 129); *Yügürdi kewel at, Çakıldı kızıl ot, Köyürdi arut ot, Saçrap anın örtenir* (= de aleargă calul de soi, foc roşu țâşneşte; s-a aprins iarba uscată, arde risipindu-se) (DLT, II, p. 133); *Tığraklanıp seğirtti, Erin atın yügürtti, Bizni kamug anlattı, Andağ süre kim yeter* (= cu temeritate a galopat, voinicul calul şi-a-ndemnat; năucindu-ne pe toți, cine rezista-va în fața lui!) (DLT, II, p. 274).

În marile epopei ale literaturii de specialitate din aria lumii turce, în special în *Dede Korkut Kitabî* (titlul exact: *Kitab-î Dede Korkut ala Lisan-i Taife'i Oguzan*) şi în *Manas* (cea mai lungă epopee din lume, aproape de un milion de versuri), calul şi călărețul apar într-o simbioză perfectă. Calul se prezintă ca o prelungire a potențelor fizice ale călărețului. Putem spune că *Dede Korkut Kitabî* este o sinteză majoră a vieții triburilor oguze, o redare a unei lumi reale şi fabuloase, cu o dinamică specifică nomadismului activ şi productiv, cu o expresie lingvistică pură şi frumoasă. Iar din perspectivă comparatistă, această creație poate sta alături de *Njiala* islandeză, *Cântecul Nibelungilor, Cântec despre oastea lui Igor, Beowulf* sau *Manas-ul Kîrgîzilor*.

---

[1] A. Caferoğlu, *Türk Onomastiğinde At Kültü*, Türkiyat Mecmuası, X, (1951-53), s. 201.
[2] Caferoğlu, op. cit., s .201.
[3] Mahmud Kaşgarlı, *Divanü Lugat-it-Türk*, çeviren: Besim Atalay, T.D.K. cilt I, s. 123.

Iată una din multele prezentări ale calului:
Beyrek grăi către armăsar:
Luna argintie pe frunte ți s-a pus,
În loc de ochi ai două pietre scumpe,
Fir de ibrișin ți-e coama lungă,
Urechile-ți două surori gemene;
De coamă ți se lipește voinicul,
Tu-mi ești frate înainte de toți,
Faptele mele să-nțelegi poți.[4]

În *Manas*-l kîrgîz, calul și călărețul se prezintă ca un tot unitar, aproape de nedezlipit, formând un cuplu de temut:

Azamettey çunağı	*Acest tânăr voinic semeț,*
„Coo!” degende süyngön,	*Se bucură când vede dușman,*
at üstündö kiyngen,	*Se îmbracă pe spinarea calului,*
ak kulaktan kuu'alğan,	*După semnele din urechea calului*
atışkan coodan tili alğan,	*Ghicește gândurile dușmanului,*
kaçırğannan kaytpağan,	*Limpede grăiește totdeauna,*
kayrılıp coobın aytpağan,	*De luptă e gata oricând,*
sumsayıp coobın aytpağan!	*Înfige bine sulița!*[5]

În folclorul popoarelor turce din zona Altay, eroii au nume în congruență cu însușirile fizice și nuanța culorii părului calului. Iată câteva exemple: *Ag oi attığ Altın Aira* (Călărețul Altın Aira cu calul cenușiu); *Kara tor attığ Kan Kartaga* (Călărețul Kan Kartaga cu calul castaniu); *Kara kul attığ Kan Tögös* (Călărețul Kan Tögös cu calul roib); *Ai Kar attığ Altın Pırkan* (Călărețul Altın Pırkan cu calul alb ca zăpada); *Kara attu Kan* (Hanul cu calul negru)[6].

În credința musulmanilor, calul este un animal benefic: „Lăudat de Profet”, el a dobândit o importanță cu atât mai fabuloasă. Doi bidivii mitici ocupă tot spațiul imaginar care leagă pe om de divinitatea sa, căci ei sunt prezenți în tradiție ca cei „care facilitează contactele”: este calul fabulos al-Buraq și bidiviul Duldul, numele calului dăruit de profet ginerelui său Ali. Profetul Muhammad avea cinci cai preferați veniți din toate provinciile Peninsulei Arabe, pe care îi numise Kohayli, Kuhail sau Kahlane, cuvinte cu aceeași rădăcină-*akhal*-însemnând „negru”[7].

La tătarii din România, reflexele admirației față de cal au rămas nealterate de-alungul secolelor. Nu de mult, mai în toate sărbătorile religioase ca: *Kurban Bayramı* (Sărbătoarea Jertfei) sau *Ramazan Bayramı* (Sărbătoarea Postului) sau în cele laice, precum *Nawrez* (Sărbătoarea Anului nou), care se celebrează deobicei la

[4] *Dede Korkut, povestiri*. Traducere, adaptare, notă asupra ediției și glosar de Nermin Yusuf și Nevzat Yusuf Sarıgöl. Studiu introductiv de Nevzat Yusuf Sarıgöl, postfață de Șamil Cemsidov, ed. Paideia, 2002, p. 85.
[5] Wilhelm Radloff, *Manas Destanı*, Hazırlayan: Prof. Dr. Emine Gürsoy-Naskali, Türksoy, Yaınları nr.1, 1995, Ankara, s. 237.
[6] A. Caferoğlu, op. cit., p. 206.
[7] Malek Chebel, *Dicționar de Simboluri Musulmane*, Editura Paralela 45, 2005, p. 80.

mijlocul lunii martie; *Hıdrellez* (Sărbătoarea primăverii pe 5 mai); *Yawru-Yüzü* (Chipul pruncului), se celebrează după o săptămână după Hıdrellez; *Tepreş* (Serbare câmpenească), precum şi *At koşusı* (Întreceri de cai), organizate cu ocazia ceremoniilor de nuntă. În aceste confruntări, posesorii de cai expuneau în faţa privitorilor cele mai frumoase exemplare, iar călăreţul trebuia să-şi demonstreze iscusinţa, abilitatea de a comunica cu animalul. Merituoşii, atât caii, cât şi călăreţii, erau premiaţi cu bani sau podoabe lucrate de tinerele mirese. Existau şi rivalităţi. Un vechi obicei de pedepsire a rivalului era tăierea cozii şi coamei calului. Acest lucru se întâmpla în timpul nopţii, în mare taină şi se considera dezonoare pricinuită stăpânului animalului.

Spiritul de binefacere, de ocrotire a acestui animal nobil dăinuie chiar şi după moartea sa. Scheletul craniului era înfipt pe un stâlp şi pus în preajma animalelor din ogradă pentru a-i ocroti de răufăcători şi duhuri malefice. Potcoava, care, la tătarii din România, simbolizează calea spre locuri benefice şi un aducător de izbândă, se prinde de partea exterioară a uşii casei.

Calul ocupă un loc important în proverbele tătarilor dobrogeni. Iată câteva exemple: *At borcı man kız borcın Tanrı öder* (Tanrı răsplăteşte menirea calului şi a fecioarei); *Atın arü karagan, artına karamaz* (Cel care-şi îngrijeşte bine calul, n-are grija drumului); *Atınnı saglam kazıkka bayla* (Leagă-ţi calul de un stâlp zdravăn); *Atka arpa, cĭgĭtke sorpa kerek* (Dă-i calului ovăz, iar voinicului ciorbă); *Atka dosttay kara, duşmanday mĭn* (Îngrijeşte-ţi calul ca un prieten, dar călăreşte-l ca un duşman); *At man apakay, cĭgĭtnĭn bahtına* (Calul şi femeia reprezintă fericirea voinicului); *At man awrat emanet berĭlmez* (Calul şi nevasta nu se dau ca zălog); *Atnı kamışı öttĭrĭr, ernĭ namus* (Biciul ucide calul, iar onoarea pe bărbat); *Atnın iygĭsĭ colnı kıskartır* (Calul bun scurtează drumul); *At peslengende, kız ĭstenĭlgende berĭlmelĭ* (Să dai calul când e bine hrănit, iar fata când e cerută); *Attan kalganın eşekke tögerler* (Ce rămâne de la cal se dă măgarului)[8].

Calul apare şi în vise. Visul, aceată lume onirică, în care simbolurile se derulează în concordanţă cu psihicul individului, a constituit dintotdeauna un domeniu fascinant pentru populaţiile turce. În viziunea islamică, „visul este o parte a profeţiei" spunea Muhammad, coroborând astfel ideea că „revelaţia a fost o succesiune de vise veridice"[9]. În Coran sunt relevate şi supuse interpretării mai multe vise. Cea mai interesantă şi amplă interpretare mi se pare cea în care Iosif dezvăluie Faraonului enigma, misterul simbolului oniric al celor şapte vaci slabe şi şapte vaci grase (Surat XII, ,versetele 43-49).

În viziunea tătarilor dobrogeni găsim urme dintr-o perioadă mult îndepărtată, cu precădere de sorginte şamanică, despre vise şi simbolistica lor onirică. Nu cu mult timp în urmă, în comunităţile tătarilor, mai cu seamă în lumea rurală, în fiecare aşezare exista o femeie în vârstă, care „interpreta, dezlega" misterul oniric nocturn. Pentru interpretarea viselor există în graiul tătarilor un termen foarte sugestiv: *tüş* (sau *ruya*) *tabĭrlemesĭ* (tălmăcirea viselor).

[8] Ahmet-Naci Cafer Ali, *Boztorgay* (Culegere de folclor), ed. II, 1996, p. 276-277.
[9] Malek Chebel, *op. cit.* , p. 457.

Calul este considerat un vestitor de fapte benefice, iar cel care visează cal alb va lega noi prietenii, ce vor duce, în cele din urmă, la întemeierea unei familii.

Calul negru este perceput ca aducător de veşti neplăcute, de suferinţe.

Moartea calului este tălmăcită ca un eveniment tragic, ce poate avea loc în comunitatea respectivă.

În destinul tătarilor din România, calul este o prezenţă peremptorie, atât în lumea reală, cât şi în cea nocturnă onirică, fiind un animal venerat, admirat şi respectat.

ÖZET

Türklük dünyamızın örf-âdetlerinde, folklorunda, özel literatüründe, etnolojisinde, atın, bu soylu ve vefalı hayvanın, ayrı bit yeri vardır. *Divanu Lugat-it-Türk, Manas, Dedem Korkut'tan* derlediğimiz örneklerle atın ne demli sevilen ve güvenilir bir arkadaş, yoldaş olduğunu görüyoruz. At en çok mitleştirilen evcil hayvandır.

Mesafeler acıklı, dokunaklı daralmasına rağmen, Romanya'da yaşayan Tatarlar arasında at için çok isabatli hayranlıklar var olduğunu görüyoruz. At gercek yaşamımızda, düşsel yaşamımızda olsun, daima sabit, eşsiz bir değerdir.

Multiple Toponymy in the Sancak of Silistria (16th Century)

ANCA POPESCU

The aim of this article is to re-open a discussion on an interesting aspect of Ottoman toponymy: the documentary formulations of the 'X also known as Y' type (in Turkish X *nâm-ı diğer Y*'). My observations are based on the oldest Ottoman register published so far with respect to the villages and market towns of the *sancak* of Silistria: the tax register no. 370 of the *sancaks* of Rumelia for the year 1530, published in Ankara by the Council of Ministers' General Directorate of State Archives (*Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü*)[1]. The issues outlined in the present study relate to the understanding of alterations in toponymy in Ottoman-conquered territories. This is relevant to: 1) recovering the historic name or names of the region's localities, and 2) understanding the impact of Ottoman policies on toponymic changes and their relevance to imperial integration in south-eastern Europe.[2]

The difficulties related to research on this topic are at least three-fold. Firstly, the Arabic-Persian script of Ottoman documents in general, and the *siyakat* script of the registers in particular, can undermine attempts at retrieving the correct form of names of places and persons. Each reading relies on the researcher's skill

[1] See *370 numaralı muhâsebe-i vilâyet-i Rûm-ili defteri (937/1530)*, Ankara, 2002, vol. 2. In Romanian historiography, a systematic study of Ottoman toponyms in mediaeval and modern Dobrudja - which was part of the *sancak* of Silistria - was conducted by the Ottomanist Anca Ghiaţă. She published her research in an ample study based on Ottoman registers (the localities she studied are listed in the appendix to this essay), see Anca Ghiaţă, 'Toponimie şi geografie istorică în Dobrogea medievală şi modernă' (Toponymy and historical geography in mediaeval and modern Dobrudja) in *Memoriile secţiei de ştiinţe istorice*, series 4, vol. 5, 1980, pp. 29-61. However, the oldest documents this author used are subsequent to register no. 370, and further detailed research is needed on the wide range of toponymic and linguistic issues which this pioneering work highlighted. See also the more recent work of Petre Covacef, *Catalogul numelor de locuri din Dobrogea de la Evlia Celebi la Ion Ionescu de la Brad, prima parte* (A Catalogue of name places in Dobrudja from Evliya Çelebi to Ion Ionescu de la Brad, Part 1), *AnD*, n.s., 2000, no. 1, pp. 163-194.

[2] The present study is based on a paper entitled 'The Ancient Name of the Town of Medgidia. The Implications of a Conjecture', read at the international colloquium *The Second International Scientific Session:The Historical Heritage of Tatars,* Constanţa-Mamaia, 6-9 October 2010. In the meantime, research on the topic has been developed into the programme «Cultural Identities and Global Processes», jointly supported by the European Union and the Romanian government with funding from the European Social Fund (contract registered under ref. no. POSDRU/89/1.5/S/59758 under the Operational Programme for Human Resources and Career Development, 2007-2013). This study presents the findings so far. The Romanian-language version has been published in *Studies and Materials of Medieval History* (SMIM), Bucharest, 2011, XXIX, pp. 163-182. Compared to the Romanian version, the present study incorporates published works previously listed as forthcoming as well as a few changes to the transliteration of Ottoman documents.

and experience in allocating or 'guessing' at symbols which alter the value of each letter. Consequently, different editors of Ottoman registers have been known to suggest different readings for the same toponyms. This type of error can only be corrected through detailed research into the historical geography of the region and of each individual locality.

Secondly, one needs precise information on the pre-Ottoman history of the region under study. Here one has to take into account the information supplied by archaeological and cartographic sources. Equally important are the researcher's command of Ottoman palaeography and knowledge of Ottoman institutions as detailed in the *kanuns*. A grasp of the language or idioms spoken in the region is also at a premium.

A third difficulty which besets research into the toponymy of the *sancak* of Silistria lies in the shortage of documentation on the region. In contrast to other *sancaks* on the Lower Danube, such as Vidin and Nikopol for instance, the earliest known registers for Silistria do not pre-date the early sixteenth century.[3] Only five of the sixteenth-century registers for the *sancak* of Silistria known so far have been analysed in detail and published.[4] In terms of methodological approaches to toponymy based on Ottoman census registers, only quantitative studies of large numbers of varied *defters* can overcome the difficulties inherent in the decoding of place names.[5] It is perhaps a basic research aim, but not one that can be easily put

[3] For the last two decades of the fifteenth century, Ö. L. Barkan published two account books for the *ciziye* tax, which also include a few data for some *kaza*s of the Silistria *sancak*. Cf. Ö. L. Barkan, '894 (1488/89) yılı ciziyesinin tahsilâtına ait muhâsebe bilançoları', *Belgeler*, 1964, I, vol. I, no. 1, pp. 40-41. Cf. also Anca Popescu, 'Vestigii ale organizării Dobrogei preotomane într-un *defter* din anul 1530' (Evidence for the organization of pre-Ottoman Dobrudja in a *defter* for the year 1530) in vol. *Vocația istoriei. Prinos Profesorului Şerban Papacostea*, ed. Ovidiu Cristea, Gheorghe Lazăr, Brăila, 2008, pp. 507-508. For the *sancak* of Vidin, the Ottomanist Ayşe Kayapınar completed a comprehensive analysis of all the census registers available in Turkish archives for the fifteenth and sixteenth centuries. See Ayşe Kayapınar, *Le sancak Ottoman de Vidin du XVe à la fin du XVIe siècle*, Istanbul, 2011.

[4] V. Tayyib Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman devri başlarında Rumeli eyaleti, livaları, şehir ve kasabaları* (The *liva*s, market towns and cities of the *eyelet* of Rumelia during the early reign of Sultan Süleyman the Law-Maker), *Belleten*, vol. XX, no. 78, 1956, pp. 253-261 (register D 9578 in the Topkapı Sarayı Arşivi, placed by its editor between the years 1526 and 1529); Idem, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ce Evlâd-ı Fâtihân* (The *Yürük*, the Tatars and the „Conqueror's Sons in Rumelia), Istanbul, 1957 (registers TD 222 for the year 1543 and TD 614 for 1584, in the Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Istanbul). A *celep*s' register for the year 1573 was published, from manuscript sources in Turkey and Bulgaria, by Bistra Tsvetkova in *Izvestia na Narodnia Muzei Varna*, VIII, 1972, pp. 209-231, and Bistra Tsvetkova and Anca Ghiață, 'Novonameren otkăs ot djelepkeşanskia registăr za severoiztocina Bălgariia i Dobrudja ot 1573g' (A new fragment from the *celep*s' register for the year 1573, covering north-eastern Bulgaria and Dobrudja), in *Izvestia na Narodnata Biblioteka Kiril i Metodii*, vol. XIV (XX), Sofia, 1976, pp. 349-360. For the complete references to these manuscript sources, see Ghiață, 'Toponimie şi geografie istorică în Dobrogea', pp. 30-31) and *370 numaralı muhasebe-i vilayet-i Rum-ili defteri* (this register for the year 1530 is the most comprehensive and earliest register for the *sancak* of Silistria among those published so far).

[5] Cf. Ayşe Kayapınar, *Le sancak de Vidin,* pp. 17-21. On this methodology see. H. Lowry, 'The Ottoman Tahrir Defterleri as a Source for Social and Economic History: Pitfalls and Limitations', in *Studies in Defterology - Ottoman society in the fifteenth and sixteenth centuries*, Istanbul, 1992.

into practice without lengthy periods of study in Ottoman archives. For the time being, my aim is to untangle some of the convoluted issues related to Ottoman toponymy solely on the basis of the tax register no. 370 for the *sancaks* of Rumelia in the year 1530. My discussion also takes into account the information collected by the editors of the document on the territorial-administrative structures of the *sancak* from 52 registers (censuses, *ciziye*, *vakıf*, *ᶜavarız*, etc.) from the sixteenth and seventeenth centuries.[6] Establishing the location of places named in the register was facilitated by references to their inclusion in smaller administrative units such as the *kaza*s and *nahiye*s. This study also introduces into the international scientific circuit a previously unpublished source, a sultanic order of 28 November 1572, which brings new information on cases of multiple toponymy in Ottoman Dobrudja, more specifically on the market town and the *kaza* of Karasu, today Medgidia (in the past the 'Tatars' capital' in Dobrudja).

The first thing that strikes one when studying place names in the *sanca*k of Silistria in the sixteenth and seventeenth century was their predominantly Turkish origin, in stark contrast to Vidin and Nikopol, where toponyms were mostly Slavic.[7] In Silistria, non-Turkic toponyms, i.e. Slavic, Romanian, or Greek, were uncommon. A quick estimate suggests that, out of a total number of some 1,900 toponyms recorded in register no. 370, around 80-90 were not of Turkic-Tatar origin. Slavic and Romanian toponyms were mostly (but not exclusively) distributed in areas along the banks of the Danube: for example, Văcar, Luncavița, Slava[8], Râbnik, in the *kaza* of Hârşova; Vetrina, Gârlița, Srebărna, Tătarişte, Kalu-Petre, Dobromir, Garvăn, in the *kaza* of Silistria.

Out of approximately 290 localities listed under several names, only 13 include non-Turkish names. They were distributed in *kaza*s as follows: 5 in the *kaza* of Hârşova, 4 in the *kaza* of Silistria, 2 in the *kaza* of Varna and 2 in the *kaza* of Provadia. One crucial question is whether the phrase "*nam-ı diğer*" reflects chronological succession or simultaneity. There is no single valid answer and only further research into local geography might provide any clues. However, as a general rule, the endurance of a toponym largely depends on the survival of the population which created it. When that population is a mixed one - the outcome of an admixture of immigrants to a native population - the locality is known for a while under two names until one of them falls into oblivion as a result of the disappearance of the original natives. The preponderance of a Turko-Tatar toponymy in the *sancak* of Silistria, and especially in Dobrudja, is to be explained precisely through the massive Muslim colonization, starting with the latter half of the sixteenth century, into areas of low population density. Maximising the economic potential of a region counts as one of the chief reasons for population transfers within the Ottoman Empire. However, this aspect of Ottoman sultanic

[6] *370 numaralı muhasebe-i vilayet-i Rum-ili defteri*, Introduction, pp. 18-21.

[7] For the *sancak* of Vidin, see Ayşe Kayapınar, *Le sancak de Vidin*, p. 72.

[8] Later documents also list Prislava, also for the sixteenth century. Cf. Anca Popescu, 'Străjuirea navigației pe Dunăre în epoca otomană: *derbendcilik*-ul' (Policing the Danube in Ottoman times: the *Derbendcilik*), *SMIM,* XXVIII, 2010, pp. 149-168.

policies should be studied on a case-by-case basis before one can formulate an accurate overall interpretation.[9]

Other native toponyms resulted from the phonetic adaptation of the names to the language of the new-comers. Thus, for example, Caliacra became Keligra, Slava became Islava, Ankhialos (today's Pomorie) became Akhyolu, etc. The Turko-Tatar toponymy in the *sancak* of Silistria was not the outcome of an authoritarian enforcement of place-name changes by the Ottoman state, which generally stopped short of coerced 'Ottomanization' in its conquered territories. It was the direct consequence of demographic processes dictated by economic and security-related needs specific to the region.[10] While it is true that demographic structures changed as a result of population transfers dictated by the central authority, the persistence of any given community on a particular site depended on a multitude of other factors: natural, economic, military, etc. Unfortunately, because in Ottoman administrative practice clerks often copied or extracted fragments from earlier registers, it is not always easy to date toponyms accurately. Recourse to other types of documents, such as sultanic orders of the *ahkâm* and *mühimme* type, might in the future yield further information.

What follows is a list of instances of multiple toponymy in *defter* no. 370.[11] In the *kaza* of Hârşova, the village Karasu-boğazı (tr. as the 'mouth of Karasu') is recorded in a register of 1518 under the prior - or alternative - (*nam-ı diğer*) name Gırlu (Gârla). Another register for 1542 lists Karasu-boğazı under the alternative name Kuru-geçüd ('the dried-up ford'). The village Küçük Rıbnik (today's Râmnicul de Sus?), was also called Süleyman Fakih (according to the 1518 register) and Divane-Nasuh (1542). Slava (Islava) was also called Atamaca yurdu (1569). The village Trestenic (Tresnik) had the alternative name Hudâvirdi-Fakih (in 1569); Labova (Lozova?) was also known as Eskice-köy in 1570. In the *kaza* of Silistria: Arablar was also Kalovine (in 1518 and 1542); Balaban-oğlu-kuyusu (in 1530) was also known as Radovan (1542); Haci-Mehmed was also named Kranova (1542). In the Varna *kaza*: the village Petreva was "*nam-ı diğer* Dragıçkova" (1518), and in a register compiled under Selim II it was listed as "Dragıç *nam-ı diğer* Petreva"; Papaslık (near today's Mangalia) had the *alias* Kartal- köyü (1569). In the Provadia *kaza*: Ak-viran was "*nam-ı diğer* Petriç" (the Selim II *defter*), while Liman was also known as Karaca-ot (1542 and 1569).

One interesting case is provided by the relationship between the toponyms Tekfur-gölü and Karasu. The earliest attestation for *Karasu* was in the *defter* for 1530, but differentiating among place names in this source remains somewhat

[9] For the economic factor in Ottoman policies of colonisation see Ö. L. Barkan, 'Bir Iskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler' (Exile as a method of colonization and re-settlement), I. Ü. Iktisat Fakültesi Mecmuası, 13: 1-4, 1951, pp. 67-71.

[10] T. Halasi-Kun, 'Sixteenth-Century Turkish Settlements in Southern Hungary', *Belleten*, 28, 1964, pp. 67-68. For the opposite view, cf. Ghiaţă, 'Toponimie şi geografie istorică', p. 33: 'From the early days, the occupation authorities officially enforced changes of place names in the conquered territories in order to ensure uniformity of records in the Ottoman chancellery; thus, the majority of Romanian-language toponyms were replaced by Turkish names, whether by translation or by creation of new Turkish names'. However Ghiaţă also offers a more nuanced interpretation within the same article.

[11] According to the *defter*s TD65 (1518), TD215 (1542), TD542 (Selim II), and TD483 (1570), as presented in *370 numaralı muhâsebe-i vilâyet-i Rûm-ili defteri*, vol. II, pp. 18-21.

hypothetical.[12] The *celep*s'register for 1573 lists a locality Karasu in the *kaza* of Tekfur- gölü[13], and a market town Karasu is mentioned in a register for 1584, but in the *kaza* of Hârşova[14]. The earliest record for Tekfur-gölü in the *kaza* of Varna is to be found in the *defter* for 1530, which mentions "*Karlı-i Tekfur-gölü*" (snow-bound Tekfur-gölü)[15], and the 'salt farm' – *memlâha* – Tekfur-gölü[16].

---

[12] *370 numaralı muhâsebe-i vilâyet-i Rûm-ili defteri (937/1530)*, p. 83 (390). In my article (see Anca Popescu, 'Vestigii ale organizării Dobrogei preotomane', p. 528) I located the village (*köy*) Karasu (today's Medgidia), in the *kaza* of Silistria, according to the reference in *defter* no. 370. The same register lists a "community of Karasu" in the kaza of Hârşova (see p. 60 and 414: Karasu *cema*[c]*atı*). I believe that the issue of the correct location of toponyms which include the word 'Karasu' in the *sancak* of Silistria requires further research. Karasu as a village is also found in other toponymic combinations, such as Kule-Doğan Karasu in the *kaza* of Tekfur-gölü, recorded in the merchants' register (the *celep*s' *defter*) for the year 1573. See Tsvetkova and Ghiaţă, 'Novonameren otkăs ot djelepkeşanskia registăr', p. 358, where the toponym is, however, not identified as such by the two editors of the *defter* fragment. The name also appears as part of Karasu-boğazı, located in the Hârşova *kaza* in register no. 370 for 1530, which I have identified as today's Cernavoda, known as Boğaz-köy (the village at the mouth of the river) in later Ottoman documents. See Anca Popescu, 'Vestigii ale organizării Dobrogei preotomane', p. 526. This identification takes into account not only the Turkish name of Cernavoda (Boğaz-köy) but also the topographical features of this locality as described in detail in the monograph written by Captain M. D. Ionescu: it was located on the Western bank of the lake Karasu, where a creek ensured the outflow of this lake into the Danube. The lake was dammed only in 1862, when construction began on the Cernavoda-Constanța railway. See Captain M. D. Ionescu, *Dobrogia în pragul veacului al XX-lea. Geografie matematică, fisică, politică, economică şi militară* (Dobrudja in the early twentieth century: a mathematical, physical, political, economic and military geography) Bucharest, 1904, pp. 175-6. Future research may produce further evidence for the correct identification of this toponym. The view according to which the earliest reference to Karasu (today's Medgidia) dates back to the period 1409-1413, as suggested by Prof. Dr. Adrian Ilie of the 'Nicolae Titulescu' Technical College in Medgidia, is based on an uncritical reading of one of many narratives collected by Evliya Çelebi in the seventeenth century. See Adrian Ilie, 'Istoria Medgidiei reflectată în lucrări istoriografice recente' (The history of Medgidia in recent historiography), at: http://www.resurseculturale.ro/volum1/ilieadrian.html

[12] *370 numaralı muhâsebe-i vilâyet-i Rûm-ili defteri*, p. 418 and 426.

[13] Tsvetkova and Ghiaţă, 'Novonameren otkăs ot djelepkeşanskia registăr', p. 350.

[14] Tayyib Gökbilgin in *Rumeli'de Yürükler,* p. 126. Cf. Ghiaţă, *Toponimie şi geografie istorică în Dobrogea,* p. 53, where, on the basis of the same work by T. Gökbilgin, the author identifies the *defter*s for 1543 and 1584, according to which Karasu-*pazarcık* was located in the *nahiya* of Tekfur-gölü.

[15] 'Karlı' or 'karlu' is an adjectival derivation from the Turkish noun 'kar', meaning 'snow'. However, there exists in Ottoman Turkish another Arabic word 'kar', meaning 'tar'. See entry in Redhouse, *New Turkish-English Dictionary*, Istanbul, 1993. We do not have enough information to discriminate between the two meanings. There is naturally a strong temptation to speculate around the colour related to the second meaning ('tar'). What is clear so far is that the valley of Karasu ('black water') conferred 'blackness' on several localities situated on its axis, which is reflected in their Turco-Ottoman or Slavic-Romanian names: Karasu and its compound Cernavoda, Gargalık ('raven'), Karaharman ('black area'). For Ǎanavarda (located near Karaharman) as a Greek-Italian pronounciation for 'cernavoda', see Sergiu Iosipescu, *Balica, Dobrotiță, Ioancu*, Bucharest 1985, p. 37. The village Karlı, on the southern bank of today's lake Techirghiol, is not the same as today's locality of Techirghiol de astăzi, which lies at the northern corner of the lake. In an Ottoman register for 1584, the village Karlı was listed as part of the *kaza* of Tekfurgölü. See also Tudor Mateescu, 'Sate dobrogene dispărute în cursul secolului al XIX-lea (I)' (Dobrudjan villages which disappeared in the nineteenth century (1), în *AIIAI*, XIII, 1976, p. 178.

[16] *370 numaralı muhâsebe-i vilâyet-i Rûm-ili defteri*, p. 418 and 426. See also Strashimir Dimitrov, *Iz opisa na dobrudjanskite tretoto desetiletie na XVI vek*, in vol. *Dobrudja (14-16) 1997-99*, Dobrici, 2001, p. 307, for the same name as listed in a register for the *kaza* of Varna in 1526.

The *defter* contains a separate reference to a spring of Tekir (Tekir-kuyusu), also in the Varna *kaza*.[17]

The earliest reference to Tekfur-gölü as a unit of administration dates back to 1543 and is included in a record for the "*nahiya Tekfur-gölü*" in the *liva* (*sancak*) of Silistria.[18] There are several later records for the administrative unit Tekfur-gölü as a *nahiye* or *kaza*, for instance in the second half of the sixteenth century (1559, 1560, 1570, 1573, 1584, 1598, 1599) and in the first half of the seventeenth century (1604, 1613, 1619, 1636).[19] Two *defter*s for the financial years 1641-42 and 1643-44, mention the *kaza* "Karasu *nam-ı diğer/*also known as Tekfur-gölü".[20] This name also appears in registers for the years 1690, 1691 and 1697.[21] In the mid-seventeenth century Kâtib Çelebi described a *kaza* named Tekfur-gölü[22], but this source also indicates a toponymic overlap of Tekfur-gölü and Karasu: Hârşova lies six hours away from 'Tekfur-gölü or Karasu'.[23] On the other hand, his map only shows Karasu (on the location of today's town of Medgidia), but no separate locality called Tekfur-gölü[24]. Likewise, Evliya Çelebi described the town and the *kaza* Karasu in his account, but did not mention Tekfur-gölü. [25] It is quite possible that, by then, the sixteenth-century Tekfur-gölü had already declined or disappeared altogether. However, there is still no statisfying explanation for the transfer of the double toponym of the *kaza* onto the localtiy Karasu.

A *defter* for 1693 refers to Karasu simply as a *kaza*.[26] According to the Turkologist Tahsin Gemil, the document's editor, the *kaza* of Karasu, 'founded in the sixteenth century, was called Tekfurgölü in earlier times, after the name of its

---

[17] *370 numaralı muhâsebe-i vilâyet-i Rûm-ili defteri*, p. 428.

[18] Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler*, p. 218.

[19] *370 numaralı muhâsebe-i vilâyet-i Rûm-ili defteri*, pp. 18-21.Tsvetkova and Ghiaţă, 'Novonameren otkăs ot djelepkeşanskia registăr', p. 350.

[20] Tahsin Gemil, 'Consideraţii privind aspectul demografic al zonei centrale a Dobrogei la sfârşitul secolului al XVII-lea' (Notes on the demography of central Dobrudja in the late seventeenth century), in *Comunicări de istorie a Dobrogei* (Essays on the history of Dobrudja), Constanţa, 1980, pp. 69-70.

[21] Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler*, p. 269 (1691), 275 (1697); *370 numaralı muhâsebe-i vilâyet-i Rûm-ili defetri,* p.19 (1690).

[22] *Cronici turceşti privind Ţările române* (Sources on the Romanian lands in Turkish chronicles) ed. Mihail Guboglu, vol. 2, Bucharest, 1974, p. 112, 114.

[23] *Ibidem*, p. 120. However, a later source, a military logbook from 1711, refers to the locality Kara-su as: "*nam-ı diğer* Tekfur-gölü". See Adrian Tertecel, 'Un izvor otoman necunoscut istoriografiei noastre: «Jurnalul» (*defter*) lui Ahmed bin Mahmud (secretar al visteriei otomane) privind campania militară a Înaltei Porţi din anul 1711 în Moldova' (An unknown Ottoman source – the «diary» - *defter* - of Ahmed bin Mahmud on the Porte's military campaign in Moldavia in 1711), in *Caietele Laboratorului de studii otomane* no. 2, Bucharest, 1993, p. 66. I wish to thank my colleague, Dr. Adrian Tertecel, for drawing my attention to important toponymic information from military sources for seventeenth- and eighteenth-century Dobrudja.

[24] *Cronici turceşti,* vol. 2, p. 117. See also Anca Radu Popescu, 'O hartă osmană a Dobrogei de la mijlocul secolului XVII' (A mid-seventeenth-century Ottoman map of Dobrudja), in *AIIAI*, XXII/2, 1985, pp. 636-637.

[25] *Călători străini despre ţările române* (The Romanian lands in foreign travellers' accounts), vol. 6, Bucharest, 1976, part two: Evliya Celebi (transl. Mustafa Ali Mehmet), p. 385, 396-7, 441, 450.

[26] Gemil,'Consideraţii privind aspectul demografic', p. 68.

chief town […] towards the mid-seventeenth century, the town Karasu appears to have contended with Tekfurgölü for supremacy in the *kaza*, because the period's documents designate this administrative unit by the names of both localities'.[27]

However, long before the mid-seventeenth century, a *defter* of 1585 mentions a *kaza* named "Gönci-bazarı *nam-ı diğer* Tekfur-gölü *nam-ı diğer* Karasu" (Gönci-bazarı *also known as* Tekfur-gölü *also known as* Karasu) as well as, concomitantly, the locality Tekfur-gölü. [28] An undated (*tarihsiz*) *defter* refers to two localities: Tekfur-gölü, on the one hand, and the market town (*kasaba*) "Gönci-bazarı *nam-ı diğer* Karasu" (the market town Gönci-bazarı also known as Karasu). The same document mentions the *kaza* and *nahiya* of Tekfur-gölü.[29]

In the light of the new information supplied by the Ottoman registers we can sum up our findings as follows: the toponym Tekfur-gölü appeared in Ottoman chancellery records in the fourth and fifth decades of the sixteenth century as: the name of an administrative unit (the *defter* for 1543); the name of several localities in the *kaza* of Varna (the *defter* for 1530), with three variants: 1. the village Karlı-iTekfur-gölü, which is not identical to today's Techirghiol, located in the north-western corner of the lake of the same name, but refers to the village Calrlichioi, which was situated on the lake's south-western bank, and which disappeared in the nineteenth century; 2. the 'salt-farm' Tekfur-gölü and 3. the 'field' (*mezra*ᶜ*a*) of Tekir-kuyusu (Tekir's source), both of which are still difficult to locate with any precision.[30] The toponym Karasu was used in the early sixteenth century (the *defter* for 1530) to designate sites in the *kaza*s of Silistria and Hârşova which are equally difficult to identify. The earliest undisputed record for it is from the late sixteenth century: the *celep*s' register for 1573, which listed concomitantly the locality Karasu in the *kaza* of Tekfur-gölü and the toponym Tekfur-gölü in the same *kaza* of Tekfur-gölü[31].

A *nahiya* and *kaza* named Tekfur-gölü was listed in a significant number of registers from the late sixteenth and early seventeenth century. From the later sixteenth century (1585) we have records of multiple names for the *kaza* of Tekfur-gölü: "Gönci-bazarı *nam-ı diğer* Tekfur-gölü *nam-ı* diğer Karasu" (Gönci-bazarı *also know as* Tekfur-gölü *also known as* Karasu). In another defter, for 1603, the name of the *kaza* in the centre of Dobrudja appeared as "Karasu maᶜ Tekfur-gölü", which suggests an interesting merger to be retained for future consideration.[32] On the basis of the available evidence, the next records for the combined name Tekfur-gölü - Karasu (or, conversely, Karasu - Tekfur-gölü) for this administrative unit date back to the latter half of the seventeenth century (1641-42, 1643-44, 1690,

27 *Ibidem*, note 7.

28 *370 numaralı muhâsebe-i vilâyet-i Rûm-ili,* p. 18-19.

29 *Defter* TD no. 701, in *Ibidem*.

30 Based on the name, I have previously advanced a tentative identification of the former with Tuzla. See Anca Popescu, 'Vestigii ale organizării Dobrogei preotomane', p. 527. The second toponym, Tekir-kuyusu, might be related to the site on which today's Techirghiol was later built.

31 The *celep*s' register for 1573, Tsvetkova and Ghiaţă, 'Novonameren otkăs ot djelepkeşanskia registăr', p. 350-1, Ghiaţă, *Toponimie şi geografie istorică*, p. 55.

32 *370 numaralı muhâsebe-i vilâyet-i Rûm-ili defteri,* p. 21.

1691, 1697). The name Karasu was finally established towards the end of the seventeenth century (as suggested by the entry for the *kaza* of Karasu in the *defter* for 1693-94, which included the village Tekfur-gölü)[33] and in the following century (according to a *defter* for 1704)[34].

The new name which emerged with the *defter* of 1585 - Gönci-bazarı - is not an absolute unknown in the literature: a *kanun* from 1570 edited by A. Akgündüz is entitled *kanunnâme-i bâc kasaba-i Künci (veya Gönci) bâzârı* [the *kanun* for the *bâc* tax in the market town of Künci (pazarı) or Gönci-pazarı].[35] The editor of this document did not comment on the identity of the locality of that name and, therefore, Karasu has so far remained outside the existing picture which historians have built of the commercial network of the *sancak* of Silistria.

An unpublished sultanic order dated 28 November 1572 (see Appendix, doc. I) adds new information on what we know about "Gönci-pazarı, *nam-ı diğer*, Karasu."[36] The order was addressed to the *kadi* of Tekfur-gölü and refers to a request by the inhabitants of the market town (*kasaba*) "Gönçü/ Gönçi-pazarı, *nam-ı diğer* Karasu der-ser-i köprü" (the market town Gönçi, also known as Karasu-on-the-bridge"). The inhabitants of this town were entered in the register as bridge attendants (*köprücü*), a service for which they benefited from tax exemptions, which means that they did not have to pay the *ᶜavarız*, i.e. extraordinary taxes. The system whereby the state granted tax exemptions in exchange for services was widely practised in the Ottoman empire and, as is well known, covered socio-professional and military categories such as the *derbendci*, the *voynuk*, the *martolo*s, the *filorici*, etc.[37] But what kind of services did the *köprücü* perform in Karasu? Were they similar to the *vozar*, who ferried people from one bank to another in their small barges in harbours such as Tulcea, Măcin, Hârşova, Silistria, etc?[38] The *kanun* for this area (see more below, and Appendix, doc. II) does not specify a tax on the *vozarlık* specifically. I, therefore, believe that the *köprücü* were in fact in charge of the pontoon bridge which linked the southern and northern bank of the Karasu lake. Most probably, they had built the bridge themselves and were responsible for its maintenance.[39] Several cartographic representations, some from the seventeenth century, would appear to support this interpretation (i.e. the town's location at a 'crossing' over the Karasu lake).[40] In the mid-nineteenth century, the

[33] Gemil, 'Consideraţii privind aspectul demografic al zonei centrale a Dobrogei', p. 68.

[34] Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler*, p. 281.

[35] Ahmed Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve hukuki tahlilleri* (The Ottoman *Kanun* and its interpretation), Istanbul, 1994, vol. 7, pp. 745-746.

[36] *Başbakanlık Osmanlı Arşivi,* fonds KK 67, p. 747.

[37] See more recently Anca Popescu, 'Străjuirea navigaţiei pe Dunăre în epoca otomană', which includes up-to-date references.

[38] Nicoară Beldiceanu, 'Le vozarlıq: une institution ponto-danubienne', *Südost-Forschungen*, 32, 1973, pp. 73-90.

[39] For the '*köprücülük*', see Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı tarih deymleri ve terimleri sözlüğü* (Dictionary of Ottoman historical terms and concepts), Istanbul, 1971, s.v.

[40] I wish to thank Dr. Sergiu Iosipescu for this information and for copies of the maps. I have retained his many interesting suggestions and observations on the double toponyms Karasu-Tekfur-gölü for future consideration, pending the emergence of new documentary evidence.

Ottoman governor of Dobrudja, Said-Paşa, had a stone bridge built on the location of the former pontoon.[41]

The name "Gönçi" might derive from the adjective "gönç", which means "prosperous, rich or luxuriant", suggesting a reference to either the economic situation or the natural environment of the town. However, at the present stage of research, this reading is bound to remain speculative (there may be an additional meaning derived from *gön* i.e. untanned hide). The descriptive qualifier 'on-the-bridge' reflects the town's topography: it was located on the southern bank of the lake Karasu (along the valley of the same name), at a junction where the lake becomes a narrow strip of water and is easy to cross. In his detailed monograph on Dobrudja, Captain Ionescu describes the lake of Karasu as being formed in fact of two lakes which merged near Medgidia (the former town of Karasu). According to this author, 'the eastern Karasu lake – which could in fact be called the lake Medgidia, because the city of that name lies in its middle - extended from east to west across a distance of 16 kilometres. In the west, the Karasu lake – which could be called the lake Cernavoda - covered 8.5 kilometres down to the Danube.'[42] The pontoon attendants from the town of Karasu mentioned in the 1572 document had the important task of ferrying in safety the travellers arriving on the cross-Dobrudjan road, from Istanbul and Edirne, through Hacıoğlu-pazarı (Bazargic) and heading towards Babadag, Isaccea and beyond, across the Danube. The banks of the lake Karasu were not healthy for habitation because of malaria fevers, which struck especially in the autumn.[43] This is how Evliya Çelebi describes the site: 'this place being on the Dobrudjan mainland, is devoid of water. However, every year when the Danube overflows, there are pools of stagnant black water, which gave it its name, Karasu.'[44] In spite of this, in the seventeenth century, Tatars who had migrated into Dobrudja from the Bugeac settled at Karasu.[45] When the settlement was destroyed in the course of the Russo-Turkish wars, and especially the war of 1828-1829, on the site of the old Karasu (*kadim Karasu kasabası yerine*), Sultan Abdülmecid issued a *ferman* on 2 September 1856/2 Muharram 1273 whereby he authorized the foundation of a new town which, in his honour, was to be named Medcidiye, today's Medgidia.[46] The new town was populated through a re-settlement of various ethnic groups: in the first place, Crimean Tatars who sought refuge after the Crimean War, but also Jews, Germans and even Romanians. The sultan had long-term, ambitious plans for the town, which he wanted to revive economically after years of wars and other calamities.[47]

---

[41] *Arhiva Dobrogei*, 1919, p. 148.
[42] Captain Ionescu, *Dobrugia*, pp. 175-6.
[43] *Ibidem*.
[44] *Călători străini*, vol. 6, pp. 396-7.
[45] Captain Ionescu, *Dobrugia*, pp. 341-2.
[46] Camille Allard, *Souvenirs d'Orient: la Dobroutcha*, Paris, 1859: 'Un incendie d'abord au commencement de ce siècle, puis le passage des Russes en 1829, ont fait disparaître jusqu'aux derniers vestiges de Karasu. Les Turcs, avec la mobilité qui les caractérise, l'ont abandonné; mais son nom subsiste encore, et une foire annuelle est venue jusqu'à ces dernières années rappeler au désert son ancienne animation.'
[47] Kemal Karpat, 'Ottoman Urbanism. The Crimean emigration to Dobruca and the founding of Medcidiye, 1856-1878', *International Journal of Turkish Studies*, 1985, 3: 1, p. 205. Captain Ionescu, *Dobrugia*, p. 453.

Its geographic position ensured that the market town of Karasu dominated the cross-Dobrudjan road (*şahrak*, the main road which carried the troops during imperial campaigns, as described by Evliya Çelebi). This road came from Edirne via Provadia-Hacioğlu-pazarı/Bazargic-Kara-su/Medgidia-Babadag-Isaccea and provided the connection to the northern regions of maritime Danube. Sultan Osman II's army had used this road on its way towards the fortress of Hotin (1621) as well as in the campaigns of Camenița in 1672 and Stănileşti in 1711.[48] The town Karasu evolved precisely on the site of the crossing over the Karasu lake as a 'stage post' on this road, which linked southern and northern Dobrudja. The lake's waters created a natural obstacle right across the Borcea arm of the Danube from Cernavoda (Boğaz-Köy) to Köstel (today's Castelu).[49] The earliest non-Ottoman reference to this role of the town of Karasu is to be found in the account of the Dominican monk Martin Grüneweg, who travelled in the Ottoman Empire in 1582-1586[50]. Grüneweg travelled a few times with the traders' caravans from Lyov to Istanbul, along the road which crossed Moldavia and Dobrudja. He confirmed the fact that by the second half of the sixteenth century Dobrudja became increasingly the chief transit area in the region. The main routes (used in the course of the Moldavian campaigns of Sultans Mehmed II, in 1476, and Süleyman Kanunî, in 1538), lined the Black Sea shore or run through the many pontic and Danubian ports (Balcik-Kavarna-Papazlık-Tatlıca-Süt-köy/Ovidiu-Ester-Sarı-Saltuk Baba/ Babadag- Isaccea). In the late sixteenth century these rutes started to be outrivaled by the continental route linked Istanbul, via Edirne and Bazargic, to Karasu, and thereafter, via Babadag and Isaccea, to the north-Danubian areas (Moldavia to Poland or to Russia). The town Karasu thus became a key location along the Istanbul-Isaccea road, and mediated the connection between southern Dobrudja and the areas north of the Karasu valley. It was also a key junction from which the Istanbul-Isaccea road could branch out toward the two main Dobrudjan routes, the Danubian and the pontic one, via Hârşova and Constanța.[51] Unsurprisingly, travelling via Karasu became the favoured route in the sixteenth century, after the Ottomans had entirely subdued northern Dobrudja (the Cernavoda (Boğaz-köy)-Hârşova-Babadag-Karaharman area, i.e. the area of the *kaza* of Hârşova. Once the Danubian segment Hârşova-Brăila was integrated into

[48] See Anca Popescu, 'Vestigii ale organizării Dobrogei preotomane', p. 522-523.

[49] Captain Ionescu, *Dobrugia*, p. 176.

[50] Martin Grüneweg's itineraries were first mentioned by Stéphane Yerasimos in his monumental catalogue *Les voyageurs dans l'Empire ottoman, XIVe-XVIe siècles. Bibliographie, itinéraires et inventaires des lieux habités*, Ankara, 1991, p. 284. Alexandru Ciocîltan published an annotated translation into Romanian of all the fragments relating to Grüneweg's travels in the Romanian areas, based on the edition by Almut Bues, published in Wiesbaden in 2008. See Alexandru Ciocîltan, 'Martin Grüneweg prin Moldova,Țara Românească şi Dobrogea', *SMIM*, 2009, pp. 209-248.

[51] See a report to the King of Spain, dated l5 January l595, in Al. Ciorănescu, ed., *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele din Simancas* (Documents on Romanian history from the archives of Simancas), Bucharest, 1940, pp. 106-107, no. 227. See also M. A. Mehmed, *Documente turceşti privind istoria României, 1455-1774* (Turkish documents as sources for Romanian history), Bucharest, 1976, vol. 1, p. 47, no. 32; and Ciocîltan, 'Martin Gruneweg', pp. 239-244.

the area and the port of Brăila was also conquered, political stability and the ensuing safety encouraged (officially-endorsed) re-settlements and immigration, which in turn led to the growth of new localities and to increased traffic along the new roads.[52]

The main routes (used in the course of the Moldavian campaigns of Sultans Mehmed II, in 1476, and Süleyman Kanunî, in 1538) lined the Black Sea shore or ran through the many pontic and Danubian ports (Balcik-Kavarna-Papazlık-Tatlıca-Süt-köy/Ovidiu-Ester-Sarı-Saltuk Baba/Babadag-Isaccea). In the late sixteenth century these routes started to be outrivaled ba the continental route linking Istanbul, via Edirne, Bazargic, and Karasu, and later via Babadag and Isaccea, to the north-Danubian areas (Moldavia, Poland, Russia).

The name of the *kaza*, created in the mid-sixteenth century in the central region of Dobrudja along the Cernavoda-Constanța axis, derived from the names of its two main town centres Tekfur-gölü and Karasu also known as Gönçi, located on two of Dobrudja's main routes. The rise and decline of the two localities (and the parallel decline of the two routes, one maritime, the other 'continental') and their succession as eponymous centres of their administrative unit are reflected in the succession of names recorded for the *kaza*: Tekfur-gölü, Karasu/Gönçi pazarı also known as Tekfur-gölü, Karasu. The decline of the littoral town Tekfur-gölü must have been due, among other factors, to the overall commercial decline of the Black Sea basin, especially after the mid-sixteenth century.[53] According to the traders and military men who travelled through the area, the *kaza*'s combined name gradually transferred to the two localities.[54] In the last quarter of the seventeenth century, the south-eastern corner of the *kaza* of Karasu gave birth to the new *kaza* of Mangalia.[55] In the nineteenth century (in a *salname* register for 1862) the name of the *kaza* of Constanța appeared as "Köstence *nam-ı diğer* Tekfur-gölü" (the *kaza* of Constanța *also known as* Tekfur-gölü).[56] The area of the *kaza* of Constanța was also a part of the early territory of the *kaza* of Tekfur-gölü, and Constanța was at the time the new economic hub whose star was rising as a result of the new railway linking Cernavoda and Constanța.

There is significant written evidence which shows the extent to which Karasu's location favoured trade. Both Karasu and Pazarcık were important points in Dobrudja's network of communications. A major trade fair was held twice a year in Karasu.[57] The engineer Ion Ionescu de la Brad observed that 'the

---

[52] Anca Popescu, 'Vestigii ale organizării Dobrogei preotomane', p. 523.

[53] Further detailed research is needed on each individual port, but the general lines of the argument are now widely accepted in Ottoman studies and in the historiography of the Black Sea and maritime Danube. See Anca Popescu, 'La mer Noire ottomane: *mare clausum? mare apertum*?', in *Enjeux politiques, économiques et militaries en mer Noire (XIVe-XXIe siècles). Etudes à la mémoire de Mihail Guboglu,* ed. Faruk Bilici, Ionel Cândea, Anca Popescu, Istros, Brăila, 2007, pp. 141-171.

[54] See note 23 above. Kâtib Çelebi in 1648 and Ahmed bin Mahmud in 1711 both identified the locality Karasu with Tekfur-gölü.

[55] Russi Stoykov, 'Selişta v Silistrenskiia sandjak prez 70-te godini na XVII vek', *Izvestiia Muzei Varna*, VII, 1971, p. 167.

[56] Ghiață, *Toponimie şi geografie istorică*, p. 44.

[57] *Analele Dobrogei*, 1922, p. 138.

topographical configuration of Dobrudja makes it amply clear that its network of communications is not random… all the Balkan areas adjoining Dobrudja tend to concentrate towards Bazargic, while the Danubian areas have Karasu as their centre of communications.[58] In his turn, the Baron d'Hogguer noted that: 'la position de Megjidié est sans contre-dit la plus importante de la Dobrodjà sous les rapports commerciaux, agricoles et même stratégiques'.[59]

The *Kanun* for Gönci-pazarı of 1570 (see Appendix, doc. II) – the geographic coverage of which is now established – is the source of a consistent set of institutional and material information on the economic role of the town of Karasu. When set alongside *kanun*s for the same year for other Dobrudjan centres, this document shows Karasu as an important relay point in the region's commercial network. It was chiefly a transit point for regional merchandise such as grain, honey, tallow, fish, cattle – including buffalo from the Karasu marshlands – hides and timber. Produce from further south such as rice, sultanas, luxury textiles and rugs also transited Karasu, as did rice which could be transported as far as Babadag. In addition, Karasu also had its own retail market for local foodstuffs. Certain types of produce such as fermented cheese, cloth and iron, suggest commercial links with Hârşova.[60] The transit of timber suggests links with Babadag (and with Wallachia also). Karasu was also known for its slave market (*esir*), like other centres in Dobrudja such as Tulcea, Isaccea, Măcin, Babadag şi Silistra[61]. The merchandise as well as the means used for its transport (horse- or oxen-drawn carts) reflect and confirm the role of Karasu as a continental rather than a portuary commercial centre. The local tax system also provides data which can inform comparisons with other trade centres in the *sancak* of Silistria, but their study is still work in progress.

APPENDIX

Doc. I: An order (*hüküm*) of 28 November, year 1572 (*Başbakanlık Osmanlı Arşivi,* fonds KK 67, p. 747).

[1] Tekfurgölü kadısına hüküm yazıla ki: hâliya, nefs-i kasaba-i Göncü/ Gönci pazarı, nam-ı diğer *Karasu der-ser-i köprü*, kasaba-i mezbure [2] halkı defter-i hâkânîde köprücü kayd olunub, ber mucib-i defter-i vilâyet köprücülük hizmetin edâ edüb, hizmetimizde [3] kusûrumuz olmayub hizmetimiz mukâbelesinde ᶜavârızdan muᶜaf kayd olub vilâyet defteri mûcibince ᶜamel [4] olunub. Kimesnemizin rencîde olunmamamuz taleb ederiz deyu bildirdiler. Imdi buyurdum ki: hükmü şerifim vardukda mezkûrların [5] Âsitâne-i Saᶜâdetimizden

58 Captain Ionescu, *Dobrugia*, p. 674.

59 Baron D'Hogguer, *Renseignements sur la Dobrodja. Son état actuel, ses ressources et son avenir*, Bucharest, 1879, p. 41.

60 Drawing on Grüneweg's account, Al. Ciocîltan commented on links between the Karasu route and the Hârşova route, the latter being an alternative for the former in special circumstances. See Ciocîltan 'Martin Grüneweg prin Moldova', p. 218.

61 Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri*, pp. 737-742.

ellerine verilen nişanlu, sahîh, cedîd vilâyet defteri sûretine nazar edüb [6] göresin: nefs-i Gö[n]cü pazarı ahâlîsi mahall-ı mezbûrda köprücü kayd olunub ber mûcib-i defter-i vilâyet [7] köprücülük hizmetin edâ edüb mâl-ı miriye ve re^{c}âyâya ve âyende ve revendeye nef^{c}leri olub kusurları [8] yoğ ise hizmetleri mukâbelesinde vilâyet defterinde ^{c}avârız-ı dîvâniyeden ne vechle mu^{c}af kayd olunmuş ise vilâyet [9] defteri mûcibince ^{c}amel edüb vilâyet defterine muhâlif mezkûrları kimesneye rencîde etdirmeyesin ve bî vech nesne teklif etdirmeyesin [10] ve ba^{c}den nazar bu hükmü şerîfim ellerinde ibkâ edesin şöyle bilesin deyü, tahrîren fî 22 Receb-ül-Mürecceb, sene 980.

Doc. I. Order (*hüküm*) of 28 November, year 1572 (BOA, KK 67, p. 747).

قانوننامهٔ باج قصبهٔ کونجی بازاری

30

Doc. II. *Kânunnâme-i bâc kasaba-i Künci/Gönci bâzârı* (Regulation on the *bâc* tax in the market town of *Künci/Gönci bâzârı*): BOA, TT 483.

Translation:

An order to the *kadi* of Tekfurgölü informing him of the following: at present, the people of the afore-mentioned market town (*kasaba*), [i.e.] the town of *Göncü pazarı*, also known as (*nam-ı diğer*), *Karasu der-ser-i köprü*, entered in the imperial register (*defter*) as “bridge attendants” (*köprücü*), and discharging their duties accordingly in the “upkeep of the bridge” (*köprücülük*) in accordance with the register of the *vilâyet*, have made it known that: ‘according to the old practice and in accordance with the register of the *vilâyet*, as we never failed in our duties, [we were] consequently exempt from paying the [tax] *ʿavârız*. We therefore demand that we should not be troubled [with abuses].’ I have now decreed that: upon the arrival of this illustrious writ, you shouldst verify in your copy of the new register of the *vilâyet,* the valid [document] with the *tuğra* (*nişanlu*), granted unto them from the Threshold of Our Felicity, if: the people of *Göncü pazarı* registered for the aforementioned place, being duly registered [and] doing their duty in the upkeep of the bridge according to the register of the *vilâyet*, rendering themselves useful [bringing benefits] to the state revenue (*mâl-ı miri*) and to the *reaya* and the travellers (*âyende ve revende*), and if [their duty] is without blemish; in what manner they are registered as exempt from all [taxes] (*ᶜavârız-ı dîvâniye*) in the register of the *vilâyet*, in exchange for their services; as demanded by [practice] as inscribed in the register of the *vilâyet* let them not be troubled against the regulations of the *vilâyet* and let them not pay taxes; and having thus verified grant unto them this illustrious order. Let it be known! Written on 22 the Revered *Receb* [28 November], in the year 980 [1572].

Doc. II: Kânunnâme-i bâc kasaba-i Künci/(veya Gönci) bâzârı (Regulation on the *bâc* tax in the market town of *Künci/Gönci bâzârı*)

(Akgündüz, vol. 7, pp. 745-746; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi,* fonds TT 483, pp. 29-30)

Note: The transliteration was based on ms. TT 483 from the *Başbalanlık Arşivi*, and checked against the text edited by A. Akgündüz. Differences between the published text and the manuscript are placed between curly brackets.

[1] Dört öküz ᶜarabasıyla tereke ve pirinç gelse, sekizer akçe alınur. Ve iki öküzle gelse dörder akçe alınur. ᶜArabayla [2] bal ve yağ ve kuru soğan ve sarmısak ve kuru üzüm ve kuru balık ve yaş balık ve örtü kebesi ve sarı kürk [3] yük ile gelen dört öküz çeker ᶜarabadan sekizer akçe alınur. Ve iki öküz çeker ᶜarabadan dörder akçe alınur. Ve kumaş [4] ve demir ve kavaf esbâbı gelse, ᶜarabayla olıcak bu vech üzere alınur. Ve zikr olunan esbâb at yükiyle ve deve yükiyle [5] gelse ikişer akçe alınur. Ve bir bâzirgan gelse, yükün çözüb esbâbın yaysa, *yer kakkı* deyü birer akçe alınur. Ve heybe ile aba ve bal [6] ve yağ ve kaliçe ve çuval ve sâir bu makûle nesne gelüb satılsa, kırk akçede bir akçe *bâc* alınur. Ve at ve {katır} bargir ve katır [7] satılsa, alandan ve satandan ikişer akçe alınur. Ve kara sığır satılsa, alandan ve satandan birer akçe alınur. Ve koyun ve keçi satılsa, [8] {alandan} satandan iki koyuna bir akçe alınur; alandan nesne alınmaz. Ve kanarada yazılu kassab koyun ve keçi boğazlasa, dört koyuna [9] bir akçe alınur. Ve çariyekçi gelüb koyun ve keçi boğazlasa, iki koyuna bir akçe alınur. Ve kara

sığır boğazlansa, iki akçe alınur. [10] Ve esir satılsa, alandan ve satandan dörder akçe alınur. Ve kavun ve karpuz ve yaş üzüm ve hıyâr ve sâir bu makûle [11] mâkulatdan tamam ᶜaraba ile ki dört öküz çeker, dört akçe ve iki öküz {ile} çeker, iki akçe alınur. Ve bir at çeken, ᶜarabadan [12] iki akçe alınur. Ve at yükiyle gelse, bir akçe alınur. Ve ᶜarabayla tahta gelse, ᶜarabadan bir tahta alınur. Ve ᶜarabayla mertek gelse, [13] ᶜarabadan bir mertek alınur. Ve ᶜarabayla direk gelse, ᶜarabadan iki akçe alınur. Ve fuçuyla hamr gelse götürüb[62] satandan [14] on beş akçe alınur. Ve alandan sekiz akçe alınur. Ve gön gelse, kara sığır gönünden iki göne bir akçe alınur. Ve su sığırı [15] gönünden, bir göne, bir akçe alınur. Ve müslimanın bâkire kızından *resm-i arûs* altmış akçe ve seyybesinden otuz akçe alınur. Ve keferenin [16] bâkiresinden otuz akçe ve seyybesinden on beş akçe alınur. Ve tulum ile peynir gelse, kantara urulub satılsa, kantar [17] başına birer akçe alınur. Ve şehirden taşraya ᶜarabayla bal ve yağ ve gön ve sâir metâᶜ gitse, tamam ᶜaraba ise, sekizer akçe alınur. [18] Iki öküz {çeker} ᶜarabası ise dörder akçe *çıkar-bacı* alınur.

Translation:

If grain and rice are brought in a cart drawn by 4 oxen, 8 asper (*akçe*) are levied. And if [this produce] comes in a [cart] drawn by 2 oxen, 4 asper are levied. 8 asper will be levied per cart drawn by 4 oxen which comes laden with honey, suet, dried onion, garlic, dried raisins (sultanas), dried and fresh fish, felt covers (*örtü kebesi*) and «yellow furs» (*sarı kürk*). 4 asper will be levied on any cart drawn by 2 oxen. Should textiles (*kumaş*), goods [objects] made of iron and footwear be brought by cart, the levy will be as shown. And if this ware be carried by horses or camels, 2 asper will be levied. Should a merchant put his [ware] on display one asper will be levied in *yer hakkı* tax. If woollen cloth, honey, tallow, rugs, sacks and other such ware arrive «on horseback», one asper per 40 will be levied. If horses, stallions and mules are sold, the purchaser and the seller will pay 2 asper each. If land buffaloes be sold, one asper will be levied from the purchaser and the seller alike. If sheep and goats be sold, the seller will pay one asper per 2 sheep; the purchaser will pay nothing. If a certified butcher (*yazılu kassab*) sacrifices sheep and goats (by strangulation) (*boğazlamak*) at the abattoir one *akçe* per 4 sheep will be levied. Should itinerant butchers (*çariyekçi*) be called to sacrifice sheep and goat, one asper per sheep will be levied. Should land bufalloes be sacrificed, 2 asper will be levied. If slaves are sold 4 asper each will be levied from purchaser and seller. If full carts laden with watermelons (*karpuz*) and melons (*kavun*), sultanas, cucumbers and other such ware arrive to market, 4 asper will be levied and should there be 2 oxen drawing the cart, 2 asper will be levied. 2 asper will be levied for carts drawn by a single horse. If [the ware] be carried on horseback, one asper will be levied. If carts arrive laden with wooden boards (*tahta*), one board will be taken per cart. If the cart arrives laden with logs (*mertek*), one log will be taken. If the cart arrives with wooden beams (*direk*), 2 asper will be levied per cart. Should the cart be laden with barrels of wine, 15 *akçe* will be levied from the merchant who brings them. And from the purchaser 8 asper will be levied.

[62] In the text edited by Akgündüz, the word "götürüb" is missing.

If hides (*gön*) are brought, one asper will be levied for 2 hides of land buffalo. One asper will be levied per one hide of water buffalo.

For the wedding tax (*resm-i arûs*) Muslim girls will pay 60 asper and widows (*seyybe*) 30 asper. 30 asper will be levied [in wedding tax] from the Christian maidens and 15 from the widows.

If barrels of cheese are brought to the market and placed on the *kantar* to be sold, one asper per *kantar* will be levied. Should carts laden with honey, tallow, hides and other goods leave town and should the cart be full, 8 asper will be levied. A *çıkar-bağı* tax of 4 asper [per cart] will be levied if the cart is drawn by 2 oxen.

Toponomie locală turco-tătară din județul Vlaşca

GABRIEL-FELICIAN CROITORU*

Numele aşezărilor unei regiuni pot fi studiate din diverse puncte de vedere, modul cum acestea au luat naştere interesând în aceeaşi măsură pe geografi, istorici, etnologi sau lingvişti.

Datorită legăturilor directe dintre toponimie şi geografie, primele cercetări româneşti în domeniu[1] au fost inițiate de geografi, mai precis de Societatea Geografică Română, fondată în 1875, care încă din 1882, a hotărât culegerea şi publicarea întregului tezaur toponimic al României, mai întâi sub forma unor dicționare geografice județene (32 în total, printre care şi cel al județului Vlaşca, semnat de inginerul P. S. Antonescu-Remuşi), din care a rezultat apoi *Marele Dicționar Geografic al României*, apărut în 5 volume, la Bucureşti, în perioada 1892-1902[2].

Plecând de la ideea că studiul toponimiei trebuie să contribuie la istoria aşezărilor omeneşti sau a unui teritoriu oarecare, am ales să abordăm în demersul nostru toponimia majoră, mai precis explicarea din punct de vedere istoric a unor nume de localități din actualul județ Giurgiu, care corespunde în mare parte cu fostul județ Vlaşca.

Abordarea toponimiei fostului județ Vlaşca, ca limbaj al teritoriului, s-a aflat destul de puțin în atenția cercetătorilor, observațiile de acest gen fiind legate direct de lucrările cu caracter istoric şi mai ales geografic. În acest context, elementele toponimice de origine turco-tătară, turanică în general – şi nu numai – se pot constitui ca importante surse istorice, cu atât mai mult cu cât unele dintre acestea suplinesc lipsa sau lacunele altor izvoare.

Județul Vlaşca, al cărui nume de origine slavă înseamnă într-un sens larg „Țara Vlahilor", aşezat în partea de câmpie a Munteniei, s-a delimitat distinct ca o formațiune specific românească încă din perioada de formare a poporului nostru, având – în mare parte – aceeaşi evoluție istorică cu cea a județelor Țării Româneşti.

Preponderența elementului românesc a făcut ca slavii să acorde regiunii o denumire care atesta, în mod clar, apartenența etnică a locuitorilor, dar Vlaşca, la fel ca întreg teritoriul carpato-danubian, a fost supusă presiunilor continue exercitate de populațiile de neam turanic.

Importanța deosebită a arealului vlăscean pentru stăpânitorii teritoriului de la nord de Dunăre, inclusiv pentru domnitorii Țării Româneşti, era dată atât de

---

* Institutul de Turcologie şi Studii Central-Asiatice, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca.

[1] Încă din 1872, statisticianul D. Frunzescu a publicat *Dicționarul topografic şi statistic al României*, mult mai redus ca proporții față de lucrările ulterioare ce vor aborda toponimia românească.

[2] Iorgu Iordan, *Toponimia romînească*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1963, p. 2.

valoarea sa economică (cuprindea suprafeţe agricole mari, cu sol mănos, păduri de stejar şi era traversat de importante drumuri comerciale, care făceau legătura între spaţiul nord-dunărean şi zona balcanică) cât şi strategică (prin existenţa unor bune vaduri de trecere a Dunării).

Prezenţa şi dominaţia pecenegilor în zona gurilor Dunării, şi în special a părţii răsăritene a teritoriului actual al României este atestată între sfârşitul secolului al VIII-lea şi jumătatea secolului al XI-lea, iar forţa acestora este dată de încercările de pătrundere în sudul Dunării, pe fondul crizei generale a puterii bizantine. Bătălia de la Lebunion (29 aprilie 1091), unde bizantinii au obţinut una din marile victorii asupra pecenegilor, nu a însemnat totuşi nimicirea totală şi definitivă a lor, aşa cum pomenesc unele izvoare, ci doar afectarea puternică a potenţialului demografic şi mai ales militar. Anul 1091 a reprezentat debutul ireversibil al puterii pecenege la Dunăre, fără a-i elimina însă pe aceştia de pe scena politică şi mai ales etnică a sud-estului Europei[3].

După o perioadă relativ scurtă de prezenţă a uzilor (oguzilor), mare parte din spaţiul românesc de astăzi a intrat, vreme de aproape două veacuri, sub dominaţia cumanilor, populaţie de neam turanic, înrudită direct cu pecenegii şi uzii.

Prezenţa cumanilor în spaţiul carapato-danubian şi influenţa lor majoră asupra populaţiei de aici este mult mai consistent probată decât a celorlalte populaţii de aceeaşi origine, unul din argumentele majore în acest sens fiind denumirea de *Cumania* sau *Terra Cumanorum* dată regiunii extracarpatice[4] în unele documente ale vremii.

Acest lucru a făcut ca în pofida denumirii sale care sublinia clar preponderenţa populaţiei româneşti, şi în fostul judeţ Vlaşca, dominat de câmpia Burnazului (nume ce provine de la cuvântul de origine turanică *burnu*, cu înţelesul de „nas" sau „limbă de pământ") şi de fluviul Dunărea, să existe diverse toponime ce atestă existenţa sau prezenţa prelungită a grupurilor de populaţie turcică[5] sau care au fost direct influenţate de acestea, în timp şi sub diferite forme. Este suficient să amintim de Uzunu (de la cuvântul cuman, preluat şi de turci *uzun*, nume de persoană sau cu înţelesul de „lung"), Comana, Comeanca şi Comasca, acestea din urmă fiind întâlnite şi în zonele de răspândire şi locuire a cumanilor, începând din Oltenia până în sudul Moldovei.

Pe de altă parte, chiar dacă teoria este general acceptată, având în vedere numărul mare de toponime asemănătoare în arealul amintit (Comana Inferioară, Comana Superioară, Comanca, Câmpia Comancei, Comanii Vechi, Comaniţa, Comîneanul, Comăneasa, Comăneasca, Comăneşti, Cumăneşti, Peceneagul, Peceneaga, Picineagul, Uz, Ozunu, Uzunu etc.), cel puţin în cazul celor două localităţi

---

[3] Vasile Mărculeţ, *Confruntarea bizantino-cumano-pecenegă de la Lebunion (29 aprilie 1091) – sfârşitul supremaţiei militare a pecenegilor în sud-estul Europei*, în „Buletinul Muzeului Militar Naţional <Regele Ferdinand I>", serie nouă, nr. 7-8/2010, Editura Alpha MDN, Bucureşti, 2010, p. 26.

[4] Tasin Gemil, *Peste un mileniu de existenţă a populaţiei turco-tătare pe teritoriul României*, în *Moştenirea istorică a tătarilor*, I, coordonatori Tasin Gemil şi Nagy Pienaru, Bucureşti, 2010, p. 11.

[5] Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, *Din cele mai vechi timpuri până la moartea lui Alexandru cel Bun (1432)*, ediţie îngrijită de Dinu C. Giurescu, Editura All, Bucureşti, 2007, p. 248.

vlăscene (Comana şi Uzunu), nu au fost încă stabilite sau confirmate din punct de vedere arheologic existența unor aşezări cumane.

Se poate aprecia că pentru perioada secolelor IX-XIII, dominația pecenegilor, uzilor şi cumanilor în spațiul carpato-danubian a reprezentat un factor politic, militar, economic şi cultural important, care a influnțat în timp procesele istorice regionale, inclusiv pe cele de etnogeneză[6].

Invazia mongolo-tătară din 1236-1241 a lovit în plin puterea cumană din zona dunăreană, favorizând în acelaşi timp procesul de formare al statelor româneşti, iar după cucerirea independenței lor politice şi până la apariția otomanilor la Dunăre, acestea au fost nevoite să facă față pretențiilor maghiare de expansiune în spațiul extracarpatic.

Odată cu cucerirea țărilor balcanice de către otomani, între sfârşitul secolului al XIV-lea şi mijlocul secolului al XVI-lea, Ţara Românească şi Moldova au constituit unul din obiectivele politicii de expansiune a Imperiului, linia Dunării având un rol strategic foarte important. În acest scop, pe lângă permanentele incursiuni de jaf ale acângiilor, periodic au fost organizate mari expediții militare sub conducerea directă a sultanilor, care au stat la baza relațiilor politice şi militare dintre români şi otomani pentru o bună perioadă de timp, culminând cu recunoaşterea suzeranității protectoare a sultanului[7].

Astfel, după campania sultanală condusă de Mehmed I, din 1417, sau, mult mai probabil, din 1419[8], cetatea Giurgiu a intrat sub stăpânirea otomană, nu însă şi oraşul, care a continuat să se afle sub autoritatea domnitorului Țării Româneşti[9] până spre sfârşitul secolului al XV-lea.

Către finele secolului al XV-lea, cetatea, oraşul şi ținutul înconjurător au fost transformate în *kaza* – teritoriu aflat sub administrație otomană ai cărei locuitori, indiferent de religie, etnie şi stare socială, se supuneau legilor otomane, care era administrat de un cadiu[10]. Instituirea unui cap de pod la nordul Dunării, aşezat aproape de capitală, au creat condiții optime pentru intervenția Porții în treburile Țării Româneşti ori de câte ori considerau că era nevoie[11].

Acesta este unul din motivele pentru care, începând din secolele XV-XVI, Giurgiul este des amintit de cronicarii otomani. Este important de precizat însă, că din punctul de vedere al istoriografiei otomane, se desprinde o percepție proprie,

---

[6] Tasin Gemil, *op. cit.*, p. 10.

[7] Tasin Gemil, *Românii şi otomanii în secolele XIV-XVI*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1990, p. 26.

[8] Mihai Maxim, *Țările Române şi Înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în Evul Mediu*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993, p. 224.

[9] Spre exemplu, printr-un document din 30 ianuarie 1431, domnitorul Dan al II-lea, întărea unele privilegii comerciale negustorilor braşoveni, stabilind ca taxa vamală de la Giurgiu să fie de 3 taleri pentru 100 de taleri de marfă (Ion Ionaşcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, *Tratatele internaționale ale României*, I (1354-1920), Editura Politică, Bucureşti, 1975, p. 20.

[10] *Catalogul documentelor turceşti*, I, întocmit de Mihail Guboglu, Direcția Generală a Arhivelor Statului din Republica Populară Romînă, Bucureşti, 1960, p. 610.

[11] Mihail M. Andreescu, *Civilizația românească medievală. Țara Românească în secolele XIV-XVIII*, [Romanian medieval civilization. Walachia during XIV-XVIII centuries], Editura Mega, Cluj-Napoca, 2008, p. 33.

emanată de cercurile politice şi militare conducătoare, conform căreia Giurgiul, mai precis cetatea[12], a fost întemeiat de sultanul Mehmed I şi, prin urmare, existau drepturi naturale asupra cetăţii şi oraşului, chiar dacă acestea se aflau pe teritoriul Ţării Româneşti[13].

Prin stăpânirea directă a Giurgiului şi a unui important teritoriu agricol din jurul acestuia şi prin instaurarea unei puternice administraţii, pe perioada mai multor secole, otomanii au determinat influenţe multiple atât asupra oraşului cât şi a unor zone din judeţul Vlaşca.

Una dintre acestea, vizibilă încă şi astăzi, este întâlnită în toponimia judeţului Vlaşca, existând localităţi cu denumiri (sau foste denumiri) ce provin din cuvintele limbii vorbite de cumani, turci sau tătari, care s-au suprapus peste influenţele determinate de prezenţa pecenegilor, uzilor şi mai ales a cumanilor.

De menţionat, în acest context, este faptul că, în mare parte, aceste localităţi sunt aşezate, din punct de vedere geografic, în sudul judeţului Vlaşca, de-a lungul Dunării – fie în imediata apropiere a *kazalei* Giurgiului, fie chiar pe teritoriul fostei unităţi administrative otomane – adică în zonele unde otomanii au continuat să îşi exercite controlul direct până în secolul al XIX-lea.

Situaţia a rămas neschimbată până în 1829, când, în urma războiului ruso-turc, încheiat prin Tratatul de pace la Adrianopol, fostele posesiuni otomane Brăila, Giurgiu şi Turnu, împreună cu 30 de ostroave ale fluviului, au fost efectiv şi definitiv încorporate Ţării Româneşti[14].

Conform prevederilor tratatului, Poarta se angaja „să nu păstreze pe ţărmul stâng nici un punct fortificat şi să nu îngăduie nici o aşezare a nici unuia dintre supuşii săi musulmani", aşa încât „nici un mahomedan să nu-şi poată avea domiciliul în Valahia iar musulmanii care deţin bunuri imobile dobândite nu prin uzurparea drepturilor unor particulari, fie în oraşele retrocedate, fie în orice alt punct al malului stâng al Dunării, vor fi obligaţi să le vândă indigenilor într-un răstimp de 18 luni"[15].

Acest lucru a determinat o migrare masivă a marii majorităţi a locuitorilor musulmani din oraş, în majoritate turci, obligaţi astfel să îşi vândă proprietăţile[16]. Într-o scrisoare din 12 noiembrie 1829, a lui Ahmed paşa, vali (valiu)[17] de Silistra

---

[12] Săpăturile arheologice din jurul oraşului, începute în anul 1955 şi continuate în 1975-1976, au evidenţiat existenţa unei cetăţi din secolele VI-XII, pe ostrovul Sf. Gheorghe (dispărut din cauza lucrărilor de sistematizare a Dunării), probabil bizantină sau aparţinând primilor domnitori ai Ţării Româneşti. Pe ruinele acesteia, va ridica Mircea cel Bătrân, la cumpăna secolelor XIV-XV, o cetate de piatră, refăcută ulterior de Mehmed I (Dan Căpăţână, *Cetatea de la Giurgiu, judeţul Giurgiu*, în „Revista Muzeului Militar Naţional", supliment I - 1996, p. 19-20 şi IV - 1998, p. 37-44).

[13] Gabriel-Felician Croitoru, *Giurgiu văzut de alţii*, Editura Muzeului Marinei Române, Constanţa, 2009, p. 24.

[14] *Politica externă a României. Dicţionar cronologic*, coordonatori Ion Calafeteanu şi Cristian Popişteanu, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 101.

[15] Ion Ionaşcu, P. Bărbulescu, Gr. Gheorghe, *Relaţiile internaţionale ale României în documente (1368-1900)*, Editura Politică, Bucureşti, 1971, p. 285-286.

[16] Scarlat Stăncescu, *Din trecutul oraşului Giurgiu*, Institutul modern de arte grafice „Unirea", Bucureşti, 1935, p. 85.

[17] Guvernator general al unei provincii.

şi muhafâz[18] de Rusciuc, adresată generalului Pavel Kisseleff, se arăta că la 11 noiembrie s-a terminat evacuarea şi predarea cetăţii Giurgiu forţelor ruse, începându-se deja, ca muniţiile şi populaţia musulmană să fie transportate peste Dunăre, la Rusciuc[19].

Imediat după plecarea turcilor, Giurgiu avea un număr de case cuprins între 500 şi 600 (cu o medie de circa 1.800 locuitori), numărul populaţiei scăzând, în 1831, la circa 700 de locuitori. După numai şase ani, prin stabilirea în oraş a unui număr important de locuitori sud-dunăreni (sârbi, dar mai ales bulgari), populaţia Giurgiului a crescut la 2.300 locuitori, ajungând în 1910 la 16.106 locuitori. Dintre aceştia, doar 20 de familii erau de turci, însumând 60 de persoane şi nici un tătar (de menţionat că în oraş existau 96 musulmani, din care 60 de turci şi 36 de persani)[20].

Simptomatic pentru influenţa complexă pe care populaţiile de neam turanic (nu doar otomanii) – şi nu ne referim doar la cei din *kazaua* Giurgiului – au exercitat-o în arealul vlăscean este şi faptul că multe aşezări omeneşti au, sau au avut, denumiri ce exprimau o paletă largă de preocupări şi situaţii, începând de la nume proprii, nume care descriu forma sau aspectul exterior al unor locuri, toponimice ce atestau raporturi de proprietate sau desemnau diverse instituţii şi măsuri de ordin social, toponimice care aratau ocupaţia locuitorilor sau alte preocupări economice, nume de slujbaşi şi demnităţi etc:

– **Assan-Aga**, cătun a cărui denumire provine de la numele propriu *Assan (Hassan)* şi de la cuvântul turcesc *aga* – ofiţer din armata otomană sau, în cazul de faţă, cu înţelesul de chiabur sau boier. Până în 1829, cătunul Assan-Aga şi moşia Toporu, din imediata sa vecinătate, au aparţinut „unui turc, ce se numea Aga-Assan, care şedea în Giurgiu şi care mai avea şi cârciuma din drumul Prunariului”[21]. În prezent, localitatea poartă denumirea Bujoreni, fiind arondată, din anul 1981, judeţului Teleorman;

– **Ali-Bei**, ciftlic din kazaua Giurgiu, care era situat în imediata apropiere a comunei Slobozia, la circa 3 kilometri de Giurgiu, pe malul braţului Cama, între localitatea Malu şi pădurea Guţu, a cărui denumire provine de la numele propriu turcesc *Ali* şi substantivul *bey*, cu înţelesul fie de domn, şef, fie ca termen de adresare respectuos;

– **Aliş-Aga** şi **Abdula-Asan**, ciftlicuri turceşti cuprinse în kazaua Giurgiu, situate între satele Oinacu şi Frăteşti, provenind de la nume proprii. În prezent, ambele au dispărut;

– **Babaiţa**, sat ce făcea parte în 1890 din fosta plasă Glavacioc, aflat la circa 50 de kilometri de Giurgiu. Denumirea provine, probabil, din limba cumană sau tătară, de la *babay* – tată, părinte. În prezent, localitatea face parte din judeţul Teleorman;

– **Baracu**, „vale ce iese pe proprietatea Vişina, merge pe la Vadu Stanchii, prin Corbii Mari şi dă în Neajlov”[22], aflată în nordul judeţului Vlaşca, ce poate

[18] Comandantul unei fortăreţe sau guvernatorul unui oraş fortificat.

[19] *Catalogul documentelor turceşti*, I, p. 521.

[20] Ion Boldescu, *Monografia oraşului Giurgiu*, Institutul Grafic Ulpiu Stănculescu, Giurgiu, 1912, p. 210.

[21] P.S. Antonescu-Remuşi, *Dicţionar geografic al judeţului Vlaşca*, Stabilimentul Grafic I. V. Socecu, Bucureşti, 1890, p. 20.

[22] *Ibidem*, p. 32.

avea originea denumirii din limba turcă, termenul *barak* având înțelesul de mițos sau lățos;

– **Bazalan**, ciftlic din kazaua Giurgiu, situat în apropierea localității Vieru. Denumirea ar putea proveni de la cuvântul turcesc *bozuk*, *bozulan* – stricat, dărâmat, sau, mult mai probabil, de la o formă coruptă a substantivului *bazergan* – negustor. De menționat că numele de Bozalan este purtat de 7 localități din Turcia şi de una din Irak;

– **Beiu**, cătun lângă lacul Chiriacu, în apropiere de Giurgiu, al cărui nume a împrumutat demnitatea unui proprietar turc din Giurgiu sau de la sud de Dunăre (*bey* – titlu atribuit în perioada medievală fiilor înalților dregători otomani, în sensul de prinț[23]);

– **Branıştea**, sat aflat la circa 8 kilometri de Giurgiu, care la origine a fost un ciftlic turcesc aflat în proprietatea „unui Bei turc, care avea aci, pe lângă pământul său de cultură şi ceairul de vite şi o frumoasă vie; apoi mai plantase prin ghindă şi o frumoasă pădure de stejar de circa 200 de pogoane româneşti", care a purtat denumirea de Braniştea Beiului. Satul, format în jurul anului 1800, a luat şi el denumirea pădurii, dar după 1829 a rămas doar cu denumirea de Braniştea (de la cuvântul slav *branişte* – loc înverzit, păşune);

– **Cantimiru**, cătun din imediata apropiere a actualului sat Bălănoaia, al cărui nume provine de la numele propriu Cantemir, de la *can* – inimă (tătară) şi *timir*, *demir* – fier, *candemir* – inimă de fier;

– **Caradjec**, mic ostrov pe Dunăre, „în dreptul satului Braniştea"[24], denumirea provenind din cuvintele turceşti *kara* – negru sau *karacı* – cel/cea care înnegreşte. Cel mai probabil este un diminutiv care se poate traduce prin negrişor sau negruț. Denumirea poate proveni şi de la substantivul *karaağaç* – ulm, în ideea existenței unei păduri de ulm în apropiere (corespondent cu denumirea românească Ulmu sau Ulmeni);

– **Caragioaica**, „gârlă pe proprietatea Paraipani, se scurge în Gârla-Mare, depinde de comuna Arsache"[25] (azi, Vedea, jud. Giurgiu), prezintă o directă legătură cu Caradjec;

– **Carapancea**, „cătun, pendinte de comuna Prunaru, plasa Câlniştea"[26]. Denumirea localității provine de la cuvintele turceşti *kara* – negru, *pança* – palmă sau *pence* – gheară, *kara pança* – palmă neagră sau *kara pence* – gheara neagră. Unul din proprietarii moşiei Carapancea, până în 1829 a fost un turc din Giurgiu, Aga-Osman, care mai deținea şi pădurea Osman-Aga de lângă localitatea Prunaru[27]. În prezent, satul Carapancea, aflat la circa 30 de kilometri de Giurgiu, este subordonat comunei Răsuceni;

– **Cama**, braț al Dunării, situat în partea de sud-vest a oraşului Giurgiu, în care se varsă râurile Vedea şi Teleorman. Până la lucrările de sistematizare

[23] Mihai Maxim, *Culegere de texte otomane, fasc. I. Izvoare documentare şi juridice (sec. XV-XX)*, Universitatea Bucureşti, p. 162.
[24] P. S. Antonescu-Remuşi, *op. cit.*, p. 50.
[25] *Ibidem*.
[26] *Ibidem*, p. 55.
[27] Ion Boldescu, *op. cit.*, p. 85.

efectuate pe Dunăre, brațul Cama era paralel cu fluviul, trecând pe lângă localitățile Bujoru, Pietroşani, Găujani, Vedea, Malu şi Slobozia, unindu-se cu Dunărea în dreptul ostrovului Sf. Gheorghe, unde până la 1830 a existat cetatea Giurgiului. Denumirea provine, cel mai probabil, de la *cami* – loc de adunare (a „dreptcredincioşilor" musulmani), moscheie, geamie[28], dat fiind că vechiul loc de confluență al brațului Cama cu Dunărea era situat în imediata vecinătate a celei mai mari geamii din oraşul Giurgiu;

– **Cadâm-Gena**, fost ciftlic turcesc, situat pe actuala suprafață a oraşului Giurgiu, unde se afla şi o „vie a unui turc bogat, situată în viile oraşului Giurgiu. Numirea acesteia vine de la zicerile turceşti *Cadım-Geanım*, adică sufletul cadânei";

– **Câlbotinu**, „ostrov, având 340 hectare de pădure de salcie, situat pe domeniul Giurgiului, în dreptul satului Malu de Jos"[29]. Denumirea ar putea proveni de la cuvântul turcesc *kıl* – păr, câlți şi *botin* – încălțăminte, botine;

– **Ceadârgiu**, numele vechi al satului Oinacu sau al unui cătun alăturat, situat la circa 7 kilometri de Giurgiu şi populat de turci. Numele localității, care a făcut parte din hinterlandul kazalei Giurgiu, arată ocupația veche a locuitorilor, provenind din cuvintele turceşti *çadır* – cort, *çadırcı* – cel care face corturi. De asemenea, se pare că în timpul administrației otomane a Giurgiului, aici era şi sediul unui funcționar turc care „strângea darea numită oierit"[30] iar dovadă a faptului că populația majoritară a fost formată din turci o reprezintă numele foarte mare al românilor, oameni ai locului, care la începutul secolului al XX-lea, aveau nume de origine turcească: Ion Omer, Tudor Omer, Ion Asan, Voicu Asan, Dumitru Asan[31] etc;

– **Oinac** (vezi şi **Ceadârgiu** sau **Oinak**), format în perioada 1812-1830, are denumirea tot de origine turcească, de la *oynak* cu înțelesul fie de persoană de neîncredere, nehotărât, fie de instabil, alunecos (din cauza apei), aceasta din urmă putând avea legătură cu vecinătatea imediată a Dunării față de localitate, de doar 2 kilometri, sau cu un pârâu. De reținut este şi faptul că tradiția locală menționează că satul era românesc, actualul nume al său provenind de la numele unui păstor, Ion Oinacu, care avea o târlă de vite pe locul unde se află astăzi vatra satului; teoria pare valabilă, atâta vreme cât într-un document din 26 octombrie 1822, sunt cuprinse numele mai multor locuitori: Panciu, fiul lui Radu, Matei, fiul lui Mircea, Ioan, fiul lui Marin, Constantin, fiul lui Ianachi, Radu Neacşul, Sava, Stoian sau Marin[32];

– **Ciagâul**, suprafață de păşune situată în imediata apropiere a localității Hulubeşti (Strâmba), azi în comuna Călugăreni. Denumirea poate proveni de la cuvântul turcesc *çakı* – pumnal;

– **Ceair** – islaz al oraşului Giurgiu la 1829, pe locul căruia astăzi se află biserica şi cimitirul „Sf. Haralambie". Denumirea provine de la *çayır* – luncă, păşune, câmp de păşunat caii;

---

[28] Mihai Maxim, *Culegere de texte otomane*, p. 162.
[29] P.S. Antonescu-Remuşi, *op. cit.*, p. 65.
[30] Ion Boldescu, *op. cit.*, p. 81.
[31] *Ibidem*, p. 82.
[32] *Catalogul documentelor turceşti*, I,p. 296.

– **Ciflicu,** numele vechi al cătunului Buhaiu, pe suprafața actualei comune Ghimpați, azi dispărut. Denumirea provine de la cuvântul vechi turcesc *ciftlic* – întindere de teren ce se putea ara cu o pereche (*cift*) de boi, moşie, vilă, fermă țărănească[33], înțelesul devenind, ulterior, de cătun. Mărimea unui ciftlic varia între 60 şi 150 de dönüm[34]. Cu toate că aşezarea nu mai există astăzi, în zonă există Pădurea Ciflicului, care în 1890 era în proprietatea statului, având o suprafață de 249 hectare[35];

– **Dandara**, cătun, care a luat numele proprietarului său, spahiul *Dandara*, ce avea în proprietate moşiile şi cătunele Dandara şi Comoara din jud. Vlaşca şi un ciflic în kazaua Giurgiu[36];

– **Dărvăşi**, măgură situată în imediata apropiere a cătunului Assan-Aga, a cărui denumire ar putea veni de la substantivul turcesc *derviş* – călugăr, dar şi în înțelesul de om simplu, modest;

– **Duduş**, ciftlic situat în imediata apropiere a localității Vieru, care şi-ar putea trage denumirea de la cuvântul turcesc *dudu* – doamnă sau femeie armeancă în vârstă;

– **Enichiom**, pădurice de salcie în dreptul satului Gostinu, pe malul Dunării. Denumirea provine de la adjectivul *yeni* – nou şi substantivul *köy* – sat, *eniköy* – satul nou. Asemănător, în sudul Republicii Moldova, raionul Cantemir, există satul Enichioi, localitate românească dar înființată pe o vatră tătărească;

– **Garga-Adassi**, fosta denumire a ostrovului Cioroiu de lângă Giurgiu. Aici a existat şi un sat turcesc, cu aceleaşi nume, puternic afectat în perioada luptelor din 1854 dintre ruşi şi turci şi dispărut ulterior;

– **Ghizdaru**, cătun în cadrul comunei Stăneşti, a cărui denumire provine de la *ghizd* – fântână, provenită de la faptul că în localitate „sunt fântâni şi izvoare de ape minunate, cu ape abundente, astfel că alimentează tot satul"[37];

– **Hagieşti**, cătun situat în apropierea localității Glavacioc. De la substantivul turcesc *hacı* – persoană care a fost în pelerinaj, (la musulmani) hagiu[38], dar termenul se referă la pelerini de orice religie (de exemplu, pelerin la Mecca, Ierusalim, Athos etc.). Numele de localități cu derivații (Hagieni, Hagieşti) sunt foarte numeroase în zonele de influență otomană (jud. Constanța, Ialomița, Ilfov etc);

– **Gostinu-Hagiu**, cătun, situat la 26 kilometri de Giurgiu, pe linia Dunării, la granița *kazalei* cu Țara Românească. Se menționează că satul „a fost proprietatea Hagiului Anghel, de la care şi-a luat numele"[39]. Azi este inclus în limitele localității Gostinu, jud. Giurgiu;

– **Groapa Hogei**, perimetru al vechiului oraş Giurgiu, „ca o depresiune în viile din Giurgiu, numită aşa de la proprietarul turc care era stăpân înainte de

[33] *Catalogul documentelor turceşti*, I, p. 611.
[34] Unitate de suprafață având laturile de circa 40 de coți arşini (1.600 arşini pătrați reprezentau 919,3024 m²).
[35] P.S. Antonescu-Remuşi, *op. cit.*, p. 70.
[36] Ion Boldescu, *op. cit.*, p. 86.
[37] P.S. Antonescu-Remuşi, *op. cit.*, p. 161.
[38] Mihai Maxim, *Culegere de texte otomane*, p. 165.
[39] *Ibidem*, p. 175.

1821[40], când s-a luat Giurgiu de la turci. Alături de această groapă, era înainte de 1831 un ceflic (sat) turcesc care se chema Selima, iar lângă groapă era o zalhana de tăiat vite"[41];

– Hagi-Salè, **Hagi-Ballag** (situate între localitățile actuale Bălănoaia și Bălanu), **Hagi-Nazâr, Hagi-Mulis (Hagi-Mutiș)** (situat între localitățile Malu și Paraipani) și **Hagi-Iancub** (situat la nord de comuna Remuș), ciftlicuri din perimetrul kazalei Giurgiu, provenind de la nume proprii și de la statutul de hagii al unor persoane. În prezent sunt dispărute;

– Gurbanul (azi Vlad Țepeș), cătun din comuna Comana, ce ar putea avea numele de la o formă schimbată a denumirii de *kurban* – animal de sacrificat;

– Ibraim-Bei, ciftlic turcesc, cu numele provenind de la numele propriu *Ibraim*, situat lângă pădurea Guțu, între fostele localități Pârjolea și Vaideei (părăsite de locuitori după 1830, care s-au stabilit în comuna Stănești[42]);

– Mirău, cătun ce aparținea de satul Tangâru, în actuala comună Stoenești, al cărui nume provine de la *mera* – pășune, teren de pășunat, islaz. Are corespondente localități cu numele de Mereni din jud. Constanța, Teleorman, Dâmbovița sau Republica Moldova;

– Mahâru, baltă situată în albia Dunării, în dreptul satului Slobozia. Denumirea sa poate proveni de la cuvântul turcesc vechi *mahir* – priceput, iscusit, îndemânatic;

– Manafu (sau **Șaliu**), numele unui cătun ce depindea de satul Tangâru, în actuala comună Stoenești și al unei păduri din apropierea cătunului, denumirea provenind de la substantivul turcesc *manav*, *manaf* – zarzavagiu, negustor de legume și zarzavat. Sub denumirea de *manafi* erau cunoscuți și cârjalii aflați sub comanda rebelului Manav Ibrahim, care au efectuat campanii de jaf și în Țările Române[43];

– Mustafița, fost ciftlic turcesc aflat în imediata apropiere a Giurgiului, dispărut imediat după 1829. Numele așezării este forma feminină a numelui propriu *Mustafa*. La sfârșitul secolului al XIX-lea, pe locul fostei așezări era „un puț, ce se zice puțul Mustafița, în raionul viilor Giurgiu, spre Slobozia. Se găsesc și azi în Giurgiu familii care port numele de Mustăficeanu, luat de la satul ce locuia părinții lor"[44];

– Naipu, sat în comuna Ghimpați, a cărui denumire provine fie de la substantivul turcesc *naip* – regent, fie de la *naib* – locțiitor de *cadiu* – judecător. În cadrul unei unități administrative otomane, cadiul și naipul erau considerați „ochii și brațele guvernatorului"[45];

– Nazâru, fost cătun situat în imediata vecinătate a satului Bălănoaia (circa 8 kilometri de Giurgiu), al cărui nume provine de la substantivul *nazır* – persoană

[40] Este vorba de o eroare a autorului, Giurgiu revenind la Țara Românească după Tratatul de la Adrianopol, încheiat la 2/14 septembrie 1829.

[41] *Ibidem*, p. 181.

[42] Ion Boldescu, *op. cit.*, p. 83.

[43] *Catalogul documentelor turcești*, II *(1455-1828)*, întocmit de Mihail Guboglu, Direcția Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, București, 1965, p. 574.

[44] P.S. Antonescu-Remuși, *op. cit.*, p. 210.

[45] *Catalogul documentelor turcești*, I, p. 609.

oficială foarte importantă, ministru (*nezâret* – minister), sau, cel mai probabil, în sensul de cel care supraveghează, comandant de cetate sau inspector[46]. Aşezarea a fost populată majoritar de turci şi de un număr mic de bulgari, care au trecut la sudul Dunării după 1829, ulterior localitatea dispărând[47];

– **Ozunului**, vale în imediata vecinătate a comunei Stăneşti şi **Uzunul (Uzunu)**, comună în sudul fostului judeţ Vlaşca, la circa 27 kilometri de Giurgiu, au denumiri ce provin din cuvântul cuman *uzun* – lung;

– **Omer** sau **Omerică**, ciftlic provenind de la numele propriu turcesc *Ömer*, era situat între actualele localităţi Bălăboaia şi Bălanu şi cunoscut prin existenţa unor podgorii. Azi este dispărut;

– **Paraipani (Paraipanu)**, vechea denumirea a comunei Vedea (Arsache), pe malul Dunării, care a făcut parte din kazaua Giurgiu. Poate avea denumirea de origine turcească, de la cuvintele *para* – bani şi *yapan* – cel care face, de unde *para yapan* – cel care face bani. Moşia şi satul Paraipani au fost stăpânite de Aga-Haki-Ahmed, „care avea case frumoase la ciflicul său, dela siliştea cea veche a satului Paraipani"[48];

– **Ruşii lui Asan**, „comună rurală, compusă din cătunele Ruşii lui Asan, Satu Nou şi mahalaua Cuneşti, la o depărtare de 56 kilometri de Giurgiu şi 40 de Bucureşti"[49]. Denumirea localităţii provine de la numele proprietarului de până în 1821, *Asan Ruşciuc-Oglu*, care a fost paşă în Rusciuc;

– **Ramadan**, fost ostrov al Dunării, în prezent parte a oraşului Giurgiu, unde este amplasat portul oraşului. Denumirea provine de la *ramazan* – nume propriu (rar) sau luna de post la musulmani (luna a noua din calendarul musulman)[50];

– **Serivanului**, vale situată lângă localitatea Izvoru (Cacaleţi), a cărui denumire provine de la cuvântul turcesc *serüven* – aventură;

– **Selima**, fost ciftlic turcesc, situat în 1829 lângă Giurgiu. În imediata sa apropiere „era groapa hogei care încă se mai vede şi azi în raionul viilor Giurgiului. Acolo era şi zalhanaua de tăiat vite. Pe locul unde era satul turcesc trece acum şoseaua Giurgiu-Ghizdaru şi nu se vede decât un puţ vechi, ce i se zice *La Cocoşul*"[51];

– **Şabanu**, vale situată lângă localitatea Izvoru (Cacaleţi), a cărui denumire provine fie de la numele propriu *Şaban* (spre exemplu, într-un document din anul 1723, într-un contract de vânzare-cumpărare este amintit numele de Şaban, purtat de un ţigan din Vraţa[52]), fie de la substantivul *saban* – plug, fie de la denumirea unei luni religioase (luna a opta a calendarului musulman[53]);

---

[46] *Documente turceşti privind istoria României*, I *(1455-1774)*, întocmit de Mustafa A. Mehmed, Editura Academiei, Bucureşti, 1976, p. 335.
[47] *Ibidem*.
[48] *Ibidem*, p. 86.
[49] P.S. Antonescu-Remuşi, *op. cit.*, p. 249.
[50] Mihai Maxim, *Culegere de texte otomane*, p. 170.
[51] P.S. Antonescu-Remuşi, *op. cit.*, p. 253.
[52] *Catalogul documentelor turceşti*, I, p. 51.
[53] Mihai Maxim, *Culegere de texte otomane*, p. 172.

– Şiadărvan, de la *şadırvan* – fântână sau fântână arteziană, perimetru situat în oraşul Giurgiu, unde exista „un puț de piatră acoperit cu un şopron rotund de lemn, în jurul căruia, până la 1856 se vindea pâine. Era situat în Giurgiu, la răspântia stradelor Oinac, Adormirea, Olarii şi Boiangii”[54];

– Tangâru, sat în fostul județ Vlaşca, aflat la circa 25 kilometri de Giurgiu, în comuna Stoeneşti, al cărui nume provine, după unii autori[55], de la proprietarul său turc, din Giurgiu, *Tongar-Oglu*. De menționat este şi faptul că o moşie de lângă Tangâru a fost în proprietatea unui alt negustor turc tot din Giurgiu. Numele localității poate proveni şi de la substantivul *tangırtı* – zdrăngănit, zăngănit, zgomot metalic, probabil de la existența unei fierării din sat;

– Tongaru, ciftlic turcesc, denumirea sa provenind cel mai probabil tot de la un nume propriu. Era situat între localitățile Ghizdaru şi Pârjolea (ultimul dispărut) din imediata vecinătate a Giurgiului;

– Trestenic, sat în fostul județ Vlaşca, care are denumirea actuală Răzmireşti, jud. Teleorman. Numele provine de la proprietarul său turc din Giurgiu, *Trestini-Oglu*[56]. În județul Tulcea există un râu şi o localitate cu acelaşi nume (în comuna Nalbant);

– Tosunu, lac situat lângă satul Paraipani, comuna Vedea (fostă Arsache), la o distanța de circa 20 kilometri de Giurgiu, numele acestuia provenind fie de la numele propriu *Tosun* (spre exemplu, într-un document din 1827 este amintit un Tosun-Aga din Rusciuc care luase în arendă o baltă din regiunea Giurgiului[57]), fie de la cuvântul turcesc *tosun* – juncan, bou tânăr;

– Veriga, fost braț al Dunării, a cărui denumire provine de la cuvântul turcesc *veriga* – lanț.

De menționat este şi faptul că alături de toponimele amintite, în fostul județ Vlaşca au mai existat şi altele, care chiar dacă nu de origine tătară sau turcă, relevă o legătură directă între aceştia şi arealul vlăscean: **Braniştea beiului** (lângă satul Braniştea), **Crângul turcului** (lângă actuala comună Drăganeşti-Vlaşca, jud. Teleorman), **Măgura turcului** (lângă Găujani), **Hanul Stâlpii turceşti** (lângă Toporu, jud. Teleorman), **Groapa Hogei** (în Giurgiu), **valea Mazârului**, **valea Ozunului** (în imediata vecinătate a comunei Stăneşti), **Ciubucului** etc.

Estompate în timp sau chiar dispărute odată cu îndepărtarea treptată a otomanilor de la Dunăre, influențele turco-tătare, turanice în general, asupra limbii române s-au păstrat, prin intermediul toponimiei relevându-şi contribuția în evoluția istorică a poporului român.

---

[54] P.S. Antonescu-Remuşi, *op. cit.*, p. 254.
[55] Ion Boldescu, *op. cit.*, p. 85.
[56] *Ibidem*.
[57] *Catalogul documentelor turceşti*, I, p. 473.

Turk-Tatar Local Toponomy in Vlashca County

GABRIEL-FELICIAN CROITORU*

Names of the settlements of a region can be studied from different points of view, how they were created is also important for geographers, historians, ethnologists and linguists.

Because of direct links between toponymy and geography, the first Romanian researches[1] were initiated by geographers, from the Romanian Geographical Society, founded in 1875, which since 1882 has decided to collect and publish the whole treasure of Romania, first as a Geographic dictionary of the county (32 total including Vlashca County too, signed by engineer P.S. Antonescu-Remusi), and then resulted *The Great Romanian Geographical Dictionary*, published in five volumes in Bucharest between 1892-1902[2].

Starting from the idea that the study of toponymy should contribute to the history of human settlements or of a territory, we chose to talk about the major toponymy, actually to explain from history view point the name of some countries from Giurgiu county, which corresponds largely by the former Vlashca county.

Tackling the toponymy of former Vlashca county, as language of the territory, was very little in the attention of researchers; such observations are directly related to historical and especially geographical documents. In this context, Turkish-Tatar toponymic elements, Turan in general – and beyond – may be important historical sources; especially some of these compensate the lack or gaps of other sources.

Vlashca County, which name is of Slavic origin in a broad sense means "Country of Walachia", situated in the plains of Walachia, had already defined separately as a specifically Romanian formation during the rising of our nation, which has – in a large part – the same historical evolution as Walachia's counties.

The preponderance of the Romanian element made the Slavs to give the region a name that testify clearly, the ethnicity of residents, but Vlashca, as all as

* The Institute of Turkology and Central Asian Studies, "Babes-Bolyai" University of Cluj-Napoca.

[1] Since 1872, Frunzescu D., a statistician, published *Dicționarul topografic şi statistic al României* [Topographic and Statistic Dictionary of Romania], smaller in size as compared to later work that will be dedicated to the Romanian toponymy.

[2] Iorgu Iordan, *Toponimia romînească* [Romanian Toponymy], Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1963, p. 2.

the Carpathian-Danube region, has undergone continuous pressure exerted by the race Turanian populations.

Special importance of the Vlashca area for the rulers of the territory from the North of Danube, including the rulers of the Walachia Country, was once so its economic value (includes large agricultural areas with fertile soil, oak forests and was crossed by important trade routes, which were a connection between the north of the Danube and the Balkans) and strategic, too (the existence of good fords crossing the Danube).

Pechenegs presence and domination in the Danube Delta, and especially the eastern part of the current territory of Romania is known between the late eighth century and the mid-eleventh century, and their strength is given from attempts to penetrate south of the Danube amid the general crisis of Byzantine power. The battle of Lebunion (29 April 1091), where the Byzantines were the winners, however, did not mean the total and final destruction of Pechenegs, as some sources mention, but strong demographic potential damage and especially the military one. 1091 was the onset of irreversible Pechenegs' power at the Danube, but without eliminating them from the political scene and especially ethnic of southeastern Europe[3].

After a short period of Oguz (Uzi) presence much of the Romanian territory of nowadays entered for almost two centuries under the domination Cummins (Cumans), people of Turanian race, who were directly related to Pechenegs and Oguz.

Cumans presence in Carpathian-Danube territory and their major influence on the population tested here is more consistent than other populations of the same origin, one of the major arguments for this being the name given *Cumana* or *Terra Cumanorum* to the Carpathians region in some documents of the time[4].

This meant that despite its name clearly underlining the predominance of the Romanian in the former Vlashca county, too dominated by plain of Burnaz (the name comes from the Turan word *burnu* with meaning "nose" or "spit") and the Danube, there are various place names showing the existence or prolonged presence of Turan people[5] or who were directly influenced by them, during the time and in different forms. Just remember about Uzunu (from the Cuman word, which was taken by Turkish people like *uzun* means a person name or "long"), Comana Comeanca and Comasca, these are found in inhabited areas and dissemination of Cumans too, up from Oltenia to southern Moldova.

---

[3] Vasile Mărculeț, *Confruntarea bizantino-cumano-pecenegă de la Lebunion (29 aprilie 1091) – sfârşitul supremaţiei militare a pecenegilor în sud-estul Europei* [Byzantine-Cuman-Pechenegs battle from Lebunion (29 April 1091) - the end of Pechenegs military rule in southeastern Europe], in „Buletinul Muzeului Militar Național <Regele Ferdinand I>", serie nouă, nr. 7-8/2010, Editura Alpha MDN, Bucureşti 2010, p. 26.

[4] Tasin Gemil, *Peste un mileniu de existență a populației turco-tătare pe teritoriul României*, în *Moştenirea istorică a tătarilor* [More than a thousand years of existence of the Turkish-Tatar population in Romania, into Historical heritage of the Tatars], I, coordinated by Tasin Gemil and Nagy Pienaru, Bucureşti, 2010, p. 11.

[5] Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, *Din cele mai vechi timpuri până la moartea lui Alexandru cel Bun (1432),* [Romanian history, I, From ancient times to the death of Alexander the Good (1432)], edited by Dinu C. Giurescu, Editura All, Bucureşti, 2007, p. 248.

On the other hand, even if the theory is generally accepted, given the large number of toponyms in the area similarly recalled (Lower Comana, Upper Comana, Comanca, Comanca Plain, Old Coman, Comanita, Comîneanul, Comăneasa, Comăneasca, Comanesti Cumăneşti, Peceneagul, Peceneaga, Picineagul, Uz, Ozunu, Uzunu, etc.), at least in the two Vlascen places (Coman and Uzunu), was established or confirmed by Archeology the existence of some Cuman settlements, yet.

We can appreciate that between the IXth-XIIIth centuries, the domination of Pechenegs, uzilor and Cumans at Carpatho-Danubian territory was an important political, military, economic and cultural way which had influenced the regional historical processes, including the ethno – genesis processes[6].

Mongolian-Tatar invasion of 1236-1241 struck Cumans' power from the Danube, while favoring the rising of the Romanian states, and after their political independence and until the Turks presence at the Danube; they were forced to resist to Hungarian expansion claims on the Carpathian territory.

With the Ottoman conquest of the Balkan countries, between the late fourteenth century and the middle of the sixteenth century, Romanian Country (Walachia) and Moldova Land were one of the objectives of expansion of the Empire, the Danube line has a very important strategic role. On this way, besides the constant incursions of the acângii people robbery, periodically were organized large military expeditions under the direct leadership of the sultans, which caused tension in the political and military relations between the Romanians and Ottomans for a long period of time, culminating with the recognition of the sultan's protective suzerainty[7].

After the sultan campaign led by Sultan Mehmed I, in 1417, or, more likely, in 1419[8], Giurgiu fortress came under Ottoman rule, but not the city, which continued to be under the authority of Walachia's prince[9] until the late of the XVth century.

Towards the end of the XVth century, fortress, town and surrounding land were converted into *Kaza* - Directors Ottoman territory which was administered by a cadiu, where inhabitants irrespective of religion, ethnicity and social status, were submitted to Turkish law[10]. A bridgehead was established north of the Danube, situated near the capital, were created optimal conditions for the Empire to interfere with Romania Country (Walachia) problems whenever it was considered necessary[11].

---

[6] Tasin Gemil, *op. cit.*, p. 10.

[7] Tahsin Gemil, *Românii şi otomanii în secolele XIV-XVI*, [Romanians and Ottomans in 14th-16th Centuries], Editura Academiei Române, Bucureşti, 1990, p. 26.

[8] Mihai Maxim, *Ţările Române şi Înalta Poartă. Cadrul juridic al relaţiilor româno-otomane în Evul Mediu*, [Romanian Principalities and the Ottoman Gate. Legal framework of the Romanian-Turkish relations in the Middle Ages], Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993, p. 224.

[9] For example, a document of 30 January 1431, Prince Dan the Second, reinforced some trade privileges of the traders from Brasov, providing for duty in Giurgiu to be 3 thalers for 100 thalers per merchandise (Ion Ionaşcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, *Tratatele internaţionale ale României*, I *(1354-1920)*, [Romania's international treaties, I (1354-1920)], Editura Politică, Bucureşti, 1975, p. 20).

[10] *Catalogul documentelor turceşti*, I, [Catalogue of Turkish documents], întocmit de Mihail Guboglu, Direcţia Generală a Arhivelor Statului din Republica Populară Romînă, Bucureşti, 1960, p. 610.

[11] Mihail M. Andreescu, *Civilizaţia românească medievală. Ţara Românească în secolele XIV-XVIII*, [Romanian medieval civilization. Walachia during XIV-XVIII centuries], Editura Mega, Cluj-Napoca, 2008, p. 33.

This is one of the reasons why, from the XVth-XVIth centuries, Giurgiu is often remembered by Ottoman historians. It is important to note however, that in terms of historical Ottoman own perception emerges, emanating from the ruling political and military circles that Giurgiu, the fortress[12], was founded by Sultan Mehmed I and therefore there were natural rights against the fortress and the city, even if they were on the territory of the Romanian Country [13].

Because the direct rule of Giurgiu and its surrounding agricultural area and by establishing of a strong administration, during several centuries, the Ottomans led multiple influences on both the City and County of Vlashca areas.

One of them still, visible today, is seen in toponymy of Vlashca County, there are localities (regions) with names (or former names) coming from the words used by Cumans ,Turks and Tatars language, which overlapped the influences caused by the Pechenegs, uzi and, especially, Cumans presence.

Many of these localities (regions) are located, geographically speaking, on southern Vlashca County, along the Danube – or close to Kazal Giurgiu, even if the former Ottoman administrative units – in areas where the Ottomans continued to have direct control until the nineteenth century.

The situation remained unchanged until 1829, when, the Russian-Turkish war which finished by a peace treaty signed at Adrianople, the former Ottoman possessions Braila, Giurgiu and Turnu, along with 30 islands of the river, have been effectively and permanently incorporated to the Romanian Country[14].

Under the Treaty, Ottoman Empire admitted "not to keep any fortified point on the left coast and don't permitted any settlement of his Muslim subjects", so that "no Muslim should not be able to take home in Walachia and Muslims who hold real estate acquired not by usurping the rights of individuals, be returned to cities, or in any other place on the left bank of the Danube, will be forced to sell the natives in a spell of 18 months"[15].

This has caused a massive migration of Muslim inhabitants of the city, mostly Turkish people, were forced to sell their properties[16]. In a letter dated 12 November 1829, from Ahmed Pasha, Vali (valiu)[17] of Silistra and *muhafâz*[18] of

---

[12] Archeological excavation around the city, started in 1955 and continued during 1975-1976, revealed the existence of a fortress dating from VI-XIIth centuries, on the islet of Sf. Gheorghe (extinct because of the systematic work of the Danube), probably Byzantine or belonging to the early rulers of Walachia. Mircea the Old raised on its ruins a stone fortress in XIV-XV centuries, restored later by Mehmed the First (Dan Căpățână, *Cetatea de la Giurgiu, județul Giurgiu*, [The fortress from Giurgiu; Giurgiu county], in „Revista Muzeului Militar Național", supliment I - 1996, p. 19-20 şi IV - 1998, p. 37-44).

[13] Gabriel-Felician Croitoru, *Giurgiu văzut de alții*, [Giurgiu seen by others], Editura Muzeului Marinei Române, Constanța, 2009, p. 24.

[14] *Politica externă a României. Dicționar cronologic*, [Foreign policy of Romania. Chronological Dictionary], coordonatori Ion Calafeteanu şi Cristian Popişteanu, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 101.

[15] Ion Ionaşcu, P. Bărbulescu, Gr. Gheorghe, *Relațiile internaționale ale României în documente (1368-1900)*, [The international relationship of Romania in documents (1368-1900)], Editura Politică, Bucureşti, 1971, p. 285-286.

[16] Scarlat Stăncescu, *Din trecutul oraşului Giurgiu*, [From the past of Giurgiu Town], Institutul modern de arte grafice „Unirea", Bucureşti, 1935, p. 85.

[17] General Governor of a province.

[18] Commander of a fortress or a governor of a fortified city.

Rusciuc to General Paul Kisseleff, indicated that on 11 November evacuation and surrender of Giurgiu fortress to Russian forces was ended, and Muslim population had started to transport across the Danube, to Rusciuc[19].

Immediately after Turkish people leaving, Giurgiu have houses between 500 and 600 (average about 1800 inhabitants), the population decreased in 1831, about 700 inhabitants. After only six years, establishing into the city of a large number of south of the Danube people (Serbs, especially Bulgarians), the population of Giurgiu grew to 2.300 inhabitants, and there were 16,106 inhabitants in 1910. Only 20 of these were Turkish families, totaling 60 people and no Tatar (note that there were 96 Muslims in the city, of which 60 Turkish and 36 Persian)[20].

Symptomatic of the complex influence that Turanian populations (not just the Ottomans) - and we mean only those *Kaza* of Giurgiu - have exercised in the Vlashca area is that many human settlements have, or have had names that expressed a wide range of concerns and situations, from proper names, names that describe the shape or appearance of some places, reports attesting ownership or appointed various institutions and social measures, which showed occupation of the inhabitants of name or other economic concerns, workers' name and titles, etc:

– **Assan-Aga**, a hamlet, its name comes from Assan (*Hassan*) and the Turkish word *aga* - Ottoman army officer or, in this case means landowner. By 1829, this hamlet and Toporu estate, in the nearest neighborhood, belonged to "a Turkish named Aga-Assan, who lived in Giurgiu and had the pub in Prunariului Street"[21]. Today, the city called Bujoreni being subordinated, in 1981, to Teleorman County;

– **Ali-Bey**, ciftlic of Kaza Giurgiu , which was located near the Slobozia village, about 3 km from Giurgiu, on the bank of Cama between Malu and the Gutu forest, whose name comes from the Turkish name *Ali* and the noun *bey* which means ruler, officer, or as respectful term of address;

– **Alis-Aga,** and Abdul-Asan, Turkish small villages (ciftlic) from Kaza Giurgiu, placed between the villages Oinacu and Fratesti, come from proper names. Today, both are gone;

– **Babaita,** which was part of the village Glavacioc in 1890, at about 50 km from Giurgiu. The name comes probably from Tatar or Cuman language from *babay* – father, parent. Currently, the area is part of Teleorman County;

– **Baracu**, "a valley which is in the property Visina, comes through the Stanca Ford, Corbii Mari and arrived to Neajlov"[22] located in the north of Vlashca County, which can have the name of Turkish origin, word *barak* that means shaggy or unkempt;

– **Bazalan**, ciftlic of kaza Giurgiu, located near the town Vieru. The name could come from the Turkish word *bozuk, bozulan* – bad, broken, or probably, from a corrupt form of the noun *bazergan* - merchant. Bozalan is the name of seven localities in Turkey and one in Iraq;

[19] *Catalogul documentelor turceşti,* I, [Catalogue of Turkish documents], p. 521.

[20] Ion Boldescu, *Monografia oraşului Giurgiu*, [Monograph of Giurgiu Town], Institutul Grafic Ulpiu Stănculescu, Giurgiu, 1912, p. 210.

[21] P. S. Antonescu-Remuşi, *Dicţionar geografic al judeţului Vlaşca*, [Geographical Dictionary of Vlashca County], Stabilimentul Grafic I. V. Socecu, Bucureşti, 1890, p. 20.

[22] *Ibidem*, p. 32.

– **Beiu**, a hamlet near Chiriacu Lake, near Giurgiu, whose name lend dignity from the Turkish owner of Giurgiu or south of the Danube (*Bey*-title awarded to the Ottoman senior officials' sons as a prince during Middle Ages[23]);

– **Branistea**, a village situated about 8 km away from Giurgiu, which was a Turkish *ciftlic* owned by "a Turkish Bey, who had here, in addition to its earth and cattle and a beautiful vineyard, then he planted there the acorn and a beautiful oak forest of 200 Romanian acres, who bore the name of Branistea Bey. The village formed around 1800, he took the name of the forest, but only after 1829 remained Branistea name (from the Slavic word forest *braniste* – green place, pastures);

– **Cantimiru**, a hamlet near the Bălănoaia village, whose name comes from its name Cantemir, from *can* – the heart (Tatar) and *timir, demir* – iron, *candemir* iron heart;

– **Caradjec,** small island on the Danube, "in the village Branistea"[24], Turkish name derived from the words *kara* – black or *Karachay* – " the one who goes black". Most likely is a diminutive that can translate darkly or black. The name may derive from the noun *karaağaç* – elm, the idea of having a nearby elm forests (Ulmu or Ulmeni, Romanian names);

– **Caragioaica** "a book on the Paraipani property, flows into Gârla-Mare, belongs to Arsache village[25] (today, Vedea, Giurgiu County), has a direct connection with Caradjec;

– **Carapancea**, "a hamlet, which depends from Prunaru village, Câlniştea place"[26]. The name of the place derived from the Turkish *kara* – black, *pança* – palm or *pence* - claw, *kara pança* – black palm or *Kara pence* – black claw. Osman Aga from Giurgiu was the owner of Carapancea until 1829, who owned the Osman-Aga forest near the Prunaru village[27]. Today, Carapancea village, located about 30 kilometers from Giurgiu municipality is subject to Răsuceni municipality;

– **Cama,** an arm of the Danube, situated in the South-West of the Giurgiu city, where the rivers Vedea and Teleorman. By systematic work done on the Danube, Cama arm was parallel to the river, passing by villages Bujoru, Pietroşani, Găujani, Vedea, Malu and Slobozia, united with the Danube on St. George island , where until 1830 there was Giurgiu fortress. The name comes probably from *Cami* – gathering place (the "pious" Muslims), mosque[28], since the old place of confluence of the Danube Cama arm was located in close proximity to the largest mosque in the Giurgiu city;

– **Cadâm-Gena**, was a Turkish *ciftlic*, located on the current area of Giurgiu, where there was a vineyard of a rich Turkish located in the vineyard of Giurgiu. The name comes from the Turkish *Cadım-Geanım* sayings, that soul odalisque;

---

[23] Mihai Maxim, *Culegere de texte otomane, fasc. I. Izvoare documentare şi juridice (sec. XV-XX)*, [Collection of Ottoman texts, fascia I. Sources and legal documentation (XV-XX)], Universitatea Bucureşti, p. 162.

[24] P.S. Antonescu-Remuşi, *op. cit.*, p. 50.

[25] *Ibidem*.

[26] *Ibidem*, p. 55.

[27] Ion Boldescu, *op. cit.*, p. 85.

[28] Mihai Maxim, *Collection of Ottoman Texts*, [Collection of Ottoman Texts], p. 162.

– Câlbotinu, "island, with 340 hectares of willow forest, located in Giurgiu, in the village of Malu de Jos"[29]. The name may came from the Turkish word *kil* – hair, tow and *botin* – shoes, boots;

– Ceadârgiu, Oinacu old name of the village or a hamlet nearby, located about 7 km from Giurgiu and populated by Turkish people. The name of the village, which was part of the hinterland Kazal Giurgiu shows old occupation of the inhabitants, from the Turkish words *çadır* – tent, *çadırcı* – who makes tents. Also, it appears that during the Ottoman administration of Giurgiu, there was also the headquarters of a Turkish official who "gathered the tribute named shepherd"[30] and proof that the majority population was composed of Turks is a large number of Romanian names, people who lived there and who had Turkish names: John Omer Tudor, Ion Asan, Asan Voicu, Dumitru Asan, etc. at the beginning of XXth century[31], etc;

– Oinac (see Ceadârgiu or Oinak too), formed in the period 1812-1830, is also the name of Turkish origin, from *oynak* meaning either a person of confidence, undecided, or unstable, slippery (because of the water), that latter may be related to the immediate vicinity of the Danube to the city, just 2 kilometers, or a stream. Note is that the local tradition states that the village was Romanian, its current name comes from the name of a shepherd, John Oinacu, who had a fold of cattle on the place where the heart of the village is today, the theory seems valid, as long as a document dated October 26, 1822 contained the name of several people: Panciu, Radu's son, Mathew, Mircea's son, John, Marin's son, Constantine, Ianachi's son, Neacsul Radu Sava, Stoian or Marin[32];

– Ciagâul, pasture area located near the village Hulubesti (Stramba), today is in Calugareni commune. The name may comes from the Turkish word *çakı* - dagger;

– Ceair – common of Giurgiu in 1829, the place that today is St. Haralambos church and cemetery. The name comes from *çayır* - meadow, pasture, field grazing horses;

– Ciflicu, the old name of hamlet Buhaiu on the surface of commune Ghimpati disappeared today. The name comes from the old Turkish word *ciftlic* – stretch of land that could be the country with a pair (*cift*) of cattle, land, villas, farm, meaning making, and then the hamlet. Size of *ciftlic* varies between 60 and 150 dönüm[33]. Although the settlement does not exist today, in the area there is the Ciflicul Forest, which in 1890 was state property, with an area of 249 hectares[34];

– Dandara, a hamlet, which took the name of its owner, the *spahiu Dandara*, who had owned estates and hamlets Dandara and Comoara from Vlashca County and a ciftlic in kaza Giurgiu[35];

---

[29] P.S. Antonescu-Remuşi, *op. cit.*, p. 65.
[30] Ion Boldescu, *op. cit.*, p. 81.
[31] *Ibidem*, p. 82.
[32] *Catalogul documentelor turceşti,* I, [Catalogue of Turkish documents], p. 296.
[33] Unit area which had sides about 40 *arşini* (1.600 square *arsini* represented 919.3024 m²).
[34] P. S. Antonescu-Remuşi, *op. cit.*, p. 70.
[35] Ion Boldescu, *op. cit.*, p. 86.

– **Darvas**, hillock situated near the hamlet – Assan Aga, which name could come from the Turkish noun *dervish* – a monk, but in the meaning of simple man, modest;

– **Duduş**, ciftlic located near the village Vieru, which name could comes from the Turkish word – *dudu* – elderly Armenian lady or woman;

- **Enichiom**, willow woodland in the village Gostinu, on the Danube bank. The name comes from the adjective *yeni* – new and noun *koy* – village *eniköy* – new village. Similarly, in Southern Moldova Republique, Cantemir district, there is Enichioi village, a Romanian village but that was built over Tatar hearth housing;

– **Garga-Adassi**, naming former of island Cioroiu near Giurgiu. Here there was a Turkish village with the same name, badly damaged during fighting between the Russians and Turks in 1854 and then disappeared;

– **Ghizdaru**, hamlet placed in Stăneşti village, whose name comes from *ghizd* – well, because there are beautiful fountains and springs, with wonderful and abounded water so that it feeds the whole village"[36];

– **Hagieşti,** hamlet located near the town Glavacioc. From *haci* Turkish noun - a person who was on pilgrimage, (the Muslims) palmer[37], but the term refers to the pilgrims of all religions (for example: a pilgrim to Mecca, Jerusalem, Athos, etc) the names of localities derivatives (Hagieni, Hagieşti) are very numerous in areas of Ottoman influence (Constanta County, Ialomita, Ilfov, etc);

– **Gostinu-Hagiu**, hamlet, located 26 km from Giurgiu on the Danube, at the *kaza* border with Walachia. It is noted that the village "was owned by Hadji Anghel, from has its name"[38]. Today is included within Gostinu village, Giurgiu County;

– Pit **Hogei,** perimeter of the old city of Giurgiu, "as a depression in the vineyards of Giurgiu, so called from its Turkish owner who was master before 1821[39], when the Turkish lost Giurgiu. Next to this pit, before 1831 was a Turkish *ceflic* (small village) is called Selim, and next to the hole was a cattle abattoir cutting"[40];

– The name of Turkish villages (ciftlic) from Giurgiu Kazal come from proper names from the *hagi* status of some persons: **Hagi-Salè**, **Ballag Hagi** (located between Bălanu and Bălănoaia), **Hagi-Nazar, Hagi-Mulis (Hagi-Mutiş)** (situated between Malu and Paraipani) and **Hagi-Iancub** (north of the village Remus). Today they are gone;

– **Gurban** (today Vlad Tepes), a hamlet in Comana commune, which could have changed its name from a form of the name *Kurban* - slaughtered animal;

– **Ibraim-Beyi**, a Turkish village (ciftlic) which name comes from *Ibraim*, located near Gutu forest between villages Parjolea and Vaideei former (abandoned by residents after 1830, which were established in the Stanesti village[41]);

---

[36] P.S. Antonescu-Remuşi, *op. cit.*, p. 161.

[37] Mihai Maxim, *Culegere de texte otomane*, [Collection of Ottoman texts], p. 165.

[38] *Ibidem*, p. 175.

[39] This is an author's error, Giurgiu came back to Walachia after the Adrianople Treaty, signed on 2/14 September 1829.

[40] *Ibidem*, p. 181.

[41] Ion Boldescu, *op. cit.*, p. 83.

– **Mirau**, a hamlet from Tangaru, in Stoenesti common, whose name comes from *mera* – pasture, grazing, common. Has a local correspondent named Mereni of Constanta County, Teleorman, Dambovita or Moldova Republique;

– **Mahâru**, marsh located in the Danube riverbed, in Slobozia village. Its name may derive from the old Turkish word *mahir* – skillful, clever, and dexterous;

– **Manafu** (or **Şaliu**), a hamlet which belong to Tangaru village in Stoeneşti commune. and a forest near the hamlet, the name derived from the Turkish noun *manav, manaf* – greengrocer, fruit and vegetable merchant. Under that name known *cârjalii manafi* too, who were under the command of a rebel Ibrahim Manav, who carried out robbery campaigns in Romania County[42];

– **Mustafita**, an ex-Turkish village (ciftlic) located in the vicinity of Giurgiu, disappeared after 1829. Its name comes from *Mustafa* name (but a woman's name). At the end of nineteenth century, the former settlement was "a well, it is called Mustafita pit in Giurgiu district vineyards, Slobozia. Today, there are a lot of families in Giurgiu which have the name Mustăficeanu, and that name comes from the village where their parents live"[43];

– **Naipu,** village in Ghimpati, which name comes either from a Turkish noun Naip- regent, either from *naib* – deputy *Cadi* – judge. In the Ottoman administrative unit Cadi and Naip were considered the "governor's eyes and hands"[44];

– **Nazâru** former hamlet situated close to the Bălănoaia village (about 8 km from Giurgiu), which name derives from the noun *nazir* – a very important official person, minister (*nezâret* – ministry), or, most likely, in the sense of who supervises the city commander or inspector[45]. The settlement was populated mostly by Turks and a small number of Bulgarians who moved to the south of the Danube after 1829, after that the city disappear[46];

– **Ozunului,** valley close to the village Stăneşti and Uzun (Uzunu), common in southern Vlashca former county, about 27 km from Giurgiu, have names that come from the Cuman word *uzun* – long;

– **Omer** or **Omerica**, a ciftlic (small village) comes from a Turkish name *Ömer*, was located between the existing settlements Bălanu and Bălăboaia and known by the existence of vineyards. Today is gone.

– **Paraipani (Paraipanu),** the ancient name of the village Vedea (Arsache), the Danube River, which was part of Giurgiu Kaza. May have its name of Turkish origin, from the words *para* – money and *yapan* – who do – *para yapan* – who make money. Paraipan estate and the village was controlled by the Aga-khaki-Ahmed, "which had beautiful houses in his cilif, from the old village Paraipan"[47];

---

[42] *Catalogul documentelor turceşti*, II *(1455-1828)*, [Catalogue of Turkish documents, II (1445-1828)], întocmit de Mihail Guboglu, Direcția Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, Bucureşti, 1965, p. 574.

[43] P.S. Antonescu-Remuşi, *op. cit.*, p. 210.

[44] *Catalogul documentelor turceşti*, I, [Catalogue of Turkish documents], p. 609.

[45] *Documente turceşti privind istoria României*, I *(1455-1774)*, [Turkish documents about Romania's history, I (1455-1774)], întocmit de Mustafa A. Mehmed, Editura Academiei, Bucureşti, 1976, p. 335.

[46] *Ibidem*.

[47] *Ibidem*, p. 86.

– **Rusii lui Aslan (Aslan's Russians)**, "rural commune, composed of Rusii lui Asan, Satu Nou and Cuneşti neighborhood, at a distance of 56 kilometers from Giurgiu and 40 kilometers from Bucharest"[48]. Its name comes from the name of the owner until 1821 *Asan Rusciuc-Oglu*, who was Pasha of Rusciuc;

– **Ramadan**, the former island of the Danube, now part of Giurgiu town, where is located the city's port. The name comes from *ramazan* – proper name (rare) or the Muslim fasting month (the ninth month of Muslim calendar)[49];

– **Serivanului**, valley located near Izvoru (Cacaleți) city, which name comes from the word Turkish *serüven* - adventure;

– **Selima**, Turkish ciftlic (small village) located in 1829 near Giurgiu.Nearby was "moolah pit which was still seen in the vineyards district of Giurgiu, today. There was also the cutting cattle zalaha. In the area of the Turkish village today is Giurgiu-Ghizdaru road and we can see an old well, what was called to *Rooster*"[50];

– **Şabanu,** a valley located near Izvoru (Cacaleți) city, which name comes either from *Saban* proper name (for example, in a document dated 1723, in a contract of sale is mentioned Saban name, who was a gypsy from Vratsa[51]), or the *saban* name – plough or the name of a religious month (the eighth month of the Muslim calendar[52]);

– **Şiadărvan** comes from *şadırvan* – well or fountain, perimeter located in Giurgiu, where there was "a pit of stone covered with a round wooden shed and there was selling bread until 1856. Giurgiu was located at the crossroads Oinac, Adormirea, Olarii (Potters) and Boiangii (Dyers) streets"[53];

– **Tangâru,** a village in the former county Vlasca, located about 25 km from Giurgiu in Stoeneşti commune, which name derives, according to some authors[54], from its Turkish owner from Giurgiu, *Tongar-Oglu*. Note that an estate near Tangâru was owned by another Turkish businessman from Giurgiu. The name of the village comes from the noun *tangırtı* - jingle, clatter, noise metal, probably from the existence of forges in the village;

– **Tongaru,** Turkish *ciflic* (small village), its name comes from a proper name. It was located between the villages Ghizdaru and Parjolea (last disappeared) nearby Giurgiu;

– **Trestenic,** a village in the former county Vlashca, which is named Răzmireşti, Teleorman County. The name comes from its Turkish owner from Giurgiu, *Oglu-Trestini*[55]. In Tulcea county there is a river and a village of the same name (into Nalbant commune);

– **Tosunu**, a lake located near Paraipani village, Vedea commune (formerly Arsache) at a distance of about 20 km from Giurgiu, its name comes either from

[48] P.S. Antonescu-Remuşi, *op. cit.*, p. 249.
[49] Mihai Maxim, *Culegere de texte otomane,* [Collection of Ottoman text], p.170.
[50] P.S. Antonescu-Remuşi, *op. cit.*, p. 253.
[51] *Catalogul documentelor turceşti*, I, [Catalogue of Turkish documents], p. 51.
[52] Mihai Maxim, *Culegere de texte otomane,* [Collection of Ottoman text], p. 172 .
[53] P.S. Antonescu-Remuşi, *op. cit.*, p. 254.
[54] Ion Boldescu, *op. cit.*, p. 85.
[55] *Ibidem*.

Tosun proper name (for example, in a document from 1827 is mentioned Tosun-Rusciuc Aga from Rusciuc who had rented a pool in Giurgiu region[56]), or from the Turkish word *tosun* – steer, young bull;

– Veriga, a former arm of the Danube, which name comes from the Turkish word *veriga* – chain.

It is noted that with the toponyms mentioned in the former County Vlashca, there were others too, tough not the Tatar or Turkish origin, show a direct link between them and the Vlashca area: **Branistea bey** (near village Branistea), **Crangul Turcului** (near present-Vlashca Drăgăneşti commune, Teleorman County), **Magura Turcului** (near Găujani), **Hanul Stalpii Turcesti** (Turkish Pillars Inn-near Toporu, Teleorman County), **Groapa Hogei** (Hoge's pit-Giurgiu), **Valea Mazarului** (Mazaru's valley), **Valea Ozunului** (Ozun's Valle-close to Stăneşti village), **Ciubucului.**

Faded over time or even disappeared after the Ottoman gradual removal of the Danube, the Turkish-Tatar influence, generally turanic, on Romanian language has been preserved through toponymy and assisted in revealing the historical evolution of the Romanian people.

[56] *Catalogul documentelor turceşti*, I, [Catalogue of Turkish documents], p. 473.

DIASPORĂ ŞI EMIGRARE – DEPORTĂRI ŞI COLONIZĂRI

DIASPORA AND EMIGRATION – DEPORTATIONS AND COLONIZATIONS

Crimean Tatar Emigration in the End of the 19th – Beginning of the 20th Centuries: Causes, Character and Scope

ELDAR SEYDAMETOV

In accordance with the manifest signed on April, 8, 1783, Crimea became a part of the Russian empire, and the Crimean khanate lost its independence. This event marked the beginning of the tragic page in history of Crimean Tatar people. The state of affairs resulted in the number of such consequences as liquidation of the Crimean Tatar statehood, elimination of political institutes and army, abolition of financial system, limitation of religious and local organs of self-government. An enormous damage was inflicted on cultural and spiritual life of people. Mass and forced emigration of the Crimean Tatar people became one of the most serious consequences of the annexation of 1783; it was caused by the colonialist policy of a new government that aimed to force out of Crimea its native population and settling of peninsula by colonists from the internal provinces of the Russian empire and other states.

Dispossession of land and enslaving of the Crimean Tatar population, robbery and tyranny from the side of squires and governmental officials, robberies of Cossack military subdivisions, unequal rights compared to the colonists arriving to Crimea, repressions of authorities and exiles that strongly increased during the Russian-Turkish wars, outrage upon religious views of the faithful Muslims and other became the major evidence of this policy.

The emigration scope during the Russian period was disastrous. As a result of mass emigrations of 1783-1800 and 1854-1862 Crimea was abandoned by about 300,000 people (P. Sumarokov, V. Kondaraky) and 192,4 thousand (V.M. Kabuzan) men accordingly. According to some researchers' data during 1783-1922 the Ottoman Empire territory got inhabited by around 1,800,000 emigrants. The Crimean Tatar Diaspora in the Ottoman Empire area was formed as a result of Crimean Tatar emigration during 1783-1917 – territory of Dobrudzhy (now Romania and Bulgaria) and Turkey.

The research aims to deal with one of the insufficiently known periods of Crimean Tatar emigration – the end of the 19th - beginning of the 20th Century. Using the archival data of the national archives of the Autonomous Republic of Crimea as well as the pre-revolutionary and contemporary researchers' documents in the article, an attempt is made to expose and show character, main causes, emigration scope and periods of the greatest activity of this wave of emigration. Thus, the information provided will be of great help to get to know the total

situation of the emigration movement and, consequently, the essence of the Crimean Tatar Diaspora.

Before dealing with the mentioned subject matter, it is worth mentioning that during the period from the end of the 19th – beginning of 20th Century, many researchers distinguish three main emigration waves, the greatest growth of which occurred in 1874, 1983, 1901-1902 years.

The consequences of mass emigration wave during 1856-62 were still strongly felt when in the middle of 1870th a new stage of emigration began, and this time introduction of universal service became a reason. For the Crimean Tatars of military age it meant to serve within the general military units where they could not perform their religious duties created by Islam (as it was in military Muslim units before). Soon after the publication of order, on January, 1, 1874 three hundred people of military age got out from Crimea, by the end of year the number of emigrants made up five hundred people. Emigration passed mainly illegally, without passports, on motor ships departing at nights from Yevpatoriya, Sudak, Sevastopol and Gurzuf[1]. It was temporally halted in 1875, by the beginning of Turkish-Russian war in 1877-1778. In 1878 after the defeat of the Ottoman Empire in war with Russia and the division of Dobrudzhy onto the north part, which passed to Romania, and the south part, that belonged to Bulgaria, the emigration of Crimean Tatars and the Turks from Dobrudzhy onto the territory of the Ottoman Empire in its new borders began. In opinion of M. Ulkusala, this emigration proceeded from 1878 to 1899 and counted about ninety thousand Turks and Crimean Tatars[2].

Difficult economic situation of Crimean Tatars, activation of dispossession of land, land rental rise, gossips about organization of anti-Muslim league, universal service became an impetus to emigration in 1893 and 1901-1902. Office of the Tavryda governor was filled up with issues dealing with various problems that resulted in the next waves of migration. So, in accordance with the reports of Yalta district police officer made on April, 2, 1893 and Bakhchysaray chief of city police dating from March, 3, 1893, the principal reason of migration was military service, where the Crimean Tatars «are forced to practice a Christian faith and eat pork…»[3]. The same problem kept on being urgent during 1901-1902 as well. So Yevpatoriya district police officer in the report addressed to the Tavryda governor (May, 1901) highlighted that military service was one of the emigration reason. On this occasion he wrote, that the Crimean Tatars' eagerness to emigrate to Turkey was caused due to «sending of recruits to the regiments situated in Russia, where they are fed with pork and the deceased get buried like dogs, and their dead bodies get thrown into pits without religious ceremonies because of absence of Mohammedan clergy there»[4].

In accordance with denunciation of Feodosiya district police officer to the Tavryda governor, in reply to introduction of compulsory military conscription, in

[1] V.E. Vozgryn Historical destinies of Crimean Tatars. – M.: Mysl, 1992. – P. 353-354.
[2] Ülküsal M. Dobrogea Şı Turcıı. –Ankara, 1966. – S. 25.
[3] National archives of the Autonomous Republic of Crimea, c. 26, l. 2, c. 3407, p. 6, 79.
[4] Ibid., l. 3 c. 194, p. 7.

1893 Tatar murzas headed by Dzhan Arslan Murza Bulgakov a grand petition to Alexander III was filed, where «conscription of young Tatars to different military units» was not in accordance with Islam religion[5]. In reply to the requests of Crimean murzas, the Emperor «made orders: the Crimean Tatar recruits who were not required to the Crimean battery, except those who were needed for making up the complete staff of the battery, appoint them to future time, into the infantry units of 14 and 34 infantry divisions, located in the Bessarabiya and Ekaterynoslav provinces, and distribute them onto the companies equally»[6]. Thus, the Tavryda governor was supposed to explain to the Crimean Tatars, that it «is not possible to organize special military units for them, and Crimean Tatars are needed to be distributed into the same troops, where all non-Russians of Empire serve the military service, including Kazan and all other Tatars of the same faith living in the north-eastern parts of the state; while the Crimean Tatar recruits are given the privilege of getting distributed in the Novorossiysk Region»[7].

Such conditions of military service and to a great extent unwillingness of authorities to satisfy the requirements of people on Crimean Tatar servicemen position in the Russian army resulted in the fact that the young people of draft age began to emigrate abroad again. According to some data, in early 90th of the ninetieth century about thirty thousand Crimean Tatars left Crimea[8].

Among the principle reasons provoking emigration of Crimean Tatars onto the Ottoman Empire, were still the dispossession of land and land rental rise. Especially this process got activated in the beginning of the twentieth century. In opinion of V.M. Kabuzan, dynamics of land dispossession of the Crimean Tatar population showed that in the beginning of the twentieth century it possessed about six thousand of tenth of land (30 per cent all land fund); by 50th of the ninetieth century the size of these territories got twice decreased, while the population of Crimean Tatars increased from 137 thousand to 242 thousand people; in the beginning of the twentieth century Crimean Tatars had 149 thousand of land tithes only. The number of landless Crimean Tatars in 1860 made up 52 per cent and in the beginning of the twentieth century it increased to 64 per cent[9]. District police officers of Tavryda province in their reports to the Tavryda governor put the emphasis on the fact that along with the Tatars of draft age, the landless population emigrates mainly. The land lack, according to Yevpatoriya district police officer, appears to be a reason which «compels to emigrate people who are landless or have small land units, for whom land is the main source of getting the means … And now favorite activity of Tatars, the sheep breeding, suffers a lack of plowing-free land and too high fee sheep pasture»[10]. In accordance with the report of Perekop district police officer landless Tatars, «living on squire lands, are burdened by duties in favor of them, so, for example: the Tatars of Kish-Kara village pay the

[5] Ibid., l. 2, c. 3407, p. 57.
[6] Ibid., l. 3407, p. 293.
[7] Ibid., p. 271.
[8] Multiethnic Crimea/Author N.G. Stepanova. – Simferopol: Tavriya, 1988. – P.28.
[9] V.M. Kabuzan Ind.work. – P. 124.
[10] National archives of the Autonomous Republic of Crimea, C. 26, l. 3, c.194, p. 104-105.

duke Vorontsov the count Shuvalov 10 roubles per year for a peasant's hut, for the pasture of cattle from two roubles fifty copecks to three roubles per head of cattle and from a harvest the third cock of hay and wheat that is always difficult, especially during the years of bad harvest»[11]. The information of Feodosiya district police officer suggests that land rental in a district during the last years made up the half of profit of Tatar population.

We find interesting the report of senior official of the special commissions of Alexander Bogaevsky to the Tavryda governor dated from 29.10.1901, where on the basis of the conducted research (population polls, officials) he draws conclusions concerning the reasons of emigration. Going around the Yevpatoriya district and questioning its population, he marked that Tatars specified two permanent reasons: «Difficult economic conditions and disagreement with the religious laws of military service in the Russian regiments»[12]. According to the polls conducted A. Bogaevsky on October, 15, 1901, Ali Abdureshit oglu, the resident of village of Akbash Donuzlav volost marks that the main reason of emigration of his family is forthcoming military service of his sons in the Russian regiments. He states: «I do not know what expects me in Turkey, but I do not want my son to break the law of our faith»[13]. Belyal imam of Dzhemaldin oglu, a resident of Kirgiz-Kazak village (Agayskaya volost), names the economic reason of emigration of his fellow-villagers, where during emigration six families of skopschyks left the village, because it «became difficult to earn the living». Further he notes that «skopschina[14] here two out of ten cocks are given to the squire. In other villages skopschina is more difficult, besides squires give small land units per family»[15].

Apart from the economic and religious reasons of emigration, in a report, A. Bogaevsky notes the another reason of emigration: these are the widespread gossips saying that there are too many free and fertile lands in Turkey that are given to emigrants by the Turkish government, the emigrants can take any amount of land they want and during the first three years they can take it free of charge, and then one tenth of it to the state treasury, - and besides supplying with live stock irretrievably». According to his opinion, the letters sent to Tatars by their acquaintances and relatives from Turkey are the major source of these rumors, the minor source is different expatriates from Turkey, who propagandized these rumors[16].

Further A. Bogaevsky notes, that the «first source in sense of the main incentive is more significant than the second, because letters are sent by relatives, expatriates are alien people, who have a mercenary purpose and their poverty does not go well with the tempting recitals of economic prosperity of Turkey»[17]. This

---

[11] Ibid., p. 37.

[12] Ibid., p. 42.

[13] Ibid., p. 53.

[14] Skopschina (southrus.) – kind of land rent for some definite harvest part. Skopschiki – landless peasant farmers giving a harvest part for land use.

[15] Ibid. p. 56.

[16] Some authors (A. Tamarin, Dzh. Seydamet, A. Ozenbashly) consider that preparation of specially trained agents to create emigration atmosphere among Crimean Tatars was done by Tsar Authorities.

[17] National archives of the Autonomous Republic of Crimea, c.26, l. 3, c. 194, p. 42

reason of emigration is mentioned by public servants in all reports and turns out to be the consequence of reasons above-mentioned, but not vice versa, as the Tavryda governor Lazarev states about it in a secret meeting to the chiefs of police of the Tavryda province on October, 30, 1901, where he indicates that the true reasons of emigration of Tatars were no lack of land and «ridiculous rumors» about that, as though a government intends to force them to turn into a Christian faith, and etc., but mainly, «a hope to get after emigration to Turkey, considerable material benefits - the vast land unit and financial aid to breed the cattle»[18]. As the saying goes «the best is the enemy of the good». If it were possible to live in your native motherland, there would be no reasons to give up or sell dirt-cheap the houses, property and lands, to part with the relatives and emigrate not knowing what future expects you abroad. Many people, not having the smallest amount of land and burdened by high taxes and rental for the use of the squire land, have to abandon native land because of hopeless condition. It is impossible to disagree with the utterance of Tatars abandoning Crimea, which was retold by the resident of the village Kirgiz-Kazak by Illarion Kastyuk to A. Bogaevsky: «if we had our own land, we would not depart from here to Turkey, as many people return from there poorer, than they were here» [19].

Rumors about the government's intention of forced Christianization of the Muslim people of Crimea poured some "oil onto the flames", and therefore it set the row of different measures, as, for example, creation of anti-Muslim mission, development of Russian-Tatar schools etc.[20]. One of the sources of such rumors were the articles published in the «Tavryda Eparchial bulletin» (1901)[21] and «Crimean bulletin» (1901, № 95)[22], where it was told that Tavryda Orthodox Missionary society aimed to create the anti-Muslim society within the Tavryda Eparchy.

A government hardly controlled the process of emigration, forbidding a mass result, taking into account the lessons of past years. Foreign passports were very difficult to get and for a large sum of money, demand on their sale rose. The cost of passports was different, so among the polled emigrants by A. Bogaevsky prices like forty, seventy-five roubles for a passport are named. The desire to leave the country and go abroad in search of happier life resulted in that many emigrants sold dirt-cheap the property till the getting of their passports. This fact began to fluster a government, which on the threshold of revolution in 1905 was disturbed with the fact that those who did not manage to abandon Crimea would grow into proletarians, flooding a region with «not desirable, burdening a government and population element». On the other hand, as well as before, the personal interest of authorities in further colonization of Crimea is actual. This fact illustrates well the letter of the Novorossiysk governor to Minister for Finance on June, 24, 1902, where he states that "there are no sufficient grounds to counteract to Crimean Tatars' depart abroad … he considers it possible and even useless to retain Tatars

[18] Ibid., p. 27.
[19] Ibid., p. 57.
[20] Ibid., p. 12-15.
[21] Ibid.
[22] Ibid., p. 6-9.

in Russian citizenship and within the Empire borders, at the same time I found it very desirable the acquisition of the lands left by them to the Russian authority and taking into account all these facts the Peasant Land Bank would do the Russian matter a great favor, acquiring Tatar lands at its own expense with their further resale to Russian peasants…I am convinced, that it will be helpful for further Crimea colonization…»[23].

Speaking about the emigration of these years, we can not specify the exact amount of the emigrants during this period. As the emigration mainly passed secretly, illegally, many departed without the getting of passports. According to the newspaper reports of that time, the number of emigrating people could reach several hundred people a day. So, V. Piankov in the article «Tatar migration», describing emigration on September, 30, 1901, states that on a steamship from Odessa through Sevastopol went abroad about thirty Tatar families including more than one hundred people of both sexes. And from the villages located at the Bokal bay, about ninety Crimean Tatar families are going abroad[24]. In the article published in the «Crimean Bulletin» on October, 11, 1901 under the headline «Emigration of Tatars to Turkey», it was told about the emigration of landless Tatars of the Yevpatoriya district, their number was sixty families[25]. Eyewitnesses characterized emigrants the following way: «Among them there were a lot of children and women of different age. There were old men with grey hair. Beggarly outfit of emigrants, lifeless and pale thin faces with their tear-stained eyes senselessly wandering and at times intently directed ashore, to dear Motherland. "We do not know how long we will live in Istanbul, and at whose expense! As you know, we have no means to live on» (emigrants responded – E.S.). It was clear from the conversation, that this ecstatic people sold all their property dirt cheap get departed, drawn by some instinctive force, like flight of birds, but substantially different from the last one that they do not know where their new motherland will be»[26].

The rest of Crimean population could not witness quietly the mass emigration of their compatriots and took active part in suppression of its reasons. The publication of the newspaper «Russia» on December, 2, 1901г (№ 936) can be regarded as an example, there was an article titled «Crimean Tatars' petition», where it was reported that Zemskaya government got the application signed by the Tatar and Russian population «about submitting a petition to the government for cancellation of those reasons that are mainly regarded to be a reason of emigration Crimean Tatars from Russia to Turkey»[27].

This time the young generation of Crimean Tatar intelligentsia appears to be also against its compatriots' mass emigration. So, the prominent Crimean Tatar enlightener I. Gasprinsky in his newspaper «Terdzhyman» stated that he was against emigration, he asked the compatriots not to hurry and sell the houses and property dirt-cheap, not to go abroad until getting to know much information about

[23] Ibid., p. 160-161.
[24] V. Pyankov Tatar emigration // Salgyr. – 1901. – October, 4. – № 218.
[25] Tatar emigration to Turkey // Crimean bulletin. – 1901. – October, 11. – № 206.
[26] National archives of the Autonomous Republic of Crimea, c. 26, l. 3, c. 194, p. 106.
[27] Emigration// Terdzhyman, 1901. - № 38. – (Gasprynsky Library Fund Photocopy).

the prospective place of living[28]. Among the authors of «Terdzhyman», who were against emigration of Crimean Tatars we meet the name of S.A. Ozenbashly who expressed his feelings and disagreement concerning emigration of the people from the land of ancestors in a poem[29].

As a result of elucidative activity of national intelligentsia that contributed to the spiritual revival of people, growth of its national consciousness, the reactions onto the emigration of Crimean community, spreading of liberal and revolutionary opinions in the country and the change of social and political situation in Crimea on the eve of the revolution of 1905, the wave of emigration begins to calm down. However, and the following years emigration movement does not stop and keeps on developing up to the end of the Russian empire.

Characterizing emigration of Crimean Tatars in the end of the ninetieth - beginning of the twentieth centuries, we need to put the emphasis on the principal reasons of emigrations of this period, some of them were worsening of social and economic position of people, political and religious burden. The introduction of universal military service obligation in 1874 appeared to the reason of mass emigrant movements of Crimean Tatar youth that served in the army and did not have any opportunity to perform religious duties and suffered discrimination on national and religious grounds. Besides the permanent reason of emigration was growth of lack of land, high taxes and rental that were especially hard during poor harvest years for the poorest layers of Tatar population. The number of emigrants also increased due to the rumors of organization of anti-Muslim league and converting Muslims of Crimea into Christianity. These events became a next step of tsar's administration in assimilation, or oppression of native population of Crimea and further colonization of the peninsula. The topmost periods of emigration of this period are marked during 1874, 1893, 1901-1902. There is no proper information regarding the exact number of emigrants leaving the country. However, eyewitnesses tell us that at the height of emigrations Crimea was daily abandoned by several hundred Crimean Tatars. The territory of the Ottoman Empire was the main place of people's residence. The mentioned facts prove that as well as during previous Crimean Tatars' emigrations, emigration in end of the nineteenth century and the beginning of the twentieth century had the forced character.

Аннотация

В статье на основании разнообразных источников и литературы делается попытка воссоздать и проанализировать малоизученный период истории эмиграции крымских татар конца XIX-начала XX вв. Данное исследование позволит наиболее комплексно и объективно представить характер эмиграции крымских татар в российский период, следовательно, и сущность образовавшейся диаспоры.

Ключевые слова: эмиграция, диаспора, колонизация.

---

[28] .A. Ozenbashly. Hey, Heart// Terdzhyman. – 1902. - № 20. – (Gasprynsky Library Fund Photocopy);

[29] A. Ozenbashly. Crimea Tragedy. Selected Works. – Simferopol, 1997. – P. 147-148.

Анотація

В статті на підставі різноманітних джерел і літератури робиться спроба відтворити і проаналізувати маловивчений період історії еміграції кримських татар кінця XIX- початку XX ст. Дане дослідження дозволить найбільш комплексно і об'єктивно представити характер еміграції кримських татар в російський період, отже, і єство діаспори, що утворилася.

Ключові слова: діаспора, еміграція, колонізація.

Summary

The article deals with the insufficiently studied period in the history of Crimean Tatars' emigration in the end of the XIXth and the beginning of the XXth Century. based upon the various sources and the literature. The given research makes it possible to illustrate fully and objectively the emigration of the Crimean Tatars during the Russian period, hence, and the essence of the formed diaspora.

Key words: diaspora, emigration, colonization.

Sources and Literature

[1] P. Sumarokov. Crimean judge's leisure time or the second trip to Tavryda P. 1. – SPb, 1803. – P.161.

[2] V.H. Kondaraki Crimean Tatar emigration // Universal Crimea description. – Nikolayev: Press house of V.M. Krayevsky. - 1873. – P. 13.

[3] V.M. Kabuzan Emigration and remigration in Russia in 18th -20th c.– M.: Nauka, 1998. – P. 125.

[4] Karpat K. Otoman Population: 1830-1914. Demographic and Social Characteristics. – Madison, 1984. – P. 66.

The Emigration of Turks and Tatars from Dobrogea to Turkey Reflected in the Press of the Time (1936 – 1940)

METIN OMER

Emigration is the definitory historical process of the modern history of Tatars. Started after annexation of Crimea by Russia in 1783, it continued until the XXth century. The destination of Tatars who left Crimea was Ottoman Empire, which gave them shelter and support. As Dobrogea was part of the Ottoman Empire until 1877, in time there was a numerous community of Tatars formed on this teritory.[1]

After the retreat of the Ottoman Empire from Dobrogea, part of the community members started to leave this teritory, preferring to live at the borders of the empire who gave them protection. Statistics show the constantly decrease in number of Tatars and Turks in Dobrogea.[2]

Between the two World Wars, this process amplified, a strong impluse being given by *The Convention Concerning Turk-Tatar Population in Dobrogea*, signed by Romania and Turkey on September 4th, 1936[3]. This period of "legal emmigration" is being treated in our paper. Without minimizing the emigration process before the Convention, we can state that after 1936, the departure of Turks and Tatars increased in intensity, having a better organization.

[1] There are no official data regarding the number of Turks and Tatars living in Dobrogea in 1878. Most of the sources place the number of Muslims around 100.000. See „Contribuțiuni la studiul așezărilor turcilor şi tătarilor în Dobrogea (Contributions to the study of Turkish and Tatar settlements in Dobrogea)", in *Arhiva Dobrogei*, vol. II, nr. 3 – 5, 1919, p. 233 – 235.

[2] According to the estimations of M. Ionescu Dobrogeanu, in 1890 in Dobrogea were 13.044 Turks and 29.668 Tatars. The same source shows a population of 12.459 Turks and 28.45 Tatars in 1900 (see Grégoire Danesco, *Dobrogea. Étude de géographie phisique et ethnographique*, Imprimeriile Independența, Bucureşti, 1907, p. 141). The census carried out in January 1913 gave the following figures: 21.350 Tatars and 20.092 Turks (See Nicolina Ursu, *Turco – tătarii dobrogeni în recensăminte şi statistici româneşti (Turks-Tatars from Dobrogea in Romanian Censuses and Statistics) (1878 – 1916)*, in Tahsin Gemil (coordinator), *Tătarii în istorie şi în lume (Tatars in History and in the World)* , Editura Kriterion, Bucureşti, 2003, p. 235). According to 1930 census, in Dobrogea lived 150.773 Turks and 22.092 Tatars. Among them, 38.430 Turks and 4.661 Tatars were registered in Caliacra and 90.595 Turks and 2.085 Tatars in Durostor, counties under Romanian administration since 1913 (See Dr. Sabin Manuilă, *Recensământul General al Populației României din 20 Decemvrie 1930, Volumul II: Neam, Limbă maternă, Religie (Romanian Populations' General Census from 20 December 1930, Volume II: Kin, Mother Tongue, Religion)*, Monitorul Oficial, Imprimeria Națională, Bucureşti, 1938, p. 33).

[3] The negociations started earlier, before signing the Convention in 1935 there was an agreement regarding the properties of those who emmigrated from Dobrogea (See Mehmet Ali Ekrem, *Din istoria turcilor dobrogeni (Dobrogean Turks' History)*, Editura Kriterion, Bucureşti, 1994, p. 130).

The departure in large numbers of Turks and Tatars from Dobrogea was not unnoticed. This special event was treated in the press of that time. The articles about emigration tried to explain the causes, analyzed the main consequences or simply expressed the regret for the departure of Tatars and Turks.

We should say from the very beginning that the emigration issue was not treated by the press of that time sepparately for Turks and Tatars, most of the articles referring to emigration of Turks or Muslims and seldom to that of Tatars. This is not due to the lack of Tatars within the emigrants but because of the lack of interest from officials in making a clear distinction between Turks and Tatars.

Furthermore, the departure of Turks and Tatars from Dobrogea was not treated unilaterally by the press of the time. The causes of the emigration were variously illustrated. The Romanian press associated emigration to "*external causes and external agents*"[4], classifying emigration propaganda "*as a cheap deceit*"[5]. A large article about emigration was published in *Analele Dobrogei*. The causes of emigration identified by the author were: "*Bulgarian action for displacing the Turkish block in Cadrilater*"[6], "*The propaganda of Turkish emissaries to make Muslim population emmigrate*"[7], "*Propaganda through local newspapers written in Turkish and Romanian languages*"[8], "*The abuses of local administation*"[9]. Amongst the reasons above, except the actions of Turkish emissaries, all the other causes were related to Bulgarian land claimings. Thus, the newspapers which impelled Turks and Tatars to emmigrate were "*secretly financed*"[10] by Bulgarians and the unappropriate treatment of local administration was due to "*administrative conquest by Bulgarians*"[11].

The press of the two communities attached a great importance to this phenomenon, its pages hosting analyses of all aspects of the emmigration. An article from *Türk Birliği* newspaper attached emigration to the state "*of degradation of Turkish mosques and schools, the precarious state of Muslim clergymen and teachers, the lack of land regarding farmers*"[12].

The newspapers of Turks and Tatars in Dobrogea attached a great importance to the transformations of the new Republic of Turkey. For instance the article "The Opponents of Emmigration" considered Turkish territory as the sole space in which the community from Dobrogea could preserve its "*ethnical identity*"[13]. Another article from *Deliorman* newspaper saw immigration as an

[4] Const. N. Sarry, „Tot emigrarea turcilor" (The Emmigration of Turks), in *Dobrogea Jună*, no. 164 – 165, August 31, 1937, p. 1.

[5] Ion Neicu, „Emigrarea turcilor" (The Emmigration of Turks), in *Dobrogea Jună*, no. 173, September 11, 1937, p. 1.

[6] Roman M., „Studiu aupra populației turcești din Dobrogea și Sudul Basarabiei" (Study on Turkish Population in Dobrogea and South of Basarabia), in *Analele Dobrogei*, year XVII, 1936, p. 98.

[7] *Ibidem*, p.101.

[8] *Ibidem*, p.102.

[9] *Ibidem*, p.102 – 103.

[10] *Ibidem*.

[11] *Ibidem*.

[12] „Romanya Türklerinin Vaziyeti" (The Situation of Turks in Romania), in *Türk Birliği*, no. 13, January 14, 1935, p. 1.

[13] „Göç Aleyhdarları" (The Opponents of Emmigration), in *Türk Birliği*, no. 54, July 28, 1937, p. 1.

opportunity offered by Turkey for "*cultural and social awakening*"[14]. Also this article viewed emigration process as a duty to the country (Turkey). Subsequently it was emphasized the importance of Turkey's "*demographic increase*" policy and Turks of Dobrogea were asked to help this process, choosing to head towards Anatolia.[15] The same vision was also shared in an article form *Tuna* newspaper. Emigration was seen as a "*necessity*", part of "*defence policy of the nation*" (Turkish). Furthermore there were specified the positive effects for Turkey: "*the growth of the army*", "*economical growth*", "*growth of labour force*"[16].

A more objective article on emigration belongs to Mustecib H. Fazıl and was published in *Emel* magazine. It pointed that "*emigration is not a recently begun process, it had deep roots, since the retreat of the Ottoman Empire*"[17].

In order to attract them into the emigration process, the settlements created for the new-comers to Turkey were sublimated: "*all emigrants were promised a house*"[18], "*the houses in new villages are big, white, ideal*"[19], "*the land allocated to each one is ready and sowed*"[20]. Still, this paradisiac image was challenged by the realities shown in the articles from *Dobrogea Jună* newspaper. From the pages of this newspaper we learn that the new-comers to Turkey were faced only by "*poverty, desease and mass decease*"[21] and Constantin N. Sarry also gives an example: "*out of 300 families emmigrated from Cocimar village Caliacra county, 200 have already passed away...*"[22].

No part of Turkish and Tatar communities press avoided this subject. For example, an article published in *Hak Söz* newspaper treated the issue of the impossibility to buy properties in Turkey with the money gained by selling the land in Romania. The article pointed that emigrants were coerced to sell their properties to the Romanian State for a set amount of 6.000 Lei while the price of a property in Turkey was estimated at 10.000 Lei.[23] The same newspaper criticized the manner of organizing the emmigration. Theoretical, the departure was handled according to some lists, the transportation by sea being granted by the Turkish State. Nevertheless, emigrants had to wait for the arrival of the ship which was going to take them to Turkey even weeks after they had sold their properties.[24]

---

[14] „Göç ve Aksi Propagandacılar" (Propaganda in favour and against emmigration), in *Deliorman*, no. 5, September 18, 1937, p. 1.

[15] *Ibidem*, p. 1 – 2.

[16] „Münakasa ediyoruz. Göç politikası memlekete neler kazandıracaktır?" (We debate. What will bring the emmigration policy to the country?), in *Tuna*, no. 12, October 27, 1936, p. 1.

[17] Mustecib H. Fazıl, „Parçalanan Dobruca ve Türkler" (The Turks and Splitted Dobrogea), in *Emel*, no. 154, September 1940, p. 7.

[18] „Her göçmen bir ev sahibi olacak" (Each emmigrant will own a house), in *Türk Birliği*, no. 31, February 8, 1936, p. 1.

[19] *Ibidem*.

[20] „Trakyada göçmenlerin vaziyeti" (The situation of emmigrants to Tracia), in *Türk Birliği*, no. 59, December 15, 1937, p. 2.

[21] Ion Neicu, *op. cit.*, p. 1.

[22] Const. N. Sarry, *op. cit.*, p. 1.

[23] „Bir Göçmen Nezdinin Serzenişkârane Dilekleri" (The biggest wishes of an emmigrant), in *Hak Söz*, no. 240, June 25, 1937, p. 1.

[24] „1699 Göçmenin Çektikleri" (The Problems of 1699 Emmigrants), in *Hak – Söz*, no. 251, February 4, 1938, p. 2.

Ceardak newspaper, declared as "*the advocate of the rights of Turkish peasantry*", signaled the lack of understanding regarding the grant of properties in Turkey, similar as value to those left in Romania.[25] Another reason for concern, reflected in the press of Turks and Tatars in Dobrogea, was the uncertainty about finding a job in the country they immigrated to.[26] This concern was grounded because there was no agreement or law to grant the emigrants a job in Turkey.

A special place in the publications of that time was assigned to the relationships between Romanians, Turks and Tatars. Romanian press as well as the press of the two communities was crowded with reciprocal positive assessments. The departure of Tatars form Romania caused unhappiness. They were considered "*some citizens until today of our Country, who proved themselves, during decades, loyal and honest towards the State and their cohabitants...*"[27]. The regret caused by the departure of Turks and Tatars form Dobrogea was also expressed in an article from *Țara lui Mircea* newspaper in 1939, well-known for its nationalist orientation: "*Of all minorities which Dobrogea sheltered and still shelter, Turks were the kindest, most of the times outrunning in correctness and honesty the masters of this ground. Poetical and dreamer in nature, the Muslim from Dobrogea spreads all over the beauty and the care whose value he could not realize and whose immaculate happiness touched with all their gifts the Romanian soul. On the ground of the oldest Romanian land, the Turks were a balance of justice, a model of honesty and dedicated work, identifying themselves, assimilating themselves with the respect and love for the country that they always blessed*" and the article concluded: "*...O, our mother Dobrogea is loosing her millenary adoptive sons, and instead of them remain and will be brought others. One who doesn't know the temper of the Turk, he will never understand the loss we are feeling because of this sad exodus. The Turks are leaving...Together with them...the silence and poetry of Dobrogea...*"[28].

The same tone was found in the pages of Turk and Tatar communities press. It emphasized the good cohabitation and good relationships with Romanian administration. In an article published in *Hak – Söz* newspaper, Romanian administration was being described as "*very good and granted by very judicios laws*"[29]. A good example is the series of articles published in *Tuna* newspaper. The column "Cronica românească" of this newspaper hosted a series of articles signed by Romanian personalities (Al. I. Drăghici – university professor, Dumitru Timiș – teacher, I. Ștefănescu, Dimitrie Batova – Junior Director of *Revista scriitorilor și scriitoarelor români*, E. Melidon – lawyer, Vasile Culică – writer and publicist, The articles signed by them conveyed the regret for the departure of Turks and

[25] „Millet sesi hak sesidir" (The voice of nation is the voice of justice), in *Ceardak*, no. 2, October 18, 1937, p. 1.

[26] „Göçmen Türk mualimleri ne olacak?" (What will happen to emmigrant Turk teachers?), in *Türk Birliği*, no. 53, July 12, 1937, p. 1.

[27] Const. N. Sarry, *op. cit.*, p. 1.

[28] „Pleacă turcii..." (Turks are leaving...), in *Țara lui Mircea*, no. 81, October 30, 1939, p. 4.

[29] „În jurul schimbării nomenclaturii satelor din Durostor" (About changing the names of villages in Durostor), in *Hak – Söz*, no. 213, January 17, 1936, p. 1.

Tatars, showing that: "*The Turks from Dobrogea and the other Romanian regions are the most obedient minority*"[30], "*our loyal citizens, (...) peaceful, serious and skilled workers of the soil of Dobrogea*"[31], "*the most humanistic, often surpassing in honesty and integrity the very owners of the place*"[32].

Yet, this cordiality had a more practical layer. Turks and Tatars were to Romania a secure minority, without land demands, being used to hamper Bulgarian land demands. This objective was understood by Turks and Tatars who called themselves: "*the guardians of Romania on the South border*"[33]. In order to fulfill this role, they were urged "*to fill with Romanians the space left empty by their departure*"[34]. On the other hand, those who decided to leave were forced to sell their properties to the Romanian State. By this measure, Romanian authorities wanted to make sure that the properties of Turks and Tatars who emmigrated were to pass to the Romanian colonists. The law proved to be necessary, especially because part of those who wanted to emigrate preferred to sell their properties to the Bulgarians who were offering a higher price. This "alliance" of Romanian administration with Turks and Tatars against Bulgarian demands, combined with the desire of Romania to hamper Bulgarian Land demands, was due to the actions of Bulgarian resistance members against Turks and Tatars.

An overview shows that most of the articles published in Turk and Tatar communities' press were assigned to the technical issues of emigration: selling of properties, issuing the passport, settling the sum which could be taken by emigrants, solving the situation of tatar soldiers whose families were on the emigrants' list.[35]

Most of the articles in Turkish press only mentioned the places were emigrants from Romania settled and praised their situation.

Emigration process was also reflected in international press. Newspapers like *Christian Science Monitor*[36] or *La République*[37] mention this process. Still, international press does not make detailed analyses, it only mentions the events.

Analysing the press of that period we can state that the emigration of Turks and Tatars was an event reflected contradictorily. Even if Romanian authorities

---

30 Vasile Culică, „Gânduri despre exodul musulman" (Thoughts about Muslim exodus), in *Tuna*, no. 23, September 5, 1937, p. 2.

31 E. Melidon, „Problema exodului musulman" (The issue of Muslim exodus), in *Tuna*, no. 23, September 5, 1937, p. 2.

32 Dimitrie Batova, „Pleacă Turcii..." (Turks are leaving...), in *Tuna*, no. 22, August 22, 1937, p. 2.

33 „Turcii dobrogeni şi revizionismul" (Dobrogean Turks and revisionism), in *Tuna*, no. 20, June 29, 1937, p. 1.

34 „Romanya Türklerinin Vaziyeti" (The Situation of Romanian Turks), in *Türk Birliği*, no. 13, January 14, 1935, p. 1.

35 Emmigrants were forced to sell their properties to the Romanian State. They could not emmigrate until issuing their passports, conditioned by the approval of Turkish Consulate in Constanta. Those who left Dobrogea could take the money from selling their properties but the amount should be specified in their passaport, with the stamp of the National Bank. The soldiers whose parents emmigrated could follow them only after their request was approved by the General Staff of the Army.

36 „Turkish Families Leave Roumania for Ancient Home", in *Christian Science Monitor*, May 16, 1933, p. 13.

37 „Lés minorités turque" (Turkish Minority), in *La République*, November 23, 1936.

tried to start some measures in order to help Turkis and Tatar communities, Romanian State attached more importance to the policy of colonizing Dobrogea and hampering the Bulgarian land demands. Choosing to leave and hoping for a better life promised by Turkish authorities, Turks and Tatars who settled in Anatolia often faced conditions worse than those in Dobrogea.

Emigrarea musulmanilor din Dobrogea în perioada interbelică – opinii şi aprecieri româneşti de epocă

STOICA LASCU

Între sursele istorice privind aspecte socio-politice ale vieții musulmanilor din Dobrogea în perioada interbelică, presa (în română, nu în limba turcă) ocupă un rol important; atât în cea din Dobrogea – din cele patru judete (Constanța, Tulcea, Durostor, Caliacra) –, cât şi cea din Bucureşti (dar şi din alte oraşe mari din România), se află numeroase şi prețioase informații referitoare la emigrarea unor cetățeni români de origine turcă sau tătară; se regăsesc comentarii şi informații de ordin social şi economic, sunt evidențiate condițiile mutațiilor demografice; sunt ilustrate simpatiile, în modul general, față de populația musulmană, regretele exprimate – referitoare la emigrare – de jurnalişti români cunoscuți, de autoritățile române în general; este exprimată recunoştința liderilor comunității musulmane față de Statul Român, respectiv cerința acestora față de congeneri de a nu părăsi locurile de baştină ale părinților şi bunicilor lor, în contextul, în acelaşi timp, al avertismentelor date față de necunoscut şi incertitudinea unui nou început (în Republica Turcia).

Mărturiile prezentate sunt doar câteva exemple din posibile sute şi sute de articole referitoare la situația generală a musulmanilor în Dobrogea, în special circumstanțiate problematicii emigrării.

EMIGRĂRILE MUSULMANILOR
UN PAS GREŞIT[1]

În ziarul „Işic" – Lumina – care apare în Medjidia sub conducerea d-lor dr. I. Themo şi Kemal Gevdet Efendi, am citit articolul *Încă boala emigrării*, care articol arată urmările fatale unei asemenea fapte.

Am urmărit cu atenție această chestie dureroasă şi destul de gingaşă şi am văzut cu mulțumire că printre alții şi d. Abdulhakim Selim, absolvent al Seminarului de acolo, prin cuvinte bine simțite, arată cauzele care determină pe musulmanii din noua Dobroge la emigrare. Să-mi fie permis însă a crede, că nu numai starea materială determină această nenorocire, ci o altă chestie mult mai importantă, care se ascunde sub masca chestiei politice.

---

[1] Ahmed Meneşi, *Emigrările musulmanilor. Un pas greşit*, în „Dobrogea jună", X, nr. 17, 15 mai 1914: 1-2.

O altă scrisoare din Dobrici, adresată ziarului „Işic", zicea că parte din populaţia musulmană de aici a început să emigreze în urma zvonului că Statul Român va introduce aici legile militare şi cât de curând va începe recrutările în baza legilor româneşti şi precum că în România serviciul ostăşesc ar fi greu.

Acum să căutăm cauzele acestei emigrări, care pentru noi, musulmanii din vechea Dobroge, e destul de dureroasă şi care m-a pus pe gânduri, deoarece în timpul campaniei, cât timp am stat în Dobrici cu reg. 13 Artilerie, am avut ocazia să stau de vorbă cu mulţi musulmani de acolo, care erau foarte bucuroşi de ocuparea Cadrilaterului, şi care-mi garantau o simpatie către statul şi neamul românesc; dar în care existau o mulţime de idei greşite împărtăşite de însuşi duşmanii lor de moarte, bulgarii. Aceasta o putem dovedi şi prin faptul că musulmanii din noua Dobroge au fost sub stăpânirea bulgarilor, aceştia i-au condus după cum au voit ei, şi i-au adus într-o stare de bigotism intolerabil, încât cuvântul lor a ajuns să fie ascultat de toţi musulmanii de acolo. Aşa că bulgarii, care sunt cei mai mari duşmani ai poporului român, vor cu orice chip să arunce sămânţa discordiei între musulmani, spunându-le că statul român le va zdrobi orice forţe morale intelectuale prin legile lui excepţionale militare şi culturale.

Nici nu-mi închipuiam că populaţia musulmană din Cadrilater să aibă asemenea idei greşite cât timp aşteptau cu atâta drag sosirea armatei române, care a fost salvarea atât a lor cât şi a celor 3.000 de prizonieri conaţionali căzuţi în mâinile bulgarilor şi a căror soartă nu se ştie care va fi fost.

Uită musulmanii lucrul ăsta? Cred că e mai bine a se încrede în vorbele înşelătoare ale bulgarilor decât în faptele sincere ale românilor? Vă feriţi de a face armată în România? Oare ştiţi deosebirea şi superioritatea armatei române faţă de cea bulgărească?

Iubiţi fraţi! Ştiu prea bine că până în prezent nici unul din voi n'a avut fericirea să facă serviciul militar în România, unde să aibă ocazia de-a vedea cu convingere superioritatea acesteia faţă de armata bulgărească, cu care a fost în contact până acum.

Armata română face parte dintre armatele bine organizate şi moderne ale Europei. Oare uitaţi barbariile făcute de armatele bulgare, care n'au cruţat nici pruncii din braţele mamelor? Uitaţi aşa de repede bunătatea şi dragostea cu care a venit armata română, pentru a vă salva? Care-i superioară?

În România serviciul militar se face timp de 2 ani, iar soldaţii recrutaţi sunt repartizaţi la regimentele din judeţele lor, aşa că ori ce soldat se află în apropierea familiei sale. Dar unde mai punem faptul că soldaţilor musulmani li se dă o deosebită atenţie din partea superiorilor, iar pentru excepţiile ce li se fac, nici n'avem ce zice.

Deci noi, care îmbrăţişăm cu bucurie serviciul sacru militar, ca cel mai sfânt simbol al Profetului; noi, care suntem foarte recunoscători şi pentru bine şi pentru rău; noi în care există o conştiinţă sfântă a datoriei şi a iubirii de patrie unde ne-am născut, şi unde trăim dacă ne vom încrede în vorbele duşmanilor noştri de moarte care numai binele nu ni-l doresc, şi vom fugi speriaţi de armată atunci cu siguranţă că vom nega toate cele de mai sus şi vom arăta că în noi există o stare neînţeleasă şi

că nu suntem altceva decât nişte nemernici, care nu mai țin seamă nici de poruncile cele mai sfinte ale Coranului. În cazul acesta, decât o viață plină de laşitate, e de preferat o moarte de erou! Căci dacă ne vom da seamă de simpatiile de care se bucură populația musulmană în România şi vom avea convingerea de realitatea faptelor, atunci vom vedea că a fi soldat român pentru noi, e cea mai mare fală.

Fraților! României îi datorăm foarte mult, căci e singurul stat care ne iubeşte şi ne apără ori-ce interese. Suntem țărani români în toată puterea cuvântului şi ne bucurăm de aceleaşi privilegii ca şi „Badea Gheorghe" sau „Conu Niculae", şi e mare deosebirea între noi şi un Mihalof sau Şmil împământenit.

Gândiți-vă la frații din Rusia, cari luptă straşnic contra pericolului ce-i amenință. Chiar acum un an, în timpul răsboiului dela Ceatalgea, am avut ocazia să fac cunoştință cu un conațional student al universității din Moscova, care nu ştia aproape de loc limba maternă. Dar nu mai departe de voi, cari abia eri ați scăpat de bulgari, cari vă schimonoseau numele din Mehmed în Memedof (f) întocmai ca bieții frați de suferință transilvăneni (Ioan-Ianuş) etc. şi vă amenințau cu desnaționalizarea!

Aici în România eşti liber, nimeni nu-ți pretinde să-ți schimbi numele în Mehmedescu, ba românului îi eşti drag atunci când te vede că-ți respecți şi păstrezi datinile tale; iar în ceea ce priveşte religia, pe lângă că nu-ți zice nimica lăsându-te să te închini ori-cui şi ori cum vrei, te mai încurajează făcându-ți clădiri religioase ca diferitele geamii din județul Constanța şi Tulcea, în deosebi cea din Constanța, clădită de însuşi M.S. Regele Carol I, Suveranul nostru, căruia îi vom rămâne recunoscători pentru todeauna.

În afară de astea, Seminarul din Medjidia, care e întreținut de Stat, de unde avem atâția hogi cu cunoştinți superioare. Apoi unde mai punem admiterea deadreptul în orice şcoală secundară prin Decret Regal fără examen şi cu bursa regală, ceea ce în alte părți cam rar se observă. Actualmente din jud. Constanța şi Tulcea avem o mulțime de elevi prin şcolile normale, militare, gimnazii, licee etc., unde sunt pregătiți cu toate izvoarele de lumină ale culturii europeneşti şi dela care atât Statul cât şi Neamul aşteaptă multe.

Pe lângă astea după cât m'am interesat, am putut afla că Statul Român, care se gândeşte mult la supuşii musulmani, în cari are încredere, va forma regimentele turceşti în Dobrogea nouă, pentru care motiv a şi format o clasă separată de elevi musulmani în Şcoala militară din Craiova şi dintre care majoritatea sunt din Silistra. Apoi s'a proiectat zidirea unor cazărmi cu geamii şi băi unde se vor trimete capi religioşi demni şi culți.

Am mai aflat cu nespusă bucurie că Statul şi prea iubitul nostru Suveran au luat inițiativa pentru construirea unui spital special pentru damele musulmane din Dobrogea nouă şi veche, care, nenorocitele mor zilnic de diferite boli în deosebi la naştere, din cauza fanatismului, care le face ca să nu apeleze la medic.

Iată iubiți frați, cât poate face România pentru noi. Ne mai trebue alt-ceva? Acum rog să-mi permiteți a vă întreba, dacă până acum cât ați fost sub stăpânirea bulgară, ați avut fericirea de a vă bucura măcar cât a zecea parte de aici? Evident că nu. Atunci, dacă nu vom şti cum să ne folosim, cum să-i mulțumim şi cum să-i răsplătim nobilului Stat Român pentru toate aceste bunătăți ce ni le oferă, desigur

că vom cauza peirea acestei comori de bunătate, care e întreaga noastră fericire; iar dacă vom continua a ne încrede orbeşte în vorbele viclene ale unor vipere, de a căror rană încă nu ne-am vindecat şi al cărei scop e de a ne arunca pe căile pribegiei, îndemnându-ne să facem asemenea *pas greşit* spre a ne îndepărta de viața nouă şi plină de fericire pe care ne-o pregăteşte România, atunci cu siguranță că vom arăta că, cu toate că ne aflăm la porțile apusului şi în cerul unei civilizații înfloritoare, totuşi într'o privință lăsăm mult de dorit! ...

Dar mai amar şi mai dureros e faptul că, odată executat acest pas prăpăstios, or să fie îndeplinite cât mai repede dorințele viclene ale duşmanilor noştri de moarte, cari încă nu s'au săturat de mizeriile ce ni le-au făcut amar de timp, ci vor să mai râdă şi de noi şi de suferințele noastre. Şi atunci fără îndoială ne vom convinge că ceea ce am făcut e rău, şi amar vom regreta această faptă nesocotită, ale cărei urmări cu greu le vom putea îndrepta.

Acum închei, nădăjduind că v'ați convins de scopurile ascunse ale duşmanilor, cari v-au împrăştiat asemenea svonuri neadevărate, şi cu nădejdea că acest pas greşit nu poate fi considerat până acum ca un fapt real, din toată inima vă îndemn a sta liniştiți pe la casele voastre, aşteptând viitorul cel frumos ce vi se rezervă de Statul Român.

Dați-vă silința de a arăta cât mai mult recunoştința voastră poporului ce vă iubeşte. Iar dacă împrejurările vor face ca poporul român să aibă nevoe de ajutorul brațelor noastre, atunci cu pieptul deschis să alergăm şi, cu orice sacrificiu, să căutăm a învinge pe duşmanii țării care ne adăposteşte.

Atunci fraților, vom dovedi nu numai României, dar tuturor statelor civilizate, că poporul musulman ştie să răsplătească simpatia românilor şi că în noi există ambiția strămoşească, aceea de a nu ne cruța nici sângele pentru a dovedi recunoştința noastră.

Ahmed MENEŞI
Elev la Şcoala Normală din Iaşi

PROTEST[2]

Am trăit timpuri grele, am suferit îndeajuns intrigile, vicleniile şi înverşunarea bulgarilor. A venit însă ziua, când să putem spune, în gura mare, că acest popor n'a cruțat nici o infamie pentruca mai întâi să mistifice, să înlăture apoi şi să subjuge în sfârşit pe noi, cetățenii musulmani născuți şi trăiți în Dobrogea noastră.

Zicem: «a noastră» – pentrucă patria e locul unde luăm ființă, unde viețuim şi unde simțim că pământul şi totul din juru-ne, sunt ale noastre!

Şi o zicem *aceasta* din tot sufletul şi cu toată dreptatea, pentru că patria noastră cea *adevărată* este România cea bună până azi, România cea Mare de mâine – România care şi-a îmbrățişat deapururi *toți* copiii, fără deosebire şi fără resentimente.

[2] Mustafa Hagi Abduraman, *Protest*, în „Dobrogea jună", XIII, nr. 3, 30 noiembrie 1918: 1.

Am crescut sub scutul României, care din proprie pornire şi resurse a întins asupra noastră lumina – ajutându-ne să avem şcolile şi geamiile noastre cum puţine alte state pretinse civilizate au făcut-o.

Suntem dar datori noi, musulmanii din Dobrogea, cari numai cu numele am rămas turci – recunoştinţă necondiţionată Ţării Româneşti; datori suntem a o slăvi, şi a o apăra şi a striga răsbunare bulgarilor, cari în orice chip sau prin orice mijloace ar căuta să fure bucata noastră de pământ românesc.

Ne amintim cu groază de barbaria acestora din 1913, când dărâmau moscheele cu bombe, ucideau copiii fără milă, distrugeau totul în cale, crezând astfel că se vor impune – în timp ce România clădea cea mai frumoasă geamie din Dobrogea, la Constanţa, şi primea şi întreţinea pe copiii de turci în şcolile şi pe cheltuiala statului, fără concurs şi fără nici o dificultate.

Populaţiunea musulmană din Dobrogea nu se poate deci solidariza cu acei câţiva inconştienţi ori laşi, cari fie ademeniţi, fie sub ameninţări, au putut semna memoriul bulgarilor de la Babadag, şi cari de acuma urmează de la sine a împărtăşi soarta acestui popor lacom, viclean şi sălbatec.

Evenimentele recente au dovedit tuturor că numai prin blândeţă, dreptate şi mărinimie se poate călca pe pragul unei victorii solide.

În numele populaţiunii conştiente şi recunoscătoare, ridic dar protestul meu împotriva uneltirilor de tot felul ale bulgarilor şi rog pe bunul Dumnezeu să le răsplătească după inimă şi după fapte. Noi, cetăţenii musulmani din Dobrogea vom căuta deapururi să fim demni de Ţară şi Regele nostru.

MUSTAFA HAGI ABDURAMAN
fost profesor la Seminarul Musulman
din Medgidia

INFAMIE[3]

O ştire telegrafică, care a putut scăpa necensurată în ziarul „Îndreptarea”, a relatat că, în şedinţa de la 2 c.a. Sobraniei, doi deputaţi turci s’ar fi exprimat că, faţă de oprimările administraţiei române din Dobrogea, musulmanii din această provincie ar avea dorinţa arzătoare de a se uni cu compatrioţii lor din limitele patriei comune, Bulgaria.

Informaţiunea de mai sus, dacă nu e o născocire bulgărească, e o infamie. Nimenea nu este şi n’a fost autorizat de a vorbi în numele musulmanilor din Dobrogea, care, cetăţeni români, ştiu unde au a-şi adresa dorinţele ce-i animează întru cât pot fi sincere sau exacte declaraţiunile acelor d-ni Sidky Mehmedof şi Zumri Bey, cari trebuie să ştie mai bine de cât ori care altul cât a fost de sinceră şi de temeinică alianţa bulgaro-turcă şi cât de cordiale au fost totdeauna raporturile între cele două neamuri, fie că aparţineau unuia sau altuia din cele două state, fie că conlocuiau în „limitele patriei comune – Bulgaria”.

[3] Osman Gafar, *Infamie*, în „Dobrogea jună”, XIII, nr. 16, 2 martie 1919: 1.

Ceeace ne importă pe noi, musulmanii din Dobrogea, sunt relaţiunile noastre cu stăpânii ţării, care e de patru zeci de ani şi a noastră – şi aceste relaţiuni nu pot fi influenţate şi nici alterate de înjoncţiuni din afară.

Am găsit în patria noastră adoptivă şi în concetăţenii noştri români, o dragoste cum n'am fi aspirat-o mai mare nici la nişte fraţi adevăraţi şi câtă să ne arătăm cât mai vrednici de dânsa.

Subsemnatul, primar ales al unei comune în marea ei majoritate locuită din români, pot servi oricând ca exemplu de „oprimarea" de care suferă musulmanii din Dobrogea din partea administraţiei române.

Dacă argumentul lansat prin relaţiunea oficială bulgară este ultima bombă cu care vecinii noştri cearcă să captiveze Dobrogea în faţa Areopagului european, situaţiunea lor se poate deduce, iar cauza lor e definitiv judecată.

Osman Gafar
primarul comunei Hasiduluc[4]

MUSULMANII DIN DOBROGEA ŞI BULGARII[5]

Comitetul Central al comunităţilor musulmane din judeţul Caliacra faţă de declaraţiunile neîntemeiate ale unor pretinşi deputaţi musulmani din Sobrania bulgărească, face următoarea declaraţie:

În ce priveşte declaraţiunile unor pretinşi deputaţi musulmani în Sobrania bulgară, după care elementul musulman din Dobrogea nu ar voi să rămae sub administraţia românească, pe motivul că ar suferi oprimări de tot felul şi că ar avea arzătoarea dorinţă de a se uni cu Bulgaria, subsemnaţii, în numele întregei populaţiuni musulmane din judeţul Caliacra, „Caliacra sângeac", ai cărei reprezentanţi legali suntem, protestăm cu toată energia contra acestor neîntemeiate, necugetate şi interesate afirmaţiuni ale unor oameni cari nu au căderea de a vorbi ca dobrogeni întrucât nu sunt din acest ţinut, nici în numele musulmanilor din Dobrogea, de oarece aceştia n'au mandat în parlamentul bulgar.

Solicitudinea adevărat părintească ce întodeauna România a avut-o faţă de populaţia musulmană, ne îndrituieşte a declara că ar fi o fericire pentru musulmanism dacă toţi coreligionarii noştri din peninsula Balcanică s'ar afla sub oblăduirea atât de binevoitoare ca acea românească. România a construit monumentala geamie din Constanţa, a înfiinţat totdeauna şcoli şi geamii deschizându-ne larg porţile şcoalelor române, unde copii musulmani se instruiesc ca bursieri, a respectat onoarea, avutul şi viaţa particularilor şi a stimulat energiile prin luminarea şi propăşirea economică a musulmanilor.

Bulgaria în schimb, în 30 ani, a desfiinţat la noi sate întregi de musulmani, pentru a-şi întări pe naţionalii săi, a răpit averile particularilor, lăsând populaţia în cea mai neagră mizerie sau silind-o a emigra, şi-a însuşit averile aşezămintelor

[4] Cumpăna.
[5] xxx *Musulmanii din Dobrogea şi bulgarii*, în „Dobrogea jună", XIII, nr. 17, 10 martie 1919: 2.

culturale religioase musulmane, a incendiat geamii pentru a le lua terenurile, lăsându-ne în cel mai mare întuneric, până şi pământurile din România ale şcolilor şi geamiilor noastre, ni s'au luat sub efemera şi trista amintire a ocupației bulgare. Numai un consimțământ violentat ne-ar putea aduce sub administrația bulgărească, dar în acest caz vom lupta să ne vedem la sânul cald al civilizației româneşti, singura protectoare a musulmanilor.

Comitetul central al comunităților musulmane din jud. Caliacra: *muftiul județului locțiitor Kusin Ruseni, Mustafa Riza, Hagi Mehmed, Abdurahan Hasan, Abdula Roinedris, Agamat Hagi Talovat, Rusiv Beclir, Veli Hagi, Eniru Talip, Mustafa Hasan Mehmed, Osman Bosniacoglu*

EMIGRAREA MUSULMANILOR[6]

Chestiunea aceasta, privită din partea oricărui român conştient ca una *națională* – populațiunea turcească socotindu-se indispensabilă în Dobrogea, atât din punct de vedere economic, ca factor de muncă, cât şi din cel politic, ca element ponderator –, nu vine pentru prima oară în discuțiune publică. Într'o şedință a Camerei din martie 1889, Mihail Cogălniceanu, acest mare amic şi cunoscător al provinciei transdunărene, referindu-se la aceeaş chestiune, a emigrării musulmanilor, spunea:

Protestez şi declar, că nu sunt exacte afirmările ce se fac de către autoritățile noastre şi mai ales de cele financiare, că turcii nu pot trăi sub noi, fiind fanatici şi că de aceea se duc.

Se poate ca turcii din vremea răsboiului să fi emigrat din cauza acestor idei, dar acei carie emigrează acum, fug numai din cauza greutăților la care sunt supuşi, pentrucă perceptorii sunt fără milă şi în privința aceasta sunt rapoarte ale revizorilor, cari ei singuri denunță ministerului, cum că administrațiunea de acolo este oribilă.

Iar mai departe:

Am avut onoare să vorbesc cu d. preşedinte al Consilului[7] *şi să-i spun că țara aceasta, care este bucățica de pământ ce justifică pierderea Basarabiei*[8]*, geme sub perceptori şi notari, care sunt mai răi decât ienicerii din Turcia.*

D. prim-ministru mi-a răspuns: Ai dreptate!

Precum se vede, istoria se repetă aproape aidoma. Emigrarea musulmanilor din Dobrogea a început a lua din nou proporțiuni îngrijitoare – am dovedit-o într'un număr trecut –, şi ea este readusă în discuțiune publică fără ca perceptorii şi notarii – simpli reprezentanți şi executanți ai unui sistem nenorocit – să fie singurii sau principalii vinovați şi fără ca un român cu autoritatea unui Cogălniceanu, să poată s-o releveze.

---

[6] Const.N. Sarry, *Emigrarea musulmanilor*, în „Dobrogea jună", XVIII, nr. 226, 3 octombrie 1924: 1.

[7] de Miniştri – Th. Rosetti (12 noiembrie 1888-26 martie 1889).

[8] În fapt, a celor trei județe (Cahul, Bolgrad, Ismail) din sudul părții Moldovei dintre Prut şi Nistru (inclusă în 1812 în cadrul Imperiului Rus), județe care fuseseră retrocedate, în 1856, Moldovei.

Şi totuşi, chestiunea meritând întreaga luare-aminte din partea tuturor românilor ce au răspunderea în această ţară – dată fiind, o repetăm, însemnătatea elementului musulman în structura economică şi în compoziţia politică a Dobrogei şi, pe de altă parte, neexistând nici o îndoială că această emigrare nu poate fi împiedicată prin ordine de birou sau măsuri coercitive, când înseşi organele de execuţie, dintr'o concepţie îngustă ori din pur interes material, eludează acele dispoziuni, ba încurajează chiar la expatriere, pentruca să acapareze ele însele pe nimic vitele şi pământurile emigraţilor sau să le treacă unor samsari corupători. În acest scop, acelor oameni politici cari socotesc de un folos real studiul şi consecinţele acestor emigraţiuni, le propunem să-şi procure şi să examineze următoarele date şi cifre:

I. Câţi turci din Cadrilater au fost omişi sau respinşi din listele electorale?

II. Câţi turci din Cadrilater nu-şi pot justifica CU ACTE drepturile lor de proprietate, urmând astfel a fi deposedaţi de pământurile lor?

III. Câţi turci din Cadrilater, din ignoranţă şi lipsă de mijloace, n'au depus măcar cereri pentru recunoaşterea acelor drepturi?

IV. Câţi turci din Dobrogea Veche DEMOBILIZAŢI ÎN REGULĂ, n'au fost excluşi din tabelele de împroprietărire?

Procurându-şi şi examinând cifrele şi datele de mai sus, aprofundându-le cauzele şi analizându-le efectele, guvernul sau oricare alt om politic se vor putea convinge că emigrarea musulmanilor din Dobrogea Veche şi Nouă, are cause mult mai speciale decât mizeriile acestui an de lipsă, apăsătoare pentru toţi, decât sălbăticiile unei administraţiuni rămasă în bună parte „ienicerească" şi decât „munţii de pilaf" din viziunile unor fanatici.

Const.N. Sarry

MUSULMANII DOBROGENI EMIGREAZĂ ÎN MASSĂ[9]

Emigrările musulmanilor din Dobrogea începute mai anii trecuţi păreau că luaseră sfârşit.

Astăzi însă ele au reînceput în număr cu mult mai mare.

Numeroase familii din com. Regepcuius[10], Dobromir, Techederesi[11], Curuorman[12] şi o parte din Cadrilater, au sosit ieri la Oltina, unde s'au fotografiat pentru fotografiile necesare paşapoartelor.

Ei a vândut şi vând mereu toată averea lor strânsă de atâta amar de vreme – şi nu se explică deloc graba cu care vor să lichideze cât mai curând.

Astfel, ei vând ha de pământ care preţuieşte 15-20.000 lei cu 5-6 mii – şi sunt mulţumiţi că găsesc muşterii.

Şi noi, îi privim cu mâinele la piept! …

---

[9] xxx *Musulmanii dobrogeni emigrează în massă*, în „Dobrogea jună", XVIII, nr. 231, 9 octombrie 1924: 1.

[10] Tudor Vladimirescu.

[11] Valea Ţapului.

[12] Răzoarele.

EMIGRĂRILE TURCILOR[13]

D. consul al Republicei Turce din Constanța, ca o complectare a interviewului ce a binevoit a acorda ziarului nostru, zilele trecute, ne trimite spre publicare următoarea „notă diplomatică”:

Domnule Director,

În interviewul publicat în onor. d-v ziar din 21 Noembrie 1924, avut cu redactorul d-v, din cauză că nu s'a ținut notă, sunt trecute nişte fraze în mod involuntar, care nu redau în mod fidel părerile exprimate de mine. Pentru a înlătura orice interpretare, repet cele declarate de mine cu rugăminte de a le publica.

1) N'am dreptul de a considera şi a numi emigranți pe musulmanii cari pleacă în Turcia, pe paşaportul cărora stă scris de autoritățile româneşti că nu emigrează.

2) Dacă într'adevăr există o emigrare, nu-i cunosc cauzele, nici nu le-am cercetat. De altfel, din principiu, mă feresc întotdeauna de a mă ocupa cu chestiunile interne ale României.

Ştiți foarte bine, că relațiunile noastre cu România sunt foarte amicale şi ne străduim a le întări şi mai mult pe zi ce trece. De aceia, e de datoria mea de a evita cel mai mic act care ar descroi acest scop.

În chestiunea schimbului de populații între Grecia şi Turcia, într'adevăr au fost interpelări în Adunarea Națională din Angora, însă n'a fost nici o cerere de oprire a executării clauzei din Tratatul de la Lausanne în această privință, după cum e trecut în interview ca declarate de mine.

Nu puteam declara un fapt care nu s'a petrecut.

Rog primiți osebitele mele considerațiuni.

Cu toată stima
Consul de Turquie
HAI DAR

DE CE EMIGREAZĂ TURCII?[14]

Pintre alte cauze care silesc pe musulmanii din Dobrogea, mai ales cea Nouă, să-şi ia câmpii, sunt angaralele, care în cele două județe din Cadrilater iau forme forme nemiloase.

Ți se rupe inima de durere – ne scrie un cunoscut – *când vezi sute de căruțe luate „de rechiziție”, încărcate cu lemnele nu ştiu cărui antreprenor de păduri şi târâte de doi boi slabi, însoțiți de către un turc bătrân, desculț. Şi tabloul acesta sălbatec, e aproape zilnic! Nu mai vorbesc de transporturile dintr'o comună într'alta a tuturor micilor potentați, care, mai ales când pleacă la reşedință sau au*

[13] xxx *Emigrările turcilor*, în „Dobrogea jună”, XVIII, nr. 271, 26 noiembrie 1924: 1.
[14] xxx *De ce emigrează turcii*, în „Dobrogea jună”, XVIII, nr. 281, 9 decembrie 1924: 1.

de hrănit „neamuri la Jerusalim”, cumpără *toate ouăle şi păsările din curţile oamenilor pe preţuri de pomană*: 25 bani oul şi 10 lei curcanul!

E o batjocură şi o ruşine, care trebuie să înceteze.

Şi se mai găsesc oameni cari să se mire că emigrează turcii, de ale căror „certificate de mulţumire” făcem atâta caz când bulgarii revendicau Cadrilaterul în faţa Areopagului european.

EMIGRĂRILE DIN CADRILATER. UN NOU GRUP DE MAHOMEDANI CETĂŢENI ROMÂNI PĂRĂSEŞTE ŢARA[15]

Eri după-amiază, cu vaporul „Regele Carol”, a plecat cu destinaţie la Constantinopol, un nou grup de 180 persoane mahomedani, cetăţeni români din Cadrilater ce emigrează în Turcia, unde li s’a promis pământ şi case, de ale locuitorilor creştini ce s’au refugiat din Turcia în timpul războiului greco-turc.

Interesându-ne, am aflat că emigranţii se servesc de paşapoarte turceşti – deşi sunt cetăţeni români.

Într’un precedent reportaj, am arătat bănuiala, care azi este confirmată, că paşapoartele turceşti sunt expediate emigranţilor din Turcia.

Prin urmare, există aci în localitate un oficiu bine organizat, care pe lângă propaganda mai procură mijloacele şi actele de călătorie.

Am dat alarma şi ne mirăm de ce nu se iau măsuri pentru descoperirea celor vinovaţi.

Mai e interesant de ştiut unde se face viza acestor paşapoarte şi de ce guvernul român nu intrevine la consulatele străine, care vizând aceste paşapoarte în masă, lucreează împotriva intereselor noastre de stat. Nu înţelegem ca pentru încasarea unei taxe plăcută consulilor, să fie sărăcită de oameni o întreagă provincie românească şi să fie aruncate, cine ştie unde, sute de familii care-şi părăsesc gospodăriile şi pământul pe care s’au născut şi au trait în linişte, belşug şi dreptate.

SĂ NU MAI EMIGRĂM![16]

Musulmanii şi în special tătarii de veacuri au părăsit ţara cnutului unde pentru cea mai mică abatere se trezeau în Siberia.

Au părăsit această ţară şi s’au refugiat pe plaiurile Dobrogei, când era un câmp sălbatec şi plin de pieriş şi bălţi cu stuf, păduri şi bălării.

Aici ai depus o muncă titanică graţie căreia au adus întreaga Dobroge la o fertilitate demnă de cultură sistematică de azi.

Tot timpul în decursul veacurilor au dat dovadă de cinste, supunere, devenind apoi buni patrioţi.

---

[15] xxx *Emigrările din Cadrilater. Un nou grup de mahomedani cetăţeni români părăseşte ţara*, în „Dacia”, XIV, nr. 139, 29 iunie 1927: 1.

[16] Plugarul Murat, *Să nu mai emigrăm!*, în „Revista musulmanilor dobrogeni”, I, nr. 2, 16 noiembrie 1928.

Acum după o muncă de decenii şi după ce generaţia de astăzi se află în epoca civilizaţiei de azi, nu ştiu ce-i îndeamnă de-şi vând avuturile şi plec pe alte meleaguri, unde nu-i aşteaptă decât vitregia oamenilor de prin partea locului care, deşi coreligionari, dar de teamă să nu le ia locurile, se uită cu duşmănie la dânşii.

Nici un neam, nici un cunoscut şi nici un sprijin de nicăieri.

Mulţi din acei ce şi-au vândut avutul şi după ce şi-au cheltuit ultimul ban în care îşi pusese speranţele apoi au venit iarăşi acolo de unde au pornit dar vai că şi aci începe a preîntâmpina mizerii şi încă grozave, pentru că tot ce au lăsat aci fiind înstreinat nu mai au unde locui şi de unde-îi procura pentru ei şi ai lor.

Cazurile nu sunt rari.

Aşa dar, musulmani nu mai faceţi asemenea greşeli! Căci pâinea şi cuţitul este aci, unde v'au adus predecesori voştri strămoşi. Căci din ţinuturile cât le-au străbătut, aci au găsit mai nimerit de aşezământ pentru un plugar harnic şi să ştiţi că aşa este.

Plecând din Dobrogea, unde vă duceţi? De ce să plecaţi spre necunoscut? Acolo unde vă duceţi, credeţi că vă aşteaptă miere şi unt? Nu! Şi acolo ca şi aci, de munciţi aveţi de nu răbdaţi. Apoi dacă este aşa, la ce bun să vă lăsaţi gospodăria rămasă de la dragii voştri părinţi la care aţi mai adăugat şi voi ceva din viaţa şi sufletul vostru?

Vă duceţi acolo unde Dumnezeu ştie ce soartă vitregă vă va îmbrăţişa. De vi se va fi facut vreo nedreptate, aţi spune-o oare cuiva? V'aţi plâns acolo unde trebuie? Şi în caz că da, şi nu vi s-a facut dreptate plecaţi pentru a vă nenoroci pe veci atât pe voi cât şi întreaga familie!?

De ce oare nu judecaţi că, acolo unde v'aţi plâns, poate că nu aţi ştiut a povesti lucrurile cum trebue, sau că plângerile d-stră nu au ajuns la destinaţie şi atunci nu trebue ca să disperaţi, ci să persistaţi în plângerile cuvenite până ce vi se va face dreptate. Aşa este vieaţa şi aşa trebue să o trăiţi.

D-voastră în calitate de cetăţeni ai acestei ţări, vă bucuraţi de drepturi egale alături de toţi ceilalţi concetăţeni ai d-voastră.

Acesta este cuvântul legii chiar, şi deci sfatul cel bun este de a vă vedea de treburile d-voastră, cinstite ca şi până acum şi cu încredere desăvârşită să veniţi la această revistă care vă poartă numele originei d-stră şi să spuneţi doleanţele, să fie auzite unde se cuvine şi veţi căpăta satisfacţie.

Nimic nu rămâne în această ţară neorânduit sau nesatisfacut, numai să ştii a cere şi a proceda.

Pe cale paşnică şi drumuri drepte totul se dobândeşte în România Mare.

Plugarul Murat

EMIGRAREA TURCILOR DIN DOBROGEA[17]

„Times" dela 4 februarie publică următoarea telegramă:

„Autorităţile româneşti, alarmate de continua emigrare a musulmanilor din Dobrogea, unde, în 1921, au fost în număr de 70.000, cum şi de efectul păgubitor al

[17] xxx *Emigrarea turcilor din Dobrogea*, în „Dobrogea jună", XXV, nr. 35, 15 februarie 1929: 1.

acestui exod asupra vieții economice a provinciei, a făcut o anchetă pentru a afla cauza răului. Ancheta a dus la descoperirea unei întregi organizațiuni de export de musulmani dobrogeni în Anatolia.

Organizația aceasta, care lucrează mână în mână cu o companie cunoscută de vapoare, trimite agenți ca să îndemne pe musulmanii să plece, le procură pașapoarte pe prețuri mari, cumpără proprietățile lor şi aranjează trecerea lor în Anatolia".

MINORITATEA TURCĂ[18]

Cei ce cunosc în deaproape toate neajunsurile pricinuite organelor superioare de exigențele deseori exagerate ale minorităților etnice, nu pot să nu recunoască blândețea, modestia şi spiritul de conciliațiune de care e animată populația turcă din Dobrogea.

Trăind cot la cot cu românii şi nemanifestând nici o ură contra statului stăpânitor, respectând organele noastre administrative cu acea noblețã caracteristică rasei lor, înțelegători şi toleranți până la umilință, turcii şi-au câştigat prin atitudinea lor reală un tribut de largă gratitudine din partea nației româneşti.

Dar mai presus de orice, ceeace le-a atras acea adâncă simpatie de care se bucură minoritatea turcă la noi în țară e credința lor fanatică în oameni, e sinceritatea relațiunilor lor de fiecare zi. Nu există turc felon, nu există turc care să-şi calce cuvântul dat. Şi trebuie să recunoaştem că noi n'am făcut aproape nimic[19] pentru a ne atrage simpatia lor. Convinşi că aceşti oameni ne vor fi veşnic prieteni, oricât i-am pune la încercare încălcându-le drepturile şi neglijându-le interesele, noi nu ne-am gândit deloc să inaugurăm față de ei acea politică de înțelegere a aspirațiunilor lor legitime – am putea zice de pătrundere a sufletelor – care se impune ca un imperativ național. Nu mai departe decât ultimul război ne-a adus dovada purtărei cavalereşti pe care turcii au ştiut s'o aibă în Muntenia ocupată, față de populație. Toți sunt unanimi în a lăuda blândețea şi atitudinea lor demnă de atunci.

Dar ceiace se petrece acum în Dobrogea trebue să deschidă ochii tuturor celor preocupați de consolidarea noastră internă. Minoritatea musulmană e unul din cei mai puternici stâlpi ai stăpânirei româneşti în dreapta Dunărei. Legată de noi printr'o simpatie pe care toleranța noastră tradițională le-a inspirat-o, nemanifestând nici o tendință iredentistă sau separatistă, populația turcă constituie în Dobrogea minoritatea cuminte şi credincioasă de care orice guvern român, călăuzit de interesele noastre naționale bine chibzuite, trebuie să se ocupe şi să se îngrijească în deaproape.

Dar după război turcii au avut mult de suferit în Dobrogea din cauza nesiguranței pe care bandele înarmate o răspândeau din sat în sat. Morții, răniții, schingiuiții şi jefuiții, pe lângă marele procent de funcționari şi jandarmi români, au fost recrutați şi din satele turceşti, în contra cărora atacurile erau îndreptate cu planul provocărei unei emigrări în masă a turcilor.

Colonizarea începută în 1925 fără nici un studiu prealabil, fără să țină seama de interesele noastre naționale, ce ne dictau să menajăm populația turcă, a fost

[18] Const. Hentzescu, *Minoritatea turcă*, în „Dobrogea jună", XXVII, nr. 159, 14 octombrie 1931: 1.
[19] Sic!

făcută în mod cu totul improvizat şi neprevăzător. S'au instalat mii de familii româneşti în satele turceşti, unde rezistenţa era foarte slabă, pentru a ocoli astfel greutăţile ce cerea metodă şi bani. Privită numai dintr'un punct de vedere, acel al instalării în ţară a fraţilor alungaţi de vitregia împrejurărilor din căminurile lor din Balcani, noi n'am văzut în colonizare opera vastă a unei naţionalizări, opera necesară a unei reintegrări a Dobrogei de Sud în viaţa unitară a României Mari.

Dar greşelile le-am plătit şi le plătim încă. În primul rand am avut exodul turcilor emigranţi acum 4-5 ani, iar acum avem tensiunea ce s'a produs între colonişti şi populaţia musulmană.

Ei bine, e timpul să revizuim radical politica ce o practicăm în Dobrogea. Urmărind cu perseveranţă şi metodă colonizarea acestei provincii cu elemente apte la o luptă aspră, pe care orice român e obligat s'o poarte în Dobrogea, dar în acelaş timp având faţă de minorităţi acea atitudine fermă ce nu exclude nici împiedicarea şi pedepsirea abuzurilor, nici protecţia legitimă ce le-o datorim, noi vom reuşi în scurt timp să potolim patimele dezlănţuite şi să aducem acestei provincii agitate liniştea la care ea râvneşte.

Pentru aceasta e însă absolut nevoie ca toţi agitatorii care şi-au făcut o meserie sinistră din exasperarea suferinţelor şi nedreptăţilor mulţimei să fie scoşi din viaţa publică, mai ales în acest ţinut unde problemele ce se pun spre rezolvarea Statului nostru sunt atât de grave.

Provocatorii să înceteze opera lor criminală iar Statul să ia în mână interesele populaţiei turceşti, sărăcite şi deznădăjduite. Populaţia, în majoritatea ei agricolă, atinsă deci direct de criză, ea nu-şi mai poate întreţine astăzi aşezămintele de cultură şi cele religioase. Nu nu facem nici o iluzie în ce priveşte ajutorul Statului. Dar ceiace e necesar şi posibil, e să marcăm printr'o politică administrativă inteligentă şi cinstită toată solicitudinea ce avem pentru o populaţie strâns legată de interesele noastre naţionale. Dacă s'ar şti de toţi cât de puţin pretenţios e turcul şi ce cere el dela stăpânire, cât de uşor ar fi pentru noi ca din aceşti oameni să facem cei mai fanatici străjeri ai cauzei româneşti din dreapte Dunărei!

Pentru a ajunge aici suntem însă datori să facem şi educaţia civică a noilor veniţi, a coloniştilor, arătându-le mereu care e misiunea ce li s'a încredinţat.

Românul trebue să lupte în Dobrogea nu numai pentru a păstra naţiei sale pământul acesta stropit de atâta sânge, dar şi pentru a impune minorităţilor de acolo prestigiul unui popor cu o civilizaţie mai blândă, mai omenoasă.

Căci suferinţele milenare ale neamului nostru trebuie să ne fie lecţie: să nu facem la rândul nostru pe alţii să sufere.

Const. Hentzescu

PLEACĂ TURCII![20]

„Vin turcii!'' – era strigătul care băga pe vremuri în răcori întreaga suflare românească. Chiar până acum câţiva ani în urmă, mamele îşi speriau copiii cu acelaş strigăt de: *„Vin turcii!''*

[20] Const.N. Sarry, *Pleacă turcii!*, în „Dobrogea jună", XXIX, 23 iulie 1933: 1.

Cât şi cum s'au schimbat vremurile – şi vorba dictonului latin – şi noi cu ele! Azi a ajuns să impresioneze contrariul strigătului de demult. Azi toată lumea românească e preocupată de faptul că ... *pleacă turcii!*

În adevăr, mahomedanii din Dobrogea, mai ales din cea nouă, se expatriază. Da, *se expatriază*, fiindcă nu Asia Mică mai poate fi astăzi patria lor! Nu e cursă de vapor care să nu ducă familii întregi, claie peste grămadă.

Avându-se în vedere *utilitatea* în provincia transdunăreană a acestui element – cu toate scăderile lui şi în special aceea a curajului civic –, problema a ajuns să fie pusă chiar în cercurile oficiale.

Ziarele au relatat de o întrevedere ce ar fi avut loc între d-nii ministru al Turciei la Bucureşti şi Voicu Niţescu, titularul departamentului Agriculturei, cu care ocazie aceasta din urmă ar fi făgăduit „din partea Statului sacrificii, pentruca musulmanii să aibă în România o viaţă liniştită şi mai confortabilă".

La rându-ne, în decursul anilor când ne ocupăm de treburile publice mai ales ale Dobrogei, nu o dată am discutat problema acestor emigrări, care nu pentru prima oară apar acum la ordinea zilei. Nu vom mai intra deci în amănunte, nici măcar asupra cauzelor lor, dintre cari una rămasă în picioare încă dela 1884, când marele prieten şi cunoscător al dobrogenilor, Mihail Kogăniceanu, a strigat în plină Cameră:

– *„Vă mai miraţi de ce pleacă turcii? Când ienicerii de la ei s'au mutat la noi, în persoana perceptorilor!"*

Fără a ne pierde deci vremea în argumentaţii nefolositoare şi opunându-ne categoric la „soluţia'' acelor domni, cari găsesc că singurul lucru ce ar rămânea de făcut, ar fi să se organizeze cumpărarea bunurilor acestor emigranţi – noi venim să cerem *oprirea, pe orice cale*, a acestor excursiuni. În chiar interesul populaţiunii musulmane inconştiente şi nenorocite, care în loc de „munţi cu pilaf'' în Anatolia, nemeraşte numai foamete şi mizerie.

Şi fiindcă, orice s'ar spune, emigrările turcilor se datoresc unei propagande sistematice, ele nu pot fi oprite de cât tot pe cale de persuaziune. Şi în privinţa aceasta cei mai indicaţi să militeze sunt factorii lor religioşi, întreţinuţi de chiar bugetul nostru public.

Dar, tocmai aici stă „buba". Şi în acelaşi timp şi batjocora! După ce au fost obligaţi să urmeze cursurile unui Seminar, la Megidia – adică după ani şi ani de învăţătură –, aceşti hatipi şi imami, oameni mai toţi împovăraţi de familii numeroase, cu cât credeţi că sunt retribuiţi? Cu salarii variind între *400* şi *720* lei pe lună! – şi fără a avea alte venituri.

Statul nostru atât de generos şi atent faţă de alte minorităţi – poate nu atât de interesante şi utile –, a redus bugetul cultului musulman de la *15* la *5* milioane, în care intră întreţinerea şi a Seminarului şi a unor moschee.

Dacă s'a ajuns dar la convingerea că Statul trebue să facă sacrificii pentru populaţiunea musulmană din Dobrogea – ele să înceapă prin neînsemnate adaose la aceste salarii, cari nu suportă nici titlul de „mizerie". Şi atunci se va avea de odată o legiune cu adevărat sacră de agenţi conştienţi şi convingători, cari să oprească emigrările, ducând în colţurile cele mai depărtate ale provinciei făgăduelile atât de occidentale – de *„viaţă liniştită şi confortabilă"* – ale d-lui ministru Voicu Niţescu.

Const.N. Sarry

PROBLEMA MUSULMANĂ ÎN DOBROGEA[21]

Se petrece dela o vreme un fapt care trebue să dea serios de gândit celor cari conduc destinele acestei ţări.

Din cauze pe cari credem că, oficial, nimeni nu le-a cercetat la faţa locului şi cu toată seriozitatea cuvenită, elementul musulman, cu deosebire din Dobrogea de sud, emigrează în Turcia.

Între factorii cari determină acest fenomen de strămutare în massă, nu poate fi lăsat de o parte acela al unei propagande, care a dat naştere în minţile încă înapoiate a celor mai mulţi dintre concetăţenii noştri musulmani, unui miraj quasi-paradisiac al Anatoliei. Propaganda aceasta n'ar fi putut prinde, dacă n'ar fi găsit un teren propice.

În faptul emigrării populaţiei musulmane din Dobrogea, statul nu este complectamente lipsit de vină.

În cei treizeci ani ai săi de existenţă, ziarul nostru, închinat intereselor şi cauzelor dobrogene, înţelese în sensul consolidării stăpânirii româneşti în Dobrogea, a păstrat în modul permanent atitudinea care se poate vedea şi din cele de faţă şi care credem că nu este necunoscută cel puţin dobrogenilor. În mod constant, ziarul nostru a atras atenţiunea forurilor conducătoare asupra răspunderii pe care şi-o asumă în faţa istoriei, lăsând nerezolvate atâtea şi atâtea chestiuni cari alcătuesc problema musulmană în Dobrogea.

Dacă nepăsarea oficialităţii româneşti n'avea, până mai deunăzi, consecinţe prea grave, astăzi, la vremea nouilor perspective cari se deschid pentru Turcia, creaţie a revoluţiei chemaliste, revoluţia cea mai bogată în strălucite rezultate şi cea mai săracă în violenţă, această nepăsare înseamnă patentă inconştienţă şi nepricepere totală a rosturilor politice ale României în Dobrogea.

Emigrarea turcească înseamnă *ipso facto* depopularea regiunii acesteia, în care colonizarea, cu toate străduinţele oficiale, n'a ajuns însă să dea rezultatele ce se pot aştepta faţă de resursele pe cari le posedă.

Pe acest fenomen etnic de depopulare se grefează un altul de caracter economic, însă cu consecinţe etno-politice de o incalculabilă gravitate: s'a întrebat cineva în a cui mână intră bunurile celor cari se expatriază?

Atâta putem spune, că puterile colonilor români sunt prea mici pentru ca ei să devină stăpânii acestor bunuri. *Ele intră în mâna altora*.

Dar nu acesta este faptul, care ne preocupă în rândurile de faţă, pentrucă adevăratul interes al statului nostru nu este atât să cumpere pentru colonii săi bunurile turcilor, cari emigrează, cât acela de a evita emigrarea.

Lăsând la o parte consideraţiunile de ordin sentimental, de exemplu loialitatea musulmanilor faţă de elementul românesc, considerente de ordin practic imediat – şi permanent – impun categoric evitarea emigrării, începând – e de la sine înţeles – cu înlăturarea cauzelor ei.

Dar cari sunt aceste cauze?

---

[21] Ion Neicu, *Problema musulmană în Dobrogea*, în „Marea noastră", VIII, nr. 17, 15 mai 1934: 3.

În primul rând, administrația. Vom aminti aici vorba lui Mihalache Cogălniceanu, care spunea, acum cam patruzeci de ani: „Cum vreți să nu plece turcii, dacă ienicerii de la ei au trecut la noi?”

Prin „ieniceri”, marele bărbat înțelegea pe perceptori.

Și perceptorii nu sunt singurii de cari această pacinică, blajină şi loială populație turcească are a se plânge.

S'a gândit statul să-şi asigure acel element, care, pentru relațiile dintre ei şi această populație, era indispensabil?

Cum a rezolvat statul chestiunea conducătorilor spirituali ai musulmanilor din Dobrogea?

O spune memoriul înaintat zilele trecute Ministerului Cultelor de către muftii din cele patru județe ale Dobrogii.

Hogii, absolvenți ai Seminarului de la Medgidia, sunt plătiți cu 600 lei lunar. Muftii şi ceilalți clerici musulmani, cari trebuesc să-i controleze şi să-i îndrume la exercitarea misiunii lor, sunt la fel de rău salarizați. În aceste condițiuni, rolul lor de agenți de legătură între statul românesc şi populația musulmană, este nu dificil, dar chiar imposibil de îndeplinit.

Să ne mai întrebăm deci: de ce prinde propaganda celor cari îi cheamă în Turcia?

Dar faptele aşa sunt, încât turcii ar pleca şi fără propagandă.

Într'un prilej festiv, care a avut loc acum patru ani, la Constanța, reprezentantul unei corporațiuni de profesionişti intelectuali, din cari se recrutează azi aproape optzeci la sută din conducătorii țării, cerea – ca un deziderat, credem că nu al populației musulmane – *desființarea cadiatelor* ca instituțiuni anacronice şi perimate.

Iată o dovadă a superficialității cu care, nu din lipsa posibilității de pătrundere, ci din cu totul alte cauze, oficialitatea românească şi cercurile din sânul cărora ea se recrutează privesc problema musulmană în Dobrogea.

Să nădăjduim că alarma dată emigrării musulmanilor şi discuțiunile ce se vor naşte în jurul acestui fapt, vor putea deschide ochii celor de sus, de acolo unde răspunderea credem că încă mai apasă.

Ion Neicu

PROBLEMA MUSULMANĂ ÎN DOBROGEA[22]

Chestiunea emigrării elementului musulman din Dobrogea a intrat în fine în sfera preocupărilor imediate ale oficialității.

De sigur, nu atât în faptul în sine, cât consecințele lui de ordin economic, pe cari se grefează anumite situații de echilibru etno-politic, au forțat guvernul să ia oarecari măsuri.

Despre ceeace face, sau are de gând să facă guvernul în această direcție, credem că este prematur să vorbim.

[22] Viator, *Problema musulmană în Dobrogea*, în „Dobrogea jună”, XXXI, nr. 36-37, 9 martie 1935: 1.

Problema, cum am mai spus şi anul trecut, într'un articol la fel intitulat, este aceea a înlăturării cauzelor emigrării, cu atât mai mult cu cât aceste cauze rezidă şi într'o administrație care nu este cu totul lipsită de defecte şi elemente cari n'au ce căuta într'un ținut, unde tactul şi omenia nu sunt de neglijat în raporturile dintre oficialitate şi cetățeni.

Iar alții, cari se pare că nu sunt nici ei departe de a fi bine informați, socotesc că propaganda anumitor organizațiuni revoluționare bulgare (V.D.R.O.), grefată pe un fond sufletesc şubred şi pe ignoranța acestei populații, este una dintre principalele cauze.

Înclinăm şi noi să credem că, în adevăr, turcii din Dobrogea de Sud sunt dezarmați în lupta din ce în ce mai grea cu realitățile vieții de astăzi. Ei, cu religia, cu moravurile, cu mentalitatea şi cu aproape toate formele de viață ale lor, trăesc în trecut.

Ceeace este în detrimentul lor. În juru-le, clocotitoare şi victorioasă, se împânzeşte viața cea nouă a neamurilor ce se luptă pe linia prezentului, prag insesizabil în fața viitorului din ce în ce mai complex.

Meditativi, fatalişti, ignoranți şi primitivi, patriarhalii turci, oameni cum se cade în fond, se retrag. Se îndreaptă spre Anatolia, care dacă nu le oferă solul fertil al Deliormanului, le dă totuşi mediul social, care, dacă nu este cel pe care-l aşteptau, este oricum un mediu la care se pot adapta.

Procesul, istoriceşte, este perfect logic şi natural. Turcii, colonizati aci din nevoile Semilunei în marş de cucerire asupra Europei de Apus, revin la matcă atunci când aceeaşi Semilună se încheagă în Asia, într'un stat modern şi *național.*

Oare noi nu facem la fel, atrăgând, întâmplător în aceeaşi Dobroge, pe românii din Macedonia şi chiar din Banatul Sârbesc?

Ba este de prevăzut că tot acolo şi se prea poate ca în locul bulgarilor cari într'o bună zi vor începe să plece în Bulgaria, să începem să aşezăm oamenii noştri cari astăzi sunt persecutați de autoritățile bulgăreşti pentru că îndrăsnesc să vorbească româneşte ...

Totuşi, o bună parte dintre turcii aceştia vor rămâne aci. Am putea spune, cu riscul de a nu conveni naționaliştilor sută-n sută, că ar fi de dorit să rămână cât mai mulți.

Ei bine, pentru ca acei cari să fie mulți, pentruca de la ei Statul să aibă toate foloasele pe cari este de cuviință şi de nevoie să le aibă, o anumită politică trebueşte urmată.

În primul rând, Statul trebuie să caute a înlătura cauzele emigrării. Să dea instrucțiuni organelor administrative ca să se poarte mai blând cu oamenii.

Să mai rărească interminabilele angarale cari numai în timp de războiu au fost şi cari se mențin în Dobrogea de Sud şi azi, la 17 ani după război.

În felul acesta, crede şi unul din exponenții lumii musulmane, deputatul dr. Hamdi Suleiman[23], ale cărui cuvinte le reproducem în cele ce urmează:

Curentul de emigrare este greu de stăvilit deocamdată, însă în nici un caz nu vor pleca toți turcii; bună parte vor rămâne în străvechile aşezări.

[23] Articolul este ilustrat cu fotografia (bust) a acestuia.

Populația turcă din Cadrilater, leală ca întotdeauna, are două mari dorinți:

a) să se uşureze pe cât e posibil plecarea celor hotărâți să emigreze în ce priveşte formalitățile legale şi b) să se îmbunătățească starea materială a celor ce rămân în Dobrogea de Sud.

Ar fi bine să se dea paşapoarte colective emigranților din aceiaşi comună, rămânând ca să se ocupe de aceasta un singur delegat al lor, aşa cum de altfel şi d. prefect Pucerea[24] *a hotărât în ultimul timp. Cei în drept, chiar dacă n'ar putea să-i scutească radical de taxele de paşaport, ar putea cu uşurință să le acorde reduceri simțitoare, în special la cei cari sunt prea săraci, dealtfel majoritatea.*

Celor săraci şi cari nu emigrează, cari au putere şi dragoste de muncă, cu serviciul militar satisfăcut în țară şi cu purtări demne ca cetățeni şi fii adoptivi ai României Mari, să li se acorde dreptul de preemțiune să cumpere fiecare terenuri, fie cu bani gata, fie printr'o cooperativă agricolă, sau cum va crede mai bine guvernul, până la o suprafață de cca. 5 ha. de fiecare familie.

Prin aceasta se va îmbunătăți radical starea materială a turcilor săraci, iar procedeul va fi cea mai puternică chezăşie a unei bune-voinți pe care de altfel întotdeauna statul român a acordat-o mahomedanilor.

Deşi, întotdeauna am avut promisiuni, dela toate guvernele, şi deşi populația are drept să fie sceptică, sunt convins că guvernul actual, înțelegând importanța problemei, va trece de la vorbă la faptă, servind prin aceasta o populație care întotdeauna şi-a făcut cu prisosință datoria.

Chestiunea merită o discuție foarte largă.

Ziarul nostru, ale cărui convingeri în această discuție credem că suntem bine cunoscute îşi va face o datorie față de sine, ocupându-se pe larg de acest interesant proces, în care se joacă o carte care în bună parte e şi a țării.

VIATOR

ŞI EMIGRAREA TURCILOR[25]

Dacă examinăm harta etnografică a peninsulei balcanice, întocmită de Mackensie în 1867, ne izbeşte repartiția ciudată a populațiunii turco-tătăreşti. Pe când în Turcia propriu zisă şi în Bulgaria sunt trecute câteva grupuri turceşti neînsemnate, risipite în massa slavilor şi a grecilor, aproape toată Dobrogea, dela sudul lacului Razelm şi până în Balcani, în dreptul golfului Burgas, este turcească.

Nici cea mai neînsemnată urmă de infiltrație bulgară în Dobrogea şi chiar la sud de ea, până în munții Balcani.

Erau însă şi români, în epoca aceea, dar numai de-a-lungul Dunării, pe care Mackensie nu i-a luat în seamă, probabil din cauza numărului relativ neînsemnat față de cel al turco-tătarilor ce formau o massă omogenă şi compactă. Cu câțiva ani mai înainte de a-şi întocmi Mackensie harta sa grafică, Ionescu dela Brad şi Nicolae Bălcescu, cari au făcut călătorii de studii în Dobrogea – cel dintâi a fost însărcinat cu o misiune chiar de guvernul otoman, – au făcut aceleaşi constatări cu privire la populația

[24] Dr. Taşcu Pucerea, prefect de Durostor.

[25] xxx *Şi emigrarea turcilor*, în „Dobrogea jună", XXXI, nr. 134, 13 iunie 1935: 1.

Dobrogei şi a Bulgariei orientale: o massă compactă turco-tătară; o fâşie românească de-alungul Dunării, dar nici o urmă de prezența bulgarilor.

După anexarea Dobrogei de România, populația musulmană a rămas pe loc şi s'a bucurat de binefacerile unui regim civilizat. Prea puțini turci au emigrat în perioada cuprinsă între anii 1878-1914. De câțiva ani însă, s'a produs un puternic curent de emigrare.

Cine a determinat curentul acesta?

Nu sunt cauze determinate locale, regionale, de politic şi economic, căci populația turcească a continuat să se bucure de acelaş tratament binevoitor, de aceleaşi libertăți şi drepturi, ca şi în trecut. Cauzele sunt în afară.

Turcia nouă, sub impulsul şefului statului, Atatürk, vrea să creeze un stat omogen şi unitar național. După ce a gonit pe greci din Asia Mică şi din partea europeană a Turciei, după războiul victorios din 1920, a căutat să atragă în țară populațiunile musulmane, aflate sub dominațiuni străine.

Şi cum în Dobrogea era grupul mai însemnat, s'a produs aci curentul de emigrare ce este în curs.

Care este numărul turcilor emigrați? Până acum autoritățile noastre n'au publicat date în această privință. Informații recente găsim în presa turcească.

Ziarele din Stanbul anunță că emigranții turci din România continuă să sosească în Tracia. Zilele trecute, mai multe vapoare au transportat peste o mie.

După datele autorităților turceşti, aceia cari au lichidat situația lor în Dobrogea şi urmează să fie transportați în Turcia până la sfârşitul lunii decembrie a.c. depăşesc cifra de 10.000.

Se va pune sfârşit transportului emigranților pe ziua de 1 decembrie a.c.; dar nu urmează de aci că turcii dobrogeni, cari vor voi să părăsească țara noastră, nu vor putea să se stabilească în noua lor patrie şi după această dată. De fapt, transporturile autorizate vor înceta dela 1 ianuarie 1936. Fenomenul acesta este foarte interesant pentru noi, atât din punctul de vedere etnografic, cât şi din cel economic.

Românizarea provinciei transdunărene nu s'a desăvârşit în cei 57 ani trecuți de la anexare, dar poate, acum să se desăvârşească, în urma emigrării turcilor în massă. Golul lăsat de cei plecați trebue să-l ocupe românii; după cum repartiția pământurilor, ce au aparținut turcilor, urmează să se facă luându-se în seamă interesele superioare ale statului român.

EMIGRAREA TURCILOR DIN DOBROGEA[26]

Primul transport de emigranți turci din Dobrogea va pleca din Constanța, luni 8 iulie a.c.

Îmbarcarea emigranților se va face pe vaporul „Nazim'', care va lua 1.100 de pasageri. Până în prezent şi-au anunțat plecarea 50.000 turci din Dobrogea Nouă.

Înainte de stângerea recoltei, vor pleca 6.000 de persoane. Emigranții dobrogeni vor fi colonizați în jurul Dardanelelor, la Galipoli şi în Turcia orientală din districtul Adrianopole. În urma măsurilor luate de delegații sosiți în localitate, transportul emigranților se va face cu cinci vapoare turceşti afectate special acestui scop.

[26] xxx *Emigrarea turcilor din Dobrogea*, în „Dobrogea jună", XXXI, nr. 153, 6 iulie 1935: 1.

EXODUL TURCILOR[27]

Exodul turcilor din Dobrogea a început din nou şi chiar în proporţii mai mari. Se anunţă, că în cursul acestor luni, şi până la toamnă, cel puţin 50 de mii de turci vor părăsi pentru totdeauna pământul Ţării Româneşti, pământul Dobrogei, care în trecut era unul din cele mai puternice lagăre militare ce avea la îndemână întinsa împărăţie a sultanilor otomani.

Şi nu era Dobrogea numai un lagăr militar, ci turcii – turci din cele mai autentici – alcătuiau marea majoritate a populaţiei dobrogene.

În Dobrogea – e un amănunt istoric, peste care nu se poate trece – turcii au fost acasă la ei timp de mai multe veacuri. Turcii – cărora li s-a alăturat şi o populaţie înrudită cu dânşii: populaţia tătară.

Încă un amănunt istoric destul de caracteristic. Mai înainte de a veni în Europa turcii otomani, conaţionali de ai lor sub numele de *găgăuzi* se stabiliseră dealungul litoralului Mării Negre, pătrunzând pe alocuri în interiorul ţării. Urmaşii ai acestor turci pre-otomani sunt găgăuţii din Dobrogea şi din Basarabia, turcii de religie creştină.

Am dat aceste amănunte, mânat şi de un alt gând. De gândul că Dobrogea – atât Dobrogea veche, cât şi Cadrilaterul – a fost o provincie turcească, iar nici de cum un teritoriu naţional-bulgăresc. Aşa fiind nu-şi găseşte nici o justificare agitaţia iredentistă a unor bulgari emigraţi din Dobrogea în Bulgaria.

Turcii, cari o stăpâniseră atâtea veacuri, ar fi putut, la nevoie, să invoace acest fapt al stăpânirei materiale, dacă s'ar fi gândit să pornească şi ei pe drumul unor agitaţii cu caracter iredentist. Dar turcii au fost cu totul străini de asemenea preocupări. De altfel, până mai acum în urmă stăpânea o regulă, care, fără a fi scrisă pe hârtie, nu era mai puţin valabilă. Regula ca un teritoriu, pierdut într'un războiu, să nu mai fie restituit Turciei.

„Nu este istorie mai lesne de reţinut şi mai ales de rezumat, decât istoria noastră, îmi spunea odată la Constantinopol un om politic turc. Această istorie se împarte în două perioade bine distincte: ca să cucerim teritorii, iar în perioada a doua ne-am luptat, ca să le pierdem”.

Oricum, fapt este că turcii uitau să se mai gândescă la teritoriile pierdute în războaiele nenorocoase ce purtaseră. O bună parte din populaţia turcă a acestor teritorii emigra, mergând acolo unde stăpânea încă autoritatea sultanului, iar partea care rămânea pe loc, se resemna soartei şi se acomoda împrejurărilor.

„Turcii, spunea un intelectual creştin, animat de sentimente cam turcofobe, sunt răi ca stăpâni dar sunt admirabili ca supuşi”.

Adevărul este că poporul turc a fost şi a rămas până în zilele noastre un popor ideal de bun, ideal de cinstit şi un popor nobil din fire. Dacă a fost ceva rău, a fost administraţia de pe urma căreia turcii înşişi nu sufereau mai puţin. Însă creştinii din fosta Turcie europeană recunosc astăzi că nici administraţia turcă n-a fost aşa de rea şi păcătoasă. În tot cazul, sunt mulţi, sunt foarte mulţi, care o regretă. Decât aceasta, este altă chestiune.

---

[27] N. Batzaria, *Exodul turcilor*, în „Adevĕrul”, 49, nr. 15.797, 19 iulie 1935: 1.

Întorcându-ne la turcii din Dobrogea, simțim o sinceră părere de rău, văzând că părăsesc țara aceşti oameni, cari n'au făcut nici statului, nici alt-cuiva vre-o supărare cât de mică şi cari s'au mulțumit totdeauna cu ceea ce li s'a dat.

Dar sentimentul nostru de regret nu poate opri exodul. Turcii din Dobrogea sunt hotărâți să-şi dureze noi căminuri în republica pe care Mustafa Atatük o cârmuieşte cu atâta energie, cu atâta pricepere şi mai ales cu atâta devotament.

Să dorim să păstreze măcar o bună amintire din viața trăită în Țara Românească.

N. Batzaria

EMIGRAREA TURCILOR[28]

În numărul nostru de eri, arătam că în urma unei dispoziții a Ministerului de Finanțe, organele fiscale din Dobrogea Nouă refuză a elibera certificatele necesare emigranților turci, pe motiv că sumele ce le datorează întrec valoarea bunurilor imobiliare pe care aceştia le lasă statului, conform convenției între reprezentanții guvernului turc şi comisiunea emigrării.

Procedeul organelor fiscale a produs, cum era firesc, intervenția energică a d-lui Pucerea, prefectul județului Durostor, care a arătat netemeinicia acestei dispoziții, deoarece în convenție s-a hotărât că statul turc îşi asumă garantarea rambursării oricăror debite de pe urma emigranților turci printr'un sistem de compensație.

Cu toate acestea însă, unui număr mare de turci nu i s'a eliberat paşapoarte, iar astăzi în portul Constanța stau adăpostite câteva mii de emigranți, cari nu au încă paşapoarte, deşi în port sunt acostate la cheu două vapoare turceşti, venite în acest scop.

În fața acestei situații, guvernul turc a intervenit telegrafic pe lângă ministrul de Interne român pentru a urgenta îndeplinirea formalităților de părăsire a României de către emigranții turci.

ÎN CE CONDIȚII EMIGREAZĂ TURCII DIN CADRILATER[29] – EI AŞTEAPTĂ PLECAREA ZILE ÎNTREGI, SUB CERUL LIBER. MĂSURI CE SE IMPUN. PIERDEM ŞI VESTIȚII CAI DOBROGENI

Emigrarea turcilor din Dobrogea continuă să se facă de luni de zile fără ca nimeni să se intereseze de condițiile în care se execută ea. După ce străbat zile întregi, în convoiuri, distanța dintre Cadrilaterul dobrogean şi portul nostru,

[28] xxx *Emigrarea turcilor*, în „Dobrogea jună", XXXI, nr. 163, 17 iulie 1935: 1.

[29] xxx *Pentru turcii care emigrează.* Ei aşteaptă plecarea zile întregi, sub cerul liber. Măsuri ce se impun. Pierdem şi vestiții cai dobrogeni, în „Dobrogea jună", XXXI, 16 octombrie 1935: 1.

emigranţii turci plecaţi să colonizeze Anatolia, în loc să găsească la noi un adăpost omenesc până la îmbarcarea pe vasele lor, aşteaptă plecarea sub cerul liber zile întregi sau chiar săptămâni.

Emigranţii aduc cu ei toată gospodăria lor rudimentară, alături de inventarul agricol sărăcăcios şi de bivoli de cari nu au voit să se despartă la plecare. Mulţi dintre ei pleacă ducând vestiţii cai dobrogeni, mici, pietroşi, exemplare minunate de frumuseţe şi rezistenţă. Credem că e un bun prilej spre a reaminti d-lui ministru al Agriculturii greşeala imensă ce se face permiţându-se trecerea peste frontieră a acestei specii de cai, aclimatizată aici în Dobrogea şi care lasă în urma lor un mare gol. Credem că nu exagerăm afirmând că lipsa acestor cai va fi în curând resimţită, iar calităţile lor se vor întâlni cât mai rar în această regiune.

Transportul emigranţilor se face cu ajutorul vaselor turceşti „Nazim", „Bursa" şi „Atnan", vase vechi cari navigă de aproape 40 ani pe mare. Îngrămădiţi în hambarele vaselor în care rămân întotdeauna fără putinţa de desinfectare complectă rămăşiţele aglomerării de oameni şi animale, adevărate focare de infecţie, călătoresc oameni şi vite aproape 2 zile până la locurile de debarcare. Aci însă, debarcarea neputându-se face imediat, hambarele servesc şi mai înainte ca adăpost, astfel că se înţelege câtă mizerie şi murdărie se îngrămădeşte în acest interval de timp.

Şi aceste pepiniere de boale revine iarăş în portul nostru, îmbarcând din nou alte cortegii de emigranţi, a căror mizerie mărită prin îndelungata lor şedere în incinta portului, continuă, fără nici-o măsură de îndreptare.

Înainte de a pleca, emigranţii sunt îndreptaţi înspre danele 20 şi 22, alături de magaziile de tablă ale portului, sau în afara incintei, în apropierea porţii nr. 6. Deşi aşezate în mijlocul portului, cele două dane zac într'o murdărie de nedescris. Serviciul portului transportă zilnic vagoane întregi de gunoaie, totuşi terenul rămâne îmbibat de necurăţenii, iar roiuri întregi de insecte rotesc în jurul emigranţilor.

O desinfecţie este necesară cu atât mai mult cu cât alături acostează vase care debarcă pasageri ce sunt siliţi să treacă prin mijlocul resturilor aruncate de emigranţi şi cari viciază atmosfera. Nu mai amintim pe funcţionarii vamali, al căror serviciu în acest sector e un chin. În urma dispoziţiilor d. ing. Cotovu, directorul Serviciului Portului, s'a făcut un prim început, dându-se unul din locurile de îmbarcare a vitelor, care erau adăpostite între stivele de cherestea, împiedicând operaţiile de îmbarcare şi obligând pe muncitori să transporte scândurile prin mijlocul acelui teren ocupat de vite.

Emigranţii, care aşteaptă plecarea vaselor uneori timp de o săptămână, îşi prepară singuri masa improvizând focuri peste tot. Specula este în floare. Brutarii vând o pâine mică de 700 gr. cu 7 lei, fără ca nimeni să intervină spre a termina cu această neruşinată speculă.

Un control cât de sumar şi o mai atentă supraveghere a condiţiilor în care se face îmbarcarea şi încartuirea emigranţilor, se impune.

În alt număr vom arăta cum şi de către cine se face propaganda pentru emigrarea turcilor din Cadrilater, cum şi modul cum agenţiile de emigrare frustează statul de anumite taxe.

PENTRU TURCII CARI EMIGREAZĂ[30]

Legația Turciei din Bucureşti anunță că turcii musulmani cari posedă avere şi pentru emigrarea cărora în Turcia se fac pregătiri, *nu-şi vor putea înstrăina averea, ce va fi cumpărată de Statul român*, conform convenției încheiată între România şi Turcia şi care urmează să fie semnată curând. *Persoanele ce-şi vor vinde averea la particulari nu vor fi admise la emigrare*. Se face excepție în privința acestei dispozițiuni pentru aceia cari şi-au vândut averea în cursul anului trecut şi al căror număr e ştiut.

ALȚI EMIGRANȚI TURCI[31]

Inspectorul de jandarmi din localitate a fost înştiințat de legiunea de jandarmi Durostor că din cuprinsul acelui județ au plecat spre Constanța în cursul acestei săptămâni un numeros grup de emigranți turci. Repartiția pe sate a emigranților din județul Durostor, este următoarea: din satul Kiose Aidin 59, din satul Damadas 28, din satul Baltagii Noi 36, din Ciler 5, din Karmilar 7, din Doccilar 5, din Iala Ceatalgea 4, şi din Cranova 11. Toți aceşti emigranți şi-au vândut averile încă din anul 1935 pe prețuri foarte mici şi mânați numai de dorul de a se vedea în Turcia, ei îşi părăsesc gospodăriile la întemeierea cărora au muncit ani dearândul şi atraşi de perspectiva unui trai mai bun pleacă spre o țară care prin aşezarea ei geografică nu li-l poate oferi.

Din rapoartele informative primite de autoritățile noastre, se pare însă că în ultima vreme curentul de emigrare a scăzut simțitor, datorită contrapropagandei pe care au început să o facă asociațiile culturale turceşti din Constanța, Silistra şi Bazargic.

EMIGRĂRILE MUSULMANILOR[32]

În vederea reglementării emigrărilor musulmanilor din Dobrogea, au avut loc întrevederi între reprezintanții guvernului dela Ankara şi d-nii Savel Rădulescu, subsecretar de stat la Ministerul de Externe şi Mircea Cancicov, subsecretetar de stat la Ministerul Agriculturei, care au dus la întocmirea unui proiect de convenții, ce reglementează şi soluționează definitiv întreaga problemă.

Zilele trecute acest proect a fost supus Consiliului de Miniştri, care şi-a dat asentimentul său, autorizând totodată pe d-nii Savel Rădulescu şi Mircea Cancicov de a semna în numele guvernului român proectul de convenție propus a se încheia cu guvernul republicei turceşti, prin care se reglementează emigrarea în Turcia a populațiunei musulmane din județele Durostor, Caliacra, Constanța şi Tulcea, precum şi transferarea proprietății statului român.

---

[30] xxx *Pentru turcii cari emigrează*, în „Dobrogea jună”, XXXII, 8 aprilie 1936: 1.
[31] xxx *Alți emigranți turci*, în „Dobrogea jună”, XXXII, 13 iunie 1936: 2.
[32] xxx *Emigrările musulmanilor*, în „Dobrogea jună”, XXXII, 4 august 1936: 1.

Deasemeni d-nii Savel Rădulescu, subsecretar de stat la Ministerul de Externe şi Mircea Cancicov, subsecretar de stat la Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, au fost autorizaţi a îndeplini şi toate formele pentru punerea în aplicare a nouei convenţii.

DIN DOLEANȚELE POPULATIEI MUSULMANE DIN DOBROGEA[33]

– CE NE DECLARĂ UN INTELECTUAL TURC –

Cu prilejul congresului Uniunii Agrare ținut în localitate duminică, d. Ibadula Mustafa, profesor la şcoala musulmană, a arătat în cuvinte mişcătoare situaţia nenorocită a unei populaţii îndemnate să emigreze. Cum problema este de actualitate, ea fiind de interes politic şi naţional, ne-am adresat d-sale, rugându-l să ne dea lămuriri în această privință. D-sa ne-a spus următoarele:

„Populaţia musulmană îndeletnicindu-se cu plugăria în majoritatea ei ca şi poporul românesc, ca şi plugarii români, a trecut prin aceiaşi criză, aceleaşi racile au ros munca lor, astfel că între unii şi alţii s'a închegat nu numai înţelegere, dar chiar o dragoste frățească.

Ca unul care cunosc populaţia musulmană şi îi ştiu durerile voi arăta o parte din doleanţele ei.

Populaţia musulmană doreşte să dispară amestecul politicei de partid din instituţiunile sale religioase, iar printr'o lege de definitivare a clerului şi învăţătorilor musulmani, numindu-se în aceste posturi elemente cu calificaţia cerută, s'ar ridica nu numai prestigiul şcoalei şi al bisericei noastre, dar s'ar termina şi cu un sistem nenorocit care tocmai în aceste instituţii nu-şi are rostul.

O mai bună salarizare a hogilor şi învăţătorilor şi să se scoată comitetele comunităţilor de sub influenţele politice, lăsându-se alegerea membrilor din conducere prin libera alegere a populaţiei musulmane

Să se repare nedreptatea făcută unora din demobilizaţii musulmani prin împroprietărirea lor şi prin colonizarea celor fără pământ în regiunile locuite de musulmani.

Cu aceste măsuri şi prin solidaritatea noastră a tuturor românilor de religie musulmană, plugari, muncitori sau cărturari, cărturari mai ales, socotesc că exodul populaţiei musulmane din Dobrogea către Anatolia ar înceta şi astfel elementul musulman loial şi devotat intereselor ţării, cu un rol însemnat în alcătuirea etnică a provinciei noastre şi care a susţinut totdeauna să se integreze în viaţa statului român, va contribui la statornicirea stăpânirii româneşti din Dobrogea.

Noi vom rămâne întotdeauna alături de nobilul popor român, de care suntem indisolubil legaţi şi cu ale cărui interese şi aspiraţiuni ne-am identificat în totul şi cu care înţelegem să trăim în cea mai deplină armonie şi frăţie fiindcă nu putem găsi nicăieri o mai mare înţelegere şi solicitudine ca în patria noastră adoptivă".

---

[33] xxx *Din doleanțele populatiei musulmane din Dobrogea*. – Ce ne declară un intelectual turc, în „Dobrogea jună", XXXII, 25 noiembrie 1936: 1.

UN EMIGRANT TURC REVINE ÎN ROMANIA[34]

Jandarmii din comuna Ghelengic, județul Durostor, au înaintat în judecata consiliului de război din Constanța pe turcul Iusein Abduraman Memet, care a intrat fraudulos în țară.

Numitul a emigrat în toamna anului 1934 în Turcia împreună cu tatăl său şi a fost colonizat în Anatolia. Neconvenindu-i situația de acolo, s-a îmbarcat fraudulos pe un vapor şi a ajuns în portul Constanța, pe unde s-a furişat fără a fi prins de autorități. Ajungând în comuna sa natală, el a fost arestat totuşi de jandarmi. În declarația dată, el spune că emigrații nu o duc chiar aşa de bine în Anatolia, şi că foarte mulți dintre ei regretă că au părăsit vechea lor patrie „adoptivă", unde erau destul de mulțumiți.

SELAMETLÂK[35]

Problema emigrării musulmanilor din Dobrogea noastră nu se pune astăzi pentru prima oară – oricât ar voi-o unii de actuală. E un proces vechiu acesta, care, din cauze şi la epoci deosebite, se deslănțuie cu mai multă ori mai puțină intensitate.

După prietenul şi colegul Halit Omer din Bazargic, cu care am avut mai de mult plăcerea unei lungi discuțiuni în această privință, înapoierea musulmanilor spre pământul părintesc ar apărea foarte firească. Ar fi procesul apelor, care, invadate cândva până'n preajma Vienei, s'ar întoarce treptat, la matcă.

Şi totuşi – va conveni chiar amicul Halit –, între timp s-au produs statorniciri, care nu se rup astăzi cu inima aşa de uşoară. Sunt emigrări care înseamnă adevărate şi adânci dezrădăcinări – şi se cunosc mii de cazuri de oameni cari deşi ajunşi la „pământul părintesc", nu se simt de loc „acasă". Nu ne propunem însă să discutăm în aceste rânduri cauza şi esența însă-şi a emigrărilor, care au fost şi rămân „problemă" pur administrativă. Căci – ori ce s'ar spune – răsună şi azi tot atât de peremptorie constatarea strigătului din 1889 în Parlamentul Țării al lui Mihalache Kogălniceanu că *„Turcii nu emigrează din Dobrogea împinşi atât de fanatismul lor religios, cât din cauza perceptorilor cari sunt mult mai răi de cât ienicerii din Turcia"*...

Emigrările acestor admirabili cetățeni îmi readuc însă totdeauna aminte o întâmplare din copilărie şi aceasta aşi voi s-o povestesc astăzi.

Era într'o zi de toamnă târzie şi rece. Şedeam cu tata alături în fața mangalului din băcănie, aşteptând să se coacă roşcovele şi nucile ce le înfundasem în spuză.

Deodată apar doi bătrâni musulmani din Enghez[36].

– Plecăm, ciorbagi, şi am venit să ne socotim.

Porunci tata două cafele sadé şi scoase terfelogul în care ținea „conturile" tuturor muşteriilor, cari se socoteau din an în an, după isprăvitul harmanilor.

---

[34] xxx *Un emigrant turc revine în România*, în „Dobrogea jună", XXXII, 20 decembrie 1936: 3.

[35] Const.N. Sarry, *Selametlâk*, în „Halk" („Poporul"), II, nr. 15, 20 februarie 1937: 1; reprodus în „Dobrogea jună", XXXIII, 24 februarie 1937: 1.

[36] General Scărişoreanu.

– Apoi tu, Ali, datorezi cam vre-o 1.200 groşi (300 lei) iar tu, Memet, vre-o 1.400 (350 lei).

– Ştii, ciorbagi, că anul trecut nu a fost tocmai bun. Dar fiindcă noi încă de astă primavară, în vederea plecării la „pământul sfânt", ne-am vândut tarlalele de aci, trebue cu orice preț să plecăm. Dar n-o putem face asta, fără să ne fi achitat datoriile. Uite, îți plătim jumătate şi de rest te rugăm să ne ierți. Dar să ne ierți din toată inima, noi nu pornim la drum, că acolo nu ne primeşte bine Profetul.

– Vă iert din tot sufletul, le răspunse tata, că mi-ați fost muşterii credincioşi ani şi ani de zile. Drum bun să vă dea Allah.

Le primi groşii şi ca semn manifest de iertare, le dete şi câte un „selametlâk": câte o basma roşie umplută cu năut şi stafide ...

Ce timpuri, ce moravuri!

Const.N. Sarry

TOT EMIGRAREA TURCILOR[37]

Oricât de firesc s'ar înfăţişa, fenomenul merită totuşi a fi reținut şi examinat în toate laturile lui. Mai ales în cea umană, fiind vorba de nişte cetățeni până azi ai Țării noastre cari s-au dovedit, timp de decenii, leali şi corecţi atât față de Stat cât şi față de conlocuitorii lor şi – dată fiind mulțumirea relativă în care trăiau aci şi pe care cei plecați, suntem pozitivi informați, în imensa lor majoritate, o regretă – al căror ultim exod în masă n-a putut fi decât stârnit de cauze şi agenți exteriori.

Da, *stârnit*, subliniem şi menţinem cuvântul. Iar factorul principal – poate, un idealist sau un naţionalist pripit – e foarte binecunoscut şi rezidă în plină capitală a țării româneşti.

Aşa cum le-a aprins însă fanatismul şi i-a pus literalmente pe drumuri, tot aşa excelenţa aceasta trebuia să le poarte şi desăvârşita lor grijă, până la capăt; şi nu să-i trimită la o pieire sigură. Pieire, fireşte – fiindcă împropietărirea pe *un hectar* de cap de om, în nişte ţinuturi atât de sterpe şi cu un climat altul decât cel în care se obişnuiseră, nu poate să însemne altceva decât nimicirea lor neînlăturabilă.

Şi e destul să cităm un singur exemplu: din 300 familii emigrate din comuna Kocimar, judeţul Caliacra, s'au şi stins 200 până astăzi.

Cu toate extraordinarele măsuri luate, parvin totuşi scrisori la cei rămaşi printre noi, în care se descriu întâmplări sfâşietoare de durere şi de lipsă ...

Dar, se vor găsi, poate, oameni mai tari de suflet, cari să spună: – La urma urmelor, aceia cari au umblat după „moşi pe groşi" ce-au căutat, şi-au găsit. Este treaba guvernului turcesc, care le-a făgăduit munți de pilaf, să se frece cu ei pe cap, de acum înainte! Ar fi şi acesta un fel de a închide discuțiunea. Dar, vedeți, atmosfera creată de ultima emigrațiune, a copleşit şi pe acei musulmani cari nici în gând n-au avut şi n'au, s-o clintească din loc. Fiindcă, orice le-ar povesti agenții provocatori, ei sunt convinşi că tot țara românească rămâne adevăratul rai al lui Mohamet!

---

[37] Const.N. Sarry, *Tot emigrarea turcilor*, în „Dobrogea jună", XXXIII, 31 august 1937: 1.

Şi din nenorocire şi absolut pe nedrept, li s'a făcut şi acestora viața foarte grea, prin bănuiala la care sunt puşi zilnic, de a se înstrăina de România. Nu înşirăm aceste greutăți, dar ele sunt aproape de mintea fiecăruia din noi.

Deținem în privința acestor cazuri, pe cari pentru motive binecuvântate nu le dăm la iveală. Ele sunt însă, după o vorbă celebră, mai mult decât crime: sunt greşeli, mari greşeli! Ce trai mai e în definitiv, acela, când cu cine te întâlneşti, oficial sau particular, te şi întreabă:

– *Hei, tu când îți iei catrafusele?...*

Şi sunt: ofițeri activi în armata română, funcționari şi demnitari publici, profesionişti liberi, plugari de seamă, muncitori de tot felul, mii, zeci de mii de oameni şi cetățeni de toată isprava şi de toată nădejdea, cari stau în permanență sub această stare de îndoială şi batjocură, cu totul nemeritată şi tot pe atâta de critică.

Va conveni toată lumea, că situațiunea aceasta înăuntrul unei bune părți a populațiunei dobrogene, nu poate fi decât dăunătoare din multe puncte de vedere. Şi guvernul român, care are şi trebue să aibă grijă de pământurile musulmanilor cari pleacă, e bine să se îngrijească puțin şi de sufletele celor cari rămân. E, poate, şi o chestiune de ordine de stat.

Const.N. Sarry

EMIGRAREA TURCILOR[38]

Aproape în fiecare zi, presa înregistrează convoiuri de locuitori turci din Dobrogea, cari emigrează în Turcia.

Aci, la Constanța, la intrarea în oraş, s'a statornicit, în fața cimitirului musulman, un fel de lagăr, vecinic cu alți locuitori, o îngrămădire asiatică de corturi, căruțe, vite, copii, câini etc.

Sunt acolo turcii cari emigreză şi aşteaptă plecarea vaporului.

În repetate rânduri ne-am ocupat aci de această chestiune, căreia observăm că de către forurile oficiale nu i se dă meritata importanță.

Lăsăm de o parte ceeace se petrece cu pământurile şi bunurile mişcătoare ale acestor oameni şi cari sunt cumpărate pe nimic de anumiți acaparatori şi speculanți cari fac astfel afaceri frumoase.

Lăsăm de o parte faptul că de pe urma paşapoartelor turcilor, au răsărit în Dobrogea Nouă unele foarte impresionante averi funcționăreşti.

Lăsăm, iarăşi, de o parte faptul că turcii plecând, mâna de lucru în agricultură s'a împuținat.

Este cazul să arătăm, că în unele ramuri agricole, turcii erau cei mai buni lucrători.

Dar ceeace trebue neapărat să nu lăsăm fără a se reacționa din partea noastră, este propaganda care se face pentru emigrare. Pentrucă aci este o escrocherie.

---

[38] Ion Neicu, *Emigrarea turcilor*, în „Dobrogea jună", XXXIII, 11 septembrie 1937: 1.

Pe de o parte, agenți plătiți, ştim de cine, promit bieților turci toate bunătățile, iar pe de alta, când ajung „la Anadol”, dau de nevoi, de sărăcie, de boală şi de moarte în masă.

Nu sunt rare cazurile când autoritățile noastre au a face cu emigranți turci cari au fugit înapoi din Turcia, călătorind clandestin – cazuri ce pe zi ce trece se înmulțesc. Prin urmare, propaganda este o înşelătorie ordinară.

Cel puțin din considerațiuni umanitare şi de justiție, trebue oprită.

Fenomenul emigrării, cum am mai spus, nu poate fi oprit. El este un fapt istoric şi deci inevitabil. Dar dacă e un fapt istoric, el nu poate şi nu trebue să devină o afacere pentru câțiva.

Să se ia deci măsuri.

Ion Neicu

TURCII[39]

Iată un popor adus de furtuna năvălirii pe meleagurile Dobrogei unde zăboviră cinci sute de ani, pornind pribegi în carele acoperite de rogojină în chip de coviltir, către Anadol, de unde veniră, sau către Tracia.

Pornesc convoaie din şiruri lungi de care asemenea celor în cari veniră pe atunci de cai, boi, bivoli sau cămile, care cu osii de lemn primitive spre a le ascunde bruma de avut şi a-i feri de ploaie şi arşiță. Fesurile cu cealmale, ferigelele pestrițe ale câzâlbaşilor şi cele negre ale simiților şi şiilor, mai împestrițează încă convoiul care le duce pe ultimul lor drum ca un convoi alegoric, ştiind că la granița republicei vor fi alungate reliquele sultanatului. Păşesc greoi prin colbul drumului, se leagănă vitele în jug târându-şi picioarele alene pare că ar vrea să mai zăbovească pe acest pământ care poartă în adâncul său osemintele generațiilor de cinci secole.

În Dobrogea, în horstul acesta care domină semeț câmpiile din juru-i i-a primit odinioară toată asprimea timpului, descrisă de Ovidiu dar s’au încăpățânat să rămână credincioşii lui Mahomed. Durară pe întinsul stepei şi în desişurile Deli-Ormanului (pădurii nebune), aşezări şubrede pe cari vânturile cari bântue regiunea, le vor împrăştia, nelăsând vestigiile secolelor.

Ici-colo, privirile sunt oprite fugar de pietre albe răzlețite prin bălării; ele mărturisesc adăpostul celor cari au bătătorit cândva pământul acesta, dar şi ele vor dispărea adunate la temelia noilor gospodării, mormintele vor fi răsturnate de brazdă plugului, geamiile se vor prăbuşi şi odată cu toate acestea vor trece în imperiul tăcerii, uitării, şi o viață cu sbuciumul şi povestea ei.

Ceva, rămâne totuşi în ciuda vremuirii şi împrejurărilor politice, rămâne farmecul pe care l-au dăruit ei locurilor acestora, rămâne moştenirea sufletească şi basmele orientului împărtăşite de ei. La răscrucea aceasta dintre două lumi am poposit noi milenii şi în secolele ultime când curentele religioase şi literare se

[39] Nic. St., *Turcii*, în „Graiul neamului”, I, nr. 1, 15 septembrie 1937: 2.

întrepătrundeau, noi am cules, am prelucrat şi ne-am însuşit. Avem aşa dar, în noi, rezonanțe turceşti cari s'au sălăşluit în acest timp. E suficient să privim la satele înşirate pe malul drept al Dunării, sate româneşti şi ne vom da seama de ceeace a însemnat convieţuirea noastră cu turcii. Cine s'a întrebat ce viaţă au dus aici?

Azi se duc, se mistue în orizont convoiurile de repatriaţi, ei duc cu ei strigarea muezinului, sub privirile înroşite ale soarelui şi îndemnaţi de luna nouă arborată ca o semilună, pe singurul colț care mărturiseşte gloria de odinioară, cetatea Medgidi-Tabia şi farmecul oriental al Deli-Ormanului.

Nic. St. Profesor

TRIBUNA LIBERĂ

TĂTARII DIN DOBROGEA ŞI PROBLEMA CRIMEEANĂ. ÎN JURUL UNUI DENUNȚ[40]

Muftiul jud. Constanța a fost reclamat de nişte iresponsabili că ar fi un element periculos siguranței de stat şi că ar activa pentru problema crimeeană.

Vom lămuri mai întâi ce se înțelege prin problema crimeeană. Pentru oamenii de bună credință, dublați de calitatea de buni cunoscători ai situației geo-politice a Europei, problema crimeeană este o problemă de justiție internațională, o problemă care îşi aşteaptă deslegarea de foarte mult timp, constituind unul din spinii cari întrerup rotunjimea orizontului poltic al Europei de Est.

Este o problemă internațională, fiindcă există un popor al Crimeei, care locueşte actualmente acel pământ şi care a cerut şi cere neîncetat eliberarea sa de sub jugul Rusiei Sovietice. Acest popor are un trecut, o istorie care oglindeşte o viață națională de sine stătătoare în decursul veacurilor. A fost supus cu forța de Rusia la 1783. S'a declarat independent în 1917 prin votul Adunării Naționale, care s'a întrunit la Bacce-Saray, sub preşedinția lui Celebi-Gihan şi s'a opus în mod eroic în fața puhoaielor bolşevice ce-l cotropeau în 1918. Deci este un popor nedreptățit, care luptă cu sacrificiul vieții atâtor fii ai săi pentru redobândirea libertății sale pierdute şi care cere, pe baza drepturilor sale imprescriptibile, opiniei publice mondiale asistența morală a acestuia. Aşa este şi aşa trebue înțeleasă problema crimeeană de cei ce sunt de bună credință.

În Dobrogea, chestiunea crimeeană constitue un element de intrigă, sau un foarte bun mijloc speculativ, de care te poți servi oricând pentru a lovi pe cineva.

Să ne explicăm. Turco-tătarii din Dobrogea, din punct de vedere cultural şi social lasă mult de dorit. Aceasta nu-i un secret pentru nimeni. Tineretul intelectual al acestei populațiuni, văzând starea de mizerie în care vegetează marea massă a consângenilor lor, a păşit, deşi cu pasi timizi, la unele măsuri de îndreptare. Acest merit îl au fără părtinire învățătorii noştri, acei învățători săraci, cari, cu salariul lor

[40] Temur Tornu Eiub, *Tătarii din Dobrogea şi problema crimeeană*. Tribuna liberă, în „Dobrogea jună", XXXIV, nr. 157, 28 septembrie 1938: 2-3.

de suplinitori (chiar de ar sta 20 ani în post), se luptă zi de zi într'un fund de cătun dobrogean să ridice moralul acestei populații roase de cele mai mari flagele: analfabetismul şi sărăcia, se luptă contra analfabetismului. Învățând copiii satului, le înalță moralul dând serbări culturale, creând biblioteci şi în acelaş timp pătrund mai adânc realitățile lor amare.

Speculatorilor, uscăturilor morale ale acestei populații, acest început de luminare prin cultură le-a părut dăunător, bine înțeles, situației lor de lipitori ale unei societăți până eri în letargie. Şi atunci au început intrigile: că aceşti învățători ar fi agenți ai mişcărei crimeene, că ar fi iredentişti, ajungându-se să se spună că sunt şi comunişti. Acum câțiva ani, o învățătoare din Bazargic a fost destituită din învățământ, sub învinuirea de a fi afiliată mişcărei crimeene. Tot pe vremea aceea, pare-mi-se, un învățător foarte harnic dintr'un sat de lângă Constanța a pățit la fel pentru acelaş motiv. Numărul acestor sărmani oameni, cari s'au făcut vinovați de faptul că au muncit în mod dezinteresat la luminarea celor din jurul lor, este mult mai mare. Acum câteva luni un alt învățător din jud. Constanța a fost tradus în fața Tribunalului militar, care, găsindu-l nevinovat, bine înțeles l'a achitat.

Iar acum câtva timp, muftiul jud. Constanța, care făcea parte tot din rândurile învățătorilor, a fost reclamat că ar milita pentru cauza Crimeei, şi mi se pare că s'a trimes ordinul de a se face o anchetă.

Într'adevăr, problema Crimeei găseşte un mare răsunet în sânul populației turco-tătare din Dobrogea. Şi faptul e foarte explicabil: românii americani, prin nenumărate meetinguri, au făcut cunoscută opiniei publice americane în timpul războiului dreptatea cauzei româneşti fără a înceta un moment a fi foarte loiali cetățeni americani. Ardeleanul din secolele trecute, de subjugare şi împilare a fost forțat să emigreze în America, de unde a privit cu dragoste şi nostalgie pământul Ardealului şi a cărui liberare a dorit-o din tot sufletul.

O parte din populația Crimeei, în urma grozavelor împilări ruseşti, a fost forțată să emigreze în Dobrogea şi Turcia, de unde a privit întotdeauna cu nostalgie şi dor pământul său natal. Astăzi, când există un curent puternic de libertate națională în Crimeea, cu toată teroarea deslănțuită de bolşevici, tătarii din Dobrogea, Turcia, Bulgaria şi Polonia privesc cu toată simpatia cuvenită spre pământul lor natal. Este logic să fie aşa. Pentru acei ce sunt de rea credință însă, acest lucru înseamnă lipsă de loialitate față de statul român, iredentism, comunism şi câte şi mai câte – deşi poate numai acestei populații nu i se poate imputa lipsa de credință față de Statul şi Poporul Român. Populația turco-tătară din Dobrogea şi-a făcut un titlu de noblețǎ din această lealitate față de Patria ei adoptivă – lealitatea isvorâtă din simțământul său atavic de a fi credincioasă jurământului prestat. Acest jurământ de credință, prestat de numita populație în martie 1878 față de Statul român, a fost şi este considerat de tineretul turco-tătar din Dobrogea ca o tradiție de onestitate politică, pe care îl va păstra întotdeauna neştirbit în frumusețea lui morală.

Trebue să se ştie un lucru: că această populație, care a constituit într'adevăr un exemplu de minoritate etnică, pildă de devotament față de România, are dreptul de a se cultiva în spiriul culturei sale. A ne cultiva în spiritul tradiției noastre, în

spiritul mentalităţei şi limbei noastre, este un drept elementar, pe care se cade să-l avem pe deplin.

Iar mizerabilii din sânul nostru, cari sub masca unei ipocrizii interesate au semnat, sau acei cari i-au îndemnat, să facă un denunţ în contra actualului muftiu, să ia aminte că acest lucru nu li se va ierta niciodată şi deacum încolo îi va urmări dispreţul nostru veşnic.

Temur Tornu Eiub

O CONSTATARE DUPĂ PLECAREA TURCILOR[41]

Zilele trecute am fost prin mai multe sate de colonişti şi i-am găsit pe toţi voioşi şi muncind bucuroşi la seceriş şi la prăşitul porumbului, mulţumind că bunul Dumnezeu a dat ploaie la timp. Am trecut şi în câteva sate, altă dată locuite de bunii mei prieteni, de cari îmi amintesc cu drag, blajinii turci şi loiali faţă de ţară, dar care acum au părăsit căminurile lor, astăzi pustii şi pline de jale. Ceşmelele altă dată îngrijite, din tată în fiu, ca o tradiţie pentru turci şi ghiolurile altă dată răcorind setea vitelor, astăzi s'au uscat şi nimeni nu le mai îngrijeşte. Pietrele cişmelelor au căzut şi nimeni nu le-a pus la locul lor, canalele stricate şi nereparate. Turcii bătrâni cu limbă de moarte, lăsau grijă urmaşilor să îngrijească de cişmele, drumuri şi ghioluri. Toate acestea au produs asupra mea, o profundă impresie şi ar fi de dorit, ca coloniştii, în special macedonenii cari au trăit timp îndelungat la un loc cu blajinii turci, să îngrijească aceste cişmele şi ghioluri părăsite, pentru îndestularea lor şi a vitelor de care au zilnic nevoie şi să lase ca o moştenire tinerilor pilda de fapte numai bune.

D. Ciotti

DE CE EMIGREAZĂ TURCII[42]

de *Selim Abdulachim* deputat

Dintr'un început trebuie exclusă absolut ideia că această emigrare s'ar datora vre-unor nemulţumiri de ordin general, administrativ sau politic.

Ca musulman cât şi în calitatea mea politică de deputat, socotesc că e o datorie de conştiinţă să declar aceasta.

Noi musulmanii, suntem recunoscători Statului şi poporului românesc cât şi autorităţilor dobrogene pentru larga toleranţă arătată în permanenţă tuturor nevoilor şi manifestărilor noastre culturale şi religioase, şi faţă de tratamentul nu numai civilizat, ci şi uman de care ne-am bucurat şi ne bucurăm în Dobrogea reintrată de peste şease decenii în alveola ei etnică firească.

---

[41] D. Ciotti, *O constatare după plecarea turcilor*, în „Românul”, XII, nr. 187, 14 iulie 1939: 2.
[42] Selim Abdulachim, *De ce emigrează turcii*, în „Răsăritul”, I, 8-16 octombrie 1939: 1.

Nu se poate iarăşi tăgădui nici solicitudinea largă, deosebită ce ni s'a arătat primind copiii noştri în şcolile înalte, în condiţiuni excepţionale, fără concurs la început şi cu burse de stat, dându-ni-se astfel posibilitatea să ne creăm o pătură numeroasă de intelectuali: ingineri, medici, veterinari, profesori, chimişti, jurişti, magistraţi şi avocaţi, artişti etc.

Nu se poate tăgădui nici faptul că în bugetul ţării, în bugetele comunale şi judeţene s'au înscris totdeauna sume relativ importante pentru întreţinerea şcolilor şi geamiilor noastre, cât şi pentru plata personalului de cult şi învăţământ.

Pe de altă parte, atât oficialitatea cât şi poporul românesc şi-au manifestat regretul sincer pentru plecarea musulmanilor, de oarece existenţa acestui element muncitor nu poate constitui nici un pericol pentru ţară.

Musulmanii totdeauna au refuzat să se constitue ca entitate etnică aparte, cu revendicări speciale. Musulmanilor dobrogeni le repugnă denumirea de minoritar. Ei s'au contopit şi s'au indentificat complect cu poporul românesc, considerându-se români şi numai români cu aceleaşi aspiraţii, cu aceleaşi năzuinţi ca obştea poporului, cu interesele statului românesc.

Atunci, de ce emigrează? Emigrarea musulmanilor – turci şi tătari – are cauze multiple, cele mai multe de ordin psihic.

Suntem în faţa unei probleme istorice. Valul musulman revărsat în cursul istoriei până la Dunăre, şi chiar peste Dunăre, este azi în retragere. Aci intră în joc şi un miraj născut odată cu renaşterea Turciei de azi.

O propagandă conştientă sau inconştientă a creiat o stare de spirit aproape mistică în populaţia musulmană şi un curent care odată pornit e greu de oprit.

De această stare de lucruri suntem de vină, în prima linie, noi intelectualii musulmani dobrogeni.

Lipsa noastră de înţelegere şi solidarizare, politica de partid, pătimaşe, invidiile şi ambiţiile puse în slujba aşa ziselor partide de guvernământ, ne-au depărtat de popor, pe care l'am lăsat pradă sugestiilor şi propagandei pentru emigrare.

Am contribuit la desbinare şi ură, am lăsat ca instituţiile noastre culturale şi religioase să fie transformate în agenturi politice, fără de a satisface nici una din nevoile noastre specifice. Din această cauză populaţia musulmană, fiind desbinată şi învrăjbită şi cu sufletul deprimat, a fost firesc ca să caute un refugiu, lucru ce i-a îndemnat pe mulţi la emigrare.

Vinovaţi, în bună parte de această emigrare, suntem chiar noi musulmanii, cari n'am fost solidari şi nu ne-am înţeles rostul nostru în rândul celorlalte naţionalităţi conlocuitoare.

Azi ne-am trezit. Noua aşezare a ţării, datorită intuiţii geniale a marelui nostru Rege, a adus înfrăţirea în locul vrajbei şi luptele fraticide au încetat.

Intelectualii musulmani şi-au strâns rândurile şi prin puterea solidarităţii lor vom înlătura cauzele emigrării. Vom căuta să reparăm toate relele şi păcatele trecutului. O mai bună salarizare a hogilor şi învăţătorilor, împroprietărirea demobilizaţilor excluşi dela beneficiile legilor ar înlătura principalele cauze ale emigrărilor şi ar introna liniştea şi armonia în sânul populaţiei musulmane care, în urma acestor realizări şi a unei situaţii materiale mai bună, ar constitui un factor folositor patriei lor adoptive.

The Emigration of the Muslims from Dobrudja in the Interwar Period – Romanian Contemporary Opinions and Appreciations

STOICA LASCU

The historical sources regarding the sociopolitical aspects of Dobrudja's Muslims during the interwar period includes also the published press (Romanian language, not Turkish) of that time; both the Dobrudjan one – of the four counties (Constanța, Tulcea, Durostor, Caliacra) – as well as the one in Bucharest (but also other great towns of Romania), which host numerous and precious information regarding the emigration of some Romanian citizens of Turkish or Tatar descent. They allude to the – social and economic, above all – causes of these demographic shifts; they shed light upon the sympathies and regrets – pertaining to emigration – of known Romanian journalists, of the Romanian authorities in general; they express the gratitude of the leaders of the Muslim Community towards the Romanian State, respectively the Community's urging its members not to leave the birthplaces of their parents and grandparents – in the same time warning against the unknown and incertitude of making a new beginning (in the Turkish Republic).

The testimonies presented are but a few examples of the hundreds and hundreds of articles referring to the general status of the Muslims in Dobrudja, especially to the problem of their emigration.

THE EMIGRATIONS OF THE MUSLIMS. ONE WRONG STEP[1]

In the "Işic" [The Light] newspaper, which is published in Medgidia under the leading of Messrs Dr. I. Themo and Kemal Gevdet Efendi, I read the article *Încă boala emigrării* [Still the emigration disease], which shows the fatal consequences of these kind of facts.

I carefully observed this painful problem and quite fragile and I saw with satisfaction that, among others, Mr. Abdulhakim Selim, graduate from the Seminary, by very good words, is also showing the causes which determine the Muslim from New Dobrudja to emigrate. But let me believe that not only the material situation is determining this misfortune but also another important aspect, which is hiding under the mask of the political question.

[1] Ahmed Meneşi, *Emigrările musulmanilor. Un pas greşit*, in "Dobrogea jună" [Young Dobrudja], X, no. 17, May 15, 1914: 1-2.

Another letter from Dobrich, addressed to the "Işic" newspaper, said that a part of the Muslim population from here started to emigrate after the rumour that the Romanian State will introduce here the military laws and that soon will start the recruitments in the basis of these laws and also because in Romania the military service is very hard.

Now we should discover the causes of this emigration which, for us, the Muslims from Old Dobrudja, is painful enough and which made me think that during the campaign in Dobrici with the 13th Artillery regiment, I had the occasion to talk with many Muslims from there who were very glad with the occupation of the Quadrilater and who had a sympathy for the Romanian nation and state, but who had also many wrong ideas spread by their deadly enemies, the Bulgarians. This can be also proved by the fact that the Muslims from New Dobrudja have been under the domination of Bulgarians and the latter ruled as they wanted and brought them in an intolerable state of bigotry and eventually their word came to be listened by all the Muslims from there. So that the Bulgarians, who are the greatest enemies of the Romanian people, want anyway, to cast the seed of discord among Muslims, telling them that the Romanian state will destroy any intellectual forces by its exceptional military and cultural laws.

I did not believe the Muslim population from the Quadrilater to have such wrong ideas while they were affectionately waiting the arrival of the Romanian army which represented their salvation and that of those 3,000 cohabitant prisoners fallen into the hands of Bulgarians and about whose fate nobody knows.

Do the Muslims forget this? Do they believe it is better to trust the deceptive words of the Bulgarians than the sincere deeds of the Romanians? Do you fear to perform the military service in Romania? Do you know the difference between the Romanian and Bulgarian armies and the superiority of the first one?

Dear brothers! I know very well that until now none of you had the happiness to perform his military service in Romania in order to have the possibility to see with conviction the superiority of the Romanian army compared with the Bulgarian one.

The Romanian army is among the well-organized and modern European armies. Do you forget the barbarisms made by the Bulgarian armies which did not spare even in the babies their mother's arms? Do you forget so quickly the joy and the love with which the Romanian army arrived for saving you? Which one is superior?

In Romania the military service takes two years and the recruited soldiers are assigned in the regiments from their counties, so that any soldier is close to his family. Not to mention that the Muslim soldiers receive special attention from their chiefs, and exceptions are made for them.

So if we, who joyfully embrace the military service as the most sacred symbol of the Prophet, who are very grateful for the good or the bad, who possess a holy conscience and love for the country in which we are born and live, trust the words of our deadly enemies who want our disaster, if we run from the army, then we will certainly deny all these mentioned above and we will show that we are confused and that we are nothing else but some bastards who do not take into

account even the most sacred commandments of the Koran. In this case, instead of a life of cowardice, it is preferable to die like a hero! Because if we realized the sympathies that the Muslim population of Romania enjoys and if we saw the reality of facts, then we would see that being a Romanian soldier represents for us the greatest pride.

My brothers! We owe a lot to Romania because is the only state which loves us and protects our interests. We are Romanian peasants and we enjoy the same privileges as Gheorghe or Niculae and it is great difference between this and a crept Mihalof or Şmil.

Think about the brothers from Russia who bitterly fight against the danger that threatens them. One year ago, during the war from Ceatalgea, I had the possibility to discover a cohabitant, student at the University from Moscow, who scarcely knew his mother tongue. But they were not far from you, who only yesterday escaped from Bulgarians, who distorted your names from Mehmed into Memedof (f-) just like the poor brother from Transylvania (Ioan-Ianuş) etc. and threatened you with the denationalization!

Here in Romania you are free, nobody claims you to change your name into Mehmedescu; on the contrary, the Romanian is pleased when he sees that you respect and preserve your traditions. Regarding the religion, besides the fact that he allows you to have any God you want, he also encourages you by constructing religious buildings as the different mosques from the counties of Constanța and Tulcea, but especially the one from Constanța, which is built by Our Majesty King Carol I himself, to whom we will always remain grateful.

Besides all these, the Seminary from Medgidia is supported by the state, and from there we have so many moolahs with superior education. Moreover, it is also the acceptance in any secondary school by Royal Decree without exam and with royal scholarship, which is rarely seen elsewhere. From the counties of Constanța and Tulcea we have today many pupils in the normal and military schools, in gymnasiums and high schools, where they are prepared with all the light sources of the European culture and from whom the State and the Nation have so many expectations.

Apart from this, I found out that the Romanian State, which thinks a lot to its Muslims in who it trusts, will form Turkish regiments in New Dobrudja and for this it formed a separate class of Muslim pupils in the Military School in Craiova, pupils who are mostly from Silistra. Then it is planned the construction of some barracks with mosques and baths where the worthy and educated religious leaders will be sent.

I have also found out that the State and our beloved King took the initiative for the construction of a special hospital for the Muslim ladies from New and Old Dobrudja, who are daily dying of different diseases, especially when they give birth, because of the fanaticism that makes them not to call the doctor.

Dear brothers, look how much Romania can do for us. Do we need anything more? Now let me ask you, taking into account that until now you have been under Bulgarian domination, if you had the happiness to enjoy even a tenth part from which is here? Obviously you had not! Then, if we do not know how to use it, how to be thankful and how the reward the noble Romanian State for all the prosperity

it brings us, let us be sure that we will cause the destruction of this treasure of kindness, which is our entire happiness; and if we are going to continuously trust in the cunning words of some vipers, from the plague of which we are not yet healed and whose purpose is to throw us on the wandering ways, directing us to make a such *wrong step* in order to remove us from our new life, full of happiness, which the Romanian State is preparing us, then we will surely show that we are not so smart, although we are at the gates of the Occident and on the sky of a flourishing civilization!...

But even more bitter and painful is the fact that, once executed this precipitous step, there will be quickly achieved the crafty desires of our deadly enemies, who are not yet satisfied with the miseries they caused for so much time, but they still want to laugh at our sufferings. And then without doubt we will be sure that what we have done is bad and we will bitterly regret this hasty action, whose consequences will be hard to manage.

I am ending now hoping that you convinced yourselves of the hidden objectives of the enemies, who spread such unreal rumours, and that this wrong step cannot be considered a real fact; from all my heart I urge you to stay quietly at your homes, waiting the beautiful future reserved for you by the Romanian State.

Do your best to show as much gratitude to the nation which loves you. And if the circumstances are going to make the Romanian people to need the help of our arms, then we should run without fear and with any sacrifice we should try to defeat the enemies of the country which hosts us. Then, my brothers, we will prove not only to Romania, but to all the civilized states, that the Muslim people knows to reward the sympathy of Romanians and that we have the ancestral ambition of sparing even our blood for showing our gratitude.

Ahmed MENEŞI
Pupil at the Normal School from Jassy

PROTEST[2]

We lived hard times, we had enough intrigues, cunnings and rage from the Bulgarians. But it came the day when we can say out loud, that this nation has not spared any infamy in order first to mystify, to remove and then, finally, to subjugate us, the Muslim citizens who are born and are living in our Dobrudja.

We use to say “our” because the homeland is where we are born, where we live and where we feel that the land and everything around are ours!

And we rightly say *this* with all the heart, because our *real* homeland is the right Romania until today, the Greater Romania of tomorrow – Romania which has always embraced *all* its children, without discriminations and resentments.

We grew up under the shield of Romania, which from its own power and resources spread the light over us – helping us to have our schools and mosques as few other civilized countries have made it.

[2] Mustafa Hagi Abduraman, *Protest*, in “Dobrogea jună”, XIII, no. 3, November 30, 1918: 1.

Thus, we, the Muslims from Dobrudja, who are Turks in name only, have to be unconditionally grateful to Wallachia; we have to glory it, to defend it and to cry revenge to Bulgarians, who in any form or by any means would seek to steal our piece of Romanian soil.

We remember with horror their barbarity of 1913, when they demolished the mosques with bombs, they killed the children with no mercy, destroying everything in their way, thinking that in this way they will impose themselves – while Romania was building the most beautiful mosque, in Constanța, was receiving and maintaining the children of Turks in schools on the expense of the state, without any exam and without any difficulty.

The Muslim population in Dobrudja cannot be therefore united with those unconscious or coward persons, who, lured or under threat, could sign the statement of Bulgarians from Babadag, and who now will share the fate of this greedy, wicked and wild people.

Recent events have proven to all that only through kindness, justice and magnanimity we might step on the threshold of a solid victory.

On behalf of the conscious and grateful population, I write my protest against all sort of tricks from the part of the Bulgarians and I ask the good Lord to reward them by their heart and facts. We, the Muslim citizens from Dobrudja, will always seek to be worthy of our Country and King.

Mustafa Hagi Abduraman
Former professor in the Muslim Seminar in Medgidia

INFAMY[3]

Some telegraphic news, which could escape uncensored in the "Îndreptarea" [The Straightening] newspaper, reported that, in the meeting at 2 o'clock in Sobrania, two Turkish deputies said that, regarding the oppressions of the Romanian government in Dobrudja, the Muslims from this province would have the burning desire to be together with their compatriots from the limits of their common homeland, Bulgaria.

The information above, if it is not a Bulgarian figment, then it is an infamy. Nobody has been authorized to speak on the behalf of the Muslims from Dobrudja, who, as Romanian citizens, know where they can address the desires which animate them, how sincere and accurate can be the declarations of those gentlemen Sidky Mehmedof and Zumri Bey, who must know better than anyone else how sincere and serious was the Bulgarian-Turkish alliance and how cordial have always been the relations between the two nations, whether they belonged to one or another of the two states, whether they were cohabitating within "the limits of the common homeland – Bulgaria".

[3] Osman Gafar, *Infamie*, in "Dobrogea jună", XIII, no. 16, March 2, 1919: 1.

Important for us, the Muslims from Dobrudja, are the our relations with the masters of the country, which is also ours for forty years now – and these relations can not be influenced or adulterated by outside interferences.

We have found in our adoptive homeland and in our Romanian compatriots, a so great love like we had never aspire to from some real brothers and we want to show that we worth it.

The undersigned, elected mayor of a commune inhabited in its majority by Romanians, I can always be an example regarding "the oppression" suffered by the Muslims in Dobrudja from the Romanian administration.

If the argument launched by the Bulgarian official relation is the last bomb with which our neighbours try to captivate Dobrudja in front of the European Areopagus, then their situation can be deduced and their cause is definitively judged.

Osman Gafar
Mayor of the common of Hasiduluc[4]

THE MUSLIMS FROM DOBRUDJA AND THE BULGARIANS[5]

The Central Committee of Muslim communities from Caliacra county, regarding the unfounded statements of two alleged Muslim deputies from the Bulgarian Sobrania, makes the following declaration:

Regarding the statements of some alleged Muslim deputies in the Bulgarian Sobrania, according to which the Muslim element from Dobrudja would not want to remain under the Romanian administration, motivating that it suffers all kind of oppressions and that it has the burning desire to be unite with Bulgaria, on the behalf of the entire Muslim population from Caliacra county, "Caliacra Sanjak", whose legal representatives we are, we protest with all the energy against those unfounded, reckless and interested affirmations of some people who are not supposed to talk about the people from Dobrudja because they do not live here, or on the behalf of the Muslims from Dobrudja because they do not have mandate in the Bulgarian parliament.

The real parental solicitude which Romanian always had for the Muslim population, empowers us to declare that it would be a happiness for us that all our coreligionists from the Balkan Peninsula would be under a such kind protection like the Romanian one. Romania has constructed the monumental mosque from Constanța, it always founded schools and mosques, opening for us the doors of the Romanian schools, where the Muslim children study as scholars, it respected the honour, the wealth and the private life and stimulated the energies through the enlightenment and the economic prosperity of Muslims.

---

4 Cumpăna.

5 xxx *Musulmanii din Dobrogea şi bulgarii*, in "Dobrogea jună", XIII, no. 17, March 10, 1919: 2.

Bulgaria, instead, in 30 years, has destroyed entire Muslim villages, in order to strengthen its people, it stole the fortunes of individuals, leaving the population in the worst mess or forcing it to emigrate, and people endorsed the possessions of the Muslim religious cultural institutions, it fired mosques in order to take their lands, leaving us in the most deep dark, also in Romania, the lands of our schools and mosques have been taken from us under the ephemeral and the sad reminder of the Bulgarian occupation. Only a forced consent could bring us under the Bulgarian administration, but in this case we will fight to see ourselves to the warm bosom of the Romanian civilization, the only protector of Muslims.

The Central Committee of Muslim communities from Caliacra county: the county deputy mufti *Kusin Ruseni, Mustafa Riza, Hagi Mehmed, Abdurahan Hasan, Abdula Roinedris, Agamat Hagi Talovat, Rusiv Beclir, Veli Hagi, Eniru Talip, Mustafa Hasan Mehmed, Osman Bosniacoglu*

THE EMIGRATION OF THE MUSLIMS[6]

This question, regarded, by any aware Romanian, as a *national* one – the Turkish population, being considered indispensable in Dobrudja, both from economic point of view, as working factor, and also under political aspect, as a moderating element –, is not for the first time publicly discussed. In a meeting of the Chamber in March 1889, Mihail Kogălniceanu, this great friend and expert of the trans-Danube province, referring himself to the same matter regarding the emigration of Muslims, said:

I protest and declare that there are not accurate the assertions which are made by our authorities and especially the financial ones, that the Turks cannot live under our rule, being fanatic and that is the reason of their emigration.

It may be possible that during the war the Turks have emigrated because of these ideas, but those who are now emigrating, are running only because of the difficulties they have to suffer, because the collectors are merciless and in this regard there are reports of the auditors, who are denouncing themselves the ministry because there the administration is horrible.

And later on:

I had the honour to talk with the president of the Council[7] *and to tell him that this country, which is the piece of land which justifies the loss of Bessarabia*[8]*, is groaning under tax collectors and notaries, who are worse than the janissaries from Turkey.*

Mr. prime-minister answered: You are right!

[6] Const.N. Sarry, *Emigrarea musulmanilor*, in "Dobrogea jună", XVIII, no. 226, October 3, 1924: 1.

[7] Council of Ministers – Th. Rosetti (November 12, 1888-March 26, 1889).

[8] In fact, the loss of the three counties (Cahul, Bolgrad, Ismail) from Southern Moldavia between Prut and Dniester (included in 1812 within the Russian Empire), counties which have been returned, in 1856, to Moldavia.

As we may see, the history is repeating. The emigration of Muslims from Dobrudja started taking again worrying proportions, as we proved it in a precedent number, and it is publicly discussed without the tax collector and the notaries – simple representatives and executants of an unfortunate system – to be the only or the main culprits and without a Romanian with the authority of Kogălniceanu to be able to reveal it.

And still, the question deserves to be mentioned and discussed by all the Romanians with responsibility in this country, taking into account the importance of the Muslim element in the economic structure and in the political composition of Dobrudja and, moreover, because it is no doubt that this emigration cannot be stopped by office orders or coercive measures, when the execution bodies themselves, from a narrow conception or from a pure material interest, are eluding those dispositions, and are even encouraging the emigration in order to seize for themselves with small prices the cattle and lands of the emigrants or to give them so some corrupting agents. With this goal, to those statesmen who consider this study and the consequences of these migrations of real use, we propose to obtain and to examine the following facts and figures:

I. *How many Turks from Quadrilater have been omitted or rejected from the electoral lists?*

II. *How many Turks from Quadrilater cannot justify WITH DOCUMENTS their property rights, thus remaining to be dispossessed of their lands?*

III. *How many Turks from Quadrilater, from ignorance or lack of means, did not even submitte applications for the recognition of those rights?*

IV. *How many Turks from Old Dobrudja, LEGALLY DEMOBILIZED, have been excluded from the tables of allotment?*

Obtaining and examining the facts and figures from above, deeply analyzing their causes and effects, the government and any other statesman will be able to convince themselves that the emigration of Muslims from Old and New Dobrudja has much more special causes than the miseries of this year of shortages, burdensome for all, than the savagery of an administration remained, in its majority, one of the "janissaries", and than "the mountains of pilaf" from the visions of some fanatics.

Const.N. Sarry

THE MUSLIMS FROM DOBRUDJA ARE MASSIVELY EMIGRATING[9]

The emigrations of the Muslims from Dobrudja started several years ago seemed to have been finished.

Today they restarted in a larger number.

[9] xxx *Musulmanii dobrogeni emigrează în masă*, in "Dobrogea jună", XVIII, no. 231, October 9, 1924: 1.

Many families from the villages of Regepcuius[10], Dobromir, Techederesi[11], Curuorman[12] and a part of Quadrilater, arrived yesterday in Oltina, where they were photographed for the photos required for their passports.

They have sold and are still selling all their fortune gathered for so long – and it does not explain at all the haste with which they want to sell so soon.

However, they sell a hectare which values 15-20.000 lei with 5-6.000 lei – and they have clients.

And we are watching them without doing anything! ...

THE EMIGRATIONS OF THE TURKS[13]

Mr. Consul of the Turkish Republic in Constanța, as a completion of the interview he gave for our newspaper, a few days ago, is sending us for publication the following "diplomatic note":

Mr. Director,

In the interview published by your honourable newspaper in November 21, 1924, taken by your editor, because he did not pay attention, some phrases were involuntarily mentioned, which do not faithfully reproduce the views expressed by me. To avoid any interpretation, I repeat those things declared by me with the request to publish them.

1) I do not have the right to call emigrants the Muslims who leave in Turkey, on the passport of whom is mentioned by the Romanian authorities that they do not emigrate.

2) If there is a real emigration, I do not know its causes, and I have never investigated them. Moreover, in principle, I am always reluctant to deal with the internal problems of Romania.

You know very well that our relations with Romania are very friendly and we try to enforce them even more. For this, it is my duty to avoid the slightest act which would endanger this objective.

Regarding the exchange of populations between Greece and Turkey, there have been, indeed, interpellations in the National Assembly from Angora, but it was no request to stop the execution of clause in the Treaty of Lausanne in this regard, as it is mentioned in the interview.

I could not declare a fact which has not been spent.

Please accept my special considerations.

With all respect,
Consul de Turquie
Hai dar

---

[10] Tudor Vladimirescu.

[11] Valea Țapului.

[12] Răzoarele.

[13] xxx *Emigrarea turcilor*, in "Dobrogea jună", XVIII, no. 271, November 26, 1924: 1.

WHY DO THE TURKS EMIGRATE?[14]

Among other causes which force the Muslims from Dobrudja, especially from the new one, to emigrate, are the taxes which, in the two counties from Quadrilater, take ruthless forms.

It is so painful – say a well-known person – *when you see hundreds of carts taken by "the requisition", loaded with the wood of who knows which contractor of forests and dragged by two weak oxen, accompanied by a Turkish old man, barefoot. And this wild picture is almost daily! Not to talk about the transports from a village to another of all the small potentates who, especially when they live to the residence or when they have to feed "relatives in Jerusalem", buy all the eggs and birds from the people's hoses with very small prices:* 0.25 lei/egg, and 10 lei/turkey.

This is a mockery and a disgrace and should stop!

And there are also people who are wondering themselves why the Turks emigrate, the Turks of whose "certificates of thanking" we were discussing when the Bulgarians claimed the Quadrilater in front of the European Areopagus.

THE EMIGRATIONS FROM QUADRILATER. A NEW GROUP OF ROMANIAN MUSLIMS LEAVES THE COUNTRY[15]

Yesterday afternoon, with the "King Carol" ship, a new group of 180 Muslim persons went to Constantinople, Romanian citizens from Quadrilater who are emigrating in Turkey, where they were promised land and houses of the Christian inhabitants who were refugees from Turkey during the Greco-Turkish war.

Being interested, we discovered that the emigrants have Turkish passports – although they are Romanian citizens.

In a previous reportage, we presented the suspicion, which is today confirmed, that the Turkish passports are sent to the emigrants from Turkey.

Therefore, there is a very organized office here in the village, which, besides the propaganda it is also obtaining the means and the documents for travel.

We made the denunciation and we wonder why nothing is done to discover the culprits.

It is also interesting to be known where these passports are stamped and why the Romanian government do not intervene in the foreign consulates which, by massively stamping these passports, action against our state interests. We do not want to admit that for a tax paid to the consuls, an entire Romanian province to be impoverished of people, and to be thrown, who knows where, hundreds of families that abandon their houses and the land on which they were born and lived in peace, prosperity and justice.

---

[14] xxx *De ce emigrează turcii?*, in "Dobrogea jună", XVIII, no. 281, December 9, 1924: 1.

[15] xxx *Emigrările din Cadrilater. Un nou grup de mahomedani cetăţeni români părăseşte ţara*, in "Dacia", XIV, no. 139, June 29, 1927: 1.

WE MUST STOP EMIGRATING![16]

The Muslims, especially the Tatars, abandoned for centuries the country where for the smallest deviation they woke up in Siberia.

They abandoned this country and fled to the lands of Dobrudja, when this was a wild plain and full of gravel, reed swamps, forests and weeds.

Here they worked a lot and led the entire Dobrudja to a fertility, worthy of the systematic culture of today.

During the centuries, they have demonstrated honesty, obedience and then becoming good patriots.

Now, after working for decades and after the today's generation will discover the today's civilization era, I do not know the cause for which they sold their fortunes and are leaving in other regions, where they are expected only by the hostility of the natives who, although cohabitants, with the fear of not taking their places, are looking them with hatred.

No relatives, no known person, no support anywhere.

Many of those who have sold their fortune and after having spent the last penny returned from where they left but here also they started to encounter even bigger difficulties because all they left here, being alienated, they have not a place to stay for living.

The cases are not rare.

So, Muslims, do not repeat the same mistakes! Because the bread and knife are here, where your ancient predecessors led you. Because choosing from all the regions they crossed, they found here a good region for a hard-working ploughman and you know that is true.

Leaving Dobrudja, where do you go? Why do you leave to the unknown? Do you think there is only honey and butter? No! And there as it is here, if you work, you have, if you do not work, you must endure. These being said, for what do you abandon your household remained from your dear parents at which you have also added something from your life and soul?

You go God knows where and what cruel fate will embrace you. If you suffered an injustice, did you say this to anybody? Did you denounce it in the right place? If the answer is positive and there was no justice for you, then you leave in order to destroy yourselves and your entire family?!

Why do you not think that, where you have made the denunciation, maybe you did not say the things right or that your demands did not arrive to their destination and then you must not despair, but to persist in your complaints until justice will be made. That's the way life is and this way you must live it.

As citizens of this country, we enjoy equal rights such as your other compatriots.

This is in fact the word of the law, and the good advice is to continue your honest activities as until now and with perfect confidence to come to this magazine

[16] Plugarul Murat, *Să nu mai emigrăm!*, in "Revista musulmanilor dobrogeni", I, no. 2, November 16, 1928: 4.

which is dedicated to you and to say your demands, in order to be listened, and you will receive satisfaction.

Nothing remains in this country unorganized and unsatisfied, only to know how to demand and proceed.

Entirely peaceful and on straight roads all can be achieved in the Greater Romania.

The ploughman Murat

THE EMIGRATION OF TURKS FROM DOBRUDJA[17]

On February 4, "Times" is publishing the following telegram:

"The Romanian authorities, alarmed by the continued emigration of Muslims from Dobrudja, where, in 1921, they numbered 70,000, and also by the detrimental effect of this exodus on the economic life of the province, have made an investigation to discover the cause of the evil. The investigation led to the discovery of an entire organization for the export of Muslims from Dobrudja to Anatolia.

This organization, which is collaborating with a well-known shipping company, is sending agents to urge the Muslims to leave, these agents are obtaining passports at big prices, are buying their properties and are organizing their transport in Anatolia."

THE TURKISH MINORITY[18]

Those who closely know all the drawbacks caused to the superior bodies by the often exaggerated demands of the ethnical minorities, must recognize the gentleness, the modesty and the conciliatory spirit which animate the Turkish population from Dobrudja.

Living together with the Romanians and having no hate for the dominating state, respecting our administrative bodies with this noble characteristic to their race, understanding and tolerant to humiliation, the Turks have gained by their real attitude a tribute of gratitude from the Romanian nation.

But more than anything, which attracted them the deep sympathy enjoyed by the Turkish minority in our country is their fanatical faith in people, the sincerity of their relations every day. There is no traitor Turk, there is no Turk who might break his word. And we must admit that we have not done almost anything[19] in order to attract their sympathy. Convinced that these people will always be our friends, no matter how much we will test them, violating their rights and neglecting their interests, we have not thought at all to inaugurate with them that politics of

---

[17] xxx *Emigrarea turcilor din Dobrogea*, in "Dobrogea jună", XXV, no. 35, February 15, 1929: 1.

[18] Const. Hentzescu, *Minoritatea turcă*, in "Dobrogea jună", XXVII, no. 159, October 14, 1931: 1.

[19] *sic!*

understanding regarding their legitimate aspirations – we could say, of penetrating their soul – which must be considered a national necessity. No further than the last war brought us the proof of the chivalric manners which the Turks displayed in the occupied Muntenia, towards the population. They are all agreeing in praising their gentleness and their dignified attitude.

But what is now happening in Dobrudja must open the eyes of all those who are preoccupied with the our internal consolidation. The Muslim minority is one of the strongest pillars of the Romanian possession on the right side of Danube. Linked to us by a sympathy inspired by our traditional tolerance, with no irredentist or separatist tendency, the Turkish population represents in Dobrudja the good and faithful minority that any Romanian government, led by our national thoughtful interests, must closely think about.

However, after the war the Turks had much to suffer in Dobrudja because of the uncertainty that the armed gangs were spreading from village to village. The dead, wounded, tortured and robbed people, besides the highest percentage of Romanian officials and gendarmes, have also been recruited from the Turkish villages, against which the attacks were directed in order to cause a massive emigration of the Turks.

The colonization started in 1925 with no preliminary study, without being taken into account our national interests, which dictated us to protect the Turkish population, was made completely improvised and unplanned. Thousands of Romanian families established themselves in the Turkish villages, where the resistance was very low, to avoid in this way the difficulties which demanded a method and money. Regarded only from a point of view, the one of installing in the country the brothers chased by hostile circumstances from their homes in the Balkans, we considered the colonization as the extensive work of a nationalization, the necessary work for a integration of Southern Dobrudja in the unitary life of Great Romania.

But we have paid and we are still paying the mistakes. First of all we had the exodus of the Turkish emigrants 4-5 years ago, and we have now the tension that arose between the colonists and the Muslim population.

So, it is time to radically revise the policy which we practice in Dobrudja. Achieving with perseverance and method the colonization of this province with elements able for a rough fight, which every Romanian must worn in Dobrudja, but at the same time having towards the minorities that firm attitude which does not exclude the prevention or any punishments of abuses, nor the legitimate protection we owe them, we will soon be able to calm the unleashed actions and to bring in this troubled province the peace which it craves.

For this is absolutely necessary that all the agitators, who made a grim profession from the dismay of the crowd's sufferings and injustices, to be removed from the public life, especially in this region where the problems which must be solved by our State are so serious.

The provocateurs must stop their criminal work and the State must take into account the interests of the Turkish population, impoverished and desperate. The population, most of it agricultural, so directly reached by the crisis, is not able

today preserve itself the cultural and the religious institutions. We have no illusion regarding the help of the State. But what is necessary and possible is to achieve by an intelligent and fair administrative policy all the solicitude we have for a population which is strongly connected with our national interests. If everyone knew how little demanding is the Turk and what is he asking from the authorities, then there would be very easy for us to transform these people in the most fanatic guards for the Romanian cause from the right side of Danube!

For achieving this we must also do the civic education of the new ones, of the colonists, always showing them the mission which we entrusted them.

The Romanian must fight in Dobrudja not only to preserve for his nation this land splattered with blood, but also to impose to the minorities from there the prestige of a nation with a more gentle, more human civilization.

Because the millenary sufferings of our nation must be a lesson for us: we should not cause any sufferings to others.

Const. Hentzescu

THE TURKS ARE LEAVING! [20]

"The Turk are coming!" – this was the cry that once scared the entire Romanian population. Even until few years ago, the mothers frightened their children with the same cry *"The Turk are coming!"*.

How times have changed – said a Latin dictum – and we together with them! Today what impresses us is the opposite of the old cry. Today the entire Romanian society is concerned that … *the Turks are leaving!*

Indeed, the Muslims from Dobrudja, especially from the New Dobrudja, are emigrating. Yes, they emigrate because only Minor Asia can be today their home. In every ship there are entire families, of six-seven members.

Taking into account the utility in the trans-Danube province of this element – with all its sins, especially regarding the civil courage –, the problem arrived to be discussed even in the official spheres.

The newspapers reported a meeting which took place between the minister of Turkey in Bucharest and Voicu Nițescu, minister of Agriculture, when the latter promised "sacrifices from the State for the Muslims to have in Romania a peaceful and more comfortable life".

In our turn, when we managed the political problems, especially of Dobrudja, we discussed not once the question of these emigrations, which are not appearing for the first time. We will not give any more details, not even about their causes, from which one is still valid since 1884, when the great friend and specialist in the history of Dobrudja, Mihail Kogălniceanu, cried in the Chamber:

"Do you still wonder why the Turks leave? When their janissaries moved here as tax collectors!"

---

[20] Const.N. Sarry, *Pleacă turcii!*, in "Dobrogea jună", XXIX, no. 101, July 23, 1933: 1.

Without losing our time in useless arguments and opposing ourselves to the "solution" of these gentlemen, who believe that the only thing that should be done, would be to organize the buying of the emigrants' properties – we are here to stop excursions anyway there. And all these also in the interest of the unconscious and unfortunate Muslim population which, instead of "mountain of pilaf" in Anatolia, is only receiving famine and misery.

And because, no matter what they say, the emigrations of Turks are due to a systematic propaganda and they can only be stopped by persuasion. In this regard, the most indicated to protest are the religious factors, paid from our public budget.

But here is the problem. And at the same time the mockery! After they have been forced to study in a Seminar, in Medgidia – that is after years of study – these moolahs and imams, many of them with large families, what amount of money do you think they are remunerated? With salaries between *400* and *720* lei/ month! – and without having other incomes.

Our state, so generous and careful with other minorities – maybe not so interesting and useful – reduced the budget of the Muslim cult from 15 to 5 million, amount which is also includes the maintenance of the Seminary and of other mosques.

If they reached the conclusion that the State must make sacrifices for the Muslim population from Dobrudja – then they must start by increasing these salaries which cannot even be called "misery". And then we will have a real sacred legion of aware and convincing agents who will stop the emigrations, leading in the farthest corners of the province the so western promises – "of peaceful and comfortable life" – of the minister Voicu Nițescu.

Const.N. Sarry

THE MUSLIM QUESTION IN DOBRUDJA[21]

A fact that which should give a serious thought to those who are leading the destinies of this country has been happening from a while.

For reasons which we think that no one officially investigated on-site and with all the due seriousness, the Muslim element, especially in Southern Dobrudja, is emigrating in Turkey.

Among the factors which determine this phenomenon of mass displacement, it cannot be left behind the one of a propaganda which gave rise, in the still retarded minds of the most of our Muslim compatriots, to a quasi-paradisiacal mirage of Anatolia. This propaganda could not be so efficient if it were not be applied on a fertile ground.

Regarding the emigration of the Muslim population from Dobrudja, the state is not completely blameless.

[21] Ion Neicu, *Problema musulmană în Dobrogea*, in "Marea noastră" [Our sea], VIII, no. 17, May 15, 1934: 3.

In its thirty years of existence, our newspaper, dedicated to the interests and causes of Dobrudja, understood as the consolidation of the Romanian rule in Dobrudja, has permanently preserved the attitude which can be seen even now and that we believe is unknown at least to the inhabitants of Dobrudja. Our newspaper has constantly drawn the attention of the leading forums regarding the responsibility that they assume in front of history, leaving unsolved so many problems which are forming the Muslim question in Dobrudja.

If the ignorance of the Romanian authorities did not have, until today, very serious consequences, today, taking into account the new perspectives that are opening for Turkey, creation of Ataturk's revolution, the richest revolution in brilliant results and the poorer in violence, this ignorance means unconsciousness patent and total incapacity for Romania's political joints in Dobrudja.

Ipso facto, the Turkish emigration means the depopulation of this region, in which the colonization, with all the official endeavours, did not come to give the results what can be expected taking into account the possessed resources.

Together with this ethnic phenomenon, there is also an economic one, but with ethnic-political consequences of incalculable gravity: in whose hands are reaching the goods which belong to those who emigrate?

It is sure that the powers of the Romanian colonies are too small in order to become the owners of these goods. *They fall in the hands of others*.

But this is not the fact that concern us in the present lines, because the real interest of our state is not just to buy for its colonies the goods of Turks who are emigrating, but also to avoid the emigration.

Leaving behind the sentimental considerations, for instance the loyalty of Muslims for the Romanian element, immediate practical considerations – and permanent – are absolutely imposing the avoidance of the emigration, starting – of course – with the elimination of its causes.

But which are these causes?

First of all, the administration. We will mention here the words of Mihalache Kogălniceanu, who was saying, forty years ago: "How do you want the Turks not to leave, if their janissaries switched to us?"

By "janissaries", the great statesman meant collectors.

And the collectors are not the only reason of complaining for this peaceful, gentle and loyal population.

But leaving behind the insignificant ones, the state itself, the central government, did not give the proof in …???

Did the state think to ensure that element which, for the relations with this population, was indispensable?

How did the state solve the issue regarding the spiritual Muslim leaders from Dobrudja?

This is mentioned in the statement submitted a few days ago to the Ministry of Religious Affairs by the muftis from the four counties of Dobrudja.

The moolahs, graduates of the Seminary from Medgidia, are monthly paid with 600 lei. The muftis and the others Muslim clerics, who must control and direct

them in performing their mission, are also very bad remunerated. In these conditions, their role of liaison agents between the Romanian state and the Muslim population, is not just difficult, but even impossible to be achieved.

So, we must also ask ourselves: why is so efficient the propaganda of those who call them in Turkey?

But the situation is so difficult that the Turks would also leave without any propaganda.

In a festive occasion, which took place four years ago in Constanța, the representative of a professional corporation of intellectuals, from which are recruited today eighty percent of the country's rulers, asked – as an objective – we believe not of the Muslim population – *the abolition of the Muslim courts*, as anachronistic and obsolete institutions.

It is a proof of the superficiality with which, not from lack of penetration ability, but from other causes, the Romanian authority and the environments from which it recruits itself are taking into account the Muslim question in Dobrudja.

Let's hope that the alarm given to the Muslims' emigration and the discussion which will be born around this subject, will be able to open the eyes of those from above, where we believe the responsibility is still pressing.

Ion Neicu

THE MUSLIM QUESTION IN DOBRUDJA[22]

The question regarding the emigration of the Muslim element from Dobrudja has finally entered within the immediate concerns of the authorities.

Of course, not so much the fact itself, but its economic consequences, on which certain situations of ethnopolitical balance relay, have forced the government to take certain measures.

What the government does or is going to do in this direction, we believe that it is premature to talk about.

The question, as we already said in the past year, in a similar article, is that regarding the removing of the emigration causes, taking into account that these causes reside also in an administration which is not perfect and in elements which should not be in a region where the tact and the kindness are not neglected in the relations between officials and citizens.

And others, who seem also that they are not far from being well informed, believe that the propaganda of certain Bulgarian revolutionary organizations (V.D.R.O.), attached to a weak soul and to the ignorance of the population, is one of the main causes.

We also tend to believe that, indeed, the Turks from Southern Dobrudja are disarmed in the ever harder fight with the realities of today's life. They, with their religion, customs and mentality and with all their forms of life, are living in the past.

---

[22] Viator, *Problema musulmană în Dobrogea*, in "Dobrogea jună", XXXI, no. 36-37, March 9, 1935: 1.

This is in their detriment. Around them, seething and victorious, it is rising the new life of the nations which fight in the present, elusive threshold for this increasingly complex future. Meditative, fatalistic, ignorant and primitive, the patriarchal Turks, good people in fact, are withdrawing. They leave towards Anatolia, which, if it can bring them the fertile soil of Deliorman, it brings them the social environment which, it is not the one they expected then it is anyway an environment in which you can integrate yourself.

Historically, the process is perfectly logic and natural. The Turks, colonized here from the needs of the Ottoman Empire in its conquest march of Western Europe, are returning when the same Ottoman Empire is transformed in Asia in a modern and *national* state.

Have we not done the same, attracting in the same Dobrudja, the Romanians from Macedonia and even from the Serbian Banat?

And it is even foreseeable that still there and it is likely that instead of Bulgarians, who one day will start to leave in Bulgaria, to start to settle down our people who today are persecuted by the Bulgarian authorities because they dare to talk Romanian…

Still, the majority of these Turks will remain here. We could say, with the risk of not agreeing with the nationalists, that it would be desirable to remain as many as possible.

Thus, it is necessary to be followed a certain policy in order to be as many as possible because the State wants to have all the appropriate and needed benefits.

First of all, the state should seek to remove the causes of emigration, to give instructions to the administrative bodies to be more gentle with people.

The state should finish with the endless troubles which have existed during the war and which are still present in Southern Dobrudja, even 17 years after the war.

This is also the opinion of one of the exponents of the Muslim world, the deputy Hamdi Suleiman[23], whose words are reproduced below:

The emigration trend is still difficult to be stopped, but in any case will not leave all the Turks; part of them will remain in their ancient settlements.

The Turkish population in Quadrilater, always loyal, has two great desires:

a) to facilitate as much as possible the departure of those decided to emigrate regarding the legal formalities and b) to be improved the material state of those who remain in Southern Dobrudja.

It would be good to give collective passports to the emigrants from the same commune, leaving behind one delegate to deal with them, as Mr. Pucerea[24] recently decided. Even if the passport fees could not be drastically waived, then the authorities could easily give them considerable discounts, especially to those who are very poor, that is the majority of them.

To those who are poor and who do not emigrate, who have power and love to work, with the military service satisfied in the country and with decent manners as citizens and adopted children of Greater Romania, the authorities should give the right of first refusal to purchase land with cash or by an agricultural

[23] The article is illustrated with his photography (bust).
[24] Dr. Taşcu Pucerea, prefect of Durostor.

cooperative, or how the government will consider better, to an area of about 5 hectares/each family.

Through this it will be soon radically improved the material situation of the poor Turks, and the procedure will be the most powerful guarantee of good-will that the Romanian government has always given to the Muslims.

Although we always had promises from all governments and although the population has the right to be skeptical, I am convinced that the current government, realizing the importance of the problem, will move from word to deed, serving thereby a population that has always accomplished its attributions.

The question deserves a very broad approach.

Our newspaper, whose convictions in this discussion we believe are well-known, will accomplish its objectives, largely dealing with this interesting process, in which it is played a role that also belongs to the country.

Viator

ALSO THE EMIGRATION OF THE TURKS[25]

If we examine the ethnographic map of the Balkan peninsula, elaborated by Mackensie in 1867, it strikes us the strange distribution of the Turkish-Tatar population. While in the actual Turkey and in Bulgaria are mentioned some insignificant Turkish groups, scattered in the mass of Slavs and Greeks, almost the entire Dobrudja, from South of the Razelm lake and to the Balkans, near the harbour of Burgas, is a Turkish province.

Even the smallest trace of Bulgarian infiltration in Dobrudja or in south of it, to the Balkans.

In this period, there were also Romanians, but only along Danube, who were not mentioned by Mackensie, probably because they were few compared with the Turks and Tatars who were forming a homogeneous and compact mass. Several years before Mackensie elaborated his map, Ionescu de la Brad and Nicolae Bălcescu, who went on study trips in Dobrudja – the former was charged with a mission by the Ottoman government itself – had made also statements regarding the population of Dobrudja and of Eastern Bulgaria: a compact Turkish-Tatar mass; a Romanian strip along Danube, but no trace of Bulgarians.

After the annexation of Dobrudja by Romania, the Muslim population remained and enjoyed the benefits of a civilized regime. Few Turks emigrated in the period between 1878-1914. But for several years, it is present a strong current of emigration.

Who determined this current?

There are not determined local, regional causes, of political and economic, because the Turkish population continued to enjoy the same benevolent treatment, the same rights and freedoms, as in the past. The causes are external.

The new Turkey, under the impulse of the state's president, Ataturk, wants to create a homogeneous and unitary national state. After it drove the Greeks from

[25] xxx *Şi emigrarea turcilor*, in "Dobrogea jună", XXXI, no. 134, June 13, 1935: 1.

Minor Asia and from the European part of Turkey, after the victorious war in 1920, it sought to attract in the country the Muslim populations which were under foreign dominations.

And because in Dobrudja was the most significant group, here was produced the present current of emigration.

Which is the number of the Turks who have emigrated? Until now, our authorities did not publish any information in this regard. Recent information is found in the Turkish press.

The newspapers from Istanbul announce that the Turkish emigrants from Romania continue to arrive in Turkey. A few days ago, several ships transported more than one thousand.

According to the Turkish information, those who have liquidated their situation in Dobrudja and are to be transported in Turkey until the end of December, this year, are over 10,000.

The transport of emigrants will be finished on December 1, this year; but this does not mean that the Turks from Dobrudja, who want to abandon our country, will not be able to establish in their new country even after this date. In fact, the authorized transports will end from January 1, 1936. This phenomenon is very interesting for us, both from an ethnographic point of view and also from the economic one.

The Romanization of the trans-Danube province was not achieved in those 57 years passed since the annexation, but maybe, it can happen now, following the massive emigration of the Turks. The void left by those who left must be occupied by Romanians, as the repartition of lands which belonged to the Turks will be made taking into account the superior interests of the Romanian state.

THE EMIGRATION OF TURKS FROM DOBRUDJA[26]

The first transport of Turkish emigrants from Dobrudja will leave Constanța, on Monday, July 8, this year.

The emigrants will be embarked on the "Nazim" ship, which will take 1,100 passengers. Until now, 50,000 Turks from New Dobrudja announced their departure.

Before harvest, 6,000 persons will leave. The emigrants from Dobrudja will be colonized in the region of the Dardanelles, in Gallipoli and in Eastern Turkey, in the district of Adrianople. According to the measures taken by the delegates arrived in locality, the transport of emigrants will be achieved with five ships, especially prepared for this objective.

THE EXODUS OF THE TURKS[27]

The exodus of the Turks from Dobrudja started again and even in higher proportions. It is announced that during these months, until autumn, at least

[26] xxx *Emigrarea turcilor din Dobrogea*, in "Dobrogea jună", XXXI, nr. 153, July 6, 1935: 1.

[27] N. Batzaria, *Exodul turcilor*, in "Adevărul" [The Truth], 49, no. 15.797, July 9, 1935: 1.

50 thousands Turks will leave forever the land of Romania, the land of Dobrudja, which was in the past one of the most powerful military camps possessed by the vast empire of the Ottoman sultans.

But Dobrudja was not only a military camp, the Turks – the most authentic of them – formed the majority of the population in Dobrudja.

In Dobrudja – it is a historical detail which one cannot overlook – the Turks have been at home for many centuries. They were joined by people related to them: the Tatar population.

Another quite characteristic historical detail. Before the Ottoman Turks came in Europe, their compatriots, called *Gagauz people*, had settled along the Black sea coast, sometimes penetrating inland. The successors of these pre-Ottoman Turks are the Gagauz people from Dobrudja and Bessarabia, Turks of Christian religion.

I mentioned these details driven also by another thought: that Dobrudja – both old Dobrudja and the Quadrilater – was a Turkish province, and never a national Bulgarian territory. Thus, the irredentist agitation of some Bulgarians who emigrated from Dobrudja in Bulgaria has no justification.

The Turks, who dominated the province for centuries, could, if necessary, rely on this material domination, if they had thought to start on the path of some irredentist agitations. But the Turks did not have this kind of concerns. In fact, up until now there was a rule which, without being written on paper, was not less valid. The rule that a territory, lost in war, should not be retuned to Turkey.

"It is nothing more easier to remember and to summarize than our history, said once in Constantinople a Turkish statesman. This history has two well-distinguished periods: to conquest territories in the first period, and in the second one to fight for not losing them".

However, the truth is that the Turks have forgotten to think about the territories lost in the unlucky wars. Much of the Turkish population of these territories was emigrating where the authority of the Sultan was still ruling, and the remaining population was resigning to the fate and was accommodating itself to the circumstances.

"The Turks", said a Christian intellectual, driven by a kind of Turkish-phobia, are bad as masters but admirable as subjects."

The truth is that the Turkish nation was and still remained until today a very good, honest and noble nation. If there was something bad, then it was the administration from which the Turks themselves did not suffer less. But the Christians from the European Turkey admit today that even the Turkish administration was not so bad or sinful. However, there are many who regret it. But this is another question.

Returning to the Turks from Dobrudja, we feel a heartfelt sorrow, seeing these people abandoning the country, they who did not cause to the state and to somebody else even a small offense and who were always grateful with what they received.

But our feeling of regret can not stop the exodus. The Turks from Dobrudja are decided to build new hoses in the republic which Mustafa Atatürk is governing with so much energy, with so much skill and, especially, with so much dedication.

It is desirable for them to keep at least a good reminder of the life lived in Romania.

N. Batzaria

THE EMIGRATION OF TURKS[28]

In our previous number, we have showed that according to a decision taken by the Ministry of Finances, the fiscal bodies from New Dobrudja are refusing to issue the necessary certificates for the Turkish emigrants, because the amounts owed by them surpass the value of their properties which will enter in the possession of the state, according to the agreement signed between the representatives of the Turkish government and the committee of emigration.

The procedure of the fiscal bodies produced, as it was natural, the energetic intervention of Mr. Pucerea, the prefect of the Durostor county, who showed the groundlessness of this provision, because in the agreement it was established that the Turkish state will guarantee the repayment of any debt undertaken by the Turkish emigrants by a system of compensation.

But despite all these, a large number of Turks did not received passports, and today in the port of Constanța are sheltered several thousands of emigrants, who have not yet passports, although there are two Turkish ships moored at the wharf, which came especially for this.

In front of this situation, the Turkish government has telegraphically intervened with the Romanian minister of Interior to expedite the formalities of leaving Romania by the Turkish emigrants.

THE CONDITIONS THE TURKS ARE EMIGRATING FROM THE QUADRILATER[29]

They are waiting for the departure for days, outdoors. Necessary measures. We are also losing the famous horses from Dobrudja

The emigration of Turks from Dobrudja continues for months without anyone to be interested in the conditions under which it runs. After traversing the whole day, in convoys, the distance between the Quadrilater from Dobrudja and our port, the Turkish emigrants left to colonize Anatolia, instead of finding out a

[28] xxx *Emigrarea turcilor*, in "Dobrogea jună", XXXI, no. 163, July 17, 1935: 1.

[29] xxx *În ce condiții emigrează turcii din Cadrilater*. Ei aşteaptă plecarea zile întregi, sub cerul liber. Măsuri ce se impun. Pierdem şi vestiții cai dobrogeni, in "Dobrogea jună", XXXI, no. 234, October 16, 1935: 1.

new human shelter before embarking on their vessels, they wait the departure outdoors for days or even weeks.

The emigrants are bringing with them all their rudimentary household, together with the meagre agricultural inventory and the buffaloes from which they did not want to be separate during the departure. Many of them are leaving taking with them the famous horses of Dobrudja, small and stony, wonderful exemplars of beauty and strength. We believe that this is a good opportunity to remind to the minister of Agriculture the huge mistake which is made by allowing the border crossing of this specie of horses, naturalized here in Dobrudja and which leaves behind a great void. We believe that we are not exaggerating if we affirm that the lack of these horses will soon be felt, and their qualities will meet as rare in this region.

The transport of the emigrants is done with the help of the Turkish vessels "Nazim", "Bursa" and "Atnan", old vessels which have navigated for nearly 40 years at sea. Crowded into the barns of the vessels in which the remains of people and animals are preserved without the possibility of a fully disinfection, real pest holes, people and cattle are travelling for almost two days before landing. But there, the disembarking, unable to be made immediately, the barns continue to serve as a shelter, and thus we can understand how much filth and dirt gother there.

And these disease nurseries are returning in our port, embarking again other corteges of emigrants, whose misery increased with their long stop inside the port, continues, without no measure of improvement.

Before leaving, the emigrants are directed towards the berths 20 and 22, together with the tin warehouses of the port, or outside the port, near the gate no. 6. Although the berths are in the middle of the port, they lie unto an unspeakable filth. Although the port service is daily carrying entire cars full of garbage, the land remains soaked with misery, and swarms of insects revolve around the emigrants.

A disinfection is necessary especially as the near ships are disembarking passengers who are forced to pass through the middle of debris thrown by the emigrants and which vitiates the atmosphere. We do not have to mention the customs officials, whose service in this sector is an ordeal. Following the provisions of engineer Cotovu, the Port Service Director, it was made a first step by being given one of the embarking places of cattle, which were hosed between the stacks of lumber, preventing the boarding operations and forcing the workers to transport the boards by the middle of the land occupied by cattle.

The emigrants, who are waiting the leaving of vessels even for a week, are preparing their own meals improvising fires everywhere. The speculation is rampant. The bakers sell a small bread of 700 gr. with 7 lei, without anyone to intervene to end this shameless speculation.

There are also necessary a summary control and a tighter supervision of the conditions in which the embarking and the quartering of the emigrants are made.

In other number we will show how and by whom the propaganda is made for the emigration of Turks from Quadrilater, and also the way in which the emigration agencies are frustrating the state of certain taxes.

FOR THE TURKS WHO EMIGRATE[30]

The Turkish Legation in Bucharest announces that the Muslim Turks who possess fortune and for whose emigration in Turkey are made preparations, *can not alienate their fortune, which will be bought by the Romanian state*, according to the agreement concluded between Romania and Turkey and which follows to be signed soon. *The persons who will sell their property to individuals will not be allowed to emigrate*. An exception will be made regarding this disposal for those who have sold their fortune in the past year and whose name is already known.

ANOTHER TURKISH EMIGRANTS[31]

The inspector of the local gendarmerie was announced by the gendarmerie legion of Durostor that from that county has left to Constanța during this week a large group of Turkish emigrants. The distribution of emigrants from the villages included in the Durostor county is the following: from the village Kiose Aidin 59, from the village Damadas 28, from the village Baltagii Noi 36, from Ciler 5, from Karmilar 7, from Doccilar 5, from lala Ceatalgea 4, and from Cranova 11. All these emigrants sold their fortune still since 1935 with very small prices and, driven only by the desire to see themselves in Turkey, they abandoned their houses for which they worked for years and, attracted by the prospect of a better life, they leave to a country which, by its geographic position, can offer it.

From the informative reports received by our authorities, it seems that lately the emigration current has significantly decreased, because of the contra-propaganda which started to be made by the Turkish cultural associations from Constanța, Silistra and Bazargic.

THE MUSLIMS' EMIGRATIONS[32]

Regarding the regulation of Muslims' emigrations from Dobrudja, meetings took place between the representatives of the government from Ankara and Messrs Savell Rădulescu, undersecretary of state in the Ministry of Foreign Affairs and Mircea Cancicov, undersecretary of state in the Ministry of Agriculture, who elaborated a project of agreements, which finally regulates and solves the entire problem.

A few days ago this project was submitted to the Council of Ministers, which gave its consent, authorizing in the same time Messrs Savel Rădulescu and Mircea Cancicov to sign on behalf of the Romanian government the project of agreement proposed to be concluded with the government of the Turkish republic, through which it is regulated the emigration in Turkey of the Muslim population

[30] *Pentru turcii cari emigrează*, in "Dobrogea jună", XXXII, April 8, 1936: 1.
[31] *Alți emigranți turci*, in "Dobrogea jună", XXXII, June 13, 1936: 2.
[32] *Emigrările musulmanilor*, in "Dobrogea jună", XXXII, August 4, 1936: 1.

from the counties of Durostor, Caliacra, Constanța and Tulcea, and also the transfer of property to the Romanian state.

Also Messrs Savel Rădulescu, undersecretary of state in the Ministry of Foreign Affairs, and Mircea Cancicov, undersecretary of state in the Ministry of Agriculture, have been authorized in fulfilling all the formalities for the implementation of the new agreement.

FROM THE WISHES OF THE MUSLIM POPULATION FROM DOBRUDJA[33]

-Declarations of a Turkish intellectual-

With the occasion of the congress of the Agrarian union held Sunday in the locality, Mr. Ibadula Mustafa, teacher at the Muslim school, presented in moving words the unfortunate situation of a population urged to emigrate. As the problem is very actual, having a political and national interest, we asked him to give us explanations in this regard. He said the following:

"The Muslim population, having as main activity the tillage like the Romanian people, the Romanian ploughmen, passed though the same crises, the same problems destroyed their work, and thus, between them were both understanding and even a brotherly love.

As one who knows the Muslim population and its pains, I will show you a part of its desires.

The Muslim population wants to disappear the interference of the party politics in its religious institutions, and through a shaping law regarding the Muslim clergy and teachers, being named in this positions elements with requested qualification, would be raised not only the prestige of our school and church, but would also be abolished an unfortunate system which is so inappropriate in these kind of institutions.

A better remuneration for moolahs and teachers would be necessary and the communities' committees to be taken off political influences, leaving the election of the leaders at the free vote of the Muslim population.

It should be repaired the injustice made to some of the demobilized Muslims through their allotment and through the colonization of those without land in the regions inhabited by Muslims.

With these measures taken and with our solidarity, of all the Romanians of Muslim religion, ploughmen, workers and especially scholars, I consider that the exodus of the Muslim population from Dobrudja to Anatolia will stop and thus, the loyal Muslim element, dedicated to the interests of the country, with a significant role in the ethic composition of our province and which had always supported its integration in the life of the Romanian state, will contribute to establishing the Romanian rule.

[33] xxx *Din doleanțele populației musulmane din Dobrogea.* Ce ne declară un intelectual turc, in "Dobrogea jună", XXXII, November 25, 1936: 1.

We will always remain together with the noble Romanian people, to we are indissolubly linked and with whose interests and aspirations we have entirely identified ourselves and with whom we understand to live in full harmony and brotherhood because we cannot find anywhere a greater understanding and solicitude as in our adoptive homeland."

A TURKISH EMIGRANT RETURNS IN ROMANIA[34]

The gendarmes from the commune of Ghelengic, the Durostor county, submitted to the court of the war council from Constanța the Turk Iusein Abduraman Memet, who illegally entered in the country.

The above mentioned emigrated in the autumn of 1934 in Turkey together with his father and was colonized in Anatolia. Being uncomfortable with that situation, he illegally embarked himself on a ship and arrived in the port of Constanța, where he was hiding without being caught by authorities. Arriving in his native village, he was still caught by gendarmes. In the declaration, he said that the emigrants were not so happy with the situation in Anatolia, and that many of them regretted having left their old "adoptive" homeland, where they were quite satisfied.

SELAMETLÂK[35]

The problem regarding the emigration of Muslims from our Dobrudja is not mentioned today for the first time – no matter how current it seems to be for some people. It is an old process which, from different reasons and in different periods of time, is unleashed with more or less intensity.

According to the friend and colleague Halit Omer from Bazargic, together with whom I had some time ago a long and pleasant discussion regarding this problem, the returning of Muslims in the motherland would seem very natural. Would be like the course of waters, which, once invaded Vienna, would gradually return to their beds.

And still – agrees my friend Halit – meanwhile, there are facts that can not be easily broken. There are emigrations which mean real and deep uprooting – and there are well-known cases of people who even if they reached "the motherland" they do not feel "at home". It is not our intention to discuss in this lines the cause and the essence of the emigrations at, which were and will remain a purely administrative "problem". Because – no matter it was said – even today is present the peremptory finding of the cry from 1889 in the State's Parliament of Mihalache Kogălniceanu that *"The Turks do not emigrate from Dobrudja pushed by their*

---

[34] *Un emigrant turc revine în România*, in "Dobrogea jună", XXXII, 20 decembrie 1936: 3.

[35] Const.N. Sarry, *Selametlâk*, in "Halk" ("Poporul"), II, no. 13, February 20, 1937: 1; reproduced also in "Dobrogea jună", XXXIII, February 24, 1937: 1.

religious fanaticism, but because of the preceptors who are much worse than the janissaries from Turkey"…

The emigrations of these admirable citizens always remembers me of a story from my childhood and today I would like to say it to you.

It was a cool late autumn day. I was sitting with my dad next to the charcoal in the grocery store, waiting to ripen the locust beans and the walnuts which were immersed in the heap.

Suddenly, two elderly Muslims from Enghez[36] appear: "We're leaving and we came to pay our debts".

My dad ordered two coffees and held out the "register" with the accounts of all his clients, which were calculated each year.

"You, Ali, have to pay near 300 lei and you, Memet, 350 lei".

"You know, the last year wasn't very good. But because we sold in the spring our lands from here, for going to "the holy land", we must leave at all costs. But we can not do this without paying our debts. Look, we pay you half and about the rest please forgive us. But you must forgive us from all your heart; if not, we don't hit the road, because there the Prophet will not receive us well".

"I forgive you from all my heart, says my dad, because you have been faithful clients for so many years. Allah to give you a good voyage!".

Then, he received their money and as a symbol of forgiving, he gave them also a "selametlâk" for each: that is a red kerchief filled with chickpeas and raisins for each…

What times, what morals!

Const.N. Sarry

ALSO THE EMIGRATION OF TURKS[37]

No matter how natural it appears, the phenomenon deserves to be mentioned and examined in all its aspects. Especially in its human one, since we are talking about some citizens of our country who proved to be, for decades, loyal and fair both to the State and also to their compatriots – taking into account the relative satisfaction in which they lived here and which is regretted by those who are gone, in their majority, as we are informed – whose last mass exodus was only aroused by external causes and agents.

Yes, *aroused*, we underline and we maintain this word. And the main factor – maybe an idealist or a hasty nationalist – is well-known and resides in the capital of Romania.

As he lit their fanaticism and literally put them on the road, his Excellency must look after them, until the end; and not to send them to a sure death. Death, of course – because the allotment with *one hectare*/person, in some barren lands with

---

[36] General Scărişoreanu.

[37] Const.N. Sarry, *Tot emigrarea turcilor*, in "Dobrogea jună", XXXIII, August 31, 1937: 1.

a climate other than the accustomed ones, does not mean anything else than their inevitable destruction.

And it is enough to cite a single example: from 300 families of emigrants from the commune of Kocimar, Caliacra county, 200 have already disappeared.

With all the extraordinary measures taken, those who remained among us are receiving letters in which there are described heartbreaking stories of pain.

But there will be perhaps, strong men who will say: After all, those who choose the wild goose, found what they sought. It is the Turkish government's business, which promised them mountains of pilaff, to deal with them from now on! In this way the discussion could be over. But, you see, the atmosphere created by the last emigration overwhelmed also those Muslims who had never thought to budge it. Because, whatever the instigating agents might tell them, they are sure that Romania remains the real paradise of Mohamed!

And unfortunately, absolutely wrongly, they have a very difficult life, by the daily suspicions that are forced to leave Romania. We do not enumerate these difficulties, but they are close to everyone's mind.

There are cases, which for blessed reasons, cannot be presented. But they are, according to a famous saying, more than murders: they are mistakes, big mistakes! And finally what life is that, when we meet somebody, officially or in private, and that person asks you:

"Hey, when do you leave? ...".

And they are: active officers in the Romanian army, public officials and dignitaries, free professionals, leading ploughmen, workers of all kinds, thousands, tens of thousands of hopeful people and citizens, who are permanently under this state of doubt and derision, completely undeserved and also very critical.

The entire world will agree that this situation regarding a majority of the population from Dobrudja, can only be harmful in many ways. And the Romanian government, which takes and must take care of the lands of the leaving Muslims, is better to care also about the souls of those who remain. It is also, maybe, a question regarding the State order.

Const.N. Sarry

THE EMIGRATION OF TURKS[38]

Almost daily, the press is recording convoys of Turkish inhabitants of Dobrudja, who are emigrating in Turkey.

Here, in Constanța, at the entrance to the city, it is settled, in front of the Muslim cemetery, a kind of camp, near other people, an Asian cluster of tents, wagons, cattle, kids, dogs, etc.

There are Turks who are emigrating and they wait for the ship's departure.

[38] Ion Neicu, *Emigrarea turcilor*, in "Dobrogea jună", XXXIII, September 11, 1937: 1.

On several occasions we have discussed this issue which we observe is not considered very important by the official forums.

We leave apart what is happening with the lands and the movable property of these people and which are bought with a very small price by grabbers and speculators who make such beautiful business.

We leave apart the fact that from the passports of the Turks, some very impressive fortunes have sprung in the New Dobrudja.

We leave also apart the fact that with the departure of the Turks, the working hand in the agriculture remained insignificant.

It is time to show that in some agricultural branches, the Turks were the best workers.

But what really we should not leave without response on our part, is the propaganda which is made for the emigration. Because it is all about a swindle.

On one hand, the agents paid by we know who, are promising to the poor Turks all the facilities, and on other hand, when they arrive to "Anadol", they face needs, poverty, disease and mass death.

There are not rare the cases in which our authorities deal with Turkish emigrants who ran back in Turkey, as hitchhikers – cases which are daily increasing. Thus, the propaganda is an ordinary scam. It should be stopped, at least for legal and humanitarian considerations.

The phenomenon of emigration, as I have already said, cannot be stopped. It is a historical fact and, therefore, it is inevitable. But if it is a historical fact, it can not and must not become a business for some people.

Consequently, measures should be taken.

Ion Neicu

THE TURKS[39]

It is a nation brought by the storm of invasion on the land of Dobrudja, where they remained for five hundred years, wandering in their carts covered with mat as tilt, to Anadol, from where they came, or to Thrace.

Long convoys are starting the voyage, like those which transported horses, oxen, buffaloes or camels, primitive wooden carts in order to hide their small fortune and to protect them from rain and heat. The turbans, the mottled ferns of Persians and the black ones of the Semites and Shiites, are colouring the convoy which is leading them on their last journey, as an allegoric convoy, knowing that at the borders of the republic will be expelled the relics of the sultanate. They are hardly walking through the dust of the road, the cattle are swaying in the yoke, slowly dragging their feet, seeming they want to linger on this land which hides in its depth the remains of five centuries generations.

[39] Nic. St., *Turcii*, in "Graiul neamului" [The Nation's Voice], I, no. 1, September 15, 1937: 2.

In Dobrudja, in this horst which is arrogantly dominating the surrounding plains, they have been once received by the roughness of time, described by Ovid, but they have stubbornly remained faithful to Mohamed. They built in steppe and in the thickets of Deli-Orman (mad forests), shaky settlements which will be destroyed by the winds which hunt the region, and will dissipate them, not leaving the vestiges for the centuries.

Their eyes are attracted by white stones rambling through the weeds; they confess the shelter of those who once have beaten this land, but they will also disappear, gathered in the foundation of new households, the raves will be overturned by the furrow made by the plow, the mosques will collapse and with all these, a life of torment and its story will pass in the empire of silence and forgetfulness.

It still remains something despite times and political circumstances, it remains the charm they gave to these places, it remains the spiritual heritage and the tales of the Orient spread by them. At this crossroad between two worlds we have stopped for thousand of years and in the last centuries, when the religious and literary trends intertwined, we have collected, processed and learned. Thus, we have inside of us Turkish resonances which have been meanwhile preserved. We have just to look the villages along the right side of Danube, Romanian villages, and we will realize what meant our cohabitation with the Turks. Who asked himself what life had the Turks here?

Today they are leaving, the convoys with emigrants are devoured in the horizon, they are taking with them the call of the muezzin, under the red gaze of sun and urged by the new moon, hoisted as a crescent, on the only corner which testifies the former glory, the citadel of Medgidi-Tabia and the oriental charm of Deli-Orman.

Nic. St.,
Professor

"The Free Tribune"

THE TATARS FROM DOBRUDJA AND THE CRIMEAN QUESTION. REGARDING A DENUNCIATION[40]

The mufti of the county of Constanța has been reported by some irresponsible persons that he would be a dangerous element for the State security and that he would activate for the Crimean question.

We will first clarify what is meant by the Crimean question. For the people of good faith, doubled by their quality of connoisseurs regarding the geo-political situation of Europe, the Crimean question is a issue of international justice, a issue

[40] Temur Tornu Eiub, *Tătarii din Dobrogea şi problema crimeeană. În jurul unui denunţ.* Tribuna liberă, in "Dobrogea jună", XXXIV, no. 157, September 28, 1938: 2-3.

which waits its solution for a long time, representing one of the spins which interrupt the roundness of the political horizon in Southern Europe.

It is an international problem because it exists a nation of Crimea, that is currently living on that land, and which asked and is asking even now its liberation from the yoke of the Soviet Russia. This nation has a past, a history which reveals an independent national life during the centuries. It was forcibly suppressed by Russia in 1783. It was declared independent in 1917, by the vote of the National Assembly, which met in Bacce-Saray, under the presidency of Celebi-Gihan and it showed a heroic opposition facing the Bolsheviks torrents that were gripping it in 1918. So, it is a grieved nation, which is fighting with the sacrifice of its so many sons in order to regain its lost freedom, and which is asking, on the basis of its indefeasible rights, to the world public opinion, for its moral support. So it is and so is has to be understood the Crimean issue by those with good faith.

In Dobrudja, the Crimean issue represents an element of intrigue, or a very good speculative means, which can be used whenever you want to hit someone.

Let us explain. The Turkish-Tatars from Dobrudja are not so good from a cultural and social point of view. This is not a secret for anyone. The intellectual youth of this population, seeing the state of poverty in which the great mass of its compatriots is vegetating, started with small steps to take some measures of improvement. This is the work of our teachers, those poor teachers, who, from their salary as substitutes (even they would stay 20 years in the same position), are daily fighting in a poor hamlet from Dobrudja to raise the morale of this population affected by the biggest calamities: illiteracy and poverty. Teaching the children of the village, they raise their morale organizing cultural celebrations, creating libraries and at the same time they are deeper penetrating in their bitter realities.

For the speculators, for the moral of the population, this beginning of illumination through culture seemed to be harmful regarding their situation of leeches in a lethargic society. And then started the intrigues: that those teachers are agents in the Crimean movement, irredentists, even saying that they are also communists. Few years ago, a teacher from Bazargic was dismissed from school under the accusation of being affiliated with the Crimean movement. It seems to me that in the same period, a very hardworking teacher from a village near Constanța was also dismissed for the same reason. The number of these poor people, who have been guilty of the selfless work to illuminate those around them, is even larger. Few months ago, another teacher from the county of Constanța was brought in front of the Military Court, which, founding him innocent, released him.

And some time ago, the mufti of the county of Constanța, which was also part from the branch of the teachers, has been reported that he would militate for the Crimean cause, and I think it was also sent the order to be made an inquiry.

Indeed, the Crimean question has a great importance among the Turkish-Tatar population from Dobrudja. And this is very understandable: the Romanians from America, by several meetings, informed the American public opinion during the war about the justice of the Romanian cause without stopping a moment of being very loyal American citizens. The Romanian from Transylvania in the past

centuries of subjugation was forced to emigrate in America, from where he looked with love and nostalgia towards the land of Transylvania, whose freedom he always wanted from his heart.

A part of Crimea's population, following the terrible Russian affliction, was forced to emigrate in Dobrudja and Turkey, from where he looked with nostalgia its motherland. Today, when there is a strong current of national freedom in Crimea, besides the terror unleashed by Bolsheviks, the Tatars from Dobrudja, Turkey, Bulgaria and Poland are watching with sympathy towards their motherland. It is natural to be this way. But for those who are in bad faith, this means lack of loyalty towards the Romanian state, irredentism, communism and so on – although the lack of faith towards the Romanian state and nation cannot be imputed only to this population. The Turkish-Tatar population from Dobrudja has gained a title of nobility from this loyalty towards its adoptive motherland – the loyalty springing from its atavistic sense of being faithful to the oath. This oath of allegiance made by the above mentioned population in March 1878 to the Romanian state, was and still is considered by the Turkish-Tatar youth in Dobrudja as a tradition of political honesty, which will always be intact in its moral beauty.

One thing must be known: that this population, which represented indeed a model of ethnic minority, an example of loyalty to Romania, has the right to cultivate itself in the spirit of its culture. To cultivate ourselves in the spirit of our tradition, in the spirit of our mentality and language, is an elementary right, which we need to completely possess.

And the miserable persons from our bosom, who under the mask of an interested hypocrisy signed, or those who made them to sign, in order to make a denunciation against the current mufti, should take into account that this thing will never be forgotten and from now on they will receive our permanent contempt.

Temur Tornu Eiub

AN OBSERVATION AFTER THE DEPARTURE OF THE TURKS[41]

Several days ago I went in many villages of colonists and I found them all cheerful and happily working at the harvest and hoeing the corn, thanking to the good Lord that He gave them rain on time. I passed through several villages, inhabited once by my good friends, whom I fondly remember, the gentle Turks, loyal to the country, but who abandoned their homes, which became today desolate and full of sorrow. The fountains, once supervised from father to son, as a tradition of the Turks, the lakes which were once refreshing the cattle's thirst, today are drained and nobody cares for them. The stones of the fountains have fallen and no one has put them in their place, the canals are damaged and unrepaired. The dying old Turks left as legacy for their successors the supervision of the fountains, roads and lakes. All these have deeply impressed me and I wish that the colonists,

[41] D. Ciotti, *O constatare după plecarea turcilor*, in "Românul", XII, July 14, 1939: 2.

especially the Macedo-Romanians who lived for a long time together with the gentle Turks, care about those abandoned fountains and lakes, for their abundance and for their cattle which they daily need, and leave for the youth a legacy of only good deeds.

D. Ciotti

WHY THE TURKS EMIGRATE[42]

by *Selim Abdulachim*, deputy

From the beginning, it must be absolutely excluded the idea that this emigration would occur because of some general, administrative or political dissatisfactions.

As a Muslim, and in my political quality of deputy, I consider that this declaration is a duty of conscience.

We, the Muslims, are grateful to the State, to the Romanian nation and also to the authorities from Dobrudja for their always shown tolerance for all our needs and cultural or religious manifestations, and for the very civilized and human treatment enjoyed by us in Dobrudja which re-entered six decades ago in its natural ethnical alveolus.

At the same time, we cannot deny the special solicitude which was shown to us by receiving our children in the highest schools, in exceptional conditions, without exam and with state scholarships, offering us the possibility of creating a large class of intellectuals: engineers, doctors, vets, teachers, chemists, jurists, magistrates, lawyers, artists etc.

We cannot deny the fact that in the budget of the country, in the budgets of villages and counties, there have been always relatively large amounts of money for the maintenance of our schools and mosques, and also for the payment of the clergy and of the personnel from education.

On the other side, both the authorities and the Romanian people manifested their sincere regret for the leaving of the Muslims, because the existence of this hard-working element cannot represent a danger for the country.

The Muslims have always refused to consider themselves as a separate ethnic entity, with special demands. The Muslims from Dobrudja feel a repulse for the name of minority. They merged and completely identified with the Romanian nation, considering themselves Romanians with the same aspirations, ideals as the Romanian people have, with the interests of the Romanian state.

Then, why do they emigrate? The emigration of the Muslims – Turks and Tatars – has multiple causes, most of them psychic.

[42] Selim Abdulachim, *De ce emigrează turcii*, in "Răsăritul" [The Sunrise], I, October 8-16, 1939: 1.

We are in front of a historical problem. The Muslim wave swept over the history to Danube and even over Danube, is now withdrawing. Here comes into play a mirage born with the rebirth of today's Turkey.

A conscious or unconscious propaganda created an almost mystical mood in the Muslim population and a trend once started is hard to be stopped.

We, the Muslim intellectuals from Dobrudja are the most guilty for this situation. Our lack of understanding and solidarity, the party politics, the passions, the jealousies and the ambitions in the service of the so-called ruling parties, separated us from the people which was left prey for the suggestions and propaganda regarding the emigration.

We contributed to division and hatred, we left our cultural and religious institutions to be transformed in political agencies, without satisfying even one of our specific necessities. Because of this, the Muslim population, being divided, hostile and with depressed soul, was naturally to seek a refuge, thing that has prompted many to emigrate.

We, the Muslims, are guilty for a good part of this emigration, because we have not been united and we did not understand our role among the other cohabiting nations.

Today we woke up. The new position of the country, due to the genial intuition of our great King, brought the twinning instead of hatred and the fratricidal struggles have ceased.

The Muslim intellectuals have closed the ranks and by the power of their solidarity we will remove the causes of emigration. We will try to fix all the bad things and the sins of the past. A better remuneration for the moolahs and teachers, the allotment of those demobilized and excluded from the benefits of laws would remove the main causes of emigration and will establish the peace and the harmony among the Muslim population which, after these achievements and this better material situation, would represent a useful factor for its adoptive homeland.

Preserving Crimean Tatar National Identity in the Diaspora

MELEK MAKSUDOĞLU

During the time of World War I it was said: 'A people without a language of its own is only half a nation'. And it is also generally known that 'A people without a territory of its own is only half a nation'.

Having had their land wrenched out of their hands; having been scattered into diasporas and deprived of communication and education in their native language; what chance did the Crimean Tatars stand of surviving as a nation?

The Crimean Tatars expressed this view in 1966 in one of many appeals by their representatives to the Communist Party of the Soviet Union: "Everything was done in order to
(1) destroy the statehood of Crimean Tatars;
(2) obliterate the culture, art, and literature of Crimean Tatars;
(3) destroy the history of this people;
(4) replace their language;
(5) erase their customs;
(6) do everything possible to make every Crimean Tatar feel ashamed to call himself a Crimean Tatar;
(7) prove to every representative of this nation that neither he nor his children, nor his descendants still unborn has any future." (Ed. E. Allworth p. 99).

In this paper I will try to explore the unique identity of the Crimean Tatars and the ways they have managed to preserve this identity away from their homeland, Crimea.

Firstly, I am going to look into the definition of nationalism and the aspects which need to be fulfilled for a nation in order to be considered as such. After this I will look into how the Crimean Tatars survived as a nation despite being bereft of their homeland.

I would like to point out that there are two groups of Diaspora Crimean Tatars. The first group, who left the Crimean Peninsula before the calamitous event of deportation which took place in 1944, and the second group, who were taken away from their homes and forced to settle in parts of Central Asia in 1944.

I would like to call the first group an émigré community. The émigré Crimean Tatar groups evolved as a consequence of the Russian invasion and the resulting involuntary migrations beginning at the end of the eighteenth century, and continued throughout the nineteenth. Émigré communities living in Bulgaria, Romania and Türkey are descendants of immigrants who left their homeland in

massive waves shortly before and after the Russian annexation of the Crimean Khanate in 1783. Large scale migrations continued periodically during the nineteenth century and finally diminished at the beginning of the twentieth. Most émigrés left their homeland for political, economic and religious reasons.

I will refer to the second group who underwent deportation and were forced to settle down in Central Asia as the Diaspora group.

Looking at the definition of nationalism: Hans Kohn (1945) the prominent historian of nationalism explains nationalism thus: 'nationalities come into existence only when certain objective bonds delimit a social group. A nationality generally has several potentially unifying elements; very few have all of them. The most usual of them are common descent, language, customs and traditions, and religion but none of them is essential to the existence or definition of nationality (1954:13) (Kohn, 1944).

By contrast, Eric Hobsbawm, discerns two kinds of nationalism: the first civic, political and democratic, stemming from the French Revolution; the second ethnic, linguistic and cultural, deriving from the ideas of the German Romantics. The earlier kind of nationalism which flourished in Europe in the period 1830-1870, tended to unify and homogenize populations in powerful states and create large territorial markets for an expanding global capitalism.

He sees secondary, or ethno-linguistic, nationalism as the special preserve of intellectuals.[1] Hobsbawm resolutely refuses to relate pre-modern communities of sentiment, based on religion or language, to modern civic-political nationalism, or it seems, to ethno-linguistic nationalisms.

According to Anthony Smith, in his work of national identity, nations must possess compact, well-defined territories. People and territory must belong to each other. The land must be the 'historic' land, the 'homeland', the 'cradle' of our people. A 'historic land' is one where terrain and people have exerted mutual, and beneficial, influence over several generations. The homeland becomes a repository of historic memories and associations, the place where 'our' sages, saints and heroes lived, worked, prayed and fought. All these make the homeland unique.

Despite their different perspectives, all three agree that the first requirement of national identity is to have a well defined and self-sufficient national territory.

Those nations are territorially bounded units of population and that they must have their own homelands, their members share a common mass culture and common historical myths and memories; members have reciprocal legal rights and duties under a common legal system; and that nations possess a common division of labour system of production with mobility across the territory for members.

Looking into the Crimean Tatar history, Crimean Tatars had a territory, and a well defined state which was Crimean Khanate and existed between 1441 to1783. The famous Arab traveller Ibn Batuta gives a detailed insight of the Crimean Tatar Khanate and the traditions of it in his *Travels in Asia and Africa* who visited Kerc and Sudaq. One of the traditions he came across is that women were respected

---

[1] Smith A. '*Myths And Memories of Modern Nation',* p. 204.

highly. “ Every governor escorted the khatun (lady) with his troops right to the frontier of his territories, to show her honour, not through fear for her safety, for these lands are quite safe.” (*Ibn Batuta* p.153; *Emel* s.113 p.38).

When the Crimean Khanate was annexed by the Tsarina Catherine the Second in 1783, Crimean national sovereignty came to an end. With that, about 300,000 Crimean Tatars out of a total population of one million left the Crimean peninsula between 1784 and 1790. It was not as such an en masse deportation but a policy of heavy slavization of the region, moving a Russian population into the confiscated lands of Crimean Tatars, that had made the mirzas, ulema and trade/business people move to Aktoprak (white land), which refers to Osmanlı land. Mainly, they moved to Rumeli (mainly Bulgaria and Romania) and later, when the Osmanlı started to lose authority in the Balkans, many Tatars moved to Anatolia. There is a big Tatar community in Türkey especially in Eskisehir. My kartbabalar, my forefathers came from Crimea through Romania. My great grandfathers and great grandmothers belong to the first category; they had to leave Crimea, eventually settling in Osmanlı territory. When we (as Crimean Tatar descendants) have been growing up our parents talked to us in the Tatar dialect and we used Tatar words with Turkish words interchangeably, which even in Turkish does not make sense as I learnt later. One of the sayings was ‘Katerina’nın zamanından kalma’ – ‘it belongs to Caterina’s time’ – when referring to something very old, ancient. Even though we did not understand why it was Catherine and not somebody else, or who Catherine even was, this did not stop us using the expression in everyday life. I remember when I was a teenager using this term among my friends. Seeing their faces was priceless; obviously it did not mean anything to them but to my fellow Tatar people it means more than just something old: there is a rich and tragic history behind it. This expression was a constant reminder for us émigrés that we were Crimean Tatars, that we had once had a homeland and that a tsarina named Catherine had annexed our land, causing great suffering to our people and driving us into exile. While we ended up in Istanbul we still belong to Crimea and Crimea belongs to us. We have kept this identity primarily owing to our families.

Although Crimea was annexed by Catherine the Second, and a heavy russification programme was at the top of the agenda, Crimean Tatars had a homeland with a well-defined territory until the 18 May 1944. However, within a few weeks following the liberation of the Crimea, its entire Tatar population of about 195,000, not excluding soldiers still serving in the Red Army, was deported to Özbekistan, Kazakhistan and Eastern Siberia, allegedly for treason. Once this act of deportation had ended, the wholesale destruction of the people was just beginning.

They lost their homes and were scattered throughout Central Asia and the Urals. They were denied the right to move freely, not only in the USSR, but even in the republic in which they resided, and were obliged to report personally to the local NKVD office every two weeks from the time of their deportation in 1944 until after Stalin’s death in 1953. By removing the territorial base for the Crimean Tatars people, the Kremlin was engaged, not in genocide, but in a less openly

destructive act of ethnocide, i.e. the eradication of an ethno-national group's communal identity, spirit, collective memory, language, customs and history[2]. The plan was that eventually this scattered nation, which had been deprived of its identity and official homeland, would, in a generation, be assimilated in the Central Asian ethnic majority. In theory, the process of assimilation would be facilitated by the fact that the customs, Islamic cultural identity and shared Turkic language (excluding the Tadjiks) of the surrounding indigenous Turkic-Muslim population of Central Asia were closely related to the Crimean Tatars. Equally damaging to self-recognition and esteem within the Crimean Tatar nationality, the authorities decreed that Crimea's Tatars could no longer call themselves Crimean. In passports and other official documents, people now had to refer to themselves as 'Tatars, formerly living in Crimea'.

The enormous pressure from the political authorities of the Soviet Union to keep the Crimean Tatar nationality totally scattered and disorganized was designed to result in their assimilation in the region into which they had been exiled. This raises the question of how the Crimean Tatars stubbornly managed to keep their identity throughout this period of diasporas.

One of the most important means of preserving their national identity lies in the heart of the Crimean Tatar family. The family is a source of strength and faith, inculcating hope for the future, a sense of direction and goals, and a sense of identity. It has provided the backbone for the Crimean Tatar nationality's durability. The family is actively involved in the socialisation of the youth and in the moulding of their national identity.

RELIGION

One of the conditions of being a nation is having a common religion. The Crimean Tatars are Sunnî Muslim of the Hanafî School. Religious observances were strictly banned by the Soviets from especially early period of Soviet rule and Islam, as they say, went underground. Anti-religion propaganda was not aimed only at the Crimean Tatars of course, as the whole country was subjected to an anti-religion campaign. Church bells were removed; producing 25,000 tons of scrap metal in only nine months, and half of the active churches were either closed or converted to uses other than worship[3]. An anti-religion propaganda organisation, the Union of the Militant Godless began opening branches in every part of the Soviet Union and Central Asia.

In 1928 its members began publishing *Xudosızlar* (*The Godless*), a journal that propagated atheistic ideas and provided a venue for discussing methods of propaganda.

"We habitually struggle with opium and hashish. It is well known that opium and other narcotics are extraordinarily dangerous poisons which make a person

[2] Fisher, *'The Crimean Tatars'*, p.170

[3] Lovel S, *'The Soviet Union A Very Short Introduction'*, p. 21.

stupid and crazed. Religion too poisons a person's mind, makes it believe in phantoms and suppositions and exhaust his reason, filling it with unnatural notions and gives rise to ideologies that stand in the way of the struggle for socialism."

By the time the anti-religion campaign abated in 1932, thousands of *ulema* (learned men) had been arrested and transported to forced-labour camps, many had died or been killed and others had "fallen silent".

Mosques continued to be shut down and ulema continued to be exiled throughout the 1930s. The general turmoil was redoubled in 1937 and 1938, when the Great Terror reached its apogee. A massive wave of arrests and executions carried away two entire generations of public figures (Adeeb, p.77).

With Muslim educational institutions abolished, the ranks of the carriers of Islamic knowledge denuded, and continuity with the past made difficult by changes in script, the family became virtually the only vehicle for the transmission of Islam.

The instrumental and partial rehabilitation of Islam by Stalin in 1943 was an acknowledgement that the virulent anti-Islamic campaigns had failed to eradicate Islam in the Soviet Union. Four spiritual boards were set up in the region with the Central Asian spiritual directorate of Muslims established in Tashkent. The principle aim was to reconcile socialism and Islam, and to control the Muslim population and the practice of Islam.

Throughout the period of diasporas, Islam had continued to be practised in the home, with the older people of the household conducting the daily prayers, and the children observing and participating in these family rituals[4]. Even the young who were educated under the Soviet system did not reject traditional religious and folk practices within their respective communities but embraced them, in order to maintain their identity.

The British anthropologist Gillian Tett, who conducted fieldwork in a village in Tajikistan in the twilight years of Soviet rule, once asked a village notable whether he felt any contradiction in being both a Muslim and a communist. "Not at all, he laughed. 'I am a communist. I cannot fast or pray at work. But my wife and kelin (daughter-in-law), they are sitting at home, so they must fast and pray! We are a Muslim home!'" (Abed 103)

The nexus between Islam and national identity remained unbroken throughout seventy years of Soviet rule.

This situation placed peculiar burdens on women, but it was the main key for Muslims to survive. There were female clerics (otines) who could read Arabic and recite Qur'ân played crucial role in Central Asia. Those women were invited to recite Qur'ân when there was a birth or there was a funeral. In case of funerals, it is tradition to invite relatives of deceased, friends and neighbours to the funeral house and read Qur'ân for forty days. It is those female otines duties to pray and preach the faith to the community. The role was hereditary; in the past, otines were women who came from 'religious dynasties'. During the Soviet rule otines selected apprentices from their neighbourhood or community, and the backgrounds of young women were examined to ensure that they came from pious families. Their

[4] Allworth, *'The Tatars of Crimea Return to the Homeland',* p. 102.

principle role was to provide religious education to women from birth to adulthood. Thus, the home became the unofficial madrasah and the illegal mosque (Corcoran-Nantes p.139). This was the case in the Central Asia and it is not very clear in the Crimean Tatar community which it needs to be searched in depth.

Islam survived in many ways throughout the Soviet Union which one of them is Tasawwuf (Sûfism), the mystic way of religion. It consists of praying and remembering Allah (God) by repeating the name Allah silently individually or in a group.

The most distinctive feature of Tasawwuf was the large number of female adepts participating in the *tarîqa* (Sufi way). The ritual life-cycle events featured recitations of the Qur'ân and these recitations were usually done by women. Women also continued to teach children Islamic prayers and values in secret.

Tasawwuf, often referred to as folk Islam or Islamic mysticism, has been most influential in the expansion of Islam and the fight against the de-Islamicization of the region since the twelfth century (Yvonne Corcoran-Nantes p.134).

Thus Islam and national identity remained unbroken throughout seventy years of Soviet rule, with women playing a pivotal role in the preservation of Islamic culture and traditions.

LANGUAGE

Language is important as it plays a role in the 'politicization' of a nationalism that culminates in the creation of a state.

For almost fifty years, the Soviet government refused to permit a public educational program anywhere to teach in the Crimean Tatar language. For that reason, children in the diaspora grew up getting their education in Russian. Russian offered broader international communication and many Tatars excelled in this patron language[5].

Although they were denied public education in their native language, the Crimean Tatars preserved it in the family and in the community.

The family is the central nervous system in shattered Crimean Tatar people either in diaspora or émigré communities in various places. Because the language is preserved in the family, those talented people convey their feelings and ideas memorably in literature and art. Thus, almost a century later the descendants of these émigré communities can communicate in the Tatar language with those diaspora groups.

Despite heavy censorship, Crimean Tatars in Central Asia put their frustrations into literary efforts. The young writers' collections of poetry – *The Violet* (*menevshe*) appeared in 1970 and *The Old Beechtree* (*Qart emen*) in 1976, though only twelve companion titles by various authors were published in *The Crimean Tatar Language* (Edward Allworth p. 2).

[5] Akiner, ' *Towards a typology of diasporas in Kazakhstan',* p.45

Deprivation of the use of their tongue in education and other intellectual discourse produced yet another side effect. Crimean Tatars regard the native language as a treasure worth preserving for its own, symbolic sake, not only for normal communication. The poet Remzi Burnaş put it in these beautiful lines.

Ana tılım (My Mother Tongue, trans. by Edward Allworth with S. Ahmet Kırımca)
Er bir khalqın oz 'tılı bar
Yaresinen sırdashqan, Baldan tatlı o tıl' onga,
O bir vaqıt unutılmay.
Menım tuvgan khalqımın da
Oz'tılı bar yırlaşqan,
Bin bır yıldız arasında
Bu tıl' menı beşıgımde
Ayneninen os'turgen,
Yaşlıgımdan yetekley o
Tutıp menım qolumdan...

Each nation has its own tongue
In which lovers confide,
To it, that tongue is sweeter than honey,
It will never be forgotten.
My nation of kinsmen, to,
Has its own tongue that sings,
Amid a thousand and one stars
This tongue, in my cradle,
Raised me with its lullaby,
It pulled forward from my youth
Holding me by the hand...

However, literature and poetry composed in the period of exile under severe restrictions became loosened during glasnost in the Soviet Union.
Qırım, Qırım, Qırım Ana
Unutmadık adımnı,
Denışmedık, Qırım Ana,
Başgasına adamıznı
Crimea, Crimea, Mother Crimea,
We did not forget our name.
We did not Mother Crimea,
Exchange our isle for another's.

A cultural leader, Şevki Bektöre (1881-1961), became the teacher who in 1924 created the first Arabic-script alphabet modified specifically for Crimean Tatars. His song *My Tatarness* gained wide popularity and a permanent place in the repertory of Crimean Tatar patriotic music.

Also, Numan Çelebi Cihan's *Ant Etkenmen* (I pledge) was turned into a patriotic national anthem.

Group expression through art, culture, and social organization supplies probably the most important evidence of a nationality's sense of identity.

The émigré group has started publishing a journal called *Emel*, which gave important information about the Crimean Tatars in Diaspora, about the Milli Hareket and Crimean Tatar traditions and art.

Another prominent writer was the novelist Cengiz Dağcı, who was taken as a prisoner of war by the Germans. In his novels he captured the heart of the story of deportation and the epic beauty of Crimea – the homeland.

HISTORY

With regard to History, the Crimean Tatars are certainly rich in past glories. However, the main event of the sürgün – deportation – was so engraved in peoples' minds that even a generation after the event, it became the prominent theme for Tatars, expressed in a longing for their homeland and a willingness to make whatever sacrifices were needed to return. The vast majority of so-called returnees were born and raised in Central Asia and their lives were secure and comfortable, but they chose to return to a homeland they had never seen. As Greta Uehling, author of *Beyond Memory*, puts it 'the question, then, is how over one-quarter million Crimean Tatars could become willing to give up everything, including their lives, in order to return to their historic homeland'. She continues, "the collectively experienced trauma gave rise to special sensitivity toward the territorial issue among repressed groups, and put a special halo around the idea of a 'homeland'" (Uehling, p.10). The feeling or sense of homeland among Crimean Tatars is a historical desire. This is the main structure in the argument that collective process of interpreting the past have a significant role to play; the Crimean Tatars' representation of deportation was developed, preserved, and circulated in spite of the fact that it lacks documentary support and the Soviet authorities took measures to suppress it. This is the raw material that they preserved it so well and poured down to second and third generation. The narrative testimony about deportation has established a connection between the past and present of the Crimean Tatar history and also has made a strong tie between émigré Crimean Tatar community and Diaspora community in Central Asia.

It is quite interesting to note the findings of Greta Uehling, who interviewed Crimean Tatars about the deportation as research for her book, *Beyond Memory*. She mentions that "while each person's story was unique in some way, it soon became clear that there were certain basic components regardless of age (the oldest interviewee was 100 and the youngest 11 years old) and location (stories wee collected in Ukraine, Uzbekistan, and Tajikistan). After my initial absorption in the complexity of each person's story, patterns became clear. The testimony about deportation has been schematized by survivors and their offspring.

– being Hawoken from sleep by an early morning knock on the door
– being given fifteen minutes to prepare
– being led off at gunpoint in the clothes worn at that time
– being among the elderly, women, and children

– not knowing where they were going, why, or for how long
– the sheep, cows, and the goats had been left behind
– riding on cattle trains and becoming infested with lice
– hunger and thirst; it was virtually impossible to prepare food along the way, limited rations caused illness
– birth and death: people died and women gave birth in the crowded cars along the way
– not being allowed to bury their dead, who were tossed out to be eaten by wolves and vultures
– being met with suspicion by people who had been told that Cyclops, cannibals, and people with horns were coming
– being left to fend for themselves in places of exile and many dying of malaria, typhoid, dysentery, and starvation
– discovering they had things in common with the local people: in Uzbekistan "our religion is one"
– local people sharing what they could
– living as if on reservations, forbidden from leaving a five-kilometer radius with the penalty of 25 years of hard labour if they disobeyed. (Uehling, p.83)

This unwritten, living history made every Crimean Tatar aware of their past and future. While the Great Terror was at its height, the Crimean Tatars kept this history alive as a secret among them to be voiced when the time came. Orlando Figes in his book *Whisperers* describes how the children were cross-examined in the schools about their family practices, what they believed and so on. Innocent children might reveal some incriminating information about activities which the State did not approve of. In such cases the families were sent off to labour camps and the children were taken by the state. However, in the case of the Crimean Tatars they knew well how to keep secrets. Mustafa Cemiloğlu, leader of the Millî Hareket (National Movement) and the leader of the Crimean Tatar parliament mentioned in one of the interviews with him that they came to know of Stalin's death at school. To his and his friends' surprise they were all weeping, and he was not really sure whether it was because they were genuinely upset or just pretending to be upset. Because, among those wailers were Crimean Tatars and their school master. He and his friends realized that if they did not cry they would be in trouble so they got an onion to wipe their eyes and in that way produced some tears.

In conclusion I would like to point out that the family is the backbone to keep the religion and religious tradition, language and the history in a society. While the written materials and archives give the historians and researches in the field of Crimean Tatar study some information, the unwritten, oral sources give a totally different story which is more concrete. It is educated Crimean Tatars' responsibility to make published materials to be more widely circulated, television and radio programmes should target the youth to keep and develop their national identity. When the doors are closed to the outside world, the family is the milestone for our people to stand still.

I would like to conclude with this poem Kırım Kızı by Necib Fâzıl, published in *EMEL* (Yıl 4, sayı 23 Temmuz-Ağustos 1964) which summarises that there are burdens on the family, especially women's shoulders to keep the Crimean Tatar identity alive.

Bugun bala bolsang da, yarın ana sensıng;
Her tuvganga Tatarlık ufurecek sensıng,
Onu "halkicun" osturecek gene sensing!
Bunu bil Kırım kızı! Bunungcun galiba
Degenler: (Izsiz araba kocmez, kızsız dunya).

Although today you are a child, tomorrow you are a mother;
You are the one who will transmit Tatarness to every new born,
Again it is you who will bring him up for his nation!
Know this Crimean girl! Supposedly for this reason it is
Said: (without a guide the car does not move, so without a girl the earth).

BIBLIOGRAPHY

Allworth, Edward (Ed), *The Tatars of Crimea Return to the Homeland,* Duke University Press; London, 1998.

Atabaki, T. and Mehendale, S.(eds), *Central Asian And The Caucasus; Transnationalism and Diaspora,* Routledge 2005.

Atkin, M., '*Religious, National and other Identities in Central Asia'* in Gross, J. (ed) Muslims in Central Asia Expressions of Identity and Change, Duke University Press; Durham and London 1992.

Corcoran-Nantes, Yvonne, *Lost Voices; Central Asian Women confronting transition,* Zed Books; London 2005.

Figes, Orlando, *The Whisperers; Private Life in Stalin's Russia,* Allen Lane Penguin Books; London 2007.

Fisher, A., *The Crimean Tatars,* Hoover Institution Press, California 1978.

Gubinau, M., *Nations Without States,* Polity Press; UK 1999.

Gubirnau, M., *The Identity of Nations,* Polity Press; UK 2007.

Ibn Battuta Travels in Asia and Africa Published by Routledge and Kegan Paul, London 1983.

Khalid, Adeeb, *Islam after Communism Religion and Politics in Central Asia*, University of California Press; Berkley, Los Angeles, London 2007.

Kohn, Hans, *1891-1971 The Idea of Nationalism: a study in its origins and background* New York: Macmillan, 1944.

Lovell, Stephen, *The Soviet Union A Very Short Introduction,* Oxford, New York, 2009.

Smith, D. Anthony, *Myths and Memories of The Nation,* Oxford; New York 1999.

Uehling, Greta Lynn, *Beyond Memory; The Crimean Tatars' Deportation and Return,* Palgrave Macmillan; New York 2004.

EMEL iki Aylik Fikir-Kultur Dergisi yil 18, sayi 104, Ocak-Subat 1978.

EMEL iki Aylik Fikir-Kultur Dergisi yil 17, sayi 98, Ocak-Subat 1977.

EMEL iki Aylik Fikir-Kultur Dergisi yil 19, sayi 114, Eylul-Ekim 1979.

İki Savaş Arası Dönemde Dobruca ve Besarabia'daki Hristiyan Türkler

ÖMER METIN

I.1. GAGAUZLARIN ADI VE MENŞEİ

Gagauzlar hakkında çalışma yapan bilim adamları, bu topluluğun menşei ve adı hakkında değişik iddialar ortaya atmışlardır. Bulgar tarihçileri İ. İvanov, G. Zanetov ve A. Zaşuk, Gagauzların Bulgar olduklarını, Yunan araştırmacıları Amantos ve B. Lissof ise bunların Rum soyundan geldiklerini iddia etmişlerdir. Gagauzların, Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzettin Keykâvus'u (1261-1282) takip ederek Bizans İmparatoru VIII. Mihail Paleolog'a sığınan Türkler olduğu tezini ilk ortaya atan da Bulgar tarihçisi, G.D. Balasçev olmuştur. Anadolu Selçuklu Tarihinin temel kaynaklarından olan Seyyid Lokman Oğuznamesi'ne kaynaklık eden Yazıcıoğlu Ali'nin Selçuknâmesini incelemeyen Balaşcev, teorisini çağdaş Bizans kaynakları ve Seyyid Lokman Oğuznamesi üzerine kurmuştur. Balasçev'e göre Gagauzlar, Anadolu Selçuklu Türklerinin torunlarıdır. Gagauz adı da, Keykâvus'tan gelmekteydi. Bunu da XIV-XV. yüzyılda Dobruca toponomisinde gerçekleşen ***k- g*** değişikliğine bağlamıştır. Dobruca'ya gelen Selçuklu Türkleri Kakauz (Keykavus)'u Gagauz olarak telaffuz etmişlerdir.[1]

Yazıcıoğlu Ali'nin Selçuknâme adlı eserini temel alarak çalışma yapan Paul Wittek de, Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzettin Keykâvus'u takip ederek Dobruca'ya gelen Türklerin soyundan geldiklerini ortaya koymuştur.[2] Kemal Karpat ise konuyla ilgili olarak, Paul Wittek'in Gagauzların Anadolu'dan geldiğini kesinlikle ispat ettiğini belirterek, Keykavus'un Moğolların baskısına dayanamayarak annesinden akrabası Bizans İmparatoru Mihail Paleolog'a sığındığını ve İstanbul'da bir süre yaşadıktan sonra Bizans İmparatoru tarafından kendisine Dobruca'da bir arazi verildiğini ifade etmiştir. Karpat, Bizans'ın böyle bir karar almasında Karadeniz'in kuzeyinde yer alan Bulgar devletine karşı Türkleri, bir baskı unsuru olarak kullanmak istemesinin etkili olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca İzzettin Keykavus'un Dobruca'ya yerleştikten sonra İznik civarında bulunan Sarı Saltuk'a haber göndererek 20.000 Selçuklu Türkü'nün Dobruca'ya yerleşmesini sağladığını ve bu göçün 1263 yılına tesadüf ettiğinin de kesin bir bilgi olduğunu belirtmiştir.[3]

---

[1] Harun Güngör-Mustafa Argunşah, *Gagauzlar*, *Gagauz Türklerinin etnik yapısı, nüfusu, dili, dini, folkloru hakkında bir araştırma*, İstanbul, Ötüken yayınları, 1998, s. 17-18.

[2] Paul Wittek, "Yazijioğlu Ali on the Christian Türks of the Dobrudja", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies,* C. XIV, London 1952, s. 639-668

[3] Kemal Karpat, " Gagauzların Tarihi Menşei", *I. Uluslar arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C. I, Ankara, 1970, s. 168-172.

Wittek ve Karpat'tan başka Faruk Sümer de Gagauzların aslının Anadolu Selçuklu Türklerine dayandığını iddia etmektedir. Dobruca'nın Keykâvus'a verilme hadisesini ise, Sultan Keykâvus'un İstanbul'da bulunduğu sırada, Bizans İmparatoru'na Türk kültüründe şehirde yaşamanın sıkcı olduğunu ve kırsal bir bölgenin kendilerine tahsis edilmesini istediğini ve Bizans İmparatoru'nun da bunu olumlu karşılayarak Karadeniz ile Tuna arasında bir bölgenin kendisini verilmiş olduğu şeklinde açıklamıştır.[4]

Gagauzların, Keykavus'u takip eden Anadolu Selçuklu Türkleri olduğunu iddia eden bilim adamları yanında bunların Uzlar (Oğuzlar) ve Kıpçaklarla bağlantılarını ortaya koyan araştırmacılar da vardır. Atanas I. Manof, Gagauz kelimesinin "Gaga" olan kısmının Uzlara (Oğuzlara) ait bir kabileyi temsil ettiğini ve Gagauzların; Uzların torunları ve halefleri olduğunu çalışmasında ortaya koymuştur. Manof, Gagauzların, Hıristiyanlığı kabul ettiklerini ifade etmek için bu ismi aldıklarını ve kendilerini diğer Uzlardan ayırmak amacıyla bu yola başvurduklarını iddia etmiştir.[5]

Türk dil bilimcisi Ahmet B. Ercilasun ise Gagauz kelimesine ait "*gaga"* kısmının Kıpçak Türklerine verilen bir ad olduğunu ve Uz ile birleşmesiyle Gagauz isminin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Dolayısıyla Kıpçak ile Uzların karışmasıyla Gaga+Uz adının oluştuğunu iddia etmiştir.[6]

Harun Güngör ve Mustafa Argunşah ise Gagauzların etnik yapısı, dili, dini ve folkloru üzerinde yaptıkları çalışmada, Gagauz kelimesinin sonundaki "*Uz"* ekinin Oğuz kelimesinin kısaltılmış şekli olduğunu, kelimenin başındaki *"gaga"* 'nın ise "kara, kaga, kanga, haka, ve gök" kelimelerinden gelmiş olabileceği üzerinde durulmuş olunsa da "Gök" kelimesinin en yakın ihtimal olduğu üzerinde durmuşlardır. Bu yazarlara göre, Gökoğuzlar, Dobruca başta olmak üzere Balkanlarda yaşayan Türkleri asimile etmiş ve Oğuz soyuna bağlı olsun ya da olmasın, bölgede yaşayan Türklerin adı Gagauz olarak kullanılmaya başlanmıştır.[7]

I.2. GAGAUZLARIN DİLİ

Gagauzların kullandığı Türkçe; Azeri Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile birlikte Türkçenin Oğuz grubunu teşkil etmektedir. Bu üç Türkçeden, Türkiye Türkçesine en yakın olan Gagauzların kullandığı Türkçedir. Osmanlının Balkanlara yerleşmesiyle Osmanlı Türkçesinden etkilenen Gagauz dilli, Türkçe, Farsça ve Arapça kelimeler alarak zengişleştiği gibi, birlikte yaşadığı Yunan, Bulgar, Romen ve Rus dillerinden de etkilenmiştir. Gagauzlar, Bizans idaresi altında yaşadıkları dönemde Yunanca, Bulgar idaresinde Bulgarca, Romen yönetiminde Romence ve Basarabya'nın Ruslar tarafından işgalinden sonra da

---

[4] Faruk Sümer, " Gagauzların Aslı", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 52, 1991, s. 9-12.

[5] Atanas I. Manof, *Gagauzlar*, Çev. Türker Acaroğlu, Ankara, 1940, s. 35.

[6] Ahmet B. Ercilasun, "Gagauzlardan Yeni Haberler", *Türk Kültürü*, Yıl: XXVII, Sayı: 316, 1989, s. 476-479.

[7] Güngör - Argunşah, *Gagauzlar...,* s. 25.

Rusça öğrenmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle de o dönemlerde kendi dillerinde edebi eserler verememişlerdir.[8]

Küçük bir Türk topluluğu olan Gagauzlar, tarih boyunca çeşitli alfabeler kullanmak durumunda kalmışlardır. Gagauzların, Osmanlı yönetimi altında bulundukları dönemde Osmanlıların kullandığı alfabeden istifade ettiklerine dair her hangi bir kanıt mevcut değildir. Gagauzlar, Osmanlı döneminde Yunan alfabesi ile yazılmış Karamanlı Türkçesi kitaplarını okumuşlardır. Bu kitapların çoğunluğunu da dini eserler oluşturmaktaydı. Bu kitaplar, hem Basarabya (Moldova) hem de Bulgaristan Gagauzları tarafından ilgiyle takip edilmiştir.

Birinci Dünya Savaşından sonra Gagauzların yoğunlukla yaşadıkları Basarabya (Bucak) bölgesi, Romanya'nın idaresine geçmiş ve dolayısıyla Gagauzlar, Romenlerin Latin alfabesini de kullanmışlardır. Gagauz din adamı Mihai Çakır, 1930-1938 yılları arasındaki eserlerini Latin alfabesi ile yayınlamıştır. Ancak II. Dünya Savaşından sonra Basarabya, Rusların eline geçerek Moldova devletine bağlanmış ve Gagauzlar, Kril alfabesini de kullanmaya başlamışlardır.[9]

1.3. GAGAUZLARIN DİNİ

Türk Dünyasında Hıristiyan Türkler denildiğinde akla gelen ilk Türk topluluğu Gagauzlardır. Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara inen Peçenek, Uz, Kuman-Kıpçak Türk boylarına yönelik Bizans misyonu ve etkisi ile bu boylara mensup binlerce Türk, Hıristiyanlığı kabul etmişler, Bizans ordusunda paralı askerlik yapmışlar ve Bizans topraklarına iskân edilmişlerdir. Bunlardan başka Anadolu Selçuklu Devletinden Bizans'a sığınan ve bu devletin hizmetine giren yine büyük bir Türk kitlesinin Hıristiyanlık dinine geçtikleri, Bizans ve Türk tarihçiler tarafından kabul edilmektedir. Dobruca ve Basarabya bölgesinde Karadeniz'in kuzeyinden göç eden Peçenek, Uz, Kuman-Kıpçak ile Anadolu'dan gelen Selçuklu Türklerinin karışımından oluşan Gagauz Türkleri, günümüze kadar Hıristiyanlıklarını koruya gelmişlerdir. [10]

Gagauzlar, Ortodoks olmalarına rağmen dini vazifelerini yerine getirirken ya da dini konularda çoğu zaman Hıristiyan dininin akidelerine açıkça aykırı hareket etmektedirler. Gagauzlar, Hıristiyanlığın Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tan oluşan teslis görüşünü kabul etmelerine rağmen kendi kültürlerinden parçaları da bu inanışa yerleştirmişlerdir. Hz. İsa'nın Allahın oğlu olduğuna, Allah'ın dünyayı yarattığına ve Kutsal Ruh'un ancak bir güvercin suretinde göründüğünde ve bunun Allah'ın ruhu olduğuna inanmışlardır. Allah'ın göklerde bir tahtı olduğuna inanan Gagauzlar, Onun dünyayı melekler ve azizler aracılığıyla idare ettiğine iman etmişlerdir.[11]

---

[8] *Ibidem.*, s. 51-52.

[9] Mustafa Argunşah, "Gagauz Türklerinin Kullandığı Alfabeler", *Türk Dili*, Sayı: 513, 1994, s. 218-222.

[10] Yonca Anzerlioğlu, "Geçmişten Günümüze Türk Dünyasında Hıristiyan Türkler", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 2 (Yaz 2004), s. 76.

[11] Manof, *Gagauzlar*, s. 47.

Gagauzların ahiret inancına bakıldığında, bu Hıristiyan Türk topluluğuna göre insanlar ölür ama ruhları ölmez. Bir kişinin bedeni öldüğünde melekler, kişinin ruhunu alıp göğe çıkarırlar ve Allah'ın sağ tarafında oturan Hz. İsa'nın (İssus Hristos) önünde diz çöktürürler daha sonra tekrar ölü bedeninin olduğu eve getirip, üç gün boyunca evin içinde dolaştırırlardı. Bu nedenle o evde üç gün boyunca mum yakılmaktadır. Gagauzlar, cennete "cenet", cehenneme ise "cendem" adını vermektedirler. Eski dönemlerde Gagauzların kiliselerinde kadınlar üst kattaki mahfilde, erkekler ise aşağıda yer alırlardı. Kadınların bulundukları yer, sık parmaklıklarla erkeklerden ayrılırdı. Eski devirlerde kadınların erkeklerle aynı yerde bulunması uygun karşılanmazdı. Daha sonra bu anlayış terk edilmiş ve kadınlarla erkekler aynı sırada oturup dua etmeye başlamışlardır.[12]

I.4. GAGAUZLARIN FOLKLORÜ

Gagauz kültüründe tek eşlilik esastır. Evlenme yaşına gelen erkek, hangi kızı istediğini annesine bildirir, anne daha sonra babayı bilgilendirir. Babanın da onay vermesiyle, kız tarafına bir kadın aracılığıyla durum iletilir. Kız tarafından olumlu bir cevap geldiğinde, erkek tarafı kızın ailesine bir altın gönderir ve küçük nişan anlamına gelir. Köylerde ise altın yerine "baba hakkı" denilen bir meblağ kızın babasına ödenir. Daha sonra gerçek nişan için her iki taraf bir gün tayin ederler. Damat adayının katılmadığı bu nişan gününde erkeğin ailesi ve akrabaları, kız tarafına çeşitli hediyeler götürürler. Nişandan bir hafta sonra damadın annesi, çeşitli tatlı yiyeceklerden oluşan bir sepeti oğlu ile kız evine gönderir ve buna "hafta yemişi" denmektedir.

Erkek tarafı, düğün gününü tayin edip kızın ailesinin onayına sunar. Anadolu'daki geleneklere benzer bir şekilde Perşembe günü kına yapılır ve çevredeki diğer kadınlar eğlenceye davet edilirdi. Kına gecesine katılan kadınlar toplu şekilde cuma günü hamama gidip kına yıkarlar ve gelinin geleceği cumartesi günü, güvey evine bayrak getirilirdi. Gagauzlarda sağdıçların önemi çok büyüktür, davetliler onların emirlerine uyarlar, çiftin doğacak çocuklarının vaftiz anası ve babası olurlardı. Kız kaçırma olayı ancak evlenecek çiftlerin aileleri arasında anlaşmazlık olduğu zaman görülmekte ve buna "kaçkın" denilmekteydi. Gagauzlarda, evde birden fazla erkek çocuk var ise ancak en küçük erkek baba evinde kalır diğerleri evlendiklerinde ayrı bir eve taşınırlardı.[13]

Gagauz geleneklerinde evlilikten sonra gelinin çocuk sahibi olması önemli bir yere sahiptir. Kadının özellikle erkek çocuk doğurması, ailede daha bir mutluluk ve coşkuya neden olurdu. Erkek çocuğa genellikle dedesinin ismi verilirdi. Gagauzlarda yeni bir çocuk dünyaya geldiğinde büyükanne, kiliseden aldığı vaftiz suyunu anneye getirir, çocuk vaftiz oluncaya kadar yalnız bırakılmazdı. Çünkü kötü ruhların anneye bir kötülük yapmasından korkulurdu. Çocuk doğduktan kırk gün sonra büyükanne, anne ve çocuğu kiliseye götürürdü. Çocuk, Meryem Ana İkonu'nun önüne bırakılır ve dua edilirdi.

[12] Güngör - Argunşah, *Gagauzlar...*, s. 85-93.
[13] *Ibidem.*, s. 104-109.

Gagauzlar, çocuk doğduğunda göbeğinde bir parça ekmek keserler ve bu ekmekten bir parçayı da çocuğun göbeğinde bırakırlardı. Ekmeğin diğer parçası ise, çocuk çalışkan ve çiftçi olsun diye bir pulluğun üzerine bırakırlardı. Çocuğun ilk dişini görenin çocuğa hediye alması da bir başka gelenekti.[14]

Gagauzlara göre insanın canı kalbindedir. Gagauzlar buraya "can bucaı" derlerdi. Melek, insanın göğsüne basarak canını alır, bu meleğe bu nedenle "can alıcı" derler ayrıca can'ın ağızdan çıkan bir nefes olduğuna inanırlardı. Gagauzlar, ancak Allah'ın sevdiği kişilerin ölebileceğini benimsemişler ve ölümü yaklaşmış hastalar için papazlar çağırarak günahların çıkarılmasını sağlarlardı. Ayrıca hastanın eziyet çekmesi durumunda da tekrar papaza başvurup rahat bir şekilde ölebilmesi için papazın dua etmesini isterlerdi. Hastanın ölmeden önce bir yakınını görmek istemesi durumunda ise, yakınına ait bir kıyafeti hastanın yatağına koyarlar ve huzurlu bir ölümün olacağına inanırlardı. Ölen kişinin gözlerinin açık olması, bu kişinin hayata doyamadığına ve mutlu olmadığına bir işaretti. Bu nedenle gözler hemen kapatılırdı. Ölen kişinin bedenini aynı cinsten olan başka biri şarap ile yıkardı. Gagauzlarda ölüler için yas kırk gün sürer, erkekler bu süreçte tıraş olmazlar ve siyah gömlek giyerler, kadınlarda bütün siyah kıyafet kullanırlardı. Eğer ölen kişi intihar etmişse, cenaze evine papaz gelmez, çevreye haber verilmezdi. Acele bir şekilde cenaze hazırlanır, tören yapılmaz, mezarlık dışında başka bir alana gömülür ve cenazenin yanında sadece mezarlık görevlileri bulunurdu.[15]

Gagauzların en eski inanışlarından bir tanesi de kurbandır. Kurban kesmenin belli bir zamanı yoktur, senenin her gününde kurban kesilebilirdi. Hıristiyan olmalarına rağmen Gagauzlar, domuzu kurban olarak kesmezlerdi. Kurban sadece büyükbaş ve küçükbaş hayvanlardan olmazdı. Çeşitli kuşlar ve horoz da kurban edilebilirdi. Kurbanlık hayvan kesilmeden önce papaz tarafından dualar okunurdu. Yağmur yağmadığı ve kuraklığın görüldüğü dönemlerde koç ya da buzağı kurban eden Gagauzlar, bundan başka hastalar için, zorluklarla karşılaştıklarında ve savaşa başlanacağı zaman da kurban keserlerdi. Gagauz kültüründe en değer verdikleri kurban töreni, "Allahlık" adını verdikleri kurban idi. Bu kurbanlık hayvan, zengin çiftçilerin en sürülerindeki en güzel boğa yavrularından oluşmaktaydı ve sahibi tarafından kurban edilinceye kadar kırlara salıverilirdi. Allahlık adı verilen bu kurban, diğer hayvanlarla birlikte otlamaz, ayrı beslenir ve istediği yerde otlardı. Bu hayvanlar, tarlalara zarar verse bile tarladan çıkarılmaz, kimse tarafından çalınamazdı. Ayrıca dövülmeleri ya da zarar görmeleri çok büyük günahlar arasında yer almaktaydı. Bu Allahlık boğalar, yedi yaşına geldiklerinde törenle kurban edilir, hayvanın sağ arka budu rahibe, diğer kısımları da misafierlere dağıtılırdı.[16]

Bundan başka Gagauzlar, ilkbaharda Hıdırellez'de de kurban keserlerdi. Bu dönemde kesilen kurbanlar, kuzular arasından seçilmekteydi. Kurban kesimi sırasında rahip, dualar ederek kuzunun diline tuz sürer ve kesimden sonra kuzunun işe yaramayan organları ve parçaları, evin bahçesinde açılan bir çukura gömülürdü.[17]

---

[14] *Ibidem.*, s. 103-104.
[15] Manof, *Gagauzlar.*, s. 49-52.
[16] Güngör - Argunşah, Gagauzlar..., s. 114.
[17] Manof, *Gagauzlar*, s. 89.

Uzun asırlar boyunca yazılı bir edebiyat meydana getiremeyen Gagauzların zengin bir sözlü edebiyatı vardır. Bu sözlü edebiyatın içinde halk hikâyeleri, masallar, efsaneler, türküler, maniler, bilmeceler, atasözleri ve fıkralar yer almaktadır. Gagauzlar, bu zengin sözlü edebiyat ürünlerinin bir kısmını Orta Asya Türk kültüründen getirdikleri gibi bir kısmını da Selçuklulardan ve Osmanlı Türklerinden almışlardır. Bu edebi ürünleri, yüzyıllarca kulaktan kulağa, nesilden nesillere devam ettirmişler ve bu milli edebiyatın doğurduğu Türklük şuuru ile günümüze kadar kültürel varlıklarını devam ettirmişlerdir.[18]

İslamiyet ait dini terminolojiler, sadece Müslüman Osmanlı Türklerinde ve devamı olan Anadolu Türklerinde değil aynı zamanda Ortodoks Gagauz Türklerinde de ortak olarak kullanılmıştır. Bundan başka Gagauz halk inanışlarında ve sözlü edebiyatında İslami unsurlar da yer almıştır. Allah, cennet, cehennem (cendem), peygamber, helal, haram, hac, hacı, şeytan vs terimler, Hıristiyan Gagauzların dini kültüründe de yer almıştır. Gagauzlara ait birçok şiir, türkü, mani, atasözü ve tekerlemelerde yukarıda bahsedilen İslami terimlerin yer aldığı görülmektedir.[19]

II.1. GAGAUZLARIN GÖÇ MESELESİ

Gagauzların Türkiye'ye göçü ile ilgili olarak 1931 yılında Bükreş Elçiliğine atanan Hamdullah Suphi (Tanrıöver), çok çaba sarf etmiştir. 12 Temmuz 1931'de İstanbul'dan Köstence'ye gelen Tanrıöver, görevine başlar başlamaz Dobruca ve Basarabya'daki köy ve kasabaları ziyaret etmiş ve özellikle buralarda bulunan Hıristiyan Gagauz Türklerine, kendilerinin Türk olduklarını anlatmaya çalışmıştır. Gagauz gençlerinden seçtiği bazı öğrencileri Türkiye'deki yüksek öğrenim kurumlarına göndermiştir. Tanrıöver, ayrıca Gagauz papazları ve okumuşları ile de görüşmüş, bunları Türklük konusunda bilinçlendirmeye çalışmıştır. Romen hükümeti nezdinde yaptığı temaslar sonucunda 26 Gagauz kasaba ve köyünde Türkçe eğitim yapan okullar açtırmıştır. Bu okullara Dobruca Müslüman Türklerinden ve Mecidiye Müslüman Seminarı mezunlarından öğretmen tayin ettirtmiş, bu okullarda kullanılmak üzere Türkiye'den kitaplar getirtmiştir.[20]

Türkiye kamuoyu, Gagauzların varlığı ile 1930'lu yılların başından itibaren ilgilenmeye başlamıştır. Türkiye'nin Bükreş Elçiliği ve Köstence Konsolosluğu ile Bulgaristan'da bulunan Türkiye'nin Varna Konsolosluğu, Gagauzlar hakkında kapsamlı raporlar hazırlayarak Türk hükümetinin dikkatine sunmuşlardır. Bununla birlikte Türkiye'nin Madrid Elçisi Tevfik Kemal Bey, Gagauzların Hıristiyan olmaları nedeniyle Anadolu Türklüğü ve birliği açısından, Gagauzların Türkiye'ye göçüne karşı çıkmış ve bu düşüncesinin gerekçelerini açıklayan bir raporu Başbakan İsmet İnönü'ye göndermiştir.

---

[18] Mustafa Argunşah, "Gagauz Halk Edebiyatında Osmanlı-Türk Kültürünün İzleri", *Türk Kültürü*, Sayı: 341, Yıl: XXIX, 1991, s. 533.

[19] *Ibidem*, s 534.

[20] Mustafa Baydar, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları,* İstanbul, 1968, s. 156-157.

II.2. KÖSTENCE KONSOLOSLUĞU'NUN GAGAUZLAR HAKKINDAKİ RAPORU

Gagauz Türkleri hakkında kapsamlı ilk raporu yazan Türk temsilciliği, Köstence Başkonsolosluğu olmuştur. Başkonsolos Mustafa Ragıp Bey, 14 Ekim 1930 tarihinde Gagauzlar ile ilgili raporunu Türk Dışişleri Bakanlığına takdim etmiştir. Raporun başında Romanya'nın Dobruca ve Basarabya bölgeleri ile Bulgaristan'ın Varna sancağında "Gagauz" denilen küçük bir halkın yaşadığını ve bunların dilini Türkçe dininin ise Hıristiyan Ortodoks olduğu belirtilmiştir. Osmanlı Devletinin idaresi altında beş altı asır yaşayan bu memleketlerde adı geçen bu Türk kabilesinin diğer ırkdaşlarından itikatça ayrılarak Hıristiyan dininde kalmış olması, asıllarından ve menşeinden bihaber olmasının dikkatini çektiğini belirten Ragıp Bey, bu Türk topluluğunun geçmişi ve o dönemdeki vaziyeti hakkında araştırma yapmaya karar verdiğini ifade etmiştir.[21]

Bu küçük Türk kabilesi hakkında tarihte hiç söz edilmediğini belirten Ragıp Bey, Gagauzların türkülerini araştırdığında Uz dilinde birçok kelimeye rastladığını ifade etmektedir. Daha sonra Gagauzlar hakkında yapılan araştırmalara değinmiştir. Bu topluluğun menşei ile ilgili ilk araştırma Gaspodin Moşkof tarafından yapılmıştır. Moşkof'a göre Gagauzların kökeni Uz, diğer bir isimle Oğuzlardan gelmektedir. Varna'da Prof. Ivan Nikola, Gagauzları; Gagarlar ve Uguzların birleşmesinden ortaya çıkan bir kavim olarak göstermiştir. Türkolog V. Radlof', Gagauzların, Uguz Türklerinden olmasını söylemekle birlikte başına "Gaga" kelimesinin meçhul bir sebeple eklendiğini iddia etmiştir. G. Moşkof, Gagauzları, Oğuz kabilelerinden birinin adı olarak tahmin ederek, Sanskrit ve Got dillerinde *ga* ve *gaga* kelimeleri erkek evlatlar anlamına gelmekte böylece Gagauz kelimesinden, Uzların evlatları manası çıkarılmaktaydı.

Ragıp Bey, raporun devamında Rumca'da "kakauz" sözü, hunhar ve sapık anlamına geldiği için Varna'daki Gagauzların eğitimli tabakası, Gagauz sözünü hakaret gibi görüp kendi isimlerinin "Yavuz" olduğunu iddia ettiklerini belirtmiştir. Bunlar arasında Türk idaresi altında dilleri Türkleşen eski Rumlardan ibaret bir halk olduğu iddia edenler olduğunu fakat bunun mümkün olmadığını da sözlerine eklemiştir. Bu durumu da şu şekilde açıklama getirmiştir; Bulgarların esasen Türk oldukları halde Türklüğü bırakarak Slavlaşması karşısında Osmanlı Devleti, Bulgarların Slavlıklarına dokunmayıp Yunan bir ırkın (dinlerini ve İstanbul patrikliği ile irtibatlarını devam ettirmekle beraber) dillerini unutarak Türkçeyi ana dil olarak kabul etmelerini sağlamasının mantığa uygun bir hareket olmadığını belirtmiştir.

Ragıp Bey, Gagauzlarla ilgili verdiği bilgilerin devamında bu topluluğun nüfusunun Dobruca bölgesinde 20.000, Basarabya'da 30.000, Bulgaristan'ın Varna mıntıkasında da 7.000 civarında olduğunu bildirmektedir. Dobrucadakiler genellikle Kavarna, Balçık, Kokarca ve Yenice köylerinde yaşamaktadır. Gagauzların tamama yakını Dobrucada otururken, Basarabya'nın Bucak bölgesinin Rus işgaline uğramıştır. Ruslar bilinçli olarak bölgedeki Nogay Türklerini göçe zorlamışlar ve

[21] *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B. C. A),* Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 246.666..30, s. 2.

onların boşaltıkları araziye Dobruca'dan Ortodoks Gagauzların büyük bir bölümünü ve Bulgarları yerleştirmiştir. Gagauzlar, Dobruca'nın Mangalya sahillerinden itibaren Varna sahillerine kadar öbek öbek yayılmışlardır. Burgaz tarafında da pek az bir Gagauz kitlesinin olduğunu belirten Köstence Başkonsolosu, burada yaşayanların tamamının Rumlaştığını, benliğini kaybettiğini ve kendilerini Rum ırkına mensup hissettiklerini ifade etmiştir. Basarabya'dakilerin dahi kendilerini Slav gibi tanıdığını ve Türk Devletinin bölgeye tesir etmesiyle birlikte kendi dillerini bırakıp Türk dilini almış olduklarını zannettiklerini de sözlerine eklemiştir.

Gagauzların, kendi içersinde konuştukları dilin Deli-Orman Türk lehçesi olduğunu aktaran Ragıp Bey, erkeklerin bulundukları yere göre Romence, Rusça, Bulgarca, Rumca dillerinden birini veya birkaçını bildiklerini aktarmıştır. İçlerinde ziraat, ticaret ve muhtelif sanatlarla iştigal edenler olduğunu, ilim ve hüner sahalarında diğer yabancı ülkelerdeki Türklerle aynı seviyede olduklarını ve son olarak Gagauzların içinde az da olsa zengin kimselerin olduğunu raporuna eklemiştir.[22]

II.3. BÜKREŞ ELÇİLİĞİ'NİN GAGAUZLAR HAKKINDAKİ RAPORU

Gagauzlar hakkında en kapsamlı raporu, 18.01.1932 tarihinde Türkiye'nin Bükreş Elçişi, Hamdullah Suphi Bey hazırlamıştır. Bu topluluğun en yoğun yaşadığı yerin Basarabya olduğuna vurgu yapan Bükreş Elçisi, Köstence Başkonsolosunun aksine buradaki Gagauz nüfusunun 30.000 değil Rus istatistiklerinden aldığı bilgiye göre 70.000 civarında olduğunu ifade etmiştir. Kafa şekillerinin, yüzlerinin, lehçelerinin ve ahlaklarının Rumeli Türkleri ile aynı olduğunu da sözlerine eklemiştir. Dobruca'ya göç eden Kırım Türklerinin kuvvetle ihtimal Moğol özellilikleri taşıdığını belirten Hamdullah Suphi, Gagauzların diğer Dobruca ve Bulgaristan Türkleri gibi beyaz çehreli, orta ve ortadan daha yüksek boylu ve Kafkas ırkına benzediğini aktarmıştır. Gagauzların birçoğunun kumral, güzel ve yakışıklı olduklarını da vurgu yapmıştır.[23]

Köstence, Mangalya, Balçık bölgelerinde konuşan bir Türk ile bir Gagauz'u ayırmak mümkün olmadığını söyleyen Hamdullah Suphi, Gaguzların toplam nüfuslarının kesin olarak bilinmese de 200.000-250.000 arasında gösterildiğini belirterek Romanya ve Bulgaristan istatistiklerinin Gagauzlar Hıristiyan oldukları için bunları kendi nüfusları içersinde gösterdiklerine dikkat çekmiştir. Müslüman Türklerin, Gagauzların ahlak ve adet itibariyle kendilerine benzediklerini tasdik ettiklerini hatta Mangalya camii imamı İsmail efendinin Gagauzlar hakkında sorduğu soruya; "bunlar bizim köylü amcalardır. Vakti ile dinlerini vermişler ama dillerini vermemişler" şeklinde cevap verdiğini aktarmıştır.

Bazı Gagauz ihtiyarlarının Ortodoksluk nedeniyle Yunanistan, Romanya veya Bulgaristan hükümetlerine karşı ilgi gösterdiklerini fakat bu halkın Hıristiyan milletlerin hiç birine özel bir bağlılık içinde olduklarının söylenemeyeceğini, hatta

[22] *B. C. A.,* Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 246.666..30, s. 3-7,
[23] *B. C. A.,* Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 246.666..30, s. 16.

Romanya'da Gagauz isminin bir hakaret olarak kullanılmaya devam edildiğini belirtmiştir. Romen ve Bulgar okullarında yetişen gençlerin bu milletlerin kızları ile evlenmesiyle asıl kitleden ayrılıp kaybolup gittiği fakat önemli bir çoğunluğun kendi aralarında evlilik yaparak Türk dili, Türk masalları ve şarkılarının asırlardan beri yaşatıldığı rapora yansımıştır.[24]

Hamdullah Suphi yapmış olduğu kişisel temaslardan edindiği kanaate göre, eğer Türkiye tarafından Gagauzlara ilgi gösterilir, geçmişleri kendilerine anlatılır ise Türk oldukları çok açık olan bu temiz, çalışkan, sağlam ve güzel halkın Türklük camiasına bağlanmasında hiçbir engel kalmayacaktır. Hatta Türkler tarafından bunlara karşı hiçbir yakınlık gösterilmemesine rağmen birçoğunun sırf atalarından intikal eden bilgiler neticesinde Türklük menşelerini bildiklerini ve bunu anamızdan babamızdan böyle işittik diye tekrar ettiklerini de eklemiştir.

Hamdullah Suphi, bu konuyla ilgili olarak Romanya'da görüştüğü Hıristiyan Türklerden örnekler vermiştir. Bükreş'te şoförlük yapan Zamfir isminde bir genç, soylarının eski Türklerden geldiğini bunu babasının ölmeden önce dedesinden öğrendiğini kendisine söylemiştir. Bir başka örnek ise Tekirköy'de bulunduğu zaman evine su taşıyan çocuğa, yanında bulunan hademe vasıtasıyla Romence suyu nereden aldığını sormak istediğince su taşıyan çocuk, Hamdullah Suphi'nin Türkçe konuşması karşısında aralarında şu şekilde bir konuşma geçmiştir;

Gagauz: Madem Türkçe biliyorsun niçin kendin sormıyorsun
H. Suphi: Sen nesin?
Gagauz: Gagauzum.
H. Suphi: Nece konuşuyorsun?
Gagauz: Gagauzca.
H. Suphi: Ben nece konuşuyorum?
Gagauz: Sen de Gagauzca konuşuyorsun.
H. Suphi: Türkiye'de 14.000.000 adam var. Onlar da bizim gibi konuşuyorlar.
Gagauz: Türkiye'de bu kadar Gagauzca konuşan adam olduğunu bilmiyordum.

Gagauz gencinin son cevabı üzerine Hamdullah Suphi, kendisinin de onun da ve Türkiye'de bulunanların da herkesin Türkçe konuştuklarını söylemiş, bunun üzerine Gagauz genci de H. Suphi'ye hak vererek Gagauz diline hem Türkçe hem de Gagauzca denildiğini ifade etmiştir.[25]

Bu olaydan birkaç gün sonra Hamdullah Suphi, çarşıda yürürken tanımadığı bir adamın yanına gelip Türkçe selam verdiğini ve aralarında geçen konuşmayı da raporuna yansıtmıştır. Hamdullah Suphiye selam veren Gagauz Türkü, Bükreş'te Negru Voda sokağında oturan Türk paşasının kendisi olup olmadığını sormuş, Hamdullah Suphi Bey de kendisinin Elçi olduğunu sadece askerlerin Paşa olabileceğini söylemiştir. Bu esnada çevrede bulunan bir Romen eczacı, Gagauz'a niçin Türkçe konuşuyorsun diye çıkışmış ve Dimitri isminde ki bu Ortodoks Gagauz Türk'ü de Türk elçisine dönerek " İyi ki bizim Türkiye'de bir babamız

---

[24] *B. C. A.,* Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 246.666..30, s. 17.
[25] *B. C. A.,* Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 246.666..30, s. 18.

devletimiz var, yoksa bunlar bizi ayaklarının altında ezerler, ne zaman bizi toplayıp buradan götüreceksiniz?" diye sormuştur.

Hamdullah Suphi verdiği bu iki örneğin münferit hadiseler olmadığını birçok Gagauz köylerinin Köstence Başkonsolosluğuna başvuruda bulunarak Anadolu'ya nakillerini istediklerini ifade etmiştir. Yaklaşık sekiz yüzyıldan beri kendilerini, Müslüman Türkler ile birleştirecek en ufak bir yaklaşım dahi görmemiş olan bu topluluğun, hala evlerinde Türk kültürünü devam ettirmeye çalıştıklarını ve Türkiye'ye karşı sempatilerini koruduklarını da sözlerine eklemiştir. İskit dönemlerinden başlayarak Romanya üzerinde muhtelif Türk halklarının etkileri yaşana geldiğini ve Bükreş Üniversitesinde lisan dersleri arasında öğrencilere Peçenek Türkleri, Kuman Türkleri zamanından başlayarak Osmanlı devrine gelinceye kadar, Türkler tarafından yapılmış tesirler ve Romence'ye sokulmuş kelimeler öğretilmektedir.

Hamdullah Suphi, raporunun devamında Basarabya (Moldova) bölgesine Gagauzların yerleştirilmelerinin 1806-1812 tarihleri arasında Osmanlı-Rus savaşı sırasında olduğunu aktarmaktadır. Savaş sırasında Basarabya'nın Bucak mevkisinde yaşayan Nogay Türkleri, güneye doğru çekilmek zorunda kalmışlardır. Onlardan boşalan yerlere Ruslar, güney sınırlarını güvence altına almak için Kavarna ve Varna arasında yaşayan Hıristiyan Gagauzları yerleştirmişlerdir. Gagauzların bu zorunlu göç sırasında önemli ölçüde nüfus kaybıyla karşılaştıklarını aktaran Hamdullah Suphi, zaman içersinde Basarabya bölgesinde tekrar sayılarını arttırarak 100.000 civarında bir nüfusa ulaştıklarını ve genellikle bu bölgede Tighina (Bender), Kahul, Cetateaalba, Ak-kerman ve İsmail sancakları etrafında oturduklarını belirtmiştir. Güney'de ise genellikle Kavarna, Balçık ve Varna civarında yaşadıklarını mezhepleri olan Ortodoksluğa sıkı sıkıya bağlılıklarını rapor etmiştir.

Hamdullah Suphi, Gagauzların sadece dinlerine değil aynı zamanda evlerinde ve kendi aralarında Türkçeye olan bağlılıklarını da dile getirmiştir. Bununla birlikte bulundukları ülkeye göre topluluk dışında kuzeyde bulunanların Rusça ve Romence, güneydekilerin de Romence ve Bulgarca konuştukları, hatta eğer bir bölgede birden çok azınlık varsa ortak dil olarak Türkçe konuşulduğunu da iddia etmiştir. Gagauzların eski dilinin Kıpçak lehçesine yakın olduğu, Rum okullarında eğitim görenlerin Türkçeyi Rum alfabesine göre yazdığı, Romanya'da ve Bulgaristan'da olanların ise çocuklarını bu ülkelerin okullarına gönderdiği belirtilmiştir. Hamdullah Suphi, eğer Türklük telkini araya girmez ise yakın zamana kadar yaşadıkları arazide hâkimiyet kazanan milletlerin bir millileştirme siyaseti olmaması nedeniyle Türklüklerini muhafaza eden bu halkın, yaklaşık bir asır içinde Türklüklerini temsil gücünün zayıflayacağı ve dağılacağı kanaatindedir.[26]

Yapmış olduğu araştırmaların sonucunda Gagauzların, Oğuz soyundan geldiklerini, Uz şehrinden bahseden türküleri olduğunu, sekiz dokuz asırdan beri muhafaza ettikleri Türk adet ve ahlakına, Türk aslından gelmelerini kabul etmeksizin izah etmenin imkânsız olduğunu ifade etmiştir. Aslı Türk olmasına

[26] *B. C. A.,* Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 246.666..30, s. 22-23.

rağmen Slav kültürü içinde asli dillerini kaybeden Bulgar örneği apaçık ortadayken, kuzeyde yaşayıp Rum Patrikhanesi ile yakın zamanlara kadar münasebetini devam ettiren ve dini Hıristiyan olan bu halkın, sekiz asra kadar yakın bir zamandan beri Türkçe konuşmaları ve bedenen Rumeli Türklerine tamamen benzemeleri, Hamdullah Suphi'de bu halkın Türk olduğuna dair kesin bir intiba bırakmıştır. Bundan başka o dönemde hayatta olan ve anne tarafından Gagauz kimliği taşıyan Dr. Hristo Popescu ile annesinden öğrendiği bir takım eski Türk oyunları hakkında bilgi almıştır. Bu oyunların isimlerinin yüzük, kabak, aşık, kaydırak, car ve koyan olduğunu belirten Hamdullah Suphi, Dr. Hristo'nun kaydettiği bu oyunların Kuzey Rumeli Türkleri ile Anadolu Türkleri arasında tamamen değilse bile kısmen bilindiğini ve oynandığını bundan başka Gagauzların kiliselerinde eskiden Kodeks Komenikos'un[27] Türkçe dua ve ilahi kısımlarının okunduğunu fakat bir süreden beri kiliselerde Türkçenin giderek terk edildiğini de vurgulamıştır.

Hamdullah Suphi, raporunun sonunda eğer Türk Milliyetçiliği, eski Rumeli'nin koskoca bir parçasında asırlardan beri anadillerini sadakatle muhafaza eden bu iyi ahlak sahibi, sağlam ve güzel Türk halkı ile alakadar olmaya başlar ve bunlara tarihi gerçekliği telkin ile kendilerini Türk camiasına davet ederek başka milletler arasında kaybolmasına mani olup Anadolu'nun kapılarını Türk ırkının bu güzel evlatlarına dini hürriyetlerini koruyarak açıp kendilerine yer yurt gösterirse, boş olan Anadolu kendisine sadakatle bağlı olacak taze bir kuvvet kazanabileceğini iddia etmiştir. Hamdullah Suphiye göre, iki bin senelik bir zaman zarfında putperestlikten, Budistlikten başlayarak Hıristiyanlığa ve Kırım'daki Polonya'daki Karaym Türkleri gibi Museviliğe, Hıristiyanlığa ve Müslümanlığa geçen ama milliyetlerini ve hürriyetlerini atalarının en kutsi ve büyük mirası olan ana dili içinde saklayan Türklerin başkalarına kaptırılmaması gerekmektedir. Örnek olarak da Bulgarların, Bulgarca konuşan ama Müslüman olan Pomaklar'ı kaptırmamak için "Dinleri İslam olabilir ama onlar Bulgarca konuşan Bulgardırlar" politikasını örnek göstermekte ve Türk Dışişleri Bakanlığından, Müslüman Türkler hakkında olduğu gibi Hıristiyan Türkler hakkında vereceği kararı ve kendisine tebliğ edeceği emirleri de beklediğini belirterek raporuna son vermiştir.[28]

II.4. VARNA KONSOLOSLUĞU'NUN GAGAUZLAR HAKKINDAKİ RAPORU

Varna Konsolosu, bölgeye tayinin yapılmasıyla birlikte birkaç ay içersinde civar köylerde Türkçe konuşan ama mezhebi Ortodoks olan halkla karşılaştığını bunun üzerine bu toplulukla ilgili araştırma yapmayı kendine bir vazife gördüğünü 1640/58 numara ve 12.03.1932 tarihli raporunda Türk Dışişleri Bakanlığına

[27] Kodeks Komenikos; 13. yüzyılda şimdiki Rusya'nın güneyinde yaşayan ve Hıristiyanlığı kabul eden Kıpçak Türkleri için misyonerler tarafından meydana getirilmiş Ortodoksluk mezhebine ait dinsel bilgileri ve duaları içeren kitaptır.

[28] *B. C. A.,* Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 246.666..30, s. 24-29.

bildirmiştir. Raporun başında Gagauz kelimesinin menşei ve tarihsel gelişimini anlatan Varna Konsolosu daha sonra o dönemde Bulgaristan sınırları içersindeki Gagauz Türkleri hakkında bilgi vermeye devam etmiştir.

Varna Konsolosluğu, yapmış olduğu araştırmalar sonunda Osmanlı Devletinin bölgeye hâkim olmasına kadar olan süreçte, Gagauzların ne bir cami, kilise ne de okullarının olmadığını, Osmanlıların tanıdığı serbestlikle birlikte Hıristiyanlıklarını ilan ettiklerini ve kendilerine papaz ile öğretmen tutarak Türk neslinden Hıristiyan kalmaya devam ettiklerini aktarmıştır. Nüfuslarının Bulgaristan'da Varna civarında 10.000'e yakın olduğunu belirten Konsolosluk, bu Türklerin dağınık değil toplu bir şekilde köylerde yaşadığı ifade etmiştir. Ayrıca Bulgaristan'ın nüfus istatistiklerini inceleyen konsolos, Gagauzlar için ayrı bir bilgi olmayıp Bulgaristan'daki Müslüman Türklerle birlikte gösterildiğini de eklemiştir.[29]

Varna Gagauzlarının adet ve ahlak anlayışları hakkında da bilgi veren konsolos, bu Türk topluluğunun misafirperver, şakacı ve hoşsohbet olduklarına dikkat çekerek "Kriçma" denilen köy meyhanelerinde ihtiyarların muhabbet ve birbirilerine ikramlarını gördüğünde, kendisini Anadolu'nun bir köyünde hissettiğini belirtmiştir. Ayrıca bu topluluğun çok şarap içtiğini, kadınlarının da erkekler gibi tarlalarda çalıştığını aktaran konsolos, Varna Gagauzlarının kendilerini Türklerle aynı menşeden kabul etmediklerini üzüntüyle aktarmıştır. Türklerin bölgeyi fethetmesiyle birlikte kendilerine "dininizi mi yoksa dilinizi mi verirsiniz" teklifine karşı "dilimizi verir dinimizi vermeyiz" şeklinde cevap verdiklerini konsolosla yaptıkları mülakatlarda söylemişlerdir.

Konsolosa göre Gagauzlarda Türkçe kültürünün daha eski, Ortodoks mezhebinin ise daha sonraları Bizans'ın etkisi ve baskısıyla daha yeni bir olgu olması gerekmekteydi. Burada bir özeleştiri de yapan konsolos, bu Türk topluluğunun Osmanlı Devleti ve Türkiye tarafından layıkıyla benimsendiği ve kendi aralarında da öğretmen, memur, âlim ve siyasetçi yetişmediği için Türkiye'ye yeteri kadar ilgilerinin olamadığını itiraf etmiştir. Varna Gagauzlarının, Romenlere hiçbir sempatileri bulunmadığını fakat Bulgarların 1920'li yılların sonundan itibaren bunları kazanmak için çok gayret ettiğini aktaran konsolos, ihtiyar Gagauzların hiç Bulgarca bilmemesine rağmen bütün gençlerin Bulgarcayı bildiğini sözlerine eklemiştir. Bulgar Eğitim Müfettişi Mösyö Kostof'un 26.01.1932'de Varna'da yaptığı konuşmada bütün genç Gagauzların Bulgarcayı öğrenmiş oldukları ve Bulgar sistemini özümsedikleri memnuniyetle dile getirmesi, Varna Konsolosluğunca not edilmiştir. Fakat bununla birlikte bu gençlerin arasında Türkçe okuyup yazmaya meyil edenler olduğunu işittiğini belirten konsolos, Bulgar tesiri altında Gagauz gençlerinin böyle bir his besleyeceklerine ihtimal de vermemiştir.

Raporun sonunda ise Varna Gagauzlarının dini taassuplarından bahsedilmiştir. Bölgedeki Gagauzlarda dini hissiyatın çok zayıf olduğuna dikkat çeken konsolos, bunun en büyük nedeni olarak yaşlı insanların kilise'ye gittiklerinde papazın Bulgarca söylediklerini anlamadığını genç Gagauzların da kiliseye çok nadir gittiklerini ifade etmiştir. Şarkılarını Türkçe söyleyen, dualarını Türkçe yapan, Romanya'da, Basarabya'da (Moldova) ve Bulgaristan'da mevcut bulunan bu

[29] *B. C. A.,* Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 246.666..30, s. 8-13.

Hıristiyan Türklerin, anayurda sevk edilmeleri ve Anadolu Türkleri ile kaynaşmaları sağlanabildiği taktirde Oğuz neslinden bir kitlenin Bulgarlaşmasının önüne geçilebileceğini belirten Varna Konsolosluğu, böylece Türk nesline ve tarihine büyük bir hizmetin gerçekleşebileceği düşüncesinde olduğunu belirterek raporuna son vermiştir.[30]

II.5. MADRİD ELÇİSİ TEVFİK KAMİL BEY'İN GAGAUZ TÜRKLERİNİN ANAYURDA GÖÇMELERİNE KARŞI OLUMSUZ GÖRÜŞ BİLDİREN RAPORU

Türkiye'nin Bükreş Elçiliği, Köstence Başkonsolosluğu ve Varna Konsolosluğu, Gagauz Türklerinin tarihini bulundukları yerlerde araştırmışlar ve Hıristiyan dinini seçmiş bu Türk topluluğunun Anayurda göçmesi yönünde Ankara'ya olumlu raporlar göndermişlerdir. Romanya ve Bulgaristan'da bulunan Türk diplomatlarının bu raporları özellikle Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey'in kişisel gayretlerinin de etkisiyle Türk basınında da Gagauzlara karşı ilgi oluşmuş ve Gagauzların da diğer Müslüman Türkler gibi Anadolu'ya göç ettirilmeleri için çalışmalar başlatılmıştır. Bu durum karşısında daha önceleri Balkanlarda diplomatik görevlerde bulunan ve o dönemde Türkiye'nin Madrid Büyükelçiliği görevini yapan Tevfik Kemal Bey, Başbakan İsmet İnönü'ye, Gagauz Türklerinin Anadolu'ya göçmesinin sakıncalı olabileceği yönünde bir rapor sunmuştur.

Tevfik Kamil, raporunun başında Bulgar Elefteron Vima gazetesinden aldığı bazı bilgilere yer vermiştir. Bulgar gazetesinin iddiasına göre 1936 yılı itibariyle Müslüman Türklerin Anadolu'ya göçlerinin başlamasına rağmen Hıristiyan Gagauzların göçünün başlamamasının nedeni, Gagauzların sadece İstanbul'a yerleşmek istemeleri ve bunu Türk hükümetinin kabul etmemesidir. Tevfik Kamil, bu haberi doğru olarak kabul etmiş ve son üç senedir hükümetin Gagauzları Anadolu'ya göç ettirmek için uygulamaya çalıştığı politikayı bir daha gözden geçirmesinin gerekliliğini belirtmiştir. Çünkü bu Gagauz halkı eğer 1923 yılında Anadolu'da bulunsaydı, Mübadele Komisyonu onları emsalleri Karamanlı kardeşleri gibi Yunanistan'a göçmeye mecbur kılacaktı. Tevfik Kamil, Hükümetin Türkiye ve Türklükle alakası olmayan bu Gagauzları, İstanbul'a iskân etmek istememesini çok isabetli bir karar olarak görmüştür. Devamında ise Patrikhane üyesi bu halkın çok kalabalık bir kitle halinde İstanbul'a göçmeleri, Türklerin nüfusunun çoğalmasına değil tam tersine aleyhine bir durum yaratacağını, İstanbul'dan giden Rum kardeşlerinin yerini dolduracağını iddia etmiştir.

Raporunun ikinci bölümünde ise Türkiye'de basında Gagauzların göçüne dair olumlu görüş bildiren yazıların arttığını, Gagauzların Türkiye'ye göçünün hatalı olacağına dair inancının tam olduğunu ve bunun gerekçeleri hakkında bilgi vermek istediğini ifade etmiştir. Etnik vasıfları tartışma götürmez bazı cemaatlerin yaşadığı bölgelerdeki baskın kültürün dil ve adetlerini almaları olağan şeyler olduğunu söyleyen Kamil Bey, Ankara ve Bursa'daki Ermenilerin Türkçe

[30] *B. C. A.,* Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 246.666..30, s. 13-14.

konuştuklarını fakat onlara kesinlikle Türk denmediğini, İzmit civarında Rumca konuşan Ermenilere de Rum'dur diyen olmadığını ifade etmiştir. Madrid Elçisine göre, Karaman Rumları ne kadar Türk ise Gagauzlar da o kadar Türk olabilirdi. Devamında ise muhitlerindeki Türklerin dilini almış olmaları, bu topluluğu, Anadolu'daki Türklerden daha üst seviyeye çıkarılmasına neden olmamalıdır demiştir. Bulgar, Macar ve Rus dokuz yabancı bilim adamının işareti ile bu milletin Türk olduğu artık itiraz kabul edilemez bir hakikat haline geldiğini sorgulayan Kamil Bey, kinayeli bir şekilde bunun nasıl bir bilimsel bir hakikat olduğunu, sadece dokuz kişi söyledi diye kendisi gibi düşünenlere söz bile söyletilmek istenmediğini eleştirmiştir.[31]

Tevfik Kamil Bey, yabancı bilim adamlarının araştırmalarına itibar edilmemesi gerektiğinin ardından Gagauzların Türk olmadıklarına dair diğer iki delilini de Başbakanlık makamına arz etmiştir. Bunlardan ilki "Gagauz" kelimesinin aslında "Gök Oğuz" olduğu iddiasının hiçbir şekilde bilimsel bir yanı yoktur. İkinci olarak ise Gagauzların ünlü papazı, Çakır-Keşiş Mihai'deki milli heyecanı ile bu kişinin yazmış olduğu İstorya isimli eseri olarak göstermiştir. Kamil Bey, bu esere yeni bir Kutadgu Bilig kıymeti verilmeye çalışıldığını eleştirmiş ve bu eserde öz Türkçe ile hiçbir şekilde açıklanamayacak yanlışlar bulunduğunu belirtmiştir. Keşiş Mihai'nin eserindeki " *Zere olur lazım bilmeklikki gagauzlar İSA TANRI dini Ortodoks yürütiiler, gayet religyalıklı temiz kimselerdir…*" cümlesini örnek vererek, kendisinin 60 yıla yakın bir zamandır Slavlarla temas halinde olduğunu, Türklerle teması kesilmiş Bulgaristanlı Türk köylüleri ile Almanya'da Protestan misyoneri yapılan Çin Türkistan'ından Kulcalı Rıfat Davut ile konuştuğunu ve onların hiçbirinin böyle çapraşık ve hatalı Türkçe konuşmadığını, bu hatayı ancak Türkçeyi sonradan öğrenen Ermeniler ve Gagauzların yapabileceğini iddia etmiştir.[32]

Madrid Elçisi raporunun sonunda Keşiş Mihai'ye ve dinine saygı duyduğunu ama mümkünse kendisini Basarabya'nın en önemli kenti Kişinev'de Ortodoks Metropoliti yaptırabileceklerini ama Türkiye'yi Gagauz kolonisi yapmamaları gerektiğini Başbakan'a iletmiştir. Mübadele ile Türkiye'de milli birliği sağlar gibi görünüp yeniden bir Ortodoks cemaatinin Anadolu'ya getirmenin ülkenin gelecek asırlarını tehlikeye atmak olacağı fikrinde olan Kamil Bey, Türk kamuoyunun bundan sakınması gerektiğini ifade etmiştir. Bahsettiği olumsuz sonuçları kestiremeyecek kadar yakın geçmişi unutmuş olanlara bu gerçekleri hatırlatacak olanın Türk hükümeti olduğunu belirterek raporunu tamamlamıştır.[33]

III.1. GAGAUZLARIN GÖÇ MESELESİNİN NETİCESİ

Türk diplomatların Gagauzlarla ilgili hazırladıkları raporlardan başka gazeteci-yazar Yaşar Nabi de 1936 yılında Gagauzların yaşadığı bölgede

[31] *B. C. A.,* Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 116.810..12, s. 1-2
[32] *B. C. A.,* Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 116.810..12, s. 3.
[33] *B. C. A.,* Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 116.810..12, s. 4.

araştırmalar yapmıştır. Yaşar Nabi'ye göre Gagauzların, Anadolu'ya göçmeleri konusunda hiçbir tereddütleri yoktu. Gagauzların Türkiye'ye göçü için Madrid Elçisinin ortaya koyduğu çekincelerin yersiz olduğunu fikrinde olan Nabi'ye göre, Hıristiyan Türklerin, Anadolu'daki Müslüman halk tarafından yadırganacakları ve ülke içerisinde sorun olacakları endişesi gerçeği yansıtmamaktaydı. Dil birliğinin olduğu laik bir ülkede, Hıristiyan ve Müslüman Türkler sağlam ve pürüzsüz bir dostluk içinde yaşayabilirlerdi. Yaşar Nabi, ayrıca Hıristiyan Türklerin hiçbir surette İstanbul Patrikhanesinin etkisi altına girmeyeceğini iddia etmiştir. Nabi, Gagauzların bulundukları bölgede bile Rum patrikhanesinin tesirinden tamamen uzakta olduğunu ve bu Türklerin ileride Anadolu'ya geldikleri zaman milli hislerinin etkisi ile Türkiye'ye bağlılıklarından şüphe duyulmaması gerektiğine dikkat çekmiştir.[34]

İstanbul Rum Patrikhanesi'nin Gagauzların muhtemel göçü ile kendi yetkisinin kısıtlanacağından endişe duyması ve Gagauzların göçüne olumsuz bakması, Yaşar Nabi'nin görüşlerini destekleyici nitelikteydi. Yunanistan'ın Bükreş elçisi, 24 Temmuz 1935 tarihinde Romen Dışişleri Bakanını ziyaret ederek Türkiye'nin Romanya'daki göç politikası ve Gaguzların Trakya bölgesine muhtemel göçü hakkındaki rahatsızlıklarını iletmiştir. Yunanistan; Gagauzların, Fener Rum Patrikhanesine ait kilise ve gayrimenkuller üzerinde hak iddia edebileceğinden ve patrikhanenin yetkilerinin kısıtlanacağından çekinmekteydi.[35]

Romanya'nın Ankara Elçiliği, Hamdullah Suphi'nin Romanya'daki faaliyetlerini yakından takip etmekte ve Müslüman Türklerin göçünden sonra Türkiye'nin Ortodoks Gagauzları da Türkiye'ye göç ettirme niyetinde olduğunu Bükreş'e rapor etmiştir. Romen Dışişleri Bakanlığı, 1936 yılı itibariyle Romanya sınırları içinde 165.868 Gagauz'un bulunduğunu ve bunların Ortodoks olmasına rağmen Türkiye ile aynı dili konuştuklarını Romen Nüfus Müdürlüğüne bildirmiştir. Ankara elçiliği de Türk kamuoyunda Gagauzlara olan ilginin artığını ve Gagauzların çevre baskısı yüzünden Hıristiyanlığı kabul ettikleri buna rağmen Türk diline ve kültürüne sadık olduklarının Türkiye'de gittikçe kabul gören bir konu olduğunun altını çizmiş ve Romen hükümetinin bu konuyu dikkate alması gerektiğine dikkat çekmiştir. Romen Savunma Bakanlığı da Gagauzların göçünün önüne geçilmesi için hükümetin asimilasyon politikası izlemesi gerektiğini belirtmiş ve bunun gerçekleşmesi için de okullarda Romence eğitime önem verilmesi ve Ortodoks kilisesinin gücünün kullanılmasını önermiştir.[36]

Hamdullah Suphi, Romanya'daki Müslüman Türklerden sonra Gagauzları da Anadolu'ya göç ettirmek için çok çaba göstermiş, Türk kamuoyunu ve hükümetini bu konu üzerine dikkatini çekmiştir. Fakat İkinci Dünya Savaşının ortaya çıkması ve 1940 yılında Sovyetler Birliğinin Romanya'ya bir ültimatom vererek Basarabya'yı ele geçirmesi ile bölgenin Romen idaresinden çıkması,

---

[34] Yaşar Nabi, *Balkanlar ve Türklük*, Ankara, 1936, s. 105-107.

[35] *Archivele Minesterul Afacerilor Externe (A.M.A.E.)*, Fond Turcia, vol.65, Yunanistan Bükreş Elçiliğinin Gagauzlara Dair Kaygıları Hakkında Romanya Dışişleri Bakanlığının Notu, s. 85.

[36] *A.M.A.E,* Fond Turcia, vol.65, Romanya Dışişleri Bakanlığının 11 Şubat 1936 tarihli Gagauzlara İlişkin Raporu, s. 153-155.

Gagauzların Anadolu'ya göçmesi idealinin olumsuz sonuçlanmasına neden olmuştur. Kendi çabaları ile Türkiye'ye göç eden Gagauzların kimlik kartında Hıristiyan Ortodoks yazılmıştır. 16 Eylül 1943'ten itibaren Türk hükümetinin aldığı bir kararla bu uygulama son bulmuştur. Diğer azınlık Hıristiyan topluluklardan ayırt edilmesi için Gagauzların nüfusa kayıtları, Ortodoks Türk olarak geçirilmesi uygulaması başlamıştır.

Christian Turks in Dobrogea and Bessarabia During the Interwar Period

Abstract

The Gagauzes are the first Turkic community to be remarked when the Christian-Turks are mentioned in the Turkish World. In 1930, for the first time, the Turkish Republic realized the existence of Gagauzes via Turkish diplomats who served in Romania and Bulgaria. In particular, Hamdullah Suphi Tanrıöver, who was appointed ambassador, paid remarkable attention to the Gagauz community. Moreover, besides being attentive to the Muslims in Romania, Tanrıöver was also involved in the immigaration of Christian Gagauzes to Anatolia. Yet, as a result of the Soviet Russia's occupation of Basarabia**,** Tanrıöver could not carry out his plans regarding the Gagauzes.

Key Words: Christian Turks, Immigration, Hamdullah Suphi Tanriöver, Turkey, Romania.

COMUNITATEA TĂTARĂ DIN ROMÂNIA – VECTORII IDENTITĂȚII

TATAR COMMUNITY OF ROMANIA – IDENTITY VECTORS

Înfiinţarea Uniunii Democrate a Tătarilor Turco-Musulmani din România (Documente)

TASIN GEMIL

Ca membru activ şi lider al Grupului de initiativă din Bucureşti şi în calitatea de cel dintâi preşedinte (preşedinte-fondator) al primei organizaţii postcomuniste a populaţiei turco-tătare din România, precum şi în cea de cel dintâi reprezentant al tătarilor în Parlamentul României deţin informaţii şi documente, care mă îndreptăţesc să fac unele precizări, corijări şi nuanţări la ceea ce se ştie în legătură cu înfiinţarea şi cu primul an de existenţă a Uniunii Democrate a Tătarilor Turco-Musulmani din România (UDTTMR).

În 2010 a fost aniversată împlinirea a 20 de ani de la înfiinţarea UDTTMR. In realitate, această aniversare trebuia să aibă loc la sfârşitul anului precedent, deoarece data de înfiinţare a UDTTMR este 29 decembrie 1989. In acea zi, la propunerea Grupul de iniţiativă venit de la Bucureşti, adunarea populară convocată la geamia Anadolchioi din Constanţa a aprobat primele documente care consfinţeau constituirea „Uniunii Democrate Turce Musulmane din România", care ulterior şi-a schimbat denumirea în UDTTMR. Intr-adevăr, UDTTMR este moştenitoarea şi continuatoarea de drept a organizaţiei înfiinţată la 29 decembrie 1989, deoarece cei care s-au separat de ea au fost reprezentanţii comunităţii turce. Aceştia au înregistrat, la 16 martie 1990, „Uniunea Minoritară Etnică Turcă din România" şi, la 11 mai 1990, au dat în judecată Uniunea Democrată Turcă Musulmană, cerându-i să-şi schimbe numele. Noua denumire de Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România a fost legalizată la 23 iulie 1990. Modificarea de nume a fost efectuată la Judecătoria Sectorului I Bucureşti, în acelaşi dos. 177/P.J./1990, prin care fusese legalizată, la 09 februarie 1990, Uniunea Democrată Turcă Musulmană din România.

În primii ani de existenţă, mai ales în 1990, au avut loc multe frământări, am fost nevoiţi să facem faţă multor dificultăţi, între care nu de puţine ori am fost puşi în faţa unor provocări, chiar periculoase, puse la cale de cei care nu doreau organizarea şi propăşirea noastră ca minoritate naţională. Aceste evenimente sunt evocate aici de către un martor implicat direct în ele, dar cu detaşarea specifică istoricului. Sunt invocate documente şi alte mărturii în susţinerea celor afirmate. Cele mai multe din aceste documente sunt publicate aici pentru prima oară, urmând ca mai târziu să publicăm şi altele.

*

Totul a început în d.a. zilei de 28 decembrie 1989, din cămăruţa-birou a imamului Aziz Osman, de la geamia din Bucureşti. Din câte îmi aduc aminte,

dl. Aziz Osman a fost cel care mi-a dat telefon, în seara de 27 decembrie 1989, pentru a mă anunţa despre întrunirea ce avea sa aibă loc la geamie, a doua zi după amiază, cu scopul de a discuta problema organizării populaţiei turco-tătare (turci şi tătari)[1], în noile condiţii apărute după căderea regimului comunist. Eu mă aflam atunci pe străzi, laolaltă cu zeci de mii de oameni.

La această primă adunare, din după amiaza zilei 28 decembrie 1989, au participat d-nii: *Aziz Osman, Feuzi Bectemir, Sabri Memet, Mustafa Abdula, Şucri Baubec, Memet Ali Ecrem, Mustafa Ali Mehmed, Mamut Enver, Ali Nagi Geafer şi Tasin Gemil.* Participanţii au fost informaţi despre scopul întrunirii de către dl. ing. Şucri Baubec, pe care atunci l-am cunoscut, şi am înţeles că domnia-sa fusese iniţiatorul adunării. Cunoştinţe noi imi erau şi d-nii: S. Memet, F. Bectemir şi M. Abdulla.

Participanţii, care de fapt deveniseră astfel membrii *Grupului de iniţiativă*, în primul rând intelectualii prezenţi, şi-au manifestat deschis susţinerea faţă de această iniţiativă şi au fost de acord cu ideea înfiinţării unei organizaţii a populaţiei turco-tătare din România. Pentru denumirea preconizatei organizaţii s-a făcut apel la amintirea „Frontului Democrat Turc din România", care existase în primii ani de după cel de-al II-lea război mondial (iniţial cu denumirea de „Frontul Democrat Musulman"). Cred că propunerea a fost făcută de către Memet Ali Ecrem şi susţinută de dl. Mustafa Ali Mehmed. Deşi şapte din cele zece persoane prezente erau tătari, nimeni nu a propus includerea etnonimului *tătar* în denumire, căci tătarii acceptau atunci fără rezerve denumirea comună de *turci,* sub care era cunoscută întreaga populaţie turco-tătară din România. Influenţaţi desigur şi de prestigiul Frontului Salvării Naţionale, care se instala atunci ca putere politică în ţară, *Grupul de iniţiativă* a adoptat denumirea *Frontul Democrat Turc din România* (FDTR), cel puţin cu titlu provizoriu. Punându-se problema documentelor necesare declarării şi apoi înregistrării legale a noii organizaţii, participanţii m-au desemnat în unanimitate ca responsabil pentru elaborarea acestora şi iniţierea demersurilor organizatorice necesare. In fapt, aşa cum aveam să înţeleg curând, deveneam liderul *Grupului de iniţiativă*. Vorbitorii au justificat alegerea prin faptul că, au avut în vedere însufleţirea pe care am manifestat-o şi dinamismul de care am dat dovadă în cadrul acelei dezbateri. Desigur, s-a ţinut seama şi de activitatea mea profesională, ca şi de faptul că eram cel mai tânăr membru al *Grupului de iniţiativă*. S-a conturat necesitatea convocării cât mai grabnice a unei adunări generale a populaţiei turco-tătare din Dobrogea, de natură să dezbată propunerile *Grupului de iniţiativă* şi să aprobe înfiinţarea noii organizaţii. Ca urmare, imamul A. Osman a fost împuternicit să ia imediat legătura, prin telefon, cu colegul său de la geamia Anadolchioi din Constanţa, regretatul imam Samedin Mustegeb, pentru organizarea unei adunări populare, cât mai repede posibil. Cum a doua zi, 29 decembrie 1989, se întâmpla să fie vineri, s-a convenit deplasarea Grupului de iniţiativă la Constanţa, cu trenul de a doua zi dimineaţă, pentru ca după slujba de prânz să fie discutată şi aprobată propunerea *Grupului de iniţiativă* privind înfiinţarea *Frontului Democrat*

[1] În accepţiunea mea, populaţia turco-tătară din România este compusă din *Comunitatea turcă* şi *Comunitatea tătară.*

Turc din România. In acest scop, eu am pregătit în grabă un proiect de *Apel (Declarație)* şi o schiță de *Program* (*Obiective)* ale FDTR. Aprobate în aceeaşi seară de către *Grupul de inițiativă*, documentele urmau să fie prezentate şi apoi îmbunătățite în cadrul dezbaterilor din geamia Anadolchioi, de a doua zi.

La Constanța au mers numai şapte membri ai *Grupului de inițiativă*: Aziz Osman, Şucri Baubec, Mustafa Ali Mehmed, Memet Ali Ecrem, Feuzi Bectemir, Enver Mamut şi Tasin Gemil. Geamia Anadolchioi era arhiplină, fiind prezente peste o sută de persoane, în majoritatea covârşitoare tătari. Vestea despre scopul venirii noastre acolo se răspândise rapid. Oamenii ne aşteptau cu bucurie, curiozitate şi cu oarecare temere. Au fost însă şi câteva persoane care au părăsit adunarea, mai ales după ce un individ a vociferat şi ne-a amenințat că ne reclamă la autorități „pentru subminarea ordinii de stat". Aşa cum rezultă şi din Procesul-verbal al acestei adunări, au fost aprobate documentele prezentate, a fost schimbată denumirea organizației în *Uniunea Democrată Turcă Musulmană din România*[2], a fost ales Comitetul de Coordonare, iar eu am fost desemnat ca *reprezentant (preşedinte provizoriu)* al acestuia.

A doua zi, 30 decembrie 1989, câțiva dintre membrii Comitetului Provizoriu de Coordonare au mers la TVRL, pentru a face publică înființarea noii organizații a populației turco-tătare. După unele peripeții, obişnuite în acele vremuri tulburi, au fost înregistrate, chiar în faimosul Studio 4 al TVRL, două declarații: una făcută de T. Gemil, în numele Comitetului de Coordonare, iar alta citită de către imamul A. Osman, în numele Comunității Musulmane din România, de susținere a noii puteri din România. Ambele declarații au fost transmise pe post în dimineața zilei următoare.

Imediat, împreună cu membri din Bucureşti şi din teritoriu, am început pregătirea adunărilor locale de constituire şi a documentelor necesare pentru înregistrarea legală şi funcționarea eficientă a organizației. Pentru elaborarea Statutului, Programului, Declarației etc. mi-au fost de mare ajutor convorbirile cu dl. Andor Horvath de la UDMR, viitor secretar de stat la Ministerul Culturii şi, mai ales, cu regretatul Ioan Lup, vicepreşedinte al PNȚCD. Indrumările date de către Ioan Lup mi-au fost de mare folos pentru elaborarea unui Statut cu adevărat democratic. Am avut întâlniri în acest scop şi cu reprezentanți ai PNL, în primul rând cu regretatul Dan Amedeo Lăzărescu, pe care îl cunoşteam de multă vreme şi mă bucuram de aprecierile domniei-sale.

Foarte curând, UDTMR avea să fie confruntată cu convulsii interne şi atacuri externe[3]. Primul an de existență a organizației a fost plin de acțiuni

---

[2] Inițial fusese agreată denumirea provizorie de *Frontul Democrat al Cetățenilor Români de Naționalitate Turcă,* cu menirea de a-i linişti pe cei care aveau temeri în legătură cu scopurile organizației. Dar, imediat, Comitetul de Coordonare a adoptat denumirea *Uniunea Democrată Turcă Musulmană din România (UDTMR),* denumire care apare si în procesul-verbal al adunării din 29.12.1989, aflat în Dos. nr. 177/P.J./1990 de la Judecătoria Sect.1 – Bucureşti.

Pentru verificarea şi completarea unor date rămase în memoria mea, am apelat şi la ajutorul altor martori implicați în aceste evenimente (d-nii: Ş. Baubec, A. Osman, L. Şerif, G. Bolat, M. Izet, E. Gafar), cărora le mulțumesc şi pe această cale.

[3] In ianuarie – februarie 1990, am fost loviți puternic şi de o campanie concertată în presa românească din străinătate şi din țară, prin care s-a încercat acreditarea ideii că N. Ceauşescu ar fi fost „de origine tătaro-zlătară". Impreună cu prietenul Genan Bolat, am reuşit să stopăm această agresiune nedreaptă şi subversivă împotriva noastră. Am publicat câteva articole lămuritoare în „Cuget liber"

contestatoare, care au mers până la insulte grave şi ameninţări cu moartea, în primul rând la adresa mea şi a familiei mele. Atunci am bănuit, dar acum ştiu că problemele foarte grave cărora a trebuit să facem faţă în primii ani erau şi provocate în mod intenţionat, de forţe interesate în disoluţia noastră. A fost nevoie de multă tenacitate, răbdare şi tact pentru a merge mai departe, adaptându-ne din mers şi la schimbările extrem de rapide care aveau loc atunci în ţară. Erau mulţi oameni de bună credinţă şi nu puţini entuziaştii. Dar, erau şi foarte mulţi care nu înţelegeau însemnătatea cu adevărat istorică a acelor timpuri şi preferau expectativa. Unii s-au implicat în activitatea noastră mai târziu, dar numai atunci când s-au conturat şanse de beneficii pe plan economic şi politic. Aşa cum era atunci situaţia în toată ţara, aproape la fel era, în mic, şi în cadrul populaţiei turco-tătare. Toată lumea era grăbită să ajungă la un trai cât mai bun şi era tare nemulţumită că nu se întâmpla aşa cât mai repede. Existau şi multe frustrări adunate în anii comunismului, care întârziau să fie reparate. Vinovaţi erau socotiţi conducătorii. In cazul nostru, eram eu în primul rând, fiind cel dintâi lider ales liber al populaţiei turco-tătare din România. Nu de puţine ori simţeam că ajung la capătul răbdării, că trebuie să mă reîntorc cât mai repede la preocupările mele ştiinţifice, de care mă îndepărtam tot mai mult. Am găsit totuşi puterea de a continua, deoarece, datorită şi profesiunii mele, ştiam prea bine că apăruse atunci o şansă uriaşă şi pentru noi, şansă pe care nu trebuia să o ratăm sub nici un motiv.

In principal, disensiunile au pornit de la problema Muftiatului, adică de la lupta pentru şefia cultului musulman din România. In iureşul Revoluţiei din decembrie 1989, comunitatea musulmană îl demisese cu forţa pe muftiul Iacub Memet, care deţinea funcţia încă din anul 1947, fiind practic cel mai vechi demnitar din R.S. România. Unii membri ai comunităţii musulmane, în mare majoritate tătari, au cerut printr-un memoriu colectiv numirea ca muftiu a d-lui Mustafa Ali Mehmed, absolvent al Seminarului Musulman din Medgidia şi cunoscut istoric din Bucureşti. Numai că, imamii nu au vrut să piardă puterea şi s-au grăbit să aleagă un muftiu dintre ei. Intâmplarea a făcut ca muftiul nou ales, dl. Ibraim Ablachim, să fie tătar, iar dl. Mustafa A. Mehmed este turc din Silistra. Deşi, cei care semnaseră memoriul în favoarea d-lui Mustafa A. Mehmed erau aproape toţi tătari, iar printre imamii care îl susţineau pe dl. I. Ablachim era şi singurul imam de origine turcă din acea vreme, dl. Talip Revan, chestiunea a luat rapid o turnură de conflict între tătari şi turci. Disensiunile au ajuns până acolo încât, un grup de turci, între care se aflau şi rromi turcofoni, incitaţi de către cei interesaţi, au ocupat cu forţa Muftiatul Cultului Musulman, situat în centrul Constanţei; i-au izgonit pe cei aflaţi acolo şi au bătut scânduri pe uşile şi ferestrele Muftiatului, blocând instituţia timp de mai multe luni. Era un act de o gravitate deosebită, fără precedent în toată istoria milenară a Islamului din Dobrogea. Mai mult, turcii şi rromii au atacat membrii Consiliului Islamic (*Şura-i Islam*) şi preşedinţii Comunităţilor islamice locale din România, întruniţi în marea Moschee Carol (Muftiatul fiind blocat). Imamii sechestraţi au fost siliţi să semneze pentru

(18.02.1990) (G. Bolat) şi „Contemporanul" (nr. 7/16.02.1990 şi nr. 8/24.02.1990) (T. Gemil), care au pus capăt acestei campanii de sorginte rasist-fascistă.

alegerea ca muftiu a d-lui Mustafa Ali Mehmed. Muftiul ales I. Ablachim a fost nevoit să fugă şi să stea ascuns în geamia din Bucureşti, timp de mai bine de o lună de zile. In aceste împrejurări au fost lansate ameninţări cu moartea şi la adresa mea[4].

Evenimentele puteau lua un curs foarte periculos. Primeam veşti din cele mai alarmante. Grupuri de tătari din unele localităţi dobrogene se pregăteau să riposteze în forţă pentru a elibera Muftiatul. Cred că era la începutul lunii mai 1990, când am invitat în grabă, în apartamentul meu din Bucureşti, câteva persoane de încredere şi cu influenţă în zonă (Ş. Baubec, Ş. Latif, G. Bolat, N. Vuap şi încă o persoană sau două, iar cu alţi câtiva din Dobrogea am stabilit legături telefonice), pentru a-i informa despre situaţia creată şi pentru a găsi împreună soluţii de natură să preîntâmpine escaladarea conflictului. Am convenit să intervenim imediat şi direct în acele localităţi, pentru calmarea spiritelor. Tot atunci, am avansat şi am discutat, pentru prima oară în mod concret, propunerea de constituire a unei organizaţii a tătarilor, dar numai după ce toate mijloacele pentru salvarea unităţii turco-tătare vor fi fost epuizate. Din fericire, tătarii nu au reacţionat cu violenţă. Dar, a crescut numărul celor care doreau înscrierea şi a etnonimului *Tătar* în denumirea organizaţiei.

In cursul acestor evenimente grave s-a afirmat ca un lider deosebit de agresiv şi de inamic neîmpăcat al tătarilor, un individ numit Talip Revan (se pare văr cu imamul de Măcin cu acelaşi nume, care era însă o persoană respectabilă). Fiind un om rudimentar, T. Revan era uşor de manevrat. Mulţi s-au folosit de el, pentru ca apoi să îl abandoneze în mizerie. Timp de mai bine de un an de zile am avut de-a face destul de des cu acest ins, care practic era incapabil de dialog. Singura lui preocupare era duşmănia faţă de tătari. El şi cei care îl susţineau au făcut tot ceea ce le-a stat în putinţă pentru a-i denigra pe tătari. Din păcate, au fost luaţi în seamă în unele locuri, inclusiv în Turcia. Au fost şi tătari în grupul de presiune al lui T. Revan, între care foarte activi erau Feuzi Bectemir[5] şi unul numit Taner Murat[6]. Chiar şi acum, după atâţia ani, am o strângere în stomac, când îmi reamintesc nenumăratele întâlniri de aşa-zise negocieri cu Talip Revan şi acoliţii săi. Nu cred că vor uita uşor acele întâmplări nici tătarii nevinovaţi agresaţi şi insultaţi pe străzile Constanţei de grupurile de turci şi rromi, trimise anume de T. Revan, în prima jumătate a anului 1990. În orice caz, Talip Revan şi cei din jurul şi, mai ales, din spatele său au făcut un rău imens populaţiei turco-tătare din România, care a ratat astfel şansa de a se închega într-o minoritate naţională unită şi puternică.

„Criza Muftiatului" a durat mult (februarie - iulie 1990), ceea ce a alertat şi organizaţiile islamice din alte ţări, în primul rând din Turcia şi Arabia Saudită. Străduinţele unei delegaţii din Arabia Saudită, venită special în România la sfârşitul lunii aprilie, pentru a găsi o rezolvare amiabilă acestei crize, nu au avut niciun rezultat. In schimb, o numeroasă delegaţie islamică internaţională venită din

---

[4] O vreme, prietenul Menan Izet a considerat necesar să-mi asigure chiar paza de corp, cu câţiva dintre oamenii săi din Port, atunci când mă aflam în Constanţa.

[5] Feuzi Bectemir a fost unul dintre cei care m-au insultat şi ameninţat în mod repetat.

[6] Nu ştiu dacă acest ing. Taner Murat este una şi aceeaşi persoană cu ing. Taner Murat de astăzi, care se manifestă ca un naţionalist tătar extremist, cel puţin prin mijloace electronice.

(prin) Turcia în acelaşi scop, în iulie 1990, a reuşit să găsească o soluţie de compromis. Consiliul Islamic (*Şura-i Islâm*), convocat în ziua de 24 iulie 1990, în prezenţa delegaţiei islamice, l-a ales ca muftiu pe imamul tătar Negeat Osman, iar în funcţia de conslier principal al Muftiatului a fost numit unul dintre liderii contestatarilor turci, dl. Şerif Ziadin, un apropiat al lui Talip Revan.

„Criza Muftiatului" a fost şi cadrul în care a apărut şi s-a dezvoltat fenomenul de disoluţie a Uniunii Democrate Turce Musulmane din România. Militanţii acţiunilor de contestare a acestei organizaţii şi a liderilor ei tătari au fost tot cei din jurul şi din spatele lui Talip Revan. La 16 martie 1990, aceştia au înregistrat la Judecătoria Constanţa (Dos. 114-F/1990, încheiere nr. 147) o nouă organizaţie numită *Uniunea Minoritară Etnică Turcă din România (UMETR)*, având ca preşedinte pe dl. Şerif Ziadin, vicepreşedinte – Talip Revan şi secretar – Balgi Ruhan. Organizaţia fusese constituită de un mic grup, în care erau implicaţi şi rromi turcofoni din Constanţa. Cert este faptul că, marea majoritate a comunităţii turce (inclusiv din Craiova şi Tr. Severin) şi-a trimis delegaţi la *I Conferinţă pe ţară a UDTMR*, din 24 martie 1990, de la Constanţa, la care au participat circa 400 delegaţi. De la tribuna acestei Conferinţe a anunţat Talip Revan constituirea UMETR, lansând şi acuzaţii înjurioase la adresa tătarilor. Atunci au aflat şi delegaţii turci veniţi la Conferinţa UDTMR despre existenţa acestei organizaţii. Se lucrase profesionist ! Organizaţia fusese înfiinţată în secret, înainte de această Conferinţă, care era pregătită de mai multă vreme. Într-adevăr, declaraţia făcută de T. Revan în acea circumstanţă a fost surprinzătoare şi a avut efect de şoc subversiv. La 01 aprilie 1990, în ziarul local „Cuget liber" a apărut un atac dur la adresa tătarilor şi a UDTMR, sub semnătura aceluiaşi T. Revan. Iar la 11 mai 1990, UMETR a acţionat UDTMR în judecată, cerându-i să elimine etnonimul *Turc* din denumirea sa.

Pentru prima oară în intreaga ei istorie, populaţia turco-tătară din România a participat pe cont propriu la alegerile parlamentare din 20 mai 1990. Potrivit rezultatelor alegerilor preliminare de la Conferinţa pe ţară a UDTMR, din 24 martie 1990, obţinusem primul loc cu o mare majoritate a voturilor. Organizaţia noastră a avut o listă de candidaţi şi pentru Senat, unde cap de listă a fost dl. Mustafa A. Mehmed. La alegerile generale, UDTMR a obţinut 8489 voturi la Senat şi 8600 voturi la Camera Deputaţilor, câştigând astfel doar un mandat de deputat. La alegeri a participat şi grupul lui T. Revan, depunând candidatura unui anume Amet Hogea, din Valu Traian (se întâmplase ca doar acesta să aibă buletinul la el, atunci când liderii UMETR au mers să depună candidatura lor la … Bucureşti). Dar, candidatura lui A. Hogea a fost acceptată doar cu titlu de « independent », deoarece nu se făcuse înscrierea potrivit reglemetărilor legale. El a reuşit să obţină …24 de voturi, ceea ce însemna, în mod legal, ca el să nu fie luat în consideraţie de către Comisia de validare. Dar, liderii UMET, în frunte cu Talip Revan, au început presiunile asupra Parlamentului, cerând retragerea mea şi promovarea lui A. Hogea, pe motiv că m-aş fi folosit în mod abuziv de denumirea de *Turc*. Au găsit şi susţinători între parlamentarii FSN-işti din Constanţa, între care cei mai vizibili erau Gheorghe Dumitraşcu în Senat şi un anume Ion Dumitrescu în Camera Deputaţilor. I. Dumitrescu (mi se pare un fost ofiţer M.A.I. şi, aşa cum s-a manifestat ulterior, un tip în stare de orice pentru satisfacerea propriilor interese), şi

în calitatea sa de membru al Comisiei de validare, a depus în Parlament multă râvnă pentru invalidarea mandatului meu în favoarea mandatului lui A. Hogea. Invitat fiind în fața Comisiei de validare din Camera Deputaților, am demonstrat condițiile statutare şi legale în care a fost promovată candidatura mea, spre deosebire de cea a lui A. Hogea. În Comisia de validare erau atunci mulți oameni oneşti şi serioşi, între care se cuvine să îl menționez în primul rând pe deputatul liberal Radu Roşculeț, care nu s-au lăsat induşi în eroare de maşinațiunile lui I. Dumitrescu. Pentru a evita însă o nouă tensiune interetnică, Comisia a acceptat cererea (tardivă) a UMETR, pentru ca A. Hogea să o reprezinte în Parlament, şi a admis, la 26 iunie 1990, şi candidatura acestuia. Iar a doua zi, 27 iunie 1990, prin manevrele insistente ale aceluiaşi I. Dumitrescu, plenul Camerei Deputaților a validat şi candidatura lui A. Hogea, care a devenit astfel deputat în Parlamentul României, doar pe baza a 24 de voturi. Comisia de validare pusese însă în mod explicit problema schimbării denumirii etnice a uneia dintre cele două organizații, căci reglementările în vigoare nu permiteau reprezentarea unei minorități naționale decât de către un singur deputat.

În şedința Consiliului de Conducere al UDTMR, organizată în Constanța, la 30 iunie 1990, a fost hotărâtă adăugarea etnonimului *Tătar* la denumirea organizației şi înaintarea cererii către Judecătoria sectorului 1 Bucureşti, unde era înregistrată UDTMR, pentru schimbarea denumirii ei în *Uniunea Democrată Tătară Turcă Musulmană din România (UDTTMR).* Între timp, am lucrat la proiectul noului Statut, găsind totodată şi denumirea actuală, cred mai potrivită, de *Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România (UDTTMR)*[7]. În ziua de 14 iulie 1990, la Casa de Cultură din Medgidia a avut loc Conferința (extraordinară) a UDTMR, la care a participat ca invitat şi dl. Dumitru Moinescu, pe atunci deputat FSN. Conferința a aprobat schimbarea denumirii în *Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România,* modificările la Statut reclamate de noua denumire, precum şi demisia mea din funcția de preşedinte al organizației, ca urmare a alegerii mele ca deputat. Am dorit astfel să ofer, de la început, proba concretă a respectării principiilor democratice pe care se întemeiau Statul şi activitatea organizației noastre. Aşadar, durata mandatului meu de cel dintâi preşedinte (fondator) al UDTTMR a fost între 29 decembrie 1989 şi 14 iulie 1990 (Pe placa de marmură de la sediul central al UDTTMR mandatul meu de preşedinte a fost redus (!?) la perioada „ianuarie–mai 1990"). La sugestia mea, a fost ales ca preşedinte al UDTTMR dl. Şucri Baubec. La 17 iulie 1990, a fost depus la Judecătoria sec.1 Bucureşti dosarul privind schimbarea denumirii, a Statutului şi a conducerii organizației. Hotărârea Instanței în acest sens a fost dată în ziua de *23 iulie 1990, Dos. nr. 177/PJ/1990*, adică exact cu numărul dosarului sub care fusese înregistrată, la *09 februarie 1990*, *Uniunea Democrată Turcă Musulmană din România.*

[7] Imi aduc aminte că, exact în acea vreme, venise în România dl. prof. dr. Kemal Karpat, bănuiesc cu scopul de a se informa în legătură cu situația tensionată dintre cele două organizații ale populației turco-tătare. Ştiu că, într-o zi, am fost invitați la o cafea în casa d-lui Selim Sabadin, din Constanța, când am discutat şi chestiunea noii denumiri a organizației noastre. Profesorul K. Karpat a agreat denumirea propusă, domnia-sa fiind cel care a definitivat forma turcă a denumirii. La această discuție cred că a fost de față şi dl. Genan Bolat.

Au continuat atacurile grupului de turco-ţigani din jurul lui T. Revan, susţinut de către anumiţi membri ai conducerii FSN Constanţa şi nu numai. La 19 iulie 1990, Comisia de validare a Camerei Deputaţilor a reluat dezbaterea privind admiterea în Parlamentul României a celor doi deputaţi reprezentând minoritatea naţională turcă. De bună seamă, Comisia avea o copie a dosarului înaintat de noi Judecătoriei sec.1, la 17 iulie. Aşa cum este notat în *Caietul* meu de însemnări din acele zile, deputatul FSN Ion Dumitrescu a contestat etnonimul *Turc* din noua denumire a organizaţiei. In replică, mi-am exprimat nedumerirea în legătură cu motivele pentru care parlamentarii F.S.N. de Constanţa acţionează împotriva *comunităţii tătare, care este de origine turcă*, insistând pe ideea eliminării mele din Parlamentul României. Am declarat categoric că nu vom renunţa la etnonimul *Turc* din denumirea organizaţiei noastre, fiind gata în schimb să renunţ la mandatul meu de deputat dacă se va impune acest lucru. I. Dumitrescu a fost nevoit să bată în retragere şi să voteze şi el în final validarea ambilor deputati: T. Gemil, ca reprezentant al *Tătarilor Turco-Musulmani*, şi A. Hogea, ca reprezentant al *Minorităţii Etnice Turce*. Totuşi, T. Revan şi cei din jurul său nu au încetat nicidecum atacurile împotriva tătarilor, în general, şi a mea, în mod special[8].

Supusă permanent unor presiuni externe şi ameninţată mereu de frământări interne, UDTTMR avea nevoie atunci, mai mult ca oricând, de un sprijin solid sau de o acţiune extraordinară de natură să o propulseze, atât pe plan comunitar, cât şi la nivelul ţării. Foarte puţini ştiau atunci de existenţa tătarilor în România, iar percepţia nu era una favorabilă nouă. Şansa s-a ivit exact la momentul potrivit. La 1 Decembrie 1990 a fost organizată, la Alba Iulia, Sesiunea Solemnă a Parlamentului, în cadrul manifestărilor prilejuite de prima sărbătoare a noii Zile Naţionale a României postcomuniste. Intregul Parlament şi Guvernul s-au deplasat la Capitala de suflet a ţării, care a rămas Alba Iulia. Pe câmpul cetăţii se adunaseră mai mult de 150.000 oameni, veniţi din toate judeţele României. Erau acolo şi toţi liderii partidelor politice, Corpul Diplomatic, presa românească şi străină etc. Intreaga manifestaţie a fost transmisă în direct pe toate canalele de televiziune şi radio din ţară. Exista în toată opinia publică românească un interes fără precedent faţă de acest eveniment. Sărbătoarea de la 1 Decembrie 1990, de la Alba Iulia, a rămas un unicat în întreaga istorie a României, prin amploarea şi semnificaţiile sale. Am avut onoarea de a vorbi de la tribuna acestei mari adunări de la Alba Iulia, în numele întregului Grup al minorităţilor naţionale (altele decât cea maghiară) din Parlamentul României. Era pentru prima oară când un tătar din România lua cuvântul la o adunare atât de mare şi de la o tribună atât de înaltă. Cuvântul meu a fost adecvat atmosferei şi aşteptărilor de atunci, de acolo. Ştiu că mulţi tătari, care m-au văzut atunci la televizor şi m-au ascultat, au fost realmente emoţionaţi şi s-au simţit mândri. La nivelul comunităţii noastre, această apariţie, în contextul dat, a

---

[8] Iată un fragment din însemnările mele de atunci, în redactare grăbită: „ *19.09.1990. Am fost să iau hotărîrea Trib. Mun. Buc. Sec. 1, pt.noua denumire a Uniunii. M-am întîlnit <acolo> cu Talib Revan, Şaban Bayram, Kîrjali Haiati, Bilal, Nail, Fevzi Bektemir şi Sabri, ac. din urmă au venit mai tîrziu. Talib a ameninţat că va da Uniunea din nou în judecată, pt.a elimina cuvîntul Turc, pe care el nu ne dă dreptul (sic!) să-l folosim. Ba, mai mult, că nu se va lăsa pînă nu mă va scoate din Parlament. Este nebun !!!”*

fost percepută atunci ca un şoc binefăcător. Sunt în măsură să afirm că, mulți români au aflat atunci de tătarii din România şi imaginea percepută a fost una pozitivă. Chiar şi acum, după mai bine de 20 de ani, întâlnesc tătari şi români care îşi mai amintesc cu satisfacție de această cuvântare a mea.

*

Am avut şansa de a avea lângă mine şi oameni de aleasă calitate sufletească şi intelectuală, oameni care doreau într-adevăr, ca şi mine, să contribuie la propăşirea acestei populații. Atunci nu se punea problema vreunui beneficiu politic sau material. Dimpotrivă, activitatea în cadrul organizației implica riscuri şi sacrificii, inclusiv materiale. Este o datorie de onoare pentru mine să evoc aici susținerea de care m-am bucurat din partea unor oameni față de care nutresc şi acum multă stimă: *regretatul Ismail Ziaeddin, Şucri Baubec, regretatul Ramazan Midat, Genan Bolat, regretatul Ecrem Menlibay, Menan Izet, regretatul Ali Nagi Geafer, regretatul Hamdi Cerchez, Ecrem Gafar, Eden Ali, Şerif Latif, Aziz Osman, Şefcati Abduraim, Selim Sabadin*, *Servet Baubec, Leman Ali, Nuri Vuap, Esbol Raşid, Gelal Abdulachim, Cadrie Nurmambet, Negeat Osman, Negib Iaşar Chemal, Media Apaz, Agiemin Baubec, Neuzat Iusuf, regretatul Cetin Agisuna, regretatul Chiazim Bechiş, Geladet Mologani, Emel Emin, regretatul Atila Emin, Osman Bectaş, Suzan Cîrîmzade, Ghiulten Abdula, Ismet Apaz, Melec Apaz, Facredin Mologani, Chiazim Anis, Resmie Sali, Geverhan Amet, Mejbure Mustafa, regretatul Ghiunghior Osman, Ergun Cutlacai*. Impreună cu aceşti oameni, la care se adaugă şi alții, îndeosebi din Medgidia, pe care nu îi pot nominaliza aici, fiind foarte mulți, am reuşit să reconstruim şi să construim ceea ce ne era necesar atunci în mod prioritar, între care cea mai importantă realizare rămâne *Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România.* O altă înfăpuire cu care mă mândresc, în calitatea mea de deputat tătar, este fără îndoială *Liceul Teologic şi Pedagogic „Kemal Atatürk" din Medgidia*[9].

Dar, am avut şi contestatari şi duşmani, nu puțini. Mulți dintre oponenții mei erau bine intenționați. Din păcate, ei nu înțelegeau imperativele momentului, iar eu nu puteam să le explic atunci deschis faptul că eram obligat să țin seama de condițiile politice ale țării şi, mai ales, de situația precară a comunității tătare. Am promovat şi susținut formele de organizare sus-menționate, fiind convins de faptul că ele corespundeau intereselor fundamentale ale comunității noastre din acea vreme[10].

Deşi erau foarte vocali şi deosebit de activi, nu cred că erau totuşi prea numeroşi cei care erau asmuțiți împotriva mea de către ofițeri şi colaboratori-agenți ai fostei Securități, care nu încetaseră să mă urmărească *operativ,* chiar şi după ce devenisem membru al Parlamentului României. Aşa cum rezultă limpede dintr-o

[9] Se cuvine să nu îl uităm pe dl. prof. univ. dr. Liviu Maior, ministrul învățământului din acea vreme, care a primit cu bunăvoință demersurile mele insistente pentru (re)înființarea acestui liceu, în structura modernă de teologie-pedagogie. Domnia-sa a fost şi cel care a propus numele de „Kemal Atatürk" pentru acest liceu. Eu mă gândisem la numele fondatorului Gazi Ali Paşa.

[10] O însemnare a mea, din 07.02.1990, făcută în timpul unei întâlniri cu ambasadorul Turciei la Bucureşti, Tugay Uluçevik, redă o declarație categorică a acestuia: *„Türklüğü kabul etmiyen, Rusya'da arasın desteği!"* (Cel care nu acceptă faptul că este turc, să caute susținerea în Rusia !).

notă a SRI, din 06 iunie 1990, vizitele mele – destul de dese, într-adevăr, în acel timp – la Ambasada Turciei erau interpretate în continuare ca acțiuni de „spionaj" în favoarea Turciei, iar intenția noastră de a trimite un grup de profesori turco-tătari la cursuri de vară în Turcia, pentru perfecționare în limba turcă, era văzută ca pregătirea de „candidați la agentura spionajului turc"[11]. Intr-o asemenea atmosferă de suspiciune la adresa mea şi a organizației pe care o conduceam, nu sunt deloc surprinzătoare atacurile concertate la care am fost supus eu şi UDTMR, apoi – cel puțin până în 1996 – şi UDTTMR.

Abia la 06 noiembrie 1990 – deci după aproape şase luni de la primele alegeri parlamentare democratice, când obținusem un mandat de deputat - s-a decis „închiderea dosarului de urmărire informativă <<Traian>>"[12], numele de cod sub care eram supravegheat de către Securitate[13]. Inchiderea dosarului de urmărire informativă nu a însemnat însă şi încetarea efectivă a acțiunilor instrumentate de vechi ofițeri şi agenți ai Securității împotriva mea…

*

Deşi am fost nevoiți să facem față multor atacuri şi lipsuri, între care lipsa experienței în domeniul politico-organizatoric era una dintre cele mai însemnate, am reuşit să ieşim relativ repede la suprafață, cu un program coerent de revendicări pe termen scurt şi mediu. Intre acestea, merită a fi reținut faptul că noi am fost cei care am inclus între obiectivele noastre prioritare, încă de la început, obținerea de „garanții constituționale" pentru reprezentarea minorităților naționale în Parlament şi în organele locale ale puterii de stat. Inițiativa a fost a mea şi tot eu am fost cel care, în cadrul dezbaterilor preliminare legate de proiectul primei Legi electorale democratice şi, mai ales, prin acțiuni intense de lobby, am reuşit mai întâi să conving echipa F.S.N. de eminenți jurişti (Ioan Muraru, Florin B. Vasilescu, Antonie Iorgovan, Mihai Constantinescu ş.a.), autorii acestui proiect de lege, apoi şi o mare parte a delegaților partidelor şi organizațiilor din Comisia pluripartită, de oportunitatea admiterii reprezentanților minorităților naționale în Parlamentul României[14]. Intr-adevăr, în Parlamentul Provizoriu (Consiliul Provizoriu de Uniune Națională – C.P.U.N.) am izbutit să includ acest drept în *Decretul-lege pentru alegerea Parlamentului şi a Preşedintelui României,* adoptat la 14 martie 1990,

[11] Arhiva C.N.S.A.S., Dosar de urmărire informativă nr. 16155, f. 88.

[12] Arhiva C.N.S.A.S, Dosar de urmărire informativă nr. 16155, f. 90.

[13] Potrivit documentelor păstrate în Arhiva C.N.S.A.S, dos.I/145375, vol. 1 şi 2; dos.16155, dos. 235751+TO (interceptare), în acțiunea de supraveghere de către Securitate a persoanei mele (implicit, a soției şi fiicei mele) au fost implicați 13 (treisprezece) ofițeri, sub comanda col. Hairabedian Hagop (!), şi 20 (douăzeci) de informatori, din care aproape jumătate cred că erau turci şi tătari. Ştiu că alți informatori ai Securității i-au suprevegheat pe părinții mei şi pe cele două surori ale mele.

[14] Pe lângă UDMR, am fost susținut cu convingere şi de reprezentanții PNL, conduşi de către Dan Amedeo Lăzărescu, pe când împuterniciții PNȚCD au insistat să accept dreptul la „vot consultativ" pentru reprezentanții minorităților naționale în Parlamentul României. Răspunsul meu a fost categoric: *vot deliberativ sau nimic!* Votul final în Comisia pluripartită, din 17.02.1990, a fost răspicat în favoarea amendamentului meu, privind reformularea art. 4, care astfel acorda drept de reprezentare deplină minorităților naționale în Parlamentul României: 16 – pentru şi 4 – împotrivă.

pentru ca apoi să obţin şi garanţiile necesare prin Constituţia din 1991, garanţii pe baza cărora toate minorităţile naţionale legal constituite sunt reprezentate şi astăzi în Parlamentul României. Fără îndoială, această iniţiativă a avut efecte foarte importante pe planul stabilităţii politice din ţară, deoarece astfel disensiunile cu caracter interetnic s-au mutat din stradă în Parlament. De asemenea, sunt convins de faptul că prezenţa minorităţilor naţionale în Parlament a înlesnit progresul României către NATO şi UE. *In mod cert, este o contribuţie majoră a UDTTMR, altfel spus, a comunităţii tătare, la consolidarea şi dezvoltarea democraţiei în România.*

Aşa cum probează foarte clar documentele pe care le public aici pentru prima oară, *UDTTMR a fost înfiinţată în ziua de 29 decembrie 1989*, în cadrul adunării populare de la geamia Anadolchioi din Constanţa. *UDTTMR este continuatoarea şi unica moştenitoare legală, morală şi politică a UDTMR, constituită la acea dată.*

DOCUMENTE[15]

Nr. 1

28 decembrie 1989, Bucureşti. *Textele iniţiale ale „Apelului Frontului Democrat Turc din România" şi „Listei de propuneri", prezentate în Adunarea de constituire din geamia Anadolchioi din Constanţa, la 29 decembrie 1989.*

APELUL FRONTULUI DEMOCRAT TURC DIN ROMÂNIA

De-a lungul întregii lor istorii, turcii din România au trăit în cea mai bună înţelegere cu fraţii lor români. Mari oameni politici şi iluştri cărturari români din trecut au avut cuvinte de caldă simpatie şi de deosebită preţuire faţă de minoritatea turcă, socotind-o cea mai loială dintre minorităţile naţionale din România. Faptele dovedesc cu prisosinţă devotamentul, hărnicia şi simţul deosebit al onoarei care caracterizează populaţia turcă din ţara noastră.

In ultimele patru decenii şi, mai cu seamă, în anii odioasei dictaturi ceauşiste, dezvoltarea noastră spirituală a fost curmată. Au fost lichidate şcolile, publicaţiile, locaşurile şi ansamblurile cultural-artistice de expresie turcă, care propăşiseră cu sprijinul generos al statului român de dinainte de ultimul război mondial. In mod deliberat şi sistematic, Ceauşescu a urmărit nimicirea identităţii noastre naţionale. Din nefericire, acest plan criminal al odiosului dictator era pe cale să izbutească. Astăzi, foarte mulţi dintre copiii şi tinerii noştri nu ştiu să vorbească în limba maternă şi se îndepărtează tot mai mult de bogata şi valoroasa noastră tradiţie spirituală. Salvarea identităţii noastre spirituale şi dezvoltarea ei, în condiţiile cu adevărat democratice create de victoria Marii Revoluţii Române din decembrie 1989, reprezintă o necesitate de primă însemnătate nu numai pentru noi, ci şi pentru întreaga noastră ţară.

Frontul Democrat Turc din România se înfiinţează cu obiectivul fundamental de a stimula, sprijini şi organiza străduinţele vizând apărarea, conservarea şi dezvoltarea limbii noastre materne, a valorilor noastre spirituale şi materiale.

Din adâncul cugetului şi simţirii noastre de cetăţeni demni ai unei Românii demne, aderăm total la Platforma-Program a Frontului Salvării Naţionale şi ne exprimăm voinţa de a contribui, cu toate forţele noastre, la propăşirea patriei noastre cu adevărat liberă şi democratică.

---

[15]Aceste documente (în original sau copie) se află în arhiva mea personală, pe care, la timpul potrivit, intenţionez să o predau Arhivelor Naţionale ale României, Serviciul Judeţean Constanţa. Multe din documentele pe care le public aici au fost concepute şi redactate de către mine, de regulă sub presiunea timpului, adeseori noaptea, ceea ce ar explica şi unele scăpări de formulare. Aici, ele sunt publicate întocmai, fără adaosuri şi corijări. Deţin, de asemenea, un caiet (180 pag. pline) şi patru carnete cu însemnări făcute în cadrul unor întâlniri interne şi internaţionale pe care le-am avut atunci, în calitate de preşedinte al UDTMR şi, apoi, de membru al Parlamentului României.

Ne adresăm tuturor celor care împărtăşesc punctele de vedere mai sus-exprimate, precum şi cele cuprinse *în Lista de propuneri,* să se înscrie în Frontul Democrat Turc şi să participle activ la transpunerea în practică a *Programului* lui, ce urmează să fie elaborat şi definitivat în mod democratic.

Trăiască România liberă şi democratică !!!

Bucureşti, 28 decembrie 1989

In numele *Grupului de iniţiativă*
Dr. Tahsin Gemil

PROPUNERI
ale *Grupului de iniţiativă* pentru reînfiinţarea *Frontului Democrat Turc din România*, în vederea elaborării Programului FDTR

1. Având în vedere originea etnică comună, limba, tradiţia istorică şi spirituală comună, populaţia turco-tătară din România să fie recunoscută în mod oficial drept *minoritatea naţională turcă.*

2. Reactualizarea şi recunoaşterea drepturilor cetăţeneşti ale minorităţii naţionale turce din România, pe baza prevederilor Constituţiei din 1923.

3. Invăţământ de stat în limba turcă maternă, la nivel primar, gimnazial şi liceal.

4. Redeschiderea *Seminarului Musulman din Medgidia*, pe baza statutului lui de organizare şi funcţionare din perioada interbelică.

5. Reorganizarea cultului musulman din România, inclusiv prin restaurarea şi redeschiderea geamiilor ce au fost închise şi năruite de vechiul regim dictatorial.

6. Cultivarea şi dezvoltarea tradiţiilor specifice minorităţii turce, inclusiv prin recunoaşterea dreptului ei la presă proprie, la emisiuni radio şi televiziune.

7. Recunoaşterea oficială a numărului real al minorităţii turce din România.

8. Inscrierea oficială a Frontului Democrat Turc din România ca o organizaţie politică şi participarea ei, cu proprii candidaţi, la alegerile libere din aprilie (*sic)* 1990.

9. Alegerea unui Comitet Provizoriu al FDTR.

Nr. 2

29 decembrie 1989. Procesul-verbal al adunării populare din Geamia Anadolchioi, Constanţa.

PROCES-VERBAL[16]
încheiat în ziua de 29 decembrie 1989 la şedinţa de constituire a Uniunii Democrate Turce Musulmane din România

La şedinţa ţinută la Geamia Anadolchioi din Constanţa sunt prezenţi cetăţeni români de naţionalitate turco-tătară, de diferite profesii, reuniţi din dorinţa de a

[16] Documentul se află în Dos. nr. 177/P.J./1990, de la Judecătoria sectorului 1 Bucureşti. Ca şi celelalte din această serie, documentul este publicat în redactarea originală, fără corectări.

înființa o organizație obştească cu caracter de asociație, menită să devină o uniune a minorității turce din România.

La cererea unanimă a celor prezenți, şedința a fost deschisă de Consilierul Cultului Musulman, Ablachim Ibraim, care a prezentat situația în care se află țara noastră ca urmare a revoluției din 22 decembrie 1989. In continuare, şedința este prezidată de Tahsin Gemil, cercetător ştiințific din Bucureşti, care arătând condițiile de libertate şi democrație create de victoria Revoluției şi declarate în Platforma Frontului Salvării Naționale, accentuează necesitatea ca minoritatea turcă să sprijine efortul întregului popor pentru consolidarea puterii democratice.

In acest scop, propune declararea înființării Uniunii Democrate Turce Musulmane din România, adoptarea unei proclamații către minoritatea turcă şi a unui apel către poporul român. Cei prezenți acceptă propunerile şi trec la discutarea textului Apelului propus de dl. Gemil Tahsin.

Au luat cuvântul, aducând completări textului propus: Mehmet Ali Ecrem, Mustafa Ali Mehmed, Eliaz Regep, Osman Negeat.

Cu unele completări sunt acceptate textele propuse.

In continuare, s-au făcut propuneri cu privire la componența Comitetului de Coordonare. Pentru acest Comitet sunt propuşi şi acceptați de participanți următorii:

Gemil Tahsin	Osman Aziz
Mustafa Mehmed	Eliaz Regep
Mehmet Ekrem	Menişa Onal
Baubec Şucuri	Nuredin Amdi
Mamut Enver	Talib Revan
Ablachim Ibraim	Baubec Servet
Ramazan Midat	Memedemin Iaşar
Selim Sabadin	Abduraim Meded
Menlibai Ekrem	Resul Marem
Iusuf Genghiz	Agali Şucran

Pentru reprezentarea Comitetului a fost împuternicit dl. Gemil Tahsin.

Cei prezenți au dat Comitetului împuterniciri cu privire la sarcinile imediate şi de perspectivă vizând acțiunile de organizare a activității Uniunii, a înființării organizațiilor județene şi locale, elaborarea statutului şi a programului.

S-a hotărât convocarea unor şedințe lărgite, într-un viitor apropiat, în Constanța, Medgidia şi Bucureşti.

Lista membrilor fondatori:

Tahsin Gemil	Osman Aziz
Mehmed Mustafa	Abduraim Meded
Mehmed Ekrem	Baubec Şucuri
Mamut Enver	Ramazan Midat
Ablachim Ibraim	Selim Sabadin

Pentru autentificarea procesului-verbal au fost delegați:
Ziadin Gevat (ss)
Ismail Erdin (ss)
Bagîş Şahinghirai (ss)

Nr. 3

Bucureşti, 5 ianuarie 1990. Apelul Comitetului Provizoriu al Uniunii Democrate Turce din România, care a fost distribuit propriilor organizații locale în formare, precum şi autorităților, partidelor politice, presei, organizațiilor nonguvernamentale etc.

APEL
AL COMITETULUI PROVIZORIU
AL UNIUNII DEMOCRATE TURCE DIN ROMÂNIA

In ziua de 29 decembrie 1989, s-a constituit Uniunea Democrată Turcă din România, organizație etno-confesională a populației musulmane turco-tătare din România. Am adoptat denumirea de *Turcă*, având în vedere comunitatea originii etnice, a limbii, tradiției istorice şi spirituale ale populației turco-tătare. Această denumire este menită să asigure unitatea populației musulmane turco-tătare şi să ducă la recunoaşterea ei oficială curentă, ca o singură comunitate etnică, printre minoritățile naționale din România.

De-a lungul întregii noastre istorii comune, am trăit în cea mai bună înțelegere cu frații noştri români. Mari oameni politici şi iluştri cărturari români din trecut au avut cuvinte de caldă simpatie şi de aleasă prețuire față de loialitatea, hărnicia şi cinstea minorității naționale turce.

In ultimele patru decenii şi, mai cu seamă, în anii dictaturii ceauşiste, dezvoltarea noastră spirituală a fost înăbuşită. Au fost desființate şcolile, publicațiile, aşezămintele şi ansamblurile cultural-artistice în limba turcă, care existaseră şi propăşiseră – înainte de ultimul război mondial – cu sprijinul generos al vechiului stat român. In mod deliberat, Ceauşescu a atentat la existența noastră ca minoritate etnică. Sub directa îndrumare a tiranului fusese elaborat şi pus în aplicare un program diabolic de diversiune naționalistă şi de asimilare forțată a tuturor minorităților naționale din România. Indeosebi în sufletele tinere a fost inoculat, în mod perfid şi sistematic, complexul de minoritate etnică.

Revoluția Populară Română din Decembrie 1989 a însemnat nu numai eliberarea întregii țări de sub teroarea unei dictaturi demente, ci şi izbăvirea noastră de primejdia tot mai vădită a pierderii ființei naționale. Se cuvine să ne plecăm capetele şi să nu uităm vreodată să aducem prinosul nostru tuturor celor care s-au jertfit pentru libertate, democrație şi demnitate umană.

Din adâncul cugetului şi simțirii noastre de cetățeni liberi ai unei țări demne, ne alăturăm Frontului Salvării Naționale şi ne exprimăm voința de a participa activ la realizarea obiectivelor înscrise în Programul său; susținem fără rezerve chemarea sa la împlinirea libertății, democrației şi egalității naționale în țara noastră.

Trăim o vreme de cotitură în istoria patriei, când este nevoie, mai mult decât oricând, de contribuția conștientă a fiecăruia și a tuturor la edificarea României cu adevărat libere, democrate și prospere. Pentru a răspunde acestor imperative majore ale prezentului, trebuie, înainte de toate, să ne descătușăm sufletele – atât de mult și greu încercate – de temeri și îndoieli, să ne primenim mințile, scăpând de inerție și de gândirea stereotipă. Revoluția noastră a triumfat. Ea a dovedit, odată mai mult, faptul că nimeni și nimic nu poate opri mersul înainte al istoriei. Impreună cu toți locuitorii acestui pământ binecuvântat, să privim cu încredere viitorul și să ne străduim să răspundem cât mai bine sarcinilor de la locurile noastre de muncă. Refacerea și dezvoltarea întregii țări reprezintă garanția apărării și consolidării marilor cuceriri democratice obținute prin Revoluție, inclusiv a dreptului nostru la identitate națională.

Comitetul Provizoriu al Uniunii Democrate Turce din România are mandat de conducere colectivă până la Congresul Uniunii noastre, care va fi convocat la momentul potrivit, pentru a aproba programul și statutul, precum și pentru a alege Comitetul titular. Facem apel la conaționalii noștri să treacă neîntârziat, pe baza inițiativelor locale, la întocmirea listelor de adeziuni (în patru exemplare: nume, prenume, adresă și semnătură), precum și la constituirea organizațiilor Uniunii noastre la nivel de sat, comună, oraș și județ. Suntem convinși că, în comitetele provizorii ale acestor organizații locale și teritoriale vor fi alese persoane capabile, cu spirit de inițiativă și prestigiu moral. In acest sens, sugerăm alegerea cu prioritate a tinerilor înzestrați și dornici să promoveze drepturile democratice ale comunității noastre etnice. Totodată, rugăm insistent să se stabilească, cât se poate de repede, pe fiecare localitate în parte, *numărul real* al conaționalilor noștri (musulmani), întrucât statisticile oficiale întocmite de regimul ceaușist s-au dovedit deja false.

Uniunea Democrată Turcă din România are rostul de a apăra și promova interesele specifice comunității noastre etnice și religioase, a dreptului ei la ființă națională. Ințelegem să urmărim aceste obiective principale militând permanent întru apărarea independenței, suveranității și integrității teritoriale a României, pentru întărirea coeziunii dintre toți locuitorii ei.

In vederea atingerii țelurilor mai sus arătate, Comitetul Provizoriu al Uniunii noastre consideră necesar următoarele:

– să fie acordate garanții constituționale pentru ca minoritatea noastră națională să fie reprezentată, în raport cu *numărul ei real*, în forul legislativ al țării, ca și în organele locale ale puterii de stat;

– organizarea unui învățământ de stat în limba maternă la nivel de grădiniță, școală primară, gimnaziu și liceu; redeschiderea Seminarului Musulman (*medrese*) din Medgidia, având ca bază statutul lui de funcționare din perioada interbelică; corelarea numărului de studenți de la secția turcă a Universității din București cu nevoile învățământului secundar în limba maternă;

– trimitere de tineri la studii de teologie islamică în străinătate;

– reorganizarea cultului musulman din România, astfel încât să fie redeschise toate geamiile și fiecare din ele să devină nucleu activ de cultură islamică;

– cultivarea limbii și tradițiilor specifice minorității etnice turce, prin cărți, presă, emisiuni radio și televiziune în limba maternă, ca și prin ansambluri și așezăminte cultural-artistice;

– stabilirea şi promovarea legăturilor directe şi libere cu organizaţii obşteşti, cultural-artistice şi ştiinţifice din Turcia, în primul rând, dar şi din URSS (Crimeea, Kazan, Azerbaidjan, Uzbekistan, Kazahstan, Turkmenia, Kirgîzia ş.a.), ca şi cu populaţiile şi comunităţile turceşti (tătăreşti) şi musulmane din Bulgaria, Iugoslavia, Polonia, Finlanda, SUA, R.F.Germania şi alte ţări.

Adresăm acest *Apel* la aderare conaţionalilor noştri, în primul rând tinerilor, ca şi tuturor oamenilor de bună credinţă din România, cu ferma convingere că cele cuprinse în acest document reprezintă un temei al edificiului adevăratei democraţii, pe care sunt chemaţi să îl dureze toţi fiii şi toate fiicele acestei ţări, într-un spirit de stimă şi înţelegere reciprocă, de unitate şi frăţie.

Bucureşti, 5 ianuarie 1990

In numele Comitetului Provizoriu
al Uniunii Democrate Turce din România
Dr. Tahsin Gemil
(ss)

Nr. 4

24 ianuarie 1990. Material de prezentare a minorităţii naţionale turce din România, trimis instituţiilor de stat, partidelor politice, presei, ong-uri etc.

MINORITATEA NAŢIONALĂ TURCĂ DIN ROMÂNIA

Minoritatea naţională turcă din România este de credinţă islamică şi este compusă din două grupuri de aceeaşi etnie, cunoscute sub denumirile de *turci* şi *tătari.* Intre turcii şi tătarii din România nu există deosebiri esenţiale; limba vorbită de tătarii din România este un dialect al limbii turce. Aceasta este, de altminteri, şi explicaţia denumirii de *minoritate naţională turcă* pe care am adoptat-o.

Actuala minoritate naţională turcă din România (concentrată în Dobrogea) este urmaşa directă a populaţiilor turce care s-au stabilit aici între sec.XIII-XIX, venind din Anatolia şi regiunile nord-pontice, îndeosebi din Crimeea. După 1878, a avut loc un fenomen de emigrare masivă a acestei populaţii în Turcia, fenomen ce a continuat, cu unele intermitenţe, până la ultimul război mondial, şi a reînceput, în proporţii mai restrânse, în urmă cu două decenii.

Potrivit recensământului oficial din 5 ianuarie 1977, în România trăiesc 41.258 turco-tătari. Dar, în 1987, la Muftiatul Cultului Musulman din Constanţa au fost înregistraţi 55.648 credincioşi musulmani. Fără îndoială, nici această cifră nu este corectă, căci nu cuprinde turcii care nu practică cultul, ca şi pentru faptul că, îndeobşte, imamii locali au raportat cifre sub cele adevărate, cu scopul de a obţine îndemnizaţii de la Muftiat. Astfel că, numărul real al minorităţii naţionale turce din România trebuie să fie estimat la 70.000 -75.000 de suflete, ceea ce înseamnă cel puţin 40.000 – 45. 000 votanţi turci.

Din păcate, nu dispunem de cifre exacte în privinţa repartiţiei minorităţii noastre naţionale pe categorii socio-profesionale şi de vârstă. Ştim însă că avem un

număr însemnat de absolvenți ai învățământului superior, în primul rând al celui cu profil tehnic, precum şi numeroşi studenți, mai cu seamă la Politehnică, A.S.E., Medicină. De asemenea, în acest sens pot fi folosite ca repere orientative datele incomplete consemnate la Muftiat, conform cărora, în prezent, 39.744 locuiesc în mediul urban şi 15.904 în mediul rural, ceea ce înseamnă 71,5% în mediul urban şi 28,5% în mediul rural. Credem că aceste cifre corespund realității, întrucât – îndeosebi în ultimii 20-25 de ani – a avut loc un masiv exod al populației turce de la sat la oraş. Mai cu seamă în sud-vestul Dobrogei, multe sate au fost părăsite şi, în prezent, o parte din ele se află în ruină. Cauzele acestui fenomen sunt cele valabile la nivelul întregii țări. Există însă şi unele motive specifice agravante, legate de faptul că regimul ceauşist nu a făcut investiții în sud-vestul Dobrogei, forțând în schimb construcțiile pe litoralul Mării Negre şi în regiunea mediană a Dobrogei.

Inainte de ultimul război mondial, situația populației turce musulmane din România fusese reglementată de Art. 72 din Constituția din 1923. Astfel, minoritatea națională turcă a avut 3 – 4 deputați şi 2 senatori în Parlament, dintre care şeful cultului musulman (*müftü)* era senator de drept. In aceeaşi perioadă, au fost publicate 29 ziare şi reviste în limba turcă şi au existat 11 organizații obşteşti specifice, precum şi numeroase aşezăminte şi ansambluri cultural-artistice de expresie turcă. De asemenea, în fiecare localitate cu populație turcă au funcționat şcoli sau clase în limba turcă, la nivel primar şi gimnazial, pe lângă şcolile particulare în aceeaşi limbă şi cursurile de cultură islamică. Seminarul Musulman (*medrese*) din Medgidia a fost nu numai o instituție de învățământ, ci şi un veritabil centru cultural al populației turce din România. Aici erau pregătiți atât slujitori ai cultului musulman, cât şi învățători pentru şcolile în limba turcă. După reforma învățământului din 1948, acest seminar a pregătit numai deservenți ai cultului musulman, sarcina formării cadrelor didactice fiind preluată de liceul pedagogic în limba maternă (tătară – n.a.) înființat în acea vreme în Constanța. Acest liceu a fost desființat în 1959, împreună cu toate şcolile în limba turcă. Seminarul teologic musulman din Medgidia şi-a încetat activitatea în 1965, după o existență de 355 de ani. In acelaşi timp, au fost lichidate şi cele câteva locaşuri şi ansambluri cultural-artistice turceşti care mai supraviețuiseră.

Intre 1940 şi 1980, în România nu a fost publicat nici un ziar, revistă sau carte în limba turcă (exceptând manualele şcolare). Activitatea editorială în limba turcă a fost reluată în 1980, grație sprijinului Editurii Kriterion din Bucureşti. Până în prezent, în limba turcă (şi tătară – n.a.) au apărut şase cărți şi două numere ale revistei „Renkler” (Culori).

In scurta perioadă de liberalizare de după 23 august 1944, s-a constituit Frontul Democrat Turc din România, care a fost însă repede lichidat, împreună cu alte organizații democratice din țară. Din 1947 şi până în Decembrie 1989, minoritatea națională turcă din România a avut un singur organism specific – Muftiatul Cultului Musulman cu sediul în Constanța, dar şi acesta numai cu caracter confesional strict limitat şi sever controlat.

Revoluția Populară din Decembrie 1989 eliberând întreaga țară de sub teroarea unei dictaturi demente, a marcat şi începutul unei adevărate renaşteri a

minorităţii noastre naţionale. Impreună cu toţi eroii patriei, îi cinstim şi pe eroii din rândurile minorităţii noastre naţionale, care s-au jertfit pentru cauza Revoluţiei.

Din iniţiativa unui grup de intelectuali turci din Bucureşti, la 29 decembrie 1989 s-a constituit, la Constanţa, în cadrul unei adunări populare, *Uniunea Democrată Turcă Musulmană din România*, organizaţie etno-confesională reprezentativă a minorităţii naţionale turce din România. A fost ales Comitetul provizoriu (27 membri) şi a fost elaborat un *Apel,* în care au fost expuse principalele puncte ale programului Uniunii noastre. La 31 decembrie 1989, TVRL a prezentat declaraţia de adeziune la Platforma-Program a F.S.N. a comunităţii musulmane din România şi a Uniunii noastre. Până în prezent, am organizat două mari adunări în centrele cu cele mai mari concentrări ale minorităţii naţionale turce: Medgidia (10 I 1990, peste 800 participanţi) şi Constanţa (19 I 1990, peste 500 participanţi). Discuţiile au fost constructive şi au relevat dorinţa unanimă de a promova valorile noastre spirituale, în concordanţă deplină cu afirmarea intereselor majore ale României. De remarcat participarea activă a tineretului. Au fost alese comitetele locale ale Uniunii. In acelaşi timp, Uniunea noastră a pătruns şi în sate, unde procesul de organizare este în plină desfăşurare. Mai există oarecare reţinere, expectativă şi inerţie, dar suntem convinşi că vor fi depăşite în curând. Acum ne aflăm în faza de încheiere a consultărilor în vederea redactării programului şi a statutului Uniunii noastre.

Aderând la Platforma-Program a F.S.N. şi exprimându-ne voinţa de a participa activ la transpunerea ei în practică, socotim necesară îndeplinirea următoarelor doleanţe întru apărarea şi propăşirea fiinţei noastre naţionale:

– să fie acordate garanţii constituţionale pentru ca minoritatea naţională turcă să fie reprezentată, în raport cu *numărul ei real*, în forul legislativ al ţării, ca şi în organele locale ale puterii de stat;

– să fie recunoscut oficial locul ce i se cuvine minorităţii noastre naţionale, în raport cu ponderea ei reală (de 70 – 80.000 oameni), între minorităţile naţionale din România (în perioada dictaturii eram enumeraţi la „şi altele”, iar acum suntem plasaţi la urmă, dacă suntem menţionaţi);

– să fie adoptate hotărâri oficiale şi măsuri administrative de natură să asigure, în mod real, promovarea oamenilor competenţi în posturi de conducere, inclusiv din rîndurile minorităţii naţionale turce, care până acum a fost aproape exclusă din asemenea funcţii;

– în structura organizatorică a preconizatului Minister al Minorităţilor Naţionale să fie rezervate posturi şi pentru reprezentanţii minorităţii noastre naţionale, evident în funcţie de ponderea ei reală;

– reprezenanţi ai minorităţii naţionale turce să fie angajaţi în funcţii permanente de consilieri la Ministerul Invăţământului, Ministerul Culturii şi la Ministerul Cultelor;

– organizarea unui învăţământ de stat în limba turcă, la nivel de grădiniţă, şcoală primară, gimnaziu şi liceu;

– redeschiderea Seminarului teologic musulman din Medgidia, cu statutul unei instituţii de stat;

– înfiinţarea unei secţii pedagogice de limbă turcă în cadrul Institutului de Invăţământ Superior din Constanţa;

– reorganizarea cultului islamic din România, în sensul întăririi autonomiei sale;

– trimitere de tineri la studii de teologie islamică în străinătate;

– acordare de burse pentru studii universitare, documentare ştiinţifică şi specializare în domeniul turcologiei;

– prezentarea istoriei relaţiilor româno-turce numai pe baza adevărului ştiinţific, inclusiv în manualele şcolare;

– înfiinţare de aşezăminte şi ansambluri cultural-artistice de expresie turcă, sub egida Ministerului Culturii;

– cultivarea limbii şi tradiţiilor spirituale proprii minorităţii naţionale turce, prin cărţi, presă, emisiuni radio şi televiziune în limba maternă;

– acordare de subvenţii din bugetul de stat pentru buna desfăşurare a activităţii Uniunii noastre;

– stabilirea şi promovarea legăturilor directe şi libere cu organizaţii obşteşti, de tineret, studenţeşti, cultural-artistice şi ştiinţifice din Turcia, în primul rând, dar şi cu populaţii şi comunităţi turceşti şi musulmane din alte ţări.

Sediul central al Uniunii Democrate Turce Musulmane din România va fi stabilit în Bucureşti.

Bucureşti, 24 ianuarie 1990

In numele Comitetului Provizoriu al
Uniunii Democrate Turce Musulmane din România

Dr. TAHSIN GEMIL
(ss)

Nr. 5

8 februarie 1990. Observaţii pe marginea Proiectului Legii Electorale, prezentate din partea delegaţiei UDTMR, în cadrul dezbaterilor din Comisia pluripartită.

UNIUNEA DEMOCRATĂ TURCĂ MUSULMANĂ DIN ROMÂNIA

OBSERVAŢII PE MARGINEA PROIECTULUI LEGII ELECTORALE

Proiectul Legii electorale nu respectă întru totul principiul democraţiei şi al egalităţii naţionale, deoarece art. 4 şi 13, referitoare la drepturile de reprezentare ale minorităţilor naţionale, exclud practic cea mai mare parte a minorităţilor naţionale din România din competiţia electorală pentru Parlament.

Art. 4 prevede reprezentarea minorităților naționale pe baza principiului proporționalității, precizând în alin. 2 faptul că „ponderea naționalităților în populația României este cea rezultată din ultimul recensământ”. Or, în acest ultim recensămînt, din 5 ianuarie 1977, multe minorități naționale sunt prezentate divizat în grupurile lor componente şi sub cifre cu mult inferioare situației reale. Ca şi în cazul multor altor statistici din perioada ceauşistă, dovedite deja ca acte plăsmuite, şi recensământul din 1977 este cu siguranță fals, cel puțin la capitolul privind minoritățile naționale. Pentru a exemplifica, ne limităm doar la cazul minorității naționale turce, pe care o reprezentăm aici şi pe care, fireşte, o cunoaştem cel mai bine. In acest recensământ, minoritatea noastră națională este prezentată divizat în cele două componente ale sale: turci – 20.750 şi tătari – 20.507, deci un total de 41.258 turco-tătari. Dar, recensământul din 21 februarie 1956 înregistrase 20.469 tătari şi 14.329 turci, în total 34.798 turco-tătari. Dincolo de faptul că şi această cifră este măsluită, sporul de numai 6.460 oameni, adică de 18,5%, în 21 de ani, nu numai că nu este verosimil, dar este şi în flagrantă contradicție cu sporul general pe țară, care în acelaşi interval de timp a fost de 50%. Altfel spus, pe baza coeficientului sporului natural pe țară, pornind chiar de la cifra oficială (evident micşorată) din 1956, în 1977 populația turco-tătară ar fi trebuit să numere circa 55.000 oameni. De altminteri, la Muftiatul musulman din Constanța sunt înregistrați în prezent 55.648 de credincioşi musulmani (99% din musulmanii din România sunt turco-tătari). In această cifră nu este inclusă populația turco-tătară din sud-vestul Dobrogei şi nici cei care nu practică cultul, fiind laici (corect: *atei*). Astfel că, după estimările noastre, în România trăiesc în prezent circa 75.000 turco-tătari, ceea ce reprezintă în jur de 45.000-50. 000 votanți.

Situația este valabilă, în mod cert, şi în cazul altor minorități naționale. De aceea, socotim imperios necesară eliminarea alin. 2, din Art. 4, care impune ca bază de reprezentare un document vădit antidemocratic şi fals, cum este recensământul populației din 5 ianuarie 1977.

Art. 13 nu recunoaşte, practic, drept de reprezentare în Parlament decât minorităților maghiară şi germană, întrucât limitează la 100.000 norma demografică pentru un mandat de deputat. Art. 71 şi 72, referitoare la deputați şi senatori desemnați, nu rezolvă problema, deoarece fac apel la acelaşi Art. 13 şi, de asemenea, nu sunt suficient de clar şi precis formulate.

Având în vedere acestea, considerăm inechitabilă şi antidemocratică aplicarea la minoritățile naționale a aceleiaşi norme de reprezentare stabilită pentru populația română majoritară. Propunem ca, în cazul minorităților naționale să fie avut în vedere principiul democratic al protecției pe care este chemată să o exercite națiunea majoritară, mai cu seamă față de minoritățile naționale mici. In acest sens, considerăm necesară garantarea a cel puțin a câte unui mandat de deputat pentru aceste minorități naționale care numără, în mod real, între 20.000 şi 50.000 oameni. In cazul celor care numără peste 50.000 membri, să fie recunoscut şi cîte un loc de senator. Şefii cultelor importante, între care şi cel islamic, să fie senatori de drept, aşa cum a fost şi în perioada interbelică. In privința minorităților care numără sub

20.000 membri, credem că este echitabilă reprezentarea lor în comun, de câte un deputat, eventual prin rotație (la legislaturi)[17].

București, 8 februarie 1990

Dr. Tahsin Gemil, președinte (ss)
Prof. Mustafa A. Mehmed, vicepreședinte

Nr. 6

9 februarie 1990. Extrase din Sentința Civilă nr.168 a Judecătoriei Sector.1 București.

Dosar nr. 177/P.J./1990
(L.Ș.)

JUDECĂTORIA SECTORULUI 1 BUCUREȘTI
SENTINȚA CIVILĂ NR. 168
ȘEDINȚA DIN CAMERA DE CONSILIU
AZI, 9 FEBRUARIE 1990

Instanța compusă din:
Președinte – Sabău Dorin
Judecător – Anghel Daniela
Grefier – Croitoru Maria
....
……………………………

In numele legii hotărăște:

In baza articolului 32 din Decretul nr. 31/1954 și a articolului 84, precum și următoarele din Legea privind persoanele juridice din 6 februarie 1924, se admite cererea de înscriere ca persoană juridică a UNIUNII DEMOCRATE TURCE MUSULMANE DIN ROMÂNIA.

Acordă personalitate juridică pentru UNIUNEA DEMOCRATĂ TURCĂ MUSULMANĂ DIN ROMÂNIA, cu sediul în București, str. Constantin Mănescu nr. 4, sector 5, în incinta Moscheii București.
....
……………………………..
[L.Ș.]

[17] Acest principiu l-am formulat (cu ajutorul prof.univ.dr.Lanyi Szabolcs de la UDMR) ca un amendament închegat. Comisia multipartită l-a aprobat cu unele modificări de formă și l-a inclus în corpul proiectului Legii Electorale. In cadrul dezbaterii pe articole a proiectului de lege în CPUN, acest amendament a fost aprobat cu unele modificări, care au înlăturat restricțiile de normă demografică, căpătând aproape forma actuală.

CONSILIUL DE CONDUCERE
al Uniunii Democrate Turce Musulmane din România[18]

Numele şi Prenumele	Funcţia	Ocupaţia	Adresa	Nr.B.I.[19]
1. Gemil Tahsin	Preşedinte	Cercetător şt.		
2. Ramazan Midat	Vicepreşedinte	Consilier jur.pr.		
3. Mehmed Mustafa	Vicepreşedinte	Cercet.şt.pr.		
4. Talib Revan	Vicepreşedinte	Imam-hatib		
5. Selim Sabadin	Secretar	Custode-translator		
6. Osman Ghiunghior	Casier	Contabil		
7. Baubec Servet	Membru	Profesor română-turcă		
8. Menişa Onal	„	Inginer agronom		
9. Osman Nihat	„	Profesor turcă		
10.Menlibai Ekrem	„	Profesor		

Nr. 7

02 martie 1990. Sinteză privind situaţia minorităţii turce din România, elaborată pentru uzul organizaţiilor locale ale UDTMR, al autorităţilor centrale şi locale, al societăţii civile etc.

SITUAŢIA ACTUALĂ ŞI DE PERSPECTIVĂ
A MINORITĂŢII NAŢIONALE TURCE DIN ROMÂNIA

Minoritatea naţională turcă din România este de credinţă islamică şi este compusă din două grupuri de aceeaşi etnie, denumite turci şi tătari; aceştia din urmă sunt mai numeroşi şi vorbesc un dialect al limbii turce. De altminteri, şi limba vorbită de primul grup este [tot] un grai al aceleeaşi limbi materne, a cărei formă literară s-a dezvolatat în Turcia.

Recensământul oficial din 5 ianuarie 1977 a înregistrat 41.253 turco-tătari. Dar, după estimările noastre, această minoritate naţională numără astăzi circa 70.000 oameni, concentraţi în proporţie de cca.90% în Dobrogea.

Uniunea Democrată Turcă Musulmană s-a constituit la 29 decembrie 1989 şi a fost înregistrată legal la 9 februarie 1990 (Dosar nr.177/P.J./1990, sentinţa civilă nr. 168/9 februarie 1990). Uniunea este organizaţie etno-confesională reprezentativă a populaţiei turco-tătare şi îşi propune să apere şi să promoveze interesele acestei minorităţi naţionale.

In aşa-zisa „epocă ceauşescu”, minoritatea naţională turcă (turco-tătară) era pe cale să fie lichidată ca entitate etnică. La ora actuală, această populaţie

[18] Documentul se află în Dos. nr. 177/P.J./1990 de la Judecătoria Sect.1, Bucureşti.

[19] In document sunt trecute şi adresa, ca şi nr. şi seria buletinului de identitate ale fiecăruia din membrii Consiliului de Conducere al UDTMR. Aici, am considerat inutil să transcriem datele din ultimele două rubrici.

întâmpină dificultăți serioase în promovarea limbii sale materne, inclusiv în raporturile de familie. O bună parte din copiii şi tinerii noştri în vârstă până la 25 de ani nu poate folosi limba maternă, iar unii din ei nici măcar nu o înțeleg. Cea mai grea lovitură pe care ne-a dat-o „epoca ceauşescu" o reprezintă tocmai această răpire a limbii materne de la copiii şi tinerii noştri.

Şcolile noastre au fost desfiinţate încă din vara anului 1959, iar Seminarul Musulman din Medgidia – care timp de 355 ani constituise un adevărat focar de cultură turco-islamică – şi-a încetat activitatea în 1965. Din 1940 şi până în anul 1980, nu a fost publicată nici o carte, ziar sau revistă în limba turcă (nici în dialectul tătar), cu excepția manualeleor şcolare editate între 1948 şi 1958 şi, apoi, în tiraje cu totul simbolice (de 100-150 exemplare) în 1972-1973. În aceeaşi vreme, au fost lichidate şi aşezămintele şi ansamblurile cultural-artistice de expresie turcă.

In toată această perioadă de întuneric din ce în ce mai apăsător, minoritatea naoastră națională a găsit refugiul în credința sa religioasă ancestrală. Dar şi aici tirania i-a aplicat lovituri dureroase. Circa 20 moschei au fost închise şi ruinate, iar comunitatea musulmană, concentrată în ultimele decenii în unele localități de pe litoral (Eforie Nord, Eforie Sud, Năvodari), nu are locaşuri proprii de cult.

Localul Seminarului Musulman din Medgidia, proprietate a comunității islamice din oraş, a fost pur şi simplu ruinat de instituțiile care l-au folosit (în ultimii ani, clădirea este utilizată ca atelier de curățătorie chimică). In ciuda insistențelor noastre, clădirea nu este încă eliberată.

Planul de „sistematizare a localităților" a afectat şi unele sate vechi cu populație turco-tătară : Veteranu, Gherghina, Curcan, Abrud, Galeşu, Straja, Tudor Vladimirescu ş.a. In această ordine de idei, menționăm şi faptul că, în vechiul regim, s-a procedat metodic la schimbarea numelor satelor vechi turco-tătare, astfel încât astăzi extrem de puține localități îşi mai păstrează vechile lor denumiri turceşti.

La ora actuală, dorința cea mai arzătoare a minorității naționale turce (turco-tătară) este de a-şi salva limba maternă. In acest sens, din inițiativa şi în cadrul Uniunii Democrate Turce Musulmane din România au început cursuri de limbă turcă maternă, deocamdată în mod facultativ. Aceste cursuri se desfăşoară deja în oraşul Medgidia, fiind urmate de 783 elevi din clasele II-VIII (inclusiv 10-15 elevi români), repartizați în 28 grupe, la care predau 22 cadre didactice. Cursuri de limbă turcă la nivel şcolar sunt pe cale să înceapă şi la Tulcea, Măcin, Isaccea şi în alte localități ; în Constanța există un nucleu care urmează să fie extins. Demn de remarcat este faptul că şi tineri, absolvenți de liceu şi chiar de facultate (inclusiv cei căsătoriți) şi-au exprimat, în mare număr, dorința de a învăța limba maternă turcă ; preconizăm organizarea unor cursuri serale. De asemenea, studenți turco-tătari de la diverse facultăți doresc şi ei, la rândul lor, să se familiarizeze cu limba lor maternă. Cadre didactice de la secția turcă a Universității din Bucureşti au început deja să predea benevol asemenea cursuri practice. Din păcate, nu avem posibilitatea să organizăm astfel de cursuri şi în alte centre universitare din țară. De altfel, lipsa cadrelor didactice de specialitate pentru predarea limbii turce reprezintă o problemă de maximă însemnătate pentru noi.

Cursurile de limbă turcă cu elevii claselor II-VIII se desfăşoară pe şcoli, în grupe de studiu, după orele de program, trei ore pe săptămână. Cadrele didactice

sunt confruntate însă cu dificultăți deosebit de serioase, din pricina numărului lor cu totul insuficient față de cererea masivă venită din partea elevilor şi părinților, a sălilor de clasă prea puține pe care le au la dispoziție, ca şi din cauza lipsei manualelor şcolare. De asemenea, în ciuda cererii noastre urgente, înaintată atât Comisiei pentru minorități, cât şi Ministerului Invățământului, nu a fost încă reglementată chestiunea programei şcolare, a catedrei şi a salarizării cadrelor didactice care predau cursuri de limba turcă.

In cadrul Uniunii noastre au fost organizate mai multe dezbateri legate de problema învățământului în limba maternă, fiind înaintat Ministerului Invățământului şi un material amplu în privința acestei chestiuni.

Am convenit ca, până în noul an şcolar – când sperăm să avem manuale noi (cel puțin pentru clasele I-IV) şi să fie promulgată Legea învățământului – să continue predarea limbii turce în afara orelor de program şi cu participare facultativă din partea elevilor. Aşadar, dorim ca problema învățământului în limba turcă să stea în atenția Ministerului Invățământului şi a comisiei care elaborează noua lege a învățământului.

Pentru noul an şcolar trebuie să fie reglementate oficial următoarele :

– desfăşurarea cursurilor de limbă, literatură şi de istorie generală turcă, la clasele I-VIII, în cadrul programei de învățământ, pe grupe de studiu, eventual prin degrevare de la unele discipline nu neapărat necesare ;

– înființarea unui liceu de matematică-fizică în Medgidia, care să poarte numele poetului democrat Mehmed Niyazi, şi a unuia de acelaşi profil în Constanța, care să poarte numele scriitorului revoluționar Namîk Kemal. Prin înființarea acestor licee nu înțelegem o « separare », dimpotrivă, o integrare demnă a elevilor turco-tătari în învățământul românesc, căci, în aceste licee, majoritatea disciplinelor va fi predată în limba română. Inființarea acestor licee va reprezenta, fără nicio îndoială, o reparație morală necesară acestei minorități naționale, care de atâta vreme nu şi-a promovat limba maternă şi valorile spirituale proprii ;

– pentru cultivarea limbii şi tradițiilor noastre culturale intenționăm să scoatem o gazetă lunară sau bilunară, în limba turcă şi română, sub egida Ministerului Culturii.

Pentru practicarea în bune condiții a cultului islamic, profesat de minoritatea națională turcă, considerăm necesară adoptarea următoarelor măsuri :

– înlesniri pentru trimiterea unor tineri la cursuri de teologie islamică în străinătate (la nivel mediu şi superior), întrucât cei mai « tineri » deservenți ai cultului islamic din țara noastră au peste 40 de ani ;

– redeschiderea Seminarului Musulman din Medgidia, prin construirea unui nou edificiu (cel vechi a fost practic distrus de întreprinderile de stat care l-au folosit) cu sprijinul statului sau cu ajutorul organizațiilor islamice internaționale; Seminarul va funcționa cu două secții (teologic şi pedagogic);

– repararea şi redeschiderea moscheelor închise şi ruinate în ultimele decenii; reconstruirea moscheei de cartier din Medgidia (str.Impăratul Traian) care a fost demolată de către autorități, în urmă cu trei decenii;

– construirea de moschei noi în localități şi cartiere cu populație islamică : Eforie Nord, Eforie Sud, Constanța (în cartierele « Km.4 şi 5 », « Piața Chiliei »),

Brăila (moscheea de aici, din sec.XVI, a fost transformată în biserică), Oltenița, Orşova, Galați;

– elaborarea unui nou statut al Muftiatului musulman din Constanța, de natură să aşeze şi această instituție pe baze democratice (credincioşii să aibă posibilitatea de a-şi exprima voința în privința alegerii muftiului şi să exercite control asupra activității acestuia, în aşa fel încât să nu se mai repete abuzurile din perioada dictaturii, iar această instituție să reprezinte cu adevărat interesele lor);

– acordarea de burse de studii şi de documentare în străinătate studenților şi specialiştilor din rândul minorității noastre, inclusiv pentru predarea unor discipline în universități străine (americane, îndeosebi), aşa cum până în prezent au avut această posibilitate doar specialiştii români.

Suntem de părere că aceste măsuri reprezintă urgențe absolut necesare, de natură să ofere minorității naționale turce (turco-tătare) garanții temeinice în privința transformărilor revoluționare pe care le aşteaptă, determinând astfel pe mulți membri ai ei să renunțe la intenția sau chiar hotărârea de a emigra în Turcia. Menționăm că, fenomenul emigraționist al turco-tătarilor din România a reînceput în urmă cu două decenii, a luat amploare în anii '80, îndeosebi după 1984, când regimul jivkovist din Bulgaria a pus în aplicare planul aberant de asimilare forțată a etnicilor turci din această țară.

In vederea cultivării încrederii în democrație şi libertate, considerăm, de asemenea, necesară acordarea, în mod practic, de şanse egale şi specialiştilor din rândurile minorității noastre de a promova în funcții de răspundere, inclusiv pe plan central şi ministerial ; în anii dictaturii, intelectualii noştri au fost permanent supravegheați şi sistematic marginalizați.

2 martie 1990 — Preşedinte,
Bucureşti — T. Gemil
(ss)

Nr. 8

21 martie 1990. Declarație a UDMTR privind tulburările interetnice din Transilvania.

DECLARAȚIE
A UNIUNII DEMOCRATE TURCE MUSULMANE DIN ROMÂNIA

Uniunea Democrată Turcă Musulmană din România, organizație etno-confesională reprezentativă a întregii comunități (*sic)* turco-tătare din România, îşi exprimă îngrijorarea față de excesele cu caracter naționalist ce au loc în unele localități din Transilvania. Conştientă de faptul că stabilitatea politică din țară reprezintă condiția fundamentală pentru promovarea libertății şi democrației, *Uniunea* noastră cheamă stăruitor toate partidele, formațiunile şi elementele politice, întreaga populație a țării să dea dovadă de calm, luciditate şi moderație.

Cu toţii, indiferent de naţionalitate, am străbătut împreună lunga noapte a dictaturii şi tot împreună am dobândit lumina sfântă a libertăţii. Este nedrept şi primejdios ca această lumină să ne orbească acum într-atât încât să pierdem uzul raţiunii şi simţul măsurii.

Tirania ceauşistă a promovat, într-adevăr, politica inegalităţii şi a opresiunii naţionale, a atentat la fiinţa tuturor minorităţilor naţionale din România. Daunele morale şi materiale suferite de toate aceste comunităţi etnice sunt mari şi reale; ele nu pot fi însă reparate imediat şi prin măsuri radicale. Este nevoie de timp şi chibzuinţă, căci trebuie operate corective şi în mentalul colectiv al unei bune părţi a naţiunii majoritare, care a fost viciat de politica de diversiune naţionalistă cultivată atâţia ani de dictatură.

Principiul fundamental de conduită al comunităţii turco-tătare din România a fost şi este loialitatea faţă de statul român suveran, independent şi unitar în graniţele sale naţionale. Programul Uniunii Democrate Turce Musulmane din România a fost elaborat pe baza acestui principiu esenţial. Acest program este cu prioritate de ordin cultural, fiind direcţionat în special către acţiunile menite să salveze şi să cultive limba maternă, să promoveze valorile spirituale proprii. De aceea, conducerea Uniunii noastre este rezervată faţă de iniţiativele cu implicaţii politice şi evită acţiunile de natură să provoace tensiuni interetnice.

Uniunea Democrată Turcă Musulmană din România este ferm convinsă de faptul că raţiunea, dialogul şi respectul reciproc sunt singurele căi de natură să ducă la rezolvarea, cu adevărat democratică, a problemei naţionale din patria noastră comună.

21 III 1990

Consiliul de Conducere
al Uniunii Democrate Turce Musulmane din România
T. Gemil (ss)
(L.Ş.)

Nr. 9

24 martie 1990. Raportul preşedintelui UDTMR, Tasin Gemil, prezentat la Conferinţa pe ţară a organizaţiei. In anexă, „Schiţa planului de activitate până la Congresul UDTMR, din iunie 1990”.

D-nelor şi d-lor delegaţi,
Stimaţi invitaţi[20],

Peste câteva zile, Uniunea Democrată Turcă Musulmană din România va împlini abia trei luni de existenţă. După cum se ştie, Uniunea noastră s-a constituit

[20] La Conferinţă au participat peste 400 delegaţi (tătari şi turci) din toată ţara. Ea s-a desfăşurat în sala mare a Casei de Cultură a Sindicatelor din Constanţa. Au fost prezenţi şi au luat cuvântul înalţi oficiali locali: prof. univ. dr. Adrian Rădulescu, atunci prefectul Constanţei, Barbu Dănescu, preşedintele C.P.U.N. Constanţa, Barbu Popescu, preşedintele C.P.U.N. Tulcea, Călin Marinescu, preşedintele CFSN Constanţa, precum şi Tugay Uluçevik, ambasadorul Turciei în România, Cahit Özcan, consulul general al Turciei la Constanţa. Au fost de faţă ziarişti români şi străini.

în ziua de 29 decembrie 1989, din inițiativa unui grup de intelectuali din București, în cadrul unei adunări populare ce a avut loc în geamia Anadolchioi din Constanța. Istoria Uniunii noastre este foarte scurtă, așa cum este, de altminteri, și istoria noii democrații din patria noastră. Fără îndoială, Revoluția din Decembrie 1989 a fost cea care a deschis și pentru noi calea afirmării identității noastre naționale.

Toți cei aflați în această sală știm prea bine că zilele noastre ca minoritate națională fuseseră deja numărate. De trei decenii nu avem școli în limba maternă; timp de aproape patru decenii nu ni s-a permis să publicăm cărți, reviste sau ziare care să cultive limba și spiritualitatea noastră proprie. Incă din anii 1957–1958 ne-au fost desființate așezămintele și ansamblurile cultural-artistice. In asemenea condiții era și firesc ca ființa noastră națională să dispară repede. Mare parte, dacă nu cumva majoritatea din copiii și tinerii noștri în vârstă de până la 25 de ani nu sunt în stare să vorbească limba maternă, nu cunosc tradițiile și istoria poporului căruia aparțin. Fără limbă și istorie nu poate exista nici un popor, obișnuia să zică Ceaușescu, cu cinism nerușinat, în timp ce aplica sistematic un plan perfid de asimilare forțată a tuturor minorităților naționale din România, lipsindu-le tocmai de aceste elemente esențiale de sprijin. Nu știu cât am mai fi rezistat, dar cert este faptul că, fără credința islamică a strămoșilor noștri, soarta noastră ca minoritate națională era de mult pecetluită.

Revoluția populară română din Decembrie 1989 a însemnat pentru noi o dublă izbăvire: odată, ca cetățeni ai României, ne-a scăpat de sub apăsarea unei tiranii demente, iar a doua oară, ca membri ai comunității turco-tătare, ne-a salvat practic de la pericolul vădit al pierderii identității naționale. Se cuvine să fim veșnic recunoscători tuturor celor care s-au jertfit, în acele zile de grea cumpănă, pentru libertate, democrație și demnitate umană.

Revoluția din Decembrie 1989 a marcat începutul unui adânc și complex proces de mutații structurale și de schimbări conceptuale radicale, fără de care România nu își poate ocupa cu demnitate locul ce îl merită în Casa Europei. Procesul se desfășoară însă anevoios, căci moștenirea lăsată de Ceaușescu este extraordinar de grea, nu atât pe plan economic, cât pe cel social-politic și îndeosebi pe cel mental. Recentele evenimente grave din Ardeal constituie un efect tocmai al acestui ultim aspect al moștenirii ceaușiste, în special, și al aceleia comuniste, în general. Regimul comunist nu a rezolvat nicăieri problema națională, ci doar a congelat-o. Ceea ce se întâmplă astăzi în URSS, Iugoslavia și, din păcate, la noi, arată clar că această chestiune a raporturilor interetnice trebuie tratată cu deosebită atenție și în coordonatele ei reale. Ne exprimăm și aici convingerea – așa cum, de altminteri, am făcut-o și în recenta noastră *Declarație*, difuzată de Agenția Rompres – că singura cale posibilă pentru statornicirea adevăratei egalități dintre toți locuitorii României o constituie cea a dialogului, desfășurat pe temeiul respectării principiilor fundamentale ale democrației și în spiritul realismului și înțelegerii reciproce.

Uniunea Democrată Turcă Musulmană din România este organizația etno-confesională reprezentativă a comunității (*sic*) turco-tătare din România. Incă din primele documente oficiale emise de Uniunea noastră am arătat clar că turcii și tătarii din România au aceeași origine etnică, anume cea turcă, și vorbesc aceeași

limbă, cu singura menţiune că tătarii vorbesc un dialect al limbii turce literare (*sic*), iar turcii de aici un grai al aceleiaşi limbi. Totuşi, pe această temă s-au iscat discuţii, din care cele mai multe s-au datorat necunoaşterii istoriei proprii de către cei în cauză. Până la un punct, aceste discuţii sunt fireşti, normale, căci orice proces de liberalizare este însoţit de contradicţii, convulsii. Dar, când aceste acţiuni depăşesc sfera dezbaterii şi capătă un sens, mai mult sau puţin de interes şi ambiţie personală, ele devin de-a dreptul primejdioase, nu numai pentru Uniunea în sine, ca organizaţie, ci şi pentru fiecare membru al comunităţii noastre. Aş vrea să fie cât se poate de clar pentru toată lumea faptul că, nu putem dăinui ca minoritate naţională fără această unire într-o singură organizaţie, cu denumire unică. Suntem prea puţini şi prea primejduiţi în fiinţa noastră naţională, încât nu ne putem permite luxul sentimental al unei duble titulaturi pe aceeaşi firmă. Raţiuni bine cântărite ne dictează să păstrăm denumirea actuală a Uniunii noastre.

Am început cu această chestiune a denumirii Uniunii noastre, căci ea a constituit unul din punctele principale şi mereu deschise ale discuţiilor din adunările organizate până acum, fiind blocate astfel mult timp şi energie care puteau fi utilizate cu spor în rezolvarea problemelor stringente ale comunităţii.

Una din problemele de însemnătate majoră pe care Uniunea trebuie să o rezolve este cea a învăţământului în limba maternă. Am arătat mai înainte că suntem pe cale să pierdem această zestre, fără de care nu este posibilă existenţa unei comunităţi etnice. Spre marea noastră bucurie, dorinţa copiilor şi tinerilor noştri de a-şi însuşi limba turcă s-a manifestat imediat şi cu mult peste aşteptările noastre. Pentru a da un exemplu semnificativ, este suficient să arătăm că numai în oraşul Medgidia s-au înscris nu mai puţin de 783 elevi la cursurile de limba turcă. Este locul să ne arătăm recunoştinţa celor 22 de cadre didactice din Medgidia, care şi-au asumat de la început această sarcină deosebit de dificilă. Din păcate, din cauza dificultăţilor, unele din aceste cadre didactice au renunţat – îmi place să cred temporar – la misiunea nobilă de a dărui copiilor noştri limba lor maternă. Intr-adevăr sunt mari greutăţi, generate de lipsa manualelor, a sălilor de clasă şi, nu în ultimul rând, de problema cadrelor didactice. Cei mai mulţi din aceşti profesori inimoşi nu sunt de specialitate, iar cei care au absolvit, cu mulţi ani în urmă, secţia de turcă a Universităţii din Bucureşti nu au predat până acum această materie în şcoli. Dificultăţile cu care se confruntă profesorii şi elevii din Medgidia sunt valabile şi în cazul altor localităţi din Dobrogea (Măcin, Tulcea, Isaccea, Constanţa), unde au început sau sunt pe cale să înceapă cursuri de limba turcă.

Dată fiind însemnătatea primordială a problemei [învăţământului], la nivelul Uniunii şi la cel al oraşului şi judeţului Constanţa au fost constituite două comisii. Prima, cea la nivelul Uniunii, nu este o comisie în adevăratul înţeles al cuvântului, ci o echipă formată din domnii Mehmet Ali Echrem şi Ali Nagi Geafer, care au menţinut permanent legătura cu Ministerul Invăţământului şi au elaborat un amplu material privind situaţia actuală şi de perspectivă a învăţământului în limba turcă din ţara noastră. In acest material, înaintat Ministerului Invăţământului, este preconizată predarea limbii turce numai la câteva materii, restul învăţământului urmând să se desfăşoare în limba română. De asemenea, se propune înfiinţarea a două licee de matematică-fizică, la Medgidia şi Constanţa, care să poarte numele

poetului Mehmed Niyazi şi, respectiv, Namîk Kemal. In aceste licee, limba turcă va fi folosită numai la orele de limba maternă şi la cele de cultură şi istorie turcă. Toate celelalte materii vor fi predate în limba română, astfel încât absolvenţii acestor licee să participe cu şanse egale la concursurile pentru admitere în învăţământul superior. De asemenea, cu sprijinul statului nostru şi, eventual, al organizaţiilor islamice internaţionale, dorim să reclădim şi să redeschidem vechiul Seminar Musulman din Medgidia, care şi-a încetat activitatea în 1965, după 355 ani de existenţă.

Pentru noul an şcolar, sperăm să avem actul normativ necesar pentru predarea limbii materne în şcoli şi, de asemenea, manualele şcolare. Domnii Ali Nagi Geafer şi Mehmet Ali Mustafa au început deja elaborarea acestor instrumente de lucru indispensabile oricărui act de educaţie şcolară şi, avem asigurări, că în noul an şcolar copiii noştri vor avea la îndemână manualele de limba turcă pentru clasele I-IV, urmând ca restul manualelor să fie elaborat pe parcurs. De asemenea, ţin să subliniez contribuţia remarcabilă a comisiei pentru învăţământ din Constanţa, condusă de dl. prof.dr.Nuredin Ibram, care a purces la drum – cum era şi firesc – de la cunoaşterea cât mai exactă a populaţiei şcolare şi a posibilităţilor existente. Din păcate, nu s-a realizat o colaborare strânsă între această comisie din Constanţa şi echipa de specialişti desemnată de Uniunea noastră pe lângă Ministerul Invăţământului. Coordonarea eforturilor tuturor factorilor implicaţi în procesul de învăţământ în limba turcă reprezintă o necesitate de maximă însemnătate. Credem că inspectorul de specialitate – funcţie pe care a fost numită de curând d-na Leman Ali – de la Ministerul Invăţământului va fi elementul care va asigura legătura necesară în acest sens.

Atât la nivelul comisiei din Constanţa, cât şi la cel al Uniunii au avut loc mai multe dezbateri în legătură cu problema învăţământului. Situaţia nu este rezolvată încă; sunt încă multe greutăţi, neajunsuri. Dar, există oare vreun domeniu de activitate în această ţară în care, acum, să nu fie probleme, dificultăţi ?! Desigur, statul român, prin Ministerul Invăţământului, va asigura - sperăm cât mai curând – baza materială şi cadrul legal pentru desfăşurarea în bune condiţii a învăţământului în limba turcă. Aceasta nu înseamnă însă nicidecum că problema este rezolvată. Deosebit de dificilă este chestiunea asigurării necesarului de cadre didactice bine pregătite. Cu sprijinul Ambasadei Turciei şi cu avizul Ministerului Invăţământului din Bucureşti s-a făcut un program urgent de perfecţionare intensivă în Turcia a unui număr de 40-60 cadre didactice , prin stagii de câte o lună, pe cheltuiala Ministerului Educaţiei Naţionale din Turcia. Avem promisiuni ferme şi în privinţa acordării unor burse de studii şi de specializare în Universităţi din Turcia; vom primi în curând şi ajutoare materiale, constând îndeosebi din cărţi de specialitate, maşini de scris şi copiat etc. Pentru înţelegerea şi bunăvoinţa arătate, vă rog să-mi îngăduiţi să îi mulţumesc din nou Excelenţei Sale, domnului amabasador Tugay Uluçevik şi, prin E.S., Republicii Turcia. Depinde însă în primul rând de noi, mai precis de modul în care vom reuşi să ne asigurăm unitatea şi să ne organizăm munca pentru a obţine rezultatele aşteptate.

Pe plan cultural, eforturile conducerii Uniunii sunt îndreptate în principal către înfiinţarea unui organ propriu de presă. Lucrările în acest sens sunt înaintate

şi, credem, că până la Bayram veți avea în mână gazeta noastră numită *Karadeniz*, care va apare, cu ajutorul material al Ministerului Culturii, deocamdată odată pe lună, pentru ca ulterior, atunci când vom putea să ne subvenționăm, să devină bilunară şi, în sfârşit, săptămânală. Trebuie să ştiți că Uniunea noastră l-a desemnat deja pe dl. Genan Bolat pentru a fi angajat în postul de consilier în cadrul Ministerului Culturii, unde are sarcina de a iniția şi îndruma activitățile cultural-artistice ale comunității noastre, în general, şi de a se ocupa de gazeta *Karadeniz*, în special. Doresc să vă aduc la cunoştință şi faptul că, străduințele noastre legate de gazeta *Karadeniz* au dobândit o mare eficiență şi datorită d-lui Iaşar Negip, consilier economic cu experiență îndelungată în cadrul Ministerului Culturii.

De asemenea, în diverse localități sunt în curs de constituire ansambluri artistice. Cel de la Bucureşti, care beneficiază şi de concursul cunoscutului nostru actor Hamdi Cerchez, va prezenta un spectacol, pe 6 mai, cu ocazia Hîdrîlezului. Orchestre şi echipe de dansuri turco-tătare sunt pe cale să se constituie la Mangalia, Măcin, Medgidia etc. Totodată, ne propunem, atunci când mijloacele materiale ne vor permite, să deschidem cămine culturale şi biblioteci orăşeneşti proprii.

Noile autorități de stat române dovedesc multă înțelegere şi bunăvoință, sunt deosebit de receptive la propunerile noastre şi, realmente, fac tot ceea ce este posibil pentru a ne sprijini moral şi material. Le muțumim din toată inima. Depinde acum de noi să reuşim a ne păstra unitatea, ca singura condiție fundamentală pentru a putea să reînviem tradițiile noastre culturale şi să ne facem simțită prezența în peisajul cultural al țării.

O altă latură deosebit de însemnată şi, totodată, plină de dificultăți, mai mult sau mai puțin subiective, a fost şi este cea organizatorică. In prima jumătate a lunii ianuarie, în adunări populare organizate la Medgidia şi Constanța au fost constituite comitetele locale ale Uniunii noastre din aceste două oraşe, în care se află cea mai mare concentrare de populație turco-tătară. S-au constituit apoi şi comitetele locale din Tulcea şi Bucureşti. Din inițiative locale şi cu sprijinul comitetelor din Constanşa, Medgidia şi Tulcea s-au constituit comitete în aproape toate localitățile locuite de populație turco-tătară. Avem un Comitet Provizoriu General, format din 31 membri, din rândurile căruia a fost ales un Consiliu de Conducere compus din 10 membri.Până la adoptarea Statutului Uniunii, în cadrul primului congres, pe care dorim să îl convocăm imediat după alegerile din 20 mai, toate aceste organe de conducere au statut de provizorat. Cu toate acestea, ele şi-au arătat eficiența. Țin să menționez faptul că, nicio hotărâre la nivelul Uniunii nu a fost luată fără consultarea Consiliului de Conducere sau, în cazuri de urgență, a membrilor Grupului de inițiativă, aflați în Bucureşti. Totuşi, trebuie arătat că nu toți membri Comitetului General şi ai comitetelor din Constanța, Medgidia, Tulcea şi Bucureşti au avut aceeaşi activitate. Unii dintre aceşti membri nu au venit nici măcar la şedințele comitetelor. De fapt, atât la nivelul țării, cât şi la nivelul oraşelor au fost grupuri restrânse de oameni care au muncit efectiv. Sperăm ca situația să se schimbe în curând, astfel încât toți membrii comitetelor să-şi asume cu responsabilitate misiunea ce le revine.

Alături de organizare şi învățământ, o sarcină prioritară a conducerii Uniunii noastre a constat în asigurarea bazei legale pentru participarea cel puțin a unui

reprezentant al nostru în forul legislativ al ţării. Doi reprezentanţi ai noştri, anume cel care vă vorbeşte acum şi dl. Mustafa Ali Mehmed, au participat la toate şedinţele de dezbatere a proiectului Legii electorale. Au fost prezentate din partea noastră patru amendamente şi un proiect de alineat la articolul 4 al acestui proiect de lege. In acelaşi timp, a fost desfăşurată o intensă activitate de propagandă pentru a face cunoscut programul nostru în rândurile reprezentanţilor tuturor partidelor şi formaţiunilor politice participante la dezbatere. Vă putem informa cu satisfacţie că proiectul nostru de alineat a fost adoptat cu majoritate de voturi şi a fost înaintat CPUN în forma redactată de noi. După cum ştiţi, CPUN a aprobat Art. 4 al Legii electorale în această formă, adăugând un amendament care asigură Uniunilor minorităţilor naţionale câte un loc în Parlament, indiferent de rezultatele alegerilor din 20 mai.

In acelaşi timp, desfăşurăm o activitate intensă în cadrul Comisiei pentru minorităţi, atât a CPUN la nivelul ţării[21], cât şi la cel al consiliilor judeţene şi orăşeneşti. Avem reprezentanţi permanenţi la toate nivelele. In ceea ce priveşte activitatea noastră în cadrul CPUN, doresc să vă informez că nu ne-am abătut câtuşi de puţin de la programul Uniunii noastre, care se bazează pe principiul fundamental de conduită al comunităţii turco-tătare de loialitate desăvârşită faţă de statul român suveran, independent şi unitar în graniţele sale naţionale.

Aşa cum am arătat şi în recenta Declaraţie trimisă agenţiei de presă Rompres, suntem rezervaţi faţă de iniţiativele cu implicaţii politice şi evităm acţiunile de natură să provoace tensiuni interetnice. Mai concret, Uniunea noastră este singura organizaţie a minorităţilor naţionale din CPUN care a refuzat să semneze interpelarea depusă la 23 februarie la adresa Guvernului. De asemenea, nu am semnat nici Declaraţia publicată în ziarul „România liberă", din 11 martie 1990, în numele „celor 12 organizaţii ale minorităţilor naţionale".

Trăim o vreme de cotitură în istoria patriei, când este nevoie, mai mult decât oricând, de contribuţia conştientă a fiecăruia şi a tuturor la edificarea României cu adevărat libere, democrate şi prospere. Pentru a răspunde acestor imperative majore ale prezentului trebuie, înainte de toate, să ne descătuşăm sufletele – atât de mult şi greu încercate – de temeri şi îndoieli, să ne primenim minţile, scăpând de inerţie şi de gândirea stereotipă. Revoluţia noastră a triumfat. Ea a dovedit, odată mai mult, faptul că nimeni şi nimic nu poate opri mersul înainte al istoriei. Impreună cu toţi locuitorii acestui pământ binecuvântat, să privim cu încredere viitorul şi să ne străduim să răspundem cât mai bine sarcinilor de la locurile noastre de muncă. Refacerea şi dezvoltarea întregii ţări reprezintă garanţia apărării şi consolidării marilor cuceriri democratice obţinute prin Revoluţie, inclusiv a dreptului nostru la identitate naţională. Numai uniţi ne putem apăra şi dezvolta fiinţa noastră naţională.

Vremea ce o trăim acum este cu adevărat una istorică. Să dovedim că suntem pe măsura ei şi să nu o lăsăm – aşa cum ni s-a mai întâmplat – să treacă pe lângă noi. Totul depinde numai de noi, de felul în care vom şti să ne păstrăm şi să ne întărim unitatea.

---

[21] Am fost încadrat în această Comisie a CPUN, la începutul lunii februarie 1990, la recomandarea regretatului meu coleg dr.Ludovic Demeny, de la Institutul de istorie „Nicolae Iorga" din Bucureşti.

Inchei evocând ideea încă vie a marelui ziarist şi pedagog Ismail Gaspıralı din Crimeea, care prin gazeta „Tercüman”, publicată la Bağçesaray, începând cu 1883, a chemat întreaga lume turcă la *„Unire în limbă, cuget şi muncă” (Dilde, fikirde, amelde birlik).* Această chemare, făcută de un mare cărturar tătar crimeean, în numele limbii turce, trebuie să ne fie astăzi pildă şi îndemn.

24 martie 1990

[Anexă]

SCHIȚĂ DE PLAN DE ACTIVITATE PÂNĂ LA CONGRSUL UDTMR, DIN IUNIE 1990

– Alegerea imediată (la această Conferință) a unei comisii pentru organizarea campaniei electorale, precum şi a unei comisii pentru redactarea Statutului Uniunii noastre;

– amenajarea sediilor locale;

– organizarea comitetelor locale ale UDTMR în localitățile rămase în afara organizației noastre, îndeosebi în sud-vestul Dobrogei şi în Banat;

– alegerea unui comitet de redacție pentru organul nostru de presă – *Karadeniz;*

– începerea denersurilor oficiale *necesare* deschiderii unui Muzeu de istorie şi artă turco-musulmană;

– înființare de ansambluri artistice în toate localitățile care au această posibilitate şi organizarea de spectacole, începând mai ales cu Ramazan Bayramı;

– redescoperirea şi practicarea vechilor noastre sărbători şi obiceiuri tradiționale: *Hıdrılez, Tepreş, Cıyın* ş.a.

– repararea şi redeschiderea pentru pelerinaj a mormântului lui Dede Sarı Saltık din Babadag;

– descoperirea şi consolidarea mormintelor altor venerabili turco-islamici aflate pe teritoriul țării noastre;

– repararea şi amenajarea, prin mijloace locale, a mormântului poetului Mehmed Niyazi din Medgidia, pentru a organiza o ceremonie prin care să îl facem cunoscut tinerei generații;

– depistarea de personaltăți din trecut aparținând minorității noastre, care s-au remarcat în viața publică sau în cea cultural-ştiințifică a țării sau a regiunii, pentru a le face cunoscută activitatea;

– organizarea de conferințe şi dezbateri pe teme privind istoria, limba, literatura, folclorul, mitologia şi arta turcilor, în general, şi a populației turco-tătare din Dobrogea, în special;

– organizarea cursurilor elementare de cultură islamică pe lângă fiecare geamie;

– atragerea tineretului în rândurile Uniunii noastre, prin mijloace adecvate de propagandă;

– extinderea cursurilor de limbă turcă în localitățile ce au posibilitatea să organizeze asemenea cursuri;

– definitivarea listei cadrelor didactice care urmează să beneficieze de cursuri intensive de limbă turcă în Turcia;

– definitivarea listei de candidați pentru studii de teologie islamică în Turcia;

– definitivarea listei de studenți care urmează să beneficieze de burse de studii în Turcia;

– definitivarea listei de specialişti din diverse domenii de activitate, care urmează să candideze pentru ocuparea unor funcții importante în aparatul administrativ central.

Nr. 10

<Aprilie 1990>. *Scrisoare a secretarului general al UDTMR, Selim Sabadin, adresată preşedintelui UDTMR, Tasin Gemil, referitoare la starea de spirit din cadrul comunității musulmane din Dobrogea.*

Regret că nu am veşti prea bune pentru d-voastră, dar situația devine din ce în ce mai apăsătoare şi efectul este resimțit în primul rând la Muftiatul Cultului Musulman, unde (din nefericire, încă !) este şi sediul Uniunii[22]. Sunt silit să răspund zilnic la zeci de telefoane, din care majoritatea sunt reproşuri la adresa inerției Uniunii[23], atacuri din partea unor persoane şi chiar înjurii. La acestea se adaugă apelurile celor care vor informații în legătură cu învățământul, cu spectacolele, cu ziarul „Karadeniz" etc.

Toate acestea crează o stare de tensiune deosebit de apăsătoare. La acestea se adaugă articolele din ziarele locale ce atacă conducerea Uniunii şi Cultul Musulman. E greu în asemenea condiții să mai poți gândi constructiv. (Cultul) (Imamii) (*sic*) sunt şi ei iritați de aceste atacuri, pe care le pun tot pe seama conducerii Uniunii, care prin implicarea în organizarea internă a generat aceste „mişcări contestatoare", care pun piedici în unele comunități musulmane prin agresivitatea lor, prin faptele condamnabile lipsite de orice motivație logică.

Dacă până azi convenisem cu unele geamii din zonă să distribuim „Karadeniz"-ul, astăzi situația a luat o întorsătură neplăcută în urma descoperirii în interviul d-voastră a răspunsului nr. 8[24], final, de la pag. 4, ceea ce a dus la o

[22] Sediul Comitetului din Constanța. Sediul central al UDTMR era atunci în incinta geamiei din Bucureşti.

[23] Față de acțiunile agresive ale grupului de turco-țigani din jurul lui Talip Revan.

[24] Iată această întrebare – răspuns: „8 <bis>. *In cadrul UDTMR există tendințe centrifuge ?*

Răspuns: Din nefericire, da. Pot să vă spun că cel mai mare consum de energie, morală şi materială, ne-a fost reclamat tocmai de asemenea tendințe separatiste, care, cred eu, sunt izvorâte în principal din necunoaştere (ca să nu zic ignoranță), dar şi din anumite ambiții personale… Manifestările critice, chiar contestatoare sunt fenomene normale într-o societate liberă şi democratică, cu atât mai mult cu cât – aşa cum este cazul comunității noastre – aceasta abia acum începe să

întrunire a imamilor care se consideră „atacați” de Uniune şi care mă implică (personal) şi pe mine în aceste „murdării” ticluite de Uniune. Mai mult, au ajuns la concluzia că sunt plătit în secret de Uniune şi mi s-a cerut să aleg între Uniune şi Cult, cât mai curând posibil. Sunt pus aşadar să aleg între un salariu inexistent şi unul real (dar mizerabil) pe care-l primesc de la Cult.

Aş fi dorit să vin să vă văd în Bucureşti, dar v-am expus toate acestea ca să înțelegeți că îmi este greu să absentez acum când se contabilizează tot ceea ce fac sau să mai pot face ceva (*sic*).

Am înțeles că veți veni d-voastră săptămâna viitoare. Este bine dacă puteți, să mai clarificăm acțiunile imediate, să mai structurăm sau măcar să mai trezim prin prezența d-voastră inerția care ne cuprinde. Mă refer în primul rând la Comitetul nostru (care consumă energie în contestarea reciprocă a membrilor), şi la ruptura dintre comitetele din județ.

Sunt convins că aveți oricum destule necazuri, dar am ținut să vă prezint succint situația nu tocmai plăcută de aici. Să sperăm că este trecătoare. Dacă puteți veni, să încercăm să clarificăm şi situația candidaturii în Camera Deputaților şi Senat.

Cu tot respectul,
Selim Sabadin
(ss)

Nr. 11

27 aprilie 1990. Alocuțiunea preşedintelui UDTMR, Tasin Gemil, la „Seara Culturală”, organizată la „Tehnic Club”din Bucureşti.

PEK MÜHTEREM VE SEVGİLİ KONUKLARIMIZ

Ilk önce, zahmetlerinizi esirgemeden buralara kadar lutf edip geldiğinizden dolayı şükranlarımı sunmak isterim. Sağ ve var olun!

---

descopere propria sa identitate. Numai că, depășirea unor limite crează pericolul scindării, ceea ce poate deveni distrugător pentru comunitățile mici, cum suntem noi. Intr-o asemenea situație vor avea de pierdut, în mod cert, toți membrii comunității, inclusiv cei care au provocat-o. Suntem prea puțini ca număr și ființa noastră națională este prea primejduită, încât orice acțiune de diviziune să nu aibă efecte nimicitoare imposibil de preîntâmpinat. Imi exprim totuși încrederea în rațiunea și simțul de răspundere al tuturor membrilor comunității noastre ; sper că, cei care agită spiritele își vor da seama, până nu este prea târziu, de pericolul deosebit de grav în care sunt pe cale să târască întreaga noastră comunitate. Cei care vor face totuși așa ceva, să ştie de pe acum că își asumă o mare vină, atât în fața generațiilor viitoare, cât și în fața întregii lumi turco-islamice, a cărei părticică suntem și noi.

In aceeaşi ordine de idei, aş vrea să spun că o problemă foarte importantă, aş zice cea mai importantă la ora actuală a comunității noastre este cea a muftiatului. Pe bună dreptate, marea majoritate a populației noastre doreşte aşezarea acestei instituții pe baze democratice, în aşa fel încât enoriaşii să participe atât la alegerea muftiului, cât şi la exercitarea unui control asupra activității acestuia. De fapt, este cerută revenirea la situația existentă înainte de 1948. Este de dorit ca Ministerul Cultelor să fie mai receptiv la doleanțele comunității musulmane din România” (“Karadeniz”, yıl I, sayı 1, Nisan 1990, p. 4).

Saygılı konuklar, müsadenizle, huzurunuzda bir hatıra ile başlamak istiyorum. 1957 veya 1958 senesi idi. Mecidiye'de, çocuktum. IMUM salonu denildiği yer bizim halkla dolup taşmıştı. Salon etrafında bir sürü at-araba da bulunuyordu. Rahmetli Faik Efendi'nin yönetiminde bulunan *Türk-Tatar Türkü ve Oyun Takımı* ilk temsilini verecekti. Heyecan, merak...En nihayet, perdeler açıldı ve sahnede gonca gül yüzlü kızlar, pırıl-pırıl milli giysilerle, 7-8 mandolinden ve iki dareden oluşan takımın çaldığı milli havalara oyun gösterileri yaptılar. Ondan sonra, şarkılar, türküler, maniler takip etti. Hele rahmetli Kara Şaban'ın okuduğu manzum hikâyelere tüm salondakileri gülmekten kırılıyorlardı. Sonunda, bir küçük piyes te sahneye getirilmişti. Öyle bir akşam olmuştu ki, herkes yeniden doğmuş gibi hisediyordu kendisini. Sanaatın mucize bir kudret olduğunu o akşam anlamıştım.

Ertesi günden itibaren, Mecidiye'den kaynaklanan milli duygular tüm Dobruca'yı kaplamıştı. Takımın gittiği köy ve kasabalar gerçekten bayram günleri yaşıyordu. Fakat, millî varlığımızın yaşatılması ve millî duygularımızın canlandırılması komünist yöneticileri kuşkulandırdı. Kısa bir süre içinde takımın çalışmaları yasaklandı.

İşte o günden bu güne dek 32-33 yıllık bir ömür tüketilmiştir. Halkımız öz millî türkülerini ve oyunlarını yalnız düğünlerimizde yaşatabilmiştir.

Koca bir devrim gerekti ki, biz de Romanya'da Türk azınlığı olarak, ancak şimdi türkü ve oyunlarımızı, mani ve şiirlerimizi sahneye getirebiliyoruz.

Dün, Bayram'ın birinci günü, Köstence'de, Sendika Kültür Salonu'nu dolduran seyirciler huzurunda, Birliğimiz'ce düzenlenen iki temsil, fevkalâde başarı kazanmıştır. Eminim ki, bugünkü temsilimiz de büyük başarı kazanacaktır, çünkü her şeyden önce bu temsil de can ve gönülle hazırlanmıştır. Can ve gönülsüz sanaat olanaksızdır. Bunun yanısıra, ekibi yöneten meşhur sanaatçımız Hamdi Çerkez Beyefendi'nin müstesna şahsiyeti de bu başarı için açık bir garantidir. Kendilerine ve temsile katılan istidatlı arkadaşlarımıza şimdiden teşekkür etmek benim için bir şereftir.

Bu kısa sözüme son vermezden önce, şunu da arz etmek istiyorum: geçen hafta, özel bir seyahat münasebetiyle, Ankara'da sayın Kültür bakanıyla görüştüğümde, kendilerine bu ekiblerimizin çalışmaları hakkında da bilgi verdim ve Bakanlığın maddi ve manevi yardımını taleb ettim. Gerçekten, büyük bir ilgi ve sıcaklıkla, sayın Bakan her maddî ihtiyaclarımızın karşılanacağını vaad etmek lutfunda bulunmuşlardır. Yani, müziki aletler, milli kıyafetler, cihazlar v.s. Aynı zamanda, önerim üzere, başarılı takımlarımızı da Türkiye'ye davet edeceklerini sayın Bakan lutfetmişlerdir.

Bu meyanda, şu teklifte de bulunmak istiyorum, yani çok kabiliyetli bir sanatçı olan sayın Hamdi Çerkez, kurulan ekiplerimizden en istidatlı ve çalışkan elemanları seçip, yüksek seviyede bir takım kurarsa, bence gayet uygun bir iş olurdu. Böylece, çok geçmeden, belki bir profesyönel Türk music-hall meydana çıkarabiliriz.

Şimdi lafı fazla uzatmadan, felekten bu akşamı çalalım, milli duygularımızı canlandıralım ve neşelı saatler geçirelim.

Tekrar hepinize candan teşekkürler. Sağ ve var olun, saygılı ve sevgili soydaşlarım.

Nr. 12

<u>11 mai 1990.</u> Cererea Uniunii Minoritare Etnice Turce din România, adresată Tribunalului Județean Constanța, prin care vrea să oblige Uniunea Democrată Turcă Musulmană din România să elimine cuvântul „turc" din titulatura sa.

copie
Pr.15.05.1990
Cu dosarul cauzei la Tr. Jud. Constanța

DOMNULE PREŞEDINTE

Uniunea Minoritară Etnică Turcă din România cu sediul în Constanța bd. Lenin nr. 165 reprezentată prin
- preşedinte ŞERIF ZIADIN
- secretar BALGI RUHAN

Chemăm în judecată Uniunea Democrată Turcă Musulmană din România cu sediul în Constanța str. Karl Marx nr. [loc gol] reprezentată prin
- preşedinte Gemil Tahsin
- secretar Raşid Esbol

pentru ca pe baza probelor de mai jos precum şi a probelor care vor fi necesare a se administra să hotărâți ca pârâta să-şi schimbe denumirea întrucât ne aduce prejudicii morale şi de altă natură pentru că în componența uniunii respective nu se numără membri de origine turcă ci de origine tătară.

Prin încheierea din 16 martie 1990 cu nr.147 Judecătoria Constanța considerând aşa cum s-a dovedit că sunt îndeplinite toate condițiile prevăzute de Decretul-Lege nr.8/31 decembrie 1989 şi în Legea pentru persoane juridice din 6 februarie 1924 a admis ca minoritatea turcă din România să poarte denumirea de Uniunea Minoritară Etnică Turcă din România având ca scop dezvoltarea şi apărarea intereselor acestei etnii.

Cum Uniunea Democrată Turcă Musulmană din România nu reprezintă interesele specifice etniei noastre ci exclusiv ale minorității etnice tătare, se impune diferențierea denumirilor acestor două uniuni în două denumiri distincte. De altfel pârâta sub denumirea de „turcă musulmană" a lansat diferite chemări referitoare la interesele minorității tătare pe care de fapt o reprezintă, după cum am mai menționat şi aceasta evident că ne aduce prejudicii.

Remarcăm că în țară nu pot exista două organizații reprezentând comunitatea turcă şi că deci se impune ca denumirea fiecăreia dintre aceste două uniuni să reprezinte în mod corect specificul fiecăreia dintre ele.

Solicităm aşadar ca în titulatura pârâtei să se elimine cuvântul „turc" şi să se refere în mod exclusiv la minoritatea pe care de fapt o reprezintă.

Dovedim temeinicia cererii noastre cu procesul verbal încheiat la data de 1 februarie 1990 precum şi cu statutul uniunii pe care le depunem în copie.

Anexăm încheierea nr.147/16.03.1990 dosar nr.114-F/1990.

Deşi socotim că sunt suficiente dovezi vom invoca şi alte dovezi în măsura în care vor fi necesare.

11 mai 1990

– preşedinte UMETR, ŞERIF ZIADIN ss
– vicepreşedinte UMETR, TALIP REVAN ss
– vicepreşedinte UMETR, HOGEA AMET ss
– secretar UMETR, BALGI RUHAN ss

13.06.1990

Inch. – Scoate cauza de pe rol şi o înaintează Jud. Constanța pentru soluționarea în prima instanță a cererii[25]

ss indesc. urmează semnăturile

Nr. 13

<u>7 iunie 1990.</u> Notă informativă a unui căpitan SRI (fost de Securitate), referitoare la demersurile UDTMR pentru trimiterea în Turcia a unui grup de cadre didactice, în vederea perfecționării în limba turcă[26].

SERVICIUL ROMÂN DE INFORMAȚII
DIVIZIUNEA „A”
Sectorul 13

STRICT SECRET
Exemplar nr. 3
07.VI.1990

<u>N O T Ă</u>

In ziua de 6 iunie 1990 sursa „ALECU” ne-a informat că ambasada turcă (*sic)* a cerut unor intelectuali turco-tătari din România să întocmească o listă cu 20 profesori sau învățători din cadrul comunității, domiciliați în zona Dobrogei care urmează a pleca la specializare în Turcia.

Din câte a observat sursa, de această problemă se ocupă consilierul IHSAN SAKARYA, stabilit a fi cadru de spionaj care tratează de regulă cu istoricul

[25] In legătură cu acest demers, redau o însemnare de mână aflată în arhiva mea (scrisul nu este al meu): « str. Danielopol, et. 1, cam.168. -Termen 19 sept./Complet 2/ora 12. Dosar 1979/P.J. /1990 – Tribunal sect.1 Bucureşti (se înreg. toate org. obşteşti). – str. Danielopol – culoar stânga, cam. 168. – Complet 2/ora 12. – Şedința 1-a a fost pe 15 aug., amânată pe 19.IX, deoarece părțile nu s-au prezentat. – Jud. Sandu Valentina (Tulcea) – Acțiunea deschisă la Jud. Constanța care şi-a declinat competența în favoarea Jud. sect. 1 Bucureşti prin sentința civilă 416/04.07.90 ».

[26] C.N.S.A.S., Direcția Arhiva Centrală, Dosar de urmărire informativă nr.16155, f. 88

GEMIL TASIN – lider al comunității turco-tătare din România. In aceeaşi problemă mai este consultat şi MEHMET MUSTAFA, cercetător ştiințific la Institutul de Studii Sud-Este Europene din Bucureşti.

O primă listă cuprinzând numele a 20 de etnici turco-tătari i-a fost prezentată de GEMIL TASIN lui IHSAN SAKARYA încă de săptămâna trecută, dar nu a fost acceptată de diplomat întrucât cuprindea persoane domiciliate numai în oraşele Constanța şi Medgidia. Diplomatul i-a cerut interlocutorului său ca lista să cuprindă persoane din toate localitățile mai importante din Dobrogea, cum ar fi Mangalia, Cernavodă, Tulcea, Negru-Vodă, Eforie, Techirghiol, Constanța, Medgidia, Babadag şi Măcin, după care să i-o prezinte din nou spre aprobare.

Persoanele respective vor fi invitate apoi în perioada iulie-septembrie la Istanbul în scopul urmării (*sic*) unui curs de specializare.

x
x x

Din câte se constată, Serviciul de spionaj turc intenționează să aibă o arie de control cât mai cuprinzătoare în zona Dobrogei, fapt pentru care diplomatul spion IHSAN SAKARYA a solicitat expres din ce localități să fie viitorii „candidați” la agentura spionajului turc.

Numitul GEMIL TASIN, aflat în atenția noastră, se pare că a devenit cel mai apropiat personaj al diplomatului spion IHSAN SAKARYA care dacă nu-l are înregistrat ca agent, cel puțin îl exploatează informativ fără oprelişti[27].

MEHMET MUSTAFA aflat în atenția noastră este în prezent stăpânit de dorința de a ocupa postul de şef al cultului musulman din România, fapt pentru care în ultima vreme a făcut uz de felurite forme şi metode de acțiune care nu concordă cu pregătirea şi poziția ce a avut-o în cadrul comunității.

Sursa a fost instruită asupra modului de acțiune pentru a putea intra în posesia acestei liste, în vederea inițierii unor verificări despre persoanele ce ar putea intra în atenția spionajului turc.

Căpitan
Ruse Vasile
(ss)

RD. 94/3ex.
RV/PI/08.06.1990

[27] Căpitanul V. Ruse, care semnează acest raport, şi agenții săi nu erau bine informați. Relațiile mele cu diplomatul pomenit erau tensionate, din cauza faptului că acesta se lăsa influențat de cei care îi defăimau pe tătari. Aveam impresia că, de fapt, Ambasada era condusă de către acest I.Sakarya. Numai după preluarea postului de către regretatul ambasador Yaman Başkut, la începutul anului 1992, Ambasada Turciei de la București a adoptat o poziție cu adevărat obiectivă și constructivă față de problematica turcilor și tătarilor din România. Este pentru prima oară când fac aceste destăinuiri. In acea vreme, susținerea Turciei era extrem de importantă pentru noi, tătarii.

Nr. 14

8 iunie 1990. Notă a conducerii Comunității Musulmane din Bucureşti, trimisă Ambasadei Turciei din România, privind sechestrarea, de către reprezentanți ai UMETR, a membrilor Şura-i Islam şi a preşedinților comunităților musulmane din România, întruniți în Marea Moschee Carol din Constanța[28].

ROMÂNIA
COMUNITATEA MUSULMANĂ
DIN BUCUREŞTI
Str. Constantin Mănescu Nr. 4
Sector 5 – Cod Poştal : 75251
Telefon: 41.11.33

NOT

4 Haziran 1990 tarihinde Köstence'deki Kıral Camisinde tutulan *(sic)* Şura-i Islam toplantısı ile ilgili.

4 Haziran 1990 günü Köstence'deki Kıral Camisinde Şura-i Islam'ın toplantısı düzenlendi. Toplantıya Şura üyeleri ile birlikte Romanya'daki Müslüman Cemiyetleri Komitelerinin başkanları da katıldılar. Bükreş belediyesi *(sic)* İMAM AZİZ OSMAN ve cemiyet başkanı yüksek mühendis ŞÜKRÜ BAUBEK tarafından temsil edildi.

Toplantı saat 12,00 de başladı, fakat saat 12,30 civarında kesildi. Zikrettiğimiz saatte Camiye yaklaşık 25 kişilik bir gurup girdi. "Romanya Türk Azınlığı Birliği'ne" dahil bu gurubun başında hattırlattığımız teşkilatın başkanı mühendis ŞERİF ZİAEDDİN, mühendis MURAT TANER, HOCA AHMET ve TALİB REVAN bulunuyorlardı.

Yeni gelenler toplantıyı bağırarak çağırarak kestiler, Cami kapısını kilitlediler ve toplantıda hazır bulunanları haciz altına aldılar. Şura'nın toplantısına katılanların ekserisi imamdı; bunlar tehditçilerin şiddet hareketlerine şiddetle karşı mukabelede bulunmadılar.

„Romanya Türk Azınlığı'na" mensup gurup, Müftü ve İmamlar haciz (sekestr) altındadırlar dediler. Bunları (İmamları) ancak"Romanya Türk Azınlığı Birliği'nin" sunacağı bir belgeyi imzaladıkları takdirde serbest bırakacaklarını belirttiler.

Nitekim, Müftüya istifasını sunduğu bir dilekçeyi zorla imzalattılar, ve İmamlara ise yeni Müftü olarak BAY MUSTAFA MEHMET ALİ'nin seçilmesine razı olduklarına dair bir belgeyi yine zorla imzalattılar.

[28] Documentul mi-a fost pus la dispoziție, prin mijloace electronice, de către dl. Şucri Baubec, căruia îi mulțumesc şi pe această cale.

Müftü ABDULAKİM İBRAİM zoraki şekilde imzaladığı ilk dilekçede istifa tarihini 1 Temmuz 1990 olarak geçirmişti. Tehdit gurubu bu tarihi kabul etmedi; dilekçeyi yırttı, yenisini yazdırdı, istifa tarihi olarak 1 Haziran 1990'nı geçirtti.

Toplantı üyeleri zikrettiğimiz belgeleri imzaladıktan sonra serbest bırakıldılar.

„Romanya Türk Azınlığı Birliği" gurubu kıral Camisinden ayrıldıktan sonra Milli Birlik Geçici Konseyinin Köstence ili şübesi sorumlusu mösyö DANESKU'ya[29] gittiler.

Mezkür not'u toplantıda hazır bulunan tanıklar sıfatı ile imzalıyoruz.

İMAM
AZİZ OSMAN
(ss)

CEMİYET BAŞKANI
ŞÜKRİ BAUBEK
(ss)

(L.Ş.)

Nr. 15

30 iunie 1990. Proces-verbal al Şedinţei reprezentanţilor organizaţiilor locale ale UDTMR.

PROCES-VERBAL
încheiat în ziua de 30 iunie 1990, la Şedinţa
UNIUNII DEMOCRATE TURCE MUSULMANE DIN ROMÂNIA

Şedinţa care a avut loc la sediul Uniunii din Constanţa a fost deschisă de dl. Ramazan Midat, preşedinte al Comitetului UDTMR Constanţa şi vicepreşedinte al Consiliului de Conducere al UDTMR, care în cuvântul de deschidere a consemnat participarea preşedintelui UDTMR, dr. Tahsin Gemil şi a reprezentanţilor comitetelor locale şi teritoriale din Bucureşti, Constanţa, Medgidia, Tulcea, Mangalia.

După anunţarea ordinii de zi, care cuprinde o scurtă analiză a activităţii Uniunii, discuţii asupra proiectului de statut, asupra denumirii Uniunii şi a acţiunilor imediate, se dă cuvântul preşedintelui UDTMR, dr.Gemil Tahsin, care este şi deputat – reprezentant al minorităţii în Parlament.

Au luat cuvântul în continuare dl. Ramazan Midat, preşedintele Comitetului Constanţa, dl. Menlibai Ecrem, şeful Comisiei de învăţământ-cultură al UDTMR Constanţa, dl. Izet Menan, şeful Comisiei economice Constanţa, dl. Ibraim Orhan, membru al Comitetului UDTMR Constanţa, dl. Menişa Onal, preşedinte al Comitetului teritorial Tulcea, dl. Genan Bolat, membru al Comitetului Bucureşti, dl. Gafar Ecrem, secretar al Comitetului Medgidia şi dl. Bolat Musin, preşedinte al Comitetului Mangalia.

---

[29] Barbu Dănescu, preşedintele C.P.U.N. Constanţa.

In cuvântul lor, vorbitorii au subliniat scopurile cultural-educative ale Uniunii, au trecut în revistă activitățile cultural-sportive întreprinse până în prezent, remarcând ponderea elementului tătăresc, atât în componența Uniunii, cât şi în natura activităților sale, motiv pentru care au propus redefinirea denumirii Uniunii, care să cuprindă termenul „tătar”, ce ar reflecta caracterul real al Uniunii.

Dl. Iusuf Temuşin, membru al Comitetului UDTMR Constanța, şi dl. Boşneag Gemal, membru al Comitetului Medgidia, s-au opus schimbării denumirii Uniunii.

In continuare s-a propus noua denumire de „UNIUNEA DEMOCRATĂ TĂTARĂ TURCĂ MUSULMANĂ DIN ROMÂNIA” şi s-a supus la vot, fiind acceptată cu două voturi împotrivă, stabilindu-se ca în cel mai scurt timp să se facă demersul juridic.

Pentru autentificarea procesului-verbal au fost delegați:
Dr. Tahsin Gemil, preşedinte al UDTMR (ss)
Ramazan Midat, vicepreşedinte al UDTMR (ss)
Selim Sabadin, secretar general al UDTMR (ss)
Osman Ghiunghior, casier al UDTMR (ss)
Menişa Onal, preşedinte al Comitetului UDTMR Tulcea (ss)
Osman Nihat, membru al Consiliului de Conducere UDTMR (ss)
Menlibai Ecrem, membru al Consiliului de Conducere UDTMR (ss)
Raşid Esbol, vicepreşedinte al Comitetului UDTMR Constanța (ss)
Ismail Erdin, membru al Comitetului de inițiativă (*sic*) al UDTMR (ss)
Ibraim Orhan, membru al Comitetului UDTMR Constanța (ss)
(L.Ş.)

Nr. 16

6 iulie 1990. Scrisoare adresată de către preşedintele UDTMR, Tasin Gemil, conducerii ziarului "Zaman" din Turcia, în legătură cu sciziunea din cadrul UDTMR.

Bükreş, 6.07.1990

ZAMAN gazetesinin değerli yöneticilerine,

Gazeteniz tarafından Romanya Democrat Türk Müslüman Birliği'nin yayın organı olan KARADENİZ adlı aylık gazetemizin adına, sayın Dr.Enver Mahmut ailesiyle hediye olarak göndermek lutfunda bulunduğunuz bir daktilo makinesi ve camilerimiz için 5 Kuran-ı Kerim ile 5 Büyük Islam İlmihalı ve diğer kıymetli kitaplar için ZAMAN gazetesinin sahibi Sayın Alaeddin Kaya, Genel Müdürü sayın İlhan İşbilen, Kültür-Sanat Müdürü sayın Abdurrahman Şen beylere ve ZAMAN gazetesinin değerli tüm personeline candan teşekkürler eder, gelecekte daha sıkı ilişkilerde bulunmak arzusıyla hepinizi gönülden kutlar, başarılar diler, saygılarımı sunarım.

ROMANYA DEMOKRAT TÜRK MÜSLÜMAN BİRLİĞİ
Başkanı
Dr. Tahsin Cemil

NOT:

Bu mektubumun geçikmesinden dolayı özür dilerim. Birliğimizle igili olaylar kötü bir yön almıştır, maalesef.

Şu anda, topluluğumuzun içinden ve dışarısından kaynaklanan bölücü hareketler, buradaki Türk birliğini parçalamak üzeredirler. Buradaki Türk topluluğunun kuvvetlenmesini istemeyenler, gayelerine ustaca kullandıkları aletlerin vasıtasıyla ulaşmışlardır. Kendilerini „halis Türk" ilân eden bir gurup, çoğunlukta olan ve aydın sayısı ağır basan Tatar Türkleri'ne yapmadıkları baskı ve hakaret kalmamıştır.

„Halis Türkler", yakın iki aydır, cemaatımızın kalbi olan Müftülüğü işgal ederek kapatmışlardır; imamlarımızı devamlı korkutuyorlar, Birliğimizin yöneticilerini (özellikle beni) öldürmekle tehdit ediyorlar, sokaklarda kadın ve ihtiyarlarımıza küfür etmek, tükürmek, yalan ve iftiralar savurmak<tan da çekinmiyorlar> (maalesef, bu iftira ve yalanlardan bir kısmı bazı Türk gazetelerinde bile yer almıştır). Bunların hepsi provokasyon (tahrik) olduğunu anladığımız için şimdiye kadar hiç karşılık vermedik, sabır ettik ve hâlâ ediyoruz...

„Halis Türkler", gördükleri büyük destek sayesinde, son günlerde, Parlamento'ya da Ahmet Hoca'yı milletvekili olarak sokmaya başardılar. Bu olay, görünüşte sevindirici, fakat aslında kötü niyetler vardır. A.Hoca seçimlere bağımsız aday olarak katılmıştı ve yalnız 24 oy almıştır, yani kanunen giremeyecekti... Bu oldu-bitti bir olay olmuştur ve asıl amacı buradaki Türk topluluğunu resmen bölmektir. Seçim Kanununun 76.maddesi gereğince, bir etnik azınlık yalnız bir milletvekili gönderebiliyor (yetersiz oyla kalırsa, tabii). Öyle ki, şimdi üzerimize baskılar yapılıyor: „Türk adından vazgeçin ve Tatar adını alın, çünkü sizler Türk değilsiniz" diyenler öz kardeşlerimiz „halis Türklerdir". Hatta, adımızı zorla değiştirtmek için, bu kardeşlerimiz mahkemede bile hakkımızda dava açmışlardır...

Birliğimizin yönetim kurulu devamlı taviz vermiştir. Şimdi de yine anlayışlı ve kardeşçe bir tutum almıştır. Parlamento'ya yeni giren kardeşimizin yerini sağlamak için, adımızı „Tatar Türkleri'nin Birliği" şeklinde değiştirmeğe kararlaştırmıştır. Ne var ki, „halis Türkler", Türk adını muhafaza etmemize *hiç izin vermiyorlar* ve Tatarların başka bir etni olduğunu *ilân etmişlerdir.*

Bu durumda, 14.07.1990'da bir Kongre düzenlemeye karar verdik. Kongre'ye şu önergeyi sunacağım: şayet, *Romanya Müslüman Tatar Türklerinin Demokrat Birliği* adı (tabii, Kongre bu yeni adı kabul ederse) diğer Türk milletvekilinin de Parlamento'da kalmasına yeterli olmazsa, *buradaki Türk topluluğunu bölmemek için, Parlamento'dan ben çekilmeye (istifa etmeye) hazır olduğumu bildireceğim.* Fakat, ben 8600 oyla Parlamento'ya girdiğim için, seçmenlerim bu kararıma belki karşı çıkarlar. Amma, topluluğumuzun birliğini sağlamak en büyük amacımız olduğunu anlatabilirim diye umut ediyorum, çünkü *milletvekillikten vazgeçirim, Türk adından vazgeçmem.*

Beyler, maalesef durum bu seviyeye ulaşmıştır. Şundan da emin olmanızı istirham ederim: „halis Türkler" buradaki Türkleri temsil etmiyorlar ve de edemezler. Türk Türk'e düşman olamaz ve buna, hep birlikte, meydan vermememiz gerektir. Bu meyanda, sizin desteğinize de büyük ihtiyacımız vadır.

Derin saygı ve sevgilerimle,
Dr. Tahsin Cemil

Nr. 17

14 iulie 1990. Procesul-verbal al Conferinței (extraordinare) a Uniunii Democrate Turce din România, când a fost aprobată schimbarea denumirii organizației, alegerea unui nou preşedinte şi modificări la Statut[30].

PROCES – VERBAL
(Extrase)
încheiat în ziua de 14 iulie 1990, la Conferința Uniunii Democrate Turce Musulmane din România

Conferința a avut loc în sala Casei Sindicatelor din oraşul Medgidia, fiind deschisă de dl. Tahsin Gemil, preşedintele Uniunii, care a anunțat ordinea de zi: analiza situației actuale a Uniunii, alegerea unui nou preşedinte al Uniunii şi dezbaterea proiectului de statut.

Dl. T. Gemil arată că, sciziunea dintre turcii şi tătarii din cadrul comunității noastre musulmane este un fapt real şi oficial, că toate eforturile de a depăşi această situație au rămas fără rezultat. Au luat cuvântul: A. Gelil Aydar, Ibraim Orhan, Ramazan Midat, Boşneag Gemal, Ali Leman, Baubec Şucuri, Genan Bolat, Baubec Servet, Nurmambet Cadrie, Musin Bolat, Kokşora Mujdaba, Osman Nihat, Gafar Ecrem, Temucin Iusuf, Menlibai Ecrem, Cîrjali Haiati şi dl. ing. Moisescu (*sic)*[31], deputat de Medgidia (FSN). In marea lor majoritate, vorbitorii au subliniat faptul că sciziunea se datorează unor cauze vechi şi complexe, de care s-au folosit elementele separatiste care au constituit, la 16 martie 1990, Uniunea Minoritară Etnică Turcă din România. Aceştia îi consideră pe tătari de altă etnie, deschizând în acest sens chiar acțiune la Tribunalul din Constanța. In cadrul comunității islamice din România, populația tătară reprezintă majoritatea (70-75%); ea se consideră legată inseparabil de întreaga lume turco-musulmană, fiind în acelaşi timp parte integrantă a României. Manifestările cultural-sportive desfăşurate până în prezent de Uniunea noastră reflectă, de altminteri, activitatea şi ponderea elementului tătar. In ciuda numeroaselor eforturi depuse pe calea dialogului şi a concesiilor acordate, conducătorii Uniunii Minoritare Etnice Turce s-au dovedit rigizi şi extremişti,

[30] Documentul se află în Dosarul nr. 177/P.J./1990, Judecătoria Sectorului 1 din Bucureşti.

[31] La această Conferință extraordinară a UDTMR au participat, ca invitați, dl. Dumitru Moinescu, deputat, şi dl. Mircea Dode, preşedintele F.S.N. Medgidia.

refuzând colaborarea; mai mult, de aproape două luni au închis ilegal şi prin forţă Muftiatul musulman din Constanţa, proferând şi ameninţări la adresa imamilor (tătari) şi a conducătorilor Uniunii noastre.

Având în vedere toate acestea, s-a propus redefinirea Uniunii potrivit caracterului ei real: *Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România.*

Pusă la vot, această denumire a fost aprobată cu majoritate de voturi (12 împotrivă).

De asemenea, la cererea d-lui T. Gemil, s-a hotărât eliberarea sa din funcţia de preşedinte al UDTMR. In unanimitate a fost ales dl. Şucuri Baubec în calitate de preşedinte al Uniunii Democrate a Tătarilor Turco-Musulmani din România.

Pentru autentificare procesului-verbal au fost delegaţi:
Ramazan Midat (ss)
Gafar Ecrem (ss)
Osman Nihat (ss)
Osman Ghiunghior (ss)
Menlibai Ecrem (ss)
Curtacai Ergun (ss)
Selim Sabadin (ss)
Baubec Servet (ss)
Ibraim Orhan (ss)
Bolat Musin (ss)
Ismail Erdin (ss)
Boşneag Gemal (nu a semnat)

(L.Ş)

Nr. 18

23 iulie 1990. Incheiere judecătorească privind schimbarea denumirii „Uniunii Democrate Turce Musulmane" în „Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România".

Dosar nr. 177/PJ/1990

JUDECĂTORIA SECTORULUI 1 BUCUREŞTI
Î N C H E I E R E
Dată în Camera de Consiliu
de la 23 iulie 1990
Instanţa compusă din:
Preşedinte Beţiu Liliana
Judecător Popescu Doina
Grefier Moldoveanu Carmen

Pe rol fiind soluţionarea cererii formulată de Uniunea Democrată Turcă Musulmană din România

I N S T A N Ț A

S-a luat spre soluționare în Camera de Consiliu, fără ezitarea petiționarei, cererea formulată de Uniunea Democrată Turcă Musulmană din România prin care se solicită a se lua act de faptul că în viitor această uniune va purta denumirea de „UNIUNEA DEMOCRATĂ A TĂTARILOR TURCO-MUSULMANI DIN ROMÂNIA” având ca președinte pe d-nul ing. Şucri Baubec.

S-a depus la dosar extras din procesul-verbal încheiat la 14 iulie 1990, prin care s-a luat act de schimbarea denumirii uniunii şi a alegerii noului președinte al acesteia.

Față de cele de mai sus şi văzând prevederile Art. 93 din Legea 21 din 6 febr.1924, instanța urmează să ia act de faptul că în viitor „UNIUNEA DEMOCRATĂ TURCĂ MUSULMANĂ DIN ROMÂNIA” se va numi „UIUNEA DEMOCRATĂ A TĂTARILOR TURCO-MUSULMANI DIN ROMÂNIA”, având ca președinte pe d-nul Şucri Baubec.

PENTRU ACESTE MOTIVE
DISPUNE

Ia act că în viitor „UNIUNEA DEMOCRATĂ TURCĂ MUSULMANĂ DIN ROMÂNIA” se va numi „UNIUNEA DEMOCRATĂ TĂTARĂ *(sic)* TURCO-MUSULMANĂ DIN ROMÂNIA”, având ca președinte pe d-nul ing.Şucri Baubec.

Cu recurs.

Pronunțată în Camera de Consiliu, azi 23 iulie 1990

PREŞEDINTE JUDECĂTOR GREFIER

[verso legalizarea]
(ss) (L.Ş.)

Nr. 19

31 iulie 1990. Certificat privind schimbarea denumirii UDTMR în UDTTMR.

JUDECĂTORIA SECTORULUI I BUCUREŞTI
Nr. 177/P.J./1990
31 iulie 1990

C E R T I F I C A T

Nr. 177/P.J./1990

Verificând actele dosarului nr. 177/P.J./1990, certificăm prin prezentul că, prin încheierea din 23 iulie 1990, s-a admis cererea Uniunii Democrate Turce Musulmane din România şi s-a modificat denumirea acesteia în „UNIUNEA

DEMOCRATĂ A TĂTARILOR TURCO-MUSULMANI DIN ROMÂNIA". Totodată s-a luat act de schimbarea liderului acestei Uniuni – din persoana d-nului dr. Tahsin Gemil, în persoana d-nului SUCRI BAUBEC.

Drept pentru care s-a eliberat prezentul certificat până la redactarea încheierii.

Grefier
(ss)
(L.Ş.)

Nr. 20

6 noiembrie 1990. Raport intern al S.R.I. privind „închiderea dosarului de urmărire informativă „TRAIAN", nume de cod sub care Tasin Gemil era supravegheat de către Securitate[32].

SERVICIUL ROMÂN DE INFORMAŢII
DIVIZIUNEA „A"

STRICT SECRET
Exemplar nr. 1
Sectorul 12/1

Nr. [loc gol] din 06.11.1990

A P R O B
Col. (ss.indesc.)

R A P O R T

cu propuneri de închidere a dosarului de urmărire informativă „TRAIAN"

Dosarul de urmărire informativă „TRAIAN" a fost deschis la 14 ianuarie 1986 asupra cetăţeanului român de naţionalitate turcă GEMIL TASIN, cercetător la Institutul de istorie „Nicolae Iorga", în scopul clarificării naturii relaţiilor pe care le întreţine cu unii cetăţeni turci şi stabilirii faptului dacă a fost racolat de serviciul de spionaj turc.

Din măsurile informativ-operative întreprinse în caz au rezultat următoarele:

–„TRAIAN" întreţine relaţii aprpiate cu cetăţeanul turc YAHYA BENNEKAY (*sic*), născut în România, fost inspector general al vămilor, despre

[32] C.N.S.A.S, Direcţia Arhivă Centrală, Dosar de urmărire informativă nr.16155, f. 90. În anul 1977, regretatul meu prieten Valeriu Veliman îmi atrăsese atenţia în mod explicit asupra faptului că eram supravegheat îndeaproape de către Securitate şi că aceasta planuia chiar unele înscenări împotriva mea. Atunci am înţeles mai bine de ce, cu un an mai înainte, în 1976, îmi fuseseră respinse, succesiv, dosarul de încadrare la Facultatea de istorie a Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, pe post de conferenţiar, apoi şi cel de încadrare la Centrul de Istorie şi Teorie Militară din Bucureşti, în funcţia de colonel. Menţionez că, la ambele instituţii ofertele de încadrare fuseseră făcute de către conducerile acestora. De altminteri, chiar şi propunerea de încadrare venită din partea Direcţiei Generale a Arhivelor Statului din Bucureşti, aflată în cadrul Ministerului de Interne, căzuse iniţial tot din cauza Securităţii. În cele din urmă, această ultimă ofertă a fost soluţionată pozitiv prin intervenţia acad. Emil Condurachi, care a apelat la ajutorul lui Vasile Vâlcu, pe atunci preşedintele Colegiului CC al PCR. Acesta din urmă a vorbit la telefon, chiar în prezenţa mea, cu ministrul de interne de atunci, Coman, care fusese mai înainte adjunctul lui Vâlcu, pe când acesta era prim-secretar PCR al jud. Constanţa.

care deținem date că este agent al serviciului de spionaj turc[33]. Pe YAHYA BENNEKAY l-a cunoscut cu ocazia specializării sale în Turcia, primind sprijinul necesar obținerii unor lucrări istorice referitoare la România.

Din măsurile de control informative întreprinse asupra cetățeanului turc, nu au rezultat indicii că relațiile sale cu „TRAIAN" sunt de natură informativă.

Printre cetățenii turci cu care „TRAIAN" are legături, se evidențiază IHSAN SAKARYA, fost consilier al Ambasadei Turciei la Bucureşti, care l-a consultat în diverse probleme pe linia comunității turco-tătare din România, fără însă să-i solicite informații secrete[34].

In prezent, „TRAIAN" este semnalat că vizitează frecvent ambasada turcă, fără însă să rezulte indicii că s-ar angrena în acțiuni potrivnice României, scopul vizitelor fiind obținerea de ajutoare materiale necesare activității culturale în cadrul Comunității turco-tătare. In discuțiile avute cu diplomații turci, s-a situat pe o poziție corectă şi a militat pentru unitatea turco-tătarilor din România. A luat atitudine împotriva U.D.M.R.[35] şi se pronunță pentru înțelegerea deplină a minorităților cu poporul român, pe baza legilor elaborate de Parlament.

In perioada anterioară Revoluției, a intenționat să emigreze în Turcia, dar în prezent a renunțat afirmând că doreşte să ajungă un specialist de înaltă valoare în istorie şi să contribuie la întărirea relațiilor între poporul turc şi român.

Referitor la „TRAIAN" se mai dețin date că în anul 1971, în timp ce se afla în Turcia la specializare, s-a încercat racolarea sa de către serviciul de spionaj, dar acțiunea a eşuat din cauza respingerii din partea acestuia. Informația provine de la fosta U.M. 0544.

Având în vedere că din datele obținute în caz, nu rezultă indicii că „TRAIAN" a fost racolat de serviciul de spionaj turc, iar relațiile pe care întreține cu cetățenii turci sunt de natură amicală şi oficială,

P R O P U N E M:

– închiderea dosarului de urmărire informativă şi clasarea materialelor la F.I.D., fără menținerea sa în evidența operativă generală.

ŞEFUL SECTORULUI,
Lt. colonel Gârleanu Nicolae (ss)

---

[33] Nu ştiu pe ce s-a bazat Securitatea în această afirmație (?!). Personal, sunt convins că ea nu este fondată. L-am cunoscut bine pe regretatul Yahya Benekay. Nu am avut niciodată nici cea mai vagă bănuială că Y. Benekay ar fi avut preocupări de acest gen. Fiind la pensie, îi plăcea să vină destul de des în România, deoarece era sincer ataşat de țara sa natală şi se simțea bine aici.

[34] Ce informații secrete !? Atunci nu dețineam nicio informație de acest gen.

[35] Nu am fost şi nu sunt contra UDMR. Eu m-am opus doar anumitor atitudini şi acțiuni politice ale UDMR, cum au fost, de pildă: reacția UDMR față de principiul constituțional al „statului național unitar" român sau inițiativa sa, promovată cu obstinație în 1990, privind constituirea „Ligii (Federației) Minorităților Naționale din România". De asemenea, contrar atitudinii UDMR de atunci, eu am susținut de la început ideea că organizațiile minorităților naționale trebuie să coopereze cu oricare putere democratică, pentru a putea obține astfel sprijinul politic şi material necesar realizării programelor lor de revendicări specifice. UDMR a ajuns la această concluzie abia în 1996 şi de atunci nu s-a mai despărțit de putere (!).

[Scris de mână:] Prezentul dosar conține 90 (nouăzeci) file.

Lt.col. (ss, indesc.)

Șeful biroului 1,
Căpitan Ruse Vasile (ss)

Ofițer specialist II,
Lt. colonel Ursu Nicolae (ss)

RD. 435/2 ex.
UN/PI/ 05.11.'90

Nr. 21

1 decembrie 1990. Cuvântarea lui Tasin Gemil, deputat din partea UDTTMR, la Sesiunea Solemnă a Parlamentului României din cadrul Marii Adunări de la Alba Iulia[36].

ONORATĂ ADUNARE,
FRAȚI ROMÂNI,

Am marea cinste de a mă înfățișa în fața domniilor-voastre cu împuternicirea de a vă împărtăși simțămintele adânci de bucurie pe care le trăiesc în această zi de înălțare

[36] Această cuvântare era a patra pe care o țineam în fața plenului celor două camere ale Parlamentului României. Primele trei au fost la 25.09.1990, 7.11.1990 și 27.11.1990. Nu știu de ce, pe site-ul Parlamentului României sunt meționat doar cu câteva luări de cuvânt în cei 6 (șase) ani cât am fost deputat. Nu am o evidență strictă a luărilor mele de cuvânt, dar ele depășesc cu certitudine cifra 70 la ședințele în plen, la care se adaugă circa 1000 (unamie) de intervenții în cadrul comisiilor permanente ale Parlamentului, aproximativ 100 de cuvântări și intervenții în cadrul sesiunilor unor organizații internaționale (AP-NATO, AP-OCEMN), la adunări interparlamentare și alte întruniri cu caracter internațional la care am participat în calitate de deputat. Inițiativele mele legislative s-au concretizat în: îmbunătățirea primei Legi electorale (pe această bază legislativă se află și astăzi în Parlamentul României deputații minorităților naționale, inclusiv și îndeosebi cel tătar), a unor articole din Constituția din 1991 (favorabile minorităților naționale), a multor articole, unele chiar esențiale, îndeosebi cele privind minoritățile naționale, din Legea învățământului, Legea privind Statutul cadrelor didactice, Legea acreditării învățământului superior, a unor acte normative favorabile Academiei Române (creșterea bugetului, dreptul Institutelor sale de a conduce și acorda doctorate) și membrilor ei (sporirea îndemnizației viagere cu 20%), obținerea prin lege a celor două zile libere de fiecare Bayram, inițiative transformate în hotărâri în cadrul AP-NATO și AP-OCEMN ș.a. In activitatea mea parlamentară am fost preocupat de fondul problemei și de calitatea intervenției, nu de formă și nici de cantitate… De aceea nu m-am gândit să țin o evidență. Totuși, iritat de unele afirmații necontrolate ale unor lideri tătari de astăzi, am reușit să refac parțial, pe baza „Monitorului oficial" și a altor înscrisuri, calendarul luărilor mele de cuvânt în plenul Camerei Deputaților și al Parlamentului întrunit: 43 cuvântări în perioada 25.09.1990 – 16.06.1994 și 8 cuvântări în perioada 12.02.1996 – 02.09.1996. Deci, 51 în 4 ani, rămânând să depistez și pentru circa încă doi ani (1994-1996), perioadă în care cred că am urcat la tribuna Parlamentului cel puțin încă de 20 de ori. In orice caz, eu am fost cel care a vorbit *pentru prima oară* în Parlamentul României despre: netemeinicia acuzațiilor armenești de „genocid" la adresa Turciei, despre traducerea voit falsă a Coranului, despre deportarea tătarilor din Crimeea, tot eu am fost cel care a adus în atenția Adunării Parlamentare a NATO situația deosebit de grea a tătarilor din Crimeea și încă multe altele.

sufletească, împreună cu întregul popor român, cei aproape trei milioane (*sic*) de locuitori ai României care sunt reprezentați în Parlamentul țării de deputații întruniți în grupul parlamentar – denumit oficial al minorităților naționale (altele decât cea maghiară). In (*sic*) această întâia sărbătoare a Zilei Naționale, gândul nostru se îndreaptă cu recunoştință către toți cei care de-a lungul zbuciumatei istorii a României au plămădit cu sacrificii Marea Unire de acum 72 de ani. Bunicii şi părinții tuturor celor care astăzi alcătuim acest grup parlamentar au salutat cu entuziasm, prin declarații publice, mărețul act de dreptate istorică împlinit la 1 Decembrie 1918.

Strămoşii noştri s-au aşezat pe aceste pământuri ospitaliere în timpuri mai vechi sau mai noi, venind din cele patru zări ale lumii. Avem nume şi obiceiuri diferite, acasă vorbim alte limbi, iar unii dintre noi ne închinăm în altare deosebite, dar suntem uniți întru aceeaşi credință şi iubire față de sfânta noastră patrie – România (*Aplauze).*

Marele război pentru reîntregirea neamului românesc a fost câştigat şi prin jertfa de sânge a bunicilor şi părinților noştri, dintre care nu puțini au căzut eroic pe câmpurile de luptă. Apoi, împreună cu națiunea română, înaintaşii noştri au pus umărul la clădirea noii Românii libere şi prospere între hotarele sale istorice. Acea minunată zi de 1 Decembrie 1918 a însemnat nu numai unirea tuturor românilor, ci şi ridicarea la demnitatea de cetățeni cu drepturi depline a tuturor celor de alt neam, care trăiau de atâta vreme laolaltă cu românii.

Artizanii Marii Uniri au avut înțelepciunea şi tăria de a nu săvârşi greşeala de a plăti cu nedreptate, nedreptatea pe care ei înşişi o suferiseră până atunci.

In urmă cu 72 de ani, în această zi, în acest loc binecuvântat, a fost promulgată solemn egalitatea deplină a tuturor cetățenilor țării[37].

Atâta vreme cât această hotărâre – adoptată de toți reprezentanții îndrituiți ai întregii națiuni române – a fost respectată, libertatea, democrația şi propăşirea au constituit coloanele de susținere ale edificiului de stat românesc.

Spiritul Proclamației de la Alba Iulia a fost denaturat şi încălcat în ultimele cinci decenii, îndeosebi în ultimii 30 de ani, cînd au fost ignorate sistematic drepturile noastre naturale la învățământ şi cultură în limba maternă. Ceauşescu şi acoliții săi au urmărit, în mod deliberat şi perfid, lichidarea noastră ca ființe etnice. A trebuit să vină un alt Decembrie minunat şi eroic, Decembrie 1989, pentru ca şi mântuirea noastră la lumină, căldură şi dreptate să devină realitate. Iată, acum, toate minoritățile naționale din România fac parte din Marele Sfat al țării. Este o pildă grăitoare de democrație autentică, cum nu multe țări din lume o pot arăta astăzi *(Aplauze).*

Este adevărat, ne confruntăm şi cu unele greutăți, îndeosebi din pricina celor care nu au reuşit încă să înțeleagă că democrația este una singură, că nu există democrație nelimitată pentru majoritate şi democrație restrânsă pentru minoritate. Dar, suntem convinşi că, împreună cu frații noştri români, vom reuşi să biruim toți duşmanii democrației şi progresului, în primul rând pe acei care sălăşluiesc în ființa fiecăruia dintre noi. Este nevoie, înainte de toate, să ne primenim sufletele atât de

---

[37] In Rezoluția Adunării Naționale, proclamată la Alba Iulia, la 1 Decembrie 1918, era înscrisă şi următoarea decizie: „Deplina libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra şi judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul său şi fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare şi la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce îl alcătuiesc".

mult încercate în ultimele decenii. Pilda înălțătoare a înaintaşilor care, la 1 Decembrie 1918, au întemeiat o țară mândră şi iubitoare față de toți fiii şi toate fiicele sale, trebuie să constituie lumina călăuzitoare pentru cei care astăzi au în mâinile lor destinul României.

Dumnezeu cel unic şi bun a hărăzit României ca Decembrie să fie luna mântuirii şi reîntregirii ei. In această sfântă zi de sărbătoare să ne aducem aminte şi, apoi, să nu uităm vreodată porunca divină adresată tuturor oamenilor de a fi ca frații între ei. Noi toți, care trăim în această țară, avem o singură mamă şi o singură casă – România *(Aplauze)*. Ne sunteți frați, vă suntem frați ! Haideți să purcedem în frăție la reînălțarea casei părinteşti, întru slava înaintaşilor şi spre mândria urmaşilor !

Vă mulțumesc *(Aplauze)*.

TAHSIN GEMIL
deputat din partea Uniunii Democrate a
Tătarilor Turco-Musulmani.[38]

[38] Publ. în vol. *Sesiunea Solemnă a Parlamentului României la Alba Iulia. 1 Decembrie 1990. Documente,* ed. realizată de Viorel Faur, Parlamentul României, Bucureşti, 1992, p.35-36. Textul publicat a fost coroborat cu textul original aflat în posesia mea.

APEL

al Comitetului Provizoriu al ~~Frontului~~ Uniunii Democrate al ~~Cetățenilor Români de Naționalitate Turcă~~ Turce din România.

În ziua de 29 decembrie 1989, s-a constituit ~~Frontul~~ Uniunea Democrata ~~a Cetățenilor Români de Naționalitate Turcă~~ Turcă din România, organizație reprezentativă a populației turco-tătare din România. Am adoptat denumirea de naționalitate turcă, având în vedere ~~originea străină~~ comunitatea de origini etnice, limbă, tradiții istorice și spirituale a populației turco-tătare ~~din țara noastră. Această denumire este menită să asigure unitatea comunității noastre și să ducă la recunoașterea ei oficială și~~ [illegible]

De-a lungul întregii ~~lor~~ istorii comune, ~~cetățenii români de naționalitate turcă~~ am trăit în cea mai bună înțelegere cu ~~cetățenii români~~ frații noștri români. Mari oameni politici și iluștri cărturari români din trecut au avut cuvinte de caldă simpatie și de aleasă prețuire față de loialitatea, hărnicia și cinstea ~~populației~~ minorității etnice ~~naționale~~ turce.

În ultimele patru decenii și, mai cu seamă, în anii dictaturii ceaușiste, dezvoltarea noastră spirituală proprie a fost curmată și înăbușită. Au fost lichidate școlile, publicațiile, ~~lăcașurile~~ așezămintele și ansamblurile cultural-artistice în limba turcă, care existaseră și propășiseră încă dinainte de ultimul război mondial — cu sprijinul generos al statului român. Ceaușescu a atentat în mod deliberat la existența noastră ca minoritate națională. Sub directa îndrumare a tiranului fusese elaborat și pus în aplicare un program diabolic

Această denumire este menită să asigure unitatea comunității noastre și să ducă la recunoașterea ei oficială [illegible] cunoscută printre minoritățile naționale ale României.

Dosar nr. 177/PJ/ 1990

Judecatoria sector I Bucuresti

INCHEIERE

dată în camer de consiliu

de la 23 iulie 1990.

Instanta compusă din:

Preşedinte- Betiu Liliana

Judecator -Popescu Doina

Grefier -Moldoveanu Carmen.

Pe rol fiind soluţionarea cererii formulat de Uniunea Democrată Turcă Musulmană din România.

INSTANTA

S-a luat spre soluţionare în camera de consiliu, fără ezitarea petiţionarei, cererea formulată de Uniunea Democrată Turcă Musulman din România prin care se solicită a se lua act de faptul că în viit această uniune va purta denumirea de "UNIUNEA DEMOCRATA A TATARII TURCO-MUSULMANA DIN ROMANIA" avînd ca preşedinte pe dl. Ing. Sucri Baubec.

S-a depus la dosar extras din procesul verbal încheiat la 14 iul 1990 prin care - s-a luat act de schimbarea denumirii uniunii şi a alegerii noului preşedinte al acesteia.

Faţă de cele mai sus şi văzînd prev. art.93 din lege 21 din 6 febr. 1924. instanta urmează să ia act de faptul că în viit UNIUNEA DEMOCRATA TURCA MUSULMANA DIN ROMANIA" se va numi "UNIUNEA DEMOCRATA A TATARILOR TURCO MUSULMANA DIN ROMANIA " avînd ca preşedinte pe D-nul Ing. SUCRI BAUBEC.

PENTRU ACESTE MOTIVE

DISPUNE

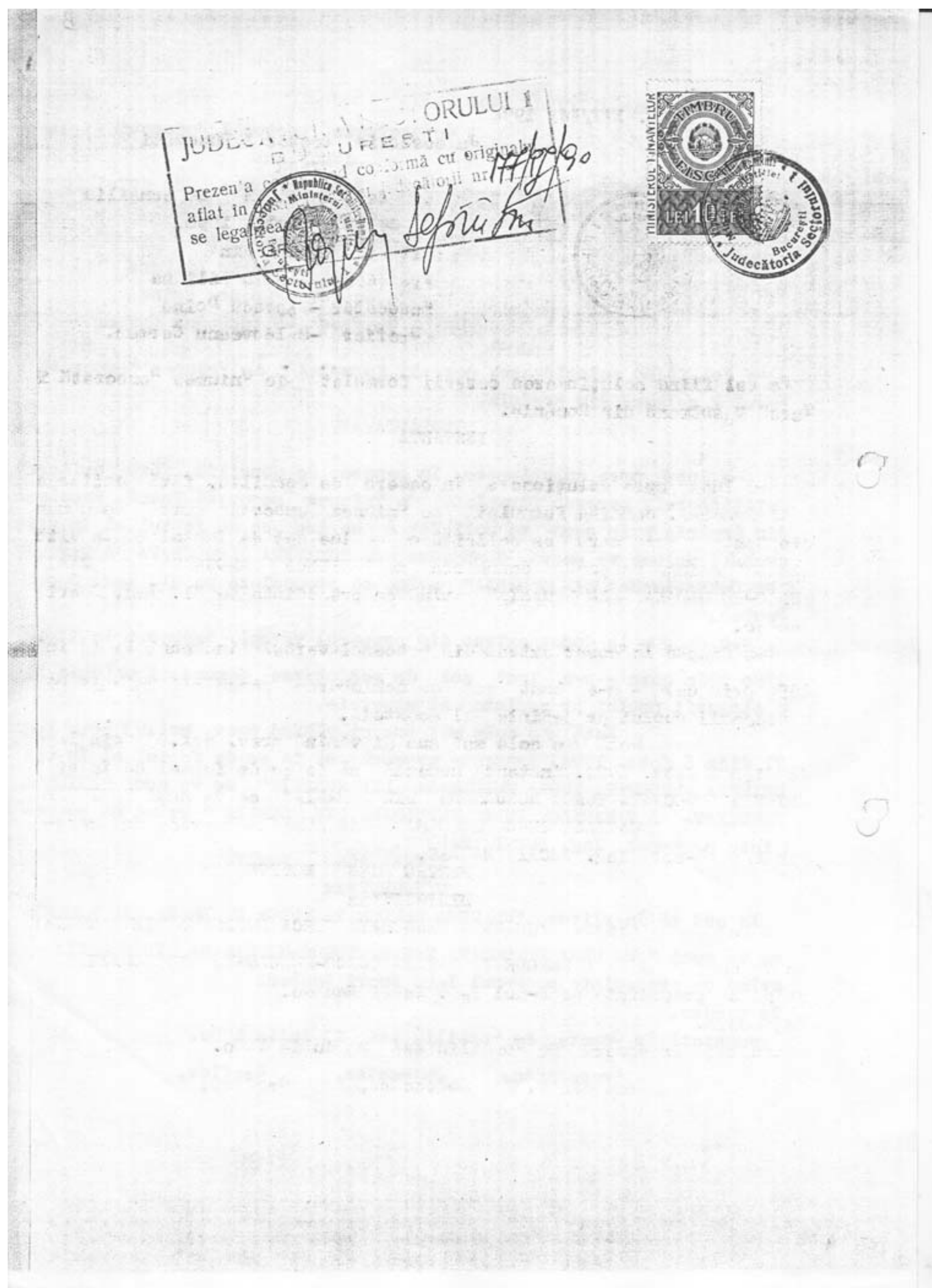
Ia act că în viitor "UNIUNEA DEMOCRATA TURCA MUSULMANA DIN ROMANIA se va numi " UNIUNEA DEMOCRATA TATARA TURCO-MUSULMANA DIN ROMANIA avînd ca preşedinte pe D-nul Ing. Sucri Baubec.

Cu recurs.

Pronunţată în Camera de Consiliu azi 23 iulie 1990.

Preşedinte, Judecator, Grefier.

23.VII.90

ORULUI 1
conformă cu originalul
Prezen'a
aflat în
se lega
Ministerul
TIMBRU
FISCAL
MINISTERUL FINANȚELOR
LEI 10
București
Judecătoria Sectorului 1

febr. 1990

CONSILIUL DE CONDUCERE

al Uniunii Democrate Turce Musulmane din România

Nr. crt.	Numele şi Prenumele	Funcţia	Ocupaţia	Adresa	Seria BI
1.	Gemil Tahsin	Preşedinte	Cercetător ştiinţific	Bucureşti Calea Moşilor 288 Bl.32 Sc.B Ap.93 Tel.101894	DG 458311
2.	Ramazan Midat	Vicepreşedinte	Consilier juridic pr.	Constanta Str.Stefan cel Mare nr.57 Bl.M-17,Sc.B,Et.2 Ap.17 Tel.64745	G.637189
3.	Mehmed Mustefa	" "	Cercetător ştiinţific principal	Bucureşti Bd.Leontin Sălăjan 23 Ap.13 Titan Tel.434040	BC.098401
4.	Talib Revan	" "	imam-hatib	Măcin Str.30 Decembrie Bl.16,Sc.B,Ap.11	BR.751999
5.	Selim Sabadin	Secretar	Custode-Translator	Constanta-Bd.I.G.Duca 21 Tel.11389	BN.864464
6.	Osman Gaiunghior	Casier	Contabil	Constanta Bd.I.G.Duca 81 Bl.L-43 Sc.A,Ap.31 Tel.22343	DS.269573
7.	Baubec Servet	Membru	Profesor română-turcă	Medgidia Str.Griviţei 24 Tel.18008	BX.622154
8.	Menişa Onal	"	Inginer agronom	Tulcea Str.23 August 308 Bl.A-3,Sc.B,Ap.5 tel.21917	BS.148143
9.	Osman Nihat	"	Profesor turcă	Constanta Str.B.P.Haşdeu 112 A Bl.L-6,Sc.A,Et.3,Ap.16	DS.277909
10.	Menlibai Ekrem	"	Profesor	Constanta Al.Mălinului 5 Bl.B-5,Sc.C,Et.4,Ap55 Tel.61266	BC.463436

SECRETAR
Al Consiliului de Conducere
al U.D.T.M. din România
Selim Sabadin

SERVICIUL ROMAN DE INFORMATII
DIVIZIUNEA "A"
Sectorul 13

STRICT SECRET 88
Exemplar nr. 3
07.VI.1990

N O T A

In ziua de 6 iunie 1990 sursa "ALECU" ne-a informat că ambasada turcă a cerut unor intelectuali turco-tătari din România să întocmească o listă cu 20 profesori sau învățători din cadrul comunității, domiciliați în zona Dobrogei care urmează a pleca la specializare în Turcia.

Din cîte a observat sursa, de această problemă se ocupă consilierul IHSAN SAKARYA, stabilit a fi cadru de spionaj care tratează de regulă cu istoricul GEMIL TASIN - lider al comunității turco-tătare din România. In aceeași problemă mai este consultat și MEHMET MUSTAFA, cercetător științific la Institutul de Studii Sud Est Europene din București.

O primă listă cuprinzînd numele a 20 de etnici turco-tătari i-a fost prezentată de GEMIL TASIN lui IHSAN SAKARYA încă de săptămîna trecută, dar nu a fost acceptată de diplomat întrucît cuprindea persoane domiciliate numai în orașele Constanța și Medgidia. Diplomatul i-a cerut interlocutorului său ca lista să cuprindă persoane din toate localitățile mai importante din Dobrogea, cum ar fi Mangalia, Cernavodă, Tulcea, Negru-Vodă, Eforie, Techirghiol, Constanța, Medgidia, Babadag și Măcin, după care să i-o prezinte din nou spre aprobare.

Persoanele respective vor fi invitate apoi în perioada iulie-septembrie la Istanbul în scopul urmării unui curs de specializare.

x

x x

Din cîte se constată, Serviciul de spionaj turc intenționează să aibă o arie de control cît mai cuprinzătoare în zona Dobrogei, fapt pentru care diplomatul spion IHSAN SAKARYA a

../..

88V

solicitat expres din ce localităţi să fie viitorii "candidaţi" la agentura spionajului turc.

Numitul GEMIL TASIN, aflat în atenţia noastră, se pare că a devenit cel mai apropiat personaj al diplomatului spion IHSAN SAKARYA care dacă nu-l are înregistrat ca agent cel puţin îl exploatează informativ fără oprelişti.

MEHMET MUSTAFA aflat în atenţia noastră este în prezent stăpînit de dorinţa de a ocupa postul de şef al cultului musulman din România, fapt pentru care în ultima vreme a făcut uz de felurite forme şi metode de acţiune care nu concordă cu pregătirea şi poziţia ce a avut-o în cadrul comunităţii.

Sursa a fost instruită asupra modului de acţiune pentru a putea intra în posesia acestei liste, în vederea iniţierii unor verificări despre persoanele ce ar putea intra în atenţia spionajului turc.

Căpitan

Ruse Vasile

RD.94/3 ex.
RV/PM/o8.o6.19

Bükreş, 6.07.1990

ZAMAN gazetesinin değerli yöneticilerine,

Gazeteniz tarafından Romanya Demokrat Türk Müslüman Birliği'nin yayın organı olan KARADENIZ adlı aylık gazetemizin adına sayın Dr.Enver Mahmut ailesiyle hediye olarak göndermek lutfunda bulunduğunuz bir daktilo makinesi ve câmilerimiz için 5 Kur'an-i Kerim ile 5 Büyük Islâm Ilmihalı ve diğer kıymetli kitaplar için ZAMAN gazetesinin sahibi Sayın Alaeddin Kaya, Genel Müdürü sayın Ilhan Işbilen, Kültür-Sanat Müdürü sayın Abdurrahman Şen beylere ve ZAMAN gazetesinin değerli tüm personeline candan teşekkürler eder, gelecekte daha sıkı ilişkilerde bulunmak arzusuıyla hepinizi gönülden kutlar, başarılar diler, saygılarımı sunarım.

ROMANYA DEMOKRAT TÜRK MUSLUMAN BIRLIĞI

Başkanı

Dr.Tahsin Cemil

NOT:

Bu mektubumun geçikmesinden dolayı özür dilerim. Birliğimizle ilgili olaylar kötü bir yön almıştır, maalesef.

Şu anda, topululuğumuzun içinden ve dışarısından kaynaklanan bölücü hareketler, buradaki Türk birliğini parçalamak üzeredirler. Buradaki Türk topluluğunun kuvvetlenmesini istemeyenler gayelerine ustaca kullandıkları âletlerin ~~xx~~ vasıtasıyla ulaşmışlardır. Kendilerini "halis Türk" ilân eden bir gurup, çoğunlukta olan ve aydın sayısı ağır basan Tatar Türkleri'ne yapmadıkları baskı ve hakaret kalmamıştır. "Halis Türkler", yakın iki aydır cemaatımızın kalbi olan Müftülüğü işgal ederek kapatmışlardır, imamlarımızı devamlı korkutuyorlar, Birliğimizin yöneticilerini (özellikle beni) öldürmekle tehdid ediyorlar, sokaklarda kadın ve ihtiyarlara küfür etmek, tükürmek, yalan ve iftiralar savurmak (maalesef, bu iftira ve yalanlardan bir kısmı bazı Türk gazetelerinde bile yer almıştır). Bunların hepsi provokasyon (tahrik) olduğunu anladığımız için şimdiye kadar hiç bir

karşılık vermedik, sabır ettik ve hâlâ ediyoruz...

"Halis Türkler", gördükleri büyük destek sayesinde, son günlerde Parlamento'ya da Ahmet Hoca'yı milletvekili olarak sokmaya başardılar. Bu olay, görünüşte sevindirici, fakat aslında kötü niyetler vardır. A.Hoca seçimlere bağımsız aday olarak katılmıştı ve yalnız 24 oy almıştır, yani kanunen giremeyecekti... Bu oldu-bitti bir olay olmuştur ve asıl amacı buradaki Türk topluluğunu resmen bölmektir. Seçim Kanununun 76.maddesi gereğince, bir etnik azınlık yalnız bir milletvekili gönderebiliyor (yetersiz oyla kalırsa, tabii). Öyle ki,şimdi üzerimize baskılar yapılıyor:"Türk adından vazgeçin ve Tatar adını alın, çünkü sizler Türk değilsiniz"diyenler öz kardeşlerimiz "halis Türklerdir". Hâttâ, adımızı zorla değiştirtmek için, bu kardeşlerimiz mahkemede bile hakkımızda dava açmışlardır...

Birliğimizin yönetim kurulu, devamlı taviz vermiştir. Şimdi de yine anlayışlı ve kardeşçe bir tutum almıştır. Parlamento'ya yeni giren kardeşimizin yerini sağlamak için adımızı "Tatar Türkleri'nin Birliği" şeklinde değiştirmeğe kararlaştırmıştır. Ne var ki, "halis Türkler", Türk adını muhafaza etmemize hiç izin vermiyorlar ve Tatarların başka bir etni olduğunu ilân etmişlerdir.

Bu durumda, 14.07.1990'da bir Kongre düzenlemeye karar verdik. Kongre'ye şu önergeyi sunacağım: şayet Romanya Müslüman Tatar Türklerinin Demokrat Birliği adı (tabii, Kongre bu yeni adı kabul ederse) diğer Türk milletvekilin de Parlamento'da kalmasına yeterli olmazsa, buradaki Türk topluluğunu bölmemek için, Parlamento'dan ben çekilmeğe (istifa etmeğe) hazır olduğumu bildireceğim. Fakat, ben 8600 oyla Parlamento'ya girdiğim için, seçmenlerim bu kararıma belki karşı çıkarlar. Amma, topluluğumuzun birliğini sağlamak en büyük amacımız olduğunu anlatabilirim diye umut ediyorum, çünkü milletvekililikten vazgeçirim, Türk adından vazgeçemem.

Beyler, mâalesef durum bu seviyeye ulaşmıştır. Şundan da emin olmanızı istirham ederim:"halis Türkler" buradaki Türkleri temsil etmiyorlar ve de edemezler. Türk Türk'e düşman olamaz ve buna, hep birlikte, meydan vermememiz gerektir. Bu meyanda, sizin desteğinize de büyük ihtiyacımız vardır.

Derin saygı ve sevgilerimle,
Dr.Tahsin Cemil

90

SERVICIUL ROMAN DE INFORMATII
DIVIZIUNEA "A"
Sectorul 12/1
Nr.________din 06.11.1990

STRICT SECRET
Exemplar nr.1

A P R O B
Col. [signature]

C.N.S.A.S.
20 JUN 2008
DIRECŢIA ARHIVĂ CENTRALĂ

R A P O R T

- cu propuneri de închidere a dosarului de urmărire informativă "TRAIAN"

Dosarul de urmărire informativă "TRAIAN" a fost deschis la data de 14 ianuarie 1986 asupra cetăţeanului român de naţionalitate turcă GEMIL TASIN, cercetător la Institutul de Istorie "Nicolae Iorga" în scopul clarificării naturii relaţiilor pe care le întreţine cu unii cetăţeni turci şi stabilirii faptului dacă a fost racolat de serviciul de spionaj turc.

Din măsurile informativ-operative întreprinse în caz au rezultat următoarele :

- "TRAIAN" întreţine relaţii apropiate cu cetăţeanul turc YAHYA BENNEKAY, născut în România, fost inspector general al vămilor, despre care deţinem date că este agent al serviciului de spionaj turc. Pe YAHYA BENNEKAY l-a cunoscut cu ocazia specializării sale în Turcia, primind sprijinul necesar obţinerii unor lucrări istorice referitoare la România.

Din măsurile de control informative întreprinse asupra cetăţeanului turc, nu au rezultat indicii că relaţiile sale cu "TRAIAN" sînt de natură informativă.

Printre cetăţenii turci cu care "TRAIAN" are legături, se evidenţiază IHSAN SAKARYA, fost consilier al Ambasadei Turciei la Bucureşti, care l-a consultat în diverse probleme pe linia comunităţii turco-tătare din România, fără

../..

90

însă să-i solicite informaţii secrete.

In prezent, "TRAIAN" este semnalat că vizitează frecvent ambasada turcă, fără însă să rezulte indicii că s-ar angrena în acţiuni potrivnice României, scopul vizitelor fiind obţinerea de ajutoare materiale necesare activităţii culturale în cadrul Comunităţii turco-tătare. In discuţiile avute cu diplomaţii turci,s-a situat pe o poziţie corectă şi a militat pentru unitatea turco-tătarilor din România. A luat atitudine împotriva U.D.M.R. şi se pronunţă pentru înţelegerea deplină a minorităţilor cu poporul român, pe baza legilor elaborate de Parlament.

In perioada anterioară Revoluţiei, a intenţionat să emigreze în Turcia, dar în prezent a renunţat afirmînd că doreşte să ajungă un specialist de înaltă valoare în istorie şi să contribuie la întărirea relaţiilor de prietenie între poporul turc şi român.

Referitor la "TRAIAN" se mai deţin date că în anul 1971 în timp ce se afla în Turcia la specializare, s-a încercat racolarea sa de către serviciul de spionaj, dar acţiunea a eşuat din cauza respingerii din partea acestuia. Informaţia provine de la fosta U.M. 0544.

Avînd în vedere că din datele obţinute în caz, nu rezultă indicii că "TRAIAN" a fost racolat de serviciul de spionaj turc,iar relaţiile pe care le întreţine cu cetăţeni turci sînt de natură amicală şi oficială,

P R O P U N E M :

- închiderea dosarului de urmărire informativă şi clasarea materialelor la F.I.D., fără menţinerea sa în evidenţa operativă generală.

SEFUL SECTORULUI,
Lt.colonel
Gârleanu Nicolae

Seful biroului 1,
Căpitan
Ruse Vasile

Prezentul dosar conține 90 (nouăzeci) file.
Lt. col.

Ofiţer specialist II,
Lt.colonel
Ursu Nicolae

RD.435/2 ex.
UN/PI/05.11.'90

ESTABLISHMENT OF THE DEMOCRATIC UNION OF THE TURKISH-MUSLIM TATARS OF ROMANIA (Documents)

Abstract

As an active member and leader of the Initiative Group in Bucharest and as the first president (founding-president) of the first organization of the turk-tatar population in post-communism era, as well as the first representative of the Tatars in the Romanian Parliament, I possess informations and documents that allow me to make some observations, corrections and emphasize certain nuances about what is known on the establishment and the first year of existence of the Democratic Union of the Turkish-Muslim Tatars of Romania (DUTMTR).

In 2010, 20 years since the founding of the Democratic Union of theTurkish-Muslim Tatars of Romania have been celebrated. In fact, this anniversary was to take place at the end of previous year since the date of the settlement of the DUTMTR is December 29, 1989. On that day, at the proposal of the Initiative Group coming from Bucharest, the popular assembly convoked at the Anadolköy Mosque in Constanța approved the first documents that attested the coming into being of the "Turkish-Muslim Democratic Union of Romania", that subsequently changed its name into "Democratic Union of the Turkish-Muslim Tatars of Romania". This organization is the rightful legacy and continuator of the one established on December 29, 1989 as the ones who have detached themselves were the representatives of the Turkish community. They have gained their legal status on March 16, 1990 as the "Turkish Ethnic Minority of Romania" and on May 11, 1990 they have instituted legal proceedings against the "Turkish-Muslim Democratic Union of Romania", demanding the latter to change its name. The new denomination, as "Democratic Union of the Turkish-Muslim Tatars of Romania" has been legalized on July 23, 1990. Furthermore, at the Court House of the 1st District in Bucharest, the change of name has been registered in the same file, file no. 177/P.J./1990, in which the "Turkish-Muslim Democratic Union of Romania" had been legitimatized on February 9, 1990.

During the first years, particularly in 1990, there was a lot of turmoil, we dealt with a series of difficulties, not seldom being faced with challenges, some even dangerous, conceived by those who did not want our organization and settlement as a national minority. These events will be evoked by a witness directly involved but with the detachment specific to the historian. Some documents and testimonies will be invoked to support the statements. Most of these documents I published here, for first time. Other documents, I will publish later.

Credința şi rezistența anticomunistă musulmană reflectată în documentele Securității

LAURA STANCU

La finele celei de-a doua conflagrații mondiale, destinul comunității musulmane din România a fost puternic marcat, mai ales din pricina pierderilor teritoriale suferite de statul român. În contextul anului 1948, pe teritoriul românesc erau înregistrați un număr de 27.450 musulmani păstoriți de 104 clerici, cifra fiind vădit mai mică față de anul 1940, când numărul musulmanilor din România era de 120.000. Liderii spirituali musulmani, alături de intelectuali laici au avut o poziție antisovietică, susținând mişcarea națională tătară ce a avut ca efect înființarea Comitetului Național de Eliberare al Crimeei. In februarie 1948 a luat înființă şi Frontul Democrat Musulman care a funcționat, până în septembrie acelaşi an, în aceeaşi clădire cu muftiatul din Constanța. După această dată Muftiatul s-a ocupat numai de problemele religioase ale credincioşilor. În primii ani ai regimului comunist datorită măsurilor administrative şi a celor luate de aparatul represiv, de Securitate, clericii musulmani au avut de suferit. În primă fază, clericii au fost obligați să opteze între a rămâne preoți şi a deveni învățători, cumulul de funcții ne mai fiind permis, fapt ce a dus la modificări ale drepturilor salariale şi la apariția unei stări de frământări în rândul acestora.

Începuturile *Baş Muftiatului* (Muftiu şef) pe teritoriul României sunt legate de anul 1920, când din ordinul guvernului român *baş muftiu* a fost numit Etem Curt Mola din oraşul Medgidia. Din 1929 a început lupta politică pentru ocuparea posturilor de muftiu, fiecare partid politic ce venea la putere împunându-şi „omul său". Seminarul musulman, înființat cu mult înainte de anul 1877, mai precis în anul 1610, în oraşul Babadag, şi mutat la începutul sec.XX la Medgidia, a suferit şi el o serie de modificări după apariția Legii Cultelor, în 1948, când a fost reorganizat ca şcoală medie. Seminarul Musulman din Medgidia era condus, acum, de un director şi avea doar 3 profesori. În anul şcolar 1949-1950, erau înscrişi aici numai 24 elevi.

Îndrumarea clericilor musulmani se făcea la cursurile organizate la muftiatul din Constanța, care era condus, din 1947, de către muftiul Iacub Mehmet, şi cu aprobarea Ministerului Cultelor. Un astfel de eveniment a avut loc în data de 11-21 decembrie 1949[1]. Cursurile nu erau obligatorii, iar cei care constituiau auditoriul au fost avertizați asupra faptului că organizatorii *„...au admis întreg clerul, fără să ne legăm de starea socială sau politică, ...dar dacă ceia ce se tratează cu atâta suflet de conferențiari şi ceia ce se clădeşte în R.P.R. nu-i interesează pe dânşii, să*

[1] A.C.N.S.A.S., Fond Documentar, dosar D 14427, f. 126.

nu piardă timpul...”[2]. Slujitorii altarului erau învățați că *„...biserica trebuie să restabilească drepturile poporului ştirbite de capitalismul barbar, iar clericul trebuie să fie un bun prieten şi sfătuitor sincer al poporului muncitor, prin sfaturile şi îndemnurile sale către o viață mai bună, către adevărata frăție printr-o societate fără clase şi către o pace durabilă şi trainică prin înlăturarea expolatării omului de către om...*”[3]. Cu prilejul aceluiaşi eveniment, cursanții lor li se explica faptul că în România *„niciun deservent al bisericii nu a suferit vreo sancțiune pentru credința sa religioasă. Cei care au suferit sancțiuni au meritat aceasta pentru că au luat o altă atitudine decât cea justă, care trebuie să o aibă orice cleric, ca atare ei sunt duşmanii şi trădătorii clerului*”[4]. Propaganda comunistă îşi făcea astfel loc şi în interiorul credinței, fie ea musulmană sau creştină. Se încerca prin orice formă să se demonstreze că libertatea credinței garantată de Constituția României este un fapt real, iar legea cultelor era considerată primul act juridc care stabilea o adevărată libertate religioasă şi o egalitate deplină între bisericile existente în România[5].

Dintr-un plan de măsuri întocmit de Direcția Regională de Securitate Constanța, în ianuarie 1955, rezultă că din punct de vedere social clericii mahomedani sunt în majoritate țărani mijlocaşi, iar 25% sunt chiaburi. Din punct de vedere politic, curentul cel mai puternic în rândul clericilor musulmani a fost cel țărănist, condus în regiunea Dobrogea de Selim Abdulachim şi Abibula Mustafa.

Securitatea în planul de muncă cu agentura din anul 1952 stabilea ca în cel mai scurt timp să fie recrutat un teolog de la Seminarul musulman, pentru „ *a-l educa şi a-l creşte*”[6]. Analiza sarcinilor trasate în problema mahomedana a scos la iveală faptul că nu s-a întocmit un studiu asupra activităților duşmănoase din cadrul cultului, *„principala slăbiciune în privința executării sarcinilor a fost necunoaşterea detaliată a problemei”*[7].

Cu toate acestea, în sintezele informative întocmite de regionala de securitate Constanța, sub semnătura şefului său, Nicolae Doicaru, un loc central îl ocupau hogii mahomedani care *„luau poziție fățiş duşmănoasă regimului*”, făcând afirmații ostile comunismului. Din rândul acestora făcea parte şi *RESUL OMER NURI*, hoge în com. Siliştea, Jud Constanța.

Resul Omer Nuri s-a născut la 5 ian 1894, fiul lui Suin Resul şi Seczode dintr-o familie cu 5 copii, doi frați şi trei surori. A absolvit Seminarul Musulman din Medgidia, fiind hoge din anul 1919. Începând cu anul 1921, a făcut politică PNȚ Maniu, fiind înscris în acest partid din 20 aprilie 1934[8]. Din februarie 1929, a fost muftiu de Constanța până în anul 1933, când a fost înlocuit de Saib H. Abduraim. Din anul 1945, a fost numit din nou muftiu, dar numai pentru câteva luni, întrucât printr-o adresă a Inspectoratului Regional de Poliție Constanța, Serviciul de Siguranță, din august 1945, se aprecia că *„alegerea sa în acest post a fost greşită*

[2] Ibidem, f. 134.
[3] Ibidem, f. 136.
[4] Ibidem, f. 126.
[5] Ibidem, f. 150.
[6] Ibidem, f. 333.
[7] Ibidem, f. 335.
[8] A.C.N.S.A.S., Fond Informativ, I 262901, vol. 2, f. 119.

întrucât s-a dovedit un obstacol în calea democratizării minorității turco tătare”[9]. După acest eveniment a devenit iar hoge în com. Siliştea.

Sentimentele sale antisovietice erau semnalate şi la Corpul Detectivilor[10]. În perioada alegerilor din 1946, Resul Nuri a făcut propagandă, îndemnându-şi enoriaşii să voteze cu P.N.Ţ. Maniu. Atitudinea sa anticomunistă avea să fie din ce în ce mai pregnantă după aflarea rezultatului scrutinului din 1946, care se înscria în ciclul „alegerilor fără opțiune”[11] organizate în întregul areal al Europei estice. Astfel, în decembrie 1949, în discuția cu învățătorul Grigore Dobrescu, referindu-se la noile clădiri care se ridicau în Medgidia, a afirmat că acestea se vor transforma în închisori pentru comunişti. Referindu-se la raționalizare, el a spus că *„ăştia de azi sunt nişte tâlhari .... lumea s-a săturat de ei şi atunci va veni timpul nostru, când are să plătească totul şi asta nu va mai dura mult timp”*[12] (sic).

În anul 1951, Resul Nuri, în contextul realegerii ca prim-ministru al lui Winston Churchill, spera că acest eveniment va influența şi situația politică din țara noastră, fiind convins de faptul că americanii se pregătesc de debutul unui nou război mondial, care urma să înceapă împotriva Rusiei. Fără nicio reținere, acelaşi Resul Nuri afirma că, la „*sat e jale…cei de la sfat nu te lasă şi îți cer ceia ce nu ai făcut , neținând seama că s-au făcut recolte sau nu, iar dacă nu ai cereale te obligă să le cumperi şi tot trebuie să le dai. Nu ştiu ce să ne mai facem cu guvernul de astăzi.....*”. Clericul musulman era de părere că prin colectările de carne, lapte nu se urmărea decât asigurarea necesarului de război, părerea sa exprimându-o fără rețineri în fața Căminului Cultural din sat, într-o discuție la care au participat câțiva săteni. Securitate nu a omis să noteze în rapoartele întocmite cu privire la Resul Nuri comentariile sale extrem de critice la adresa comuniştilor, rostite fără ezitare în fața mai multor cetățeni. Reproducem câteva dintre aceste critici, aşa cum apar ele în izvoarele arhivistice studiate, raportate de maiorul Doicaru, de la Direcția Generală de Securitate a Poporului, printr-o notă raport datată februarie 1950[13]:

„Când plecați măi comuniştilor că vă ajung americanii din urmă.”

„Comuniştii sunt tâlhari căci ei cumpără şi vând uleiul, vitele, şi alte articole raționalizate şi țin la respect oamenii din toate punctele de vedere, cât şi piața”.

„Când plecați măi comuniştilor că s-a săturat lumea de voi. Să ştiți că noi suntem mai tari ca voi şi la timpul nostru o să plătiți voi totul.”

Toate aceste fapte nu puteau să treacă nesancționate de aparatul represiv al statului. La 15 martie 1952, sub motivul „*lansării de svonuri alarmiste şi manifestări ostile*”[14], în baza propunerii Direcției Regionale de Securitatea Constanța, s-a decis

[9] A.C.N.S.A.S., Fond Penal, P 17217, f. 43.

[10] Structură a Direcției Generale a Poliției, şi nu a Direcției Poliției de Siguranță, creată în 1929, având ca principal scop culegerea de informații privind siguranța statului şi care a activat până la 6 martie 1945 ; cf. Florian Banu, *Un deceniu de împliniri mărețe. Evoluția instituțională a Securității în perioada 1948-1958*, ed. Tipo Moldova, 2010, p. 61.

[11] Virgiliu Leon Țârău, *Alegeri fără opțiune. Primele scrutinuri parlamentare din centrul şi estul Europei după cel de-al Doilea Război Mondial*, ed. Eikon, 2005, p. 427.

[12] A.C.N.S.A.S., Fond Penal, P 17217, f. 5.

[13] Ibidem, f. 35.

[14] Ibidem, f. 24; *document în facsimil – Anexa nr. 1.*

„*încadrarea numitului Resul Nuri în UM* (unitate de muncă – n.a.) *pe timp de 6 luni*”[15]. După ce a trecut prin penitenciarele de la Capul Midia, Aiud, Cavnic, Baia Sprie, Gherla şi Salcia, a fost eliberat la data de 1 noiembrie 1952. La ieşirea din penitenciar, conform regulilor timpului, a semnat un angajament prin care se obliga că nu va spune nimănui „*cele declarate, văzute, auzite, discutate şi stabilite cu organele securităţii statului*”[16]. Demonstrând că nimic nu-l poate ţine legat de regulile regimului, la scurt timp, Resul Nuri mărturiseşte celor apropiaţi că a fost forţat de securitate să semneze un angajament la eliberare şi că aceleaşi autorităţi l-au obligat să le procure Statutul Asociaţiei Absolvenţilor Seminarului Musulmani din Medgidia[17].

La 27 aprilie 1957, Direcţia Regională de Securitate Constanţa înregistra hotărârea începerii urmării individuale a lui Resul Nuri, scopul acţiunii fiind acela de a culege toate informaţiile legate de „*activitatea împotriva regimului popular democrat, metodele folosite şi legăturile sale. De asemeni se va stabili şi dacă duce acţiuni de spionaj în favoarea statului turc. Se va stabili de asemeni şi activitatea sa legată de organizarea grupurilor P.N.Ţ. din com. Siliştea. Se va stabili activitatea şi metodele sale împotriva transformării agriculturii*”[18](sic).

În acţiunea informativă a fost întocmit un prim plan de acţiune în aprilie 1957, prin care se stabilea analizarea cercului său de prieteni, pentru a se identifica posibilitatea recrutării unui agent. Totodată, se instituia controlul corespondenţei. Unul dintre agenţii implicaţi în acţiune, cunoştinţă apropiată a obiectivului, urma să discute cu acesta pe tema evenimentelor din Ungaria cu scopul de a stabili poziţia sa faţă de acest eveniment. În funcţie de răspunsurile hogelui, agentul era instruit „*să dea răspunsuri care să nu trezească bănuiala obiectivului*”. Pentru a se stabilii dacă suspectul ţinea legătura cu diferite elemente P.N.Ţ., a fost supus unei intense acţiuni de filaj.

Un nou plan în acţiunea informativă a fost întocmit abia în 1961[19], iar în cuprinsul său se sublinia necesitatea recrutării unui agent de naţionalitate turco-tătară. Printre cei 3 agenţi implicaţi în acţiune figura agentul „*Ifrin*”, nume real Latif Gemaledin, hoge în oraşul Brăila, absolvent al seminarului şi secretar al acestuia din 1946[20], recrutat încă din 1948, şi caracterizat de ofiţerul de legătură ca fiind „*inteligent…are ţinere de minte şi o bună pregătire autodidactă. Se orientează în probleme politice interne şi internaţionale*”[21].

În 1964, cu prilejul analizei muncii de securitate documentele consemnează *critica ofiţerilor*. Şeful Secţiei Raionale Medgidia, cpt. Vlosban Gavril, aprecia că în cadrul dosarului „*s-a dus o muncă informativă slabă şi aceasta din lipsa unei agenturi care să se bucure de încrederea obiectivului”*[22]. A urmat propunerea de

[15] Ibidem, f. 25.
[16] A.C.N.S.A.S., Fond Informativ , I 262901, vol.1, f. 120.
[17] Ibidem, f. 3.
[18] Ibidem, f.4; *document în facsimil – Anexa nr. 2.*
[19] Ibidem, f.207 ; *document în facsimil – Anexa nr. 3.*
[20] A.C.N.S.A.S., Fond Documentar, D 14427, f. 25.
[21] A.C.N.S.A.S., Fond Documentar, D 14718, f. 171.
[22] Idem, Fond Informativ, I 262901, vol. 2, f. 214.

transferarea a dosarului în sarcina unui alt serviciu, în speranța completării lipsurilor. Rezoluția şeful direcției regionale, Năstase Sepi, fiind una memorabilă: *„Nu se aprobă; l-ați lucrat 6 ani. Ce vreți să mai faceți?Raportați cine se face vinovat pentru nelucrarea acestei acțiuni şi măsurile pe care le propuneți”*[23].

Acțiunea informativă a continuat, iar în acest context sursa *„Emil Jianu”*, raporta mr. Maxim în mai 1973, o nouă afirmație făcută de Resul Nuri în fața a 20-25 musulmani adunați la o înmormântare *„ fraților, dacă vreți să trăiți în România bine şi să reuşiți la orice doleanțe, trebuie să fii ori român, ori să fii cuscru cu un român, ori să ai neam de român, altfel nu-ți merge bine în viață, nu reuşiti la nimic. Noi musulmanii nu avem nici o trecere….*”. Speranța schimbărilor se stinsese din vocea fostului hoge în ciuda spiritului extrem de critic care rezista încă.

Resul Nuri îşi petrece ultimii ani din viață la Constanța, pe str. Aleea Grădiniței 2. Inspectorul Județean de Securitate propune închiderea dosarului în februarie 1982, motivul fiind decesul obiectivului, înregistrat prin certificatul de deces emis în 1980. Obiectivul decedase de doi ani, dar vigilența organelor de securitate răzbătea limitele exitenței umane şi continuând verificările, acestea decid într-un târziu inchiderea acțiunii.

Nu ne-am propus să începem construcția unui podium al oponenților regimului comunist de naționalitate turco-tătară, dar dorim să valorificăm izvorul arhivistic cunoscuți pe cei care au avut curajaul să spună „aşa nu”, şi subliniind totodată rolul Securității în destinul lor. Resul Nuri nu este unicul şi nici pe departe cel mai important opozant turco-tătar al fostului regim, dar este un exemplu de credință şi de rezistență anticomunistă manifestată încă de la instaurarea regimului de opresiune.

Muslim Faith and Anti-Communist Resistance as Reflected in the Documents of the *Securitate*

Abstract

At the end of the Second World War the destiny of the Muslim community of Romania was very much influenced by the political changes. At the same time with the establishment of the communist regime, the General Department of People's Security or *Securitate* was founded. The Security police was the blunt instrument of repression in the hands of the Communist Party. One of his main targets was to survey the members of the ethnical communities.

In this work we analyze some aspects of the Muslim community in Romania, especially its opposition to the communist regime. Resul Nuri was a Tatar mullah who raised his voice against the government measures such as collectivization or appropriation of goods and properties. Documents from the Securitate's archives spoke about this and we consider that the opening of this archive offers us the possibility to know our past and to learn from past's mistakes.

[23] Ibidem, f. 215.

Repere arhivistice privind Comunitatea Musulmană din Medgidia în perioada interbelică

VIRGIL COMAN

Încă de la început suntem nevoiţi să precizăm că în studiul de faţă ne-am propus să prezentăm o serie de mărturii arhivistice privind înfiinţarea la mijlocul perioadei interbelice a unei organizaţii intitulată Comunitatea Musulmană din Medgidia, ai cărei membri fondatori erau, în mare măsură, de etnie tătară. Înainte de a da un sens demersului nostru suntem nevoiţi să mai facem unele precizări cu caracter preliminar referitoare la evoluţia acestei comunităţi din Dobrogea în primii ani interbelici în general[1] şi, în special, a celei din Medgidia.

Cum bine se ştie, Primul Război Mondial avea să aducă în continentul european modificări importante care se vor reflecta şi asupra mozaicului multietnic din sud-estul Europei. Stabilirea noilor realităţi politice şi teritoriale din această zonă a fost strâns legată de reglementarea situaţiei naţionalităţilor.

La data de 21 iulie 1919 etnicii turco-tătari[2] din Dobrogea, cu ocazia Congresului organizat la Constanţa, la care au participat reprezentanţi din cele patru judeţe: Constanţa, Tulcea, Caliacra şi Durostor şi-au manifestat din nou

[1] Între studiile referitoare la turco-tătarii din Dobrogea în perioada interbelică publicate în ultimul deceniu vezi şi: Ernest Oberländer-Târnoveanu, Volker Adam, *Tătarii din România. Schiţă istorică – secolele XIII-XX*, în Gabriel Andreescu (ed.) Ernest Oberländer-Târnoveanu, Volker Adam, *Tătarii din România: teme identitare*, Centrul pentru Drepturile Omului APADOR-CH, Bucureşti, 2005, pp. 52-57; Ekrem Menlibay, *The demographic status of the ethnic tatar and turk population in Dobrudja (Constanţa and Tulcea counties after 1878)*, în *Tătarii în istorie şi în lume (coord. Tahsin Gemil)*, ediţia a II-a, Editura Kriterion, Bucureşti, 2003, pp. 238-239; Valentin Ciorbea, *Aspecte privind poziţia populaţiei musulmane la sfârşitul Primului Război Mondial faţă de problemele Dobrogei*, în *Ibidem*, pp. 243-247; Idem, *Turco-tătarii în Dobrogea interbelică*, în *Tătarii în istoria românilor* vol. I. (coord. Marian Cojoc), Editura Muntenia, Constanţa, 2004, pp. 53-60; Stoica Lascu, *Primul avocat român de origine tătară – Selim Abdulachim (1886-1943) „un frate al sufletului românesc"*, în *Tătarii în istoria românilor* (coord. Marian Cojoc), vol. II, Editura Muntenia, Constanţa, 2005, pp. 135-165; Ekrem Gafar, Asociaţia Culturală Musulmană „Selim Abdulachim", în *Ibidem*, pp. 175-184; Florin Anghel, *Epistolar din Barbarie. Tătarii dobrogeni în rapoarte consulare polone în perioada interbelică*, în *Ibidem*, pp. 55-64; acelaşi articol a fost publicat de autor şi în volumul *Dobrogea – model de convieţuire multietnică şi multiculturală* (coord. Virgil Coman), Editura Muntenia, Constanţa, 2008, pp. 243-250. Vezi, totodată, şi cele două studii care tratează într-un context mai larg minorităţile dobrogene, inclusiv turco-tătarii: Ion Râşnoveanu, *Aspecte privind minorităţile etnice şi religioase în Dobrogea interbelică*, în *Ibidem*, pp. 260-262; Dumitru Şopu, *Organizaţiile confesionale, politice şi culturale ale minorităţilor etnice în Dobrogea (1919-1940)*, în „Studii şi articole de istorie", LXXV, 2009, pp. 152-154.

[2] În studiul de faţă am optat pentru sintagma „turco-tătari", acolo unde situaţia a impus-o.

ataşamentul faţă de România, documentele adoptate cu această ocazie constituind încă o dovadă de loialitate faţă de ţara noastră[3].

Potrivit unor date publicate în anul 1919 populaţia de etnie tătară din Dobrogea, inclusiv cea din judeţele Caliacra şi Durostor număra 55.935 de persoane, cifră exagerată în opinia unor autori[4]. Cele mai multe se aflau în judeţul Constanţa, respectiv 31.547. Aceleaşi surse arată că în 1919, la nivelul întregului areal dobrogean, tătarii reprezentau 24,33% din totalul populaţiei musulmane[5].

În anul 1930 numărul tătarilor din Dobrogea se ridica la 22.092 locuitori, reprezentând 2,7% din populaţia acestei regiuni. Judeţul Constanţa ocupa în continuare primul loc, unde erau înregistraţi 15.147, urmat de Caliacra cu 4.461, Durostor cu 2.085, în timp ce în judeţul Tulcea erau înregistraţi 372[6]. Treptat, numărul lor se va diminua datorită emigrării în Turcia[7].

După încheierea Primului Război Mondial, una din ocupaţiile de bază ale locuitorilor Medgidiei era, în continuare, agricultura. De prevederile Reformei agrare din anul 1921 aveau să se bucure şi unii tătari, alături de etnici români originari din: Alba Iulia, Bihor, Blaj, Braşov, Brăila, Buzău, Dâmboviţa, Dolj, Făgăraş, Ialomiţa, Mehedinţi, Mureş, Prahova, Putna, Sibiu, Tecuci, apoi aromâni din Macedonia de la Bitolia şi Neveasca, dar şi etnici români de cetăţenie sârbă de la Cladova şi Negotin. Sigur, acest fapt s-a datorat, în primul rând, participării lor în Armata Română la războiul pentru reîntregirea neamulului[8]. Prin urmare, celor 163 de etnici turco-tătari care erau proprietari de teren pe raza localităţii Medgidia la finele secolului al XIX-lea[9] li se vor adăuga alţii 32, toţi etnici tătari, îndreptăţiţi la împroprietărire[10].

---

[3] Valentin Ciorbea, *Aspecte privind populaţia musulmană…*, pp. 246-247.

[4] Ernest Oberländer-Târnoveanu, Volker Adam, *op. cit.*, p. 52.

[5] *Ibidem*.

[6] Valentin Ciorbea, *Evoluţia Dobrogei între 1918-1944. Contribuţii la cunoaşterea problemelor geopolitice, economice, demografice, sociale şi ale vieţii politice*, Editura Ex Ponto, Constanţa, 2005, p. 238.

[7] *Ibidem*, pp. 239-242. vezi şi Idem, *Turco-tătarii în Dobrogea interbelică…*, pp. 55-59.

[8] Vezi, în acest sens, Costin Scurtu, *Consideraţii privind comunitatea turco-tătară în armata română la sfârşitul secolului al XIX-lea şi în prima partea secolului XX*, în *Moştenirea istorică a tătarilor* (coord. Tasin Gemil, Nagy Pienaru), I, Supliment de tiraj revizuit, Universitatea „Babeş-Bolyai" – Cluj-Napoca, Institutul de Turcologie şi Studii Central-Asiatice, f.e., Bucureşti, 2010, p. 192; Nuredin Ibram, *Eroi tătari sub drapel românesc în Războiul Balcanic şi în Primul Război Mondial*, în *Din istoria tătarilor. Contribuţii istoriografice* (coord. Marian Cojoc, Erol Menadil), Editura New Line, Constanţa, 2010, pp. 73-87; Costel Coroban, Aygül Geanbai Nurgian, *Restaurarea Cimitirului Militar Dobrici circumstanţiată omagierii eroilor musulmani din Armata Română*, în *Ibidem*, pp. 94-95.

[9] Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale Constanţa (în continuare se va cita SJAN Constanţa), fond Inspectoratul Cadastral Constanţa, dosar 126/1882-1889, ff. 9-16; vezi şi Virgil Coman, *Unele consideraţii privind turco-tătarii din Medgidia la sfârşitul secolului al XIX-lea,* în *Din istoria tătarilor. Contribuţii istoriografice* (coord. Marian Cojoc, Erol Menadil), Editura New Line, Constanţa, 2010, pp. 26-31.

[10] SJAN Constanţa, fond Consilieratul Agricol Constanţa, dosar 46/1921-1937, ff. 14-22. În documente apare în mod expres menţiunea *tătar* la rubrica dedicată etniei.

Nu este însă mai puţin adevărat că în perioada interbelică, între cei care au contribuit la bunul mers al vieţii economice din această urbe s-au numărat şi numeroşi etnici turco-tătari. Spre exemplu, la data de 25 mai 1925 comisia interimară a urbei Medgidia întrunită în şedinţă ordinară avea să propună persoanele care puteau fi înscrise în lista de alegători la Camera de Agricultură. Între cele 100 de nominalizări 33 erau turco-tătari[11]. Sigur, alături de agricultori existau şi crescători de vite sau comercianţi de aceeaşi etnie[12].

Între formele de instituţionalizare ale dialogului interetnic un rol important l-a jucat, fără îndoială, Seminarul Musulman de la Medgidia[13], absolvenţii acestei instituţii de învaţământ având drepturi asemănătoare cu cele ale absolvenţilor Şcolii Normale de Învăţători. Ei s-au integrat activ în viaţa comunităţii turco-tătare ocupând posturi de învăţători şi preoţi nu numai în această urbe ci în întreaga Dobroge.

Ajunşi la un nivel superior de dezvoltare în perioada interbelică, musulmanii din Medgidia, în marea lor majoritate de etnie tătară, pentru a-şi apăra mai bine interesele şi a-şi îndeplini obiectivele, s-au constituit într-o organizaţie denumită Comunitatea Musulmană din Medgidia. Prin urmare, la data de 29 aprilie 1931 Adunarea Generală a votat statutul acesteia şi a hotărât iniţierea demersurilor pentru recunoaşterea personalităţii juridice. Tot acum a fost ales pentru o perioadă de patru ani un consiliu de administraţie format din: Refic H. Latif – preşedinte, Regep Abdul Gani – vicepreşedinte, Zaid Hagi Acai – secretar, Şefchet Alim – casier, Gemil Omer, Mobin Septar, Şucri Ibraim, Said Ali H. Mustafa şi Bechir Zecheria – membri, Aziz Apaz şi Abi Acmola, membri supleanţi, Idris Abdul Gani şi Iusuf Asan – cenzori, Seidamet Abdulamit şi Rustem H. Mamut – cenzori supleanţi.

---

[11] Etnicii tuco-tătari nominalizaţi erau: Apaz Ermambet, Aziz Kalvet, Ablas Geafar, Aivas Bilal, Asan Iaia, Ali Kulamet, Abdul Kadâr, Kurt Ali, Abduraim Seli Efendi, Ablamid Kurtamed, Aivas Gafar, Eliaz Apaz, Etem Kurt Mola, Eliaz Aivas, Enan Iaia, Eiup Ablagi, Feta Seit Amet, Ferat Murat, Gemil Omer, Afuz Omer, Ismail Abduraman, Ismail Abibula, Mustafa Apaz, Mobin Septar, Murat Kerim, Nusuret Izet, Omer Abdula, Suliman Zeadin, Sabi Memet Enim, Seit Memet Kadâr Ali – plugari; Hasan Ibraim - agricultor şi econom de vite; Sskender Themo – absolvent şcoală agricolă. Vezi, în acest sens, Aurelia Lăpuşan, Ştefan Lăpuşan, *Medgidia Carasu*, Editura Muntenia, Constanţa, 1996, p. 185.

[12] Suliman Emurla, proprietar, econom de vite şi băcănie, strada Valter Mărăcineanu; Suliman Zaca, proprietar, econom de vite şi măcelărie; strada Halei nr. 12; Regep Abdul Gani, strada Bazargic nr. 21; Ali Akmula, băcănie, bombonerie şi fructe, strada Obor; Ferula Memet Ula, gospodar de vite, cafenea, proprietar, strada Carol nr. 27; Iusuf Ablai, proprietar, cel mai mare magazin de coloniale, strada C. Brâncoveanu; Kemil Halem, cofetărie şi bragagerie, strada Mare colţ cu Ionel C. Brătianu; Salut Kurt Memeti, cârciumă şi băuturi spiroase, strada Bazargic nr. 21; Ismail Gemadin, mare cafenea şi ceainărie, strada Muzelor nr. 8; Ismail Murbi, mare fructărie şi bombonerie, strada Obor nr. 15 (*Ibidem*, pp. 186-187).

[13] *Ibidem*, pp. 104-105; Corneliu Marinescu, *Medgidia. Studiu Monografic*. *Fotografia ca document istoric*, Editura Dobrogea, 2006, pp. 249-251; Nuredin Ibram, *Comunitatea Musulmană din Dobrogea. Repere de viaţă spirituală. Viaţa religioasă şi învăţământul în limba maternă*, Editura Ex Ponto, Constanţa, 1998, pp. 153-156; Idem, *Musulmanii din România*, Editura Golden, 2007, pp. 117-125; Ana Maria Munteanu, Elena Maria Necula, Adina Bocai, Sorina Asan, *Armonia etnică în regiunea de sud-est a României. Balanţă interculturală, coabitare şi climat*, Prefaţă de prof. univ. dr. Adina Ciugureanu, Editura Ex Ponto, Constanţa, 2010, pp. 83-84.

Potrivit statutului, Comunitatea Musulmană din Medgidia avea menirea de a reprezenta membrii şi de a le apăra interesele în faţa tuturor autorităţilor publice, de a întreţine geamiile şi şcolile existente, precum şi de a subvenţiona şi crea noi instituţii culturale, religioase, economice şi de asistenţă socială[14].

Articolului 3 din statut prevedea că averea comunităţii era compusă din imobile, pământ arabil, geamii şi şcoli, existente în cuprinsul oraşului Medgidia. Din inventarul imobilelor aflate în proprietatea acesteia reiese că la data înfiinţării deţinea:

1. „ Un local de şcoală, situat în Medgidia Strada General Poetaş.
2. Un local de geamie, situat în Medgidia Strada General Poetaş.
3. Una prăvălie situată în Medgidia Str. Mircea Vodă No. 67.
4. Una prăvălie situată în Medgidia Str. Regele Ferdinand I No. 10.
5. Una prăvălie situată în Medgidia Str. Regele Ferdinand I. No. 12.
6. Una prăvălie situată în Medgidia Bulevardul Regele Carol II No. 83.
7. Una casă de locuit situată în Medgidia Str. Chemal H. Amet No. 33.
8. Una casă de locuit situată în Medgidia Str. Rahovei No. 18.
9. Un loc viran situat în Medgidia Str. Decebal colţ cu Str. Regina Elisabeta.
10. Un loc viran situat în Medgidia Str. Mircea Vodă, colţ cu Strada Chemal H. Amet.
11. 10 hectare teren arabil situate pe mereaua oraşului Medgidia, din care cinci hectare lângă Gara Sud Medgidia şi cinci hectare în apropierea satului Valea Dacilor"[15].

Articolul 4 reglementa modul în care se poate dobândi calitatea de membru. Prin urmare, puteau face parte din comunitate toţi musulmanii majori, domiciliaţi în oraşul Medgidia, în baza unei cereri de înscriere adresată comunităţii, care lua act de ea şi dispunea înscrierea solicitantului în registrul special al membrilor comunităţii. Articolele 7-22 prevedeau modul de organizare a acesteia, statutul mai prevăzând, între altele, atribuţiile comitetului de conducere, ale preşedintelui, vicepreşedintelui, secretarului, casierului şi cenzorilor, dar şi modul în care se organizau alegerile. Documentul era completat de lista celor 25 de membri fondatori[16].

La data de 21 ianuarie 1932, prin *Sentinţa civilă nr. 15 bis* emisă de Tribunalul Judeţean Constanţa – Secţia I, s-a acordat Comunităţii Musulmane din Medgidia, judeţul Constanţa, calitatea de persoană juridică şi s-a autorizat funcţionarea ei, pe baza actului constitutiv şi al statutului autentificat de Judecătoria de Ocol Medgidia cu nr. 189/1931[17].

Ne propunem, în cele ce urmează, să vă prezentăm o serie de repere arhivistice care au stat la baza constituirii acestei organizaţii, pe baza cărora cei interesaţi au posibilitatea de a cunoaşte mai bine activitatea turco-tătarilor din Medgidia în perioada interbelică.

---

[14] SJAN Constanţa, fond Tribunalul Judeţean Constanţa, dosar 1218/1931, f. 6v.
[15] Loc. cit., f. 10.
[16] Loc. cit., ff. 6-8.
[17] Loc. cit., f. 26.

1

1931 aprilie 29, Medgidia. Actul constitutiv şi Statutul Comunităţii Musulmane din Medgidia.

ACT CONSTITUTIV
al
COMUNITĂŢII MUSULMANE din ORAŞUL MEDGIDIA JUDEŢUL CONSTANŢA

ART. 1. Subsemnaţii, constituim o comunitate Musulmană sub denumirea de „COMUNITATEA MUSULMANĂ DIN MEDGIDIA", având ca reşedinţă oraşul Medgidia, pe baza prezentului act constitutiv şi alăturatelor statute care fac parte integrantă din actul constitutiv.

ART. 2. Scopul comunităţii este cel prevăzut în statute.

ART. 3. Sediul comunităţii este în Medgidia, în strada General Poetaş No. 14 (localul şcolii musulmane).

ART. 4. Durata comunităţii este nelimitată.

ART. 5. Subsemnaţii, pentru ca comunitatea să poată continua îndată după constituire, alegem ca membri în consiliul de administraţie al comunităţii pe prima perioadă de patru ani, pe D-nii Refic H. Latif, preşedinte, Regep Abdul Gani, vicepreşedinte, Zaid Hagi Acai, secretar, Şefchet Alim, casier, Gemil Omer, Mobin Septar, Şucri Ibraim, Said Ali H. Mustafa, şi Bechir Zecheria, membri, Aziz Apaz şi Abi Acmola, membri supleanţi, Idris Abdul Gani şi Iusuf Asan, cenzori, Seidamet Abdulamit şi Rustem H. Mamut, cenzori supleanţi.

ART. 6. Comuniatea se declară constituită în virtutea acestui act constitutiv şi al statutelor şi deci în stare de a funcţiona imediat după îndeplinirea formalităţilor legale.

ART. 7. Toţi membrii comunităţii urmează a se conforma tuturor dispoziţiunilor acestui act constitutiv şi statutelor.

ART. 8. În cazurile în care nu s-au prevăzut în statut dispoziţiuni speciale, se aplică legea pentru persoanele juridice.

ART. 9. Pentru obţinerea şi îndeplinirea formelor legale, dăm mandat D-lui Refic H. Latif, ca personal sau printr-un substitut să îndeplinească formalităţile cerute de lege, să ceară de la instanţele judecătoreşti cât şi administrative obţinerea autorizaţiunii pentru funcţionarea comunităţii, având dreptul a face apel sau a renunţa anticipat la el, a consimţi la orice modificare a statutelor, în fine a face tot ce este necesar pentru obţinerea autorizaţiunii legale de funcţionare a comunităţii noastre, ca persoană juridică.

STATUTELE COMUNITĂŢII MUSULMANE
din
ORAŞUL MEDGIDIA – JUDEŢUL CONSTANŢA

Adunarea generală din ziua de 29 Aprilie 1931, a votat următorul statut:

Art. 1. Comunitatea musulmană din oraşul Medgidia, se va conduce cu începere de astăzi, după dispoziţiunea acestui statut care reglementează modul de

administrare a bunurilor comunității, modul de alegere al comitetului şi funcționarea lui.

SEDIUL COMUNITĂȚII

Art. 2. Sediul comunității este în Medgidia, strada General Poetaş No. 14.

AVEREA COMUNITĂȚII

Art. 3. Averea comunității, se compune din: imobile, pământ arabil, geamii şi şcoli, existente din tot cuprinsul oraşului Medgidia, prevăzute în inventarul alăturat la acest statut.

MEMBRI

Art. 4. Pot face parte din comunitate toți musulmanii majori, domiciliați în oraşul Medgidia, în baza unei cereri de înscriere adresată comunității, care va lua act de ea şi va dispune înscrierea solicitatorului în registrul special al membrilor comunității.

MENIREA COMUNITĂȚII

Art. 5. Menirea comunității este: a) De a reprezenta populațiunea musulmană şi apăra interesele ei în fața tuturor autorităților publice de Stat; b) De a întreține geamiile şi şcolile existente, precum şi de a subvenționa şi crea noui instituțiuni culturale, religioase, economice şi de asistență socială.

DURATA COMUNITĂȚII

Art. 6. Durata comunității, este nelimitată.

ORGANIZAREA

Art. 7. Comunitatea musulmană este condusă de un comitet compus din 9 membri aleşi de adunarea generală cu vot secret sau prin aclamațiune. Odată cu alegerea celor 9 membri, funcționând imediat se va alege pe aceeaşi listă cu ei şi 2 membri supleanți.

Toți membrii comitetului se aleg pe o durată de 4 ani.

Alegerile se fac în genere prin aclamație şi prin vot secret ori de câte ori majoritatea membrilor prezenți la adunare cer aceasta.

Tot în acest mod se va da orice vot şi hotărâre de către adunare.

Art. 8. Comitetul astfel ales va fi completat cu 2 cenzori şi cu 2 cenzori supleanți care se aleg în fiecare an prin aclamație de către adunarea generală.

Art. 9. Când comitetul se alege cu vot secret, preşedintele şi vicepreşedintele vor fi aleşi din sânul său de către comitet, iar când comitetul va fi ales prin aclamație, atunci se va desemna de adunarea generală, atât preşedintele cât şi vicepreşedintele.

Art. 10. Comitetul, în caz de nevoie, are facultatea de a delega un număr de persoane din sânul său pentru administrarea şi controlarea geamiilor, şcolilor, pentru întreținerea şi repararea imobilelor comunității, care membri trebuie să fie însă competenți.

Art. 11. Restul membrilor rămaşi în urma delegațiunilor date vor servi pentru celelalte nevoi ale comunității.

Art. 12. Membrii delegați, se vor supune întocmai regulamentelor şi hotărârilor comitetului, întrucât sunt considerate prin acest statut, ca hotărâri legale ale comitetului comunității.

Art. 13. Comitetul comunității se întruneşte cel puțin odată pe lună în şedință ordinară, la prima duminică ale fiecărei luni, iar în caz de nevoie, comitetul poate fi convocat în şedință extraordinară, ori de câte ori va fi nevoie, de către preşedinte, în lipsa sau refuzul preşedintelui, de vicepreşedinte, iar în lipsa sau refuzul vicepreşedintelui, de un număr de trei membri din comitet.

Orice membru regulat convocat, care lipseşte de la patru şedințe consecutive, se va considera demisionat şi demisia acceptată fără altă formalitate, decât constatarea faptului printr-o încheiere a comitetului.

Art. 14. Hotărârile comitetului sunt obligatorii pentru toate instituțiunile comunității.

Art. 15. Şedințele comitetului se țin cu majoritatea membrilor, adică cu cel puțin şase membri şi hotărârile se iau cu majoritatea membrilor prezenți, în caz de paritate, votul preşedintelui preponderează.

În caz când va lipsi de la şedință preşedintele sau vicepreşedintele, atunci şedința va fi prezidată de unul din membrii prezenți ales cu majoritatea votului celor prezenți.

Art. 16. Pentru ca cineva să fie ales membru în comitet, trebuie să îndeplinească următoarele condițiuni:
a) Să aiba vârsta de 25 ani împliniți; b) Să nu fi fost condamnat pentru vreo faptă infamantă; c) Să fie persoană morabilă; d) Nu pot face parte din acelaşi comitet, tatăl împreună cu fiul şi frații fie chiar vitregi.

Art. 17. În locul membrilor demisionați, decedați sau celor care vor fi considerați demisionați conform art. 13 al<iniat> ultim, vor trece din supleanți din ordinea lor de pe listă.

Art. 18. Dacă numărul membrilor aleşi se reduce la mai puțin de doi după ce se va fi completat cu supleanți, atunci comitetul se consideră dizolvat şi se va proceda la noi alegeri.

Dacă membrii consiliului astfel reduşi la numărul de patru, vor lipsi nemotivat de la patru şedințe consecutive, la care au fost formal convocați, se va considera de asemenea dizolvat.

Art. 19. După expirarea termenului, vechiul comitet poate fi reales.

Art. 20. Membrii comitetului sunt onorifici şi solidari răspunzători de pagubele cauzate comunității.

Art. 21. Orice membru al comitetului care va suferi o pedeapsă infamantă sau care va aduce vreun prejudiciu intereselor comunității, va fi îndepărtat din comitet cu majoritatea voturilor.

Art. 22. Comunitatea nu se va putea desființa, cu oricâți membri ar rămâne.

ATRIBUȚIUNILE COMITETULUI

Art. 23. Comitetul are urmă toarele atribuțiuni:
a) Întocmeşte bugetul general al comunității şi-l supune aprobării adunării generale; b) Decide în chestiunile ce sunt diferite de către delegați; c) Numeşte şi supraveghează pe toți funcționarii comunității; d) Rezolvă petițiunile de orice natură adresate comunității; e) Hotărăşte în ultimă instanță şi scuteşte pe pauperi de taxe; f) Primeşte donațiuni în numele comunității; g) Majorează şi reduce salariile funcționarilor comunității în limita prevederilor bugetare; h) Administrează şi supraveghează averea comunității; i) Convoacă adunarea generală pentru alegeri sau pentru orice alte chestiuni excepționale; j) Închiriază, construieşte, vinde prin licitație publică la sediul comunității; de asemenea orice reparațiuni care vor trece de 5000 lei, se vor face tot prin licitație publică, vânzările, cumpărările, ipotecile şi construcțiunile de imobile noi nu se pot face decât cu aprobarea adunării generale; l) În intervalul de timp dintre două adunări generale, comitetul poate face împrumuturi până la suma de lei 10.000, maximum, fără aprobarea adunării generale; m) Comitetul nu poate da bani cu împrumut; n) Fixează ordinea de zi a adunării generale; o) Fixează contribuțiunile trimestriale ale membrilor comunității, atunci când se va găsi necesar a se recurge la cotizații, întrucât în prezent comunitatea îşi satisface nevoile băneşti din veniturile imobilelor; p) Comitetul va alcătui lista alegătorilor care poate fi completată după cererile celor omişi oricând, până în ziua alegerii. Asupra oricăror chestiuni relative, la înscrieri hotărăşte comitetul, cu apel la adunarea generală următoare. Comitetul va îngriji ca să ia ființă un comitet şcolar al comunității după normele prevăzute în legea comitetelor şcolare.

ATRIBUȚIUNILE PREŞEDINTELUI

Art. 24. Preşedintele comitetului comunității are următoarele atribuțiuni: a) Convoacă şi prezidează şedințele comitetului; b) Supraveghează exacta îndeplinire a deciziunilor comitetului; c) Verifică registrele şi casa comunității; d) Rezolvă şi semnează corespondența comunității; e) Reprezintă comunitatea singur sau împreună cu alți membri ai comitetului în justiție şi în fața tuturor autorităților publice, administrative, fiscale, etc., fie în persoană, fie prin procurator; f) Comitetul poate delega şi un alt membru din comitet pentru a reprezenta comunitatea în justiție şi în fața tutror autorităților administrative, fiscale, etc.; g) Preşedintele va putea delega cu executarea atribuțiunilor sale în parte sau în total pe orice persoană din comitet, însă cu aprobarea comitetului, în chestiunile în care angajează băneşte comunitatea; h) Preşedintele are facultatea de a efectua cheltuieli până la suma de lei 5000 (cinci mii), maximum, fără decizunea prealabilă a comitetului, urmând ca ulterior să le

supună ratificării lui, nu are însă dreptul să mai ordonanţeze altă sumă înainte de aprobarea cheltuelei precedente; i) Preşedintele poate convoca comitetul în şedinţă extraordinară, ori de câte ori va fi nevoie.

ATRIBUȚIUNILE VICE-PREŞEDINTELUI

Art. 25. Vicepreşedintele comitetului, are în lipsa preşedintelui din localitate, sau de la o şedinţă convocată de el aceleaşi atribuţiuni ca şi preşedintele.

SECRETARUL

Art. 26. Secretarul se alege din sânul comitetului sau se numeşte din afară, însă în acest caz va fi cu plată. El contrasemnează toate actele emanate de la comunitate şi îngrijeşte ca toate hotărârile comitetului sau ale adunării generale să fie consemnate printr-un registru special. El păstrează arhiva şi sigiliul comunităţii; comitetul va fi obligat să ţină următoarele registre:
Registrul pentru adunările generale, registrul de decizii pentru comitetul comunităţii, registrul de intrare şi ieşire, registrul de constatări pentru Muftiu şi cenzori, registrul inventar, registrul de experţi şi registrul de ordonanţe.

Registrele vor fi numerotate, sigilate, şnuruite şi parafate de Muftiul judeţului.

CASIERUL

Art. 27. Casierul va fi numit cu salariu, din persoane solvabile şi care se bucură de reputaţie bună în societate. El trebuie să depune o garanţie de 20.000 (douăzeci de mii) lei, sau să fie garantat de două persoane solvabile.

Art. 28. Casierul va încasa cu îndeplinirea tuturor formalităţilor veniturile instituţiunilor comunităţii sub orice formă sau titlu. El va face plăţile contra mandatelor emise şi semnate de preşedinte sau loctiitorul său şi contrasemnate de secretar, menţinându-se pe ordonanţă numărul şi data deciziei comitetului.

Art. 29. Casierul nu va putea ţine în casa comunităţii mai mult de 15.000 (cincisprezece mii) lei, în afară de lefurile funcţionarilor, iar suma ce va fi depăşită, se va depune la o instituţie bancară din localitate cu aprobarea comitetului.

Art. 30. Ridicarea sumelor depuse la bancă se va efectua de către casier cu aprobarea comitetului.

Art. 31. Casierul este obligat a aduce la cunoştinţa comitetului orice întârziere a vreunei încasări spre a se lua măsurile cuvenite. Casierul este obligat a ţine un registru de casă şi un chitanţier aşus.

CENZORII

Art. 32. Atribuţiunile cenzorilor sunt:
a) Să verifice casa cel mult o dată pe lună, consemnând rezultatul într-un registru special înfiinţat şi care se va păstra în casa comunităţii; b) Să convoace adunarea

generală extraordinară, când vor găsi necesar şi când vor afla că afacerile comunităţii suferă din cauza comitetului. Convocarea adunării însă nu o poate face decât doi cenzori împreună; c) Să facă raport adunării generale ordinare despre gestiunea comitetului; d) Muftiul judeţului este organul suprem de control al comunităţii şi are dreptul de a controla casa comunităţii, independent de celelalte organe ale comunităţii, de a supraveghea bunul mers al comunităţii, al şcolilor, al geamiilor şi de a convoca adunarea generală, când va constata că comitetul lucrează în contra intereselor comunităţii, spre a raporta cele constatate.

ADUNĂRILE GENERALE

Art. 33. Adunările generale sunt de două feluri: ordinare şi extraordinare. Adunările generale se ţin în prima duminică din luna ianuarie a fiecărui an şi au următoarele atribuţiuni:

a) Descărcarea comitetului de gestiunea anului precedent.

b) Aprobă, discută şi modifică bugetul comunităţii.

c) Se pronunţă asupra tuturor chestiunilor supuse de comitet ce nu sunt date în căderea sa.

d) Aprobă listele de contribuţiuni fixate de comitet.

e) Dizolvă comitetul dacă va găsi întemeiată propunerea de dizolvare făcută de Muftiul judeţului sau de comitetul cenzorilor.

Art. 34. Celelalte adunări convocate sunt extraordinare.

Art. 35. Adunările extraordinare sunt convocate de comitetul de cenzori, de Muftiul judeţului, precum şi de un număr de 50 membri ai comunităţii, ori de câte ori va fi nevoie. Convocarea se va face după procedura prevăzută în legea şi regulamentul persoanelor juridice.

Art. 36. Dacă la prima convocare nu se prezintă cel puţin jumătate plus unu (majoritatea absolută) din membrii comunităţii trecuţi în registrul respectiv, adunarea nu va ţine şedinţă şi se va amâna la noua convocare, ce nu poate fi mai depărtată de 15 zile; adunarea va ţine şedinţă şi va decide cu majoritatea absolută a celor prezenţi, oricare va fi numărul lor.

ALEGERI

Art. 37. Alegerea comitetului comunităţii se face la fiecare patru ani, prin aclamaţie sau prin vot secret după normele prevăzute la art. 6.

Art. 38. Convocarea adunării generale pentru alegeri se va face cu 15 zile înainte de expirarea mandatului vechiului comitet de către Muftiul judeţului.

Art. 39. În caz când comitetul se dizolvă sau demisionează înainte de expirarea mandatului, se va numi de către Muftiu o comisie interimară compusă din 5 persoane prezidată de Muftiu care va gira afacerile comitetului, cel mult una lună de zile în care interval se va alege noul comitet; comisia interimară are aceleaşi atribuţiuni ca şi un comitet ales.

Art. 40. În ambele cazuri, adică atât în cazul art. 38 cât şi în cazul art. 39, comisiunea interimară va pregăti operaţiunile pentru alegeri şi va efectua alegerea

cu vot secret. Alegerea va fi prezidată de cadiul județului, iar în caz de împedicare, de către Muftiul județului sau de un reprezentant al Muftiului.

Art. 41. Biroul alegerii va folosi lista nominală a persoanelor cu drept de vot, alcătuită de comitet, conform art. 23 al<iniatul> final şi va tipări buletine de alegeri, care se vor distribui alegătorilor dacă va fi cazul.

Art. 42. Listele de candidați se vor depune la secretar, sau la Muftiu, sub luare de dovadă cu cinci zile înainte de data alegeri împreună cu suma necesară la tipărirea buletinelor. Propunerea candidaturii va fi semnată de 15 alegători; în caz când se refuză primirea propunerii de candidaturi ea se va notifica Muftiului prin portărei şi în acest caz termenul de mai sus se reduce la 3 zile.

Art. 43. Secretarul biroului de alegeri va întruni toate listele prezentate şi le va da la tipărit; fiecare listă va purta un semn distinctiv.

Art. 44. Aceste semne sunt: un triunghiu, un cerc, două triunghiuri suprapuse (stea în şase colțuri), un pătrat, o semilună şi un drapel, toate în linii simple.

Art. 45. Dimensiunile acestor semne vor fi ca şi la semnele prevăzute în legea electorală pentru adunarea deputaților.

Art. 46. Au drept de vot toți membrii comunității, înscrişi conform art. 4 din prezentul statut.

Art. 47. Noul comitet va alcătui şi un regulament al acestui statut.

Art. 48. Un exemplar al prezentului statut, după ce va rămâne definitiv prin aprobarea tuturor forurilor competente, se va înainta Ministerului Instrucțiunii Publice şi al Cultelor spre satisfacerea cerințelor art. 51 din Legea pentru regimul general al cultelor din 22 Aprilie 1928.

Art. 49. Oriunde nu dispune prezentul statut, se va aplica legea. Ultima pentru persoanele juridice.

No.Crt.	Numele şi Prenumele	Cetățenia	Profesia	Domiciliul	Semnătura
1.	Iusuf Ablai	română	comer<ciant>	Medgidia	
2.	Ferat Abdula	”	învățător	”	
3.	Hafuz Latif	”	hatip	”	
4.	Ismail Gemadin	”	comer<ciant>	da	
5.	Iusuf Asan	”	”	”	
6.	Ibraim Benlişa	”	meseriaş	”	
7.	Iaia Zecheria	”	”	”	
8.	Ilias asan	”	”	”	
9.	Riza Hagi Veli	”	”	”	
10.	Iliaz Apaz	”	plugar	da	
11.	Aziz Apaz	”	”	”	
12.	Asan Cherim	”	”	”	

13.	Izet Apaz	”	”	”	
14.	Abduraim Selim	”	”	”	
15.	Şucri Caiali	”	”	”	
16.	Seit Amet	”	”	”	
17.	Sadâc Memet	”	”	”	
18.	Murat Molamet	”	”	”	
19.	Aziz Calvet	”	”	”	
20.	Salim Omer	”	”	”	
21.	Bechir Zecheria	”	”	”	
22.	Iusuf Alim	”	”	”	
23.	Soiun Memet	”	”	”	
24.	Ionus Anis	”	”	”	
25.	Abdul Amit Caiali	”	muncitor	”	

Redactat de mine, atest identitatea părților:
Ioan N. Mihail
Avocat

SJAN Constanța, fond Tribunalul Județean Constanța, dosar 1218/1931, f. 6-9.

2

1932 ianuarie 21, Constanța. *Sentința civilă nr. 15 bis* a Tribunalului Județean Constanța prin care se acordă Comunității Musulmane din Medgidia personalitatea juridică şi se autorizează funcționarea ei pe baza Actului constitutiv şi a Statutului.

Jurnalul nr. 795
Sentința Civilă nr. 15 bis

Tribunalul Județului Constanța Secția I-a
Sentința Civilă nr. 15 bis
Audiența publică din 21 ianuarie 1932
Preşedenția dlui V. Poltzer, Jude Preşedinte
Membru asesor dl. F. Triandafil, Jude de şedință
Ministerul Public reprezentat prin dl. Procuror V. Constantinescu

S-a luat în cercetare cererea înreg. la nr. 349OT/1931, prin care Comunitatea Musulmană din Medgidia, prin împuternicitul său dl. Refic Hafuz Latif, cere a se acorda numitei comunități calitatea de personalitate juridică în baza actului constitutiv autentificat de Judecătoria de Ocol Medgidia la nr. 181/1931.

La apelul nominal făcut a răspuns dl. Refic Hafuz Latif personal asistat de dl. avocat Al. Şteflea.

Procedura fiind constatată completă s-a dat citire actelor dosarului.

Reprezentantul numitei asociaţiuni a cerut admiterea cererii astfel cum este formulată şi a se da cuvenita autorizare a funcţionării acordându-se personalitatea juridică, totodată depunând în instanţă înscris un adaos la statutele şi actul constitutiv.

Dl. Prim Procuror, în concluziuni cere admiterea cererii şi a se acorda personalitatea juridică acestei comunităţi.

Tribunalul:

Asupra cererii înreg. la nr. 34901/1931, prin care Comunitatea Musulmană din Medgidia prin reprezentantul său dl. Refic H. Latif, cere a se acorda numitei asociaţiuni calitatea de persoană juridică pe baza statutului şi actului constitutiv aut. la nr. 181/1931, de Judecătoria Ocol Medgidia.

Având în vedere actele din dosar, susţinerile reclamantei şi concluziunile dlui. Prim Procuror.

Având în vedere că prin actul constitutiv şi statutele autentificate de Judecătoria Ocol Medgidia s-a constituit o comunitate Musulmană, purtând denumirea de Comunitatea Musulmană din Medgidia, cu reşedinţa în oraşul Medgidia, strada General Poetaş nr. 14 (localul şcolii musulmane), cu scopul şi menirea acestei asociaţiuni de a reprezenta populaţiunea musulmană şi a apăra interesele ei în faţa tuturor autorităţilor publice de stat. De a întreţine geamiile şi şcolile existente, precum şi de a subvenţiona şi crea noi instituţiuni culturale, religioase, economice şi de asistenţă socială.

Având în vedere că, copii după citatele acte au fost înapoiate Ministerului Instrucţiunii Publice şi al Cultelor şi Ministerului Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale, conform art. 3 şi 89 din Legea pentru persoanele juridice şi art. 11 din Regulamentul aceleiaşi legi, pentru a se da avizul, şi Ministerul Muncii cu adresa nr. 31196/1931, a avizat favorabil pentru a fi recunoscută persoană juridică numita comunitate, iar Ministerul Instrucţiunii şi Cultelor cu adresa nr. 175847/15821 din 20 noiembrie 1931, de asemenea a avizat favorabil pentru recunoaşterea acestei comunităţi ca persoană juridică, cu menţiunea ca să se insereze în statute că acea comunitate se va supune dispoziţiunilor Regulamentului asupra legii pentru regimul cultelor, care se va face pentru reglementarea cultului musulman.

Având în vedere că constituitorii sus-citatei asociaţiuni, conformându-se avizului Ministerului Instrucţiunii au întocmit un adaos la statutele şi actul constitutiv – depus la dosar – astăzi în instanţă, prin care înţelege a se supune tuturor dispoziţiunilor legale şi regulamentare privind regimul cultelor şi în special dispoziţiunilor din regulamentul care va reglementa regimul cultului musulman.

Având în vedere că din toate acestea din actele depuse în cauză, cercetate în Camera de Consiliu se constată că statutele şi actul constitutiv, compunerea organelor de direcţie şi administraţie nu contravin la dispoziţiunile Legii pentru persoanele juridice.

Că aşa fiind, urmează ca potrivit art. 3 şi 89 din sus-citata lege şi 14 din regulamentul ei, a se acorda calitatea de persoană juridică sus-numitei comunităţi şi autoriza funcţionarea şi ordonându-se în acelaşi timp înscrierea în registrul respectiv.

Pentru motivele care se vor vedea
În unire cu concluziile dlui. Prim Procuror
În virtutea legii
Hotărăşte

Admite cererea înreg<istrată> la No. 34901/1931 şi, în consecinţă:

Acordă Comunităţii Musulmane din Medgidia, judeţul Constanţa str. General Poetaş No. 14, calitatea de personalitate juridică şi autoriză funcţionarea ei, pe baza actului constitutiv şi a statului autentificat de Judecătoria de Ocol Medgidia la No. 189/1931 şi aceluiaşi statut modificat în urma adaosului depus înscris la dosar.

Ordonă înscrierea numitei persoane juridice în registrul respectiv ţinut de acest tribunal.

Şentinţa cu apel.

Dată şi cititată în şedinţă publică transformată Cameră de Consiliu azi 21 Ianuarie 1932.

V.P.
F.Tr. ss indescifrabil
ss indescifrabil

Grefier,
ss indescifrabil

SJAN Constanţa, fond Tribunalul Judeţean Constanţa, dosar 1218/1931, f. 26.

3

1932 martie 7, Bucureşti. Adresă a Direcţiei Muncii – Serviciul organizării şi ocrotirii muncii din cadrul Ministerului Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirii Sociale prin care solicită preşedinteluii Tribunalului Judeţean Constanţa să-i comunice dacă s-a acordat personalitate juridică Comunitătii Musulmane din Medgidia şi, după caz, să dispună trimiterea unei copii a deciziei de înscriere, un exemplar din Statut şi un exemplar din Actul constitutiv.

MINISTERUL MUNCII, SĂNĂTĂŢII ŞI OCROTIRILOR SOCIALE.
DIRECŢIA MUNCII.
Serviciul organizării şi ocrotirii muncii
Nr. 10454 – 7 Mar<tie> 1932

DOMNULE PRIM PREŞEDINTE,

Avem onoare a vă ruga să binevoiţi a ne comunica dacă s-a acordat personalitatea juridică Comunităţii Musulmane din Medgidia, jud<eţul> Constanţa,

pentru care Ministerul Muncii şi-a dat avizul către acel tribunal prin adresa No. 31196 din 11 Septembrie 1931.

Totodată, vă rugăm ca, în cazul când numita comunitate a dobândit această calitate, să binevoiţi a dispune - conform art. 18 al<iniatul> b din Regulamentul legii persoanelor juridice -, să ni se trimită:

1. copie după decizia de înscriere
2. un exemplar din statute şi
3. " " " actul constitutiv cu menţiunea prevăzută de ultimul aliniat al art. 17, acelaşi regulament.

DIRECTOR GENERAL,
ss indescifrabil

DIRECTOR,
ss indescifrabil

Referat
Prin sentinţa civilă 15 bis/932
s-a acordat calitatea de persoană
juridică a Comunităţii Musulmane Medgidia.

D-LUI PRIM PREŞEDINTE AL TRIB<UNALULUI> CONSTANŢA SECŢIA I

SJAN Constanţa, fond Tribunalul Judeţean Constanţa, dosar 1218/1931, f. 1.

Archive Highlights on the Muslim Community of Medgidia in yhr Interwar Period

Abstract

Having reached a higher level of development in the interwar period, Medgidia Muslims, mostly ethnic Tatar, in the sense of defending better their interests and achieving their goals, formed an organization called the Muslims Community of Medgidia. Therefore, on April 29th, 1931 the General Assembly voted its status and decided to initiate steps for recognition of legal personality. Now all was elected for a term of four years a Board comprising of: Refic H. Latif-Chairman, Abdul Gani Regep – Vice President, Hagi Zaid Acai – secretary, Şefchet Alim – cashier, Gemil Omer, Mobin Septar, Şucri Ibraim, Said Ali H. Mustafa and Bechir Zacheria – members, Aziz Apaz and Abi Acmola – alternates, Idris Abdul Gani and Iusuf Asan – auditors, Seidamet Abdulamit and Rustem H. Mamut – alternate auditors.

According to statute, the Muslim Community of Medgidia was meant to represent and defend members' interests before all public authorities to maintain

existing mosque and schools and to subsidize and create new cultural, religious, economic and social institutions.

On January 21st, 1932, by civil sentence no. 1561 issued by Constanta Court – Division I, was granted to the Muslim Community of Medgidia, county of Constanta, the quality of legal entity and has been authorized its running based on the constituent document authenticated by Medgidia Law Court with no. 189/1931.

Sheding to light and examining the documents that have been the foundation of this organization gives us the opportunity to know better the activity of Turco-Tatar Muslims of Medgidia in the interwar period.

Aspecte social-economice privind comunitatea turco-tătară din Dobrogea (1900-1914) reieşite din documente de arhivă

STELIAN DUMITRESCU

Prezenta comunicare se bazează, în primul rând, pe documente de arhivă, din Serviciile Județene Constanța și Tulcea, ale Arhivelor Naționale Istorice Centrale din Bucureşti. Subliniez că din documentele menționate, am extras referiri legate de comunitatea turco-tătară, în general, dar și cazuri individuale. Aspectele se referă la: efectele secetei prelungite din Dobrogea care a durat circa 10 ani, perioadă în care s-a încercat, printre altele, culturi noi, ca de exemplu cea a bumbacului, care mai fusese experimentată în timpul administrației otomane, participarea confesiunilor existente la acțiuni inițiate de administrația locală pentru a aduce ploaia binefăcătoare, sursele de apa potabilă existente, exproprieri datorate modernizării portului și orașului Constanța paralel cu persistența caracterului oriental al Dobrogei în general, unele consecințe legate de deposedările imobiliare rurale începute în primăvara anului 1903.

*

Seceta din Dobrogea, semnalată la sfârşitul secolului trecut și care a persistat până în 1909 inclusiv[1], venea să amplifice greutățile deja existente în agricultură, datorate în mare parte și mijloacelor rudimentare de a lucra pământul, situație în fapt neîmbunătățită prin intervenția statului nici după 1878[2]. Pe acest fond au existat și încercări – unele cu bune rezultate – de introducere a noi soiuri de viță de vie, mai rezistente la boli și mai productive, a culturii de soia, extinderea plantațiilor de duzi pentru creşterea viermilor de mătase, precum și cultura bumbacului. Prin adresa nr. 94606 din 9 decembrie 1898 a Ministerului Industriei Comerțului și Domeniilor către prefectul de Tulcea[3] se recomandă analizarea cererii lui Ioan Comănescu din Bucureşti, prin care acesta solicita să i se vândă

[1] Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale, fond Primăria Constanța, dosar 81/1901, f. 10 și 10 verso*; Expunerea situațiunei județului Constanța pe 1905 (Prefect col. M. Capşa*), Constanța, 1905, p. 43; *Expunerea situațiunii județului Tulcea pe anul 1910 (Prefect I. C. Athanasiu*), Tulcea, 1910, p. 16.

[2] *Expunerea situațiunei județului Tulcea pe anul 1909 (Prefect I. C. Athanasiu)*, Tulcea, 1909, p. 7.

[3] Serviciul Județean Tulcea al Arhivelor Naționale, fond Prefectura județului Tulcea, serviciul administrativ, dosar 6/1898-1899, f. 38.

200 ha de teren, situat în valea dintre satul Enichioi (azi M. Kogălniceanu) și comuna Hagighiol (azi Agighiol) pentru a cultiva bumbac și duzi necesari creşterii viermilor de mătase, petiționarul motivând printre altele că s-a ocupat de aceste culturi, studiind îndeosebi pe cea a bumbacului în mai multe localități din Asia. Prin contractul semnat la 25 februarie 1900, Ioan Comănescu se obliga ca pe cele 100 ha cumpărate să înceapă cultura bumbacului chiar din acel an. Rezultatele nu au fost cele aşteptate, deoarece pe de o parte, noul proprietar cultiva pe acel teren de 3 ani mai mult grâu și mei decât bumbac, iar pe de altă parte bătrânii din zonă susțineau că în acelaşi loc s-a încercat cultura bumbacului și în ultimii ani ai administrației otomane, dar fiindcă nu s-au obținut bune rezultate, s-a renunțat la aceste încercări[4].

În momente grele, pricinuite de seceta prelungită se participa în comun, indiferent de convingerile confesionale, la acțiuni inițiate de administrația locală și bazate pe mentalitatea și starea de spirit a populației. Prin adresele din 15 mai 1901, primăria oraşului Constanța invita cele două școli de băieți și cele două de fete, gimnaziul „Mircea", muftiul județului și preşedinții comunităților elenă, israelită, armeană și bulgară să participe în ziua de miercuri , 16 mai ora 10:00 la oficierea în biserică a unei slujbe de rugăciune pentru ploaie, „…de unde procesiunea religioasă va porni spre câmp afară din barierele oraşului" [5]. Se sublinia în adrese că seceta a îngrijorat pe cultivatori și privirea tuturor este îndreptată spre ceruri, implorând mila Celui A-tot Puternic, pentru a trimite peste câmpii o ploaie binefăcătoare. Procesiunea religioasă era justificată prin faptul că locuitorii resimțeau urmările unui an secetos ca cel de la 1899. Prefectul de Tulcea descriind starea județului influențată de seceta persistentă și în 1909, insista printre altele ca cele 53 de cişmele din tot județul, construite și rămase din timpul administrației otomane să fie reparate[6], fapt ce reprezintă grija administrației locale față de aceste surse, aceasta fiind o dovadă de continuitate. Cu acelaşi prilej se menționa și existența în județ a 2511 puțuri cu apă, fără să se arate când și cine le-a construit. În Cadrilater prin anii '30 se semnala încă existența numeroaselor cişmele turceşti, care în majoritate au fost construite prin secolul al XVI-lea, aşa cum reieşea din inscripțiile de pe unele dintre ele[7]. Pentru județul Constanța, neavând o situație exactă a surselor de apă existente la începutul secolului trecut, amintim totuşi că documente de arhivă ne arată preocupările autorităților locale ale oraşului Constanța – în condițiile secetei și ale creşterii numărului de locuitori – în ce priveşte calitatea apei potabile provenită din principala sursă de la Caragea Dermen[8]. De asemenea, tradiția orală păstrează și în anii noştri printre locuitorii

[4] *Dare de seamă prezentată Consiliului județean (Prefect Luca Ionescu)*, Tulcea, Bucureşti, 1904, p. 104-105.

[5] Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale, fond Primăria Constanța, dosar 8/1901, f. 10 și 10 verso.

[6] *Expunerea situațiunei județului Tulcea pe anul 1909*…., p. 30.

[7] Valerian Petrescu, *Urme turcești în Cadrilater,* în"Analele Dobrogei" anul XIII-XIV, 1932-1933, p. 56.

[8] Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale, fond Primăria Constanța, dosar 27/1901, f. 17, 18, 19, 20; dosar 33/1904, f. 28.

satului Vadu (fost Caraharman) jud. Constanța, atât amintirea unei bune înțelegeri între români și turci[9], cât și existența la începutul secolului trecut, între zidurile dărâmate ale fostei cetăți Karaharman[10], (construită în prima jumătate a secolului al XVII-lea)[11] a unei fântâni numită de localnici „fântâna de la cetate" a cărei apă limpede și rece a fost folosită până în anii '50, când din cauza vechimii și neglijenței, ea s-a astupat[12].

*

Extinderea şi modernizarea portului Constanța[13], presupuneau și exproprieri ale unor locuitori ai oraşului. Astfel, într-un tabel cu cei expropriați de către Ministerul Lucrărilor Publice, figurează printre cei 10 locuitori și un musulman, pe nume Ibram Efendi[14]. În legătură cu acesta, din declarația tip, semnată de el, de primar și secretar, rezultă că a fost expropriat de o suprafață de 3962,12 m.p. și de o casă de zid de 72 m.p. Pentru suprafața de 3962,12 m.p. plantată cu vie și pomi, proprietarului i se fixează o despăgubire de 25.272 lei și 72 bani, iar pentru casa de zid suma de 1500 lei[15]. Din acelaşi dosar aflăm şi despre creşterea prețului de vânzare la un m.p. de teren pe malul mării și portului în acel an 1907. Din cererea unui expropriat (nemusulman) rezulta că prețul crescuse de la 5 la 15,20 lei/m.p., motiv pentru care el solicita primăriei să fie despăgubit la prețul de 7,50 lei/m.p[16].

Creşterea numărului de locuitori – în primul rând prin încurajarea stabilirii românilor[17]- și extinderea oraşului în partea de nord a zonei peninsulare[18] vor determina administrația locală să decidă printre altele, schimbarea unor denumiri de străzi sau locuri publice și mutarea cimitirelor confesiunilor existente la o distanță mai mare de oraş. Astfel, în şedința Consiliului local din 16 septembrie 1902 un consilier constata: „Mergând pe stradele orașului nostru rămâi surprins de numirile fantastice ce port ca: strada Pescarilor unde nu trăiește și nici că a trăit vreodată un pescar; strada Comercială, strada Mahomedană, pe care nu șade decât

---

[9] Arhiva Primăriei comunei Corbu, jud. Constanța, dosar 334/1985, f. 10, 11, 12.

[10] *Ibidem,* f. 3.

[11] Stelian Dumitrescu, Monografia istorică a localității Vadu, comuna Corbu, jud. Constanța (lucrare dactilo), p. 60.

[12] Arhiva Primăriei Corbu, jud. Constanța, dosar 334/1985, f.3, 10.

[13] Valentin Ciorbea, Nicoleta Stanca, *Portul Constanța – Tradiție, actualitate și perspective,* în *Portul Constanța între tradiție actualitate și perspective (*coordonator prof. univ. dr. Valentin Ciorbea), Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime, Constanța, 2007, p. 213-223. Mărturii contemporane despre rolul portului Constanța , în Stoica Lascu, *Importanța și rolul portului Constanța în propășirea țării- în lumina unor mărturii de epocă,* în *Portul Constanța între tradiție actualitate și perspective*....p. 55-61; Despre evoluția istorico-geografică a orașului Constanța vezi, Vasile Nicoară, *Dobrogea, spațiu geografic multicultural*, Editura „Muntenia", Constanța, 2006, p. 188-190.

[14] Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale, fond Tribunalul Județului Constanța, sectia I, dosar 300/1907, f. 1 verso.

[15] *Ibidem,* f. 7, 43, 96, 97.

[16] *Ibidem,* f. 144.

[17] *Ibidem,* fond Primăria Constanța, dosar 1/1900, f. 147; dosar 33/1901, f. 63 , 63 verso.

[18] *Ibidem,* dosar 31/1902, f. 77, 77 verso.

un singur mahomedan la geamie, strada Romană, pare ca am fi într-un oraş chinez etc. Apoi vine strada Mitologie, cu care noi nu avem nici o legătură” [19]. Față de aceste propuneri, primarul, în general, își dă acordul, obiectând însă că schimbarea deodată a denumirilor ar crea perturbări mari în oraş[20]. Într-o altă şedinţă a Consiliului local, din 27 noiembrie 1901, primarul Constanţei propusese schimbarea denumirii grădinii publice Beledie (tc. *Belediye* = municipalitate) „…cu «Gradina Mircea Vodă» în amintirea marelui domn care a stăpânit aceasta provincie…”[21], schimbare ce va fi adusă la cunoştinţa populaţiei prin presa locală[22].

*

Prin decretul regal nr. 3343 din 27 octombrie 1893, începând cu 1 ianuarie 1900, un nou cimitir destinat tuturor religiilor existente (ortodoxă, catolică, protestantă, armeană, musulmană) s-a dat în folosință în Constanța întrucât cele vechi se găseau la o apropiere prea mare de oraş[23]. Această remarcă a fost făcută de ajutorul de primar în şedinţa Consiliului local din 25 martie 1902, deoarece la acea dată cimitirul israelit continua să existe la marginea oraşului, contrar decretului regal amintit. Inițiativa cimitirului pentru toate riturile a administrației locale, merită cel puțin o atenție deosebită. Despre cimitirul musulman din orașul Tulcea, din documente de arhivă , aflăm că la 1910 el se găsea pe vechiul amplasament, primăria fiind de părere că pentru orice siguranță, comunitatea turco-tătară ar fi de dorit ca să îl împrejmuiască[24].

*

Cu toate că au fost alocate mari investiții în obiective de interes național și public, la care se adaugă eforturile administrației locale – așa cum am văzut în cazul orașului Constanța – de modernizare, de occidentalizare, Dobrogea îşi păstra caracterul oriental. Acest aspect este ilustrat de N. Iorga, care în călătoria sa prin Dobrogea descrie localități printre care: Măcin, Tulcea, Babadag, Cogealac, Canara (azi Ovidiu), Constanța, Mangalia, Cernavodă. Descriind orașul Cernavodă cu noile clădiri: hoteluri din piatră și lemn, fabrica de lângă debarcader, sediul administrativ și locuințele funcționarilor și ofițerilor români etc. face următoarea remarcă: „Dar, cu toate aceste noutăți de clădiri, de porturi, de limbă, cât de mult s-a păstrat caracterul oriental, turcesc al Cernavodei, care, în ciuda numelui ei slav, era un cuib de turcime!” [25].

---

[19] *Ibidem,* f. 105.

[20] *Ibidem,* f. 105, 106.

[21] *Ibidem,* dosar 33/1901, f. 149 verso.

[22] Vezi „Farul Constanței” anul XXI, nr. 37 din 15 decembrie 1901, p. 2.

[23] Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale, fond Primăria Constanța, dosar 31/1902, f. 68.

[24] Serviciul Județean Tulcea al Arhivelor Naționale, fond Prefectura Județului Tulcea, serviciul administrativ, dosar 14/1910, f. 6 verso.

[25] Nicolae Iorga, *România așa cum era până la 1918, II. Moldova și Dobrogea,* Bucureşti, 1940, p. 235; „Cernavada”, anul II, nr. 2 din 15 februarie 1929, p. 1.

*

În legătură cu proprietatea imobiliară rurală, o problemă care va preocupa administrația locală și centrală, cu consecințe negative asupra multor proprietari de pământ a fost legată de deposedările „în masă” , începute în primăvara anului 1903[26]. Situația a fost amplificată și de neglijența sau abuzurile unor funcționari locali, ceea ce a dat naştere multor nemulțumiri, provocând chiar emigrări[27]. Deposedările din primăvara anului 1903 (mare parte din ele proveneau ca urmare a emigrărilor, a neplătirii răscumpărărilor stabilite sau a dijmei)[28], se făceau pe baza unor tabele, de multe ori neverificate amănunțit de către agentul domenial sau primar, tabele care înaintate ministerului erau urmate de pronunțarea deposedării[29]. Nemulțumirile create de acest sistem al deposedării vor determina pe mulți locuitori ai satelor să ceară ministrului domeniilor să se revină asupra drepturilor anterioare de proprietate[30]. În urma memoriilor semnate de sătenii nemulțumiți și chiar a insistențelor prefectului de Tulcea, la 1904, pe lângă Ministerul Domeniilor[31], la fața locului se vor deplasa comisii care vor încerca să soluționeze situația existentă. Trebuie să subliniem că majoritatea deposedărilor au avut loc în rândul românilor, dar, aşa cum reiese din presa locală a vremii, precum și din documente de arhivă, ele au vizat și locuitori musulmani. Spre sfârşitul anului 1904 o comisie de revizuire formată ad-hoc ajunge la concluzia că în Dobrogea existau 14 feluri de stăpânire rurală. Ziarul local „Dobrogea jună” din 30 ianuarie 1905 publica pe prima pagină sub titlul *Proprietatea imobiliară rurală și deposedările de pământ din Dobrogea* concluziile comisiei de revizuire concretizate în cele 14 puncte sau paragrafe[32]. La Tribunalul Județului Constanța – care avea

[26]„Dobrogea jună”, anul I, nr. 4 din 1 ianuarie 1905, p. 1.

[27]*Idem.*

[28]*Dare de seamă prezentată Consiliului județean (Prefect Luca Ionescu)*...p. 126. De văzut prevederile legii din 1882 în „Monitorul Oficial” nr. 3 din 3 aprilie 1882, p.42-44; Despre modificări ale legii respective, din 1884, 1885, 1889 și 1893, vezi Vasile M. Kogalniceanu, *Dobrogea 1879-1909. Drepturi politice fără libertăți,* București, 1910, p.322-330; În legatură cu teritoriile românești aflate sub administrație otomană și formele de proprietate funciară din Dobrogea înainte de 1878, vezi Mihai Maxim, *Teritorii românești sub administrație otomană în secolul al XVI-lea* (I) „Revista de istorie”, t. , 36, nr. 8 , 1983, p.806-815; Idem, *Teritorii românești....(II*), „Revista de istorie”, t. , 36, nr. 9, 1983, p. 880-882, 885-886; Prof. univ. dr. Tahsin Gemil, *Regimul timariot și aplicarea lui în ținuturile românești administrate de Poarta otomană,* Universitatea „Ovidius” Constanța. Facultatea de istorie, Ovidius University Press, Constanța, 2004, p. 62-69.

[29]„Dobrogea jună”, anul I, nr.4 din 1 ianuarie 1905, p. 1, unde este redat și cazul primarului din comuna Biulbiul (azi Ciocârlia), plasa Medgidia, care, fiind „Român cu știință de carte, a subscris tabelul în care se declara pe sine „dispărut” din comună și ca atare a fost deposedat”.

[30]*Ibidem,* nr. 5 din 9 ianuarie 1905, p.1-2.

[31]*Dare de seamă prezentată Consiliului județean (Prefect Luca Ionescu)* ....p. 126-127. Nemulțumirile legate de deposedări vor crea situații tensionate la sate ajungându-se la tulburări, chiar revolte în preajma anului 1907, vezi *Mişcarea muncitorească și țărănească în județul Constanța (1900-1910)* în *Momente din mişcarea comunistă și muncitorească în județul Constanța,* Constanța, 1971, p. 42-44. În 1912 presa locală propunea îmbunătațiri în activitatea administrației locale, vezi „Dobrogea jună”, VIII, nr. 37 din 5 octombrie 1912, în Stoica Lascu, *Mărturii de epocă privind istoria Dobrogei,* Bibliotheca Tomitana II, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, 1999, p. 573-574.

[32] „Dobrogea jună”, anul I, nr.8 din 30 ianuarie 1905, p. 1-2.

competența de a judeca procese legate de suprafețe cultivabile ce depăşeau 10 ha – vor fi înaintate cereri prin care se solicita darea în judecată a Ministerului Domeniilor pentru redobândirea fostelor proprietăți. Prin cererea din 2 noiembrie 1907 adresată Tribunalului Județului Constanța, Aişe Halil Amet din satul Bazarghean (azi Rariştea), plasa Silistra-Nouă, solicita darea în judecată a Ministerului Domeniilor pentru redobândirea a 19 ha si 1214 m.p. „…teren recunoscut de comisiunea centrală – pe baza *tapi*-urilor depuse – însă nedelimitat de inginerii parcelatori” [33]. Se mai solicita suma de 7000 lei reprezentând venitul acestei proprietăți din 1882 precum și 300 lei cheltuieli de judecată[34]. Tribunalul, prin hotărâre judecătorească în ședința din 13 octombrie 1909, obliga pe Ministerul Domeniilor să plătească reclamantei suma de 3600 lei , venitul acelui pământ de la 1882 din momentul dării legii până la data hotărârii prezente, plus 150 lei cheltuieli de judecată[35]. Existau și situații când în urma acțiunii judecătorești, redobândirea suprafețelor solicitate nu intrau în posesia fostului proprietar, din cauza neprezentării „părților” sau neîncadrării în termenii de judecată. Astfel, în 1907, Gheldican Ahmet Mehmet cu domiciliul în Caramurat (azi M. Kogălniceanu, jud. Constanța), prin cererea adresată tribunalului cheamă în judecată Ministerul Domeniilor pentru restituirea a 10 ha teren de cultura aflat în perimetrul localității în care locuia, suprafață cu care fusese împroprietărită la 1884 și de care fusese deposedată în anul 1892. În aceeaşi cerere se menționează că, dacă nu va fi pusă în posesie, să fie despăgubită cu suma de 5000 lei, plus 100 lei cheltuieli de judecată. După 3 ani, și anume la 4 mai 1910, tribunalul prin hotărârea sa respinge ca nesusținută acțiunea reclamantei și o obligă la 50 de lei cheltuieli de judecată. Din adresa Curții de Apel din Galați reiese că până la 3 august 1913 nu s-a făcut apel la sentința din 4 mai 1910 de către Gheldican Ahmet Mehmet[36].

În general, putem afirma că în timp, în funcție de împrejurări, se vor produce schimbări, mai ales în cadrul proprietății mijlocii (proprietatea pana la 10 ha va rămâne în mare parte neschimbată datorită prevederilor legale care o declarau inalienabilă) care va crește treptat, fiind supusă în acelaşi timp fragmentării ei prin moşteniri sau vânzări.

*

În concluzie, aspectele prezentate se încadrează în complexul proces de după 1878, de integrare a comunităților etnice în statul roman și mai ales a comunității turco-tătare, cea mai numeroasă din Dobrogea.

---

[33] Serviciul Județean Constanța al Arhivelor Naționale, fond Tribunalul Județului Constanța, dosar 309/1907, f. 1.

[34] *Idem.*

[35] *Ibidem,* f. 54, 35.

[36] *Ibidem*, dosar 302/1907, f. 2, 4, 30 verso, 32.

Socioeconomic Aspects of the Turkish-Tatar Community in Dobrudja (1900-1914) Reflected in Archives Documents

STELIAN DUMITRESCU

This paper is based nearly exclusively on archives documents belonging to the County Service of Constanța and Tulcea from the Central Historical National Archives in Bucharest. The documents in view refer to general considerations concerning the Turkish-Tatar community as well as to particular, individual cases. Such aspects are revealed as: the consequences of the prolonged drought in Dobrudja,which lasted for about 10 years, when new crops started to be grown, cotton, for example, which had already been experimented during the Ottoman administration; the participation of all existing religious confessions in actions initiated by local authorities to bring about the beneficial rain; the existing water sources; the dispossessions owing to modernization of both the port and town of Constanța along with the persistence of the Oriental character of Dobrudja, in general; consequences of the rural estate dispossessions started in the spring of 1903.

The prolonged drought that struck Dobrudja at the end of the 19th century and which continued until the end of the year 1909[1] had a great impact upon the lives of all people who lived here. Besides, there had been major difficulties in agriculture because, not even after 1878[2] did the state intervene to improve the situation.

There existed a few attempts of introducing new, more resistant and more productive varieties of crops, as well as extending cotton growing or mulberry plantations for silkworm breeding.

For example, in the address no. 94606 from 9th December 1898, sent by the Ministry of Industries, Trade and Domains to the Prefect of Tulcea[3], the examination of Ioan Comănescu's petition was demanded.

The petitioner was from Bucharest and he solicited that 200 hectars of land in the valley between the villages Emichioi (nowadays Mihail Kogălniceanu) and Hagighiol (today Agighiol) should be sold to him for planting mulberry-trees.

---

* Translated into English by Daniela Dumitrescu.

[1] The County Service of National Archives from Constanța, Townhall of Constanța fund, file 81/1901, leaves 10, 10 verso: *Expunerea situațiunii județului Constanța pe 1905 (Prefect col.M.Capsa)*, Constanța, 1905, p. 43; *Expunerea situațiunii județului Tulcea pe anul 1910 (Prefect I.C.Athanasiu),* Tulcea, 1910, p. 16.

[2] *Expunerea situațiunii județului Tulcea pe anul 1909 (Prefect I. C.Athanasiu)*, Tulcea, 1909, p. 7.

[3] The County Service of National Archives from Tulcea, Prefecture of Tulcea fund, administrative department, file 6/1898-1899, leaf 38.

Among the reasons for his petition Ioan Comănescu mentioned that he had been studying these crops, especially cotton growing in several places in Asia. Consequently, an agreement was signed, in which the petitioner pledged to start growing cotton on those 100 hectars that had been sold to him. Yet, the outcome was contrary to all expectations. On one hand, for three years the new landowner had been growing much more wheat and millet than cotton and on the other hand, the old inhabitants in the area affirmed that even the Ottoman administration had tried growing cotton, but as no good results were obtained, they gave it up[4].

In order to remove drought, the local administration initiated common religious processions, irrespective of the confessional convictions. Such processions were meant to bring about the beneficial rain. Thus, in the address dated 15th May 1901, the Townhall of Constanța invited the two existing schools for boys and for girls, as well as "Mircea" Gimnasyium and the mufti of the county, the chairmen of the Greek, Jewish, Armenian and Bulgarian communities to take part in a religious procession, which was to start on Wednesday, 16th May at 10 o'clock a.m. with a religious service inside the church and "afterwards it was supposed to go out of town, in the fields"[5].

Describing the situation of the county, which to a large extent had been caused by the drought that still persisted in 1909, the Prefect of Tulcea[6] insisted that those 53 drinking fountains existing on the territory of the county and which had been built by the Ottoman administration should be repaired. This fact does not only reflect the authorities concern for these sources, but it is also a proof of continuity.

At the same time, the existence of 2511 water wells is mentioned without any references to when and where the wells had been built. Ever since the thirties, the existence of a large number of drinking fountains in Cadrilater had been mentioned, the great majority of them having been built in the 16th century, as some inscriptions on several such fountains reveal[7].

For the county of Constanța there are no accurate records of the existing water sources at the beginning of the last century. Still, archives documents show that officials of Constanța were making efforts to improve the quality of drinking water coming from the main water source, Caragea Dermen[8].

According to the oral tradition, inhabitants from the village Vadu (in the past Caraharman-county of Constanța), still remember that there have always been good relationships between the Romanians and the Turks[9]. Moreover, they keep in their memory the existence of a fountain[10], built in the former half of the 17th century

[4] *Dare de seamă prezentată consiliului județean (Prefect Luca Ionescu) Tulcea*, Bucharest, 1904, p. 104-105.

[5] *The County Service of National Archives from Constanța, Townhall of Constanța* fund, file 8/1901, leaves 10, 10 verso.

[6] *Expunerea situațiunii județului Tulcea pe anul 1909*…, p. 30.

[7] Valerian Petrescu, *Urme turcești în Cadrilater*, în "Analele Dobrogei", anul XIII-XIV, 1932-1933, p. 56

[8] The County Service of National Archives from Constanța, Townhall of Constanța fund, file 27/1901, leaves 17, 18, 19, 20; *Ibidem*, file 33/1904, leaf 28.

[9] *Townhall of Corbu Archives*, county of Constanța, file 334/1985, leaves 10, 11, 12.

[10] *Ibidem*, leaf 3.

within the walls of the past fortress Karaharman[11]. The local people called it "the fountain of the fortress", and its water, which is known to have been very cold and clear, was used until 1950, when because of age and carelessness got filled up[12].

The extension and modernization of the port of Constanța[13] implied the expropriation of some inhabitants of the town. Among the ten expropriated people registered in a list drawn by the Ministry of public works, there is a Muslim by the name of Ibram Efendi[14].

In the declaration signed by Ibram Efendi, the mayor and the secretary, it is stated that he was expropriated of an area of 3962.12 square metres and a house of 72 square metres. For the 3962.12 square metres planted with vineyards and fruit-trees he was to receive a compensation of 25.272 lei and 72 bani and for the house another 1500 lei[15].

In the same file there is information about the rise in the selling price of 1 square metre of land on the sea shore and in the proximity of the harbour, in the year 1907.

The petition of a non-Muslim inhabitant, who had also been expropriated, makes references to the fact that the land price had risen from 5 to 15,20 lei/square metre. Consequently, he demanded a compensation of 7.50 lei/square metre[16] from the Townhall.

The growth in number of inhabitants-primarily, due to an action of encouraging Romanians' settling down in the area[17], and secondly due to the town extension in the North of the peninsular zone[18], determined the local administration to change the name of streets and public places. At the same time, they also decided to move cemeteries (belonging to all existing religions) to a farther distance from the town. Thus, in the meeting of the local council in 16th Sept. 1902, a councilor remarked: "Walking along the streets of Constanța, one is amazed by their fanciful names: *The Fisherman Street*-but no fisherman has ever lived there, *The Trade Street*, *The Muslim Street* – but only one Muslim lives there, at the mosque, *The Roman Street* etc.

It is as if we were living in a Chinese town. Another example is the *Mythology Street*, with which we have nothing in common"[19].

---

[11] Stelian Dumitrescu, *Monografia istorică a localității Vadu, comuna Corbu, jud. Constanța* (didactic paper), Bucharest, 1986, p.60.

[12] Townhall of Corbu Archives, County of Constanța, file 334/1985, leaves 3,10.

[13]Valentin Ciorbea, Nicoleta Stanca, *Portul Constanța – tradiție, actualitate și perspective*, în *Portul Constanța între tradiție, actualitate și perspective*, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime, Constanța, 2007, p.213-223. Contemporary testimonies about the role of Constanța port see Stoica Lascu, *Importanța și rolul portului Constanța în propășirea țării - în lumina unor mărturii de epocă*, în *Portul Constanța între tradiție, actualitate și perspective*, p.55-61; About the historical-geographical evolution of the town of Constanța see Vasile Nicoară, *Dobrogea, spațiu geografic multicultural*, Editura "Muntenia", Constanța 2006, p.188-190.

[14] The County Service of National Archives from Constanța, Townhall of Constanța, Court of Constanța fund, section I, file 300/1907, leaf 1 verso.

[15] *Ibidem*, leaves: 7,43,96,97.

[16] *Ibidem*, leaf 144.

[17] *Ibidem*, Townhall of Constanța fund, files:1/1900, leaf 147; 33/1901, leaves 63,63 verso.

[18] *Ibidem*, file 31/1902, leaves 77,77 verso.

[19] *Ibidem*, leaf 105

The suggestion that 47 street names should be changed was generally approved by the mayor, who also reminded to the people present at the meeting that such sudden change would create perturbations in the town[20].

In another meeting of the local Council on 27th November 1901, the mayor of Constanța proposed to change the name of the public garden *Beledie* (Turkish:belediye=municipality) " into *Mircea Vodă Garden* in the memory of the great prince who ruled over this region"[21]. This change was to be brought to the knowledge of people by the local press[22].

*

As far as the confessional aspect is concerned, according to the royal decree no. 3343 of 27th October 1893, starting with 1st January 1900 a new cemetery for all existing religions (Orthodox, Catholic, Protestant, Armenian, Muslim) was going to be established in Constanța, as the old ones were too close to the town[23]. This remark was made by the vice mayor in the session of the local Council from 25th of March 1902, as at that time, the Israelite cemetery continued to exist at the outskirts of the town, in spite of the royal decree mentioned above.

The initiative of the local administration regarding a cemetery for all religious confessions is worth mentioning and deserves special attention.

In the town of Tulcea in 1910 a Muslim cemetery still existed and the town hall suggested the Muslim community to enclose it for its better protection and safety[24].

Although big investments had been made for setting up certain units of public and national interest, besides the local administration efforts for modernization and "occidentalization" (see the town of Constanța), Dobrudja continued to preserve its Oriental character.

This aspect was remarked by Nicolae Iorga, who, while traveling in Dobrudja, described the localities he visited, among which Măcin, Tulcea, Babadag, Cogealac, Canara (today Ovidiu), Constanța, Mangalia, Cernavodă.

For example, describing Cernavodă with its new buildings, he made the following remark: "With these new buildings, garb and new language the Oriental Turkish character has been preserved in Cernavodă, which, in spite of its Slavonic name, was a nest of Turks!"[25] .

*

As for the rural building property, the problem of "massive dispossession", which started in the spring of the year 1903[26], was the main concern of the local and central administration. This aspect brought about negative consequences to the

[20] *Ibidem*, leaf 106.

[21] *Ibidem*, file 33/1901, leaf 149 verso.

[22] See "Farul Constanței", year XXI, No.37 of 15th December 1901, p. 2.

[23] The County Service of National Archives from Constanța, Townhall of Constanța fund, file 31/1902, leaf 68.

[24] The County Service of National Archives from Tulcea, Prefecture of Tulcea fund, administrative department, file 14/1910, leaf 6 verso.

[25] Nicolae Iorga, *România așa cum era până la 1918, II. Moldova și Dobrogea,* Bucharest, 1940, p.235; "Cernavodă", year II, No.2 of 15th February 1929, p. 1.

[26] "Dobrogea Jună", year I, No.4 of 1st January 1905, p. 1.

landowners. Moreover, the situation was amplified by the carelessness and abuses of some local clerks. All these things provoked reactions of discontent, dissatisfactions and even emigration[27].

The dispossessions that took place in the spring of the year 1903, of which many were the result of emigrations, of non-payment of the established compensations or of quitrents[28], were made on the basis of some tables, which very often were not minutely checked by the estate agent or by the mayor. That is why the tables were sent to the ministry where the decision of dispossession was made[29].

The discontent created by such a system determined a lot of villagers to demand the Ministry of Domains to reconsider the decisions and concede them the former property rights[30]. Thus, as a result of the claims made by the discontended villagers and supported by the Prefect of Tulcea, representatives of the Ministry of Domains[31] and other committees traveled to the trouble spots in order to solve the existing situation.

It is worth mentioning that most dispossessions took place among the Romanians but, as it was revealed in the local press of the time as well as in archives documents, they had also in view the Muslim inhabitants.

Towards the end of the year 1904,an ad-hoc revision committee reached the conclusion that in Dobrudja there were 14 different kinds of rural proprieties. The local newspaper "Dobrogea Jună",in the issue of 30th January 1905 published on its first page the article *Proprietatea imobiliară rurală şi deposedările de pământ din Dobrogea*, where the conclusions of the revision committee written out in 14 points or paragraphs, containing the conditions and the established deadlines for regaining the properties, were published[32].

As a result of these measures, at the Court of the County of Constanța (which had the competence to put on trials cases connected to cultivable areas

---

[27] *Idem.*

[28] *Dare de seamă prezentată consiliului județean (Prefect Luca Ionescu*) *Tulcea,* Bucharest, 1904, p.126. Also, provisions of the Law of 1882 in "The Official Gazette", Nr.3/3rd April 1882, p.42-44. About the changes made to this law in 1884, 1885, 1889 and 1893 see Vasile M. Kogălniceanu, *Dobrogea 1879-1909. Drepturi politice fără libertăți,* Bucharest, 1910, p.322-330. As for the Romanian territories under Ottoman administration and the forms of land properties in Dobrudja before 1878 see Mihai Maxim, *Teritorii româneşti sub administrație otomană în secolul al XVI-lea* (I) in "Revista de istorie", t.36, nr.8, 1983, p. 806-815; *Idem, Teritorii româneşti sub administrație otomană în secolul al XVI-lea,*(II), in "Revista de istorie", t.36, nr.9, 1983, p.880-882, 885-886; Prof. univ. dr. Tahsin Gemil, *Regimul timariot şi aplicarea lui în ținuturile româneşti administrate de Poarta otomană*, Universitatea "Ovidius" Constanța. Facultatea de istorie, Ovidius University press, Constanța 2004, p. 62-69.

[29] "Dobrogea Jună", year I, No.4/1st January 1905, p.1, where the case of the mayor of Biulbiul (today, the village of Ciocârlia), district of Medgidia, is related. The mayor, "who was Romanian and literate, signed the table where he declared himself as being <disappeared> off the village and consequently he was dispossessed".

[30] *Ibidem,* no. 5/9th January1905, p.1-2.

[31] *Dare de seamă prezentată consiliului județean (Prefect Luca Ionescu),* 1904, p.126-127. The discontent caused by dispossessions created tense situations, even revolts around the year 1907, see *Mişcarea muncitorească şi țărănească în județul Constanța* (*1900-1910)* în XXX *Momente din mişcarea comunistă şi muncitorească în județul Constanța,* Constanța 1971, p.42-44. In 1912 the local press suggested improvement in the activity of the local administration, see "Dobrogea juna", VIII, nr.37 from 5th October 1912, Stoica Lascu, *Mărturii de epocă privind istoria Dobrogei*, Biblioteca Tomitana II, The Museum of National History and Archeology,Constanța, 1999, p.573-574.

[32] See "Dobrogea Jună", year I, No.8/30th January, 1905, p.1-2.

larger than 10 hectars) a lot of petitions demanding legal proceedings against the Ministry of Domains were forwarded. For example, in the petition dated 2nd Nov.1907, addressed to the Court of Constanța, Aişe Halil Amet from the village Bazarghean (today Rarıştea), belonging to the rural district of New Silistea, solicited legal proceedings against the Ministry of Domains for regaining the 19 hectars and 1214 square metres "land surface which had been acknowledged by the central committee on the basis of conclusive papers, but which had not been delimited by the engineers in charge"[33].

The petitioner also claimed a compensation of 7000 lei representing the property income since 1882, as well as 300 lei for legal charges[34].

In the session of 13th October 1909, the Court made the decision that the Ministry of Domains should declare the petitioner possessor and landowner of the mentioned area and pay her 3600 lei representing the land income since 1882 and in addition 150 lei for legal charges[35].

Ever since 1882, when this law came into being, there had been a lot of cases when, as a result of the trial, the former landowner did not take possession of the solicited land surface, either because of "the parties" absence from the trial or because of not abiding by the trial terms.

For example, in 1907 Gheldican Ahmet Mehmet, who used to live in Caramurat (today Mihail Kogălniceanu), county of Constanța, in the petition addressed to the Court, sued the Ministry of Domains in order to regain the 10 hectars of arable land lying within the perimeter of her home village. She had been put in possession of land in 1884 but she was dispossessed in 1892. In the petition it was also mentioned that in case of not regaining the property she demanded a compensation of 5000 lei and in addition 100 lei for legal charges.

After three years, more precisely on 4th May 1910, the Court decided to reject the petitioner's action as it was considered groundless and compelled her to a payment of 50 lei representing legal charges. In the official letter signed by the Appeal Court of Galați results that by 3rd August 1913 the petitioner Gheldican Ahmet Mehmet had not appealed against the verdict of 4th May 1910[36].

On the whole, we can state that in the course of time, depending on the circumstances, changes took place, mainly within medium property. This could gradually enlarge and at the same time undergo breaking up either by inheritance or sale. As for properties smaller than 10 hectars, they generally remained unchanged, due to the legal stipulations which declared them inalienable.

*

In conclusion, the aspects presented here are part of the complex process started after 1878 of integrating ethnic communities within the Romanian state, especially the Turkish-Tatar community, the most numerous in Dobrudja.

---

33 The County Service of National Archives from Constanța, Court of Constanța fund, file 309/1907, leaf 1.

34 *Idem*

35 *Ibidem,* leaves 54, 35.

36 *Ibidem*, files 302/1907, leaves 2,4, 30 verso, 32.

Dobruca Türk-Tatar Matbuatından "Teşvik"

CEZMI KARASU[1]

ÖZET

Teşvik gazetesi 1910 yılında Köstence'de çıkmaya başlamış yaklaşık bir buçuk yıl toplam otuz sayı yayınlanmıştır.

Sahibi Abdürrahim Şefik, başyazarı ise ünlü eğitimci, şair ve düşünür Mehmet Niyazi'dir. Mehmet Niyazi'nin "Dobruca Sadası" gazetesindeki görevinden ayrıldıktan sonra o gazeteye rakip olarak kurulmuştur.

Teşvik gazetesi kendisini, 1897 yılında Kırımizade Ali Rıza Bey tarafından çıkarılan ve ancak bir sayı yayınlanabilen "Dobruca" gazetesinin devamı sayar. Bundan amaç Teşvik gazetesinin herhangi bir şahsi çıkar veya amaç gözeten bir gazete değil, tamamen toplumun hizmetinde olarak yayın hayatına atılmasıdır. Hatta gazetenin net geliri köy okulları yararına sarf edilecektir.

Gazete genel çizgisi itibarıyla eğitim konularıyla ilgilenen; bunun yanında diğer toplumsal konularla ve uluslar arası sorunlarla da ilgilenen bir yayın organıdır. Yurt içi ve yurt dışı haberler de gazete sayfalarında kendisine yer bulmuştur.

Gazete İstanbul'daki İstikbal matbaasında basılarak Dobruca'da dağıtımı yapılan bir gazetedir.

ABSTRACT

First number of the Teşvik newspaper was issued in 1910 at Constanța and has been published for approximately one and a half year with thirty numbers in total.

The newspaper's owner is Abdürrahim Şefik and its editor in chief is the famous educator, poet and intellectual Mehmet Niyazi. Teşvik newspaper was established as a competitor to "Dobruca Sadasi" (Dobrogea's Voice) right after Mehmet Niyazi left his post at "Dobruca Sadasi".

Teşvik newspaper considers itself as a continuation of a single number printed newspaper, "Dobruca" which was issued in 1897 by Kirimizade Ali Riza Bey. Teşvik newspaper's purpose wasn't based on any personal benefits, it was published with the aim of serving the society. In fact, the marginal income of the newspaper was going to be spent on the use of the village schools.

[1] Türkiye Eskişehir Osmangazi Universitesi Bilimsel Araştırma Projelerini Destekleme Komisyonu butcesinden desteklenmiştir.

The general interest of the newspaper was the issues of the education in addition to this, it was dealing with other social subjects and international problems. National and international news were also subjects of the newspaper.

The newspaper was published in the Istikbal printing house in Istanbul and distributed in Dobrogea.

GİRİŞ

Dobruca Türk-Tatar matbuatı ne yazık ki oldukça geç bir devirde başlayabilmiştir. Dobruca'daki ilk Türk gazetesi Türkçe-Romence olarak çıkan "Dobruca"dır ki ilk sayısının tarihi 1 Eylül 1888'dir. Bu tarih 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşını müteakiben Dobruca'nın Romanya'ya katılmasından tam 10 sene sonraya rastlamaktadır. Bu demektir ki ne Osmanlı yönetiminde iken ne de Romen idaresine katılım ve entegrasyonun sancılı zamanlarında Dobruca Türk ve Tatar ahalisine ulaşabilen bir Türkçe gazete mevcut değildi.

Bu durumun birkaç nedeni vardı:

– Dobruca'daki Türk-Tatar muhitinde henüz gazete çıkarabilecek bir entelektüel zümre meydana gelmemişti. Müslüman gençlerin okuyabileceği bir yüksek okul olan medrese ancak 1888'de modern bir programa kavuşturuldu ve 1901'de de Mecidiye'ye taşınarak Mecidiye Müslüman Seminarı olarak hizmet vermeye başladı. Gazeteleri çıkaracak entelektüel kadrolar XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde yetişmeye başladı.

– Gazetelerin hitap edeceği bir okuyucu kitlenin var olup olmadığı da ayrı bir bahistir. Köy okulları yaygın olarak XX. Yüzyıl başlarında eğitim vermeye başladı. Ancak bundan sonra gazete ve dergiler yaygın bir okuyucu kitlesine sahip olabildiler.

– Özellikle Sultan II.Abdülhamit devrinde (1876-1908) Dobruca'da gazete çıkarmak ciddi siyasi problemler çıkarıyordu. II.Abdülhamit karşıtı olarak örgütlenen İttihat ve Terakkiciler Köstence'de de faaliyet gösteriyorlardı. İstanbul hükümeti de bu muhalif faaliyetleri yakından takip ediyor ve gazetelerin yayınlarını engellemeye çalışıyordu. Örneğin Şark gazetesini çıkaran ve daha sonra İbrahim Temo ile birlikte Sada-yı Millet gazetesini çıkaran Ebul Mukbil Kemal Beyin faaliyetleri İstanbul'dan çıktığı andan itibaren takip altına alınmış, daha gazete için hurufat satın almasından itibaren engellenmeye çalışılmıştır.[2]

Kaldı ki I.Dünya Savaşına kadar adı bilinen toplam 11 gazete uzun ömürlü matbuat ürünleri değildirler. Hatta bazılarının herhangi bir sayısı elimizde olmadığı gibi bazıları da İstanbul'da basılıp getirilen ve Dobruca'da dağıtılan broşür kabilinden parçalardır.

İşte böyle olumsuz şartların egemen olduğu bir alanda ve bir devirde Teşvik Gazetesi, I. Dünya Savaşı öncesindeki Dobruca Türk-Tatar matbuatının çok önemli unsurlarından birisi olarak gözümüze çarpmaktadır. Tam koleksiyonunu Bükreş'teki

[2] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), BEO, Dosya:1013 Gömlek No:75925. Ayrıca bk. Tashin Gemil, Asociația din România a „Junilor turci", *Anuarul Institutului de ıstorie şi arheologie „A.D. Xenopol"* – Iaşi, VII (1970), s. 173-195.

Romanya Akademisi Kütüphanesi'nde bulduğumuz Teşvik; ünlü şair ve düşünür Mehmet Niyazi'nin başyazarlığı altında çıkmış olan bir gazetedir.

İlk sayısı 9 Haziran 1910 tarihini taşıyan gazetenin başlığında yer almakta olan künyesine göre sahibi Abdülhakim Bekir, sermuharrir Mehmet Niyazi'dir. Gazetenin adresi Strada Industriei No:22 Köstence olarak gösterilmiştir.

Düzensiz aralıklarla toplam otuz sayı çıkan Teşvik, dört büyük sayfa olarak okurlarına ulaşmıştır.

Adresin altında "*Muharrerat idare namına gönderilmeli. Menafi-i millete hadim evrak maal-memnuniye derc olunur*" ibaresi yer almaktadır.

Başlığın altında iki çizgi arasında "*Hasılatı Dobruca köy Mekatib-i İslamiyesi menafine sarf olunur şimdilik haftada bir çıkar ceridedir*" yazısı yer almaktadır. Hasılatın köy mekteplerine sarf edilmesi konusuna şöylece açıklık getirebiliriz. Bu sırada Köstence'de okul müdürü olan Mehmet Niyazi, öğretmen arkadaşlarıyla birlikte Dobruca Müslüman Tamim-i Maarif Cemiyeti'ni kurmuş ve 1910 yılından itibaren bu cemiyetin yayın organı olan Dobruca Sadası gazetesinin başyazarı olmuştu. Ancak kısa süre sonra cemiyetteki arkadaşlarıyla anlaşmazlığa düşerek cemiyetten ve Dobruca Sadası'nın başyazarlığından ayrılmıştı.[3] Bir ay geçmeden kurduğu ve başyazarlığını üstlendiği Teşvik gazetesinin de eğitim işlerine cemiyet gibi eğilmesi kaçınılmazdı. Bu nedenle Teşvik gazetesinden elde edilen gelir köy mekteplerine hasredilmişti.

Müstecip Ülküsal Teşvik hakkında şunları söylemektedir:

"*Mehmet Niyazi ile bir arkadaşı tarafından İstanbul'da basılıp getirilen Köstence'de dağıtılan bu gazete, bir buçuk yıl kadar yaşamıştır. Başyazarı Mehmet Niyazi olmuştur. 1910'dan 1911 ortalarına kadar devam etmiştir.*"[4]

Gazetenin basım yeri olarak son sayfanın alt kısmında "Litografya İstikbal" şeklinde dercedilmiştir ki bu sıralarda Dobruca'da bu isimde bir matbaa bulunmamaktadır. Matbaa İstanbul'daki İstikbal Matbaası olmalıdır.

Mehmet Niyazi gazetenin çıkış macerasını bir makalesinde özetlemektedir:[5]

"*…Bu esnada bende Köstence mektep müdürü bulunuyordum. Bir "**Dobruca Tamim-i Maarif Cemiyeti**" tesisini düşündüm ve bunu bir iki samimi arkadaşlarla istişarede ettim cemiyet teessüs etti. Bir de "**Dobruca Sadası**" namında bir gazete neşrine başladı, bunun başmuharriri ben idim işler yolunda gidiyordu. Cemiyetimiz köylerde ve kasabalarda konferanslar veriyor ve maarifin tamimi hususunda cidden çalışıyordu. Tecrübesizliğimiz ve bahusus iki kardeşimizin müdaneleri aramıza nifak soktu. Bir kısmımız muhalefet bayrağı açtık bittabi gazetenin muharrirliğini de kardeşimiz Ömer Lütfi beye terk ederek çekildim. İş bununla bitmedi biz inat ve ısrarda biraz ileri gittik. Hemen "**Teşvik**" namıyla diğer bir gazete daha neşreyledik. Şimdi "**Dobruca Sadası**" ile "**Teşvik**" iki nihabet gibi çalışıyorlardı. Bu şekl-i hayat bir, bir buçuk sene kadar sürdü ve söndü…*"

---

[3] Teşvik gazetesinin ilk sayısının dördüncü sayfasında bu istifa şöyle duyurulmuştu: "*İLAN-I MAHSUS, Bazı esbaba mebnî "Dobruca Sadası" sermuharrirliğinden on sekiz Mayıstan itibaren istifa ettiğimi ilan ederim*."

[4] Müstecip Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, Ankara, 1966. S.159.

[5] Mehmet Niyazi, Dobrucamız Müslüman Matbuatının bir tarihçesi, *Haksöz*, 14 Ağustos 1929 Çarşamba, Sayı: 13.

Şu halde Teşvik gazetesini Dobruca'daki eğitim meseleleri üzerine çıkan anlaşmazlıkların ve rekabetin bir ürünü olarak kabul edebiliriz. Fakat şunu da hemen belirtmeliyiz ki gazete bir "maarif meseleleri" gazetesi değildir. Eğitime ilişkin çok sayıda makale yer almakla beraber gazete siyasi konulara, yurt dışı haberlere de önemli yer ayıran bir özellik arz etmektedir.

Gazetelerin yayın politikalarını açıklamak üzere ilk sayılarında yer alan geleneksel tanıtım yazısı Teşvik gazetesinde de bulunmaktadır. İlk sayının ön yüzünde bulunan yazıda şu görüşlere yer verilmiştir:

"***İFADE-İ MERAM VE TASRİH-İ MESLEK,***
DOBRUCALILARA*!*

Vatanın ikinci nevazidini takdim etmekle müftehiriz. Muhterem karilerimiz şüphesiz bu hizmetimizden , Teşvik'imizden memnun kalarak bize dest-i himmetlerini uzatacaklardır.

Teşvik, yalnız bir nüshasını neşr eden "Dobruca"nın[6] *küçük, öz kardaşıdır. Binaenaleyh Teşvik'in mesleği Dobruca'nın mesleği demektir.*

Biz "Dobruca"yı ihya edecektik, çünkü Dobruca ölmemişti. Fakat bedbaht gazete devr-i Hamîdî'deki –mağdurîn-i siyasi gibi- bir kahr-ı dey-i pesendanenin zebunu olarak bil-mecburiye tatil edilmiş, nasiye'ül-yemine yazılan mukadderatından çektiği on üç senelik çile kafi olmuş ki neşri, daha biraz müddet tehir olunmuştur.

Yalnız şurası şayan-ı dikkattir ki: Dobruca'yı tesis eden zevat gazetelerinin bu muattaliyetinden katiyen meyus olmadılar. Vatan, millete, insaniyete neşriyat ile hizmetin lüzumunu şaya-ı vatana telkinden hiçbir dakika geri kalmadılar. İşte bu sayin, bu gayretin semere-i fahiresidir ki "Dobruca"ya iki refik ve bunları idare edebilecek gençler yetiştiler. Şimdi Dobrucalıların iki hadimi var. Amali, maksadı bir, iki say-i sadakatşiar milletin emr-i terakkisine miyan-beste bulunuyor; biri "Teşvik" diğeri "Dobruca Sadası"dır.

Yalnız şu kadar bir fark vardır ki: Dobruca Sadası "Tamim-i Maarif Cemiyeti"nin malı olduğu için heyet-i idarenin kontrolü tahtında, nazar-ı teftişten geçirilerek çıkar. Teşvik ise her türlü kayıttan azade olarak vatan ve milletin bütün amaline hizmeti ve bütün hukukunu müdafaayı deruhte eder.

*"****Teşvik'in mesleği "Dobruca"nın mesleği demektir****" demiştik. Bunu , izah ve tasrih edebilmek için Dobruca'nın birinci nüshasından zirdeki birkaç cümleyi iktibas etmek kafidir. O zaman denilmişti ki:*

-Tehzib-i ahlak, tenvir-i efkar esasına müsteniden en mühim bir sanat şeklini alan gazeteciliği vatanımızda Dobrucalı birinin deruhte etmesi, ahalinin derece-i

---

[6] Mehmet Niyazi Bey yukarıda zikredilen Dobruca Matbuatına ilişkin makalesinde Dobruca gazetesi ile ilgili olarak şunları söylüyor. bkz: *Haksöz,* 14 Ağustos 1929, Sayı:13. "*1901 senesi Köstence'de merhum Kırımîzade Ali Rıza beyin sermuharrirliği altında "Dobruca" nın ilk nüshası bir bomba tesiri ile çıktı. Yıldız sarayını öyle tedhiş ve tehdit etti ki ikinci nüshasının neşre meydan verilmeden Romen hükümetinin müdahalesi ile Türkiye'nin Bükreş sefiri Kazım bey tarafından Devlet-i Aliyye hesabına ve Kırımî'nin rızasına muhalif satın alarak teslim edildi. Bu tarihten sonra zulmün, istibdatın düşmanları Dobruca'mızda çoğalmaya başladı.*"

istidatlarına göre itay-ı malumatta bulunması muhibb-i vatan, taraftar-ı terakki bulunan cemiyetin ashab-ı cemiyetin öteden beri ahz-ı amali idi.

"Dobruca" kendisinin de taht-ı etrafında bulunan acz ve noksan-ı zatisinden kat-ı nazar insaniyete bahusus İslam kardaşlarının refah ve selametle, terakki ve saadetine hizmette bulunabilmek niyet-i halisanesiyle Dobruca'nın merkezi olan Köstence'de neşriyat-ı lazimede bulunmağa cesaret-yab oluyor.

"Nev-i insan haşre dek tazim ederler, ademe
Kim feday-ı nefs ederse cinsinin imdadına"

"Dobruca", vatandaşları ile memalik-i sairede bulunan millet-i İslamiyeye ve Romanya hükümet-i adilesinin menafine hizmet etmeyi kendisine bir vazife-i mukaddese olarak kabul etmiş ve ol vecihle Pazar-ı matbuata çıkmıştır.

"Dobruca"nın mesleği para kazanmak değildir. Alem-i insaniyete –velev naçizane olsun- bir hizmette bulunmaktır."Dobruca" bir hadim-i fahri, efendisi millet ve aksay-ı meramı hakikattir, menfaat-i millettir.

Gazeteciliği istifade-i şahsiye uğrunda ifa edenler, maksad-ı aslisinden külliyen inhiraf etmiş bulunacakları için "Dobruca" kendi menfaatini kamilen hatırdan çıkarmakla müftehirdir…"

BİR FEDAİ:

Artık o hadim Teşvik'tir ki milletin müzaheretine muhtaçtır.

Biz teb'a-i sadıkalarına bila-kayıt ve istisna serbesti ita eden Romanya hükümetinin idare-i adilanesi sayesinde Teşvik her şeyden bahsedecek ve şimdilik haftada bir çıkacaktır.

"Teşvik" büyük kardaşı "Dobruca" gibi menfi-i hususiyesini, istifade-i umumiyeye feda ederek hasılat-ı safiyesini köy meketib-i İslamiyesine terk eyleyecektir. Hizmet bizden, Tevfik Cenab-ı Haktandır."

İlk sayının ön yüzündeki bu giriş yazısının hemen yanında "Dobruca Mekatib-i İslamiyesi Muallimin-i Kiramına" başlıklı yazı ile öğretmenlere seslenilmektedir. Bu yazıda öğretmenlerin çağdaş öğretim metotlarını takip ederek hem kendilerini geliştirmeleri gerektiği üzerinde durulmakta hem de milletin geleceğinin buna bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Öğretmenlerin bir toplantı yaparak metot ve program birliği yapmaları gerektiği tavsiye edilmektedir. Gazetenin bu konuda takipçi olarak bu yoldaki bir genel toplantının yapılmasına ön ayak olduğu ve toplantının gerçekleştirildiği anlaşılıyor.

BAZI YAZILAR VE DEĞERLENDİRMELER

İkinci sayıdaki başyazı Romanya ile Yunanistan arasındaki bir krize ayrılmıştır. Burada Mehmet Niyazi'nin uluslar arası konularda da esaslı bir temele sahip olarak değerlendirmeler yaptığını görüyoruz. Aynı şekilde dokuzuncu sayıda yer alan "Bulgaristan'ın maksadı nedir?" başlıklı yazı da dış meseleler hakkında gazetenin ufkunu gösteren bir yazı olarak gösterilebilir.

Üçüncü sayıdaki başyazı "Türkiye ve hariçte bulunan Dobruca gençlerine bir hitab-ı samiye" başlığı taşımaktadır. Yazıda Mehmet Niyazi Bey sosyal bir probleme

temas etmektedir. Okumak üzere başta Türkiye olmak üzere başka memleketlere giden gençlere seslenerek okullarını bitiren gençlerin, gittikleri memleketlerin parıltılı ve Dobruca'ya nispetle daha ileri hayat tarzına aldanıp oralarda kalmamalarını; hemen memlekete dönerek kendi milletine hizmet etmelerini ve kendi memleketlerini kalkındırmak için çalışmalarını tavsiye etmektedir.

11 numaralı sayıdaki "Vakitle sözle geçiyor" konulu makalede, okullar örnek gösterilen toplumsal bir hastalık olan "işleri daima daha sonraya erteleme" alışkanlığı ve bunun yol açtığı problemlere temas edilmektedir.

11 Ağustos 1910 tarihli 10 numaralı sayıdan itibaren ilk sayfada "Sinema" başlıklı yazılara yer verilmeye başlanmıştır. Daha sonraki bazı sayılarda iç sayfalara da taşınan sinema haberleriyle; henüz emekleme devrinde bulunan sinema ve Köstence'ye gelen filmler hakkındaki haberler, Teşvik gazetesine ayrı bir yer kazandırmıştır. Çünkü böyle kapsamlı bir sanat köşesine Teşvik'ten önceki ve sonraki gazetelerde rastlamıyoruz.

19 numaralı sayıda yine Mehmet Niyazi imzasıyla yazılan "MAKALE-İ MAHSUSA , Çocuklar ve ana-baba vezaifi" yazısı yine Mehmet Niyazi'nin eğitimci tarafının ağır bastığı makale olarak karşımıza çıkar. Bu yazı sanki daha sonra çıkaracağı "Mektep ve Aile" adlı derginin felsefesinin habercisi gibidir.[7]

Teşvik gazetesinin 30 numaralı son sayısı 19 Mart 1911 tarihinde "İzah ve İstizah" başlıklı bir başyazı ile çıkmıştır. Bu yazıda otuz yıldan fazla bir zamandan beri Hıristiyan Romen idaresi altında yaşamanın zorluklarından söz edilmektedir. Özellikle bazı küçük dereceli Romen memurların Müslümanlar aleyhindeki tutumlarının gündelik hayatı zorlaştırıcı etkilerinden söz edilmekte ve ancak bu olumsuz tavırların Romen hükümetine mal edilemeyeceği fikri savunulmaktadır.

Bu son sayıda gazetenin artık çıkmayacağına dair bir işaret yoktur. Gazete muhtemelen son sayıdan sonra yaşadığı herhangi bir kriz (idari, ekonomik veya fikri bir kriz olabilir) nedeniyle sona ermiştir.

SON SÖZ

Teşvik gazetesi ilk sayısında kendisine çizdiği çerçeve içinde yayın fırsatı bulduğu otuz sayıda önemli bir toplumsal fonksiyon ifa etmiştir. Hissedilir biçimde ağırlıklı olarak eğitim, okullar, öğretmenler, terbiye konularına eğilmiştir. Bunlara ek olarak Yunanistan ve Bulgaristan gibi komşu memleketlerle yaşanan problemlere temas etmiştir. İç sayfalardaki haberlerde Dobruca'da yaşanan olayları yakından izlediği anlaşılan gazete başta İstanbul olmak üzere dışarıdaki hadiseleri de takip etmiştir.

---

[7] 1915-1916 yıllarında çıkan bu derginin tam koleksiyonunun transliterasyonu yayınlanmıştır. Erol Ülgen-Ali Aksu, *Mektep ve Aile Mecmuası (1915-1916)*, Constanța, 2003.

Dregători otomani de origine tătară în Dobrogea şi aportul lor la dezvoltarea aşezărilor de pe valea Kara-Su

ADRIAN ILIE*

„Beiul Sayd Mârza Paşa e bine iubit de toți, de tătari şi de români şi de mocani, care şi mâncau şi trăiau bine”

Ion Ionescu de la Brad (1850)

Studiul de față îşi propune să surprindă o serie de aspecte legate de dezvoltarea provinciei dintre Dunăre şi Marea Neagră, la care au luat parte o serie de dregători de origine tătară, aflați în subordinea sultanilor otomani. Aceşti dregători şi-au adus contribuția mai mult sau mai puțin la dezvoltatea provinciei, în funcție de timpul pe care l-au avut la dispoziție, în exercitarea funcției. Cel mai important centru politico-administrativ, militar şi economic, situat în centrul Dobrogei a fost Karasu – Medgidia.

Perioada dominației otomane în Dobrogea a fost tratată prin studii importante, care au avut rolul de a limpezi unele aspecte mai puțin cunoscute, mai cu seamă datorită parcimoniei de informații pentru perioada medievală[1].

În anul 1771, comandantul detaşamentelor militare de la Karasu era Abdi Paşa, înlocuit ulterior de Daghestani Ali Paşa, ei având rolul de a pleca în misiune militară, atunci când condițiile o impuneau[2]. Primul va fi înlocuit cu Nu'man Paşa, deşi fortificase părțile Karasu, cu metereze şi întărituri[3].

Sub comanda noului serascher (comandantul oştirii-n.ns.) de la Karasu se aflau 20.000 de soldați din care circa 6000 erau de sacrificiu (dalkiliç)[4]. Tătarii aveau obligația principală de a apăra provincia şi de a-i însoți pe otomani în campaniile lor militare. Aceştia puteau interveni oricând pentru a restabili ordinea în teritoriu şi pentru a asigura bune condiții de trai populației.

---

* *Prof. dr. Colegiul Tehnic „Nicolae Titulescu”, Medgidia.*

[1] A se vedea : Gheorghe Dumitraşcu, Stoica Lascu, *Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în Studii şi articole de istorie, 1985; Gheorghe Dumitraşcu, Ion Bitoleanu, *Românii din Dobrogea şi manifestări ale conştiinței lor naționale la începutul epocii moderne,* R. d. I., t. 29, 6, 1976; Gheorghe Dumitraşcu, *Localități, biserici şi mănăstiri româneşti în Dobrogea până la 1878,* Editura Fundației „Andrei Şaguna”, Constanța, 1996, ş.a.

[2] *Cronici turceşti privind Țările Române*, vol. III, întocmit de Mustafa A. Mehmet, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1980, p. 352.

[3] *Ibidem*, p. 375.

[4] *Ibidem*, p. 380.

În perioada 1806-1812, în Dobrogea s-au stabilit noi grupuri de tătari, ce proveneau din Bugeac şi aparţineau triburilor orak oglu şi ordumet oglu. Aceştia aveau o viaţă nomadă şi s-au stabilit pe valea Kara-su, unde au înfiinţat nouă sate de colibe. Ei aveau autonomie, şefi şi cadii locali (judecători – *n.ns.*), la mijlocul veacului al XIX-lea, fiind conduşi de Han Mârza (Mârza Bey), ce îşi stabilise sediul la Alacapâ (Poarta Albă –*n.ns.*).Ulterior , autonomia lor va fi desfiinţată[5].

Călătorul francez Hector de Béarn, a călătorit în 1828 prin Dobrogea, tranzitând-o de la nord la sud şi luând contact cu realităţile din Isaccea, Babadag, Macaul (neidentificat), Karatai (Nisipari–*n.ns.*) şi Karasu (Medgidia). El a realizat două stampe ce surprindeau valea Kara-su şi zona de stufăriş[6], precum şi alte 62 de litografii ale provinciei [7].

În aceiaşi perioadă Helmuth von Moltke considera că, Dobrogea „e un adevărat pustiu, de care te miri să-l întâlneşti în mijlocul Europei. Socotind şi populaţia oraşelor nu găseşti mai mult de 300 de locuitori pe mila pătrată”[8].

Moltke vizita în anul 1837, ciftlicul de lângă Rasova al lui Said Mârza Paşa, guvernator al Dobrogei şi Bulgariei de Nord-Est, consemnând faptul că la conacul de acolo, în camera în care îşi primea oaspeţii, se aflau agăţate pe un perete, mai multe „pungi din lână”, ce conţineau corespondenţa paşei, printre care se găseau şi actele de proprietate ale acestuia[9].

Misiunea germană a fost însoţită pe tot parcursul traiectului său de guvernatorul Dobrogei, Sayd Mârza Paşa[10], de origine tătară, ce dădea dovadă de receptivitate pentru elementele de noutate, care ar fi adus beneficii provinciei. La 23 octombrie 1837, cei patru ofiţeri prusaci erau găzduiţi de Sayd Mârza Paşa la

---

[5] Tudor Mateescu, *Permanenţa şi continuitatea românilor în Dobrogea* , Bucureşti, 1979, p. 42.

[6] Ion Conea, *Hector de Bearn, un călător francez prin Dobrogea în 1828*, în Analele Dobrogei (A.D.), 2, 1928, p. 19-20; I.C. Băcilă, *Stampe şi hărţi privitoare la trecutul Dobrogei* , în A.D., 2, 1928, p. 253.

[7] Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre şi Mare .Dobrogea*, Editura Ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1979, p. 267; Louis Roman, Radu Ştefan Vergatti ,*Studii de demografie istorică românească*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2002, p. 236; una din litografii surprinde valea cu stufăriş, lucru care se confirmă printr-o fotografie realizată în anii 1948-1949, înainte de demararea lucrărilor Canalului Dunăre-Marea Neagră. Cele două imagini sunt identice, lucru ce demonstrază că din 1828 până la mijlocul secolului XX, omul nu intervenise cu nimic în a modifica structura văii.

[8] Constantin Brătescu, *Dobrogea regelui Carol I şi colonizările dobrogene* , în A.D., XIX, I, 1938, p. 89; Constantin Şerban, Victoria Şerban, *Tipologia oraşelor din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane (secolele XV-XIX)* în Peuce, 6, Tulcea, 1977, p. 275.

[9] Tudor Mateescu, *Arhivele din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în Revista Arhivelor(R.A.), 1-2, 1974, p. 238; Anton C. Diamandopol, *Curierul Constanţei*, I, nr. 30, 20 aprilie 1914.

[10] Paul Cernovodeanu, *op.cit.,* p.192; M.D. Ionescu–Dobrogeanu, *Valea Carasu....*, p. 118; Idem, *Dobrogea văzută de un militar de seamă acum o sută de ani,* Editura Atelierele grafice Socec&Co.S.A., Bucureşti, 1936, p. 10; Misiunea condusă de von Moltke, care studia problema construirii unui canal navigabil pe Valea Carasu, constata că „ examinând terenul din acest punct de vedere, înălţimea înapoia Kustengei nu e mare, dar n-are apă destulă pentru alimentarea unui canal, pentru care ar trebui să se sape până la nivelul albiei Dunării, aproape de Cernavodă, însă cantitatea de pământ ce s-ar scoate este aşa de mare, încât întreprinderea costând mult, n-ar reuşi. Un drum de fier ar întâmpina aceleaşi piedici”.

Mahmud Cuiusu (Izvorul Mare)[11], unde dregătorul otoman îşi avea reşedinţa. Von Vincke şi Muhlbach aveau misiunea de a ridica planul Văii Carasu, prin realizarea unor schiţe detaliate. Aceste studii vor fi folosite şi de inginerul francez Jules Michel,[12] care publica o lucrare pe aceeaşi chestiune.

În acelaşi an, se vor stabili în Dobrogea primii colonişti germani[13], care îşi vor aduce contribuţia la dezvoltarea provinciei. Paşa Said le-a oferit condiţii similare tătarilor, fiind o gazdă ospitalieră. Putem presupune că această colonizare cu elemente germane a fost posibilă şi datorită acestei vizite a misiunii germane în Dobrogea. La Mahmut Cuiusu (Izvorul Mare) şi Peştera, Paşa deţinea o serie de proprietăţi, care vor fi moştenite de urmaşii săi şi după dispariţia acestuia[14].

La 15 iunie 1844, în raportul punctului militar Călăraşi către conducătorul oştirii – dejurstvei – se vorbeşte despre o bandă de hoţi ce a jefuit un vas ce aparţinea Ţării Româneşti şi care se afla pe drumul de întoarcere de la „târgul de la Carasuii" (Karasu –*n.ns.*), unde fusese cu marfă negustorească[15].

Târgul de la Karasu este atestat şi la 1848 de misiunea franceză a lui C. Sabatier şi J. Desaint, ce apreciau că iarmarocul era vestit prin târgul său de cai[16].

La 1850, un conducător al tătarilor era khanul Amurxa Bey. Acesta a încurajat implicarea tătarilor în activităţi comerciale, aducătoare de venituri însemnate. De remarcat sunt femeile tătare, ce purtau cercei de argint în nas şi se ocupau chiar cu activităţi comerciale[17].

Oraşele şi târgurile lasau o impresie excesiv rurală , iar Karasou, avea o populaţie de 1500 de locuitori , în timp ce Kustendje avea 2500, Rasova – 1250, iar Alakapy (Poarta Albă – *n.ns.*) – 900 de locuitori[18].

O contribuţie importantă la cunoaşterea Dobrogei la mijlocul secolului al XIX-lea, a avut-o agronomul român Ion Ionescu de la Brad. Acesta fusese administrator al moşiilor marelui vizir Reşit Paşa, pe care acesta la avea în Tessalia (1853-1857) şi expert pentru moşiile sultanului (1852–1857). Călătoria în Dobrogea a întreprins-o în perioada 16 aprilie–10 august 1850[19].

Întreaga excursiune a fost făcută cu o haraba dobrogeană trasă de un cal[20].

---

[11] Anton Diamandopol, *op.cit.*, f. 1-2; din păcate nu se mai găsesc vestigii ale acestui conac la Izvorul Mare, dar personalitatea paşei a rămas întipărită în memoria locuitorilor de aici, care vorbesc de faptele dregătorului otoman.

[12] *Ibidem.*

[13] Tudor Mateescu, *Arhivele din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în R.A., p. 237.

[14] S.J.A.N.C., *fond Primăria Comunei Peştera*, nr. 344, inventar 367, f. 1.

[15] *Documente privind istoria Dobrogei(1830-1877)*, volum întocmit de Tudor Mateescu, Bucureşti, 1975, documentul 97, p. 122.

[16] Idem, *Creşterea cailor în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în Peuce, VI, Tulcea, 1977, p. 295; Alexandru Ungureanu, *O misiune franceză în Ţara Românească, Moldova şi Dobrogea în 1848*, în R.A., XII, 1, 1969, p. 86.

[17] M.D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului XX*, Bucureşti, 1904, p. 342.

[18] Alexandru Ungureanu, *O misiune franceză în Ţara Românească, Moldova şi Dobrogea în anul 1848, în* Revista Arhivelor, I, 1969, p. 88-89.

[19] Amilcar Vasiliu, *Ion Ionescu de la Brad*, Editura Agro-Silvică, Bucureşti, 1967, p. 59.

[20] *Ibidem.*

În 1850, Ion Ionescu de la Brad deplângea decăderea oraşului Karasu, spunând că aici se țineau de două ori pe an târgurile cele mai cunoscute ale Dobrogei[21], din care nu mai rămăsese decât cimitirul şi 40 de case[22].

El ajunge la Cochirleni şi este găzduit de Dobrea sin Ion. Găseşte lacul legat de Dunăre printr-un canal ce avea o adâncime de 4m şi o lățime de 20 m. Corăbiile circulau între Bogazchioi şi Karasu[23], mai cu seamă atunci când fluviul se revărsa în bălțile Kara-Su.

Agronomul român compara canalul ce unea Dunărea de renumitul lac Kara-su, fiind după părerea sa un „Bosfor în miniatură". Intrarea pe acest canal se putea face în dreptul satului Bogazchioi (Cernavoda – *n.ns.*), cu împrejurimi neobişnuit de pitoreşti[24].

Este amintită prezența mocanilor din Transilvania, ce cutreierau întreaga provincie cu un număr de circa un milion de oi, aceştia găsindu-se în plasele Hârşova, Karasu şi Constanța[25].

Ion Ionescu de la Brad, a utilizat în mod constant date statistice[26], făcând permanent comparații şi fiind însoțit de inginerul român Ioranu, care-l ajuta la fixarea căilor de comunicație, după care a purces la publicarea celor observate în „Jurnal de Constantinopol", unde propunea crearea unor ferme model, având ca model şcoala de la Roville[27].

A studiat problema construirii unui canal navigabil între Cernavodă şi Constanța, a cărei realizare o estima la 23 milioane piaştri[28], iar cheltuielile de întreținere a acestuia erau estimate la 5 milioane piaştri pe an[29].

---

[21] Ion Ionescu de la Brad, *Excursion agricole dans la pleine de la Dobrodja*, Constantinopol, 1850, p. 18; *Excursiune agricolă în Dobrogea*, în A.D., III, 1922, p. 127-128; Ion Ionescu de la Brad, *Opere*, Imprimeriile „Curentul" S.A., Bucureşti, 1943, vol. I, p. 12; vol. II, p. 83.

[22] Constantin Şerban, Victoria Şerban, *Tipologia oraşelor din Dobrogea*…., p. 275; Ion Ionescu de la Brad, *Opere*, vol. II, p. 82.

[23] Aurelia Lăpuşan, Ştefan Lăpuşan, Tiberiu Birda, *Cernavodă*, Editura Mondograf, Constanța, 1995, p. 13; Adrian Ilie, Claudia Ilie, *Canalul Dunăre-Marea Neagră. Istoricul dezvoltării, studiile legate de acesta şi perspectiva valorificării sale,* Editura Ex ponto, Constanța, 2011, p. 21.

[24] *Excursiune agricolă în Dobrogea*…, p. 126; Stoica Lascu*, Călători străini despre turco-tătarii din Dobrogea (secolele XVIII-XIX),* în volumul Tătarii în istorie şi în lume, Editura Kriterion, Bucureşti, 2003*,* p. 194; Ion Ionescu de la Brad, *Opere*, II, p. 83; Constantin Cioroiu, *Călători la Pontul Euxin*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1984, p. 176-177.

[25] I.I. Ghelase, *Mocanii. Importanța şi evoluția lor social-economică în România*, Tipografia „I.C. Văcărescu", Bucureşti, 1937, p. 92.

[26] Anca Ghiață, *Les Roumains en Dobroudja au milieu du XIX e siecle d'après les information de Ion Ionescu de la Brad,* în Revue des études sud-est européennes, tom XV,1, 1977, p. 136; Louis Roman, Radu Ştefan Vergatti, *Studii de demografie istorică românească,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2002, p. 237.

[27] Ion Matei, *Un agronome roumain dans l'empire ottoman pendant les années 1849-1859*, Studia et acta orientalia, VII, Bucureşti, 1968, p. 299; Amilcar Vasiliu, *op. cit*., p. 59.

[28] Paul Cernovodeanu, *Românii şi primele proiecte de construire a canalului Dunăre-Marea Neagră(1838-1856),* în Revista de Istorie (R.d.I), 2, t. 29, 1976, p. 195-197.

[29] Amilcar Vasiliu, *op. cit.,* p. 62; Stoica Lascu, *Mărturii documentare privind elaborarea unor proiecte ale canalului Dunăre-Marea Neagră,* în R. d. I, t. 37, 6, 1984, p. 537.

La 4 aprilie 1851, reputatul agronom român publica în ziarul „Jurnal de Constantinopole", articolul intitulat „Canal de Küstendje"[30], prezentând oportunitatea realizării unei legături mai rapide între fluviu şi Marea Neagră. Încercările lui Ion Ghica de al convinge pe primul ministru otoman Ahmed Vekif Paşa de utilitatea construirii unui canal[31] nu au dat rezultate.

În scrisorile către Ion Ghica, el vorbeşte despre Dobrogea, ca despre o adevărată „Californie"[32], un adevărat *„tărâm al făgăduinţei"* (subl. ns.), care ar fi adus importante beneficii celor care s-ar fi stabilit aici. Părerea aceasta era împărtăşită şi de patriotul Nicolae Bălcescu, aflat în exil departe de ţară.

În scrisoarea din 24 ianuarie 1850, Ion Ghica îl informa pe Nicolae Bălcescu, despre numirea lui Ionescu de la Brad, ca inspector al agriculturii şi membru în consiliul general de comerţ şi industrie , având o leafă fixă de 2100 lei, plus cheltuielile de drum şi de faptul că „susţinând sistema urmată în Dobrogea, noi nu voim a merge pe cărările bătute de oarba rutină. Astfel, noi nu vom lăuda rutina, care face şi produce totdeauna acelaşi şi iarăşi acelaşi lucru. Observăm proporţiunea care există între cele două ordine de producţiune adică vitele şi grânele, dar şi schimbările care vor mai interveni în mersul general al civilizaţiunei"[33].

Conducătorul tătarilor de pe valea Kara-su era „şef al armatei tătăreşti", fiind dependent de Paşa de la Silistra, Said-Paşa, este amintit şi de agronomul român. Acesta era „un tătar plugar, bogat în turme şi herghelii care a trăit în Dobrogea, pe care o iubeşte, făcând cişmele, poduri de piatră, dăruind berbeci merinoşi şi ţapi de Angora, iar în satele româneşti făcând biserici de piatră"[34].

Un ciftlik al său se găsea între Rasova şi Cochirleni, lângă fluviu, înfiinţat înainte de 1837, când a fost vizitat de von Moltke[35], iar altul la Mahmut Cuiusu, unde în 1856, locuia administratorul ciflicului[36].

La Defcea (Gherghina–*n.ns.*), Paşa a încercat exploatarea agricolă sub forma mukataa (arendă–*n.ns.*), dată unui turc sărac, pentru administrare. Obţinerea unor rezultate nesatisfăcătoare a dus la abandonarea acestui proiect. Câşlele paşei se găseau pe valea Kara-su, unde se creşteau capre de Angora, aduse special de dregătorul otoman şi pe care Ion Ionescu de la Brad le aprecia ca fiind „foarte frumoase"[37].

---

[30] Apud Petre Popa, *Ion Ionescu de la Brad. Enciclopedist român*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2000, p. 200; ****Istoria românilor*, vol. VII, p.226; M.D. Ionescu Dobrogeanu, *Valea Carasu*..., p.118.

[31] Paul Cernovodeanu, *op.cit*., p.199; Stoica Lascu, *Mărturii documentare*....., p. 536; Ion Ghica îl susţinea pe David Urquhart, în privinţa realizării proiectului de săpare a unui canal navigabil în Dobrogea.

[32] Amilcar Vasiliu*, op. cit*., p. 60; *** *Istoria românilor .Compendiu*, Editura Cultura fără frontiere, Bucureşti, 1996, p. 204.

[33] *Ibidem*, p. 60-61.

[34] I. Ionesco, *Excursion agricole dans la plaine de la Dobrodja*, Constantinopole, 1850, p. 13; Adina Berciu-Drăghicescu, *Tătarii din Dobrogea la mijlocul secolului al XIX-lea în opera lui Ion Ionescu de la Brad*, în volumul „Tătarii în istorie şi în lume" , Editura Kriterion, Bucureşti , 2003, p. 204.

[35] Tudor Mateescu, *Ciflicurile din Dobrogea în secolele XVIII-XIX*, în Peuce, 4,Tulcea, 1973-1975, p. 256.

[36] *Ibidem ,* p. 267.

[37] I*bidem*, p. 257; Adrian Ilie, *Tătarii de pe valea Karasu în perioada secolelor XIII-XIX,* în „Tătarii în istoria românilor" , II, Editura Muntenia, Constanţa, 2005, p. 48; Idem, *Valea Kara-su în perioada secolelor XIV-XIX. Monografie istorică,* Editura Succeed Publishing, Medgidia, 2008, pp. 59-61;113; 115-116.

De asemenea, paşa avea o herghelie de 300 de cai, dintre care 15 erau armăsari de rasă[38], pe care îi punea la dispoziţia armatei otomane.

La Mahmut Cuiusu (Izvorul Mare–*n.ns.*), se dezvoltase şi sericicultura , Paşa plantând 1500 de duzi, după ce în prealabil adusese „21 de dramuri" de sămânţă de gândaci, pentru a realiza, potrivit lui Ion Ionescu de la Brad, un venit anual de cel puţin 20 de mii de lei[39]. Tot în această localitate a realizat şi o răsadniţă de tutun[40].

Totodată, a fost interesat de problema apei curente, provincia fiind una cu probleme din acest punct de vedere, pentru care a construit pe cheltuială proprie, fântâni şi cişmele, una chiar la Mahmut Cuiusu (ce există şi astăzi – *n.ns.*), ce putea să îndestuleze „un târg întreg" potrivit lui Ion Ionescu de la Brad, iar la Defcea, realizase două cişmele[41].

Ion Ionescu de la Brad, găsise în Dobrogea de sud, la Bazargic 740 de case, din care doar 110 aparţineau bulgarilor. În toată kaza-ua ce cuprindea 89 de sate, 1230 de case erau turceşti, 143 aparţineau arabilor şi 120 bulgarilor[42]. Va cunoaşte îndeaproape realităţile din Seimeni, Cochirleni şi Rasova[43], unde întâlnea o turmă de 80 de bivoli[44].

Guvernatorul Said Mârza Paşa i-a dăruit reputatului agronom, „o frumoasă bivoliţă albă , o raritate unică", pe care acesta la rândul său dorea să o ofere prietenului său Ion Ghica, sau marelui vizir. Pe domeniile paşei din Dobrogea existau 17 bivoli, 10 fugind de un an peste fluviu, aflându-se pe moşia Buliga din dreptul satului Rasova[45].

În acest din urmă loc, paşa va contribui la începerea construcţiei bisericii încă din 1848, dotată cu un clopot ce costase peste 60.000 lei[46].

Ion Ionescu de la Brad, s-a aflat în gazdă la Ceatalorman în zona lacului Kara-su, la hanul Mârza „un om tânăr, de treabă, progresist şi prin urmare bun de orice slujbă"[47].

Agronomul a studiat domeniul hanului, dându-i un plan economic optim pentru exploatarea lui. Vizita se finalizează într-o notă de optimism şi prietenie. Cei doi se despart ca vechi şi buni prieteni. În scrisoarea din 17 iulie 1850 adresată lui Ion Ghica îi spune acestuia că în relaţia cu „beiul sunt cel mai bun amic – c'est un charmant garçon , c'est un bon enfant – beiul e bine iubit de toţi, de tătari şi de români şi de mocani, care şi mâncau şi trăiau bine"[48].

---

[38] Tudor Mateescu, *Ştiri despre prezenţa mocanilor în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în R.A, 3, 1971, p. 293; Idem, *Ciflicurile în Dobrogea…*, p. 258; Adrian Ilie, *Tătarii de pe valea Karasu ....,* p. 48.

[39] Tudor Mateescu, *Ciflicurile în Dobrogea….*, p. 258.

[40] *Ibidem*, p. 259.

[41] *Ibidem,* p. 265.

[42] Nicolae Iorga, *Cele trei Dobrogi pe care le-am găsit*, în A.D., III, 1922, p. 27.

[43] *Ibidem,* p. 28.

[44] Tudor Mateescu, *Creşterea bivolilor în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane ,* în A.D.s.n, V, 2, Constanţa, 1999, p. 56.

[45] *Ibidem.*

[46] Gheorghe Dumitraşcu*, Localităţi, biserici şi mănăstiri româneşti în Dobrogea până la 1878*, Editura „Fundaţiei Andrei Şaguna", Constanţa , 1996, p. 137.

[47] Adina Berciu-Drăghicescu, *op. cit*., p. 205.

[48] *Ibidem*, p. 206.

Paşa Said Mârza se obişnuise cu obţinerea unor recolte strălucite[49], iar locuitorii erau mulţumiţi pretutindeni deoarece acesta împărţea dreptate. Ţara era sigură. Despre paşă, agronomul spunea că nu era un savant, dar era un bun administrator. Existau moschei şi şcoli în fiecare localitate, multe din acestea fiind reparate pe cheltuiala sa la Rusciuk, Yeni Bazar, Varna, Silistra, Bazargic şi Mahmut Cuiusu[50].

Considera că pe lacul Carassou, se puteau face transporturi, încurajând transhumanţa şi oferind ospitalitate refugiaţilor[51], încercând aclimatizarea unor rase de animale precum caprele de Angora, oi merinos, oi cu coada lată, armăsari, tauri şi cai[52], necesari atât nevoilor interne cât şi celor ale Imperiului Otoman.

Spusele lui Bossuet cum că „în Turcia mori, Turcia a murit!", cu referire la „chestiunea orientală", nu erau valabile în cazul posesiunilor lui Said Mârza Paşa[53].

Un adevărat capitalist al Dobrogei, introduce „ferme model" care vor contribui la dezvoltarea provinciei.

În anul 1857, paşa intervine personal la caimacamul Ţării Româneşti, pentru înapoierea unor locuitori din Seimeni , aflaţi în timpul refugiului în satul ialomiţean Cegani[54].

Acest lucru a fost posibil în timpul războiului Crimeei, când mulţi români se refugiaseră la Boazchioi şi la Carasuea (Medgidia—*n.ns.*), pentru executarea unor lucrări militare[55].

În 1855, la 6 iulie, sosea la Constanţa pe un pachebot englez , două misiuni franceze, una tehnică, a inginerului Lalanne, avându-l ca topograf pe Constantin Aninoşanu, iar ca medic pe Camille Allard şi cea militară a lui Eugene Blondeau[56].

Misiunea acestora era de a construi o şosea care să facă legătura între Cernavodă şi Constanţa. Construcţia şoselei a început în vara anului 1855 şi a fost finalizată la sfârşitul anului, la 25 noiembrie, având 63 de km[57].

Au fost folosiţi 300 de lucrători din Moldova şi Valahia, după cum se preciza în ziarul „Zimbrul", alături de români dobrogeni , care erau apreciaţi de Camille Allard, ca fiind „buni muncitori". În total au participat la lucrări 500 de muncitori români, bulgari, cazaci şi turci[58].

Foarte mult au avut de câştigat negustorii, fie ei de origine română, fie de origine franceză. Spre exemplu, Prosper Durat, negustor de origine franceză stabilit la Bucureşti, se ocupa cu aprovizionarea cu alimente a şantierului[59]. Vinul era adus

---

49 A.D., III, 1922, p. 166.

50 I. Ionesco, *op. cit*, p. 104; Ion Ionescu de la Brad, *Opere*, II, p. 112.

51 *Ibidem* , p. 103-104.

52 A.D, III, 1922, p. 168.

53 Ion Ionescu de la Brad, *Opere*, II, p. 114.

54 Tudor Mateescu, *Refugieri ale românilor din Dobrogea la stânga Dunării în timpul războiului Crimeii*, în R.A., 1,1991, p. 72.

55 *Ibidem,* p. 64.

56 Angela Pop, *Un călător francez în Dobrogea. Eugene Blondeau*, în Comunicări de istorie a Dobrogei, 1980, Constanţa, p. 83; Paul Cernovodeanu, *op. cit*., p. 200.

57 Tudor Mateescu, *Date noi despre contribuţia românească la construirea şoselei Rasova – Constanţa(1855*), în Arhiva Românească, t. 2, fasc. I, 1996, p. 120-121.

58 *Ibidem*.

59 *Ibidem,* p. 122-123.

de la Drăgăşani, fiind de calitate inferioară, dar fusese adus şi un butoi cu un „vin alb excelent”[60], probabil pentru membrii misiunii. Rachiul local era preparat din struguri, prune sau cereale fiind „o băutură foarte agreabilă”[61].

Pentru Ţara Românească această şosea nu a avut o mare însemnătate deoarece legăturile se realizau greu în continuare.

Foarte probabil, o parte a locuitorilor din Karasu au participat la realizarea şoselei ce făcea legătura între Rasova şi Constanţa. Cu siguranţă , Paşa Sayd Mârza şi-a adus contribuţia la acest proiect de infrastructură, deoarece avea posesiuni în zonă şi era interesat de existenţa unor condiţii bune de transport.

În urma războiului din Crimeea, guvernatorul provinciei Sayd Mârza Paşa, a strâns laolaltă mai multe familii de tătari refugiaţi din această zonă conflictuală şi a fondat în apropierea ruinelor satului Karasu, un nou oraş pe care îl va numi Medgidia, în onoarea sultanului Abdul Medgid (1839-1861). Acest dregător aflat în slujba sultanului, a construit peste baltă , un pod de piatră care îi va purta numele[62].

Întemeierea oficială a oraşului Medgidia , prin decret imperial din 1856, a fost un caz interesant şi totodată neobişnuit de neourbanism şi colonizare otomană. De la numele celui de-al XXXI-lea sultan din dinastia osmanlâilor, ce iniţiase epoca de reforme a Tanzimatului, îşi va lua numele oraşul de pe valea Kara-su[63].

În 1855 „Gazeta austriacă” consemna că negustorii ce vizitau la târgul de la Karasu erau impresionaţi de noul oraş Medgidia[64].

Numărul tătarilor crimeeni, era numeros în centrul Dobrogei, la Medgidia fiind de circa 20.000[65], iar la Alacapî (Poarta Albă—*n.ns.*), peste 80 de familii , care ulterior s-au stabilit în Bulgaria[66]. Ubicini oferă cifra de 12.000 de tătari stabiliţi din Crimeea la Medgidia[67].

Oraşele otomane se dezvoltau de obicei la întretăierea drumurilor principale, pe lângă hanuri, fortăreţe sau centre administrative, precum şi în apropierea unor cursuri de apă, în cazul de faţă, valea Kara-su.

Oraşul Medgidia, a fost întemeiat prin decret imperial şi s-a dezvoltat pe baza unui plan urbanistic elaborat de departamentul tehnic al Ministerului Comerţului (Ticaret Nezareti) şi al Consiliului Construcţiilor (Ebriye Meclisi), pentru a găzdui refugiaţii din Crimeea şi pentru a dezvolta din punct de vedere economic zona mediană a Dobrogei[68].

---

[60] *Ibidem*, p. 123.

[61] *Ibidem*.

[62] M.D. Ionescu, *op. cit*., p. 453; S .J.A.N.C , *Fond 140 al Prefecturii Constanţa*, Dosar 149, f. 3; *Idem*, Fondul Inspectoratului Cadastral Constanţa, dosar 126/1880-1889, f. 3-4; I.A. Nazareteean, *Notiţe istorice şi geografice asupra provinciei Dobrogea*, Tipografia Românească, Tulcea , 1882, p. 26.

[63] Kemal Karpat, *Urbanismul otoman.Emigraţia din Crimeea spre Dobrogea şi întemeierea oraşului Medgidia (1856-1878)*, în „Tătarii în istorie şi în lume”, ed. Tahsin Gemil, Editura Kriterion, Bucureşti, 2003, p. 209.

[64] Alexandru Arbore, *O încercare de reconstituire a trecutului românesc în Dobrogea,* în A.D., III, 1922, p. 256-258.

[65] A.D., IV, 1923, p. 118-119; Mehmet Ali Ekrem, *Din istoria turcilor dobrogeni,* Editura Kriterion, Bucureşti, 1994, p. 50, I.A. Nazareteean, *op. cit*. p. 268.

[66] S.J.A.N.C., *Inventar nr. 319, fond 298 al Inspectoratului Cadastral Constanţa*, f. 14.

[67] Alexandru Arbore, *Contribuţiuni la studiul aşezării tătarilor şi turcilor în Dobrogea*, în Arhiva Dobrogei, II, 1919, p. 229.

[68] Kemal Karpat, *op. cit*., p. 210.

Sultanul a fost de acord cu întemeierea oraşului, a planului său, iar cei ce urmau să desfăşoare activităţi economice urmau să primească autorizaţii din partea statului[69].

Firmanul este datat în luna Muharem 1273 (2 septembrie 1856), fiind considerată data oficială a întemeierii oraşului modern Medgidia, pe document fiind semnătura primului ministru Mehmed Emin Ali Paşa, unul din cei mai capabili dregători otomani din perioada 1850-1871[70].

În momentul întemeierii oraşului, populaţia era scăzută, drept pentru care s-a dus o politică de colonizare, prin crearea unor condiţii favorabile tătarilor din Crimeea.

În 1857, Imperiul Otoman făcea apel în ziarele occidentale pentru a încuraja emigraţia în teritoriile sale, promiţând o serie de privilegii precum scutirea de taxe, avantaje religioase şi culturale şi pământuri pentru agricultură[71].

La întemeiere, oraşul avea o mie de case şi o populaţie de 15-20.000 de suflete[72], prin stabilirea unor categorii de persoane defavorizate şi maltratate din Crimeea[73].

Tătarii au ocupat terenurile cele mai fertile, Dobrogea fiind numită şi „pays des tatars"[74].

Kerişii s-au aşezat în „stepa pleşuvă", unde au întemeiat un fel de capitală, la Medgidia, în onoarea sultanului care le-a oferit privilegii. A format aici o comunitate separată condusă de un khan, care nu era supus turcilor decât nominal[75].

Tătarii erau amabili şi ospitalieri, primeau musafirii străini în camera cea bună, plină de sofale şi măsuţe scunde, cu pereţii acoperiţi până la tavan cu ştergare, prosoape, batiste, covoare lucrate şi cusute de gospodina casei[76].

Se poate aprecia că numărul total al celor care au părăsit Crimeea în 1858, a fost de circa 50.000 de persoane[77] şi a fost în creştere ulterior.

Până în 1864, au sosit în Imperiu 595.000 de imigranţi, dintre care 120.000 s-au stabilit în Dobrogea şi Bulgaria[78].

Oraşul Medgidia s-a construit repede prin apariţia unor case şi prăvălii, iar la 26 octombrie 1856, sultanul hotărâse ridicarea unei moschei şi a unei şcoli pe locul vechii moschei, pentru satisfacerea necesităţilor religioase şi de educaţie ale locuitorilor. Cheltuielile pentru construcţii se ridicau la 250.000 de kuruşi, fiind suportaţi de visteria statului, fără a fi taxată populaţia [79].

La Medgidia se făceau tranzacţii considerabile, iar negustorii şi locuitorii din satele Dobrogei veneau la acest târg. Tribunalele de comerţ din Constanţa şi Tulcea, se mutau aici pe perioada târgului pentru a înlesni tranzacţiile comerciale[80].

Târgul a fost înfiinţat de sultanul Mahmud I, în anul 1752, care a poruncit construcţia unor barăci pe dealul Panaghirului, în apropierea fostului sat tătăresc,

---

[69] *Ibidem*.
[70] *Ibidem*, p. 210-211.
[71] *Ibidem*, p. 212; Stoica Lascu, *Călători străini despre turco-tătari…*, p. 197.
[72] M.D. Ionescu, *op. cit,* p. 453.
[73] I. Ionesco, *op. cit*, p. 79.
[74] *Ibidem,* p. 82.
[75] R.I. Călinescu, *Cutreerând Dobrogea meridională,* Editura Adevărul, Bucureşti, 1935, p. 23.
[76] *Ibidem,* p. 27.
[77] Kemal Karpat, *op. cit.*, p. 217.
[78] *Ibidem.*
[79] Kemal Karpat, *op. cit.,* p. 220.
[80] M.D. Ionescu, *op. cit.*, p. 454.

unde o dată pe an se adunau negustorii din Turcia şi din provinciile dunărene cu mărfuri diverse. Bâlciul se ţinea primăvara, iar circulaţia pe canalul Kara-su se putea face cu ambarcaţiuni specifice. Ulterior, târgul se ţinea de două ori pe an pentru un interval de 15 zile fiecare[81].

Tranzacţiile variau între 800.000 -1.200000 lei la fiecare târg[82]. Târgurile de cereale se ţineau în toate zilele toamnei la Medgidia, Cernavoda, Murfatlar, Constanţa şi alte localităţi[83].

La Medgidia cei mai importanţi moşieri erau Aurel Oancea, Suliman Emurla, Costică Golea, Gheorghilaş Golea, fraţii Suditu, Manole Cristu, ce stăpâneau împreună circa 90% din suprafeţele agricole (11.000 de hectare)[84].

S-a întocmit un plan pentru o baie publică (haman) având interiorul din marmură şi a unei şcoli la propunerea guvernatorului Sayd Mârza Paşa. Acesta a încurajat dezvoltarea economică prin orice mijloace, astfel încât oraşul să devină un centru comercial important. Târgul tradiţional al Panaghirului se desfăşura în continuare la aceleaşi date şi în noul oraş[85]. Dregătorul otoman considera că având posibilităţi de depozitare, târgul va atrage şi alţi negustori care vor închiria noile clădiri compensând financiar pe cei ce îşi investiseră capitalul în aceste depozite şi aduceau venituri guvernului[86].

Până în septembrie 1856, 140 imigranţi din Crimeea au cerut permisiunea de a construi , primind pământ gratuit pentru a ridica prăvălii[87]. Construcţia moscheii principale a fost gata la sfârşitul anului 1859 şi începutul anului 1860.

Emblemele domului (kubbe), altarului (minber) şi ale minaretului, realizate din cupru, au fost confecţionate la Istanbul şi aduse la Medgidia, având cheltuieli de 7.023 kuruşi. Costul moscheii a fost apreciat la 200.932 kuruşi, depăşind prevederile iniţiale cu 71.900 kuruşi[88].

Imigranţii au primit case gratuit, au fost scutiţi de serviciul militar timp de 20 de ani, iar de celelalte taxe, inclusiv zeciuiala timp de 10 ani. S-a primit o alocaţie zilnică de 2.800 kuruşi, pentru adulţi şi de un kuruş pentru copii pentru achiziţionarea hranei. Fiecare familie primea o pereche de boi şi seminţe pentru loturile repartizate[89].

În 1860, s-a construit moscheea „Abdul Medgid", iar în 1876, Medgidia avea o populaţie de 7.000 de suflete[90], pentru ca aceasta să scadă după distrugerea oraşului în timpul evenimentelor din 1877, când ajunge la 3.000 de locuitori[91].

[81] *Ibidem*, p. 903.
[82] *Ibidem,* p.904.
[83] *Ibidem.*
[84] S.J.A.N.C , *Fondul Prefecturii Constanţa*, nr.140, inventar 149, f. 7.
[85] Kemal Karpat, *op. cit.,* p. 220.
[86] *Ibidem,* p. 221.
[87] *Ibidem.*
[88] *Ibidem.*
[89] *Ibidem;* Adrian Ilie, *Liberalismul politic în centrul Dobrogei*, Editura Succeed Publishing, Medgidia, 2008, pp. 64-65; Cei mai mulţi proprietari funciari şi deţinători de manufacturi vor adopta ideile liberale şi vor ajunge să conducă destinele localităţilor din centrul Dobrogei.
[90] Nicolae Ciachir, *Războiul pentru independenţa României în context european*, Editura Ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1977, p. 284-285.
[91] Nicolina Ursu, *Schiţă de istorie a oraşului Medgidia*, în Comunicări de istorie a Dobrogei, 1980, p. 58.

Abdul Veli Efendi, unul din conducătorii tătarilor crimeeni a fost numit caimacam al Medgidiei şi al hinterlandului acestuia, deoarece regiunea în care s-au stabilit imigranții „căpătase aspectul unei noi țări”[92].

Imigrația a continuat şi după 1858 atât în Dobrogea cât şi la Medgidia, ce devenise un important centru comercial şi cultural. Veli Bey a informat guvernul că 260 de familii se stabiliseră la Constanța şi Varna, plus alți imigranți veniți pe patru corăbii, ce totalizau 12.000 de persoane[93].

Aceştia locuiau în Medgidia şi în satele învecinate fiind oaspeți ai populației locale. El a raportat că o mare parte a populației musulmane din Crimeea se pregătea să vină să se instaleze în Medgidia, apreciind că numărul lor era de circa 30.000. De asemenea, aprecia că pământul se împuțina, iar Medgidia şi zonele învecinate mai puteau găzdui doar 5.000 de imigranți[94].

Construcția căii ferate şi întemeierea centrului urban Medgidia a sporit importanța administrativă şi economică a acestui ținut.

Abdul Veli Bey a murit în noiembrie 1860, iar la inițiativa lui Nusret Bey, colonel al Statului major, se solicita numele unui succesor pentru caimacamul Medgidiei, ce avea alocat un salariu de 3.500 de kuruşi. Constanța urma să devină sediul adminstrativ central, fiind ridicat la rangul de caimacamat sub Mehmet Bey, tătar kabail, ce urma să preia şi administrația noului subdistrict (müdürlük), format din Medgidia şi Bogazchioi[95].

S-a hotărât fuziunea dintre caimacamatele Bogazchioi şi Medgidia, dar sediul s-a stabilit în cea de-a doua localitate, şi nu la Constanța, cum se propusese inițial. A fost numit pe postul vacant Mehmet Bey cu un salariu de 3.833 kuruşi[96].

Noul val de imigranți sosit după 1860, era mult mai înstărit decât cele anterioare, lucru care a dat un avânt şi mai important aşezării[97].

Cei nou veniți locuiau la periferia târgului, iar tătarii vechi ocupau centrul oraşului.

Anul 1878, a adus reintegrarea Dobrogei după patru secole şi jumătate de stăpânire otomană, în cadrul statului român, deschizând orizonturi noi economiei româneşti[98].

Putem conchide că dregătorii din Dobrogea aflați în slujba sultanului otoman şi-au adus contribuția în secolul al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea la securitatea zonei, iar în a doua decadă a secolului al XIX-lea au căutat să o dezvolte prin introducerea unor măsuri de factură occidentală.

Dintre aceştia s-a remarcat ca fiind un bun administrator, finanțist şi diplomat în special cu etniile diverse din provincie, Paşa Sayd Mârza, de origine tătară, care poate fi considerat un adevărat „regenerator al Imperiului” şi un „apropiat al supuşilor săi”.

---

[92] Kemal Karpat, *op. cit.*, p. 223.
[93] *Ibidem,* p. 224.
[94] *Ibidem*.
[95] *Ibidem,* p. 225.
[96] *Ibidem.*
[97] *Ibidem*, p. 226.
[98] Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă* ,f. a., p. 180.

Calitățile sale deosebite îl fac remarcabil, cu atât mai mult cu cât el şi-a adus aportul la dezvoltarea zonei centrale a provinciei şi în mod special a oraşului Medgidia şi a hinterlandului acestuia.

Turkish Chancellors of Tartar Origin from Dobrogea and Their Contribution to the Development of the Kara-Su Valley Settlements

Abstract

One of the most important Turkish chancellors in Dobrogea was governor Said Mârza Paşa who was of Tartar descent. He owned a series of properties such as Mahmut Cusuiu, Rasova and Defcea. There, he raised horses intended for the Turkish troopes, Angora goats, buffaloes, silk worms and he grew tobacco. He also built springs and fountains for the benefit of the people, on his own expense.

He proved his love for those places by building schools and churches both for muslims and christians, and both people loved him back.

He showed comercial interests and therefore, he supported the Panair Fair from Medgidia.

We owe him the setting up of a new town, built in honour of Sultan Abdul Medgid, where he would set up colonies of Tartar elements brought from Crimeea.

In conclusion, this governor fully contributed to the development of the country and to the prosperity of its inhabitants.

He remained to this day in the memory of the older people who live in the Peştera area – Izvorul Mare as the „bey” of Dobrogea.

DINASTII, FAMILII,
ELITE – OAMENI REPREZENTATIVI

DINASTY, FAMILIES, ELITES – KEY PEOPLE

Giray sülale adı hakkında bazı düşünceler

IVANICS MÁRIA

Bilindiği gibi 15. yüzyıl ortalarından 1783'deki Rus ilhakına kadar yaklaşık 350 yıl Kırım Hanlığı'nda hüküm süren Giraylar, Müslüman hanedanlar arasında özel adlarından sonra sülale adını da kullanan tek hanedanlıktır. Sülale adı, ilk defa Kırım Hanlığı'nı kuran Hacı Giray'ın 1441-42 yıllarında bastırdığı parada geçer.[1] Ünlü Rus Türkologu Barthod'a göre, adını ardıllarının miras olarak sürdürmesi Hacı Giray'ın niyeti değildi, çünkü oğulları arasından yalnızca Mengli, Giray adını kullanmıştır. Mengli Giray'dan sonra ise hanedanın tüm erkekleri adlarının sonuna Giray'ı da eklemistir.[2] Hanedan adının iki türü biliniyor; bozkırlarda Kıpçakça *Kerey*, *Kirey* ve Osmanlılarda Oğuzca *Girey, Giray* olarak. Kıpçak Türkleri arasında *Kerey* biçim daha yaygındır, ama Oğuz kabilelerinde yalnızca nadir olarak bulunur. Kazaklarda ve Özbeklerde kabile adının hem Moğol (*Kereit*) hem de Türk (*Kerey*) biçimi vardır. Kırım'da kabile adından yer adı olmuş (ethnooikonym olarak) her iki biçim de bulunur.[3] Zaman içinde Türklerde sözcük sonundaki Moğol çoğul eki yok olur, birinci hecedeki ünlü ise daralır. Bu tip ses değişimi Kıpçak dillerinin özelliğidir. Bu yüzden Türkolog Gyula Németh, 13. yüzyılda Moğol kabile birliğine bağlı Kereitlerin eski yurtlarında Kıpçak tipi bir Türk dili konuştuklarını düşünür.[4]

Kökeni konusunda kesin kaynak bulunamayan Giray sülale adıyla ilgili pek çok yorum yapılmıştır.[5] Araştırmacıların çoğu, Giray sülale adı ve Kerey kabile adı arasında bir bağlantı olduğunu düşünür. Bu soru hem dilciler, hem tarihçiler tarafından incelenir. Dilcilerin görüşlerine göre Türklerdeki Kerey, Moğol Kereit/Kereid kabile adına geri götürülebilir, sözcük sonundaki *–t/-d* Moğolca çoğul ekidir. Kerey'in manasına gelince çeşitli öneride bulunurlar. Bunları sıralayalım:

1. İslam Ansiklopedisi'nin Alman baskısındaki Giray maddesinde Ahmed Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmani* adlı sözlüğüne atıf yapılarak Moğolca *garay* '*mustahaqq, šāyista, ahaqq*' anlamındaki sözcük sülale adının kaynağı olarak gösterilir.[6]

---

[1] Ağat 1976. 123–125.; Retowski 1905. 4. Tafel I.; http://www.hordecoins.folgat.net/e_giray_01.htm 26. 09. 2011

[2] Barthold 1927. 181-182.

[3] Jankowski 2006. 601–604, 1144

[4] Németh 1965. 363.

[5] Sayısız halk etimolojisi arasından şunları anmak ilginç olabilir. Moğolca, Kereit *kara et* sözcüklerinin birleşmesinden oluşmuştur. RD/Thackston 1998. 62. n. 1. Abulgazi Bahadur Han kroniğinde de şöyle geçer: *Kereyitning ma'nası kara boran (B.RAN) temek bolur. Bir kişining yetti oğlı bar erdi. Yettisi hem kara. Anlarnı bu halk Kereyitler derler erdi* [Ölmez 2003: 43, 205].

[6] Ahmed Vefik Paşa 1306/1888-89. 715. Barthold 1927.181–182; Barthold bu veriyi Smirnov'dan alıntılar. 2005^2, 200.

2. Rus Orientalist Berezin, Kerey kabile adını 'karga' manasına gelen Moğolca *keriye* onomatope kökenli isimle ilişkilendirir. Önerisini Kotwicz ve Doerfer de kabul eder.[7]

3. Bazı araştırmacılar Kırım Tatar sülale adını, kimi kabilelerin bir tür silah (*kılıç*) ya da araç (*balta*, *orak*) adını kullanmasına dayandırarak Eski ve Orta Türkçede olan *kerey* 'ustura' sözcüğünden açıklar.[8]

4. Macar Türkologu Gyula Német, Macar kabile adları konusunda 1930'da yazdığı monografide Güney Sibirya Türk Dillerindeki *ker* 'canavar, çok büyük hayvan'[9] sözcüğünü temel alarak Macar Kér kabile adı ile Kerey kabile adı arasında bağlantıyı bulduğunu düşünür ve sözcük sonundaki *–ey'i* küçültme eki olarak açıklar.[10]

Gösterdiğim çeşitli çözümleri yeniden tetkik ettiğimizde şunları tespit edebiliriz:

1. Ahmet Vefik Paşa'nın Moğolca olduğunu belirttiği *garay* verisi büyük bir olasılıkla hayalet sözcükler (*ghost word*) kategorisine giriyor, çünkü sözcük tek bir Moğolca ya da Türkçe sözlükte yer almıyor. Bu yüzden bu olasılığı daha sonraki inceleme çevresinden çıkarıyoruz.

2. Moğollarda hayvan, yani kuş adından türetilmiş kabile adları çok az da olsa vardır. Ama Cengiz Han soyundan gelen bir sülalenin adı olarak 'karga' anlamındaki Moğolca *keriye* yerine daha çok bir tür yırtıcı kuş adı beklenir. Çünkü Cengiz Han'la ilgili tarihi kaynaklarda Cengiz'in kuşu olarak atmaca, börküt ya da iki başlı kartal rol alır.[11] Mongolist Lajos Bese'nin Kerey kabile adının *keriy-e* 'karga' sözcüğünden çıkarılmasının hem tarihsel sesbilim hem de Moğolca sözcük türetme yönlerinden kabul edilemeyeceğini belirttiği Moğol kabile adlarıyla ilgili makalesi kuşkularımı arttırdı.[12]

3. Türkçe *kerey* 'ustura' adından kabile adı olması, ancak cins adın önce kişi adına dönüşmesi ve sonra da bu kişinin ulusun atası sayılması durumunda mümkündür. Demek ki şu tür bir gelişimin olduğu varsayılmalı: *kerey* > Kerey (kişi adı) > Kerey (kabile adı) > Giray sülale adı. Kabile adının sülale adına dönüşmüş olup olamayacağı konusuna aşağıda tarihçilerin kanıtlarının tartışılması sırasında dönülecektir.

4. Gyula Németh'in teklifine gelince, 1965'te yayımladığı bir makalede kendisi de soruna yeniden geri döner ve görüşünü değiştirir.[13] Anlamsal problemlerden dolayı daha önceki etimolojisini reddeder, çünkü bir şey aynı zamanda hem güçlü hem de küçültmeli bir anlam taşıyamaz. Böylece bu olasılığı da silmek gerekiyor.

---

[7] RD/Berezin 1858. 242.; Kotwicz 1949. 169.; Doerfer 1963. 329.

[8] Dankoff – Kelly 1985. 103.; Fazylov – Zijaeva 1978. 322.

[9] Radloff 1899. 1083.

[10] Németh, 1930. 265−268.

[11] Kozin 1941. §63.; Hayton/Régnier–Bohler 1997. 827–828.; Ivanics–Usmanov 2002. 36, 59.

[12] Bese 1988.

[13] Németh daha önceki açıklamasını geri çekmesine karşın Encyklopaedie of Islam'ın yeni baskısında hala 1930 yılı görüşü aktarılıyor. Németh 1965. 362. GIRĀY. Encyklopaedie of Islam 1112–1114.

Giray sülale adının Kerey kabile adından türediğine inanan tarihçiler, Kırım kroniklerinde bulunan bir efsaneye atıf yaparlar. Buna göre, Toka Temür soyundan gelen ve Litvanya hükümdarına sığınan Tatar prensi Giyaseddin'in, tam oğlu doğduğunda, atalığı Devlet Geldi, Hac'dan döner. Türk halklarında ad koyarken çocuğun doğumuyla ilgili olaydan esinlenme geleneği olduğu için, Giyaseddin oğluna Hacı adını koyar. Hacı, babasının atalığına karşı duyduğu saygıdan ötürü Kerey kabilesinin adını da kendi adının yanına ekler.[14]

Tabii yukarıdaki efsanede hakikatin bir tohumu var. Kırım hanzadeleri, ergenlik çağlarına kadar gerçekten Kırım dışında büyür. Çerkez Besleni kabilesi, hanzadeler doğur doğmaz kendi aralarından bir sütanayı seçip merasimle Bahçesaray'a gelir ve yeni doğan çocuğu yanlarına alıp götürürler. Çocuk Çerkezler arasında büyür, ata binmeyi, yay kullanmayı orada öğrenir ve onbeş yaşında yine merasim ile Bahçesaray'a götürülür.[15] Bundan dolayı Hacı Giray'ın babası Giyaseddin'in atalığının Kerey kabilesinden olduğunu ve Giyaseddin'in de bu kabile içinde büyüdüğünü ilke olarak göz ardı edemiyoruz. Böyle olduysa Kerey kabilesi açıkça Hanlığın yaşamında önemli rol oynamalıydı, hiç değilse Hacı Giray'ın hükümdarlığı zamanında. Ama böyle olmamıştır. Kereyler hem Uluğ Orda hem Kırım Hanlığı zamanında ikinci derece kabileler arasındadır ve asla yönetimde rol oynamamıştır.[16] Üstelik Moğol toplumsal hiyerarşisine göre *Altan-uruğ* üyeleri kendilerini halktan, *kara kişi*lerden bilinçli olarak ayırmışlardır. *Altan-uruğ*'dan türeyenler için Kerey kabile üyeleri – her ne kadar erdemi hak etseler de – *kara kişi*ler olarak kalmıştır. Bunlardan dolayı Kerey kabile adının Giray sülale adına dönüşmesi düşünülemez.[17]

O zaman tarihsel kaynaklardaki kabile adlarının – Kerey de olduğu gibi – kişi adları olması nasıl açıklanabilir? 14. yüzyıl olarak tarihlenen en eski veriler Rašīdaddīn'in (ö.1318) *Camī' at- tavārih* kroniğinde ve Altın Orda hanları ile Mısır Memluklu sultanları arasındaki diplomatik mektuplarda bulunmaktadır. Bu kişilerin tümü Kerey adını taşısalar da sıradan insanlardır, ama başka bir kabileye dahildir.[18] Yukarıdaki karşıt görüş temel alındığında 15. yüzyılda Cengiz Han soyundan gelen Kerey Sultan'ın Kazak Hanlığı'nı kurması olayı ile Kerey Kabilesi'nin bağı olanaksızdır. Bu örnekler fethedilmiş halklardan adlandırılmış kişi adları kategorisine girdiği şeklinde açıklanabilir ve sayısız Cengiz Han soyundan gelen kişi Macar, Tatar ya da Tangut vb. adını almıştır.[19]

---

[14] SMR/Kazem Beg 1832. 72.; GH/Halim Giray Sultan 1327/1811. 12–14.

[15] GH/Halim Giray Sultan 1327/1811. 13.n.

[16] Ünlü Türk tarihçi Halil İnalcık Encyklopaedie of Islam'ın (1112−1114) GIRAY maddesinde − atıf yapmaksızın – Kereylerin Altın Orda'nın dört büyük kabilesi (*keşik/ruling tribes*) arasında olduğunu ileri sürer Bu görüşü destekleyen kaynak bulamadım.

[17] Defter-i Cengizname'de bulunan tarihi gelenek de kabul edilemez. Buna göre Cengiz Han üçüncü oğlu Kerey'e ulus olarak Köräl ülkesini, yani Altın Orda'nın en batısını verir. Cengiz Han'ın üçüncü oğlu Ögödey yerine Kerey'in adının geçmesi Girayların Polonya ve Litvan (Köräl) topraklarına karşı hak iddiasını göstermek için daha sonraki bir ekleme olabilir. Ivanics-Usmanov 2002. 62.

[18] Ör. Oyrat kabilesinden Gäräi Malik, Arghun Aqa oğlu. Diğer örnekler için bk. RD/Thackston III. 1999. 792; Altın Orda Hanı Özbek tarafından 720/1320-21 yılında Mısır Memluk sultanına gönderilen heyetteki bir kişinin adı KRAY 'dır (Kerey/Kiray/Gerey/Giray).

[19] Coçi'nin bir oğluna Tangut (Tangkut), bir torununa Tatar adı verilmiştir. Muhi Savaşı'nda (1241) ün kazanan Şiban b. Coçi ve Sübötey-bahadur da oğullarına Macar adını vermiştir.

Bir parçası kabile adı olan kişi adları da vardır ve bu tür adlarda kabile adı Türkçe kaynaklarda kişi adından önce gelir: örneğin *Kıyat* Mamay, *Sicivut* Atalay, *Kongrat* Nagaday;[20] Farsça kaynaklarında ise sıra değişir, önce kişi adı, sonra kabile adı: örneğin Buzuncar-Biy *Kıyat,* Vakkas-Biy *Mangıt,* Bahtı-Hoca *Uygur* ve benzeri.[21] Bu adlar açık bir şekilde taşıyanın kabilesinin aidiyetini gösteriyor. Kırım Hanlarının adının yanında Kerey kabile adı olsa o zaman bunun kişi adından önce gelmesi gerekir – Türk dilinin yapısına göre önceki örneklerin de gösterdiği gibi – Giray Hacı, Giray Mengli olmalıydı. Ayrıca Kırım Hanlarının hiçbir şekilde Kerey kabile adını almaları mümkün değildir, çünkü hepsi Cengiz Han kabilesine bağlıdır. Cengiz Han ise, bilindiği gibi Kıyat kabilesinin Borcigin kolundandır. Bu yüzden bu olasılığı da kapamamız gerekiyor.

Ne dilbilim ne de tarihsel kaynaklar ipucu vermediğine göre çözüm ne olabilir? Bir açıklama bulmak acaba mümkün mü? Türk dilinin yapısını göz önüne alırsak Giray sülale adının niçin arkada olduğunu düşünerek çözüme belki bir adım daha yaklaşabiliriz. Türklerde adlardan sonra bir tür ünvan beklenir: örneğin Batu Han, Toktamış Han, Edige-Biy ve benzeri. Öyleyse bu kullanım şeklinin acaba geçerli bir nedeni var mı?

Bu fikir ilk defa Şu'uri'nin 1742'de İstanbul'da basılan Farsça−Türkçe Sözlüğü'nde *(Ferheng-i Şu'uri)* ortaya çıkar. Yazarı Giray sözcüğünü Türklerdeki *sultan,* Turan hükümdarlarındaki *hakan,* Bizanslılardaki *kayser*, Mısırlılardaki *firavun* gibi, ünvan olarak gösterir, ama varsayımını hiçbir kaynakla desteklemez. Veriyi daha sonra Hammer aktarır, Hammer'in izinde Kırım Hanlığı'nın tarihini yazan Rus tarihçi Smirnov da.[22] Ama Smirnov daha ileri gider ve Giray sülale adı Yunanca *kyrios* (gr. *κύριος*) 'bey, sahip' anlamındaki sözcükden türemiş olabilir mi diye de kaydeder. Benzerlik olarak da Yunanca kökenli *efendi* sanını öne sürer, ama soruyu ortaya attıktan sonra düşüncesiyle daha fazla ilgilenmez. Önerisinin yankısı olmamış, hiçkimse ciddi bir şekilde araştırmamıştır.

Smirnov'un teklifinin tartışmaya layık olduğu Polonyadaki arşivlerde, Tatar yarlıkları üzerine yaptığım araştırmalar sırasında bende uyandı. Kırım Karaçı Beyleri[23] ve Giray ailesinin kimi üyeleri Leh Kralına yazdıkları mektuplarında Han'ı her andıklarında ismiyle değil, *iyä* 'bey, sahip' olarak anarlar (*iyämiz hān hazretleri* ya da yalnızca *iyämiz*). 17. yüzyıldaki Kırım Tatar diplomatik belgelerde ise *iyä* yerine eş anlamlı *efendi* sözcüğü geçer.[24] Bu kullanım şeklinin hürmetle ilgisi olmalıdır, çünkü açık bir şekilde Han'ı adıyla anmaktan çekinmişlerdir.[25]

[20] ÖH/Judin 1992. 103, 113.

[21] Materialy 1969. 143−144.

[22] Hammer 1856. 30-32.; Smirnov 2005^2. 200–201.; 17. yüzyılda Kırım Hanlığı'na da giden seyyah Evliya Çelebi, san olarak düşünür ve Osmanlı sultanlarının *hünkâr* unvanıyla özdeşleştirir: „Andan soñra Geray elkâbı bu Mengli hândan kalub, Kara Şemsüddin hazretleri "Mengl[i] Geray" buyurduklarından, halâ hânlara Geray derler. Meselâ Âl-i 'Osmana hünkâr derler." Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2003: 20.

[23] Schamiloglu 1984

[24] Archiwum Panstwowe w Krakowie, Arch. Slawuckie, teczka 67, karton 95. Listy bejów w AGAD, Arch. Kor. Warsz., Dz. Tatarski, karton 60, teczki 26, 27, 28, 29.

[25] *Kyrios'*un da esas olarak Jahve adının yerine kullanıldığı ve sonra 'bey, sahip' anlamını aldığını kaydetmekte yarar var.

Kyrios sözcüğü Kırım'da kesin olarak biliniyordu, çünkü 13. yüzyılda Mangup kalesi çevresinde Theodoro adında küçük bir devlet vardır.[26] Hıristiyan Beylik, Trabzon Krallığı ile sıkı ilişki içindedir ve hükümdarları da o soydan gelir. Beyliğin topraklarında Yunanlılar dışında Kıpçaklar, Alanlar, Karaylar gibi kabileler yaşar, resmi dilleri ise Yunancadır. 1475'de Mangup kalesi Osmanlıların eline gelince, Bizans İmparatorluğu'nun son parçası olan Theodoro Beyliği de ortadan kalkar**.** Ahalisi yavaş yavaş Türkleşir**.** Bugünkü Urumlar işte bu Kırımlı Yunanlıların torunlarıdır. Urumlar Ortodoks dinlerini korumuşlar, ama dillerini değiştirmişlerdir ve günümüzde Kıpçak türü bir Türk dili kullanmaktadırlar. Urumların arasında *kyrios* sözcüğü *kiryu* biçiminde ve 'bey' anlamıyla günümüzde de yaşamaktadır.[27]

Türklerde *kiryu* ve *efendi* dışında iki yabancı kökenli saygı hitabı daha bilinir: ilki 15. yüzyıl Osmanlı kroniklerinde görülen *tekfur* sözcüğü Yunanca *nikeforos* 'Doğu Roma hükümdarı, prens, kral, eyalet veya kale komutanı' sözcüğünün bozulmuş biçimi.[28] Anadolu ya da Rumeli bölgelerinde yaşayan Yunan kale komutanları, soylular *tekfur* olarak adlandırılır.[29] İkincisi ise Arapça kökenli 'bey' anlamındaki *taksır* sözcüğü; sözcük Kazaklar arasında ve Buhara Hanlığı'nda yaygındır. Kazak Hanlığı zamanında halk Cengiz Han soyundan gelen kişilere adlarıyla değil, *taksır* 'bey' diye hitap edebilirdi.[30] Bu hitap şekli de yarlıklarda gördüğümüze benziyor.

Sıraladığım parelellikler düşündürücü. Ama aynı zamanda sayısız problem de ortaya çıkarıyor. Her şeyden önce Yunanca *kyrios,* bunun Urumca-Türkçe varyantı *kiryu* ile Kırım Tatarcası *Kirey/Girey/Giray* birbiriyle nasıl ilişkilendirilir? İlk ikisi kolayca açıklanabilir: eril olduğunu gösteren son ek Urum Türkçesinde anlam taşımadığından - Türk dillerinde cinsiyet yoktur - düşmüştür. Sözcük sonundaki *o* ise Kıpçak ses gelişmesine uygun olarak daralmış ve *u* olmuştur: *kyrios › kyrio › kiriu › kiryu*. Ama *kirey* şekli bundan değil, sözcüğün vokativ/hitap şekli olan *kyrie'*den ortaya çıkmıştır: *kyrios ›* vocativ şekli *kyrie › kirye,* sonra metatezle *kirey* olmuştur. *Efendi* sözcüğünün de Osmanlıcaya vokativ durumda bir alıntı olarak girmesi varsayımı güçlendiriyor.[31] Giray sülale adı gerçekten *kyrios* vocativ durumdan geliyorsa o zaman ilk hecedeki *i'*nin sözcüğün asıl şeklinde olması gerekir ve bunun Németh'in varsaydığı gibi *e'*nin daralması yoluyla olmaması gerekir. Adın Arap harfli yazımında (كراى K/G.RA/ÄY) ilk hecedeki ünlü yazılmadığından, doğru okumaya yalnızca o dönemdeki Latin ve Kiril harfli kronikler yardımcı olabilir. Ama daha o dönemde bile Kırım han sülalesinin adı

[26] Jakobson 1964. 144–170.

[27] http://www.unesco.kz/qypchaq/Urum_Dictionary.htm 267. 26.09. 2011. Urumlar, Kırım'ın Rusya'ya ilhakından sonra Mariupol çevresine iskan edilmişlerdir. Theodoro, Yunan Trapezunti Krallığı ile sıkı ilişki içindedir ve beyliğin hükümdar ailesi olan Gabras/Gavras sülalesi de onların soyundandır. http://fmg.ac/Projects/MedLands/BYZANTINE%20NOBILITY.htm 27.09.2011

[28] Zenker 1866. 304.

[29] Gazavāt/İnalcık 1978. Neşri/Unat 1995.

[30] Budagov 1869. 365.; Sultanov 2001. 26.

[31] Eski Yunanca α□θέντης (authentēs, "lord, master") > Yeni Yunanca αφέντης (aphentis) > vocativus αφέντη (aphenti). Tietze'ye göre sözcük başındaki *a* ancak 17. yüzyılda *e* olmuştur. Sözcüğü Türkler çok daha önce 13.yüzyılda almışlardır.

çeşitli şekillerde yazılmıştır.[32] Elbette Türkçede niçin Gerey'in değil de Giray'ın yerleştiği düşündürücü, çünkü onlar için Arap harfli yazıyı yorumlamak problem teşkil etmez.

Giray sülale adı tavsiye ettiğim gibi gerçekten Yunanca *kyrios*'un hitab şeklinden oluştuysa ve saygı unvanı olarak kullanıldıysa, Kırımdaki Yunanca kaynaklarda ortaya çıkması gerekir. Bilindiği gibi Tatar hanzadeleri taht savaşlarında rakiplerinden kaçarken ya Cenevizlerin kalesi Kefe'ye[33] ya da Mangup Kalesi'nde Yunanlıların yanına sığınmışlardır.[34] Acaba sığınanlara nasıl hitap edilmiştir? Han olarak hitap etmiş olamazlar, *bey* unvanı ise kabile reisleri için kullanılmaktadır. Öyleyse kendi Yunanca/İtalyanca *kirye/signore* hitaplarıyla mı? Bilmiyoruz. Mengli Giray'ın, Giray adını (unvanını?) babasından kendi hakimiyetini yasallaştırmak amacıyla aldığını ve ardıllarına miras bıraktığını da ancak tahmin ediyoruz.[35] Litvan Prensliği'nin, Kırım Hanlığı'nın ortaya çıkmasındaki rolü tartışılmaz,[36] bunun için Giray sülale adı da Litvan Prensliği'nden Polonya Krallığı tahtına yükselen Jagello sülale adının örnek alınmasıyla ortaya çıkmış olabilir.

Giray sülale adının kökeninin araştırılması konusunda Türkoloji araçlarıyla ancak buraya kadar ulaşmak mümkün oldu. Kesin bir çözüm getirememekle birlikte, makalemin şimdiye kadarki teorileri açıklığa kavuşturması ve yeni olasılıklar araması ile araştırmacıları teşvik edeceğini umuyorum.

Kaynakça

AGf/Asim 1343/1924-1925. 'Abdu'l-Ġaffār Kırımī, *Umdet üt-tevārih*. (Ed.) Necib Asim. İstanbul.

Ağat, Nurettin 1976. *Altın Ordu (Cuçı oğulları) paraları kataloğu* 1250–1502. İstanbul.

Ahmed Vefik Paşa, 1306/1888-89. *Lehçe-i Osmanī.* İstanbul.

Al-'Aynī/Tiz. 2005. Istorija Kazahstana v arabskih istočnikah. I. tom. Sbornik materialov otnosjaščihsja k istorii Zolotoj Ordy. Izvlečenija iz arabskih sočinenij, sobrannye V. G. Tizengauzenom. Pererabotannoe i dopolnennoe izdanie. Almaty.

Barthold, Wilhelm 1927. Giray: *Enzyklopädie des Islam* Bd. 2. Leiden-Leipzig.

Bese, Lajos 1988. On some ethnic names in 13th century Inner-Asia. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* XLII. 17-42.

Budagov, L. Z. 1869‒1871. *Sravnitel'nyj slovar' turecko-tatarskih narečij* I–II. Sanktpeterburg.

[32] Rus kaynaklarında sülale adıyla ilgili en erken veriler: Kirey (1471, 1480, 1512), Girey (1474, 1483, 1512). Németh 1965. 362; 16. yüzyıldaki Leh ve Macar tarihcilerde Kirey, Kiray, Keray, Giray biçimler bulunur: „Regia stirps antiquissima et nobilissima istic Kerai est, alii Kirai sive Girai pro soni affinitate pronunciant. MathiasMichovius, qui centum abhinc annos vixit, in libro de ultraque Sarmatia, Kirei dicit, ex qua familia id temporis Mehemed Kirei Han fuerit." Szamosközy II. 1876. 76.

[33] SMR/Kazembeg 1832. 74.

[34] AGf/Asim 1343/1924-1925, 97. GH/□alīm Giray Sultān 1327/1909-1910, 16.

[35] Sülale üyeleri dışında Hanlığın en kudretli kabilesi olan Şirin'in erkekleri, Giray ailesinden biriyle evlendiklerinde Giray adını alma hakkı kazanır (ama miras bırakamazlar). AGf/Asim 1343/1924-1925, 200. Büyük bir olasılıkla Cengiz Han soyundan gelen Sibiryalı Ahmed Gerey b. Murtaza ve Devlet Gerey b. Çüvek (Küçüm b. Murtaza Han'ın torunu) benzer nedenlerden Gerey adını kullanmış olabilir. Ahmed Gerey hakkında Kırım'a yerleştiğini kesin olarak bilinir. Kafalı 2009. 28.

[36] Pelenski 1982.

Dankoff, Robert – Kelly, James 1985. *Mahmūd al-Kāšγarī. Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luγāt at-Turk).* I-II-III. Harvard University Printing Office.
Doerfer, Gerhard 1963. *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*. Wiesbaden. Bd. I. Mongolische Elemente im Neupersischen. Wiesbaden.
Enzyklopaedie des Islam. Hrgs. M. Th. Houtsma, A. J. Wensinde, W. Heffening, T. W. Arnold und E. Lèvi-Provençal. Band. II. Leiden 1927.
Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi.* Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini. 8. Kitap: İstanbul. Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman – Yücel Dağlı – Robert Dankoff. İstanbul, 2003, 20.
Fazylov, E. I. – Zijaeva, M. T. 1978. *Izyskannyj dar tjurkskomu jazyku (grammatičeskij traktat XIV v. na arabdskom jazyke)*. Taškent.
Ferheng-i Şu'uri 1742. *Ferheng-i Şu'uri: Farsiden Türkçeye mükemmel lûgat kitabıdır*. Hasan Şu'uri (Ed.) İstanbul. (non vidi).
GH/Halīm Giray Sultān 1327/1909-1910. *Gülbūn-i hānān* (Haz.) O. Cevdi. İstanbul.
Hammer-Purgstall, Joseph von 1856. *Geschichte der Chane der Krim unter osmanischer Herrschaft.* Wien.
Hayton/Régnier–Bohler 1997 – Prince Hayton, La Fleur des histoires de la terre d'Orient. (Traduit du moyen français, présenté et annoté par Christiane Deluz). In: *Croisades et Pèlerinages. Récits, chroniques et voyages en Terre Sainte XIIe-XVIe siècle.* Éd. Danielle Régnier–Bohler. Paris, 809–878.
Ibn Duqmāq/Tiz. 2005. Istorija Kazahstana v arabskih istočnikah. I. tom. Sbornik materialov otnosjaščihsja k istorii Zolotoj Ordy. Izvlečenija iz arabskih sočinenij, sobrannye V. G. Tizengauzenom. Pererabotannoe i dopolnennoe izdanie. Almaty.
Gazavāt/İnalcık 1978. İnalcık Halil–Oğuz Mevlūd, *Gazavāt-i Sultān Murād b. Mehemmed Hān.* Ankara.
Ivanics, Mária – Usmanov, M. A. 2002. *Das Buch der Dschingis-Legende (Däftär-i Čingiz-nāmä)*. Szeged.
Jakobson, A. L. 1964. *Srednevekovyj Krym*. Moskva-Leningrad.
Jankowski, Henryk 2006. *A Historical-Etymological Dictionary of Pre-Russian Habitation Names of the Crimea*. Leiden–Boston.
Kafalı, Mustafa 2009. *Ötemiş Hacı'ya göre Cuci Ulusu'nun tarihi*. Ankara.
Kotwicz, Władislaw 1949. Contributions à l'histoire de l' Asie centrale. *Rocznik Orientalistyczny* 15 (1949). 159–195.
Kozin, S. A. 1941. Sokrovennoe skazanie: mongol'skaja kronika 1240 goda pod nazvaniem Monggol-un niguča tobčiyan = Yuan čao bi ši: mongol'skij obydennyij izbornik. Moskva-Leningrad.
Materialy po istorii kazahskih hanstv XV-XVII vekov. (Eds.) S. K. Ibragimov, N. N. Mingulov, K. A. Piščulina, V. P. Yudin. Alma-Ata 1969.
Németh Gyula 1930. *A honfoglaló magyarság kialakulása*. Budapest.
Németh, Julius 1965. Kereit, Kėrey, Giray. *Ural-Altaische Jahrbücher* 36. 360–365.
Neşrī/Unat 1995. Unat, Faik Reşit–Köymen, Mehmet Altay 1995. *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi*. I. Ankara.
ÖH/Judin 1992. Ötemiš Hadži, *Čingiz-name*. Faksimile, perevod, transkripcija, tekstologičeskie primečanija, issledovanie V. P. Judina. Kommentarii i ukazateli M. H. Abuseitovoj. Alma-Ata.
Ölmez, Zuhal 2003. *Şecere-i Türk'e göre Moğol Boyları*. Ankara.
Pelenski, Jaroslav 1982. The Contest Between Lithuania-Rus' and the Golden Horde in the Fourteenth Century for Supremacy over Eastern Europe. *Archivum Eurasii Medii Aevi.* 2, 303–320.

RD/Thackston 1998–1999. Rashiduddin Fazlullah *Jami'u't-tawarikh*. *Compendium of Chronicles.* A History of the Mongols. Part I–III. Translated and annotated by Thackston, W. M. Sources of Oriental Languages & Literatures 45. Ed. By Şinasi Tekin & Gönül Alpay Tekin. Centrtal Asiatic Sources IV. Published at the Department of the Near Eastern Languages and Civilizations. Harvard.

RD/Berezin Rašid-eddin, *Sbornik letopisej. Istorija mongolov. Sočinenie Rašid-eddina.* Vvedenie: O tureckih i mongol'skih plemenah. Perevod s persidskogo s vvedeniem i primečanijami I. N. Berezina. Zapiski Imperatorskogo Arheologičeskogo Obščestva 1858. T. 14.

Radloff, Friedrich Wilhelm *Versuch eines Wörterbuches der Turkdialecte*. I–IV. Sankt Petersburg 1888-1905. Tom. II. 1899.

Retowski, O. 1905. *Die Münzen der Girei*. Moskau, p. 4, nos. 1-4, Tafel I).

Schamiloglu, Uli 1984. The Qaraçi Beys of the Later Golden Horde: Notes on the Organization of the Mongol World Empire. *Archivum Eurasiae Medii Aevi* 4, 283–297.

SMR/Kazembeg 1832. Seyyid Muḥammed Riżā, *Es-sebu's-seyyār fī ahbār-i mulūk-i tatar*. (Ed.) Kazembeg. Kazan.

Smirnov, V. D. 2005[2]. *Krymskoe Hanstvo pod verhovenstvom Otomanskoj Porty*. Bd. I. Sanktpeterburg, 1887. Bd. II. Odessa, 1889. Reprint, Moskva.

Sultanov, T. I. 2001. *Podnjatie na beloj košme. Potomki Čingiz-hana.* Almaty.

Szamosközy 1876. Szamosközy István Történeti maradványai 1566–1603. II. Közreadja Szilágyi Sándor. Budapest 1876.

The Encyclopaedia of Islam. New Edition. Eds. B. Lewis, V. L. Ménage, Ch. Pellat, J. Schacht. Vol. III. Leiden 1971.

Tietze, Andreas 1985. *Efendi*. Lexicon des Mittelalters. III. 8. 1598.

Zenker, Julius Theodor 1866. *Dictionnaire turc-arabe-persan,* 2 vols. Leipzig.

Рассуждения о династическом имени Гиреев

IVANICS MÁRIA

Хорошо известно, что династия Гиреев, которая с середины XV века в течение почти трехсот пятидесяти лет правила Крымом до его покорения Россией, была единственной мусульманской династией, ханы которой наряду с личным именем использовали династическое имя Гирей. Впервые династическое имя Гирей появляется на оставшихся от основателя династии Хаджи Гирея монетах 1441/42 годов.[1] Известный русский тюрколог Бартольд (Barthold) считал, что Хаджи Гирей не имел намерения передать свое имя наследникам, так как только один из его сыновей, Менгли носил имя Гирей. Однако после Менгли Гирея уже все мужчины правящей династии наряду со своим личным именем принимали также имя Гирей.[2] Известны кыпчакский и огузский вариант этого имени. Первый мог звучать как Керей или Кирей, а второй – Герей, Гирей или Гирай.

О происхождении династического имени Гирей надежных источников не существует. Все исследователи как лингвисты, так и историки считают, что существует какая-то связь между династическим именем Гирей и родовым именем Керей, поэтому они исследуют в первую очередь название этого рода. Известно, что название Керей восходит к названию монгольского племени Кереитов/Кереидов, *-т/-д* на конце слова в монгольском знак множественного числа. У кыпчакских тюркских народов форма Керей довольно распространена, в то время как в огузском племенном союзе появляется только спорадически. У казахов и узбеков встречается в качестве родового имени как в монгольском (Кереит), так и в тюркском (Керей) варианте. В Крыму среди этноойконимов (названия населенных пунктов, содержащие племенные названия) также встречаются обе формы.[3] Со временем у тюрков знак монгольского множественного числа в конце слова исчез, а гласный в первом слоге стал более закрытым. Такие фонетические изменения характерны для кыпчакских языков. Поэтому венгерский тюрколог Дьюла Немет (Németh Gyula) предполагал, что принадлежащие к монгольскому союзу племен в XIII веке Кереиты на своей древней монгольской родине говорили на тюркском языке кыпчакского типа.[4]

---

[1] Ağat 1976. 123–125.; Retowski 1905. 4. Tafel I.; http://www.hordecoins.folgat.net/e_giray_01.htm 26. 09. 2011.

[2] Barthold 1927. 181-182.

[3] Jankowski 2006. 601–604, 1144.

[4] Németh 1965. 363.

Было несколько попыток объяснения происхождения династического имени Гирей.[5]

1. В немецком издании Исламской энциклопедии Бартольд, ссылаясь на словарь Ахмед Вефик-паши (Ahmed Vefik Paşa), в качестве источника династического имени обозначил монгольское слово *garay* – достойный, подобающий, истиннейший.[6]

2. Русский ориенталист Березин также производил имя из монгольского, но он предполагал, что оно происходит из названия рода по названию птицы и связывал его с родовым именем звукоподражательного происхождения *keriy-e* ’ворон’. Его предположение приняли Котвич (Kotwicz) и Дёрфер (Doerfer)[7]

3. Несколько исследователей объясняли имя крымско-татарской династии из присутствовавшего в древнетюркском и в среднетюркском языках слова *kerey* – ’бритва’, на том основании, что некоторые роды носили имя какого-нибудь оружия (*kılıç* ’меч’) или орудия (*balta* ’топор’, *orak* ’серп’).[8]

4. В написанной в 1930 году об названиях венгерских племен монографии Дьюла Немет предположил связь между венгерским родовым именем *Kér* и родовым именем Керей, утверждая, что корнем этих слов является, встречавшееся в южно-сибирских тюркских языках слово *ker*, что значит ’чудовище, огромное животное’.[9] Окончание *-ey* в родовом имени *Kerey* он считал уменьшительным суффиксом.[10]

После основательного рассмотрения приведенных выше *лингвистических объяснений* мы можем констатировать следующее:

1. Приписываемое Ахмедом Вефик-пашой монголам слово *garay* вероятно является словом-призраком (*ghost word*), так как не встречается ни в одном другом монгольском или тюркском словаре, поэтому мы исключили его из дальнейших исследований.

2. Хотя названия животных и птиц редко, но встречаются в монгольских родовых именах, но все же мы относимся к теории Березина о происхождении имени династии Гиреев из слова *keriy* ’ворон’ с осторожностью. В случае династического имени стоило бы ожидать какой-либо хищной птицы. Согласно известным нам историческим источникам птицей рода Чингиза были сокол, орел и двуглавый орел.[11] Наши сомнения подкрепляет статья монголиста Лайоша

---

[5] Из многочисленных вариантов народной этимологии стоит упомянуть два. Согласно одному из них монгольское Кереит, происходит из тюркского *kara et* ’черное мясо’. Приводит RD/Thackston 1998. 62. n. 1. Эта народная этимология служит основой для истории, сохранившейся в хронике хивинского хана Абульгази Бахадура: „Значение Кереит ’черный буран’(*kara boran*). У одного человека было семь сновей. Все семь черные. Поэтому народ звал их Кереиты.” Ölmez 2003. 43., 205.

[6] ’*mustaḥaqq, šāyista, aḥaqq*’ Ahmed Vefik Paşa 1306/1888-89. 715. Barthold 1927.181–182; Barthold взял данные у Смирнова 2005[2], 200.

[7] RD/Berezin 1858. 242.; Kotwicz 1949. 169.; Doerfer 1963. 329.

[8] Dankoff – Kelly 1985. 103.; Fazylov – Zijaeva 1978. 322.

[9] Radloff 1899. 1083.

[10] Németh, 1930. 265−268.

[11] Kozin 1941. §63.; Hayton/Régnier–Bohler 1997. 827–828.; Ivanics–Usmanov 2002. 36, 59.

Беше (Bese Lajos) о монгольских родовых именах, в которой он считает неприемлемым предположение о происхождении родового имени Керей от слова *keriye* с точки зрения как исторической фонетики, так и монгольского словообразования.[12]

3. Происхождение родового имени от тюркского слова *kerey* - 'бритва' возможно только в том случае, если сначала из этого нарицательного слова произошло имя личности, которую считали затем основателем рода. Таким образом мы должны предполагать следующее развитие: *kerey* 'бритва' > Керей (личное имя) > Керей (родовое имя) > династическое имя Гирей. Однако к вопросу о том, может ли династическое имя произойти из родового мы вернемся позднее, при рассмотрении предположений историков.

4. Дьюла Немет в своей статье 1965 года вновь вернулся к вопросу о связи венгерсекого родового имении *Kér* и имени Керей и изменил свое прежнее мнение. Он признал, что одно и то же слово не может означать одновременно нечто огромное и уменьшительное от этого огромного, поэтому из-за этих семантических проблем он отказался от предлагаемой им прежде этимологии. При этом он все же не исключил возможности происхождения династии крымских ханов от рода Керей. [13]

Высказав это мнение, Дьюла Немет присоединился к тем историкам, которые на основании сохранившейся в татарских хрониках традиции также предполагают, что династическое имя Гирей восходит к родовому имени Керей. Эта традиция в связи с рождением первого крымского хана Хаджи Гирея гласит, что у нашедшего прибежище в Литве у великого князя Витольда татарского князя Тока-Темюрида Гияседдина родился сын как раз тогда, когда его бывший воспитатель Девлет Гельди, который принадлежал к роду Керей, вернулся из хаджа, то есть паломничества в Мекку. Так как у тюркских народов была традиция называть детей в честь случившихся при их рождении событий, новорожденный в честь поломничества в Мекку получил имя Хаджи. Когда же Хаджи вступил на трон, Девлет Гельди просил нового хана принять также имя Керей, чтобы его род Керей не был предан забвению.[14]

В этой истории, конечно, есть зерно достоверности. Сыновья крымских властителей *ханзаде* действительно воспитывались не в Бахчисарае. После рождения *ханзаде* из черкесского племени бесленеев выбиралась кормилица и новорожденного после торжественной церемонии забирали на Кавказ. Ребенок рос среди черкесов, здесь учился верховой езде, стрельбе из лука, а по достижении пятнадцатилетнего возраста возвращался к отцу.[15] В принципе нельзя исключить, что воспитатель (*atalık*) отца Хаджи Гирея Гияседдина происходил из рода Кирей и он сам вырос среди этого племени. Если бы это было так, род Кирей должен был бы играть важную роль в жизни

---

[12]Bese 1988.

[13] Németh 1965. 362. Хотя Немет отказался от своих предположений, в новом издании «Encyklopaedie of Islam» все же приводится его мнение 1930-го года. GIRĀY. Encyklopaedie of Islam 1112–1114.

[14] SMR/Kazem Beg 1832. 72.; GH/Halim Giray Sultan 1327/1811. 12–14.

[15] GH/Halim Giray Sultan 1327/1811. 13.пр.

ханства, особенно во время правления Хаджи Гирея. Однако это было не так. Кереи в Крымском ханстве относились к незначительным родам и никогда не играли важной роли.[16] Кроме того, трудно представить себе происхождение династического имени из родового потому, что это полностью противоречит монгольской социальной иерархии: потомки Чингиз-хана, члены золотого рода (*алтын урук*) сознательно выделяли себя из простых людей (*кара-киши* 'чернь'). Они считали всех других, даже людей высокого ранга или происхождения *кара-киши*. Для членов *алтын урук* члены рода Киреев, даже самые заслуженные, оставались *кара-киши.* Поэтому исключено, что они взяли в качестве династического имени имя этого рода. Таким образом историческая традиция происхождения имени Гирей вряд ли может считаться приемлемой и достоверной.[17]

Как же тогда объяснить наличие в исторических источниках личных имен, происшедших из родовых, в том числе из имени рода Кирей? Самые ранние сведения находим в XIV веке в «Сборнике летописей» (Джами ат-таварих) Рашид ад-Дина (ум. в 1318 г.), а также в дипломатической переписке ханов Золотой Орды и султанов Мамелюков Египта. Все эти люди не знатные и, хотя и носят имя Керей, относятся к другим родам.[18] Что касается чингизидов, на основании уже сказанного мы должны отвергнуть наличие связи между родом Киреев и именем основателя Казахского ханства в XV веке султана Керея. Эти примеры легко объяснить тем, что они относятся к категории личных имен, взятых из имен покоренных народов, такие имена носили многие чингизиды, например, Маджар (Мадьяр), Татар, Тангут и т.п.[19]

Известны также двухчастные имена, в которых одна часть является родовым именем. В тюркских источниках родовое имя предшествует личному, например: *Сижут* Алатай, *Кийат* Мамай, *Конграт* Нагадай.[20] У персидских авторов в соответствии с правилами индоевропейских языков сначала стоит личное имя, а затем родовое, например: Бузунджар-бий *Кийат*,

---

[16] Известный турецкий историк, Халил Иналджик (Halil İnalcık) v статье Гирай в «Encyklopaedie of Islam» без ссылки утверждает, что Кереи принадлежали к четырем основным родам (ruling tribes) Золотой Орды. GIRĀY. Encyklopaedie of Islam 1112–1114. Нам неизвестны подтверждающие это источники.

[17] Также неприемлема историческая легенда, сохранившаяся в «Дафтар-и Чингиз-наме», согласно которой Керей был третьим сыном Чингиз-хана, которому тот передал область Корал (Köräl), самую западную в Золотой Орде. Очевидно, что упоминание Керея вместо третьего сына Чингиз-хана Угедея результат позднейшей вставки, которая должна была подкрепить претензии Гиреев на польско-литовские земли. Ivanics-Usmanov 2002. 62.

[18] Например, Gäräi Malik, сын Arghun Aqa из рода Ойрат. Дополнительные примеры см. RD/Thackston III. 1999. 792; Имя одного из членов посольства хана Золотой Орды Узбека к египетскому Мамелюку Султану в 720/1320-21 году было КРАЙ (возможные прочтения: Керей/Кирай/Герей/Гирай) Ibn Duqmāq/Tiz. 2005. ар. 603/ру. 246. Al-□Aynī/Tiz. 2005. ар. 686/ру. 366.

[19] Одного из сыновей Джучи звали Тангут (Tangkut), одного из внуков Татар. Мадьяром называли своих детей выделившиеся в битве в Венгрии при Мухи монгольские полководцы Шибан и Сюбетей-Бахадур. Materialy 1969. 34−38.

[20] ÖH/Judin 1992. 103, 113.

Ваккас-бий *Мангыт*, Бахти-ходжа *Уйгур* и т.п.[21] В этом случае имя однозначно указывает на принадлежность его носителя к определенному роду. Если бы стоящее рядом с именами крымских ханов имя было названием рода Керей, как это предполагает историческая традиция, в соответствии с тюркскими языковыми законами, оно должно было бы стоять перед личным именем tak: *Гирей* Хаджи, *Гирей* Менгли. Но не известно ни одного такого случая.

Если мы не можем опереться ни на лингвистические, ни на исторические источники, где искать решение? Можно ли вообще найти объяснение? Мы сможем, если не найти окончательное решение, то хотя бы на шаг приблизиться к разгадке происхождения династического имени Гиреев, если задумаемся о том, почему нахождение династического имени после личного противоречит языковому чувству тюркских языков? В турецкой традиции после имени ожидается титул, например: Бату-хан, Тохтамыш-хан, Едиге-бий и т.п. Можно ли и в нашем случае предположить такую возможность?

Впервые династическое имя Гирей принял за титул Шуури (Şu□uri), автор изданного в Стамбуле в 1742 году персидско-турецкого словаря, v котором утверждается, что *гирей* это такой же титул, как турецкий *sultan* (султан), туранский *hakan* (каган), византийский *käsär* (кесарь), египетский *firaun* (фараон) и т.п., но это предположение он не подтверждал никакими источниками. Эту идею приводил известный османист Йозеф Гаммер (Joseph von Hammer-Purgstall), позднее вслед за Гаммером в монографии об истории Крымского ханства В. Д. Смирнов.[22] Однако Смирнов пошел дальше и задался вопросом, не может ли династическое имя Гирей происходить от греческого *кириос* (*κΰριος*) ’господин, хозяин’? В качестве параллели он привел титул *эфенди*, который также происходит из греческого языка, но дальше этим вопросом не занимался. Его идея не получила откликов и основательно ее проработкой никто не занимался.

Мы вспомнили об идее Смирнова, когда исследовали в польских архивах татарские грамоты XVI-XVII века. В письмах главы четырех самых знатных в Крыму родов (*karaçı bey*),[23] а также членов династии Гиреев польскому королю или гетману при упоминании хана никогда не называют его имя, а используют слово *iyä*, означающее ’господин, хозяин’ (*iyämiz hān hazretleri* ’наш господин, его величество хан’, или просто *iyämiz* ’наш

[21] Materialy 1969. 143−144.

[22] Ferheng-i Şu□uri 1742. , Цитирует Гаммер 1856. 30-32.; Smirnov 2005[2]. 200–201.; Османский путешественник Эвлия Челеби, побывавший в Крыму в XVII веке также считал титулом и сравнивал с титулом османских султанов *hünkâr* (хюнкар), ’повелитель, валдыка’. „Andan soñra Geray elkâbı bu Mengli hândan kalub, Kara Şemsüddin hazretleri “Mengl[i] Geray” buyurduklarından, halâ hânlara Geray derler. Meselâ Âl-i ‘Osmana hünkâr derler.” Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2003: 20.

[23] В поздней Золотой Орде один хан чингизид и четыре самых знатных рода вступив в союз создали и поддерживали ханство. Они выбирали предводителя и посвящали нового хана поднимая его на белом кошме. Schamiloglu 1984.

господин'). В XVII веке в дипломатических документах крымских татар вместо слова *iyä* используется имеющее то же значение слово *efendi*.[24] Очевидно, что мы имеем дело с почетным обращением, которым пользовались, когда не хотели называть хана по имени.[25] Среди турок нам известны еще два почетных обращения иностранного происхождения: одно, встречающееся в ранних османских хрониках *tekfur* (текфур), которое является испорченным греческим *nikeforos* (никефорос) и означало 'восточный римский император, князь, король, губернатор, правитель города'.[26] В турецких хрониках *текфурами* называли живших на территории Анатолии и Румелии греческих правителей городов, знатных людей.[27] Второе слово арабского происхождения *taksır* (таксир), означающее 'господин', которое было распространено среди казахов и в Бухарском ханстве. Согласно казахскому этикету простые люди не могли обращаться к чингизидам по имени, а называли их таксир.[28] Эти параллели заставили задуматься и подтолкнули нас к тому, чтобы поближе рассмотреть предложенную Смирновым возможность.

Одинаковое по значению со словами *iyä* и *efendi* слово *kyrios* в форме *kiryu* сохранилось в Крыму в языке исторических греков Крыма Урумов.[29] Урумы являются потомками населения существовавшего в Крыму в XIII-XV веке с центром в Доросе (ныне Мангуп) княжества Теодоро.[30] На территории княжества, которое было последним бастионом Византийской империи, кроме греков жили готы, кыпчаки, аланы, караимы и др., официальным языком был греческий. Урумы до наших дней сохранили православие, но сменили язык и говорят на урумском – близком к кыпчакскому типу тюркском языке.

Но как связаны между собой греческое слово *kyrios (кириос)*, его урумско-тюркский вариант *kiryu (кирйу)* и крымско-татарское *Kirey/Girey/Giray*? Связь между первыми двумя словами прослеживается легко: греческое окончание мужского рода в урумском языке не имело значения, так как в тюркских языках нет грамматического рода, поэтому оно было утеряно, а конечный звук *o* в языках кыпчакского типа должен был стать более закрытым и превратился в *u (у)*: *kyrios (кириос) › kyrio (кирио) › kiriu (кириу) › kiryu (кирйу)*. Форма *kirey* (*кирей*) произошла не из этой, а из

[24] Archiwum Panstwowe w Krakowie, Arch. Slawuckie, teczka 67, karton 95. Listy bejów w AGAD, Arch. Kor. Warsz., Dz. Tatarski, karton 60, teczki 26, 27, 28, 29.

[25] Так же как *kyrios* первоначально служил заменой имени Яхве, а позднее приобрел значение просто 'господин, хозяин, рабовладелец'.

[26] Zenker 1866. 304.

[27] Gazavāt/İnalcık 1978. Neşri/Unat 1995.

[28] Budagov 1869. 365.; Sultanov 2001. 26.

[29] http://www.unesco.kz/qypchaq/Urum_Dictionary.htm 267. 26.09. 2011. После покорения Крыма Россией их переселили в окрестности Мариуполя. Теодоро был тесно связан с Трапезундской империей, откуда происходила правящая династия княжества Гаврасы. http://fmg.ac/Projects/MedLands/BYZANTINE%20NOBILITY.htm 27.09.2011

[30] Jakobson 1964. 144–170.

звательной формы, *kyrie* (*кирие*), таким образом: *kyrios* (*кириос*)› вокатив *kyrie* (*кирие*)› *kirye* (*кирйе*), а затем в результате метатезы получилась форма *kirey* (*кирей*). Это предположение потверждается и тем, что слово греческого происхождения *efendi* попало в османский турецкий язык также в форме вокатива.[31] Если династическое имя Гирей действительно возводится к звательной форме греческого *kyrios,* гласный *и* в первом слоге должно быть первоначальным, а не результатом более закрытого произношения *е*, как предполагал Дьюла Немет. Так как в арабском написании имени (ىارک K/G.RA/ÄY) гласный первого слога не обозначен, восстановить правильное прочтение нам могли бы помочь только написанные латиницей или кириллицей хроники того времени. Однако и современники записывали имя крымской династии по-разному.[32] В любом случае стоит задуматься над тем, почему в османско-турецких источниках сохранилась форма Гирей/Гирай, а не Герей, ведь для них правильное прочтение арабского письма не являлось проблемой.

Если династическое имя Гирей является почетным титулом и происходит из вокатива слова *kyrios,* оно должно появиться в греческих источниках крымского происхождения. Ведь согласно крымским летописям претенденты на крымский трон находили убежище от конкурентов то в крепости Мангуп у греков,[33] то в Каффе (ныне Феодосия) у итальянцев.[34] Как к ним обращались в этих случаях? Ханом их называть не могли, титул *бей* относился к аристократии родовой, может быть использовался собственный греческий/итальянский титул *kirye/signore*? Это нам неизвестно. Мы только предполагаем, что Менгли Гирей в целях легитимации взял от отца и передал наследникам имя (титул?) Гирей.[35] Так как бесспорна большая роль Великого княжества Литовского в образовании Крымского Ханства,[36] можно предположить, что династическое имя Гирей было принято по примеру династического имени поднявшегося на польский королевский трон Ягеллонов.

В исследовании происхождения династического имени Гирей методами тюркологии мы смогли добраться до этих результатов. Хотя нам не удалось

[31] Древнегреческое αὐθέντης (authentēs, “созидатель, мастер”) > новогреческое αφέντης (aphentis) > вокатив αφέντη (aphenti). Согласно Tietze начальное *a*- перешло в *e*- только в XVII веке. Слово попало в турецкий очень рано, уже в XIII веке. Tietze 1985. 1598.

[32] В русских летописьях (22, 26, 28) встречаются формы Кирей (1471, 1480, 1512), Гирей (1474, 1483, 1512). Németh 1965. 362; у польских и венгерских хронистов XVI-ого века Кирей, Кирай, Керай, Гирай.

„Regia stirps antiquissima et nobilissima istic Kerai est, alii Kirai sive Girai pro soni affinitate pronunciant. MathiasMichovius, qui centum abhinc annos vixit, in libro de ultraque Sarmatia, Kirei dicit, ex qua familia id temporis Mehemed Kirei Han fuerit.” Szamosközy II. 1876. 76.

[33] AGf/Asim 1343/1924-1925, 97. GH/Ḥalīm Giray Sultān 1327/1909-1910, 16.

[34] SMR/Kazembeg 1832. 74.

[35] Кроме членов династии, мужчины самого знатного рода ханства Ширин получили право носить имя Гирей (но не могли передавать его по наследству). Вероятно по той же причине династическим именем могли пользоваться два сибирских чингизида: Ахмед-Гирей б. Муртаза и Девлет-Гирей б. Чувек (внук хана Кучума). Ахмед-Гирей действительно переселился в Крыму. Kafalı 2009. 28.

[36] Pelenski 1982.

найти окончательное решение, мы все же надеемся, что мы смогли продвинуться к нему на шаг ближе, прояснив более ранние теории, и наши размышления послужат толчком к новым исследованиям.

Библиография

AGf/Asim 1343/1924-1925. 'Abdu'l-Ġaffār Kırımī, *Umdet üt-tevāriẖ*. (Ed.) Necib Asim. İstanbul.

Ağat, Nurettin 1976. *Altın Ordu (Cuçı oğulları) paraları kataloğu* 1250–1502. İstanbul.

Ahmed Vefik Paşa, 1306/1888-89. *Lehçe-i Osmanī.* İstanbul.

Al-'Aynī/Tiz. 2005. Istorija Kazahstana v arabskih istočnikah. I. tom. Sbornik materialov otnosjaščihsja k istorii Zolotoj Ordy. Izvlečenija iz arabskih sočinenij, sobrannye V. G. Tizengauzenom. Pererabotannoe i dopolnennoe izdanie. Almaty.

Barthold, Wilhelm 1927. Giray: *Enzyklopädie des Islam* Bd. 2. Leiden-Leipzig.

Bese, Lajos 1988. On some ethnic names in 13th century Inner-Asia. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* XLII. 17-42.

Budagov, L. Z. 1869–1871. *Sravnitel'nyj slovar' turecko-tatarskih narečij* I–II. Sanktpeterburg.

Dankoff, Robert – Kelly, James 1985. *Maẖmūd al-Kāšyarī. Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luyāt at-Turk).* I-II-III. Harvard University Printing Office.

Doerfer, Gerhard 1963. *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*. Wiesbaden. Bd. I. Mongolische Elemente im Neupersischen. Wiesbaden.

Enzyklopaedie des Islam. Hrgs. M. Th. Houtsma, A. J. Wensinde, W. Heffening, T. W. Arnold und E. Lèvi-Provençal. Band. II. Leiden 1927.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi.* Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini. 8. Kitap: İstanbul. Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman – Yücel Dağlı – Robert Dankoff. İstanbul, 2003, 20.

Fazylov, E. I. – Zijaeva, M. T. 1978. *Izyskannyj dar tjurkskomu jazyku (grammatičeskij traktat XIV v. na arabdskom jazyke)*. Taškent.

Ferheng-i Şu'uri 1742. *Ferheng-i Şu'uri: Farsiden Türkçeye mükemmel lûgat kitabıdır*. Hasan Şu'uri (Ed.) İstanbul. (non vidi).

GH/Ḥalīm Giray Sultān 1327/1909-1910. *Gülbūn-i Ḫānān* (Haz.) O. Cevdi. İstanbul.

Hammer-Purgstall, Joseph von 1856. *Geschichte der Chane der Krim unter osmanischer Herrschaft.* Wien.

Hayton/Régnier–Bohler 1997 – Prince Hayton, La Fleur des histoires de la terre d'Orient. (Traduit du moyen français, présenté et annoté par Christiane Deluz). In: *Croisades et Pèlerinages. Récits, chroniques et voyages en Terre Sainte XIIe-XVIe siècle.* Éd. Danielle Régnier–Bohler. Paris, 809–878.

Ibn Duqmāq/Tiz. 2005. Istorija Kazahstana v arabskih istočnikah. I. tom. Sbornik materialov otnosjaščihsja k istorii Zolotoj Ordy. Izvlečenija iz arabskih sočinenij, sobrannye V. G. Tizengauzenom. Pererabotannoe i dopolnennoe izdanie. Almaty.

Gazavāt/İnalcık 1978. İnalcık Halil–Oğuz Mevlūd, *Gazavāt-i Sultān Murād b. Mehemmed Hān.* Ankara.

Ivanics, Mária – Usmanov, M. A. 2002. *Das Buch der Dschingis-Legende (Däftär-i Čingiz-nāmä)*. Szeged.

Jakobson, A. L. 1964. *Srednevekovyj Krym*. Moskva-Leningrad.

Jankowski, Henryk 2006. *A Historical-Etymological Dictionary of Pre-Russian Habitation Names of the Crimea*. Leiden–Boston.

Kafalı, Mustafa 2009. *Ötemiş Hacı'ya göre Cuci Ulusu'nun tarihi*. Ankara.
Kotwicz, Władislaw 1949. Contributions à l'histoire de l' Asie centrale. *Rocznik Orientalistyczny* 15 (1949). 159–195.
Kozin, S. A. 1941. Sokrovennoe skazanie: mongol'skaja kronika 1240 goda pod nazvaniem Monggol-un niguča tobčiyan = Yuan čao bi ši: mongol'skij obydennyij izbornik. Moskva-Leningrad.
Materialy po istorii kazahskih hanstv XV-XVII vekov. (Eds.) S. K. Ibragimov, N. N. Mingulov, K. A. Piščulina, V. P. Yudin. Alma-Ata 1969.
Németh Gyula 1930. *A honfoglaló magyarság kialakulása*. Budapest.
Németh, Julius 1965. Kereit, Kėrey, Giray. *Ural-Altaische Jahrbücher* 36. 360–365.
Neşrī/Unat 1995. Unat, Faik Reşit–Köymen, Mehmet Altay 1995. *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi*. I. Ankara.
ÖH/Judin 1992. Ötemiš Hadži, *Čingiz-name*. Faksimile, perevod, transkripcija, tekstologičeskie primečanija, issledovanie V. P. Judina. Kommentarii i ukazateli M. H. Abuseitovoj. Alma-Ata.
Ölmez, Zuhal 2003. *Şecere-i Türk'e göre Moğol Boyları*. Ankara.
Pelenski, Jaroslav 1982. The Contest Between Lithuania-Rus' and the Golden Horde in the Fourteenth Century for Supremacy over Eastern Europe. *Archivum Eurasii Medii Aevi.* 2, 303–320.
RD/Thackston 1998–1999. Rashiduddin Fazlullah *Jamihu't-tawarikh*. *Compendium of Chronicles.* A History of the Mongols. Part I–III. Translated and annotated by Thackston, W. M. Sources of Oriental Languages & Literatures 45. Ed. By Şinasi Tekin & Gönül Alpay Tekin. Centrtal Asiatic Sources IV. Published at the Department of the Near Eastern Languages and Civilizations. Harvard.
RD/Berezin Rašid-eddin, *Sbornik letopisej. Istorija mongolov. Sočinenie Rašid-eddina.* Vvedenie: O tureckih i mongol'skih plemenah. Perevod s persidskogo s vvedeniem i primečanijami I. N. Berezina. Zapiski Imperatorskogo Arheologičeskogo Obščestva 1858. T. 14.
Radloff, Friedrich Wilhelm *Versuch eines Wörterbuches der Turkdialecte*. I–IV. Sankt Petersburg 1888-1905. Tom. II. 1899.
Retowski, O. 1905. *Die Münzen der Girei*. Moskau, p. 4, nos. 1-4, Tafel I).
Schamiloglu, Uli 1984. The Qaraçi Beys of the Later Golden Horde: Notes on the Organization of the Mongol World Empire. *Archivum Eurasiae Medii Aevi* 4, 283–297.
SMR/Kazembeg 1832. Seyyid Muḥammed Riżā, *Es-sebu's-seyyār fī aḫbār-i mulūk-i tatar*. (Ed.) Kazembeg. Kazan.
Smirnov, V. D. 2005[2]. *Krymskoe Hanstvo pod verhovenstvom Otomanskoj Porty*. Bd. I. Sanktpeterburg, 1887. Bd. II. Odessa, 1889. Reprint, Moskva.
Sultanov, T. I. 2001. *Podnjatie na beloj košme. Potomki Čingiz-hana.* Almaty.
Szamosközy 1876. Szamosközy István Történeti maradványai 1566–1603. II. Közreadja Szilágyi Sándor. Budapest 1876.
The Encyclopaedia of Islam. New Edition. Eds. B. Lewis, V. L. Ménage, Ch. Pellat, J. Schacht. Vol. III. Leiden 1971.
Tietze, Andreas 1985. *Efendi*. Lexicon des Mittelalters. III. 8. 1598.
Zenker, Julius Theodor 1866. *Dictionnaire turc-arabe-persan,* 2 vols. Leipzig.

Mari personalități azerbaidjene de origine tătară din secolul al XX-lea

FAHRI KARIMLI

Legăturile dintre popoarele azerbaidjan şi tătar au o istorie foarte bogată, fiind condiționate şi de originea, limba şi cultura comune. În etnogeneza ambelor popoare – ca şi în cea a poporului român, într-o anumită măsură – au participat triburile cumane, care au lăsat o amprentă sesizabilă şi în limba azerbaidjană. In secolele XIX-XX, aceste relații s-au intensificat şi datorită mişcării de deşteptare din lumea turcică, declanşată şi susținută de gazeta „Tercüman" (Interpretul), tipărită de marele gânditor şi pedagog tătar Ismail Bey Gasprinski (Gaspîralî). De altfel, ideile novatoare apărute în lumea turcică aveau o susținere largă în primul rând în Crimeea şi Azerbaidjan, ceea ce permitea realizarea unui larg schimb de idei şi de intelectuali între cele două regiuni.

Drept exemple în acest sens, putem enumera: marele turcolog, membru al filialei azerbaidjene a Academiei de Ştiințe din URSS (1935) şi al Societății Lingvistice din Paris, *Bekir Çobanzade*, primul preşedinte al Uniunii Compozitorilor din Azerbaidjan, *Asan Rifatov,* şi şeful Marelui Stat Major al Armatei Republicii Azerbaidjan (1918-1920), *generalul Matwiej Sulejman Sulkiewicz*, care au avut merite deosebite în dezvoltarea culturii, literaturii, muzicii şi a cunoştințelor militare din această țară. Toate aceste trei mari personalități azerbaidjene de origine tătară au fost ucise de represiunea bolşevică.

Nu este lipsit de interes faptul că, în Imperiul Rus etnonimul „tătar" era comun pentru majoritatea popoarelor turcice supuse. In afară de tătarii crimeeni, tătarii din Kazan, tătarii din Astrahan, pe care îi cunoaştem în ziua de astăzi, mai erau tătarii caucazieni sau tătarii azerbaidjeni (azerbaidjenii erau numiți şi ei tătari), tătarii munteni, adică balkarii din Republica Cabardino-Balkaria, tătarii siberieni, adică hakasii din Republica Hakasia din Federația Rusă etc.

Unul dintre cei 21 generali ai primei republicii din Orientul musulman, Republicii Azerbaidjan, care a existat între 1918-1920, a fost general-locotenentul Matwiej Sulejman Sulkiewicz.

Generalul M. Sulejman Sulkiewicz s-a născut în 1865, la localitatea Kemejszy, lângă actualul Grodno, din Polonia, într-o familie tătară musulmană. Tatăl său, Alexandr Sulkiewicz, era locotenent-colonel în renumitul regiment de husari al armatei poloneze. În iunie-noiembrie 1918, gen. M. Sulejman Sulkiewicz a deținut funcția de primul-ministru al Guvernului Regional din Crimeea. După demisia cabinetului său, în noiembrie 1918, gen. Sulkiewicz a ajuns, în decembrie 1918, în Azerbaidjan, unde a devenit comandantul Corpului I al armatei

azerbaidjene din oraşul Ganja şi a primit numele de Mammad bey. Iar la 26 martie 1919, generalul M. S. Sulkiewicz a fost numit şeful Marelui Stat Major al armatei Republicii Populare Azerbaidjan. Conform datelor de arhivă, general Sulkiewicz nu a venit singur în Azerbaidjan, soția sa Mariam Sulkiewicz fiind o persoană publică şi profesoara la Şcoala profesională de fete din Baku (prima de acest gen din toată lumea islamică), înființată de celebrul mecena azerbaidjan H. Z. Tagiyev[1]. Şi alți membri ai familiei sale au adus servicii prețioase primei Republici Azerbaidjene, precum Leyla Sulkiewicz, care era funcționară la cancelaria Parlamentului azerbaidjan, iar Kazîm bey Sulkiewicz era directorul cancelariei Ministrului Afacerilor Externe al Republicii Azerbaidjan.

General Sulkiewicz a avut merite speciale în încheierea alianței militare dintre cele două tinere republici caucaziene, Georgia şi Azerbaidjan, în iunie 1919, cu menirea de a lupta împreună impotrivă pericolului rusesc bolşevic. gen. M.S. Sulkiewicz a participat în fruntea armatei azerbaidjene la apărarea granițelor țării împotriva agresiunii armene bolşevice. La 27 aprilie 1920, Republica Azerbaidjan a fost ocupată de a XI-a Armată Roşie, iar în mai generalul M.S.Sulkiewicz a fost arestat şi ținut în subsolul Comisiei Extraordinare – viitorul KGB din Baku. Deputatul Parlamentului azerbaidjan, Mammad Ali Rasulzade, care a fost în aceeaşi celulă cu el, îşi amintea: „La 15 iulie, cekiştii au venit şi au poruncit generalului să-i urmeze. Am înțeles că sosise timpul să fie ucis. Nimeni nu reuşea să găsească cuvinte de alinare şi nu îndrăznea să se uite în ochii lui. Generalul Sulkiewicz şi-a întâmpinat cu calm călăii şi a spus ferm: „Sunt fericit să mor ca ofițer al armatei musulmane. Adio!". Generalul Sulkiewicz a fost executat fără judecată.

O altă personalitate eminentă, literat, poet, lingvist, membru al Academiei de Ştiințe şi al Uniunii Scriitorilor din Azerbaidjan, doctor în ştiințe filologice, profesorul universitar Bekir Sîtkî Çobanzade s-a născut în 1893, în oraşul Karasubazar, actualul Belogorsk, din Crimeea, într-o familie foarte săracă. Tatăl său era cioban, de unde şi numele său de *Çobanzade* (Fiu de cioban). Primele clase şcolare le-a făcut în Crimeea, fiind remarcat ca un elev excepțional şi trimis la studii la Istanbul. S-a distins şi la Liceul imperial din capitala otomană, ceea ce i-a înlesnit continuarea studiilor în Ungaria şi apoi în Elveția. In 1921 B.Çobanzade a devenit membru al Comitetului Central Executiv al R.A.S.S. Crimeea, iar puțin mai târziu rectorul Universității din Simferopol. În 1924 a fost invitat la Universitatea Baku, unde a pus bazele lingvisticii azerbaidjene moderne. Un merit aparte al lui Bekir Çobanzade constă şi în rolul pe care l-a avut în crearea alfabetului latin comun tuturor limbilor turcice. Alfabetul a fost adoptat de către I Congres de Turcologie, inițiat şi organizat de către Bekir Çobanzade, la Baku, în 1926, apoi şi de către Republica Turcia, în 1928.

Activitatea vastă a marelui învățat începuse să alarmeze regimul stalinist de teroare. Profesorul B. Çobanzade a fost arestat în ianuarie 1937, la stațiunea Kislovodsk. A fost acuzat de participarea la activitatea partidului naționalist tătar „Milli Firka" (Partidul Național), organizarea a 5 grupe contrrevoluționare, dintre

[1] Această şcoală a fost fondată şi a funcționat pe baza principiilor pedagogice inițiate şi promovate de către marele învățat tătar crimeean Ismail Bey Gasprinski.

care unul ar fi fost compus din studenți tătari aflați la studii în Baku şi în mişcarea panturcista în 1920-1937. Judecata lui a durat doar 15 minute. A fost condamnat la moarte şi, la 13 octombrie 1938, a fost executat. Mormântul acestui mare poet şi învăţat tătaro-azerbaidjan nu este cunoscut. În Azerbaidjan au apărut 15 cărți ale lui B. Çobanzade. Printr-un decret special al Preşedintelui Republicii Azerbaidjan, au fost publicate 4 volume cuprinzând o parte din operele sale. La Universitatea de Stat Baku funcționează Centrul de Cercetări Turcologice care poartă numele lui B. Çobanzade. Un mare bulevard din Baku poartă de asemenea numele său.

Muzicianul *Asan Rifatov* s-a născut în 1902, în oraşul Bağcesaray din Crimeea, într-o familie de profesori. În 1923, la vărsta de 21 de ani, a pus pe scena Teatrului de Dramă de Stat din Crimeea, opera sa „Çorabatır" , inspirată din epopeea tătară cu acelaşi nume. Evenimentul a marcat istoria artei lirice tătare din Crimeea, fiind prima opera tătară de aici. Dar, în 1924 opera a fost interzisă de regimul bolşevic, din cauză conținutului său național (Çorabatir este eroul istorico-legendar din lupta tătarilor împotriva agresiunii ruseşti). În 1926, a venit la Conservatorul de Stat din Baku, ca profesor de studii superioare. Aici l-a cunoscut pe marele compozitor azer Uzeyir Hacibeyli, autorul imnului național. Peste 5 ani A. Rifatov a fost numit prorectorul Conservatorului, iar în 1934, la doar 32 de ani, primul preşedinte al Uniunii Compozitorilor din Azerbaidjan, proaspăt înființată. Piesa sa, intitulată „Şuştar" şi compusă pe baza muzicii naționale azerbaidjene, a reprezentat R.S.S. Azerbaidjan la Festivalul Internațional de Muzică de la Paris.

Un an mai târziu, a fost invitat de Comitetul Central Executiv al R.A.S.S. Crimeea, unde a fost numit profesor la Şcoala Tătară de Muzică din Simferopol (Akmescit). În acest timp, A.Rifatov a reuşit să pună pe note multe cântece şi dansuri populare tătăreşti, a scris muzica pentru diferite piese ale autorilor locali.

În aprilie 1937, frații Asan şi Rifat Rifatov au fost arestați de către NKVD. Le-a fost confiscată întreaga creație artistică. Erau acuzați de naționalism turcic şi de complot vizând înființarea statului unitar Turan al popoarelor turcice din URSS. Paradoxal, fratele cel mare al lor, Midat Rifatov, fondatorul primului ziar bolşevic în limba tătară „Emekdar", fusese impuşcat de soldații generalului alb baron Piotr Vranghel, în 1920. În august 1938, a fost arestat şi, apoi, executat şi tatăl lor, Mamut Aga Rifatov, în vârstă de 78 de ani.

Sunt, desigur, încă multe alte personalități azerbaidjene de origine tătară, care au contribuții importante la dezvoltarea, pe multiple planuri, a Republicii Azerbaidjan.

Poporul azerbaidjan nu îi uită pe marii săi fii de origine tătară. Memoria lor va fi permanent respectată.

Bibliografie

Урсу Дмитрий Павлович. *Бекир Чобан-заде. Жизнь, судьба, эпоха*. Симферополь. Крымучпедгиз. 2004.

Азербайджанская Демократическая Республика (1918—1920). Армия. (Документы и материалы). Баку, 1998, с.86.

Залесский К.А. *Кто был кто в Первой мировой войне,* М.: АСТ, 2003, С. 576.
Исмаилов Э. Э. *Золотое оружие с надписью «За храбрость». Списки кавалеров. 1788—1913,* М., 2007, с. 390
Назирли Шамистан, *Расстрелянные генералы Азербайджана = Güllələnmiş Azərbaycan Generalları*, 2-е изд., М. Баку: 2006,С. 38 – 46; 655 с.
Бабаев А., *О литературных взглядах проф. Б. В. Чобан-заде, в кн.: Материалы научной сессии…*, АГПИЯ за 1965 год, Баку, 1966.
Ашнин Ф. Д., *Бекир Вагапович Чобан-заде*, «Народы Азии и Африки», 1967, № 1;
Милибанд С. Д., *Биобиблиографический словарь советских востоковедов,* М., 1975.
Ali Şamil, *Azerbaycan ve Kırım bestecisi Asan Rifatov'un kültürümüzdeki yeri*, “Journal of World of Turks”, 2009, № 1.

Musa Carullah Bigiyef'in Kur'an ve Sünnet Çerçevesinde Islam Anlayışı

SIDDIK KORKMAZ[1]

1. GİRİŞ

Musa Carullah Bigiyef'in mensup olduğu Tatarların kökeni, günümüzde Tataristan, Başkırdistan ve Çuvaşistan Özerk Cumhuriyetleri ile bazı bölgelerde yaşayan İdil-Ural Türklerine dayanmaktadır. Bu Türkler; bölgede milâdî birinci asırdan itibaren yaşayan Hunlar, Hazaralar, Peçenekler, Kıpçaklar ve İdil Bulgarlarının devamı durumundadır. Bölge halkı tarih boyunca İdil-Ural Türkleri, İdil boyu Türkleri, Bulgar Türkleri, Bulgarlar, Tatarlar, Kazan Tatarları ve Kazan Tararları gibi isimlerle tanınmıştır.[2] İslam'ın bu bölgelere gelmesi ise oldukça erken dönemlerde olmuş, hicrî 309, milâdî 922'de, yani Abbâsîler döneminde İdil Bulgar Türkleri aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bu Türklerin kurduğu devlet Almış (Almus) Han'ın İslam Dini'ni resmen kabul etmesi ile birlikte tarihteki ilk Müslüman Türk Devleti olma unvanını kazanmıştır. Hicrî VII, milâdî XIII. asırda, Cengiz Han'ın torunu Batu Han'ın kumandasındaki Moğol-Tatar istilasına uğrayan bölgede, Altın Ordu (Orda) Devleti kurulmuş ve İdil Bulgar Devleti ortadan kaldırılmıştır. Kısa bir süre sonra Berke Han (1257-1266) döneminde Altın Ordu Devleti'nde İslam Dini resmen kabul edilmiş ve bu durum XIII. asrın sonları ile XVI. asrın başlarına kadar devam etmiştir. Bu dönemde önceleri hanlıklar kurulmuş ve bunlar arasında çıkan ihtilaflar sonucu, özellikle Kazan Hanlığı 1552 yılında Rus egemenliği altına girmiştir. Bu dönemden itibaren yoğun bir Ruslaştırma ve asimilasyon politikası başlamış ve bu süreç II. Yekaterina dönemine (1762-1796) kadar devam etmiştir.[3] Erken dönemden itibaren bölgeye maya çalmış olan dinî gelenek varlığını öyle ya da böyle sürekli korumuş, hicrî XII. milâdî XVIII. asırdan itibaren yeni bir canlanma dönemine girmiş ve aralarında Musa Carullah'ın da bulunduğu çok sayıda ilim ve fikir adamını yetiştirmiştir.

---

[1] Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e-posta: skorkmaztr@gmail.com

[2] Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi,* TDV Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2006, s. 111 vd.; İbrahim Maraş, *Türk Dünyasında Dinî Yenileşme (1850-1917),* Ötüken Yayınları, İstanbul 2002, s. 25.

[3] Yazıcı; *Türk-İslam Devletleri,* s. 111-129; Maraş, *Yenileşme,* s. 19 vd.

2. CEDİDCİLİK

Cedidçilik Hareketi İslam düşünce tarihinin son iki yüz yılında ortaya çıkmış ve günümüzde Rusya coğrafyası içinde yer alan İdil-Ural bölgesinde yayılmıştır. İdil-Ural bölgesindeki âlimlerin, XVII. asrın sonları ve XIX.asrın başlarından itibaren 1920'li yıllara kadar ortaya koydukları dinde ve eğitimde yenileşme düşüncesine "ceditçilik", takipçilerine de "ceditçiler" denmektedir. Ceditçi düşünürler 1880'li yıllara kadar dinde ve eğitimde yenileşme düşüncesi için ıslah, ihya ve tecdit kavramlarını kullanmışlardır. 1880'li yıllardan sonra Kırımlı İsmail Bey Gaspıralı'nın çabalarıyla tüm Rusya'da iyice gelişen eğitimde yenileşme düşüncesi "usûl-i cedit" adıyla anılmış ve bu düşünce sadece bölgede değil bütün Türkistan'da, Kırım'da ve Doğu Türkistan'da topluma mal olmuştur. Ancak bir isim olarak ceditçilik, ağırlıklı olarak, Kazan bölgesinde doğan ve oradan yayılan dinde ve eğitimde yenileşme düşüncesi için kullanılmıştır. Ceditçilik düşüncesi, kısa zamanda, Türkistan bölgesine de etkide bulunduğundan, bu isim Semerkant, Taşkent ve Buhara bölgeleri başta olmak üzere bütün Türkistan'da da kullanılmaya başlanmıştır.[4]

Hareketin yayıldığı bölge olan İdil-Ural coğrafyası, bugünkü Rusya Federasyonu içerisinde yer alan Tataristan, Başkurdistan, Çuvaşistan ve Mari-El Özerk Cumhuriyetleri ile Orenburg, Troitsk, Penza gibi büyük şehirleri kapsayan geniş bir alanı içine almaktadır. Bu bölge 1552 yılından bu yana Rus hâkimiyetinde bulunmaktadır. Bu bölge içerisinde bugünkü Tataristan'ın başkenti Kazan'ın veya o dönemdeki ismiyle Kazan vilayetinin ise özel bir önemi vardır. Çünkü Kazan şehri ve yakın çevresi yüzyıllardır büyük bir ilim ve kültür merkezi olmuştur. Bu yüzden de, İdil Ural bölgesinde yaşayan Müslüman Türkler, tarih boyunca, daha çok, Kazan Türkleri ve Kazan Tatarları ismiyle anılmışlardır.[5]

Ceditçilik hareketi, 1917'de Rusya'da gerçekleşen Bolşevik devrimi ile büyük bir kesintiye uğramıştır. Bolşeviklerin din karşıtı tutumları ve birçok Müslüman Türk aydınını öldürüp ortadan kaldırmalarından sonra ceditçilik hareketi kısa zamanda kaybolmaya yüz tutmuştur. Sadece bölgeden kaçabilen Musa Carullah gibi bazı aydınlar İslam dünyasının çeşitli bölgelerinde ve Türkiye'deki yayım organlarında ceditçi görüşlerini dillendirmeye devam etmişlerdir.[6]

Tarihsel arka planı açısından Cedidçilik, İdil Ural bölgesinde yaşayan Müslüman Türkler'in 1552'den günümüze kadar Rus idaresi altında kalmalarıyla

---

[4] İbrahim Maraş, "Cedidçilik", *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi,* Editör, Hasan Onat, Ankuzem, Ankara 2006, s. 427.

[5] Abdünnasîr Kursavî(ö. 1812) ile başlayan Kazan bölgesindeki ceditçilik düşüncesi; Ahmetcan b. Emirhan (ö. 1813), Şehabüddin Mercânî (ö. 1889), Hüseyin Feyizhânî (ö. 1866), Musa Carullah Bigi (ö. 1949), Rızâeddin b. Fahreddin (ö. 1936), Ziyâeddin Kemâlî (ö. 1942), Muhammed Necip Tünterî (ö. 1930), Âlimcan Barûdi (ö. 1921), Abdürreşid İbrahim (ö. 1944), Abdullah Bûbî (ö. 1922) ve Zeynullah Rasûlî (1833-1917) gibi daha geniş bir ulema grubu tarafından temsil edilmiştir. Bkz. Maraş, *Yenileşme,* s. 51-111.

[6] Ceditçiler görüşlerini telif eserleri dışında şu gazete ve dergilerde dile getirmişlerdir: *el-Asru'l-Cedid* (dergi, 1906-1907), *Şûra* (dergi, 1908-1917), *ed-Din ve'l-Edeb* (dergi, 1906-1908; 1913-1917) gibi dergiler ile, *Vakıt* (gazete, 1906-1918), *Turmış* (gazete, 1913-1918) ve *İl* (gazete, 1913-1918). Bkz., Maraş, "Cedidçilik", s. 427-28.

ilişkilidir. Kazan Hanlığı'nın Ruslar tarafından yıkılmasının ardından büyük eziyetlere, işkencelere ve dinlerini değiştirme konusunda baskılara maruz kalan bölge Müslümanları, bütün olumsuz şartlara rağmen kısa zamanda kendilerini toparlamışlar ve II. Yekaterina (1762-1796) dönemine gelindiğinde, yeni bir dini yenileşme hareketinin ilk tohumlarını atmışlardır. II. Yekaterina'nın 1788 tarihindeki fermanıyla Ufa'da, Orenburg Muhammedi Ruhani İdaresi adıyla bir müftülük kurulmuştur. Bu dinî teşkilatın müftüsünün ise, doğrudan Rus idaresince atanması kararlaştırılmıştır. Bu fermanla birlikte İdil-Ural Türkleri, bazı büyük şehirlerde camiler ve medreseler tesis edebilmişler, kendi dinî teşkilatları ile birlikte Buhara ve Semerkant medreselerinde, hükümetten izin almak suretiyle, imamlar, mollalar ve muallimler yetiştirebilmişlerdir. Yetişen kimi âlimler, medreselerde okunan kitapların dışındaki birçok kitaba ulaşma imkanı buldukları ve buralarda, az da olsa, farklı zihniyetten insanlarla karşılaştıkları için, dinî ıslahattan, medrese programlarının değiştirilmesine kadar, değişik birçok görüşleri savunmuşlardır.[7]

İslâm'ın evrensel mesajının, bir veya bir kaç mezhebin, şu veya bu zaman diliminin sınırları içine hapsedilmesine karşı çıkan ceditçiler, gerektiğinde sûfilere, gerektiğinde filozoflara ve diğer büyük âlimlere müracaat etmişlerdir. Kur'ân ve sünnetin gelenekle birlikte yeniden anlaşılması gerektiğini savunmuşlardır. Hakim olan Eş'arî anlayışın bazı görüşlerine karşı Maturîdîliği öne çıkarmışlar ve Ehl-i sünnet kavramını dar mezhebî çerçevesinden çıkararak daha geniş olan Kur'an ve Sünnet temeline oturtmuşlardır. Ceditçileri yenilikçi görüşlere yönlendiren ana sebep kendi zihniyet yapıları olmakla birlikte, özellikle, XIX. asrın sonlarına kadar, Avrupa ve Rusya'daki ıslahatlar ile Osmanlı etkisinden söz etmek mümkündür. XIX. asrın sonlarına doğru Mısır'daki yenilikçi hareket de ceditçiler üzerinde kısmen etkili olmuştur.[8]

Cedidcilerin temel görüşlerini iki ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi dinî düşünce diğeri de eğitim anlayışlarıdır. **Dinî düşünce konularında**: geleneğin kutsallaştırılmasının yanlış olduğu, İslâm'ın evrensel mesajının, bir veya bir kaç mezhebin, şu veya bu zaman diliminin sınırları içine hapsedilmesinin gereksizliği, Kur'ân ve Sünnet'in gelenekle birlikte yeniden yorumlanmasının elzem olduğunu savunmuşlardır. İçtihat kapısının açılması, Kelam, Tevhid ve Felsefe ilimlerinin birbirinden ayrılması ve her asrın kendi kelâmının, mevcut itiraz ve eleştirilere göre yeniden yazılmasının gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Filozofların ıstılahıyla âlemin kıdeminden bahsetmenin, haşrin inkârı anlamına gelmediğini savunarak filozoflar ve tekvin sıfatını ezelî kabul eden Maturîdîler gibi, yaratma sıfatının devamlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Tasavvufun bir yönüyle dinî bir ilim, diğer bir yönüyle hakiki bir İslâm felsefesi olup; terbiye, mücahede ve ahlâkî özellikler kazanma aracı olması gerektiğini iddia etmişlerdir. İçtihat yapma konusunu, fıkıh usûlünün en temel konularından maslahat (kamu yararı) prensibine bağlayan ceditçiler, maslahatı mutlaka devreye sokmak gerektiğini savunmuşlardır. İçtihat yaparken değişik mezheplerin görüşlerinden, hükümlerinden, gerek hüküm koymada gerekse amel etme yönünde,

[7] Maraş, *Yenileşme,* s. 47 vd.
[8] Maraş, "Cedidçilik", s. 427-430.

yararlanmak (telfîk) gerektiğini savunan ceditçiler, mukallidin kendisini bir mezheple kayıtlama gereğinin olmadığını vurgulamışlardır. Kazan bölgesinde Cuma ve Bayram hutbelerinin Tatarcalaştırılması gerektiğini savunan ve bunu da kısa zamanda gerçekleştiren Ceditçiler, *Kur'ân*'ın tercüme edilmesi başta olmak üzere, yapılan duaların, vaaz, nasihat ve hutbelerin, âyet ve hadislerin anlaşılmasında dilin anahtar rolü üstlendiğini savunmuşlardır. Ceditçiler, bu konuda, Kazan bölgesinde büyük bir başarı sağlamışlardır.[9]

Kadınların, gerçekte, hukûkî açıdan eşit olduklarını söyleyen ceditçiler, "kültürel, sosyal, edebî, siyasî ve dinî" hakların hepsinin hanımlar için de mevcut olduğunu zikretmişlerdir. Ceditçi düşünürler, kadınların eğitim haklarına da atıfta bulunarak İslâm dünyasının mevcut kötü durumunun en önemli sebeplerinden biri olarak, kadınların temel hak ve hürriyetlerden yoksun ve cahil bırakılmasını göstermişlerdir. Onların ikinci sınıf vatandaş konumuna itildiklerine dikkat çekerek, camilere gidip vaaz ve nasihat dinlemelerinin, gerekse eğitim kurumlarında okuma yazma ve ilim öğrenmelerinin İslâm'ın temel emri olduğunu dile getirmişlerdir. Bu görüşlerinin ispatı olarak 1917'de Moskova'da, ceditçi olmayanların da aralarında bulunduğu toplantıda, Muhlise Bûbî Hanımefendiyi İslâm dünyasının bilinen ilk kadın müftüsü olarak seçmişledir.[10]

Eğitim konusunda bir takım yeni metotların geliştirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bunlar arasında okuma yazmada takip edilen mevcut harf metodunu bırakıp, daha kolay olan ses (avaz) metodunu uygulamak, mektep ve medreselerin programlarında fen bilimlerine yer vermek ve öğretim dili ile ders kitaplarını Türkçeleştirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu meselelerin dışında; imtihan sisteminin getirilmesi, okul binalarının fizîkî (sağlık, temizlik...vb.) şartlarının düzeltilmesi, ders kitaplarını kademeli bir şekilde özel olarak hazırlanması, sınıflara bölünme esasının getirilmesi, öğretim yılının bölünerek iki döneme ayrılması...gibi hususları dile getirmişlerdir.[11] Kur'an ve Sünnet çerçevesinde İslam anlayışını incelemeye çalıştığımız Musa Carullah işte bu ortam içinde yetişmiş bir alimdir. Yaşadığı kültürel ortamla birlikte, kişisel biyoğrafisi ve aile ortamı da onu anlamamız açısından gereklidir.

3. MUSA CARULLAH'IN HAYATI

Mûsâ Cârullah aslen Güney Rusya'dan olup daha sonra Don nehri kıyısındaki Rostov şehrine yerleşen bir ailenin çocuğudur. Rostov yakınındaki Novoçerkassk şehrinde 1875 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Molla Carullah, zengin bir köylü olmasının yanında aynı zamanda bir medrese hocası, annesi Fatma Hanım da dinî geleneğe mensup bir ailenin kızıdır.[12]

[9] Maraş, *Yenileşme,* s. 117 vd.
[10] Maraş, "Cedidçilik", s. 449.
[11] Maraş, *Yenileşme,* s. 277 vd.
[12] Ahmet Kanlıdere, "Mûsâ Cârullah", *DİA,* 31/214.

Mûsâ Cârullah **Eğitim ve Tahsil hayatına** Rostov'da bir Rus okulunda başlamış, arkasından medreseye devam etmiş ve 1888 yılında 13 yaşında iken Kazan'a giderek Kül Buyı (Göl Boyu) Medresesi'nde öğrenimini sürdürmüştür. 1895'te Mâverâünnehir'e geçip Buhara medreselerini tanımış, burada fıkıh, felsefe, ve matematik dersleri almış, sonra lise eğitimini tamamlamak için Rostov'a tekrar dönmüştür. Liseden sonra üniversite başvurusu kabul edilmeyince, yaklaşık on beş yıl sürecek olan dinî tahsil amaçlı seyahatlerine başlamıştır.[13] İlk olarak gittiği İstanbul'da Mühendis Mektebi'ne yazıldıysa da ardından vazgeçip tekrar İslâmî ilimlere yönelmiş, ancak İstanbul'da umduğunu bulamayınca Kahire'ye geçmiştir. Kahire'de üç yıl kalarak fıkıh ve hadis üzerinde yoğunlaşmış, Mushaflar ve Kur'an tarihi üzerine çalışmalar yapmıştır. Bu arada Muhammed Abduh ve Muhammed Bahît gibi Mısır'ın önde gelen âlimleri ile tanışmış ve onlardan istifade etmiştir. Daha sonra gittiği Mekke ve Medine'de hadis ve fıkıh araştırmalarına devam etmiş, Hicaz'dan Hindistan'ın Diyûbend şehrine, oradan Şam ve Beyrut'a geçmiştir. Seyahatleri esnasında Arapça ve Farsça'sını geliştirmiş, lakin eğitim alanındaki gördüğü manzaradan hiç hoşlanmamıştır. Bundan dolayı İslâmî ilimlerde takip edilmesi gereken metot olarak, ezber ve taklidi değil, ıslah ve yenilik fikirlerinin geliştirilmesi gerektiğini düşünmüştür.[14]

1904 yılında Rusya'ya dönen Musa Carullah, hayatında **Siyasî ve içtimaî faaliyetlere** ağırlık vermiştir. 1905 yılında evlendikten sonra hanımını annesinin yanında bırakarak Petersburg Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne misafir öğrenci olarak devam etmiş, bölgede çıkan yenilikçi gazete ve dergilerde, Rusya müslümanlarının siyasî faaliyetleri, insan hakları, mektep ve medreselerin ıslahı gibi konularda yazılar yayımlamıştır.[15] 1905'ten itibaren Rusya'nın Türk asıllı aydınlarının başlattığı siyâsî faaliyetlere aktif olarak katılmış, Ocak 1906'daki II. kongrede başkâtip olmuş, Ağustos 1906'da yapılan III. kongrede de Rusya Müslümanları İttifakı teşkilâtının merkez komitesine seçilmiştir. 1909 yılı sonunda Orenburg'a taşınmış ve oradaki Hüseyniye Medresesi'nde dersler vermeye başlamıştır. "Rahmet-i İlâhiyye" adlı makalesinin *Şûra* dergisinde yayımlanması üzerine "Kadimci" âlimlerin sert eleştirilerine mâruz kalmış ve 1910'da medreseden ayrılarak Petersburg'a dönmüştür. Hazırlamakta olduğu Tatarca *Kur'an* tercümesini 1912'de bitirdiyse de bastıramamıştır. 1913 yılında Petersburg'da Emanet Matbaası'nı kurup Muhammed Ayaz İshakî İdilli ile birlikte *İl* adında bir gazete çıkarmaya başlamıştır. Bu dönemde Batı dünyasındaki kiliseyi devletten ayırmak anlamına gelen laik anlayışı eleştiren yazılar kaleme almış, bu türden bir düşüncenin İslâm'ın özüne uymayacağını savunmuştur.[16] 1917'de yapılan V. Umumi Rusya Müslümanları Kongresi'e, erkek-kadın eşitliğini savunan bir rapor sunmuş; ayrıca Rusya'da yaşayan müslümanların dinî ve millî hürriyetlerinin sağlanmasıyla ilgili bir öneride bulunmuş, ancak bu görüşü destek

---

[13] Krş., Maraş, *Yenileşme,* s. 86.

[14] Kanlıdere, "Cârullah", 31/214; Mehmet Görmez, *Musa Carullah Bigiyef,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 24.

[15] Krş., Maraş, *Yenileşme,* s. 86-87.

[16] Kanlıdere, "Cârullah", 31/214.

görmemiştir. 1919-1920'de yurtlarından sürüldüğü için Moskova'ya gelen Hint müslümanlarına destek olmaya çalışmıştır.

Önceleri esaret ve istibdadın sonu olarak gördüğü 1917 yılındaki **Bolşevik ihtilali**nde aradığını bulamamış, bunun üzerine Buhara'ya gitmiştir. 1921'de Sovyetler aleyhine çalıştığı iddiasıyla Taşkent'te tutuklanmış ve bir yıl kadar hapis yattıktan sonra Leningrad'a dönüp oradaki büyük camide imamlık yapmaya başlamıştır. 1926'da Mekke'de yapılan Umumi Dünya Müslümanları Kongresi ile Kahire Hilâfet Kongresi'ne katılmış, 1927'de hacca ve oradan II. Hilâfet Kongresi'nde bulunmak üzere Kudüs'e gitmiştir. Müslüman din âlimlerine karşı yapılan baskıların artması üzerine, 1930 yılı sonunda ailesini bırakıp Rusya'dan kaçmıştır. Önce Afganistan ve Hindistan'a, ardından Mısır'a gitmiş, 1932'de düzenlenen I. Türk Tarihi Kongresi'ne katılmış, 1933'te Berlin'e giderek Arap harfli bir matbaa kurmuş ve bazı eserlerini yayımlamıştır. 1934 yılında İran ve Irak'ta Şîa üzerine araştırmalarda bulunmuş, Mısır'dan Hindistan'a ve oradan Japonya'ya gitmiştir. 1938 sonuna kadar Tokyo'da kalmış, II. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Japonya'dan ayrılıp tekrar Hindistan'a geçmiştir. İngilizler tarafından Japon yanlısı olduğu gerekçesiyle Hindistan'da tutuklanmış. Bir buçuk yıl hapis yattıktan sonra Bopal şehrinde gözetim altında bulundurulmak şartıyla serbest bırakılmıştır. Bu arada ilmî faaliyetlerini sürdürerek, 1944-1946 yılları arasında on eser yayımlamıştır. Hastalığı sebebiyle 1947'de Kahire'ye ve oradan İstanbul'a geçerek tedavi görmüş ve tekrar Kahire'ye dönmüştür. On dokuz yıldan beri uzak kaldığı ailesini göremeden 25 Ekim 1949'da 74 yaşında iken Kahire'de vefat etmiş ve Afîfî'deki Hidîviyye Mezarlığına defnedilmiştir.[17]

Son derece yoğun ve hareketli bir hayatı arkasında bırakan Carullah'ın İslam anlayışının ekseninde Kur'an ve Sünnet bulunmaktadır. Ortaya koyduğu eserlerin en etkili olanlarını çoğunlukla bu iki temel kaynağa hizmet amacıyla kaleme almış oldukları oluşturmaktadır. Bu sebeple Kur'an ve Sünnet'ten ne anladığı üzerinde müstakil olarak durmak gerekmektedir.

4. KUR'AN ANLAYIŞI

Musa Carullah'ın din anlayışında Kur'an-ı Kerim belirleyici bir mevkiye sahiptir. Neredeyse bütün görüşlerini Kur'an'dan âyetlerle delillendirir ve ona referanslarda bulunur. Bundan dolayı da ilk çalışmalarını Kur'an üzerinde yapmıştır denilebilir. Mısır'dan memleketine döndüğünde yayınladığı ilk eserin *Tarihu'l-Kur'an ve ve'l-Mesâhif* (Petersburg 1905) olduğu görülmektedir. Buna ilaveten tespit edildiği kadarıyla başta Kur'an'ın Türkçeye tercümesi olmak üzere 23 tane Kur'an hakkında eser vermiş olması,[18] Allah'ın kitabına ne derecede değer verdiğini gösterir niteliktedir.

Kur'an'ın özellikle fıkhî konularda ilk delil olması ve risaletin kesintiye uğramadan devam etmesi konusundaki görüşlerini açıklarken, Kur'an'ı Kerim'in

[17] Kanlıdere, "Cârullah", 31/214-216; krş., Görmez, *Bigiyef,* s. 9-45; Maraş, *Yenileşme,* s. 86-88.
[18] Görmez, *Carullah,* s. 71, 199-203.

bakî kalmasına bağlı olarak İslam mesajının da bakî kalacağını ifade etmektedir. Kur'an'ın, şeraitin aslı, ümmetin dayanağı, hikmetin kaynağı, aklın ışığı ve fikirlerin nuru olduğunu[19] beyan eder. [20] Kur'an-ı Kerim'in özelliklerinden söz ederek bütün âyetlerinde bulunan hususiyetleri açıklar ve şu maddeleri zikreder:

1. Kur'an'ın bütün âyetleri kesindir.
2. Kur'an'ın bütün âyetleri aklî hükümlere uygundur.
3. Bütün âyetler ümmetlerin maslahatına uygundur.
4. Bütün âyetler geneldir. Herhangi bir sınırlandırmaya (tahsise) maruz kalmamıştır.
5. Kur'an'ın bütün âyetleri herkesin kabul edebileceği şekilde aklîdir.
6. Her ümmînin anlayabileceği kadar kolaydır.
7. Tamamı muhkem, sabit ve sağlamdır, hiç biri zail olmaz.
8. Kur'an âyetlerinden hiçbiri mensuh değildir. Her birinin hükmü, güneş semada kaldıkça bakidir.
9. Her âyet amel etmeyi zorunlu kılacak hüküm içerir.
10. Teorik konularda aklî deliller, sosyal konularda ictimaî deiller, ahlakî ve hukukî meselelerde ta'lim ve teklif kaideleri bütün ümmet için bağlayıcı hüküm ifade eden katî delillerdir.
11. Kur'an'ın bütün âyetleri açıktır. Herhangi bir kapalılık ve karışıklık söz konusu değildir.
12. Allah kendi kitabını her türlü batıl şeyden tenzih etmiştir. Herhangi bir âyetin, Allah'ın fiili ve hikmeti ile çeliştiğini söylemek imkansızdır. Kur'an ifadeleri her türlü galat, gaflet ve unutmadan münezzehtir.[21]

Kur'an'ı Kerim'in her türlü hata eksiklik ve nakısadan tenzih ve tebcil eden görüşlerine ilaveten, Musa Carullah Kur'an'ı tenzih etmek üzere şu kanaatlerini dile getirir:

1. Kur'an'da yer alan bir kelamın zahirine tabî olmaktan geri durmamak.
2. Kur'an'da yer alan bir hüküm vücup ifade ettiğinde söylemekten çekinmemek.
3. Vücûbun derhal yerine getirilmesi gerektiğini söylemekten vazgeçmemek.
4. Kur'an'da yer alan sözlerin umum ifade ettiğini söylemekten geri kalmamak.
5. Zahirine hamledilmesi gereken bir sözü tevil yoluyla eğip bükmemek.[22]

Carullah'ın Kur'an hakkında dile getirdiği bu hususlarla birlikte mezhep ve imamları hakkındaki kanaatleri[23] muhtemelen Zâhirîlik ya da Selefîlik etkisi altında söylenmiş sözlerdir. Derununda büyük bir iman ve teslimiyeti içermekle birlikte kültür tarihinden beslenmesi bakımından sorunlu görünmektedir. Filhakika Carullah'ın kendi yaşantı ve görüşleri de uzun bir süreyi kapsadığı için yer yer çelişkiler içerebilmektedir.

---

[19] "Her kime hikmet verilmişse ona çok hayır verilmiş demektir." Bakara, 2/269.

[20] Bigiyef, Musa Cârullah, *Kitâbu's-Sünne,* trc., Mehmet Görmez, Ankara Okulu, Ankara 2000, 102.

[21] Bigiyef, *Kitâbu's-Sünne,* s. 103.

[22] Bigiyef, *Kitâbu's-Sünne,* s. 103-104.

[23] Bkz., Bigiyef, *Kitâbu's-Sünne,* s. 104.

Yani her bir dönemin ve şartların farklı gerekçeleri bulunmaktadır. Bundan dolayı hem Carullah'ın çelişkili gibi görünen fikirleri hem de onun eleştirdiği mezhep imamlarının görüşleri haklı bir zemine dayanabilmektedir.

Carullah'ın Kur'an'a tanıdı ayrıcalık, saygı ve hürmeti, kendi düşüncesine temel ittihaz edinmesi başka örneklerle de açıklanabilir. Ona göre Kur'an dünyanın en meşhur kitabıdır. Elimizdeki mushafta var olan her şey âlemlerin Rabbı olan Allah'ın kelamıdır. Hz. Muhammed onu Âlî ve Hakîm olan Allah katından almıştır. O Cibrîl-i Emîn'in Hz. Muhammed'in kalbine peyderpey indirdiği bir kitaptır. Hz. Muhammed onu ilim ve hikmet sahibi olan Allah'tan almış ve ezberlemiştir. Sahabe-i Kiram ise ondan ezberlemiş ve yazmışlardır.[24]

Carullah'ın Kur'an anlayışı mezhebî anlamda Hanbelî unsurlar da taşımaktadır. Ona göre Kur'an mahluk değildir. Halku'l-Kur'an meselesi, hata ve yalan eseri olarak ortaya çıkmış bir bid'at, cehalete dayalı zalim ve azgın bir fitnedir. Abbasî hilafeti zamanında azgın, bozguncu bir gurubun ortaya attığı bu fitnede, aralarında imam Ahmed b. Hanbel'in de bulunduğu nice âlim aşağılanmış, hakaret edilmiş ve işkenceye uğramıştır.[25] Kanaatimizce onun bu görüşleri tarihî bağlamından kısmen uzak ve sâlih bir müminin iyi niyet ifadeleri olarak telakki edilmelidir. Uzun bir sürece, felsefi ve tarihî arka plana sahip olan bu meselede Carullah'ın tutumu, meslekî bilgi vermekten öte Kur'an'ın şanını yüceltmek şeklinde anlaşılmalıdır.

Kur'an'ın Müslümanlar açısından değerini ifade ederken Carullah, İslam Ümmeti'inin onu her şeyin üstünde tutmak zorunda olduğundan söz eder. Onu daha iyi anlamak için Müslümanlar genel kültürünü artırmalı, tabii ve sosyal bilimlerden oldukça yararlanmalıdır. Bu bilgilerden yoksun olan kimselerin Kur'an'ı anlama bilgisi de kıt ve zayıf olacaktır.[26]

Carullah'a göre Allah'ın İslam Ümmeti'ne en büyük nimeti olan Kur'an'ın en yüce özelliği, indiği gibi muhafaza edilmiş olmasıdır. Ona göre Kur'an'da insanın hayatta muhtaç olduğu her ilke ve âlimlerin herhangi bir meselenin çözümünde ihtiyaç duyduğu her prensip bulunmaktadır. Hz. Peygamber de bütün sünnetlerini Kur'an'dan çıkarmıştır. Buna rağmen ümmetler arasında, Müslümanlar kadar kendi kitabı hakkında az bilgi sahibi olan bir ümmet yoktur. Batı bilginlerinin Klasik Yunan ve Roma Edebiyatı üzerine kafa yorup düşündüğü kadar maalesef mesai harcanmamıştır.[27]

5. SÜNNET ANLAYIŞI

Musa Carullah Sünnet kavramını üç başlıkta ele almaktadır: Sünnetullah, Sünnetü'l-Evvelîn ve Sünnetü'Nebî. Bu kavramlardan **Sünnetullah**'ı tanımlarken, "Allah'ın hikmeti gereği, gerek âlem gerekse ümmetler hakkındaki her fiilinde,

---

[24] Bigiyef, *Kitâbu's-Sünne,* s. 104.
[25] Bigiyef, *Kitâbu's-Sünne,* s. 106.
[26] Bigiyef, *Kitâbu's-Sünne,* s. 110.
[27] Bigiyef, *Kitâbu's-Sünne,* s. 110.

aldığı her tedbirde izlediği yol" anlamını verir ve görüşünü destekleyen âyetleri zikreder.[28] **Sünnetü'l-Evvelîn**'i tanımlarken, kadîm ümmetlerin hayat nizamını bina ettikleri sünnet ve Allah'ın geçmiş ümmetlere uyguladığı kanunlar olarak tanımlar.[29] Onun bu çabasını, hayata yön veren evrensel kanunlar olması ve düşünce çerçevesini geniş tutma gayreti olarak anlamak mümkündür. Onun **Sünnetü'n-Nebî** hakkında getirdiği tanımlamalar da tamamen kendine özgü ve orijinaldir. Hz. Peygamber'in hadisleri ve Sünnet konusunda kıymetli eserler vermiş olması[30] bu konuya verdiği değerin önemi açısından oldukça kıymetlidir.

Hz. Peygamber'in sünnetini tanımlarken Sünnetü'n-Nebî kavramının çerçevesini oldukça geniş tutar. Buna göre; kendi risaletini, gerek kendi ümmetine, gerekse bütün insanlığa tebliğ etmek için, nebevî fiil ve davranışları, söz ve ifadeleri, başkalarının davranışlarını bilerek ikrar ve onaylamaları, kabile ve krallıklara yazdığı mektupları ile ortaya koyduğu ve takip ettiği yol ve yöntemi (tarikatu'n-nebî) ve hayat tarzını (siret) sünnet olarak tanımlar. Yani Hz. Peygamber'in kendisine gelen vahyi ve risaleti tebliğ etmek amacıyla yaptığı veya yapmaya çalıştığı her şey sünnettir. Hem O'nun özel yaşantısında sergilediği hayat tarzına, hem insanlarla olan ictimaî münasebetlerinde takip ettiği yola, hem de zaruri ihtiyaçlarını temin etmede başvurduğu yönteme sünnet adını vermektedir.[31]

Carullah'a göre Hz. Peygamber'in en büyük ve en yüce sünneti, hem de bütün sünnetlerinin dayanağı, bütün öğretilerinin kaynağı, Allah'ın hıfzı ve koruması sayesinde, şerefli, hem yüce şerefli elçiler eliyle, hem yüce şerefli sahifelerde, hem ilim ehlinin hafızasında, hem de masum ümmetin kalbinde muhafaza edilen Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an, Hz. Peygamber'in hem kendi ümmetine hem de bütün insanlığa bıraktığı en büyük mirastır.[32] Bu anlamda İslam âlimlerinin "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat" tabirinde kullandıkları sünnetle aynı anlama gelmektedir.[33]

Sünnetin aslî konumunun, İslam Şeriatı'nda hükümlerin dayanağı olan dört aslî delilin (edille-i erbaa) başında yer aldığını ve birinci asıl olduğunu ifade eder. Din ve imanın bütün esaslarının, dinin farz olarak değerlendirdiği kural ve kaidelerin tamamının önce sünnetle belirlendiğini, daha sonra Kur'an âyetlerinin bunları teyit ve tespit etmek üzere nazil olduğunu belirtir.[34] Bu çerçevede Namaz'ın bütün rükünlerinin, şartları ve vakitlerinin önce sünnetle belirlendiğini ve sonra da Kur'an âyetleri ile teyit edildiğini vurgular. Buna ilaveten abdest,

[28] "Daha önce gelip geçenler hakkında da Allah'ın kanunu böyledir. Allah'ın kanununda asla değişme bulamazsın." Ahzab, 33/62; "Allah'ın ötedenberi işleyip duran kanunu (budur). Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın." Feth, 48/23; "Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimiz hakkındaki kanun böyledir. Bizim kanunumuzda hiçbir değişme bulamazsın." İsra, 17/77; "Yeryüzünde büyüklük taslamak ve kötü tuzak kurmak için (böyle davranıyorlardı). Oysa kötü tuzak, ancak sahibini kuşatır. Onlar ancak öncekilere uygulanan kanunu bekliyorlar. Sen Allah'ın kanununda hiçbir değişiklik bulamazsın. Sen Allah'ın kanununda hiçbir sapma bulamazsın." Fatır, 35/43.

[29] Bigiyef, *Kitâbu's-Sünne,* s. 5.

[30] Görmez, *Bigiyef,* s. 203-204.

[31] Bigiyef, *Kitâbu's-Sünne,* s. 6.

[32] "Sonra kitabı, kullarım arasından seçtiklerimize miras bıraktık", Fatır, 35/32 âyetine dayanarak, bkz., Bigiyef, *Kitâbu's-Sünne,* s. 7.

[33] Bigiyef, *Kitâbu's-Sünne,* s. 6-7.

[34] Bigiyef, *Kitâbu's-Sünne,* s. 7 vd.

teyemmüm, hacc, oruç ve zekat gibi konuların da aynı durumda olduğunu anlatır ve izahlarda bulunur.

Özellikle Hindistan yöresinde ortaya çıkmış olan, dini sadece Kur'an ekseninde anlama hareketi ya da "Ehl-i Kur'an" fırkasına reddiye olarak ileri sürdüğü bu görüşlerini, sünneti inkârın bir faydası ve haklı bir gerekçesinin olmayacağını ifade ederek temellendirmeye çalışır. Sünneti inkara gerekçe olarak gösterilen uydurma hadislerin çokluğu şeklindeki görüşü, bu türden hadislerin kadim âlimler tarafından temizlendiği ve bu türden metinlerin sayısının azlığı gerekçesi ile reddeder. Sünnet'in insanları Kur'an'dan alıkoyduğu şeklindeki görüşü ise böyle bir görüşün sünnetten değil insanların kendisinden kaynaklandığını ileri sürerek reddeder. Sünneti kabul etmekle asıl hedefinin, Kur'an'ı en iyi anlayan Hz. Peygamber'e tabi olmak olduğunu dile getirir.[35]

Sünnet'in, Hz. Peygamber'in, Allah'ın dinini ümmetine tebliğ amacıyla sergilediği örnek hayat ve takip ettiği yol ve yöntem olduğunu vurgulayarak, sünnet ve kültür arasındaki ayrıma dikkat çeker. Hz. Peygamber'in bazı uygulamalarının dinî tebliğ amacıyla olmayıp, Arap örf ve adetleri gereği olduğunu, İslam'ın her ümmeti kendi tabiatı ve âdeti üzere bıraktığını, hiçbir ümmete başka bir ümmetin adetlerini dayatmadığını ifade eder.[36]

Musa Cârullah'ın Hz. Peygamber'in sünnetine bütün ümmetinin mirasçı olması şeklindeki görüşleri kanaatimizce kendi kendisinin tashihi niteliğindedir. *Rahmeti İlahiyye Bürhanları* adlı eserinde yer verdiği, müşrik ve kafirlerin de cennetlik olacağı düşüncesini bu eseri ve görüşleri ile tashih etmiş olmaktadır. Hz. Muhammed ümmetine tanıdığı bu ayrıcalıkla kafirleri başka bir safta toplamış böylece yanlış kanaatlerini düzeltmiş olmaktadır.

6. İSLAM ANLAYIŞI

Musa Carullah'ın İslam anlayışını, 74 yıllık bir hayata uzun seyahatler ve 120 civarında eser sığdırmış bir âlim olması hasebiyle, böylesi bir tebliğ metni çerçevesinde ortaya koyabilmek oldukça zordur. Bununla birlikte o dinî konuların neredeyse tamamı hakkında eser vermiş ve görüş bildirmiş bir müellif durumundadır.

İslam Dini'nin en temel konuları olan **akâid** meseleleri hakkındaki görüşlerinden başlayacak olursak, bu konuların üstatları olan kelamcılarla arasının hiç de iyi olmadığına şahit oluruz. Özellikle ahiret azabının sonluluğu ve ilahî rahmetin kuşatıcılığı konularını işlediği *Rahmet-i İlâhiye Bürhanları* adlı eserinde bu tavrı son derece nettir. Onun bu tavrının altında yatan asıl sebep, ele aldığı konulara, kelâmî bir metotla değil de, sufî bir bakış açısıyla yaklaşmasından kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde kelamcıların amele, yani pratiğe yönelik konular yerine, teorik tartışmalar üzerinde yoğunlaşmaları da önemli etkenlerden birisidir.

[35] Bigiyef, *Kitâbu's-Sünne,* s. 17.

[36] "De ki, herkes kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar. Bu durumda kimin doğru bir yol tuttuğunu Rabbiniz en iyi bilendir." İsra, 17/84., âyetine dayanarak bkz., Bigiyef, *Kitâbu's-Sünne,* s. 29.

Musa Carullah'ın iman ile ilgili konularda tavrı teoriden ziyade pratiğe yönelik ve taklitten öte tahkike racidir. Ona göre İslam âleminde yaşanan burhanların büyük ekseriyeti, iman ve diyanetin zayıflığından, mektep ve medreselerde öğretilen din, iman ve itikadın kalplere nüfuz etmemesindendir. Atadan evlada taklit yoluyla naklolunan, dil ile tekrarlanan resmi kelimeler, kalbe ve düşünceye hayat vermeyen tasdik, din olamaz. Böyle geleneksel bir din anlayışı, insanın ruhunu, şuurunu ve vicdanını katletmese bile, onu umumî bir hüsrandan kurtaramaz. Din iyi anlaşıldığı zaman insanın aklına ve kalbine izzet ve azamet verir. Fakat yanlış bir din anlayışı ümmetlerin ruhunu katleder. Cehalet yoluna sevk edip sonunda helak eder.[37] Dinin ruhundan, faziletlerinden, kutsiyeti ve ulviyetinden gafil olduğu halde şeklî ibadetlere ve merasimlere önem verenler, onun nazarında dini anlamamışlar yahut yanlış anlamışlardır. Böylesine ibadetlerinde gevşeklik gösteren kimselerin kalplerinde Allah'ın heybeti kalmamıştır. Çünkü bu türden insanlar, ibadetlerinin, Allah'ın kahrına karşı bir siper olduğuna inandıkları için, irtikâp edemeyecekleri günah da yoktur.[38]

Musa Carullah imanın; "dil ile ikrar ve kalp ile tasdik"dir şeklindeki tanımını reddederek, insanın hareket ve davranışlarında görülmeyen sözlerini inanç olarak kabul etmez. Bu çerçevede imanın bütün rükünlerini, din ve felsefeyi, hak ve menfaat ölçülerine göre takdir ettiğini, bir öğretinin Hakk'a dayanıp, insanlığa yarar getiriyorsa muteber olacağını ifade eder. Batıl olup zarar getiren bir öğretinin merdut olduğunu, din ve imanda, Hakk'a dayanmakla birlikte, siyasî bir hayır ve ictimaî bir faydanın bulunması gerektiğini ifade eder. Vahyin, akıl ve tecrübenin hükmüne, fayda ve maslahatın iktizasına ters düşen şeylerin din olamayacağını savunur.[39] Onun bu anlayışının bütün eserlerine yansıdığını söylemek mümkündür. Eserleri ya da düşünce dünyasında görülen yer yer çelişkilerin sebebi de bu bakış açısından kaynaklanmaktadır. Çünkü ona göre maslahat öncelikli bir meseledir. Mustafa Sabri Efendi'ye göre Şeriatların gönderiliş sebebi (Hikmet-i Teşrîiye) küfür kapısının kapatılmasına yönelik iken[40] Musa Carullah'a göre insanı hayırlı işlere sevk eden, aynı zamanda hayırdan ve şerden alıkoyan unsurlardır.[41]

Musa Carullah'ın düşüncesine göre İslam, akl-ı müstakîm (doğru düşünen akıl) ve kalb-i selîm'den (saf bir kalp) ibarettir. İslam, adalet esasında bütün insanlarla sulh ve selam ile hayattan oluşmaktadır. "Allah katında din İslam'dır" âyetinin manası da budur. İslam dini hakkında çeşitli âyetlere dayanarak[42] ortaya koyduğu esaslar bu düşüncesini açıklayıcı niteliktedir:

1. İslam, her millete sulh ve selamla muameleyi emreder.
2. Husumeti, düşmanlığı, çekişme ve hadde tecavüzü meneder.
3. İrşad yoluyla hakikate davet ederse de, zor kullanarak hiçbir şeyi ilzam etmez.

---

[37] Bigiyef, *Lüzûmiyyât,* s. 62-63; Görmez, *Bigiyef,* s. 109.

[38] Bigiyef, *Lüzûmiyyât, (Tercümesi),* Kazan, 1907, s. 11-12.

[39] Bigiyef, *Halk Nazarına Bir Nice Mesele,* Kazan trz., s. 56; Görmez, *Bigiyef,* s. 111.

[40] Mustafa Sabri, "Yeni İslam Müctehidlerinin Kıymet-i İlmiyesi"*,* sad.: Ömer H. Özalp, *İlâhî Adalet* içinde, Pınar Yayınları, İstanbul 1996, s. 46.

[41] Bigiyef, "Rahmet-i İlâhiye Bürhanları*",* sad.: Ömer H. Özalp, *İlâhî Adalet* içinde, Pınar Yayınları, İstanbul 1996, 346 vd.

[42] Bakara, 2/208; Maide, 5/2-8; Mümtehine, 60/8-9; Şura, 42/15.

4. Fesadı def, şerleri ref etmek zaruretine binaen kuvvete iltica ederse de, daveti yaymak için kılıç kullanmaz.

Musa Carullah'a göre her semavî din bu hususlarda İslam'la müttefiktir. Öteki semavî dinler de âlemi ıslah ve Allah'ın kullarını irşad için gelmiştir. Semavî hiçbir din, Allah'ın kulları arasında düşmanlığı yaymaz. Milletler arasındaki düşmanlık ve yıkım hevâ ve heveslere uymak ve yanlış zanlara uymaktan kaynaklanır. Atalarının batıl yollarını takip ederek, taassup, taklit ve şahsî çıkarlarını gözetmelerinden neşet eder.[43]

İman ile ilişkili konulardan birisi olarak tahkik ve taklit meselesini incelerken Musa Carullah **düşünce özgürlüğü**nü savunur. Ona göre insanı diğer canlılardan ayıran en temel vasıf düşünme kabiliyetidir. Fikir, zihinde toplanmış ve birikmiş bilgileri bilmek ve hatırlamak değildir. Bilakis bilgilerden neticeler çıkarmaktır. Bireylerine bu neticeleri çıkarma zevklerini veremeyen toplumlar ilerleyemezler.[44]

Musa Carullah'a göre kelamcıların en büyük kusuru, akıl ve fikir hürriyetine karşı çıkışlarıdır. Çünkü onlar ilmî fikirlere hürmet nazarıyla bakmak yerine, kendi fikirlerine muhalif düşünen kimseleri ya tekfir etmişler ya da sapıklıkla suçlamışlardır. Oysa hakikati bulma yolunda yapılan bir hata, ne kadar büyük olursa olsun insanı, ismet-i İslamiye dairesinden çıkarmaz. İnsanın vazifesi hakikati aramaktır. Bulmak değildir. İnsan yalnız vazifesiyle mükelleftir. Fakat istenen gayeye erişmesi Allah'ın kolaylık göstermesi ile olur.[45] Mütefekkir adam daima muhteremdir. Hakikati arayan insan her şeyden ihtimal ile söz eder. Hiçbir zaman "benim söylediğim mutlak doğrudur" diye kestirip atmaz. Hasmıyla müzakerede bulunurken duyduğu en batıl bir meseleyi bile tahkik süzgecinden geçirir.[46]

Akıl hürriyeti konusunu İslam'ı anlamanın temel unsurlarından birisi olarak gören Musa Carullah'a göre tabiî ilimlerde büyük mesafe kateden, pozitif bilimlerde harikalar yaratan insanlık, sosyal bilimlerde henüz birçok meselesini halledebilmiş değildir. Yeryüzünde medeniyet binlerce asırdır devam ederken, siyasî ictimaî, edebî ve ahlâkî problemler gittikçe artmaktadır. Bunun en büyük sebebi tabiat ilimlerinde araştırma yaparken hür olan aklın, sosyal meselelerde bu özelliğini kaybetmesidir. İnsan aklı ve iradesi hür olabilirse meçhul olan her şeyi keşfedebilir. Ancak kişinin aklı herhangi bir kayıtla zapt-u rapt altına alınmışsa, en basit bilinen şeyleri bile anlayamayacaktır.[47]

Musa Carullah'ın İslam anlayışını şekillendiren dikkate değer görüşlerinden birisi de **Aristo mantığı**nı eleştirerek onun yerine Kur'an mantığı anlayışını teklif etmesidir. O bilinen şekliyle: "Mantık; zihni hatadan koruyan bir fendir" tanımını eleştirmiş, bu bakış açısına göre mantığın icâbî (olumlu) anlamda bir faydasının olmadığını, belki, yoldan şaşmamak ve yanlış fikirlere sapmamak gibi sadece selbî

---

[43] Bigiyef, *Lüzûmiyyât,* s. 133-134.

[44] Bigiyef, *Uzun Günlerde Oruç,* sad.: Abdullah Kahraman, İz Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 34.

[45] Bigiyef, *Oruç,* s. 35 vd.

[46] İslam Dini'nin tanımış olduğu düşünce hürriyeti hakkında geniş değerlendirmeler için bkz., Bigiyef, *Edebiyât-ı Arabiyye ile Ulûm-u İslâmiyye,* nşr.: Maarif Kütüphanesi, Kazan trz., s. 31

[47] Bigiyef, *Oruç,* s. 93; Görmez, *Bigiyef,* s. 100.

(olumsuz anlamda) bir faydasının olabileceğini ileri sürmüştür. Böyle bir mantığın ise ilkel topluluklar için geçerli olacağını, hatadan korunmanın önemli olduğu çevrelerde işe yarayacağını ifade etmiştir. Buna karşılık artık hatadan korunma devrinin geçtiği, bunun yerine arama, bulma ve keşfetme devrinin geldiği, koruyucu mantığın öneminin kalmadığı, keşfeden, hidayet ve doğru yolu gösteren bir mantık anlayışına ihtiyaç duyulduğu kanaatindedir.[48]

Musa Carullah'a göre Aristo mantığı hatadan koruyabilir, ama hakikate ulaştıramaz. Hakikat, insan eliyle yazılmış kitaplarda değil, Allah'ın kudret ve hikmetiyle yaratılan tabiat hazinelerindedir. Bu hakikat Allah'ın insana bahşettiği akıl, vahiy ve içtihat ürünü bir tecrübe sayesinde keşfedilebilir. İnsanı hakikate ulaştıran vasıta mantık kuralları değil, aklı ve tecrübesidir. Kur'an mantığı ise koruyucu değil, keşfedici ve sevk edici bir mantıktır. Kur'an'ın öne sürdüğü burhan ve deliller, Aristo mantığında olduğu gibi, salt ispat için değil, beyan ve hidayet içindir. Beyanla kast edilen; insanın fikrine meçhul olan bir hakikati keşfettirmektir. Aristo mantığında bir delil ya da burhanın en önemli özelliği, hasmın gözünde bir iddiayı ispat iken Kur'an mantığında delilin özelliği bir hakikati kabul ettirmek değil, bilakis hakikati aramak ve bulmaktır.[49]

İslam Hukuku alanında çalışmalar yaparak bu konunun güncellenmesini, taklitten tahkike dönüşmesini savunan Musa Carullah, önemli bir eserin tahkik ve neşrini gerçekleştirmiştir. Fıkıhçılar arasında apayrı bir yere sahip olan Endülüs'lü fakîh Şâtıbî'nin *el-Muvâfakât* adlı eserini Müslümanların kültür dünyasına kazandırmıştır. Eserinde şeri hükümlerin maksadına vurgu yapan Şâtıbî'den etkilendiği belli olan Carullah bu alanla ilgili yeni tanımlamalar ve canlı bir anlayış geliştirmeye çalışmıştır. Mesela, haram kavramını tanımlarken, fakihlerin örfü ile kendi anlayışı arasına bir çizgi çekmiş, fakihlerin bu tanımdan, sonucu ahirete yönelik ceza gerektiren bir hüküm anladığını, kendisinin ise o fiilde bir zarar ve mefsedetin bulunduğunu yani topluma zarar verecek bir konuyla ilişkili olduğunu ifade etmiştir.[50] Bu anlayışını fıkhî kaideleri topladığı esere de alarak şöyle ifade etmiştir: "Bir maslahata dayanarak meşru kılınan bir amel, maslahattan halî olursa bâtıl olur. Zira şer'i ameller kendi başına meşru olmayıp maslahatıyla meşrudur. Maslahatın kuvveti, ameli itibardan iskât eder".[51]

Fıkıh ile ilgili problemlerin "usul" anlayışından kaynaklandığını ifade eden Carullah, ömürleri boyunca Kur'an âyetlerini, Hz. Peygamber'in hadislerini okuyup, beş-on ciltlik fetvâ kitaplarını ezbere bilen fakihler, millet ve devlet idaresi için gerekli olacak kanunları ve ıslahatları hazmedememektedirler. Üstelik İslam şeriatını arkaya bırakıp, Avrupa kanunlarına sığınmak gibi bir rezalete teslim olmaktadırlar. Böyle yapmakla da, o derecede uygun kanunların İslam şeriatında bulunmadığını imâ etmektedirler.[52] Bu duruma düşmemek için usul bilgilerini gözden geçirmeleri gerekmektedir.

---

[48] Bigiyef, *Oruç,* s. 170.

[49] Bigiyef, *Oruç,* s. 169-172; Görmez, *Bigiyef,* s. 96. Geniş bilgi için bkz., aynı yer.

[50] Bigiyef, "el-Muvafakât Neşrine Ait Bir-İki Söz", Şâtıbî, *el-Muvâfakât* içinde. Trc.: Mehmed Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul 1990, xıx vd.

[51] Bigiyef, *Kavaid-i Fıkhıyye,* nşr, Ahmed el-İshakî, Kazan trz., s. 111.

[52] Bigiyef, "el-Muvafakât Neşrine Ait Bir-İki Söz", s. xxii.

Kadınların sosyal hayattaki durumları ile ilgili kitap kaleme alan Musa Carullah, bu meselenin sadece İslam toplumunda değil, bütün semavî dinlerin bakış açılarından kaynaklanın bir sıkıntı olduğunu dile getirir. İşe Hıristiyan teolojisinden kaynaklanan "aslî günah" anlayışının eleştirisinden başlayarak "kadının müstakil bir varlık olmadığı" düşüncesini eleştirerek başlar. İslam'ın bu anlayışı reddettiğini belirterek, Kur'an'daki hitabın, Hz. Havva'ya olmayıp, doğrudan Hz. Âdem'e yönelik olduğunu dile getirir.[53] Kadın ve erkeğin eşitliğini savunan Carullah, devletlerin ve ümmetlerin en asıl unsurunun aile olduğunu, ailede erkeğin kuvvetine karşı, kadının hürmetinin temin edilmesi gerektiğini, aksi taktirde ailenin sağlam olmayacağını, aile sağlam olmazsa devletin zayıf, ümmetin de aciz olacağını ifade eder.[54]

İslam birliği konusunda Musa Carullah tek bir devlet fikrine sahip olmamakla birlikte, bütün Müslümanların birleşmesi gerektiği düşüncesine sahiptir. Ona göre Müslümanlar bir ümmettir. Anneleri; ümmühâtü'l-mü'minîn (Peygamber'in zevceleri) ataları, Hz. Peygamber olan, Beytullah içinde ve etrafında toplanan bir ailedir. Bu büyük aile fertlerinin karşılıklı hakları ve hürmetleri, kan kardeşinin hakları kadar, hatta daha fazla muteberdir. Kur'an bu büyük ailenin yegane imamı ve rehberidir. İslamiyet bütün müminlerin kalplerini tevhid eder. Çeşitli görüş ve mezhepler olabilir, bunlar gayet tabii ve normaldir. İslamiyet, var oluş gayesi ve Allah'a iman etrafında bir birlik oluştursa da, her hususta fikir ve düşünce birliğini şart koşmamıştır. İslam'da muteber olan, fikir birliği değil, kalp birliğidir. Fikirler ne kadar muhtelif olursa olsun, kalp birliği İslam'ın en büyük esasıdır.[55]

Musa Carullah, kimi örneklerini verdiğimiz meselelerin yanında İslam toplumu ile batı ilişkisi, reformizim, siyasî ve ictimaî meseleler, kadının toplumsal hürriyeti ve eğitim hakkı, medreselerdeki eğitim sisteminin yetersizliği gibi konularla ilgilenmiş, Arap, Fars ve Türk Dili Edebiyatı, Dinler Tarihi, takvim ve mikad ilmi gibi konularda eser ve makaleler neşretmiştir.[56] Onu yeterince anlayabilmek için yapmış olduğu bu çalışmalarından henüz gün yüzüne çıkmamış olanları bir an önce neşredilmelidir.

7. SONUÇ

Cedidçilik hareketi İdil-Ural bölgesi Müslüman Tatar Türklerinin sosyal siyasî ve dinî sıkıntılarını aşmak için kendi içlerinde başlatmış oldukları ve yaklaşık olarak iki asır süren bir yenilenme hareketi olarak tarihe geçmiştir. Bu hareketin, geçmişi daha iyi anlamak, selefin anlayışına dönmek ve çağın getirdiği yenilikleri fark ederek toplumun hayatına uyarlamak gibi hedefleri bulunmaktadır.

---

[53] Bkz., Taha, 20/120; Bigiyef, *Kur'an-ı Kerim Âyet-i Kerîmelerinin Huzurunda Hatun,* Berlin trz., 22 vd.

[54] Bigiyef, *Hatun,* s. 7; Görmez, *Bigiyef,* s. 135-153.

[55] Bigiyef, *İslâm'ın Elifbâ'sı,* haz.: İbrahim Maraş, Seyfettin Erşahin, Seba Yayınları, Ankara 1997, s. 48-49.

[56] Eserlerin listesi ve fikirleri hakkında bkz., Görmez, *Bigiyef,* 192 vd., ve ilgili yerler.

Musa Carullah Bigiyef Cedidçilik hareketinin mensubu olarak hayatının büyük bir bölümünü ilim elde etmek ve bu birikimini öncelikle mensubu olduğu coğrafyanın insanları ve daha sonra da İslam Ümmeti'nin üyeleri ile paylaşmak üzere seyahatlerle geçirmiştir. Ömrünü halkına ve din kardeşlerine adamış bir ilim ve fikir insanı olarak çile çekmiş, hapis yatmış, eserler vermiş, çeşitli dinî, ilmî ve siyasi çalışmalar yürütmüş ve nihayet sürgün sayılabilecek bir durumda, kendi öz yurdundan ve ailesinden çok uzaklarda iken Rabbine kavuşmuştur.

Musa Carullah'ın din ve düşünce dünyasında Kur'an sürekli en temel referans kaynağı olmuştur. Toplum, fert ve siyasî sorunları onun ekseninde çözmeye çalışmıştır. Kur'an'ın daha iyi anlaşılması için birçok eser telif etmiş ve sürekli Kur'an'ın yeniden yorumlanmasını teklif etmiştir. Bununla birlikte İslam Dini'nin Hz. Peygamber'den ve geçmiş Müslümanların tecrübesinden uzak bir şekilde, sadece ve kuru kuruya Kur'an metni ekseninde anlaşılmasını teklif eden düşüncelere sert tepki göstererek, sünnetin İslam'ın vazgeçilmez kaynaklarından birisi olduğunu, bekli de aşırılık derecesinde savunmuştur. Bu tavrı ile birlikte mezhebî olarak kendisini Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat içinde gördüğünü, doğru İslam anlayışının da bu olması gerektiğini ileri sürmüştür. Başka bir ifade ile Kur'an ve Sünnet'i bir dogma olarak anlamamış, gerektiğinde içinde bulunduğu şartların ihtiyacına göre yorumlamış ve çözümler üretmeye çalışmıştır.

Musa Carullah'ın bu derecede çaplı ve aydın bir âlim olmasına karşılık çağrısının Kazan Bölgesinde yeterli yankıyı bulup bulmadığı sorusu güncelliğini korumaktadır. Carullah veya Cedidçi geleneğe mensup âlimlerin, İslam'ın güncel yorumu hakkında son derece kıymetli fikirler ileri sürmelerine karşın, dünya Müslümanları tarafından yeterli biçimde tanındığını söylemek oldukça zordur. Kanaatimizce yakın zamanda bu türden sorunlar ortadan kalkacak ve Müslüman Tatar Türkleri de, tarih içinde hak ettikleri yeri yeniden elde edeceklerdir.

Mūsā Jārullāah Bigiyef's Understanding of Islam in the Frame of the Qur'ān and the Sunnah

Abstract

One can observe a reformist orientation in the understanding of Islam that arose in the Russian controlled Idil-Ural region in the XIXth century and was masterminded and spearheaded by the Tatar Turks. The movement of religious and educational reformation that had been formulated by the intellectual leaders of the movement from the beginning of the XVIIIth and the XIXth centuries up to the 1920s is called jadīdism, and its followers are called jadīdists. Until the 1880s, the jadīdist thinkers had employed the terms islāh, ihyā, and tajdīd to refer to their project of religious and educational reformation. Started by 'Abdunnāsir Kursavī (d. 1812) and 'Abdurrahīm Otuzimeni (d. 1834), the Turkish-Tatar movement of religious reformation came to be represented by such intellectual luminaries as Shihābuddīn Marjānī (d. 1889), Ridāuddīn bin Fakhruddīn (d. 1936), and Mūsā Jārullāh (d. 1949). Of these personalities, the most influential is no doubt Mūsā Jārullāh.

Of the intellectual projects of the movement, one can mention writing in a language accessible to Turkish people that is Turkish, using philosophy as a tool in religious sciences, putting the religious and intellectual heritage to a critical thought, and translating the Qur'ān into Tatar-Turkish. Mūsā Jārullāh thinks that the first step in reforming the present situation must be to revive the most valuable and useful elements of Islamic intellectual heritage by editing and publishing the manuscripts and incorporating them into the curriculum of Islamic learning, and finally making them accessible to the larger sections of society. To this end, Mūsā Jārullāh himself translated some works into Turkish. He opposed the confinement of the universal message of Islam to this or that sect and to this or that age, and did not hesitate to recourse to the Sufis, the philosophers, and other scholars in his intellectual quest. Advocating the necessity that the Qur'ān and the Sunnah along with the tradition should be reunderstood and reinterpreted, he supported Māturīdism vis-a-vis some elements of the dominant Asha'rite discourse. In addition, he strove to disentangle the concept of Ahl al-Sunnah from the narrow sectarian borders and restructure it on the larger bases of the Qur'ān and the Sunnah.

Key Words: Mūsā Jārullāh, Islam, the Qur'ān, Sunnah, Jadīdism

Kaynakça

Bigiyef, Musa Cârullah, *Kur'an – Sünnet İlişkisine Farklı Bir Yaklaşım Kitâbu's-Sünne,* trc., Mehmet Görmez, Ankara Okulu, Ankara 2000.

Bigiyef, "Rahmet-i İlâhiye Bürhanları*",* sad.: Ömer H. Özalp, *İlâhî Adalet* içinde, Pınar Yayınları, İstanbul 1996.

Bigiyef, "İnsanların Akide-i İlâhiyelerine Bir Nazar", sad.: Ömer H. Özalp, *İlâhî Adalet* içinde, Pınar Yayınları, İstanbul 1996.

Bigiyef, *Kavâid-i Fıkhıyye,* nşr, Ahmed el-İshakî, Kazan trz.

Bigiyef, *Uzun Günlerde Oruç,* sad.: Abdullah Kahraman, İz Yayıncılık, İstanbul 2009.

Bigiyef, "el-Muvafakât Neşrine Ait Bir-İki Söz", Şâtıbî, *el-Muvâfakât* içinde. Trc.: Mehmed Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul 1990.

Bigiyef, *Kur'an-ı Kerim Âyet-i Kerîmelerinin Huzurunda Hatun,* Berlin trz.

Bigiyef, *Lüzûmiyyât (Tercümesi),* Kazan 1907.

Bigiyef, *Edebiyât-ı Arabiyye ile Ulûm-u İslâmiyye,* nşr.: Maarif Kütüphanesi, Kazan trz.

Bigiyef, *Halk Nazarına Bir Nice Mesele,* Kazan trz.

Bigiyef, *İslâm'ın Elifbâ'sı,* haz.: İbrahim Maraş, Seyfettin Erşahin, Seba Yayınları, Ankara 1997.

Görmez, Mehmet, *Musa Carullah Bigiyef,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994.

Maraş, İbrahim, "Cedidçilik", *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi,* Editör, Hasan Onat, Ankuzem, Ankara 2006.

Maraş, *Türk Dünyasında Dinî Yenileşme (1850-1917),* Ötüken Yayınları, İstanbul 2002.

Kanlıdere, Ahmet, "Mûsâ Cârullah", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* 31/214-216.

Mustafa Sabri, "Yeni İslam Müctehidlerinin Kıymet-i İlmiyesi"*,* sad.: Ömer H. Özalp, *İlâhî Adalet* içinde, Pınar Yayınları, İstanbul 1996.

Yazıcı, Nesimi, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi,* TDV Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2006.

A la recherche d'Orphée Criméen : la biographie de Bekir Çobanzade en discussion

DMYTRO URSU

INTRODUCTION

L'héritage historique des tatars en premier lieu est perçu par les exploits des illustres représentants de la culture de cette ethnie à travers les siècles. Dans cette retrospéctive la vie de Bekir Çobanzade (1893-1937), l'une des grandes figures du passé tatar en Crimée, en est un exemple frappant. Pendant longtemps sa trajectoire vitale restait inconnue. Dans la mémoire du peuple il s'est transformé dans un personage légendaire semblable au poète mythique Orphée qui, selon "Les Métamorphoses" d'Ovide, a éprouvé plusieures aventures, notamment une descente aux Enfers. De même, le grand poète tatar a disparu aux Enfers staliniens pendant la Grande Terreur.

Cet homme à multiples talents se présente aujourd'hui sous plusieurs aspects. D'abord, c'est le grand poète, fondateur de la poésie tatar contemparaine. Ensuite, c'est le savant réputé, chef de file des turcologues en Crimée d'abord, à Bakou ensuite, premier professeur universitaire parmi les tatars de Crimée. Et aussi l'homme politique courageux, chef du mouvement national au début des années '20 du siècle dernier. Enfin, Çobanzade fut l'organisateur et directeur de l'enseignement scolaire en langue nationale dans la République autonome de Crimée.

Çobanzade a mené une vie pleine du travail, de dangers et d'aventures. Il était témoin et parfois participant aux événements majeurs du XXe siècle, à savoir trois révolutions (turque, russe, hongroise), première guerre mondiale, guerres civiles en Hongrie et en Russie – et aussi à l'instauration du totalitarisme comme phénomène mondial.

En 1937 Çobanzade a péri dans les ténébres du Goulag et dès lors son nom était prohibé et a disparu de toutes les publications. Les sources écrites sur sa biographie sont dispercées partout et la plupart d'elles étaient fermées dans les archives de la police secrète NKVD. En plus, il s'est avéré par la suite que nombre des documents écrits par lui-même (autobiographie, questionnaires etc.) comprennent des erreurs intentionnées ayant pour but de tromper ses persécuteurs. Mais, en réalité, le Grand Mystificateur a surtout trompé les historiens, ses biographes[1].

Il y a l'autre origine à la méconnaissance de la vie de Çobanzade. Le célèbre philosophe allemand Hegel autrefois disait de l'Afrique qu'elle était un continent

[1] Урсу 2004 231-235, 243-246.

„sans histoire”. Or, par analogie on peut affirmer que la déportation criminelle de 1944 a transformé les tatars de Crimée dans „une nation sans histoire” et sans historiens professionels. Du moins, sans histoire écrite puisque la mémoire populaire persistait toujours mais en forme d'histoire orale. On sait bien,qu'histoire datée, événementielle, relatant des faits attéstés, ne pas celles de la tradition orale. L'un des traits caractéristiques de cette mémoire collective transmise orallement est l'absence de cronologie des événements vécus. Ici les répères chronologiques très souvent manques ou sont faux. Il en résulte que la biographie réelle de Çobanzade avec le temps passé s'est transformée en myth aux bases bien fragiles.

Cette introduction montre combien la tâche d'écrire une vraie biographie est compliquée. Le but de cet étude n'est pas la biographie comme telle mais l'analyse critique de la littérature sur ce sujet. C'est la première tentative de présenter un tableau d'ensemble sur le dévéloppment des recherches qui a été irrégulier dans le temps et dans l'espace et aussi difficile à classé. Néanmoins, la biohistoriographie de Çobanzade, à notre avis, a évoluée en trois phases qui étaient en même temps des courants méthodologiques.

PREMIERE PHASE

La première phase commence très tôt, en 1921 avec, le livre de Cafer Seydamet „La Crimée, son passé, son présent” publié à Lausanne. Il faut, tout d'abord noter que la plupart des ouvrages de cette tendance ne concernent pas directement la biographie comme telle mais les différents événements de l'époque. C'est le stade de recherche primaire, préscientifique, avec le mépris inavoué des faits exacts et sans dates précises.

Les bases de cette litterature est la tradition orale c'est-à-dire les témoignages des personnes ayant jadis quelquels rapports avec Çobanzade ainsi que la rumeur publique qui peut être qualifiée comme „histoire populaire spontanée”[2]. Cependant on ne peut prendre jamais un récit comme un fait objectif. Très souvent les auteurs ignorant les un les autres, mais paradoxalement empruntent des idées et des faits biographiques érronée à ses prédécesseurs. Enfin, la plupart d'eux sont des amateurs, sans formation professionnelle pour la recherche. Ainsi ils donnent une vision plutôt naïve et bien apologétique d'un personage à reputation contradictoire tel quel fut Çobanzade.

La brève revue de la literature des auteurs “oralisants” commence par le livre mentionné plus haut de Cafer Seydamet. On y trouve quelques pages consacrés à Çobanzade où l'auteur exprime sa sincere admiration pour la poésie d'Orphée tatar. Outre cela, il donne la traduction de ses vers en français[3]. Ce livre un peu remanié a été réédité plus tard à Varsovie (1930). Il faut ensuite noter une brochure publiée à Istanbul (1939), l'auteur en est un émigré azeri[4]. Elle est intitulée „Réponse au

[2] Ursu 1997 238-241.
[3] Seydamet 1921 61.
[4] Rafik 1939 1-24.

professeur dr. Çobanzade" et mène une polémique purement idéologique consernant l'histoire de la littérature azeri, sans aucune liason avec la biographie car le poète était déjà mort depuis deux ans. Mais son détracteur n'en savait rien.

D'un intérêt mineur sont les publicatious du russe A. Bouldéev (1942) et du tatar Edige Kirimal (1952) pleines d'erreures[5]. Plus valables pour la biographie de Çobanzade sont les ouvrages de Battal Taymas (1954) et de Şevki Bektore (1961). Par leur genre se sont plutôt des mémoires puisque tous les deux connaissaient autrefois Çobanzade[6]. Ces publicatious ont des traits communs à toutes les autres de ce genre: subjectivité, jalons chronologiques douteux, citations des documents introuvables, confiance excessive aux narrateurs.

La plus caractéristique de cette phase de la biohistoriographie est l'oeuvre du criméen Safter Nagayev. Ses publicatious sur Çobanzade ont commencé par un petit article élogieux et sans importance réelle „Медений инкъилаб аскери" („Soldat de la révolution culturelle") paru au journal tatar de Tachkent „Ленин байрагъы" („Drapeau de Lénine") en 1978[7]. Il l'a constamment élargi pour en finir avec un gros bouquin sous le titre „Иште санаа, чобан огълу!" („Soit loué, fils du berger!") (2007). C'est du genre-hybride où se mêlent éléments fictifs et éléments historiques, mais l'imaginaire prévaut sur le réel, la fiction parfois nie le reél et l'histoire sert de cadre des descrpitions purement fantaisistes. La vie de Çobanzade est transformée dans un roman d'aventures. Pourtant, l'auteur nie l'appartenance du livre au roman historique et prétand à son authenticité, bien que la confusion de genres conduise à la fausseté des conclusions. Outre cela, la glorification excessive du personnage principal du livre est évidente.

Il est à noter, enfin, que les auteurs de ce courant méthodologique n'ont pas eu accès aux archives tenues par le pouvoir totalitaire comme le plus grand secret d'Etat.

DEUXIEME PHASE

Cette étape est composée surtout des thèses de doctorat en philologie et où sont examinés les ouvrages de Çobanzade sur la critique littéraire et la linguistique ainsi que son oeuvre poétique. Elle commence par les thèses du turc Ismail Noyan (1967) et l'azeri Adil Babayev (1969).

Le dernier par la suite a publié une monographie sur l'apport de Çobanzade à la science philologique (1998). En travaillant sur cet ouvrage Babayev a obtenu la permission des autorités compétentes d'utiliser comme source le dossier judiciare de Çobanzade. Au lieu de faire une analyse minutieuse de ces documents, il se borna à la républication des gros morceaux tirés du procès-verbal sans aucun commentaire et sans approche critique. Qui plus est, les citations tirées des documents parfois ne sont pas fermées par des guillements, c'est pourquoi on confond le texte documentaire avec les propos de l'auteur[8]. Babayev éprouve

[5] Булдеев 1942; Kirimal 1952.
[6] Battal Taymas 1954; Bektore 1961.
[7] Нагаев 1978, voir aussi Нагаев 1991.
[8] Babajev 1998 17-25.

évidement une confiance excessive à ces documents ce qui est une erreur grave. Il ignore la spécifité des sources policières composées par les hommes du sinistre NKVD lesquelles démandent une méthodologie spécifique pour disséquer ce mélange du vrai et du faux. L'on sait que les procès-verbaux étaient souvent écrits avant l'interrogation et ainsi leur contenu fut complètement truqué. C'est pourquoi ces documents sont une „matière première" pour les chercheurs et nécéssite un examen méthodique selon des règles bien établies.

Viennent ensuite les thèses du turc Kenan Acar (1996) et du tatar Şevket Younoussov (1998). Le premier, cinq ans après la soutenance de sa thèse, l'a publiée en tant que monographie. En ce qui concerne la biographie de Çobanzade tous ces travaux ne contenaient rien de nouveau.

Dans ce courant philologique une place à part occupe Ismail Otar non seulement comme l'auteur prolifique des publications sur les tatars de Crimé mais aussi comme gardien et publicateur des archives de Cafer Seydamet Kirimer et de quelques documents précieux de Bekir Çobanzade. Outre cela, il a rassemblé une grande bibliothèque specialisée. Dans le livre „Kırımlı tűrk şair ve bilgini Bekir Sıtkı Çobanzade" (1999). Otar a publié le corpus des écrits de Çobanzade en sa possession avec son commentaire, notamment les poésies du manuscript „Qaval sesleri" et la correspondence avec des amis restés à Istanbul.

Quant aux autres nommés plus haut, la plus grave reproche à leur addresse consiste en ceci: faire des livres avec les livres signifie de faire une mauvaise histoire. De cette manière, peut-être, fait on la bonne philologie, mais sûrement pas la biohistoriographie qui est une science du précis et du concret. Science, basée sur le soubassment solide documentaire. C'est pourquoi les auteurs philologue n'ont pu faire aucune contribution valable dans le domaine biographique. Sauf un, nomme Jankowski, dont on reparlera plus tard.

Il est à regretter de constater qu'aucun débat de fond n'a été organisé depuis la parution des premiers ouvrages philologiques. Comme d'habitude, les dissertations érudites restent inconnues des autres chercheurs. L'exemple frappant est donné par le criméen Nariman Seytyahya qui a récemment fait paraître les oeuvres littéraires de Çobanzade sous le titre „Меним языларым… Шиирлер ве икяелер" (2009). A notre avis, c'est la meilleure et la plus complète des éditions avec des commentaires valables. Toutefois dans l'introduction théorique „Бекир Чобан-заде ве онынъ иджады" („Bekir Çobanzade et son oeuvre") l'auteur montre son dédain aux apports des ses prédécesseurs. Pour lui la plus grande autorité qu'il cite beaucoup est Battal Taymas, publiciste-amateur, et non pas ses pairs, philologues professionels comme Noyan, Babayev, Acar ou Younoussov[9].

Toutes les thèses nommées plus haut comportent dans l'introduction une notice biographique sur Çobanzade. Pourtant elle n'a aucune importance scientifique puisque est faite des compilations et avec beaucoup d'erreurs. Par exemple, selon Otar, Çobanzade aurait entré à l'école primaire en 1904, 1905 et 1906 et l'aurait terminé en 1908 et 1909. Des dates contradictoires, mais l'auteur ne donne ni commentaire ni explication[10]. Le lecteur reste perplexe. Partout ailleurs

[9] Сейит Яхья 2009 5-28.
[10] Otar 1999 17-26.

sont disséminées des affirmations sur la vie de Çobanzade sans preuves. Or, la biographie n'est pas le fort des écrivains philologues. Il y a à tout cela des justifications objectives, à savoir: la situation politique et culturelle d'alors était peu propice pour la vraie recherche scientifique.

TROISIEME PHASE

Au cours des années 1990 s'amorce une nouvelle étape dans l'évolution de la biohistoriographie de Çobanzade. Tentons de dégager brièvement les différentes composantes de ce courant. Il y a d'abord la fouille aux archives en Crimée et à l'étranger. Il y a aussi la professionalisation des recherches – tous les auteurs quelle que soit leur discipline (philologie, histoire) ont une formation spécialisée. Il y a, enfin, l'élargissement du champ thématique. Il n'est pas dans notre intention de rentrer dans tous les details. Aussi contentons-nous de mettre en évidence les traits principaux de l'historiographie récente.

Comme précurseur de cette tendance on peut estimer le turcologue moscovite Feodor Achnine (1922-2000) qui a publié dans la principale revue orientalistique de l'U.R.S.S. un article sur la vie et l'oeuvre scientifique de Çobanzade déjà en 1967. Outre les témoignages des disciples du savant, de sa soeur et femme, l'auteur s'appuiait sur un certain nombre des documents authentiques. Comme annexe à cette communication est donnée une très utile bibliographie du professeur tatar[11].

Au fur et à mesure du rétour massif des tatars en Crimét, l'intérêt de la communauté scientifique se tournait vers des problèmes mal élucidés de leur histoire. La restitution de grandes valeurs de l'héritage culturel, y compris l'apport des savants péris dans la Terreur stalinienne, devenait une tâche primordiale. Ainsi le contexte socio-culturel se fit propice à l'étude approfondie de la biographie de Çobanzade.

Le travail de ceux qui ont tenté de reconstituer scientifiquement la vraie trajectoire vitale d'Orphée tatar compte de nombreux ouvrages parus en Turquie, Russie, Hongrie, Azerbaidjan et Ukraine. Le fait le plus caractéristique est celui que cette littérature est basée sur des sources documentaires. Les archives top secret fermées depuis des années pour la recherche commencent à entrouvrir ses portes.

D'abord, V. Aslanov publie dans la revue „Emel" un petit article où cite des documents jusq'alors inconnus (1993). Un an plus tand Henryk Jankowski qui fit ses études de turcologie à Budapest trouve des papiers relatifs à la vie de Çobanzade en Hongrie. Le professeur polonais donne un récit fondé sur der documents integrés daus le cadre d'un chrohologie précise. En outre, il étudie la presse hongroise de l'époque et met en doute l'affirmation de Çobanzade sur son expérience révolutionnaire de l'été 1919. Les recherches de Jankowski se sont avérées très précieuses par leur minutie, exactitude et sens de méthode. En même temps F. Achnine et V. Alpatov étudient trois volumes du dossier judiciare de Çobanzade et publient un article tellement intéressant qu'il va être républié six fois en quatre langues (russe, tatar, turque, polonaise) comme

[11] Ашнин 1967 176-208.

un vrai best-celler. On peut comparer la méthode impuissante de Babayev à celle des nommés plus haut car tous les trois (Babayev, Achnine, Alpatov) travaillaient sur les mêmes sources[12].

A Budapest aussi, aux Archives universitaires, Maria Nyiri trouve quelques document précieux relatifs au séjour de Çobanzade dans cette ville (2000). Elle les a publié maintes fois en russe, en turc et en azeri, mais faute d'une connaissance historique solide et à cause de l'ignorance de la littérature spécialisée, les a commenté de façon superficielle. Par contre, Achnine bien qu'il soit philologue par formation, dans ses écrits s'est appuié sur des méthodes historiques rigoureuses telles objectivité, ésprit critique, comparaison des sources diverses.

Récemment ont parus en Crimée deux ouvrages concernant en certaine mesure la biographie de Çobanzade. Le premier est un recuil des documents disparats tirés du dossier en 48 volumes sur l'affaire judiciare du parti tatar „Milli Firka" dont les members furent jugéesen 1928. Dans les dépositions des accusés tout de même le nom de Çobanzade ne figure pas ce qui est une grande surprise. Par contre, dans le manuscript de 1937-1938 écrit par Sabri Ayvazov en prison on trouve beaucoup d'information, parfois bien douteuse, sur Çobanzade. Ces documents bien qu'ils soient publiés avec des coupures représent une nouvelle source pour l'édude de la vie de Çobanzade[13].

L'autre publication est la monographie fondamentale de Roustem Hayali (2009) qui dresse une vue d'ensemble de l'évolution socio-culturelle du peuple tatar de Crimée au XX siècle. L'auteur y analyse la modernisation forcée de la société tatar par les moyens catastrophiques comme l'était la déportation de 1944. Çobanzade figure comme chef du mouvement national dans la vie politique, sociale et culturelle de la presqu'île au début des années 1920[14]. L'ouvrage créateur et valable de Hayali en 2010 était soutenu en tant que thèse de Doctorat d'Etat. Le directeur scientifique de cette thèse était le professeur D.P. Ursu. Comme jadis Çobanzade fut le premier docteur en turcologie, aujourd'hui l'est Hayali ayant obtenu le titre scientifique supérieur le premier parmi les tatars de Crimée. La nation „sans histoire" a obtenu, enfin, l'histiore écrite et les historiens professionels de haute qualité.

CONCLUSION

En commençant cet exposé on est parti à la recherche d'une vie extraordinaire. Cette quête dure déjà 90 ans. Maintenant on peut constater que l'homme mystérieux appelé Bekir Çobanzade, est trouvé et bien connu. Aujourd'hui cet Orphée criméen sort de l'ombre et se présente en quatre facettes créatives: poète, savant, politicien et pédagogue. Deux des ces aspects sont mieux connus, les autres à peine esquissés. Dans les études à venir il faudra, sans doute,

[12] Aslanov 1993; Jankowski 1994; Ашнин и Алпатов 1998.
[13] Последняя рукопись 2009 156-182, 25-117.
[14] Хаяли 2008 145-278; voir aussi Урсу 2003 б.

prendre Çobanzade non pas par secteurs professionels mais comme une totalité polyvalente. Jusqu'à présent certains morceaux de sa biographie n'ont pas encore été abordés par les chercheurs. Donc, il nous reste beaucoup à faire.

D'autre part, dans le débat sur sa destinée et son oeuvre une mise en perspective historique permetrra de mieux comprendre le contexte politique, social et culturel de l'époque dite „l'age d'or" de la République autonome de Crimée dont Çobanzade fut le principal promoteur.

A titre de conclusion on dira qu'il est temps du renouvellement des paradigmes et d'une nouvelle approche méthodologique. Enfin, il est possible que des fouilles systèmatiques dans les archives et dans la presse d'époque livrent des documents nouveaux pour faire apparaître une image plus claire de cet Orphée criméen dépouillée du floux impressioniste. De la sorte nous allons enrichir l'héritage historique des tatars.

ABSTRACT

In Search of Crimean Orpheus: The Biography of Bekir Çobanzade in Discussion.

The great Crimean Tatar poet, scientist and politician professor Bekir Çobanzade (1893-1937) was a crucial figure of the cultural Renaissance in the Crimea in early 1920. But very little is known about his troubled life because he was executed in purges of the Great Terror and his name was prohibited. His biographical facts and data were disperced in many places, and the written historical sources were closed.

After a brief introduction, the author analyses three stages in the biohistoriography of Çobanzade: oral-oriented, philological and historical. In conclusion he trys to delineate the new directions for further research.

Key Words : Crimée, tatars de Crimée, Çobanzade.

Bibliographie

Ашнин 1967 Ф.Д. Ашнин, *Бекир Вагапович Чобан-заде* в Народы Азии и Африки, 1, 1967, сс. 176-208.

Ашнин и Алпатов 1998 Ф.Д. Ашнин и В.М.Алпатов, *Дело профессора Б.В. Чобан-заде* в Восток, 5, 1998, сс. 125-133.

Бабајев 1998 А. Бабајев, *Бекир Чобанзаде,* Бакы, 1998.

Булдеев 1942 А. Булдеев, *Татарский поэт Чобан-заде* в Голос Крыма, 2.04.1942.

Нагаев 1978 С. Нагаев, *Медений инкъилаб аскери* в Ленин байрагъы, 2.09.1978.

Нагаев 1991 С. Нагаев, *Йылнамелердеки излер,* Ташкент, 1991.

Нагаев 2007 С. Нагаев, *Иште санаа, чобан огълу!*, Акъмесджит, 2007.

Последняя рукопись 2009 *Последняя рукопись Сабри Айвазова. Дело партии «Милли Фирка»*, Симферополь, 2009.

Сейит Яхья 2009 Н.С. Сейит Яхья, *Бекир Чобан-заде ве онынъ иджады* в Б. Чобан-заде, Меним языларым…Шиирлер ве икяелер, Акъмесджим, 2009, сс. 5-28.

Тагирзаде и Гулиев 1990 А. Тагирзаде и А. Гулиев, *Профессор Бекир Вагаб-оглы Чобан-заде* в Советская тюркология, 6, 1990, сс. 75-82.
Урсу 1998 Д.П. Урсу, *Выдающийся ученый-тюрколог Б. Чобан-заде: жизнь и деятельность* в Востоковедный сборник, 2, 1998, сс. 3-19.
Урсу 1999 Д.П. Урсу, *Очерки истории культуры крымскотатарского народа,* Симферополь, 1999.
Урсу 2003 а Д.П. Урсу, *Бекир Чобан-заденинъ маариф саасындаки фаалиети* в Тасиль, 3, 2003, сс. 28-34.
Урсу 2003 б Д.П. Урсу *Профессор Бекир Чобан-заденинъ джиан севиесинде танылувы* в Тасиль, 4, 2003, сс. 35-39.
Урсу 2004 Д.П. Урсу *Бекир Чобан-заде: жизнь, судьба, эпоха,* Симферополь, 2004.
Хаяли 2008 Р.И. Хаяли *Очерки истории общественно-политической и культурной жизни крымских татар в XX веке,* Симферополь, 2008.
Юнусов 1998 Ш. Юнусов *Крымскотатарская поэзия 1920-х годов.* Диссертация канд. филолог. наук, Симферополь, 1998.
Acar 1996 K. Acar *Kırımlı dilci Bekir Sıtkı Çoban-Zade:* Doktora tezil, Ankara 1996.
Acar 2001 K. Acar *Kırımlı Bekir Sıtkı Çoban-zade: Dilciligi ve edebiyat araştırmacılıgı,* Ankara, 2001.
Aslanov 1993 V. Aslanov *Bekir Çobanzade* in Emel, 196, 1993, s. 19-22.
Battal Taymas, 1954 Battal Taymas *Kırımlı filolog şair Bekir Çobanzade'yi tanıtma tecrubesi* in Tűrk dili araştırmaları yilligi belleten, Ankara, 1954, ss. 238-251.
Bektore 1961 S. Bektore *Profesor Bekir Sıtkı Çoban-zade* in Kırım, 11 (23), 1961, ss. 175-180.
Jankowski 1994 H. Jankowski *Notes on Bekir Çoban-zade's Life and Activity in Hungary (with the Publication of a New Document)* in Acta Orientalia Academiae Scientarum Hungariae, 47 № 1/2, 1994, p. 132-141.
Kirimal 1952 E. Kirimal *Der Nationale Kampf der Krimtűrken mit besonderer Berucksichtigung der jahre 1917-1918,* Emsdetten, 1952.
Kirimli 1996 H. Kirimli *National Movements and National Identity among the Crimean Tatars,* Leiden, 1996.
Nyiri 2000 M. Nyiri *Çobanzade'nin Budapeste'de yazligi şiirler hakkında,* 2000 (Manuscript dans la bibliothèque privée d'Ismail Otar, Istanbul).
Noyan 1967 I. Noyan *Kırımlı filolog ve şair Bekir Çobanzade: hayatı ve eserlerı,* Istanbul, 1967.
Ozcan 1996 I.C. Ozcan Bekir Vahap Oglu Çobanzade: duruşma zabıtları in Kırım, 15, 1996, ss. 17-22.
Otar 1999 I. Otar *Kırımlı turk şair ve bilgini Bekir Sıtkı Çobanzade,* Istanbul, 1999.
Refik 1939 S. Refik *Profesor Dr. Çobanzade'ye cevap,* Istanbul, 1939.
Seydamet 1921 C. Seydamet *La Crimée, son passé, son présent,* Lausanne, 1921.
Ursu 1994 D.P. Ursu *Kırım tatar araştırmalarının gecmisi ve geledi* in Emel, 204, 1994, ss. 16-17.
Ursu 1995 D.P. Ursu *Kırım bilim ve kűltűrűnunu faciası* in Emel, 208, 1995, ss. 3-9.
Ursu 1997 D.P. Ursu *Notas sobre historia oral en la sociedad sovietica* in Estudios del Hombre, 6, 1997, pp. 238-246.
Ursu 1999 D.P. Ursu *Sarkşılık ve kırım sarkşıları* in Kırım, 28, 1999, ss. 8-20.

Mehmet Niyazi Bey'in Bilinmeyen Gazete Yazıları

CEZMİ KARASU, SERCAN AKİNİZ

MEHMET NİYAZİ BEY KİMDİR?

Mehmet Niyazi 1878 yılında Dobruca'da Köstence'nin Aşçılar (şimdi Vânǎtori) köyünde doğdu. İlk eğitimini köy okulunda tamamladıktan sonra 1898 senesinde de İstanbul Darülmuallim'ini bitirdi. Muallimlik vazifesi için Kırım'a gitti, kısa bir süre burada muallimlik yaptı, fakat sonra Çar Gizli Servisi "Ohrana" tarafından sınır dışı edildi.

Babasının vefatından sonra İstanbul'dan Dobruca'ya geldi. Burada Safiye Hanım ile evlendi ve 1904 -1914 yılları arasında Köstence Türk Resmi Mektebinde muallim ve müdür olmuştur. 1914 yılında da Mecidiye Seminarı'na muallim olarak atandı. Bolşevik ihtilâli sırasında Kırım'da Milli hükümetin kurulmasıyla davet üzerine 1918 yılında Kırım'a gitti. Kırım'ın Akmescit şehrinde yayınlanan "Hakses" gazetesinin başyazarı oldu. Bir ara Bahçesaray Milli Eğitim Müdürlüğü yaptı. 1920 yılında Kırım Milli Hükümetinin dağılmasıyla Romanya'ya geri dönerek Mecidiye Seminarı'ndaki görevine devam etti.

Mehmet Niyazi 1912'de İstanbul'da "İthafat", 1931'de Pazarcık'ta "Sağış" adlı eserler yayınladı."Dobruca", "Dobruca Sadası" , "Tan", "Işık" "Haksöz" ve "Teşvik" gazetelerinde yazılar yazmıştır.

Muallim ve şair Mehmet Niyazi 29 Kasım 1931'de vefat etmiş, Mecidiye kasabasında toprağa verilmiştir. Daha sonra mezarına EMEL mecmuasının düzenlediği bir kampanya ile anıt yaptırılmıştır.[1]

BİLİNEN ESERLERİ HAKKINDA KISA BİLGİ

Sagış

Şairin en bilinen eseridir. İlk defa 1931 yılında Pazarcık'ta Emel mecmuası tarafından basılan bu küçük şiir kitabında toplam 15 şiir bulunmaktadır. Kitap daha sonra yeni harflerle Yaşar Memedemin ve Niyat Osman tarafından hazırlanarak yeniden basılmıştır.[2]

---

[1] Geniş bir biyografi için bkz. Agi Ahmet Gemal, **Dicţionarul Personalităţilor Turco-Tătare din România,** Editura Metafora, Constanţa, 1999. s.225.

[2] Mehmet Niyazi, **Sağış**, Kriterion, Bükreş, 1998.

İthafat

1912 yılında İstanbul'da basılan bu şiir kitabının hakkında Şükran Vuap Mocanu'nun geniş bir tanıtım yazısı bulunmaktadır.[3]

Mektep ve aile

Mehmet Niyazi'nin 1915–1916 yıllarında çıkardığı Mektep ve Aile dergisi tam koleksiyon olarak yeni harflerle Erol Ülgen ve Ali Aksu tarafından hazırlanarak yayınlanmıştır.[4]

GAZETELER VE DERGİLERDEKİ YAZILARI HAKKINDA

Mehmet Niyazi'nin 1910'lu ve 1920'li yıllarda Köstence'de ve Mecidiye'de yaşadığı zamanlarda Dobruca'da neşredilen bazı gazete ve dergilerde yazılar yazdığı bilinmektedir. Ne var ki bu yazılar hakkında kapsamlı bir tespit veya derleme çalışması yapılmamıştır. Son dönemlerde Mehmet Niyazi üzerine yaptığı çalışmalarla dikkat çeken Şükran Vuap-Mocanu bu konu üzerine eğilmiş gibi görünmektedir. Nitekim kendisi 1995 yılında yayınlanan bir makalesinde şöyle demektedir:

"*…Bunları arap bulma, meydana çıkarma ümidiyle Niyazi'nin sermuharrirliği altında basılmış Dobruca Sadası, Teşvik, Işık gazetelerinin Mektep ve Aile dergisinin Bükreş Romen Akademisi Kütüphanesindeki koleksiyonlarını aktarmaya giriştik; hemen hemen imkân dâhilinde bir şey gibi hissedilen, belli hedefe yöneltilen bu iş geniş ve çetin, çok vakit ister devamlı çalışmalar talep etti. Aynı zamanda Emel mecmuasında –tamamen incelediğimize rağmen- tekrar gözden geçirilmekle Mehmet Niyazi'nin hayatı, eseri, çok taraflı faaliyeti hakkında büyük miktarda tam ve derin bilgiler elde ettik. Neticede Dobrucalı şairin iç ve dış olaylara bağışlanan yüzlerce yorumları, ilim ve terbiye meselelerinden bahseden yazıları, mektupları, lirik nesir şeklinde yazılmış hatıraları, diğer edebi nesir ve şiirlerini tam listesini tertipleyerek, araştırmalarımız bu devrinde en mühim saydıklarımız yazıların birçoğunu transliterasyonlarıyla yetindik…*"[5]

Şükran Vuap-Mocanu'nun sözünü ettiği tespitlerini henüz tam olarak bilim dünyasının dikkatine sunamamış olması ciddi bir kayıptır. Diğer başka incelemelerde de Mehmet Niyazi'nin Dobruca Sadası, Teşvik, Işık, Mektep ve Aile gibi gazete ve dergilerde yazılar yazdığı söylenilmekte ancak herhangi bir yazısından örnek sunulmamaktadır.[6]

---

[3] Şükran Vuap Mocanu, "Mehmet Niyazi'nin "Ithafat" Cıyıntıgı", **Renkler**, Editura Kriterion, Bükreş,1989, s.128.

[4] **Mektep ve Aile mecmuası (1915–1916)**, Constanța, 2003.

[5] Şükran Vuap-Mocanu, "Milli Şairimiz Mehmet Niyazi Hakkında Yeni Bildiriler", **Renkler**, Bükreş 1995, s.114–115.

[6] Mesela bkz Yusuf Uralgiray, Hocam Mehmet Niyazi, **Emel**, 1971, Sayı 67, S.11.

Esasen biz Mehmet Niyazi'nin gazete ve dergilerde çıkan ve bu güne kadar bilinmeyen yazılarını toplayan bir monografi hazırlanmaktayız. Burada hazırlamakta olduğumuz monografiden bazı ön bilgileri dikkatlerinize sunacağız. Umuyoruz ki bu küçük hacimli çalışma Dobruca Türk-Tatar basın tarihinde önemli bir boşluğu doldurmaya aday niteliğindeki monografimizin bir müjdecisidir.

Şükran Vuap-Mocanu'nun ne derecede taramalar yaptığını ve elinde ne miktarda yazı bulundurduğunu bilmiyoruz. Buna mukabil biz Bükreş Romen Bilim Akademisi Kütüphanesinde (Biblioteca Academiei Române – BAR) var olan bütün gazete koleksiyonlarını içeren bir tarama ve koleksiyonları fotoğraflayarak temin etme imkânı bulduk. Bu taramalarımız hakkında kısaca şunları söyleyebiliriz:

1- Mocanu'nun da belirttiği gibi[7] Dobruca Sadası'nın koleksiyonu ne yazık ki ne Romen Akademisi Kütüphanesinde ne de başka bir kütüphanede şu ana kadar tarafımızdan bulunamamıştır.
2- Işık gazetesi de artık kütüphanenin kataloglarında yer almamaktadır. Bu gazetenin koleksiyonunu şahsi ilişkilerimizle elde edebildik.
3- Mehmet Niyazi'nin Tan gazetesinde de çok önemli makaleleri bulunmaktadır.
4- Bilinen gazetelerin dışında Dobruca gazetesinde de Mehmet Niyazi'nin yazılarına rastlamaktayız.
5- Yazarın Emel mecmuasında yazdığı yazı ve şiirler artık literatüre geçmiştir.
6- Bütün bu taramalardan elde ettiğimiz yazılar Şükran Vuap-Mocanu'nun belirdiği gibi yüzlerce değildir hatta yüzü bile bulmamaktadır.

Aşağıda çeşitli gazetelerde yazdığı yazılarda örnekler vererek değerlendirmeler yapacağız.

YAZILARINDAN BAZI SEÇMELER

Teşvik

Teşvik, Mehmet Niyazi Bey'in çıkardığı ve başyazarlığını yürüttüğü gazetelerdendir. Bu nedenle şairin en çok yazısının yayınlandığı gazetelerdendir. Teşvik'in ilk sayısındaki takdim yazısında gazetenin Kırımizade Ali Rıza Bey tarafından 1901 yılında çıkarılan Dobruca gazetesinin devamı niteliğinde olduğunu şu sözlerle beyan ediyor:

"..Teşvik, yalnız bir nüshası neşr eden Dobruca'nın küçük öz kardeşidir. Binaenaleyh teşvikin mesleği Dobruca'nın mesleği demektir.

Biz Dobrucayı ihya edecektik çünkü Dobruca ölmemişti. Fakat bedbaht gazete devr-i Hamidî'de ki – madurin-i siyasiye gibi – bir kahır ü pesendanenin

[7] Şükran Vuap-Mocanu, aynı yer.

zebunu olarak bil-mecburiye tatil edilmiş ve nasiha-i elimine yazılan mukadderatından çektiği on üç senelik çile kafi olmamıştı, neşri daha biraz müddet tehir olunmuştur…"

Mehmet Niyazi Bey'in buradaki devam düşüncesi önemli bir vaziyet alışı ifade etmektedir. Zira Dobruca ilk sayısında muhalif tavrı ile dikkat çekmiş ve Babıali tarafından satın aldırılarak yayın hayatı sonlandırılmıştır. Dolayısı ile Mehmet Niyazi Bey'in yazısı, bize onun hürriyetçi bir tavır sahibi olduğu yolunda önemli bir delil sunmaktadır.

Teşvik'ten örnek olarak aldığımız VAKİTLER SÖZLE GEÇİYOR adlı makalesinde çalışmamaktan, zamanın boşa geçirilmesinden ve israfın sonuçta geriliğe yol açmasından şikayet edilmektedir : [8]

"…*Herkesçe malum ve masaddaktır ki bahar ve yaz pek çok işlerin icra ve imaline müsait zamanlardır.*

Her millet hatta ırk mevsim-i şitanın uzun gecelerindeki tasavvurratını bu iki zamanda mevki-i tatbiki vaaz eyler. Mesela kışın bir mektep tesisini tasavvur eden bir cemaat veyahut bir hane inşaatı düşünen bir fert ilkbahar gelince o fikrini icraya çalışır.

Biz efradın ahval-i hususiyesini teşri edecek değiliz. Milletten bir cüzü bulunduğumuz cihetle hayat-ı içtimaiye-i milliyemize ait halatı izaha çalışacağız.

Kışın uzun gecelerinde kahve, çay keyiflerini neşe-yi tenperveranesiyle Müslümanlara mahsus hastane mi yapmadık; Etfal-i fukara çocuklar için pansiyon mu tesis etmedik; Köy mekteplerini mi ıslah etmedik? Kasabalarda rüştiyeler mi açmadık? Hülasa oturduğumuz yerde bahusus boralı günlerin har, sevimli meskenlerinde neler yapmadık neler? Fakat kuru lafla pilav pişerse ala!...

Vakta ki mevsim-i say ve amel hulul etti o tatlı, aldatıcı hayalatın binde, on binde bir teşebbüste olsun semeresini göremedik. Hâlbuki söze hala bir nehabet yok bütün tasavvuratımızı olduğu gibi sene-i atiyeye terk ediyoruz. Allah sağlık verirse gelecek seneye demekten kendimizi alamıyoruz.

Fakat, düşünmeliyiz ki vakitler sözle geçiyor, ömürler boş yere ifna ediliyor. Ati için evladı vatanın itila ve irtifasını teshil edecek hiçbir eser bırakmıyoruz, bırakmayacağız. Genç, ihtiyar köylü kasabalı velhasıl topumuzun heyet-i mecmuamızın mütaalatını, fiiliyatını baştan aşağı bir hesap edecek olursak hiç şüphe yoktur ki netice sıfıra müncer olacaktır. Hangi köyde mektep açtık hangi kasabada bir müessese vücuda getirdik?...."

Dobruca Sadası

Yukarda belirttiğimiz gibi Dobruca Sadası gazetesinin koleksiyonuna araştırmalarımız hiçbir evresinde hiçbir kütüphanede ulaşamadık. Aynı şekilde bu konuda kapsamlı araştırmalar yapmış olan Şükran Vuap Mocanu'nun da

[8] **Teşvik**, No:11, 22 Ağustos Pazar.

başarısızlığa uğradığı anlaşılıyor. Mehmet Niyazi'nin Dobruca Sadası'nda hangi yazıları çıktı malumumuz değildir. Yazının başlangıcında Mehmet Niyazi'nin görevinin sermuharrirlik olarak belirtilmiş olması en azından ilk birkaç sayıda kendisinin yazılarını Dobruca Sadası'nda yayınlanmış olduğu izlemini veriyor. Ancak şu anda ki bilgilerimiz Dobruca Sadası'ndaki Mehmet Niyazi'nin yazıları hakkında tahminden ileri geçemiyor. Umarız bu gazetenin koleksiyonun özelliklede ilk sayıları bir şekilde ortaya çıkar ve bilim dünyası da Mehmet Niyazi'nin Dobruca Sadası'ndaki yazıları hakkında aydınlanmış olur.

Mehmet Niyazi Bey Teşvik Gazetesinin ilk sayısındaki İFADEYİ MERAM VE TASRİH-İ MESLEK başlıklı yazıda Dobruca Sadası'na da temas etmektedir:[9]

"…Yalnız şurası şayanı dikkattir ki Dobruca'yı [10] tesis eden zevat gazetelerinin bu muattaliyetinden katiyen meyus olmadılar. Vatana, millete, insaniyete neşriyat ile hizmetin lüzumunu, şayan-ı vatana telkinden hiçbir dakika geri kalmadılar. İşte bu sayin, bu gayretin semere-i fahiresidir ki Dobruca'ya iki refik ve bunları idare edebilecek gençler yetiştiler. Şimdi Dobrucalarının iki hadimi var. Ameli, maksadı bir, iki say-i sadakat şiyar milletin emr-i terakkisine meyan-beste bulunur biri Teşvik diğeri Dobruca Sadası'dır.

Yalnız şu kadar fark vardır ki: Dobruca Sadası "Tamim-i Maarif Cemiyeti'nin" malı olduğu için heyet-i idarenin kontrolü tahtında, nazar-ı teftişinden geçirilerek çıkar. Teşvik ise her türlü kayıttan azade olarak vatan ve milletin bütün amaline hizmeti ve bütün hakikati müdafaayı deruhte eder…"

Dobruca

Dobruca adını taşıyan gazetelerin üçüncüsü ve en uzun ömürlüsü olanında Mehmet Niyazi Bey'in yazılarına rastlıyoruz. Bu gazeteden seçtiğimiz ÜMİTVARIZ! FAKAT başlıklı yazısında Şairimiz, en hassas olduğu konulardan birine milli teşkilat ve eğitim meselesine dair şunları söylüyor:[11]

"İki senelik mücahede, mücadele neticesinde milli teşkilatımızın ihtiva edebileceği mevadd-ı asliye ve feriye son Mecidiye içtimaında tayin ve takrir edildi.

Kongre reis-i muhteremi iş bu mevaddın bir sureti mütercimesini müstashiyyen Bükreş'e azimet eylediler. Şüphesiz hiç vakit zayi etmeden merci-i aydine takdim ile icab eden noktalarda izahatı lazime ita buyuracaklardır. Efradı millet ve bahusus kongresistler alınacak cevabın tarz ve şeklini daha şimdiden düşünmekte olduklarını tahmin ediyoruz. Çünkü bu cevap, adeta hayat ve memat-ı milliyemize taalluk ediyor. Binaenaleyh meseleyi aklımızın erdiği derecede Karain-i kiramı anlatmayı faideden hali görmüyoruz.

---

[9] **Teşvik**, Sayı:1, 9 Haziran 1910

[10] Kırımizade Ali Rıza Bey tarafından 1901 yılında çıkarılan ve ilk sayısından sonra Osmanlı yetkilileri tarafından satın alınarak yayını sona erdirilen Dobruca gazetesi kastedilmektedir.

[11] **Dobruca**, Sayı:204,29 Kanun-ı evvel 1921.

Acaba hükümet-i adile, milletin arzu ve talebini aynen kabul mü yoksa aynen red mi edecektir? Yahut kısmen kabul ile bazı mesailde tadilat yapılmasını mı münasip görecektir?

Biz, aynen kabulünü ümit etmekle beraber iki noktada yani maruf şura meseleleri hakkında kendi aramızsa tahaddüs eden ihtilaf nazarı ehemmiyetten arîdir diyemiyoruz.

Her ne kadar Mekatib-i İslamiye'nin milli olarak kalması gerek kongrede ve gerek yirmiler içtima-ı ahirinde takarrür etmiş ise de hükümet-i Türki tarafdarının da hayli deliller serf eylediklerini ve muhterem ayan mebusanımızın dahi bu fikri müdafaa ettiklerini unutmuyoruz…

… Millet, lisanı-ı resmimiz olan Romence'nin – yalnız bir lisan olarak- tahsilini bilakis elzem addeder ve seve seve esbab-ı talimi arar ve ailesinin saadetini ancak lisan-ı resmiye vukufunda görür. Mekteplerimizin bu suretle lisan tedrisatı için icap eden zamanın itasında kimse tereddüt etmez. Ve birinci seneden itibaren çocuğunu tali mekteplere ihza için tedbirini alarak lisan saatlerini tezyid edebilir. Fakat resmi Mekatib-i iptidaiye programı aynen tatbik edilmek isteniliyorsa o zaman tedris ve talimi elsine-i saireye nispetle cidden güç olan Türkçenin ve ona merbut olan malumat-ı diniyenin ihmal edileceğinde şüphe kalmaz. Bir taraftan lisan-ı milliyesi ile esasat-ı diniyesini öğrenmeye çalışmak, diğer taraftan da maarif programının ita edeceği malumatı istihsale uğraşmak – her muallimin itiraf edeceği cihetle- çocukların dimağlarını pek az zaman zarfında yorar, körletir..."

Haksöz

Haksöz gazetesi şairin son zamanlarında yayın hayatına atılmıştır. Haksöz'de şairin sadece **Dobrucamız Müslüman Matbuatının bir Tarihçesi**[12] yazısı tam sayfa olarak çıkmıştır. Bu yazı Mehmet Niyazi'nin gazete yazıları içerisinde en çok bilinen ve kullanılan yazısıdır.[13] Bu makaleden bir bölümü aşağıya alıyoruz:

"…1901 senesi Köstence'de merhum Kırımizade Ali Rıza beyin sermuharrirliği altında "Dobruca" nın ilk nüshası bir bomba tesiri ile çıktı. Yıldız Sarayı'ını öyle tedhiş ve tehdid etti ki ikinci nüshasının neşre meydan verilmeden Romen hükümetinin müdahelesi ile Türkiye'nin Bükreş Sefiri Kazım Bey tarafından devleti aliyye hesabına ve Kırıminin rızasına muhalif satın alarak teslim edildi. Bu tarihten sonra zulmün, istibdatın düşmanları Dobrucamızda çoğalmaya başladı. En koyu mütasıplar en sersem riyakârlar ve dalkavuklar açık münakaşalarda mağlup oluyorlar ve hakikate karşı söyleyecek lakırdı bulamıyorlardı.

"Küçük Tatlıcak" Dobruca köyleri arasında bir istisnaiyet teşkil ediyordu. İlmine, fazlına bilhassa ahlakına hala meftun olduğun merkum Hüseyin Avni

---

[12] **Haksöz**, Sayı: 13, 14 Ağustos 1929.

[13]Mesela bkz. Alekssandre Popovic, **Balkanlarda İslam**, İnsan yayınları, İstanbul 1995, s. 162 ve ayrıca Müstecip Ülküsal, **Dobruca ve Türkler**, İkinci baskı, Ankara 1966, s.155–156.

efendinin; kapısının üzerine " kaşaneyi hürriyet yazılı küçük odasına her taraftan gelen gençler ve genç fikirliler toplanır ve hariçten gelen "kanuni esasi, meşrutiyet, Türk , Tunalı Hilmi Beyin hitabeleri , Derviş Hima beyin risala ve lafiyaleri vesaire gibi" gazete ve risaleleri bol bol okuyarak müdavele-i efkarda bulunuyorduk o zaman İbrahim Temo bey Köstence kaza tabibi idi. Kırımizade Ali Rıza Bey Tatlıcak'ta oturuyordu. Türkiye'de meşrutiyet ilan edilmişti "İttihat ve Terakki" cemiyeti her yerde vaziyete hâkim olmuştu. Hürriyet feyziyle ne yapacağını bilemeyen efrat içinde bizde bulunuyorduk. Fikir dalgaları kendine sahip olamayan bi çareleri sürükleyip duruyordu. Bu esnada bende Köstence mektep müdürü bulunuyordum. Bir "Dobruca Tamim-i Maarifi" cemiyeti tesisini düşündüm ve bunu bir iki samimi arkadaşlarla istişarede ettim cemiyet teessüs etti bir de "Dobruca Sadası" namında bir gazate neşrine başladı bunun baş muharriri ben idim işler yolunda gidiyordu cemiyetimiz köylerde ve kasabalarda konferanslar veriyor ve maarifin tamimi hususunda cidden çalışıyordu. Tecrübesizliğimiz ve bahusus iki kardeşimizin müdaneleri aramıza nifak soktu bir kısmımız mualefet bayrağı açtık bittabi gazetenin muharrirliğinide kardeşimiz ömer Lütfi Bey'e terk ederek çekildim. İş bununla bitmedi biz inat ve ısrarda biraz ileri gittik. Hemen "Teşvik" namıyla diğer bir gazete daha neşreyledik. Şimdi " Dobruca sadası" ile "Teşvik" iki nihabet gibi çalışıyorlardı. Bu şekli hayat bir, bir buçuk sene kadar sürdü ve söndü. Maatteessüf bize pek büyük ümitler bahşeden Tamim-i Maarif Cemiyeti de öldü. Doktor İbrahim Temo Bey Mecidiye'ye çekilmişti. 1914 senesi iptidasında kendisinden bir davet telgrafı almıştım hatta yağmurlu bir kış günü idi. Hemen Mecidiye'ye geldim görüştük teklif şu idi: "Medrese Türkçe muallimliğini kabulum ile Cevdet Kemal efendi ile müştereken küşadı takarrür eden Işık matbaa ve gazetesinde çalışmak…"

Ne yazık ki bundan sonraki dönem yazarın hastalığına rastladığından Haksöz gazetesinde kendisinin yazdığı başka bir yazıya rastlayamıyoruz. Buna karşılık ölümünden sonra Haksöz'ün 99. sayısında onun hakkında bir yazı " Kara Bir Haber, Müessif Bir Zayi"[14] ve Mehmet Halim Vani'nin "Üstadım Mehmet Niyazi'nin Ruhuna"[15] başlıklı şiir yayınlanmıştır. Bunu izleyen 100.sayıda ise öğretmen şair Ayrantok'un yine "Üstat Mehmet Niyazi'nin Ruhuna İthaf"[16] başlıklı şiirini görmekteyiz.

Işık

Işık Mehmet Niyazi Bey'in en çok emek verdiği gazetelerindendir. Çünkü artık Mecidiye'de yerleşmiştir. Diğer yandan yine Mecidiye'de yerleşmiş olan İbrahim Temo ile iyi bir işbirliği zemini bulunmaktadır. Bu işbirliğinin eseri olarak Işık matbaası kurulmuş ve matbaa ile aynı ismi taşıyan Işık yayın hayatına

[14]**Haksöz**, Sayı: 99, 5 Aralık 1931.
[15]**Haksöz**, Sayı: 99, 5 Aralık 1931.
[16]**Haksöz**, Sayı:100, 15 Mart 1931.

atılmıştır. Gazetenin ilk sermuharriri İbrahim Temo'dur. Daha sonra Mehmet Niyazi Bey sermuharrir olmuştur. Buradaki yazılarında O, hürriyet fikrinden daha ziyade genel siyasi değerlendirmeler, Dobruca meseleleri gibi konuları ele almaya başlamıştır. Çünkü öteden beri karşı durduğu istibdat devri sona ermiştir. Aşağıya bir örneğini aldığımız siyasi yazılarına bakarak şairimizin dış siyaseti oldukça vukuflu bir şekilde takip ettiği anlaşılabilir.

SIRBİSTANIN AKIBETİ[17]

"Harp başlar başlamaz birkaç hafta zarfında Belçika istila edilmişti. Şimdi bu isim adeta unutulmaya başladı gerek matbuatta ve gerek efva-ı nasda Belçika ismi nadiren zikrolunuyor. Belçika saltanatının yerinde artık Cermen mehabeti, Cerman sancağı ittima olunuyor Belçika kralının Fransa'ya firar ettiği zamanlarda matbuat memleketsiz bir kral diye tahfif ettiler.

Sonra o kahhar kuvvet Rusya'ya teveccüh etti. Az bir müddet zarfında Belçika gibi birkaç krallık teşkiline müsait olabilecek memleketleri teshir ederek cihanı hayretlere gark eyledi. Artık Sırbistan'a o kabına sığmak istemeyen haşarı memleket ahalisine gelmişti. Geçen Balkan muharebesinde koparmış olduğu büyük bir parçayı hazmedememekten mütevellit bir çılgınlıkla Bosna Hersek'i elde etme, Adriyatik Denizinde kendisine birkaç kapı açmak tamahkârlığını izhar ile adeta harb-i muhibb-i hazıra sebeb olan Sırplar cidden bir cezanın müstahakkı olmuştu. Biz bunu evvelcede tahmin etmiş ve gazetemizle mükerreren yazmıştık. Şimdi Sırbistan için bugünler bir yevm-i hesaptır. Tamahın , ihtirasın hadnaşinaslığın elim hamumasız cezasını görüyor…."

Tan

Tan gazetesi ilk sayılarından itibaren Mehmet Niyazi Beyin yazılarının yer aldığı bir gazetedir. Buna karşılık Onun, Tan'da yazdığı fazlaca bilinmemektedir. Bu gazetede de ilgilendiği uluslar arası siyaset, eğitim gibi konularda yazmıştır. Aşağıya aldığımız yazısında 1921 yılındaki siyasi gelişmeleri kapsamlı bir şekilde yorumlamaktadır.

İCMAL-İ SİYASİ[18]

"..Silezya ve Anadolu meseleleri henüz ateş-i harbi teskin edemedikleri gibi İngiltere, muhalif her iki taraf doğruda doğruya mutavassıt bir vaziyette görünmektedir. Hatta Silezya cephe-i harbinde altı bin kişilik bir kuvvetle asi Polonlara karşı harekât-ı askeriyeye başlamış şark-karip cephesine dahi merakibi harbiye ve bahriye gönderilmiştir.

Amiral John De Beck kumandasında olarak bu hafta zarfında şark sularına vasıl olacak olan İngiliz sefaini harbiyesi Yunanlıların karaya asker ihracı

[17] **Işık**, Sayı:77, 19 Haziran 1915.
[18] **Tan**, Sayı:5, 10 Haziran 1921.

ameliyatını teşrih ve Karadeniz limanlarını abluka edeceklerdir. Silezya meselesinde Versay sulh muahedenamesinin tahdid ettiği mevattın tatbikatına başlanılmak üzeredir. Zaman-ı inikadı 15 Temmuz'a teyit edilen Polonya konferansı müzarekata başlayıncaya kadar gerek Polonlar, gerekse Cermanlar anlaşmaya mecbur edileceği ümit edilmektedir

Garpte Biroller uyanırken İngiltere şarkta islamiyetin nüfusunu kırmaya çalışıyor. Çünkü Anadolu'nun mesai ve ikdamatı esbab-ı mevcudiyet için kıyamı Hindistan Müslümanlarını hissiyat-ı dindaranelerini galeyana getirmekte ve ora ihtilalinin kıvılcımlarını için için etrafa neşretmektedir. Büyük Britanya hükümeti; Mısır'da tatbik ettiği idare ve siyaseti İstanbul'da da tatbik ederek tamamen emin ve müsterih olmak emelini taşıyor. Yunanistan'ın büsbütün zayıflaması İngiltere'nin siyasetine uygun gelmediği için Türk-Yunan harbinde müttefiklerini de kendi fikrine iştirak ettirmek arzusundadır…."

YAZILARININ TASNİFİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Eğitim Yazıları

DOBRUCA MEKATİB-İ İSLAMİYESİ MUALLİMİN-İ KİRAMINA[19]

"…Görülüyor ki Dobrucamız cihan medeniyetini diğer kıtaatına nazaran nimet-i maariften binasip !. Bu hakikat gözyaşlarıyla büyük bir teessüf ve teessürle itiraf edilmeli sonra bunun bu nikbetin esbab-ı hakikisi taharri olunmalıdır.

Enzarımızı mazinin ta amak-ı hafayasına atfedersek bizde biz evlad-ı Yafes'de okumak hevesi öğrenmek ihtiyacı pek çok milletten daha mukaddem uyandığı; dimağımızın füyüzat-ı maarif ile perversiyab olduğu anlaşılır. Birde garbin şu medeniyet-i hayret necaşasının terekkiyat-ı harikuladesinin mebdeini araştırırsak bize nisbetle yakın hatta birkaç asrı geçmeyen mahdut bir zaman dâhilinde olduğunu anlarız. Fakat onlar nasıl terakki etti biz niçin geri kaldık?

İşte mühim bir sual ki: usul-u terbiye ve tehlise taalluk eder ki cevabı herkesden ziyade muallimlere aittir. Çünkü muallimler hadikayı maarifin bağbanı, evlad-ı milletin tenvir-i efkâr ve hissiyat eylemeleri hususunda hadimidirler. İşte biz ve Avrupalılar aynı gülistana aynı bağbana malikiz. Yani mektep ve muallim her iki tarafta var ama niçin aynı mahsul-ü iktidaf edemiyoruz?

Evet; ben bütün mevcudiyet ve hissiyatımla muhterifim ki: biz Müslümanlar mektebe malikiyetimizle beraber atimizi teşkil ve temin edecek evladımızın bi-hakk talim ve terbiyesi usulünü bilir bağbanlara malik değiliz.

Biz muallimiz! Fakat hangimiz talim ve terbiyeye ihtimal ediyoruz? Köyde olsun kasabada olsun bir mektebin meknun olan müddet-i tahsiliyesinde kaç muallim vardır ki her seneki muaffakiyetini yekdiğeri ile mukayese ederek

[19]**Teşvik**, Sayı:1, 9 Haziran 1910.

tecrübesini islah ve tezyit etsin mesela: köyde yedi sekiz sene tahsil eden bir çocuk acaba okuduğunu anlar, yazdığını anlatır mı? Birkere yazmak bilir mi? Fününu cedidinin mabadisi malumat-ı lâzıme-i ibtidaiyesini öğrenmiş mi?

Garplılarda öyle değil! Köylülerin ihtiyacatına göre programlar tanzim edilmiş onu takip ve tatbik ediyorlar sonra o köy muallimleri sene nihayetinde içtima ederek muvaffakıyetlerinin derecesini anlıyor müzakere, münakaşa ediyorlar. Netice de Ahsen olan bir usulü kabul ve faide temin etmeyeni terk eğliyorlar böylece mesleğinin aşık'ı olan muallimler az zamanda kesb-i ihtisas ederek vatanına, milletine, hakkıyla ifay-ı vazife etmiş oluyor hele terbiye cihetine gösterdikleri itina derslerden daha mühimdir. Çünkü: bugün bütün âlem-i insaniyetin her hususta ihtilafin terbiyenin esas olduğuna kanidir. Bu usul sayesindedir ki garb'de şark'tan daha çok ciddi insanlar yetişiyor.

Kabiliyet-i insaniyeden mahrum olmadığımız cihetle bu gibi şayan-ı esef ahval sırf tekâsül ve rehavetimize mahmuldür. Eğer alem gibi her sene biz Dobruca muallimleri içtima usül-ü tedrisi ve terbiyeye dair müzakaratta bulunacak ve bütün karma metakibi programlarını tevhit ile işe mübaşeret edecek olursan eminim ki cenab-ı feyyaz hakikatin avn-i semadanisi ile az zamanda hatta ilk senesinde harekatımızın sayimizin semaratını görürüz.."

Cemiyet Hayatı

TÜRKİYE VE HARİÇTE BULUNAN DOBRUCA GENÇLERİNE HİTAB-I SANİYE[20]

"…Ey! Nüvitalan-ı vatan Ey! Dobrucamızın hariçte kalan makanin-i gayyur gençleri bilir misiniz kim biliyor musunuz sizi kim ve hangi kıtanın füyuzat-ı saadet asrı. Miyam güna gün büyüttü yetiştirdi? Kimsiniz? Nerenin mahsulü, hangi madenin semere-i favaidisiniz?

Şu suallere cevaben cümleniz yek dil ve yek ahenk olarak metin kalplerinizle "Dobruca" diyeceksiniz.

Fakat mader-i mağdurunuz olan Dobrucamızın bu itiraf-ı vicdanınızdan o kadar memnun kalmayacak. O çünkü sütünü, zahmetini nimetini helal etmeyen valideler gibi muğber, mahsulâtı sahibine nasip olmayan şecarat gibi birdir sizi besledi, büyüttü! Ancak kendi ömrünü kendi terakkisi kendi nakısı için sizi yetiştirdi. Terbiye etti. Ancak sahibinin sakinlerinin istifadesi, saadeti için! Siz unuttunuz. O kadar ki belki bir hemşirenizi, bir kardaşınızı gördüğünüz zaman "Dobrucayı şan ve nami ile perver şiyap olduğunuz ananızı derhatır edebiliyorsunuz.

Filvaki, Dobruca hariç için binlerce mamur dağları kayaları oyacak demir eller, mühendisler, doktorlar, mütefekkirler, muallimler yetiştirdi. Bunların pek çoğu ihtimal hepsi ancak Dobruca'nın nimeti ile perverde oldular o sayede tahsil ettiler velhasıl Dobruca bunu bivefa evladını cemiyet-i beşeriye içinde kendi mevkilerini temin edinceye kadar, adam oluncaya değin besledi. Aç susuz

[20] **Teşvik**, Sayı:3, 23 Haziran.

bırakmadı. Fakat; bu lütfüne bu şevkatine karşı acaba kaçı avdet etti. Dobruca kendi mahsulünden kaç muallime, kaç tabibe, avukata sahip!

İşte bu cihettendir ki Dobruca, Dobruca Müslümanları cahil ve terakkiyat-ı medeniyete binasip kaldı…"

Dini Meseleler

ŞURA VE MÜMESSİL-İ İSLAM[21]

"…Mücerreb bir sadakatle tanınmış bir hizbi İslam olduğumuz cihetle bizden kimse kuşkulanamaz. Alelumum Müslümanlar hangi devletin ziri himaye ve tabiyetinde kalırsa kalsın hemen bir cismi mani gibi onun şeklini, tarzı idaresini kabul eder. Hatta biz bu hususta Transilvanyalılara ne de Basarabyalılara benzemeyiz. Memleketimizde yaşayan Museviler bile bazen şımarıklıklar gösterirlerde biz cinsiyetimize, ırkımıza has olan sukuneti ihlal etmeyiz. İşte teyfiki sireti sukuneti maarif olan Dobruca Müslümanlarının bir meclise malikiyetini zannederiz. Ne hükümet ve ne de bir kimse istigrab eyleyemez.

"Mümessil-i İslam" meselesine gelince: yirmiler (lisanı resmiye aşina, ali tahsil görmüş) bir zatın intihabını tekalif ve badez-zikre kuvvet ettiler. Bu fikr-i makul ve mantıkidir. Bununla beraber milleti temsil edecek zatın hem ulum ve fünun ile ve hem de iman-ı mahalliye vukuf ile mücehhez olması labüddür. Millet, lisan-aşina bir kimsenin kendini temsil etmesini arzu eder. Meclis-i ayana ekemleri isteseydiler bizde Romence bilmeyen bir zatı gönderirdik. Millet, âlim bir zatın kendini temsil etmesini ister. Meclis-i ayan cühela yatağı olsaydı bizde rastgele bir adamı intihab eylerdik.

Âlim, yalnız bir şubeyi ilimde mesela fıkıhta veya kelamda behredar olmak demek değildir. Bugün alim sıfatını takınabilmek bir şube-i ilim ve fende sahibi ihtisas olmakla beraber sair şuabeti ulum ve fününda da behredar olmalıdır.

Kongresistler ve yirmiler işte şu mantıkı hakikatı takdir ederek millet mümessilinin lisan aşina ve tahsili ali görmüş zevattan olmasını münasip gördüler. Bu zevat ister ulema-yı hazıramızdan olsun ister sair kimselerden olsun yalnız cidden bizi temsil edebilecek bir zat olsun yeter. Müslümanlarca kisve-i ilm sathi bir şeydir. Onu ne şeameti ve ne de kutsiyeti bizce melhuz değildir. Bugün bir sivil yarın sarıklı ve bir sarıklı da bir sivil olabilir. Binaenaleyh kisveden, şundan bundan geçerek meziyat ve fezail-i şahsiye düşkünü olsak daha ziyade faidemend olacağımızda şüphe yoktur..".

RAMAZAN-I ŞERİFİN TAKRİBİ MÜNASEBETİYLE[22]

"...Bazen olur ki kasabada 5–10 ahbab toplanır hoş sohbetler, zarifhane mülahazalar, müfit sözlerle biraz vakit geçirildikten sonra söz köylü tarafına intikal eder. Milletin hüsran ve cehaletinde, zillet ve sefaletinden kalbi daima

[21] **Dobruca**, Sayı:205, 13 Kanunıevvel 1921.
[22] **Teşvik**, Numara:10, 11 Ağustos.

sızlayan hassas bir sahibi vicdan "evet bunlar güzel fakat şu biçare köylüleri ahval-i hazırasını düşünmüyor, düşünsek de onların saadetini kafil hiçbir teşebbüste bulunmuyoruz. Bir tiyatro sahnesinde veya bir sinematograf tablosunda seyrettiğimiz sahte bir vaziyetten fevkalede müteessir oluyor hatta ağlıyoruz da gözümüzün önünde hayat ve mematımıza taalluk eder zi-vücud, hakiki enva-ı fecahat karşısında yine lakayt bulunuyoruz. Nazarımız bunların maiyetine nüfuz edemiyor… " tarzında muhakemesiyle pürşetaret meclisin cereyanı latifini haleldar eder. Etraftan doğru, doğru kelimeleriyle tasdik bile edilir de biçare köylülerimize nafi "sizden Allah razı olsun" dedirtecek bir iş yapılmaz. Çünkü bizde teşebbüs ve bahusus ciddiyet yoktur. Atıl, mütakasil alışmış, her işimizi kendi cereyanı tabisine kapup koyvermişiz. Yorulacak, anan husule gelmeyecek şeyler adeta canımızı sıkar. Bize iş kendi kendine veyahut başkası tarafından husule gelmeli zahmetle, para ile olan şeyler atide ne kadar nafi de olsa bizi üzer., yorar vesselam. Cehalet elemlerine, sefalet acılıklarına alışmışız. Bunlar bizde birer tabiat hükmüne girmiş. Güya onlar gıdayı ruhumuzdur…".

Siyasi Problemler

DOBRUCA MÜSLÜMAN CEMAAT HAYATINDAN KÖSTENCELİLER[23]

"…Köstence cemaat işlerinde hayli zamandan beri iki kuvvetli taraf mevcuttur. Küçük ve ehemmiyetsiz bir hadise derhal bu iki kuvvetin ibraz-ı faaliyetine vesile teşkil edebilir. Meseleler itilaf ile değil galibiyet ve mağlubiyet ile hal ve tesviye edilmek usulü yalnız bu şuh ve şirin kasabanın İslamlarına mahsus gibidir. Bir zamanlar Köstence'de bu iki kuvvetin teşkilatçıları "ihtiyarlar" "gençler" idi. Gerek cemaat işlerinde ve gerek belediye veya sancak intihaplarında bu iki müthiş ordu karşılaşıyor ve birçok mücadeleler neticesinde bir tarafın inhizamıyla dava kapanır. İkinci bir ser-reşide-i münakaşa çıkıncaya kadar şayan-ı takdir bir sükûnet, cemaat gruplarının bütün hallerinde meşhut olur. İnsan bu sükuneti bu havadisi görünce artık her meselenin itilaf suretiyle halledileceğine adeta kanaat hasıl eder fakat aldanır. Hadise zuhurunda bir hüma nevbeti gibi gayri kabil-i teskin bir hararet ile cidal yeniden başlar.

Şu son günlerde on beşer gün fasıla ile üç defa icra edilen cemaat heyeti idaresi intihaplarında da aynı nöbetleri görüyor ve işitiyoruz. Yalnız bu çarpışmalardaki mütekabil kuvvetler beyninde eskisinden teşekkülce bir fark var. Evvelce ihtiyarlık, gençlik diye ayırt edilen kuvvetler bu defa "muhafazakârlar-köhneler" "demokratlar-mütecedditler" suretinde zuhur ediyor.

Şimdi bu iki kuvvetin iddialarını biraz muhakeme edelim.

Köhneler ne diyorlar : "Biz ihtiyarlar dünkü gençler değil miyiz?. Şu mektep, yanan o koca bina ve o kuvveti tevhid-i varidatı hep bizim say ve gayretimizle usule gelmedi mi? Evvelki mektep adamlarıyla şimdi tarz-ı idare

[23] **Tan**, 13 Haziran 1923.

arasındaki fark herkesin görebileceği bir derece de sarih değil mi? Gençler ne yaptı, ne yapacaklar?"

Müteceddittler ne diyorlar, biraz da onları sesleyelim:

"Artık siz eskidiniz millet, cemaat işleri sizin bayat muhakemelerinizle yürüyemez. Siz kendinizi daima cemaat önünde göre göre adeta her şeyi denemiş, evkafı, şunu bunu kendi malınız telakki edecek hale gelmişsiniz. Siz kendi zamanınıza göre iş yapmışsınız, fakat bugünün veya yarının işlerimi görmekten acizsiniz sonra siz de biraz daha artık birazlık karanlık var, biz ise demokratız, listemize herkes? girebilir. Millet kendi işini kendi görmelidir.

Bu iddialar hep bu vadide yapılıyor. Şiddetli cereyanlar arasında "umur-ı millet" dehşetli bir sele kapılmış bir saman parçası gibi mahv olup gidiyor…"

Polemikler

DÖRT SANCAK MÜFTÜLERİNİN BÜKREŞ İŞTİHAMI VE BAŞ MÜFTÜLÜK[24]

" …Müstakil ve nezaretle bila vasıta muavere ve muamelede bulunur ve her biri şeref ve şahsiyeti haiz (baş müftü) derecesinde dört müftümüz var. Şimdi onlarda ki istiklali alarak bir merkeze ve o merkez vesatatiyle nezarete rapt etmek ne derecelerde doğru olabilir anlayamıyorum diyorsunuz."

Evet, müftüler; vazifelerini salahiyetleri gayri muhayyer olan bu rüesa zahiren müstakil idiler. Bila vasıta muhaberede bulunurlardı. Ve hatta layesi amalikal idiler. Fakat bu dört münferit kuvvetin nezaret nezlinde ne şeref ve haysiyetleri vardı! Hakikate destres olmak isterseniz rica ederim Bükreş e giderek mezahip nezaretinde ki müftülükle olan muharebe dosyasını gözden geçiriniz o dörtlerin nezaret-i meskûre mizanında kaç gram ve şeref haysiyet tarttıklarını görür anlarsınız. Bu adeta bir elin dört parmağını keserek kuvay-ı asliyesini yalnız baş parmağa sevk etmek gibi bir ameliyeyi cerrahiyeye benziyor sözleri müftülerin hali hazırda ki hallerini pek mükemmel tasvir ediyor. Onlar mevkice dört parmağı birbirinden kat edilerek rabıtaları kalmamış nakıs bir ele benziyorlar. Binaenaleyh baş müftülük ihdas olunmakla o parmaklar arasındaki rabıta takviye ve onlara bir parmak daha ilave olunarak tam bir el meydana getirilecek. O el ki İslamlara nafi işlere hadim münafi işleri de harem olacak; o dört münferit kuvvetler mecmuu bir muhasala teşkil edecek, edecekte bütün mevanii, hailleri bertaraf eyleyecek

Lüzumu pek bedihi olan baş müftülük ihlâsına –farzı muhal- olarak muhalif olalım. O halde hükümetin bütün edyan-ı muhtelifeye mensup milletlere, bahş ettiği bir hakk-ı sarih ten kendimizi mahrum etmekliğimiz icap etmez mi? Her milletin reisi ruhbanisi – bila-intihap velayenazil – meclisi ayanda ahz-ı mevki ederken bizden orada hiç kimse bulunmasın mı? Her memlekette, her millet için söz söyleyebilecek selahiyettar bir baş bulunmağa başladığı şu zamanda bizim hiçbir başımız olmasın mı?…."

---

[24] **Tan**, Sayı::9, 15 Şubat 1921.

BAŞ MÜFTÜLÜK İHTASINI İLTİZAMEN YAZILAN MAKALEYİ CEVABİYE SAHİBİNE[25]

"...Sizin cevabınızı suallerim için gayri kafi görüyorum. Bunlar malum-ı ilan ve birçok defa söylenilmiş kelimeleri tekrar kabilinden olduğu için sath-i nazaranedir. Benim ilkyazımı bir daha okursanız; kendinize verilmiş cevapları görmüş olacaktınız. Maatteessüf yine bahse devam edelim

Siz bu fikrin taraftarları diyorsunuz ki: her cemiyetin " Bir mektebin bir köy cemaatini hasılı herhangi bir vücudun" bir reise ihtiyacı derkardır. Binaenaleyh Dobruca Müslümanları da bir baş isterler.

Cevabınızın birinci şekli bu olduğu için evvela bunu hal ve izah edelim

..... Bunlardan birincisi yani hükümete karşı olan vezaif ve hukuku tespit ve temdit etmeyi zamana, ihtiyaca göre haklı bir talepte bulunmayı düşünemedik. Bu cihet tayin ve hükümetçe tasdik edildikten sonra ibka-yı vaziyede nasıl tebayin usule gelebileceğine aklım ermiyor elinde kendi vazifesini irae eder bir kanun veya talimatname bulunan bir müftü nasıl onun haricine çıkabilir?

Hukukunu bilemeyen bir müftü değil bir pirefeke bir sokak sercentine bile mahkur kalır. Bu hal hepimizin başımızda değil mi? Sebep hep kendi vaziyetimizden, hukukumuzdan haberdar olmayışımızdır.

İşte biz bunu düşünmüyor da beşinci bir baş daha edinmek istiyoruz güya har afetinin beş başlı ejderhası biz olacağız bu ilk temeli vaaz edecek müftülerimiz, ulemamız ve sizin gibi durendişlerimiz ve emrazı içtimaiyemizi bir münevver mi anlar gibi tanıyan mütefekkirlerimiz varken her şeyi ihmal etmek ve sonra bir baş müftülüğü mahaza eş, dost alışverişte görsün mevkiinde istemek zannederim pek selim bir düşünce olmasa gerektir.

Ben dün de bugün de ve daima sancak müftülerinin hukukunu tespit ve onu takviye etmek taraftarı oldum ve olacağım. Bu belki hata-yı fikridir lakin onları keenlemyekün hükmünde bırakarak başları üstüne bir baş ikame etmek ucubesini istemem. Ya o müftülükleri ilga ile umum Dobruca için müntehit bir tek müftü tanımalı ve yahut bunların hukukunu tespite çalışmalıyız

Müftülüklerle cemaat arasında ki husulü zaruri olan mesaili şeriyeye gelince bu hususta ihtilafın hükümete taalluku yoktur bu gibi ihtilaflar belki de cemaate " rahmet " olur... "

Son Söz

Tebliğimizde Mehmet Niyazi Bey'in değişik gazetelerde çıkmış yazılarından örnekler eşliğinde O'nun yazar kişiliğinin çeşitli yönlerine temas ettik.

Eğitimci kişiliğini yazılarında ön plana alan bir yazar ve düşünür olarak Mehmet Niyazi Bey dini konuları, uluslararası krizleri de tam bir ehliyetle incelemektedir.

Bütün yazılarında mutlaka gözümüze çarpan husus "millet menfaati" endişesidir. Yaptığı parlak işlere rağmen konumunu asla şahsi menfaate çevirmeyi düşünmemiş ve daima milli menfaatleri üstün tutmuştur.

[25] **Tan**, Sayı:10, 15 Şubat 1921.

Bugün Dobruca Türk-Tatar toplumu nezdinde hak ettiği yeri almış olan Mehmet Niyazi Beyin gazete yazıları O'nun bu ayrıcalıklı konumu fazlasıyla hak ettiğinin veciz göstergeleridir.

Özet

Dobruca'da yaşayan Kırım Tatarlarının en önemli şairi ve gazetecisi kuşkusuz Mehmet Niyazi Bey'dir. Mehmet Niyazi Bey 1878–1931 yılları arasındaki 53 yıllık hayatına pek çok şeyi sığdırmıştır[26].

Baş eseri olan SAGIŞ O'nun Millî duygularını eşsiz bir üslupla yansıttığı şiirlerle bezenmiştir. O; Işık, Teşvik, Dobruca Sadası, Mektep ve Aile, Emel gibi dergi ve gazetelerin çıkmasına yardımcı olmuş, idarecilik ve yazarlık yapmıştır.

Mehmet Niyazi Bey ayrıca yukarıda zikredilen gazete ve dergilerin dışında Dobruca ve Tan gibi kendi devrindeki diğer gazetelerde de yazılar yazmıştır. Ne yazık ki bu yazılar bugüne kadar topluca ele alınmamış ve meçhul kalmışlardır. Bildirimiz işte Mehmet Niyazi Bey'in bilinmeyen gazete yazılarını bazı örneklerle ele alacaktır. Gazete yazıları siyaset, eğitim, din hayatı ve cemiyet hayatı başlıkları altında değerlendirecektir.

Unknown Press Articles of Mehmet Niyazi Bey

Abstract

Without a doubt, the most important poet and intellectual of the Crimean Tatars who lived in Dobruja is Mehmet Niyazi Bey. Mehmet Niyazi Bey had filled his life of 53 years between 1878–1931 with a lot of things.

His major work SAGIŞ, is adorned with poems which he reflects the National feelings in a unique way. He has helped the news papers and magazines like Işık (Light), Teşvik (Encouragement), Dobruca Sadası (Voice of Dobruja), Mektep ve Aile (School and Family), Emel (Aspiration) to be printed out; he has worked as administrator and editor in chief.

Except the magazines and newspapaers mentioned above, Mehmet Niyazi Bey has also wrote for other newspapers of his period like Dobruca (Dobrogea) and Tan (Dawn). Unfortunatelly these articles haven't been dealt with until today and remained unknown. Our paper will deal with some examples of Mehmet Niyazi Bey's these unknown articles. The newspaper articles will be considered under the titles of politics, education, religious life and community life.

[26] Türkiye Eskişehir Osmangazi Universitesi Bilimsel Araştırma Projelerini Destekleme Komisyonu butcesinden desteklenmiştir.

Mehmed Hâlim Vani Yurtsever Hayatı Eserleri

ERŞAHIN AHMET AYHÜN[1]

GİRİŞ

Devasa Cengiz imparatorluğunun bakiyesi olan Kırım Hanlığı, Karadeniz'in kuzeyinde ve Doğu Avrupa'da yaşayan milletlerin tarihine doğrudan tesir etmiş, uçsuz bucaksız bozkırlarda asırlarca kasırga gibi esmiş kahraman bir milletin ülkesidir. Günümüzde "tatar" diye adlandırılan bu millet Kıpçak Türklerinin ta kendileridir. XV. yüzyılda Osmanlı Devleti ile ittifak ederek, İslam halifesi, Osmanlı sultanının açtığı bütün cephelerde cihada koştular. XVI. yüzyılda yok olan Osmanlı akıncı birliğinin yerini alarak, fetih ordularının yollarını açtılar. XVIII. asırda müttefiki Osmanlı Devleti'nde başlayan çöküş ve toprak kayıplarının menfi tesirleri Kırım Hanlığını çok yakından alakadar etmiştir. Bu talihsiz dönemde Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla eli kolu hepten bağlanan Osmanlı Devleti, başı her sıkıştığında atlıları yanı başında bitiveren müslüman kardeşinin karagününde yardıma koşamamıştır.

Dünyanın en verimli topraklarının asırlık sahipleri, bir zamanlar cizye aldıkları zayıf düşmanları tarafından taciz edilmeye başladıklarında yapa yalnızlardı. Uluslararası hukukun bütün kurallarını ihlal ederek haksız yere Kırım'ı ilhak eden Katerina karşısında bütün dünya milletleri sessiz kaldı. Beni ve ülkemi çok büyük zararlara uğratmaları karşılığında topraklarını topraklarıma kattığım Kırım halkı bundan sonra Rus tebaasıdır, eşit haklara sahiptir, dinini yaşamakta özgürdür dese de, bu sözler içi boş koskoca bir yalan olan tarihe geçti.

Tarihleri boyunca esaret nedir bilmeyen bu asil insanlar bütün zenginliklerini geride bırakarak konvoylar halinde öz vatanlarından göç etmeye başladılar. Kırım muhacirlerinin Osmanlı ülkesine hicretleri 18 Mayıs 1944 senesindeki büyük sürgüne kadar devam etti.

Nihai istikametleri Anadolu toprakları olan bu göç kervanlarından bir kısmı ilk durakları olan Köstence ve Dobruca'da konakladı. Yeşilyurt'larından daha fazla uzaklaşmak istemeyenlerden bazıları buralara yerleşti bazıları ise diğer akrabalarının izinden Anadolu'ya ulaştı.

---

[1] İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi. www.29mayis.edu.tr

Zaman zaman göç ettikleri yerlere kadar uzanan Rus zulmü, Kırımlı mazlumların peşini bırakmadı. İnsanlık tarihinin utanç sayfalarında yer alan bu zulümler nesiller boyu ızdıraba sebep oldu. İşte Mehmed Hâlim Vani'nin hayat hikayesi bu insanlık dramına en güzel misallerden biridir[2].

HAYATI

Mehmed Hâlim Vani (1907-1994), Kırım'dan bir nesil önce göçüp gelen bir ailenin oğlu olarak 28 Ekim 1907 senesinde Romanya'nın Köstence şehrinin Küçük Tatlıcak köyünde doğdu. Akranları arasında zekası, okuma merakı, çalışkanlığı, azmi, doğruluğu ve yardımseverliği ile temayüz eden Mehmed H. Vani, köyündeki Türk mektebinde ve Mecidiye medresesinde öğrenim gördü, bununla da yetinmeyerek Romen okullarına da devam etti. Mehmed Vani ,hatıralarında öğrencilik hayatını ve okuduğu dersleri teferruatıyla anlatmıştır. Tarih dersinde Romen profesörün Türklerden dinsiz diye söz etmesine itiraz etti, Profesör Leu "kitapta böyle yazıyor" diyerek kendini savununca, Mehmed Vani "[Onlar] müslüman[dır]lar, Türkler İslamiyet gibi yüksek bir dine sahiptirler. Kitabı yazan da sizin gibi bir profesör, hata yapabilir, ancak bizi öfkelendiren şey hatanın kasten yapılmış olmasıdır" diyerek itiraz etmesi karşısında şaşıran hoca "hristiyanlar başka dine mensup olanları dinsiz sayarlar" diyerek tartışmayı bitirdi. Din adamı ve öğretmen olarak mezun olduktan sonra 1929 yılında Dobruca'nın Pazarcık kasabasında "Hacı Osman" okulunda öğretmen olarak vazifeye başladı[3]. Daha sonra kendi köyü Tatlıcak'a giderek orada öğretmenlik yaptı. 1931 yılında Boğaz köyü hatipliğine tayin edildi. Ertesi yıl Aşçılar köyü okuluna Romen dili öğretmeni olarak atandı. 1934'de Edil köyüne baş muallim olarak atandı. 1940'da Omurça'ya 1950'de de Köstence Tatar Öğretmen Okulu'na "Psikoloji, Pedagoji ve Ana Tıli" profesörü olarak geldi.

Kendisiyle aynı idealleri ve ülküleri paylaşan Müstecip Hacı Fazıl (Ülküsal), Tahsin İbrahim, Emin ve Mehmet Zekeriya (Bektöre) kardeşler gibi bir çok gençle öz halkının dertlerine çareler aramaya fikirler üretmeye başladılar. Dobruca Türklerinin kültürel ve sosyal hayatlarında önemli rol oynayacak olan Emel mecmuasını çıkarmaya başladılar. Milli kültürü yaymak ve yükseltmek maksadıyla Dobruca Türk Hars Birliği'ni kurdular.

Öğretmen ve din adamı olarak Pazarcık kasabasından başka, Kışkene Tatlıcak, Kadıköy, Boğazköy, Aşçılar, Edilköy, Omurşa ve Köstence'de görev yaptı. Piyes, şiir ve halk edebiyatına dair yazılarını Emel mecmuasında yayınladı.

1936 yılında Köstence yakınlarındaki Omurşah köyünde hayırseverliğiyle meşhur olan Ablay İzzet'in kızı Fatma hanımla evlendi. Ülker (1938), Tekin (1940) ve Özen (1945) adında üç çocukları oldu.

---

[2] E. A. Ayhün, Kırım Hanlığı ve Çöküş Sebepleri, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008.
[3] Mehmet Hâlim Vani Yurtsever, Hayatımın Hikayesi, 1 Ocak 1977 tarihli hatıratı.

1940'lı yıllarda yaklaşan Rus zulmü karşısında üç kardeşi, arkadaşları ve bir çok Türk ailesi Türkiye'ye göç ederken, kendisi Romanya'da kalmayı tercih etti. Çok geçmeden Sovyet işgali ile Romanya'ya hakim olan komünist rejim insanlar üzerine korkunç bir baskı uygulamaya başladı[4].

12 Haziran 1941'de başlayan II. Dünya Savaşı'nda Alman ve Romen orduları Kırım'ı işgal etiler. Fakat 1943 ortalarında Alman orduları geri çekilmeye başlamasıyla birlikte Rus orduları Kırım'da ilerlemeye başlayınca bir çok Kırım Türkü Kırım'ı terk etti. Romanya hükümeti kendilerine sığınan Kırımlıları kabul etti. Bu mülteciler arasında Bağımsız Kırım Devletinin Sağlık Bakanı Dr. Ahmet Özenbaşlı da bulunuyordu.

23 Ağustos 1944 yılı Romanya'da dönüm noktası olmuştur. Çünkü, tarihte Rus orduları Romanya'yı işgale başlamıştır. Nitekim, çok geçmeden Romanya'nın tamamına hakim oldular. Sovyetler tarafından kendilerinin suçlu addedildiğini düşünen Kırımlılar öteye beriye saklandılar. Böyle zor zamanda Mehmed Vani, açıkta kalan Dr. Ahmet Özenbaşlı ve ailesini iki ayı aşkın bir süre evinde sakladı. Dört kişilik bir aileyi komşulara, akrabalara ve gelen-gidene sezdirmeden uzun bir müddet saklamak hiç de kolay değildi. Sahte kimlikle Bükreş'e yerleşen Özenbaşlı, bir ihbar sonucu tutuklanarak Rusya'ya götürüldü.

1948 yılında Sovyetlerden gelen direktiflerle yapılan eğitim reformu neticesinde gelen tamimde "Tatarlar Türk değildir, ana lisanları Türkçe değil tatarcadır. Bu ise bambaşka bir lisandır. Adetleri ve gelenekleri bakımından da Türklerden ayrılırlar. Binaenaleyh bundan sonra Türk okulları Tatar okulu olacak, Türkçe ders kitaplarını Tatar çocuklar anlamadıklarından dolayı bu kitaplar okullardan derhal çıkarılacak, Tatar öğretmenleri Tatar dilinde kitaplar yazıncaya kadar Romence kitaplardan Tatarcaya çevirerek ders anlatılacaktır." İtiraz eden öğretmenler tutuklanarak tehdit edildiler. Mehmed Vani, ana dilinde kitap konusunda epey mücadele verdi, ancak 20 Nisan 1952 gecesi evinden alıp götürülerek tutuklandı. Hücrelere kapatıldı, çalışma kamplarında ve maden ocaklarında çalıştırıldı. Her gittiği hapishanede kısa bir süre kalıyor sonra bir başkasına naklediliyordu, 5 yılda 13 hapishane değiştirdi, neredeyse Romanya'nın bütün bölgelerine gitti. 1 Nisan 1957 senesine kadar 5 yıl tutuklu kaldı. Tutuklular arasında tesadüfen tanışıp sohbet ettiği bir avukat kendisine genel af kanunu çıktığını ve bir dilekçe ile müracaat ederse serbest kalabileceğini söylemişti. Nitekim verdiği dilekçe bir sene sonra netice verdi ve serbest bırakıldı[5].

Sabıkasından dolayı mesleğine geri dönemedi, geçimini sağlamak için vasıfsız işlerde ağır şartlarda çalışmak zorunda kaldı. Eski mahkumiyeti çocuklarının tahsil hayatına bile tesir etti.

---

[4] Mehmet Hâlim Vani Yurtsever, Hayatım, 1 Ocak 1960 Köstence tarihli hatıratı.

[5] Mehmed H. Vani, "Romanya'da Sosyalist Dönemde, 20 Nisan 1952'den 1 Nisan 1957'ye Kadar Beş Yıl Tutuklu Kaldığım Muhtelif Şehirlerdeki Cezaevlerinden Hatıralar. Bkz.: Saim Osman Karahan, Nihat Sait Osman, *Dobrucanın Davuşu*, Köstence 2001, s. 318.

1971 yılında ailecek Türkiye'ye göç etme kararı aldılar ve İstanbul'a gelerek Fatih semtine yerleştiler. 1972'de Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına kabul edildiler. 1973 yılında fahri vaiz olarak göreve başladı. Aynı yıl Mezarlıklar Müdürlüğü Fatih Cenaze Kaldırma İstasyonuna okuyucu olarak atandı ve 1982 yılında emekli oluncaya kadar bu görevde kaldı. 18 Mayıs 1994 tarihinde vefat etti.

ESERLERİ

Mehmed Halim Vani, Türk lehçelerinin bir sevdalısı olarak dikkatli gözlemciliği ve kuvvetli kalemiyle güzel edebi eserler meydana getirdi. Gençlik yıllarından itibaren yazılar yazmaya başladı. Kendisi gibi vatan hasreti çeken genç arkadaşlarıyla birlikte çıkarmış olduğu Emel Mecmuası bugün hala yayın hayatına devam etmektedir. Geçtiğimiz asrın ilk yarısında Dobruca'da yayın hayatına başlayan ilmi, fikri ve siyasi yazıların yayınladığı bu dergi bugün İstanbul'daki Kırım Türkleri tarafından ilkelerini ve çizgisini değiştirmeden yayınlanmaktadır. Mehmed Vani yazılarının bir çoğunu bu derginin muhtelif sayılarında yayınlamıştır. Yayınlama fırsatı bulamadığı hatıraları daha sonra muhtelif dergilerde yayınlanmış, ancak hala yayınlanmamış kendi el yazısı ile tuttuğu sohbet ve vaazları bulunmaktadır. Biz elimizde mevcut olan vaazlardan birini bildirimizin ekinde sunuyoruz.

Mehmed Vani'nin eserleri oldukça geniş yelpazededir. Eserleri didaktik yazılar, hikaye ve şiirler, piyesler, Dobruca Kırım Türklerine ait örf, adet ve gelenekler, Dobruca Kırım Türklerinin folkloruna ait yazılar, vaazlar, hutbeler ve hatıralarından oluşmaktadır.

Birbirinden acıklı hatıralarla dolu hapishanelerde eşi ve çocukları için şiirler yazdı, fakat bu şiirleri yazabileceği ne kağıdı ne de kalemi vardı. Yazdığı bütün şiirleri ezberinde tuttu ancak özgürlüğüne kavuşup evine döndükten sonra yazılı hale getirebildi. Hatıralarından cezaevleri ile ilgili onüç bölümden yedisi daha önce yayınlanmış, geri kalan kısmı henüz yayınlanmamıştır[6]. Yayınlanmayan bu bölümleri de bildirimizin ekinde sunuyoruz.

Hapishane yıllarında yazdığı bu şiirlere birer örnek vermek gerekirse:

Eşime

Ayırdılar Canan, senden…
Sanki kopkan canım tenden.

---

[6] Romanya'da çıkamakta olan *Tefrika Gazetesi*'nin 1997 Şubat-Ağustos sayısında yayınlanmıştır.

Bu ayrılık eze mení
Sagınaman Canan sení

Dar bí hücrede cataman
Keşe kúndúz oylanaman
Bu dört duvar sıga mení,
Sagınaman Canan sení

Kúnler, aylar kelíp geşe,
Şáşlerime hep ak tüşe,
Kartayta bu yaşav mení
Sagınaman Canan sení

Yaw ekende esímdesín
Yuklaganda tíşímdesí.
Hasretlík bek eze mení,
Sagınaman Canan sení

Kózúm adlında hayalíñ
Neday boldı eken halíñ?
Dep túşúne kaygıraman,
Sagınaman Canan seni.

O endamıñ, o cúrúşúñ,
O bek tatlı, hoş kúrúşúñ,
Hoşlandıra daim mení
Sagınaman Canan sení

Boynuññı burup turganıñ
Külümsürep karaganíñ
Hoşluk beríp okşay mení,
Sagınaman Canan sení

Tıñlamadım her sözíñní,
Kóp kereler üzdüm sení…
Calbaraman, affet mení,
Sagınaman Canan sení

Canan, sení bek súyemen,
Hem de bek takdir etemen,
Seníñ aşkıñ tuta mení,
Sagınaman Canan sení

Ümútímní hiç üzmíymen
Hep yakşı kúnler beklíymen.

Bu ümút yaşata mení…
Sagınaman Canan sení

Savlık, kuvvet bersí Allah,
Kavuşırmız bíz inşallah!
Bu iman yaşata mení,
Sagınaman Canan sení
Temmuz 1952.

Ballarıma

Tekin, Özen yavrularım,
Cígerlerím, bavurlarım,
Hasretínízmen canaman,
Men sízní bek sagınaman.

Çıkmaysıñız hiç, esímden,
Yuklaganda da tişímden.
Hep siz üşün oylanaman,
Men sízní bek sagınaman.

Sízníñ sawlıgıñız üşün,
Sízníñ barlıgıñız üşün
Erten akşam calbaraman,
Men sízní bek sagınaman.

Okumağa ketesízdír,
Kalmay devam etesízdír,
Dep tüşüne, kuvanaman,
Men sízní bek sagınaman.

Bek okuñız, çalışıñız,
Her zorlıkka alışıñız.
Okursıñız, inanaman.
Men sízní bek sagınaman.

Ballarım okusunlar dep
Okup adam bolsınlar dep
Tañrı'ga hep calbaraman.
Men sízní bek sagınaman.

Eki kardaş uz yaşarlar,
Uzlaşıp köp iş yaparlar

Dep tüşüne, kuvanaman
Men sízní bek sagınaman.

Anneñízní ıncıtmañız,
Aytkanların bek tınlañız.
Tínlarsıñız, inanaman.
Men sízní bek sagınaman.

Yakşılıktan ayrılmañız,
Yamanlıkka kapılmañız.
Bunun üşün calbaraman...
Men sízní bek sagınaman.
Temmuz 1952.

Dobruca'daki Kırım Türklerinin adet ve geleneklerine ait yazılarının başlıkları şunlardır: 1) Navrez (Nevruz)[7], 2) Hıdırellez (Kıdırlez ve Tepreş)[8], 3) Dobruca'da Tepreş Müsamereleri[9], 4) Tepreş Müsamereleri[10], 5) Sultaniye Tepreşte[11], 6) Dobruca'daki Kırım Türklerinin Hayatından: Toy[12], 7) Küreş (Güreş)[13], 8) Kırım Türk Güreşi Hakkında Bazı Açıklamalar[14], 9) Köyde Cuma[15].

Dobruca Kırım Türklerinin folkloruyla ilgili yazıları şunlardır: 1) Folklor, 2) Darbımeseller.

Şiirleri: 1) Milli Davuş[16], 2) Tatar Oglıman (oğluyum)[17], 3) Çelebi Cihan[18], 4) Necip H. Fazıl'ga (Fazıl'a)[19].

Hikayesi: Uyuşmagan Eki Arkadaş (Anlaşamayan İki Arkadaş)[20].

Didaktik Yazıları: 1) Muallim ve Hoca'nın Vazifesi[21], 2) Ana Baba ve Çocuklar[22], 3) Çocuğun Saf Kalbinde Hemcinslerine Karşı Olan Sevgi ve

---

7 *Emel Mecmuası*, No: 75, 1973.
8 *Emel Mecmuası*, No: 77, 1973.
9 *Emel Mecmuası*, No: 132, 1982.
10 *Dobruca'nın Davuşu,* 15.
11 *Emel Mecmuası*, No: 82, 1974.
12 *Emel Mecmuası*, No: 71-73, 1972.
13 *Emel Mecmuası*, No: 70, 1972.
14 *Emel Mecmuası*, No: 76, 1973.
15 *Emel Mecmuası*, No: 9, 1937.
16 *Milli Yol Dergisi*, No: 10, Berlin 1929.
17 *Yana Milli Yol Dergisi,* No: 1 Berlin 1930. Bu dergi Ayaz İshâki Bey tarafından çıkarılmaktaydı.
18 *Emel Mecmuası*, No: 3, Dobruca 1937.
19 Omurşa, Dobruca, 30 Ekim 1948'de yazdı. *Emel Mecmuası*, No: 85, 1974'te Mansur Vehbi Yurdakul imzasıyla yayınlandı. *Emel Mecmuası*, No: 186, 1991'de Mehmet Vani Yurtsever imzasıyla yayınlandı. Daha geniş bilgi için bkz.: *Dobrucanın Davuşu*, 71.
20 *Emel Mecmuası,* No: 6, 1937.
21 *Emel Mecmuası*, No: 25, 1931.
22 *Emel Mecmuası*, No: 42-45, 1931.

Muhabbet Nasıl Boğuluyor?[23], 4) Çocuklarımız Niçin Korkak, Sakıngan ve Cesaretsiz Oluyor?[24], 5) Çalışkan Mektep[25].

Tiyatro Oyunları: 1) Kartman Caş Arasında (Yaşlı ile Genç Arasında)[26], 2) Toy (Düğün)[27], 3) Ödelek (Korkak)[28], 4) Kurtuluş Bayramı[29], 5) Kurban Bayramı Gecesi veya Kökköz Bayar[30], 6) Büyülü Yumurta[31], 7) Talaka[32], 8) Sönmeyen Ateş[33], 9) Süyümbike[34].

Makaleleri: 1) Dobruca Şairi Öğretmen Mehmet Niyazi'nin Ölümünün 56-ncı Yıl Münasebetiyle[35], 2) 1943'te Dobruca'ya İltica Eden Kırım Türkleri[36], 3) Doktor Ahmet Özenbaşlı Ailesi Konuğumuz[37], 4) Romanya'da Komunistler Tarafından Şehid Edilen Necip H. Fazıl'ın Ölümünün 43. Yıl Dönümü Münasebetiyle[38], 5) Romanya'da Sosyalist Dönemde Türk Okulları[39], 6) 1983 Kırım'ın Rusya'ya İlhakının 200-üncü Yıl Dönümü ve Dobruca'daki Kırımlıların Kalplerindeki Kırım[40].

Hatıraları: 1) Hayatım[41], 2) Hayatımın Hikayesi[42].

Vaaz ve Sohbetleri[43]: 1) Ramazân-ı şerîf'in fazîleti, orucun ehemmiyeti, 2) Çalışmak, 3) Birlik ve Beraberlik, 4) İslamiyette Doğruluk, 5) İslamiyette Birlik Beraberlik Yardımlaşmanın Fazileti, 6) Güzel ahlak-îmânın kemal derecesi-dinimizde ahlakın önemi, 7) 20 kasım 1971/1 şevval 1391 Ramazan Bayramı, 8) Allah Korkusu, 9) İnsanın Ahiret Hayatına Hazırlanması, 10) Ana - Babaya

---

23 *Emel Mecmuası*, No: 1, 1932.

24 *Emel Mecmuası*, No: 1, 1932.

25 *Emel Mecmuası*, No: 6 ve 7, 1936.

26 1931 Mart ayında yazdığı bu piyese tam 61 yıl sonra 1 Ağustos 1992' de Önsöz yazmıştır.Bu piyes ilk kez Sarıgöl Köyü gençleri tarafından sahneye konmuştur. Bkz *Dobrucanın Davuşu*, 105.

27 Yazar bu piyesini 1934 yılında kaleme almıştır. Bkz.: *Dobrucanın Davuşu*, 117.

28 *Dobrucanın Davuşu*, 137.

29 *Dobrucanın Davuşu*, 145.

30 *Dobrucanın Davuşu*, 152.

31 *Emel Mecmuası*, No: 73-75, 77, 1972.

32 *Dobrucanın Davuşu*, 196.

33 *Dobrucanın Davuşu*, 204.

34 *Dobrucanın Davuşu*, 244.

35 *Emel Mecmuası*, No: 163, 1987.

36 *Emel Mecmuası*, No: 146, 1985.

37 *Emel Mecmuası*, No: 138, 1983.

38 *Emel Mecmuası*, No: 186, 1991.

39 *Emel Mecmuası*, No: 156, 1986.

40 *Emel Mecmuası*, No: 135, 1983.

41 1 Ocak 1960, Köstence.

42 18 Kasım 1977, İstanbul.

43 Orijinali elimizde olan defter kendi el yazısıyla ve Osmanlı harfleriyle yazılmış olup henüz herhangi bir yerde yayınlanmamıştır. Yukarıda bu defterdeki konuların listesi görülmektedir.

İtaat, 11) Yüce Rabbimizin İlim - İrfana, Okumaya Verdiği Önem, 12) İçki ve Kumarın Zararları, 13) Sabır, 14) Şükür.

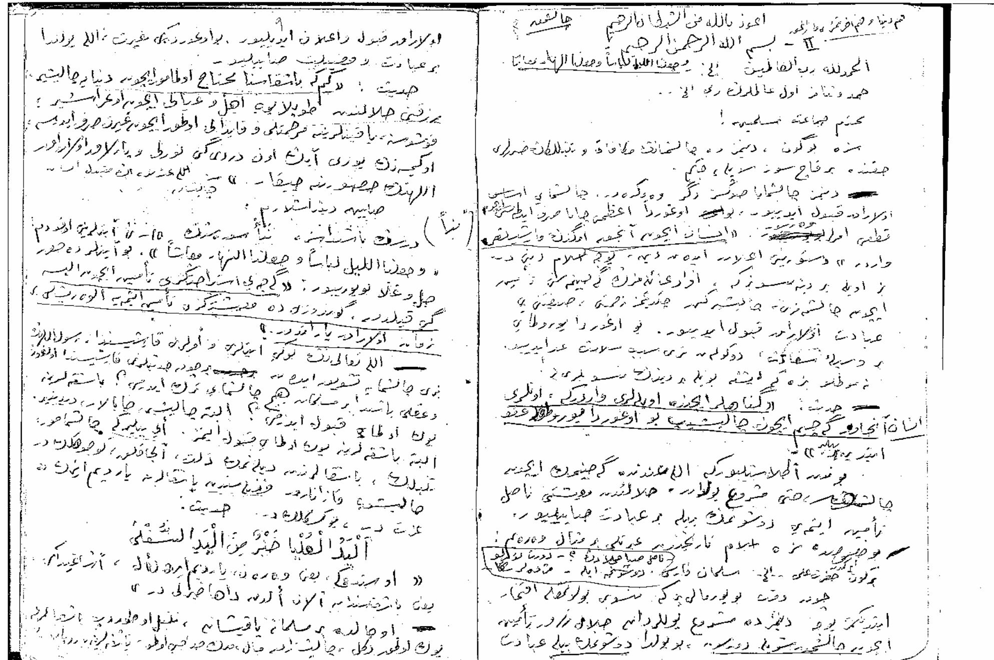
SONUÇ

Mehmet Vani'nin hayatı muhaceretteki Kırımlıların içinde bulundukları zor şartları anlatan bir örnektir. Mehmed Vani başından geçenleri bizlere kadar ulaştırabilme şansına sahip olabilmiştir. Onun hayattaki olağan üstü başarısı ve zorluklar karşısındaki dayanıklılığının arkasındaki güç, içinden geldiği toplumun manevi değerlerinin yüceliği ve sağlamlığıdır. Ayrıca almış olduğu ilahiyat eğitimi onun bu gücünü daha da perçinlemiştir. Almış olduğu bu eğitim ona vicdani ve ictimai sorumluluklar yüklemiştir. Çektiği bütün sıkıntılara rağmen ülkü ve idealleri uğruna topluma hizmette azami gayreti göstermiştir.

EKLER: MEHMED VANİ'NİN YAYINLANMAMIŞ ESERLERİNDEN

1. Vaaz ve Sohbetlerinden "Çalışmak" konulu yazısı

a) Orijinal Metin:

— [illegible]

[illegible] « اللهم [illegible] »

× [illegible] قرآن كريمده (ان الدين عند الله الاسلام)

[illegible]

— [illegible] . إنّ الله كتب

[illegible]

حكايه — [illegible] ابراهيم ادهم [illegible]

[illegible]

+ [illegible] : « و أن ليس للانسان الا ما سعى » — نجم سوره‌سى — 39نجى آيه —

هود سوره‌سى — [illegible] آيت : و ما من دابة في الارض الا على الله رزقها و يعلم مستقرها و مستودعها كل في كتاب مبين .

[illegible]

11

جناب حق [illegible] ؟

× [illegible]

(طلب الدنيا [illegible])

[illegible]

× [illegible]

× [illegible]

9 × [illegible]

12

× بقره سوره‌سنك 172 - نجى آيتنده [illegible] : يا ايها الذين آمنوا كلوا من طيبات ما رزقناكم واشكروا لله ان كنتم اياه تعبدون —

« اى ايمان ايدنلر ! [illegible] »

× قصص سوره‌سنك 77 - نجى آيتنده ده (و لا تنس نصيبك من الدنيا) « دنيادن ده نصيبكى اونوتما »

[illegible]

× [illegible]

(الدنيا مزرعة الآخرة)

[illegible]

13

× [illegible] : « [illegible] »

ان الله يحب المتوكلين » آل عمران . آيت 159

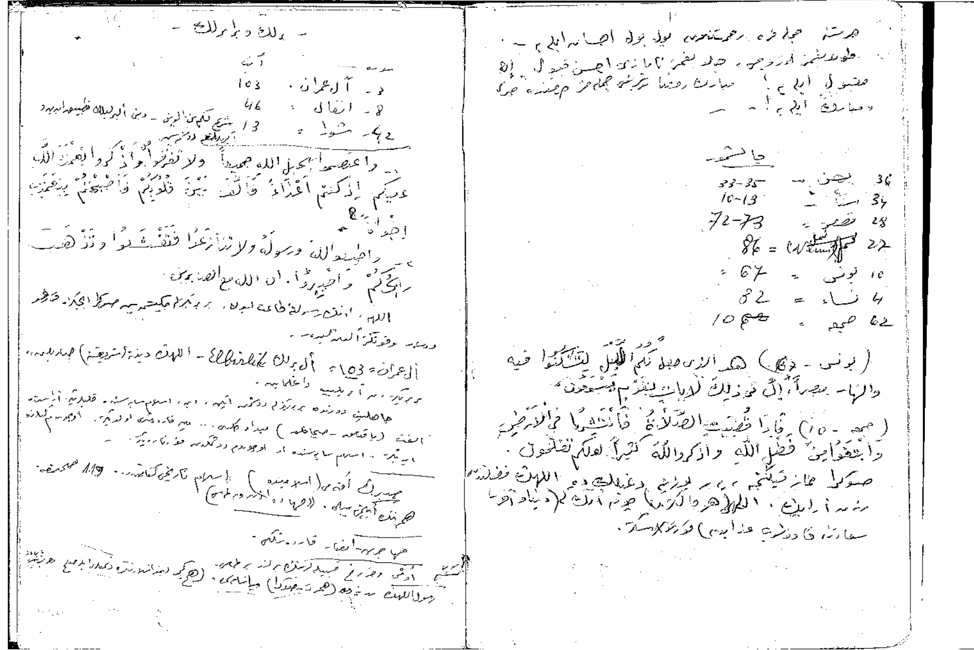
([illegible] توكل [illegible])

× حقيقى توكل [illegible]

[illegible]

× [illegible] يا رسول الله [illegible]

[illegible]

b) Metnin Latin harfleriyle okunuşu:

Sh:8

ÇALIŞMAK

Hem dünya ve hem ahretimizi kazanmak

Eûzubi'l-lâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm bismi'l-lâhi'r-rahmani'r-rahîm

"Vecealne'l-leyle libâsen ve cealne'n-nehâra meâşa" Elhamduli'l-lâhi rabbi'l-âlemîn hamd ve senâmız evvel âlemlerin rabbi olan Allah[adır]

Muhterem cemaati müslimîn!

Size bugün, dînimizde çalışmanın mükâfatı ve tembelliğin zararları hakkında birkaç söz söyleyeceğim.

Dînimiz çalışmaya sonsuz değer demektedir, çalışmayı esas olarak kabul ediyor,bu uğurda azami çaba sarf edilmesi için kat'î emirler veriyor. "insan için ancak emeğinin karşılığı vardır." Düstûrunu i'lân eden din, yüce İslâm dînidir, biz öyle bir dîne mensûbuz ki efrâd-ı âilemizin geçinmesini te'mîn için çalışmamızı, çalışırken çektiğimiz zahmeti, sıkıntıyı ibâdet olarak kabul ediyor. Bu uğurda yorulmayı bir vesîle-i şefâat, dökülen teri sebeb-i selâmet addediyor. Ne mutlu bize ki işte böyle bir dînin mensublarıyız.

-Hadis: “Günahlar içinde öyleleri vardır ki,onları insan ancak geçim için çalışıp bu uğurda yorulmakla affettirebilir.”Bundan anlaşılıyor ki Allah indinde geçinmek için çalışmak, hatta meşru‘ yoldan helâlinden maîşetini nasıl te'mîn etmeyi düşünmek bile bir ibadet sayılıyor.

-Bu hususta size İslâm tarihinden ibretli bir misal vereyim: Bir gün erkenden Hazreti Ali [ve beraberindekiler] Selman-ı Fârisi[ye sorar]: -Nasıl sabahladın?

-Dört türlü düşünce ile.[cevabını alınca]

-Müjdeler sana. [der]

Çok dikkat buyurmalıyız ki mensûbu bulunmakla iftihar ettiğimiz yüce dinimizde meşru‘ yollardan helal rızk te'mîn için çalışmak şöyle dursun, bu yolda düşünmek bile ibâdet

Sh:9

olarak kabûl ve ilan ediliyor. Bu uğurdaki gayter Allah yolunda bir ibadet ve fazilet sayılıyor.

Sayın dindaşlarım; Dersin başında size ------suresinin ----11 ayetlerini okudum “vecealne’l-leyle libasen ve cealne’nehara meaşa” Bu ayetlerde hak celle ve ala buyuruyor “geceyi istirahatinizi temin için elbise gibi kıldık. Gündüzü de maişetinizi temin etmeye elverişli bir zaman olarak yarattık.”

-Allah Teala’nın bu gibi âyetleri ve emirleri karşısında Rasûlullahın bizi çalışmaya teşvik eden birçok hadisleri karşısında olgun ve aklı başında bir Müslüman hiç çalışmayı terk eder mi? Başkalarına yük olmayı kabul eder mi? Elbette çalışır çabalar didinir.Elbette başkalarına yük olmayı kabul etmez. İyi biline ki, çalışmamak tembellik, başkalarından dilenmek zillet, alçaklık, küçüklüktür çalışıp kazanarak ----------başkalarına yardım etmekte izzettir, yüksekliktir.

Hadis: “El yedu’l-ulya hayrun minel yedi’s-sufla”

“üstteki bazı veren yardım eden el, aşağıdaki bazı başkasından alan elden daha hayırlıdır.”

-o halde bir müslümana yakışan; tembel oturup başkalarına yük olmak değil, çalışarak mal mülk sahibi olmak, başkalarına yardım etmek.

Sh:10

-Müslümanlığı iyi anlamayan; bir lokma ve bir hırka felsefesine bağlayan ve tembelliği dinimizin icâbıdır diye büyük bir hatada bulunan bazı kimselere peygamber efendimizin “Allah’ım tembeliğin şerrinden sana sığınırım” diye dua etmesi ------------cevaptır.

Cenab-ı hak kuranı kerimde: “inne’d-dîne inda’l-lâhi’l-İslam” “Allah indinde din ancak islâmdır” diye i’lân ettiği Müslümanlık hiçbir zaman bir tembellik unsuru olmamış ve olamaz. Dîni insanlara tebliğ eden peygamber,tembelliğin şerrinden Allah’a sığınıyorsa, o dinde tembellik ve atâlet-------- edilir mi?

-Dînimiz farz kılmıştır “innallâhe ketebe aleykumu’s-sa’ye fes’av” “hakiat Allah size çalışmayı farz kıldı çalışınız.”Buyuruyor. Peygamber efendimiz bir hadîs-i şerîfinde bir gün eshâbıyla otururken eli nasırlı [birisi için]“İşte öpülmeye layık eller, bu çalışan nasırlı ellerdir.” [buyurur].

-Hikaye: Büyük bir zat sordu: “sen ne iş yaparsın” –“hiçbir iş yalnız ibâdet” (Yemin ederim sen olgun bir Müslüman değilsin elleri havada dilleri duada)

Hikâye:

-Bir gün İbrahim Edhem;

-“Gemi batmak üzere.Bundan daha şiddetli bir şey:Başkalarına, bilhassa; merhametsiz mürüvvetsiz kimseye muhtaç olmak.

Hâlikımız buyuruyor ki:

“ve en leyse’l-insâni illâ mâ seâ” Necm sûresi 39.âyet.

Hûd sûresi 6.ayet: “Vemâ min dâbbetin filardı illâ alallâhi rizkuhâ ve ya’lemu mustekarrahâ ve mustevdeahâ kullun fî kitâbin mubîn.” (Yer yüzünde yürüyen hiçbir mahluk yoktur ki rızkı Allah’a ait olmasın,ancak rızkı taahhüt eden

Sh:11

Cenâb’ı-hak çalışmayı da emretmiştir.)

Müslüman kardeşlerim iyi bilelim ki, gayri Müslimler miskin olmayanlar, yarış[a] yarışa çalışırken, biz çalışmaz; dinin emirlerini yerine getirmezsek, bir lokma bir hırka felsefesine bağlanarak tembel tembel yatarsak bir gün (Allah korusun) düşmanlar ne lokmayı nede hırkayı bırakırlar hepsini alırlar.

Öyle bir dine mensubuz ki bir anımızın bile boş geçmesine razı olmuyor.Bizden atalet değil ----- istiyor, büyün gün yahut saatlerce kahvelerde oturarak malayani hiçbir faydası olmayan laflarla yahut kumar oynamakla vakit kaybetmeyi değil de, iş yerlerinde yahut evlerimizde çalışmayı, camilere giderek vaazu-nasihat ve kuran dinlemeyi istiyor. Dinimiz meşru yoldan helal rızk temini için çalışanların , Allah yolunda cihâd eden mücahitler gibi mükafata nail olacaklarını ilan ediyor.

-Hadis:

“Kim ki efrâd-ı âilesinin rızkını helalinden temin için çalışırsa, o kimse Allah yolunda cihâd eden mücâhitler gibidir.”

-Bir gün peygamber efendimiz ashâb-ı kiramla otururken güçlü bir genç geçiyordu Ebu Bekir….Keşki…. “Eğer…alnım.Allah yolunda atılan adımlardır.

-Halimize bakalım başka milletler Müslümanlığın emrettiği çalışmayı adeta bir ------ olarak kabul etmişler, biz ise ----- ------ ------

Onlar fezayı keşfe çalışırken biz hala …

Sh:12

- Bakara sûresinin 172.âyetinde yüce mevlamız şöyle buyuruyor: “Yâ eyyuhe’l-lezîne âmenû kulû min tayyibâti mârazaknâkum veşkurû li’l-lâhi in kuntum iyyâhu ta’budû” (Ey iman edenler! Size rızk olarak verdiğimiz şeylerin helâlinden yiyiniz ve yalnız ona ibâdet ediniz ----- ----- ----- ettiği ni’metlerden dolayı Allah’a şükrediniz.)

-Kasas sûresinin 77. Âyetinde de:

“Velâ tense nasîbeke mine’d-dunya” (Dünyadan da nasibini unutma) buyuruluyor. Bu gibi âyetleri âyetleri okuduktan, dinledikten ve anladıktan sonra, “dünya nasıl olsa geçer ben ahiretimi kazanmaya bakayım” diyemeyiz.---------------------------------------

Aşere-i mübeşşereden hazreti Said Bin Ebi Vakkas (r.a.) “Eğer peygamberimiz tek-i dünya etmemizi söylemiş olsaydı hepimiz dünyayı terk ederdik,yani dünya için çalışmayı bırakırdık, lâkin buna peygamberimiz asla müsaade buyurmadı, nasıl buna müsaade etsin ki bizzat kendisi: “Ed-dünya mezraatu’l- âhirati” (dünya ahretin tarlasıdır.) kaidesini desturunu vaz’ etmiştir evet, insan burada ne yaparsa ahrette karşılığını görecek, burada ektiğini orada biçecektir.

Burada şairimiz Mehmet Akif merhûmun şu iki mısraını tekrar etmeden geçemeyeceğim :

Sh:13

Cenab-ı hak: “Kim ki insanların en kuvvetlisi olmak isterse hemen Allah’a tevekkül etsin” buyuruyor. Evet yüce Allah’ımız -------mükâfatların en üstünü ile taltif buyurmuştur işte âyet: “İnnallâhe yuhıbbu’l-mutevekkilîn” Âl-i İmran âyet 159 şimdi bu tevekkülün ne demek olduğunu izah edelim

Hakiki tevekkül maddi sebeplere tevessül edip yapılması gerek olan şeyleri yapıp bütün çarelere baş vurarak Allah’ın emirlerini yerine getirdikten sonra telaş ve endişeye kapılmadan neticeyi beklemeli ve sonradan çıkacak aksaklıklardan dolayı şunu bunu suçlamamaktır.

Bir misal:

Peygamberimiz devesini salıveren bir adama sordu

“Neden deveni bir yere bağlamıyorsun?”

Adam:

Ya Rasûlallah ben mütevekkil bir insanım devemi Allaha emanet ediyorum” dedi.

O zaman hazret-i peygamber:

“kayyidhâ vetevekkel” yani (deveyi önce bağla sonra tevekkül et) buyurdu.

İşte dinimizin övdüğü ve Allah’ın sevdiği hakîki tevekkül.

Allah’a dayan sa’ye sarıl, hikmete râm ol.

Yol varsa budur,bilmiyorum başka çıkar yol.

Onun emirlerini yerine getirmek için çalışan,Allah’ın dinine yardım eder.

Allah’a dayanan ve sa’ye sarılan,doğruluktan ayrılmayarak çalışan müslümanca yaşayan mü’mine Allah yardım eder Muhammed Sûresinin 7.âyetinde “Ey mü’minler eğer siz Allah’ın dînine yardım ederseniz Allah’ta size yardım eder.” buyuruluyor.

Cenab-ı hak ve feyyâz’ı-mutlak hazretleri cümlemizi ibâdette, kullukta hiç kusur etmeyen, çalışmayı bir ibâdet bilerek çalışan, iyilikten doğruluktan ayrılmayan, kötülükten, fenalıktan kaçan hakiki mü’minlerden eyleye bu mübarek ayın

Sh:14

hürmetine cümlemize rahmetinden bol bol ihsan eyleye. Tuttuğumuz orucu, kıldığımız namazı ahsen-i kabul ile makbül eyleye! Mübârek ramazân-ı şerîfi cümlemiz hakkında hayırlı ve mübârek eyleye!

çalışmak

33-35	Yasin	36
10-13	Sebe’	34
72-73	Kasas	28
86	Neml	27
67	Yunus	10
32	Nisa’	4
10	Cuma’	62

(Yunus 67) “Huve’l-lezî ceale lekumu’l-leyle liteskunû fîhi ve’n-nehâra mübsıran imme fî zâlike leâyâtin likavmin yesmeûn”

(Cuma’ 10) “Feizâ kuziyeti’s-salâtu fe’teşirû fi’l-erdı ve’tegû min fazli’l-lâhi ve’z-kuru’l-lâhe kesîran lea’l-lekum tuflihûn”(sonra namaz kılınca yeryüzüne dağılınca Allah’ın fazlından rızık arayın Allah’ı(her halinizde) çok anın ki (dünya ve ahret saadetine kavuşup azaptan) kurtulasınız.

2. Mehmed Halim Vani’nin Yayınlanmamış Cezaevi Hatıralarından Biri

Sekizinci Cezaevi : Baia Sprie, kurşun madeni ocakları

Yirmi dört saat süren son derece yorucu ve bunaltıcı bir yolculuktan sonra tren durdu. Burası tenha bir yerdi. Bizi vagondan indirdiler. Silâhlı emniyet erleri ve zindan gardiyanları etrafımızı sardılar. Üstü örtülü kamyonlara bindirdiler. Hareket ettik. Yarım saat sonra, etrafı yüksek dağlarla çevrilmiş bir çayırda bulunan birtakım barakalara geldik. 25 - 40 kişilik odalara yerleştirildik.

Burasının Romanya'nın kuzeyinde , Baia Mare vilâyetinin bir kazası olan Baia Sprie şehrine yakın bir yer olduğunu öğrendik. Hep bu ismi taşıyan maden ocağında çalıştırılmak için buraya getirildiğimizi anladık.Binden fazla tutuklu çalışıyordu bu maden ocağında. Bu sayı bizimle bin beş yüz olmuştu. Üç dört seneden beri burada çalışmakta olan tutuklular vardı. Birkaç gün buradaki işlere dair bilinmesi gerek olan bazı malûmatı verdikten sonra bizi de işe koştular.

Burada günde üç dilim ekmek veriyorlardı. Yemek daha çok ve daha kalorili ve besleyici idi.

Söylendiğine göre, Baia Sprie kurşun madeni ocağı Romalılar zamanından kalan, iki bin seneden fazla mazisi olan bir ocakmış. İlk sıralarda buradan altın da çıkarıyorlarmış, zamanla bu tükenmiş. Uzun bir zaman bu ocak terkedilmiş. Ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru, Macarlar bu ocağı yine işletmeye başlamışlar.

Ocağa iki kanatlı büyük bir kapıdan girilir ve kofra denilen asansörla inilirdi. İki asansör birden çalıştırılır, biri aşağıya inerken, diğeri yukarı çıkardı. Her seferinde altı kişi iner, diğeri ile de ham kurşun madeni ile dolu bir vagonet yukarı çıkarılırdı. Sekiz saatlik çalışma süresi bitince, çalışanlar yukarıya çıkarken, diğeriyle boş vagonetler aşağıya indirilirdi.

Bu kurşun ocağı dört kattan ibaretti. Bunlara "orizont" denilirdi :

a) 10 numaralı orizont en üstte, 150 metre derinlikte. Burada pek az maden kaldığından, çalışanlar da az idi. Ancak 25-30 kişi iniyordu buraya.

b) 11 numaralı orizont, 220 metre derinlikte, en çok maden bulunan bir orizonttu. En çok işçi bu katta çalışıyordu. Ben burada sekiz ay çalıştım.

c) 12 numaralı orizont, 280 metre derinlikte. Buradan da epeyce maden çıkarılıyordu. Burada iki ay çalıştım.

ç) 13 numaralı orizont, 300 metre derinlikte. Asansör 12 numaraya kadar iniyordu. Buradan aşağıya birtakım merdivenlerle iniliyordu. Burada pek az işçi çalışıyordu. Ben bir ay çalıştım. Burada sıcak daha fazla ve bunaltıcı idi. 300 metre yukarıdaki giriş kapısından ve hava borularından yeteri kadar hava gelmiyordu buraya. Sıcak bazı galerilerde *(dehlizlerde)* 45 - 50 dereceyi buluyordu. Havasızlık ve sıcaktan hastalananlar ve bayılanlar oluyordu.

Ben ilk defa 1 İnci orizontta çalıştım. Asansörden indikten sonra 50 metre kadar yürüdük. Yer altı sıcağını hissettik. Soyunmak için tahsis edilen bir yerde soyunduk. Ancak kilotlarımız kaldı üstümüzde. Herkes atandığı iş yerine gitti. Ben, bir papazla, kolay bir işe verilmiştim. Ana galeride temizlik işini yapıyorduk. Galeri kenarındaki, suların akması için kazılmış hendekleri temizliyorduk. Galeride iki sıra vagonet demiryolu *(dekovil hattı)* vardı. Birisinden, giriş kapıdan içeriye, boş vagonetler, diğerinden de kapıya doğru, dolu vagonetler, bu işle görevlendirilmiş tutuklular tarafından sürülüyordu.

Ocağa girerken ambarcı hepimize karpitle yanan birer el lambası veriyordu. Karpit, kalsiyum ile karbonun kimyevi birikmesinden meydana gelen bir maddedir. Su ile temasa gelince havagazı haline gelir ve ateşe değince yanar. Karpit lambası iki kısımdan ibarettir. Aşağı kısmına yumurta büyüklüğünde karpit koyulur. Üst kısmı da su ile doldurulur. Su ufak bir delikten yavaş yavaş karpite damlar, hasıl olan gaz, lambanın iğne ucu girecek kadar, ufacık deliğinden dışarı çıkar. Ateşin alevine yakın gelince hemen yanar. Ocağa girer girmez lambalarımızı yakar ve çalıştığımız yeri görebilirdik.

Çalışmak için en iyi orizont 11 numara idi. Sıcaklık 30-35 derece idi. Dışarıdan yeteri kadar hava geliyordu. Diğer orizontlara oranla tehlike daha azdı. ana galerinin uzunluğu tahminen 3.700 metre kadardı. Bu galeriden sağa ve sola başka birçok galeriler oyulmuştu. Bunların uzunluğu 300 - 400 metre kadardı. İçeriye doğru gittikçe sıcaklık artıyor ve hava azalıyordu. Birçoklarından maden çıkarılıyordu.

Hatırlıyorum, ocağa girdiğimin dördüncü günü, iş yerinde şefimiz olan bir tutuklu, iş arkadaşım papaz ile ikimize, yan galerilerden birisinde bir iş verdi. Taş ve toprak gibi gereksiz artıkları galerinin iç kısmından girişe yakın bir çukura el arabasıyla taşımak işi. Galerinin iç tarafında sıcaklık 35-40 derece civarında idi. Havasızlık da ona göre idi. Üçüncü kez el arabasını doldururken, birden başım dönmeye ve nefes alışım ağırlaşmaya başladı. Oturdum, üzerime bir baygınlık geldi. Kendimden geçerek yere uzanmışım. Bir ara gözlerimi açtım, iş arkadaşım papazla bir genç tutuklu beni yerden kaldırmak istiyorlardı. Onların yardımı ile ayağa kalktım, beni ana galeriye getirdiler, yüzümü başımı yıkadılar. Biraz serinledim, kendime geldim. Bu olaydan sonra kendimi hiç zorlamamaya, bu ocakta mümkün olduğu kadar az çalışmaya karar verdim. Birçok tutukluların çok çalışmaktan hastalandıklarını öğrendim.

Bu ocak işlerini yönetenler, tutukluları çok çalıştırıp, çok miktarda ürün elde etmek için, türlü çarelere başvuruyorlardı. Her işin zorluk veya kolaylık derecesi dikkate alınarak, bir kişinin günlük çalışma süresinde yapabileceği iş ve eldeedebileceği ürün miktarı önceden kararlaştırılmıştı. Buna norma diyorlardı. Normayı yapanlara ufak bir ücret veriyorlardı. Tutuklunun eline para geçmiyordu. Cezaevinin kantinindeki satıcıya liste veriliyor ve çalışıp normayı gerçekleştirebilen tutuklular, listede kaydedilmiş kazançlarının karşılığında sigara, bisküvi, konserve vs. alabiliyorlardı. Tutukluları işe teşvik etmek için her hafta bir duvar gazetesi çıkarıyorlar ve buna uçak, otomobil, at, öküz ve eşek resimleri yapıyorlardı. Çok çalışıp normadan fazla ürün elde edenlerin isimlerini uçak resminin altına, normayı tamamlayanları otomobil resminin altına, normaya ulaşamayıp da yöneticileri memnun eden gayreti gösterenleri at resminin altına, normaya hiç yaklaşamayanları öküz ve eşek resimlerinin altına geçiriyorlardı. Ben ve birçok tutuklular öküz ve eşek resimlerinin altında isimlerimizi görerek hiç üzülmüyoruz, belki seviniyoruz. Buradaki tutukluların yüzde 85'i bizim gibi düşünüyor. Uçak, otomobil resimlerinin altında isimleri olanlar ise pek az idi.

Ana galeriden 10-15 metrelik yükseklikleri olan başka galerilere çıkılıyordu. Bunlara "abataj" diyorlardı. Zeminleri ana galerideki toprak ve taş gibi, gereksiz maddelerin yığılmasıyle meydana gelmiş galerilerdi bunlar. Madenin kazılmasıyla tavanları hep yükseliyordu.

Kurşun madeni ocağında yapılan işler:

a) Kurşun madeninin çok olduğu, önceden tespit edilen yerlere ikişer metrelik derinlikte delikler açılır. Sıkıştırılmış havanın tazyikiyle işleyen makinelerle (perforatörlerle) delinirdi duvarlar.

b) İşçiler ocaktan çıktıktan sonra, sivil (tutuklulardan olmayan) teknisyenler (artificier veya dinamitçiler) deliklere dinamit yerleştirir ve fitilleri ateşleyerek çıkarlar. Dinamitlerin patlamasıyle galerinin delinmiş duvarları ve tavan çatlar, ham madde (cevher) büyüklü küçüklü parçalar halinde yere yığılır.

c) Patlamadan üç saat geçtikten, ocaktaki gazlar çıktıktan sonra işçiler ocağa girerler. İlk yapılan iş, dinamit koyulan ve patlama olan yerlerdeki duvarlarda ve tavanda düşmek üzere olan parçalan düşürerek, çalışılacak yerleri tehlikesiz hale getirmektir. Bu işte çalışanların dikkatsizliği yüzünden tavanda düşmek üzere olan bazı parçalar düşürülmeden kalıyor, bunlar düşerken de altlarında kalanlar, yaralananlar, hatta ölenler oluyordu.

ç) Bu iş bittikten sonra, herkes önceden bilinen iş yerine gidiyor ve, lambası yanında, işine başlıyordu. Abatajda *(sürme odasında)* ağzı bir metre kare büyüklüğünde çukurlar [239] bulunuyordu. Patlama sonunda meydana gelen cevher yığınları el arabalarıyla bu çukurlara taşınırdı. Büyük parçalar önce çekiçle kırılırdı. Veya delme makineleriyle delikler açılıp ufalanırdı.

d) Sözü geçen çukurların *(fere'lerin)* dibinde, aşağıda, ana galeride, tahtadan kapakları vardı. Boş vagonet kapağın altına çekilir, kapak açılır kurşun madeni *(cevheri)* vagonete akıtılır ve bir kişi tarafından giriş kapısındaki korfaya doğru sürülürdü.

Ocakta iki tura olarak çalışıyorduk. Birincisi saat 06'da ocağa giriyor, saat 14'te çıkıyordu. Çıkışta, kapının yanında, büyük bir banyo vardı ; iyi bir banyo yapıyor, vücudumuza sinmiş maden tozundan, ağır kokulu terden temizleniyorduk.

Birinci tura işçileri ocaktan çıkarken, sivil fişekçiler aşağıya iniyor, dinamit koyma işini yapıyor, ocakta kendilerinden başka kimseler kalmayınca, fitillere ateş veriyorlar, patlama oluyor, yeni maden yığınları meydana geliyordu.

Saat 18'de ikinci tura ocağa giriyor, aynı surette çalışıyor, gece saat 02'de çıkıyordu. Maden ocağı işleri işte böyle devam ediyordu.

25 Mart 1954. Saat 01. Ocakta, 230 metre yerin altındayım. Altı arkadaş bir yerde çalışıyoruz. Ocaktan çıkış saati yaklaşıyor, işi bıraktık. Ben bir kenara çekilerek düşünüyorum. Eşim, evlâtlarım aklıma geliyor. Bilhassa oğlum Tekin... Onun doğum günü bugün. Bundan tam 14 yıl önce, 25 Martta, bu saatte dünyaya geldi. Bugün, bu saatte kendisini düşünmemem mümkün mü? Arkadaşlar

düşünceli olduğumu görerek yanıma geldiler. Neden düşünceli olduğumu sordular. Bu gün, 1940 senesi 25 Martta, bu saatte oğlum Tekin'in doğduğunu, 14 yaşını doldurduğunu söyledim. Hepsi "Allah bağışlasın, inşallah tezden kavuşmak nasip olur" dediler ve tatlı sözlerle gönlümü almaya çalıştılar.

İşte o vakit ve daha sonraki saatlerde, yatağımda, zihnimde şu mısraları tasarladım:

Oglım Tekin'ge

1
Bugün Mart'nıñ yirmibeşi,
Senin tuvgan künüñ, Tekin.
On dört yaşın totırasın[1].
Yakşı yaşlar, oglım Tekin!

2
Ulu Tanrı saga savlık,
Yakşı, uzun ömir bersin.
Mutlu yaşav, bollık, barlık
Hem de akıl, fikir bersin.

3
Tekin, seni körmegenım,
Hemen hemen eki sene.
Seni tüşüngende balam,
Tatlı canım örselene.

4
Tüşünemen, hayalinni
Köz aldına ketıremen,
Ken kokrekli, orta boylı,
Tosun bir cıgıt köremen.

5
Tüşünemen, boyman birge,
Aklın fikrin de öskendir.
Ta yedinci sınıftasın,
Bilgilerin köbiy gendir.

6
Tüşünemen, sen annenin
Arslanısm, tek oglısın.
Her zaman ve her bir işte
Yardımcısı, on kolisin.

7
Tüşünemen, sen Özen'nin
Tek bir dane akasısın.

Yardımınman hem sözünmen
Onın kavi arkasısın.

8
Bugün gönlün fazla coşkın,
Seni bek körgım kele.
Kucağıma alıp seni
Toya toya öpküm kele.

9
Ulu Tanrı saga savlık,
Mutlu, uzun ömür bersın !
Yakşı yaşav, bollık, barlık
Hem de akıl, fikir bersin.
25. Mart 1954. Baia Sprie Cezaevi.

Bu kurşun madeni ocağında türlü işlerde ve birçok kişilerle beraber çalıştım. Yukarıda gösterdiğim gibi, kendimi mümkün olduğu kadar hiç yormamaya gayret ettim. On bir ayda hiçbir kerre normamı yapamadım, daha doğrusu yapmak istemedim.

Burada Romanya'nın bazı ünlü kişilerini tanıdım. Romulus Dianu,"Curentul" *(Kurentul - Akım)* gazetesinde yayınlanan çok değerli yazıları ile isim yapmış olan kuvvetli bir gazeteci idi. Makalelerini devamlı surette okur, faydalanırdım. Akıcı, güzel üslûbu vardı. Sözü geçen gazetenin sahibi ve müdürü Pamfıl Şeicaru'nun *(Şeykaru'nun)* birinci iş arkadaşı idi. Kendisiyle aramızda bir yakınlık peyda oldu. Anlatış tarzı güzel, tatlı ve çekici idi. Pek çok memleketleri gezmiş, çok şeyler görmüştü. Balkan Devletleri İtilâfı işlerini ve meselelerini yakından takip etmek için, sözü geçen gazetenin temsilcisi olarak Ankara'da bir hayli zaman kalmıştı. Şöyle anlattığını şimdi de işidir gibi oluyorum : "1933 ve 1934 yıllarında birkaç kez Çankaya'da, Atatürk'ün sofrasında bulundum. O büyük adamın ölmez anısına karşı sonsuz saygım var. Misafirleri severdi. Zaten Türkler misafirperver insanlardır..."

Romenlerin yüzlerce sene Osmanlı Devletinin himayesinde kalmasının sonucunda, konuşmalarına birçok türkçe sözler girmiş ve kökleşmiştir. Bilhassa ev ve mutfak eşyaları türkçe isimleriyle söylenir. Mesela : Kazan, kapak, cam, döşeme *(Rom.duşumea)*, tavan, çarşaf, çorba, pilav *(Rom. pilaf),* sarma *(Rom. sarma, çoğ. sarmale)* vs.

Bir gün birçok tutuklular bir arada, konuşup oturuyorduk. Yemeklerden söz açıldı. Senelerce Fransa'da kalmış olan bir profesör fransız yemeklerinden bahsetti. Bir macar papaz macar mutfağına dair konuştu, macar yemekleri hakkında malûmat verdi. Bir albay söze katılarak dedi : "Bizim borşumuz ve milli aşımız olan "sarmale" kadar lezzetli, saydığınız yemeklerden hiçbiri olamaz".

Aramızda bulunan Romulus Dianu dedi :

- Şimdi sıra peder Vani'de. Türk yemeklerinden bahsetsin.

- Türk yemeklerinden bahsetmeden önce "sarmale"kelimesinin etimolojisi yapmak istiyorum. Bu aslında Türkçe bir kelimeden geliyor, sarmak masdarmdan. Sözüme devam ederek sarmak masdarının romencesini söyledim. Üzüm veya lahana yaprağının ortasına etle karışık pirinç koyarak yapılan yemeğe sarma deriz. Romenlerin bu yemeği sarmale ismini vererek Türklerden aldıklarını söyledim.

Romulus Dianu bana hak verdi ve :

- Evet, "sarmale" kelimesi romen kökenli değil, dilimize türkçeden gelmiş olacak.

Milli aşlarımız olan çibörek, köbete, tabakbörek *(tataraşı),* mantı çorbası *(kaşıkbörek)* ve kalca'dan bahsettim, açıklamalar yaptım.

Romulus Dianu her görüştüğümüzde, romen lisanına girmiş bazı sözlerin açıklamasını yapmamı rica ederdi. Bir gün ünlü bir romen şairinin bir şiirinde kullandığı "kindiye" *(Rom. chindie)* sözünün türkçe olup olmadığını sordu. Kelimenin türkçe ve aslında "ikindi" olduğunu ve güneşin batmasından iki saat önceki vakte ikindi denildiğini söyledim. Kendisine İkindi Namazından bahsettim. Bir başka görüşmemizde "cenabet" sözü hakkında açıklama yapmamı rica etti. Arapça bir kelime olup guslu gerektiren hal olduğunu söyledim. Gusul ise İslâm Dininin gerekli gösterdiği hallerde yıkanıp boy abdesti almaktır diye kelimeyi açıklamaya çalıştım. Bu münasebetle abdest hakkında da izahat verdim. Çok memnun oldu. Cenabet sözünü Oltenia bölgesinde bir köylüden işittiğini ve Romenlerde ahlâksız, terbiyesiz bir kişi hakkında kullanıldığını söyledi. Hatırlıyorum, bizde de *(Dobruca Türk- Tatarlarında), kız* çocuklar erkek çocuklara kızgınlık ve hiddet halinde "Aram cinapet!" derlerdi.

Bir gün sofrada benim yanıma oturan Romulus Dianu şöyle dedi :

- Duyduğuma göre, sen domuz etini yiyemiyormuşsun. Ben de koyun etini hiç yiyemiyorum, başkasına veriyorum. Sen de domuz etini başkasına veriyormuşsun. Bir anlaşma yapalım : Domuz eti olduğu gün sen yemeğini etiyle bana verirsin, ben de koyun eti olduğu gün ancak etini sana veririm. Ben bu anlaşmada kârlı olacağım, değil mi? diye güldü. Cevap verdim :

- İşittiğime göre bundan sonra hep koyun eti vereceklermiş. Kim daha kârlı olacak? diye ben de güldüm.

Doktor İonescu *(îonesku),* Tanıdığım iyi insanlardan biri de doktor İonesku idi. Aslen Bükreşli olsa da en çok Köstence'de kalmış, Transilvanya vapurunda doktorluk görevinde bulunmuş. Çok kezler bu vapurla İstanbul'a gitmiş, orada haftalarca kaldığı olmuş. Bana büyük yakınlık gösterdi. Tutuklular dispanserinde, bir sivil doktorun idaresinde doktorluk görevini yapıyordu. Beni dikkatle muayene etti.

- Peder, hiç korkma, sağlık durumun iyi. Fakat senin fişine böbrek hastalığı var diye kayıt ederim. İleride bu ocak işlerinden uzak kalman için

yararlı olur. Sen baş gardiyandan izin alarak hiç olmazsa haftada bir kerre buraya gel, dedi.

Dediği gibi yaptım. İkinci çalışma ayımda, sivil doktorun tasvip etmesiyle de, dispanserin yatakhanesine alındım, dört gün burada kaldım, rahatlandım. Yemekleri de iyi idi. Doktor İonesku ile çok şeyler hakkında konuştuk. Biraz türkçe biliyordu. Benden birçok romence sözlerin türkçe karşılığını sordu ve yazdı.

Profesör Nagy *(Nogi),* Nagy isminde bir macar tarihçi ile de tanıştım. Budapeşte'de üniversite ve doktora eğitimini yapmış, kültürlü bir macardı. Turancı idi. Türklerin, Macarların, Finlerin ve Bulgarların menşei hakkında temelli bilgisi vardı.

25 Ağustos 1954. Evimi, evdekileri, bilhassa bugün doğum günü olan kızım Özen'i düşünüyorum.. Dokuz yıl önce, 25 Ağustosta saat 14'te dünyaya gelmişti. Evimize sevinç, neşe getirmişti. Kıvırcık saçlarıyle hayali gözümün önünde. Kendisi için zihnimde şu mısraları tasarlıyorum :

Özen'ge

1
Bugün 25 Ağustos,
Senin tuvgan künün, Özen,
Dokuz yaşın toturasın.
Yakşı yaşlar, kızım Özen!

2
Senden uzakta bolsam da,
Gönlim uşup çete saga.
Bu ayrılık, bu hasretlik
Bugün fazlaiöte mağa.

3
Bugün gönlim fazla coşkın,
İçim fazla taşıp kaynay.
Türlü tarlık, sıkıntılar
Yüregimni fazla şaynay.

4
Eki puşuk sene önce
Bir kişkene tötüş edin,
Kıvırcık şâşli, sır közlı
Bir kişkene kızşık edin.

5
Şimdi dokız yaşındasın.
Türlengen, öskensfndfr.

Ekinci smıfnı okıp
Üçüncüge geşkensifidir.

6
İnşallah on yıllıgınnı
Bir arada kutlularmız.
Hepimiz bir yerde bolıp
Yaşaw zevkin tam alırmız.

7
Özen'şigim, bilsen seni,
Ah,... ne kadar körgim kele...
Kucağıma alıp seni
Toya toya öpkım kele...

8
Ulu Tanrı saga savhk,
Yakşı, uzun ömir bersin,
Annen, baban, abiyınmen
Birge yaşav nasib etsin.
25 Ağustos 1954. Baia Sprie Maden Ocağı cezaevi.

Bu özlemimi, kalbimin bu iniltilerini Özen'ciğime duyurabilmek imkânım olsa... Bu mısraları yazarak Özen'ciğime gönderebilsem... O da bunları seve seve okusa, babacığının kalbinin kendisi için nasıl çarptığını bilse...

İşte böyle düşünerek yatıyorum. Ümitli günleri hasretle bekliyorum...

30 Ağustos 1954. Baia Sprie maden ocağı işlerinden çıkarılan, aralarında benim de bulunduğum kırk tutukluyu hayvan vagonuna bindirdiler. Uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra 1 Eylül 1954'te Caransebeş *(Karansebeş)* şehrine geldik.

Djedidismul lui Ismail Bey Gaspıralı în Dobrogea

MELEK FETISLEAM

Sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea marchează o amplă deschidere către liberalism, reforme şi consolidare a conştiinţei naţionale pentru popoarele turcice din Rusia. Ideile novatoare de racordare a lumii musulmane la valorile Occidentului, atribuite noii burghezii tătare, au fost formulate şi promovate pe întregul teritoriu al Imperiului Ţarist. În contextul în care educaţia şi cultura reprezintă modalităţi esenţiale de afirmare identitară, aceste eforturi de înnoire atestă preocuparea elitelor intelectuale de a-şi configura profilul identitar. Astfel, „identitatea naţională poate căpăta rădăcini şi influenţă asupra politicii de masă în afara cercurilor înguste ale avangardei naţionaliste doar în condiţiile urbanizării şi alfabetizării tot mai accentuate”[1].

Mişcarea denumită „cedidcılık” – *djedidism* – „înnoire” a dat un prim impuls renaşterii naţionale a popoarelor turcice din Imperiul Ţarist, inaugurând o profundă transformare a ideologiei, a viziunii asupra educaţiei, limbii şi religiei ca factori determinanţi ai progresului unui popor. Către sfârşitul sec.XVIII, a pornit din mediul intelectual al tătarilor din Kazan o mişcare novatoare, care a vizat reformarea religiei islamice (apropierea teologiei de ştiinţe, traducerea în limba tătară a Coranului, emanciparea femeilor etc.) şi a învăţământului, prin eliberarea lui din chingile religiei, adoptarea unor metode moderne, tatarizarea manualelor şcolare etc. Această mişcare reformatoare a fost condusă din Kazan până către 1880, după care liderii ei au devenit tătarii din Crimeea. Djedidismul a fost o „mişcare mentală şi culturală cu caracer special”, „o trezire mentală”, de natură să apropie tătarii de cultura europeană, să reconstruiască societatea potrivit cerinţelor vremii[1bis]. În opinia istoricului Tasin Gemil, „*djedidismul* a fost o mişcare reformatoare originală, de sorginte tătărească”[2], care a avut un rol decisiv în afirmarea identitară a turco-musulmanilor din Rusia.

Noul iniţiator al acestui proces de modernizare prin educaţie, proces care a cuprins întreaga lume turco-musulmană din Imperiul rusesc a fost Ismail Bey Gaspıralı (1851-1914), ilustră personalitate a tătarilor din Crimeea. Modernizarea şcolii musulmane prin sincronizarea sistemului educaţional oriental cu cel occidental, răspândirea în lumea islamică a concepţiilor avansate, a noilor descoperiri ştiinţifice, precum şi elaborarea unui mijloc lingvistic accesibil tuturor popoarelor turcice din Imperiul Ţarist prin aplicarea principiului fonetic reprezintă punctele cheie ale ideologiei lui Gaspıralı.

---

[1] Irina Livezeanu, *Cultură şi naţionalism în România Mare*, Humanitas, 1998, p. 15.

[1bis] J. Walidov, *Studies in history of education and literature of the Tatars*, Oxford, 1986, p. 74-85.

[2] Tasin Gemil, *Euroislamul*, în vol. „*Moştenirea istorică a tătarilor*”, coord. T. Gemil, N. Pienaru, Bucureşti, 2010, p. 73.

Principiul *unitații de limbă, cuget şi acțiune* (Dilde, Fikirde, Amelde Birlik), formulat de marele cărturar viza unirea pentru progres a tuturor musulmanilor, *djedidismul* anunțând mişcarile de emancipare națională de mai târziu. Reforma în sistemul educațional inițiată de Ismail Bey Gaspıralı începea cu învațământul religios (*medresele*). În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, oraşul Buhara se consacrase ca un puternic centru educațional, polarizând interesul tinerilor studioşi tătari. Sistemul de învățământ religios de la Buhara prevedea studiul *Coranului* în arabă, dar explicațiile erau în persană. Potrivit academicianului Wilhelm Barthold, la Buhara studiul limbii arabe era serios concurat de cel al persanei[3]. De aceea, tinerii pregătiți acolo nu erau temeinic instruiți, studiul mecanic al textelor religioase, lipsit de explicații şi valorizări fiind chiar lipsit de eficiență. Este motivul pentru care acest sistem educațional a fost considerat perimat, anacronic, incapabil sa pregătească generații performante si înlocuit cu unul modern, cu deschidere occidentală.

Într-un material publicat în anul 1881, intitulat „Russkoe musulmanstvo", Ismail Gaspıralı anunța intenția de a înnoi *medresele*, întregul sistem de învățământ religios: „Am calculat în 1881 numărul şcolilor musulmane de pe teritoriul rus şi am aflat că sunt peste 16.000 şcoli de cartier, 214 *medrese*, iar în aceste şcoli învață aproximativ 500.000 elevi de origine turcică. În cei cinci ani de studiu, aceştia nu învață decât ritualul religios, doar textele sacre, fără să poată citi sau scrie în mod curent"[4]. În articolul „Terakki ve Maarif" (Progresul şi Educația), marele pedagog îşi exprima astfel ideile novatoare: „Omul poate dobândi adevărul şi fericirea doar prin educație, prin deschidere către lume, şcoala putând deveni farul, călăuza pe drumul cunoaşterii. Pe măsura instrucției sale, omul poate fi mai bogat, mai respectat"[5]. Pledoaria sa pentru educație şi deschidere către Occident a fost completată cu inițiativa de a demara un amplu proces de reformă a şcolilor din Crimeea, începând cu învatamântul primar (după modelul european), continuând cu celelalte etape. Noile şcoli denumite „usûl-u cedid" – noua metodă – în opoziție cu „usûl-u kadim" (vechea metodă) se întemeiau pe principii moderne de studiu, urmărind principiul fonetic de învațare a limbii („usûl-u savtiye") prin aplicații practice pe texte la prima vedere. Prima şcoala „usûl-u cedid" s-a deschis în anul 1884, la Bahcesaray, în cartierul Kaymaz Aga, grație demersului lui Ismail Bey Gaspıralı. Şcoala pilot număra 12 elevi din învațământul primar, iar materialul didactic „Hoca-i Sübyan" fusese conceput chiar de marele pedagog. Era un instrument didactic proiectat pe patru ani de studiu, incluzând studiul limbii arabe, apoi cel al limbii turce vorbite şi numeroase texte suport special gândite de Gaspıralı (scurte narațiuni, snoave, poezii)[6].

Reforma învățământului propusă de Ismail Bey Gaspıralı avea în vedere laicizarea sistemului educațional, diversificarea curriculum-ului cu obiecte de studiu noi (geometrie, limba turcă, istoria universală, matematica, educația sanitară etc.). Principiile didactice ale şcolilor „usûl-u cedid" aveau în vedere, printre altele

[3] Wilhelm Barthold, *Turkestan v epolu mongolsko nasestviya*, Moskova, 1963, p. 112.

[4] E.J. Lazzerini, *Ismail Bey Gasprinsky and Muslim Modernism in Russia, 1878-1914*, Washington, 1973, p. 28.

[5] Cafer Seydahmet Kırımer, *Ismail Bey*, Istanbul, 1997, p. 105.

[6] *Ibidem*, p. 106.

susținerea unor probe de evaluare la finalul unui ciclu de studiu şi, probabil, aspectul cel mai relevant, emaniciparea fetelor musulmane prin facilitarea accesului acestora la studiu[7].

Renaşterea europeană, accesul la valorile umane perene se resimțeau şi în acest spațiu grație viziunii marelui cărturar. În şcoala-pilot, procesul instructiv-educativ s-a realizat într-un timp record: 45 zile, interval în care elevii dobândeau competențele necesare lecturii şi comprehensiunii unui text la prima vedere. Educația şi cultura pot fi astfel instrumente de construire a identității, dupa cum considerase Irina Livezeanu: „caracterul fundamental al educației şi al gradului de instrucție pentru formarea națiunilor şi a naționalismului a fost pertinent argumentat de şcoala modernistă a cercetărilor naționalismului”[8].

Vestea deschiderii unei şcoli performante la Bahcesaray s-a răspândit cu repeziciune printre musulmanii din Imperiul Țarist, iar numărul elevilor înscrişi a sporit considerabil. Implementarea noului sistem educativ a durat 5-6 ani, interval în care eforturile considerabile ale lui Ismail Bey Gaspıralı au dat roade. În anul 1887 s-a deschis o a doua şcoală „usûl-u cedid”, având ca institutor pe inimosul Bekir Emektar[9]. Împreună cu Gaspıralı, acesta a promovat noile principii didactice în numeroase oraşe din Imperiul Țarist, precum Baku, Nijnij Novgorod, Samarkand ş.a.

În preajma anului 1904 pe intreg teritoriul rus numarul scolilor „usûl-u cedid” ajunsese la 5.000, dintre care amintim: la Taşkent prima scoala luase ființă in 1901[10], pentru ca in 1914 numărul acestora să ajungă la 100, iar în Turkmenistan, în perioada 1910-1915 să funcționeze peste 80 de astfel de şcoli performante[11].

Un rol extrem de important în promovarea mişcării *djedidiste* l-a avut publicația bilingvă turco-rusă, „Tercüman / Perevotcik” – „Interpretul” (1883-1916), tipărită cu perseverență timp de peste două decenii, sub atenta îndrumare a lui Ismail Bey Gaspıralı. Această revistă a promovat în paginile sale necesitatea înnoirii sistemului educațional prin adaptarea programei şcolare europene din acel timp la cultura islamică, rămasă în afara progresului. Gânditorii reformişti tătari legau Islamul de ideile liberalismului individual, plasând pe primul loc libertatea de gândire[12]. Ismail Gaspıralı a îndrumat şi alte publicații, precum „Tonguç”, „Şafak”, „Kamer”, „Ay”, „Yıldız”, „Güneş”, prin intermediul cărora şi-a exprimat viziunea, ideologia novatoare. Dintre ideile sale, le putem desprinde pe cele mai relevante: promovarea în lumea islamică a celor mai noi concepții ştiințifice (cărturarul chiar motivează atitudinea sa prin limitarea cunoaşterii tinerilor musulmani, necunoscători ai teoriilor lui Kepler sau Newton), adaptarea procesului instructiv-educativ la noile norme europene (şcolile „usûl-u cedid” – noua cale în educație), inițierea unui demers lingvistic care să permită transformarea limbii

---

[7] Nadir Devlet, *Ismail Bey Gaspıralı*, Ankara, 1988, p. 60.
[8] Irina Livezeanu, *op. cit*., p. 28.
[9] Nadir Devlet, *op. cit*., p. 62.
[10] Nadir Devlet, *Rusya Turklerinin Milli Muccadele Tarihi (1905-1917)*, Ankara, 1985, p. 38.
[11] Nadir Devlet, *op. cit*, p.39.
[12] Tasin Gemil, *op. cit*, p. 72.

turco-osmane într-o variantă clară şi accesibilă tuturor. Intenția marelui cărturar era să simplifice turco-osmana din acea vreme, astfel încât în toate şcolile „usûl-u cedid" lecțiile să se desfăşoare în aceeaşi limbă, fie că aceste instituții de învățământ erau în Crimeea sau în bazinul Volgăi, fie că ele erau în Caucaz sau în Asia Centrală[13]. Cea mai de preț realizare a *djedidismului* a fost, fără îndoială, conştientizarea unității lingvistice, religioase a tuturor popoarelor turcice din marele Imperiu Rus[14]. În publicația „Tercüman" se lansase sloganul, „Dilde, Fikirde, Amelde Birlik" (Unire în limbă, cuget şi acțiune), care a impulsionat sentimentul identității naționale şi a mobilizat întreaga lume turcică. Intenția mărturisită a lui Gaspıralı era dovedirea superiorității lumii islamice în Imperiu. Pentru îndeplinirea acestui deziderat, a demarat o amplă înnoire în limba turcă osmană, încercand limitarea cuvintelor provenite din arabă si persană[15], luând în considerare particularitățile lingvistice regionale. Amploarea mişcării inițiate de Gaspıralı s-a resimțit în tot spațiul turcofon, intelectuali de prim rang, mai cu seamă din bazinul Volgăi şi din Caucaz (îndeosebi Azerbaidjan), alăturându-se eforturilor acestuia de reformare.De exemplu, într-un raport întocmit de guvernatorul Turkmenistanului, Samsonov către Ministrul Rus al Culturii, Schwartz, în 1909 se precizează următoarele :

„Intelectuali de prim rang din Crimeea sau din bazinul Volgăi au înțeles importanța instrucției in limba maternă şi o promovează acum în noile şcoli pe care ei le numesc usûl-u cedid şi unde reuşesc sa învețe mai multe decat in medrese, noțiuni noi de geografie, aritmetică. Prin aceste şcoli ei îşi fac o intensă propagandă"[16]. Samsonov chiar considera că în aceste şcoli se promovează intens naționalismul, iar în finalul amintitului raport precizează: "În măsura în care există aceste şcoli, ele vor avea în vedere nu numai Pan-islamismul, ci mai mult chiar, Pan-turcismul sau chiar Pan-asiatismul"[17]. Stăpânirea rusă nu a dat crezare acestor suspiciuni, dar impulsul mişcărilor de emancipare națională se configurase deja în acest context educațional.

Din 23 aprilie 1883, de când a început să apară la Bahcesaray, publicația „Tercüman" a devenit cunoscută şi apreciată în întreaga lume turcică. De exemplu, în Dobrogea erau trimise circa 40-50 exemplare, care erau citite în colectiv (datorită analfabetismului) de foarte multe persoane[18].

Cel mai de seamă reprezentant al djedidismului dobrogean a fost Mehmet Niyazi (1878-1931), poet, ziarist şi pedagog de aleasă valoare. Mehmet Niyazi a afirmat în scrierile şi în poeziile sale idealul național al tătarilor. Ințiator al activitații culturale în acest spațiu, distins profesor al „Seminarului Musulman" din Medgidia, Mehmet Niyazi a susținut activitatea „Junilor Turci" din Dobrogea. Activitatea publicistică şi literară începe la tătarii dobrogeni la

---

[13] *Ibidem.*

[14] Hakan Kımlı, *Kırım Tatarlarında Millı Kimlik ve Milli Hareketler*, Ankara, 1996, p. 39.

[15] *Ibidem*, p. 45.

[16] Hayit Baymirza, *Turkestan zwischen Russland und China*, Amsterdam, 1971, p. 189.

[17] Hayit Baymirza, *op. cit.*, p. 190.

[18] Müstecip Ulküsal, *Dobruca ve Turkler*, Ankara, 1966, p. 189.

sfârşitul secolului al XIX-lea, ca urmare a răspândirii ideilor djedidiste şi cu sprijinul „Junilor turci"[19].

În spiritul novator al *djedidismului*, şi în Dobrogea s-a consolidat un sistem educaţional în limba maternă, o bogată viaţă cultural-artistică, care să pună în valoare identitatea naţională a locuitorilor turco-tătari. Înnoirea aparatului instructiv-didactic turcesc a fost inspirată, susţinută apoi şi de reformele profunde iniţiate în Turcia de către Mustafa Kemal Atatürk.

Învăţământul în limba maternă în Dobrogea se organizase pe trei nivele: şcoli primare („Mekteb-i sübyan"), gimnazii („Rüştiye") şi şcoli medii seminariale („Medrese"). Numeroase şcoli funcţionale rămăseseră de pe urma administraţiei otomane (la Hârşova, Mangalia, Constanţa, Isaccea, Medgidia ş.a.). După 1878, sistemul educativ din Dobrogea a fost organizat în concordanţă cu legislaţia românească. Ciclul primar era obligatoriu şi gratuit, şcoala aflându-se, adesea, chiar în curtea geamiei. Gimnaziul era structurat pe trei ani de studiu, curriculum-ul incluzând ca materii studiul *Coranului*, limba arabă, persana, istoria Imperiului Otoman, pedagogia, morala, matematica, muzica, geografia, desenul etc[20]. Mulţi intelectuali din Turcia, membri ai mişcării Junilor Turci, refugiaţi în Dobrogea, au fost profesori la gimnaziile din Constanţa, Medgidia şi Tulcea. Un rol deosebit în susţinerea actului educativ în Dobrogea l-a avut Seminarul Musulman, cu locaţia iniţală în Babadag, ulterior stabilită la Medgidia (1901). Cursurile acestei prestigioase unităţi de învăţământ aveau ca finalitate pregătirea deserventilor cultului musulman şi a cadrelor didactice (învăţători, profesori) pentru şcolile de limbă turco-tătară. Un amplu program de reorganizare a instituţiei a fost demarat la iniţiativa lui Spiru Haret, Ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice. Astfel, durata studiilor a fost fixată la opt ani, examenul de absolvire urmând să fie susţinut în faţa unei comisii speciale. Eforturile autorităţilor de a moderniza sistemul de educaţie practicat la „Seminarul" de la Medgidia au fost înlesnite de reformele lui Kemal Atatürk (adoptarea alfabetului latin, a principiului fonetic, laicizarea învăţământului şi a culturii, deschiderea către progresul şi civilizaţia occidentală). În cadrul Seminarului Musulman au fost încadraţi şi profesori români de cultură generală care, prin talent şi dăruire au ridicat nivelul pregătirii tinerilor musulmani (Al. Alecu, C. Arsenescu, Andrei Avram, M. Dragomirescu, Gh. Popescu Ciocănel, Ion Anghel ş.a). Mari dascăli şi-au adus contribuţia la sporirea prestigiului acestei instituţii, dintre care îi amintim pe Mehmet Niyazi, Sadâc Bacâ, Abdulla Abdulatif, Hafuz Ali Geafer, Sabri Refi, Mehmed Gafar Vahid, Ibraim Ethem (Themo) ş.a. Curriculum-ul Seminarului Musulman a fost mereu adaptat cerinţelor vremii, astfel încât studiul limbilor străine (franceza, germana, engleza), al disciplinelor noi precum chimia, astronomia, metodica, didactica sau istoria pedagogiei au completat fericit nivelul de instrucţie al tinerilor musulmani.

[19] Vezi Tahsin Gemil, *Asociaţia din România a „Junilor turci",* în Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol" din Iaşi, vol. VII (1970), p. 173-195; Mehmet Ali Ekrem, *Din istoria turcilor dobrogeni*, Bucureşti, 1994, p. 146.

[20] Mehmet Ali Ekrem, *op. cit.,* p. 147.

De numele profesorului Mehmet Niyazi se leagă activitatea publicistică, culturală din Dobrogea. *Djedidismul* promovat de Ismail Gaspıralı se resimțea şi în acest spațiu grație publicațiilor (cea mai importantă fiind „Tercüman” – „Translatorul”) citite cu mult interes de către intelectualii turco-tătari[21].

Prima organizație culturală turco-tătară din Dobrogea a fost înființată în anul 1901, purtând numele, „Dobruca Tamim-i Maarif Cemiyeti” (Societatea pentru răspândirea educației în Dobrogea), cu sediul în Constanța, având filiale în orașele Medgidia şi Hârşova. Organizația, inițiată de Mehmet Niyazi, avea ca obiective: editarea de ziare şi cărți, susținerea unor conferințe pe teme culturale şi științifice, pentru sprijinirea şi îndrumarea tinerilor[22]. Organul de presă al acestei asociații culturale s-a numit „Dobruca Sadası” – „Glasul Dobrogei”.

În anul 1911 a luat ființă o a doua organizație culturală, tot la inițiativa poetului Mehmet Niyazi, numită „Asociația Absolvenților Seminarului Musulman”, care îşi propusese să desfăşoare o intensă activitate de popularizare, inițiere în educație a conaționalilor cu sprijinul absolvenților de Seminar.

O intensă activitate culturală s-a desfăşurat şi în spațiul rural de către „Asociația pentru Educație din Tătaru” („Azaplar Maarif Cemiyeti”) sau „Asociația culturală Tonguç” din Tătaru, toate inițiate de Müstecip Hacı Fazâl în colaborare cu Hakkı Hafız Veli[23]. Prima asociație a luat ființă în 1916, iar cea de-a doua în 1925, având ca obiectiv susținerea unor conferințe în mijlocul sătenilor, organizarea seratelor literare şi reprezentații artistice. Asociația dispunea şi de o mica bibliotecă ce cuprindea volume în limbile turcă şi română.

Activitatea publicistică în Dobrogea a fost bogată, primele apariții fiind legate de activitatea Junilor Turci: ziarele „Hareket”, „Sadakat”, „Milliyet”, fiind editate de Comitetul director al acestei mişcări. Primul ziar în limba turcă „Dobruca Gazetesi” (1 septembrie 1888 – 1 aprilie 1894) avea pagini şi în limba română, tipărit din inițiativa guvernului român.

În anul 1914 apare ziarul „Işık” – „Lumina” din inițiativa poetului Mehmet Niyazi, ziar publicat la prima tipografie cu caractere arabe din Medgidia, denumită tot „Işık”[24]. În cei doi ani de apariție, publicația şi-a propus, sugestiv, luminarea poporului, emanciparea acestuia prin cultură şi educație. Considerând că educația trebuie stimulată prin numeroase publicații, Mehmet Niyazi a inițiat şi o revistă lunară intitulată „Mektep ve Aile”[25] (Şcoala şi Familia), pregătind astfel terenul fertil al idealiştilor de mai târziu (avem în vedere pe inițiatorii publicației „Emel” – „Ideal”).

Publicația „Emel Mecmuasi” a ținut trează conştiința tătarilor timp de un deceniu, primul număr apărut la 1 ianuarie 1930 reprezenta inițiativa unor tineri, în frunte cu Mustecip Hacı Fazıl. Având un pronunțat caracter național, revista a promovat cultura, istoria tătarilor, folclorul autohton, însuflețind mişcarea națională tătară din România, propunându-şi să continue „Procesul Crimeii”[26]. În paginile revistei „Emel” se întâlnesc lucrări ale unor tineri creatori (inspirate din istoria

[21] Müstecip Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, p. 189.
[22] Mehmet Ali Ekrem, *op. cit*., p. 155.
[23] Müstecip Ülküsal, *op. cit*., p. 165.
[24] La tipografia „Işık” a fost tipărit şi primul manual pentru şcolile primare în limba maternă.
[25] Mehmet Ali Ekrem, *op. cit*., p. 49.
[26] Müstecip Ulküsal, *Kırım*, Istanbul, 1980, p. 274.

tătarilor şi folclorul acestora – mărturie a moştenirii culturale comune), în majoritatea lor foşti elevi ai poetului Mehmet Niyazi (Necip Hacı Fazıl, Ismail Ziyaeddin, Mehmet Halim Vani ş.a.).

În concluzie, putem afirma că *Djedidismul* promovat de Ismail Gaspıralı a declanşat înnoirea viziunii, cu accent pe afirmarea identitară nu numai a tătarilor, ci şi a tuturor celor care făceau parte din lumea turco-musulmană aflată în stăpânirea Rusiei ţariste. Reevaluarea sistemului educaţional prin adoptarea unor mijloace didactice performante, lărgirea curriculei şcolare, deschiderea către modernismul occidental a creat o puternică elită intelectuală care, câţiva ani mai târziu, în 1917, va lupta pentru independenţa Crimeii. Afirmarea identitară a tătarilor din Crimeea nu ar fi putut rămâne fără ecou în rândul tătarilor din Dobrogea, astfel încât *djedidismul* coroboreaza eforturile intelectualilor de a legitima prin educaţie şi prin cultură constituirea unei naţiuni autonome.

Mişcarea a produs efecte profunde şi de durată, cultivând necesitatea progresului, a informării pentru pregătirea elitelor intelectuale care vor avea un rol major în organizarea mişcărilor naţionale de mai târziu.

Le Djedidisme du Ismail Bey Gaspıralı en Dobroudja

Résumé

Vers la fin du XIXème siècle et le début du XXème siècle, le mouvement appelé "cedidcilik" (la nouvelle voie dans l'enseignement) a donné un premier impulse à la consolidation de la conscience nationale chez les tatars criméens. Notre recherche va démontrer le role décisif de l'éducation, de la culture pour l'affirmation identitaire d'un peuple, en ce cas chez les tatars de Crimée, puis en correlation avec les tatars de Dobroudja. Le djedidisme a été un movement originalement réformateur d'origine tatare et l'initiateur de ce procès d 'anvergure a été Ismail Gaspıralı,grand penseur, pedagogue, personnalité illustre de Crimée.

Le *djedidisme* promu par Ismail Gaspıralı a déclenché un courant de renouvellement dans le mental individuel et collectif non seulement des tatars, mais aussi de tous ceux qui faisaient partie du monde turco-musulman qui était en possession de la Russie tzariste. Le renouvellement du système éducatif par moyens performants, l'élargissement du curriculum scolaire et l'ouverture vers le modernisme occidental ont créé une forte élite intellectuelle qui, quelques années plus tard, luttera pour l'indépendance de la Crimée.

Dans l'esprit innovateur du *djedidisme* aussi en Dobroudja, on a renforcé un système éducatif dans la langue maternelle, une riche vie culturelle-artistique qui mette en valeur l'identité nationale des habitants turco-tatars. Le renouvellement de l'appareil instructif-didactique en langue turque a été inspiré et soutenu surtout par les réformes initiées en Turquie par Mustafa Kemal Atatürk.

L'activité concernant les publications et l'activité culturelle de Dobroudja sont liées au nom du professeur Mehmet Niyazi. Le *djedidisme* soutenu par Ismail Gaspıralı se ressentait également dans cet espace grâce aux publications (la plus importante était « Tercuman » – L'Interprète) lues avec beaucoup d'intérêt par les intellectuels turco-tatars.

OGLINZILE TRECUTULUI – MEMORIA ŞI IMAGINEA CELUILALT

MIRRORS OF THE PAST – MEMORY AND IMAGE OF THE OTHER

Imaginea tătarilor în conştiinţa românească din secolele XV-XIX

CĂLIN FELEZEU

În paginile istoriografiei româneşti, de-a lungul a mai bine de 400 de ani, s-a conturat treptat o imagine tot mai bine reliefată a tătarului. Atenţia sporită acordată acestuia a evoluat gradual, de la epoca primelor contacte până târziu, în sec al XIX-lea, când tătarul devine o prezenţă exotică în paginile jurnalelor şi ziarelor vremii.

Cronicile româneşti din sec al XV-lea au înregistrat, în primul rând, condiţiile în care, în decenille III si IV, ale veacului, din HANATUL HOARDEI DE AUR s-a desprins şi constituit o nouă formaţiune cu implicaţii majore în zonă, HANATUL CRIMEEI. Ca şi în istoriografia europeană evenimentul are o mare valoare asupra contemporanilor marcând profund imaginea românilor despre tătari şi prezenţa acestora ca forţă de şoc alături de Imperiul Otoman. Cucerirea Constantinopolului, în 1453, apropierea tot mai ameninţătoare a Imperiului Otoman de gurile Dunării, a demonstrat iminenţa unor ciocniri directe, care puneau sub semnul îndoielii soarta Ţărilor Române. Din atari motive, tătarii ca avangardă a expansiunii otomane apar tot mai des în scrierile româneşti, mai ales după ce în 1456 Moldova acceptă plata tributului faţă de Înalta Poartă interpretat în epocă ca o cumpărare a păcii. Epoca glorioasă a lui Ştefan cel Mare caracterizată prin numeroase victorii atât asupra tătarilor cât şi a otomanilor, propune o anumită imagine a tătarilor, caracterizată printr-o relativă obiectivitate faţă de ameninţarea tătară şi otomană, care încă nu are proporţiile unei calamităţi. Trebuie făcută totuşi o anumită remarcă, devenită în timp caracteristică, pentru scrisul istoric românesc, anume prezentarea imaginii tătarilor în antiteză cu imaginea otomanilor. De cele mai multe ori tătarul este zugrăvit în culori mult mai sumbre, date fiind desele incursiuni de pradă ale acestora în tot spaţiul românesc, până târziu în 1717. În asemenea condiţii imaginea tătarului variază în funcţie de epoca la care se raportează cronistica vremii şi, nu în ultimul rând, de gradul de independenţă sau autonomie a Ţărilor Române. Pentru istoriografia perioadei lui Ştefan cel Mare, ca urmare a politicii anti-otomane a domnitorului, avem o imagine relativ obiectivă care se fundamentează ideologic pe solidaritatea cu Republica Creştină. Avem o imagine aproximativ egală a turcului şi a tătarului, imagine care transmite o atitudine de opoziţie, manifestată din perspectiva credinţei, în primul rând.

Abia în secolul următor, sub dubla ameninţare a Imperiului Otoman, în plină expansiune, şi a Reformei, cronicarii înregistrează pericolul otoman la dimensiunile unei calamităţi, iar raidurile tătăreşti ca o adevărată fatalitate şi pedeapsă a divinităţii pentru păcatele oamenilor.

Pericolul otoman conjugat cu cel tătar este resimțit, atât la nivelul structurilor ortodoxe, cât şi al suveranității statului prin, amenințarea cuceririi resimțită până la valoarea unui veritabil şoc, amplificat în urma campaniei din 1538 a lui Soliman cel Mare, când principatele s-au aflat la un pas de a fi transformate în provincii otomane. De remarcat este faptul că în momentele de cumpănă ale secolului al XVI-lea, fie că a fost vorba de 1538, fie că a fost vorba de 1595, marile expediții otomane au fost, sau au avut ca preludiu, incursiuni devastatoare ale tătarilor. Această realitate istorică a grevat foarte mult pe creionarea unei imagini extrem de nefavorabile a tătarului privit cel mai adesea ca instrument al presiunii şi al pedepsei sultanului otoman.

De la mijlocul sec. al XVI-lea, în condițiile instaurării dominației otomane, dependența Țărilor Române față de sistemul politic Otoman se accentuează, amestecul Porții în politica internă a principatelor devine tot mai frecvent, anulând treptat libertățile țărilor, prerogativele domniei, stabilind succesiunea la domnie şi obligațiile, cu tendința de creştere față de Înalta Poartă. Noul statut politic al Țărilor Române se reflectă în imaginea fixată Imperiului Otoman, dar şi a marelu său vasal HANATUL CRÂMLEAN, de cronistica sececolului al XVI-lea, puternic marcată de spectrul pericolului otoman trăsătura generală şi definitorie a imaginii asupra turcului şi tătarului fiind spaima şi groaza, ceea ce reflectă o anume atitudine a mentalului românesc cu conotații divine. Prin urmare turcul şi tătarul sunt instrumentele pedepsei divine evaluate la dimensiuni înfricoşătoare, adeseori exagerate ce vădesc un sentiment de gravitate în fața unei primejdii tot mai mult caracterizată ca o fatalitate.

Pentru moment, imaginea se estompează, mai ales în cronistica oficială a lui Mihai Viteazul, sau în cele inspirate de aceasta, în condițiile relansării ofensivei europene împotriva otomanilor şi a integrării luptei româneşti pentru independență, efortului creştinătății europene prin „fapta lui Mihai". Posibilitatea ieşirii din sistemul politic otoman, coroborată cu cele două victorii împotriva tătarilor, prompt înregistrate de istoriografia vremii atenuează imaginea fatalistă în favoarea unei atitudini vădit antiotomane şi antitătare, ce accentuează aspectele negative ale unor lumi străine de realitățile româneşti, respinse ca atare de cronicari, în opoziție cu spiritualitatea şi interesele româneşti.

Spunem pentru moment, deoarece această imagine se corectează relativ repede, după încheierea păcii cu Poarta şi primirea de către Mihai a steagului de Domnie, reamintind forța puterii otomane şi a aliatului său tătar, cei mai puternici din zonă, care domină cu un fatalism implacabil lumea creştină.

Stabilizarea puterii otomane în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în timpul dinastiei marilor viziri Küprüli, şi echilibrarea raportului de forțe pe continent, după războiul de 30 de ani, îndepărtează pentru moment, posibilitatea recuceririi independeței Țărilor Române. Dacă imaginea Imperiului Otoman se îmbogăţeşte treptat, pe măsuă ce se înmulțesc informațiile despre turci, conturate atât în sfera politicului cât şi în sfera civilizației otomane, nu acelaşi lucru se poate spune despre imaginea tătarilor. Şi în acest secol se prelungeşte o mai veche atitudine a mentalității româneşti vis-a-vis de tătari, atitudine de spaimă şi chiar pesimism față de o forță a căror incursiuni creează în continuare panică. De

asemenea, în comparație cu imaginea otomană, care este până la urmă acceptată, imaginea asupra tătarilor este una de respingere categorică, respingere motivată de desele incursiuni sau de unele momente dramatice, ca cel al distrugerii armatei princiare transilvane, în 1657-1658, de către oastea tătară şi, de lungii ani de robie tătărască a unei părți însemnate a nobilimii ardelene.

Această atitudine sensibil diferită a tătarilor, comparativ cu otomanii, se creionează începând cu Grigore Ureche, notele critice formulate de către cronicarul umanist la adresa tătarilor înmulțindu-se în scrierile lui Miron şi Nicolae Costin care, din punct de vedere istoriografic, lărgesc sfera interesului față de tătari, potrivit concepției istorice umaniste, încercând să descifreze şi să explice de ce anume există o imagine atât de negativă față de tătari care invadaseră atât de des spațiul românesc.

Secolul al XVII-lea înregistrează sub impresia unor mari evenimente europene, dominate de eşecul otoman în fața Vienei şi primele semne ale declinului otoman, respectiv semnele unei eclipse din punctul de vedere al incursiunilor tătare în spațiul românesc. Înfrângerea otomanilor din 1683 deschide procesul decăderii turceşti, militare în primul rând şi, prin urmare o diminuare a rolului pe care oastea tătară îl avea ca avangardă a armatelor imperiale. Prin urmare spațiul românesc, chiar dacă înregistrează o înăsprire a dominației otomane, din punctul de vedere al tătarilor, nu mai resimte cu acuitate acea presiune care i-au făcut pe aceştia atât de temuți. Domnitorii din Țara Românească şi Moldova devin în secolul al XVII-lea exponenți ai puterii otomane, slujind politica de echilibru a imperiului, mai ales în relațiile cu habsburgii. Din acest punct de vedere ei sunt puşi la adăpost de eventualitatea unor incursiuni tătăreşti, ceea ce face ca prezența tătarilor în conştiința românească să nu mai fie atât de resimțită. Atunci când sunt prezentați tătarii, sunt puşi pe acelaşi loc cu turcii, imaginea amândurora fiind una de acceptare, fără acele note de fatalism din perioadele anterioare.

Imaginea turcului şi a tătarului va căpăta conotații noi începând cu secolul al XVIII-lea, când evident după pacea din 1699, otomanii şi tătarii sunt într-o cădere accentuată. Imaginea celor doi se scrie acum la alte dimensiuni, în concordanță cu spiritul istoriografic şi pulsul politic european. Campionul incontestabil al acestei noi abordări este, fără îndoială, Dimitrie Cantemir care prin a sa istorie a Imperiului Otoman impune o nouă abordare a imaginii față de turci şi tătari, imagine ce va fi percepută şi adoptată de lumea europeană. Prin această operă savantul domnitor se integrează unei mentalități româneşti ce se vrea de nivel european, mentalitate care percepe problematica otomană şi tătară din perspectiva câştigării independenței.

Evident imaginea celor doi redutabili adversari ai românilor, este mult mai amplă şi complexă, Dimitrie Cantemir încercând să reconstruiască resorturile interne ale unui mecanism politic, abordat destul de simplist, până la el. Este rodul unei formații intelectuale bogate, de nivel european, în care sursele otomane, tătare şi iraniene ocupă o pondere însemnată. Depăşind reconstituirea faptică şi evenimențială, Cantemir se apropie cel mai mult de ceea ce numim noi azi istoria civilizației atât în ISTORIE cât şi în SISTEMA RELIGIEI. Cantemir reconstituie un alt tip de civilizație, cea islamică, căreia îi sunt raportați în egală măsură atât

turcii cât şi tătarii. Prin urmare, avem de a face cu o viziune unitară, totalizatoare, mai corect spus, cu o viziune strict din perspectiva românească.

Cariera ştiinţifică a noii imagini consacrate turcului şi tătarului, sub semnul posibilei decăderi şi destrămări, inaugurată de Cantemir, primeşte o consacrare în epoca luminilor, când istoriografia naţionalistă reia problematica dintr-o perspectivă naţională şi pronunţat politică. Acuitatea problemei orientale, dar mai ales cristalizarea unei solidarităţi naţionale moderne angajează istoriografia românească în domeniul istoriei orientale, în măsura în care imaginea despre turci şi tătari face inteligibil modelul naţional elaborat de iluminism. Interesul pentru turci şi tătari este explicabil o dată pentru că este legat de reconstituirea istoriei naţionale şi, în al doilea rând, de necesitatea fundamentării ideologice şi ştiinţifice a programului politic boieresc antiotoman şi antifanariot de emancipare naţională. În mod firesc, modelul de istorie naţională pentru iluminişti este HRONICUL cantemirian şi nu lucrările consacrate otomanilor, dată fiind opţiunea istoriografiei secolului al XVIII-lea pentru integrarea modelului românesc în sinteza culturală europeană, prin detaşarea şi respingerea celui oriental. Deşi bogată şi densă, imaginea istoriografiei iluministe despre turci şi tătari nu este unitară şi omogenă, fiind serios marcată de problematica naţională. Ea prelungeşte reminişcenţe ale vechii imagini medievale, inclusiv opoziţie de ordin confesional, căreia îi sunt asociate fundamentări naţionale şi politice, greu de refuzat. Evident ea nu este nici obiectivă pentru că, în esenţă, istoria iluministă în chestiunea care ne interesează, se întemeiază pe poziţia ireductibilă a două lumi, a două civilizaţii, a două structuri diferite, care pledează în final pentru o integrare a lumii româneşti în Europa luminilor. Argumentele la care apelează istoricii iluminişti se diversifică mult, concentrându-se asupra civilizaţiei, culturii, religiei, marile teme ale epocii ce colaborează la cristalizarea unei imagini în care se regăsesc motive mai vechi: păgânism, cruzime, lăcomie, spoliere, decadenţa moravurilor alături de altele moderne: lipsa de civilizaţie, dezorganizarea, haosul intern şi, în general, înapoierea în raport cu stalele europene.

Romantismul adânceşte viziunea naţională şi implicit opoziţia faţă de lumea turco-tătară considerată ca străină fiinţei naţionale româneşti. Mentalitatea epocii puternic marcată de fenomenul naţional de după momentul Tudor Vladimirescu, este dominată de ideea independenţei şi unităţii naţionale. Istoriografia romantică pledează prin toate manifestările ei pentru programul naţional al emancipării. Imaginea epocii despre turci şi tătari este marcată astfel de o viziune politico-naţională, care alimentează opoziţia românilor faţă de lumea turco-tătară, de interesul pentru evul mediu, ce se originează în concepţia istorică romantică pentru a glorifica faptele şi eroii exemplari ai lumii medievale româneşti, în antiteză cu lumea turco-tătară.

Interesul pentru turco-tătari descinde dintr-o predilecţie livrească, specifică Romantismului, pentru spaţiile şi lumile exotice în care tinde să se antreneze spiritul european. Chiar dacă motivele interesului exotic pentru lumea Orientului nu coincid cu cele europene, totuşi şi la nivelul culturii româneşti motivul oriental al turcului şi al tătarului începe să fie prezent într-o istorie romanţată sau literatură istorizantă.

Imaginea romantismului apare astfel destul de contradictorie oscilând între respingere şi admiraţie pentru lumea Orientului prezentată complex de la aspectele economice şi până la viaţa cotidiană.

Drumul parcurs de această imagine a turcului şi a tătarului, de-a lungul a mai multor secole, interferează atitudini mentale diferite de la uimire, spaimă şi acomodare la o prezentare sistemică în pas cu lumea. Imaginea celuilalt, a turcului şi a tătarului este o realitate pe care istoriografia românească nu o poate ocoli, ea fiind rodul unei experienţe politice şi, nu în ultimă instanţă, a unei convieţuiri.

Cele prezentate de noi până acum au încercat să reliefeze o imagine să-i spunem cultă asupra turcului şi a tătarului în literatura istorică românească. Există şi un alt fel de model de abordare al acestei imagini, model ce vine dinspre lumea rurală. Motivaţiile sunt multiple şi ele se regăsesc practic în toată literatura populară. Dată fiind vastitatea tematicii, nu ne vom referi decât la un episod, ce reflectă din plin imaginea asupra tătarului în accepţiunea populară. Episodul la care ne raportăm este legat de ultima incursiune tătară ce a avut loc în 1717, în părţile Maramureşului şi Sătmarului. A fost un an extrem de dur pentru locuitorii din nord vestul Transilvaniei de pe urma incursiunii oştilor tătărăşti şi ale domnitorului moldovean Mihai Racoviţă. Domnitorul moldovean speriat de ocuparea Iaşului de către habsburgi cere ajutorul tătarilor cu care eliberează capitala Moldovei şi cu care, drept represalii, recurge pentru atacul habsburgic, la o incursiune de pradă în nord – vestul Transilvaniei. Episodul ultimei incursiuni tătare în Transilvania a lăsat urme adânci, neşterse în conştiinţa locuitorilor din nord vestul ţării. Tradiţia orală a zonei îi aseamănă pe tătari cu hunii considerându-i cei mai fioroşi dintre războinici. În mai multe sate din Maramureş şi Sătmar se pastrează încă foarte vie amintirea acestei invazii, iar tradiţia spune că în 1717, Duminica Paştilor a căzut pe 1 mai, ziua în care cetele tătărăşti au atacat satele şi incendiat bisericile. Datorită acestui fapt şi astăzi se spune că nu este bine ca ziua de Paşti să cadă pe 1 mai pentru că aceasta este o zi fatidică. În satele din jurul oraşului Satu Mare, legat de evenimentele din 1717, se păstrează încă obiceiul "fuga cu păştile". După ce preotul sfinţeşte coşurile cu bucatele pascale credincioşii o iau la goană spre casă. Acel obicei, cu un vădit caracter de exorcizarea răului, este inspirat de atacul tătarilor din ziua de Paşti. În lucrarea sa de referinţă Cercetări Folclorice în Ţara Oaşului, marele etnolog român Ioan Muşlea, la capitolul de tradiţii prezintă câteva mărturii orale adunate din Moişeni, Certeze, Bixad, Lechinţa, Târşolţ şi Voineşti legate de invazia tătarilor.

În vremea de mult o fost tătari ş-o fost n'emiş. Apoi la n''emiş n-o fost slobod să meargă în odoru, adica-n gredină. La aceia nu li-o poruncit n''ime. Tătarii n-o fos iei lăcădam, iei s-o dus, i-o fugărit n''emişii.

Moşieni – Ion Moiş, 51 de ani

La Maramurăş o fost tătare. O fost giumătate de om, giumătate de de câne. Aşa sa-i hie pututâ pustului, c-o tătai pădure multă înainte lor nu i-au omorât de tot şi au îndemnat copacii peste iei şi i-o omorât.

Certeze – Stan Toader, 52 de ani

Când o zinit tătarii, o-ntrat în Certedze, când o ieşit oamenii cu pasca de la biserică. Ş-apoi când o vrut să marg-acasă, o-ntrat tătrii-n sat şî iei o fugit pe un dâmb cu pasc ş-acolo uo mâncat. Şi dâmbu ăla îi dzic Pasca şi astădz.

Bicsad – Vasile Finta, 54 de ani

Mn''i-o spus soacra c-o fost casa cu douo uş la tindă, pe una-o zînit tătarele, pe cealaltă o fugit oamenii. Îi mânca pe oamenii.

Lecînța – Mărie Gherasîm, 33 de ani

O babă din Bicsad l-o necat pă oaricare tătar. O zânit tătaru-n casă, o fost având guş de curechi baba. O pus lângă bute şî s-o tins. Da baba l-o prins de pichioare l-o râdicat şi l-o-necat în moare

Trâşolț – Ion Ştefuț a lu Grigor, 65 de ani

Tătarele a fost tare năsălnici oameni, o fost ducând oamenii legaț de cal. Bătrânii o spus că la Borşa o luat cunună de la –mpărat, de la ala a tătarelor, murăşenii i-o luat-o. Aceia o tăiat pădurea, o slăbghit şi din colo şi din colo, apoi o si-ndemnat pădurea pă iei şi i-o omorît. Şi d-aceea sămânță de oameni sâmt d-aicea la noi Bojenii, aceia o căpătat n''emn''eşîg, nu le-o poruncit nime.

Racşa – Alexe Dubo, 82 de ani

De mult, am audzît c-o umblat tătarii p-aici. Ş-apoi îi omore pă oamenii dipt avere. O fost tare hâdzi, ca cânii la cap. Apoi oamenii o fugit în tătă lumea ş-o băgat banii-n pământ, Ş-apoi tătarii o mărs cată Sâghet ş-acolo o fost un drum strâmt peste deal, numa cât o fost caru. Pă marginea drumului o fost pădure. Ş-apoi oameniii o audzât ş-acolo c-amu zin tătarele. Ş-apoi s-a sfătuit că ce-or fa ce , că şî pă iei i-or omorî. Da o dzîs unu bătrîn:

Să merem acolo-n deal, unde-i drumu ăl strâmt, să iasă tăt satu cu săcuri şî sî taie lemnele pă marginea drumului şî din colo şî din colo. Da să nu le oboare de tătului gios, până când or zini şî or hiacole. Când or si-n drum, să taie tăț să le oboare lemnele pă iei, să-i omoare.

Ş-aşa o făcut, ş-acolo i-o omorît pă tăț.

Boineşti – Petre Țăran, 61 de ani

Invazia tătarilor din 1717 se regăseşte şi în numeroase legende care au marcat conştiința colectivității din zonă. În cartea sa POVEŞTI ŞI LEGENDE, profesorul Konya Ladislau vorbeşte despre pârjolirea satului Micula şi despre ducerea în robie a nobililor satului. Aceştia vor fi eliberați din robie pe 29 august 1717, iar eliberarea acestora va deveni prilej de sărbătoare, ziua de 29 august fiind şi astăzi prilej de sărbătoare pentru oamenii satului.

Invazia tătarilor din 1717 a dus la distrugerea tuturor bisericilor din lemn din Maramureş (mai puțin biserica din Ieud) fapt ce a dus la reconstruirea în întregime a acestora şi la afirmarea acelui stil specific maramureşan pentru bisericile de lemn. Tătarii n-au fost uitați, dovadă că ei sunt prezenți pe frescele din interiorul bisericilor, unde sunt asezați la judecata de apoi alături de turci, cazaci şi austrieci.

Până la înfrângerea definitivă a tătarilor, în vara lui 1717, peste două treimi din sate au fost distruse şi 12 mii de localnici luaţi în robie. După înfângerea cetelor tătărăşti la Borşa, o parte dintre supravieţuitorii tătari au reuşit să se refugieze şi, mai apoi, să fie asimilaţi de populaţia locală. Prezenţa lor este atestată în toponimia regiunii astfel la Medieş sau la Bogdand avem menţionat Dâmbul Tătarilor, la Alteea şi Pelişor Pădurea Tătarilor. Lângă satul Cehăluţ găsim un loc numit Fântâna Tătarilor. Conform legendei în acest loc a existat un sat distrus în întregime de tătari. Clopotul bisericii a fost luat de aceştia şi aruncat în fântâna din marginea satului care, spune tradiţia, din adâncuri răsună din şapte în şapte ani.

Chiar şi după 300 de ani de la invazie, amintirea tătarilor este încă vie aceasta fiind similară în conştiinţa locuitorilor cu un cataclism de proporţii. Există o teorie conform căreia o parte din oastea tătară retrasă în păduri s-ar fi topit încet, încet, în marea masă a autohtonilor. Credem că acest lucru este real, el fiind dovedit atât printr-o configuraţie rasială specifică întâlnită în zonă, cât şi în faptul că foarte multe familii poartă numele de Tătar sau Tătaru. Ori se ştie că acestea nu erau nume date la întâmplare şi că la origini aveau o motivaţie legată de descendenţa celui care purta un astfel de nume şi avea o înfăţişare tipică de statură robustă, cu părul negru ca pana corbului şi cu ochii de tăciune.

În paginile studiului nostru am încercat să evidenţiem o imagine obiectivă a tătarului, pe alocuri în antiteză cu cea a turcului, atât din perspectiva literaturii culte, cât şi a unei tradiţii populare focalizată pe cazul specific al incursiunii din 1717. Avem o imagine ce s-a construit gradual şi care a confirmat în funcţie de resorturile epocii, o anumită imagine specifică. În final credem că imaginea tătarului merită abordată cu mai multă responsabilitate, ea facând parte din însăşi devenirea spaţiului românesc.

Image of the Tatars
in Romanian Consciousness from XVth – XIXth Centuries

Abstract

The Romanian historiography provides an image of the Tatars that is well outlined all along almost half a millennium of interacting with them. The Khanate of Crimea is the one that imprints this reflection in the Romanian principalities. The attitudes are distinct both in the principalities and along the centuries, ranging from astonishment and fear to habituation, furthermore to the attempt of understanding the reason for a particular impression as the Moldavian chroniclers Miron and Nicolae Costin do. After a revision of the way the Tatars are rendered in the Romanian historical and literary writings, the article focuses on their image in the rural collective mentality, providing oral records on the episode of the last Tatar invasion in northern Transylvania, in 1717.

ImagINEA tătarilor în *Cronica Transilvaniei (1608-1665)* de Georg Kraus

LAURA-ADINA FODOR[1]

I. INTRODUCERE

Proclamându-i în secolul al XIII-lea pedeapsa divină pentru păcătoşi, „amvoanele tuturor bisericilor au devenit adevărate centre de propagandă anti-tătară, efectele acestei acţiuni sistematice de publicitate negativă fiind resimţite şi astăzi de tătari"[2]. Această imagine de teroare pe care au inspirat-o şi pe care biserica creştină a amplificat-o a fost adoptată şi păstrată de-a lungul secolelor, fiind prezentă şi în sursele istoriografice ale secolului al XVII-lea, chiar dacă nu mai era vorba de acceaşi invadatori cu care avuseseră de-a face cruciaţii.

În urma dezintegrării Hoardei de Aur în secolul al XV-lea, tătarii din Hanatul Crimeei rămân cei care vor continua faima predecesorilor până în 1783 când statul lor este dizolvat prin incorporarea sa în Imperiul ţarist. Despre aceşti tătari vorbeşte cronicarul transilvan Georg Kraus în opera sa. Ei sunt prezentaţi în strânsă legătură cu Imperiul Otoman, această legătură fiind în permanenţă sesizată în evenimentele redate de Kraus, el menţionând chiar printr-o notă specială[3] faptul că în aşezările Belseö şi Kulseö Nohai se aflau gărzi turceşti care să le reamintească tătarilor din Crimeea că erau supuşi ai otomanilor.

Secolul al XVII-lea a reprezentat o perioadă de serioase frământări şi schimbări pe scena politică europeană. Monarhii precum cele din Anglia sau Franţa au fost nevoite să îşi reconsidere poziţia din cauza schimbărilor sociale în care aristocraţia îşi dorea libertate şi un sfârşit puterii abosulte a monarhilor; Rusia a început să îşi reafirme existenţa şi să marşeze pentru a ajunge din urmă Europa occidentală după ce ieşise de sub dominaţia mongolă; Imperiul Habsburgic a început să decadă după victoria franceză. Alături de jocurile politice şi luptele pentru supremaţie, Europa secolului al XVII-lea a fost nevoită să lupte şi cu epidemii precum ciuma, recolte foarte slabe şi deprecierea monedelor sale[4]. Aceşti

---

[1] *Această lucrare a fost posibilă prin sprijinul financiar oferit prin Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, cofinanţat prin Fondul Social European, în cadrul proiectului POSDRU/107/1.5/S/76841, cu titlul „Studii doctorale moderne: internaţionalizare şi interdisciplinaritate".*

[2] Tahsin GEMIL, *The Issue of Tatars' Ethnogenesis,* (în coord. Gemil Tahsin, *Tătarii în istorie şi în lume*, Bucureşti, 2003, p. 24-38), p. 32.

[3] G. KRAUS, *Cronica Transilvaniei (1608-1665)*, 1965, p. 173.

[4] Berstein, S., Milza P. – *Istoria Europei*, vol. III, 1998, 169-183, *passim*.

factori naturali duc la revolte, războaie şi invazii care retrasează harta geografică a Europei şi influenţează existenţa multor state.

Acest studiu al impresiei tătare în mentalitatea colectivă transilvăneană a secolului al XVII-lea se bazează pe una dintre operele lui Georg Kraus, notarul public al Sighişoarei între 1646 şi 1679. Considerat unul dintre cronicarii-cheie transilvani din acel secol. Kraus a fost educat în Transilvania şi Italia, intrând pentru o perioadă scurtă în serviciul principelui transilvan Gabriel Bethlen (1613-1629), într-una din cancelariile acestuia. Împrejurările îi permit să participe în mod direct la unele dintre evenimentele narate în cronica sa, ca de exemplu episodul din 1631 când asistă la negocierile de la Cassovia pentru încheierea ostilităţilor dintre principele Gheorghe Rákóczy I (1630-1648) şi Nicolae Eszterházy, palatinul Ungariei. Reîntors în Transilvania, el este timp de un deceniu negustor la Sibiu. În 1645 este nevoit să se mute la Sighişoara unde rămâne pentru restul vieţii sale şi unde elaborează patru importante lucrări despre Evul Mediu în Transilvania.

Cronica Transilvaniei (1608-1665) a fost începută în 1650 şi este o continuare a cronicii umanistului polonez Johann Ursinus, lucrare pierdută ulterior. Lucrarea lui Kraus, care va influenţa întreaga cronistică sighişoreană şi chiar ardeleană, este considerată cu atât mai importantă cu cât foloseşte surse istorice directe, precum documente originale ale Dietei, scrisori ale principilor Rákóczy II, Apafi, Kemény ş.a. Autorul are un simţ deosebit „pentru descifrarea şi redarea trecutului, cât şi informaţia deosebit de bogat de variată”[5]. Un aport de greutate îi aduce şi statutul cronicarului de patrician sas. Vederile sale se pot desprinde din ceea ce a scris, de pildă acestuia îi e greu să empatizeze cu cei care se răzvrătesc împotriva ordinii sociale[6], însă, legat de subicetul nostru de interes, reuşeşte să păstreze o perspectivă obiectivă, neafişând o atitudine vehementă faţă de invadatori cum o fac cronicarii contemporani sau predecesori moldoveni sau munteni.

Mai mult, Kraus tratează istoria Transilvaniei în strânsă relaţie cu cea a Munteniei şi Moldovei, redând implicit evenimentele în care sunt implicate principatele şi felul în care acestea le influenţează evoluţia. Coroborate cu faptul că sursele pe care le foloseşte cronicarul sunt considerate cele mai corecte pentru perioadă, toate cele de mai sus fac din cronica lui Kraus una din cele mai de încredere surse transilvănene ale secolului al XVII-lea şi un punct de plecare pentru cronicarii transilvăneni care îi urmează, precum Michael Moses sau Johann Kempes.

Tema acestui studiu este interdisclipinară şi chiar dacă nu are ca scop prezentarea tătarilor prin analize imagologice exhaustive care încearcă să găsească răspuns la întrebări despre naşterea stereotipurilor culturale sau etnice, se bazează pe elemente imagologice care ajută la înţelegerea raţiunii unei perspective particulare în reprezentarea acestui popor în opera lui Kraus, cu atât mai mult cu cât aceştia sunt consideraţi colectiv, ceea ce implică o anumită poziţionare a cronicarului vis-à-vis de tătari. Oricât de obiectiv este cronicarul, principiul

---

[5] C. Feneşan – *Doi cronicari ardeleni ai secolului al XVII-lea*, 2001, p. 8.

[6] Translatorii şi editorii ediţiei din 1965 a cronicii lui Kraus consideră că acesta prezintă întâmplările prin prisma poziţiei sale de patrician, *Cronica Transilvaniei...,* Introducere, p. XIV.

efectului de observator, care susține în știință că un obiect sau fenomen observat suferă modificări tocmai din pricina observării sale, se face resimțit şi aici.

II. CONTEXT ISTORIC

Cei aproximativ şaizeci de ani ai veacului al XVII-lea prezentați de cronică au cunoscut importante evenimente în Europa, precum tratatul de la Zsitvatörök (1606) care marchează încheierea războiului Otomano-Habsburg, războiul de treizeci de ani (1618-1648) şi războiul suedezo-polonez (1655-1660). Mai mult, este secolul în care începe proliferarea puterii ruse în Europa, aceasta devenind tot mai evidentă după sinodul din 1653 de la Moscova. Pentru spațiul vecin, de importanță este efectul pe care încercările Imperiului Otoman de a opri revoltele arabilor îl au în politica otomană din Europa şi implicit Transilvania.

Cu puterile europene coagulate în jurul său şi chiar folosirea sa ca instrument de luptă între ele însele (Franța credea în „lovirea Casei Austria cu toporul ismalului"[7]), Imperiul Otoman are de înfruntat o serie de evenimente. În încercarea sa de a păstra teritoriile deja supuse în fața puterilor europene în creştere, otomanii sunt implicați într-un şir de lupte printre care bătălia de la Hotin din 1621 şi cea de la Camenița din 1672, unde turcii s-au străduit mai tare să îşi impună politica în zonă decât să rezolve vreuna dintre probleme.

Apropiindu-ne de zona principatelor române, cei mai importanți actori în această perioadă sunt Imperiul Otoman, Polonia, Ungaria şi, nu în ultimul rând, Hanatul Crimeei. Toți aceştia sunt relevanți pe harta geopolitică a Europei secolului al XVII-lea. Prin decăderea sa, regatul nobiliar al Poloniei lasă nordul Europei să fie disputat între Suedia şi Rusia; Imperiul Otoman atinge un punct de stagnare cu încercări constante de a evita disputele, în vreme ce hanatul tătar câştigă tot mai multă putere sub conducerea lui Mehmet Giray II (1630-1635) şi a fratele lui său *kalgay* Şahin. Hanatul se va lovi însă de puterea crescândă moscovită de la finele secolului.

Încă de la asimilarea sa în 1475, „Hanatul Crimeei a avut acelaşi statut în Imperiul Otoman ca principatele române"[8], excepție făcând factorii comuni pe care tătarii îi aveau cu otomanii (religie, limbă, istorie, interese). Astfel, Hanatul Crimeei a avut o poziție privilegiată deoarece a fost perceput mai degrabă ca aliat al Porții decât ca supusul acesteia. Problemele Imperiului Otoman şi atitudinea sa politică reticentă au avut o influență considerabilă asupra luptei pentru independență a principatelor române şi a evoluției politice a Hanatului Crimeei.

Toate aceste evenimente au fost reflectate asupra principatului transilvan care a cunoscut variate faze în evoluția sa, ca alianța cu regatul polonez, supunerea la Imperiul otoman, afinitățile pentru națiunea franceză sau aceptarea controlului habsburgic. Succesiunea celor unsprezece conducători, mai mult sau mai puțin semnificativi, pentru o perioadă mai scurtă sau mai lungă este o dovadă a

---

[7] T. Gemil, *Țările române în context politic internațional*, 1979, p. 36.
[8] T. Gemil, *Țările române în context politic internațional*, 1979, p. 10.

zbuciumului continuu pe care l-a cunoscut acest principat românpe parcursul celor şase decenii urmărite în cronică.

III. PERSPECTIVA UNUI CRONICAR TRANSILVAN DIN SECOLUL AL XVII-LEA ASUPRA TĂTARILOR

Georg Kraus prezintă de-a lungul celor cincizeci şi şapte de ani starea principatului Transilvaniei, tătarii fiind un element important şi frecvent menţionat. Imaginea redată de cronică asupra tătarilor este în concordanţă cu percepţia generală asupra acestora în Evul Mediu. Ei au fost consideraţi unul dintre motivele pentru care occidentalii au început să privească spre Orient. Trebuie subliniat faptul că ei au fost mereu prezentaţi colectiv devreme ce au rămas în istorie în principal datorită capacităţii lor numerice şi faptelor în luptă. În comparaţie cu turcii care sunt mult mai individualizaţi ca lideri teritoriali sau simpli reprezentanţi ai puterii otomane, menţiunile individuale ale tătarilor sunt aproape inexistente în cronică dacă exceptăm hanul – menţionat doar ca autoritate şi nu cu referire la vreun han în particular – sau pe Kantemir mirza, conducătorul nogailor. Un alt exemplu ar fi menţiunea lui Geanîm Szanem Mirza, conducătorul oastei de tătari trimişi de turci în sprijinul lui Gabriel Bethlen (1613-1629) în detronarea viciosului principe Ştefan Báthory (1571-1575). Kraus menţionează faptul că acesta moare în Transilvania în timpul campaniei de sprijinire a turcilor şi că moartea acestuia îi determină pe tătari să se întoarcă, însă nu insistă nici asupra lui, nici asupra morţii sale. În pofida argumentului numeric, considerarea lor colectivă poate fi legată de imixtiunea lor scăzută în afacerile principatului şi teama pe care o insuflă, mereu redată în impresiile colective. Deşi turcii au efectuat şi ei raiduri de jaf în Maramureş, Ungaria etc., ei nu inspiră aceeaşi teamă sau acestora nu li se acordă la fel de multă importanţă în cronică.

În ceea ce priveşte principatele dunărene, tătarii par să fie interesaţi doar de colectarea tributului (concesie pe care le-o face Imperiul Otoman după ce sultanul Bayezid II îi foloseşte în campania din 1484 împotriva Moldovei), oportunitatea unor capturi bogate în urma raidurilor de jaf cauzate chipurile de nemulţumirile pricinuite de voievozi şi intervenţia militară solicitată de suveranul otoman.

Imaginea generală pe care o putem desprinde este cea de străin, ciudat şi uneori de-a dreptul diavolesc. Factorii determinanţi ai acestei percepţii a *celuilalt* sunt în general religia, rasa, puterea sau politica. În cazul lui Kraus rasa este mai puţin subliniată, faptele, faima şi influenţa tătarilor fiind cele mai semnificative. Incontestabil această imagine nu este stabilită de Kraus, ea fiind conturată de evenimente anterioare zguduitoare care proiectează automat nelinişte şi teamă.

Menţiunile tătarilor şi episoadele care îi au ca personaje în cronică permit împărţirea imaginii lor în trei categorii: instrumente – cu precădere ale otomanilor – de insuflare a fricii şi de retaliere, suporteri ai principilor transilvani care nu pot fi niciodată complet demni de încredere şi, nu în ultimul rând, eretici. De fapt, categoria din urmă este cea care pare să le atragă pe primele două, fixată fiind probabil de propaganda religioasă din secolele precedente.

III.1. Tătarii ca instrumente de inducere a fricii folosite şi pentru retaliere

Imaginea tătarului ca *celălalt* prezentată de Kraus este în general cea largă a epocii în care această naţiune este considerată o plagă trimisă asupra creştinilor care sunt pedepsişi pentru păcatele lor. Deşi nu foloşeşte termeni ca *păgâni, diavoli* etc., precum cronicarii moldoveni sau chiar transilvăneni care îi succed, cuvintele cele mai frecvente pe care le foloseşte în episoadele cu tătari sunt *teamă, alarmare, aversiune, teroare, băjenie.* Acest popor central-asiatic şi-a câştigat o reputaţie solidă în secolele precedente ca cei mai de temut în Evul Mediu, iar transilvănenii se temeau de ei chiar şi atunci când le erau aliaţi în bătălie. Totuşi, în secolul al XVII-lea îi foloseau ei înşişi ca elemente de insuflare a fricii.

Kraus prezintă câteva episoade din Transilvania şi Ungaria narând pe scurt faptele abominabile ale tătarilor şi inerentul impuls de a fugi din calea lor. Unul dintre aceste episoade este din timpul luptei dintre voievodul Gabriel Bethlen pornită în 1623 împotriva Regelui Ferdinand II (1618–1637) din cauza încălcării înţelegerii semnate la Ecsed în 1621. Voievodului transilvan i se alătură turcii, ulterior acesta cerând ajutorul hanului cu o armată de 20.000 de tătari. Tătarii au fost chemaţi mai puţin pentru a spori contingentele cât pentru a îi înspăimânta pe nemţi şi pe maghiari. Totuşi, temându-se că în trecerea lor spre câmpul de bătălie aceştia ar putea jefui aşezările transilvane, Bethlen decide ca doar 3.000 de soldaţi tătari să treacă prin principat, celorlalţi cerându-le să se oprească în Bugeac, la hotarul cu Moldova. Odată ce armata transilvană se instalează, cei 3.000 trec prin ţinurile Buzău, Sibiu, Alba, Sălaj, Şimleu. Kraus subliniază faptul că aceştia „pretutindeni au fost îndestulaţi cu hrană de cetăţi şi nimănui nu i s-a făcut vreun rău, doar că au luat cu ei vite şi cai”[9]. Aceşti tătari care i se alătură lui Bethlen, cu doar două săptămâni înainte de a fi trimişi înapoi prin Maramureş, reuşesc să stârnească atâta teamă în rândul taberei adverse încât nu numai Bratislava cedează, ci şi împăratul roman cere armistiţiu şi acceptă să revină la înţelegerea din 1621. Restul tătarilor rămaşi în Bugeac „ca să nu se întoarcă acasă cu mâinile goale, au jefuit şi au prădat întreaga Ţară Românească şi Moldova, de unde au plecat cu pradă bogată”[10], un act deloc surprinzător pentru cronicar sau contemporanii săi.

Această trăsătură a lor este subliniată în cronică şi de exemple din celelalte două principate româneşti, de pildă faptul că în 1653, domnitorul moldav Vasile Lupu (1634-1653), care pornise la luptă împotriva voievodului muntean Matei Basarab (1632-1654), primeşte ajutorul a 35.000 de tătari conduşi de Kantemir Mirza, conducătorul nogailor. Oponenţii săi sunt atât de înfricoşaţi încât ajung să petreacă o întreagă noapte pe cai, sub o ploaie torenţială, nedormiţi şi nemâncaţi.

Această teroare pe care reuşesc să o insufle este serios ranforsată de politica lor de retaliere. Pe un număr considerabil de pagini, Kraus redă un episod pe care îl consideră motivul atacului tătar devastator din 1657. În 1655, voievodul Rákóczy primeşte de trei ori solicitări ale mesagerilor hanului tătar pentru alierea împotriva

---

[9] G. Kraus, *op. cit.*, p. 58.
[10] *Ibidem*, p. 60.

cazacilor. În niciuna dintre ocazii principele nu răspunde clar, invocând motive de procrastinare a unui răspuns, precum absența sfetnicilor săi în timpul discuției etc. Acest subiect este discutat din nou la Dieta de la Alba Iulia în 28 aprilie 1655, dar li se refuză ajutorul din cauza situației tensionate din Valahia care era tulburată de lupta dintre boieri, ieniceri şi seimeni. Argumentul invocat pentru refuz este dorința sultanilor ca cele trei principate româneşti să se sprijine reciproc pentru a continua să fie de folos Înaltei Porți.

Episodul continuă când în ianuarie 1656, din nou prin mesageri, Mehmed Giray îi cere lui Rákóczy 20.000 de cîble de grâu sau echivalentul acestora în bani. Folosindu-se de faima lor de jefuitori, hanul amenință că vor invada Transilvania pentru a lua cu forța hrana în cazul unui refuz. În ciuda amenințărilor şi previziunilor, sunt refuzați încă o dată. Cântărind totuşi mai bine, Rákóczy realizează că poate ar fi mai bine să nu stârnească mânia hanului şi îl trimite pe Mihail Szava pentru a cere scuze, acompaniindu-şi regretul de 7.000 monezi de aur. Hanul refuză darul şi promite că Rákóczy îşi va regreta zgârcenia spre amărăciunea întregului principat. Mehmed Giray îşi lasă spionii în Transilvania aşteptând momentul propice pentru răzbunare. Astfel, în toiul pregătirii lui Rákóczy pentru campania de sprijinire a regelui polon în lupta cu suedezii, principele este surprins în ziua de Crăciun 1656 de sosirea unui sol tătar acompaniat de şaizeci de soldați care vin aparent pentru a-i ura succes în luptă (dovedind astfel cât de bine informat era hanul în privința întreprinderilor principelui). Solul are totodată misiunea de a-l asigura că în schimbul a 30.000 de ducați, hanul ar fi dispus să lupte alături de el, ajutându-l chiar să obțină tronul şi să fie un bun vecin. Refuzul principelui, exprimat în timpul unui ospăț dat tocmai cu scopul de a-i întări curajul de a-l rosti, precum şi zgârcenia şi aroganța lui anterioare sunt puse pe seama patimii sale bahice şi a firii impulsive. Analistul anticipează nenorocirile care vor decurge din refuzul acestuia şi subliniază faptul că Rákóczy ar fi trebuit să renunțe la temperamentul său şi să nu îl lase pe mesajer să plece mânios, „aşa cum un principe creştin ar fi trebuit să se poarte”[11]. Putem deduce de aici superioritatea cronicarului cu privire la aceşti păgâni şi aşteptările pe care le poate avea de la aceştia un apartenent al lumii civilizate. Şi aici, ca în întreaga cronică, putem desprinde totodată mai degrabă percepția şireteniei tătarilor în modul de plănuire a atacurilor, decât o admirație pentru abilitățile lor militare sau de luptă.

Deşi este avertizat de începutul represaliilor tătare Rákóczy ignoră avertismentul şi, neacționând la timp, voievodul nu poate evita repercursiunile răzbunării. Lupta împotriva tătarilor începe în 1657 când aceştia intră în Transilvania trimişi totodată şi de Poarta care dorea să îl pedepsească pe Rákóczy pentru dorințele ambițioase şi războiul pornit împotriva polonezilor, în ciuda dorinței împăratului otoman. Tătarii îşi continuă marşul în Polonia până când ajung la domnitorul transilvan unde atacă o parte a armatei rămasă la Bolzova, iar după patru zile de lupte aprige şi inegale (28.000 transilvani şi 60.000 tătari, susține cronicarul), cei din urmă îi supun pe boierii din oaste care mai trăiau. Afişând o

[11] G. Kraus, *op. cit.*, p. 188.

atitudine fatalistă, Kraus consideră aceste întâmplări plata justă a episoadelor de cruzime extraordinară a oastei ardelene în Polonia.

Continuând să prezinte şi episoade din celelalte principate române pentru a-şi argumenta punctul de vedere, Kraus redă înfrângerea lui Vasile Lupu din 1653 de către Matei Basarab în timp ce încerca să scape în Tataria (Crimeea) unde Hanul, dorind să îşi dovedească prietenia faţă de voievodul transilvan Rákóczy îl prinde pe cel moldovean şi îl întemniţează la Bağçe Saray. Mai mult, hanul reuşeşte astfel să se răzbune pe domnitorul moldovean care ordonase trupelor sale ca „sub înfăţişarea mincinoasă a păcii şi a unirii"[12] să îi atace şi să îi prade pe tătarii care se reîntorceau în Crimeea cu prăzile de război din Polonia.

Caracterul vindicativ al tătarilor pare a fi dublat de o sete indisolubilă pentru violenţă care îi face atât de iscusiţi în terorizarea întregii Europe. Revenind cronologic, amintim episodul în care pe 17 septembrie 1650 tătarii invadează Moldova îndreptându-se spre Iaşi şi arzând totul în calea lor, răpind oameni şi furând vite. Şi acest atac este o replică la faptul că în 1649, atunci când cei 200 de tătari reveneau victorioşi din război, moldovenii nu le-au luat doar prada ucigându-i, ci şi caii, ofensă severă adusă unui popor nomad. Exact atunci, Rákóczy îl trimitea pe Mihail Sebessi, prefect de Alba la hanul tătar cu darul de 7.000 de galbeni. Solul este atacat la Iaşi de tătari, scăpând totuşi la o mănăstire cu aurul şi câţiva servitori.

Nu e de mirare aşadar că turcii i-au folosit ca elemente de presiune, represiune sau presiune reciprocă[13] până la revolta hanului Mehmed Giray şi a fratelui său kalgay, Şahin care a avut loc la începutul secolului al XVII-lea. Turcii au continuat să se folosească astfel de tătari şi după insurecţii, însă mai precauţi. De exemplu, în 1661, în replică la atacul asupra solilor turci trimişi să le ceară rebelilor din Hust să renunţe la arme, Ali paşa trimite un număr de tătari să ardă şi să jefuiască ţinutul Maramureşului. Deoarece românii reuşesc să le ţină piept, tătarii, în drumul spre casă atacă sătenii din Visk şi Técsö, reuşind să obţină şi prada dorită şi să înspăimânte suficient. Tot aşa vor face şi în timpul asedierii Oradiei, când Ali paşa le permite boierilor moldoveni şi celor 5.000 de tătari care au venit să îl sprijine să plece acasă în Moldova. Aceştia se opresc lângă Dej şi Gherla şi plănuiesc să îşi continue drumul prin Rodna şi Bistriţa, creând din nou „mare teamă, teroare şi fugă"[14]. Datorită unei neînţelegeri cu secuii, românii nu reuşesc să îi înfrunte fiind din nou supuşi jafului şi permiţându-le să meargă acasă cu prăzi considerabile.

Chiar dacă românii au vrut să li se opună de-a lungul secolului, cum au făcut în cazul stăpânirii otomane în general, teama de retaliere i-a oprit să acţioneze în mod categoric şi îi va învăţa să îşi regândească acţiunile şi să îşi domolească impulsul când era vorba de tătari. În 1655, Kraus a fost martorul sosirii solului tătar beiul Dayı Loth Ali, însoţit de şaizeci de tătari şi rămas la curtea lui Rákóczy până la începutul Dietei, fiind prost tratat de principe. Temându-se ulterior de consecinţe, principele încearcă să îl îmbuneze înainte de întoarcerea la han trimiţându-l pe boierul Acaţiu Barcsai cu un dar de 500 de taleri şi trei feluri de

[12] G. Kraus, *op.cit.,* p. 158.
[13] T. Gemil, *Ţările Române în context politic internaţional*, p. 55, *passim*.
[14] G. Kraus, *op.cit.*, p. 369.

damasc. Kraus consideră inutil acest gest al cumpărării bunăvoinței sale. Continuând pe linia tentativei eşuate a principelui de a îndulci legătura şi de teama unei invazii otomane sau tătare, precum şi a posibilei imixtiuni a acestora în politica internă, boierii răspund pozitiv la scrisorile vehemente trimise de conducătorii lor care pretindeau detronarea principelui Rákóczy II.

În final, cronicarul ajunge să folosească răutatea tătarilor ca măsură pentru alți invadatori şi oponenți. În timp ce descrie disputa dintre secuii din Odorhei şi cei din cele Trei Scaune cauzată de întoarcerea lui Ioan Kemény în țară, pentru a prezenta daunele pricinuite, cronicarul recurge la comparații precum „aceştia [secuii] nu erau cu nimic mai buni decât turcii sau tătarii”[15], nețինând cont nici măcar de faptul că omorau creştini. Evident, prin această comparație putem vedea că tătarii au ajuns să fie considerați întruchiparea răului şi în conştiința transilvăneană.

III. 2. *Canis credat*! Aliați ai domnitorilor transilvani în bătălie, însă niciodată conferiți cu încredere deplină

Un alt rol al tătarilor prezentat de Kraus este acela în care armatele tătare sunt aliate ale armatelor Transilvaniei care încearcă să rămână într-o anumită măsură principat autonom ba chiar să scape de jugul otoman şi să refacă o unire similară celeri din 1600 a lui Mihai Viteazul. De fapt, tătarii sprijină Imperiul otoman şi implicit pe vasalii acestuia. Tătarii acordau în esență ajutor şi altor domnitori, precum regele polonez pe care îl ajută să pună capăt răzvrătirii cazacilor dându-i „un sultan cu mare oaste”[16].

Kraus se apleacă asupra unui episod în care locuitorii Sibiului alungați de Gabriel Báthory depun plângeri la curțile germană şi otomană. În urma acestora, împăratul otoman Osman îi trimite pe Magiaroglu paşa, sprijinit de voievozii Radu Mihnea şi Ştefan II Tomşa şi pe Iskender, paşă al Timişoarei, cu un număr mic de soldați pentru a porni lupta împotriva domnitorului transilvan. Tătarii se alătură armatei otomane cu un număr de 40.000 de luptători. Întâlnindu-se la hotarul Moldovei cu ceilalți doi conducători români de oşti, tătarii află de fuga lui Báthory la Cluj. Notorii pentru viteza lor, tătarii pornesc pe urmele lui însoțiți de două iscoade la care renunță din pricina încetinelii, continuând cavalcada până la Turda. Sosind mai devreme decât se aştepta cineva, îl surprind pe Báthory şi îl obligă să fugă din nou. Din pricina morții lui Geanîm Szanem Mirza, liderul lor, tătarii refuză să îşi continue urmărirea şi fac un popas de şase săptămâni. Evident, ei profită de repaus pentru a face importante capturi de bunuri, boieri şi nelegiuiți şi pentru a invada ținutul Bistriței de unde omoară şi răpesc un întreg sat pe care îl surprind la biserică. În urmă rămâne doar o femeie bătrână şi bolnavă.

Kraus rămâne doar într-o anumită măsură imparțial în prezentarea lor; din scrierile sale reuşeşte să transpară totuşi o atitudine superioară față de tătarii care au fost constant percepuți ca barbari. Suspiciunea sa față de promisiunile şi bunele

---

[15] G. Kraus, *op.cit.,* p. 382.
[16] *Idem,* p. 147.

intenții ale tătarilor în anumite circumstanțe este determinată de experiențele anterioare imprimate în „memoria colectivă care înregistrează cu mare intensitate şi adeseori recreează, în mod imaginar, momentele de conflict dintre două entități”[17].

În 1657, Dieta terifiată de posibilele atacuri trimite mesageri Porții şi Hanului. Deşi Hanul le promite sprijin „pe față şi în vorbă”[18], în timp ce nobilii din Scaunul Sibiu erau adunați la Dietă, sunt anunați că tătarii trimişi să îl găsească pe voievodul muntean Constantin cer permisiunea de a trece prin Transilvania în drum spre Târgovişte, promițând să nu cauzeze nicio pagubă. Reacția cronicarului este concisă însă extrem de elocventă: *„Canis credat!”*[19] (în traducere populară: să i-o spui lui mutu'!), dându-ne astfel de înțeles că orice promisiune a tătarilor reprezenta prea puțin pentru transilvăneni. Singurii care aveau control asupra tătarilor erau turcii. În acest caz autoritatea este reprezentată de Ali paşa care le pretinde să se întoarcă acasă şi „devreme ce nu au fost chemați, să se supună”[20], deoarece se temea ca panica pe care o stârnise simplul anunț al prezenței lor să nu împiedice colectarea impozitului.

Considerentul religios care îi prezintă pe tătari ca un popor de necredincioşi, păgâni care nu au credința dreaptă nu transpare din episoadele narate de Kraus, dar poate fi percepută din prezentarea generală şi opoziția dintre creştini şi musulmani, aceasta fiind antiteza pe care se bazează.

III.3. *Haereticis non adhibenda fides* – eretici şi sperjuri

Încă de la prima lor reprezentare în picturile murale de la biserica moldovenească Sf. Ilie în 1448, tătarii au fost redați alături de turci în locul romanilor ca executanții lui Hristos[21]. Ei sunt *ceilalți*, cei care nu împărtăşesc credința, cei răi. Imaginea lor e prezentată dintr-o perspectivă creştină în care binele e reprezentat de Hristos iar toți cei care nu cred în el sunt răul. Nici cronicarul transilvan nu are o altă poziție, folosind variate metode stilistice precum sinecdoca pentru a insinua că tătarii aparțin unei alte tabere, reiterând antiteza est/vest, creştin/păgân şi prezentându-i mereu ca eretici în episoadele narate pe care alege să le lase în istorie.

Într-unul dintre episoade Kraus prezintă tătarii ca încrezători în semne divine. În 23 octombrie 1613 când Gabriel Bethlen este ales principe, în drumul său spre Cluj împreună cu oastea adunată pentru a-l detrona pe Báthory, unul dintre tătari prinde un iepure şi i-l prezintă lui Bethlen cu urarea de a avea duşmani care asemeni iepurelui să fugă din calea lui, iar odată prinşi să îi fie înfățişați lui. Dacă e să ne amintim de importanța simbolistică a iepurelui pentru tătari încă pe vremea lui Genghis Han, putând prezice victorii sau destrămări ale imperiului, nu e de

[17] S. Mitu, I.M. Mitu, *Românii văzuți de maghiari: geneza unei imagini etnice moderne*, p. 53.
[18] G. Kraus, *op.cit.,* p. 242.
[19] *Idem,* p. 357.
[20] *Ibidem.*
[21] I.A. Cârlan, *Imaginea păgânilor în pictura murală moldovenească*, p. 69.

mirare că această întâmplare este considerată un semn divin de hogii turci şi de către tătarii din armată.

Deşi acest episod se petrece în zorii unei toleranţe mai ridicate în Transilvania, toleranţă dată începând de la jumătatea secolului al XVII-lea de statutul pluriconfesional şi multietnic al principatului[22], Kraus afişează totuşi sentimentul superiorităţii confesionale. Rândurile cronicarului din expunerea acestui episod lasă să transpară percepţia superstiţiilor „ca marcă a inferirorităţii Celuilalt şi expresie a virtualităţii sale malefice”[23].

Lipsa de încredere pe care creştinii considerau că e firesc să o aibă vizavi de tătari şi acţiunile lor este justificată de Kraus printr-o zicală latină care îl parafraza probabil pe filozoful britanic William of Ockham: „*Haereticis non adhibenda fides*”[24] şi care insinua că promisiunea făcută unui eretic nu necesită să fie respectată, aceasta nevalorând nimic. Kraus foloseşte acest citat când descrie trecerea tătarilor prin Transilvania în drum spre războiul împotriva maghiarilor din 1663 şi trădarea polonezilor care decid să se alieze cu habsburgii. A fi diferit justifica pedeapsa în cazul tătarilor. Evident această justificare a încălcării unei promisiuni este dată de răspunsul reactiv la ceea ce prezentam mai sus, lipsa de încredere acordată tătarilor care de-a lungul istoriei au fost priviţi ca sperjuri, mereu dispuşi să îşi schimbe poziţia şi cuvântul dat în funcţie de interes.

IV. RELAŢIILE TRANSILVANO-TĂTARE ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

Secolul al XVII-lea prezenta o hartă a Imperiului otoman care cuprindea cele trei principate române şi Hanatul Crimeei ca vasale ale Porţii. Această situaţie similară opusă religiilor distincte şi statutului de vasalitate diferit au constituit baza diversităţii în relaţiile dintre români şi tătari. Exista o continuă interşanjabilitate între rolul de aliaţi şi duşmani.

După cum am menţionat mai sus, tătarii au fost adeseori suporteri ai principilor români în accederea la tron şi luptele împotriva polonilor sau habsburgilor. Ei au mai fost însă şi invadatori de o cruzime de neconceput care distrugeau aşezări din temelii şi inoculau teama în popoarele vecine şi nu numai. Un alt tip de relaţie care poate fi perceput este acela de aliaţi împotriva dominaţiei otomane. Reluând vechile aspiraţii ale lui Gabriel Bethlen din al treilea deceniu al secolului al XVII-lea, şi văzând că Poata nu are intenţia de a strica pacea cu imperialii, în 1642 principele transilvan Gheorghe Rákóczy II încearcă să atragă şi alţi supuşi ai Înaltei Porţi în lupta împotriva polonilor şi habsburgilor. Aşadar, el începe corespondenţa cu hanul crimeean şi reia obiceiul de a-i trimite daruri anuale alături de promisiuni de prietenie şi cooperare. Acest interes pentru o alianţă se datorează şi faptului că dinastia ghiraidă se considera moştenitorul de drept al Imperiului otoman, dorind să îşi asigure hegemonia în zonă.

---

[22] M. Grancea – *Călători străini prin principatele dunărene, Transilvania şi Banat (1683-1789). Identitate şi alteritate*, p. 168-192, *passim*;.

[23] M. Grancea, *op. cit.,* p. 168.

[24] G. Kraus, *op.cit*, p. 537.

Imixtiunea lor în situația politică a țării nu este prezentată cu prea multă emfază, cronicarul redând doar faptele, ca de exemplu presiunea din 1660 asupra reprezentanților otomani din zonă, vizirul din Buda şi Ali paşa, pentru ca aceştia să îl înscăuneze pe prizonierul lor Ioan Kemény în locul lui Acațiu Barcsai. Spre deosebire de încercarea eşuată din 1624 de a-şi impune favoritul pe tronul Moldovei, teroarea pe care le-o provoacă chiar şi otomanilor coroborată cu dorința acestora din urmă de a evita un nou conflict duce de această dată la aprobarea doleanțelor hanului tătar.

Dacă luăm în considerare evoluția relațiilor dintre tătari şi transilvani, putem afirma că în cronica lui Kraus este un fir continuu din care transpare o atitudine neschimbată şi o poziție detaşată. În ciuda fazelor variate de la alianță la opoziție, reticența transilvanilor față de acest popor este constantă indiferent de etapă. În mod similar, tătarii au şi ei o atitudine consecventă față de principatul român. Ei cred că este dreptul lor de a jefui acest tărâm pe care îl consideră al lor în calitate de moştenitori otomani şi mai mult, datorită ambițiilor lor de supremație universală.

Opinia tătarilor despre poporul transilvan este susținută şi de documentele de cancelarie păstrate din acea vreme şi redate de cronicar. Într-o scrisoare din 1657 prin care sultanul Mehmet se adresează astfel celor trei națiuni din Transilvania: „țară supusă tributului nostru şi în stăpânirea noastră ereditară […],am trimis strălucitului han al Crimeei, preacinstitul Mehmed Giray porunca noastră împărătească să îl pedepsească [*pe Rákóczy*] pentru faptele sale"[25]. Scrisoarea hanului tătar reia ordinele date de Poartă însă într-un mod mai puțin explicativ, mai concis şi mult mai imperativ, cerând asumarea urgentă a unei poziții. Acesta amenință cu violența dacă nu sunt respectate poruncile sultanului „bietul popor va fi strivit sub copitele cailor şi voi veți fi pricina pieirii sale"[26].

V. CONCLUZII

În ciuda atitudinii sale în general detaşate, în cronică transpare o prezentare fatalistă a cronicarului. În vremurile tulburi ale Transilvaniei din 1660, tătarii profită de acest zbucium şi decid să atace Moldova cu o armată de 40.000 de oameni. Ei încep să treacă cu oastea pe gheața unuia dintre brațele Mării Negre. Încercuiți de cazaci, sunt nevoiți să se întoarcă pe gheața slăbită în prealabil de inamici şi o zecime din oastea tătară dispare sub gheață. În ciuda intervenției polone în favoarea lor, tătarii pierd bătălia cu cazacii fiind forțați să se întoarcă acasă. Totuşi, boierii români şi maghiari capturați de ei au fost salvați. „Aşadar, de data aceasta Transilvania a fost ocrotită de năvălirea tătarilor. De asemenea, a încetat în Transilvania şi frica, mai ales că la poalele munților dinspre Moldova ajunsese de mult veste de cele ce îşi puseseră în gând tătarii, ceea ce iscase mare băjenie"[27].

[25] G. Kraus, *op.cit.,* p. 239-240.
[26] *Ibidem.*
[27] G. Kraus, *op.cit.,* 331.

Un alt episod relevant este cel în care 70.000 de tătari şi un număr similar de cazaci şi poloni sunt înfrânţi şi ucişi de moscoviţi. Kraus prezintă doar cifrele şi conchide că „trebuie că a fost o baie de sânge”[28], fără a transmite vreo reacţie faţă de înfrângerea inamicului. Din acest două episoade, ar fi de aşteptat să reiasă justiţia care îi face pe tătari să plătească pentru atrocităţile comise.

Ceea ce nu oferă cronica este prezentarea tătarilor care au fost asimilaţi de transilvăneni, aşa cum s-a întâmplat în Moldova sau Muntenia. În această privinţă există documente emise de cancelariile otomane şi ale principatelor române care fac distincţia între tătarii invadatori şi tătarii stabiliţi aici care au trăit şi lucrat în comunitate cu alte naţii, o categorie specifică sprijinită şi de documentele otomane care favorizează tătarii integraţi[29]. În Transilvania veacului al XVII-lea, ei sunt doar o altă rasă, o religie distinctă, o naţie diferită, vecinii mereu mânaţi de interes, în fond invadatorii.

Succesorul sighişorean al lui Kraus în funcţia de notar şi totodată în rolul de cronicar, Johann Krempes (1628-1692) se dovedeşte aplecat spre o descriere vehement negativă a tătarilor. Acesta se referă la hanul tătar numindu-l „câinele păgân” iar pe tătari îi numeşte – alături de turci, cazaci şi valahi – „vampiri”, vampiri care se dedau chiar la „dezmăţ cu leşurile celor morţi”[30]. Mergând şi mai departe, îi condamnă pe sibienii care în 1658 în loc să îi întâmpine cu duşmanie le dau o sumă mare de bani pentru ca tătari să îşi continue drumul în pace „ca buni prieteni ai lor”[31]. Kempes omite faptul că ei înşişi îi chemaseră în ajutor pe aceştia.

Probabil că alături de poziţia sa de partician, lipsa de dispreţ înflăcărat a lui Kraus împotriva invaziei tătare se datorează şi politicii multiple a Transilvaniei. Principatul român, deşi supus Porţii a cultivat constant relaţiile cu polonezii, maghiarii şi mai târziu habsburgii. În funcţie de circumstanţe s-au format aşadar alianţe care nu permiteau poziţii vehemente în legătură cu o naţiune sau alta. Mai mult, principatul se obişnuise deja cu rolul asumat de Hanat ca reprezentant al Imperiului Otoman în Europa.

Vina pe care istoricul Lucian Boia afirmă că o naţiune o atribuie alteia[32] nu este percepută în scrierea lui Kraus în ceea ce îi priveşte pe tătari. Ei nu sunt blamaţi cu patos pentru nenorocirile poporului transilvan. Acest lucru poate fi explicat şi prin poziţia mereu privilegiată a principatului, aceasta ferindu-l de atrocităţile suferite de moldoveni, de exemplu. Totuşi, din cauza faptului că românii i-au cunoscut pe tătari datorită impactului lor prin invazii prădalnice şi supuneri e firesc ca imaginea să nu fie una pozitivă. Mai mult, şi Transilvania, precum alte state europene, depăşise şocul primelor invazii ale secolului al XIII-lea.

---

[28] *Ibidem.*

[29] În lucrarea sa *Relaţiile Ţărilor române cu Poarta Otomană în documente turceşti*, 1984, p. 28, T. Gemil prezintă un document din 1608 în care sultanul Ahmed I acceptă cererea voievodului moldovean Constantin Movilă de a proteja locuitorii români şi tătari stabiliţi care se ocupau de recolte şi îţi plăteau conştiincios impozitele împotriva tătarilor crimeeni şi nogai care începuseră să treacă graniţa pentru a jefui şi arde gospodării.

[30] C. Feneşan – *Doi cronicari ardeleni ai secolului al XVII-lea*, 2001, p. 77-79.

[31] *Idem*, p. 76.

[32] L. Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească,* 1997, p. 183.

Spre deosebire de Nicolae Iorga care narează un exemplu despre invaziile incipiente în urma cărora „o parte din români rămăseseră sub tătari, de la cari au învățat meșteșugul luptei cu arcele și de-a călare și un sistem de vămi care a rămas până la sfârșitul vieții noastre medievale”[33] sau a cronicarilor moldoveni și munteni care cu obiectivitate le recunosc meritele și abilitățile, Kraus nu prezintă în mod conștient talentele acestora. Acestea pot fi doar subînțelese din episoade precum cele menționate mai sus în care apar ca vânători mai iuți și mai rapizi decât transilvănenii. Deoarece prin comparație cu alte cronici, Kraus nu poate fi acuzat ca o sursă lipsită de obiectivitate, și nici de o slabă cunoaștere a tătarilor sau o slabă interacțiune cu ei, putem doar conchide că e vorba de un interes scăzut pentru aceștia.

Kraus nu insistă asupra lor ca păgâni cum fac alți analiști din principatele românești unde otomanii au avut un impact mult mai mare și unde tătarii apar nu doar ca elemente alogene ci și încorporate, într-un fel sau altul, de exemplu domnitorul moldovean Vasile Lupu era căsătorit cu o tătăroaică de origine cercheză. Totuși, Kraus furnizează aceeași imagine a tătarilor, imagine reprezentativă în întreaga lume occidentală. Deși cronicarul nu pare să fi selectat episoadele care îi au ca protagoniști pe tătari special pentru a-și argumenta expunerea, așa cum face orice cultură în prezentarea *celuilalt*, putem desprinde o atitudine imagologică a fobiei care la rându-i duce la o reprezentare serios dezavantajoasă a realității străine puse în contact cu civilizația și cultura autorului[34].

Concluzionând cu o idee pregnantă și foarte grăitoare a ceea ce tătarii au reprezentat și în secolul al XVII-lea pentru locuitorii Transilvaniei, episodul celui de-al doilea raid din 1663 al tătarilor în Ungaria și Silezia, este cel mai elocvent. Moartea este considerată de către cronicar alternativa mai bună decât cea de a deveni sclav la tătari, fiind considerată „un dar divin”[35].

The Image of the Tatars in *Cronica Transilvaniei/ The Chronicle of Transylvania (1608-1665)* by Georg Kraus

Abstract

In order to seize the reflection of the Tatar people in the Transylvanian chronicles, this study is based on one of the most important Transylvanian chronicler of the 17th century, Georg Kraus (1607-1679). His most known work, *Cronica Transilvaniei (1608 -1665)/The Chronicle of Transylvania (1608 -1665)* presents the history of the Romanian principality over almost six decades, rendering the events where the Ottoman Empire was a relevant participant, and the Tatars, generally considered its allies, constituted a significant factor in the development of the Transylvanian politics and national evolution. Neighboring the

[33] N.Iorga, *Studii asupra Evului Mediu românesc*, 1984, p. 76.

[34] Gh. Lascu, *Imagologia literară comparată – câteva repere teoretice și metodologice*, p. 84, *passim.*

[35] G. Kraus, *op.cit.,* p. 563.

Romanian principalities, allies or opponents as need be, the Tatars display the same image as in the rest of Europe, of an unscrupulous invading people and terrifying military force but is in this case dispensed the vituperative attributes.

Bibliografie

1. BERSTEIN, S., MILZA, P., *Istoria Europei. State şi identităţi eruopene (secolul XIV-1815)*, ed. Doina Barcan-Sterpu, vol III., Institutul European, Bucureşti, 1998, 414 p.;
2. BOIA, Lucian, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997, 310 p.;
3. CÂRLAN, I.A., *Imaginea păgânilor în pictura murală moldovenească*, (în vol. coord. I. CHICIUDEAN şi B. Al. HALIC *Studii de imagologie istorică*), comunicare.ro, Bucureşti, 2002, p. 63-70.;
4. FELEZEU, Călin, LUMPERDEAN, Ioan, *The Vlachs in the North of the Balkan Peninsula. Historical sketch*, Ed. Galaxia, 2000, 64 p.;
5. GEMIL, Tasin, *The Issue of Tatars' Ethnogenesis* (în vol. coord. ştiinţific T. GEMIL, *Tatars in the History and the World*), Ed. Kriterion, Bucureşti, 2003, p. 24-38;
6. GEMIL, Tasin, *Relaţiile Ţărilor române cu Poarta Otomană în documente turceşti (1601-1712*, Direcţia Generală a Arhivelor de Stat a R.S. România, Bucureşti, 1984, 532 p.;
7. GEMIL, Tasin, *Ţările române în contextul politic internaţional (1621-1672)*, Editura Academiei de Ştiinţe a R.S. România, Bucureşti, 1979, 231 p.;
8. GRANCEA, Mihaela – *Călători străini prin principatele dunărene, Transilvania şi Banat (1683-1789). Identitate şi alteritate*, Ed. Universităţii „Lucian Blaga" din Sibiu, 2002, 341 p.;
9. IORGA, Nicolae, *Studii asupra Evului mediu românesc*, editor Şerban Papacostea, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, 459 p.;
10. FENEŞAN, Costin, *Doi cronicari ardeleni ai secolului al XVII-lea/Zwei Siebenburger Chronisten aus dem 17 Jahrhudert*, Editura de Vest, Timişoara, 2001, 191 p.;
11. KRAUS, Georg, *Cronica Transilvaniei 1608-1665*, ed. E. Duzinchevici şi E. Reus-Mîrza, Cronicile Medievale ale României, Supliment I, Editura Academiei de Ştiinţe a R.P. România, Bucureşti, 1965, 605 p.;
12. LASCU, Gheorghe, *Imagologia literară comparată – câteva repere teoretice şi metodologice*, (în *Caietele Echinox,* vol. 2, *Teoria şi practica imaginii*, *Imaginar cultural*)*,* Ed. Dacia, Cluj, 2001, p. 78-86;
13. MITU, S., MITU, I.M., *Românii văzuţi de maghiari: geneza unei imagini etnice moderne*, (în vol. coord. N. BOCŞAN şi V. LEU, *Identitate şi alteritate – Studii de Imagologie*), Ed. Banatica, Reşiţa, 1996, p. 52-63.

The Image of the Tatars in *Cronica Transilvaniei/ The Chronicle of Transylvania (1608-1665)* by Georg Kraus

LAURA-ADINA FODOR

I. INTRODUCTION

Proclaiming themselves in the 13th century the divine punishment for Christian sinners "pulpits of all churches became genuine centers of anti-Tatar propaganda, the effects of this systematic action of negative advertising being still felt nowadays by the Tatars"[1]. This image of terror they have inspired and which the Christian church, especially the Catholic one has nurtured along the centuries, was adopted and maintained along the centuries, being present also in the historical sources of the 17th century, even if it no longer displayed the same old invaders with whom the crusaders had dealt.

After the disintegration of the Golden Horde, the Tatars in Crimea remain to continue the fame of their predecessors until 1783, when the Crimean Khanate is dissolved as it is incorporated in the Russian Empire. It is these Tatars that the Transylvanian annalist Kraus describes in his chronicle. They are closely related to the Ottoman Empire and presented in conjunction with it, Kraus even reminding through a special note[2] the fact that in the settlements of Belseö şi Kulseö Nohai there were Turkish guards meant to remind the Tatars that Crimea was subjected to the Ottoman Empire.

The 17th century represented a period of high turmoil and changes in the geopolitical European arena. Monarchies like England and France had to reconsider their position due to the social changes where the aristocracy wanted freedom and an end to the absolute power of the monarchs, Russia is starting to affirm its existence and builds on catching up with western Europe after the Mongol domination; the Hapsburg Empire is starting to decline after the victory of the French. Alongside the political games and fights, 17th century Europe is also faced with the reoccurrence of epidemics such as the plague, weak harvests and the depreciation of the currencies[3]. These natural or human factors lead to revolts,

[1] Tahsin Gemil, *The Issue of Tatars' Ethnogenesis*, in scientific coord. T. Gemil, *Tatars in the History and the World*, Editura Kriterion, Bucureşti, 2003, p. 24-38, p. 32.

[2] Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei 1608-1665*, eds. G. Duzinchevici and E. Reus-Mîrza, Cronicile Medievale ale României collection, Suplllement I, Editura Academiei de Ştiinţe a R.P. România, Bucureşti, 1965, p. 173.

[3] S. Berstein, P. Milza, I. Biţa, *Istoria Europei, State şi identităţi europene (secolul XIV-1815)*, vol. III, European Institute, Iaşi, 1998, 169-183, *passim*.

wars and invasions that redesign the map of the European geography and influence the existence of many of its states.

The present study of the Tatar impression in the Transylvanian collective mentality is based on the most known work of Georg Kraus, the notary public of Sighişoara between 1646 and 1679. Considered one of the key annalists of the 17th century Transylvania, Kraus was educated in Transylvania and Italy. He enters for a brief period in the service of the Transylvanian prince Gabriel Bethlen (1613-1629) in one of his chancelleries. The circumstances allow him to directly participate in some of the events he narrates in his chronicle, for example in 1631 he participates in the discussions held at Cassovia for ending the hostilities between prince Gheorghe Rákóczy I (1630-1648) and Nicolae Eszterházy, the Hungarian palatine. Once returned to Transylvania he is a trader in Sibiu for a decade. In 1645 he is forced to move to Sighişoara where he remains for the rest of his life and where he elaborates four important historical works on the Middle Age Transylvania.

The Chronicle of Transylvania (1608-1665) of the annalist Georg Kraus was begun in 1650 and is a continuation of the chronicle of the Polish humanist Ursinus. It is considered particularly important due to the direct use of the historical sources, such as original documents of the Diet, letters of the princes Rákóczy II, Apafi, Kemény, etc. The author has a particular sense for "the deciphering and rendering of the past, as well as exquisitely varied information"[4]. This work gains even more relevance as it is elaborated by one of the Saxon patricians. His views are implied by his writing, for example he finds it hard to understand the rebellions against the social order[5], but, regarding our topic, he generally maintains a fairly objective perspective not displaying the same vehement attitude towards the invaders as his Moldavian or Wallachian contemporaries or predecessors.

Nevertheless, he treats the Transylvanian history in close relation with the ones of Wallachia and Moldavia, and implicitly with the events in which the principalities took place and that influenced their evolution. Furthermore, his sources deemed amongst the most accurate ones of the period and his large views and his jurist experience, make the chronicle a reliable source and one of the most reliable Transylvanian historical sources of the 17th century and a starting point for his succeeding Transylvanian chronicler such as Michael Moses and Johann Kemps.

The topic of this study is also interdisciplinary, although not aiming at presenting the Tatars through exhaustive imagological analyses that try to find the answer to the question of how cultural or ethnic stereotypes are born, it must rely on certain imagological features whereas trying to understand the reason for this particular perspective of presenting this people in Kraus's work, particularly since they are considered collectively thus implying a specific positioning of the annalist with regard to them. However objective the chronicler, the principle of the observer effect can be noticed here, as well.

---

[4] Costin Feneşan, *Doi cronicari ardeleni ai secolului al XVII-lea/Zwei Siebenburger Chronisten aus dem 17 Jahrhudert*, Editura de Vest, Timişoara, 2001, p. 8.

[5] G. Duzinchevici and E. Reus-Mîrza, the editors and translators of the 1965 edition of Kraus's above mentioned chronicle believe the annalist has certain issues in rendering the events being unable to detach himself from the patrician position, G. Kraus, *op.cit,* p.XIV-XXVII, *passim*.

II. HISTORICAL CONTEXT

The circa sixty years of the 17th century presented by the chronicle comprise important events for Europe, such as the treaty of Zsitvatörök (1606) that ends the Ottoman-Hapsburg war, the thirty-year war (1618-1648) and the Swedish-Polish war (1655-1660), as well as the proliferation of the Russian power on the European area that becomes more obvious after the 1653 synod in Moscow. For the adjacent space also important is the effect that the attempts of the Ottoman Empire to put out the revolts of the Arabians has on the Ottoman politics in Europe and implicitly Transylvania.

With the other European powers coagulated against it and even using it as an instrument in the fight among themselves, (the French who believed in "hitting the House of Austria with the axe of Islam"[6]), the Ottoman Empire was faced with a series of events in the 17th century. In its struggle to keep the territories subjected in front of the growing power of the nobiliary republic, the Ottomans are involved in a series of battles (1621 - the battle of Hotin, 1672 – the battle of Kamenitsa) where the Ottoman Empire did not try to solve its problems as much as it aimed at imposing its politics in the area due to the rising Russian power.

Closing up on the area of the Romanian principalities, the main actors are the Ottoman Empire, Poland, Hungary, and not least, the Khanate of Crimea. They are also important factors in the geopolitical maps of the 17th-century Europe. The decaying Polish power leaving the north of Europe as dispute between Sweden and Russia, the Ottoman Empire reaches stagnation constantly trying to avoid disputes, the Tatar Khanate gains power under the rule of Mehmet Giray II (1630-1635) and his kalgay brother Şahin but is forced to deal with the rising Muscovite power at the end of the century.

Ever since its assimilation in 1475, "the Khanate of Crimea had the same status within the Ottoman Empire as the Romanian principalities"[7] yet with a series of factors common to the Ottoman ones (religion, language, history, and interests), hence the Khanate had a privileged position being perceived as rather the ally of the Porte than its subordinate. The problems of the Ottoman Empire and its reluctant political attitude had a considerable influence on the fight for independence of the Romanian principalities and the Crimean khanate.

All these events were reflected on the Transylvanian principality that has known several phases in its evolution, stages that involved the alliances with the Polish crown, subjection to the Ottoman Empire, affinities for the French nation or the acceptance of the Hapsburg control. The succession of eleven rulers, more or less significant, for a shorter or longer period is a simple proof of the continuous turmoil that this Romanian principality has faced during the six decades.

---

[6] Tahsin Gemil, *Ţările române în contextul politic internaţional (1621-1672)*, Editura Academiei de Ştiinţe a R.S. România, Bucureşti, 1979, p. 36.

[7] *Ibidem*, p. 10.

III. THE PERSPECTIVE OF A TRANSYLVANIAN CHRONICLER OF THE 17TH CENTURY ON THE TATARS

For a period spanning over fifty seven years, Georg Kraus presents the state of the Transylvanian principality, with the Tatars being an important and frequently mentioned element. The image displayed in the chronicle on the Tatars is mostly in agreement with the general perception of the Tatars in the Middle Ages, as they were considered the terrifying reason that made the Occident gained interest in the Orient. It is important to emphasize the fact that they are always considered collectively as they are known through history due to their numerical force and their capacity to organize in these conditions. In comparison to the Turkish who are more individualized due to their division as territorial leaders or singular representatives of the Ottoman power, there are extremely few mentions of individual Tatars in the chronicle – if we except the khan mentioned as authority and with hardly any name reference to a khan in particular or Kantemir mirza, the leader of the Nogays. Another example is the mentioning of Geanîm Szanem Mirza, the leader of the Tatars sent to support the Gabriel Bethlen in dethroning the vicious prince Stephan Báthory (1571-1575). The Tatar captain dies while in Transylvania but the chronicler insists not upon his death nor the reasons or implications. Despite this apparent numerical argument, their collective consideration could also be related to their very little immixture in the affairs of the principality and the fear they would stir that is related to collective impressions. Although the Turks would effectuate plunder raids in Maramureş, Hungary, etc., they do not inspire the same fear or perhaps these feelings are not granted that much importance.

In relation to the Danubian principalities, the Tatars seem interested only in collecting the tribute (concession granted to them by the Ottoman Empire after Sultan Bayezit II uses them in the 1484 campaign against Moldova), the opportunity for consistent booty subsequent to the raids the set off imaginarily on the basis of the offences that the princes cause and the military intervention demanded by the Ottoman Empire.

The general figurate image of what is perceived as foreign, strange and sometimes automatically evil. The determining factors in this perception of *the other* are, as usual, religion, race, power, and politics. In Kraus's case the race is less important, the acts and influence of the Tatars being more significant. Inarguably, this image is not set by Kraus; it is shaped by the preceding atrocious episodes that automatically project fear and terror.

The mentions of the Tatars and the episodes that feature them allow a division into three main characteristics that the reader can perceive: elements of instilling fear and retaliation on behalf of the Ottomans, supporters of the Transylvanian voivodes who cannot be fully trusted and heretics. In fact, the last category is probably the one that initially triggers the other two sides of this nation, being reinforced by the religious propaganda of the previous centuries, campaign that is better imprinted in Transylvania than in the other two Romanian principalities due to the catholic religion.

III. 1. Tatars as elements of instilling fear also used for retaliation

The image of the Tatar *other* presented by Kraus is mainly the broad one of the epoch, where this nation was considered a plague sent on the Christians who were being punished for their sins. Although he hardly uses strong terms like heathen, devils, etc. as the Moldavian chroniclers do, the keywords that he uses in each episode that features the Tatars are *fear, alarm, aversion, terror, quivering*. This Central-Asian people has gained its reputation in the previous centuries as the terror-inflictors of the Middle Ages and the Transylvanians fear them even when allied in battle and used for the exact purpose of inflicting fear in their enemies.

Kraus presents a few episodes, both from Transylvania and Hungary, where he briefly narrates the unspeakable deeds of the Tatars and the inherent attempt to run from them. One of these episodes is set on the background of the war that voivode Gabriel Bethlen set off to war against King Ferdinand II (1618–1637) on account of the breach of the understanding sealed at Ecsed in 1621. He is joined by the Turks (whom he forces to break their religious duties by denying them their return to their homes on St Demetrius) and afterwards asks for Tatar help (20,000 soldiers). The Tatars were added to the contingents with the sole purpose of scaring the Germans and the Hungarians. Nevertheless, fearing that they might plunder Transylvania in their passage, Bethlen demands that only 3,000 Tatar soldiers come through the principality, the others stopping in Bugeac, on the border with Moldavia. The 3,000 have come through the counties of Buzău, Sibiu, Alba, Sălaj, Şimleu once the Transylvanian army was settled in a secure place. Kraus emphasizes that they "were plentifully fed in the fortresses and no one was harmed, except they took cattle and horses"[8]. These Tatars who joined Bethlen's army only two weeks before they were sent back home through Maramureş have aroused such fear among the Hungarians and the Germans that Bratislava surrendered and the Roman emperor asked for peace, agreeing to go back to the understanding of 1621. The rest of the Tatars who had come only to Bugeac so as "not to go home empty handed, they have plundered and robbed the entire counties of Wallachia and Moldovia whence they left with rich booty"[9]; an act completely unsurprising for Kraus's contemporaries.

For further emphasizing this feature, Georg Kraus leans on examples from the other two Romanian principalities, i.e. when in 1653, Vasile Lupu (1634-1653), the Moldavian ruler starts the fight against the Wallachian voivode Matei Basarab (1632-1654), he receives help in the 35,000 Tatars arrived in Moldavia under the command of Kantemir mirza, leader of the Nogais. Now their opponents were so terrified that they ended up spending an entire night on their horses, under heavy rain.

This tremendous fear they manage to instill is greatly reinforced by their policy of retaliation. There is an episode to which Kraus dedicates a large number of pages as he considers it responsible for the Tatar attack in 1657. In 1655, prince Rákóczy thrice receives Tatar messengers that were soliciting the Transylvanian

[8] Kraus, *op.cit.*, p. 58.
[9] *Idem*, p. 60.

alliance in the fight the Tatars had with the Kazakhs. In none of the occasions did Rákóczy respond clearly, evoking reasons for the procrastination of his answers, such as the absence of his counselor during the discussions etc. This topic is discussed again at the Diet of Alba Iulia on 28 April 1655, but the help is denied on account of the tensed situation of Wallachia that was tormented by the fight amongst the noblemen, janissaries and the reds. They also evoked for their refusal the desire of the sultan that the three Romanian principalities support each other so that they continued being profitable to the Porte.

The episode continues, when in January 1656, again through his messengers, Mehmed Giray IV asks Rákóczy for 20,000 bushels of wheat or the equivalent of the amount in money. They obviously take advantage of their fame as plunderers and threaten to invade Transylvania claiming the need to take by force the food they are not supported into acquiring. Despite the threats and previsions proffered, they are once more refused. Meditating on this, Rákóczy realizes it might be better not to stir the khan's anger and he sends Mihail Szava to apologize, accompanying his regret with 7,000 gold coins. The Khan refuses the gift and promises that Rákóczy would regret his cheapness, to the regret of the entire principality. Mehmed Giray leaves his spies in Transylvania waiting for the right moment for his revenge. The incipient plans of their attack through the Buzău County are presented to the prince by a Catholic priest from Ciuc. Thus, in the midst of Rákóczy's preparations to support the Polish king in his fight against the Swedes, he is taken by surprise on the Christmas of 1656 by the arrival in Transylvania of a Tatar messenger, accompanied by 60 of his people who comes to wish him luck in battle (thus proving the well information on the projects of the Transylvanian leader) and in order to assure him that in exchange for 30,000 ducats the khan was willing to support him in this fight, even endorsing him to get the Polish throne and be a good neighbor. The refusal of the prince, expressed during the feast thrown particularly to arouse his courage to utter it, as well as his previous times avarice and haughtiness, are attributed to his passion for spirits. The annalist anticipates the misfortunes that are to come from this refusal and emphasizes the fact that Rákóczy should have kept his temper and not let the messenger leave angry "as a Christian prince should have behaved"[10]. We can infer here the superiority that the annalist feels but does not clearly express with regard to these heathen people and the expectations one should have of a representative of the more civilized world.

Although warned on the beginning of the Tatar reprisal Rákóczy ignores the warning and failing to act in due time, the voivode cannot avoid the subjection to the Tatar revenge. The fight with the Tatars begins in 1657 when they enter Transylvania sent by the Porte that wanted to punish Rákóczy for his ambitious thoughts and war against Poland, despite the Turkish emperor's desire. That Tatars continue their march to Poland until they reach the army of the Transylvanian ruler where they attack part of army in Bolzova and after four days of sharp and unequal fights (28,000 Transylvanians, 60,000 Tatars), the latter subject the noblemen in

[10] Kraus, *op.cit.*, p. 188.

the army who were still alive. Displaying a fatalist attitude, Kraus considers these the proper pay for Rákóczy and his men in return for their actions in Poland which are presented as episodes of excruciating cruelty.

Continuing to present episodes from the other Romanian principalities to argue his point of view, Kraus render the defeat of the Moldavian ruler Vasile Lupu of 1653 by the Wallachian one, Matei Basarab in his attempt to keep the throne he escaped to Tataria (Crimea) where the Tatar Khan, wishing to prove his friendship for the Transylvanian voivode Rákóczy, catches him and imprisons him in a mosque at the Bahce Sarai palace. Furthermore, the Khan manages to get his revenge on the Moldavian ruler who had ordered his troops who "under the untruthful appearance of peace and union"[11] had attacked and reft the Tatars returning to Crimea from Poland of their war spoils.

Their revengeful character is doubled by an indissoluble thirst for violence which makes them so successful in terrorizing medieval Europe. On 17 September 1650, the Tatars invade Moldavia heading for Iassy and burning everything in their way, kidnapping people and taking cattle. This attack is in response to the fact that in 1649, when 200 Tatars were returning from Poland with great spoils they had been attacked by Moldavians who took their spoils and more importantly, their horses. At the exact same time, Rákóczy II had sent Mihail Sebessi, prefect of Alba to the Tatar Khan with a gift of 7,000 gold coins. The messenger is also attacked in Iassy by the Tatars, escaping however with the gold and a few servants and running to a monastery. Fourteen days after the Tatars' attack, what is left of the Suceava borough is burnt and pillaged by the Kazakhs who also destroy rich villages.

The Turkish used them successfully as elements of pressure, repression and reciprocal pressure[12] until the upraise of the khan Mehmed Giray and his kalgay brother, Şahin in the first half of the 17th century and continued to do so, even though more cautiously after the insurrections. For example, in 1661, in retort to the attack on the Turkish messengers sent to ask the rebels of the Hust fortress to lay down the arms, Ali pasha sends a large number of Tatars to burn and plunder Maramureş county. Since the Romanians managed to stand up to them, the Tatars, going back home would attack and kidnap the villagers of Visk and Técsö.

Thus, even though the Transylvanian wanted to stand up to them, as they did to the Ottoman subjection in general, the fear of retaliation usually prevented them from acting too definitively and they would learn to constantly reconsider their actions when the Tatars were involved. The same happened in 1655 when Kraus witnesses the arrival of the Tatar messenger bey Dayı Loth Ali, accompanied by 60 Tatars stays at the Rákóczy's court until the beginning of the Diet where he is treated badly by Rákóczy. Fearing the possibility of a severe retort, the prince tries to unsteel his determination before going back to his Khan and sends the nobleman Acațiu Barcsai to offer him 500 thalers and three kinds of damask but Kraus considers the attempt to buy his support was useless. Continuing the unsuccessful attempt of the prince, the noblemen also strongly fearing the Turkish and Tatar

[11] Kraus, *op.cit.,* p. 158.
[12] Gemil, *Țările române în contextul politic internațional*, p. 55, *passim*.

invasion and their immixture in the political decision of the Diet responded positively to the letters that the Turks and the Tatars sent vehemently demanding the dethroning of prince Rákóczy II.

During the siege on Oradea, Ali pasha agrees to let the Moldavian noblemen and the 5,000 Tatars who had come to help to go home in Moldavia. They stopped near Dej and Gherla planning to continue their way through Rodna and Bistrița. Again they cause "*great fear, terror and elusion*" [13] and due to some misunderstanding with the Székelys, the Romanians fail to chase them away, being once again subjected to plundering and letting them go home with great spoils.

In the end, the evilness of Tatars becomes to the annalist a measure unit for other invaders or opponents as well. While describing the fuse between the Székelys of Odorhei and the ones of the Three Seats on account of Ioan Kemény's return to the country and in order to describe the damage caused, the annalist resorts to comparisons such as "they *[the Székelys]* were no better than the Turks or the Tatars"[14]. Obviously, through this comparison we can see that the evil has already been shaped in the Transylvanian consciousness as the Tatars.

III. 2. *Canis credat*! Although supporters in the battles of the Transylvanian voivodes they can never be fully trusted

Another role of the Tatars presented by Kraus is the one where the Tatar armies act as supporters of the Transylvanian army in its struggle to remain, at least to a certain extent, an autonomous principality. It is mainly the Ottoman Empire that the Tatars would support but implicitly the Transylvanians as the Ottomans' vassals, for example, the Tatars would grant help to other rulers as well, such as the Polish king whom they helped in his fight against the insurrected Kazakhs by granting him "a sultan with a large army"[15].

Through the chronologically presented events, Kraus mentions an episode when following the complaints addressed to the German and Turkish courts by the people of Sibiu who were chased away by Gabriel Báthory, the Ottoman emperor Osman, through Magiaroglu pasha supported by the voivodes Radu Mihnea in Wallachia and Stephan II Tomşa in Moldavia, as well as by Iskender, the pasha of Timişoara with a smaller number of soldiers, starts the fight against the Transylvanian ruler. The Tatars join the Ottoman army in a number of 40,000 people. On meeting the commanders of the two Romanian armies at the border with Moldavia, the Tatars find out about Báthory's escape to Cluj. The Tatars, notorious for their speed, go on his trail accompanied by two guides but renounce the latter as they were too slow and continue their stampede alone to the Turda county. Arriving sooner then anyone had expected them they surprise Báthory and determine him to run. However, because their leader Geanîm Szanem Mirza dies,

[13] Kraus, *op. cit.*, p. 369.
[14] *Idem*, p. 382.
[15] Kraus, *op. cit.,* p. 147.

the Tatars refuse to follow the running voivode and make a halt of six weeks. They take advantage of this time to take large spoils, catch some noblemen and outlaws and even to invade Bistrița county from where they abduct an entire village surprised at church, leaving behind them no one but an old sick woman.

Despite his belonging to the patricians, Kraus does not adopt a superior attitude in relation with the Tatars who have constantly been perceived as barbarians. His suspicions towards the promises and the well-intended attitude of the Tatars in certain circumstances are presented only as a given, summing the previous experiences, some given by the "collective memory that has registered with great intensity and has often recreated, in an imaginary way, the moments of conflict between the two entities."[16].

In 1657, the diet, terrified of another possible attack sends messengers to the Porte and the Tatar Khan. Although the khan promises them "to their face and orally"[17], while the noblemen of the Sibiu Seat were gathered at a diet, they were announced that the Tatars sent to find Constantine voivode of Wallachia were asking for permission to pass through Transylvania on their way to Târgoviște, promising not to cause any damage. The annalist's reaction is concise but so eloquent: "*Canis credit!*"[18] (May the dog believe it!), letting us understand that the only ones who could control the Tatars were the Turks, in this particular case, Ali pasha who demands them to go back as the fear they had caused by the mere announcement of their coming was impeding the tax levying and "since they had not been summoned, they should behave."[19].

The religious consideration where the Tatars are seen as the unfaithful, heathen people that does not believe in the right god, is not presented in episodes narrated by Kraus but can be perceived from their overall presentation and the opposition between Christianity and Muslims is in fact the one on which all the other antitheses are based. Moreover, the chronicler particularly addresses "the Christian reader"[20] when presenting the letters of the sultan and the khan addressed to the Diet of 1657.

III.3. *Haereticis non adhibenda fides* – heretics

Ever since their first representation in the paintings on the walls of the Moldavian church St Elijah in 1488, the Tatars have been rendered alongside the Turks, instead of the Roman soldiers as the executioners of Christ[21]. They are

---

[16] S. Mitu, I.M. Mitu, "Românii văzuți de maghiari: geneza unei imagini etnice moderne", in coord. N. Bocșan and V. Leu, *Identitate şi alteritate – Studii de Imagologie*, Ed. Banatica, Reşița, 1996, p. 53.

[17] Kraus, *op.cit.,* p. 242.

[18] Kraus*, op.cit,* p. 357.

[19] *Ibidem*.

[20] Kraus*, op.cit,* p. 237.

[21] I.A. Cârlan, "Imaginea păgânilor în pictura murală moldovenească", in vol. coord. I. Chiciudean and B. Al. Halic, *Studii de imagologie istorică*, Ed. comunicare.ro, Bucureşti, 2002, p. 69.

obviously presented as *the others*, the ones who do not share the right faith, the evil. Their image is presented from a Christian perspective where the good is Christ and all those who do not believe in them are the evil.

In one of the episodes Kraus presents the Tatars as believers in omens. On 23 October 1613 when Gabriel Bethlen is chosen prince, on his way to Cluj together with the army gathered to dethrone Gabriel Báthory, one of the Tatars catches a hare and present it to Bethlen with the wish to have enemies that flee from him like a hare and once caught are presented to him. If we recall the symbolic importance that the hare had for this people ever since the age of Ginghis Khan, being able to foresee victories or falls of the empire, it is no wonder this is considered a divine sign by the Turk and Tatar mullahs in the army.

Although this episode takes place in the dawn of an increasingly higher tolerance in Transylvania, tolerance stirred beginning with the second half of the 17th century by the pluri-confessional and multiethnic status of the principality[22], the chronicler displays nonetheless the feeling of religious superiority. The lines of the annalist allow the observation of perceiving superstition "as a mark of the inferiority of the Other and an expression of its virtual evilness"[23].

The question of the lack of trust that the Christians were considered right to have in the Tatars and the actions taken in this respect are justified by Kraus through a Latin saying paraphrasing the British philosopher William of Ockham "*Haereticis non adhibenda fides*"[24] (the promise made to an heretic needs not be respected). This is what Kraus states when describing the Tatar passage through Transylvania on their way home from the war against the Hungarians in 1663 and the betrayal of the Poles who had decided to side with the Hapsburgs. The fact they were different was considered right to be punished. Obviously, this justification of the breach of a promise is a reaction to what we presented above, the lack of trust in the Tatars who along the centuries have been perceived as perjuries, always willing to change their position and word given according to their interest.

IV. THE TRANSYLVANIAN-TATAR RELATIONS IN THE 17th CENTURY

The 17th century displayed a map of the Ottoman Empire that comprised the three Romanian principalities and the Crimean Khanate as vassals to the Porte. This common feature of these states corroborated with the distinct religions and different statuses constituted the ground for diverse relations between the Romanians and the Tatars. They ranged from enemies to allies.

As shown above, the Tatars acted as supporters of the Romanian princes in their enthronement or battles against the Poles and Hapsburgs but also as invaders

---

[22] Mihaela Grancea, *Călători străini prin principatele dunărene, Transilvania şi Banat (1683-1789). Identitate şi alteritate*, Editura Universităţii „Lucian Blaga" din Sibiu, 2002, p. 168-192, *passim*.

[23] Grancea, *op. cit.* p. 168.

[24] Kraus, *op.cit*, p. 537.

of sheer cruelty who destroyed settlements and inculcated fear amongst their neighbors. Another type of relation that can be perceived is the one of alliance against the Ottoman domination, for example in 1642, when he saw that the Porte had no intention to break its peace with the imperials, the Transylvanian prince Gheorghe Rákóczy II tried to attract the other subjects of the Porte in the fight against the Polish and the Hapsburgs. Therefore, he began corresponding with the Crimean Khan and restarts the habit of sending him annual gifts and the promises of friendship and cooperation. This interest in an alliance is also due to the fact that the Giray considered itself the rightful heir to the Ottoman throne, wishing to ensure its hegemony in the area.

Their intermission in the political affairs of the country is not presented with too much emphasis, the annalist simply stating the facts, such as their pressure in 1660 on the ottoman representatives in the area, the vizier of Buda and Ali pasha, to enthrone their prisoner, Ioan Kemény instead of Acațiu Barcsai. Unlike the failed attempt of 1624 to impose their candidate on the Moldavian throne, the terror they inflict even on the Ottomans and the latter's desire to avoid a conflict with them leads to the approval by the Porte of the khan's appointee.

If we were to consider the evolution of the relations between the Tatars and the Transylvanians, we can state that in Kraus's work there is a red line presenting them somewhat unaltered. They do have various stages where the Tatars are either allies of enemies, but the reluctance of the Transylvanians to this nation is constant regardless of the phase. Similarly, the Tatars have a consistent attitude towards the Romanian principality; they believe it is their right to plunder this land as they considered themselves the rightful heirs of the Ottoman crown and furthermore due to the ambitions of universal hegemony of the Tatar Empire.

As a counterpart, one can induce from the documents preserved and rendered by the annalist the opinion that the Tatars had on the Transylvanian people or the Romanians in general. In a 1657 letter of the Turkish emperor, sultan Mehmed addressed to the three nations in Transylvania: "country subjected to our tribute and hereditary sovereignty *[...]* we have sent the illustrious khan of Crimea, the holy Mehmed Giray to punish him *[Rákóczy]* for his acts"[25]. The letter of the Tatar khan reinforces the orders given in the Turkish message but it is less explanatory, more concise and imperative, demanding an urgent position. Should the demands of the sultan not be fulfilled, the khan threatens with violence predicting that "the poor people will be thrashed under the hooves of the horses and you will be the cause of their perishing"[26].

V. CONCLUSIONS

The Transylvanian chronicler adopts a fatalist attitude. In the troubled times of the 1660 principality, the Tatars take advantage of this turmoil and decide to

[25] Kraus, *op.cit.,* p. 239.
[26] *Ibidem*.

attack, passing through Moldavia with an army of 40,000 men. They start crossing the ice of one of the arms of the Black Sea. Entrapped by the Cossacks, they need to turn back on the ice that had been previously broken by their enemies and a tenth of the Tatar army disappears under the ice. Despite to the Polish intervention in their favour, the Tatars lose the battle with the Kazakhs and need to return, yet the Romanian and Hungarian noblemen they were bringing along to be ransomed had been saved. "*Thus, this time, Transylvania had been safeguarded from the Tatar invasion. Furthermore, in Transylvania fears ceased especially since the news that had reached the Moldavian foot of the mountains had created a lot of fleeing*"[27].

Another relevant episode in this respect is the one when 70,000 Tatars, alongside a similar number of Cossacks and Poles, are defeated and killed by the Muscovites, Kraus merely renders the numbers and makes the assumption that "*it must have certainly been a blood bath*"[28], not transmitting any kind of reaction on the defeat of the Muslim enemy. From these two episodes, one can also infer the sense of justice being made, as the Tatars pay for all the atrocities committed.

What the chronicle does not offer for this study is a presentation of the Tatars that have become assimilated by the Transylvanians, as there were in Moldavia and Wallachia. In this respect, there are documents issued by the Romanian or Ottoman chancelleries that make the distinction between the Tatars as invaders and the Tatars as inhabitants that settled there and lived and worked alongside the other nations, a specific category that is supported even by the Turkish documents that tries to favor the Tatars that have been integrated.[29] In Transylvania, they are only a different race, a distinct religion, another nation, the neighbor always interest driven, ultimately the invaders.

Kraus's successor in Sighişoara both as a chronicler and a notary public, Johann Krempes (1628-1692) proves prone to a more vehemently negative of the Tatars. He refers to the Tatar khan calling him "pagan dog"[30] and the Tatars he depicts – alongside Turks, Cossacks and Wallachians – as assassins and "vampires that indulge themselves in ordures with the corpses of the dead"[31]. Going even further, he blames the people of Sibiu who in 1658 instead of being less hospitable with the Tatars that passed through, they give them a large sum of money so that they continue their way "as good friends of theirs"[32]. Kempes omits the fact that the people of Sibiu themselves had called for Tatar help.

Perhaps Kraus's lack of passionate dismay against the invading Tatars is also due to the multiple politics of Transylvania. The Romanian principality, although

---

[27] Kraus, *op.cit.,* 331.

[28] *Ibidem.*

[29] In his work, *Relaţiile Ţărilor române cu Poarta Otomană în documente turceşti (1601-1712)*, Direcţia Generală a Arhivelor de Stat a R.S. România, Bucureşti, 1984, p. 28, T. Gemil presents a document from 1608 where the sultan Ahmed I supports the request of the Moldavian voivode Contantin Movilă to protect the Romanian inhabitants alongside the settled Tatars that dealt with crops and duly paid their taxes from the Crimean and Nogay Tatars that started pushing the borders plundering and burning houses.

[30] Feneşan – *op.cit.*, p. 77.

[31] *Ibidem*.

[32] *Ibidem*.

subject to the Porte, has constantly been cultivating its relations with the Poles, Hungarians and later the Hapsburgs; hence the alliances formed according to circumstance did not allow staunch positions with regard to one nation or another.

The guilt that Lucian Boia states one nation attributes to the other[33] is not perceived in Kraus's text with regard to the Tatars. They are not really blamed for the misfortune of the Transylvanian people. Perhaps this can be explained by the fact that due to Transylvania's always more privileged position among the three Romanian principalities, it has hardly suffered the horrors of the Moldavians for example, and hence the anger against them is less passionate. However, the fact that the Romanians knew the Tatars due to their impact through invasion and subjection it is only natural that the image is a negative one.

Unlike N. Iorga who narrates for example how after the invasion of the 13th century, part of the Romanians remained under the Tatars and "acquired the skill of fighting with a bow and on horseback, and also a custom system that has been used until the end of our medieval times"[34] or the Wallachian or Moldavian historians and annalists who in their objectiveness also give them credit for their ability and skills, alongside the deeply heartfelt curses they throw upon this people, Kraus does not mention any skills that the Tatars. They can only be inferred from episodes like the ones mentioned above where they are faster than the Transylvanians and better hunters.

Although presenting a general image of this people, Kraus does not recur to generalizations with regard to the Tatars, they are not considered as state identities merely as invading elements. He does not insist on the Tatars as a heathen people, like other annalists in the other two Romanian principalities where the Ottoman elements had stronger impact and where present not only as allogene elements but also as incorporated ones, the Moldavian voivode Vasile Lupu even had to a Tatar wife of Circassian origin. However, he does provide a global image of this foreign civilization that becomes representative for the entire Tatar world. Inevitably, Kraus must have selected the episodes featuring the Tatars that best argued his intention of presentation, as any culture does when presenting another and this selection infers the imagological attitude of *phobia* which leads to a seriously disadvantageous image of the foreign reality when faced to the culture and civilization of the narrator.[35]

Yet, if we were to conclude with a pregnant and utterly relevant idea on what the Tatars represented for the 17th century Transylvanian inhabitants, the presented episode of the second raid of the Tatars in 1663 in Hungary and Silesia is the most eloquent. Death is considered better than being a slave to the Tatars and even considered "a divine gift"[36].

[33] L. Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997, p. 183.

[34] N. Iorga, *Studii asupra Evului mediu românesc*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, p. 76.

[35] Gh. Lascu, *Imagologia literară comparată – câteva repere teoretice şi metodologice*, in *Caietele Echinox,* vol. 2, *Teoria şi practica imaginii*, *Imaginar cultural,* Editura Dacia, Cluj, 2001, p. 84, *passim.*

[36] G. Kraus, *op.cit.,* p. 563.

Bibliography

1. BERSTEIN, Serge, MILZA, Pierre, BIȚA Ionuț, *Istoria Europei, State şi identități europene (secolul XIV-1815)*, vol. III., Institutul European, Iaşi, 1998, 414 p.;
2. BOIA, Lucian, *Istorie şi mit în conştiința românească*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997, 310 p.;
3. CÂRLAN, I.A., „Imaginea păgânilor în pictura murală moldovenească", in coord. I. CHICIUDEAN and B. Al. HALIC, *Studii de imagologie istorică*, Editura comunicare.ro, Bucureşti, 2002, p. 63-70.;
4. FELEZEU, Călin, LUMPERDEAN, Ioan, *The Vlachs in the North of the Balkan Peninsula. Historical sketch*, Editura Galaxia, 2000, 64 p.;
5. GEMIL, Tahsin, „The Issue of Tatars' Ethnogenesis," in scientific coord. T. GEMIL, *Tatars in the History and the World*, Editura Kriterion, Bucureşti, 2003, p. 24-38;
6. GEMIL, Tahsin, *Relațiile Țărilor române cu Poarta Otomană în documente turceşti (1601-1712)*, Direcția Generală a Arhivelor de Stat a R.S. România, Bucureşti, 1984, 532 p.;
7. GEMIL, Tahsin, *Țările române în contextul politic internațional (1621-1672)*, Editura Academiei de Științe a R.S. România, Bucureşti, 1979, 231 p.;
8. GRANCEA, Mihaela, *Călători străini prin principatele dunărene, Transilvania şi Banat (1683-1789). Identitate şi alteritate*, Editura Universității „Lucian Blaga" din Sibiu, 2002, 341 p.;
9. IORGA, Nicolae, *Studii asupra Evului mediu românesc*, Editura Științifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, 459 p.;
10. FENEŞAN, Costin, *Doi cronicari ardeleni ai secolului al XVII-lea/Zwei Siebenburger Chronisten aus dem 17 Jahrhudert*, Editura de Vest, Timişoara, 2001, 191 p.;
11. KRAUS, Georg, *Cronica Transilvaniei 1608-1665*, ed. G.Duzinchevici and E. Reus-Mîrza, colecția Cronicile Medievale ale României, Supliment I, Editura Academiei de Științe a R.P. România, Bucureşti, 1965, 605 p.;
12. LASCU, Gheorghe, *Imagologia literară comparată – câteva repere teoretice şi metodologice*, in *Caietele Echinox,* vol. 2, *Teoria şi practica imaginii*, *Imaginar cultural,* Editura Dacia, Cluj, 2001, p. 78-86;
13. MITU, S., MITU, I.M., „Românii văzuți de maghiari: geneza unei imagini etnice moderne", in vol. coord. N. BOCŞAN and V. LEU, *Identitate şi alteritate – Studii de Imagologie*, Editura Banatica, Reşița, 1996, p. 52-63.

Percepția elementului turco-tătar în manuscrisul lui Nagy Szabó Ferencz

MARGARETA RĂCHITĂ ASLAN

Otomanii prin ascensiunea lor în Europa secolului al XVI-lea au reuşit să genereze în rândul societății vremii o stare de profundă insecuritate. Deoarece alteritatea otomană nu era bine cunoscută de către societatea europeană, sentimentul de frică manifestată la nivel colectiv şi atent alimentată de pionii principali ai vremii nu au făcut altceva decât să genereze sentimentul de respingere față de societatea otomană.

În mentalitățile colective dezvoltate ca urmare a schimbărilor petrecute la nivel social în urma intrării Reformei în Transilvania, chiar dacă observăm unele manifestări de interes față de alteritatea otomană, când vine vorba de alteritatea tătară, din păcate nu mai putem susține acelaşi lucru. Pe parcursul secolului al XVI-lea imaginea tătarilor în Transilvania a fost total negativă. Mentalul social percepe unele schimbări firave în această direcție doar pe parcursul secolului al XVII-lea. Cauza schimbării o identificăm în timpul degringoladei creştine de la sfârşitul secolului al XVI-lea, când o mare parte a filoturcilor pribegesc pe pământurile turceşti, moment în care trăind în interferențe cu alteritatea turcă, reuşesc să o cunoască mult mai bine. Acum pribegii au posibilitatea să îşi însuşească unele idei despre tătari ca alteritate, prin contactul cu aceştia în zonele respective. Însă societatea din Transilvania nu pare a fi prea dornică de a cunoaşte această alteritate. Astfel că ei nu vor renunța la propriile preconcepții mentale şi nici la asigurarea în fața pericolului tătar.

Însă față de mentalul despre care ştim că a existat în Transilvania acelor timpuri, concepțiile lui Nagy Szabó Ferenc (1581–1658) despre turco-tătari sunt încadrate deseori în linia realismului, observații rar întâlnite în cronicile locale şi chiar regionale ale vremii.

Cronicarul provine din Târgu-Mureş. Memorialul său *Maros-Vásárhely Nagy Szabó Ferencz Memoriáléja*,[1] a văzut lumina tiparului în două ediții. Lucrarea redă

[1] Miko Imre, *Erdély Történelmi Adatok*, vol. I, Cluj-Napoca, 1855, p. 51-100 (În continuare: *E.T.A.*): Am găsit-o datorită transcrierilor oferite de Miko Imre în *Erdély Történelmi Adatok*, în volumul I de miscelanee între paginile 51-187. Manuscrisul transcript este în limba maghiară, are un scris curat, citeț, realizat cu cerneală albastră, cu litere latine în pagini in-4° şi respectă evenimențialul cronologic. Continuă scrisul bunicului său matern, Borsos Sebestyén, *Chronica a világnak lett dolgairol*, cu informații din 1599 până în 1658. Lucrarea a văzut de două ori lumina tiparului, parțial în limba maghiară (Nagy Szabó Ferencz, *Memoriáléjából* în *Erdély Öröksége*, vol. III- Tűzpróba. 1603-1613 – ediție de Bíró Vencel, p. 1-45) şi în întregime în limba română Nagy Szabó Ferencz, *Memorialul*, ediție de Ştefania Gáll Mihăilescu, ed. Kriterion, Bucureşti, 1993, p. 152; (În continuare: Gall Mihăilescu, *op. cit.*).

fragmente din viața personală a cronistului, oferindu-ne veritabile informații furnizate, ca martor direct, din sfera militară, politico-diplomatică, socială.[2]

Stilul narativ al lui Nagy Szabó este simplu, modest şi chiar dacă nu ne aflăm faţă în faţă cu o cronică de palat, lucrarea sa nu este încărcată de notele unei gândiri analoge. Şirul evenimenţial este impregnat de o gândire raţională.[3]

În ce priveşte formarea personalităţii sale cronicăreşti,[4] se pare că factorii ce ar fi putut influenţa în mod negativ percepţia sa realistă faţă de alteritatea turco-tătară nu au fost prezenţi. Născut în 1581 la Târgu-Mureş, este fiul lui Nagy Szabó János conducător al breslei croitorilor. Familia sa, atât pe linie maternă cât şi pe linie paternă, prezintă o anumită înclinaţie spre elementul turc, după cum reiese dintr-o scrisoare adresată de filoturci paşalei otomane în 1595, care ne ajută să stabilim atât cadrul familiar în care s-a format personalitatea sa, cât şi înclinaţia religioasă ce îl marca. Redactanţii semnatari ai scrisorii erau Borsos Tamas, unchiul, viitor diplomat la Poarta Otomană încă din 1613, Szabó Gabor şi Szabó Menyhárt cumnatul din partea tatălui si alţii. Această legătură face ca posibilitatea apartenenţei cronicarului la anabaptiştii (arienii) separaţi din rândul unitarienilor să fie destul de mare.

El are nenumărate contacte directe cu alteritatea tătară şi osmană, atât în timpul călătoriilor la Poartă, în 1614, sau în misiunea de însoţire a celor 1000 de care trimise de principele Gabriel Bethlen sultanului Osman I, în timpul campaniei din Moldova, 1621, sau ca participant direct la evenimenţialul politic din vreme, fiind un fin observator al amănuntelor.

Tema libertăţii religioase era un subiect predilect al secolului al XVII-lea, mai ales în ce priveşte raportul musulman-creştin. El redă unele lupte dintre religii, împărtăşindu-şi părerea personală conform căreia nici măcar ghiaurii nu s-ar fi comportat faţă de creştini, precum se comportau ei unii cu alţii. De exemplu, în intenţia de a reda comportamentul prigonitor protestant faţă de catolici, este expus un moment interesant de la începutul secolului al XVII-lea, când Moise Secuiul vine ajutat de trupele turco-tătare să preia cheile oraşului Cluj, oferite cu bucurie de locuitori, şi profitând de ocazie, va scoate din oraş preoţii catolici. În acest context, în viziunea cronicarului, tătarii sunt cei care rămân mişcaţi de cele întâmplate. Bineînţeles că apariţia lui Moise le oferă protestanţilor putere, deoarece comandantul Habsburg Basta ieşise deja din oraş. După 1530 o mare parte a populaţiei transilvănene a trecut la protestantism, până prin 1570, când odată cu domnia Bathoreştilor, catolicii încep să recâştige terenul pierdut până în acest moment prin Moise, care după cum se vede a fost folosit de protestanţi pentru a-şi recâştiga şi întări poziţiile.

Când sunt aruncaţi din oraş, catolicii se trezesc faţă în faţă cu tătarii care erau cantonaţi în afara cetăţii. Aceşti tătari, văzându-le starea rămân emoţionaţi de cele întâmplate şi omeneşte, cu cinste şi fără a le cauza vreun rău îi conduc la corturile lor sub ploaie, oferindu-le îmbrăcăminte.

---

[2] Margareta Răchită Aslan, *Atitudini civice si imaginea Imperiului Otoman în societatea transilvăneană, în perioada Principatului (1541-1688)* – Teză de doctorat, Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie şi Filosofie, Cluj-Napoca, 2010, p. 31.

[3] *Ibidem.*

[4] Familia proprie sau prin alianţă, studiile, religia, opţiunile politice, …sunt numai câţiva din factorii ce influentează personalitatea unui cronicar.

„Cu această ocazie clujenii au asediat cu mare zel si zarvă colegiul iezuiţilor, iar pe ei i-au târât afară din el, şi i-au scos pe poarta oraşului, pe o ploaie torenţiala, cu capul gol sau lipsiţi de haine[5] sau mantii se porniră spre tătar; şi când îi văzu tătarul[6] întrebă: ce fel de oameni sunt aceia? Acolo este cine să-i spună, că sunt preoţi. Ceea ce auzi tătarul, s-a mirat pe asta: că de ce a trebuit la aceea să se întâmple aşa, şi halate, pe ei au dat şi fără vătămare i-au condus la tabără. Pe Páter Argent l-ar fi lovit în frunte, pe Joannes Niger l-au omorât vitejii clujeni; şi pe restul au căzut câteva lovituri uscate, dar nu prea s-au plâns cu ele. Bogáthi János a pus să fie duşi la sălaşul său în tabără, şi apoi în cetatea Gurghiului, […].”[7]

Aceşti tătari erau sub comanda paşalei otomane, Bektaş. Bineînţeles că Nagy Szabó nu se gândea nici o clipă să atragă atenţia asupra comportamentul omenos al tătarilor, el dorea doar să expună disputele religioase şi reda astfel şi comportamentul alterităţii tătare, latura umană a celuilalt ce aparţine unei alte religii. Astfel vedem ca aceşti tătari care erau foarte rău văzuţi până atunci în ochii societăţii, în episodul de faţă, au avut un comportament de vădită omenie, mai bun decât creştinii. Lipsa acestui fragment ne-ar fi lăsat în memorie doar comportamentul negativ al alterităţii, de jefuitori, perceput de cronici.

Cronistul nu se foloseşte doar o dată de elementul turco-tătar pentru a face unele deosebiri faţă de creştini. Pentru a reda comportamentele creştinilor din diferite culte religioase sau pe cel al nobilimii faţă de răzvrătiţii secui, el aduce critici cum că nici măcar păgânii nu s-ar fi comportat în aşa fel. Sigismund Báthory a atras secuii de partea imperialilor prin promisiuni de dăruire de libertate. Nobilimea însă i-a pedepsit pe secui într-un mod brutal pentru acţiunea lor. Nu atât pentru opţiunea politică aleasă, cât pentru încălcarea condiţiei lor sociale. Aceasta se întâmpla în momentul când creştinii se grupau împotriva puterii otomane, la sfârşitul secolului al XVI-lea, în Cruciada târzie.

„De acum, socot eu, te duce de ajuns mintea: ce au câştigat nemeşii maghiari cu aceea că pe secuii care-au fost mers, pentru slobozenie, cu Sigismund Báthori asupra turcului, în Ţara Românească şi, venind acasă de-acolo, i-au măcelărit acasă şi i-au făcut iarăşi iobagi? Nici păgânii n-ar fi săvârşit una ca asta, din contră, le-ar fi fost milă de ei, de-ar fi văzut-o.”[8]

---

[5] Felsőruha – literalmente, sunt haine ce se îmbracă în partea superioară a corpului sau deasupra; în cazul de faţă e foarte posibil să fie vorba şi de tunicile exterioare, lipsa acestora îi face pe tătari să nu îi recunoască că ar fi călugări sau preoţi.

[6] Cronicile medievale în limba maghiară folosesc foarte des singularul pentru a desemna nu doar o singură persoană ci şi o alteritate, un grup perceput ca un întreg, în cazul de faţă tătarii.

[7] „Az kolosváriak ez alkalmatossággal a jesuviták Collegiumát nagy zélussal, fremitussal reája rohanván megostromlak, és őket belölle ki hurczolák, és kikisérek a város kapuján; nagy zápor esőben, hajdon fővel és felsőruha vagy palást nélkül indulanak a tatárfele; és mikor a tatár látta volna őket, kérdék: micsoda emberek azok? Ott leszen a kimegmondja, hogy papok azok. Meylet hallvan a tatár, csudálkozott rajta: miért kellett annak ugy lenni, és köpenyeget, réajok adtak és a táborra elkisérék öket megbántás nélkül. Páter Argentát homlokba ütöttek vala, Joannes Nigert megölték a kolosvári vitézek; a többin is valami száraz ütések estenek, de nem igen kénkedtek megvélle. Bogáthi János viteté öket a maga szállására a táborba, s azutan Görgény várába, […].”apud *Maros-Vasarhely Nagy* Szabó *Ferencz Memorialeja*, p. 96 în E.T.A., vol. I. (In continuare: *M.-V. Nagy Szabó, op.cit.)*

[8] Apud Gall Mihăilescu, *op.cit*, p. 88.

In opinia sa, cronistul plasează locurile de rugăciune ca fiind locuri sfinte care nu trebuie să fie distruse sau batjocorite. El arată cinstea, respectul şi paza care li se dă locurilor de cult aflate pe teritoriul otoman,[9] în opoziţie cu comportamentul creştinilor din diferite culte:

„Aşa au stricat în acea vreme în doua rânduri creştinimea săraca noastră patrie[10] şi încă fraţii noştii maghiari. Mai întâi în anul 1601 cam de Sfântul Laurenţiu mănăstirea, sfânta biserică într-o după amiază, şi au şi ars-o toată, atât sfânta biserică, turnul, şcoala [...]"[11].

Este foarte bine cunoscută dimensiunea sentimentului de frică lăsat de către turci şi tătari în memoria colectivă transilvăneană în decursul timpului. Dacă unii cronicari nu reuşesc să facă o separare clară în ce priveşte comportamentul de luptă al tătarilor faţă de cel al turcilor, consider că se datorează faptului că nu au manifestat nici dorinţa, dar nici interesul de a o face, poate pentru că acei cronicari nu au fost în prima linie de atac vizată de tătari precum cronicarul nostru secui. Dar şi în ce măsură manifestau interes pentru cunoaşterea acestei alterităţi sau pe a celei otomane este o altă întrebare. Daca bunicul cronistului, mentorul său, nu o face pentru că situaţia ţării transilvane a cunoscut în timpul vieţii sale o relativă stabilitate, nepotul său nu a mai trăit momente atât de stabile. Nagy Szabó Ferencz a fost şi el, la rândul său, puternic amprentat de aceste sentimente de teamă.

Însă pentru a înţelege mai bine sinteza mesajului cronistic referitor la alteritatea tătara cât şi la comportamentul lor militar din timpul Principatului Transilvaniei, consider necesar să trec în revistă şi să analizez în treacăt, perioadele în care transilvănenii vin în contact cu tătarii şi dimensiunea negativă comportamentală a alterităţii.

O primă perioadă este cea a Voievodatului, când societatea transilvăneană intră pentru prima oară în contact cu tătarii, iar mentalul colectiv transilvănean va memora o puternică imagine negativă a acestora. În secolul al XIII-lea asupra societăţii transilvănene se va abate un mare prăpăd. Rezultatele acţiunilor tătăreşti sunt redate de Rogerius în cântecul său, precizând că omul, dacă ar fi mers zile întregi pe drum, nu ar fi întâlnit un suflet de om.[12] Invazia tătară din 1241–1242 a lăsat urme atât de puternice încât teritoriul a avut nevoie de zeci de ani să îşi revină.

Sărind momentan peste a doua perioadă, cea dea treia, a *Marelui Principat al Transilvaniei,* în intervalul de timp de după 1688 (anul în care societatea transilvăneană acceptă cu forţa protecţia imperialilor), teritoriul va avea parte iarăşi

[9] *Ibidem*, p. 164-166.

[10] Szegény hazánkat-săraca noastră patrie/ szegény országunk- săraca noastră ţară.

[11] „Így rontak aban az időben két úttal szegény hazánkat a keresztyének, s meg pedig a magyar atyafiak. Elsőben 1601-k esztendőben Szent Lörincz nap tajlt a klastromos, szent egyházat vesek egy délután tájban, és el is egetek ugyan minda Szentegyházat, tornyát, iskolát […]" apud *M.-V. Nagy Szabó*, *op.cit.*, pp. 87-88 în *E.T.A.*, vol. I.

[12] *** *Erdély Torténete*, ed. Köpeczi Béla, Makkai László, Barta Gábor, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, vol. I, p. 310.

de invazii nimicitoare de proporţii. Teritoriile secuieşti vor trăi în 1694 un moment dureros care va rămâne în memoria socială sub numele de *Funesta tragedia,* când numai pe raza localităţii Ciuc, din 1000 de persoane au mai rămas în viaţă 7 indivizi, sau la ultimul atac de o dimensiune memorabilă, în 1717. Ca exemplu, voi aminti doar despre satul Sic[13] din Cluj, care trăieşte acum o adevărată dramă. Puţinii locuitori care supravieţuiesc momentului îşi vor schimba portul în semn de doliu pentru cei pierduţi. În noua îmbrăcăminte culorile roşu şi negru vor avea greutate. De atunci şi până în zilele noastre, fără a-şi schimba portul tradiţional, comemorează anual ziua Sfântului Bartolomeu,[14] ca zi de aducere aminte al prăpădului suferit şi de cinstire al morţilor.

Revenind la a doua perioadă, cea a *Principatului Transilvaniei* (1541–1688), nici aceasta nu este lipsită de atacurile tătare, numai că proporţia violenţelor acestora nu mai este atât de mare precum în intervalele de timp ante- şi post-Principat. Iar acest fapt îl putem explica doar datorită statutului politico-juridic al ţării. Dacă raidurile din timpul voievodatului erau mai mult pentru a identifica, a cunoaşte regiuni noi, comportamentul lor se raportează la regiune ca fiind o regiune ostilă, duşmană, la fel ca şi în ultima perioadă, când teritoriul transilvan după acceptarea suzeranităţii austriece se transformă iarăşi într-un teritoriu duşman, este un teritoriu aflat în „casa războiului" (dar-ul-harb) care şi-a pierdut statutul de stat protejat de sultanul otoman. Pornind de la aceste considerente, din perspectiva tătarilor terenul era evaluat şi perceput ca şi o zonă pasibilă raidurilor de jaf. Dar în timpul Principatului Transilvaniei, când ţara avea statutul de teritoriu aflat în „casa înţelegerii" (dar-ul-ahd), atât teritoriului, cât şi locuitorilor săi, li se garantase protecţie din partea sultanului prin cărţi de legământ, ahd-name. De altfel, principii transilvăneni au cerut nu de puţine ori sprijinul sultanului, iar cei ce răspundeau primii apelului erau tătarii.

Chiar dacă societatea percepea în continuare imaginea lor în nuanţe negative, unii principi transilvăneni îşi sfătuiau poporul ca să nu renunţe la protecţia otomană, chiar şi cu preţul daunelor

„Dorinţa şi sfatul meu – nota Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei, în testamentul său – pentru patria mea este acesta: Ca până când altceva nu se poate, înţelegerea avută cu turcul să fie ţinută chiar şi cu pagube în limita suportabilă (szenvedhetö károkkal), să nu vă rupeţi de el, ci prin orice mod să-i căutaţi să-i faceţi pe plac"[15].

Până la expediţia lui Gheorghe Rakoczy II în Polonia, din 1658, atacurile tătare au provocat puternice sentimente de frică, însă după acest moment frica este înlocuită de teama robiei. În cercetările făcute de Tüdös Kinga pe testamentele secuilor, se poate observa că începe după momentul de cumpănă (1657-8) să ia în greutate o clauză specială ce prevedea condiţiile scoaterii din robie de la tătari a

[13] Sat din judeţul Cluj.

[14] 24 august.

[15] *Bethlen Gábor végrendelése* în **E.Ö.**, vol. IV, p. 131; vezi şi Margareta Răchită Aslan, *op. cit.,* p. 136.

redactantului în caz că ar fi necesar. Întocmitorul actului specifică prețul pe care îl putea oferi pentru eliberare şi desemna persoana sau persoanele care să se ocupe de scoaterea sa. Dacă presupusul rob nu ar fi putut acoperi suma, în cazul în care nu era atât de înstărit, menționa ca persoana desemnata să plătească diferența, iar el se lega să îi fie slugă până ce va termina de plătit suma respectivă[16].

O altă ştire despre tătari datează din 1594, când aceştia despărțindu-se de Sinan-paşa jefuiesc cetățile Hust şi Csalokőz[17], recurgând la represalii asupra societății:

„Şi, în anul acesta, Sinan-paşa s-a abătut asupra cetății Nagy-Győr[18]; şi a ieşit tătarul la Huszt[19] şi a bătut oastea din țara ungurească şi, pârjolind şi prădând, a purces întru ajutorarea lui Sinan-paşa[20]. Între timp, o parte a tătărimii a plecat acasă cu jaful şi cu prada, o parte rămânând acolo cu paşa sub (cetatea) Komarom[21]”.[22]

Datorită lui Nagy Szabó Ferencz reuşim să identificăm câteva clişee comportamentale legate direct şi condiționate de situația politică existentă a țării. *Înregistrăm trei tipuri de stări: starea de război total, starea de război parțial şi starea creată după 1658.*

I. La începutul mişcărilor de opoziție, când este descris ajutorul oferit de sultan, putem percepe pentru începutul secolului al XVII-lea că populația Transilvaniei suferă deoarece întreg teritoriul este ocupat de duşmani, deci înregistrăm o *stare de război total*. Atâta timp cât în teritoriu se aflau prezente trupele imperiale, țara era sub ocupație Habsburgică. Principele trecând de partea imperialilor refuza să mai trimită tributul la Poartă, țara pierzându-şi statutul de „dar-ul-ahd" şi devenind „dar-ul-harb". Perioada se încadrează în timpul războiului Habsburg–Otoman. Orice locuitor al țării este văzut ca şi duşman, fără excepție, deoarece nu mai există nici un pact, nici o înțelegere care să le fi oferit protecție. Nu înseamnă însă că toți țineau cu partea „creştină", cu imperialii. După ce principele trecuse la eliminarea filoturcilor, el putea să se rupă liniştit de suzeranitatea turcească. Partida filoturcă nu a fost însă nimicită. O scrisoare redactată de nobili secui de seamă, capturată de trupele princiare, nu mai reuşeşte să ajungă în mâinile paşei otomane, dar conținutul îl aflăm de la cronicar, care nu era străin de textul acesteia. Conținutul este important deoarece arată strădania unor locuitori de a ajunge la înțelegere cu turco-tătarii, atât pentru siguranța lor cât şi pentru cea a comunității de acolo. Conținutul şi structura scrisorii este relevantă şi pentru că, încercarea de a se ajunge la o înțelegere este dublată de motivații religioase. Speranța lor este de a se înțelege cu puterea otomana şi prin găsirea unui semn protector pe care să îl folosească cei ce acceptă suzeranitatea otomană şi pe care să îl aibă în momentul intrării trupelor turco-tătare, să beneficieze de protecție:

---

[16] Tüdös S. Kinga, *Erdély testamentumok, Hadviselö székelyek végrendeletei*. Háromszék, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2003, vol. I, passim.

[17] Localitate în Ungaria.

[18] Localitate în Ungaria.

[19] Localitate în Ungaria.

[20] Gáll Mihăilescu, *op. cit*, p. 74.

[21] Localitate în Ungaria.

[22] „Ezen közben a tatárságnak egy része a rablás és prédával hazamenenek, egy része ott marada a bassával Komarom alatt." apud *M.-V. Nagy Szabó, op. cit.*, p. 55 în E.T.A., vol. I.

„Ne rugăm noi oameni săraci în aceea că, măritul paşă, să aibă milă cu noi în acea zi, în care zi acest oraş al nostru va fi înrobit şi ocupat de vitejii măritului împărat”[23].

Parcurgând scrisoarea, rămâne impresia că nu ar fi prima încercare de acest gen şi se ridică întrebarea dacă nu cumva au mai existat precedente şi în perioada staționării lui Castaldo în Principat? E destul de greu să oferim un răspuns. Însă redactanții fiind arieni, în conținut găsim motivațiile lor de ordin religios pentru necesitatea demersurilor lor:

„Credem într-un singur Dumnezeu, nu în trei”[24] sau „[noi] cine acceptăm doar un Dumnezeu şi nu mâncam carne de porc, împreună cu ceilalți credincioşi, săracii robi al măritului paşă”[25].

Dacă aruncăm o privire la semnatarii scrisorii, ne vom încrede în veridicitatea ei deoarece pe lângă faptul că aceste persoane erau cei mai renumiți lideri ai arianismului, câțiva erau chiar din familia cronistului, atât din partea mamei cât şi al tatălui.

„Aceştia au fost principalii inițiatori: unchiul meu Borsos Tamás, care era tot una cu mama şi cumnatul nostru Szabó Gáspár, Szabó Menyhárt, Eötves Miklós şi Eötves Péter, Szöczi Pál”[26].

Folosirea unor astfel de semne distinctive nu le găsim doar în această scrisoare; din păcate se cunosc destul de puține semne până acum, deoarece nu s-au făcut studii pe această problemă. Semnele distinctive ofereau protecție asupra populației care le deținea, pentru că ieşeau astfel din rândul duşmanilor şi erau feriți de prădarea bunurilor sau de moarte. Pentru această perioadă, suntem față în față cu un semn ce ar fi protejat proprietatea persoanei şi pe cei aflați pe acea proprietate. Scrisoarea cerea protecție nu doar asupra semnatarilor ci şi asupra întregului oraş.

„Pentru ca atunci să fie recunoscute casele noastre, punem semn pe casele noastre, ca vitejii măritului împărat să le poată recunoaşte cu mare uşurință, şi atunci oştile măritului împărat să nu ne facă vătămări, pentru care măritul Dumnezeu îl va binecuvânta pe măritul şi pe neînvinsul împărat şi întreaga nație musulmană […]”[27].

---

[23] „Könyörgünk azért mi szegény emberek azon, a hatalmas basának, hogy teggyen irgalmatosagot azon a napon mivelünk, mely napon ezt a mi városunkat elrabolják és elfoglalják a hatalmas császár vitézi.” apud Borsos Sebestyén, *Chronica a világnak lett dolgairol*, p. 41 în E.T.A., vol. I.

[24] „És egy Istent vallunk lenni, nem harmat”, apud Borsos Sebestyén, *op. cit.*, p. 41 în E.T.A., vol. I.

[25] Redactarea e interesantă „Kik egy Istent vallunk és disznóhúst nem eszünk a több atyafiakkal együtt a hatalmas basánsak szegény rabjai.” apud Borsos Sebestyén, *op.cit.*, p. 41 în E.T.A., vol. I.

[26] „Ezek voltak fő követői: Borsos Tamás bátyám, ki az anyámmal mind egy volt és Szabó Gáspár sógorunk, Szabó Menyhárt, Eötves Miklós és Eötves Péter, Szöczi Pál…. apud Borsos Sebestyén, *op.cit*, p. 39 în E.T.A., vol. I, p. 33.

[27] „Hogy pedig a mi hazainkat akkor megesmerjék oly jelt teszünk a mi hazáinkra, hogy a hatalmas császár vitézi azt nagy könnyen megesmerhetik, és a hatalmas császár hadai akkor minket ne bántsanak, melyért a hatalmas Isten meg áldja az hatalmas és győzhetetlen császárt és az egész muszulman nemzetséget […]” apud Borsos Sebestyén, *op.cit*, pp. 40-41, în E.T.A., vol. I.

Urmările ce au decurs datorită capturării scrisorii se vor repercuta asupra unui mare număr de filoturci, care au fost atunci întemnițați şi puşi la muncă silnică – săparea unei fântâni – după un an recăpătându-şi libertatea.[28] Cunoscându-se parabolele biblice la care apelează societatea transilvăneană, acest „nou Israel" prin care îşi identifică trăirile cu cele ale evreilor, cu siguranță că şi aceste semne sunt inspirate din litera Bibliei, consecința unei bune cunoaşteri a Sfintei Scripturi, un efect al Reformei [29].

2. *Starea de război parțial* o putem consemna atunci când țara îşi reprimeşte statutul de „dar-ul-ahd", sau este pe cale să îl reprimească, prin sprijinirea de către sultan a unui conducător din mişcarea de opoziție. Astfel avem o stare de „harb" în „dar-ul-ahd" sau se conlucrează la restabilirea „ahd"-ului în „dar-ul-harb"-ul actual. Exemple elocvente sunt cele ale lui Moise Szekely, Ştefan Bocskai sau Gabriel Bethlen. Starea de „harb" din „Dar-ul-ahd" se conturează când țara este în casa păcii dar principele acționează contrar literei actului, ce statua poziția țării față de Poartă: Gabriel Bathory este reclamat la Poartă de către nobili pentru comportamentul avut, Gheorghe Rakoczy II porneşte lupta împotriva Poloniei pentru a lua coroana Republicii nobiliare fără ca sultanul să-i fi dat acordul pentru această acțiune.

Toate acestea arată politica dusă de Statul Otoman față de zona-tampon a Transilvaniei, nuanțele laxe pe care le-a putut adopta în funcție de situația cerută asupra acestui teritoriu, ce a simțit din plin presiunea Habsburgică. Flexibilitatea politicii externe se datorează şi noilor gândiri politice ce străbat Europa de pe la începutul secolului al XVI-lea. Toate acestea sunt nuanțe temporale, pe care le putem trasa datorită informațiilor oferite de cronist. Statutul politico-juridic al țării într-un cadru general era stabilit printr-un ahd-name. În fond aceste ahd-name-le erau documente elaborate cu scopul de a statua raporturile speciale ale Porții otomane cu un teritoriu nemusulman, inamic, aflat vremelnic în „Casa păcii" (dar-ul-ahd), dar care în fapt se găsea în „Casa războiului" în condițiile în care putea fi oricând atacată, devenind astfel teatru al războiului sfânt[30].

Sigismund Bathory, un principe nehotărât, îşi schimbă din nou opțiunile politice, în 1601, şi apelează la sprijinul sultanului în dorința de a scoate soldații imperiali din Principat: „[…] 1601 […] Voievodul Mihai şi Basta se pregătesc şi vin peste ei; de aceea se pregăteşte şi el pe cât se poate, cere şi de la împăratul turc ajutor, da nu i-a dat, dar au venit mai apoi cam pe la vreo două sute de tătari în lupta de la Gurăslău lângă el"[31].

---

[28] *Ibidem*, pp. 33 -34.

[29] Chiar dacă nu am aflat la ce semn ar fi recurs, cunoscând înclinațiile din vreme spre realizarea paralelelor biblice, episodul biblic al însemnării caselor cu sângele unui miel de către evrei, când mânia lui Dumnezeu ar fi trimis îngerul morții asupra Egiptului pare pasajul ce i-ar fi influențat. Vezi în *Biblia*, Vechiul Testament, Ieşirea, 12:13; 12:22-23. http://www.crestinortodox.ro/biblia/Iesirea/Mielul-pascal-Sarbatoarea-azimelor-Sarbatorirea-Pastelui-Moartea-intailor-nascuti-ai-Egiptenilor-Plecarea-Israelitilor/; accesat duminică 6 martie 2011, ora 14:20.

[30] Călin Felezeu, *Statutul principatului Transilvaniei în raporturile cu Poarta Otomană (1541-1688),* Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1996, p. 130.

[31] „[…] 1601 […] Mihály vajda és Basta készül és reája jönek; azért ö is készül a mint lehet, török császártol is kéret segítséget, de nem adott, hanem vagy kétszáz tatár jött asztán a Goroszloi harczra melléje." apud *Maros-Vasarhely Nagy Szabó Ferencz Memorialeja*, p. 76 în E.T.A., vol. I.; vezi şi Gáll Mihăilescu, *op. cit*, p. 95 în limba română.

Într-un alt pasaj, cronicarul descrie încercările atât al lui Moise Szekely cât şi al principelui spre a aduce trupele turco-tătare în ţară:

„Sigismund Báthory ieşind din Moldova, cere prin intermediul marelui Csáki István ajutor de la turci, a şi fost promisiunea, căci cât de repede vor ierta[32] atât tătari cât şi turci. Şi Moise Szekely s-a obosit mult în aducerea turcilor pe care i-au şi pornit la drum, îi şi aduse. Şi din Moldova Sigismund ieşise la Braşov, aşteptând acolo ajutorul turcilor"[33].

Chiar dacă starea de război din „Casa păcii" era mai convenabilă decât cealaltă, starea în care a fost atrasă societatea este dureroasă, deoarece s-a văzut împărţită în două conform opţiunilor nobilimii: filoturcă şi progermană. Dacă o parte a populaţiei a avut o grijă deosebită să se asigure de bunele intenţii ale turco-tătarilor, ceilalţi nu vor reuşi, deoarece în cetatea sau pe teritoriul lor se aflau trupele imperiale sau pro-imperiale:

„Întorcându-se Moise Szekely de la înfruntarea aceasta norocoasă, merge la tabără, şi văzând Sigismund mulţimea frumoasă de robi de la turci şi tătari, îi privi cu ochi înlăcrimaţi, dar nu cuteză să spună nimic, căci aşa lăsă lucrul"[34].

„Sigismund Bathori a văzut însă că oamenii din acel oraş cad în mâna păgânilor şi din motivul acesta a plecat de acolo. Nici frigul cumplit n-a îngăduit să rămână mai departe sub ziduri. Turcul şi tătarul au pornit către casă pârjolind şi jefuind foarte şi s-au tras şi oamenii ţării de către casă"[35].

În contextul acestor evenimente, cronistul ne mai oferă încă câteva date despre acele semne la care cad la înţelegere de comun acord, şi despre care am vorbit şi în cele de mai sus, datele oferite fiind mult mai precise: acum se foloseşte ca semn un batic cu care se vor lega la cap. În acest moment semnul este doar pentru protecţia personală şi nu unul colectiv precum semnul pe casă care ar fi protejat proprietatea însemnată, ci un semn care ar desemna doar persoana aflată pe teritoriul de război parţial:

„Aşa a fost, că tatăl meu cu oamenii oraşului o barieră a apărat-o mai puţin, şi domnii mei din Scaun apără în altă stradă; dar un mare bei, şi un mare comandant maghiar ajung şi aceia anunţă treaba, că ar fi din trupele şi contingentele lui Bathori Sigismund, şi că ar fi venit din tabăra turcească împotriva curtenilor; şi dând mâna cu tatăl meu au spus, că Moise Szekely ar fi comandantul lor.

De aceea intrară turcii, tătarii, şi maghiarii, şi îi lăsă tatălui meu să îşi lege un batic pe cap ca semn, căci semnul acela era, şi aia (însemna) că – Sigismund –. Asta toţi împreună cu el (am făcut-o) şi oamenii oraşului, şi când au fost văzuţi de

---

[32] A da drumul, a lăsa să meargă, a trimite să meargă.

[33] „Báthory Sigmond pedig Moldovából ki jőve, nagy Csáki István által segítséget kérete a törököktől, meg is lön az ígéret, hogy hova hamarab mind tatárt s mind törököt bocsátnak. Szekely Mózes is sokat fárada a töröknek felhozásában kiket útba is indítanak, el is hozza. Moldovából is Sigmond kijőve Brassóba, és ott vára a török segítséget." apud *M.-V. Nagy Szabó, op. cit.*, p. 78 în E.T.A., vol. I; vezi şi apud Gáll Mihăilescu, *op. cit*, p. 97.

[34] „Megfordulván Szekely Mózes erről a szerencsés csatáról a táborra menyen, és lavtan Sigmond a sok szép rabot a töröknél és tatárnál, könyes szemmel néze, de semmit nem mere szollani, hanem abban hagya a dolgot." apud *M.-V. Nagy Szabó, op. cit.*, p. 82 în E.T.A., vol. I.

[35] Apud Gáll Mihăilescu, *op. cit*, p. 102.

turc, tătar şi de maghiar, nu le-a făcut nimic deci. Înaintea lor, de aceea tatăl meu intră în piață, şi se împrăştie tătarul în oraş, şi a luat şi a prădat; dintre curteni pe care unde l-a găsit pe ăla (acolo) l-a tăiat, dar şi din oamenii oraşului (aflați în preajmă) lângă curteni tăiară câțiva, şi (a fost) cine de asemenea a căzut rob dintre săracii de ei.

Dar au fost şi între curteni din aceia care au trecut la timp de partea oamenilor oraşului, şi au intrat de acolo în oraş şi cu tatăl meu au venit vreo şase flăcăi buni cu şase cai buni, şi toți şase au rămas în sănătate, căci am pus să se ascundă în fân, în caz că şi de ar ataca turcul casa noastră, să nu îi găsească pe ei în casă , căci atât s-a învârtit între ei, până i-a tăiat pe toți[36] (curtenii). ”

O altă caracteristică majoră o observăm în comportamentul militar otoman, atunci când ei se află pe un teritoriu inamic, oferă posibilitatea celor vizați să se predea fără a suferi vreo pagubă.

În 1603 Moise Szekely va cere ajutorul turco-tătar pentru sprijinul său personal iar împreună cu aceşti soldați va merge la fiecare cetate în parte spre a se asigura de trecerea locuitorilor de partea sa.[37] În încercarea de a restabili situația din țară, aşa cum era ea înainte de a aduce principele Sigismund Bathory oştile imperiale în Transilvania, el se vede nevoit să folosească forța şi presiunea față de unele cetăți. Starea de pace şi bunăstarea ce domnea în principat este parcă intenționat, repetitiv punctată, pentru a o putea opune apoi situației din anii de după intrarea imperialilor, vrând să ne lase să înțelegem dezacordul său la acțiunea principelui.

„În anul 1587 Sigismund Bathori era sub gubernatoratul lui Gezci János, şi peste tot a fost o vreme de prea mare pace, atât cu turcul cât şi cu neamțul, cât şi între națiile țării” [38].

Moise „a trimis mai întâi un răvaş frumos pretutindeni”[39] cu tot ce avea în plan să înfăptuiască, cerându-le şi secuilor să i se alăture, „a cutreierat țara în lung şi-n lat şi tătarii s-au pus pe jafuri, pe pârjoleli şi pe omoruri înspăimântătoare […]

---

[36] „Úgy vagyon , hogy az apám az egyik sorompót a városi néppel egy kevesse oltalmazta ugyan, és a széki uraimis a más utszaban örzek; de egy fő bég, és egy fő magyar hadnagy is érkezenek és azok a dolgot megjelentek, hogy Bathori Sigmond csataji és hadai volnának, és a kurtanokra jöttek volna fel a török táborból; és kezet fogván az apámnak mondák, hogy Székely Moses volna elöttök a hadnak.

Bejövének azért mind török, tatár, és magyar, és az apámnak hagyak hogy egy keszenöt kössön a fejére jelnek, mert a jel a vala, és az hogy -Sigmond- Ezt mivele mind a varos népe is, és mikor a török, tatár s magyar tálalta, tehát nem kapót bele. Elöttök, azért az apám bejöve a piaczra, és elszelede a tatár a varoson, és kapdosott s prédált; a kit a kurtánokban hol talált azt levágta, de a varos népében is a kurtán mellett levaganak egy néhányat, s ki esmet rabba esek szegényekben.

Voltak olyan is a kurtánokban ki a varos népéhez adta magát idején, és bejött onnat a varosba; az apámmal is jött vala be jó hat legény jó hat loval, s mind a hat egességben megmarada, mert elbujtattam vala öket a szalmába, hogy ha a török szinte házunkra berontana is, ne találja fel őket a házra, mert kőztök nyargalt mind addig, míglen levágák őket (a kurtánokat–nota scribului), apud *M.-V. Nagy Szabó, op. cit.*, p. 81 în E.T.A., vol.I; vezi şi Gáll Mihăilescu, *op. cit*, p. 100-101.

[37] Gáll Mihăilescu, *op. cit*, p. 117.

[38] „1587 esztendöben Báthori Sigmond a Gezci Janos gubernátorsága alatt volt, és igen nagy békesség idö volt mindenfele, mind a törökkel s mind pedig a némettel, mind pedig az ország népe között.”, apud *M.-V. Nagy Szabó, op. cit.*, p. 51 în E.T.A., vol. I.

[39] Apud Gáll Mihăilescu, *op. cit*, p. 118.

văzând tătarii într-o bună zi că de-acuma au mulți robi, au trimis o parte a tătarilor către casă, cu cinci mii de robi. Altădată, au trimis iară acasă, cu un alt rând de tătari, zece mii de robi” [40].

Pentru a se câştiga şi a se asigura bunăvoința celui sprijinit de turci, cât şi a turco-tătarilor, se părea că oferirea de cadouri în bani şi în produse era percepută ca o modalitate de salvare. Oraşele au ales varianta aceasta pentru a scăpa de câteva ori de „pedeapsă”. Cea mai răspândită şi mai folosită formă era cea monetară. Nagy Szabó ne redă forma cadourilor în produse[41]:

„Prin mine şi prin alții, consiliul a trimis de-ale gurii lui Moise şi lui Bektaş-paşa; tatăl meu Nagy Szabó János era judele. Am dat deci darurile pe care atât paşa, cât şi Moise le-au luat cu mare bunăvoință de la bietul oraş şi ne-au făgăduit marea lor milostivire; dacă Domnul le va da zile, nu vor fi uitate”[42].

O altă perioadă grea pentru transilvăneni a fost când Gabriel Bethlen primeşte contingentele turco-tătare împotriva principelui Gabriel Bathory.

„Skender-paşa şi Gabriel Bethlen s-au aşezat anume la Alba-Iulia, dar tătărimea, sub motiv că-l hăituieşte pe Gabriel Bathori, toată Câmpia a prădat-o şi a cuprins-o, a pârjolit-o şi s-a dus acasă cu robii […]. În fruntea acelor tătari şi turci, care au ieşit la Braşov alături de saşi şi de Gabriel Bethlen şi au mers la Skender-paşa, a fost maghiarul Ogli-paşa” [43].

Un alt detaliu important arată că nu doar tătarii au prădat țara, ci şi trupele transilvănene s-au alăturat acestora şi au acționat concertat:

„că tătarii, curtenii şi saşii au pârjolit aici, în jurul oraşului, timp de o zi sau două, toate satele; într-un rând s-au pornit şi încoace, […] dar domnii au încălecat pe cai şi le-au ieşit înainte şi i-au alungat…” [44].

3. Cea de-a treia stare apare ca urmare a imprudentei luptei începute împotriva Poloniei de către Gheorghe Rakoczi II. Din anul 1658, în statutul politic al țării se pot înregistra schimbări semnificative. Principatul va fi încadrat în statutul politic internațional al celor două țări române[45]. De acum, principele transilvănean va decade pe scara voievozilor români, având gradul echivalent în gradația otomană cu cel al unui paşa cu două tuiuri de la unul cu trei[46].

După aceasta dată, situația de stabilitate a țării va fi foarte fragilă.

În cele ce urmează, cronistul relatează încercarea nobilului Kemény János de a apăra țara cu cei câțiva soldați lăsați de principe, starea lor deplorabilă şi modul în care cade în robia tătărească nobilul, care în viitor va deveni principe:

„Că şi sculele de puşcat, pe cele mari de mult le-au fost lăsat în părăsire, că nu aveau cu ce să le tragă. De crezut că, poate unde era prea puțină pâine, au

---

[40] *Ibidem*, p. 118.

[41] Forma în bani este relatată şi în cadrul operei lui Georg Krauss, *Cronica Transilvaniei. 1608-1665*, ediție de D. Duzinchevici şi E. Remus-Mârza, Editura Acad. R.P.R., Bucureşti, 1965, passim.

[42] Apud Gáll Mihăilescu, *op. cit*, p. 120.

[43] *Ibidem*, p. 160.

[44] *Ibidem*, p. 161.

[45] Călin Felezeu, *op. cit.*, p. 108.

[46] Susana Andea, *Legăturile politice ale Transilvaniei cu Moldova şi Țara Românească între 1658-1688* – Teza de doctorat, Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie şi Filosofie, Cluj-Napoca, 1996, passim.

mâncat vitele de povară – aşa socot eu numai – că şi poamele necoapte le-au mâncat după cum am auzit. Aşa apoi, au îngropat în pământ tunurile şi le-au părăsit. Ci au adus câteva tunuri […] care-i acum la han; dar nici acelea n-au avut pulbere, ghiulele, ba mai mult şi ce pedestraşi erau, nici aceia nu aveau ce le-ar fi trebuit, adică merinde, pulbere, gloanţe, fitil şi alte scule care ar fi fost de trebuinţă”[47].

Prin construirea în grabă a unui val de pământ la marginea lacului, inevitabil erau deja puşi faţă în faţă cu tătarii. Aceşti tătari erau doar grupul de înaintare, avangarda, cea care strângea informaţii pentru atac:

„De câteva ori au alungat avangarda tătarilor. Asta însă cred că din partea hanului li s-a poruncit să facă aşa; până la urmă, a sosit şi grosul tătarilor şi au aşezat tabăra destul de departe de ei.

Când s-au aşezat tătarii, pe dată au prins a trage asupra valului şi al ocoli. Dar nu aveau putinţă să se ocrotească; au rezistat ei de câteva ori, dar până la urmă turcii şi tătarii scormonesc o prefăcătorie, că adică îi părăsesc dacă plătesc, le-au cerut, în două rânduri, câte un taler. Cei din val i-au strâns repede şi i-au dat. Dar asta a fost numai o prefăcătorie”[48].

După cum putem observa, forţele turco-tătare nu mai sunt dispuse la nici o înţelegere, pentru că de data aceasta ei se afla de partea duşmanilor, sunt soldaţii principelui şi din aceasta cauză toată ţara este pasibilă de pedeapsă. Cronistul redă cum generalul Kemény este chemat în faţa hanului tătar de către un paşă turc printr-o cacealma, iar când a ieşit de acolo şi-a găsit oastea atacată :

„Numai ce prinde a auzi că răpăie puştile, dar a început să vadă: că îi asediază pe cei din val. După aceea 400 de puşcaşi pedestraşi seimeni ies din val la tătari, trădându-i pe maghiari, şi tătarii întră peste ei în şanţ, pe urmele acelora; din altă parte de către lac. În sfârşit, la nimic alta nu s-au mai putut încumeta împotriva nenumăratei puzderii de săgeţi ale lor – că atâtea săgeţi trăgeau asupra lor mulţimea mare de tătari, încât acopereau lumina soarelui şi cerul, ca norii. Până la urmă au strigat că se dau prinşi. […] Apoi au dat fuga chiar către tătari, întinzând mâinile, să-i lege; temându-se că-i puşcă alţi tătari”[49].

„Pe domnul meu Kemény Janós tot aceia, care îl conduc înapoi la şanţ îi iau arma de la el – îl duc în robie la Hanul tătar; mantia o lasă pe el - făcându-i atâta cinste domniei sale”[50].

Când Nagy Szabó scrie acest pasaj, în primăvara anului 1658, Kemény era încă prizonier şi crede că doar divinitatea cunoaşte viitorul acestui nobil secui. Dar timpul a arătat, chiar dacă cronicarul nu a mai apucat sa vadă, că acest nobil va fi ales ca principe transilvan, iar societăţii a lăsat o operă monumentală concepută în timpul prizonieratului[51].

---

[47] Apud Gáll Mihăilescu, *op. cit*, p. 218.

[48] *Ibidem*.

[49] *Ibidem*, p. 219.

[50] „Kemény Janós uramat pedig ugyan azok, kik kisirik vala visza a sánczba elvévén fegyverét tölle- a tatár Chamhoz viszik rabságra; köntösset meghagytak rajta – tettek anyi becsületet a nagyságának.” apud *M.-V. Nagy Szabó, op.cit.*, p. 184 în E.T.A., vol.I.

[51] “*Az Tekéntetes, Nagyságos, és Meltoságos úrnak Kemény Janósnak Erdély országában való bemenetele. 1661*”, în Iosif Kemény: Collectio major, Manuscript. Hist. A., tom. XIX în Arhiva Academiei Române, filiala Cluj-Napoca.

Dacă până acum am încercat să trasez în câteva linii *comportamentele militare şi umane ale tătarilor,* în cele ce urmează voi încerca să evaluez *armamentul şi tacticile de război* ale oştilor tătare. Cronicarul ne vorbeşte despre capacitatea strategică a turco-tătarilor, de reevaluare şi reorganizare a atacului în cazul în care primul atac este nereuşit, se retrag şi se despart din nou în grupuri, îşi revizuiesc strategiile în aşa fel încât trupele duşmane să piardă direcţia de atac şi să devină dezorientate. Asistăm la o tactică asemănătoare în cadrul bătăliei din Câmpia din Keresztes[52]:

„[…] Şi Sigismund Bathori a ieşit cu oastea transilvană lângă Maximilian şi înţelegându-se cu el, îl înfruntă pe turc în câmpia de la Keresztes, şi mai întâi norocul i-a slujit prea bine pe creştini cam vreo trei zile; văzând turcul asta, s-a apucat în alt chip de ea, pentru că l-au aşezat pe împărat cu oameni aleşi afară din tabără, dar au lăsat pregătiţi în corturile împăratului patruzeci de mii de ieniceri, de asemeni au orânduit toată tătărimea să se aşeze pe laterale (aripi), şi aşteaptă acolo pregătită, aşteptând de la timp, şi când îşi va cunoaşte timpul, imediat să pornească acolo unde trebuie. [rânduirea celei de-a treia aripi, apoi a oştii de rând]. Acum pe când se apropiau deja de tabăra împăratului mulţimea în dezordine, vrea să şi fugă acolo, dar cei patruzeci de mii de ieniceri aflaţi înăuntru îi ochi de aproape, aşa îi puşcă după cum pofti. Auzind acele împuşcături tătărimea şi cei patruzeci de mii de lăncieri, au mers conform poruncilor au pornit cu viteză şi mulţimea dezordonată (pusă) pe pradă au călcat-o în picioare şi au bătut-o, a şi tăiat-o, pe cine a răzbit. Dar cine a reuşit să iasă de acolo, a mers la tabăra creştină şi la principe şi la Sigismund, nu l-a alungat duşmanul…”[53].

Percepe calitatea înaltă a oştirii tătare „tătarii erau tot floarea până la unul”[54] însă nu trece cu vederea problema cu care se confruntă aceşti oşteni în ce priveşte armamentul tradiţional convenţional avut în dotare: echipaţi mai ales cu arcuri şi săgeţi, un echipament ce poate să constituie uneori un adevărat handicap, care pe câmpul de luptă afectează performanţele soldaţilor într-un mod ce nu putea fi trecut cu vederea, putând cauza până şi părăsirea câmpului de luptă. Partea cealaltă, mai puţin numeroasă dar care avea în dotare un armament superior, cu echipamente europene, reuşeşte să îşi impună superioritatea pe spaţiul de luptă:

„Aruncat-au tătarii nenumărate săgeţi asupra lor, dar haiducii unguri, sârbi şi secui vârau săgeţile în puşcă şi aşa îi puşcau, nimicitor pe tătari. Văzând tătarii una ca

---

[52] Localitate în Ungaria.

[53] […] Báthori Sigmond is az Erdély haddal kimene Maximilián mele és velle megegyezvén, a keresztes mezején a törökökkel szembe szállanak, és alsöbben ugyan jól szolgálta szerencse a keresztényeket vagy három napon; melyet lávtán a török, más képen fogott hozzája, mert válogatott néppel császárt kiállattak a táborból, de negyven ezer jancsárt hagytak a császár sátoraiban készen, esmet az egész tatárságot oldalfelt rendeltek hogy felüljön, és kezsen ott várakozik, az időtől várván, és mikor esmeri az idejét, mindjárt induljon oda a hova kell. [rânduirea celei dea treia aripi, apoi a oştii de rând] Most már mikor a császár sátoraihoz közelgett volna a sok rendetlen nép, oda is akarnak rohanni, de a benek levö 40 ezer jancsár öket jo közel czelra veven, ugy lötte a mint akarta. Azt a lövest meg hallván a tatárság es a 40 ezer kopjás, rendeletek szerént mentek sebessen indultak és a predáláson a rendetlen sokaságot csak tapodtatta és meg verte, le is vágta, a kit győzöt. De a ki onat kimehetett a keresztyén, és a herczeg és Sigmond taborára ment, nem üztemeg az ellenség…” apud *M.-V. Nagy Szabó, op. cit.*, p. 63-65 în E.T.A., vol. I.

[54] Apud Gáll Mihăilescu, *op. cit*, p. 121.

asta, se minunau, ce treabă să fie asta, de le vin săgeţile lor fără pene înapoi, cu atâta repeziciune. Până la urmă nicicum nu au putut îndura puşcăturile ungurilor, că şi săgeţile şi gloanţele nimereau în plin deopotrivă, ci au dat bir cu fugiţii în sfârşit”[55].

Principii transilvăneni, oricât de mult se încredeau în ajutorul primit de la tătari, nu se lăsau fără măsuri de protecţie asupra lor, în anumite momente:

„Moise tare se bizuia pe tătarii viteji foarte, ştiindu-le el vitejia; însă tot nu cuteză să se lase fără val, ci îşi ţintuieşte după un val de care sculele de puşcat – despărţindu-se de tătari - toţi călăreţii, toţi pedestraşii, până şi pe paşă, ca sa tragă de acolo în duşman şi tătarii iară să tragă de la spate”[56].

Graţie cronicii, am reuşit să adun şi să prelucrez informaţii referitoare la varietăţile de raiduri ale tătarilor, observând că acestea nu sunt la fel, ci sunt nuanţate în funcţie de situaţia şi de necesităţile de moment. Într-o primă fază, înainte de toate, când ajung într-un teritoriu cu întreaga oaste turco-tătară, până ce majoritatea tătarilor îşi întind corturile şi rămân pe lângă liderul lor, o parte, sau avangarda, se desprinde şi porneşte la raiduri. Aceste raiduri sunt făcute cu scopul de a strânge informaţii, de a explora şi cerceta zonele din jur. Numai simpla prezenţă a tătarilor era în stare să provoace o puternică stare de angoasă, pentru că nimeni nu îşi dorea să cadă în mâinile lor. Această presiune psihologică în mentalul colectiv al societăţii inamice constituia o redutabilă arma în mâinile tătarilor, pe care o ştiau manipula din plin. Datorită acestor presiuni, imaginea tătarilor se menţine mereu vie în mentalul colectiv.

Un alt tip de raid este raidul de urmărire, la care i-au parte doar o parte a tătarilor, când urmăresc duşmanul căruia îi iau urma şi îl fugăresc, sau îl constrâng la fugă. Scopul acestui raid este bine definit – de a urmări şi fugări duşmanul, de a hărţui continuu şi de a presa necontenit atât duşmanul cât şi persoanele care îl cazează, sau zona în care se află.

Nu de puţine ori aflăm că astfel de raiduri sunt executate din comanda principelui deoarece aceşti tătari vin şi sunt trimişi de către sultan în ţară la chemarea expresă a principilor sau al pretendenţilor princiari în defavoarea celor ce contravin prin acţiunile lor suzeranităţii otomane.

Forma cea mai întâlnită în care îi găsim pe aceştia sunt alături de transilvăneni, uneori numai singuri:

„Au fost lăsaţi cam la o mie de călăreţi să jefuiască prin Trei Scaune, ca să nu poată merge secuii alături de Gheorghe Raţ…”[57].

„Din Făgăraş, principele a trimis peste întorsătura Buzăului câteva cete, cam trei sute de haiduci şi două sute de tătari. Şi eu am fost acolo; în fruntea noastră erau Szilasi János şi un mârzac tătar”[58].

Pe lângă raiduri putem adăuga şi atacurile efectuate alături de grupurile etnice, care se alătură în funcţie de necesitatea dictată de moment, indicându-ne că alteritatea tătară nu participă singură la invazii şi jafuri:

---

[55] *Ibidem*.
[56] *Ibidem*.
[57] *Ibidem*, p. 120.
[58] *Ibidem*, p. 151.

„De aceea sosind tătarii şi mai toţi saşii, fost-au careva oameni de aşa fel, încât toţi s-au răsculat în cârdăşie cu tătarii - au pustiit, au prădat, au bântuit şi-au tâlhărit. Saşii, că stăruiau în cabală cu tătarii dimpreună, se strigau atunci unii pe alţii :<handa, handa, handa! Komm Hanes, komm Nanander, Brader Piter> Bunii saşi viteji grăiau tătăreşte şi tot dădeau cu handa-hende , până ce au pornit şi au căzut la învoială cu paşa şi cu Gabriel Bethlen”[59].

Plecând de la considerentul conform căruia Kabala era o ştiinţă esoterică ce foloseşte o serie de litere şi numere simbolice pentru exprimări cu semne convenţionale, cronicarul o notează ca fiind folosită de către aceşti germani pentru a le uşura comunicarea şi vorbirea cu tătarii, deoarece el văzuse că erau folosite tot felul de semne şi cuvinte neînţelese ca să poată ajunge la o înţelegere. Deci nu îi găsim doar pe maghiari sau pe secui ca etnii transilvănene ce ajung la înţelegeri cu turco-tătarii, ci şi pe saşi:

„Tătarii, curtenii şi saşii au pârjolit aici, în jurul oraşului, timp de o zi sau două, toate satele”[60].

Un alt tip de „raid” este cel când tătarii îl însoţesc pe principe la ordinul acestuia ca să îl urmeze pe teritoriul ţării, însă acum atitudinea acestora este pasivă dar cu un efect major asupra psihologiei sociale, un efect de presiune pe care principele scontează. După ce principele şi-a atins scopul, va lăsa oştenii tătari să se întoarcă lângă trupele turceşti. „Tătarii de care am pomenit mai sus au urcat la Gabriel Bethlen şi au ieşit la Braşov şi s-au dus spre Alba, şi au urcat în preajma zilei de Sfântul Mihail[61], dar nu au fost mulţi, numai pentru renumele lor i-a dus principele acolo sus. Nu au cutezat să se atingă de nimic, au umblat liniştiţi, căci ostile au avut grijă de ei. Dar nu peste mult timp auzit-am că principele i-a iertat acasă”[62].

Deoarece este martor ocular direct al evenimentelor pe care le redă, găsim un caz în care este descrisă sosirea armatelor tătare în sprijinul transilvănenilor, însă fiind noapte şi o ceaţă deasă, ei nu se recunosc şi sunt pe punctul de a începe lupta:

„Departe pe şes, am văzut deodată, prin preajma Feldioarei, nişte oşti mari şi neştiind ce fel de oaste să fie, am socotit a fi duşmani; şi aceia văzându-ne şi ei pe noi din depărtare, nu ştiau cine vom fi fiind, ci ne-au socotit oastea lui Forgács, ori ca am fi de-al lui Vodă. Oştile au apucat a se pregăti, amândouă părţile, de bătălie. S-au trimis însă şi dincolo cercetaşi. Deodată s-a văzut că ei s-au împreunat fără a pune mâna pe sabie; şi am descins apoi şi noi; şi erau deci tătarii din oastea lui Omer paşa. Stând de vorbă cu ei, ne-au spus că tabăra s-ar afla la Prejmer, dar o parte au pornit după Forgács şi Vodă.[…] şi îi hăituiesc. Întrebatu-i-am: câţi sânt? Spus-au că ei sunt optzeci de mii, dară asta nu era adevărat, că în scrisoarea principelui trebuia să fi fost treizeci de mii, numai de nu vor fi fost şi lipsă”[63].

---

[59] *Ibidem*, p. 158.

[60] *Ibidem*, p. 161.

[61] 29 septembrie.

[62] „Bethlen Gáborhoz a mely tatárokat oda fel mendek felmentenek ugyan Brassinál jöttenek volt ki, és Fejérvár felé vittek volt, s felmentenek Szent Miklós nap tájban, de nem volt sok, csak az híriért vitette a fejedelem oda fel. Nem mertenek sohul kapdosni, csendesen jártanak, mert hadak vigyáztak reájak. Csak nem sok idő múlva halam hogy haza bocsáta őket a fejedelem.” apud *M.-V. Nagy Szabó, op. cit.*, p. 158 în E.T.A., vol.I.**;** apud Gáll Mihăilescu, *op. cit*, p. 188.

[63] Apud Gáll Mihăilescu, *op. cit*, p. 152.

În ce priveşte numărul trupelor tătare, acestea sunt în funcție de necesitățile şi oportunitățile de moment, când vorbeşte de 30.000 de oşteni turco-tătari, când 30.000 de turci şi 30.000 de tătari. Sprijinul tătar era deosebit de important şi putea influența cursul luptei în mare măsură datorită sprijinului militar oferit de personalul său bine pregătit cât şi datorită sprijinului psihologic, important pentru aliați, dar şi terorizant pentru duşman.

În ce măsura a fost afectată societatea transilvăneană, în ce fel erau percepuți în mentalul colectiv, ce efect psihologic puternic şi covârşitor a lăsat asupra societății putem observa numai din simplele zvonuri care erau luate ca şi credibile fără a fi cercetate, în parte cel puțin, veridicitatea acestora. Zvonurile creau o stare de adevărată angoasă colectivă. Nu era suficient că imaginea negativă a tătarilor era menținută vie în mentalul colectiv, într-o mare măsura şi aceste zvonuri veneau să amplifice sentimentul de frică:

„Între timp aud, că Gabriel Bethlen a cerut de la împărat să-i dea zece mii de taleri, şi să meargă după el la Viena cât mai repede. Aşa aud că tătarii ar fi pornit pe urmele noastre. Auzind acestea, adevărat că ne-am ținut bine (departe) de ei că nu am avut chef de însoțitori ca ei; dar aud pe a treia zi, că au coborât în jos, în Țara Românească, şi acolo au ieşit pe la Braşov. Treaba aceasta aşa şi a fost. După aceea treaba aceasta a tătarilor, nu ştiu pe ce s-au bazat şi au gândit-o în Ardeal (când au spus-o), dar au fost atât de speriați în toate părțile, căci peste tot în țară a fost o mare alergare. Eu aşa gândesc, că au crezut, că tătarul a dorit în Transilvania să lovească (şi să) robească în țara împotriva dorinței împăratului. Dar acesta a fost un gând nebunesc, căci tătarul l-a condus pe împărat acasă până spre munții Balcani, nu au lărgit pe nicăieri tabăra împăratului[64], căci jur-împrejurul taberei dădea ocoale tătarul – era straja ocrotitoare a turcilor, precum aripile pasării […].

Pe când ajunsesem deja aproape de Trotuş, din Ardeal au trecut în Moldova vreo 200 de călăreți secui, ca să ducă ştiri sigure în țară peste munți despre tătari; acelora le-am spus, că ies în Țara Româneasca peste Braşov, dar foarte greu au dat crezare (spuselor), dar până la urmă au crezut"[65].

Reacția socială în fața unor astfel de ştiri, fie că erau adevărate sau nu, este în măsură să ne expună trauma psihologică şi totodată să scoată la iveală dimensiunea sentimentelor cu care au fost percepuți ca alteritate.

---

[64] Nu s-au îndepărtat nicăieri de la tabăra împăratului.

[65] „Ezen közben hallok, hogy Bethlen Gábor Császártol tíz ezer tallért kerete hogy adjon, és Becshez utána menjen havahamarabb. A tatárok úgy hallok hogy a mi nyomunkra indultak volna. Azt halván, bizony tartottunk igen töllök nem volt kedvünk azokhoz az utitársokhoz; de harmad naprameghallok, hogy alább mentenek Havasalföldére, és ott jöttek ki Brassónál. A mely dolog úgy is lön. Ugyan azután ezt a tatár dolgát, nem tudom mire veltek és gondolták volt Erdélyben, de úgy megrettentek volt mindenfele, hogy nagy futás volt az országban mindenütt. Én az gondolom, hogy az veltek, hogy a császár akaratja ellen a tatár Erdélybe be akart az országba csapni rabolni. De a bolond gondolat volt, mert császárt haza kísérte a tatár a Novách havassaig közel, nem tágítottak sohol a császár táborát, hanem körödös – körül nyargálata a táboron a tatár- az a törököknek az ö vigyázó strásája, mint a madárnak a szárnya. […]

Mikor imár Tátráshoz közeljutottunk volna, tehát Erdélyből 200 lovas székely jött által Moldovára, hogy a tatár felöll bizonyos hírt vigyen általa ravason az országba; azoknak megmondok, hogy Brassóra mennek ki Havasalfölden által, de igen nehezen adhatnak vala hitelt nekide végre elhivek." apud *M.-V. Nagy Szabó, op. cit.*, p. 156-157 în E.T.A., vol. I; vezi şi Ştefania Gáll Mihăilescu, *op. cit.*, p. 186.

„Orice s-ar fi gândit şi oricum, dar a fost o treabă foarte urâtă peste tot în ţară, aşa au fost fugită care încoace care încolo; până şi secuimea a fugit în munţi. Nu-i puţin lucru, că Dumnezeu a abătut peste noi spaima (ce o trăim din cauza) acelora. Adevărat că Dumnezeu prea ne-a încercat în toate! […]

Ne-am oprit să înnoptăm la Trotuş, dar nimeni nu a fost nicăieri, şi-au părăsit lucrurile şi aşa au fugit în munţi; în pivniţe era destul vin, dar am pus paza la pivniţe, am dat cum se cuvine fiecărei căruţe ca să nu se îmbete, şi coborând cumva oamenii ţării din munţi, să nu fure din boi şi pe ei să nu-i omoare până se va da de ştire”[66].

În speranţa că paragrafele pe care le-am redat au reuşit într-o oarecare măsură să traseze cititorului imaginea comportamentală a tătarilor, prezentaţi ca alteritate, aş dori să subliniez faptul că tătarii făceau acele raiduri deoarece aveau o misiune de îndeplinit, iar aceste comportamente se pot înscrie doar în şablonul comportamental al secolelor XVI-XVII.

Ce rol important joacă memoria istorică şi repercusiunile sale în mentalul social, este sesizabil şi din atitudinea cronistului faţă de elementul tătar. Oricât de mult şi-ar putea dori să cunoască mai bine otomanii, faţă de tătari manifestă anumite reţineri. Rezervele sale nu sunt din cauze religioase, fiindcă nu s-a împotrivit căsătoriei fiicei sale cu Szöcsi Ismael[67], persoană care mai mult ca probabil că a trecut la islam.[68] De asemenea, am văzut că încearcă să strângă unele informaţii referitoare la atacurile tătare, dacă există o fărâmă de adevăr sau nu în aceste zvonuri, fapt pe care alte persoane contemporane lui nu prea erau înclinate să îl verifice. Însă ca o amprentă a memoriei istorice asupra personalităţii sale, este şi folosirea foarte rară, totuşi prezentă, a termenului de „ghiaur” pentru a desemna alteritatea turco-tătară, în momente precum diferenţe dintre creştini şi ghiauri, sau în invazia din 1658.

Cronicarul este însărcinat să însoţească cele 1000 de care cu merinde trimise cadou sultanului Osman II[69] de către principele Transilvaniei, Gabriel Bethlen, fiind răspunzător de desfăşurarea şi de buna îndeplinire a misiunii. La un moment dat misiunea lor este pusă în pericol de către „alteritatea tătara”. Zvonul apropierii tătarilor, dar şi frica de ai ştii pe aceştia atât de aproape, îi va determina pe paznici să părăsească tabăra de staţionare şi să se îndepărteze. Încercarea de a găsi carele a afectat planul sultanului, care a trebuit să îşi contramandeze plecarea cu încă o zi şi să se reinstaleze cortul sultanal. După ce au fost găsite aceste, s-a constatat că nu au avut de suferit din cauza tătarilor.[70] Sau, când transilvănenii repară podul Siretului

---

[66] „Akár mint gondoltanak s akár hogy, de oly rút dolog volt mindenütt az ország, úgy elfutottak volt ki imide s ki omoda; meg a székelység is a havasra futót vala. Nem kicsi dolog az, hogy az Isten azoknak az ö félelmeket ilyen igen reánk vetette. Bizony az Isten minket igen meg alázott mindenben! […]

Tátrásra szálottunk hálni, de senki honn nem volt, mindeneket elhagyatak s úgy futottak volt a havasra; a pinczékben elég volt bor, de megállattam a pinczéket, minden szekérhez illendőképpen adva adtam hogy megne restegüljenek, és valami módon az ország népe a havasról alajöven, ökrökebel ne lopja s magokat meg ne ölje hirtetig mert bemeret”, apud *M.-V. Nagy Szabó, op. cit.*, p. 156-157 în E.T.A., vol. I.

[67] Ismael – nu este un nume folosit de creştini, în schimb este specific musulmanilor şi iudeilor.

[68] Apud Gáll Mihăilescu, *op. cit*, p. 144.

[69] Incursiunea în Moldova din 1621.

[70] Apud Gáll Mihăilescu, *op. cit*, pp. 179-183.

în înțelegere cu turcii, înțelegere pe care cronicarul el însuşi o face, sentimentul de frică îi însoțeşte: „dar şi de tătari aveam frică şi deja se înnopta”[71].

O altă ştire importantă o primim despre tătarii din Dobrogea – se pare că se apela la ajutorul lor pentru a se asigura paza bovinelor, atâta timp cât bărbații din regiune erau plecați la luptă alături de trupele turco-tătare: „că a fost adus încoace un paznic tătar de la Isaccea, care nu le-a îngăduit nici tătarilor, nici ungurilor să prade vitele”…[72].

Când se pun în discuție astfel de aspecte, cronica expune destul de puține exemple de acest gen ce ne-ar permite să putem întregi reacțiile sociale mult mai clar: din trupele turco-tătare trimise în ajutorul lui Gabriel Bethlen, tătarii ce execută raidul de urmărire împotriva lui Gabriel Bathory, ajung sub zidurile oraşului Cluj unde vor întâmpina rezistența locuitorilor clujeni ce au refuzat să-l adăpostească pe principele fugar:

„Tătarii – hăituindu-i – au ajuns lângă oraş; pe un tânăr de seamă l-au împuşcat din turnul aurarilor; se vorbea că a fost mârzacul lor, dar nu ştiu. Destul că tătarii au făcut cale-ntoarsă de acolo, nu l-au mai hăituit pe nebun”[73].

Incursiunile tătarilor au fost cel mai puternic resimțite de către locuitorii din secuime, datorită poziției geografice ocupate. Deoarece se aflau la linia Carpaților, ei erau des vizitați de tătari. În lupta lor pentru supraviețuire, au fost nevoiți să-şi adapteze modul lor de viața la pericolul prezentat de aceştia, fiind în permanență pregătiți. Pasajul următor expune reacția socială în cazul unui atac. Atacul, chiar dacă nu este realizat de către tătari ci de către haiducii maghiari, ne arată dimensiunea angoasei trăite de către locuitorii secui, dar şi necesitatea vitală de a ştii să fie tot timpul pregătiți pentru a scăpa cu viața. În momentul începerii atacului, invocarea protectorului religios de către atacatori, le dădea posibilitatea atacaților să ştie de către cine sunt atacați. În cazul de față fiind atacați de către haiducii creştini, era invocat numele lui Isus. În grabă îşi i-au lucrurile aflate la îndemână, tot ce reuşeau şi fugeau să se adăpostească în pădure:

„S-a strigat în zori în piață <Isus> şi aşa se dedau apoi la pradă. Oamenii oraşului somnoroşi care încoace, care încolo, fugiră lăsându-şi toate aici. Şi eu precum am auzit ropotele de puşcă şi că s-a strigat Isus, mi-am revenit cu mare greu din somn, sărind sus, dar nu am reuşit să-mi trag pantalonii, ci am îmbrăcat dolmanul şi mantaua şi fugind în casă după armă; dar şi acolo nu-mi cade în mână sabia ci numai puştile: aceea am agățat-o de gât şi am fugit afară la grajduri. In acel timp mă strigă mama, şi ce au avut, aia tot era într-o ladă, şi aceea a ținut-o şi în curte era ceva bălegar puțin, şi l-am acoperit (lada), şi mama, a fugit cu copilul ei; dar eu cu taică-meu am sărit pe cai – căci servitorii au fugit cu toții din timp – şi noi a trebuit să înşeuăm caii precum s-a putut….”[74].

---

[71] „De a tatárról is volt félelmünk és szinte esteledik vala imár.” Apud *M.-V. Nagy Szabó, op. cit.*, p. 154 în E.T.A., vol. I.

[72] Apud Gáll Mihăilescu, *op. cit*, p. 160.

[73] *Ibidem*, p.159.

[74] „Hajnalban a piaczban <Jesust> kiáltanak és úgy rohanak osztán a prédálásra. A város népe álmoson ki ide, ki amoda, mindenét itt hagyván elfuta. Én is midon a puskaropogást és Jesust kiáltást hallottam volna, nagy nehezen almomból felverekedvén, felugrám, de a nadrágomat nem

Putem percepe din text foarte uşor că starea lucrurilor capătă o altă dimensiune, deoarece la aflarea veştii că se apropie tătarii locuitorii nu aleg să fugă, ci să-şi distrugă bunurile de pe lângă casă. Această dimensiune se conturează după 1658:

„În 1658 die 24 în ziua sfântului Bartolomeu sâmbăta după amiază grădina mea cu şură, cu mare zel consiliul şi cetăţenii din Târgu-Mureş le-au prăpădit, le-au tăiat, şi grădinile mele cu zarzavaturi şi cu pruni, împreună cu toţi pomii cu hambarul până la ultima mlădiţă, deşi atât de copt era fructul în ele ca şi hameiul. Cauza era aceea, că păgânimea trecuse peste Buzău şi este în cetatea Buzăului iar tabăra este aşezată în Ţara Bârsei”[75].

Caracterul greu de ţinut sub control al tătarilor ne este cunoscut din istorie, însă cronica relatează despre aceste mişcări scăpate de sub control, că vizau cu precădere periferiile oraşelor[76]. Paguba pricinuită de tătari cronicarului a constat în 10 cornute mari[77] iar cea a tatălui său era de 20 de boi[78]. În ceea ce priveşte subiectul socializării, înregistrăm câteva cazuri de tătari care au preferat să renunţe la teritoriile crimeene, se desprind de contingentele tătăreşti şi se aşează în paşalâcul de Buda unde îşi întemeiază familii:

„Din tătărimea lui Sinan paşa – în anul 1594 că a iernat turcul la Buda, deci plăcându-i acolo şederea – au rămas la Pesta, şi s-au aşezat şi s-au căsătorit acolo câţiva tătari, dar nu au fost mulţi, cam de toţi vreo două sute; după cum am auzit aceia locuiesc şi acum acolo”[79].

Întâlnirea dintre două alterităţi duşmane este relatată în cele ce urmează. Ceea ce se cere remarcat este faptul că ambele alterităţi conturate, atât tătarii cât şi valonii, pornesc la luptă cu o bună imagine de sine şi cu imagini preconcepute faţă de celălalt. Însă pe parcursul desfăşurării luptei, ei au posibilitatea să reevalueze valoarea reală a celuilalt şi să-i redimensioneze imaginea:

„…căzutu-le-a valonilor înainte şi aceia început-au ai împuşca pe tătari. Până atunci nici tătarul n-a mai fost văzut valoni şi nici valonul tătari. S-au dedat –

---

vonhatam fel, hanem a dolmánt és a mentemet felvöm s futék a házba fegyverért; de ott is nem akada szablya a kezembe, hanem puskák és lóding: azt nyakamba vetem s ki az istálora futik. Azomban az anyám szollita, és a mijek volt, az mind egy ládában volt, s azt fogót s az udvaron egy kevés ganéj vala, abba takarok, és az anyám, gyermekiével elfuta; de én az apámmal a lovakon kapánk- mert a szolgák ijedtekben mind elfutottak- s magunk nyergelenk a mint lehete….” apud *M.-V. Nagy Szabó, op. cit.*, p. 86 în E.T.A., vol. I.

[75] “1658 –ban die 24 szent Bertalan napján szombaton délután az én esürös kertemet, veteményes és szilvas kertemet nagy zelussal a vásárhelyi tanács és polgárok elhányák, levágák, mind termőfáival együtt, csűrével mind egy szálfáig , holott oly termet volt a gyümölcs bene mind a komló. Oka annak az lön, hogy a pogányság a Bozdán imár által jöven Boza várában bene vala és a tábora a Barcsán feksik vala.” apud *M.-V. Nagy Szabó, op.cit.*, p.186 în E.T.A., vol.I.

[76] apud Gáll Mihăilescu, *op. cit*, p. 153.

[77] *Ibidem*, p. 161.

[78] *Ibidem*, p. 162.

[79] „Szinán bassa tatáriban – 1594-k esztendőben hogy Budánál telelt vala a török, tehát ott megszeretvén a lakást – Pesten maradtak vala, és oda telepedtek s házasodtak valami tatárok, de nem sok volt, mintegy kétszáznyi volt; a mint hallottam azok most is ott laknak.” apud *M.-V. Nagy Szabó, op. cit.*, p. 65 în E.T.A., vol. I.

zice-se – la tare straşnică bătaie unii cu alții. Până la urmă, tătarul a dat dos valonului. Tătarii le strigau valonilor: <Gidi popozlar> – aşa ştiau ei că toți sunt popi. Valonii i-au fost socotit şi ei de nimica pe tătari; însă văzându-le bărbăția, s-au încredințat că-s oameni viteji. De aceea tătarii fugind până la urmă şi victoria a fost a lui Radu-Vodă”[80].

Când i s-a trimis lui Bocskai sprijin din partea padişahului, populația Sighişoarei părea că nu manifesta teamă față de trupele turco-tătare ce şi-au aşezat corturile în afara cetății şi îl aşteptau pe Bocskai, ce urma apoi să meargă şi să ajungă sau nu la înțelegere cu fruntaşii cetății:

„Se petreceau zi de zi jocuri voiniceşti care de care mai frumoase, cei din cetate nu se temeau de ei nici o scântă; sosit-a fost acolo şi ajutor turcesc si tătăresc, dar şi acela ca şi cum n-ar fi fost”[81].

În 1658 Nagy Szabó îşi întrerupe firul narativ în ziua intrării tătarilor în Principat, în 29 august „duşmanul taie şi omoară la Bălăuşeri. Isus fi cu noi!”[82] Pentru un moment întreruperea narațiunii ne face să credem că acesta a murit în cursul acestei incursiuni. Ştefania Gall ne informează că moartea lui a survenit, însă după câteva luni de la intrarea tătarilor.[83]

Istoria înregistrează într-adevăr evenimente confuze în Transilvania pentru luna septembrie 1658, când trupele turco-tătare intră în teritoriu însă dacă oraşele, mai ales cele germane caută să ajungă la înțelegere cu aceste contingente, secuii vor lupta cu tătarii: cei din urmă sunt învinşi la Gurghiu, locul purtând numele de Dâmbul tătarilor (Török domb) şi se fac anual comemorări în cinstea momentului.

Aş dori să notez în final, că angoasa socială precum şi reflecțiile despre trecutul istoric al regiunii sunt atât de puternic conservate şi retrăite/perpetuate în memoria trecutului asupra societății în ce priveşte alteritatea tătară, încât până şi persoanele care doresc să se apropie şi să cunoască mult mai bine alteritatea otomană păstrează totuşi o anumită distanță față de tătari, pentru că nu doresc să cunoască mai îndeaproape această alteritate. Datorită cronicarului, chiar dacă intenția lui nu a fost aceasta, putem totuşi să trasăm şi să reîntregim portretul alterității tătare aşa cum a fost el şi aşa cum a fost perceput pe parcursul secolului al XVI-lea şi până în al şaselea deceniu al secolului al XVII-lea, de la oameni cu suflet bun la soldați de temut, şi dincolo de imaginea lor de indisciplinați, vedem că acest cronicar le-a remarcat tocmai disciplina armată destul de bine trasată pe care o urmau şi conform căreia acționau. Cu siguranță că dacă cronistul nostru ar fi arătat puțin mai mult interes față de această alteritate, am fi beneficiat de o imagine mult mai întregitoare. În orice caz, puzzle-ul alterității tătare a început să fie încet-încet asamblat datorită informațiilor acestui cronicar, la care se vor adăuga în viitor şi informațiile altor cronicari.

---

[80] Apud Gáll Mihăilescu, *op. cit*, p. 112.
[81] *Ibidem*, p. 142.
[82] *Ibidem*, p. 222.
[83] *Ibidem*, p. 10-70.

Nagy Szabó Ferencz′ in Elyazmasında Tatarların Algılanması

MARGARETA RĂCHITĂ ASLAN

XVI`yy.da Osmanlıların Avrupa`ya girişleri, Avrupa toplumu içinde gerçek bir korku yarattı. Osmanlı'yı tanımayan Avrupa toplumu bu korku duygusuyla, Osmanlı'yı reddetme hissine kapıldı. Erdel`e geçen Reform sayesinde oluşan kolektif düşünceler Osmanlı'nın imajına faydalı ve enteresan bir isteklendirme yarattmış olsa da, Tatarların imajına aynı katkıyı sağlamamıştır.

XVI`yy da Tatarların Erdel`de yarattığı imaj katiyen negatifti. Toplumun düşüncelerindeki bazı değişimler ancak XVII`yy.da başlamıştır. Bunun nedeni ise XVI`yy.ın sonunda Hıristiyan koalisyonu zamanında Erdel`de bulunan Türkofiller Osmanlıyı Hükümdarlığının topraklarına göç edince, Osmanlıları daha iyi tanıdılar. Bundan sonra gurbetçiler rmıştır Tatarları az da olsa tanımaya başladılar. Erdel toplumunun tedbirli davranışlarından ve üzerlerinde oluşan olumsuz bellekten vazgeçmemesi Tatarları tanıma durumunu epeyce zorlaştı.

Nagy Szabo Ferenc`in görüşleri bizim zannettiğimiz düşüncelere göre değişik olduğu için, toplumun tümünün Tatarlarla ilgili ayni görüsü paylaşmadığını kanıtlar.

Vakanüvis (1581–1658) Seke bölgesinde bulunan Târgu-Mureş`ten idi. İki kez baskısı yapılan elyazmasının adı **Maros-Vásárhely Nagy Szabó Ferencz Memoriáléja`ydı**.[1] Kendi hayatında yaşadığı olayları, Ülkenin o anki durumuyla birleştirerek yazan, sade bir yazar olarak tanınır.[2]

Nagy Szabó adli tarihçinin tarzı sade ve mütevazıdır. Bir Saray tarihi ile karşı karşıya olmamamıza rağmen, yinede bâtıl bir düşünce ile dolu olmayan olayların anlatımını muhakemeli vermiştir.

Bir tarihçinin kişiliğinin oluşmasında bazı ana kriterler önemli rol oynar. Bunlar arasında çocukluğundan başlayarak olgunluğuna kadar; aile ortamı, okul zamanı, dini, katıldığı gruplar, politik seçimi ve yaşadıkları bir ötekilik imajının oluşmasında büyük bir rol oynar. Türk ve Tatarlarla ilgili gerçeğin algılanmasında bu kriterler menfi etkilememiştir. Bu açıdan bakıldığında yüksek bir muhakeme gösterdiğini görebiliriz. 1581'de Târgu-Mureş'de dünyaya gelen yazarın babası

[1] Miko Imre, *Erdély Történelmi Adatok*, I, Cluj, 1855, s. 51-187. (Bundan sonra: **E.T.A.**): El yazma transkripsiyon olarak bulunuyor. Macarcada yazılan el yazma, temiz ve mavi rengi mürekkepli bir yazıyla Latince harflerle yazıldı, sayfalar da in–4 bulunur, kronolojik sıralama düzenindedir. Yazısı 1599–1658`e kadar devam eder.

[2] Margareta Răchită Aslan, *Atitudini civice si imaginea Imperiului Otoman în societatea transilvăneană, în perioada Principatului (1541-1688)* – **Teză de doctorat**, Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie şi Filosofie, Cluj-Napoca, 2010, s. 31.

Nagy Szabó János, terzilerin loncasının yönetimini üstleniyordu. Ailesi, hem anne tarafı hem de baba tarafı, Osmanlılara doğru belirli bir eğilim göstermişti. Ailesi, Erdel`de bulunan Türkofil partisinin önemli isimlerindendiler. 1595`deki Osmanlıyı paşasına gönderdiği fakat ulaşmayan mektubu, tarihçinin aile kadrosunu ve din eğilimini belirlememize yardımda bulunur. Mektubu imzalayanlardan, 1613 den sonra birkaç kere Bab-i Hümayun'da Erdel'in önemli bir diplomatı olarak tanınan tarihçinin dayısı Borsos Tamas idi; Szabó Gabor, babası tarafından eniştesi- Szabó Menyhárt, vesaire. Bu bağlam, tarihçinin Protestanlar arasından yer alan Unitaryen dininden çıkma ve kabul görmeyen Anabaptist dine inananlar arasında olabileceği düşüncesiine götürür.

Osmanlı ötekiliği ile birçok kez doğrudan temas kurmaya çalışmıştır. Böylece 1614`de İstanbul seyahati sırasındanda ya da 1621'de Erdel prensi Gabriel Bethlen`in, Boğdan seferi zamanında, padişah II Osman'a hediye olarak 1000 adet gıda arabası gönderirken önemli detaylara rastlayabiliriz. Erdel'in iç durumunu sererek bize değerli bilgiler verir.

XVII'yy.ında özellikle Müslüman-Hıristiyan ilişkilerine bakarak istisna bir konu olarak dini özgürlüğü temasını buluyoruz. Hıristiyanlar arası din savaşlarını anlatırken böyle şiddetli hareketleri gâvurlar da yapmazlardı demişti. Bu konu ile ilgili bir misal vermek istersek, Protestanların Katoliklere karşı işkenceci davranışlarını aktarmak niyetindeyken, bize istemeden Tatarların davranışını göstermiştir. XVII yy. başından, Erdel prensi olarak Türkler Sekeli Moise'nin tahta çıkmasına bir müddet yardım ederek, Cluj şehri kapısına ulaşınca, şehirde oturanlar çok şaşırtıcı hareketlere baş vurdular. Moise'ye mutluluk içinde şehrin anahtarını verip burada bulunan Cizvit papazları kovmaya başladılar. Elbette ki Türk ve Tatar Ordularıyla gelen Moise'nın gelişinden güç alarak Habsburglarla olan her hangi bir bağlantıyı yok etmeye çalıştılar. Habsburglu kumandan Basta'nın, daha önce şehirden ayrıldığını bilen topluluk, ayaklanmaya başladı. XVI`yy.da Erdel'deki çoğunluk Protestan tarafa geçti, ama 1571`de başlayan Bathoryler döneminden itibaren Moise'nın ayaklanmayı başlattığı döneme kadar Katolikler pozisyonlarını güçlendirdiler. [3]

Bir taraftan da Cizvitlerin içinde Habsburg gücünü gören halk onların var oluşlarını yok etmek için rahipleri şehirden kovdular. Tatarların askeri çadırları şehir dışında kurulduğu için, rahipler yarı çıplak halde şehirden atıldıkları anda Tatarlarla karşı karşıya geldiler. Tatarlar onların halini görünce duygulanıp saygı göstererek, yağmurdan koruyup, çadırlarına götürerek giydirdiler.

"*Bu fırsatla Kolosvar`lılar*[4] *büyük bir heves ve kargaşa ile Cizvitlerin Collegium`una koşarak saldırdılar, onları şehrin içinden dışarıya sürüklediler, büyük yağmurlu fırtınada şehrin kapısının dışına çıkarırlar; başları açık halde ve üst giysileri ya da kaftanları olmadan Tatarlara doğru yürümeye başlarlar; Tatarlar onları gördüğü an sordular: Ne biçim insanlar bunlar? Oralar da onların*

[3] Erdel içinde resmi olarak 3 millet ve 4 din bulunmaktaydı, Macar, Sakson, Seke Türkü milletleri ve Katolik, Lutheran, Kalvinist ve Unitaryen dinleri. Aslında 4 millet ve 5 din vardı. Büyük sayıda bulunan Romenler ve Ortodoks dinleri tolere edilen ama kabul görmeyen kişiler arasındaydılar.

[4] Cluj-Napoca`da yaşayan toplumun Macarca söylentisi.

papaz olduğunu anlatan kişiler vardı. Bunları Tatarlar duyunca çok şaşırdılar, bunun neden böyle olduğunu <kendi kendilerine sordular>, üstlerine manto vererek onlara zarar vermeden kampa kadar eşlik ettiler. Páter Argenta`yı alnından vurdular, Kolosvar`in cesurları Joannes Nigeri'yi öldürdüler; diğerlerinin üstünde de bazı kuru darbeler vurdular, ama bunlarla havalı görünmüyorlardı. Bogáthi János onları kendi konutunun bulunduğu yerdeki kampa, sonra da Görgény kalesine göndertti."[5]

Bu Tatarlar, Bektaş paşanın Osmanlıyı ordusuna katıldılar.

Tabiî, burada tarihçi Tatarların selametli hareketlerini aktarmayı hiç düşünmüyordu, sadece Katolik ve Kalvinistler arasındaki din ihtilaflarını aktarmıştır. Tarihçinin dikkat çekmek istediği nokta Tatarların insani davranışları değil, aksine din savaşlarıdır.

Yani, o zamandaki toplumun gözünde ki gâvurlar, başka dinden gelen insanlara göre bunlardan daha da insani davrandılar. Elbette ki, yazar bu din ihtilafını anlatmasaydı, Tatarların sadece öldürücü ve soyguncu olan negatif yönlerini tanırdık.

Tarihçinin eserinde Türk Tatar ötekiliğini, Hıristiyanlar ile karşılaştırmasını bir kaç kez görebiliyoruz. Yukarıdaki belirtmiş olduğum alıntının yanında, çeşitli kültlerden olan Hıristiyanlar arasındaki davranışları ya da asilzadeler ve Seke isyancıları arasındaki davranışlarıyla ilgili eleştirmeler getiriyor. Ki hıristiyan olmayanların da böyle davranmayacağını ya da yapmayacağını söylüyor. Sekeler Habsburg tarafına geçerlerse, Sigismund Bathory tarafından serbestlik alacakları sözü verildi. Asilzadeler, prens ülkede yokken, ayaklanan Sekeler feci bir şekilde cezalandırılıyorlar. Tüm bu olaylar, XVI`yy sonunda Hıristiyan kuvvetlerinin Osmanlıyı kuvvetlerine karşı çıktıkları zamana denk geliyordu.

„Şimdiden, düşünüyorum ben, aklın yeterince <bunu düşünmeye> götürüyor <ise><sen de düşün>: Macar asilzadelerin kazançları neydi ki Türkün üstüne özgürlük için Eflak'a <prens>Sigismund Rakoczi ile giden Sekeleri, ve oradan evlerine dönünce, orada tümünü katlettiler, onları yine köle yaptılar. Gâvurlar bile böyle bir şey yapmazlardı, aksine, eğer bunları görselerdi onlar için acı hissederlerdi.[6]

Vakanüvis bakışına göre ibadet yerleri saygıya değer yerlerdir, bu yerler tahrip ve saygısızlık edilmemeliydi ve yinede el yazmasında bu tip davranışlarla

---

[5] "Az kolosváriak ez alkalmatossággal a jesuviták Collegiumát nagy zélussal, fremitussal reája rohanván megostromlak, és őket belölle ki hurczolák, és kikisérek a város kapuján; nagy zápor esőben, hajdon fővel és felsőruha vagy palást nélkül indulanak a tatárfele; és mikor a tatár látta volna őket, kérdék: micsoda emberek azok? Ott leszen a kimegmondja, hogy papok azok. Meylet hallvan a tatar, csudálkozott rajta: miért kellett annak ugy lenni, és köpenyeget, réajok adtak és a taborra elkisérék öket megbantas nélkül. Páter Argentát homlokba ütöttek vala, Joannes Nigert megölték a kolosvári vitézek; a többin is valami száraz ütések estenek, de nem igen kénkedtek megvélle. Bogáthi János viteté öket a maga szállására a táborba, s azutan Görgény várába, […]."apud *Maros-Vásárhely Nagy Szabó Ferencz Memoriáleja*, s.96**, E.T.A**.`da, cilt I. (Bundan sonra: *M.-V. Nagy Szabó, op. cit.)*.

[6] "De acum, socot eu, te duce de ajuns mintea: ce au câştigat nemeşii maghiari cu aceea că pe secuii care-au fost mers, pentru slobozenie, cu Sigismund Bathori asupra turcului, în Ţara Românească şi, venind acasă de-acolo, i-au măcelărit acasă şi i-au făcut iarăşi iobagi? Nici păgânii n-ar fi săvârşit una ca asta, din contră, le-ar fi fost milă de ei, de-ar fi văzut-o." apud Gall Mihăilescu, *op. cit*, s. 88.

karşı karşıya bulmaktayız. Osmanlıyı devletinin bölgesinde bulunan Hıristiyan kiliselere gereken saygı gösteriliyor ve özenle korunmaktadırlar[7] fakat Hıristiyanlar başka kültlere karşı zarar vermekteydiler:

"o zamanlarda Hıristiyanlar zavallı vatanımızı öyle bozdular, hatta bizim Macar kardeşlerimiz, iki sefer <yaptılar>. İlki 1601`de [...] manastırı, bir öğlenden sonra kutsal kiliseyi harap ettiler, her şeyi yakmışlar, yani kiliseyi, kulesini, okulu <yaktılar>[...] "[8]

Tatarların Erdelli toplumun belleğinde bıraktığı korku duygusu tarih yazılarında çok iyi biliniyor ve tanınıyor. Ancak bazı vakanüvisler Osmanlılar ve Tatarlar arasındaki askeri davranış ayrımcılığı net bir şekilde yapamıyorlardı. Bence yapmaya niyet ve istek gösteremediler çünkü onlar için Tatar saldırıları ilk sırada yer almazdı. Tatar ötekiliğini tanınmak için ne derecede istekliydiler, bu gerçekten başka bir sorudur. Seke Türkler`in toprakları, özellikle Nagy Szabo`nun yaşadığı yer saldırıların ilk sırasında nyer alıyor.

Kendisi toplumla beraber aynı korkuyu hissediyordu. Ama ister istemez yazının içinde bazen kendimizi onun bazı temel bilgilerinde bulabiliyoruz.

Erdel Prensliği zamanında, Tatarların algılanmasını ve onların askeri hareketlerini daha da iyi anlayabilmek için bazı karşılaştırmaları ve verileri özetleme ihtiyacını hissediyorum.

Voyvodalık zamanını birinci dönem olarak çizebiliriz. Erdel halkının Tatarları ilk kez tanıdıkları an bu dönem olup, toplumun düşüncesinde çok güçlü olumsuz bir görüntü bıraktı. XIII`yy.da Erdel çok büyük hasar gördü. Her hangi biri günler boyunca bu yollarda yürüseydi, ortalarda bir tek kişiyi bile bulamazdı seklinde anlatan Rogerius kendi şarkısında Tatarlar davranışlarının sonuçlarını noktalamıştır.[9] 1241–1242`de Tatar istilası o kadar ağırdı ki onlarca sene boyunca bölge çok zor kendine geldi.

1688`den sonra ise başka bir dönem olarak, **Erdel Büyük Prensliği** zamanını görüyoruz. Bu dönemde artık Erdel toplumu Habsburgların egemenliğini kabul etmek zorunda kalarak Osmanlıyı Hükümdarlığı altından çıktılar. Bu hareketten sonra ülke çok yıkıcı istilaları görüyor. Misal olarak Şubat 1694'de tarihte tanınan *Funesta tragedia* toplumun acı dolu yaşadıklarını kast ediyor. Bu zaman içerisinde sadece Ciuc bölgesinde, Seke topraklarında 1000 kişiden ancak 7 kişi hayatta kalabildi. Belki de en büyük ve en ağır olanı 1717`deki sonuncu girişleriydi. Bu girişinde Sik[10] köyünün yaşadıklarını anlatacağım. Bu köy gerçek bir dram yaşadı. 24 ağustos gününde az sayıda hayatta kalanlar acıların verdiği

[7] *Ibidem*, s. 164-166.

[8] "Így rontak aban az időben két úttal szegény hazánkat a keresztyenek, s meg pedig a magyar atyafiak. Elsőben 1601-k esztendőben Szent Lörincz nap tajlt a klastromos, szent egyházat vesek egy délután tájban, és el is egetek ugyan minda Szentegyházat, tornyát, iskolát […]" apud *M.-V. Nagy Szabó, op.cit.*, s. 87-88**, E.T.A**.`da, cilt I.

[9] *** *Erdély Torténete*, ed. Köpeczi Béla, Makkai László, Barta Gábor, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, cilt I, s. 310.

[10] Cluj-Napoca bölgesinde bulunan bir köydür.

psikolojiyle geleneksel kıyafetlerini değiştirdiler. Elbiselerindeki renkler değişmiş, yoğunlukla siyah ve kırmızı renkler kullanılmıştır. Köyün insanları bu kıyafetlerin tarzını hiç değiştirmeden, hala bugünlerimizde de o anın yasını hatırlatıp her sene o acıyı anmaktadırlar.

Erdel Prensliği zamanında da (1541–1688) Tatar saldırıları eksik olmadı. Ancak şiddetlerin seviyesi o kadar yüksek değildi. Bunu, ülkenin siyasi-hukuki statüsü açısından açıklayabiliyoruz. Birinci dönemde Tatarların baskınları daha çok yeni bölgeleri tespit edip tanıması içindi, bunları düşman bölgeler olarak görmekteydiler. 1688 den sonra, üçüncü ve son dönemde de, ülke yinede düşman bölgesi haline geldi. Ülke artık bir "dar-ul-harb" haline gelip padişahın korumasında bulunan devlet statüsünü kaybetti. Bu nedenle Tatarlar kendi görüşlerine göre, bu alanı av hakkı ile değerlendirdiler. Erdel Prensliği zamanında padişah tarafından ülkeye "dar-ul-ahd" statüsü sağlandı. Böylece hem bölgeye hem topluma korunma garantisi sağlandı. Prensler Padişah korumasını ve yardımını almak için her zaman istekte bulundular. Bu açıdan en önce yardım haberi alanlar ve bu yardıma koşanlar Tatarlardır.

Toplum olumsuz nüanslı görüntüsünü algılasa bile, yinede bazı prensler Erdel toplumuna hasarın maliyeti ile bile Osmanlıyı korumasını tutmaları önerisinde bulundular: Erdel prensi Gabriel Bethlen kendi vasiyetnamesinde şöyle der:

"Benim arzum ve tavsiyem kendi ülkeme şöyledir: Ne zamana kadar başka bir şey olasılığı yoksa Türk ile yapılan anlaşma zararlara rağmen tolerans gösterebildiği surece tutulsun, ondan kopmayın ve herhangi bir şekilde öyle yapın ve bakın ki <Osmanlı Devletinin> hoşuna gideni olsun."[11]

1658'e kadar Tatarların saldırıları toplum arasında büyük bir korku duygusunu oluştururdu. 1657`de yapılan prens II Gheorghe Rakoczy iyi hesaplanmamış Lehistan seferinden sonra, toplumun üstüne büyük bir ızdırap durumunu çökertti.

Tüdös Kinga'nın, Sekelerin vasiyetnameleri üstünde yapmış olduğu çalışmalarında Tatarlara esir düşme ve serbest kalma şartını 1657`den sonra da eklemeye başladıkları fark ediliyor. Böylece, varlıklı şahıs harcayabileceği para miktarını söyleyip bununla ilgilenecek kişiyi not ederek kendisini sigortalamaya çalışır. Eğer kişi çok varlıklı değildise ve Tatarlar onun verebileceği gücün üstünde bir miktar isterlerse, şahısın belirttiği kişi miktarı ödeyecek sonra da şahıs serbest kaldıktan sonra o kişide bir sure boyunca köle olarak çalışacaktır.[12]

Tatarlarla ilgili ilk haberi 1594`den alıyoruz, tarihçi anlatıyor ki Tatarlar Sinan-paşadan ayrılarak Hust ve Csaloköz kalelerinin üstüne misilleme ederler ve yağma ediyorlar:

"Bu yıl Sinan pasa Nagy-Györ`u işgal eder, Tatar da Huszt`da çıkınca Macar ordusuna saldırıyor, yakarak ve esir alarak, Sinan paşanın yardımına koşar

[11] *Bethlen Gábor végrendelése* E. Ö.`de, Franklin Társulat Kiadása- Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993, cilt IV, s. 131.

[12] Tüdős S. Kinga, *Erdély testamentumok, Hadviselő székelyek végrendeletei*. Háromszék., Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2003, cilt I, passim.

[…] Bunlar sırasında Tatarların bir bölümü soygun ve avlarla eve giderken, bir bölümü de paşa ile Komarom[13] *altında kaldılar."*[14]

Nagy Szabó Ferencz sayesinde, ülkenin siyasi durumu ile direkt bağlanmış ve şartlandırılmış bazı davranışsal klişeler çizmeyi başarıyoruz. Böylece üç durumu kaydedebiliyoruz: tam harb durumu, yarı harb durumu ve 1658`den sonra ki durum.

I. Muhalefet hareketinin başlarına, padişah tarafından verilen yardımı nitelendirirken, XVII yy. ilk senelerinde toplum **komple bir savaş alanında** olduğu için tüm Erdel acı bir yaşam sürdürdü. Bölgede Habsburg askerleri bulunduğu vakit, ülke Habsburg işgalinin altında olup prens de onlarla birlikte çalışmaktaydı. Bu sure Osmanlı-Habsburg dönemi suresi içinde yer alır. Bu mücadele sırasında prens padişaha haraç göndermezdi. Sonuçta ülke, anlaşma bölgesinden, "dar-ul-ahd" statüsünden çıkarak savaş bölgesine "dar-ul-harb"`a döner. Artık ülkede birçokları istisnasız olarak düşman görülüyordu. Harb alanına d*ö*nen ülkenin tüm vatandaşları Habsburg/"Hıristiyan" tarafında değillerdi. Prens, filotürk partisinin başlarını yok ettikten sonra kendi planlarını uygulamak için engel bırakmadı. Tüm çabalarına rağmen filotürk partisi yok olmadı. Seke topraklarından olan asilzadelerin bir mektubu prens Sigismund'un orduları tarafından yakalanınca hedefine ulaşamadı. Mektup Osmanlı paşasına gönderilmişti ve tarihçinin sayesinde içeriğini öğrenmiş bulunmaktayız. Erdelli topluluğun Türklerle bir anlaşmaya varmak düşüncesi ile gönderildiğini açıkladığı için içeriği bu açıdan önemlidir. Kendi eylemlerini dinsel motivasyonlarla sertleştirerek, Türklerle beraber kullanabilecekleri bir simge bulmayı umdular ki Türk-Tatar orduları ülkeye girdikleri zaman o simge sayesinde kendilerini tanıyıp zarar vermesinler:

"O yüzden biz zavallı insanlar o`na, yüce paşaya, rica ederiz ki o gün yüce imparatorun cesur cengâverleri tarafından bizim şehrimiz harap ve işgal edilecek, o gün bize karşı merhamet göstersin."[15]

Mektubu okuduğum anda anladım ki Filotürklerin bu hareketi bu mektupla sınırlı ve ilk değildi. Dinsel motivasyonları kullanarak, kendi Anabaptist din yanlılarından yardım alarak mektubu yazıyorlar.

"Tek Tanrı kabul ediyoruz, üç değil"[16] *ya da "[Biz] kimler bir Tanrı kabul edip domuz eti yemiyoruz tüm kardeşlerle beraber yüce paşanın zavallı kulları<yız>"*[17]*…*

---

[13] Macaristan`da bir şehirdir.

[14] "És ezen esztendőben Sinán bassa megszálla Nagy-Győrt, és a tatár Husztnal kijőve és a magyarországi hadat megveri, és felmene Szinán bassa segitsegere, égetve és rabolva. […] Ezen közben a tatárságnak egy része a rablás és prédával hazamenenek, egy része ott marada a bassával Komárom alatt." apud *M.-V. Nagy Szabó, op.cit.*, s. 55**, E.T.A**.`da, cilt I.

[15] "Könyörgünk azért mi szegény emberek azon, a hatalmas basának, hogy teggyen irgalmatosagot azon a napon mivelünk, mely napon ezt a mi varosunkat elraboljak és elfoglaljak a hatalmas császár vitézi." apud Borsos Sebestyén, *Chronica a világnak lett dolgairol*, s.41**, E.T.A**.`da, cilt I.

[16] "És egy Istent vallunk lenni, nem harmat". apud Borsos Sebestyén, *op. cit.*, s.41**, E.T.A**.`da, cilt I.

[17] "Kik egy Istent vallunk és disznóhúst nem eszünk a több atyafiakkal együtt a hatalmas basansak szegény rabjai." apud Borsos Sebestyén, *op. cit.*, s.41**, E.T.A**.`da, cilt I.

Mektubu imzalayanlara bir göz atarsak, fark edeceğiz ki hem Anabaptistlerin en ünlü isimleridir hem de tarihçinin anne -baba tarafından yakın akrabaları da yer almıştır.

"Annemle aynı olan Borsos Tamás dayım, ve Szabó Gáspár eniştemiz, Szabó Menyhárt, Eötves Miklós ve Eötves Péter, Szöczi Pál, bunlar en öndeki teşebbüs-kârlardı."[18]

Mektup sadece ünlü kişileri koruma niyetinde değil, tüm şehri, toplumu kapsamaktaydı:

"Bizim evimizi tanımaları için, evimize öyle bir simge koyacağız ki yüce imparatorun yiğitleri büyük bir kolaylıkla tanısın, o zaman bize yüce imparatorun orduları zarar vermesinler, bunlar için Yüce Tanrı Ulu ve Yenilmez İmparatorumuzu ve tüm Müslüman milletini kutsayacak ..."[19]

Bu mektubun yakalanmasından sonra, sadece imzalayan kişiler değil, Filotürklerin büyük bir kısmı hapse atıldı ve toplum hizmeti için bir kuyu kazma cezasına çarptırıldılar. Bir sene sonra özgürlüklerine kavuştular.[20]

II. Kısmen bir savaş durumu görmekteyiz **"dar-ul-ahd" statüsünde bir "harb" durumu** oluşur ya da ülke hala "dar-ul-harb"dadır ama bir lider, padişahtan destek isteyerek ve alarak bölgede bir barış halini sağlamak niyetindedir. Moise Szekely, Bocskai Istvan ya da Gabriel Bethlen'in yapmış olduğu gibi. "Dar-ul-ahd"daki "harb' durumu oluşuyor ülke "dar-ul-ahd" altındayken prens "ahd" statüsüne karşı hareket eder: Gabriel Bathory ülke vatandaşlarına zarar verir; II Gheorghe Rakoczy, padişahın kabulü olmadan Lehistan'a savaş ilan eder ve savaşa başlar.

Tüm bunlar Osmanlı Devletinin bu tampon bölgede yürütmüş olduğu esnek politikasını kanıtlar. O bölge çoğu zamanı Habsburgların baskısını hissetti. Tabi ki bu esneklik uluslararası yeni siyasi düşünceler arasında kaydedilebilir. Ama tüm bunlar sadece zaman nüansları olduğu için tevarihin sayesinde görebiliyoruz. Ülkenin politik-hukuki statüsü, genel bir kadroda sultan tarafından verilmiş bir ahd-name ile düzenlenmiştir.

Aslında bir ahd-name`nin verilmesi özel raporların oturtulması içindir ki Müslüman olmayan bir bölgeye "dar-ul-ahd" verilmesine rağmen "dar-ul-harb"da (savaş evinde) bulunuyordu ve her an saldırılabilme koşulları altındaydı.[21]

1601`de kararsız bir karaktere sahip olan prens Sigismund Bathory, yeniden politik opsiyonlarını değiştirip ve Habsburg askerlerini ülkeden çıkartmak istediği için padişahtan yârdim ister:

---

[18] "Ezek voltak fő követői: Borsos Tamás bátyám, ki az anyámmal mind egy volt és Szabó Gáspár sógorunk, Szabó Menyhárt, Eötves Miklós és Eötves Péter, Szöczi Pál…. " apud Borsos Sebestyén, *op.cit*, s.39, **E.T.A**.`da, cilt I, s.33.

[19] "Hogy pedig a mi házainkat akkor megesmérjek oly jelt teszünk a mi házainkra, hogy a hatalmas császár vitézi azt nagy könnyen megesmérhetik, és a hatalmas császár hadai akkor minket ne bántsanak, melyért a hatalmas Isten meg áldja az hatalmas és győzhetetlen császárt és az egész muszulmán nemzetséget […]apud Borsos Sebestyén, *op. cit*, s. 40-41**, E.T.A**.`da, cilt I.

[20] *Ibidem*, s. 33 -34.

[21] Călin Felezeu, *Statutul Principatului Transilvaniei în raporturile cu Poarta Otomană (1541-1688),* Presa Universitară Clujeană, 1996, s. 130.

“1601 […] Mihail Voyvoda ve Basta hazırlanırlar ve <prensin>üstüne gelirler; ama o da elinden geldiğince hazırlanır, Türk imparatordan da yârdim istedi, ama <İmparator bu yardıma yanıt> vermedi, fakat sonra <prensin> yanına Gurăslău savaşına iki yüz Tatar geldi.” [22]

Başka bir yerde tarihçi, Prens adına asilzade Csaki`nin Türk-Tatar ordularını yardıma çağırmak için yapmış olduğu çabalarını anlatır:

“Báthory Sigmond Boğdan`dan dışarıya çıkınca Türklerden Nagy Csáki István aracılıyla yârdim istedi ve en kısa surede hem Tatarların hem Türklerin gönderileceği sözünü aldı. Türklerin getirilmesinde Szekely Moses de çok yoruldu <fakat buna rağmen> onları da yola koyuldular ve [onları] getirdi. Sigmond Boğdan`dan çıkarak Braşov`da Türk yardımını bekledi.” [23]

Elbette barış evinde ki savaş durumu birinci durumdan daha avantajlı olsa bile, yine de acı bir haldır çünkü toplum kendini Pro-Alman ve Filotürk olarak iki gruba ayrılmış halde buldu. Eğer toplumun bir tarafı Türk-Tatarların iyi niyetiyle temin edildiyse de, öbür tarafı onların şehirlerinde Almanların ya da Pro-Alman orduların bulunmasından dolayı bu statüden faydalanamazlar:

“Szekely Moses bu şerefli çatışmadan dönünce istabura girer ve Sigmond Türklerde ve Tatarlarda <bulunan> çok [sayıda] güzel esirleri, gözü dolu bakar, hiçbir şey söylemeye cesaret edemedi, işi böylece bıraktı” [24]

“Sigismund Bathori o şehrin insanları gâvurların <Türk-Tatar ordularının> ellerine nasıl düştüğünü gördü ve bu nedenden dolayı oradan gitti. O korkunç soğuk <hava> bile duvarlar altında kalmalarına izin vermedi. Türk ve Tatarlar çok yakıp yağma ederek eve doğru çıktılar ve ülkenin insanları da evlerine çekildiler.” [25]

Bu olayların bağlamında, daha önce anlattığım simgelerle ilgili tarihçi bize yinede bazı veriler sunar, ancak bu kez nakletmesi daha nettir, simge olarak bir baş örtüsü seçildi. Geçen sefer tüm bölge komple savaş alanıyken, evlerin üstüne konulması için bir simge bulmak niyetindeydilerse, bu kez onları düşmandan ayıran kişisel bir simge aradılar:

„Öyleydi ki babam şehrin insanlarıyla bir bariyeri biraz korudu, ve öbür Seke Türk efendilerim başka bir sokaktan korurlardı ama bir baş bey bir baş

---

[22] “[…] 1601 […] Mihály vajda és Basta készül és reája jönek; azért ö is készül a mint lehet, török császártól is keret segítséget, de nem adott, hanem vagy kétszáz tatár jött asztán a Goroszloi harczra melléje.” apud *Maros-Vasarhely Nagy* Szabó *Ferencz Memorialeja*, s.76 in **E.T.A**., cilt I.; bkn. Gáll Mihăilescu, *op.cit*, s. 95 romencede.

[23] “Báthory Sigmond pedig Moldovábol ki jőve, nagy Csáki István által segítséget kerete a törököktől, meg is lön az ígéret, hogy hova hamaráb mind tatárt s mind törököt bocsátnak. Szekely Mózes is sokat fárada a töröknek felhozásában kiket útba is indítanak, el is hozza. Moldovábol is Sigmond kijőve Brassóba, és ott vara a török segítséget.” apud M.-V. Nagy Szabó*, op.cit.*, s. 78 **E.T.A**.`da, cilt I; bkn. apud Gáll Mihăilescu, *op.cit*, s. 97.

[24] “Megfordulván Szekely Mózes erről a szerencsés csatáról a táborra menyen, és lavtan Sigmond a sok szép rabot a töröknél és tatárnál, könnyes szemmel neze, de semmit nem mere szollani, hanem abban hagya a dolgot.” apud M.-V. Nagy Szabó, *op.cit.*, s. 82 **E.T.A**.`da, cilt I.

[25] “Sigismund Bathori a văzut însă că oamenii din acel oraş cad în mâna păgânilor şi din motivul acesta a plecat de acolo. Nici frigul cumplit n-a îngăduit să rămână mai departe sub ziduri. Turcul şi tătarul au pornit către casă pârjolind şi jefuind foarte şi s-au tras şi oamenii ţării de către casă.” apud Gáll Mihăilescu, *op.cit*, s. 102.

Macar teğmenle <beraber> geldiler ve bu işler ortaya çıktı ki Türk istaburundan Bathori Sigmond`un ordularıydı ve kurtanların[26] *üstüne geldiler: ve babamla tokalaşarak söylediler ki Szekely Moses onların başındaki komandandır.*

O nedenle Türkler, Tatarlar, <ve>Macarlar içeri geldiler ve babama işaret olarak başına bir baş örtüsü bağlamasını söylediler, çünkü işaret o ve [anlamı] odur ki –Sigmond- <taraftarlarıdır>. Ve onunla beraber tüm şehrin insanları ve Türk, Tatar ve Macar onları bulduğu an onlara dokunamazdı.

Onların önünde babam pazara girdi ve Tatarlar şehrin içine daldılar ve [ellerine düşeni] alıp avladılar, kurtanlar arasında kimi nerede bulduysa <orada> kesti ama şehrin insanlarından da kurtanların yakınında olduklarından bir kaçını kesti, zavallılardan kimi esir düştü.

Bu kurtanların arasında öyle kişiler de vardı kimi zamanından şehrin insanları ile beraber oldular oradan şehre girdiler; altı güzel genç altı güzel atla babamla beraber geldiler, ve altısı da sağ kaldı, çünkü eğer herhangi bir Türk evimize zorla girerse, onları evde bulamasınlar <diye>, onları samanlar içinde sakladım, çünkü hepsini [kurtanları] kesinceye kadar [babam] onların arasındaydı ." [27]

1603`de Moise Székely bu kez kendi adına Türk-Tatar yardım isteğinde bulunacak. Bu askerlerle toplumun kendisine olan bağlılığını temin etmesi için tüm kalelere sırayla gidecek.[28] Sigismund, Habsburg ordularını getirmeden önceki duruma kavuşmak için, Moise bazı kalelerin önünde kuvvet ve baskı kullanarak, ülkenin durumunu yeniden normale getirmek istiyor. Eski bereketli ve barış durumunu tarihçi bir kaç kez vurgulamaktadır.

"1587 senesinde Bathori Sigmond Geczi János gubernatorluğunun altında hem Türk ile hem Almanla, hem de ülke insanları arasında, yani her tarafta çok büyük bir barış zamanı vardı." [29]

---

[26] Kurtan- prensin şatosunda bulunan ödemeli asker.

[27] "Úgy vagyon , hogy az apám az egyik sorompót a városi néppel egy kevesse oltalmazta ugyan, és a széki uraimis a más utszában örzek; de egy fő bég, és egy fő magyar hadnagy is erkezenek és azok a dolgot megjelentek, hogy Báthori Sigmond csataji és hadai volnának, és a kurtánokra jöttek volna fel a török táborból; és kezet fogván az apámnak mondák, hogy Székely Moses volna elöttök a hadnak.

Bejövének azért mind török, tatár, és magyar, és az apámnak hagyak hogy egy keszenöt kössön a fejére jelnek, mert a jel a vala, és az hogy -Sigmond- Ezt mivele mind a varos népe is, és mikor a török, tatár s magyar tálalta, tehát nem kapót bele. Elöttök, azért az apám bejöve a piaczra, és elszelede a tatár a varoson, és kapdosott s prédált; a kit a kurtánokban hol talált azt levágta, de a varos népében is a kurtán mellett levaganak egy néhányat, s ki esmet rabba esek szegényekben.

Voltak olyan is a kurtánokban ki a varos népéhez adta magát idején, és bejött onnat a varosba; az apámmal is jött vala be jó hat legény jó hat loval, s mind a hat egességben megmarada, mert elbujtattam vala öket a szalmába, hogy ha a török szinte házunkra berontana is, ne találja fel őket a házra, mert kőztök nyargalt mind addig, míglen levagak őket. (a kurtánokat-nota scribului.) apud *M.-V. Nagy Szabó, op.cit.*, s. 81 **E.T.A**.`da, cilt I; bkn. Gáll Mihăilescu, *op.cit*,, s.100-101.

[28] Gáll Mihăilescu, *op.cit*, s.117.

[29] "1587 esztendőben Báthori Sigmond a Gezci János gubernátorsága alatt volt, és igen nagy békesség idő volt mindenfele, mind a törökkel s mind pedig a némettel, mind pedig az ország népe között." apud *M.-V. Nagy Szabó, op.cit.*, s.51 **E.T.A**.`da, cilt I.

Moise yapmayı düşündüğü niyetlerini bildirmek için hepsine "önce her tarafa güzel bir pusula gönderdi"[30] ve Sekelerden ona katılması yönünde istekte bulundu.

"Ülkeyi yukardan aşağıya kadar dolaştı, Tatarlar da soymaya, yakmaya ve korkunç cinayetler yapmaya başladılar. […] bir gün Tatarlar görünce ki şimdiden çok sayıda esirleri var, beş bin esirle Tatarların bir bölümünü eve doğru gönderdiler. Yine başka bir zaman, başka Tatarları da on bin esirle eve gönderdiler."[31]

Türk-Tatar ordularının iyi niyetini kazanmak ve sağlamak için, para ve mal hediye etmek güzel bir yol olarak görüldüğü için şehirler „cezadan" kurtulmak için bir kaç kez böyle bir seçeneğe baş vururlar. En yaygın ve en çok kullanılanı ise para yöntemidir. [32] Nagy Szabó bize bu hediyelerden mal şeklini anlatmaktadır:

„Başkalarının ve benim aracılığımla Moise`ye ve Bekteş-paşaya gıda gönderdi; babam Nagy Szabó Janos, judex-ti.[33] *Yani hediyeleri hem pasa hem Moise Verdim. şehrin namına aldılar ve bize onların büyük merhamet gösterecek olduklarının sözünü verdiler; eğer Tanrı onlara <yaşamaları için> günler verirse unutmayacaklar."*[34]

Gabriel Bethlen, Gabriel Bathory`e karşı Türk-Tatar ordularını teslim aldığı an, Erdel ülkesi için başka bir feci periyodun başlangıcı olmuştur.

„Skender-paşa ve Gabriel Bethlen özellikle Alba-Iulia`da kaldılar, ama Tatarlar Gabriel Bathori`yi kovma nedeni ile tüm Ovayı yakıp yağma etti ve kuşattı, esirleri <de yanlarına alarak> eve döndüler.[…] Tatarlar ve Türkler başlarında Macar Ogli-paşa olduğu halde Braşov`da Saksonlar ve Gabriel Bethlen yanında çıkarak Skender-paşaya gittiler."[35]

Ülkeyi sadece Tatarlar ya da Türkler mahvetmeyi taahhüt etmediler. Böyle eylemlerin Erdelli orduların birlikleriyle yapıldığı detaylar içinde görülüyor:

„Tatarlar gibi kurtanlar[36] *<prensin hizmetinde olan ödemeli askerler> ve Saksonlar burada şehrin çevresini yaktılar, bir ya da iki gün içinde, tüm köyleri;*

---

[30] "a trimis mai întâi un răvaş frumos pretutindeni." apud Gáll Mihăilescu, *op.cit*, s. 118.

[31] "a cutreierat ţara în lung şi-n lat şi tătarii s-au pus pe jafuri, pe pârjoleli şi pe omoruri înspăimântătoare. […] văzând tătarii într-o bună zi că de-acuma au mulţi robi, au trimis o parte a tătarilor către casă, cu cinci mii de robi. Altădată, au trimis iară acasă, cu un alt rând de tătari, zece mii de robi." apud Gáll Mihăilescu, *op.cit*, s.118.

[32] Parasal şekli Krauss`da bulunmaktadir- Georg Krauss, Cronica Transilvaniei. 1608-1665 (Erdel`in Tevarihi. 1608-1665), D. Duzinchevici şi E. Remus-Mârza düzenlemesinde, Acad. R.P.R.yayıncılığı, Bucureşti, 1965, passim.

[33] Judex- Latince`de, idari ve yargı yetkisi olan şehir lideri, bir nevi belediye başkanı.

[34] "Prin mine şi prin alţii, consiliul a trimis de-ale gurii lui Moise şi lui Bekteş-paşa; taică-meu Nagy Szabó János, era judele. Am dat deci darurile pe care atât paşa, cât şi Moise le-au luat foarte în nume de bine de la bietul oraş şi ne-au făgăduit marea lor milostivire; dacă Domnul le va da zile, nu vor fi uitate." apud Gáll Mihăilescu, *op.cit*, s. 120.

[35] "Skender-paşa şi Gabriel Bethlen s-au aşezat anume la Alba-Iulia, dar tătărimea, sub motiv că-l hăituieşte pe Gabriel Bathori, toata Câmpia a prădat-o şi a cuprins-o, a pârjolit-o şi s-a dus acasă cu robii. […] In fruntea celor tătari şi turci care au fost ieşit la Braşov alături de saşi şi de Gabriel Bethlen şi au mers la Skender-paşa, a fost maghiarul Ogli-paşa." apud Gáll Mihăilescu, *op.cit*, s.160.

[36] Prens hizmetinde bulunan ödemeli askerler.

bir seferinde de bu tarafa doğru da çıktılar, [...] ama asilzadeler atlarına binerek önlerine çıktılar ve onları kovdular..."[37]

III. Üçüncü durum ise, Lehistan'a karşı başlayan savaşla prens II Gheorghe Rakoczi`nin pervasız eyleminden sonra ortaya çıkar. Bu seneden sonra, daha doğrusu **1658`den itibaren**, ülkenin politik statüsünde önemli bir değişiklik olduğunu kaydedebileceğiz. Transilvania`nın bu ana kadar geçerli olan politik durumu önemli değişiklikler geçirecek, Prensliği iki Romen ülkesinin uluslararası politik statüsü çerçevesinde kaydettirecek.[38] Şimdiden Erdel prensi Osmanlıyı kademesinde üç tüyden iki tüy derecesine düşmektedir.[39] Bundan sonra ülkenin istikrar durumu çok bitkin olacak.

Aşağıdaki fragmanlarda tarihçi, II Rakoczy emryle salıverilmiş birkaç asker ile Kemény János asilzadesinin ülkeyi koruma denemesini, onun içler acısı halini ve gelecekte prens olan kişinin, Tatarlara esir düşme durumunu anlatmaktadır:

"tüfek aletleri gibi, büyük olanları çoktan terk edilmeye bıraktılar, çünkü ateş edilecek bir şeyleri yoktur. Bu düşüncedeyim ki, belki nerede çok daha az ekmek vardı, orada yük sığırları (öküzleri) kesmişler – ama sadece ben böyle zannediyorum- çünkü oluşmamış meyveleri da yemişler, öyle duydum. Ondan sonra topları toprağa gömdüler ve terk ettiler. Ve bir kaç tane top [...]şimdi <Tatar> kağandadır, ama onların da barutu, top mermisi yoktu, daha da orada olan yayaların gereken ihtiyaçları da bulunmuyordu yani gıdaları, barut, mermi, fitil ve başka gerek olabilecek aletler."[40]

Hemen göl kenarında bir toprak seti yaparak Tatarlarla karşı karşıya gelirler. Bu Tatarlar sadece öncü gruptur, keşif baskını için araştırma ve bilgi toplayanlardır:

"Tatarlardan oluşan öncüleri bir kaç kere kovdular. Ama ben zannediyorum ki tatarların böyle yapmalarına kağan tarafından emredilmişti; en sonunda, tatarların birlikleri de geldi ve istaburu onlardan yeterince uzağa koydular.

Tatarlar yerlerine yerleştikleri anda, toprak setin üstüne vurmaya başladılar ve etrafını dolaştılar. Ama <Erdelliler> kendileri <ni> korumaları mümkün değildi, onlar bir kaç kere dayandılar, ama en sonunda Türkler ve Tatarlar, bir riyakârlık (sinsilik) kurcaladılar ki, eğer para öderlerse onları bırakırlar. İki kez birer taler istediler. Toprak set içindekiler hemen <aralarında> paraları topladılar ve verdiler. Ama bu sadece bir riyakârlıktı."[41]

---

[37] "că tătarii, curtenii şi saşii au pârjolit aici, în jurul oraşului, timp de o zi sau două, toate satele; într-un rând s-au pornit şi încoace, […] dar domnii au încălecat pe cai şi le-au ieşit înainte şi i-au alungat…" apud Gáll Mihăilescu, *op. cit.*, s.161.

[38] Călin Felezeu, *op. cit*., s. 108.

[39] Susana Andea, *Legăturile politice ale Transilvaniei cu Moldova şi Ţara Românească între 1658-1688*, **Teza de doctorat**, Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie şi Filosofie, Cluj-Napoca, 1996, passim.

[40] "Că şi sculele de puşcat, pe cele mari de mult le-au fost lăsat în părăsire, că nu aveau cu ce să le tragă. De crezut că, poate unde era prea puţină pâine, au mâncat vitele de povară – aşa socot eu numai – că şi poamele necoapte le-au mâncat după cum am auzit. Aşa apoi, au îngropat în pământ tunurile şi le-au părăsit. Ci au adus câteva tunuri […] care-i acum la han; dar nici acelea n-au avut pulbere, ghiulele, ba mai mult şi ce pedestraşi erau, nici aceia nu aveau ce le-ar fi trebuit, adică merinde, pulbere, gloanţe, fitil şi alte scule care ar fi fost de trebuinţă." apud Gáll Mihăilescu, *op. cit.*, s. 218.

[41] "De câteva ori au alungat avangarda tătarilor. Asta însă cred că din partea hanului li s-a poruncit să facă aşa; până la urmă, a sosit şi grosul tătarilor şi au aşezat tabăra destul de departe de ei.

Görünen o ki, Türk-Tatar kuvvetleri artık hiç bir anlaşmaya yanaşmıyorlar, çünkü bu kez onlar düşman tarafında yer alan, prensin askerleridirler ve tüm ülke bu nedenle cezaya yükümlüdür. Vakanüvisin anlattığına göre general Kemény, bir Türk paşa tarafından Tatar hanın önüne çeşitli uydurmalarla kandırılarak getirildi ve oradan çıkınca kendi ordusuna saldırılmış halde buldu:

“ Ne zaman silahların rapa seslerini duymaya başladı, toprak set içindekilerin kuşatılmış olduğunu fark etti. Sonra da Macarlara ihanet ederek 400 silahlı yayan Seimenler[42] *toprak setten çıkarlar ve Tatarlara giderler. Tatarlar onların izlerinde; başka bir taraftan,<yani> göl tarafından üstlerine giderler toprak set içine <girerek>. En sonunda, onların sayısız oklarlarına karşı hiç bir şeye cesaret edemediler, çünkü o büyük Tatar çokluğu üstlerine o kadar çok oklar attılar ki güneşin ışığını ve gökyüzünü bulutlar gibi kapladılar. Sonunda kendileri teslim almaları için bağırdılar […] Sonra kollarını uzatarak Tatarlara doğru koşmaya başladılar, <ellerini> bağlansınlar; başka Tatarlar tarafından vurulmaktan korktukları için.* [43]

“toprak sete eşlik eden kişiler Kemeny Janos beyimi (efendimi), silahını alarak, Tatar hanına esir olarak götürürler; Efendilerinin şerefini korumak için kaftanını üzerinde bıraktılar.” [44]

Nagy Szabó, 1658 ilkbaharında bu metni yazdığında, Kemény`in hala esir durumundan söz ediyor ve öyle bir kanıya varmış ki dediğine göre; bu asilzadenin geleceğini sadece Tanrı biler. Zaman gösterdi ki Kemény, Tatarlarda esir olduğu süredeki anılarını yazdı,[45] daha sonra da Erdel Prensliğinin tahtına oturdu.

Şimdiye kadar Tatarların **askeri ya da insani davranışlarını** belirtmeyi denediğim için, aşağıdaki satırlarda Tatarların **silahlarını ve savaş taktiklerini** ele alacağım.

Când s-au aşezat tătarii, pe dată au prins a trage asupra valului şi a-l ocoli. Dar nu aveau putinţă să se ocrotească; au rezistat ei de câteva ori, dar până la urmă turcii şi tătarii scormonesc o prefăcătorie, că adică îi părăsesc dacă plătesc, Le-au cerut, în două rânduri, câte un taler. Cei din val i-au strâns repede şi i-au dat. Dar asta a fost numai o prefăcătorie.” apud Gáll Mihăilescu, *op.cit*, s. 218.

[42] XVII-XVIII`yy.ında Eflak ve Boğdan voyvodalarına güvenlik hizmetinde bulunan ödemeli askerler.

[43] “numai ce prinde a auzi că răpăie puştile, dar a început să vadă: că îi asediază pe cei din val. După aceea 400 de puşcaşi pedestraşi seimeni ies din val la tătari, trădându-i pe maghiari, şi tătarii întră peste ei în şanţ, pe urmele acelora; din altă parte de către lac. In sfârşit, la nimic alta nu s-au mai putut încumeta împotriva nenumăratei puzderii de săgeţi ale lor- că atâtea săgeţi trăgeau asupra lor mulţimea mare de tătari, încât acopereau lumina soarelui şi cerul, ca norii. Până la urmă au strigat că se dau prinşi […] Apoi au dat fuga chiar către tătari, întinzând mâinile, să-i lege; temându-se că-i puşcă alţi tătari.” apud Gáll Mihăilescu, *op.cit*, s. 219.

[44] “Kemény Janós uramat pedig ugyan azok, kik kisirik vala visza a sánczba elvévén fegyverét tölle- a tatár Chamhoz viszik rabságra; köntössét maghagyták rajta – tettek anyi becsületet a nagyságának.” apud *M.-V. Nagy Szabó, op.cit.*, s.184**, E.T.A**.`da, cilt I.

[45] Kemény János, “*Az Tekéntetes, Nagyságos, és Meltoságos úrnak Kemény Jánosnak Erdély országában való bemenetele. 1661*. **Iosif Kemény: Collectio major`da,** Manuscript. Hist. A., tom. XIX Romanya Akademik Arşivinde, Cluj-Napoca şubesi.

Nagy Szabó Türk-Tatarların stratejik kapasitesinden konuşur, eğer birinci saldırıyı kazanamazlarsa, geri çekilirler ve gruplara ayrılarak, düşman orduları istikametlerini kaybedene kadar yeniden kendi stratejilerini unygularlar, Böyle bir sahneyi Keresztes[46] ovası savaşında izleyebiliyoruz:

"[...] <prens> Bathori Sigmond de Erdel ordusuyla Maximilian yanına giderek onunla anlaşır, Türk ile Keresztes ovasında karşı karşıya gelir. Türkler, başta Hıristiyanların tarafında üç gün boyunca suren şansı görünce, başka bir şekilde <yeni planlar kurmaya> başladılar. İmparatorun çadırında hazırda bekleyen kırk bin yeniçeri bırakarak imparatoru seçilmiş insanlarla istaburundan çıkarttılar, ayrıca tüm tatarları kanatlar seklinde ayarladılar ve hazırda orada zamanı beklediler, zamanı geldiği anda anlayarak anında gerekli yere gitsinler. [Bilgiler üçüncü kanatın ve sıradan askerin düzenlenmesini anlatır.] Şimdi imparatorun çadırlarına çok (sayıda) dağınık insanlar yaklaşıp o tarafa koşmayı isteyecekleri an, içerde olan kırk bin yeniçeri onları yakından gözetleyerek, onları istedikleri gibi (tüfekle) vurdular. Tatarlar ve kırk bin mızraklı süvari tetik seslerini duyunca kendi düzenlerine göre gidip hızla çıktılar ve soygunculuğa (çıkan) düzensiz çokluğu ayaklarının altına aldı ve dövdüler, karşı çıkanları kestiler. Ama oradan çıkabilen kişiler prensin ve Sigmondun istaburuna gidebildiyse de, düşman o Hıristiyanların peşinden gitmedi." [47]

Tatar ordularının yüksek bir kalitede oluşturulduğunu anlayabiliyoruz. "her biri Tatarların çiçeğiydi".[48] Ama silahlandırma konusunu not etmeden geçemiyor. Tatarların geleneksel askeri teçhizatı, sadece ok ve yay ile donatılmış olması ağırlıkla başarıya bir engel oluşturduğundan savaş alanında olan askerlerin performanslarını, gözden geçirilmeyen bir ölçüde azalttı. Hatta savaş alanını terk etmek zorunda kaldıklarında yeni gruplar oluşturarak güçlerini artırırlar. Karşı taraf, daha az sayıda ama iyi donanımla silahlandırılmış olduklarından, savaş alanındaki üstünlüklerini empoze etmeyi başarıyorlar.

"Tatarlar onların üstüne sayısız ok attılar, ama Macar haydutlar, Sırplar ve Seke Türkler tüfeklere okları ile karşılık verip Tatarları yıkıcı bir şekilde vurdular. Tatarlar böyle bir şey görünce, nasıl bir iş oluyor da böyle bir hızla < kendi>okları tüysüz bir halde karşı taraftan> geri gelmesine şaşırdılar. Sonuçta, artık Macarların

---

[46] Macaristandadır.

[47] […]Bathori Sigmond is az Erdély haddal kimene Maximilián mele és velle megegyezvén, a keresztes mezején a törökökkel szembe szállanak, és alsöbben ugyan jól szolgálta szerencse a keresztényeket vagy három napon; melyet látván a török, más képen fogott hozzája, mert válogatott néppel császárt kiállattak a táborból, de negyven ezer jancsart hagytak a császár sátoraiban kezsen, esmet az egész tatárságot oldalfelt rendeltek hogy felüljön, és kezsen ott várakozik, az időtől várván, és mikor esmeri az idejét, mindjárt induljon oda a hova kell. [rânduirea celei dea treia aripi, apoi a oştii de rând] Most mar mikor a császár sátoraihoz közelgett volna a sok rendetlen nép, oda is akarnak rohanni, de a benek levö 40 ezer jancsár öket jo közel czelra vévén, úgy lőtte a mint akarta. Azt a lövést meg hallván a tatárság és a 40 ezer kopjás, rendeletek szerént mentek sebessen indultak és a prédáláson a rendetlen sokaságot csak tapodtatta és meg verte, le is vágta, a kit győzőt. De a ki onat kimehetett a keresztyen, és a herczeg és Sigmond táborára ment, nem üztemeg az ellenség**…"** apud *M.-V. Nagy Szabó, op.cit.*, s. 63-65**, E.T.A**.`da, cilt I.

[48] "tătarii erau tot floarea până la unul" apud Gáll Mihăilescu, *op.cit*, s. 121.

vuruşlarını hiç bir türlü karşılık veremediler çünkü oklar da, mermiler de aynı şekilde tam isabet ettiler ve <Tatarlar> kaçaklarla bir oldular."[49]

Prensler her ne kadar Tatarlara güven gösterse de, yinede görüyoruz ki koruyucu önlemler almadan duramazlardı:

"Moise cesaretlerini bildiği için, çok cesur olan Tatarlara güvendi, ama yinede kendini toprak seti olmadan bırakmadı ve tüfek aletlerini at arabalarından [oluşan] bir siperin arkasına koyarak-Tatarlardan tüm binicilerden, tüm yayalardan, paşadan bile, ayrılarak oradan düşmanlara <silah> doğrultsun ve Tatarlar da onun arkasından <düşmana silah> çeksinler."[50]

El yazmalarının sayesinde baskınlarla ilgili çeşitli bilgiler toparlayabildim, böylece fark etim ki tüm baskınlar aynı değildi. Bunlar da duruma ve ihtiyaca göre değişik nüanslar içeriyordu.

Birinci aşamada, yeni bir bölgeye girdikleri zaman, Tatarların çoğu istaburu kuruncaya kadar ve seferlerin liderleri yanında kaldığında, bir bölümü **baskın** düzenlemektedirler. Bu baskının amacı bilgi toplamak**, keşfetmek** ve araştırmak, aynı zamanda o bölgenin toplumuna kişisel varlıklarını göstermek içindir. Sadece Tatarların kişisel varlıkları bile toplumu çok ağır bir anksiyete durumuna sokabilirdi, çünkü hiç kimse onların eline düşmek istemezdi. Tatarların düşman toplumuna karşı en önemli silahı psikolojik baskıdır. Bu baskı sayesinde tatarların imajı, karşı toplumun kolektif zihniyetinde her zaman hayatta kalır.

Eserde gördüğümüz bir başka baskın çeşidi ise **izleme baskınıdır**. Bu baskında Tatarların bir bölümü kaçan düşmanın peşine düşer ve kovalar. Bu baskının amacı, düşmanı kovalamak, devamlı taciz etmek ve hiç durmadan hem düşmana hem ona barınak sağlayan kişilere karşı, ya da bulunduğu bölgeye karşı baskı kurmaktır. Bu izleme baskınlarının prenslerin emirlerine göre yapıldığını sadece burada görmüyoruz, çünkü bu Tatarlar prenslerin özel istekleri ile ülkeye gönderiliyorlardı.

En yaygını sadece Tatarlar tarafından olanı, en çok Tatarların yanında Erdellilerin de yer aldığıdır:

"Sekeler Gheorghe Raţ yanına gidemesinler diye Trei Scaune <bölgesi> içinde yağma etmek için bin civarında binici bırakıldı."[51]

"Prens Făgăraş`tan Buzău dönemeç'inin üstüne, ortalama üç yüz haydut ve iki yüz Tatardan oluşan bir kaç çete gönderdi. Bende oradaydım ve bizim başımızda Szilasi János ve bir Tatar mırzak vardı."[52]

---

[49] " aruncat-au tătarii nenumărate săgeţi asupra lor, dar haiducii unguri, sârbi şi secui vârau săgeţile în puşcă şi aşa îi puşcau, nimicitor pe tătari. Văzând tătarii una ca asta, se minunau, ce treabă să fie asta, de le vin săgeţile lor fără pene înapoi, cu atâta repeziciune. Până la urmă nicicum nu au putut îndura puşcăturile ungurilor, ca şi săgeţile şi gloanţele nimereau în plin deopotrivă, ci au dat bir cu fugiţii în sfârşit." apud Gáll Mihăilescu, *op.cit*, s. 121.

[50] "Moise tare se bizuia pe tătarii viteji foarte, ştiindu-le el vitejia; însă tot nu cuteza să se lase fără val, ci îşi ţintuieşte după un val de care sculele de puşcat – despărţindu-se de tătari – toţi călăreţii, toţi pedestraşii, până şi pe paşă , ca să tragă de acolo în duşman şi tătarii iară să tragă de la spate." apud Gáll Mihăilescu, *op.cit*, s. 121.

[51] "Au fost lăsaţi cam la o mie de călăreţi să jefuiască prin Trei Scaune, ca să nu poată merge secuii alături de Gheorghe Raţ…" apud Gáll Mihăilescu, *op.cit*, s. 120.

[52] "Din Făgăraş, principele a trimis peste întorsătura Buzăului câteva cete, cam trei sute de haiduci şi două sute de tătari. Şi eu am fost acolo; în fruntea noastră erau Szilasi János şi un mârzac tătar." apud Gáll Mihăilescu, *op. cit*, s. 151.

Baskınlara, birlik saldırılarını da ekleyebiliriz. Bu da bize gösteriyor ki soygun ve istila sahneleri sadece Tatar ötekiliğinin katılmasında yalnız değildi:

„O yüzden, Tatarlar ve nerdeyse tüm Saksonlar gelince, bazı öyle insanlar da varmış <aralarında> kimi Tatarlarla beraber ayaklandılar- [etrafları] yok ettiler, yağma ettiler, soydular. Saksonlar Tatarlarla beraber kabalada ısrar ederek, o zaman bir birlerine:<<handa, handa, handa! Komm Hanes, komm Nanander, Brader Piter>> <kelimeleriyle> seslendiler. İyi ve cesur Saksonlar, çıkıp paşayla ve Gabriel Bethlen`le anlaşmaya varıncaya kadar Tatarca konuşarak, hep handa-hende ile konuştular < kelimeleriyle seslendiler>"...[53]

Kabala bir esoterik felsefe olduğu gerçeğigöz önünde tutarak, müelif çeşitli işaretler, harfler ve sayılar kullanmaktadır. Nagy Szabó`nun basit anlatımında Kabalada ısrar eden ifadesi, vurgulama rolünde olup Saksonların Tatar ötekiliğiyle konuşma ve bir türlü iletişimin denemesini sağlar. Kabalayı, kendisinden anlaşılmayan sözlerinin ve her türlü işaretlerle birlikte iletişimi kolaylaştırıp anlaşmaya varmak için kullandılar.

Türk-Tatar ötekilik ile sadece Macarlar ya da Sekeller anlaşmaya varamıyor, Saksonlar da bunu yapabilirler ve Tatarlarla bir diyalog yürütmek mümküniyeti temel fikirdir:

"Tatarlar, kurtanlar ve Saksonlar burada şehrin etrafında bir ya da iki gün boyunca tüm köyleri ateşe verdiler ..."[54]

Yine bir prens emri ile oluşan bir çeşit pasif baskın görmekteyiz, prens Tatar ordularını kendi yanına çağırarak ülke içinde kendisine eşlik etmelerini istedi. Bu toplum üstünde psikolojik bir baskı şeklidir. Prens istediği amacına ulaştıktan sonra Tatarların Türk ordularının yanına dönmesini sağlıyor.

"Bethlen Gabor`a gittiler – bu Tatarları daha önce anlattım – Braşov`a yukarıya çıkıp Aziz Mikail gününde Alba Iulia tarafına[55] *götürdüler ve yukarıya çıktılar, çok değildiler. Prens onları oraya yukarıya sadece şöhretleri için götürdü. Hiçbir şeye dokunmaya cesaret edemediler, sakin sakin yürüdüler, çünkü orduların gözetimi altındaydılar. Çok zaman geçmeden, duydum ki prens onları evlerine <gitmesi için> afetti."*[56]

---

[53] "De aceea sosind tătarii şi mai toţi saşii, fost-au careva oameni de aşa fel , încât toţi s-au răsculat în cârdăşie cu tătarii - au pustiit, au prădat, au bântuit şi-au tâlhărit. Saşii că stăruiau în cabală cu tătarii dimpreună, se strigau atunci unii pe alţii :<handa, handa, handa! Komm Hanes, komm Nanander, Brader Piter> Bunii saşi viteji grăiau tătăreşte şi tot dădeau cu handa-hende, până ce au pornit şi au căzut la învoială cu paşa şi cu Gabriel Bethlen." apud Gáll Mihăilescu, *op.cit*, s.158.

[54] "Tătarii, curtenii şi saşii au pârjolit aici, în jurul oraşului, timp de o zi sau două, toate satele;" apud Gáll Mihăilescu, *op.cit*, s. 161.

[55] 29 Eylül

[56] "Bethlen Gáborhoz a mely tatárokat oda fel mendek felmentenek ugyan Brassinál jöttenek volt ki, és Fejervár fele vittek volt, s felmentenek Szent Miklós nap tájban, de nem volt sok, csak az híriért vitette a fejedelem oda fel. Nem mertenek sohul kapdosni, csendesen jártanak, mert hadak vigyáztak reájak. Csak nem sok idő múlva halam hogy haza bocsátá őket a fejedelem." apud *M.-V. Nagy Szabó, op.cit.*, s. 158, **E.T.A**.`da, cilt I.**;** apud Gáll Mihăilescu, *op.cit*, s. 188.

Doğrudan görgü tanığı olduğu için bize anlattığı olaylarda, Tatar ordularının gelişiyle ilgili bir vaka bırakır, bunlar Erdellilerin yardımına gelirler ama gece olduğu için ve yoğun sisin de etkisi ile, bir birlerini tanımamaktadırlar ve savaşma girişiminde bulunurlar:

“Birden uzakta, Feldioara tarafında ovada, bazı büyük ordular gördüm. Nasıl ordular olabildikleri <hakkında> fikrim yoktu, düşman orduları olabileceğini tahmin ettim. Onlar da bizi uzaktan görünce, bizim kim olduğumuzu bilemediler ve bizi Forgács`ın ordusu ya da <biz> Voyvodanınkilerinden <zannettiler>. Orduların her iki tarafı savaşmak için hazırlanmaya başladılar. Ama öbür tarafa da izciler gönderildi. Birden görüldü ki onlar kılıçlara el sürmeden birleştiler, sonra bizde çıktık ve <gördük ki> Ömer paşanın Tatarlarıydılar. Onlarla konuşarak, istaburlarının Prejmer tarafında olduğunu söylediler ama bir bölümü Forgács ve Voyvodanın peşine düştüler ve onları takip etmekteydiler. [Onlara] Sordum: kaç [kişi]dir? Onlar dediler ki seksen bindir, ama bu gerçek olamaz, çünkü prensin mektubuna göre otuz bin olmalıydı, sadece eğer eksik de değildiyseler.”[57]

Buradan anladığımıza göre, Türk-Tatar ordularının sayısı genellikle ihtiyaca ve olanaklara göre değişir. Ne zaman ki 30.000 Türk-Tatar sayısını görüyoruz, bu hem 30.000 Türk hem de 30.000 Tatar, ya da daha fazlasıdır. Tatarların destekleri müttefik olarak esaslıydı ve savaş akışını şartlandırabilirdi, çünkü önemli değerde olan silahlı desteğinin yanında psikolojik destekte müttefikler üstündeki etkisi, düşmanın ve toplumun üstünde gözden kaçmayan bir güçtür. Toplum üstünde bıraktığı güçlü psikolojik etkisi çok ezicidir, sadece basit kontrol gerçeği olmayan bir ifadenin telaffuzu tatarların gelişiyle ilgili büyütülmüş korku haline sebebiyet verebilirdi, toplumu anksiyete duyguya iliştirirdi.

Kolektif bellek Tatarların olumsuz imajını devamlı besliyor, büyük bir katkıyla doğru olmayan söylentiler de korkuyu iyice artıyorlar:

“Bunlar arasında, duydum ki Bethlen Gabor Becs[58]*<şehri> altına peşinde daha çabuk gitmesi için İmparatordan on bin taler verilmesini istedi. Tatarlar duyduğuma göre bizim peşimize çıkmışlar. Bunları duyunca, onlarla olan arayı baya uzak tuttuk, öyle yoldaşlarla <beraber gitmeyi> hiç istemiyorduk. Ama üçüncü gün duydum ki altta indiler, Eflağa ve Braşov`da çıktılar. Bu iş öyle oldu. Bu Tatarlar işi nasıl aldılar ve Erdel`de [halk neyi] düşündüler [bilmiyorum], ama o kadar korkmuşlar ki ülkenin her yerinde her tarafta büyük bir koşuşturma oldu. Ben öyle düşünüyorum ki <halk> öyle zannetti ki imparatorun isteğine karşı*

---

[57] “Departe pe şes, am văzut deodată, prin preajma Feldioarei, nişte oşti mari şi neştiind ce fel de oaste să fie, am socotit a fi duşmani; şi aceia văzându-ne şi ei pe noi din depărtare, nu ştiau cine vom fi fiind, ci ne-au socotit oastea lui Forgács, ori că am fi de-al lui Vodă. Oştile au apucat a se pregăti, amândouă părţile, de bătălie. S-au trimis însă şi dincolo cercetaşi. Deodată s-a văzut că ei s-au împreunat fără a pune mâna pe sabie; şi am descins apoi şi noi; şi erau deci tătarii din oastea lui Ömer paşa. Stând de vorba cu ei, ne-au spus că tabăra s-ar afla la Prejmer, dar o parte au pornit după Forgacs şi Vodă.[…] şi îi hăituiesc. Întrebatu-i-am : câţi sânt? Spus-au că ei sunt optzeci de mii, dară asta nu era adevărat, că în scrisoarea principelui trebuia să fi fost treizeci de mii, numai de nu vor fi fost şi lipsa.” apud Gáll Mihăilescu, *op.cit*, s. 152.

[58] Viyana.

Tatarlar Erdel`e saldırmak istediler ve ülkeyi yağmalamak için. Ama bu deli bir düşünceydi, çünkü Tatarlar Balkan dağlarına kadar İmparatoru evine doğru uğurladılar; ondan ve imparatorun istaburundan hiç bir yerde uzaklaşmadılar - çünkü Tatarlar istabur tarafında tur atmaktaydılar- Türklerin koruma bekçisiydi, bir kuşun kanatları gibi.

Ne zaman Trotuş tarafı yakınına gelmiştik, yani Erdel`den 200 Seke Türkü binici Tatarlarla ilgili ülkeye güvenilir haberler götürmek için Moldova'ya geldiler, onlara < Tatarlar> Braşov`dan çıkarak Eflak tarafına indiklerini söylediğimde buna inanmak istemediler, fakat sonunda inandılar. ” [59]

Doğru olan ya da olmayan haberler karşısında toplumun tepkisi, Tatarların imajına karşı psikolojik travma sergileyip duyguların boyutunu ortaya çıkartmaktadır.

“Nasıl ya da her ne düşündüler ise, ama her tarafta ülke[de] öyle çirkin bir yaygara oldu,<ki> öyle kaçtılar kimi buralarda kimi oralarda; seke Türkler bile dağlara kaçmışlardı. Bu az bir şey değil ki Tanrı o korkuları bu kadar üstümüze koydu. Gerçi bizi Tanrı her şeyde çok denedi! [...]

Uyumak için Trotuş`a indik, ama hiç bir yerde kimse yoktu, öylece her şeylerini bırakıp dağlara kaçtılar; bodrumlarda yeterince şarap vardı, ama bodrumlarını sahiplendim ve sarhoş olmamaları için her at arabasına gerektiği şekilde <şarapları> paylaştırdım ve şehrin insanları dağlardan inmeye başladığı ana kadar, öküzleri çalınmasın ve kendileri öldürülmesin diye, [işlerin durumu] anlaşılana kadar <bekledim>[...]” [60].

Bu alıntıların okuyucuya Tatar ötekiliği davranış imajını göstermiş olduğu umuduyla, altını çizmek istiyorum ki Tatarlar birçok baskınlar düzenler, çünkü bunu bir görev olarak görüp, yerine getirmeliler, bu bir askeri sefer davranışıdır ve XVI-XVII yy.lar için gereklidir.

---

[59] “Ezen közben hallok, hogy Bethlen Gábor Császártól tíz ezer tallért kerete hogy adjon, és Bécshez utána menjen hova hamarabb. A tatárok úgy hallok hogy a mi nyomunkra indultak volna. Azt halván, bizony tartottunk igen töllök nem volt kedvünk azokhoz az utitasokhoz; de harmad naprameghallok, hogy alább mentenek Havasalföldére, és ott jöttek ki Brassónál. A mely dolog úgy is lön. Ugyan azután ezt a tatár dolgát, nem tudom mire veltek és gondoltak volt Erdélyben, de úgy megrettentek volt mindenfele, fogy nagy futás volt az országban mindenütt. Én az gondolom, hogy az veltek, hogy a császár akaratja ellen a tatár Erdélybe be akart az országba csapni rabolni. De a bolond gondolat volt, mert császárt haza kísérte a tatár a Novach havassaig közel, nem tágítottak sohol a császár táborát, hanem körödös – körül nyargal ata a táboron a tatár- az a törököknek az ö vigyázó strasája, mint a madárnak a szárnya. […]

Mikor imar Tátráshoz közeljutottunk volna, tehát Erdélyből 200 lovas székely jött által Moldovára, hogy a tatár felöll bizonyos hírt vigyen általa ravason az országba; azoknak megmondok, hogy Brassóra mennek ki Havasalföldén által, de igen nehezen adhatnak vala hitelt nekide végre elhivek.” apud *M.-V. Nagy Szabó, op.cit.*, s.156-157 **E.T.A**.`da, cilt I.

[60] “Akár mint gondoltanak s akár hogy, de oly rút dolog volt mindenütt az ország, úgy elfutottak volt ki imide s ki omoda; meg a székelység is a havasra futót vala. Nem kicsi dolog az, hogy az Isten azoknak az ö félelmeket ilyen igen reánk vetette. Bizony az Isten minket igen meg alázott mindenben! […]

Tátrásra szálottunk hálni, de senki honn nem volt, mindeneket elhagyatak s úgy futottak volt a havasra; a pinczékben elég volt bor, de megállattam a pinczeket, minden szekérhez illendőképpen adva adtam hogy megne restegüljenek, és valami módon az ország népe a havasról alájöven, ökrökebel ne lopja s magokat meg ne ölje hirtetig mert bemeret apud *M.-V. Nagy Szabó, op.cit.*, s.156-157 **E.T.A**.`da, cilt I.

Geçmiş bellek, kolektif zihniyeti ne kadar güçlü etkileyebilir? Cevabı çok net bir şekilde Nagy Szabó`nun davranışında da fark edebiliriz. Türkleri daha da iyi tanıyabilmek ister, bunun yanında her ne kadar istese de Tatarlara karşı ise kendinde bir engel hisseder. Türk-Tatar ötekiliğe karşı dini nedenlerden bu engeli kendisinde göremez, çünkü öz kızının Cluj şehrinden olan Szöcsi Ismael[61] ile, muhtemelen İslamı seçmiş bir kişiyle evlenmesine karşı gelmedi.[62] Tatarların saldırılarıyla ilgili söylentilerin doğruluğunu araştırmaya çalışır. Onun bu yönde yaptığı çalışmalar, bu konuyla ilgili pek çok kişinin bu yönde uğraşmadığı için aktarım değerini yükseltir. Geçmiş bellekten kalmış bir iz olarak, arada sırada da olsa, Türk-Tatar ötekiliği göstermek için o da bazen gâvur ifadeleri kullanmaktaydı.[63]

Erdel prensi Gabriel Bethlen, Boğdan seferi zamanında[64] padişah II Osman`a hediye olarak 1000 adet gıda arabası gönderdiğinde, kendisi de çok önemli bir rol üstlenir. Arabalara eşlik edilmesi kendi sorumluluğu altındadır, Fakat, Tatarların korkusundan bekçiler kamp yerinden kaçarlar. Bu arabaları bulma çalışmaları padişahın yolculuğunu ertelemektedir ve toparlanan çadırını da tekrar kurulması mecburiyetinde bırakır. Sonunda arabalar Tatarlar tarafından zarar görmeden bulunur.[65] Erdelli arabacıların hareketleri Tatarların yaklaştığı haberinin sonucudur. Ya da Türklerle beraber Siret[66] üstündeki çöken köprüyü tamir ederlerken bile, Tatarların gelmesinden korkarlar:

"*Tatar tarafından da korkumuz vardı ve artik gece de yaklaşmaktaydı"…*[67]

Başka bir önemli bilgi ise, Dobruca Tatarları ile ilgilidir. Anlaşıldığına göre, Erdel'de erkekler savaşa çıktıkları zaman, Dobruca Tatarlarından koruyucu getirilirmiş.

"Isaccea`dan buraya getirilen Tatar bir bekçi ne Macarlar, ne Tatarlar tarafından sığırlarının yağmalanmasına izin vermedi"…[68]

Erdel toplumu bu tür haberlere iyimser bakmadığı için, müelif benzer çok az örnek verir. Gabriel Bethlen`in yardımına gelen Türk-Tatar orduları, Gabriel Bathory`nin peşine düştüğü zaman Cluj şehrinin altına ulaşırlar. Burada, Bathory`i kabul etmediler ve şehrin insanları Tatarların orada bulunmalarını protesto ederler:

"Tatarlar – <Bathory`yi> kovalayarak- şehrin yanına ulaştılar; kuyumcular kulesinden atılan kurşunla ünlü bir genci vurdular, bilmiyorum ama konuştuklarına

---

[61] Ismael Hıristiyanlarda kulanılan bir isim değildir.

[62] apud Gáll Mihăilescu, *op.cit*, s. 144.

[63] Sadece Hıristiyanlar-Müslümanlar arasındaki din ve davranış farkları noktalamak ve 1658`deki Tatarların girişi için kullandı.

[64] 1621`deki Boğdan seferi.

[65] apud Gáll Mihăilescu, *op.cit*, s. 179-183.

[66] Romanya`da Moldovya bölgesinde bulunan bir ırmak.

[67] "de a tatárról is volt félelmünk és szinte esteledik vala imár." apud *M.-V. Nagy Szabó, op.cit.*, s.154 **E.T.A**.`da , cilt I.

[68] "că a fost adus încoace un paznic tătar de la Isaccea, care nu le-a îngăduit nici tătarilor, nici ungurilor să prade vitele" apud Gáll Mihăilescu, *op.cit*, s.160.

göre onların mırzasıymış. O kadar ki Tatarlar oradan geri döndüler, deliyi artık kovmadılar.“[69]

Buradan çıkardığımız sonuç bu bir kovmaca baskınıdır.

Tatar ötekiliğin darbelerini coğrafi pozisyonları nedeniyle en güçlü bir şekilde, Seke toplumu hissetti. Karpat dağlarının sınırında bulunduklarından Tatarlar tarafından daha çok kez ziyaret edildiler. Hayatta kalma savaşlarında mecburen saldırılara karşı her zaman hazırda bulunmaktaydılar. Aşağıdaki satırlarda bir saldırı durumunda sosyal reaksiyonu tanımaktayız. Bu saldırı Tatarlardan değil, Macar haydutları tarafından yapılmaktadır, bu bir kez daha insanların hissettikleri korku boyutlarını gösterir ve insanların bunu öğrenmeye ihtiyaçları vardır ki bunlarla yaşayabilsin. Başta, saldırı başladığı anda din koruyucusu yardıma çağrılır. Karşımızda ki örnekte Hıristiyanlar olduğu için Isa`yı çağırırlar. Buradan toplum, onlara karşı saldırıyı düzenleyenin kim olduğunu anlıyor. El altında bulabildikleri önemli eşyalarını alabilirlerse alıp ormanlara doğru kaçarlar:

“Şafağa doğru pazarda <Hz. Isa`nin adını> bağırdıktan sonra yağma etmeye koşuyorlar. Şehrin insanları uykulu halde oldukları için, kimi buraya kimi oraya, her şeyini burada bırakarak kaçıştı(lar). Tüfek rapalarını ve Isa bağırışını duyduğum an, bende çok zor uykumdan yataktan fırladım ama pantolonumu giyemedim, sadece pançomu ve yeleğimi[70] *giyip ev içinde silahlar için koştum; ama orada da sadece tüfekler elime geldi, onu da boynuma asarak ahırlara doğru koştum. O zaman annem seslendi ve her neleri varsa bir kutu içindeydi ve < kutuyu beraber>tuttuk ahırda biraz tezekle üzerini örttük, annem de çocuğuyla kaçtı, ama ben babamla atlara atladık – çünkü hizmetçilerimiz hepsi zamanında kaçtılar, böylece <artık> nasıl olduysa* eyerleme bize kaldı…” [71]

Ülkenin durumu artık başka bir boyut aldığı hemen anlaşılıyor, Tatarların yaklaşması duyulunca insanlar kaçmayı değil, her şeylerini mahvetmeyi seçiyorlar, tüm varlıklarını yok ediyorlar. Bu boyut, 1657, II Rakoczy Lehistan’ın seferinden sonra ortaya çıktı:

“1658-de 24-ünde, Aziz Bertalan gününde[72]*, Cumartesi öğlenden sonra, benim tınazlı bahçemi, sebze ve erik bahçelerimi, büyük bir coşku ile Târgu-Mureş`deki konsey ve vatandaşlar darma dağın ettiler, tüm meyve veren agaçlarıyla ve tınazla beraber kestiler, ona rağmen ki meyveler şerbetçiotu gibi*

---

[69] “Tătarii - hăituindu-i – au ajuns lângă oraş; pe un tânăr de seamă l-au împuşcat din turnul aurarilor; se vorbea că a fost mârzacul lor, dar nu ştiu. Destul că tătarii au făcut cale-ntoarsă de acolo, nu l-au mai hăituit pe nebun.” apud Gáll Mihăilescu, *op.cit*, s.159.

[70] Manto de olabilir

[71] “Hajnalban a piaczban <Jesust> kiáltanak és úgy rohanak osztan a predálásra. A város népe almoson ki ide, ki amoda, mindenét itt hagyván elfutá. Én is midon a puskaropogást és Jesust kiáltást hallottam volna, nagy nehezen álmomból felverekedvén, felugrám, de a nadrágamat nem vonhatam fel, hanem a dolmánt és a mentemet felvöm s futek a házba fegyverért; de ott is nem akada szablya a kezembe, hanem puskák és lóding: azt nyakamba vetem s ki az istálora futik. Azomban az anyám szollita, és a mijek volt, az mind egy ládában volt, s azt fogót s az udvaron egy kevés ganéj vala, abba takarok, és az anyám, gyermekiével elfuta; de én az apámmal a lovakon kapánk- mert a szolgák ijedtekben mind elfutottak- s magunk nyergelenk a mint lehete….” apud *M.-V. Nagy Szabó, op.cit.*, s.86 in **E.T.A**.,cilt I.

[72] 24 Ağustos.

olmuşlardı. Sebebi oydu ki gâvurlar (müsümanlar – M.A.) Buzău`yu*[73] *geçmiş, Buzău kalesine gelmişler ve istaburu Ţara Bârsei`de kurmuşlar”.[74]

Tatarların zor kontrol altında tutulan karakterlerini tarihten biliyoruz, ama tarihte bu hareketlerin daha çok şehirlerin kenarlarında yapıldığı ortaya çıkar.[75] Nagy Szabó`nun zararı 10 büyük baş hayvandı[76] ve babasınınki ise 20 öküzdü.[77]

Sosyalleşme konusuna gelirsek, anlıyoruz ki ordulardan kopan bazı Tatarlar bu yerlerde yaşamayı seçiyor ve evleniyorlar:

“Sinan paşanın Tatarları- 1594-üncü senesinde nasıl ki Türkler Buda`da kışlada geçirdiler, orada oturmayı sevdiler ve bir kaç Tatar oraya yerleşerek evlendi, ama çok değildiler, iki yüz civarında; duyduğuma göre onlar şimdi de orada yaşıyorlar.”[78]

Altta ki paragraf iki ötekiliğin yan yana geldiği anda ki davranışlarını gösterir. İkisi de önyargılı kavramlarla çıkarak ötekiyle karşı karşıya gelince, eylemin gelişmesi ve iki kuvvet arasında doğrudan muhalefet öbürünün imajını yeniden boyutlandırmak ve onun gerçek değerini göstermenin sonucudur:

„…Valonların önüne düştüler ve onlar Tatarları vurmaya başladılar. O zamana kadar ne Tatar Valonu, ne Valon Tatarı hiç görmedi. Öyle deniliyor ki kendileri karşılıklı çok korkunç bir savaşa tutuşmuşlardı. Sonunda Tatar Valona sırtını döndü. Onların hepsini papaz olarak bildikleri için Tatarlar Valonlara <<Gidi popozlar>> dediler. Valonlar da Tatarları hiç gibi gördüler ama onların erkekliğini görünce, cesur insanlar olduğunu [kendi kendilerini] temin ettiler.”[79]

Bocskai`ye padişah tarafından yardım desteği gönderildiği zaman, kaleye yeni kurulmuş istaburdan, Sighişoara toplumu O an için Türk ve tatar ordularından korktuklarını belli etmediler. Tatarlar Bocskai`yi beklediler, kendisi kaleyle anlaşmaya varacak ya da onlara karşı savaş durumu ilan edecek.:

“Her gün cesur oyunlar oynarlardı, biri öbüründen daha güzeldi ve kaledekiler biraz bile<olsa> hiç kimseden korkmazlardı; oraya gelmiş olan Türk-Tatar yardımı, ama o da sanki orada hiç yoktu.”[80]

---

[73] Eflak`ta bir ırmak

[74] “1658 –ban die 24 szent Bertalan napján szombaton délután az én esürös kertemet, veteményes és szilvas kertemet nagy zelussal a vásárhelyi tanács és polgárok elhányák, levágák, mind termőfáival együtt, csűrével mind egy szálfáig, holott oly termet volt a gyümölcs bene mind a komló. Oka annak az lön, hogy a pogányság a Bozdán imar által jöven Boza varaban bene vala és a tábora a Barcsán feksik vala.” apud *M.-V. Nagy Szabó, op.cit.*, s.186 in **E.T.A.**, cilt. I.

[75] apud Gáll Mihăilescu, *op.cit*, s.153.

[76] apud *Eabidem*, s.161

[77] apud *Eabidem*, s.162.

[78] “Szinan bassa tatáriban – 1594-k esztendőben hogy Budánál telelt vala a török, tehát ott megszeretvén a lakást – Pesten maradtak vala, és oda telepedtek s házasodtak valami tatárok, de nem sok volt, mintegy kétszáznyi volt; a mint hallottam azok most is ott laknak.” apud *M.-V. Nagy Szabó, op.cit.*, s. 65**, E.T.A**.`da, cilt. I.

[79] “…căzutu-le-a valonilor înainte şi aceia început-au ai împuşca pe tătari. Până atunci nici tătarul n-a mai fost văzut valoni şi nici valonul tătari. S-au dedat –zice-se- la tare straşnică bătaie unii cu alţii. Până la urmă, tătarul a dat dos valonului. Tătarii le strigau valonilor: <Gidi popozlar> – aşa ştiau ei că toţi sunt popi. Valonii i-au fost socotit şi ei de nimica pe tătari; însă văzându-le bărbăţia, s-au încredinţat că-s oameni viteji. De aceea tătarii fugind până la urmă şi victoria a fost a lui Radu-Voda.” apud Gáll Mihăilescu, *op. cit*, s. 112.

[80] “Se petreceau zi de zi jocuri voiniceşti care de care mai frumoase, cei din cetate nu se temeau de ei nici o scântă; sosit-a fost acolo şi ajutor turcesc şi tătăresc, dar şi acela ca şi cum n-ar fi fost.” apud Gáll Mihăilescu, *op. cit*, s. 142.

1658`de Nagy Szabó tam Tatarların giriş sırasında el yazmasına şu kelimelerle son vermiştir: 29 ağustosta "düşman Bălăuşeri`de yakar, keser ve öldürür. Isa, bizimle ol!" Bir an için zannediyoruz ki vakanüvis bu olaylar sırasında can vermiş, fakat Ştefania Gall`in yazısından anlıyoruz ki bu olaydan bir kaç ay sonra ölmüştür.[81]

1658`de Eylül ayında Transilvania`da büyük bir kargaşa görüyoruz, çünkü bu tarihte Türk Tatar orduları ülkeye girdiler. Sakson şehirleri Türklerle bir anlaşmaya vardılar, ancak Seke Türkleri savaşmayı seçtiler ve Gurghiu`da Tatarları yendiler. "Tatarların tepesi`nde" –(Dâmbul tătarilor- Török domb) halk her sene Seke Türkü zaferinin saygısına anma törenleri düzenlemektedir.

Sonuç olarak not etmek istiyorum ki, sosyal anksiyete, bölgesel tarihin geçmişinden yansımalarla, ya da başka anlamda geçmişin anıları toplumun üstünde Tatar ötekiliğiyle ilgili o kadar güçlü yaşatılmaktayken Türk kişiliğini daha yakından tanımaya hazır olan çok istekli kişileri de biraz uzak tutmuştur. Çünkü Tatar ötekiliğini tanımaya istekli değillerdi. Düşüncesi her zaman bu olmamasına rağmen tarihçinin sayesinde XVI`yy.dan XVII`yy.ın altmışıncı yılına kadar tatar ötekiliği portresini bütünleyebiliriz. Her ne kadar sade bir kişiliğe sahip olup, iyi kalpli insan davranışından askeri davranışına kadar tarihçi aktardıysa da, yinede Erdel toplumu Tatarları yönetilemez kişiler olarak görmüşlerdi. Bu yazı onların çok iyi belirlenmiş kurallara göre yaşayıp hareket ettiklerini fark etmemizi sağladı.

Vakanüvisimiz Nagy Szabó Ferencz, Tatarların ötekiliğine karşı daha büyük bir ilgi gösterseydi, daha da tamamlayıcı bir imaj bırakırdı. Öyle görülüyor ki, biraz zaman alsa da Tatar ötekilik imajının puzzle`i yavaş yavaş yeniden yapılanacak. Yoğun bir çalışmanın en önemli notu ise, orta ve yeniçağın bazen zorlukla çözülebilen el yazmalarının dilini ve anlamını iyi tanımak gerektiğidir.

[81] *Eabidem*, s. 10-70.

Repere tătăreşti în spaţiul românesc în opera colonelului Mihail Drăghicescu

ANDREEA ATANASIU-CROITORU*

Locotenent-colonelul Mihail Drăghicescu s-a născut la 1 septembrie 1848 la Brăila şi a decedat la 13 martie 1896. S-a stins la vârsta de 48 de ani, fiind înmormântat în cimitirul din Sulina unde, în 1902, ofiţerii de marină i-au ridicat un monument.

Mare erudit şi bun marinar, implicat de altfel în principalele momente ale întemeierii Flotilei Române de Război şi participant la luptele din timpul Războiului de independenţă, Mihail Drăghicescu este şi autorul unei lucrări considerată de referinţă, prin conţinutul său, cuprinzând descrierea tuturor regiunilor, localităţilor şi punctelor de la Dunăre şi coasta Mării Negre din punct de vedere istoric, geografic şi hidrologic. Bazată pe un număr foarte mare de documente, această operă – rezultatul muncii sale de o viaţă, se găseşte, din nefericire, încă departe de ştiinţa marelui public interesat.

Convins de adevărul spuselor lui Talleyrand potrivit cărora „centrul de gravitate al lumii nu este nici pe Elba, nici pe Adige, ci pe Dunărea de Jos", care au devenit motto-ul cărţii sale, locotenent-colonelul Mihail Drăghicescu a publicat în decembrie 1885, prima ediţie a lucrării sale de căpătâi, sub titlul *Note pentru a servi la istoricul principalelor puncte de pe Dunăre şi Marea Neagră.* Textul a fost completat şi revizuit de autor până la sfârşitul vieţii sale, în 1896, an în care a fost publicată o a doua ediţie intitulată *Dunărea de la Orşova la Mare şi Coastele Mării de la Varna la Cetatea Albă* (Galaţi, 1896).

După 20 de ani de la moartea sa, fiul autorului, comandorul Ferdinand Drăghicescu, s-a lansat într-o acţiune de depistare a părţilor din lucrare rămase nepublicate.

Ca urmare a insistenţelor unor ofiţeri de marină, oameni de ştiinţă, cercetători, care au relevat întreaga valoare a acestei opere, s-au obţinut fondurile necesare publicării unei noi ediţii, ce a văzut lumina tiparului în 1943 sub titlul *Istoricul principalelor puncte pe Dunăre de la Gura Tisei până la Mare şi pe Coastele Mării de la Varna la Odesa* (Bucureşti, 1943)[1].

Toate cele trei ediţii demonstrează că în elaborarea lucrării sale, Mihail Drăghicescu a depus o muncă uriaşă, convins fiind că „numai cunoscând trecutul acestei regiuni a Dunării, a cărei sfântă pază este strâns legată de existenţa şi mărimea neamului românesc, vom putea fi în stare, apreciind-o mai întâi noi şi

---

* Expert Patrimoniu Naval, muzeograf, Muzeul Marinei Române Constanţa (www.andreea-croitoru.ro).

[1] Mihail Drăghicescu, *Istoricul principalelor puncte pe Dunăre de la Gura Tisei până la mare şi pe coastele mării dela Varna la Odesa*, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1943, 497 p.

apoi făcând-o cunoscută străinilor, să justificăm sacrificiile de tot felul, ce suntem datori să ne impunem, spre a o apăra cu preţul vieţii noastre".

În largul context al descrierii istoriei principalelor puncte româneşti legate direct de Dunăre şi Marea Neagră, tătarii sunt amintiţi în diferite ipostaze. Majoritatea covârşitoare a acestora sunt legate de descrierea diverselor operaţiuni militare sau a unor acţiuni de jaf, nelipsind însă aspecte de ordin organizatoric, economic şi chiar edilitar.

În acest mod, aşa cum este şi firesc, lucrarea lui Mihail Drăghicescu se încadrează în istoriografia românească pe o linie pe care o putem numi „clasică", tătarii fiind deja prezenţi în mentalul colectiv românesc la sfârşitul secolului al XIX-lea în cadrul unor clişee cu conotaţie negativă, generate prin prisma faimei de cuceritori ai strămoşilor lor.

În ordinea metodologică a lucrării, tătarii apar prima oară menţionaţi în istoria Calafatului, specificându-se faptul că „la 1695 luna Iulie, o oardă tătărească, sub conducerea Hanului Selim-Gherei, trecu Dunărea, de la Calafat la Vidin – în ajutorul Turcilor – spre a merge contra Nemţilor. În luna August, acelaşi an, îi urmă Hanul Şaipaz-Gherei, cu o nouă oardă"[2]. În cazul Calafatului, tătarii mai sunt amintiţi de autor abia în perioada Războiului de independenţă, într-o manieră destul de puţin obişnuită pentru un popor de stepă, respectiv de echipaj al unei ambarcaţiuni otomane, care a interceptat pe Dunăre şalupa românească „Bucur", silind-o să devieze de la curs şi să eşueze pe malul unei insule[3].

În cazul Vidinului, tătarii sunt amintiţi o singură dată, tot în contextul luptelor dintre austrieci şi otomani: „la 12/23 Noemvrie 1737 se pretinde că paşa Vidinului, Ayvasea, propune să înainteze până la Semedria şi să o asedieze, iar pe de altă parte Murtaza-Paşa să pustiască Valahia imperială (Oltenia) cu un corp de Tătari ce trebuia să fie comandaţi de Sultanul Islam-Gueray"[4].

Tătarii sunt din nou legaţi de Războiul de independenţă în descrierea unor operaţiuni militare desfăşurate pe malul drept al Dunării, la Cozlodui, în dreptul localităţii româneşti Nedeea, unde este relatată cucerirea unei redute otomane, apărată de tătari şi cerchezi[5], luptă la care a participat şi Mihail Drăghicescu.

Aspecte legate de tătari, ceva mai ample, regăsim la descrierea istorică a localităţii Turnu Măgurele, chiar dacă ele sunt relativ târzii, prilejuite de rolul acestora în contextul războiului din 1768-1772, ca aliaţi ai otomanilor: „la 20 mai 1771 sultanul tătar, în serviciul turcilor, Mahut-Ghirai, se aruncă contra Ruşilor aflaţi în tabără la Caleh (Culé) sau castelul Turnului; generalul rus Repnin[6], însă lăsând la Rusciuk şi Giurgiu 1.000 de oameni, se repede la rândul său în ajutorul armatei ruse contra acestui sultan. Repnin este bătut şi nevoit să plece în ajutorul Giurgiului (...)"[7].

Mihail Drăghicescu îi aminteşte pe tătari în contextul istoriei Nicopolelui, în cadrul unei acţiuni specifice acţiunilor militare şi politice din secolul XVII: „La

[2] *Ibidem*, p. 136, col. 1.
[3] *Ibidem*, p. 146, nota 4.
[4] *Ibidem*, p. 152, col. 2.
[5] *Ibidem*, p. 181, col. 1.
[6] Generalul-prinţ Nicolai Vasilievici Repnin (1734-1801).
[7] *Ibidem*, p. 198, col. 2.

1689 Nicopolul era ocupat de Contele Tököly[8], competitor, susținut de Turci la tronul Transilvaniei, în contra împăratului Leopold, care se declarase succesorul lui Mihai Apafi, mort fără copii. El a primit ordine, dela Poartă, ca împreună cu Cerchez-Acmet-Paşa, seraschierul, cu oaste turcească şi cu Ghazi-Gherei sultanul cu tătarii, să vie prin Muntenia, să treacă în Ardeal pe unde ar socoti mai bine. (...) La aceste armate s-a unit şi oarda tătărească a Sultanului Kalga”[9].

Tătarii sunt menționați şi în cadrul istoriei Giurgiului, tot ca aliați ai otomanilor contra ruşilor: „în Septemvrie 1770 încercările de pace nereuşind, un principe tătar numit Messud-Gherai, în capul tuturor cavalerilor națiunii sale, cari nu urmăriseră pe Han în Crimeea, a trecut Dunărea în fața Giurgiului, cu ordinul de a nelinişti pe Ruşi la frontierele Munteniei şi să ucidă raialele cari se revoltaseră”[10].

În cazul Silistrei, tătarii sunt citați în contextul luptelor antiotomane duse de Mihai Viteazul: „în februarie 1594, hanul Tătarilor nesocotind circumspecția generalului Assan, care n'a îndrăznit să pătrundă în Muntenia, intră el, cu 24.000 de oameni ai săi, dar este bătut de Mihai şi scapă cu greu la Silistra de unde cere ajutor dela fratele său. (...) Rănit şi alungat de Munteni, hanul tătăresc adună, la Silistra, oamenii săi împrăştiați”[11]. Legat de acelaşi moment istoric, autorul aminteşte că în 1495, la Turtucaia, armatele lui Mihai Viteazul „în drumul lor, au întâlnit şi împrăştiat un corp de 12.000 de Tătari”[12].

Referiri la tătari sunt făcute şi pe fondul luptelor din timpul războiului ruso-turc din 1768-1772, când aceştia, la ordinul otomanilor „au atacat Serbia Mare şi sunt bătuți. (...) iar Principele Dolguruki atacă şi bătu pe tătari, al căror han, Selim-Gherai, moare de durere la Constantinopole”[13].

În largul context al descrierii Dobrogei, Mihail Drăghicescu îi indică pe tătari, de data aceasta, nu din punct de vedere militar, ci edilitar: „La jumătatea drumului[14] se găseşte, enormul de altădată oraş tătar Medjidia, pe nişte vechi ruine ce se pretindea a fi fost castre romane”[15]. De asemenea, referindu-se la Hârşova, autorul menționează că „în evul mediu acest oraş a fost mult timp un cuib de oarde tătăreşti”[16].

După descrierea Babadagului, autorul notează că „la o leghe departe de oraş, spre sud, se afla un râuleț care se trecea peste un pod frumos de piatră. La acest râuleț, spre sud, începea adevărata Dobroge, care cuprindea cam 200 sate de tătari, ai căror stăpâni erau numiți boieri sau timari, în număr cam de 500”[17].

Reține atenția şi faptul că Mihail Drăghicescu face o destul de amplă descriere şi cetății Histria, urmată de o propunere îndrăzneață: „După numele acestei cetăți, unii autori, adesea şi cu drept cuvânt, numesc Istria şi care nume ar

---

[8] Emeric Thökölyi, principe al Transilvaniei între iunie-octombrie 1690.
[9] *Ibidem*, p. 214, col. 1.
[10] *Ibidem*, p. 251, col. 2.
[11] *Ibidem*, p. 268, col. 1.
[12] *Ibidem*, p. 257, col. 1.
[13] *Ibidem*, p. 270, col. 1.
[14] Este vorba de drumul dintre Cernavodă şi Constanța.
[15] *Ibidem*, p. 295, col. 1.
[16] *Ibidem*, p. 296, col. 1.
[17] *Ibidem*, p. 456, col. 2.

trebui dat oficial, provinciei ce înțelegem azi prin Dobrogea: nume tătar şi cu totul străin românismului"[18].

În contextul conflictului austro-turc din 1690, tătarii sunt citați în legătură cu Târgul de floci (numit de autor Târgul de flote), dar prin prisma acțiunilor de jaf: „În al doilea an al domniei lui Constantin Brâncoveanu (...), cu ocazia intrărei trupelor austriace în România[19], au venit şi oardele tătăreşti, sub conducerea sultanului lor Calga; tătarii şi-au luat reşedința la Cetatea de flote. Constantin, care se retrăsese de frica Nemților, dela Bucureşti la Buzău, unde îşi strămutase şi curtea, a venit în persoană, la Cetatea de flote să roage pe sultan ca să dea ordine severe şi să trimită în mod special oameni ca să oprească devastările şi barbariile tătarilor"[20].

În cadrul istoriei Galațiului, tătarii sunt menționați în contextul unor acțiuni militare desfăşurate la jumătatea secolului al XVII-lea, tot prin prisma distrugerilor provocate: „în primăvara anului 1651 Tătarii din Crimea, ca frunza şi ca iarba, sub pretext că merg să atace pe muscali, s'au revărsat spre Nistru. Sosind aci, s'au împărțit în două tabere: una a luat calea spre Suceava, alta, amestecată cu cazaci, a lovit județele Vaslui, Fălciu, ... Galații .... Oraşele, târgurile, țarinile, pădurile şi orice altă aşezare de vegetație ori plantație, toate, în fine, au fost prefăcute în cenuşă. Oamenii erau prădați şi ucişi, femeile erau maltratate, vitele luate cu cârdul, nimica n'a fost cruțat, nimic respectat"[21].

Referindu-se la Reni, în contextul intenției otomanilor de a-i evacua pe tătari din Bugeac, autorul notează că „sub domnia lui Antioh Cantemir[22], Poarta decizând scoaterea Tătarilor din Bugeak şi trimițând în contra lor oştiri, din toate țările dimprejur, aceştia, profitând de ocazie, au prădat şi ars Renii şi Ismailul iar de ar fi fost Dunărea înghețată ar fi trecut şi ar fi pârjolit şi Dobrogea"[23].

În aceleaşi ipostaze, tătarii sunt evocați şi atunci când Mihail Drăghicescu face descrierea Cartalului, cele mai ample mențiuni fiind legate de implicarea acestora în contextul războiului ruso-turc din 1768-1772: „La 1710 Cartalul era o cetate nu prea importantă. La 1711 când turcii au fost în război cu Ruşii, aci s'a făcut un pod peste Dunăre spre a trece oştirea în Moldova. Pentru paza acestei cetăți era rânduit un comandant numit Dizdar.

În anul 1737, armata turcească iernând în această cetate, cu vizirul, a făcut din acest loc, punctul de plecare al operațiunilor sale contra Tătarilor şi Polonilor"[24].

Din descrierea detaliată a luptelor, rezultă implicarea în operațiuni a tătarilor, conduşi de hanul Kaplan-Gherai[25], dar şi înfrângerea decisivă a acestora, în urma unui atac de noapte al ruşilor: „în noaptea de 8 Iulie câteva ore înainte de auroră,

---

[18] *Ibidem*, p. 456, col. 1.

[19] După intrarea trupelor imperiale în Țara Românească, în 1690, acestea au ocupat Craiova, Piteşti, Târgovişte, Câmpulung şi Bucureşti. Constantin Brâncoveanu, cu sprijinul armatelor tătare conduse de Gazi Ghirai, fiul hanului crimeean, au reuşit să le alunge şi să le înfrângă la 11/21 august 1690, la Zărneşti, lângă Braşov.

[20] *Ibidem*, p. 298, col. 2.

[21] *Ibidem*, p. 353, col. 2.

[22] Domnitor al Moldovei (1695-1700, 1705-1707).

[23] *Ibidem*, p. 373, col. 1.

[24] *Ibidem*, p. 374, col. 1.

[25] Hanul Hoardei de Aur din Crimeea.

Ruşii s'au apropiat în tăcere de lagărul tătărăsc, fără să fie văzuţi de santinelele înaintate, cari erau cufundate în cel mai adânc somn, au ajuns până la retranşamente. Deşteptaţi de loviturile de artilerie, musulmanii nu s'au mai gândit la apărare şi au abandonat corturile, bagajele, tunurile şi muniţiunile lor"[26].

Istoria Isaccei, al cărui nume turcesc este redat de Drăghicescu ca Isakgi-Ghecidi (Vadul lui Issak), nu putea fi redată şi fără prezenţa tătarilor în diferite perioade istorice, fiind astfel precizată participarea a 100.000 de tătari, masaţi la Nistru, în calitate de aliaţi ai otomanilor în campania acestora împotriva lui Ioan Vodă cel Viteaz[27]. După ce domnitorul a făcut o incursiune la graniţa estică a Moldovei „unde i-a atacat şi i-a zdrobit pe tătari"[28], aceştia s-au repliat şi, „bătu-i-ar Dunărea, au ajuns şi ei la timp"[29] pentru joncţiunea cu trupele otomane.

Alături de operaţiunile militare clasice, tătarii sunt amintiţi şi ca factor generator de conflict între Rusia şi Imperiul Otoman, pe linia vasalităţii lor faţă de acesta din urmă: „La 1736 împărăteasa Rusiei, Ana de Meklemburg[30], declară război Turcilor pe motiv că Tătarii devastau hotarele Rusiei iar Turcii refuza să-i pedepsească"[31].

Ismailul – punct important pe Dunăre, este şi el marcat de prezenţa tătarilor, autorul notând că „printre luptele ce au avut loc în această regiune (fără a mai vorbi de acelea ale invaziunilor ce au grăbit căderea imperiului roman), cele mai importante au fost cele ce Românii au susţinut în contra Tătarilor şi Turcilor; apoi cele ale Ruşilor cu Turcii"[32].

În contextul războaielor ruso-turce din secolul al XVIII-lea, tătarii sunt din nou menţionaţi, dar de această dată prezentaţi într-o ipostază defensivă, Mihail Drăghicescu relatând amănunţit că „după bătălia pierdută contra lui Romantzoff, hanul Tătarilor Kaplan Gherai se retrăsese la 1770, cu Tătarii săi aproape de Ismail. El a mers la cartierul general dela Isaccea pentru a conferi cu marele vizir asupra mijloacelor de a apăra această cetate. Locuitorii din Ismail trimiseseră deja femeile şi copii lor la Kilia şi Akerman. Hanul a angajat pe vizir să expedieze un număr de vase îndestulător pentru a transporta pe ţărmul drept al Dunării familiile tătare din tribul Edissan, în scop de a obliga astfel pe cavalerii din acest trib să nu se separe de cauza musulmanilor, căci originea lor era din o localitate moscovită; ei au părăsit-o pentru a veni să locuiască în Basarabia; dar aceştia au păstrat un fel de ataşament pentru Ruşi. Ordinele necesare pentru executarea ei au fost date îndată şi hanul a plecat la Ismail"[33].

Tătarii mai sunt pomeniţi şi în contextul asediului Ismailului din 1790, de către trupele ruse, amintindu-se că „cetatea, atât de bine întărită, era comandată de

---

[26] Mihail Drăghicescu, *op. cit.*, p. 374, col. 2.

[27] Domnitor al Moldovei (februarie 1572 – iunie 1574). Autorul descrie campania otomană împotriva lui Ioan Vodă cel Viteaz, încheiată cu bătălia de la Roşcani (10 iunie 1574).

[28] *Ibidem*, p. 380, col. 2.

[29] *Ibidem*, p. 382, col. 2.

[30] Ana (Anna) Ivanovna, ţarină a Rusiei între 1730-1740, fiica ţarului Ivan al V-lea (1682-1696).

[31] *Ibidem*, p. 384, col. 2.

[32] *Ibidem,* p. 391, col. 2.

[33] *Ibidem*, p. 393, col. 1.

seraschierul Mehemed-Paşa, secundat de teribilul frate al Hanului Crimeei, Kaplan Gherai, cu cei 6 fii ai săi"[34].

În cadrul unui foarte larg expozeu referitor la istoria „celor două Chilii", autorul susţine prezenţa, în prima parte a secolului al XVII-lea a unei căpetenii tătare, intrat în conflict cu Hanul: „la 1627 Chilia cu oraşele dimprejur, erau ocupate de un Mîrza Cantemir, soldat de mare bravură, care în capul nenumăratelor sale oarde tătare, venite din Crimeea, ameninţa chiar hotarele Moldovei.

Bătut de hanul tătăresc, a cărei autoritate o nesocotea, a fugit în Dobrogea; în urmă, ameţit de promisiuni, s'a înapoiat în Crimeea, unde fatalul cordon îi termină destul de tragic, cam cum trebuia, aventurile"[35].

Referindu-se la Tulcea, în contextul conflictului dintre Matei Basarab şi Vasile Lupu, autorul aminteşte doar de un corp de armată otoman cantonat aici, în anul 1637, condus de Kemin Paşa, „aflat la paza Nistrului contra trecerii Hanului"[36].

În cazul Mahmudiei, Mihail Drăghicescu îi aminteşte pe tătari din perspectivă demografică, notând că „tătarii, cari înaintea războiului de la 1877-78 ocupau destul de numeroşi această regiune, au părăsit-o spre a se aşeza aiurea şi au fost înlocuiţi, după război, cu alte noi colonii creştine"[37].

În capitolul dedicat Cetăţii Albe, Mihai Drăghicescu face o adevărată descriere a evoluţiei popoarelor turanice din spaţiul nord pontic: „Dacă consultăm istoria emigrării popoarelor asiatice în Europa, găsim că locurile dela Marea Neagră au fost dominate de Cumani, până la jumătatea secolului al XIII-lea. După aceea stepele pontocaspice au căzut sub dominaţia Tătarilor. Rezultă că după începerea invaziunilor, cari probabil au vizitat-o pe rând, cetatea a rămas în mâinile Cumanilor şi apoi a trecut în acele ale Tătarilor.

Un oarecare Vilhelm de Rubruc, care a călătorit pe ţărmurile Mării Negre pe la 1253, spune, în adevăr, că în acel timp, aci domneau Tătarii.

Între 1300 şi 1320, epoca în care se crede că a avut loc, la Cetatea Albă, martirul Sf. Ioan cel Nou ale cărui sfinte moaşte se află la Mitropolia din Suceava, Cetatea Albă era supusă unui Iparch, persan, care se închina focului, soarelui şi luceafărului venera. După părerea Mitropolitului Ţamblac, aceşti Tătari nu primiseră încă mahomedanismul şi ţineau de religia lui Confucius, care domina în Persia în momentul în care ei au emigrat spre Europa.

Aşadar la începutul secolului al XIV-lea Cetatea Albă se afla sub dominaţia Tătarilor, de religie persană. În această cetate se aflau şi creştinii cu preoţi şi biserica lor; de multe ori, Tătarii propagând religia lor, le făceau multe rele. Iudeii locuiau un cartier aparte şi erau, ca întotdeauna, inamicii creştinilor.

Apoi o nouă putere a contrabalansat mult timp fixarea Tătarilor: Gedymin, gloriosul şef lituano-rutean, cari după ce a pacificat Kievul a gonit pe Tătari din porturile de nord ale Mării Negre"[38].

---

[34] *Ibidem*, p. 394, col. 2.
[35] *Ibidem*, p. 413, col. 1.
[36] *Ibidem*, p. 416, col. 1.
[37] *Ibidem*, p. 421, col. 2.
[38] *Ibidem*, p. 476, col. 1.

Nu în ultimul rând, tătarii sunt indicați de Mihail Drăghicescu în contextul unor preocupări economice, chiar dacă legate în mod direct de cele militare: „La 1616[39] sub domnia lui Mihail Racoviță[40] (...), Tătarii din Bugeak găsind pretext că pământul lor ar fi foarte strâmt şi nu putea să ajungă pentru hrana lor, au cerut o parte de loc din Moldova (probabil în lungul Prutului) spre a o lucra şi ține vitele lor; domnul văzând că o împotrivire contra lor nu i-ar folosi la nimic, mai ales că şi fără aceasta ar fi putut să stăpânească cu totul loturile pe cari le-a cerut, a fost silit să le dea o bucată de pământ nelucrată de 32 de ore lungă şi 2 ore lată, mulțumindu-se a îndatora pe Tătari ca să plătească zeciuială din rod şi oarecari bagatele pentru păşunatul bucatelor sub nume de *Alem* ca să se ştie că acest loc a fost al Moldovei. Poarta nu numai că nu s'a împotrivit la această zilnică cerere a Tătarilor dar n'a găsit nici chiar principatului o mare pagubă"[41].

Mențiunile lui Mihail Drăghicescu referitoare la tătari se înscriu pe linia istoriografiei româneşti de la sfârşitul secolului al XIX-lea, fiind marcate totuşi de un anumit subiectivism şi de tendința de a da o tentă națională oricărui eveniment de masă.

[39] Eroare a autorului, fiind vorba, de fapt, de anul 1716.
[40] Domnitor al Moldovei (1703-1705, 1707-1709, 1715-1726).
[41] *Ibidem,* p. 372, col. 1.

Câteva aspecte privind imaginea „Tătarului" şi a „Turcului" reflectată în manualele de istorie din România perioadei interbelice

CASIAN POPA

Lucrarea de față îşi propune să surprindă câteva dintre elemente privind imaginea turcilor şi a tătarilor aşa cum sunt ele reflectate în manualele de istorie din perioada interbelică. Prezentul studiu se structurează în două părți. În prima parte este adus în discuție problematica legată de statutul manualului de istorie şi subiectul este corelat cu problematica stereotipului şi a prejudecății, aşa cum este ea prezentă în literatura de specialitate. În cea de-a doua parte sunt exemplificate elementele componente ale imaginii despre turci şi tătari, aşa cum apare ea surprinsă în câteva dintre manualele de istorie selectate ce aparțin istoricilor perioadei interbelice.

Discuția asupra manualului şcolar este mai veche, având o serioasă tradiție nu doar în Franța[1], dar şi în Italia, Germania şi Spania, subiectul fiind abordat mai ales începând cu a II-a jumătate a secolului al XX-lea. Una dintre concluziile amplelor dezbateri este faptul că manualul de istorie, spre deosebire de toate celelalte manuale şcolare, nu este deloc inocent. În literatura istorică românească, subiectul este abordat atât de către istorici precum Luminița Murgescu, Lucian Nastasă şi Gheorghe Iutiş, dar şi de către specialişti care provin dinspre domeniul ştiințelor educației.

Potrivit specialiştilor în pedagogie manualul şcolar este considerat a fi „unul dintre instrumentele de lucru pentru elevi, poate cel mai important, care detaliază sistematic temele recomandate de programele şcolare la fiecare obiect de studiu şi pentru fiecare clasă"[2]. Roger Seguin, citat de C-tin Cucoş, consideră că manualul îndeplineşte trei funcții principale: de informare, de structurare a învățării şi de ghidare a învățării[3]. De asemenea, el trebuie să conțină informații organizate conform necesităților didactice, în urma experienței practice anterioare a creatorilor de manuale dar şi a aplicării cunoştințelor din sfera psihologiei. Pe lângă volumul

---

[1] Un ultim exemplu semnificativ este lucrarea publicată în anul 2008de către S. Citron, *Le mythe national. L'histoire de France revisitée*. Lucrarea autoarei, experimentat profesor de istorie, este considerată de critici ca fiind „demolatoare" întrucât deconstruieşte multe dintre miturile şi stereotipurile prezente în manualele franceze, începând cu secolul al XVIII-lea, atingând imaginea „sacrosantă" proiectată despre gali şi despre franci.

[2] C. Cucoş, *Pedagogie,* ediția a II-a, Polirom, Iaşi, 2006, p. 246.

[3] Roger Seguin, *L'Élaboration des manuels scolaires*, UNESCO, Paris, 1989, p. 22-24, *apud* C-tin Cucoş*, op. cit.,* p. 246-247.

de informație înmagazinat în el, este necesar ca manualul să furnizeze şi o manieră de lucru şi o anumită logică de utilizare în acord cu nivelul de dezvoltare psiho-somatică şi intelectuală a destinatarului. În viziunea aceluiaşi, autorii de manuale ar trebui să dețină competențe precum capacitatea de informare, care trebuiesc integrate armonios pentru a genera un produs didactic util şi de calitate. Astfel, competențele solicitate sunt individualizate astfel: competențe de comunicare scrisă constând într-un stil clar, simplu şi neechivoc; competențe ştiințifice în aria disciplinară abordată; competențe psihologice, pedagogice şi didactice dublate şi de o experiență relevantă în disciplina respectivă; ar trebui să posede inteligență emoțională în identificarea atât a nevoilor reale de învățare cât şi în aprecierea capacităților, gusturilor, sensibilităților şi preferințelor culturale ale segmentului țintă[4]. De asemenea, pentru reuşita unui proiect educațional de elaborare a unui manual optim, profesorul Cucoş mai recomandă asertivitate în tratarea criticilor, competențe managerial-relaționale în relație cu colaboratorii sau partenerii, şi focusarea pe sarcini care solicită implicare pe durată mare[5].

Din perspectiva finalităților educaționale relația dintre manual şi societate a fost subliniată de către Luminița-Mirela Murgescu, manualul este considerat a fi „legătura cea mai puternică dintre societate şi educabili"[6]. Detaliind, autoarea consideră că în manual se regăsesc elemente care țin atât de factorul politic, cât şi de aspirațiile unei societăți, elementele fiind filtrate de către autorul de manual, toate acestea pentru o perioadă dată[7]. Totuşi consideră L. Murgescu, între finalitățile politicilor educaționale elaborate la nivel de minister şi cele derivate din ele, care sunt reflectate în textele manualelor nu există decât rareori o convergență, şi aceasta mai ales la nivel declarativ: „În scriitura unei cărți didactice se întâlnesc intențiile autorităților şcolare materializate prin legislație, programe, circulare, alte forme de control al infomației ce putea să circule în şcoală, cu background-ul cultural al autorului. Acesta filtrează discursul oficial despre conținutul cărții şcolare prin propria sa personalitate, supunând informația nivelului său de înțelegere, cunoştințelor, intereselor sale culturale, ideologice sau politice"[8].

Manualul de istorie se particularizează față de toate celelalte adăugând şi dimensiunea afectivă, a patriotismului, care nu apare la celelalte manuale. În acest sens, istoricul Lucian Nastasă consideră că manualul şcolar de istorie este „cel mai important instrument pedagogic în care se regăseau structurile, metodele şi condițiile învățământului istoriei, el fiind în acelaşi timp vehicol ce răspândea prescripțiile cuprinse în programe, un anumit sistem de valori, o ideologie, o cultură, reprezentând astfel principalul mijloc de îndoctrinare a noilor generații cărora li se adresa"[9]. De aceea, subliniază el, manualul înglobează în conținutul său stadiul cunoştințelor unei epoci, precum şi „principalele aspecte şi stereotipii ale

[4] *Ibidem,* pp. 247-248.
[5] *Ibidem,* p. 248.
[6] L. Murgescu, *Între „bunul creştin" şi „bravul român". Rolul şcolii primare în construirea identității naționale româneşti (1831 – 1878),* Editura A 92, Iaşi, 1999, p. 95.
[7] *Ibidem*, p. 96.
[8] *Ibidem, loc. cit.*
[9] L. Nastasă, *Generație şi schimbare,*p. 125.

societății”. Plecând de la aceste considerente, observăm legătura pe care o subliniază Luminița Murgescu când vorbeşte despre raportul existent între aceste clişee sau stereotipii induse prin intermediul manualului şi memoria colectivă. Deşi ponderea acestei memorii colective a adulților observabilă ca rezultantă a cunoştințelor promovate prin manual este greu de cuantificat, ea este însă incontestabilă[10].

Având în vedere faptul că manualele operează cu stereotipii şi prejudecăți, consider necesară o scurtă discuție asupra acestora. Stereotipul este asociat cel mai adesea cu o imagine în care câteva atribute ale unui grup sunt fie exagerate, fie simplificate, iar grupul este descris sau evaluat cu termenii acestor însuşiri[11]. Majoritatea stereotipurilor sunt calificate a fi negative sau pozitive şi au, de obicei, o conotație de factură etnică. Se consideră că stereotipiile au o oarecare acoperire în realitate, deşi sunt simplificări şi ignorări ale unor comportamente mult mai complexe. Elementul comun al stereotipurilor îl constituie judecarea lor în termeni de grup. Stereotipul poate fi definit ca o impresie sau o schemă mentală față de un grup social, pe care indivizii şi le formează despre acesta, proiectând asupra lui un set de trăsături specifice. Utilizarea termenului de „stereotip” a făcut carieră odată cu publicarea lucrării lui Walter Lippman[12]. El defineşte aici stereotipurile ca fiind nişte constructe mentale (imagini), care sunt utilizate ca un instrument în procesul de interpretare a lumii ca proiecție. Tot Lippman conferă o funcționalitate acestor stereotipii, acestea devenind un mijloc rapid de interpretare a informațiilor. Ceea ce trebuie subliniat este faptul că autorul consideră faptul că aceste constructe mentale sunt efective anterior ca individul să perceapă realitatea înconjurătoare. De aceea, Lippman consideră stereotipurile ca fiind nişte „elemente construite” cultural, sau proiecții asupra lumii sociale care se revendică dinspre sensurile atribuite pozițiilor, valorilor şi drepturilor noastre. Altfel spus, stereotipurile sunt adevărate „scurtături mentale”, capabile să se constituie în repere pentru indivizi, care vor acționa şi se vor comporta în viață tocmai în funcție de acestea[13]. Autorul mai arată că atunci când o situație nu se încadrează în schemele stereotipale contrazicându-le, de obicei, indivizii obişnuiesc să re-evalueze şi reorganizeze informațiile, acest lucru fiind făcut tocmai în sensul care confirmă un stereotip inițial[14].

În ultimii ani, cercetările legate de fenomenul de stereotipie s-a concentrat asupra fenomenului numit „stereotype threat” (pericolul stereotipizării) sau altfel spus, asupra impactului indus de stereotipii asupra construirii unei realități înconjurătoare. S-a demonstrat faptul că, deşi stereotipurile exagerează de cele mai multe ori o situație reală, există o validare prin raportarea la acel sâmbure de adevăr (*kernel of truth*). Ceea ce ne interesează se referă la faptul că efectul „stereotype threat” este pus în evidență nu doar în legătură cu fenomenele rasiale,

---

[10] L. Murgescu, *op. cit.,* p. 95.

[11] „Stereotype” în David Levinson (coord.), *Ethnic Relations. A Cross-cultural Encyclopedia*, ABC-Clio, Santa Barbara, Denver, Oxford, 1994, pp. 224-225.

[12] W. Lippman, *Public Opinion*, Free Press Paperbacks, New York, 1922 [1997].

[13] S. Chelcea *et alii, Psihosociologie. Teorie şi aplicații*, p. 187.

[14] *Ibidem*, pp. 188-189.

ci şi în legătură cu stereotipuri etnice[15]. Tot în cadrul teoriei identității sociale, stereotipurile sunt considerate drept modalități prin care unii indivizi obțin pentru grupul lor o identitate socială pozitivă, acest lucru fiind efectuat prin „detaşarea" de ceilalți care devin un „grup inferior". Ulterior aceste abordări a lui George Lemaine, Edward E. Jones[16], o va dezvolta în sensul unei diferențieri tot mai accentuate între „grupul de apartenență" unde fiecare membru are o personalitate distinctă şi celălalt grup cu care se compară. Acesta din urmă este perceput prin comparație cu grupul de referință ca fiind unul omogen: „în timp ce în grupul de apartenență indivizii pot observa cu uşurință diferențele inter-individuale şi chiar preferă să fie tratați ca personalități unice, la nivelul outgrup-ului nu aplică aceeaşi regulă, tinzând să-i vadă la fel pe toți membrii grupului"[17].

În ceea ce priveşte prejudecata, acestea poate fi definită ca o componentă emoțională pe care o dezvoltăm față de ceilați membri aparținând altor grupuri sociale, şi percepute ca fiind net diferite față de grupul nostru. Acestea sunt „opinii pe care indivizii le formează *apriori* despre un anume grup social, fără o examinare atentă a acestuia"[18]. Prejudecățile se constituie ca un fenomen cu profunde conotații negative, generator de conflicte.

Relația dintre stereotip, prejudecată şi discriminare a fost ierarhizată de Susan Fiske în termeni de componentă cognitivă pentru primul, componentă afectivă pentru cel de-al doilea, şi componentă comportamentală pentru ultimul[19]. R. J. Brown consideră prejudecățile ca fiind „expresii ale unei atitudini sociale sau ale unor credințe defavorizante, ale unor efecte negative sau ale manifestării unui comportament ostil şi discriminatoriu față de membrii unui grup, ca urmare a faptului că aceştia fac parte din grupul respectiv"[20]. Prejudecățile se întâlnesc frecvent în următoarele forme: sexism, rasism şi xenofobie. Michael W. Eysenk defineşte rasismul ca pe o prejudecată şi o discriminare împotriva altora, datorită rasei sau etnicității[21]. Nevoia de superioritate a unor indivizi aflați într-o poziție socială inferioară sau amenințați social este susținută de raportarea proprie la aceste outgrupuri (rasiale sau etnice) considerate vulnerabile, şi în jurul cărora se concentrează prejudecățile negative. În ultimii ani diferite cercetări au demonstrat faptul că diferite evenimente istorice pot modifica şi schimba unele prejudecăți față de diferitele grupuri implicate. Stereotipul care îi implica pe germani datorat celui de-al doilea război mondial este considerat ca fiind un exemplu relevant. Acest exemplu însă, se poate raporta şi la studiul de față care-i opune pe turci şi tătari, apartenenți ai grupului „celorlalți" românilor, ca grup referențial pozitiv.

[15] *Ibidem*, p. 189.

[16] Ed. E. Jones, *Interpersonal Perception*, W.H. Freeman and Co., 1990.

[17] S. Chelcea *et alii*, *op. cit.,* p. 191.

[18] Idem, p. 194.

[19] S. T. Fiske, „Stereotyping, prejudice, and discrimination", în D. T. Gilbert, S. T. Fiske, G. Lindzey (Eds.), *Handbook of social psychology* , 4th ed., Vol. 2, McGraw-Hill, New York, 1998, p. 357-411.

[20] R. J. Brown, *Prejudice: its Social Psychology*, Blackwell, Oxford, 1995, p. 8, *apud Chelcea et alii*, p. 194.

[21] M. W. Eyseneck, *Psychology: an International Prospective,* Psychology Press, UK, USA and Canada, 2004, p. 777.

Plecând de la aceste elemente, perioada interbelică este una dintre cele mai prolifice în ceea ce priveşte producţia şi competiţia pe piaţa produselor educaţionale. Datorită reformelor educaţionale şi a celor cu caracter democratic, după încheierea primului război mondial, accesul românilor la educaţie a devenit mult mai permisiv, permiţând mutarea accentului dinspre învăţământul primar către cel secundar, atât cel gimnazial, cât şi liceal. Pe de altă parte, structura etnică a statului român s-a modificat în urma dobândirii noilor teritorii faţă de cele ale Vechiului Regat, fapt care a obligat statul român să adopte o politică educaţională de armonizare şi standardizare a diferitelor tradiţii educaţionale şi culturale diferite din noile provincii constituente ale României Mari. Irina Livezeanu este cea care a demonstrat faptul că există două abordări existente în ceea ce priveşte învăţământul din România. Prima direcţie, care s-a şi impus, a fost o abordare centralizatoare, adoptată de către liberali şi cealaltă, care tindea să favorizeze nu doar o tranziţie lungă, dar şi distincţii şi particularisme regionale, a fost asumată mai ales de către ţărănişti. Efectul predominanţei liberalilor şi adoptarea primei abordări (mai ales datorită ministrului C-tin Angelescu) a fost o politică de naţionalizare şi românizare dusă de autorităţile centrale de la Bucureşti, care însă au limitat şi suprimat tradiţiile culturale existente ale diferitelor minorităţi etnice şi religioase. În plus, la nivel de manuale şcolare a fost încurajată tacit construirea unei imagini a românului prin opoziţie cu celelalte diversităţi[22]. Această tendinţă s-a păstrat de-a lungul întregii perioade interbelice fenomenul fiind potenţat şi de discursul naţionalist ortodoxist intern, dar şi de contextul politic european din perioada interbelică, la care România era conectată şi care a generat mişcările de extremă dreapta, intransigente cu valorile democraţiei.

Temele legate de turci şi tătari erau predate atât în manualele de istoria evului mediu cât şi în cele istoria românilor, materii care se adresează elevilor de gimnaziu şi liceu, adică celor din clasa a II-a secundară, din clasa a IV-a secundară, clasa a VI-a secundară şi respectiv clasa a VIII-a secundară. Cronologic, primii care sunt trataţi sunt tătarii, pentru ca apoi să fie turcii otomani şi realitatea politică a Imperiului otoman.

Capitolele din manual care fac referiri directe la Tătari se intitulează astfel: „Tătarii şi imperiul tătăresc" (Th. Avr. Aguletti, M. Petrescu); „Ultimele năvăliri barbare: Pecenegii, Cumanii şi Tătarii" (D.D. Patraşcanu); „Românii şi seminţiile barbare de origine uralo-altaică" (N. Iorga); „Năvălirea Tătarilor şi slăbirea Ungariei" (O. Tafrali); „Năvălirea Tătarilor şi urmările ei: Slăbirea Regatului ungar. Cele dintâi formaţiuni politice ale Românilor. Aşezarea Saşilor în Transilvania (I. Lupaş); „Năvălirea Tătarilor şi întemeierea Ţării Româneşti",„Barbarii de rasă galbenă" şi „Tătarii şi Turcii" (A. Oţetea); „Ultimele năvăliri barbare: Pecenegii, Cumanii şi Tătarii. Primele formaţiuni politice româneşti" (C. C. Giurescu).

În ceea ce-i priveşte pe turci, dat fiind şi importanţa, impactul şi proximitatea lor, lor le sunt dedicate următoarele capitole intitulate astfel: „Turcii Otomani. Aşezarea lor în Europa", „Luptele Românilor cu Turcii", „Imperiul Otoman.

[22] I. Livezeanu, *Cultură şi naţionalism în Românie Mare, 1918 – 1930*, Humanitas, Bucureşti, 1998, pp. 15-16; 28.

Soliman cel Mare", „Luptele creştinilor împotriva Turcilor. Ţările Româneşti în vremea războaielor religioase" (D.D. Patraşcanu); „Turcii. Aşezarea lor în Europa. Căderea Constantinopolelui", „Luptele Românilor cu Turcii. Mircea cel Bătrân, Ioan Corvin, Ştefan cel Mare", „Imperiul turcesc sub Soliman cel Mare. Căderea Ungariei. Petru Rareş", „Luptele creştinilor împotriva Turcilor. Mihai Viteazul" (Th. Avr. Aguletti, M. Petrescu); „Domnii noştri şi înaintarea Turcilor (urmare până la moartea lui Mircea cel Bătrân)", „Domnia lui Ştefan cel Mare până la începerea luptelor cu Turcii", „Luptele lui Ştefan cel Mare cu Turcii" (N. Iorga); „Moldova până la Ştefan cel Mare. Alexandru cel Bun. Relaţiile cu ţările vecine. Biserica, comerţul şi începtul relaţiilor Moldovei cu Turcii", „Ion Corvin. Luptele cu Turcii şi politica sa faţă de Ţara Românească şi Moldova", „Căderea Constantinopolului sub Turci şi urmările ei pentru Români", „Războaiele lui Ştefan cel Mare cu Turcii şi cu Polonii", „Căderea Ungariei subt Turci şi urmările ei pentru ţările române. Principatul Transilvaniei subt suzeranitate turcească. Petru Rareş", „Urmările amestecului Turcilor în treburile Ţărilor Române. Domnii cei mai însemnaţi după Petru Rareş şi Neagoe Basarab", (O. Tafrali); „Luptele Habsburgilor cu Turcii. Transilvania sub Habsburgi" (I. Lupaş); „Aşezarea Turcilor în Europa", „Luptele Românilor cu Turcii", „Imperiul otoman sub Soliman cel Măreţ", „Luptele creştinilor cu Turcii. Mihai Viteazul" (A. Oţetea); „Epoca Fanarioţilor. Caracterizare generală. Domnii mai însemnaţi. Războaiele dintre Turci, Ruşi şi Austrieci" (C.C. Giurescu).

Care sunt cuvintele care definesc imaginea asociată tătarilor? Primul element care se regăseşte în toate manualele constituindu-se ca o informaţie stereotipală se referă la ideea de migrator războinic. Cuvintele şi expresiile asociate trăsăturilor tătarilor sunt: „războinici cruzi", „barbari", „potop ucigător", „cei mai primejdioşi", „vijelie", „prădăciuni" şi cuvinte şi expresii care sugerează acţiunea: „invazie", „năvălire", „desfiinţează", „mătură din calea lor", „se aruncă", „groaznică revărsare de barbari". Ideea care se desprinde din majoritatea textelor cu referire la aceştia este că tătarii sunt un popor primitiv, violent, distrugător, iar acest lucru este exprimat şi prin trăsăturile lor respingătoare. Descrierea lui Andrei Oţetea din infrapagina capitolului intitulat „Imperiul mongol", este relevantă pentru puternicele elemente stereotipale: „Tătarii sunt reprezentanţii cei mai tipici ai popoarelor nomade din Asia. Ei au faţa osoasă şi pătrată, părul negru, lucios şi ţepos; barba rară şi aspră; pielea brună şi mată; nasul turtit şi larg; ochii negri ca de smoală, tăiaţi în formă de migdală, şi ieşiţi în dreptul frunţii. Statura mică, trunchiul gros, umerii largi, picioarele strâmbe şi scurte din cauza călăritului, îmbrăcămintea de piele neargăsită şi murdară dădea acestui popor de cuceritori, un aspect de pitici diformi şi hidoşi"[23]. Din păcate, acest tip de descriere îl putem încadra în categoria mesajelor rasialism dublate de rasism ca o componentă comportamentală şi acţională a doctrinei precedente[24]. Fără a simpatiza în nici un

[23] A. Oţetea, *Istoria medievală şi modernă pentru clasa VI-a secundară,* ediţia I, Cugetarea - Georgescu Delafras, Bucureşti, 1936, p. 191.

[24] Această problemă a fost abordată în planul culturii de către lucrarea lui Tzvetan Teodorov, *Noi şi ceilalţi. Despre diversitate,* Institutul European, Iaşi 1999, pp. 137-143. Autorul explică în lucrarea sa relaţia dintre rasism şi rasialism şi explicitează temele doctrinei rasialiste prin intermediul

fel atât cu cauza comunismului cât şi cu cea a nazismului, trebuie atras atenția asupra faptului că în Germania perioadei interbelice, în relație cu bolşevismul asemenea acuze erau frecvente, utilizându-se un discurs care făcea referire la aspectul fizic al tătarilor. Spre exemplu, ideologul nazist A. Rosenberg definea bolşevismul în termeni de „revoltă mongolă împotriva culturii nordice şi ca o nostalgie a stepei", iar pe Lenin îl califica în următorii termeni: „corcitură tătaro-kalmukă". La fel, ideologul nazist Waltter Darre considera că „bolşevismul este în esență o adaptare a marxismului în concepție tătărească; altfel spus, bolşevismul este o formă modernă a nomadismului". În acelaşi context, trebuie subliniat faptul că pentru ideologii nazişti nu exista nici o deosebire între pericolul asiatic din perioada migrațiilor şi cel bolşevic din secolul al XX-lea[25]. Pentru România, nu e lipsit de importanță faptul că legionarii români l-au atacat pe ilustrul om de stat Nicolae Titulescu, datorită fizionomiei sale etichetându-l ca „tătar".

Singurul lucru care mai atenuează această descriere făcută în fragmentul de text din manualul lui Oțetea, prezentat mai sus, este faptul că autorul consideră invazia tătarilor ca pe un fapt benefic românilor, datorită faptului că a distrus capacitatea Regatului Ungar de a se extinde. În acest context, Românii au beneficiat de această „şansă deosebită" ca să se manifeste politic şi să-şi înființeze structuri statale independente. Totuşi, acesta nu este singurul registru asociat tătarilor. La Iorga, termenii legați de tătari sunt rezervați, fără epitete, iar narațiunea este foarte concisă, scrisă expeditiv şi punând accent pe evenimentele politice. În manualul lui Aguletti şi Petrescu, această imagine depreciativă la adresa tătarilor este foarte potolită. Spre exemplu, găsim chiar elemente pozitive în partea dedicată urmărilor invaziei tătăreşti, fapt aproape singular pentru manualele perioadei interbelice: „Sub stăpânirea Tătarilor, cari deşi cruzi, aveau o civilizație superioară, vieața economică a luat un avânt puternic. S'au deschis drumuri de comerț între oraşele săseşti din Ardeal sau Polonia, şi cele două porturi mari genoveze: Cetatea Albă şi Chilia. Comerțul a provocat şi o întărire a agriculturii, şi bunăstarea țăranilor noştri creştea"[26]. Un alt exemplu este cel pe care-l regăsim în lecția XIX, din manualul Aguletti-Petrescu pentru clasa a II-a, ediția IX (1934), intitulată „Tătarii şi Imperiul tătăresc" regăsim şi elemente care întăresc această abordare relevează şi aspectele pozitive. Astfel, deşi „cea mai groaznică invazie" a rămas cea a tătarilor, descrierea imperiului tătăresc a lui Ginghis-Khan este relativ admirativă. Tătarii sunt descrişi tot ca nişte nomazi care au fost organizați de către

a cinci enunțuri: 1. Existența raselor (postularea unor distincții între oameni pe criterii similare celor din regnul animal); 2. Solidaritatea existentă între unele caracteristici fizice şi cele morale asignate „ştiințific", considerate drept caracteristică fundamentală în cadrul „raselor" umane; 3. Acțiunea grupului asupra individului; 4. Ierarhia unică a valorilor (de obicei, etnocentrismul); 5. Fondarea politicilor publice pe instrumentalizarea cunoaşterii, fapt care a dus la concluzia potrivit căreia cunoştințele acumulate despre „inferioritatea" unei rase pot justifica diferite politici din partea autorităților, în sensul justificării şi legitimării eliminării biologică a membrilor acesteia.

[25] Toate aceste informații provin de la prof. univ. dr. Tasin Gemil, care mi le-a oferit cu cea mai mare amabilitate şi căruia îi mulțumesc şi pe această cale.

[26] Th. Avramescu-Aguletti, M. Petrescu, *Istoria Românilor pentru clasa a IV-a secundară şi normală,* ediția XXI, „Cartea Românească", Bucureşti, 1936, p. 46.

puternicul lider astfel: „Locul de origine al stepelor sunt tot stepele Asiei centrale numite până astăzi Mongolia. Acolo trăiau, împărțiți într'o mulțime de triburi nomade, cari cutreerau întinsul stepelor cu cirezile lor de oi, cai şi boi, căutând mereu păşune nouă. Pela sfârşitul sec. XII se ridică dintre ei şeful unui trib, *Temugin,* uneşte mai multe triburi vecine, supune pe celelalte şi întemeiază un imperiu, care cuprindea toată Mongolia. El îşi luă numele de Gingis-Khan, adică împăratul lumii şi-şi stabili reşedința la *Caracorum.* Gingis-Khan a fost unul dintre cei mai mari cuceritori ai lumii şi în acelaşi timp un organizator de seamă. După ce-şi consolidă statul prin legi înțelepte, şi o administrație riguroasă, a pornit să cucerească lumea. A cucerit China, Persia şi încetul cu încetul a pus stăpânire pe mai toată Asia. Dar când a venit rândul Europei, marele chan muri (1227)”[27]. În succesiunea temei anterioare, cea intitulată „Năvălirea Tătarilor în Europa”, autorii continuă referirile la cuceririle tătare şi la faptul că „i-au nimicit pe Unguri”. Finalul acesteia se încheie cu următoarea frază, uşor admirativă: „Astfel, Tătarii au întemeiat un imperiu aşa de întins cum nu s'a mai văzut nici până atunci, spre Apus se sprijinea pe Carpați, iar la Răsărit atinge țărmul Oceanului Pacific”[28]. În aceeaşi lecție, fragmentul „Organizarea imperiului tătăresc” (paginile 133-134) este chiar binevoitor, autorii făcând unele paralele între tătari şi europeni. Astfel aflăm că deşi tătarii erau „un neam crud şi sângeros”, totuşi „nu erau atât de barbari cum se credea până acum”. În plus, ei „au adoptat multe din sistemul de organizare chinez”. De asemenea, această imagine este completată de următoarele aprecieri: „Armata lor era mai bună decât toate armatele din Europa, atât în privința organizației, cât şi a disciplinei; Tătarii au adus tunuri cu ei în Europa, aveau spioni şi nu atacau orbeşte o țară, înainte de a fi cules tot felul de informații asupra ei. Când cucereau un oraş sau o țară, nimeni n'avea voie să se apuce de jaf până când nu se da semnalul de către comandant. În vreme ce Europenii nu erau capabili să se organizeze într'o țară mică şi s'au desfăcut în feude, chanii tătari aveau o putere nelimitată, şi au ştiut să țină în frâu un imperiu întins pe două continente. Prima grijă a lor a fost să organizeze un serviciu poştal, înființând drumuri, hanuri, legături de poştă etc. ca să poată păstra legătura cu toate părțile imperiului. Astfel drumurile erau sigure pentru toată lumea. Un negustor sau un călător putea să cutreere toată împărăția, fără primejdie, pe când în Europa, la fiecare pas era pândit de seniorii tâlhari. Tătarii pretindeau tribut dela supuşii lor, dar altfel îi lăsau să-şi stăpânească moşia în pace, să-şi păstreze limba şi să se administreze după obiceiurile lor”[29].

În ceea ce-i priveşte pe turci, deşi şi ei aparțin „rasei galbene”, ei nu mai sunt sălbatici, ci capătă trăsături care induc ideea că sunt „europenizați”, atât datorită distanței față de Asia Centrală, dar mai ales datorită instalării lor pe ruinele fostului Imperiu bizantin proaspăt cucerit. Ei mai sunt văzuți şi ca purtători ai culturii şi civilizației arabe pe care însă, au distrus-o: „Căderea Constantinopolului nu însemna numai sfârşitul Imperiului bizantin care a durat o mie de ani, ci şi aşezarea

---

[27] Th. Avr. Aguletti, M. Petrescu, *Manual de istorie pentru clasa a II-a secundară şi normală,* ediția IX, „Cartea Românească”, Bucureşti, 1934, p. 132.

[28] *Ibidem,* p. 133.

[29] *Ibidem,* pp. 133-134.

Turcilor în Europa. Prin aceasta, Mohamed, pe care Cantemir îl consideră ca „cel mai glorios dintre sultanii care au ocupat tronul otoman" a făcut dintr-un popor de cuceritori nomazi o națiune europeană. [...] Aşezându-se în Europa şi în Asia Mică, Turcii au pus capăt celor două civilizații medievale, civilizația arabă şi bizantină, însă după ce acestea au transmis Occidentului toate elementele capabile de a fi încorporate în civilizația creştină din Apus"[30].

Paginile manualelor nu se dedică atât de mult trăsăturilor fizice şi de caracter a turcilor cât mai ales asupra elementelor de factură politică. Cei care ies în evidență sunt mai ales sultanii, care sunt individualizați prin prisma gesturilor politice şi ale campaniilor militare: Osman, Orhan, Baiazid, Muhammad, Murad I şi II, Mohamed II. Totuşi, în majoritatea descrierilor, turcii sunt zugrăviți ca un popor războinic, aflat în ofensivă şi un duşman puternic şi de temut. Evenimentul care le creează turcilor această imagine este asociat căderii Constantinopolelui, temă tratată în toate cărțile de istorie din perioada interbelică. Practic, ceea ce este adus în discuție în ceea ce-i priveşte pe turci este fie dimensiunea conflictului, sugerată prin titlul capitolelor care enuță războaiele pe care românii şi principii lor le duc împotriva acestora, fie a amestecului turcilor în problemele interne ale principatelor române.

În plus, percepția față de turci este că ei constituie ca o amenințare permanentă prin prisma potențialului permanent de intervenție militară, în cazul de nemulțumire arbitrară. Relațiile economice sau cele comerciale sunt extrem de puțin valorizate, ideea de conflictualitate între cele două părți căpătând întâietate. Un alt set de imagini complementar celui prezentat anterior este asocierea conflictului dintre turci şi români cu ideea conflictului dintre religii (şi chiar civilizații). Capitolele din manuale fac referire la lupta creştinilor şi a creştinismului cu turcii, reprezentanți ai „pericolului islamic", actori fiind nu doar românii, ci şi Habsburgii.

Ilustrația asociată textului din manual are şi ea semnificație în mecanismul de constituire a stereotipiilor. Astfel, pentru Tătari, ilustrația prezintă fie reproducerea portretului lui Gingis-Khan şi încă o scenă de luptă cu călăreți luptători care au trăsături orientale, întreaga scenă ocupând o întreagă pagină de manual. Imaginea este explicată ca ilustrare a invaziei mongolilor conduşi de Timur Lenk („Scena reprezintă o năvălire a Mongolilor, pe la 1400, şi anume pe Timur cel Şchiop cu Tătarii săi"). În ceea ce-i priveşte pe turci, imaginile care ilustrează textul dedicat lor preferă câteva figuri de sultani, în special cea a lui Soliman Magnificul şi a lui Mehmed Cuceritorul, dar şi imagini cu un ienicer şezând. O altă imagine care ilustrează unele texte este cea a bisericii Sfânta Sofia transformată în moschee, textele subliniind faptul că turcii, după cucerirea Constantinopolului, au acoperit „minunatele picturi bizantine datând de pe vremea lui Iustinian" cu propriile lor înscrisuri (pângărind astfel monumentul).

Din punct de vedere cronologic, şi organizatoric, împărțirea lecțiilor din manuale, dar şi a periodizării au ca puncte de reper atât invazia mongolă cât şi cucerirea Constantinopolului. Ulterior, ofensiva creştină împotriva turcilor condusă de figura emblematică a lui Mihai Viteazul constituie un alt reper pentru epoca modernă.

[30] A. Oțetea, *op. cit.,* p. 204.

CONCLUZII

După această trecere în revistă a elementelor care contribuie la crearea unei imagini stereotipale în ceea ce-i priveşte pe tătari şi pe turci putem trage câteva concluzii. Este de natura evidenţei faptul că manualele perioadei interbelice (1919-1943), atât la nivelul textului, cât şi la nivelul imaginii prezintă o preferinţă către conturarea unei relaţii conflictuale, dihotomice, existente între Români şi Turci, chiar între Români şi Tătari, şi asociată acesteia este tema luptei creştinismului împotriva necredincioşilor musulmani. Această atitudine a autorilor de manuale, este de cele mai multe ori împărtăşită şi textelor despre arabi. Pe de altă parte, există destul de puţine teme care să sugereze posibilitatea construirii unei relaţii de cooperare cu tătarii şi turcii, deşi aceasta este foarte firav prezentă.

Aceste imagini stereotipale faţă de turci, cultivate în manualele din perioada interbelică, sunt contrazise de realitatea relaţiilor diplomatice dintre România şi Turcia, care pot fi calificate drept excelente[31]. Totuşi această situaţie trebuie semnalată, întrucât această tendinţă se conservă şi pentru perioada regimului comunist. Stereotipurile faţă de alte grupuri etnice, cultivate un timp îndelungat şi neadecvate realităţii structurează un set de atitudini ce pot determina transformarea ulterioară nu doar în prejudecată, ci şi în xenofobie şi rasism.

Cum poate fi interpretată această prezenţa constantă a acestor stereotipuri identificate până acum? Studiile din ultimii 35 de ani din domeniul psihologiei şi a psihologiei sociale au arătat că e foarte dificil de modificat un stereotip. Pe lângă dificultăţile evidenţiate de către istorici în reprezentarea subiectului, intervin şi „alterările" survenite în timpul procesului de filtrare, interpretare, selectare şi redare a unor caracteristici despre nişte grupuri. Acest fapt survine şi datorită distanţei culturale şi cronologice faţă de respectivele grupuri. Este foarte clar faptul că stereotipurile sunt uşor de pornit, dar extrem de greu de oprit. Vasile Cernat consideră că din punct de vedere cognitiv, există o tentaţie constantă de a se induce corelaţii iluzorii în sensul de a vedea legături între grupuri şi trăsături inexistente sau de a construi pseudo-contingenţe, adică legături în sensul în care doar noi ni le imaginăm[32]. La aceasta, mai contribuie şi tentaţia individuală către categorizare, care ne face să accentuăm anumite diferenţe, exagerându-le[33].

Aceste constatări subliniate de cercetările recente din ştiinţele sociale aruncă o deosebită responsabilitate atât pe umerii istoricilor cât şi pe cei ai creatorilor de manuale de istorie. Ar fi timpul ca în interiorul breslei profesioniştilor să avem dezbateri calificate şi să ne întrebăm nu doar asupra paradigmelor şi metodelor istorice care au generat aceste imagini din manuale dar şi asupra întrebărilor care trebuie puse. Revizitarea unor teme tabu nu doar din manuale ci şi din cărţile educaţionale şi de popularizare ne obligă să încercăm să construim responsabil şi

[31] Vezi Alex. Ghişa, D. Preda, Studiu introductiv, Ministerul Afacerilor Externe, Direcţia Arhive Diplomatice, Universitatea Europei de Sud-Est „Lumina" Bucureşti, *România-Turcia. Relaţii diplomatice,* vol. 1, 1923 – 1938, ediţie Dumitru Preda, editura Cavaliotti, Bucureşti, 2011, pp. XI-XIV.

[32] V. Cernat, *Psihologia stereotipurilor*, Polirom 2005*,* p. 235.

[33] *Ibidem, loc. cit.*

calificat un alt set de reprezentări alternative, mult mai adecvate unei realităţi contemporane în care naţionalismul şi xenofobia tind să fie tot mai mult puse între paranteze.

Some Aspects Concerning the Image of the „Tatar" and of the „Turk" Reflected in the Scholastic Manuals of History in Romania of the Interwar Period

Abstract

The present paper is aiming to emphasize some of the features concerning the image of the Turks and Tartars as they are reflected in the scholastic manuals in the interwar period of the 20th century. As a result of these identified stereotypes, the article is trying to discuss a new approach and the historians' responsibility in changing this image.

Bibliografie

Manuale de istorie din perioada interbelică

Th. Avr. Aguletti, M. Petrescu, *Manual de istorie pentru clasa a II-a secundară şi normală,* ediţia IX, „Cartea Românească", Bucureşti, 1934.

Th. Avramescu-Aguletti, M. Petrescu, *Istoria Românilor pentru clasa a IV-a secundară şi normală,* ediţia XXI, „Cartea Românească", Bucureşti, 1936.

C-tin C. Giurescu, *Istoria Românilor pentru clasa VIII-a secundară,* ediţia a III-a, editura Cugetarea-Georgescu Delafras, Bucureşti, 1942.

N. Iorga, *Istoria Românilor pentru clasa a IV-a şi a VIII-a secundară,* ediţia a IV-a, Bucureşti, 1920.

I. Lupaş, *Istoria Românilor pentru cursul inferior al şcoalelor secundare,* Editura Librăriei Socec and Co, Bucureşti, 1935.

A. Oţetea, *Istoria medie şi modernă dela căderea Imperiului roman până la pacea din Westfalia, pentru clasa II-a secundară,* ediţia I, Cugetarea Delafras, Bucureşti, 1936.

A. Oţetea, *Istoria medievală şi modernă pentru clasa VI-a secundară,* ediţia I, Cugetarea Delafras, Bucureşti, 1936.

D. D. Patraşcanu, *Istoria mijlocie pentru clasa II secundară,* ediţia a V-a, „Cultura Românească", Bucureşti, 1935:

O. Tafrali, *Istoria Românilor pentru clasa a VIII-a secundară de băeţi şi fete,* ediţia a II-a, Editura Ziarului Universul, Bucureşti, 1935.

Lucrări

R. J. Brown, *Prejudice: its Social Psychology*, Blackwell, Oxford, 1995.

V. Cernat, *Psihologia stereotipurilor*, Polirom, 2005.

S. Chelcea, L. Ivan, G. Jderu, A. Moldovan, *Psihosociologie. Teorie şi aplicaţii*, ed. Economică, Bucureşti, 2006.

S. Citron, *Le mythe national. L'histoire de France revisitée,* éditions de l'Atelier, 2008.

C. Cucoş, *Pedagogie,* ediţia a II-a, Polirom, Iaşi, 2006.

M. W. Eyseneck, *Psychology: an International Prospective,* Psychology Press, UK, USA and Canada, 2004.
S. T. Fiske, „Stereotyping, prejudice, and discrimination", în D. T. Gilbert, S. T. Fiske, G. Lindzey (Eds.), *Handbook of social psychology*, 4th ed., Vol. 2, McGraw-Hill, New York, 1998, pp. 357-411.
Gh. Iutiş, *Structuri sociale şi instituţii medieval româneşti reflectate în manualele şcolare (secolul al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea)*, Teză de doctorat, Univ. Alexandru Ioan Cuza, Iaşi, 2010.
I. Livezeanu, *Cultură şi naţionalism în România Mare, 1918 – 1930*, Humanitas, Bucureşti, 1998.
Ministerul Afacerilor Externe, Direcţia Arhive Diplomatice, Universitatea Europei de Sud-Est "Lumina" Bucureşti, *România-Turcia. Relaţii diplomatice,* vol. 1, 1923 – 1938, ediţie Dumitru Preda, editura Cavaliotti, Bucureşti, 2011.
L. Murgescu, *Între „bunul creştin" şi „bravul român". Rolul şcolii primare în construirea identităţii naţionale româneşti (1831 – 1878),* Editura A 92, Iaşi, 1999.
L. Nastasă, *Generaţie şi schimbare în istoriografia română. Sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX*, Presa Universitară Clujeană, Cluj, 1999.
R. Seguin, *L'Élaboration des manuels scolaires*, UNESCO, Paris, 1989.
Tzv. Teodorov, *Noi şi ceilalţi. Despre diversitate,* Institutul European, Iaşi 1999.

Some Aspects Concerning the Image of the "Tatar" and of the "Turk" Reflected in the Scholastic Manuals of History in Romania of the Interwar Period

CASIAN POPA

The present paper aims at surprising some of the elements concerning the image of Turks and Tatars, as they are reflected in the scholastic manuals of history, during the interwar period. The study is structured in two parts. Within the first part, the problem of the status of the history textbook is brought into question and the subject is correlated with the stereotype and prejudgement issue, as it is itself present in the specialized literature. In the second part of the paper, the components of the Turkish and Tatar image are exemplified, as the image appears in some of the selected history textbooks written by the historians of the interwar period.

The discussion over the school textbook is older, having a serious tradition not only in France[1] but also in Italy, Germany and Spain, the subject being approached especially starting with the second half of the XXth Century. One of the conclusions of the ample debates is the fact that the history textbooks, unlike all other school textbooks, are not at all innocent. Within the Romanian historical literature, the subject is approached by historians like Luminița Murgescu, Lucian Nastasă and Gheorghe Iutiş and by specialists in education sciences.

According to the pedagogy specialists, the scholastic textbook is considered to be "one of the working tools for the pupils, maybe the most important, that systematically elaborates the themes recommended by the scholastic programa for every object of study and every class" [2]. Roger Seguin, cited by C. Cucoş, considers that the textbook fulfils three main functions: informing, structuring of learning process and guiding the learning process[3]. At the same time, it must contain information that is organized according to the didactic necessities, following the previous practical experience of the textbook creators and also of applied psychological knowledge. Alongside the volume of information stored

---

[1] A last significant example is the paper published in 2008 by S. Citron, *Le mythe national. L'histoire de France revisitée*. The author's work, an experimented history professor, is considered by the critics as being "demolishing" because of its deconstruction of the myths and stereotypes presented in the French history textbooks, starting with the XVIIIth Century, thwarting the projected "sacrosanct" image of the Gaul and Franks.

[2] C. Cucoş, *Pedagogie,* 2nd Edition, Polirom, Iași, 2006, pp. 246.

[3] Roger Seguin, *L'Élaboration des manuels scolaires*, UNESCO, Paris, 1989, pp. 22-24, *apud* C. Cucoş, *op. cit.,* pp. 246-247.

within, it is necessary that the scholastic manuals should also offer a working method, certain usage logic according to the psycho-somatic and intellectual development of the targeted beneficiary. According to the same vision, the authors of textbooks should possess competencies like the capacity to inform, which must be harmoniously integrated in order to generate a useful didactic product of good quality. This way, the required competence is individualized in the following manner: written form communication competence consisting of a clear style, simple and unequivocal; scientific competence in the approached disciplinary area; psychological, pedagogical and didactic competence, doubled by a relevant experience in the selected area; should possess an emotional intelligence in identifying the real needs of learning as well as in assessing the capacity, tastes, sensibilities and cultural preferences of the targeted segment[4]. Also, for the success of elaborating an optimal textbook, professor Cucoş recommends assertive treatment of critics, managerial and relationship competence relating to the collaborators or partners and focusing on tasks that require long term commitment[5].

From the perspective of educational finality, the relationship between the textbook and society was underlined by Luminiţa-Mirela Murgescu, the textbook being considered the "most powerful link between society and the subject of education process"[6]. The author considers that within the textbook one can find elements linked to both the political factor and to the aspirations of a society, the elements being filtered by the textbook author, all of this according to the conditions of a certain period[7]. On the other hand, L. Murgescu considers that between the finality of the ministerial level elaborated educational policies and those derived from them, which are reflected within the texts of the textbooks, there can rarely be the case of convergence and this especially at a declarative level: "Within the text of a didactic book one can find the intentions of the school authorities, materialized through legislation, programs, memos or other forms of information control that could circulated within the school, with the cultural background of the author. This one filters the official discourse on the content of the textbook through his own personality, subduing the information at his level of understanding, knowledge, cultural, ideological or political interests"[8].

The history scholastic manuals are distinctive among all the others, because of the emotional dimension, of patriotism, that does not appear in the other textbooks. In this respect, the historian Lucian Nastasă considers that the history textbook is "the most important pedagogical instrument in which the structures, method and conditions of history education can be found, at the same time being a vehicle which spread the dispositions of the programs, a certain system of values, an ideology, a culture, thus representing the main means of indoctrination of the

---

[4] *Ibidem,* pp. 247-248.

[5] *Ibidem,* p. 248.

[6] L. Murgescu, *Între "bunul creştin" şi "bravul român". Rolul şcolii primare în construirea identităţii naţionale româneşti (183 –1878),* Editura A 92, Iaşi, 1999, p. 95.

[7] *Ibidem*, p. 96.

[8] *Ibidem, loc. cit.*

new generations to which it addressed to"[9]. This is why, he underlines, the textbook includes within its contents the status of the knowledge of an époque, as well as the "main aspects and stereotypes of society". Starting from these reasons, one can observe the link that underlines Luminița Murgescu as she points out to the existing relation between these clichés or stereotypes induced through the textbook and the collective memory. Although the weight of this collective adult memory, observed as a result of the knowledge promoted through the textbooks is hard to quantify, it is nevertheless unquestionable[10].

Taking into account the fact that textbooks use stereotypes and prejudice, we consider a short discussion on the subject as appropriate. The stereotype is most often associated with the image in which some attributes of a group are either exaggerated or simplified and the group is described or evaluated in the terms of these properties[11]. Most stereotypes are categorized as negative or positive and usually have an ethnic connotation. It is considered that the stereotypes have certain realistic roofing, although they are ignorant simplifications of a much more complex behaviour. The common element of the stereotype is the group judgement. The stereotype can be defined as an impression or a mental sketch relating to a social group, which individuals put together, projecting a set of specific traits on the group in question. The term "stereotype" made the headlines after the publishing of Walter Lippman's work[12]. He defines the stereotypes as being mental constructs (images), which are used as instruments in the process of interpreting the world as a projection. At the same time, Lippman confers functionality to these stereotypes, becoming a rapid means of interpreting information. We must underline that the author considers that these mental constructs are effectively prior to the individual's perception of the surrounding reality. This is why Lippman considers the stereotypes as being culturally "constructed elements" or projections over the social world that postulate themselves from the purports of our positions, values and rights. In other words, the stereotypes are true "mental shortcuts", capable to guide individuals, which will react and behave relating to them[13]. The author also points out that when a situation does not fit in the stereotype layout, contradicting it, usually individuals tend to re-evaluate and reorganize the information, this process being made in the effect that confirms an initial stereotype[14].

During the last years, the research of the stereotype phenomenon was focused on the "stereotype threat" (the danger of stereotyping) or, in other words, on the impact induced by stereotypes on the construction of the surrounding reality. Although the stereotypes often exaggerate a real situation, there is a validation through relating to that kernel of truth. What interests us is the fact that the

---

[9] L. Nastasă, *Generație şi schimbare,* p. 125.

[10] L. Murgescu, *op. cit.,* p. 95.

[11] "Stereotype" in David Levinson (coord.), *Ethnic Relations. A Cross-cultural Encyclopedia*, ABC-Clio, Santa Barbara, Denver, Oxford, 1994, pp. 224-225.

[12] W. Lippman, *Public Opinion*, Free Press Paperbacks, New York, 1922 [1997].

[13] S. Chelcea *et alii, Psihosociologie. Teorie şi aplicații*, p. 187.

[14] *Ibidem*, pp. 188-189.

"stereotype threat" effect is highlighted not only relating to racial phenomena but also with ethnic stereotypes[15]. Also within the framework of social identity theory, the stereotypes are considered as modalities through which some individuals obtain, for their group, a positive social identity which is being obtained through "detachment" from the others that become an "inferior group". Subsequent to this approach, belonging to George Lemaine, Edward E. Jones[16] will develop it in the sense of an ever more accentuated differentiation between the "membership group" where each member has a distinct personality and the other group to which it compares itself. This last one is perceived through comparison with the group of reference as being a homogenous one: "whilst in the membership group, the individuals can easily observer the inter-individual differences and even prefer to be treated as unique personalities, at the out-group level they do not apply the same rule, tending to perceive all the members of the group in the same way" [17].

As regards to prejudice, it can be defined as an emotional component which we develop towards other members belonging to other social groups, perceived as being different in relation to our group. These are "opinions which individuals form *apriori* on a certain social group, without a careful examination of the latter"[18]. The prejudices are formed as a conflict generating phenomenon with profound negative connotations.

The relationship between stereotype, prejudice and discrimination was outlined by Susan Diske in terms of a cognitive component for the first one, an emotional for the second and a behavioural component for the last[19]. R. J. Brown considers the prejudices as being "expressions of a social attitude or of some unfavoured belief, of negative effects or of the manifestation of a hostile and discriminative behaviour towards the members of a group, as a consequence of the fact that they are members of that particular group"[20]. Prejudices can be often found in the following forms: sexism, racism and xenophobia. Michael W. Eysenk defines racism as a prejudice and discrimination against others, because of the race or because ethnicity[21]. The need of superiority of certain individuals of an inferior social position or which are socially threatened is sustained by relating to these out-groups (racial or ethnic) considered to be vulnerable and around which the negative prejudices are concentrated. In the past years, research has demonstrated the fact that different historical events can modify and change some prejudices towards different groups implicated. A relevant example is the stereotype relating the German people and the IInd World War. However, this example can be also related

---

[15] *Ibidem*, pp. 189.

[16] Ed. E. Jones, *Interpersonal Perception*, W.H. Freeman and Co., 1990.

[17] S. Chelcea *et alii*, *op. cit.,* p. 191.

[18] Idem, p. 194.

[19] S. T. Fiske, "Stereotyping, prejudice, and discrimination", in D. T. Gilbert, S. T. Fiske, G. Lindzey (eds.), *Handbook of social psychology*, 4th ed., Vol. 2, McGraw-Hill, New York, 1998, pp. 357-411.

[20] R.J. Brown, *Prejudice: its Social Psychology*, Blackwell, Oxford, 1995, pp. 8, *apud Chelcea et alii*, p. 194.

[21] M. W. Eyseneck, *Psychology: an International Prospective,* Psychology Press, UK, USA and Canada, 2004, p. 777.

to the present study that opposes the Turks and Tatars, members of the outer group to the Romanians, as a positive referent group.

Setting out with these elements in mind, the Romanian interwar period is one of the most prolific as regards production and market competition of educational products. Given to the education reforms and those with a democratic character, after the World War I, the access of the Romanian people to education became more permissive, allowing the shifting of the accent from primary education to secondary, gymnasia as well as high school. On the other hand, the ethnic structure of the Romanian state was modified through acquiring new territories besides the "Old Kingdom", fact which obligated the Romanian state to adopt a harmonizing and standardizing educational policy of the different educational and cultural traditions from the new constituent provinces of Great Romania. Irina Livezeanu demonstrated the fact that there are two approaches relating to education in Romania. The first direction, which imposed itself, was a centralizing approach, adopted by the liberals and the second one, which tended to favour not only a long transition but also regional distinctions and particularities, was assumed especially by the peasant party. The effect of the liberal predominance and the adoption of the first approach (especially because of minister C. Angelescu) was a policy of nationalization and Romanianization led by the central authorities from Bucharest which, on the other hand limited and suppressed the existing cultural traditions of the different ethnic and religious minorities. Moreover, at the level of school textbooks there was a unstated encouragement of a construction of the Romanian through opposition with the other diversities[22]. This tendency was kept all along the whole interwar period, the phenomenon being boosted by the internal orthodox nationalist discourse but also by the European political context of the interwar period, to which Romania was connected and which generated extreme right movements, intransigent with the values of democracy.

The themes related to Turks and Tatars were taught in the Medieval history textbooks as well as the Romanian history ones, subjects which address pupils at a gymnasium and high school level, meaning to those from the 2nd secondary grade, from the 4th secondary and the 6th secondary, respectively the 8th secondary. Chronologically, the first that are tackled are the Tatars and afterwards the Ottoman Turks and the political reality of the Ottoman Empire.

The textbook chapters that make direct reference to the Tatars are named as followed: "The Tatars and the Tatar Empire" (Th. Avr. Aguletti, M. Petrescu); "The Last Barbarian Incursions: Pechenegs (n.pt.), Cumans and Tatars" (D.D. Patraşcanu); "The Romanians and the Barbarian Peoples of Ural-Altaic Origin" (N. Iorga); "The Incursion of the Tatars and the Weakening of Hungary" (O. Tafrali); "The Incursion of the Tatars and its Consequences: The Weakening of the Hungarian Kingdom. The First Political Structures of the Romanians. The Settlement of the Saxons in Transylvania" (I. Lupaş); "The Incursion of the Tatars and the Foundation of the Romanian Country", "The Barbarians of Yellow Race" and "The

[22] I. Livezeanu, *Cultură şi naţionalism în România Mare, 1918–1930*, Humanitas, Bucureşti, 1998, pp. 15–16; 28.

Tatars and the Turks” (A. Oțetea); “The Last Barbarian Incursions: The Pechenegs, the Cumans and the Tatars. The First Romanian Political Structures” (C. C. Giurescu).

Concerning the Turks, given the importance, impact and their proximity, the following chapters are dedicated to them and are named as follows: “The Ottoman Turks. Their Settlement in Europe”, “The Fighting between Romanians and Turks”, “The Ottoman Empire. Soliman the Great”, “The Fight of the Christians Against the Turks. The Romanian Countries in the Age of Religious Warfare” (D.D. Pătrăşcanu); “The Turks. Their Settlement in Europe. The Fall of Constantinople”, “The Fight of the Romanians with the Turks. Mircea the Old, John Corvin, Stephen the Great”, “The Turkish Empire under Soliman the Great. The Fall of Hungary. Petru Rareş”, “The Fight of the Christians against the Turks. Michael the Brave” (Th. Avr. Aguletti, M. Petrescu); “Our Lords and the Advancement of the Turks (following up until the death of Mircea the Old)”, “The Reign of Stephen the Great Until the Start of the Fight against the Turks”, “Stephen the Great’s Fight against the Turks” (N.Iorga); “Moldavia until Stephen the Great. Alexander the Good. The Relation with the Neighbouring Countries. The Church, Commerce and the Start of Moldavia’s Relation with the Turks”, “John Corvin. Fight against the Turks and His Policy Towards the Romanian Country and Moldova”, “The Fall of Constantinople under the Turks and its Consequences for Romanians”, “Stephen the Great’s Wars Against the Turks and Polls”, “The Fall of Hungary under the Turks and its Consequences for The Romanian Countries. The Principality of Transylvania under Turkish Suzerainty. Peter Rareş”, “The Consequences of the Turkish Interference in The Romanian Countries’ Affairs. The Most Important Rulers after Peter Rareş and Neagoe Basarab” (O.Tafrali); “The Fight of the Habsburgs with the Turks. Transylvania under the Habsburgs” (I. Lupaş); “The Turks’ Settlement in Europe”, “The Romanians’ Fight against the Turks”, “The Ottoman Empire under Soliman the Great”, “The Christians’ Fight against the Turks. Michael the Brave” (A. Oțetea); “The Époque of the Phanariots. General Characterisation. Important Lords. The Wars between Turks, Russians and Austrians” (C.C. Giurescu).

Which are the words that define the image associated with the Tatars? The first element that can be found in every textbook, as stereotyped information that refers to the idea of the migratory warriors. The words and expressions that are associated with the traits of the Tatars are: “cruel warriors”, “barbarians”, “killing flood”, “the most dangerous”, “whirlwind”, “plunderers” and words and expressions that suggest the following actions: “invasion”, “to raid over”, “elimination”, “sweep in their path”, “throw themselves”, “fearful outpouring of barbarians”. The idea that can be drawn from the majority of the texts referring to the Tatars is that they are a primitive and violent people, this being expressed through their repulsive traits. Andrei Oțetea’s description from the front-page of the chapter named “The Mongolian Empire” is relevant for the powerful stereotyped elements: “The Tatars are the most typical representatives of the Asian nomad peoples. They have a bony and square face, black hair, shiny and spiky; rare and tough beards; brown and matte skin; flattened and wide nose; almond shaped black tar eyes that stick out their forehead. Small stature, thick torso, wide

shoulders, short and awry legs because of the riding, the untanned and dirty clothing gave this conqueror people the aspect of hideous and twisted dwarves"[23]. Unfortunately, this type of description can be framed in the category of racialist messages, doubled by racism–behavioural component of the precedent doctrine[24]. Without sympathizing in any way with the cause of communism or that of Nazism, we must underline the fact that in interwar Germany these kinds of accusations towards bolshevism were frequent, being used in a discourse that made explicit references to the physical aspect of the Tatars. For instance, the Nazi ideologist A. Rosenberg defined bolshevism in terms of a "Mongol revolt against the Nordic culture and as steppe nostalgia" and described Lenin as a "Tatar-Calmic mongrel". The same way, the Nazi ideologist Waltter Darre considered that "Bolshevism is, in essence, an adaptation of Marxism to the Tatar conception; in other words [bolshevism] is a modern form of nomadic". One must underline the fact that for the Nazi ideologists there is no difference between the Asian peril from the migrations period and the XXth Century Bolshevik one. In the same political and ideological context, the Romanian legionaries roughly attacked the famous statesman Nicolae Titulescu because of his physiognomy, tagging him as "Tatar"[25].

The racist description from the textbook of the future member of the Academy of the Popular Republic of Romania, Professor Andrei Oțetea, presented above, is contemplated with nationalist satisfaction by the same author, when he considers the Tatar invasion a benefit for the Romanian people, given the fact that it destroyed the expansion capacity of the Hungarian kingdom. In this context, the Romanian people would have benefited from this "especial chance" to emerge politically and develop independent stately structures. At the same time, this is not the only register associated with Tatars. In Nicolae Iorga's work, the terms linked to Tatars are reserved, without epithets and the narration is very concise, expeditively written and underlining the political events. In Aguletti and Petrescu's textbook, this belittling image referring to the Tatars is very tempered. For example, one can even find positive elements in the part dedicated to the consequences of the Tatar invasion, an almost singular case for the Interwar textbooks: "Under the reign of the Tatars, which even if cruel, had a superior

[23] A. Oțetea, *Istoria medievală şi modernă pentru clasa a VI-a secundară,* ediția I, Cugetarea–Georgescu Delafras, Bucureşti, 1936, p. 191.

[24] This problem was tackled in the cultural plane by the work of Tzvetan Teodorov "Us and the Others. About Diversity" European Institute, Iași 1999, pp. 137-143. In his paper, the author explains the relationship between racism and racialism and explicates the themes of the racialist doctrine through five enunciations: 1. The existence of the races (postulating some distinctions between people on similar criteria to those of the animal kingdom); 2. The existing solidarity between some physical characteristics and moral ones, "scientifically" assigned, considered as a fundamental characteristic in the human "races"; 3. The action of the group over the individual; 4. The unique hierarchy of the values (usually ethnocentrism); 5. The founding of the public policies on the instrumentation of knowledge, fact which lead to the proper conclusion on behalf of which the accumulated knowledge on the "inferiority" of a race can justify some of the authorities' policies in the sense of justification and legitimization of the biological elimination of their members.

[25] All this information come from Professor Tasin Gemil, PhD, who kindly provide it and I'd like to thank him in this way.

civilization, the economic life gained a powerful momentum. Commerce roads were open between the Sass cities from the Ardeal or Poland and the two great Genovese ports: The White Fortress and Chilia. Commerce also triggered an intensification of the agriculture and the well-being of our peasants propagated" [26]. Another example is the one found in lesson XIX from the Aguletti-Petrescu 2nd Grade textbook, IXth Edition (1934), entitles "The Tatars and the Tatar Empire", where we can find elements that harden this approach and which underlines the positive aspects. Thus, although "the most terrible invasion" remained that of the Tatars, the description of Genghis-Khan's Tatar Empire is relatively done with admiration. The Tatars are still described as some nomads that had been organized by the powerful leader: "The Tatar people's place of origin are the steppes of Central Asia, called up until today Mongolia. There, they lived divided in allot of nomad tribes that wondered the steppes with their flocks of sheep, horses and oxen, always searching for new grassland. At the end of the XIIth Century, a tribe chief rises among them, Temudgin, unites the neighbouring clans, subdues the others and founds an empire that enveloped all of Mongolia. He took the name of Gengis-Khan, the emperor of the world and he took up residence at *Karakorum.* Gengis-Khan was one of the greatest conquerors of the world and at the same time a very good organizer. After he consolidated his state through wise laws and a rigorous administration, he set off to conquer the world. He conquered China, Persia and little by little he held dominion over almost all Asia. When Europe's turn came, the great khan dies (1227)" [27]. In succession to the previous theme, entitled "The Invasion of Tatars in Europe", the authors continue to refer to the Tatar conquest and to the fact that "they crushed the Hungarians". The end of this theme is wrapped with the following phrase, in a slightly admiring tone: "This way, the Tatars founded an empire of proportions that the world never knew until then; to the West it leaned against the Carpathian Mountains and to the East touched the coast of the Pacific Ocean"[28]. In the same lesson, the fragment "The Organization of the Tatar Empire" (pp. 133-134) is even benevolent, the authors drawing some parallel lines between Tatars and Europeans. This way we find out that although the Tatars were a "cruel and bloody people", still "they were not as barbaric as thought up until now". Plus, they "had adopted a great deal of the Chinese organizational system". At the same time, this image is completed by the following statements: "Their army was better than all of Europe's army, both regarding organization and discipline; the Tatars brought with them cannons to Europe, had spies and did not blindly attack a country, nobody was allowed to plunder until the commander signalled to do so. While the Europeans were not capable of organizing within a little country and had become fragmented in feuds, the Tatar khans had unlimited power and knew how to hold the reigns of an empire stretched over two continents. Their first concern was to organize a postal service, making

[26] Th. Avramescu-Aguletti, M. Petrescu, *Istoria Românilor pentru clasa a IV-a secundară şi normală,* ediția XXI, „Cartea Românească", Bucureşti, 1936, p. 46.

[27] Th. Avr. Aguletti, M. Petrescu, *Manual de istorie pentru clasa a II-a secundară şi normală,* ediția IX, Cartea Românească, Bucureşti, 1934, p. 132.

[28] *Ibidem,* p. 133.

roads, inns, postal links etc. in order to keep in touch with every part of the Empire. This way, the roads were safe for everybody. A merchant or traveller could wonder over all of the empire without peril, whilst in Europe, the roads were teeming with highwaymen. The Tatars claimed tribute from their subjects but otherwise they let them rule over their lands in peace, keep their language and administer themselves according to their customs"[29].

Concerning the Turks, although they belong to the "yellow race" too, they are not savages anymore but take on traits that induce the idea that they are "Europeanized", both because of their distance towards Central Asia but especially because of their instalment on the ruins of the late Byzantine Empire, freshly conquered. They are as well seen as the bearers of the Arabic culture and civilization which, on the other hand, they destroyed: "The fall of Constantinople does not only mean the end of the Byzantine Empire which lasted a thousand years but also the settling of the Turks in Europe. Through this, Mohamed, which Cantemir considers to be "the most glorious of the sultans that occupied the Ottoman throne", made a European nation from a nomad conqueror people. "[...] Settling in Europe and in Asia Minor, the Turks ended the two Medieval civilizations, the Arab and Byzantine ones but after these transmitted onto the Occident all of the elements that could be absorbed within the Christian civilization of the West"[30].

The pages of the textbooks are not so much dedicated to the physical and character features of the Turks as they are focused on the political elements. The ones highlighted are especially the sultans, who are individualized through their political gestures and military campaigns: Osman, Orhan, Baiazid, Muhammad, Murad the Ist and IInd, Mohamed the IInd. Still, in most descriptions, the Turks are painted as a warmongering people on offensive and a powerful and feared enemy. The event that creates this image of the Turks is associated with the fall of Constantinople, theme approached in every history textbook of the interwar period. Practically, what is brought into discussion in what regards the Turks is either the dimension of the conflict, suggested through the title of the chapters that evoke wars which the Romanian people and their principles wage against them, either the involvement of the Turks in the internal affairs of the Romanian Principalities.

Moreover, the perception regarding the Turks is that they constitute a permanent threat through their permanent potential of military intervention, in case of arbitrary discontent. The economic relations or the commercial ones are faintly capitalized upon, the idea of conflict between the two parties being favoured. Another set of images, complementary to those previously presented is the association to the Romanian-Turkish conflict with the idea of the conflict between religions (and even civilizations). The textbook chapters refer to the fight of the Christians and of Christendom with the Turks, representatives of the "Islamic peril", its actors being not only the Romanians but the Habsburgs too.

The illustration associated to the text of the textbook has its own meaning in the mechanism of stereotype building. Thus, for the Tatars, the illustration presents

---

[29] *Ibidem,* pp. 133-134.

[30] A. Oțetea, *op. cit.,* p. 204.

the replication of Gengis Khan's portrait and another war scene with riding warriors with Oriental traits, the whole scene occupying a full page of the textbook. The image is explained as an illustration of the Mongol invasion, lead by Timur Lenk ("The scene represents an invasion of the Mongols, around 1400, namely Timur the Limp with his Tatars"). As regards the Turks, the image which illustrates the text dedicated to them prefer images of sultans, especially Soliman the Magnificent's and Mehmed the Conqueror's one but also images of a janissary sitting down. Another image that illustrates some texts is that of Saint Sofia Church, transformed in a Mosque, the texts underlying the fact that the Turks, after the conquest of Constantinople covered the "wonderful Byzantine paintings dating from Justinian's time" with their own writings (thusly defiling the monument.

From a chronologically and organizational point of view, the landmarks used in the parting of the lessons from the textbooks and also their periodization are both the Mongol invasion and the conquest of Constantinople. Subsequently, the Christian offensive against the Turks led by the emblematic figure of Michael the Brave constitutes another landmark for the Modern Époque.

CONCLUSIONS

After this review of the elements that contribute to stereotyping images of the Tatars and the Turks we can draw several conclusions. It is evident that the interwar textbooks (1919-1943), both at the level of the text and at the level of the images, present a preference towards outlining a conflictual, dichotomised relation between the Romanians and the Turks, even between the Romanians and the Tatars, to which the theme of Christendom's fight against the Muslim unbelievers is associated to. This attitude of the textbook authors also mostly shared in the texts relating to Arabs. On the other hand, there are few themes that suggest the possibility of constructing a cooperation relationship with the Tatars and the Turks, even though this approach is also present, even if very frail.

These stereotype perceptions of the Turks, cultivated in the Interwar history scholastic textbooks, are contradicted by the level of diplomatic relationship between Romania and Turkey, considered as excellent[31]. At the same time, this trend is preserved for the period of the communist regime. The consequence of cultivating stereotypes concerning other ethnic groups for a long time and inadequate to reality, is a set of attitudes that determine their transformation not only into prejudice, but in xenophobia and racism.

How can one interpret this constant presence of the stereotypes identified up until now? The studies of the last 35 years in psychology and social sciences have shown that a stereotype is hard to modify. Next to the difficulties underlined by the historians in representing the subject, the "alterations" that occur whilst filtering,

[31] Vezi Alex. Ghişa, D. Preda, Studiu introductiv, Ministerul Afacerilor Externe, Direcția Arhive Diplomatice, Universitatea Europei de Sud-Est "Lumina" Bucureşti, *România-Turcia. Relații diplomatice,* vol. 1, 1923–1938, ediție Dumitru Preda, editura Cavaliotti, Bucureşti, 2011, pp. XI-XIV.

interpreting, selecting and rendering some characteristics on some groups also intervene. This fact occurs also because of the cultural and chronological distance to the groups in question. It is very clear that the stereotypes are easily set off but very hard to stop. Vasile Cernat considers that from a cognitive point of view, there is a constant temptation to induce oneself in delusive correlations in the sense of seeing connections between the groups and inexistent traits or to construct pseudo-contingencies, connections in the sense that only oneself would imagine[32]. The individual predisposition towards categorization also contributes to this, making one accentuate certain differences, exaggerating them[33].

These conclusions, underlined in the recent research within the social sciences cast a particular responsibility on the shoulders of the historians and of the creators of history textbooks. It would be a good time to have qualified debates within the professional environment and to probe ourselves not only in that which relates to paradigms and historical methods that have generated these images in the textbooks but also on the questions one must ask oneself. The revision of some taboo themes not only in the textbooks but also in educational and popularization books obliges us to try and build another set of alternative representations in a responsible and qualified manner, much more adequate to a dynamic and interconnected contemporary reality in which nationalism and xenophobia tend to be evermore put between brackets.

Bibliography

History textbooks of the interwar period

Th. Avr. Aguletti, M. Petrescu, *Manual de istorie pentru clasa a II-a secundară şi normală,* ediția IX, Cartea Românească, Bucureşti, 1934.

Th. Avramescu-Aguletti, M. Petrescu, *Istoria Românilor pentru clasa a IV-a secundară şi normală,* ediția XXI, Cartea Românească, Bucureşti, 1936.

C. C. Giurescu, *Istoria Românilor pentru clasa VIII-a secundară,* ediția a III-a, editura Cugetarea-Georgescu Delafras, Bucureşti, 1942.

N. Iorga, *Istoria Românilor pentru clasa a IV-a şi a VIII-a secundară,* ediția a IV-a, Bucureşti, 1920.

I. Lupaş, *Istoria Românilor pentru cursul inferior al şcoalelor secundare,* Editura Librăriei Socec and Co, Bucureşti, 1935.

A. Oțetea, *Istoria medie şi modernă dela căderea Imperiului roman până la pacea din Westfalia, pentru clasa II-a secundară,* ediția I, Cugetarea Delafras, Bucureşti, 1936.

A. Oțetea, *Istoria medievală şi modernă pentru clasa VI-a secundară,* ediția I, Cugetarea Delafras, Bucureşti, 1936.

D. D. Patraşcanu, *Istoria mijlocie pentru clasa II secundară,* ediția a V-a, Cultura Românească, Bucureşti, 1935:

O. Tafrali, *Istoria Românilor pentru clasa a VIII-a secundară de băeți şi fete,* ediția a II-a, Editura Ziarului Universul, Bucureşti, 1935.

[32] V. Cernat, *Psihologia stereotipurilor*, Polirom 2005, p. 235.

[33] *Ibidem, loc. cit.*

Studies

R. J. Brown, *Prejudice: its Social Psychology*, Blackwell, Oxford, 1995.
V. Cernat, *Psihologia stereotipurilor*, Polirom, 2005.
S. Chelcea, L. Ivan, G. Jderu, A. Moldovan, *Psihosociologie. Teorie şi aplicaţii*, ed. Economică, Bucureşti, 2006.
S. Citron, *Le mythe national. L'histoire de France revisitée,* éditions de l'Atelier, 2008.
C. Cucoş, *Pedagogie,* ediția a II-a, Polirom, Iaşi, 2006.
M. W. Eyseneck, *Psychology: an International Prospective,* Psychology Press, UK, USA and Canada, 2004.
S. T. Fiske, "Stereotyping, prejudice, and discrimination", in D. T. Gilbert, S. T. Fiske, G. Lindzey (Eds.), *Handbook of social psychology*, 4th ed., Vol. 2, McGraw-Hill, New York, 1998, pp. 357-411.
Gh. Iutiş, *Structuri sociale şi instituţii medieval româneşti reflectate în manualele şcolare (secolul al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea)*, Teză de doctorat, Univ. Alexandru Ioan Cuza, Iaşi, 2010.
I. Livezeanu, *Cultură şi naţionalism în România Mare, 1918–1930*, Humanitas, Bucureşti, 1998.
Ministerul Afacerilor Externe, Direcția Arhive Diplomatice, Universitatea Europei de Sud-Est "Lumina" Bucureşti, *România-Turcia. Relații diplomatice,* vol. 1, 1923–1938, ediție Dumitru Preda, editura Cavaliotti, Bucureşti, 2011.
L. Murgescu, *Între "bunul creştin" şi "bravul român". Rolul şcolii primare în construirea identității naționale româneşti (1831–1878),* Editura A 92, Iaşi, 1999.
L. Nastasă, *Generație şi schimbare în istoriografia română. Sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX*, Presa Universitară Clujeană, Cluj, 1999.
R. Seguin, *L'Élaboration des manuels scolaires*, UNESCO, Paris, 1989.
Tzv. Teodorov, *Noi şi ceilalţi. Despre diversitate,* Institutul European, Iaşi 1999.

PRAXIS ŞI TEORIE –
GEOPOLITICĂ ŞI GEOSTRATEGIE

PRAXIS AND THEORY –
GEOPOLITICS AND GEOSTRATEGIC

Kırımların Geçmişi ve Geleceği

MEHMET MAKSUDOĞLU

TATAR KİMLİĞİ

Konuya girerken, öncelikle, "Tatar" denilen kimselerin kimler olduğunu anlatmak zarûreti vardır. Çünkü, kendilerini "Tatar" olarak bilenlerin çoğu dâhil, insanlar, "Tatar" denilenlerin kimliği konusunda açık, kesin bir görüşe sâhip değillerdir.

Bugün için bilinen en eski Türkçe yazıtlarda, yâni Orkhun yazıtlarında 'Dokuz Tatar, 'Otuz Tatar' sözlerinin geçtiğini biliyoruz. 'Tatar' kelimesiyle kasdedilenler, 'Türk' topluluklarından biri gibi gözüküyor.

Öte yandan, Türklerle Mongolların bir arada veya yanyana yaşadıkları da biliniyor. Türkçe ile Mongolca'nın ayrı diller hâline gelmeleri, daha sonra vukû bulmuş olabilir. Yâni, çok eski çağlarda, Türkler ve Mongollar, ayrı milletler olarak ortaya çıkmamış olabilir. Ancak, bu, onların daha sonra, meselâ 13. yüzyılda aynı millet idikleri manâsına gelmez. Çünkü 13. yüzyılın Arap tarihçileri, Türkleri 'Turk', 'Etrâk', Mongolları ise 'Tatar' diye anmaktadırlar. Böyle, uzak geçmişteki yakınlığa itibâr edilecek olursa, Araplarla Yahûdileri de aynı millet olarak görmek gerekir: İbrahim Aleyhisselâm'ın oğlu **İsmâîl** Aleyhisselâm **Arapların atasıdır**, İbrâhim Aleyhisselâm'ın diğer oğlu **İshak** Aleyhisselâm da **Yahûdilerin atasıdır**. İsrâîl, İshâk A.S.ın oğlu Yâkûb A.S.ın lâkabıdır.

Bulunduğumuz bölgede "Tatar" sözünün ilk defa "kimler hakkında" kullanıldığına bakmamız gerekir. Batılıların "Ortadoğu" dedikleri bölgemizde, "Tatar" sözüne, ilk defa, Mîlâdî 13. yüzyılda rastlıyoruz:

Mîlâdî 13. yüzyılda yaşamış olan Arap târihçi **İbnul Esîr**, 'Tatar' sözüyle **dâimâ** Mongolları kasdeder: "Sonra 617 (mîlâdî 1220) yılı girdi. Tatarların İslâm ülkelerine çıkışı",[1] "Tatarların Türkistân ve Mâverâünnehr'e çıkışı",[2] "Tatarların Kıpçaklara ve Ruslara yaptıklarının anılması"[3] gibi. Cengiz/Şıngız Hân'ın[4] **Celâleddîn Harzemşâh**'a yetişmesi; "Celâleddîn (Sind nehrini) geçemedi, Cengiz Hân **Tatarlar**la ona yetişti"[5] diye anlatılmaktadır.

Diğer bir Arap târîhçi, **İbn Kesîr** (öl. Hicrî 774/M. 1372) Cengiz Hân'dan söz ederken. "**Tatarları**n en büyük sultânı, bugünkü meliklerinin atası" der.[6]

---

[1] İbnu'l Esîr, *el Kâmil fi't Târîkh* (Beyrut : 1386/1966) c. XII, s.358.

[2] *age*., XII, 361. Bu Hân'ın ismi Cingiz veya Cengiz diye okunmağa elverişlidir. Yaygın şekli olan Cengiz'i kullandık.

[3] *age*., XII, 387.

[4] Kazakistân'da **Şıngıs** derler.

[5] *Age*., XII, 397.

[6] İbn Kesîr, *el Bidâye ve'n Nihâye* (Beyrut : 1985) c. VII, s. 127; (Mısır, târihsiz, c. XIII, s.117).

Kitâbına yazdığı **Muqaddime** çok meşhûr olan, Sosyoloji'nin öncüsü ve kurucusu kabûl edilen **İbn Khaldûn** da, "Bu sultân, Cengiz Khân, **Tatar**ların sultânıdır (***Hâzâ's Sultân Cengiz Khân huwa Sultânu't Tatar***)[7] demektedir.

Çağdaş Ermeni müellif **Aknerli Gregor** da Mongollardan dâimâ **Tatar** diye söz etmektedir: "Ermeni takviminin 688 inci (1239) senesinde, Tatar kumandanı Bayçu Noyan, askerlerini toplayarak, muazzam bir orduyla Erzurum şehri üzerine yürüdü."[8] Mongol ordusunun Anadolu Selçukluları elindeki Erzurum'a yürüyüşü anlatılmaktadır. Daha sonra, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışını hazırlayan Kösedağı (1243) savaşında, Ermeni ve Gürcülerin, Tatar (Mongol) ordusunda Selçuklu ordusuna karşı savaştıkları anlatılmaktadır.[9] Aknerli Gregor, 1271 yılında yazmış olduğu bu kitapta, Mongollardan dâimâ 'Tatar' diye söz etmektedir: "Tatarlar, bundan sonra, Gürcü ve Ermeni atlıları da dahil olmak üzere, eski ve yeni bütün süvari askerlerini toplayarak sayısız bir ordu ile Bağdat şehri üzerine yürüdüler ve pek çok insan ve kıymetli hazineler, altın ve gümüşle dolu olan meşhur büyük Bağdat şehrini zaptettiler."[10] Bağdadı zaptedip Abbâsî Halîfeliğini yıkanın Mongollar olduğu kesindir; o çağlarda Mongollara 'Tatar' denildiği için Gregor da öyle demektedir.

"Tatar diye anılan bu kavme Mongol denilmesi, Cengiz Hân zamanından sonra olmuştur. Mongol tâbiri Mongolistan ve Orta Asya'da yerleşmiş, fakat Mongol imparatorluğunun batı kısmında hiçbir zaman yaygınlaşmamıştır."[11]

"Abbâsî Halîfesi ile Harzemşâh arasında düşmanlığın artmasının tesiriyle Halîfe en Nâsır Tatar **veya** Mongollardan yardım istedi."[12] (Çünkü, o zaman, yâni 13. yüzyılda 'Tatar' denilen kavme günümüzde 'Mongol' deniyor; bundan dolayıdır ki, bu durumun farkında olan Arap târihçi, 'Tatar veya Mongol' demektedir.)

Mongollar, hicrî 656 / mîlâdî **1258** yılında Bağdad'ı işgâl edip Abbâsî Halîfeliğini yıkmadan önce, 635/1237 de Moskova'yı zaptettiler. Tatar (Mongol) ordusu, günümüzde Rusya denen bölgeyi, onüçüncü yüzyılın ilk yarısında zaptetmişti. Tatar (Mongol) ordusunda, Peçenek, Kıpçak gibi Türk kitleleri de vardı. **Bu durum, Rusların, Avrupa Rusya'sındaki bütün Türk kökenli Müslümanlara niçin Tatar dediklerini açıklar.** Ruslara göre, bütün Avrupa Rusyasında yaşayan Müslüman Türkler, Mongol (Tatar)ların torunlarıydı.

Türkiye'de, Osmanlı döneminden sonra ortaya çıkan Cingiz Han'a ve Mongollara sâhip çıkma modası, İslâm öncesi değerlere atıfta bulunarak cemiyete yeni değerler ikamesi çerçevesinde vukû bulmuştur.

"Türk tarihçileri ve soy bilginlerine göre, Araplardaki Rebîa ve Mudar kabîlelerinde olduğu gibi, çok eski zamanlarda, **Alengua** (Alangoya)[13] Han adındaki Tatar imparatorunun "Tatar Han" ve "Mongol Han" adlarını taşıyan iki

---

[7] İbn Khaldûn, *Kitâbu'ı 'İber* (Beyrut : 1968) c.V, s.1117.

[8] Aknerli Gregor, *Moğol Tarihi*, çeviren: Hrand Andreasyan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayını, No. 582, İstanbul, Osman Yalçın Matbaası, 1954, s.15.

[9] *age.,* s.16.

[10] *age.* , s. 28.

[11] W. Barthold, "Tatar" maddesi, *Encyclopaedia of Islam,* (Leiden:1934) IV, p. 701.

[12] Ali İbrâhim Hasan, *et Târîkh el İslâmî el Âmm*, s. 470, Kahire 1972.

[13] Moğolca: 'kırmızı güzellik' (çok güzel hanım) mânâsına geldiği söylenir.

oğlu dünyâya gelmişti. **Mongol** hükümdârı **İl Han** ile **Tatar** hükümdârı **Sung Han** zamânında aralarında anlaşmazlık çıkana kadar, Alangoya'nın çocukları barış içinde yaşadılar. Bu anlaşmazlık, Tatarların galibiyeti ve Mongol hükümdârı İl Han'ın öldürülmesiyle sonuçlanan savaşlara yol açtı. Bu tarihten itibaren hâkimiyet Tatarlara geçti. Onlar, uzun bir müddet Mongolları baskı altında tuttular. Nihayet Mongollar, bir araya toplandılar ve Tatarlara karşı savaştılar. Sonunda onları yendiler ve yeniden hürriyetlerine kavuştular. Böylece hâkimiyet tekrar Mongollara geçti ve Cengiz Han'ın babası **'*Yesügey Bahadır Han*'**ın zamanına kadar hükümdarlık Mongollar arasında babadan oğula intikal etti."[14]

Tatar/Moğol münâsebeti, şöyle gösterilebilir:[15]

ALANGOYA

Tatar Khân	**Mongol Khân**
Sung Khân	**İl Khân**
	Yesügey Buğatur Khân
	Temürçi/Cengiz/Çingis/Şıngıs

"Mongollar, târih sahnesine Mîlâdî 12. yüzyıl sonları civârında Çin ülkesinin kuzey taraflarında, sıkı bağlarının olduğu Hun ve Türk kabîlelerinin atalarının yetiştiği yerlerde çıktılar. Mongollara verilen isimler, asırlara göre değişiklik gösterdi. Görünen odur ki, asıl ve dil bakımından Mongol olan halklar, 'Tatar' veya 'Tatâr' ismini taşıyorlardı, şu kadarı var ki bu isimlendirme, bu hânedânın sekizinci hükümdârı olan Cengiz Hân'dan sonra Moğolistan ve Orta Asya'da, daha sonra da Hindistan'da resmî olarak 'Mongol'a çevrildi."[16]

Tatar (Mongol) Hükümdârı **Cingiz Hân**

1-Cuci	**2-Çağatay**	**3-Tuluy**	**4-Ögeday**	
1 Batu **2 Burka (Bereke)**		**Hülâgü**		

Onüçüncü yüzyılın ilk yarısında Çin'in çok büyük bir bölümü, Türkistân[17], Îrân, Irâq, Sûriye, Anadolu, bugünkü Rusya, Kafkasya, Kırım, Ukrayna, Polonya,

[14]Hasan İbrâhim Hasan, *Siyâsî-Dînî-Kültürel–Sosyal İslâm Tarihi*, çev. İsmâil Yiğit, c.V, ss. 162-163, İstanbul 1986.

[15]Hasan İbrahim Hasan, *age.,* c.V, s.163.

[16]Ali İbrâhim Hasan, *age.*, s.470, dipnotu 1.

[17] Türkistan' yerine 'Orta Asya' deyimini Ruslar ve Avrupalılar kullanırlar. Bu deyimi, J. Stalin de tervîc etmiştir. Batı Türkistan'da Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan yer almaktadır. Doğu Türkistan ise Çin hâkimiyetindedir; Çinliler oraya 'Sinkiyang' (yeni kazanılmış ülke) adını vermişlerdir.

Tatarlar (Mongollar) tarafından zaptedildi : “Aynı zamanda Rusya’ya karşı da harekete geçildi. İkinci kurultay bu hareketin 1234/35 (Hicrî 632) bilhassa zarûrî ve müstacel olduğuna işâret ediyordu. **Cûcî**’nin ikinci oğlu **Bâtû** ve sonradan Büyük Hân olan **Möngke** bu vazîfenin icrâsına memur edildiler. Bu hareketin neticesinde **Ruslar** iki buçuk asırlık bir zaman için **Tatar** boyunduruğu altında kaldılar.”[18] **Cuci, Batu** ve **Möngke**, bilindiği gibi, **Mongol** hükümdarlarıdır. 'Rusların iki buçuk asır 'Tatar' boyunduruğu altında kalmasıyla, 'Mongol' hâkimiyeti altında kalmaları belirtiliyor.

Mongolların onüçüncü yüzyılda **Tatar** diye anılmaları öylesine kesin bir gerçektir ki, Avrupa’da basılmış olan harîtalarda, Asya’nın Mongol hâkimiyetindeki bölgelerine **Tartary** (Tatar Yurdu, Tatarlık) denilmektedir:

Avrupa milletlerinin dillerinde hâlâ yaşayan, diş diplerindeki taşlara ad olarak verilmiş olan, bu mânâda Türkçeye de geçmiş olan **tartar** sözü, (kötü, şirret, iblîs, belâ : mongol) anlayışını yansıtır.

Abbâsî Halîfeliğini 1258 de yıkmış olan, **Cingiz Hân** oğlu **Tuluy**'un oğlu **Hülâgü** ve ordusundan, bütün çağdaş ve sonraki Arap tarihçileri '**Tatar**' diye bahsettikleri gibi, diğer milletler de, onüçüncü yüzyılda yeryüzünün en büyük devletini kurmuş olan Mongollardan 'Tatarlar' diye söz etmektedirler.

Bu Tatar hâkimiyeti altında yaşayan milletler de Tatar (Mongol) sülâlesinden hânedânların idâresinde yaşadıkları için 'Tatar' diye anıldılar.[19] **Böylece, ondördüncü yüzyıldan başlayarak 'Tatar' kelimesi, kavmî, etnik, soyla ilgili bir söz değil,** ra‘iyyet olmayı, tebe‘iyyeti (uyrukluğu), -hukûkî durumu farklı olmakla birlikte- vatandaşlığı ifâde eden bir deyim hâline geldi. **Yâni, artık 'Tatar' sözü, etnik (kavmî) değil, siyâsî bir anlam ve içerik kazandı.** Türk ülkeleri dışındakiler zamanla Tatar (Mongol) hâkimiyetinden çıktı, **Hazar Denizi ve Karadenizin kuzeyindeki bölgelerde yaşayan Türk topluluklarında Tatar *siyâsî* ismi devâm etti.**

Cingiz Hân'ın oğlu **Cuci**'nin oğlu **Batu Han**'ın hükümdârlığında, Karadeniz ve Hazar Denizinin kuzeyinde, Arapların ve Avrupalıların 'Altın Ordu', Rusların 'Zolotai Orda' dedikleri **Kök Orda** (Gök Ordu) devleti ortaya çıktı. Batu'nun kardeşi **Burka** müslüman oldu, **1255** yılında Kök Orda Hân'ı olunca müslümanlığını ilân etti. **Bereke**[20] adını alan bu zât, Altın Ordu'nun ilk müslüman

---

18 Bertold Spuler, *İran Mongolları, Siyaset, İdare ve Kültür, İlhanlılar Devri, 1220-1350*, çev. Cemal Köprülü, s. 44, Ankara, Türk Tarih Kurumu yayını, 2. baskı, 1987.

19 Kazanlı bir Türk olup Kazan Millet Meclisi üyeliği de yapmış olan **Abdullah Battal Taymas**, ***Kazan Türkleri*** (İstanbul 1341/1925, s.16) adlı eserinde şöyle demektedir: "Kazan Türkleri, Tatarlara bir nevi korku ve düşmanlık ile bakmış olsalar gerekdir, çünkü onlarda "**Tatar barda khatar bar**" (Nerede Tatar olursa, orada khatar (tehlike) var), "**Tatar töre bolsa, çabatasın törge iler**" (Tatar hâkim olursa, çarığını baş köşeye çıkarır) gibi birçok meseller vardır.

20 Arapça kelimelerde, durma halinde, sondaki yuvarlak te (tâ merbuta) okunmadığı için Bereke diye okunur; Türkçede de kullanılan 'bereket' demektir. Ayni durum, 'Nizâmiye', 'Hâkimiyet-i Milliyye', 'Külliyye' kelimelerinde de görülür; hepsinin sonunda, yazılıp da okunmayan (daha doğrusu, 'h' sesiyle okunması gerekirken ihmâl edilen) yuvarlak te vardır. Bu cümleden olarak; 'al Baraka' adıyla çalışan mâlî kuruluşun Türk ağzında söylenişi 'el Bereket' dir. (İngilizcede, a (ey) harfiyle yazılan ses, bilindiği gibi, e dir.

hânıdır. **Bereke Hân**, Anadolu Selçuklu hânedânından bir hanımla evlendi. Bu evlilikten doğan oğlu **İzzeddîn**'e, Kırım'da Solhat ve Sudak şehirleriyle yörelerini verdi. **İzzeddin ve annesi, binlerce müslüman Türkü Anadolu'dan Kırım'a getirip yerleştirdiler.** İslâm Gökordu'da hızla yayıldı ve çok sağlam bir şekilde yerleşti, kök saldı.

Hazar Denizi ve Karadenizin kuzeyinde hüküm sürmekte olan Mongollar (Tatarlar) arasında İslâm ve Türkleşme böyle devâm ederken, Anadolu'dan da Kırım'a Oğuz Türklerinin göçüp yerleştikleri görülmektedir:

Anadolu Selçuklu Sultânı **Alâeddîn Keykubâd b. Keyhüsrev** zamânında "**müslümanlar Sinob'dan Kıpçak tarafına geçüb (Kırım'da) Medîne-i Suğdak'ı feth idüb nevâhîsine mâlik oldular.**"[21]

Gökordu (Altın Ordu)'da hânedân Cingiz Hân soyundandı, ileri gelenler gerçek Tatar, yâni Mongol idiler, fakat "Türk unsuru o kadar kuvvetliydi ki ondördüncü yüzyıl başlarında Altın Ordu bu unsurun tesirine direnemedi ve bir Türk Devleti hâline geldi."[22] Gökordu Hânı **Toktamış** 1395 da **Timur**'a yenilince, bu hanlık parçalandı; toprakları üzerinde **Kazan, Kırım, Astrahan (Ejderhan)** ve **Kasım Hanlıkları** kuruldu. **Bu hanlıkların sâdece hânları ve yüksek kademedeki idârecileri *gerçek* tatar, yani mongol idiler**, fakat, idâre edilenlere de, hükümdârlarından dolayı tatar denildi: Türkistandaki türklere, başlarındaki **Özbek Hân**'dan dolayı 'özbek' denmesi, **Osmanlı** idâresindekilere 'osmanlı' denilmesi gibi. (Osmanlı idâresinde yaşayan herkesin kimliği 'osmanlı' idi. Bu devlet resmen sona erinceye kadar, Türk, Arap, Çerkes, Gürcü, Kürt, Arnavut, Rûm, Ermeni, herkes 'osmanlı' idi; diğerleri bir yana, Türklerin bile hepsi Osmân Gâzi'nin soyundan gelmiyordu.)

KIRIM'IN OSMANLI DEVLETI'NE BAĞLANIŞI

Kırım ve Kazan'ın başındaki hanlar, Altınordu'nun vârisi olmak üzere savaşıyorlardı. Karadenizin şimâlindeki Türk kitleleri hâlâ çok güçlüydüler, ama birlik sağlanamamıştı. Kırım'ın kıyıları, 1475 yılında, **Fâtih**'in gönderdiği Gedik Ahmed Paşa tarafından Cenevizlilerden temizlendi. İç kısımları ise, çok iyi bir asker olduğu kadar iyi bir diplomat da olan **Yavuz Sultân Selîm** zamânında Osmanlı Cihân Devleti'ne katıldı: Osmanlı atlılarının 5-6 günde aldığı yolu Kırım atlılarının 1 günde aldığını, atlarına nal, mıh gerekmediğini, azgın sulara geldiklerinde Osmanlı askeri gibi kayık, köprü tedâriki beklemeksizin atlarıyla atlayıp geçtiklerini, çok az bir yiyecekle yetindiklerin bilen **Osmanlı** Sultânı, Kırım Hânı **Mengli Gıray**'a 20 000 akça, ve Kırım ileri gelenlerinin her birine maaş olarak 300 akça yollayıp Kırım'da Osmanlı sancağı çekilmesini, Hân'ın oğlu **Saâdet Gıray**'ın Osmanlı sarayına eğitim için (gerçekte rehin olarak) gönderilmesini istedi. Kırım tahtında üçüncü defa oturmakta olan **Menglı Gıray**

---

[21] Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihân-Nümâ*, yayınlayanlar: Fâik Reşîd Unat ve Dr. Mehmed A. Köymen, TTK, Ankara 1949, c. I, s. 36.

[22] Shirin Akiner, *Islamic Peoples of the Soviet Union,* (London: 1986) p. 55.

(1478-1514) ileri gelenlerin îtirâzlarına "Pâdişâh, benim, evlâdım içinde Saadet Gıray'a rabt-ı kalbim var idüğünden haber alub izz-i huzûrlarına taleb kılmışlar, yâni hüsn-i terbiyet-i mülûkânesiyle neşv ü nemâ bulduktan sonra sadr-ı bedre mukîm olmağa liyâkati kesbini ol cihetden münâsib görmüş, ... kabûl etmezsek, deryâ misâl asker ve top ve tüfenk ile üstümüze geldikde cezâ-yı sezâmızı buluruz"cevâbını vererek kabûl etmiştir.[23]

Kırım Hanları, protokolde Osmanlı Sadrâzamı ile aynı seviyede idiler; Avrupa'daki hükümdarların hepsi de 1606 Zitvatorok andlaşmasına kadar, Osmanlı Sadrâzamı ile aynı seviyede idiler. Yâni, Kırım Hânı, Osmanlı Devleti'ne tâbi olmakla birlikte, Avrupa Kralları seviyesinde idi. Ancak Zitvatorok andlaşmasıyla Avusturya İmparatoru, Osmanlı Sultânı ile aynı seviyede kabûl edilmiştir.

Kırım atlıları Osmanlı ordusuyla birlikte pek çok savaşlara girdiler, büyük yararlıklar gösterdiler. Özellikle **1595**'te Osmanlı akıncı ocağının büyük darbe yemesiyle Kırım atlılarının önemi daha da arttı.

Osmanlıların, İran ve Avrupa ile savaşlarında Kırım atlıları büyük hizmet gördüler. Çok usta süvâri olan Kırımlılar, doğan çocuk oğlan olduğunda bu olayı, '**atşabar kayırlı bolsun** (hayırlı olsun)' diye kutlarlardı. Doğan bebek kız ise, kutlama, '**bal içer kayırlı bolsun**' şeklinde olurdu. Kırım'ın iç taraflarında, **ç** sesi **ş** olarak söylendiği için, 'çapmak' (koşmak, koşturmak) fiili böyle kullanılıyordu: at koşturan hayırlı olsun demekti. Anadolu lehçesindeki 'çapkın' sözü, anlamı değişik olmakla birlikte, bu fiilden türemiştir. Bebek, ancak bir yaşını doldururken ayakta durabildiği hâlde, beşikteki bebeğe 'atşabar' (atlı, süvâri) demeleri, Kırımlıların, bu çocuğun gelecekte birinci sınıf atlı olacağına olan tam ve sarsılmaz inançlarından, güvenlerinden ileri geliyordu. Bu şekildeki ifâdeye, Arapça Belâgatta **'i'tibâru mâ yekûnu'** (olacak olanın sayılması, belirtilmesi) denir. Nitekim sofra duâsının sonunda, ağırlanan kişi, ağırlayana, ev sâhibine <konakbay'(g)a> :

Balan bolsa ul (oğul**) bolsun** (Çocuğun olursa oğul olsun)

Cavga (yağıya) **şabar er bolsun** (düşmana saldırır olsun.)

diye dilekte bulunmaktadır.

Kırımlılar, çok usta süvâriler olarak, Osmanlı Cihân Devleti'ne 250 yıldan fazla, hemen bütün savaşlarında yardım ettiler.

Kırım, Osmanlı'ya bağlanmasaydı, Kırım Hanları Altınordu mîrâsını sâhiplenip Kazan Hanlığı topraklarını da alabilirler miydi? Bunu başaramasalar bile, çok kalabalık Rus kitlelerini hükümleri altında tutabilirler miydi? Savaşkanlıkları ve üstün süvâri güçleri bunu sağlayabilir miydi? sorularına yanıt vermek gerçekten güçtür. Ancak, kesin olan; Kırım'ın Osmanlı idâresine girmiş olması, Kırım'ın Ruslar tarafından yutulmasını uzun zaman geciktirmiştir.

KIRIM'IN RUSYA TARAFINDAN İLHÂKI

Ruslar, Osmanlılarla **1774** yılında imzalanan **Küçük Kaynarca** Andlaşmasının müzâkeresi sırasında, Kırım'ın bağımsız olmasında çok ısrâr ettiler; Osmanlı'dan

[23] Solakzâde, *Târih,* s. 428.

kopmuş bir Kırım'ı yutmak daha kolay olacaktı. Çok geçmeden **1783** yılında da Kırım'ı zaptettiler. Kırımlılar, **Aktoprak** dedikleri Osmanlı ülkesine çeşitli zamanlarda göç ettiler, Kırım Savaşı'ndan (1853-1856) sonra yeni bir göç dalgası oldu, kalanları da insanlığın yüz karası **Josef Stalin** tarafından **18 Mayıs 1944** de Sovyetler Birliği'nin çeşitli bölgelerine sürgün edildiler.

KIRIM'A DÖNÜŞ

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra, 250 – 300 bin arasında Kırım Tatarı Kırım'a dönmüştür. Çeşitli güçlüklere rağmen anavatanlarında tutunmağa gayret etmektedirler.

Kazan Tatarlarına gelince : günümüzde, Rusya Federasyonu içinde, başkenti Kazan şehri olan **Tataristan** vardır. Şimdiki Tataristan, eskiden Kazan Hanlığı'nın hâkim olduğu bölgelerin hepsini değil, bir kısmını içine almaktadır. Bu ülkede, halkın yarıdan biraz fazlası Müslüman, yarıya yakını da Rustur. Müslümanlar, Türkçenin kuzey lehçesini konuşurlar, ataları, **İbn Fadlân**'ın bahsettiği, **922 yılında** (1071 de kazanılmış olan, bir Rûm İmparatorunun ilk defa esîr düştüğü Malazgirt Meydân Muhârebesinden, Anadolunun müslüman hâkimiyetine girmeğe, türkleşmeğe başlamasından **149 yıl önce**) resmen İslâma girmiş olan İtil (Volga) Bulgarlarıdır. İdil (Volga) Bulgarlarının Hânı **Yaltavar oğlu Almuş**'un isteği üzerine Abbâsî Halîfesi oraya, İslâmı öğretecek, câmi ve minber yapacak kimseler gönderdi. Giden heyette bulunan İbn Fadlân, bu sefer sırasında gördüklerini yazmıştır. (Bulgarların öteki kolu, Karadenizin kuzeyinden geçerek Balkanlara inenleri, 863 yılında hristiyanlığa girdiler, **Pars Hân**'ın adı **Boris** oldu, kuzeyden gelen slavlarla da karışıp slavlaştılar; Bulgaristandakiler bunlardır, dillerinde, İslâm öncesi türkçesinden kalmış olan birkaç yüz kelime olduğu ifâde ediliyor.) Tataristandaki Bulgar Türklerinin lehçesinde çok güzel türkçe sözler yüzyıllardanberi yaşamaktadır: oda yerine **bülme** (bölme), pazartesi karşılığı **başgün**, örümcek ağı yerine **ürmücek uyası** (oyası), mide yerine **aşkazan**, kapı yerine **işik** (eşik), öğretmen yerine **okutuvcu** (okutucu) sözleri kullanılmaktadır. Hicrî 310/Milâdî 922 de İslâm'a girdiklerini biliyorlar ve '**Bulgar babalarımız** (onların lehçesinde: atalarımız) **agaçtan câmi tüzgenler**' (ahşap câmi inşâ etmişler) demektedirler. Şüphesiz, Tataristandaki, türkçenin kuzey lehçesini kullanan Müslümanlar Türktür, 'Tatar' kelimesi, onlar için kimliklerini belirleyen bir yaftadır.

Altınordu'nun vârisleri olan Kırım ve Kazan Hanlıklarında, zamanla hânlar ve yöneticiler de türkleştiler. Meselâ, Kırımın ünlü kahramanı, 16. yüzyılda yaşamış olan **Gâzi Bora Girây Hân**, türkçe söyleyen birinci sınıf bir şâir ve klasik Türk mûsikîsinde çok usta bir bestekârdır.[24]

---

[24] Kırım Hânı Gâzi Bora Girây'ın şu mısrâları, şiir san'atındaki üstünlüğünün ölümsüz delîlidir:

Râyete meylederiz kaamet-i dil-cû yerine
Tûğa dil bağlamışız kâkül-ü hoş-bû yerine
Severiz esb-i hünermend-i sabâ-reftârı
Bir perî-şekl sanem, bir gözü âhû yerine

Nitekim, "Çarlık Rusyasının son yıllarında milliyet prensibi ön plâna çıkınca, Rusyadaki halklar kendilerine 'Türk' mü yoksa 'Tatar' mı denmesi gerektiğini tartıştılar".[25]

Dil Konusu

Dil, bir millet için son derece mühim unsurdur. Bir milletin bütün medeniyet tecrübesi, bağlı olduğu ve yaşattığı değerlerin gelecek nesillere aktarılmasında vâsıta dildir. **Bilindiği gibi, insanın anadili, onun soyunu, kökenini belirleyen en önemli unsurdur.** Dil kullanılırken, konuşmada, söyleyişte fark olursa, bu farka '**ağız**' veya '**şîve**' denir: Erzurum ağzı, Kayseri ağzı, Konya ağzı gibi. Fark, yazıya geçerse, '**lehçe**' (diyelek) adını alır. Türk lehçelerinin çeşitli tasnîfleri vardır; en belirgin hatlarıyla, **4 lehçe** kabûl edilir:

1-'Türkçe' dediğimiz Anadolu Lehçesi (Oğuz Lehçesi, Batı Türkçesi, Osmânlı Türkçesi). Türk dilinin, Batı Türkçesi'nden ibâret olmadığının farkında ve şuûrunda olan Türkçü **Ahmed Vefîk Paşa**, telîf ettiği sözlüğe, **Lehçe-i Osmânî** adını vermiştir. Hâlbuki, Sâmi Fraşeri, yazdığı sözlüğe *Kaamus-u Türkî* adını vermişti.

2-Âzerî Lehçesi : En büyük temsilcisi, meşhûr şâir **Fuzûlî**. Bu lehçede **inmek** yerine **düşmek**, **çocuk** yerine **bala** kullanılır; bu kelimeler, Kırım lehçesinde de aynı manâdadır. Âzerî lehçesindeki **okşamak** (benzemek), Kırım lehçesinde **uşamak** biçiminde kullanılır.

3-Türkistan Türkçesi (Cingiz Hân'ın oğlu Çağatay'ın hâkim olduğu bölgelerdeki Türklerin konuştuğu, baştaki hânedânın adıyla anılan lehçe: Çağatayca, Hâkaanî Lehçesi, günümüzdeki Özbekçe). En büyük şâiri: **Alî Şîr Nevâî**. Türkiye'de doğup büyümüş, kendisine 'Tatar' denilen Kırım veya Kazan kökenli bir Türk, Özbekistan'a, Türkmenistan'a, Âzerbaycan'a, Kazakistan'a veya Kırgızistan'a gitse, oradaki Türklerle zorluk çekmeden anlaşır; yalnız Anadolu lehçesini bilen bir Türk ise, biraz daha zor anlaşır. Çünkü, 'tatarca' denen kuzey lehçesi, aslîyetini muhâfaza etmiş, daha az değişikliğe uğramıştır.

4-Tatarca denilen, Kırım ve Kazan Türklerinin konuştuğu Kuzey Lehçesi. Kırımın yalıboyunda İstanbul Türkçesi, iç kısımlarıyla kuzeyde Tatarca konuşulurdu. Asıl Tatarca, Kazan Tatacasıdır. Kırım Tatarcası, Kazan Tatarcası ile Oğuz Türkçesi arasında geçit durumundadır; her iki lehçenin özelliklerinden izler taşır.

Gönül çekici sevgili endâmı yerine Bayrak âşığıyız
Sevgilinin hoş kokulu saçları yerine Tuğa gönül vermişiz
Tapılacak (Sanem: insan şeklinde put) kadar güzel, ceylân gözlü yerine
Cihâd yolunda rüzgâr gibi uçan küheylânı severiz.

Şiir, bütünüyle bir şâheserdir. Bayrak - sevgili endamı, sevgilinin saçı - at kuyruğundan yapılmış tuğ münasebetleriyle başlayan bu gazelin etraflıca açıklanması oldukça uzun sürer. Burada şu kadarına işâret edelim ki;

Bu gazel, bilhassa Sabâ rüzgârı gibi giden hünerli attan bahseden üçüncü mısrâ, hakkı verilerek okunduğunda, sür'atle koşan atın nal sesleri yankılanır.

[25] W. Barthold, "Tatar" maddesi, *Encyclopaedia of Islam* (Leiden : 1934) IV, p. 701.

Bir dilin ‘iskeleti’ demek olan **sözdizimi** (syntax) çok önemlidir. Öyle ki, ‘Osmanlıca’ denilen, Batı Türkçesi’nin belli bir safhasını temsîl eden lehçe, kullanılan kelimelerin yüzde yetmişi Arapça, Farsça’dan girmiş olsa bile, yine Türkçe’dir. Çünkü, Osmanlıca’nın sözdizimi (sentaksı) Türkçedir. ‘Tatarca’ denilen lehçenin sözdizimi de Türkçe söz dizimidir.

KIRIM TATARCASININ EHEMMIYETI

Türk lehçeleri içinde Kırım Tatarcasının çok özel bir yeri vardır. Bilindiği gibi Türk Dili, kalın hatlarıyla, iki damarda mütalaa edilebilir:

Kıpçak Damarı : Kırgız, Kazak, Kazan Tatarcası,
Oğuz Damarı : Uygur, Özbek, Türkmen, Âzerî, Anadolu, Balkan.

Kırım Tatarcası, bir yanıyla, söz yapısıyla, telâffuzuyla Kıpçak damarında yer alırken, bir yanıyla da Oğuz Türkçesine yakınlık göstermektedir. Deyim yerindeyse, güney (Oğuz) ve kuzey (Kıpçak) damarları arasında geçiş görünümü vermektedir.

Kırım Tatarcasında, günümüz için bilinen en eski sözlük **Dîvân-ı Lügâti’t Türk**’te bulunan “aran (at, sığır gibi ahır’a kapatılmaz), anda, artılmak, burun (once), çalmak (kesmek, yenmek), ini (erkek kardeş), kargamak (bedduâ etmek) kat (yan, nezd), kayd (nerede), kaytarmak (geri çevirmek), koy (koyun), kök (gök rengi, mâvi), mışık (kedi: D.da : muş), ögüy (övey), öking (pişmanlık), sınmak (kırılmak) taba (…e doğru), tammak (damlamak) taz (kel), tör (evin önemli yeri, baş köşe), yaman (kötü)” gibi kelimeler hâlâ yaşamaktadır.

Süykenmek (kendini sevdirmeğe çalışmak), *akaysıramak* (öyle olmadığı hâlde adam gibi görünmeğe, davranmağa çalışmak) *gönlü taşmak* (aşırı duyguya kapılmak) *arıgını kıynama* (olmayacak iş için boşuna kendini yorma) *kartbabam tirilgende* (canın isterse, istersen Kıyâmet Gününe kadar) gibi, Türk lehçeleri içinde en gelişmişi sayılabilecek, Osmanlı Medeniyet dilinin devâmı olan Anadolu Türkçesinde tek kelimeyle ifâde edilemeyecek kavramlar vardır.

Kırım Tatarcasını doğru kullanan bir hanım, suyu, kaynatmak üzere, elektrik ocağına da koysa, “suvnu astım” der. Çünkü, dilin oluşumu safhasında, su, üç ‘tayak’lı bir düzeneğe asılarak ısıtılmakta, kaynatılmakta idi. Bu fiilin kullanılışı ***Sit (Seyyid) Osman*** türküsünde görülebilir:

Kazan da kazan et asıb ay soganın yok mu
Öz başına toy etib ay tuvganın yok mu

Kırım Tatarcasını kullanan bir ev hanımı, **yoğurt mayalamaz ;** ***katık uyutur.*** Yoğurt yapılacak ılık süt, kapta mayalandıktan sonra, sarılıp sarmalanarak ***uyumağa bırakılır***, bu durum, ifâde edilmektedir.

M E D E N Î Y E T   D U R U M U

Burada, kısa başlıklar hâlinde, medeniyet göstergelerine işâret edip araştırıcıların bu konulardaki katkılarını bekleyeceğiz:

*Düğünler, törenler, bir topluluğun medenî seviyesinin göstergeleridir. Klasik Kırım toylarının birkaç gün sürmesi, Perşembeyi Cumaya bağlayan gece sona ermesi, hayâtın mihverinin İslâm olduğun gösterdiği gibi, caşlar (gençler) arasında şınlaşmalar yapılması, gelecek evliliklere meşrû bir şekilde zemin hazırlaması da medenî bir âdet idi.

*Medeniyet seviyesinin göstergelerinden biri de, akrabalığı ifâde eden kelime sayısı ve çeşitliliğidir. Anadolu lehçesinde **dünür** kelimesiyle ifâde edilen kavram, Kırım Türkçesinde ayrıntılı olarak belirtilir: Dünür erkek ise **kuda**, hanım dünür ise **kudagıy**dır. Kırım lehçesindeki **kudanay, kudababay, kudabiliş** kelimelerinin bildirdikleri kişileri, Anadolu Türkçesinde birkaç kelime kullanarak anlatmak mümkündür.

Aynı şekilde, meselâ İngilizcede **uncle** denildiğinde, amca mı, dayı mı kasdedildiği belli değildir; **aunt** denildiğinde hala mı teyze mi denilmek istenilmiştir, bilinmez.

*Yemek çeşitliliği de bir milletin medenî seviyesinin göstergelerinden biridir. Kırımda pek çok çeşit hamur aşları geliştirilmiştir. Esas malzeme olarak sâdece et ve hamurun kullanıldığı pek çok çeşit Kırım aşı vardır.

*** Temizlik ; kesin medeniyet ölçüsüdür.** Kıpçaklar, temizliğe çok özen göstermişlerdir. Bilindiği gibi, Avrupa'lılar, Kıpçaklara "Kuman" derlerdi; Kıpçak Türkçesini öğretmek için Avrupa'lı râhiplerin yazdığı ünlü sözlüğün adı **Codex Comanicus**tur, yâni Kuman Sözlüğü. Kırım Tatarcasında **Kuman**, bilindiği gibi, "ibrik" demektir. Tapmacada (bilmecede) geçtiği gibi:

Oşak (ocak) başında kuman
Eki közün şart cumgan
(Ocak başında uyuklayan kedi.)

Kıpçakların, temizlik için ibrik kullandıkları için Avrupalılarca böyle isimlendirildikleri anlaşılıyor. Kıpçaklar, kumanlarını (ibriklerini) atlarının boynuna asar, öyle giderlermiş, yâni, yolculukta bile yanlarında temizlik için su bulundururlarmış.

Fasîh Arapçada 'sunbûr' 'musluk' demektir. Halk arasındaki konuşmada ise, musluk için 'hanefiyye' derler; Hanefî mezhebinde olanlar, abdesti musluktan aldıkları için, musluk, Hanefîlere izâfe edilmiştir. Çünkü, yine Sünnî bir mezhep olan Şâfiî mezhebinde, havuzdan abdest alınabilir. Kısacası, musluğu daha çok Hanefî mezhebinde olanlar kullandığı için musluğa 'hanefiyye' denildiği gibi, temizlik için ibrik (kuman) kullanan Kıpçaklara da 'Kuman' denilmiştir.

***Hayâtın devâmı için besin; dolayısıyla tarım :** Kırım Tatarları, tarımı da çok geliştirmişlerdi. Kırımda bir karış toprak bile işlenmeden bırakılmadığı gibi, meyve yetiştiriciliğinde de çok ileri gidilmişti. Meselâ, sâdece elmanın **yüzden fazla** çeşidinin yetiştirildiği biliniyor. Tabiî, Kırım Tatarlardan 18 Mayıs 1944 de Josef Stalin tarafından bir gece içinde boşaltılınca, elma çeşitleri de, diğer pek çok şey gibi unutulup gitmiş.

*Halk oyunları, bir milletin psikolojisini, dünyâ görüşünü yansıtır. Düğünde çalınan **Ağır Hava**'da, oynayan, iki kolunu açarak kaldırır, tokmağın davula her

vuruşunda ağır ağır, dizlerini hafifçe bükerek ilerler, dünyâya meydan okuyan bir tavır içinde olur; Anadolu'nun zeybeği de aynı havayı verir. **Kaytarmalar**, oynandıkları yörelerin isimlerini taşırlar. Kaytarma, gayet zarîf oyundur; neş'eyi ölçülü bir şekilde ifâde eder.

***Kuşak güreşi** : hem güç, kuvvet hem de mahâret gerektiren çok mühim bir spordur.

***At yetiştiriciliği ve binicilik :** süvârilik Kırım Tatarıyla öyle özleşmiştir ki, Osmanlı Cihân Devleti, geniş toprakları üzerinde iletişimi sağlamak için Tatarları görevlendirmiştir. **Posta Tatarı** deyimi yerleşmiş, zamanla, Tatar olmayıp da bu görevde kullanılanlara da Tatar denilmiştir.

Bitkiler içinde en gelişmişi hurma sayıldığı gibi, hayvanlar içinde en gelişmişi at kabûl edilir. At, insan gibi rüyâ görürmüş, yâni, deyim yerindeyse insanlığa en yakın, gelişmiş canlı. "İnsan olmasaydınız hangi hayvan olmak isterdiniz?" konusundaki bir ankete verilen cevaplarda en çok at çıkmış. At, sığırın kapatıldığı *ahır*a değil, ***aran***a kapatılır.

Kırımlılar, atla ilgili pek çok deyim kullanmışlardır:

At tuyagın tay basar

At aylansa kazıgına

Aktaban türküsünde: *at başından balaban şu cigitnin cüregi*, gibi.

***Yerleşim:** Günümüzde, Kastamonu'nun **Safranbolu** ilçesindeki evler, çok ilgi çekmekte, yerli ve yabancı pek çok turistçe ziyâret edilmektedir. Safranbolu'da evler, diğer bir evin güneş almasını engellemez. Müze hâline getirilmiş olan **Kaymakam Konağı**nı ziyâret ettiğiniz zaman, evin iç düzeninin, oturanın dünyâ görüşüne uygun olarak planlanmış olduğunu görürsünüz. Hâkim dünyâ görüşü, daha eve girmeden, kapıdaki 3 tokmakta kendini gösterir.

Kırım Tatar evlerine gelince : Yine belli bir **dünyâ görüşüne** göre yapılırlardı: Avlu, kalav(duvar)la çevriliydi; dış dünyâdan tam tecrîd, mahremiyet sağlanırdı. Avlunun sırt betine (kuzey tarafına) yaslanan ev, genellikle bir buçuk katlı (ev ve mahzen) olurdu ve **Kıblaga karar** edi. Üy (ev) **eki işker bir (h)ayat** bolur edi. Ortadaki (h)ayat oturma, yaşama (hayat) yeri idi, oradan iki yandaki odalara geçilirdi. Alt taraf ya mahzen veya kümes olarak kullanılırdı. Bahçede meyve ağaçları ve rengârenk çiçekler olurdu. Evin hanımı sokağa çıkmadan, bahçedeki bir kapıdan komşuya geçer, oradan, isterse başka komşuya geçer, birçok yeri sokağa çıkmadan dolaşabilirdi. Üst kattaki odaların önünde sundurma olurdu. Bu tertipteki evler, yakın zamanlara kadar, Eskişehir'deki **Mâmûre Mahallesinde** vardı, artık, maalesef, çarpık yapılaşma ile, yerlerini, apartman denilen çok katlı mezârlara bıraktılar. (Bu tipik Tatar evlerinden son örnekler olarak Mamure Mahallesi Uygur Sokağı'nda, rahmetli Müstecip Ülküsal'ın gelip konuk olduğu akrabâsı Mustapa Akay/Sâre Erişken – Üzeyir Aksak evi ile onun bitişiği rahmetli Hüseyin/Ayşe Ongar evini, yine ona bitişik ve Duran sokağına bakan (yan tarafı **Kırım Caddesi**) rahmetli Mengülsüm (benli Gülsüm) ablanın (kocası Çanakkale şehîdi) evini ve aynı sokaktaki Taştabanların evini hatırlıyorum. Hepsi güneye (Kıblaga) doğru bakmaktaydı, önlerinde güzel bahçeleri vardı. Bu evlerin ilk üçünü çok iyi biliyorum ; bizim ev, rahmetli Sâre ablanın evinin karşısında idi, (Şimdi, bir

tarafı **Kırım Caddesi**) Taştabanların evini de, müteahhide verilmek üzere dış duvarları yıkılmış hâlde iken görmüş ve o harâp hâlinde bile bir şiir kadar güzel olan evin fotoğrafını çekmiştim.

Eskişehir yöresindeki Kırım Tatar köylerinin birçoğunda, çok yakın zamana kadar, değil gündüz, gece bile yatarken kapı kilitlenmezdi; bu, komşulara bir nevi güvensizlik gibi algılanırdı.

Ramazan gecelerinde, çocuklar, kapı kapı dolaşarak koro hâlinde **Şeramazan** (şehr-i Ramazan/Ramazan ayı) söylerler, evlerden verilen para, kuruyemiş, yumurta gibi hediyeleri alırlardı.

Hac gibi hem bedenî hem mâlî bir ibâdeti yerine getiren Kırımlının evini kapısı yeşile boyanır, hacı da, Kırım'da teşhirdeki gibi elbise giyerdi. Müslüman olan Avrupa'lıların, **hacı** sıfatını öğünçle taşıdığını görüyoruz.

SONUÇ

Kapitalist ve Sosyalist düzenlerin insanlığa rahatlık, mutluluk ve refah **getirmediği çok acı tecrübelerle** görüldü. **Carl Marx**, ***Kapital*** adlı kitabını Londra'da yazdığı zaman, bir İngiliz kömür işçisinin ortalama ömrü **35 yıl** idi. Zengin, alabildiğine zengin, keyfinde, fakîr ise, günlük ihtiyaçlarını bile karşılayamamakta, ezilmekte idi. Futbolun İngiltere'de ortaya çıkması tesâdüf değildir. Bu çarpık, insanlığa **aykırı** duruma tepki olarak Rusya ve Çin'de ortaya çıkan, yerleştirilmesi için sayısı bilinmez insanların hayâtına mâl olan Sosyalizm de en zorba metotlarla uygulanmasına, hayatta tutulmasına çalışılmasına rağmen **yürümedi, çöktü**; çünkü o da **insan fıtratına uygun değildi.** Günümüzde hem Rusya, hem de Çin, tekrar Kapitalist sisteme dönüyorlar. Tekrâr dönülen kapitalizmin hâkim olduğu Batı Medeniyeti de duvara toslamıştır: bir toplumdaki değerler, ifâdesini **edebiyat**ta, **kitaplar**da bulur. Batı'da en çok basılan, satılan, okunan kitapların, **falcılık, büyücülük, cinler, mantralar, yıldıznâmeler…** konusunda olduğu görülüyor. Yâni Batı, kaybettiği metafizik kaynağı, eskilerde, eski defterleri karıştırarak aramaktadır. Uzak doğu dinlerine gösterilen ilgi de bunun tezâhürüdür. Pek farkına varılmıyor ama İslâm, Kuzey Amerika'da ve Avrupa'da beyazlar arasında hızla yayılmaktadır. İslâmda, zenginliğin, belli bir zümre elinde dönüp dolaşan bir devlet olması istenmez. **Zekât**, İslâm'ın temel direği mesâbesinde olan salât/namâzla 32 âyette berâberce zikredilir. Olay, **insan fıtratına, yapısına uygundur:**

*Kişinin **39** koyunu varsa, **zekât vermesi gerekmez.**

*40 koyuna sâhip olan, üzerinden 1 yıl geçince (buna, havelânul havl denir) 1 koyunu zekât olarak verir. Koyunların sayısı 120 oluncaya kadar, verilmesi gereken zekât, 1 koyundur. Yâni, 119 koyunu olan, 1 yıl boyunca bu koyunlara sâhip olan kişi, zekât olarak sâdece 1 koyun verir.

* **120** koyunu olan, 2 koyunu zekât olarak verir. 120 den 200 e kadar böyledir.

* **201** den **400** e kadar koyunu olan, zekât olarak **3 koyun verir.**

*** 400** baş koyun için **4 koyun zekât verilir.**
*** 400** den fazla koyunların her 100 tânesi için 1 koyun zekât verilir.

Görüldüğü gibi, zekât veren Müslüman, katlanılamayacak kadar ağır bir vergi vermiyor, zekât alan da zengin için hased beslemiyor, zenginin malında gözü olmuyor.

Günümüzde ise 83 gram altını veya o değerde parası olan müslümanın zekât vermesi gerektiği görüşü hâkimdir; bu mikdârın 40 da 1 mikdârını zekât olarak verir.

Ayrıca, İslâm'ın ikinci kaynağı hadîs-i şerîfler, yâni **Hazret-i Muhammed Aleyhis Selâm**'ın, insanlar arasındaki dayanışmayı sağlayan sözleri vardır. Birkaç misâl verelim:

** Hiçbiriniz; kendisi için istediği şeyi mü'min kardeşi için istemedikçe (tam) mü'min sayılmaz.*

**Komşusu aç iken tok olarak sabahlayan (olgun, kâmil) mü'min değildir.*

** Aldatan bizden değildir.*

Komşu olarak, her yöne doğru 7 ev sayılmıştır.

Geçmişte büyük bir medeniyete sâhip olmuş Kırım Tatarları, başta dil olmak üzere ***kendi dinamiklerine dönüp,*** bu dinamikleri kullanarak yeniden insanlığa örnek olacak gençler yetiştirmeli, yalnız kendilerinin değil; eşyânın insandan daha değerli tutulduğu günümüz hâkim anlayışının pençesinde kıvranan bütün insanlığın kurtuluş reçetesi olan İslâmla yeniden bütünleşmelidirler. İnsan unsurunun yerini hiçbir şey tutamaz. Kırımlılar, örnek insanlar yetiştirirlerse, bütün insanlığa da kurtuluşun, mutluluğun yolunu göstermiş olurlar.

TATARS: PAST and FUTURE

Abstract

We should begin with the definition of the Tatars. It seems that when the word "Tatar" first used, it meant the "Mongol". When the **Mongols** emerged to the scene and conquered many countries of the known world, they are referred by contemporary writers as **Tatars.** While relating invasion of Baghdâd and destruction of tha Abbasid Khalifate by Chinghis Khân's grandson **Hulâgu**, all the contemporary Arab historians refer to the Mongols as Tatars. The Mongols are referred as Tatars by Armenian writer Gregor of Akner also.

During invading places North of the Caspian and Black Seas, Mongol armies contained Pechenek, Kıpchak Turks also. This explains why the Russians call all the Turkish elements living in the area "Tatar". **Barthold** explains that (*Encyclopaedia of Islam,* article: Tatar) **Chinghis Khân** changed the name **"Tatar"** to **"Mongol"**. In

the eastern part of his domain this naming took root, but in the west the old name Tatar continued. The Turks living in the area were also called Tatar, because of their sovereigns. After Chinghis Khân's death Golden Horde emerged in the area. And in course of time, Golden Horde became Turkified because of heavy Turkish population.

The Khân of Golden Horde **Toktamısh** was defeated by **Tamerlane** in 1395. In 15th Century, Khanates of Kazan, Kırım, Astrakhân and Kasım replaced it.

Khanate of Kırım became (not of repeated in 1475 during Ottoman Sultân Fâtih [1451-1481] era, but) during his grandson Yavuz Sultân Selîm era became subordinate to the Ottoman Sublime State as they themselves call her.

The Crimean horsemen served very well under their Khân in almost all Ottoman jihâd campaings especially replacing *aqınjı* forces after 1595.

Russian Czar forces invaded Kırım in 1783 and Soviet leader Stalin emptied Krım in one night on May 18th,1944. After collapse of USSR the Crimean Tatars began returning to Crimea.

Language: The Crimean dialect of Turkish is very important; since it contains northern and southern Turkish elements preserving the original pronouncation.

The Khân of Kırım was equal to Sadrâzam prim-minister of Ottoman administration. All the European sovereigns was equal to Ottoman Sadrâzam. Only by Treaty of Zitvatorok (1606) the Austrian Emperor became equal to Ottoman Sultân. During 16. and 17. centuries, Khanate of Kırım was like Kingdom of France.

Kırım attained very high level of civilization; worldly and morally. This aspect is seen writings of Europeans about Kırım and its Muslim people.

Crimeea – Contextul geopolitic actual

VASILE SIMILEANU

1. SECURITATEA ÎN REGIUNEA DE PERIFERIE ŞI CONTACT

Nu vrem, în materialul pe care îl voi prezenta, să intrăm într-o dezbatere profundă, academică şi hiperteoretizată în chestiunea securităţii zonale şi nici să trecem în latura dezbaterilor polemice. Nu doresc să dezbatem concepte şi şcoli de gîndire distincte, preluînd lucrurile pe care le considerăm salutare dezbaterii contemporane în privinţa securităţii regionale, cu preponderenţă în ceea ce priveşte aplicarea teoriilor, doctrinelor şi paradigmelor la securitatea zonală. Totuşi, voi încerca să atingem cîteva aspecte de interes geostrategic şi geopolitic în analiza pe care o să o prezentăm.

Nu vom aborda definiţiile clasice ale securităţii, dar vom utiliza ideile dihotomice şi complementare de hard/soft security, cu referinţă la securitatea militară şi non-militară, respingînd formula securităţii limitată la domeniul apărării. În contextul zonei analizate ni se pare foarte important să aducem în actualitate conceptele şcolii de securitate de la Copenhaga, care identifică cinci tipuri de securitate în corpusul conceptului: securitatea militară, securitatea politică, securitatea economică, securitatea socială şi securitatea de mediu.

Nu putem să aducem în prim plan elementele de bază ale securităţii regionale a celor trei state, fără să nu avem o abordare geopolitică a acestui areal.

Iată de ce, tema pusă în discuţie are o largă abordare geopolitică. În acest context complex al evoluţiilor internaţionale din ultimii douăzeci de ani, s-au manifestat interese divergente ale unor centre de putere din imediata apropiere a arealului analizat, care au avut ca efect îngheţarea relaţiilor la nivel bilateral şi trilateral, cu efecte negative în plan politic, economic, social şi cultural.

În timp ce România face parte din două cluburi ale elitei mondiale – Uniunea Europeană şi NATO – Republica Moldova şi Ucraina sunt, în concepţia doctrinei Copenhaga, state de periferie în raport cu marile blocuri de securitate (respectiv NATO şi Federaţia Rusă). În această situaţie, România poate fi interfaţa UE şi NATO în relaţiile cu Uniunea Europeană şi NATO, în timp ce Ucraina se poate constitui în placa turnantă a relaţiilor euro-atlantice cu Federaţia Rusă, înclusiv pentru România.

Statele din bazinul Mării Negre, diferite ca teritoriu, populaţie, economie, viaţă politică, reprezintă un spaţiu de intersecţie euroasitică, în care culturile, religiile şi minorităţile se întâlnesc şi nu se resping.

Avem un potenţial natural geografic cu efecte benefice în plan militar şi strategic, cu personal bine instruit şi care a răspuns cu calificative maxime în teatrele de operaţii internaţionale.

Dar ne lipseşte ceva... Ne lipseşte lipsa de comunicare. Ne lăsăm purtați de orgolii istorice şi creem false conflicte, generate de grupările naționaliste sau iredentiste.

Nu este normal, ca după douăzeci de ani, relațiile dintre statele riverane Pontului Euxin să fie stagnante, iar naționalismele, promovate de anumite centre de interese, să se manifeste cu duritate. Minoritățile naționale – şi avem foarte multe, ca efect al evenimentelor istorice – ar trebui să constituie interfața dezvoltării dialogului şi relațiilor în plan multiplu dintre statele noastre.

2. EUROPA – UN MIX DE MINORITĂȚI

Analistul Joseph Yacoub, consideră planeta un mix de minorități naționale, etnice, culturale, religioase, lingvistice, nomade, teritoriale, trans-teritoriale, indigene şi tribale. „În intervalul de patru decenii, configurația etno-geografică a lumii şi repartiția spațială a populațiilor s-au modificat în mod considerabil. Numărul statelor a crescut. (…) Secolul XXI va fi secolul fragmentării statelor naționale, al transformării lor instituționale şi structurale, al regionalizării şi etnicizării lor, al recunoaşterii particularismelor, inclusiv ale celor corporatiste şi categoriale. Odinioară, statul asimila; astăzi el purifică."

Riscurile ce rezultă din diferendele etnice se situează pe locul întâi, fiind considerate cele mai frecvente şi mai acute şi, în acelaşi timp, cele mai dificil de soluționat. Ele sunt asumate de regulă de statele naționale, dar şi de anumite organisme internaționale şi chiar de ceea ce numim mai mult sau mai puțin restrictiv, comunitatea internațională.

Un raport al CIA, intitulat *Tendințe globale 2015*, încearcă să identifice tendințele majore care vor domina lumea în următorii 15 ani. Specialiştii americani estimează numărul de grupuri etnice distincte din punct de vedere lingvistic, la începutul secolului al XXI-lea, ca fiind între 2000 şi 5000, pornind de la grupuri mici care trăiesc în zone izolate, până la grupuri mai mari, aflate pe meleaguri ancestrale şi în diaspora. Majoritatea celor 191 de state ale lumii sunt eterogene din punct de vedere etnic şi în multe se află populații etnice bine reprezentate în țările învecinate. Se apreciază, de către aceiaşi specialişti, că, până în 2015, eterogenitatea va creşte în aproape toate statele, ca urmare a migrărilor şi ratelor înalte de naştere în rândul populațiilor migratoare şi native. Şi Europa începutului de secol XXI include state în care există o mare diversitate etnică.

Analiştii politici şi militari americani apreciază că, până în 2015, statele se vor confrunta cu trei sfidări majore: gestionarea relațiilor cu organizațiile neguvernamentale; combaterea rețelelor criminale şi reacția față de grupările religioase şi etnice emergente şi dinamice.

La o recentă conferință, reprezenanta UNDP în România – doamna Oruk – afirma că România reprezintă un model în ceea ce priveşte modul de abordare al minorităților, cel mai bun exemplu fiind Dobrogea, unde conviețuiesc paşnic foarte multe minorități naționale: turci, tătari, evrei, arabi, ruşi, ucraineni, lipoveni, bulgari,

greci ş.a., care nu au avut niciodată probleme cu populaţia authtonă. Consider că acest model ar putea fi implementat şi în statele vecine.

Dialogul României cu Turcia, Georgia şi Azerbaidjan a evoluat foarte mult datorită schimburilor culturale şi ştiinţifice, cu aceste state. Relaţiile cu Ucraina şi Republica Moldova sunt stopate de intervenţia Rusiei.

Relaţiile cu comunitatea turco-tătără musulmană este unică şi indistructibilă, având tradiţii istorice, care ar trebui preluate şi de statele vecine.

În cadrul minorităţilor ucrainene din România nu există o coeziune, ceea ce reprezintă un mare dezavantaj pentru acestea.

Ei bine, ce efecte au aceste aspecte în plan geostrategic, privind securitatea zonală. Zona strategică a statelor noastre este foarte importantă, din punct de vedere economic – pentru Uniunea Europeană şi Federaţia Rusă – iar din punct de vedere strategic – pentru NATO şi Comunitatea Statelor Independente.

Un alt interes strategic este reprezentat de importanţa geopolitică şi geostrategică a bazinului pontic, cât şi de legătura cu Europa prin axa danubiană.

Statele noastre constituie placa turnantă a relaţiilor euroasiatice şi a celor pe axa europeană nord-sud.

3. IMPACTUL CIVILIZAŢIILOR

Căderea zidului Berlinului a constituit triumful ideologiei capitaliste (SUA) asupra ideologiei comuniste (Rusia), marcând trecerea omenirii de la ordinea mondială bipolară la cea multipolară.

Timpul parcurs din 1989 până în prezent a dus la apariţia altor surse de tensiune, de alte surse de conflict, de o nouă grupare a forţelor. Împărţirea arbitrară a lumii după încheierea celui de-al doilea război mondial – fără a ţine cont de graniţele istorice, de unitatea etnică şi religioasă, de limbă şi tradiţiile popoarelor – nu mai este de actualitate, în prezent manifestându-se o nouă tendinţă de regrupare a statelor lumii – nu politic sau economic –, având la bază (în concepţia politologului american Samuel P. Huntington, expusă în studiul „Ciocnirea civilizaţiilor”) o împărţire a lumii pe criterii de religie, de cultură şi de civilizaţie.

Pe de altă parte, trebuie să se ştie: că o treime din unguri, ca urmare a acordurilor semnate la sfârşitul primului război mondial, se află în afara Ungariei; în Ucraina trăiesc 12 milioane de ruşi din cele 25 milioane rămaşi în afara frontierelor actuale ale Rusiei; că bulgarii îi consideră pe macedoneni bulgari, ceea ce nu este pe gustul grecilor. Asistăm, în prezent, la drama din fosta Iugoslavie, unde în Bosnia-Herţegovina este cea mai mare „încărcătură” teritorială între trei naţiuni. În fine, minorităţile musulmane din Tracia şi Crimeea, au şi ele, o situaţie delicată.

În concepţia lui Huntington, religia este cea care face discriminări riguroase şi exclusive între oameni, mai mult decât originea etnică, exemplificând că un individ poate fi jumătate francez şi jumătate arab, dar niciodată nu poate fi jumătate catolic şi jumătate musulman.

După căderea „Cortinei de fier”, religia a fost repusă în drepturile sale în statele foste comuniste. Legăturile religioase şi mişcarea ecumenică s-au amplificat

dar, în acelaşi timp, se manifestă tendinţa de divizare a Europei între creştinismul occidental, pe de o parte, şi creştinismul oriental (ortodoxismul şi islamismul), pe de altă parte. Conform autorului, lumea creştină occidentală poate fi delimitată de creştinismul oriental şi de islamism, prin „linia catolică" – teorie emisă în anul 1 500.

Interacţiunea Islamului cu catolicismul – veche de secole – pare a nu se sfârşi. Ea poate genera, în viitor, conflicte între civilizaţii.

4. PANSLAVISMUL

Panslavismul este o doctrină politic şi culturală apărută în secolul al XIX-lea în estul Europei. Doctrina susţine originea etnică comună a diferitelor popoare slave din estul şi centrul Europei. Panslavismul susţine unirea acestor popoare, având ca scop realizarea unor obiective culturale şi politice comune.

Doctrina panslavă constituită iniţial, în jurul anului 1830, ca o mişcare de organizare şi protejare a culturii slave în faţa extinderii otomane şi habsburgice, a căpătat ulterior valenţe politice vizând unificarea tuturor popoarelor slave.

Mişcarea panslavă includea, iniţial, oameni de cultură, intelectuali de origine slavă din statele care vizau, în aceea perioadă de timp, conturarea şi păstrarea identităţilor naţionale.

Sub aceste deziderate mişcarea panslavă, în încercarea de a stimula unitatea slavilor, a iniţiat studierea etnografiei, folclorului şi a dialectului matern al popoarelor slave, având drept scop apropierea culturală dintre acestea.

Conceptul slavofil, conform căruia Europa de Vest devenise falimentară din punct de vedere spiritual şi cultural, dădea întâietate Rusiei, ca misiune istorică, în procesul de revigorare a Europei prin dominare politică.

Sârbii consideră şi în prezent că ortodocşii sunt cu adevărat slavi, având obligaţia morală să continue tradiţiile cu Rusia, ceea ce îngreunează integrarea statelor din spaţiul ex-iugoslav în civilizaţia occidentală.

Panslavismul, în actuala conjunctură sud-est europeană, rămâne suspendat între utopie şi realitate, ancorat însă într-un mediu politic propice de a transpune în realitate tendinţele imperiale din Testamentul ţarului Petru I.

În prima generaţie de teoreticieni principali ai curentului panslavist s-au numărat Alexis Khomiakov, Ivan Kirienski, Aksanov R. Fadatiev şi Nicolai Yakovlievici Danilevski. Ideile lor fac trimitere la un fel de program politico-spiritual care prevedea cucerirea Constantinopolului şi constituirea unei mari federaţii de popoare slave sub egida Rusiei. Francois Maistre în articolul *Le panslavism a la vie dure*, apărut în revista ELEMENTS, scria: „În secolul al XIX-lea, toată viaţa intelectuală rusă a fost profund marcată de cearta între occidentalişti (zapadniki), partizani ai integrării progresive a Rusiei în civilizaţia Occidentului, şi slavofili sau panslavişti, care au încercat să redefinească identitatea rusă, etapă prealabilă, în ochii lor, unei viitoare expansiuni a Rusiei."

Lebendraum-ul ruşilor reprezintă o necesitate organică dictată de condiţiile climaterice, de solitudinea hibernală şi exasperantă a stepei.

Caracterizat astfel, expansionismul rus este pretutindeni prezent pe arena politică europeană, cu binecunoscuta sa insolență, mizând pe „misiunea" universală de pacificare conform unui standard unic. Acest proces de expansiune imperială este urmarea importului de modele socio-economice şi politice occidentale, ce au dus la emanciparea istorică, şi au consolidat puterea Rusie țariste, ajungându-se la impunerea punctelor de vedere prin forța militară. Istoria a demonstrat acest lucru în mai multe rânduri. Forța militară rusă, deşi în declin, reprezintă şi astăzi un real pericol. În această situație critică pentru Moscova, a fost redeşteptat spiritul panslav, o serie de oameni politici, intelectuali, geopoliticieni şi teoreticieni ruşi şi slavofili readaptând la condițiile concrete din Europa doctrina panslavă.

Din punct de vedere geopolitic, România este tangentă la spațiul panslav şi, în acelaşi timp, cuprinde în areal minorități slave. Interesant de analizat, în plan geopolitic, este modul de manifestare a ideologiei panslaviste în spațiul carpato-daniubiano-pontic şi repercusiunile pe care poate să le aibă în relațiile internaționale din spațiul tangent României. Una din erorile moştenite s-a manifestat cu o duritate de neînțeles în secolul al XX-lea în spațiul ex-iugoslav. Epurarea etnică a generat o criză care nu este rezolvată nici în prezent.

5. PANORTODOXISMUL

Ideologia panortodoxistă, legată organic de cea panslavistă, a fost definită în *Jurnalul unui călător*, Dostoievski devenind promotorul mesianismului panslav de sorginte anticatolică şi cu puternice accente antisemite: „Căderea Europei voastre este iminentă. Ceea ce este pe punctul de a se întâmpla va aduce ceva ce nimeni nu şi-a putut imagina. Toate doctrinele lor parlamentare, toate teoriile lor civile profesate astăzi, toată bogăția acumulată, băncile, evreii – toate acestea vor fi distruse într-o clipită şi vor dispărea fără urmă."

Rolul de a treia *Romă* se regăseşte în concepțiile panslaviştilor ruşi, argumentând motivul „translatio imperii", prin rolul asumat de Imperiul Țarist după căderea *Constantinopolului*.

Geopoliticanul Aldo Ferrari analizând panortodoxismul în lucrarea *La Terza Roma* afirmă că „Utopia neobizantină a lui Leontiev, percepția sa istorică şi culturală asupra lumii slave şi balcanice se face în numele unui ideal religios (ortodoxia), şi nu în cel al fraternității rasial biologice, ideal care anima politica oficială a guvernului rus din vremea sa, politica expansionistă prin excelență, de sprijinire necondiționată, diplomatică şi militară, pentru revendicările popoarelor slave oprimate de otomani (sârbi şi bulgari)."

Pentru Leontiev contează solidaritatea confesională a popoarelor slave, panslavismul mediatic al acestuia fiind unul spiritual-ortodox şi nu politico-rasial.

Un alt teoretician panortodox, V. Soloviov, consideră că primatul confesional în reuniunea religioasă a slavității se află deasupra proiectului politic de expansiune, determinându-l fatal pe acesta.

F. Maistre, referitor la implicațiile teoriei panortodoxe în perioada comunistă, nota: „Accentele lor potențial religioase, pe care le putem identifica uneori în

discursurile lor, nu provin dintr-o mitologizare efectivă a comunismului, dintr-o transformare radicală a lui, ci mai degrabă dintr-o mistificare, prin care te poţi servi de religie de o manieră strict instrumentală, pentru a manipula mai uşor inconştientul colectiv în vederea impunerii unor scopuri politice precise.”.

După 1989, în spaţiul ex-comunist s-a făcut simţită reconsiderarea bisericii, pe undeva rolul religiei fiind exagerat, prin faptul că foştii comunişti – torţionari ai bisericii, unii dintre aceştia militând fervent pentru interzicerea doctrinelor religiilor şi diferitelor orientări dogmatice – au devenit din atei susţinători fervenţi ai acestei.

6. PANTURCISMUL

Panturcismul reflectă o doctrină geopolitică prin care se doreşte crearea unui spaţiu unic al statelor, regiunilor şi popoarelor cu origine turcică. Prin panturcism Turcia urmăreşte să revitalizeze tendinţele imperiale otomane, după modelul panarabismului sau panslavismului. Încurajarea afinităţilor lingvistice este de fapt utilizată ca un vector de dezvoltare regională şi mărirea securităţii regionale.

Perceput ca un curent naţionalist şi imperial, panturcismul are un rol important în promovarea Turciei moderne non-fundamentaliste. Oponenţii acestei teze consideră că panturcismul va distruge diversitatea culturală, religioasă şi politică a popoarelor şi grupurilor etnice turcice şi, va avea în general, un impact regional negativ. Rezultatele acestei strategii se văd în dezvoltarea impetuoasă a Turciei şi a deschiderii acestui stat pe plan internaţional.

Expansiunea occidentală şi sporirea influenţei musulmane creează noi provocări pentru Kremlin, şi noi strategii pentru şcoala geopolitică rusă. Dmitri Trenin aprecia în lucrarea *Transformation of Russia's Foreign Policy* că „O strategie care să urmărească simpla contracarare a acestor procese şi mai ales inversarea lor este condamnată la eşec, dacă, aşa cum se procedează astăzi, jocul este purtat cu precădere în câmp geopolitic”.

7. POPOARELE TURCICE

Popoarele turcice sunt acelea care folosesc drept limbă de conversaţie majoritară limbi specifice familiei limbi turcice. Popoarele turcice sunt formate din aproximativ 150 milioane de vorbitori, probabil descendenţi ai triburilor originare din Asia centrală.

Noţiunea de turc este folosită în limbajul ştiinţific pentru a denumi în principal popoarele şi limbile zonei asiatice dintre Marea Neagră şi Asia Centrală. Pe timpul expansiunii abbaside, soldaţii turcici sau stabilit în Orientul Mijlociu (mai puţin Siria). Grupurile turcice au fondat dinastii în Iran, iar pe timpul expansiunii Otomane s-au stabilit în comunităţi izolate în Orientul Mijlociu, Europa de Sud-Est, Sudul Rusiei şi Africa de Nord.

Popoarele turcice sunt răspândite în statele formate în arealul Mongolia – Transoxonia şi includ următoarele individualităţi lingvistice:

a. Başchirii vorbesc o limbă apropiată de cea tătară şi constituie populaţia majoritară a Republicii Başchire din componenţa Federaţiei Ruse. Minorităţi başchire ocupă şi zone din arealul Munţilor Ural, Uzbekistan şi Kazahstan.

b. Karlucii

c. Tătarii sunt un grup de popoare de origine kâpceako-oghuză dispersaţi în zone extinse din Asia şi arii restrânse din Europa de Est (Rep. Moldova, Polonia, România, Rusia, Ucraina). Ei au cucerit şi s-au stabilit pe teritoriul bulgarilor de pe Volga, formând Hanatul Crimeei – actualul Tatarstan.

d. Kârghizii s-au stabilit în regiunea cunoscută acum ca Kârghizstan, în urma luptelor cu uigurii, pentru supremaţia Imperiului Chinez.

e. Turcii oghuz şi alte triburi au ocupat diferite state sub conducerea dinastiei turcilor selgiucizi, extinzându-se în areale ocupate de califatul abbasid şi Imperiul Bizantin. După destrămarea Imperiului Otoman, aceştia formează statul turc modern.

f. Turkmenii aparţin ramurii oghuze a marii familii a seminţiilor turcice (cunoscuţi în trecut şi sub numele de turcomani) şi sunt răspândiţi cu preponderenţă în Turkmenistan şi în procente diferite în arealul Bosfor-Baikal-Oc. Pacific-Yakuţia. Printre triburile turkmene reprezentative din Turkmenistan se numără Teke, Yomud, Ersary, Chowdur, Sariq şi Salor. În afara graniţelor acestui stat sunt cunoscute triburile Iurucii nomazi, Turkman în Afganistan, iar în regiunea Turkman Sahra din Iran sunt elemente izolate ale triburilor Yomut (cu ramurile Atabay şi Jafarbay), Guklan, Nokhorli şi Teke.

g. Uigurii s-au stabilit în nord-vestul Chinei (provincial Xin Jiong), dar şi într-o serie de state central-asiatice.

h. Uzbecii au evoluat din contopirea triburilor iraniene din regiunea Mării Aral cu cele turcice, între secolele al XI-lea şi al XII-lea, proces care s-a derulat până în perioada post-mongolă a statului timurid.

Lingviştii consideră că popoarele turcice se divid în următoarele ramuri:

- Ciuvaşii
- Kâpceacii
- Kurlucii
- Oghuzii
- Siberienii
- Yakuţii

Arealul acestor popoare este cuprins în limitele naţionale ale următoarelor state:

- Asia:
  - Afganistan,
  - China
  - Cipru,
  - Irak,
  - Iran,
  - Kazahstan,
  - Kârghizstan,
  - Turkmenistan,
  - Uzbekistan.
- Europa:
  - Azerbaidjan,
  - Bulgaria,
  - Grecia,
  - Fosta Iugoslavie,
  - Lituania,
  - Rep. Moldova,
  - România,
  - Rusia,
  - Ucraina.

8. UCRAINA

Este remarcabil faptul că, pentru prima dată în istoria modernă, unul dintre actorii internaţionali a fost Ucraina, cel mai mare stat nou apărut pe scena geopolitică a Europei Centrale şi de Est.

După cum o indică şi Carta parteneriatului specific dintre NATO şi Ucraina, semnată la Madrid, pe 9 iulie 1997, "*o Ucraină independentă, democratică şi stabilă constituie unul dintre factorii cheie care permite garantarea stabilităţii în Europa Centrală şi de Est, precum şi pe întregul continent*". Pentru comunitatea ţărilor din zona euro-atlantică nu a fost uşor să se ajungă la o astfel de concluzie. În fapt, Alianţa Nord-Atlantică a fost prima instituţie internaţională care a introdus o astfel de afirmaţie într-un comunicat oficial, în 1941*. La rândul său, începând din 1992, Ucraina şi-a exprimat constant şi cu claritate interesul în a stabili relaţii solide şi vaste cu Alianţa, considerată ca structura de securitate cea mai eficace din zona euro-atlantică. Ucraina a fost prima ţară din Comunitatea Statelor Independente (CSI) care a subscris la programul Parteneriatului pentru Pace, în 1994, iar în 1995 Ucraina şi NATO au decis să stabilească relaţii la nivel politic în afara cadrului Consiliului de Cooperare Nord-Atlantic / Parteneriat pentru Pace, instituind "relaţiile intensificate". Era, aşadar, perfect normal ca cele două părţi să aibă în vedere definirea noului parteneriat specific, încheiat înainte de Întâlnirea la nivel înalt de la Madrid.

Caracterul special al relaţiilor Ucraina - NATO se explică prin natura şi esenţa schimbării situaţiei europene, după dezintegrarea Uniunii Sovietice, în ceea ce priveşte securitatea. Ţară mare a Europei, bogată în resurse naturale şi a doua putere a fostei URSS, Ucraina ocupă o poziţie importantă, în plan geografic, între estul şi vestul continentului. La vest, Ucraina se învecinează cu două dintre cele trei ţări invitate să înceapă discuţiile de aderare la Alianţă şi la est are cea mai lungă frontieră europeană cu Rusia, fapt care o prezintă ca pe un "pivot" geopolitic al arhitecturii de securitate europeană. Mai mult, nu trebuie uitată decizia luată de Ucraina de a-şi distruge stocul său de arme nucleare - al treilea din lume.

O altă trăsătură distinctivă a politicii de securitate a Ucrainei este că, deşi împărtăşeşte punctul de vedere al majorităţii celorlalte ţări ale Europei Centrale şi de Est cu privire la acest subiect, ea nu a optat pentru a-şi depune candidatura de intrare în NATO, cel puţin pentru moment.

Decizia Ucrainei de a deveni parte integrantă a comunităţii europene pe plan politic, economic şi de securitate, precum şi propria concepţie privind viitorul constituie un factor determinant al definirii unei noi Europe şi al procesului vizând asigurarea ireversibilităţii democratizării în zona post-sovietică. Acesta a fost argumentul fundamental şi principiul director al propunerii făcute de Ucraina Organizaţiei Atlanticului de Nord, la sfîrşitul anului 1994: aceea de a considera relaţiile lor un caz specific în cadrul arhitecturii de securitate europeană de astăzi.

Ucraina cere ca la baza relaţiilor sale cu alte state să stea principiile egalităţii în drepturi, respectul şi avantajul reciproc, neamestecul în treburile interne, cât şi

* Conform Comunicatului Consiliului Atlanticului de Nord, reunit în sesiune ministerială, în 1 decembrie 1994.

cele prevăzute în Carta ONU, documentele OSCE şi în actele încheiate la Helsinki şi Paris.

Doctrina politică vizează garantarea securităţii naţionale împotriva ameninţărilor externe, preîntâmpinarea războiului, menţinerea păcii şi securităţii internaţionale.

În politica actuală dusă de Ucraina, Kievul consideră că este necesar:

- să se pornească de la principiul suficienţei apărării fiecărui stat, fiind de acord cu reducerea echilibrată şi la paritate, a tuturor genurilor de forţe armate şi armamente, în regiune şi în lume;
- să aplice metodele politice şi diplomatice în rezolvarea conflictelor interstatale şi zonale;
- să militeze pentru stabilirea de relaţii cu alte state, indiferent de orânduirea politico-militară;
- să rezolve conflictele, interne fără a folosi forţa;
- să interzică amplasarea de forţe militare pe teritoriul său şi teritoriul altor state fără a avea în prealabil acordul său sau a statelor respective.

Deşi se manifestă pentru menţinerea unui parteneriat cu NATO şi SUA, Ucraina îşi cere dreptul de mare putere, justificat şi de arsenalul nuclear moştenit de la defuncta URSS.

În relaţiile cu România şi Republica Moldova, Ucraina exercită presiuni, justificate de deţinerea de teritorii aparţinând acestor state, ceea ce încordează relaţiile şi păstrează în acelaşi timp ameninţarea izbucnirii unui conflict zonal, determinat şi de modul în care este rezolvată problema minorităţii româneşti.

Situaţia frontierelor actuale ale Ucrainei, în special cele nord-vestice şi vestice stabilite arbitrar de conducerea stalinistă a URSS, cât şi modul de a privi drepturile minorităţilor naţionale, fac ca în relaţiile externe să se simtă o apropiere faţă de Germania şi Ungaria. În acelaşi timp, putem afirma că relaţiile bilaterale româno-ucrainene au cunoscut o evoluţie pozitivă în ultimii ani.

Instabilitatea internă, datorată economiei de tranziţie, naţional-şovinismului şi a durităţii cerinţelor politice din opoziţie, pe de o parte, cât şi dependenţa economică faţă de Federaţia Rusă, fac ca Ucraina să se manifeste pentru crearea unor sisteme de securitate mondială şi europeană la care să fie parte integrantă (ca fiind a doua mare putere nucleară a lumii), fapt ce ar rezolva gradul de securitate naţională şi în acelaşi timp i-ar asigura poziţia de mare putere.

Ucraina va acţiona şi va milita pentru formarea mecanismelor sigure şi a structurii general - europeană de securitate la nivel bilateral, regional şi global în scopul întăririi parteneriatului, pe baza deschiderii în activitatea politico-militară.

În ceea ce priveşte aderarea la Uniunea Europeană, guvernul de la Kiev consideră că procesul de aderare poate deveni o realitate din anul 2011.

9. SISTEMUL VECHI AL MĂRII NEGRE

Cel mai vechi sistem geopolitic din Europa, de o însemnătate strategică deosebită pentru România, a redevenit o realitate pentru comunitatea euroatlantică.

Dacă în secolul al XIX-lea a reprezentat teatrul de înfruntare al marilor puteri, deoarece „cheile” sistemului sunt reprezentate de Strâmtorile Bosfor şi Dardanele (controlate de Turcia şi obiect de dispută cu Rusia) şi peninsula Crimeea (cu bazele navale Sevastopol, Simferopol şi Balaklava – obiect de dispută între Rusia şi Ucraina), Marea Neagră a devenit polul de atracţie a alianţelor militare şi a schimburilor economice, căpătând o nouă perspectivă după 1989.

Chiar dacă geografic, Crimeea, împarte Marea Neagră în două părţi simetrice de 250 km fiecare, relaţiile statelor cuprinse în arealul sistemului geopolitic determinat de bazinul Mării Negre sunt de colaborare şi de asigurare a unei securităţi zonale.

După dispariţia Imperiului Ţarist şi a Imperiului Otoman, sistemul geopolitic s-a divizat iniţial în centrul Balcanilor şi Caucazului, apoi în patru, adăugându-se Centrul Nord - Pontic şi cel Anatolian. În prezent, interesele Turciei şi Rusiei se intersectează mai puţin în bazinul Mării Negre şi mai mult în zona republicilor turcofono– musulmane din Asia Centrală, mijloacele de influenţă ale Turciei în zonă fiind net superioare vis-à-vis de cele ale Rusiei împotriva Turciei.

Aceste atu-uri oferă României rolul de poartă comercială sud-estică, comparând-o cu Olanda, care este considerată poarta nord-vestică a Europei, prin:

- constituirea zonelor libere economice Sulina la Marea Neagră, Ungheni şi Giurgiuleşti la Galaţi, cele realizate cu Ungaria, de la Siliştea – Călăraşi cu Bulgaria, şi cu Iugoslavia;
- conectarea României la reţeaua internaţională de transport a resurselor de gaze naturale şi petrol prin magistralele Iran – Europa Centrală şi Caucaz – Europa Centrală, va asigura o siguranţă ridicată şi independenţă energetică (şi prin centrala nucleară de la Cernavodă);
- schimburile comerciale se realizează, în principiu, de-a lungul litoralului de vest şi de nord: Burgas şi Varna în Bulgaria, Constanţa în România, Odessa şi Crimeea în Ucraina şi Novossibirsk (complex petrolier accesibil navelor de 200.000 t) în Rusia;
- traficul comercial în Strâmtoarea Bosfor este de valoare apropiată cu cele din Panama şi Suez, iar dezvoltarea exporturilor de produse petroliere ale CSI vor reactiva portul Constanţa ca cel mai mare port la Marea Neagră şi, posibil, refacerea flotei româneşti;
- libertatea de navigaţie în strâmtorile turceşti a constituit întotdeauna o preocupare importantă a Rusiei şi renegocierea, care a avut loc în Turcia, a Convenţiei de la Montreaux (1936) nu a fost acceptată de Moscova. Totuşi, Turcia, invocând securitatea navigaţiei şi protecţia mediului marin, solicită ca exporturile petroliere din CSI să nu se realizeze prin strâmtori. Ca atare Ankara propune o conductă care să lege câmpurile petroliere din Caucaz cu un port mediteranean, deci turcesc;
- trecerea sub controlul turcesc a unei părţi a exporturilor energetice nu pare a fi pe placul Moscovei;
- navigaţia liberă în strâmtori nu se va putea desfăşura dacă ieşirea spre Marea Mediterană, respectiv prin Marea Egee, nu va cunoaşte o anumită libertate.

Acest element este esențial în diferendul greco-turc privind delimitarea zonelor de suveranitate maritimă, precum şi în revendicările Ankarei față de anumite insule greceşti situate în apropierea litoralului turcesc. Dacă Marea Neagră a putut fi considerată un câmp de bătălie în marile confruntări dintre Est si Vest, ea va deveni spațiul colaborărilor locale şi regionale;

- chiar dacă în prezent se manifestă conflicte locale, cum sunt cele din partea orientală a zonei dintre armeni şi azeri, abhazi şi osetini, fără a vorbi de cel kurd din Anatolia, această regiune, un veritabil mozaic etnico-religios, care, de-a lungul istoriei, s-a aflat în calea imperiilor (otoman, țarist, persan, sovietic...) a cunoscut odată cu dispariția ultimului, libertatea pentru toate națiunile. Nici Federația Rusă, nici Turcia şi nici Iranul nu pot rămâne insensibile. Această regiune este, totuşi, o zonă de legătură între Est şi Vest, de la Marea Neagră la Asia Centrală, dincolo de Marea Caspică şi, între Nord şi Sud, de la lumea slavă până în Golful Persic. Totodată, Marea Neagră este (potențial) foarte bogată în hidrocarburi. Țările din estul mării sunt supuse incertitudinilor atât economice, cât şi politice, legate de consecințele războiului din Iugoslavia (în special pentru Bulgaria şi România) şi, pe de altă parte, de modificările teritoriale regionale apărute ca urmare a dispariției URSS, şi a Pactului de la Varşovia (Ucraina şi de exemplu, Moldova). În acest context geopolitic perturbator apare clar că miza cea mai importantă, şi deci de valoare strategică, o constituie dominația asupra Mării Negre.
- pentru România, dezvoltarea relației Marea Caspică – Marea Neagră – Marea Mediterană este vitală din punct de vedere economic şi comercial, această perspectivă poate fi de amploare în relațiile statului nostru cu lumea occidentală, prin dezvoltarea navigației maritime şi fluviale.

Potrivit specialiştilor politico-militari francezi, Rusia nu a abandonat niciodată proiectul său de „a deschide o fereastră” spre sud. Rivalitățile actuale ruso-ucrainene privind viitorul Flotei Mării Negre şi a bazelor sale militare nu au altă miză decât autoritatea asupra acestei mări. Ucraina doreşte să obțină dominația asupra resurselor maritime, în timp ce Rusia nu vrea să piardă singurul său mod de acces spre „mările calde”.

10. CONCLUZII

În etapa actuală, relațiile dintre statele noastre poate fi foarte mult îmbunătățită în plan politic, al cooperării economice şi energetice cât şi în domeniul relațiilor internaționale.

Statele cu populație turco-tătară musulmană ar trebui să contracareze teoriile naționaliste şi de revendicări teritoriale din partea statelor vecine, pentru a asigura un climat de stabilitate şi securitate în zonă.

În planul relațiilor cu minoritățile etnice, România reprezintă un model internațional care ar putea fi preluat de Ucraina şi Republica Moldova, în scopul atenuării conflictelor interetnice care se manifestă în unele spații.

În ceea ce priveşte moştenirea conflictelor înghețate din fosta URSS, România ar putea constitui interfața cu statele din spațiul ex-sovietic, în scopul exportului de securitate.

În domeniul energetic, statele noastre au un cuvât important de spus în dezvoltarea relațiilor cu statele caspice şi central-asitice, unde Ucraina – prin portul Odessa – şi România - prin portul Constanța – ar putea reprezenta o alternativă est-europeană pentru degajarea porturilor de la Marea Nordului şi activarea comerțului pe axa danubiană. Se impune generarea de proiecte comune în zona gurilor Dunării şi a sinergiei Mării Negre, în context european şi NATO.

Crimea – In the Present Geopolitical Context

Abstract

Crimea is a geopolitical stake in the Black Sea area.

With the opening of the Black Sea – after the collapse of the USSR – Tatar minority in the former communist union, the area's historic return to the Crimea.

Currently, the role of geopolitical importance of space is given by the Black Sea Crimea, where Russia's maritime fleet is deployed.

At the same time, start pin security projects, Ukraine, Turkey and Russia – on the one hand – and EU and NATO – on the other hand, believes that the Crimean peninsula is a geopolitical stake in the Black Sea.

In this respect the Tatar minority has increased, and the rebirth of the Crimea is a matter of time. In this game geopolitical state actors directly concerned are Russia, Ukraine, Turkey, the EU and NATO. If Turkey, NATO and the EU supports the autonomy of Crimea, Russia and Ukraine are opposed, as Russia loses ports on the Black Sea and Ukraine, Crimean peninsula sees a weakness in negotiations for EU membership.

Crimean strategic complexity rules of the game will require strategies developed in the Black Sea, along with the energy routes, will be objects of negotiation between the regional actors.

Strategies for the repatriation of the more than 175,000 Tartars from Central Asia and more than 5 million Tatars in Turkey, are difficult and lengthy.

Crimean issue can be resolved through international negotiations and the status will be stabillit Khanate by Russia, Turkey, Ukraine, NATO and the EU.

Bibliografie

Eugene Berg, *Un nouvel ordre mondial,* Défense Nationale, février, 1994.

Eugene Berg, *La scène internationale entre globalisation et fractionnement*, Défense nationale, juin - juillet 1996.

Amaya Bloch-Laine, *Le binôme sécurité - défense dans L'Europe de l'après guerre froide*, Défense Nationaale, 1996.

Marc Bonnefous, *Défense, sécurité et société civile,* Défense National, 1996.
Bernard de Bressy, *Etats-Unis, seule superpuissance*, Défense Nationale, 1995.
V.S. Cucu, *Geopolitica.*
B. Chavance, *Quelle transition vers quelle économie de marché pour les pays de l'Est?*, Revue Française d'Economie vol.5.
B. Chavance, *Transition et dépression en Europe de l'Est*, Paris, iulie, 1992, p. 12.
E. Cioran, *Schimbarea la față a României*, Bucureşti, Editura Humanitas.
R. Delorme, *A l'Est, du nouveau — changement institutionnel et transformations économiques*, Editions l'Harmattan, Paris, 1996,
Ph. M. Deforge, *Vers le retour des zones d'influence?*, Défense Nationale, 1995.
Ion Diaconu, *Minoritățile-statut, perspective*, Bucureşti, 1996.
Mircea Dogaru, *Armată şi societate în spațiul Românesc*, vol. 1, Bucureşti, 1999.
J.C. Drăgan, *Istoria românilor*, Bucureşti, 1993.
Ovidiu Drâmba, *Istoria culturii şi civilizației*, Bucureşti, 1995.
Victor Duculescu, *Putere şi influență în relațiile Internaționale,* Revista Română de Studii Internaționale, nr. 4 / 1984.
Victor Duculescu, *Politica puterii şi zonele de influență în relațiile internaționale*, Revista Română de Studii Internaționale, nr. 5 / 1983.
Victor Duculescu, *Ipostaze ale diplomației*, Bucureşti, 1986.
Jean Dufoureq, *Sécurité et initiatives*, Défense Nationale, 1993.
Mircea Eliade, *Istoria credințelor şi ideilor religioase*, Bucureşti, 1992.
Mircea Eliade, *Tratat de istoria religiilor*, Bucureşti, 1992.
Mircea Eliade, Ioan P.Culianu, *Dicționar al religiilor*, Bucureşti, 1993.
Julien Favre, *Opinion publique et relations internationales*, Défense Nationale, décembre 1994.
Alexandru Florian, *România şi capcanele tranziției*, Editura Diogene, 1999.
Burhan Ghalioun, *La déstabilisation du monde*, Défense Nationale, 1996.
Paul-Marie de la Gorge, *La réflexion stratégique en 1995*, Défense Nationale, janvier 1995.
Pierre Hassner, *Conflit des civilisation ou la dialectique de la modernité*, Défense Nationale, 1996.
Samuel P Huntington, *The clash of civilization*? Foreign Affairs nr. 3 / 1993.
Samuel P Huntington, *'occident et le choc des civilisations,* Défense nationale, avril, 1996.
Marian Ivaşcu, *Mega-show în peisaj de criză*, Lumea, 1993.
Mircea Ionescu, *După hegemonie – patru scenarii de securitate pentru Europa de est în anii '90*, Bucureşti, 1993.
Olav F. Knudsen, *Analiza securității statului mic; rolul factorilor externi, NATO: ce este, ce va fi Noua Europă şi securitatea statelor mici*, Bucureşti 1996.
A. F. Krepinevich, *Une révolution dans les conflits: une perspective américaine*, Défense Nationale, 1994.
M. Lavigne, *Le «miracle tchèque» sauvé par les eaux*, „Le Monde Diplomatique", nr. octobre, 1997.
Jacques de Launay, *Istoria secretă a cominternului,* Bucureşti, 1993.
S.M. Lipset, K.-R. Seong, J.C. Torres, *Une analyse comparative des pré requis sociaux de la Revue internationale des sciences démocratie sociales,* nr. 136, mai 1993.
Iulia Macovei, *Puterea şi climatul internațional actual,* Lumea, 1993.
Marcel Merle, *Sociologies des Relations Internationales,* Défense Nationale, Dallas, 1996.
V. Pasti, *România în tranziție, căderea în viitor*, Editura Nemira, Bucureşti, 1995.
V. Pasti, M. Miroiu, C. Codiță, *România — starea de fapt*, vol. 1, Editura Nemira, Bucureşti, 1997.

Viorel Roman, Klaus B. Schebesch, *Religiile – surse de conflict,* Universitatea Bremen.
Jean-Louis Rallu, *Population, Migration et Développement*, UNESCO, Paris.
J. Simion, *European security policy after the revolutions of 1989*, The National Defense University Press, Washington D.C., 1991.
V. Simileanu, *Transformările sociale din România-un exercițiu de postdicție*, Bucureşti, 2001.
V. Simileanu, *Analiza geografică a spațiului carpato-danubiano-pontic în contextul geopolitic şi geostrategic actual*, Bucureşti, 1998.
Stefan Ştefănescu, *Istoria medie a României. Principatele Române (sec XIV-XVI)*, Bucureşti, 1992.
Sergiu Tamaş, *Geopolitica*, Bucureşti 1995.
C.M. Teşine, L. Pop, *Sărăcie, inegalitate şi protecție socială*, în: C. Rűhl, D. Dăianu ,*Tranziția economică în România. Trecut, prezent, viitor*, Bucureşti, Banca Mondială şi Centrul Român de Politici Economice, 2000.
E.G. White, *Marea luptă*, Bucureşti, 1993.
Hakan Wirberg, *Probleme de securitate ale statelor mici,* R.A. Monitorul Oficial, Bucureşti, 1996.
Francisco C. Weffort, *Les „démocraties nouvelles" analyse d'un phénomène*, Revue internationale des sciences sociales, nr. 136, mai, 1993.
*** *Drepturi ale persoanelor aparținând minorităților naționale*, Monitorul Oficial, Bucureşti 1993.
*** *Studii şi documente* – fond P.C.M. dosarul 9, Arhivele Statului, Bucureşti .
*** *Strategia de securitate a S.U.A. pentru Europa şi NATO,* European Wireless File, august 1995.
*** *România – opțiune strategică națională*, Ed Militară 1997.
*** *Raportul anual al I.I.S.S.* din Londra, 1993.
*** *Drepturile omului*, Consiliul Europei, 1999.
*** *Anuarul statistic al României – 1994*.
*** *Raportul național al dezvoltării umane – România, 1996, 1997, 1998.*
*** *ROMÂNIA – atlas istorico-geografic*, Academia Română, 1996.
*** Atlas istoric, Bucureşti, 1971.
*** *Constat Statistical Buletin*, Institutul Național de Statistică, nr. 1/2003, Bucureşti, 2003.

Tătarii din Asia Centrală. Trecut şi prezent (Însemnările unui diplomat român)

VASILE SOARE

În timpul misiunii diplomatice pe care am avut-o în Asia Centrală între 2002-2008 în calitate de ambasador al României în Kazahstan, Kârgâzstan şi Tajikistan, am avut ocazia să călătoresc foarte mult în toate cele cinci foste republici sovietice, în prezent state independente – Kazahstan, Kîrgîzstan, Uzbekistan, Tajikistan şi Turkmenistan. Printre altele, am fost fascinat de diversitatea culturală din această regiune, unde convieţuiesc din vremuri străvechi zeci de naţionalităţi. În căutarea unor date despre istoria prezenţei în Asia Centrală a comunităţilor de români (urmaşi ai basarabenilor strămutaţi încă de pe vremea imperiului ţarist, deportaţi din Basarabia, Transnistria şi Bucovina în anii '40-'50 de regimul stalinist sau trimişi la lucrările de deşţelenire a stepelor, la mine şi la construcţia marilor obiective industriale în anii '50-'60 în timpul lui Nikita Hruşciov) am aflat de existenţa în această regiune şi a unor importante comunităţi de tătari.

Amintindu-mi că şi în România trăieşte o comunitate tătară însemnată, mi s-a părut interesant să culeg date despre împrejurările în care au ajuns în Asia Centrală conaţionalii „tătarilor noştri" – tătari de pe Volga şi din sudul Uralilor, din Crimea şi Siberia, despre rolul jucat de aceştia în viaţa economică, socială şi culturală a societăţilor din ţările în care au ajuns să trăiască voluntar sau forţat. Astfel, am apelat la publicaţii, documentare, statistici şi surse de presă din ţările în care am lucrat şi călătorit. De asemenea, multe lucruri le-am aflat din contactele directe pe care le-am avut cu mulţi oameni simpli de etnie tătară, cu reprezentanţi din conducerile societăţilor culturale tătare din Kazahstan, Uzbekistan şi Kîrgîzstan.

Dacă problematica tătarilor din Asia Centrală a fost cercetată şi este cunoscută într-o oarecare măsură în spaţiul ex-sovietic, în Crimea sau în Tatarstan, în România este mai puţin cunoscută şi mi-aş dori ca documentarul cules de subsemnatul să fie util comunităţii tătare din Dobrogea şi tuturor celor interesaţi de istoria acestui popor.

I. PERIOADA PÂNĂ ÎN SECOLUL XX

Legăturile poporului tătar cu cele din Asia Centrală sunt istorice. Cu secole în urmă, statul bulgar de pe Volga avea relaţii diplomatice şi de comerţ cu hanatele din Asia Mijlocie, mai ales cu Horezmul. Aceste legături s-au întărit în special în perioada Hanatului din Kazan (sec. XV-XVI). Se cunoaşte faptul că, după

distrugerea acestuia de către Ivan cel Groaznic, pentru a evita creştinarea forţată, mulţi tătari (intelectuali, învăţaţi, imami/mullahi) au ales să trăiască în alte ţinuturi, inclusiv în Asia Mijlocie-Turkestan, unde, au găsit popoare vorbitoare de limbi apropiate şi de aceeaşi credinţă. Acest proces de migraţie s-a intensificat în sec. XVIII-XIX în Siberia de Vest şi Asia Centrală, influenţând în mod substanţial procesele etnice din aceste regiuni locuite tradiţional de populaţii turcice şi contribuind astfel în timp la dezvoltarea culturii locale.

Este cunoscut în regiunea Asiei Centrale de astăzi şi consemnat ca atare în istoria locală şi cea rusă rolul jucat de negustorii tătari de-a lungul Drumului Mătăsii. În încercarea de stabilire a unui comerţ regulat cu hanatele central-asiatice, Guvernul ţarist a folosit experienţa, cunoştinţele şi tradiţiile tătarilor de pe Volga şi din zona Uralilor, care din vremuri străvechi erau recunoscuţi ca buni neguţători în legăturile comerciale cu popoarele din Orient. Nu întâmplător, în 1874, Ecaterina a II-a a emis un ucaz (ordin) special prin care acordă drepturi şi privilegii negustorilor tătari care făceau comerţ cu Turkestan, China şi Persia [1].

Kazahstan

Tătarii au populat din vremuri străvechi teritoriul de astăzi al Kazahstanului. Unele surse indică existenţa în partea de nord, pe valea râului Işim, a unor comunităţi tătăreşti încă de pe vremea formării statului triburilor turcice cu capitala la Sargaci, în sec.XI-XII, între râurile Irtîş, Işim şi Tobol [2].

Prima aşezare importantă compactă a tătarilor – Mamliutka a fost fondată în 1786 de un anumit Mamliutov, ţăran tătar, a cărei origine nu mai este necunoscută astăzi. Cam în aceeaşi perioadă însă apar mai multe aşezări tătăreşti ale unor ţărani provenind din guberniile Kazan, Simbirsk, Nijegorodsk. La început, ocupaţia de bază a noilor emigranţi tătari era creşterea animalelor şi mai târziu agricultura [3]. Primele aşezări urbane unde s-au concentrat tătarii în a doua jumătate a sec. XVIII au fost Uralsk, Petropavlovsk şi Semipalatinsk. Ulterior, pe parcursul întregului sec. XX, urmaşii primilor emigranţi tătari s-au aşezat în adâncul stepei kazahe, formând comunităţi importante în Kokcetau, Akmolinsk, Pavlodar, Atbasar, Kostanai, Aktiubinsk.

În istoriografia kazahstaneză este consemnată prezenţa în anii 1820-1860, în regiunile din nord-estul Kazahstanului de astăzi, a unor misionari tătari (*mullah, mugallim, mudaris*), a căror activitate a fost, în opinia noastră, instructivă pentru populaţia locală şi a contribuit într-o oarecare măsură la dezvoltarea educaţiei la kazahi.

Locuitorii de etnie tătară din or. Semipalatinsk şi Petropavlovsk din anii '20 ai sec. XIX proveneau din Kazan, Arsk, gubernia Tobol, din zona Volga, Ural, dar şi din Siberia Orientală. Unii au ajuns în stepele kazahe cu aprobarea autorităţilor, alţii s-au ascuns de acestea. Potrivit savantului german Karl Fuchs, pentru a evita

---

[1] Tătarii în Uzbekistan (Татары в Узбекистане), http://www.vatanym.ru/?an=vs309_mp3

[2] Zufar Mahmutov, „Tătarii în nordul Kazahstanului: trecut şi prezent" (Зуфар Махмутов Татары на севере Казахстана: прошлое и настоящее).

[3] Ibidem.

recrutarea în armată, mulți tătari din Kazan își înscriau copiii în alte regiuni și gubernii, alții, negustori, care își pierdeau avuția în acest oraș și, ca atare și statutul social de mic burghez, s-au mutat de asemenea în alte regiuni ca țărani-comercianți. Astfel de categorii de tătari au ajuns și în ținutul Orenburg, pe linia Irtâș, unde se formase Oastea Căzăcească a Siberiei, și în stepele kazahe[4].

Stabilirea tătarilor pe teritoriul de astăzi al Kazahstanului în acea perioadă a fost influențată de situația economică din Rusia, de apariția de noi localități și dezvoltarea mai vechilor așezări urbane kazahe, unde activitatea de comerț era în plin avânt.

Potrivit unor statistici, în zona kazahă a liniei Irtîș din partea de nord a țării, în anii '30 ai sec.XIX erau înregistrați 558 de tătari, bașkiri, *mișari* și uzbeci. În anii '60, deja numărul acestora este considerabil mai mare – 1189. O cercetătoare de la Institutul de Istorie al Academiei Ruse de Științe, N. E. Bekmahanova, indică însă în aceeași perioadă, numai în reg.Semipalatinsk și raioanele afiliate, un număr de 6207 de tătari, bașkiri, *mișari,* uzbeci și karakalpaci [5] (n.n.popoare înrudite cu tătarii). De menționat că în această cifră nu intră și tătarii din Petropavlovsk, gubernia Tobol la acea vreme. În 1851, populația acestui oraș era de 6712 locuitori, iar pe la 1865 depășise 10.000 de locuitori, din care cca. 15% erau negustori. În concluzie, în nord-estul Kazahstanului, în anii 1820-1860 erau înregistrați cca.7000 de tătari[6]. În 1915, o treime din populația de 65.000 de locuitori a or. Petropavlovsk o reprezentau tătarii.

În aceste localități apar moschei unde slujesc imami/mullahi tătari veniți din Orenburg și Siberia, care, pe lângă activitatea de bază îi ajutau pe conducătorii comunităților locale în întocmirea de acte și documente sau se ocupau cu educarea copiilor (îi învățau carte), plătiți chiar de către părinții elevilor. De exemplu, în 1863, în or.Semipalatinsk existau 9 școli tătare particulare (*mektebe*), adică aproape jumătate din numărul total al instituțiilor de învățământ, în care învățau 479 de elevi, mai mulți decât în celelalte școli. Acest număr a crescut în mod substanțial în anii care au urmat [7].

Personalități renumite ale poporului kazah din acea vreme au primit educația primară de la imamii tătari. Marele poet kazah Abai Kunanbaev a învățat la început carte de la un imam tătar dintr-un sat, după care a continuat studiile într-unul din seminariile *medrese* din Semipalatinsk. Mai târziu, primele sale versuri au fost tipărite în publicațiile tătarilor din Orenburg[8].

Pe măsură ce s-au integrat în viața socială în noile așezări din Kazahstan, în comunitățile de tătari s-au afirmat lideri care au inițiat forme organizate de asociere-societăți musulmane și centre naționale. În afară de seminariile

---

[4] V.Z. Galliyev, „Stabilirea tătarilor în nord-estul Kazahstanului și participarea lor la dezvoltarea învățământului în rândul kazahilor" (Расселение татар в северо-восточном Казахстане и их участие в развитии образования среди казахов), http://www.cgaa.kz/magazine/5/11.jsp.

[5] N.E. Bekmahanova, „Formarea populației multietnice a Kazahstanului și Kirghiziei de Nord", Moscova, Ed. Nauka, 1980 (Н.Е. Бекмаханова-формирования многонационального населения Казахстана и Северной Киргизии, Москва, Издательство „Наука" 1980).

[6] http://www.cgaa.kz/magazine/5/11.jsp.

[7] Ibidem.

[8] Adunarea Popoarelor din Kazahstan (Asambleya Narodov Kazakhstana).

musulmane de pe lângă moschei au fost create cluburi, întovărăşiri de ajutor reciproc, case de binefacere, toate acestea desfăşurând o activitate dedicată afirmării cultural – religioase a comunităţii, promovării ideii naţionale tătare. În marile centre urbane – Uralsk, Petropavlovsk, Semipalatinsk – a început editarea de ziare şi cărţi în limba tătară, ceea ce a contribuit fundamental la formarea unei intelectualităţi naţionale. De exemplu, un anume Mutîgulla Tuhvatullin originar dintr-un sat de lângă Kazan a fondat în or. Uralsk seminarul musulman (*medrese*) „Mutâghia", unde timp de 11 ani a învăţat şi activat poetul tătar Gabdulla Tukai. Acest seminar, alături de seminariile *medrese* „Muhammadia" din Kazan, „Galia" din Ufa, „Husania" din Orenburg, a devenit o adevărată „fabrică" de cadre pentru inteligheņţia tătară la sfârşit de secol XIX – început de secol XX[9].

O categorie importantă de tătari se ocupau cu comerţul cu diferite mărfuri provenind din Asia, pe care le vindeau atât pe plan local cât şi în Rusia. Sugestivă este solicitarea dreptului de a se stabili în raza or. Petropavlovsk (nordul Kazahstanului) în anul 1833 printr-o petiţie adresată conducerii reg. Omsk de către doi tătari, în numele unui grup de 150 de tătari emigranţi din gubernia Orenburg: „aşezarea noastră în rândul poporului kârgâz (Kazah) fără carte poate fi cu timpul utilă şi kârgâzilor, care se vor apropia de noi, având aceeaşi credinţă, să-i învăţăm arta plugăriei…sau să le învăţăm copiii carte… În afară de asta, noi putem aduce foloase însemnate comercianţilor cu caravane din Taşkent, Buhara, Kokand sau din alte părţi în procurarea celor necesare pentru continuarea călătoriilor lor, inclusiv pe vreme rea. La fel şi negustorilor ruşi care se află în stepă"[10].

Interesantă ni se pare menţiunea dintr-un document din Arhiva de Stat a Kazahstanului de Nord – „Materialele inspecţiei despre studiul vieţii economice în Siberia de Vest" referitoare la renumele pe care-l aveau emigranţii tătari în regiune în rândul populaţiei autohtone: „Negustorii preferau să aibă de-a face cu ţăranii tătari din satele Mamliutka şi Okuneva, care erau renumiţi prin cinstea lor"[11].

In localităţile în care au ajuns sau pe care le-au fondat, tătarii au pus bazele primelor forme de producţie, aproape inexistente până atunci în zonă. La sfârşitul sec. XIX, în Petropavlovsk, familii de tătari reunite în aşa zisele „tovaricestva" (întovărăşiri) deţineau: o moară de grâu de cinci etaje, o fabrică de fierbere a săpunului, o fabrică de prelucrare a pieilor, una de ulei, una de topire a seului şi câteva de spălare a lânii. Practic, tot comerţul cu vite, lână, piele, blănuri, produse de origine animală din regiune era controlat de către negustorii tătari. La începutul sec. XX, mărfurile de aici ajungeau până la Viena, Paris, Berlin, Hamburg, sau prin Odesa până în Turcia şi chiar Boston. Înlesnirile care erau acordate atunci de guvernul ţarist negustorilor locali au contribuit la edificarea oraşului Petropavlovsk ca centru al comerţului tătăresc în Siberia. Volumul schimburilor de mărfuri al oraşului ajunsese pe la 1916 la 50.000 milioane ruble[12].

---

[9] Tătarii din Kazahstan (Татары в Казахстане) http://www.tatar.ru/index.php?DNSID=2f2687187aeab192da071b67b79894e0&node_id=3061,

[10] Idem.

[11] Zufar Mahmutov, „Tătarii în nordul Kazahstanului: trecut şi prezent" (Зуфар Махмутов, Татары на севере Казахстана: прошлое и настоящее).

[12] Ibidem.

O dată cu ocuparea de către Rusia a regiunilor din sudul Kazahstanului la mijlocul sec. XIX, au apărut aici şi comunităţi de tătari „ciolo-kazaci/ Чолоказаки" (veniţi din Taşkent, unde în anii '30 au ajuns ca dezertori de la muncă silnică din Kazan), printre primele aşezări atestate fiind Kopal, pe malul râului Karatal din zona Semirecie, avându-l în frunte pe Ciubar-mullah [13].

De asemenea, aşa cum consemnează Nikolai Alexeevici Abramov, renumit etnolog al Siberiei şi Asiei Centrale (fiu de preot şi învăţător de limba tătară din Kurgan, gubernia Tobol), încă de la începutul întăririi Fortului Vernîi (astăzi Alma-Ata, fosta capitală a Kazahstanului până în 1997) în 1854, în oraş îşi manifestă prezenţa negustori şi meşteşugari tătari din guberniile Kazan, Viatsk, Tobol, din or. Tiumeni şi Turkestan, care în 1860 aveau deja propria lor mahala în partea de est a oraşului – "Tatarskaya Sloboda" (la început "Tashkentskaya"). În 1879, în această suburbie trăiau aprox.600 de tătari, care la începutul sec. XX deţineau deja prima moară de apă din oraş, câteva ateliere şi fabrici: de cărămidă, de prelucrare a pielii şi spălare a lânii, de lumânări şi de săpun, o moscheie cu minarete şi o şcoală primară în limba tătară, «unde copiii tătari învaţă carte de la mullah»[14]. Totodată, în acea perioadă, în noul oraş Vernîi au început să migreze şi tătari din Semipalatinsk şi Petropavlovsk, care au ocupat segmente importante în comerţul cu pâine, blănuri, piei, covoare, ţesături, îmbrăcăminte, mirodenii şi condimente orientale.

De remarcat că după 1950, în această parte a or.Alma-Ata, apar străzi moderne care, se înţelege, poartă denumirile locurilor de baştină ale primilor fondatori ai "Slobodei Tătăreşti": Kazanskaya, Astrahanskaya, Krîmskaya, Ufimskaya, Orenburgskaya, Tatarskaya.

Moscheia Tătărească din or. Vernîi/Alma-Ata, distrusă de cutremurul din 1887.

Cu timpul, întreprinzătorii tătari s-au implicat şi în alte ramuri ale vieţii economice şi sociale din Kazahstan. Primul transport de mărfuri şi persoane pe râul Irtîş a fost lansat de familia Musin, originară tot din Kazan, care la sfârşitul

---

[13] Petr Petrovici Semenov, „Călătorie în Tian-Shan în 1856-1857", Memorii, Vol.II, Moscova„ 1946, (П. П. Семенов- Путешествие в Тянь-Шань в 1856-1857 годах).

[14] „Almatî sau Fortul Vernoe cu împrejurimile sale", 1867 („Алматы или укрепление Верное с его окрестностями", 1867 г.), http://ru.wikipedia.org/wiki/Абрамов,_Николай_Алексеевич .

sec.XIX deținea peste 50 de barje şi vapoare. După ce au transportat ani de zile pâine în Rusia, aceştia şi-au extins activitatea apoi în exploatarea aurului în zăcăminte din Altai şi Kazahstanul de Est, dezvoltând ca atare un lanț de magazine de bijuterii în mai multe oraşe din estul țării. Se spune că pe la 1900, această familie Musin deținea în băncile ruseşti şi kazahe cca. 2,5 miliarde de dolari, ceea ce o clasau printre cele mai bogate 150 de familii din Imperiul Țarist. După revoluția bolşevică din 1917, întreaga avuție a familiei de tătari a fost naționalizată [15].

Uzbekistan

Apariția populației de origine tătară pe teritoriul Uzbekistanului de astăzi datează din epoca medievală. Prin sec.XIV, se manifestă legături comerciale strânse între tătarii din Rusia şi locuitorii din Mavarannahr [16] sau Transoxiana, cum este cunoscut mai târziu (n.n. teritoriul dintre râurile Amudaria şi Sîrdaria).

În misiunea sa către curtea lui Tamerlan în 1403-1406, ambasadorul spaniol Ruy Gonzalez de Clavijo menționează în jurnalul său: „În oraşul Samarkand se vând în fiecare an o multitudine de mărfuri, care sunt aduse din China, din India…din Rusia şi Tartalia se aduc piei şi pânzeturi”[17].

În documente datând din sec.XVIII, este menționată prezența unor „tătari nevolnici”(n.n. sclavi, robi) în bazarurile din Buhara, Samarkand, Karshi, alături de persoane de alte naționalități. Treptat, grupuri mici de tătari se găsesc aproape în toate colțurile Turkestanului. Pe măsură ce legăturile comerciale între Rusia şi hanatele central-asiatice se întăresc, se înregistrează şi un val de migrație a tătarilor în această regiune. La 1740, o caravană comercială rusească din Orenburg către Taşkent a fost condusă de un tătar pe nume Şubai Arslanov, însoțit de un alt tătar din Kazan, M.Iusupov. În 1794, alți opt negustori tătari cu o caravană de 80 de cămile s-au deplasat de la Omsk la Taşkent prin Buhara[18].

O primă comunitate importantă compactă de tătari în Uzbekistan este atestată la începutul sec.XIX la marginea Taşkentului, în locul numit Nogai-Kurgan (astăzi, Sergheli), în frunte cu imamul Gubeit-ullu, tătar originar din Kazan, care a cumpărat aici pământ. Aşezarea a avut la început cca. 40 de familii, majoritatea fiind tătari din Kazan, care se sustrăgeau de la recrutare în armata țaristă sau de la procesul de creştinare în plin avânt în locurile de baştină Cu timpul, ei au fost urmați de mulți alți conaționali de-ai lor. Ocupația de bază a acestor tătari era legumicultura şi pomicultura, respectiv micul comerț cu legume, fructe, kvas (băutură răcoritoare din cereale – *n.n.*) sau cumîs (lapte de iapă – *n.n.*). Interesant de menționat că, în mod tradițional, băştinaşii îi numeau pe tătari

---

[15] *Tătarii din Kazahstan* (*Татары в Казахстане*) http://www.tatar.ru/index.php?DNSID=2f2687187aeab192da071b67b79894e0&node_id=3061.

[16] http://www.library.cjes.ru/online/?a=con&b_id=416&c_id=4480.

[17] Ruy Gonzalez de Clavijo, Jurnal de călătorie către curtea lui Timur în Samarkand în 1403-1406 (Рюи Гонсалес де Клавихо, Дневник путешествия ко двору Тимура в Самарканд в 1403-1406), http://www.vostlit.info/Texts/rus8/Klavicho/frametext4.htm.

[18] R.N.Shigabdinov, L.I.Jukova, Tătarii (Р.Н.Шигабдинов, Л.И.Жукова).

„nogai”, iar cătunele şi satele acestora erau cunoscute ca „nogai-kishlak”[19] (sat de nogai – *n.n.*). Până astăzi, în Uzbekistan se întâlnesc astfel de „nogai-kishlak”, în special în Valea Fergana.

Dacă la începutul ocupației Turkestanului de către Imperiul Țarist, către 1865, numărul tătarilor care trăiau în regiune era de cca. 5000, după ocuparea definitivă a ținutului numărul tătarilor a crescut considerabil. Mulți tătari au ajuns aici înrolați în armata țaristă ca soldați şi ofițeri, care după lăsarea la vatră s-au afirmat ca traducători pentru autoritățile țariste nou instalate în Turkestan. Femeile tătare au adus cu ele măiestria cusutului, gătitului şi coptului pâinii, din care cu timpul şi-au asigurat traiul zilnic prin vânzarea produselor. Interesantă este aprecierea că „până la sosirea tătarilor în Asia Centrală, în regiune nu exista arta croitoriei”[20].

Apoi, mulți tineri din Kazan, Ufa şi Orenburg au venit la şcolile „medrese” (seminarii teologice musulmane – *n.n.*) din Samarkand, Buhara şi Hiva. De notat că aici s-au format câteva personalități ale elitei tătăreşti, printre care G. Kursavi, Sh.Marjani, primii reformatori ai seminariilor musulmane din Rusia.

La sfârşitul sec.XIX, în Taşkent se înregistrează o creştere a numărului tătarilor, care şi-au creat propria „sloboda” în suburbia „Porțile Beshagaci”, unde deja trăiau şi ruşi. Şi-au ridicat imediat propria moscheie şi un seminar-medrese purtând numele „Marjani” (acestea au fost demolate prin anii 1930, în locul lor fiind construit Teatrul „Navoi”)[21]. La 1902, în Buhara s-a deschis prima şcoală tătară, urmată de o alta în Taşkent - şcoala cu numele „Mullah Nur Vahid”.

Pe lângă activitatea de negoț, pe care ajunseseră să o controleze aproape în totalitate în regiunea Turkestanului, tătarii promovau în rândul populației autohtone ideile panislamiste. Treptat, integrându-se în populația locală, ei s-au implicat şi în activitățile revoluționare ale popoarelor central-asiatice care au apărut în acea perioadă şi au dus o amplă campanie de emancipare a acestora: au adus tehnică şi au creat tipografii, au editat publicații în limbile locale şi în limba arabă, au deschis zeci de şcoli laice. Astfel, inteligenția tătară a influențat în mod semnificativ dezvoltarea în Turkestan a învățământului, literaturii, artelor plastice şi teatrului. În 1904, un anume Sahib Enikeev a creat primul teatru național tătar [22].

În perioada de până la Revoluția bolşevică din 1917, printre tătarii crimeeni care au ajuns în Turkestan s-a aflat şi Ismail Gasprinski (1854-1914), fondatorul şcolii de tip „*jadidist*” (în arabă, *usul-i-jadid* – metodă nouă *n.n. it.*) în Rusia Țaristă [23]. Astfel de şcoli au fost deschise de către tătari în Buhara, Taşkent şi alte oraşe uzbece.

---

[19] *Tătarii din Uzbekistan* (*Татары Узбекистана*), www.tatar.info.

[20] G.Sh. Karmîşeva, Din istoria intelectualității tătare, anii 1890-1930. Memorii, Moscova, 2004 (Кармышева Г.Ш. К истории татарской интеллигенции (1890-1930 годы). Мемуары. Отв. ред. С.С. Губаева. М.: Наука. 2004.

[21] http://tatar.info/index.php/.

[22] Ibidem.

[23] Tătarii Crimeeni (Татары крымские), http://www.library.cjes.ru/online/?a=con&b id=416&c_id=4480.

Notă: În Asia Mijlocie, *jadidismul* a pătruns pe la 1890, manifestându-se la început ca o mişcare pentru reforma sistemului învechit de învăţământ islamic, respectiv pentru preluarea modelului european de învăţământ pentru musulmani. Începând cu 1905-1907, *jadidismul* capătă aici conotaţiile unei mişcări politico-ideologice, de factură burghezo-liberală, având legături cu tătarii, turcii şi azerii adepţi ai panturcismului. Înainte de Revoluţia din octombrie 1917, adepţii jadidismului local îşi înfiinţează propriile partide, naţionaliste, active mai ales în Buhara, Hiva, Kokand, care după Revoluţie participă la războiul civil de partea Armatei Albilor, împotriva puterii sovietice. O dată cu instaurarea puterii sovietice în Asia Centrală, mişcarea jadidistă a fost lichidată.[24]

II. PERIOADA SOVIETICĂ

1. Deportarea tătarilor din Crimea

În aprilie-mai 1944, după „eliberarea Crimeei de trupele de ocupaţie germane", au foste arestaţi peste 6000 de „tătari colaboraţionişti", care nu au apucat să se evacueze împreună cu nemţii. La 11 mai 1944, Comitetul de Stat pentru Apărare al URSS a emis Hotărârea Nr.5859 „Despre tătarii crimeeni", în care aceştia sunt acuzaţi de dezertare din Armata Roşie şi colaborare în masă cu ocupanţii germani, hotărâre care indică deportarea lor în R.S.S. Uzbecă [25].

Între 18-20 mai 1944, cu ajutorul a 32 mii de angajaţi ai NKVD, din Crimeea au fost ridicaţi 193,8 mii de tătari, respectiv peste 47 mii familii, din care 80% femei şi copii. Aceştia au fost deportaţi în majoritate în Uzbekistan (151.136) şi în câteva raioane de frontieră în Kazahstan (4286) şi Tajikistan, precum şi în Rep. Autonomă Mariisk (8597), în Urali şi în reg. Kostromskaia. Ultima garnitură de tren a fost încărcată cu deportaţi tătari la 8 iunie 1944, numărul total al tătarilor deportaţi fiind apreciat la 238.500 persoane.[26]

Potrivit datelor oficiale păstrate în arhive, 191 de persoane au murit pe drum către destinaţia finală[27].

Cele 151.300 persoane deportate în Uzbekistan (33.700 familii) au fost distribuite pe colhozuri, în şantiere de construcţii, la zăcăminte petroliere şi de minerale, în mine de cărbune etc. Datorită condiţiilor vitrege de trai şi de muncă, o parte însemnată dintre cei deportaţi au murit în primele luni după ce au ajuns în coloniile de muncă din Asia Centrală[28].

Documentele oficiale ale organelor sovietice din acei ani indicau un procent de 15-25% morţi în rândul tătarilor deportaţi, iar evaluările organizaţiilor tătarilor crimeeni din anii '60 un procent mult mai mare – 46% (aprox. 110.000, adică aproape jumătate dintre tătarii din Crimea). Numai în R.S.S. Uzbecă, potrivit unor

---

[24] Jadidismul, Marea Enciclopedie Sovietică (Значение слова „Джадидизм" в Большой Советской Энциклопедии), http://bse.sci-lib.com/article025194.html .

[25] http://www.vokrugsveta.ru/encyclopedia/index.php?title.

[26] http://legendy.narod.ru/etnos/tat20.htm.

[27] http://ru.wikipedia.org/wiki/ .

[28] http://www.vokrugsveta.ru/encyclopedia/index.php?title.

date oficiale, în primele 6 luni din momentul ajungerii la destinație (anul 1944) au murit 16.052 de tătari deportați, adică 10,6%[29].

Viața tătarilor crimeeni deportați, ca de altfel a tuturor popoarelor care au cunoscut această tragedie, nu a fost deloc uşoară. Până în anul 1956, ei au avut statutul de *„strămutați speciali*”/ *„спецпереселенцы”,* ceea ce presupunea o serie de limitări în drepturi, interzicerea părăsirii teritoriului coloniilor speciale în care trăiau şi munceau, marcat strict, fără aprobarea scrisă a autorităților ş.a. Chiar dacă după 1956 li s-a ridicat acest statut, spre deosebire de alte popoare deportate în anii '40 care au primit dreptul de a se întoarce în locurile natale, tătarii crimeeni nu au avut dreptul să se repatrieze. Din acel an, tătarii crimeeni au început o adevărată campanie de petiții pe care le-au trimis organelor sovietice, solicitând să li se permită întoarcerea în Patrie, respectiv crearea propriei autonomii în Crimea[30].

Decretul Prezidiumului Consiliului Suprem al URSS din 1967 "Despre cetățenii de naționalitate tătară care au trăit în Crimea" a propus ca aceştia să fie considerați "băştinaşi" în locurile în care au ajuns, adică în locurile unde au fost deportați[31].

După cum se ştie, până în 1987 nu a fost recunoscută existența poporului tătar-crimean, au lipsit şcolile, mijloacele de informare mass-media, instituțiile de cultură naționale tătare. Abia în 1989, spre finalul Perestroika, a avut loc o repatriere în masă în Crimea a acestora din locurile de deportare[32]. Caz unic în rândul popoarelor deportate.

La recensămintele de după cel de-al doilea război mondial, tătarii crimeeni nu erau considerați grup etnic separat, ci împreună cu tătarii de pe Volga şi din Siberia. Abia în 1989 această naționalitate a apărut distinct, pentru prima dată, la ultimul recensământ al populației Uniunii Sovietice. Există păreri că numărul tătarilor crimeeni înregistați la acest recensământ a fost mult sub cel real [33].

2. Tătarii în coloniile de muncă din Asia Centrală

După cel de-al doilea război mondial, se înregistrează un nou val de migrație a tătarilor în Asia Centrală (în Kazahstan, Uzbekistan, Tajikstan, Kîrgîzstan şi Turkmenistan) – cel mai adesea trimişi forțat sau repartizați de organele sovietice la obiectivele industriale care se construiau în această parte a URSS. În Kazahstan, au ajuns să muncească în minele din Karaganda şi Ust-Kamenogorsk, în combinatele metalurgice de la Temirtau, Jezkazgan, Shimkent, Jambul.

---

[29] Gulnara Bekirova, Tătarii crimeeni. 1941-1991, Experiența istoriei politice, Vol.1. Simferopol, 2008 (Гульнара Бекирова. Крымские татары. 1941-1991 (Опыт политической истории). Том 1. Симферополь 2008)

[30] Калишевский М. Крымские татары: Прорыв на родину. Часть II// Фергана.ру. 21.08.2009.

[31] http://legendy.narod.ru/etnos/tat20.htm-

[32] Zemskov V.N., Strămutații speciali, Documente NKVD-MVD URSS (Земсков В.Н. Спецпоселенцы (по документам НКВД-МВД СССР)// Социологические исследования. № 11), Moscova, 1990. p. 3-17.

[33] http://legendy.narod.ru/etnos/tat20.htm.

Migrația cea mai numeroasă a tătarilor în Asia Centrală s-a petrecut în perioada campaniei de desțelenire promovată de Nikita Hrusciov începând cu 1954, care a durat circa 10 ani. După cum se stie, aceasta a fost o campanie încăpățânată a liderului sovietic de transformare a stepelor din sudul Siberiei-nordul Kazahstanului în terenuri agricole fertile (campania a cuprins şi Kârgâzstan, şi Uzbekistan), pentru succesul căreia au fost mobilizate, numai în Kazahstan, peste 1 milion de persoane din întreaga URSS. Se spune că atunci au fost create în această țară sovhozuri şi kolhozuri speciale pentru tătari, dat fiind numărul mare al acestora.

3. Rolul tătarilor în societățile din republicile central-asiatice unde au ajuns să trăiască

Prezența tătarilor în viața culturală, în arta şi ştiința popoarelor din Asia Centrală a fost evidentă şi după Revoluția din 1917, respectiv imediat după crearea Uniunii Sovietice. În **R.S.S. Kazahă**, după cum spunea poetul Sabit Mukanov (1900-1973), clasic al literaturii kazahe, fost preşedinte al Uniunii Scriitorilor din R.S.S. Kazahă, „tătarii au semănat în solul pământului kazah semințele învățăturii, iar în întuneric au aprins lumânările culturii".

Unul din cei care au pus bazele alfabetului kazah este tătarul Muhammatbilal Hisamutdinov. Prin intermediul tătarilor, în această țară a pătruns arta teatrală – în anii 1920 în mai multe oraşe din Kazahstan (Petropavlovsk, Kustanai, Pavlodar, Uralsk) au fost create trupe de teatru independente. În or. Alma-Ata a apărut Teatrul Tătar al Tinerilor Muncitori în care s-au format primii artişti ai viitorului teatru profesionist kazah din capitală. În Kazahstan au trăit şi creat compozitorul Latîf Hamidi, unul din autorii imnului de stat al RSS Kazahe, violonistul R.Hismatullin, artiştii plastici B. Tabiev şi K. Mullaşev ş.a.[34]

În **R.S.S. Uzbecă**, în anii 1920, se editau mai multe ziare şi reviste în limba tătară, existau biblioteci cu carte tătară, teatre profesionale, un institut pedagogic, unde se pregăteau învățătorii pentru şcolile în limbă tătară. De asemenea, la Uniunea Scriitorilor din R.S.S. Uzbecă exista o secție tătară, din care făceau parte mai multe zeci de scriitori. Înainte de 1930, în R.S.S. Uzbecă a funcționat un „Birou Tătaro-Başkir", care pentru o perioadă de timp a coordonat funcționarea în regiune a 17 şcoli tătare, 3 grădinițe şi 2 biblioteci [35].

Între 1957-1990 în Uzbekistan s-a editat un ziar republican în limba tătară-crimeană – „Lenin Bairagî". Între 1984-1991, s-a editat revista literară „Iîldîz" şi două ziare regionale – „Dustlik" şi „Bahoriston Akiikvatî", iar Radio Taşkent până în 1990, de trei ori pe săptămână, a emis programe în limba tătară-crimeană[36].

În Uzbekistan s-a format în timp o pleiadă de intelectuali tătari care s-au afirmat şi au fost apreciați la nivel național şi unional în perioada URSS:

[34] Adunarea Popoarelor din Kazahstan (Asambleya Narodov Kazakhstana) http://dostyktk.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=128.
[35] http://www.library.cjes.ru/online/?a=con&b_id=416&c_id=4480.
[36] Ibidem.

academicieni, artişti plastici, artişti ai poporului, istorici, scriitori, regizori, compozitori, jurişti, economişti, medici.

III. PERIOADA DE DUPĂ DESTRĂMAREA UNIUNII SOVIETICE (1991)

În momentul destrămării URSS în 1991, în toate noile state independente central-asiatice numărul tătarilor era semnificativ: în Uzbekistan – 467.800, în Kazahstan – 327.900, în Tajikistan – 72.200, în Kîrgîzstan – 70.500, în Turkmenistan – 39.200.[37]

Kazahstan

Potrivit datelor ultimului recensământ al populației (2009), în Kazahstan trăiesc 203.300 de etnici tătari [38], înregistrați în toate cele 15 regiuni ale țării, care ocupă locul 6 ca pondere în populația Kazahstanului, după alte etnii precum kazahii, rusii, ucrainenii, uzbecii şi uigurii. La recensământul din 1999, au fost înregistrați 248.954 de „tătari" şi 1006 „tătari crimeeni"[39].

În anii '90, în Kazahstan tătarii au demarat o amplă activitate de organizare şi înregistrare juridică a propriilor asociații şi centre culturale, cu obiectivul clar de păstrare şi promovare a identității naționale de limbă, cultură şi tradiții tătare. Astfel, în toate regiunile Kazahstanului, în oraşul Alma-Ata şi mai recent în capitala Astana au apărut astfel de centre ale tătarilor (18 ca număr în cele 15 regiuni), distincte pe comunități în funcție de originea lor (crimeeni, de pe Volga şi din Urali, din Siberia etc.). Toate aceste centre, împreună cu cele ale başkirilor (înregistrați separat ca grup etnic, deşi aceştia îşi recunosc originea istorică comună cu cea a tătarilor) s-au reunit în „Asociația Centrelor Civice şi Culturale tătare şi tătaro-başkire din Kazahstan «IDEL»". Această Asociație este membru fondator şi membru cu drepturi depline al Adunării Popoarelor din Kazahstan, organism care reuneşte toate naționalitățile conlocuitoare în această țară şi al cărui preşedinte este preşedintele țării, Nursultan Nazarbaev.

Asociația tătarilor „IDEL", condusă de un medic oncolog, prof. dr. Murad Karimov, deputat în Majilisul/Camera Inferioară a Parlamentului Kazahstanului, desfăşoară o amplă activitate dedicată comunității tătare: organizează conferințe şi mese rotunde pe probleme legate de păstrarea identității naționale, sărbătorile naționale tătare „Sabantui" la nivel regional şi republican, festivaluri de muzică şi poezie (printre cele mai renumite – anual, Festivalul de Muzică „Melodiile Irtîşului" la Semipalatinsk şi Ust-Kamenogorsk[40], primele oraşe din Kazahstan locuite de tătari în trecut).

---

[37] Tătarii – aceştia suntem noi!!! (Татары -это мы!!!), http://olujaz.ucoz.ru/publ/5-1-0-20.

[38] Tătarii (Татары), http://www.vokrugsveta.ru/encyclopedia/index.php.

[39] Popoarele Kazahstanului, Alma-Ata, Ed.Arys, 2003 (Народы Казахстана, Изд.Арыс, Алматы, 2003), p.280, 285.

[40] Tătarii în Kazahstan (Татары в Казахстане). http://www.tatar.ru/index.php?DNSID=2f2687187aeab192da071b67b79894e0&node_id=3061.

În or. Semipalatinsk funcționează singura şcoală de arte, unde predarea nu se face în limba kazahă sau rusă, ci în limba tătară, grație eforturilor Centrului Cultural Tătar din acest oraş.

Centrele culturale tătare din Alma-Ata, Uralsk, Astana, Petropavlovsk, Pavlodar, Uts-Kamenogorsk au înființat în ultimii ani propriile şcoli duminicale unde se predă limba tătară.

În or. Uralsk s-a înființat Centrul „Gabdulla Tukai”, unde se studiază şi se promovează creația marelui poet al poporului tătar. De asemenea, în 2006, în oraş s-a deschis un muzeu dedicat vieții şi operei poetului național al tătarilor şi a fost reconstruită din ruine „Moscheia Roşie” unde mergea şi se ruga pe vremuri poetul Gabdulla Tukai. Moscheia poartă astăzi numele lui Muhammed-Garif Tulbaev, ultimul imam al lăcaşului de cult, care a căzut victimă a represiilor staliniste din anii ’30. Pe lângă Centrul Cultural Tătar din Uralsk funcționează un ansamblu folcloric – «Ialkîn», un ansamblu de dansuri – «Leisan» şi o formație de muzică vocală – «Kubelekler»[41].

Asociațiile tătare din or. Alma-Ata, fosta capitală a Kazahstanului până în 1997, sunt la rândul lor foarte active în promovarea valorilor culturale tătare: au editat publicații despre istoria şi viața comunităților de tătari din Kazahstan, o antologie de cântece, cărți de proză şi poezie.

Dacă în anii ’90 Asociația „IDEL” susținea tipărirea unui ziar propriu – „Fiker-Umet” şi a unor pagini în limba tătară în mai multe ziare regionale, în prezent, în Kazahstan se editează un singur ziar în limba tătară – „Iaşlek”, în capitala Astana, fiind susținut financiar de Centrul Național-Cultural Tătaro-Başkir „TAN”. În ultimii ani, tătarii din Kazahstan au posibilitatea să urmărească canalul TV „Veacul Nou” din Tatarstan, care emite prin satelit[42]. Sărbătoarea națională a tătarilor „Sabantui” a ajuns să fie organizată anual în toate regiunile din Kazahstan, fiind admirată de populația locală formată din diverse naționalități. Practic, a devenit sărbătoarea tuturor.

Uzbekistan

În Asia Centrală, Uzbekistan este țara cu cea mai importantă comunitate de tătari până astăzi. Dacă la începutul sec. XX (1926), erau înregistrați cca. 28-30.000 de tătari, în perioada sovietică numărul acestora a crescut semnificativ ca urmare a deportărilor din Crimea din 1944 şi a trimiterii la muncă pe şantiere industriale şi la lucrările de desțelenire a tătarilor din alte regiuni. Astfel, în 1959 erau 444.810, iar în 1970 - 573.700 persoane de etnie tătară. În Atlasul Etniilor din Uzbekistan, în 1979 tătarii sunt consemnați în două grupe distincte - 531.205 de „tătari” (proveniți din Kazan, de pe Volga, din Urali şi Siberia) şi 117.559 „tătari

[41] Istoria Uniunii Etnoculturale Tătare din or.Uralsk (История Татарского этнокультурного объединения г. Уральск), http://www.assembly.kz/index.php?type=42&ft=42&java_tree=.

[42] Tătarii în Kazahstan (Татары в Казахстане) http://www.tatar.ru/index.php?DNSID=2f2687187aeab192da071b67b79894e0&node_id=3061.

crimeeni". La fel şi în 1989 – 467. 829 „tătari" şi 188.772 „tătari crimeeni". Şi după destrămarea URSS (recensământul din anul 2000) tătarii din Uzbekistan sunt înregistraţi în două grupe: 324. 080 de „tătari" şi 10.046 „tătari crimeeni".[43]

După cum se stie, la sfârşitul anilor '80 şi o dată cu destrămarea URSS (1991), situaţia economico-socială din noile state independente din Asia Centrală s-a înrăutăţit, inclusiv în Uzbekistan. Pe acest fond, în aceste state au apărut tendinţe naţionaliste din partea populaţiei autohtone, ceea ce i-au determinat pe mulţi tătari să părăsească ţările de adopţie (Uzbekistan, Kîrgîzstan, Tajikistan) şi să se mute în Rusia sau mai la nord, în Kazahstan.

În 1996, a avut loc un val important de repatriere a tătarilor crimeeni din Uzbekistan (cca.250 mii persoane). Mulţi au rămas în locurile de deportare şi sunt înregistraţi până astăzi în majoritatea regiunilor acestei ţări. Cele mai mari concentraţii de tătari sunt în capitala Taşkent şi oraşele din regiunea cu acelaşi nume, în Samarkand, Buhara, Şahrisabze, Navoi şi în localităţile importante din Valea Fergana – Fergana, Marghilan, Andijan[44].

Comunităţile tătare care au rămas să trăiască în Uzbekistan, în anii '90 au înfiinţat asociaţii culturale care şi-au propus promovarea şi păstrarea identităţii naţionale de limbă şi cultură a tătarilor din această ţară. Astfel, a fost creat Centrul Civic Tătar la Taşkent, Uniunile Naţional-Culturale Tătare la Almalîk şi Buhara. De asemenea, a fost înfiinţată o redacţie tătară la Compania Naţională de Radio-TV a Uzbekistanului, s-au creat o serie de ansambluri folclorice tătaro-başkire – „Iaşlek", „Şatlîk" în Samarkand, „Laisan" în Almalîk, şi chiar un teatru de estradă – „Duslîk"[45].

Kîrgîzstan

În Kîrgîzstan, tătarii s-au stabilit la începutul sec. XX, provenind ca şi în Kazahstan sau Uzbekistan din zonele Volga, sudul Uralilor sau Siberia, precum şi din Asia Mijlocie[46] (Buhara, Taşkent), unde ei sau înaintaşii lor se stabiliseră cu mult timp înainte.

În 1926, numărul tătarilor în această republică era de 4902 persoane. În memoria locală a rămas consemnat faptul că tătarii au fost printre primii care au deschis şcoli pe întreg teritoriul ţării şi au predat carte tinerilor kîrgîzi. În 1959, numărul acestora a crescut de peste zece ori, ajungand la 56.274 (2,7% din populaţia ţării), ca urmare a trimiterilor la muncă în perioada construcţiei marilor obiective industriale sovietice şi a campaniei de deţelenire promovate de Hruşciov. În 1979, tătarii din Kîrgîzstan numărau 71.744 persoane, iar în 1989 – 70.068 persoane. În 1999, în Kîrgîzstan erau înregistraţi 45.400 de tătari, iar în 2001 – cca. 43.000 [47].

---

[43] Atlasul Etnic al Uzbekistanului, http://ula.uzsci.net/portal/library/atlas/ethnic_minorities.pdf.

[44] http://www.library.cjes.ru/online/?a=con&b_id=416&c_id=4480.

[45] http://tatar.info/index.php/.

[46] Populaţia Kîrgîzstanului (Население Кыргызстана), http://www.kg.spinform.ru/people.html.

[47] http://www.kyrgyz.ru/?page=54 .

Faptul că tătarii vorbesc diverse dialecte ale subgrupei kîpceake din grupul limbilor turcice a făcut ca în istorie ei să nu reuşească să se constituie ca o grup etnic unitar. Diferenţierea dintre tătari s-a făcut şi se menţine şi în trezent după locul de provenienţă. Până şi în Kârgâzstan ei s-au identificat ca tătari "*казанские*/din Kazan", „*крымские*/Crimeeni", „*литовские*/lituanieni", „*оренбургские*/ *din Orenburg*", „*омские*/*din Omsk*", „*тобольские*/din *Tobol", „тюменские/din Tiumeni", „сибирские/din Siberia".* Oficial, în scripte, tătarilor „*de pe Volga*" le-a fost alăturată şi grupa mai puţin numeroasă a tătarilor „*mişari"/"mojari*", populaţie turcică din guberniile Simbirskaya şi Kazahă, care trăia pe Volga Inferioară şi în sudul Uralilor. În categoria tătarilor „*siberieni*" erau incluşi mai demult şi aşa-numiţii tătari „*buhari/din Buhara*", primii emigranţi tătari în Asia Centrală şi Turkestanul de Est care în Siberia au ajuns în calitate de neguţători.[48]

În prezent, în Kârgâzstan, o mare parte a tătarilor locuieşte la oraşe, fiind intelectuali, întreprinzători particulari sau muncitori, însă numărul lor este în continuă scădere, ca urmare a mutării lor în Rusia, respectiv Tatarstan.

Încă din anii '90, după proclamarea independenţei de către Kîrgîzstan, în această ţară tătarii şi-au înfiinţat, ca şi în celelalte republici vecine, asociaţii culturale, dintre care cea mai importantă este Uniunea Tătarilor din Kîrgîzstan „Berdemlek". Din 2008, Uniunea este condusă de Nuria Valieva, preşedinte[49].

Foarte activă în promovarea valorilor tătare în Kîrgîzstan este Uniunea Civică „Centrul Cultural Tătaro-Başkir «Tugan Tel»", membră a Adunării Popoarelor din Kîrgîzstan. Centrul editează şi o gazetă lunară în limba tătară şi susţine un program TV de 20 de minute la televiziunea kîrgîză, respectiv un program de radio în limba tătară de 10 minute. Periodic, în Centrul Tătaro-Başkir din Bişkek se organizează diverse manifestări culturale, sărbători naţionale şi tradiţionale tătare[50].

De menţionat că tinerii de origine tătară din Kîrgîzstan au posibilităţi să studieze limba şi civilizaţia tătară în mai multe instituţii de învăţământ: la Institutul Umanist Kîrgîz, unde există o linie de predare în această limbă, respectiv la o şcoală medie din Bişkek, unde au fost deschise cursurile unei „şcoli private tătare de învăţământ general ". Aici, pe lângă curiculla standard de învăţământ, se predă limba tătară, literatura şi istoria Tatarstanului. Nu în ultimul rând, pe lângă Centrul Cultural Tătaro-Başkir funcţionează şi o şcoală duminicală de limba tătară[51].

Comunitatea tătară din Kîrgîzstan a înfiinţat mai multe ansambluri populare de muzică şi dans, dintre care cel mai renumit este Ansamblul Folcloric „Duslîk".

Tajikistan

În lipsa unor date certe despre perioada şi contextul în care tătarii au ajuns în Tajikistan, presupunem că, la fel ca şi în celelalte republici din Asia Centrală,

---

[48] Populaţia Kîrgîzstanului (Население Кыргызстана), http://www.kg.spinform.ru/people.html.

[49] http://tatar-congress.org/?category=novosti&altname=novyi_lider_soyuza_tatar_kyrgyzstana_berdemlek.

[50] http://www.tatar.ru/index.php?DNSID=2f2687187aeab192da071b67b79894e0&node_id=3218.

[51] Ibidem.

aceştia au venit în sec. XVIII-XIX prin Buhara, Samarkand, Hiva (locuite dintotdeauna de populaţie tajică), dar mai ales în perioada sovietică, deportaţi sau trimişi/repartizaţi la construcţia obiectivelor industriale în această ţară.

Potrivit recensământului din anul 2000, în Tajikistan tătarii reprezentau 0,3% din populaţie, numărând cca.19.000 de persoane, faţă de 72.200 de persoane, respectiv 1,5% cât reprezentau în 1989 [52].

După cum am mai menţionat, tătarii crimeeni nu erau înregistraţi oficial la recensăminte în perioada sovietică. În Tajikistan, potrivit datelor Cabinetului de Miniştri, numărul acestora la recensământul din 1989 (cca.25.000 de personae) ar fi crescut de 3,5 ori cifra oficială care indica numărul tătarilor[53].

Şi în această ţară, musulmană dar cu populaţie de origine persană, tătarii, deşi în număr mai redus, în ultimii ani şi-au creat propriile asociaţii culturale prin care îşi promovează limba, cultura şi tradiţiile naţionale tătare. În 2009, cele mai active erau Societatea Tătaro-Başkiră „Duslîk" şi Societatea Culturală „Umet" [54], care au o legătură strânsă cu Tatarstanul.

SUMMARY

There are historic links between the Tatar people and the people of Central Asia. They grew stronger during the the Khazan Khanate (XV-XVI Century). After its destruction by Ivan the Terrbile, many Tatars (intellectuals, scholars, immams/mullahs) have chosen to live in other parts, including Middle Asia-Turkestan. This migration process has grown during the XVIII-XIX Centuries in Western Siberia and Central Asia, thus substantially influencing the ethnic processes in these regions and contributing, in time, to the development of the local culture.

The Tatar merchants from the Volga and the Urals have played and important role in today's Central Asia, along the Silk Road, thus contributing to the constant trade between tsarist Russia and the central-asian khanates, China and Persia. In the cities they arrived in or founded the Tatars established the first forms of production, – quite inexistent until their arrival – such as factories and manufactures. The Tatar merchants controled the animal, wool, leather, fur and animal products trade from the region. At the beginning of the XX th Century the merchandises from this region went all the way to Vienna, Paris, Berlin, Hamburg or to Turkey via Odessa and even Boston.

In the second half of the XVIII th Century, the Tatars settled in north Kazakhstan, and during the XX th Century the descendants of the first Tatar emigrants formed important communities all over the country. Between 1820 and 1860 muslim Tatar missionaries have involved in the development of education for

[52] Populaţia Tajikistanului (Население Таджикистана) http://www.tj.spinform.ru/people.html.

[53] http://legendy.narod.ru/etnos/tat20.htm.

[54] http://tatar-ongress.org/category=tatary_v_mire&altname=tatarskoi_obszine_tadzhikistana_umet_1_god.

the kazakhs, after building mosques and schools-private medresses (mektebe). Renowned personalities of the kazakh people from that era have received primary education from Tatar imams.

On present day Uzbekistan the Tatar population dates back from Medieval times. Since the beginning of the ocupation of Turkestan by the Tsarist Empire, around 1865, the number of Tatars living in the region was about 5000, and after the final occupation of the land the number of the Tatars has increased considerably. Many Tatars ended up here enroled in the czarist army as soldiers and officers, and after being discharged they became translators for the newly installed czarist authorities from Turkestan. Afterwards, many young people from Kazan, Ufa and Orenburg came to the "medresse" schools (muslim theological seminaries) from Samarkand, Buhara and Hiva.

At the end of the XIX th Century an increase in the number of Tatars is recorded, that have created their own neighbourghoods where they established mosques and medresse seminaries. Along the trade activities, which they controlled almost entirely in the Turkestan region, the Tatars were promoting pan-islamic ideas among the local population. Little by little, by integrating with the local population, they got involved in the revolutionary activites of the central-asian people that were emerging in that period and held a vast campaign of emancipating them: the established printing houses, published works in local and arab languages and opened dozens of laic schools. Thus, the Tatar intelectuals have significantly influenced in Turkestan the development of education, literature, plastic arts and theatre.

Between 18 and 20 May 1944, 193,800 Crimeean Tatars were deported mostly in Uzbekistan (151.136), some districts of Kazakhstan (4286), Tajikistan and in the Mariisk Autonomous Republic (8597), as well as in the Urals and the Kostromskaia region. Until 1956 they had a special status in Uzbekistan: "спецпереселенцы", which meant the deprivation of some rights. Until 1987 there was no recognition of the Crimeean Tatars, there wew no schools, media or national Tatar institution. Only in 1989, at the end of the Perestroika, there was a mass relocation in Crimeea of them from their deportation places, followed by another in 1996. It is a singular case among the deported populations.

After the second World War, there is a new wave of Tatar migration in Central Asia (in Kazakhstan, Uzbekistan, Tajikstan, Kirgizstan and Turkmenistan) – most often when they were force sent by the Soviet authorities to the industrial objectives that were being built in that part of the USSR. The biggest wave of migration was recorded during the agricultural campaign of Nikita Khruschev that started in 1954 and lasted for 10 years.

At the time of the collapse of the Soviet Union, in all the newly independent Central Asian states the number of the Tatars was significant: in Uzbekistan – 467.800, in Kazakhstan – 327.900, in Tajikistan – 72.200, in Kirgizstan – 70.500, in Turkmenistan – 39.200.

The presence of the Tatars in the cultural life, the art and the science of the people in Central Asia was obvious, as the clasic kazakh poet Sabit Mukanov

(1900-1973) said: "the Tatars have planted the seeds of learning in the Kazakh soil and lit the candle of culture in the darkness". A number of Tatar intelectuals have formed during time in Kazakhstan and Uzbekistan that were remarked and appreciated at national and union level during the USSR period.

At the end of the 1980's and following the break up of the Soviet Union (1991), the social-economical situation from the newly independent states in Central Asia has worsened, which determined many Tatars to leave their adoptive countries (Uzbekistan, Kirgizstan, Tajikistan) and move to Russia or, more to the north, to Khazakhstan. Those who stayed embarked on a vast activity to organise and register own asociations and cultural centers whith the clear objective of maintaing the Tatar national identity of language, culture and traditions. At the present time, they are good citizens of their adoptive states in Central Asia and promote close relations with the Motherland: Crimeea or Tatarstan.

Bibliografie

Bekirova, Gulnara, Tătarii crimeeni. 1941-1991, Experienţa istoriei politice, Vol.1. Simferopol, 2008 (Гульнара Бекирова. Крымские татары. 1941-1991 (Опыт политической истории). Том 1. Симферополь 2008)

Bekmahanova, N.E., „Formarea populației multietnice a Kazahstanului şi Kirghiziei de Nord", Moscova, Ed.Nauka, 1980 (Н.Е. Бекмаханова-формирования многонационального населения Казахстана и Северной Киргизии, Москва, Издательство "Наука" 1980)

De Clavijo, Ruy Gonzalez, Jurnal de călătorie către curtea lui Timur în Samarkand în 1403-1406 (Рюи Гонсалес де Клавихо, Дневник путешествия ко двору Тимура в Самарканд в 1403-1406).

Galliyev, V.Z., „Stabilirea tătarilor în nord-estul Kazahstanului şi participarea lor la dezvoltarea învățământului în rândul kazahilor" (Расселение татар в северо-восточном Казахстане и их участие в развитии образования среди казахов).

Калишевский М., Крымские татары: Прорыв на родину. Часть II// Фергана.ру. 21.08.2009.

Karmîşeva, G.Sh., Din istoria intelectualității tătare, anii 1890-1930. Memorii, Moscova, 2004 (Кармышева Г.Ш. К истории татарской интеллигенции (1890-1930 годы). Мемуары. Отв. ред. С.С. Губаева. М.: Наука. 2004.

Mahmutov, Zufar, "Tătarii în nordul Kazahstanului: trecut şi prezent" (Зуфар Махмутов Татары на севере Казахстана: прошлое и настоящее).

Semenov, Petr Petrovici, "Călătorie în Tian-Shan în 1856-1857", Memorii, Vol.II, Moscova,, 1946, (П. П. Семенов- Путешествие в Тянь-Шань в 1856-1857 годах).

Shigabdinov, R.N., Jukova, L.I., Tătarii (Р.Н.Шигабдинов, Л.И.Жукова) .

Zemskov V.N., Strămutații speciali, Documente NKVD-MVD URSS (Земсков В.Н. Спецпоселенцы (по документам НКВД-МВД СССР)// Социологические исследования. № 11), Moscova, 1990. p. 3-17

Adunarea Popoarelor din Kazahstan (Asambleya Narodov Kazakhstana)

"Almatî sau Fortul Vernoe cu împrejurimile sale", 1867 ("Алматы или укрепление Верное с его окрестностями", 1867 г.).

Atlasul Etnic al Uzbekistanului.

Istoria Uniunii Etnoculturale Tătare din or.Uralsk (История Татарского этнокультурного объединения г. Уральск).
Jadidismul, Marea Enciclopedie Sovietică (Значение слова "Джадидизм" в Большой Советской Энциклопедии).
Popoarele Kazahstanului, Alma-Ata, Ed.Arys, 2003 (Народы Казахстана, Изд.Арыс, Алматы, 2003), p.280, 285.
Populația Kîrgîzstanului (Население Кыргызстана).
Populația Tajikistanului (Население Таджикистана)
Tătarii (Татары)
Tătarii – aceştia suntem noi!!! (Татары -это мы!!!)
Tătarii Crimeeni (Татары крымские)
Tătarii din Kazahstan (Татары в Казахстане)
Tătarii din Uzbekistan (Татары Узбекистана)
Tătarii în Uzbekistan (Татары в Узбекистане).

Crimea – Geostrategic Base between the Balkans and Caucasus. The Black Sea – Geopolitical Theory

MARIUS GERALD STAMATE

The strategic position of a sea-frontier state is becoming increasingly important. Since Thayer Mahan, to whom mastery of the seas is a prerequisite for obtaining a dominant position, until today, when is considered that the settlement of state on maritime littoral creates favorable conditions for development of itself and the surrounding area, the maritime area of a state had an overwhelming influence in the evolution of that state. As Aymeric Chauprade and Francois Thual put it "the sea, by itself, cannot have an important geopolitical operation unless links between the two shores exist"[1].

When considering the Black Sea, one can find on all four sides a genuine ethnic cauldron. In the Balkans and in the Caucasus as well, where a large number of Caucasian ethnic groups with distinct identities coexist with Azerbaijanis and other Turkic peoples, Russians and Armenians, in Anatolia where the Turks and Kurds live on the same ground, and on the north shore too where a mix of Moldavians, Russians, Ukrainians, Tatars, and North Caucasian tribes can be found, a great number of populations have mixed together due to historical conditions thus generating and maintaining the potential to generate future conflicts.

Considering Halford Mackinder's theory of concentric zones, the Black Sea could be considered as part of internal ring. According to Mackinder's Law, who controls the internal ring (or Spykman's *rimland*) dominates the central area (*heartland*), and who dominates the central area actually dominates the World Island and therefore, the whole world. If we consider that Mackinder identified Eurasia as the central area, and the internal belt as Eastern Europe, it is clear that the ***Black Sea is a part of internal ring***, and its transformation into a stable and secure region is a key factor in promoting democracy and Western values in Eurasia. However, given that security is indivisible the Black Sea cannot be considered solely without taking into account the space within its immediate vicinity that directly affects the security situation. Therefore, the Black Sea area includes, besides the riparian states the two non-riparian countries of South Caucasus (Armenia and Azerbaijan) and Moldova.[2]

[1] Chauprade, Aymeric and Francois Thual, *Geopolitics dictionary*, Corint, Bucharest, 2003, p. 452.

[2] Mihai Ionescu, *After hegemony, four security scenarios*, Scripta, Bucharest, 1994, p. 67

HISTORICAL MEANING OF THE BLACK SEA

Historically analyzing, the Black Sea had a double function. On the one hand, and given the adjacent topography comprising the mountains of Caucasus, Taurus, the Balkans or Carpathians and the waters of Don, Dnieper, Bug, Dniester, Prut or Danube, this area worked as a natural barrier, a *boundary* between Asia and Europe, as the area where most of the invaders waves from Asia and the Asian empires expansion have stopped. On the other hand, it was a *bridge* between Europe and Asia, a busy trade area where merchants from Northern Europe, Western Europe, Russia, Middle East, Central Asia or the Far East met to what Gheorghe Bratianu called "switch of the international trade" This situation is preserved today. Firstly, the Black Sea is a Eurasian trade space of great significance due to the presence of Caspian hydrocarbon deposits that must pass through here for them to be accessed by the West. Secondly, it is an area of political division hovering over NATO, Russia and the Islamic world boundaries.

GEOGRAPHICAL EQUATION OF THE BLACK SEA

The Black Sea maritime basin, as an extension of the Mediterranean basin towards the Baltic Sea and further to Central Asia and the Middle East, has major political and security features similar to the those of the Balkan area, but also its own characteristics such as the interests of riparian countries, and the main actors contenders for the top hierarchy of the world too (USA, Russia, China, Japan, India, EU countries), the immense economic potential, the military and demographic changes and the role of this area as a *link between Central Asia and the Middle East*.[3]

O. Serebrian notes that due to its "enclavization" and remoteness, the Black Sea has a huge and important "hinterland". A second important feature is that of its presence at the *confluence, on the one hand, of two religions, Christianity and Islam and, on the other hand, of two families of peoples, Slavic and Turkic*. Following these two features, a contemporary great power, Russia, and two regional powers, Ukraine and Turkey, are building their strategic, political and economic concepts holding their looks on this sea and its adjacent space.[4]

BLACK SEA – GEOPOLITICAL VALUE

Places and geographical landmarks do not keep the same geopolitical value throughout all periods of time. The amount of geopolitical value will increase

[3] Visarion Neagoe, *Possible contributions of land forces to Romania's border security in the Black Sea*, Bucharest, 2005, p. 207.

[4] O. Serebrian, *Will the East explode? The geopolitics of Pontic area*, Dacia, Cluj-Napoca, 1998, p. 10.

depending on distinctive developments in the area, the intensity of trade and economic life. Black Sea's geopolitical value increases today for several reasons. Due to geographical placement, it was considered a "locked sea" for quite a period of time, with no strategic importance in modern warfare. It escaped this status primarily by the increasing commercial importance of the Danube, and, secondly, the discovery of the Caspian oil deposits.

Three geopolitical blocks meet at the Black Sea, the Euro-Atlantic, Russian and Islamic. The geopolitical fault-line separating the eastern and western worlds also divides Ukraine into two parts, this country's identity not being well defined.

The Black Sea Region is an extremely dynamic area in terms of geopolitics. From this perspective, the Black Sea region is "a relatively small area, crossed, in time, by forces from the North-East (Russia via Ukraine and/ or Georgia), South (Turkey) and West (European powers: France, Germany, Austria, Great Britain and countries like Romania and Bulgaria)[5]. Throughout history, this was an area marked by growing Christianity and, more or less fighting contacts between the Christians and Muslims. Controlling this area was important in terms of strategic/ military, but also economically.

Geopolitically, geo-strategically and geoeconomically, this area comprises the territories of Romania[6], Moldova, Bulgaria, Turkey, Armenia, Azerbaijan, Georgia, North Caucasus, the regions of Stavropol, Krasnodar and Rostov – Russian Federation, Ukraine as a whole, especially – Crimea. The Black Sea Region is a part of a larger area, the Balkan-Caucasian one, with a population of 400 million people that possess enormous potential, but currently, with few exceptions, depressive.

BLACK SEA'S GEOSTRATEGIC IMPORTANCE

The decisive character of Black Sea region for the European security gave it the surname of the *new frontier of Europe*. This new frontier cuts new geostrategic dimensions: NATO members (Romania, Bulgaria and Turkey) to the West and South, and the CIS states, to the North and East. The *Wider Black Sea area*

---

[5] Constantin Hlihor, *The geopolitical and geostrategic analysis of contemporary international relations*, University of National Defence, Bucharest, 2006, p. 88.

[6] Interwar Romania, by its representatives S. Mehedinți, I. Conea, N., Gh. Brătianu, M. Vulcănescu, N.Al. Rădulescu, A. Golopenția, who founded the Romanian geopolitical school, had the following contributions: Ponto-Baltic Theory (Mehedinți), The theory of trade routes (Iorga), Theory of Space Security (Brătianu), Theory of Central Europe (Rădulescu), Trio confinium Theory (Conea) The main idea of the theories listed above is "Europe's geopolitical meridian = Ponto-Baltic Isthmus", thus producing the following logic: 1) Romania is a European state of necessity, eastern outpost of Europe, "guardian" of the trade to India, a factor of stability in the Balkans, a counterpart to the German-Hungarian block, an obstacle to South Slavic unification, 2) Black Sea is Europe's strategic estuary, 3) Danube is an extension of the Black Sea Danube, 4) the Carpathian mountains are a natural barrier, 5) Dniester – Crimea line is an area of security, 6) Romania is a "trio confinium", the bridge between Western Europe and East (Russia), and South East (Turkey and the Middle East), under the warrantee of Anglo-Saxons presence at the Black Sea (Șt. Zeletin - 1927).

includes the three Caucasian countries Georgia, Armenia and Azerbaijan, due to the existence in the region of the Eurasian energy corridor linking Central Asia and the Euro-Atlantic community. One can also consider the natural commercial corridors, the Danube, Dniester and Dnieper rivers connecting their associated territories to the region.

The concept of the "Wider Black Sea Region" was launched in a study by researchers Ronald D. Asmus and Bruce P. Jackson in 2004.[7] The geopolitical and geostrategic position that the area occupies in relation to major vectors of the international relations system structuring and European security environment - as the vital interests of European Union member states for easy access to Caspian energy resources, the need to create an stable and coherent security environment within the immediate vicinity of common European border area, the need of U.S. and their allies in the international antiterrorist coalition to use the region as a hub, as a revolving switch platform and an aide to anti-terrorism campaigns in Iraq and Afghanistan – strongly impose it on the international security agenda.

In the new geostrategic context the influence of historical development is a key factor to consider when speaking about the region's shaped relationship with NATO and the European Union and thus, demonstrating the growing importance of this region. In the recent years, however, the Black Sea region has been shown globally as a transit zone between Central Asia, Caucasus, Middle East and Central and Western Europe.

The Black Sea has a strategic position stretching at the crossroads between Europe and Asia, between Great Russia and the Middle East, linking the South-Eastern Europe to Western Europe by the Danube River and to the Mediterranean Sea too, and currently, NATO and EU enlargement have turned it into close proximity of the great Euro-Atlantic powers. Furthermore, the Black Sea is important for the huge diversity of people and cultures that characterize the riparian countries, diversity that constitutes both a source of conflict and a source of cultural enrichment. One should not forget the economic factor, particularly natural resources, which make the Black Sea area of strategic interest. There are a number of reasons that determine the correlation of the Black Sea area, the six riparian countries, with the more distant regions of the Caucasus and Caspian Sea, when it comes to security issues[8]. The most important is the fact that this area is a bridge for various international players with distinct economic, political and strategic interests. In this context, the concept of *the Black Sea region* is a useful tool for describing and explaining the complexity manifested in the dynamic relations.

There area several "key positions" in the Black Sea area, which customizes it, print special meanings, but mostly, decisively contribute to the geostrategic value and importance of this area.[9] These "key positions" are:

---

[7] Ronald D.Asmus, Bruce P.Jackson, *The Black Sea and the Frontiers of Freedom,* in "Policy Review", June 2004, p. 11.

[8] V. Puşcaş, *Pulse of history in Central Europe. Studies, articles, reviews, interviews*, Cluj-Napoca, Sincron, 1998, p. 112.

[9] *(Romanian) Navy Forces General Headquarter, Black Sea – the area of confluence of geostrategic interests*, CTEA Publishing House, Bucharest 2005, passim.

• **The Straits** (Bosporus, Dardanelles - linked by the Marmara Sea) enable and allow navigation from a "locked" sea to the world's ocean. The straits are, at present, the only powerful external transport artery on sea, quite handy for all the residents, both cost efficient and with permanent perspective. Straits control belongs to Turkey, thus having a privileged status among the riparian states.

• **Crimean Peninsula** – advanced sea bastion, a real "well anchored" aircraft carrier with multiple facilities, surrounded by sufficient naval forces ready for action.

• **Danube's sea exits** (maritime Danube) – ships entry and exit through Sulina is done entirely on Romanian territory, thus representing an element of power for Romania.

• **Continental Shelf of the Romanian seaside**, with attractive elements that make, for many years now, the problem of delimiting the continental shelf exclusive economic zone between Romania and Ukraine to "boil".

• **Serpent Island –** "rediscovered" in the recent years with much noise and again placed on the international diplomacy agenda.

• **the Georgian seacoast** – with its double meaning as gate of Azerbaijan towards the Black Sea and Russia's control bridge in the Caucasus and Black Sea.

The importance of this zone, situated between two large areas of potential conflict, the Balkans and the Caucasus, and near the Mediterranean Sea Eastern basin (marked by the Middle East conflicts as well as by the growing Islamist terrorism) is primarily underlined by the following elements:

- It is the nexus of interference for three geopolitical and geostrategic areas regarded as among the most important with particularly acute problems pertaining to security and stability (Southern Europe, Eastern Europe and the Middle East);

- It is the Ocean Dome exit gate for Ukraine, Romania, Bulgaria and the South Caucasus countries;

- It is crossed by different routes to carry oil and hydrocarbons from the Caspian Sea and Central Asia to the West and also includes the incoming energy route of TRACECA;

- It represents a segment of the southern border of Russia and, at the same time, the extreme South-Eastern flank of NATO;

- It includes at least one segment of the drug trafficking chain from Central Asia and the Middle East, arms trafficking in the countries of the former USSR and even emigrants trafficking from Central Asia to the West;

- It has important underwater resources, a wide network of ports and port facilities, a pleasant seaside, offering many tourist facilities and commercial cooperation;

- It provides an environment that is conducive to expansion of military cooperation under the Partnership for Peace program development, and even NATO-Russia partnership.

Following these particular cases, the main threats and challenges in the Balkans and Black Sea basin are the following:

• internal instability present in the states formed after the breakup of the Soviet Union and Yugoslavia;

• increased or maintenance of ethno-separatist conflicts;

• disintegration and formation of independent state entities (Kosovo, Bosnia-Herzegovina, Transnistria, Abkhazia, Adjaria)

• increasing number of Islamic converts, especially among intellectuals and young people;

• export of instability, by promoting the interests of Islamic fundamentalism and Islamic states to the South-Eastern Europe and by the existence of compact ethnic groups in these areas (South-Eastern Bulgarian Turks, Bosnians, Albanians in the Balkans, Turkish-Tatars in Crimea, the Gagauz of Moldova);

• funding sources for terrorist groups;

• maintaining a climate of instability;

• facilitating the provision of arms and illicit trafficking;

• economic competition triggered by the exploitation and transportation of hydrocarbons from the Caspian Sea;

• the increasing pollution of the Black Sea basin;

• endangering the environment (Bystroye channel)[10];

• the presence of high-risk premises built close to national borders (nuclear power plant project in Belene – Bulgaria);

• terrorist networks and activities and transnational organized crime expansion (economic and financial crime, border trafficking of persons, drugs, radioactive materials and strategic weapons and ammunition);

• uncontrolled proliferation and dissemination of nuclear technologies and materials, mass destruction facilities, unconventional weapons and other lethal means.

KEY POSITIONS IN THE BLACK SEA

1. Danube

The issue of Danube and its strategic importance together with its sea-exits cannot be separated from that of the Bosphorus and Dardanelles straits. As the well known interwar Romanian diplomat, C. Diamandy, warned "if geographically speaking the Danube ends at its sea – exists, economically it flows into the Mediterranean Sea; on the Delta flow its waters and in the Mediterranean, takes its

[10] Bystroye Channel (also known as Bystroe Channel, Danube-Black Sea Channel, *Ukrainian: Канал Дунай – Чорне море, Romanian: Canalul Bâstroe*) is a channel in the Danube Delta. It was among the main Ukrainian waterways until 1959, when its exploitation stopped due to natural silting. There was a project proposed by Ukraine to reopen its navigation. According to official Ukrainian plans, it was to be completed in 2008. The intent was to provide a deep-water route from the Danube to the Black Sea under Ukrainian control, in order to reduce ship transit costs and provide an alternate route to Romania. Ecologists have raised significant concerns about damage to the Danube Delta ecosystem. On August 26, 2004 Ukraine officially inaugurated the project and the Romanian government announced plans to bring a lawsuit against Ukraine at the Hague-based International Court of Justice, invoking the Ramsar Convention on wetlands. In May 2005, parties of the Aarhus Convention agreed on political sanctions against Ukraine. Ukraine announced the temporary halt of the project in June, 2005.

ships; without free output at the crossroads of the Mediterranean, the Danube cannot fulfill its role in the world trade (quoted in I. Seftiuc, I. Cârțână, "Romania and the straits issue", Edit. Ştiințifică, p. 15). Nicolae Titulescu shared this view and in a speech at a conference exclusively aimed to the problem of the straits, says, "the straits are the very heart of Turkey, but they are Romania's lungs as well" (*ibid.*).

There are several elements that nowadays increase the importance of Danube, turning it into a major commercial axis of Europe. It is about creating the Rhine – Main – Danube Canal, which links the North Sea to the Black Sea, the port of Rotterdam to the port of Constanta. Countries in Central Europe may have direct access to the Black Sea and hence to the Suez Canal. There is a new commercial route Central Europe – the Suez Canal, via Constanta, that compared to the old one, the one that crosses the whole Mediterranean and bypasses the Iberian Penisula, it has the advantage of shortening the distance by eight-day sea march and therefore decreased costs. Another advantage the Black Sea ports and those of the Eastern Mediterranean Sea have the most favorable position towards the Suez Canal for the Far East Indian Ocean routes.

2. Serpents Island[11]

As shown in the monographic study of "Serpents Island"[12], when considered from a geostrategic point of view, the Snake Island was an important component of the Soviet secret underground military system under the city of Tighina (Bender in Ottoman language). Also, the military premises on the island have the strategic role to watch and alert the strategic missile warning systems hidden in Tighina area.

[11] Snake Island, also known as *Serpent Island*, (Ukrainian: Острів Зміїний, *Ostriv Zmiinyi*; Romanian: *Insula şerpilor*), is a Ukrainian island located in the Black Sea near the Danube Delta. The island is populated. A rural settlement of *Bile* was established in February 2007, which is part of the Vylkove city, Kiliya Raion, Odessa Oblast. The territorial limits of the continental shelf around Snake Island were delineated by the International Court of Justice. The island is currently supposed to be demilitarized. In accordance with a 1997 Treaty between Romania and Ukraine, the Ukrainian authorities withdrew an army radio division, demolished a military radar, and transferred all other infrastructure to civilians. Eventually the Romania-Ukraine international relationships have soured when Romania tried to convince that the island is no more than a rock in the sea. In 1988 a new radio beacon "KPM-300" was installed with radio signal range of 150 miles (240 km). In August 2004, the lighthouse was equipped with a radio beacon "Yantar-2M-200", which provides differential correction signal for global navigation satellite systems GPS and GLONASS. The lighthouse is listed as UKR 050 by ARLHS, EU-182 by IOTA, and BS-07 by UIA. On 16 September 2004 the Romanian side brought a case against Ukraine to the International Court of Justice in a dispute concerning the maritime boundary between the two States in the Black Sea. On February 3, 2009, the court delivered its judgment, which divided the sea area of the Black Sea along a line which was between the claims of each country. The court concluded that Snake Island is not an island, therefore it "should have no effect on the delimitation in this case, other than that stemming from the role of the 12-nautical-mile arc of its territorial sea".

[12] Dr. Dominic Pădurean, professor at the Naval Academy "Mircea cel Batran" of Constanta, performed in 2004, a complex and complete monographic study of the Serpent Island analyzing the subject historically, geographically and politically, supporting his claims with documentary very well put together.

Ukraine, current holder of the island, is located between two major political and military alliances – NATO and Euro-Asian alliance made up by the Russian Federation and its allies so that the Serpent Island became an important component of Ukraine's security system.

Although apparently deserted, Snake Island shelters two powerful radars served by a relatively small military force of thirty people. One radar covers the whole of the Lower Danube basin, the Balkans and Central Europe and the second is covering the Mediterranean, monitoring everything up to North African coast and the Middle East, including Israel's territory. A sophisticated telephone cable link the island to Odessa and the electronic routing data and systematization center located in the basement of Tighina. The data is used to conduct missile attacks. Russia's geostrategic "corridor" of Bessarabia, Dobruja, the Snake Island and the Balkans is signaling a possible shift of attention and political focus.

3. Crimea

The great Romanian historian Gheorghe I. Brătianu said "we cannot deny that the two key positions of the Black Sea – Straits and Crimea – are two key positions of Romanian security too", to further comment "does this mean to reach out to them our (Romanian) security space, to reclaim, like other Balkan peoples, the domination of Constantinople and the Straits, or the creation of permanent base in Crimea? I do not think we should come to such conclusions." And nor it did, either 1941-1944 or later! During his time, Gheorghe I. Brătianu concluded as follows: "our security space authority comprises (...) the Straits issue as the extension of the Danube's sea exits and the Iron Gates, which regulates the course, as well as the issue of naval and air bases (e.g. Soviet) of Crimea. We cannot be indifferent, even beyond our border, on who mastered them" He further explained "does this mean that we will claim the Constantinople or turn Crimea into a permanent Romanian garrison? Of course not. We cannot complicate the matter this way (...) But one thing remains certain, that the concept of space security requires that we cannot remain indifferent to what happens in these two key positions (Straits and the Crimea) of a sea so closely related to our existence." Aurel Pentelescu, *Gheorghe I. Brătianu and the Black Sea*, in „Lumea Militară", no. 3/2005.

Starting from the strategic importance of the Black Sea one can shape some elements that highlight the geopolitical importance of Crimean peninsula:

• it is a control tower located at the confluence of three major geopolitical regions: the Balkans, Eastern Europe and Asia Minor and near to the hot zone of Middle East;

• it is a defensive/ offensive naval outpost of the Russian Federation closest to NATO;

• it controls the bordering countries exit gate to the Ocean Dome;

• it is included on the proposed route for Caspian and Central Asia oil and gas transportation to Western consumers;

• is the shortest way for Russia to South and then East (through the Suez Canal) and to the North African coast, as the only way to "warm seas";

• it provides lots of trade and tourism facilities;

• it keeps the global geopolitical scene great actors interest ignited (traditional players and emerging players on the stage of world geopolitics).

Crimea is the starting point in designing the influence over the entire region. From the historical point of view Russia's consistent policy of having a "voice" in the Eastern Mediterranean resulted in the New Eastern war of 1853 and the Crimean campaign (1854-1856)[13].

From Romania's point of view, it can be noted that the periods of prosperity for the country have coincided with those when the Black Sea was a relatively open space, between the Mongolians fall and the rise of Ottomans, and during the Crimean War and World War II. When a dominant power raised, the Ottoman Empire or Russia, Romania entered its sphere of influence.

Romania could rise as a modern state with the support of France, after the Crimean War, following a change in the geostrategic reality in the region, when, for the first time after many centuries, the Western powers could have had an explicit interest in this part of Europe, interfering with area's traditional powers, mainly Russian and Ottoman. By this decision concerning Romania, the European powers aimed to meet their geopolitical interests over the Danube and Black Sea area, and not necessarily a historical repair for Moldova. Romanian Principality was returned a geographic area that ensured the removal of Russia from the Danube, and thus diminishing its role in the European Danube Commission.

When Russia held the Crimean peninsula, extremely valuable geostrategically, it was forced to give it away for three times. In 1854 the combined expedition of England, France, Sardinia and the Ottomans was successful, forcing the Russian Empire to moderate the expansion at the expense of Western Moldova and Wallachia[14], and undertake a series of disposals. Russia's intentions to annex parts of today's Romania motivated the unwanted invasion of the great powers, only to show that the maximum limit of Russian territorial control is the river Prut. The second time Russia lost control of Crimea was in 1918, when the peninsula was occupied by Germany. History keeps Lenin's protest letter to Kaiser Wilhelm, in connection with this fact. In achieving its geopolitical ambitions, Germany tended to establish its control over the Black Sea region, the plans of General Ludendorf figuring even the creation of a small "German state" on the river Don. Third time, Russia was forced to cede Crimea to the already Nazi Germany during the Second World War, and eventually, after the event in Belovejskaia Puscea[15], the peninsula, previously gifted to Ukraine by Nikita Khrushchev, remained to Kiev.

---

[13] M. Ionescu, *The wider Black Sea region between the constraints of tradition and political challenges of the new international security environment*, in the "Security and stability in the Black Sea basin. Vth international scientific session". November 21-22, Bucharest, 2005, p. 25.

[14] Wallachia or Walachia (Romanian: *Țara Românească* or *Valahia*; archaic: *Țeara Rumânească*, Cyrillic: Църа Румѫнъскъ / Църа Ръмѫнъскъ) is a historical and geographical region of Romania. It is situated north of the Danube and south of the Southern Carpathians. Wallachia is sometimes referred to as Muntenia (Greater Wallachia), through identification with the larger of its two traditional sections; the smaller being Oltenia (Lesser Wallachia).

[15] In December 1991, by the Declaration of Belovejskaia Puscea, the collapse of the USSR has been de jure confirmed. The heads of state of Belarus, Russia and Ukraine created the

After the collapse of the USSR, as a protection for keeping NATO remote, Russia imposed several outposts in the west to ensure its military security: to North – Kaliningrad, to center – Transnistria (Moldova), to South – Crimea.

Thus, regionally, Russia managed to create and maintain on the European continent a fundamental line of enclaves geopolitically dividing the Black Sea – Baltic Isthmus, from Kaliningrad to the South in Transnistria, on Republic of Moldova territory. Regardless of NATO eastward expansion, Moscow will not withdraw the troops stationed in the CIS, as is mainly interested in maintaining the Federation protection alignment on the route Kaliningrad – Tiraspol – Simferopol (Crimea).

By Transnistria – Tiraspol and Bender respectively – passes the railroad joining Ukraine to Romania. Who is in control of Tiraspol and Bender actually controls the so-called "Focsani[16] corridor", the strip of land separating the Carpathians from the Danube. Focsani corridor's geostrategic importance derives from the fact that it accesses the Danube Delta. That is the reason why Bystroye Canal was built by Ukraine, e.g. just to gain access to the Danube Delta and Danube's sea exist. The channel aims to develop, together with Russia and the EU, the transport corridor Volga – Don – Danube, with its opening towards Caspian Sea's shipping lines (Transport Corridor Europe – Caucasus – Asia). Therefore, the Ukrainians have the ambition to build another canal that is to become a European transport hub in the vast belt of navigation that includes the main rivers of Europe and also Azov Sea, Black Sea and Baltic Sea.

In the current political configuration, Crimea is a very important province of the second state in terms of area population from the former USSR (52 million), who proclaimed independence among the first. Politically, Ukraine wants independence, but at the same time, struggle on energy dependence over Russia. Ukraine is lingering in this paradox and its latest developments seem to bring it closer to Russia. Ukraine is the European front face of the Old Russian Empire. "It cannot be stressed enough that without Ukraine, Russia ceases to be an empire, but with Ukraine, first deceived and then subordinated, Russia automatically becomes an empire"[17]. A country of the size and geopolitical position as Ukraine, cannot be detached from its old economic connection without great financial effort that it cannot in any way afford.

Ukraine's geopolitical equation is, perhaps, the most complex of all republics.[18] It advocates for this statement the existence of almost ten million

---

Commonwealth of Independent States, joined later by other states in the former Soviet Union, except for the Baltic states.

[16] Focşani (Romanian pronunciation: [fok'ʃanj]; German: *Fokschan*; Hungarian: *Foksány*) is the capital city of Vrancea County in Romania on the shores the Milcov river, in the historical region of Moldavia. It has a population (as of 2002) of 101, 854.

[17] Z. Brzezinski, "Premature Partnership", in Zbigniew Brzezinski*, East Central Europe in the Cyclone of transition*, Diogene, Bucharest, 1995 p. 290.

[18] Aleksandr Susko's study released at the International Conference in Constanta, in August 2005. Friedrich Ebert German Foundation organized in Constanta on 13-14.08.2005, an international conference on "Black Sea Region – a partnership of the twentieth century. During this event, Aleksandr Susko (Centre for Peace and Foreign Policy of Ukraine) presented a paper about the intentions of Ukraine to the Black Sea, http://www.greenmedia.info/rom/more/A1185_0_3_0_M), covering all aspects of the problems – from energy transport corridors to regional cooperation – under

Russians living in this country and the fact that Ukraine has Crimea, a Russian land, inhabited mostly by Russians, gifted by Khrushchev in 1954 to commemorate the three hundred years Ukrainian – Russian union, and who owns Crimea actually holds a Black Sea key position. Above all, these countries share a common history for nearly 350 years that cannot be deleted in a few years. The very important geopolitical position of Ukraine derives from the fact that "occupies" the former Russian empire's exit to Europe. Therefore, "transforming it from Russia's European extension into Russia's barrier towards Europe will be very difficult to accept for Moscow"[19].

This region feature a very rarely encountered in Europe multiethnic composition. A slang composed of an extraordinary mix of words from Ukrainian, Russian, German, Greek, Romanian, Jewish, Tatar, Polish, Turkish and coppersmiths Gypsies (a distinct branch of Roma that live in Eastern Europe), is used today as an usual language.

The two-headed foreign policy orientation of Ukraine (Galicia to the West and East to Moscow) affects its single voice and international credibility. The territories seized by Stalin (Galicia, Ruthenia, North Bukovina[20] – Hotin, half of the former Autonomous Soviet Socialist Republic of Moldova, South Bugeac and Donbas) and Khrushchev (Crimea) and given to Ukraine, can play the role of Trojan horse at any time.

Ukraine wants to be invited to join, or at least have special relationships with NATO. Ukraine's possible NATO membership would be a truly historic event, with profound implications for regional geopolitics. Parliamentary elections in September 2007 provided new opportunities for the pro-Western wing led by President Viktor Yushchenko and Prime Minister Yulia Tymoshenko on the way to Euro-Atlantic security structures and the EU integration. Making such a decision will most probably impose countermeasures on the part of main political "enemy", namely the Russian Federation.

In numerous speeches position, political and military leaders in Moscow have expressed concerns that the further existence of Ukraine and its NATO membership represents a huge challenge. A major challenge for Russia's national

---

the idea that "the Black Sea region must be defined as a natural space of Ukrainian interests." At the same time, it stressed that "Ukraine should play a significant role in organizing a new system of regional order." "First prize for Ukraine would be if they could manage to establish as a major carrier of Caspian oil to Europe," says Alexander Susko. The study stresses that "Ukraine contains oil transport routes both on east-west axis and north-south." Currently, Ukraine has control over the European oil transport routes, but alternative transportation through the Black Sea will break this control. But Kiev's ambitions to maintain its position in oil transportation are clearly indicated in the phrase "as a *strategic energy transport route* to Western Europe, Ukraine is an adjustment center for the geoeconomic problems." Alexander Susko's paper also states that "due to inconsistent policies, Ukraine poorly uses the occasion to get a place among the leading regional oil carriers and may even be excluded from that process." On the other hand, Russia is heavily blamed for this because not only "actively developed transport corridors *around* the Ukraine, but defended its own national interests."

[19] P. Dobrescu, "There is no place for utopia" in volume *East Central Europe in the Cyclone of transition*, Diogene, Bucharest, 1995, p. 15.

[20] Bukovina (Romanian: *Bucovina*; Ukrainian: Буковина/*Bukovyna*; German and Polish: *Bukowina*) is a historical region on the northern slopes of the northeastern Carpathian Mountains and the adjoining plains. It is currently split between Romania and Ukraine.

security and geopolitics plans, Ukraine is a topic of major interest to U.S and EU also, and the December 2004 change revealed major actors geopolitical and strategic interests in the area. March 2006 parliamentary elections in Ukraine have created the beginning of society and policy divisions, split generated by the birth of a new socio-economic and political development alternative, the imperative need to vote for the future, East or West.

In a series of Russian geopolitical studies it is estimated that Ukraine's independence, within the current borders, can only be meaningful as a "cordon sanitaire", as opposed parties do not allow the country's geopolitical orientation to join East block (Russia – Eurasia block), nor the West (Central European block). Political scientists from Moscow condemn Ukraine as considered to be a puppet state that serves U.S. geopolitical goals in Eastern Europe, especially in light of Ukraine's NATO accession. This seems impossible to accept by the Russian geopolitics makers who spell, more or less veiled, in various works, the collapse of Ukraine if NATO accession would take place.

Ukraine's political leaders and statesmen have signed an official document requesting country's NATO acceptance at the Bucharest Summit, starting by accessing the Action Plan, a step considered pre-accession to NATO. On the other part of the ocean, U.S. Senator Richard Lugar is one of the exponents of those lobbies who want to provide power to the US by the entrance of Ukraine into NATO, as a major U.S. effort to control the "Rimland" and, implicitly, in the battle for geopolitical world's fourth circle conquest. During last Kiev visit of Senator Richard Lugar he pointed out that Ukraine's integration into NATO went in a straight line and warned that Ukraine's leaders "have launched the discussion and ask for support" in the process of accession to NATO. Russian Ambassador to Ukraine Viktor Chernomyrdin said in response, that after the possible entry of Ukraine into NATO, Moscow will be forced to revise its relations with this country. "Where Ukraine wants to enter, who wants to be a friend with, who wants to love, these are internal matters; NATO, the EU is your choice; we just want to be clear: if you enter NATO, we will have to review relations between our countries; because Ukraine is our largest neighbour and we share very close relationships, including with respect to "sensitive" technology, political affairs, we cannot look at Ukraine's entry into NATO as a simple matter" Viktor Chernomyrdin said in an interview published by "Ukraina" magazine. Statement of former Russian prime minister is a veiled warning for Ukraine, given that Ukrainian Prime Minister Yulia Tymoshenko said her country's accession to NATO and the EU must become a national target, shared by all democratic political parties in Ukraine.

In the event of Ukraine's entry into NATO, Russian leaders, according to Russian analysts, will have to resort to a series of measures designed to protect national security interests. Russians geopolitics analysts consider, in their writings, that Ukraine should be divided into several areas corresponding to geopolitical and ethno-cultural realities. *Eastern Ukraine* (everything there is to the East of the Dnieper, from Cernigov to the Azov Sea) is a densely populated territory where Russian Orthodox population and "veliki Rossia" (old Mother Russia) ethos prevail. All this territory is close to and related to Russia in terms of culture,

history, ethnicity and religion. This highly valued and developed region in terms of technical standpoint is a fully geopolitically independent region, with a wide autonomy that should be in close union with Russia. Crimea is a special geopolitical formation featuring a traditional ethnic mosaic. From Russia's geopolitical interests perspective, leaving Crimea to the "sovereign Ukraine" is equally impossible because it will create a direct threat to Russia's security and will even cause ethnic tension in Crimea. Considering all this, there is a need of giving special status to Crimea and to ensure maximum autonomy under direct strategic control of Moscow, taking into account Crimean Tatars social-economical and ethnic-cultural interests. *Ukrainian Centre*, from Cernigov down to Odessa, Kiev included, is another area where the *small Russians*, Orthodox ethos and Russian language prevail. This small Orthodox Russia is a independent geopolitical reality closely culturally related to Eastern Ukraine, who is a part in of the Eurasian geopolitical system according to Russian analysts.

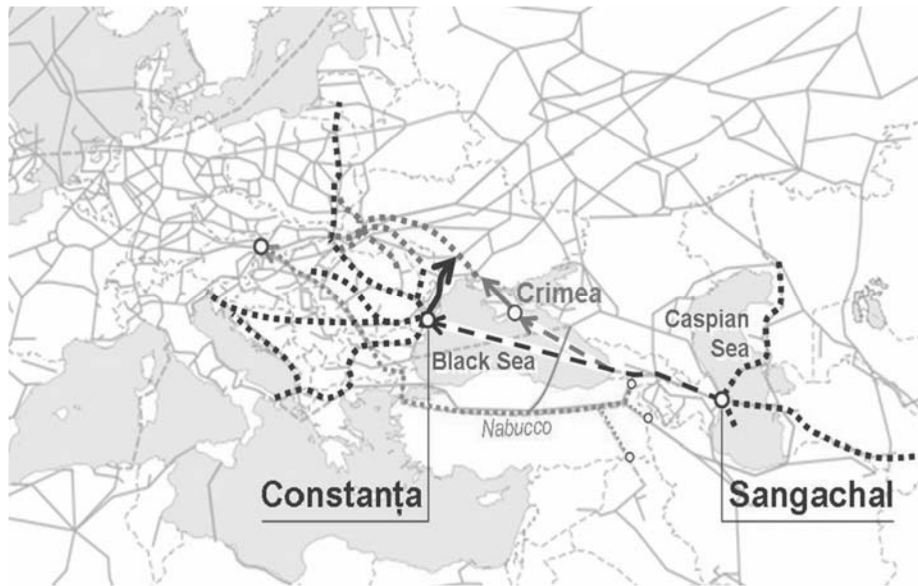
3.1. Crimea – Energy transportation route

White Stream Pipeline Company is considering plans to build a gas pipeline linking Azerbaijan to Georgia, and a 430 km undersea connection between Romania and Crimea, as the International Journal of pipeline industry, Pipelines International[21], cited by Agerpres (Romanian News Agency), inform.

According to The White Stream Pipeline Company President, Roberto Piran, the proposed gas pipeline will transport gas from the Sangachal terminal near Baku in Azerbaijan, to the Georgian port of Supsa. Sangachal – Supsa pipeline will provide an extension of White Stream Pipeline Co's route, currently under planning, which will transport Caspian Sea natural gas to markets in Central and Eastern Europe.

Designed in 2005, White Stream project is intended to develop the southern energy corridor, carrying gas from the Caspian Sea region, through Georgia, directly to countries in the Western Black Sea like Romania and Ukraine. The pipes will under cross the Black Sea at depths of over 2,000 m. White Stream project will be developed in stages and it is anticipated that on completion will have two branches: one that connects Georgia to Romania, through two parallel underwater pipelines with a length of about 1100 km offshore, and the other one that connects Georgia to Ukrainian gas network by two parallel pipelines also, with a length of 620 km offshore. First White Stream pipeline, whose construction is expected to begin in 2012 will have a capacity of about 8 billion cubic meters, to be completed in 2015. In the coming years the other three submarine pipelines will be built, with an overall system capacity of approximately 32 billion cubic meters. A 430 km undersea connection between Crimea and Romania is also considered pending on worthiness.

[21] White Stream considers Georgian link, at http://pipelinesinternational.com/news/white_stream_considers_georgian_link/040569/.

Source: http://www.gueu-whitestream.com/

Figure 1. While Stream pipeline.

The White Stream project, despite the fact that it has been recognized since 2008 as an EC priority project (2008) has been largely overlooked as a credible option that would implement Europe's Southern Gas Corridor Strategy. It is very important to underline that White Stream is a relatively new project and as a component of the EU's Southern Corridor plan, **it is not targeting natural gas from Phase 2 of the Shah Deniz field**, – to avoid the further delays with implementation of the Southern Corridor this gas needs to be transported predominantly by more advanced project like Nabucco. Obviously projects currently competing for the Shah Deniz gas are getting more attention. White Stream is designed to work in synergy with Nabucco and stimulate upstream developments by reducing perceived transportation risks, thus helping Nabucco to secure needed gas supplies from the Caspian.

There is an obvious coincidence of interests in relation to gas trade, but also an evident lack of trust on issues like how serious is the EU about the direct import of the Caspian gas, is EU market ready to absorb Caspian gas in sufficiently large volumes or it merely wants to fill Nabucco, and building the trust on such issues between Europe and the region must be one of the top priorities of Brussels' vis-à-vis policies and negotiations with Azerbaijan, Kazakhstan, Turkmenistan and even Uzbekistan.

White Stream development concurrently with Nabucco will create abundance of gas production available for westward transportation, accordingly White Stream is targeting new developments from Turkmenistan as well as gas fields being explored and progressively developed in Azerbaijan, such Absheron or Umid/Babek or other fields which have quite big production and export potential. But, White Stream would not start until other three major components of the

Southern Corridor Strategy are clearly "on the table", namely CDC (Caspian Development Corporation), the Trans-Caspian Gas Pipeline between Azerbaijan and Turkmenistan and Nabucco. All these projects are interrelated and can be developed concurrently as parts of one greater plan. The CDC and the Trans-Caspian are the difficult steps. If Nabucco needs Turkmen gas, and it surely needs it, then something more than 10 bcm/y off-take, that Nabucco can offer, should be in the development prospect for Turkmenistan to trigger the launch of the Trance-Caspian pipeline.

Once these two components are properly structured and agreed between the European buyers and the producing states, then everything else, namely Nabucco and White Stream will develop concurrently in a synergetic way. One pipeline and one route cannot do this alone. The strategic comparative advantage of White Stream is that you do not depend on the implementation of the entire Southern Gas Corridor Strategy only on one country, namely Turkey, which will also have a greater benefit if the goals of the Southern Corridor are fully achieved. Russia's alternative strategy of having delivery routes other than Ukrainian ones, demonstrates that nobody wants to put all his eggs in one basket. This is related to the security of demand and off-take.

The extension of one branch of the White Stream project into Ukraine, via the Crimea, is still a viable, pertinent and realistic option to Ukraine despite recent rapprochement between Moscow and Kiev, illustrated by the election of President Yanukovych and the recent "Crimean base for gas sales" agreement that was signed on April 2010. There is a process of conducting a new study, under EU co-financing, to evaluate the feasibility of utilizing Ukraine's natural gas transmission system in order to export gas to Ukraine and through Ukraine to Poland and Baltic countries.

When considering other Southern energy corridor transport routes, especially AGRI (Azerbaijan, Georgian, Romania Interconnector), we can say that is serving the same strategic rationale as White Stream in terms of supporting the diversification of export routes. There are though several important differences between the two projects. First, it cannot serve the need for strategic diversification in terms of volumes, essential in creating synergy and multiplier effect in conjunction with Nabucco: for this – there should be comparability of capacities and economics. White Stream is planned eventually to reach 32 bcm/y capacity, but is much more economical then AGRI even at volumes of 8 bcm/y. It is very difficult for someone to build an LNG terminal capable of liquefying volumes of up to 20-30 bcm/y within the Black Sea area. If AGRI targets SD2 gas, this will make Nabucco, Trans-Caspian and the whole Southern Corridor even less probable. Second, AGRI cannot help in stimulating the upstream or creating the Corridor, it can only exist if the Corridor fails or can target smaller available volumes now, before SD2 production starts and implementation of the Southern Corridor begins.

On the other hand, one of the reasons for Southern energy corridor sluggish movement is White Stream itself. White Stream is not seeking the participation of state-owned companies at this stage, being a consortium of American and European private sector investors, led by Pipeline Systems Engineering Limited.

Though it has supporters among oil majors active in the greater Caspian region their names cannot be disclosed and thus project publicly supported, because most of them are exposed to the dominant gas supplier to the EU. For them to support openly White Stream at this early stage means that they could damage their current activities and their businesses in the country that does not welcome the opening of the Southern Corridor.

3.2. Crimea – Russian Fleet

Ukraine is the most important territory between Europe and Russia in geopolitical and geostrategic terms. It seeks to intensify its "nezalezhnosti (independence) but it has obvious problems with Russia in the economic sphere (gas), politics (the Crimean Peninsula, anti-moscalism "in Western Ukraine), military (Black Sea Fleet), religion (Catholics activity in Western Ukraine giving strained relations between Vatican and Russian Church).

The Ukrainian state is Black Sea area's control key. If Russia was able to impose here, then it would become a force hard to budge on the Black Sea, its gas primacy would be strengthened, could totally control the Crimean Peninsula and would strengthen the powers of Euro-Asian empire. In contrast, a NATO allied Ukraine would make Russia's position more weak, leaving it a small portion of coastline and thus bordering the North Atlantic organization that might be directly involved in CIS issues. In addition we have to take account of factors such as Ukrainian mentality, one that is closer to the Russian than to Western Europe, and the fact that Ukraine is first and foremost concern by its own plans and ambitions.

Ukraine is crossed by two civilization strings – on the River Zbruci and Crimean mountains. Considering the geocultural aspect one can discuss three main components: 1) Western Ukraine (Zacarpatie, Galicina, Bukovina, Volhynia, Podleaşie, Preaşevşcina) 2) Eastern Ukraine or Central Ukraine (Podolia, Polesie, much of the Slobojanşcina region, Podneprovie, including the regions of Kiev, Poltava, Cherkasy, Kirovograd and Dnepropetrovsk); 3) South-east Ukraine or southern Ukraine (Donbass, Novorossia, Crimea).

In the current economic and political-military situation in the Black Sea, Ukraine is faced internally with numerous religious tensions, while externally apparently solved the dispute with the Russian Federation for the Crimea Peninsula by an economic understanding. According to analysts, the situation in Crimea could become as dangerous as that of South Ossetia, in terms of Russia's handling of the dispute between Russians and Ukrainians in the area. Still economically dependent on Russia, Ukraine possesses considerable military and economic resources and wishes, by joining NATO, at least at the declarative level, to secure its independence from the Russian Federation. The existence of certain disagreements between Russia and Ukraine – due to Russian military presence in Crimea following the renting of Ukrainian port of Sevastopol naval base, where the main Russian naval base of the Black Sea fleet, stations until 2042 (7) – reduce the strengths of Ukraine's NATO integration. Letting the Sevastopol naval base and

the necessary infrastructure to the Russian Black Sea fleet beyond 2017, may born a situation without precedent in terms of Ukraine's accession to NATO which is the existence of a Russian base on Alliance territory.

Russia's opposition to NATO ships in the Black Sea was clearly seen in 2006, when at the instigation of Moscow, the Russian-speaking minority in Crimea protested against their presence, thus canceling the NATO-Ukraine drill Operation Sea Breeze. Local Crimean Parliament went so far as to declare this area as "NATO-free zone".

A new threat emerged in recent years that is, according to Director of the "Armenian Center for analysis of globalization and regional cooperation", Stepan Grigorian, the strong militarization of the region, out of control armaments multiplying in Azerbaijan and Armenia.

One factor, perhaps equally important, is the military and maritime force strengthening of other countries in the Black Sea. In these circumstances, the Black Sea Fleet military forces became a very important issue for Russia. Black Sea Fleet is the successor of the Russian Navy, created after the annexation of Crimea by the Russian Empire, with the vessels of Azov Sea and Dnieper fleets, permanently based at Sevastopol. According to the Russia and Ukraine Fleet share agreement of 28th of May, 1997, the port of Sevastopol was left with the Russian naval group and aviation, comparable in size with Turkey's sea military forces.

The strong Russian military presence in the Crimea Peninsula led to some conflicts between Russia and Ukraine over the Black Sea fleet status and, subsequently, over the strategic base of Sevastopol. Intermediate resolve was found on the June 1995 agreement on the Black Sea fleet, allocating 81.7% to Russia and 18.7% to Ukraine[22].

Currently, the balance of power is sensitively equal between Romania, Bulgaria and Turkey as NATO members, and the three non-member countries (Russia, Ukraine and Georgia) but they have special agreements with the Northern Alliance. In this context, Romania, who owns three frigates of the same type, and Bulgaria with its three small class submarines, together can be a factor in maintaining peace and promoting Alliance's policy.

According to the military doctrine, the Russian Black Sea fleet will safeguard their coasts, will maintain capabilities for blockade, will be able to execute a sea landing operation at maximum distance[23]. As Vladimir Putin stressed out, the Black Sea and Sea of Azov are of Russian strategic interest and Russia's Black Sea offers direct access to the most important global transport routes. In addition, the Russian leader showed a constant interest in the Russian Black Sea fleet, which, although a little worn, remains a significant force, which must be taken into account[24].

---

[22] Sasse Gwendolyn, *Conflict-Prevention in a Transition State: The Crimean Issue in Post-Soviet Ukraine*, în 'Nationalism and Ethnic Politics', Vol. 8, No. 2, 2002, p. 38, http://www.lse.ac.uk/collections/europeanInstitute/ articles/sasse1.pdf

[23] (Romanian) Centre for Defense and Security Strategic Studies, Strategic Impact, no. 1-2/2003 [6-7], p. 156.

[24] News Agency "Rusia la zi", la http://www.rusialazi.ro/print.php?a-externe 2005102402.xml

After Ukraine's total breaking from Russia, Moscow remained with a limited output of only 13% of the Black Sea coast (from Azov to Sochi) and lease termination on the military port of Crimea may result in decline of Russian influence over this area.

THE RUSSIAN-GEORGIAN WAR SIGNIFICANCE FOR CRIMEA

On August 8, 2008 a 16 years frozen conflict on two mountain regions of Georgia (Abkhazia and South Ossetia) turned into a military confrontation along with Georgia's invasion by Russian airborne and naval forces. It is alleged that main target of Georgia's invasion and country's fragmentation by recognizing the independence of the two Caucasian provinces has been to stop NATO's expansion eastward. Incentives triggering this conflict between Georgia and Russia were Russia's displeasure on M. Saakashvili re-election as president of Georgia in 2008, South Ossetia request to the international community on recognizing its independence copy-pasting Kosovo's model, the possibility of Georgia's accession to NATO, even if in an unpredictable future.

By the military intervention in Georgia, Moscow intended to alter the economic viability of Georgia, to remove Saakashvili from power and to demonstrate that the West cannot "protect" the states in Russia's neighborhood. Though it failed to change the regime in Tbilisi, control over South Ossetia and Crimea will allow Russia to "supervise" transport corridors for oil and gas pipelines connecting the Caspian Sea basin through Georgia, Ukraine – Crimea and Turkey to the EU[25].

Russian intervention in Georgia has shown that political and military elites in the Kremlin are not satisfied with the new geostrategic position of Russia in the Caucasus and Black Sea. The fact that Turkey, Romania and Bulgaria, in their capacity of NATO members, have offered US the opportunity to play a role in the region was perceived by Russians as a threat to them[26]. Control over the Black Sea is therefore essential for a land offensive against Russia because the Carpathians and the Caucasus obstruct any other route. Military observers assess that Moscow is trying to maintain its positions in the Black Sea area through the presence in South Ossetia and Abkhazia, where it plans to deploy military bases supplementing the Black Sea Northern semi-circle of control.

By the unilateral independence recognition of the two separatist Caucasian regions, on August 27, Kremlin decided its neighbor's destinies even at the risk of

---

[25] Nicholas Filipescu, "The consequences of war in Georgia", "22" Magazine, year XIX (977) from 2 to 8 December 2008.

[26] Coincidence or not, as of August 21, 2008 four war ships belonging to the Alliance fleet participated in a series of routine naval exercises off the coast of Romania and Bulgaria which joined. Naval exercise was planned a year before the conflict in the Caucasus. According to the regional headquarters of NATO Navy, this allowed the Alliance to exercise their "ability to step up maritime action in a strategically important region." More at Cătălin Necşuţu, "NATO ships leave the Black Sea for the Mediterranean destination according to Montreux Convention", in "Ziua" newspaper, August 2008.

clashes with the West, and created prerequisites for the formation of a new military parity in the Caucasus and Black Sea waters. This decision allows Russia to increase its military potential on the two republics territory in order to timely reject aggression.

By intervening in Georgia, Russia reiterated its status of dominant power in the Caucasus and secured its interests in the Black Sea region. The events in Georgia have emphasized the ability of the Russian armed forces to execute complex operation. Some analysts state that after this conflict Georgia's perspective to become a NATO member in the near future is minimal, especially since one of the key conditions for Georgia was to solve conflicts with the breakaway territories of South Ossetia and Abkhazia. Others, however, believe that Russia has clearly increased the stakes recognizing Abkhazia and South Ossetia. Daniel Korski of the European Council on Foreign Relations (ECFR) in London, believe that "the allies would agree to keep open the prospects of integration for Ukraine and Georgia because the alternative would look like too much of a capitulation to Russian force"[27].

As a side effect of this conflict will be Ukraine's NATO accession postponement due to reluctance of its EU members, in particular, to further antagonize Russia, considering that it is directly and indirectly, the main energy supplier for most European states. In economic terms there will be a lock, at least for a period of time, for Europe's energy projects, including the much disputed and delayed Nabucco pipeline project.[28] Moreover, the "gas crisis" triggered by the Russian Federation in January 2009, of whom both EU countries and especially Ukraine suffered, was also a signal that Moscow is aware of the role it can play and how much can overbid in order to strengthen its position internationally and to better to protect and carry out national interests, while currently holds the sufficiently sensitive strings in terms of energy security, of the entire European continent.

CONCLUSIONS

As an interference space for three geostrategic and geopolitics areas – *Southern Europe, Eastern Europe and the Middle East* – the Black Sea turned into a zone of instability after 1990, marked by politico-military and economic disputes between the riparian states, and an area of concern for other states when reconsidering their interests in the area. Therefore, as the main political and security features of the Black Sea Basin it can be mentioned riparian countries interests but also those of major competitors for the top hierarchy of global players (USA, Russia, China, Japan, India, EU countries), the immense economic, military and demographic potential, and the role of this area as a link between Central Asia and Middle East in the global game of political and economic interests.

---

[27] D. Korski. Thanks to Russia, NATO is back, at ecfr.eu.

[28] For similar position see Georgeta Gavrila, *Conflict management policies and strategies,* in Mostoflei C. (eds.),"On Horizontal and vertical security", vol. V, Bucharest, "Carol I" National Defense University Publishing, 2008, p. 15. See also Florin Rapan, "Caspian energy resources and security crisis in Georgia", in Strategic Impact, no. 4 / 2008, p. 10.

Black Sea Region is a part of a larger area, the Balkan-Caucasian, which has great potential in terms of both human and natural resources (oil and gas reserves in the Caucasus). In addition, there are several strategic corridors on the region's territory, by which the state that is in control can successfully influence both the situation in this area and beyond the space between Focsani (Romania) and the Dniester, namely the strategic corridor of Crimea, Georgia, Bosphorus and Dardanelles and the area located at its borders[29].

The geopolitics of this area, at least for this period of time, is very dynamic, and the trend is difficult to grasp. Because of the dynamics of continental and regional geopolitical transformations, the status of the Black Sea has not yet been finalized, having the risk to create new dividing lines due to the simultaneity of two processes: the coagulation and fracture. Securing the area depends primarily on the US-Russia relations evolution and the future of Russia's partnership with NATO. Long-term security issue in the Black Sea region goes far beyond itself, and its prospects depend on the relationship between Russia and NATO / US, Russia and the EU, but also on geopolitical developments in the bordering areas of Middle East and Central Asia.

Black Sea has become a region of major actors convergence of interests. In this context, multilateral cooperation could be the chance to maintain stability and unity in the region. Being the crossing point for NATO, EU, U.S. and Russia interests, the Black Sea region must develop an identity that would enable it to create a viable partnership with major powers[30]. Consequently, it takes a new approach, which hopefully will be delivered in the near future, to develop specific strategies and programs with major impact on the entire space between the Balkans, Black Sea, Caucasus and further to Central Asia and the Middle East.

Russia promotes and develops a kind of foreign policy that is in favor of developing and regaining its sphere of influence across neighboring countries: Ukraine, Georgia, Azerbaijan, largely the CIS Member States. Possessing a huge territory, Russia is still instilled with 'imperial' reflexes and not yet ready to accept a role befitting its humble Black Sea shore (13%). It ranges from old Slavic messianic inspiration and the aspiration to integrate into Europe and to respect the rules of liberal democracy. From a strategic military view, Russia attaches great importance to the Black Sea area and remains concerned about removing any threat that may come from the South, being aware of the risk of blocking its naval communications channels towards South direction. It is possible that Russia might have learned that the support for secessionists in Georgia, Moldova and Nagorno-Karabakh led to the legitimization of secessionism and calls to foreign military aid to the Caucasus and Chechnya. Russia cannot, however, still have the same dual approach. To "run with the hare" when proclaiming adherence to the principle of

[29] Petre Duțu, Paul Duță, *Transnistrian conflict and the Black Sea Security*, in vol. "Security and Stability in the Black Sea Basin", Bucharest, 2005, p. 133.

[30] Alexandra Sarcinschi, Cristian Băhnăreanu, *Resizing and configuration of the regional security environment (the Black Sea and the Balkans)*, Bucharest, National Defense University Publishing, 2005 p. 15-16 and p. 31.

territorial integrity in the Caucasus, and at the same time, to “chase rabbits” by maintaining military forces or providing military aid to secessionists trying to cut their own ethnic fiefdoms. It is dangerous that so far Russia has not been able to acknowledge that supporting these proto-states could have consequences for its own security. Moscow has refused to admit that the creation of these small stateless states, who manage to maintain by war, organized crime, various types of trafficking, armed violence and widespread corruption, has created ideal conditions for Chechen terrorist activities such as the attacks from 2002-2004.

CULISELE DIPLOMAȚIEI – CONFRUNTĂRI ŞI RIVALITĂȚI

BACKSTAGE DIPLOMACY – CONFRONTATION AND RIVALRY

Recuperarea Crimeii – o „monedă de schimb" oferită Porții de diplomația franceză şi suedeză (1792-1812)

VENIAMIN CIOBANU

Preluând, la 7 aprilie 1789, tronul Imperiului Otoman, Selim al III-lea prelua, însă, totodată, şi o grea şi ruinătoare moştenire, lăsată de unchiul său, fostul sultan, Abdul Hamid I (21. I. 1774 - 06.04 1789). Este vorba de războiul cu Rusia, declanşat în anul 1787, şi care avea să se încheie abia în anul 1792, printr-un tratat de pace la fel de nefavorabil Porții, ca şi cel din anul 1774, cu care se încheiase un alt război dezastruos cu Rusia, adică cel izbucnit în anul 1768.

Pe durata războiului, Selim al III-lea nu a avut posibilitatea să pună în aplicare celebrul său program de reformare structurală a Imperiului Otoman, după model european, cunoscut sub denumirea de „*Nizam-i-Djedid*", adică „*Noua Ordine*" – „prima încercare serioasă de a schimba fundamental raportul dintre *tradiție* şi *inovație* în istoria dezvoltării societății turceşti în general şi a societății otomane în special"[1], dar a pregătit, în linii generale, cadrele care urmau să-l pună în aplicare, şi i-a conturat structurile şi direcțiile de acțiune. Între acestea, un rol important a fost acordat şi reformării sistemului diplomatic al Porții, deoarece se constatase că. aşa cum funcționa, provoca mai curând grave prejudicii Porții, decât îi servea interesele. Or, printre primele măsuri inițiate în acest domeniu, a fost cea a înființării de reprezentanțe diplomatice cu caracter permanent, în mari capitale europene. Prima a fost înființată în Londra, în anul 1793. Au urmat cea din Viena, în anul 1794, Berlin, în anul 1795, şi Paris, în anul 1796[2] , cu excepția Petersburgului.

Cauza esențială care a determinat omiterea Petersburgului dintre capitalele europene cu care urma să se stabilească relații diplomatice permanente a constituit-o faptul că Selim al III-lea îşi făcuse din recuperarea Crimeii, anexată de Rusia în anul 1784, unul din obiectivele esențiale ale domniei sale, motiv pentru care Poarta considera pacea de la Iaşi, doar ca pe un armistițiu temporar. Totuşi, nu s-a neglijat necesitatea unei prezențe oficiale turceşti în Rusia, astfel încât, în locul unei ambasade s-a decis înființarea de consulate în Crimeea, ai căror titulari, pe lângă misiunile cu caracter pur consular, aveau şi unele de natură pur politică[3].

---

[1] Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 300.

[2] Thomas Naff, *Reform and the Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III, 1789-1907,…*p. 295.

[3] Vezi raportul lui Pehr Olof von Asp, consul general în Levant, ministru plenipotențiar al Suediei la Istanbul, către cancelarul Suediei, Fredrik, baron von Sparre, din 10. II. 1794, în, *Europe and the Porte. New Documents on the Eastern Question,* Volume IV, Swedish Diplomatic Reports,

Prin urmare, Rusia era singura dintre puterile europene care provoca mari îngrijorări Porții. Răsunătoarele înfrângeri pe care i le administraseră armatele ruse în timpul războiului dintre anii 1787-1792, permanentele demonstrații ale Rusiei în Crimeea şi în teritoriile adiacente. starea deplorabilă a Imperiului Otoman, marcat de o criză generalizată, făceau imposibilă, atunci, orice tentativă de apropiere între cele două state. Astfel, încât, aşa cum remarca un istoric, Rusia era „inamicul peren al Imperiului de care otomanii se temeau şi pe care îl urau" (s. n.)[4].

Aşadar, atitudinea față de Rusia constituia una dintre direcțiile majore ale politicii europene a Porții. Ca urmare, diplomația franceză a făcut stăruitoare eforturi pentru a întreține starea de tensiune din raporturile turco-ruse, cu intenția finală de a provoca un nou război între Turcia şi Rusia.

Victoria revoluției din anul 1789 a avut drept consecință şi izolarea statului pe care l-a creat, adică Republica Franceză, pe plan internațional şi declanşarea unei lungi serii de războaie cu puterile europene coalizate, în diverse formule, împotriva ei. Pentru a ieşi din izolare, o singură cale se profila la orizontul politicii externe a acesteia, la începutul ultimului deceniu al secolului al XVIII-lea, şi anume cea care ducea către Istanbul. Determinarea Porții să o recunoască formal, a devenit, deci, unul din obiectivele principale ale noilor autorități de la Paris. Or, în scopul realizării acestuia, diplomația franceză a speculat două din punctele cele mai sensibile ale sistemului de securitate externă al Imperiului Otoman, care provocau mari şi permanente îngrijorări la Istanbul, şi anume, problema poloneză şi cea a Crimeii.

Dispariția totală a Republicii Nobiliare Polone de pe harta politică a Europei, în urma ultimei sale împărțiri, între Rusia, Austria şi Prusia, efectuată în anul 1795, a provocat o breşă evidentă în anumitul sistem. Este adevărat, raporturile turco-polone nu au fost, nici în ultimul secol al existenței statului polono-lituanian, dintre cele care să fi justificat un calcul real al otomanilor pe colaborarea acestuia împotriva Rusiei, deşi tentative în acest sens nu au lipsit nici dintr-o parte şi nici din cealaltă. În schimb, existența Poloniei, chiar în starea ei de totală decădere în care ajunsese în secolul XVIII, constituia o problemă serioasă pentru Rusia. Mai ales în cea de a doua jumătate a acelui secol, când în Polonia se înregistrau serioase eforturi de redresare internă şi de redobândire a poziției sale internaționale, cu unele rezultate palpabile, chiar. Deoarece, era de presupus că o nouă angajare a Rusiei într-un conflict armat cu Imperiul Otoman ar fi putut fi periclitată de o posibilă colaborare polono-otomană. Cu alte cuvinte, cât timp exista, Polonia era considerată la Petersburg drept o virtuală aliată a Porții. şi, deci, un „ghimpe" în flancul apusean al Rusiei. Iată pentru ce otomanii au conştientizat marele pericol reprezentat de dispariția Poloniei, ale cărei provincii sud-estice, ce constituiseră, altă dată, frontiera cu posesiunile nord-vestice europene ale Imperiului Otoman, deveniseră un larg culoar, deschis deplasării trupelor ruse către Dunăre. Nu era de neglijat nici faptul că noile teritorii achiziționate pe seama Poloniei îi ofereau importante resurse umane şi naturale care sporeau forța militară a Rusiei, devenind,

---

1791-1796, Edited by Veniamin Ciobanu, Editura Junimea, Iaşi, 2006, p. 230 (în continuare, *Europe and the Porte*, Vol. IV).

[4] Thomas Naff, *op. cit.*, p. 304.

astfel, şi mai periculoasă pentru securitatea frontierelor europene ale Imperiului Otoman. De aceea, reconstituirea statului polon a constituit unul din dezideratele majore ale politicii europene otomane.

Un deziderat care era conjugat cu celălalt obiectiv, menționat, deja, anume recuperarea Crimeii, a cărei pierdere nu putea fi acceptată, nu numai de cercurile conducătoare, ci şi de cea mai mare parte a societății otomane, deoarece o considera ca pe o lovitură greu de suportat, dată integrității lumii musulmane. La valoarea ei morală se adăuga, însă, şi importanța strategică a Peninsulei, care devenise o formidabil de avantajoasă bază de lansare a agresiunilor ruse ce se puteau produce, mai ales pe Marea Neagră. Dacă se mai iau în considerare şi potențialul militar, precum şi valoarea Crimeii ca bază de aprovizionare a Istanbulului cu cele mai diverse produse de larg consum, apare pe deplin justificat calculul diplomației franceze care a mizat pe întreținerea şi, chiar, exacerbarea speranțelor otomanilor în realizarea celor două obiective majore, în discuție. Iar prețul nu putea fi altul, decât colaborarea cu Franța împotriva Rusiei, înainte de toate, pentru ca, într-un final, să fi fost inclusă în sistemul politic european creat de Republica Franceză.

Diplomația franceză şi-a concentrat, însă. direcția principală de acțiune pe problema Crimeii, ca una ce era, totuşi, mult mai apropiată de „sufletul" otomanilor. Astfel, încât, deja în luna iulie 1793, trimisul Republicii Franceze la Istanbul, Louis Marie Descorches, marchiz de Sainte-Croix, cunoscut sub numele de d'Aubry, vorbea despre necesitatea şi posibilitatea ca Poarta să recupereze nu numai Crimea, dar şi alte provincii pe care le pierduse în favoarea Rusiei. O perspectivă incitantă, fără îndoială, dar la data când era prezentată, amintirile războiului dezastruos care tocmai se încheiase erau prea recente, pentru ca Poarta să ia în considerare ofertele de ajutor ale emisarului francez, constând în ofițeri pentru instruirea armatei otomane, armament, precum şi o puternică flotă militară franceză ce ar fi intrat în Marea Neagră, cu misiunea de a susține ofensiva otomană pentru recucerirea Crimeii. Aşa încât, atât reis efendi, Mehmed Raşid, cât şi marele dragoman de atunci al Porții, Gheorghe Constantin Moruzi, au evitat să intre în legătură directă cu emisarul francez, de teama că ar fi putut trezi suspiciunile diplomaților ruşi de la Istanbul, astfel încât ofertele sale au rămas doar pe hârtia memoriilor şi scrisorilor pe care le-a înaintat Porții.[5]

Ofertele diplomației franceze erau determinate, atunci, de necesitatea de găsi un aliat, cu ajutorul căruia să poată înfrunta mai lesne prima coaliție constituită împotriva Franței, ale cărei baze fuseseră puse de alianța încheiată de Prusia cu Rusia, la 7 februarie 1792, la care au aderat, apoi, Marea Britanie, Spania şi Țările de Jos. Rusia nu a intrat, formal, în coaliție, dar a manifestat o atitudine binevoitoare față de aceasta, ceea ce îi asigura resurse sporite de victorie. Ca urmare, diplomații acreditați la Istanbul ai puterilor coalizate făceau tot ce le sta în putință, pentru a împiedica Poarta să recunoască, formal, Republica Franceză,

[5] Vezi scrisoarea de răspuns a lui Ignatius Mouradgea d'Ohsson, prim secretar, interpret şi consilier al Misiunii diplomatice a Suediei al Istanbul, adresată Pehr Olof., din 18 iulie 1793, în *Europe and the Porte,* Vol. IV, p. 130.

demersuri care erau susținute, diplomatic, , dar şi printr-o diversiune ale cărei dimensiuni erau greu de sesizat, de trimisul extraordinar şi ministru plenipotențiar de atunci al Rusiei la Istanbul. Viktor Pavlovici Kociubei. Toate acestea sporeau deruta şi confuzia înalților demnitari ai Porții care doreau să evite un nou conflict militar cu Rusia, dar doreau, în acelaşi timp, cu o şi mai mare ardoare, să recupereze Crimeea. Ceea ce ştia foarte bine şi noul trimis extraordinar al Franței la Istanbul, Raymond Verninac de Saint-Maure. Misiunea sa, vizând obținerea recunoaşterii de către Poartă a Republicii Franceze avea, însă, un atu pe care nu-l avusese predecesorul său, şi anume pacea încheiată de către Franța cu Prusia, la Basel, la 2 aprilie 1795.

Ascendentul pe care îl dobândise Rusia în Polonia, ca urmare a înfrângerii, în luna noiembrie 1794, a insurecției armate a polonezilor, declanşată în luna martie a aceluiaşi an – răspunsul polonezilor la cea de a doua împărțire a patriei lor, efectuată de Rusia şi Prusia, la 23 ianuarie 1793 – a trezit îngrijorare şi suspiciune la Berlin, unde a început să se întrevadă posibilitatea ca Rusia să opereze o modificare radicală a raportului de forțe din Polonia, în detrimentul Prusiei. O posibilitate conturată, deja, de faptul că, după cea de a doua împărțire, Rusia s-a grăbit să-şi consolideze controlul asupra teritoriului ce-i mai rămăsese Poloniei, impunându-i aşa zisul „Tratat de alianță", semnat la Grodno, la 5/16 octombrie 1793, ceea ce dovedea, o dată în plus, cinismul diplomației ruse, în special în raporturile sale cu Polonia[6]. Pentru a evita o astfel de perspectivă, cercurile conducătoare prusiene au decis să dea curs ofertelor de pace ale Franței, cu scopul de avea disponibile forțele militare, care le erau blocate pe frontul de Vest, şi a le trimite, în caz de necesitate, în Polonia. Procedând astfel, Franța a reuşit să disloce prima coaliție îndreptată împotriva sa, prin scoaterea în afara ei a unuia dintre membrii fondatori.

În fața Franței mai rămânea, însă, ca o forță considerabilă, mai ales Rusia, care trebuia neutralizată prin orice mijloc posibil. Iar unul care continua să fie considerat ca fiind foarte eficace, era incitarea Porții împotriva ei, ca preț al sprijinului francezilor pentru recuperarea Crimeii. În scopul de a contracara reacția diplomației ruse care încerca să-i intimideze pe otomani, prin zvonuri referitoare la intenția Ecaterinei a II-a de a lansa un atac împotriva acestora, chiar din Crimeea[7], în cazul în care Republica Franceză ar fi fost recunoscută, de Verninac şi-a întețit propaganda în rândul cercurilor conducătoare otomane, cărora le vorbea, în luna mai 1795, de proiectul Franței de a reface statul polon, îndemnându-le să întreprindă o demonstrație de forță în Marea Neagră, în urma căreia, cu ajutorul unei escadre franceze, s-ar fi recuperat Crimeea. Mai mult chiar, diplomatul francez nu ezita să cultive speranța aceloraşi că realizarea obiectivului amintit era cu atât mai posibilă, cu cât se profila, deja, pretindea el, constituirea unei quintuple alianțe,

---

[6] Vezi *Ibidem*, p. 108, n. 10.

[7] Vezi raportul lui Ignatius Mouradgea d'Ohsson, către regentul Suediei, din 23 mai 1795, *Europe and the Porte. New Documents on the Eastern Question*. Volume I: *Swedish Diplomatic Reports, 1795-1797,* Edited by Veniamin Ciobanu, Introduction and Notes translated by Lucian-Dumitru Dîrdală, The Cednter for Romanian Studies, Iaşi, Oxford, Portland, 2001, p. 42 (în continuare, *Europe and the Porte,* Vol. I)

îndreptate împotriva Rusiei, în care, pe lângă Franța, inițiatoarea proiectului, ar fi intrat, fireşte, Poarta, alături de Suedia, Danemarca şi Prusia[8].

Cum Poarta continua să manifeste un interes deosebit față de soarta Poloniei, asupra căreia se operase şi cea de a treia împărțire, în luna ianuarie 1795, de data aceea, între Rusia şi Austria, dar la care avea să adere şi Prusia, în luna octombrie a aceluiaşi an, diplomația rusă şi-a întețit eforturile pentru a convinge Poarta să nu dea atenție îndemnurilor franceze, referitoare la colaborarea acesteia la soluționarea problemei poloneze. Căci, opina primul interpret al Legației ruse de la Istanbul, Fonton, Franța era, deja, epuizată incapabilă de a fi utilă prietenilor săi şi de a-şi îndeplini angajamentele pe care le-ar putea contracta, se subînțelegea, în primul rând, pe cel de a o sprijini în recuperarea Crimeii şi de refacere a statului polon[9].

Ceea ce nu l-a descurajat pe Verninac, a cărui prezență la Istanbul era justificată, în primul rând, de măsura în care ar fi reuşit să contracareze intrigile adversarilor Franței şi să determine Poarta să adere la amplul program de politică continentală, elaborat şi perfectat mereu la Paris. Ca urmare, a căutat tot timpul să găsească noi şi incontestabile argumente cu care să-şi susțină misiunea. Iată pentru ce nu a ezitat să-i declare lui reis efendi, Ratib Ebu Bekir, în cursul unei conferințe pe care a avut-o cu acesta, la 4 martie 1796, că „Imperiul Otoman, mai bogat decât Rusia, în produse de toate felurile, având mai mulți locuitori decât ea, apărat de trupe animate de un sfânt entuziasm, va ieşi victorios din război (preconizatul, de către Franța, război al turcilor cu Rusia, fireşte – n. n.), dacă comandanții vor folosi aşa cum se cuvine oamenii şi logistica pe care le au la dispoziție şi nu mă îndoiesc, câtuşi de puțin, că o pace glorioasă va readuce Imperiului Pontul Euxin şi Crimeea, acest contrafort al Constantinopolului., acest pământ pe care îl reclamă musulmanii şi unde obraznica Ecaterina a scris pe un stâlp: acesta este drumul către Bizanț"[10].

Cursul evenimentelor politice şi militare, imprimat, în cea mai mare măsură, de către Franța, nu era, însă, câtuşi de puțin favorabil eforturilor acesteia de a determina Poarta să-i secondeze politica antirusă, cu prețul redobândirii Crimeii şi al speranțelor în refacerea statului polon. După prima lovitură dată unității celei dintâi coaliții antifranceze, prin desprinderea Prusiei, în urma păcii de la Basel, după care a urmat şi retragerea Spaniei şi a Țărilor de Jos, Franța a mai înregistrat un alt insucces care a însemnat lichidarea, *de fapt*, a acelei coaliții. Este vorba de scoaterea şi a Austriei, consacrată de pacea încheiată cu aceasta la Campoformio, la 17 octombrie 1797. Pace care a provocat, însă, o altă dezmembrare a unui stat suveran european, şi anume Republica Veneția, ale cărei posesiuni terestre şi maritime au fost împărțite între Austria şi Franța[11].

Noua configurație politică din Europa Apuseană constituia, însă, un pericol pentru securitatea granițelor apusene, terestre şi maritime, ale Imperiului Otoman. Deoarece, Austria devenea vecină nemijlocită cu Poarta, în Dalmația şi Istria, iar

---

[8] Vezi raportul lui d'Ohsson, din 24 mai 1795, în *ibidem*, p. 48.

[9] Vezi şi raportul său, din 1 iunie 1795, în *Ibidem*, p. 55.

[10] Vezi raportul lui d'Ohsson, din 22 martie 1796, în *Ibidem,* p. 197.

[11] Veniamin Ciobanu, *Evoluții politice în Europa Centrală şi de Est (1774-1814)*, Editura Junimea, Iaşi, 2007, p. 96.

Franța, în Mediterana Apuseană. Ca urmare, credința Porții în bunele intenții ale Franței de a o sprijini pentru recuperarea Crimeii s-a diminuat considerabil. Un teren favorabil, deci, pentru intensificarea propagandei antifranceze, în tot cuprinsul Imperiului Otoman, pe care încerca să o contracareze un alt ambasador al Franței la Istanbul, anume generalul Jean Batiste Annibal Aubert du Bayet. Misiunea sa se modificase întrucâtva, deoarece trebuia să determine Poarta să întreprindă demonstrații de forță la granițele cu Austria, pentru a da mai multă greutate tratativelor de pace ale Franței şi a-i incita indispoziția față de noile achiziții teritoriale ale austriecilor. Cum turcii se temeau de o posibilă alianță între Austria şi Rusia, îndreptată împotriva lor, du Bayet le oferea, în luna octombrie 1797, în numele Directoratului, 100.000 de puşti şi cel puțin 12 vase de război, cu trupe de desant, pentru a distruge flota rusă din Marea Neagră şi pentru a ataca Crimeea. Nici de data aceea, cercurile conducătoare otomane nu s-au lăsat convinse, teama de „baionetele ruse" fiind mai puternică[12].

O altă „lovitură de teatru", dată de generalul Napoleon Bonaparte avea să producă o adevărată consternare la Istanbul şi să determine modificarea dramatică a orientării politicii europene a Porții. Este vorba de declanşarea aşa numitei „crize egiptene", ca urmare a atacării Egiptului de o armată franceză, debarcată la Alexandria, la 1 iulie 1798. De data aceea, era agresată o altă provincie a Imperiului Otoman, şi tot în timp de pace, cum fusese cazul Crimeii, dar de către o putere ce se pretindea a fi fost prietenă a Porții. Cauzele care au determinat acea expediție sunt cunoscute şi nu voi insista asupra lor. Ea a avut, însă, efectul unui „bumerang" pentru Franța, de vreme ce, departe de a lovi Anglia în posesiunile sale indiene, a determinat constituirea unei adevărate „alianța monstruoase", deoarece reunea Poarta. alături de „duşmanul ei de moştenire", adică Rusia, şi de Anglia care nu se angajase în apărarea intereselor Porții în raporturile acesteia cu Rusia. Trebuie de remarcat, însă, că angajarea Porții în acea alianță, perfectată cu Rusia, la 3 ianuarie 1799, la care a aderat, în aceeaşi lună, şi Marea Britanie, era limitată strict la recuperarea Egiptului şi nu ca membră a unei coaliții antifranceze, de tipul celei ce tocmai se dizolvase[13].

În noile împrejurări, nu mai putea fi vorba de vreo speranță în redobândirea Crimeii cu ajutorul francezilor. Ea a renăscut, totuşi. după o nouă modificare a raportului de forțe din sistemul politic european. După încheierea păcii de la Amiens, cu Anglia, din 1802, precedate de cele cu Rusia şi Poarta, din acelaşi an[14], Franța a mai avut de făcut față unei noi coaliții, cea de a treia, constituită între lunile aprilie-august 1805, de Anglia, Austria, Prusia, la care aderat şi Suedia, pe care a dispersat-o, însă, în urma răsunătoarei victorii obținute de împăratul Franței, Napoleon I Bonaparte, la Austerlitz, la 2 decembrie 1805[15]. Cu toate acestea, cea mai redutabilă adversară a Franței pe Continent a continuat să rămână Rusia, motiv pentru care diplomația franceză a reactivat demersurile, menite să angajeze Poarta

[12] Vezi raportul lui Ignatius Mouradgea d'Ohsson, din 25 octombrie 1797, în *Ibidem*, p. 370-371.
[13] Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p.175-176.
[14] *Ibidem*, p.148.
[15] *Ibidem*, p. 186.

într-o campanie militară împotriva acesteia. Iar între mijloacele de persuasiune, a fost repusă în circulație ideea necesității și posibilității ca Poarta să redobândească Crimeea, pe o astfel de cale. Ca urmare. diplomații francezi acreditați la Istanbul se străduiau să exploateze orice împrejurare, pentru a menține starea de suspiciune în ceea ce privește intențiile Rusiei față de Imperiul Otoman. Din nou, propaganda franceză lansa zvonuri despre o apropiată refacere a statului polonez, cu sprijinul Franței, și despre posibilitatea ca Poarta să redobândească, în noul context politic și teritorial ce urma a fi creat în Europa de Nord-Est, Crimeea[16]. Mai mult decât atât, cum metoda convingerii părea să nu dea rezultatele scontate de francezi, aceștia și-au intensificat presiunile pentru a-i determina pe turci să le pună la dispoziție cavalerie și vase de război în Marea Neagră, pentru a-și asigura victoria în războiul cu Rusia, ajutor care ar fi fost recompensat cu redobândirea Crimeii de către turci[17].

La începutul anului 1806, probabil sub impresia produsă de răsunătoarea victorie a francezilor de la Austerlitz, ideea posibilității recuperării Crimeii și a refacerii Poloniei cu ajutorul francezilor câștigase, deja, teren, atât în rândul cercurilor conducătoare otomane, cât și în rândul populației, mai ales a celei din Istanbul. În primul caz, concludente sunt declarațiile lui reis efendi care, cu prilejul felicitărilor adresate lui Pierre Jean Marie Ruffin, însărcinatul cu afaceri al Franței la Istanbul, pentru victoria de la Austerlitz, l-a asigurat că „j'avait prévu tout cela… et prédit Sa Hautes (*sultanul Selim al III – n. n.*) que l'Empereur Napoléon ne remettrait l'épée dans le fourreau qu'après avoir rendu la liberté aux Polonais et la Crimée aux Ottomans" (s.n.)[18]. La rândul său, populația nutrea speranța de a revedea Crimeea în granițele Imperiului Otoman, posibilitate ce ar fi asigurat, din nou, aprovizionarea, îndeosebi a Capitalei, cu produsele alimentare de primă necesitate, care proveneau, altădată, din Crimeea, și scăderea, pe cale de consecință, a prețurilor acestora care, din cauză că nu mai erau aduse de acolo, sporiseră până la un nivel aproape insuportabil. O altă parte a populației se arăta convinsă că, în urma acestei recuperări, reclamată „aussi par un principe de religion qui impose au Grand Seigneur le devoir de protéger les Mahometans", „jugul Rusiei" avea să fie distrus (s. n.)[19]. Căci. așa cum remarca Nils Gustav Palin, însărcinatul cu afaceri al Suediei la Istanbul, într-un raport din 10 iunie 1806, Crimea „que ce Gouvernement (Poarta –n. n.) regret amèrement, et dont la perte rend précaire à Ses yeux son existence en Europe" (s. n.)[20]. Un motiv în plus, deci, pentru francezi de a exploata această „slăbiciune", străduindu-se să le întărească speranța, promițându-le, nici mai mult, nici mai puțin, decât intrarea în posesiunea Camenițel, o fostă cetate poloneză, situată la granița sud-estică cu provinciile europene al Imperiului Otoman, pe care polonezii o promiseseră Porții, în ultima perioadă a existenței

[16] Vezi raportul lui Nils Gustav Palin, însărcinatul cu afaceri al Suediei pe lângă Poartă, din 10 ianuarie 1806, în *Europe and the Porte. New Documents on the Eastern Question,* Volume III, *Swedish Diplomatic Reports, 1799-1808,* Edited by Veniamin Ciobanu, Editura Junimea, Iași, 2006, p. 221-222 (în continuare, *Europe and the Porte*, Vol. III).

[17] Vezi raportul său din 25 ianuarie 1806, în *ibidem,* p. 224.

[18] Vezi raportul său, din 10 februarie 1806, în *Europe and the Porte*, Vol. III, 230, n. 9.

[19] *Ibidem.*

[20] *Ibidem,* p. 262-263.

statului lor, în schimbul sprijinului împotriva Rusiei[21]. Cum cetatea se afla, atunci, în posesiunea Rusiei, concluzia era cât se poate de limpede, şi anume reducerea spaţiului de unde se exercitau presiunile acesteia şi, prin urmare, sporirea mijloacelor de recuperare a Crimeii. Cât de puternică era dorinţa otomanilor de a o recupera, este ilustrată, între altele, şi de un incident, în aparenţă minor, dar cu o puternică semnificaţie, din această perspectivă. Astfel, cu prilejul unui serviciu religios, prestat de imam în moscheea din Adrianopol, pentru sultanul Selim al III-lea, în luna august 1806, ienicerii care asistau la slujba religioasă, l-au întrerupt, la un moment dat, cerându-i să se roage şi pentru moştenitorul tronului, prinţul Mustafa, vărul primar al sultanului, şi, apoi, „un Prince retiré dans une terre de la Roumelie qui est de la famille de Kanns de la Crimée, laquelle conformément à un ancien pacte de famille doit succéder au Trône, à l'extinction de la Maison Ottomane"[22].

Într-o astfel de atmosferă, nu i-a fost prea dificil diplomaţiei franceze să determine Poarta să declare război Rusiei, în anul 1806. Or, între argumentele invocate de sultanul Mahmud al II-lea, incluse în manifestul său pentru a justifica acel pas, problema Crimeii ocupa un loc important. Între altele, era incriminat procedeul Rusiei care, în pofida prevederilor tratatului de la Kuciuk-Kainargi, din 10/21 iulie 1774, „n'ayant le droit d'exercer aucun pouvoir en Crimée. Elle a par toutes sortes de projets contraires à son indépendance, mais en usage les inquiètes et les corruptions publiquement; Et y faisant introduire une quantité de troupes. Elle est parvenue finalement et en temps de paix, s'occuper et de s'approprier un si grande Province"[23] (s. n.), cum era Crimeea.

O rază de speranţă în realizarea acestui obiectiv a apărut în anul 1807, când, în „Tratatul de pace şi prietenie", încheiat de Napoleon Bonaparte cu ţarul Alexandru I, la Tilsit, la începutul lunii iulie a acelui an, a fost inclus un articol, al cincilea, care stipula crearea Marelui Ducat al Varşoviei. Altfel spus, la Istanbul se credea, probabil, că refacerea statului polonez, cu sprijinul Franţei, era doar o chestiune de timp. Un timp care nu curgea, însă, în favoarea otomanilor, deoarece sufereau înfrângeri după înfrângeri în războiul cu Rusia. Totuşi, pentru a le susţine moralul, diplomaţia franceză nu contenea să-i asigure că Rusia va fi, în cele din urmă, constrânsă de Franţa, nu numai să le cedeze Crimeea, dar să renunţe şi la dreptul de a mai avea flotă în Marea Neagră.. Şi se pare că încrederea unei mari părţi a populaţiei în sprijinul Franţei pentru recuperarea Crimeii era, încă, atât de mare, încât cercurile conducătoare otomane se temeau că, în cazul în care s-ar fi dovedit că era falsă, s-ar fi putut declanşa reacţii greu de controlat. De aceea, potrivit spuselor unui fost diplomat otoman, Ismail efendi, care îndeplinise misiunea de ambasador al Porţii în Anglia, termenul foarte lung al valabilităţii armistiţiului încheiat de Poartă cu Rusia, la Slobozia, la 12/24 august 1807, şi care urma să expire la 30 aprilie 1808, se explica prin dorinţa celei dintâi „de calmer

---

[21] „*Les Français ont saisi ce faible, et j'ai rendu compte très humblement à Votre Majesté* (Gustav al IV-lea Adolf, regele Suediei – n. n.) *de l'illusion qu'il on taché de répandre à cet égard. Il parait même qu'ils ont voulu renforcer cet espoir par celui de la possession de Camenieck, que le gouvernement Polonais dans Ses derniers instants a dû promettre de céder à la Porte"* (s. n.) (*ibidem*, p. 263).

[22] Vezi raportul lui Nils Gustav Palin, din 25 august 1806, în, *ibidem,* p. 269.

[23] Raportul lui Nils Gustav Palin, din 24 ianuarie 1807, în *ibidem,* p. 318.

l'exaltation du public qui s'est attendu à la reddition de la Crimée et à d'autres avantages sur les russes promis par les français" (s. n.)[24].

După cum se ştie, armistiţiul nu a durat atât de mult, fiind încălcat de ambele părţi contractante, mai ales că a fost dezavuat de ţar care dorea să termine cât mai repede posibil războiul cu turcii, din cauza semnelor tot mai alarmante ale deteriorării raporturilor Rusiei cu Franţa. Totuşi, Napoleon Bonaparte a revenit, se pare, la un moment dat, asupra ideii sale mai vechi de a reconstitui statul polonez, dar într-o nouă formulă, menită să recompenseze Austria pentru alianţa sa cu Franţa, si, este de presupus că, totodată, şi pentru a întreţine speranţele turcilor că vor redobândi Crimeea, dacă vor continua războiul cu Rusia. Astfel, potrivit unei informaţii, inclusă într-un raport al ambasadorului Marii Britanii la Istanbul, Robert Adair, către Richard Colley, lord Wellesley, Secretar de Stat pentru Afacerile Externe al Marii Britanii, din 24 aprilie 1810, „it seems that Bonaparte has now seriously in agitation the reestablishment of the Kingsdom of Poland. With this view he haze already proposed to Austria the cession of the two Gallicias, and he is about to require from Russia the cession of her shore of the second pertition (a Poloniei – n. n.). The he then (sic!) out to Austria for the consent was first, a distant insinuation that the crown of Poland might be placed at the disposal of the House of Austria, is now reduced to mere indemnification on the side of Turkey. What indemnification is be offered to Russia I have not heard; but if she should not consent to the cession proposed, of what is no probability, the Plan is to compel and then Austria is to have Wallachia and Moldavia, and the Turks are to be offered the Crimea" (s. n.)[25].

Ataşamentul profund al turcilor faţă de necesitatea şi posibilitatea recuperării Crimeii a fost sesizat, însă şi de o altă diplomaţie, cu interese limitate, ce-i drept, în Europa Orientală, dar cu unele fundamentale în spaţiul baltic, în speţă, de cea suedeză.

Suedia, vecina nemijlocită a Rusiei, fusese, nu odată, în decursul secolului XVIII, îndeosebi, ţinta expansiunii ruseşti şi a amestecului direct al ruşilor în treburile ei interne. Un procedeu pe care l-a experimentat, cu succes şi în Polonia, cu scopul de a-şi consolida controlul asupra întregului sistem politico-instituţional al ţării şi a o menţine, astfel, în dependenţă faţă de interesele Rusiei. Cercurile conducătoare suedeze constataseră, însă, că intensitatea presiunilor exercitate de Rusia în spaţiul baltic era direct proporţională cu succesele sau insuccesele înregistrate de aceasta în problema orientală. Or, în centrul acestei probleme se afla Imperiul Otoman, a cărui slăbire, în favoarea Rusiei, i-ar fi înlesnit asigurarea unei poziţii preponderente în Europa şi i-ar fi îngăduit să-şi promoveze politica în spaţiul baltic, ceea ce ar fi afectat, direct, poziţia strategică a Suediei. Aşa se explică, deci, interesul deosebit manifestat şi de diplomaţia suedeză faţă de evoluţia raporturilor ruso-turce şi de poziţia pe care se putea plasa Poarta faţă de evenimentele care se derulau în Europa. Or, cum Istanbulul constituia punctul în care se întretăiau şi se ciocneau politicile orientale ale puterilor europene, mai ales

---

[24] Ibidem.

[25] Paul Cernovodeanu, *Rapoarte consulare şi diplomatice engleze privind Principatele Dunărene 1800-1812,* Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2007, p. 256.

ale celor mari, şi unde se ţeseau toate intrigile politice ce puteau fi imaginate, diplomaţii suedezi care au rezidat în capitala otomană au avut drept misiune şi pe aceea de a urmări tot ceea ce se petrecea în cercurile politice superioare ale Porţii, precum şi în cele diplomatice, observaţii care ar fi putut servi la orientarea politicii externe a Suediei.

Rezultatul acelor observaţii, înregistrate de diplomaţi cu o înaltă calificare, s-a concretizat într-un mare număr de rapoarte diplomatice care conţin cele mai diverse informaţii, de certă valoare, inclusiv cele ce fac obiectul acestei comunicări.

În perioada luată în discuţie, diplomaţii suedezi nu s-au limitat, însă, să observe, ci, datorită evoluţiei negative, până la o anumită dată, a raporturilor Suediei cu Rusia, şi să evite producerea unui grav dezechilibru în raporturile cu Poarta , în favoarea celei din urmă, posibilitatea care ar fi pus Suedia într-o situaţie foarte critică faţă de Rusia. Iată pentru ce amintiţii diplomaţi au făcut tentativa de a menţine Poarta pe o „linie de plutire", cel puţin în raporturile cu Rusia, a căror îndreptare s-ar fi putut realiza, tot aşa cum pretindea şi diplomaţia franceză, ca efect al recuperării de către otomani a Crimeii.

Unul dintre cei care sa-u remarcat, în mod deosebit, în promovarea intereselor Suediei în problema orientală, prin intermediul Porţii, a fost Ignaţius Mouradgea d'Ohson. Fiu al uni bogat negustor armean din Istanbul, a beneficiat de o educaţie aleasă, însuşindu-şi şi câteva limbi străine, între care, în afară de cea turco-osmană, şi franceza, limba diplomatică a vremii, precum şi suedeza. A pătruns, de timpuriu, în cele mai înalte cercuri politice ale Porţii, câştigându-le simpatia, datorită cunoaşterii nu numai a limbii turco-osmane, ci şi a obiceiurilor, istoriei şi spiritualităţii otomanilor, a căror istorie a făcut-o cunoscută lumii, printr-o lucrare celebră, intitulată „Tableau Général de l'Empire Ottoman", care a cunoscut mai multe ediţii. A fost solicitat să negocieze, în numele Porţii, un tratat comercial cu Spania, încheiat în anul 1784, ceea ce i-a sporit prestigiul în rândul cercurilor conducătoare ale Porţii. Concomitent, a fost angajat şi ca dragoman al Misiunii diplomatice a Suediei de la Istanbul, calitate în care a participat la lucrările Congresului de pace ruso-turc de la Focşani şi Bucureşti, anii 1772/1773. Din cauza unor neînţelegeri cu unul dintre titularii Misiunii diplomatice a Suediei de la Istanbul şi-a abandonat postul, retrăgându-se la Viena. Acolo a fost contactat de reprezentantul diplomatic al Porţii, Abubekr Ratib efendi, care i-a încredinţat proiectului sultanului Selim al III-lea de reformare structurală a Imperiului Otoman, solicitându-i să contribuie la optimizarea şi realizarea lui. Între timp, a fost contractat şi de Pehr Olof von Asp, ministrul plenipotenţiar al Suediei la Istanbul, care i-a încredinţat funcţiile de prim secretar, interpret şi consilier al Misiunii diplomatice a Suediei. Astfel că d'Ohsson a început, iniţial, cu caracter personal, dată fiind poziţia sa oficială de membru al Legaţiei Suediei, dar, cu aprobarea tacită, iar, uneori, de-a dreptul explicită, a autorităţilor centrale suedeze, o laborioasă activitate de elaborare a unor diverse planuri de reformare a Imperiului Otoman, reforme care, în anumite limite, corespundeau şi intereselor politice ale Suediei în problema orientală[26]. Tocmai de aceea, Ignatius Mouradgea d'Ohsson

[26] Pe larg, pentru informaţii despre viaţa şi activitatea diplomatică şi ştiinţifică a lui Ignatius Mouradgea d'Ohsson, vezi contribuţiile incluse în volumul *The Torch of the Empire. Ignatius*

s-a străduit să sesizeze, chiar de la începutul noii sale misiuni, orice prilej convenabil, pentru a promova, cum am menționat, deja, interesele Suediei în raporturile cu Rusia, dar prin mijlocirea Porții. Deoarece, chiar dacă Suedia încheiase cu Rusia un nou „tratat de pace şi prietenie", la Drotningholm, la 8/19 octombrie 1791, cercurile conducătoare suedeze nu puteau ignora perspectivele pe care le avea Rusia, la începutul ultimului deceniu al secolului al XVIII-lea, de a-şi extinde şi consolida pozițiile în Europa Orientală. Ceea ce, aşa cum am mai menționat, i-ar fi permis să procedeze în aceeaşi manieră şi în spațiul baltic, în detrimentul intereselor Suediei. Iată pentru ce, Ignatius Mouradgea d'Ohsson a pus în evidență, în orice împrejurare i s-a ivit, pericolul pe care îl reprezenta Rusia pentru Imperiul Otoman.

În acel context, cu prilejul întâlnirilor pe care le-a avut, în luna decembrie 1792, cu reis efendi de atunci, Mehmed Raşid, precum şi cu marele dragoman al Porții, aflat atunci în funcție, anume Gheorghe Constantin Moruzi, i-a atras atenția celui dintâi că Rusia, „loin de s'endormir, s'occupoit plus que jamais de son sÿstème (sic!) tendant à la Monarchie Universelle; que ses regardes etoient fixes sur l'Orient plus qu'ailleurs; que la Crimée et la Mer Noire absorboient et ses Trésors et son attention principale; que les plus abiles Officiers Anglois engagés au service de la marine Russe venoit (sic!) de passer de Cronstadt à Cherson; que rien n'egaloit l'activité avec laquelle on travailloit dans presque tous les ports de la Crimée; que des Officiers Generaux etoient d'avis de changer désormais de plan dans les opérations militaires; qu'il etoit inutile d'envahir la Moldavie, la Valachie et de chercher traverser les desserts, les montagnes et les défilées de la Roumelie; qu'il falloit macher droit sur Constantinople, attaquer le coeur même de l'Empire avec de forces navales et avec des Troupes de débarquement qui seroient jetées du coté de Tannarakÿ, près de l'embouchure de la Mer Noire; que ce projet avoit eté saisi avec ardeur par Sa Majesté l'Impératrice de la Russie; que l'on gravailloit en consequence aux preparatifs necessaires; que l'on n'ettendoit peutetre (sic!) pas l'epoque d'une nouvelle rupture (cu Imperiul Otoman – n. n.); mais que le moment que l'on seroit prêt à agir on en viendroit à cette entreprise subite, hardie et funeste, pour en assurer d'autant plus le succès" (s. n.)[27].

Mai mult, diplomația suedeză pretindea că războiul pe care îl declarase Rusiei regele Suediei Gustav al III-lea, în anul 1788, deci, la un an după cel declanşat între Poartă şi Rusia, şi care s-a încheiat cu pacea de la Veräla, din 14 august 1790, a fost motivat, printre altele, şi din dorința acestuia de a-i facilita Porții redobândirea Crimeii, „ce boulevard de Constantinople" (s. n.)[28].

Eşuarea lamentabilă a tentativei Ecaterinei a II-a, făcută în anul 1795, de a redobândi pozițiile pe care le avusese, altă dată, în Suedia, pe cale matrimonială, adică prin căsătoria unei nepoate ale sale cu tânărul rege Gustav al IV-lea Adolf, a provocat o atare stare de tensiune între cele două state, încât se aştepta, din moment

Mouradgea d'Ohsson and the Tableau Général of the Otoman Empire in the Eighteenth Century, Istanbul, 2002, *passim*.

[27] Vezi raportul lui Ignatius Mouradgea d'Ohssaon, in 24 decembrie 1792, în „*Europe and the Porte,* Vol. IV, p. 50.

[28] Vezi raportul lui Pehr Olof von Asp, din 24 ianuarie 1795, în *Ibidem*, p. 366.

în moment, invadarea Suediei de către armatele ruse. În fața unui atare pericol, Ignatius Mouradgea d'Ohsson a fost mandatat să depună toate diligențele posibile, pentru a obține sprijinul Porții. Conformându-se, Mouradgea d'Ohsson, avansat, între timp, la rangul diplomatic de ministru al Suediei la Istanbul, a abordat problema, vorbindu-le otomanilor „et de mouvements qu'il y avoit déja sur les nouvelles frontieres Russes *(achiziționate în urma celei de treia împărțiri a Poloniei, din anul 1795 – n. n.)* et de l'activité avec laquelle on augmentoit la Marine militaire en Crimée et de la probabilité de voir le printemps prochain" – *convorbirea avusese loc la începutul lunii februarie 1796* – „dans la méditeranée l'escadre Russe, qui étoit sur les côtes d'Angleterre et de notions que l'on avoit sur divers arrangemens préliminaires pour faire ouvrir à cette escadre tous les Ports de Naples et de Sicile" (s. n.)[29].

Cum Poarta nu da nici un semn că ar fi fost dispusă să dea, oficial, curs solicitărilor diplomației suedeze, şi cum pericolul unei agresiuni ruseşti continua să persiste, diplomatul suedez a adresat, la 26 mai 1796, o Notă oficială Porții. Una din ideile esențiale era aceea că, dacă turcii ar fi colaborat cu suedezii împotriva ruşilor, încă în timpul domniilor lui Carol al XII-lea şi Gustav al III-lea, care au purtat războaie cu ruşii, ei, turcii „auroient sauvé la Tartarie, conservé la Crimée et prevenir tout ce qu'il y a de désastreux dans les Traités Caynadin *(Kuciük-Kainargi, din anul 1774 – n. n.)* et de Yassi" *(din anul 1792 – n. n.)* (s. n.)[30]. Li se mai atrăgea, apoi, atenția şi asupra altor realități de care turcii trebuiau să țină seama. Anume, „que cette Nation voisine *(Rusia – n. n.)* ne veut maîtriser la Baltique que pour rendre plus effrayant et plus rapide son débordement vers la Mer Noire, vers la Mer Blanche, au travers toutes les possessions Européennes de Grand Seigneur" (s. n.)[31].

Agresiunea rusă nu s-a produs, însă, conflictul fiind aplanat pe cale diplomatică. De altfel, este de presupus că nici în eventualitatea contrară Poarta nu s-ar fi hazardat, atunci, să înceapă un nou război cu Rusia, mai ales că nu avea încredere în potențialul militar al suedezilor care ar fi sfârşit repede prin a ieşi din război, tot aşa cum se întâmplase şi în anul 1790.

Eşecul menținerii Rusiei în cadrul blocadei continentale, datorită efectelor dezastruoase pentru economia rusă ale aderării țarului la acea blocadă, la Tilsit, în luna iulie 1807, l-a determinat pe împăratul francezilor să nu mai conteze pe această putere, în eforturile sale de a anihila puternica sa adversară, Anglia. Ca urmare, a decis să o atace, în speranța că înfrângerea ei va atrage după sine şi pe cea a Angliei. Urmările sunt bine cunoscute. Din perspectiva tematicii acestei comunicări, ar mai fi de menționat că, în pofida opoziției aproape generale față de continuarea războiului cu Rusia, sultanul Mahmud al II-lea mai credea, încă, la începutul anului 1812, că putea recupera Crimeea şi toate teritoriile pe care Poarta le pierduse în favoarea Rusiei, bazându-se tocmai pe asigurările ferme pe care unul

[29] Vezi raportul lui Ignatius Mouradgea d'Ohssaon, din 5 februarie 1796, în *Europe and the Porte,* vol. I, p. 149.

[30] Vezi alt raport al său, din 3 iunie 1796, în *ibidem,* p. 229.

[31] *Ibidem.*

din foştii ambasadori ai Franței la Istanbul, François Horace Bastien Sebastiani, i le dăduse la începutul ostilităților cu Rusia, în anul 1806[32]. O ultimă rază de speranță, de altfel, deoarece Poarta, ajunsă în pragul dezastrului, datorită înfrângerilor repetate, suferite pe câmpurile de luptă cu ruşii, şi aflată fără nici o susținere reală pe plan extern a fost nevoită să dea dovadă de multă moderație în ultima fază a tratativelor de pace cu Rusia, din primăvara anului 1812. Or, tocmai despre o astfel de „moderație" vorbea reis efendi, Mehmed Efendi (Küçük-Arif), într-o conferință pe care a avut-o cu Nils Gustav Palin, la 7 aprilie 1812, declarându-i că Poarta era „toujours prête à faire la paix *(cu Rusia – n. n.)* sans vouloir profiter des circonstances et de chances qui pourront lui faire rendre la Crimée et toutes les provinces perdues dans les guerres précédantes" (s. n.)[33]. Era o amară figură de stil, deoarece Poarta nu a avut niciodată o astfel de şansă, în cursul desfăşurării războiului cu Rusia, atât datorită incapacității sale militare, cât şi faptului că Franța, „campioana" acelor promisiuni, nu a urmărit, în realitate, decât să-i determine pe turci să continue războiul, pentru a ține ocupată Rusia în Orientul European, până când s-ar fi creat condițiile necesare rezolvării, în favoarea Franței, a ireductibelelor contradicții de interese care le opuneau în Europa Centrală şi de Est. Ca urmare, Poarta a fost nevoită să încheie pacea cu Rusia, la Bucureşti, la 28 mai 1812, în temeiul căreia nu numai că nu mai recupera Crimeea, dar era silită să-i cedeze Rusiei un nou teritoriu, de data aceasta a unuia care era situat nu departe de Constantinopol, anume cel al Moldovei, situat între Prut şi Nistru, denumit, apoi de Rusia, Basarabia.

În cea ce priveşte Suedia, evoluția evenimentelor internaționale a adus-o în tabăra rusească, sfârşind prin a încheia un tratat cu Rusia şi a intra în cea de a şasea coaliție antifranceză, constituită în anul 1812, luptând, din acel an, împotriva Franței. În acele împrejurări, diplomația suedeză nu numai că a renunțat la ideea cointeresării Turciei într-un conflict armat al Suediei cu Rusia, în speranța recuperării de către cea dintâi a Crimeii, ci, din contra, a colaborat activ cu diplomația rusă, pentru a determina Poarta să încheie pacea cu Rusia, de la Bucureşti. Lua sfârşit, astfel, şi „cariera" unei speranțe, scumpă pentru otomani, chiar prea scumpă, pentru a putea fi transpusă în realitate, cu mijloacele de care dispuneau şi în conjunctura politică internațională, de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi de la începutul celui următor, care a fost total nefavorabilă Imperiului Otoman.

---

[32] „*Tout son espoir* (a sultanului – n. n.) *doit être dans la France, et il faut qu'il soit bien revenu de la défiance des derniers tems, s'il s'est avancé jusqu'à demander la Crimée, et tout ce a été perdu dans cette guerre et les antérieures; de la restitution desquelles l'Ambassadeur Sebastiani avait flatté en effet le Sultan Selim, lors du commencement des hostilités"* (s. n.) (raportul lui Nils Gustav Palin, din 10 februarie 1812, în *Europe and the Porte*, Vol. VII, p. 61)

[33] Raportul lui Nils Gustav Palin, din 11 aprilie 1812, în *ibidem*, p. 140.

The Recovery of Crimea – "Exchange Money" Offered to the Porte by the French and Swedish Diplomacies (1792-1812)

VENIAMIN CIOBANU

By taking over the throne of the Ottoman Empire on April 7, 1789, Selim III also assumed the trying and ruining heritage left by his uncle, the former sultan Abdul Hamid I (January 21, 1774 – April 6, 1789). The heritage in question was the war with Russia, started in the year 1787, which would only end in 1792 with a peace treaty as unfavourable to the Porte as that of 1774, that had put an end to another disastrous war with Russia, begun in 1768.

During the war, Selim III lacked the possibility to put into practice his famous programme of structural reform of the Ottoman Empire on an European model known under the name of *"Nizam-i-Djedid"*, that is, *"The New Order"* – "the first serious attempt at fundamentally shifting the balance between *tradition* and *innovation* in the history of the development of the Turkish society in general and of the Ottoman society in particular"[1], but prepared and outlined the general lines of its implementation, shaping its underframe and courses of action. Among these, an important position was given to the reform of the Porte's diplomatic system, since it had been ascertained that, left as it was, it rather caused more prejudice to the Porte than served its interests. Among the first measures initiated in the matter, however, was the establishing of permanent diplomatic agencies in the great European capitals. The first one opened in London in 1793. There followed the ones in Vienna, in 1794, Berlin, 1795, and Paris, in 1796[2] , with the exception of Petersburg.

The essential cause that led to the omission of Petersburg from the European capitals the Porte planned to establish permanent diplomatic relations with was that Selim III had made the recovery of Crimea, annexed by Russia in 1784, one of the main objectives of his reign. Consequently, the Porte only viewed the peace of Iaşi as a temporary armistice. The necessity of an official Turkish presence in Russia was however not neglected, so the opening of consulates instead of an embassy in Crimea was decided. Their officials, however, besides purely consular missions, also undertook ones of a nature wholly political[3].

---

[1] Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 300.

[2] Thomas Naff, *Reform and the Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III, 1789-1907,*…p. 295.

[3] See Pehr Olof von Asp's report, general consul in the Levant, minister plenipotentiary of Sweden in Istanbul , to the chancellor of Sweden, Fredrik, baron von Sparre, of February 10, 1794, in,

Russia was therefore the only European power to cause great concern to the Porte. The resounding defeats she had received from the Russian armies during the 1787-1792 war, Russia's permanent demonstrations in Crimea and the adjacent territories, the deplorable state of the Ottoman Empire, marked by a generalised crisis, rendered any attempt of closeness between the two states impossible at the time. Thus, as a historian noted, Russia *"was the Empire's perennial enemy, whom the Ottomans feared and hated (*my Italics)[4].

Therefore, the attitude towards Russia was one of the major lines of the Porte's European policy. As a result, the French diplomacy made persistent efforts to feed the tension between the Turkish-Russian rapports, with the final intention of starting another war between Turkey and Russia.

The victory of the 1789 revolution also resulted in the isolation of the state it created, *i.e.* The French Republic, on the international scene, and the outbreak of a long series of wars with the European powers co-allied in different equations against her. At the beginning of the last decade of the 18th century, there was only one way for it to exit the isolation – the one leading to Istanbul. The new authorities in Paris, therefore, had now made their recognition by the Porte one of their prime goals. But for this to come true the French diplomacy speculated on two of the most sensitive spots of the Ottoman Empire's external security system, causes of great and permanent worry in Istanbul: the Polish and the Crimea issues.

The complete disappearance of the Nobiliary Polish Republic off the political map of Europe after being last split between Russia, Austria and Prussia in 1795 gave rise to an evident gap in the system. It is true that the Turkish-Polish relations were not, not even during the Polish-Lithuanian state's last century of existence, of a nature that would justify a real Ottoman calculation involving the latter's collaboration against Russia, although such attempts existed from both sides. On the other hand, the existence of Poland, in the state of complete decay as she was in the 18th century, constituted a problem serious enough for Russia. Especially in the second half of that century, when in Poland were recorded serious efforts of internal recovery and regainment of her international position, some even with palpable results. It was to be assumed that another involvement of Russia in an armed conflict with the Ottoman Empire could have been jeopardised by a possible Polish-Ottoman collaboration. In other words, as long as she existed, Poland was thought of in Petersburg as a virtual ally of the Porte and, thus, a 'thorn' in the Western side of Russia. This is why the Ottomans became aware of the danger represented by the disappearance of Poland, whose South-Eastern provinces, formerly constituting the frontier with the North-Western European possessions of the Ottoman Empire, had become a large passage opening the way of the travelling Russian troops to the Danube. Also not to be neglected was the fact that the new territories acquired from Poland provided Russia with important

---

Europe and the Porte. New Documents on the Eastern Question, Volume IV, Swedish Diplomatic Reports, 1791-1796, Edited by Veniamin Ciobanu, Editura Junimea, Iaşi, 2006, p. 230 (further referred to as *Europe and the Porte*, Vol. IV).

[4] Thomas Naff, *op. cit*., p. 304.

human and natural resources increasing her military force, thus rendering her even more dangerous for the security of the Ottoman Empire's European borders. Thus, the reconstruction of the Polish state became one of the major goals of the Ottoman European policy.

Another goal going hand-in-hand with the previously mentioned one was the recuperation of Crimea, whose loss was unacceptable not only to the ruling classes, but also to the greater part of the Ottoman society, being perceived as a heavy blow on the integrity of the Muslim world. To its moral dimension was added the strategic importance of the Peninsula, who had become a formidably advantageous launching base of Russian aggressions, especially on the Black Sea. Considering the military potential, as well as Crimea's value as Istanbul's supply base with a most diverse range of convenience goods, the schemes of the French diplomacy aimed at maintaining and even exacerbating the Ottomans' hopes regarding the fulfilment of the two major goals in question. The price to pay could be no other than, first and foremost, the collaboration with France against Russia so that it would eventually be included in the European political system created by the French Republic.

The French diplomacy, however, first focused on the issue of Crimea, 'closer' to the Ottoman's ''soul'. Thus, as early as July 1793, the French Republic's envoy in Istanbul, Louis Marie Descorches, marquis of Sainte-Croix, known under the name of d'Aubry, talked about the necessity and possibility that the Porte recover not only Crimea, but other provinces she had lost to Russia, as well. An undoubtedly exciting perspective, but at the date it was presented the memories of the disastrous war that had just ended were too recent for the Porte to consider the French emissary's help offers of officers to instruct the Ottoman army, ammunition, as well as a military French fleet to enter the Black Sea with the mission of supporting the Ottoman military offensive to re-conquer Crimea. Consequently, both the reis effendi, Mehmed Raşid effendi, and the great dragoman of the Porte at the time, Gheorghe Constantin Moruzi, avoided any direct contact with the French emissary for fear they might arise the suspicions of the Russian diplomats in Istanbul. It so happened that the latter's offers only endured on the paper of the reports and letters forwarded to the Porte[5].

The offers of the French diplomacy at the time stemmed from the need to find an ally with whose help to be able to more easily face the first coalition against France, whose bases had been set by the alliance between Prussia and Russia on February 7, 1792, to which Great Britain, Spain and the Netherlands later adhered to. Russia did not formally enter the coalition, but showed a benevolent attitude towards it, ensuring higher chances of victory. As a result, the co-allied power's diplomats accredited in Istanbul did their best to prevent the Porte from formally recognizing the French Republic. These undertakings, besides from being supported diplomatically, were reinforced by a diversion of difficultly noticeable dimensions, carried on by the envoy extraordinary and plenipotentiary minister of

[5] See Ignatius Mouradgea d'Ohsson's letter, prime secretary, interpreter and counsellor of the Diplomatic Mission of Sweden in Istanbul, addressed to Pehr Olof, of July 18, 1793, in *Europe and the Porte,* Vol. IV, p. 130.

Russia in Istanbul, Viktor Pavlovici Kociubei. All these increased the discomfiture and confusion of the Porte's high officials, who wanted to avoid a new military conflict with Russia, but who at the same time wanted to recover Crimea even more arduously – a fact well-known by the new envoy extraordinary of France in Istanbul, Raymond Verninac de Saint-Maure. His mission regarding the recognition by the Porte of the French Republic had an ace up its sleeve his predecessor had lacked, i.e. the peace treaty France had signed with Prussia at Basel, on April 2, 1795.

The prevalence Russia had obtained in Poland as a consequence of having defeated the armed Polish insurrection in November 1794 which had begun in March, the same year – the Polish retort to the second division of their country between Russia and Prussia on January 23, 1793 – occasioned suspicion and concern in Berlin, where the possibility that Russia undertake a radical alteration of the ratio of forces in Poland to the detriment of Prussia started to take shape. This was triggered by the fact that, after the second division, Russia made haste to consolidate her control over the remaining territory of Poland by imposing the so-called "Treaty of alliance" signed at Grodno, on October 5/16, 1793, confirming once more the cynicism of the Russian diplomacy in its relations with Poland[6]. In order to avoid such an outlook the Prussian ruling circles decided to accept the peace offers of France to the effect of having military force, stuck on the West front, at their disposal, which they could send to Poland should the need occur. By doing so, France managed to dislocate the first coalition formed against her by removing one of its founding members.

However, France was still faced with another considerable power to be neutralized by all means – Russia. A very effective method to that end was thought to be the inciting of the Porte against her as the price to pay for the French support for the recovery of Crimea. In order to counter the reaction of the Russian diplomacy, who was trying to intimidate the Ottomans through rumours that Catherine II intended to launch an attack against them from Crimea[7] if the French Republic was recognized, de Verninac fired up his propaganda among the Ottoman ruling circles to whom he spoke, in May 1795, of France's project to reconstitute the Polish kingdom, urging them to undertake a show of force in the Black Sea which, with the help of a French squadron, Crimea would be re-conquered. Furthermore, the French diplomat did not hesitate to feed their hope that the accomplishment of this goal was even more possible since, he claimed, the constitution of the Quintuple alliance against Russia comprising France – the initiator of the project, the Porte, Sweden, Denmark and Prussia, was already taking shape[8].

---

[6] See the *ibidem*, p. 108, n. 10.

[7] See Ignatius Mouradgea d'Ohsson's report, to the regent of Sweden, of May 23, 1795, *Europe and the Porte. New Documents on the Eastern Question*. Volume I: *Swedish Diplomatic Reports, 1795-1797,* Edited by Veniamin Ciobanu, Introduction and Notes translated by Lucian-Dumitru Dîrdală, The Center for Romanian Studies, Iaşi, Oxford, Portland, 2001, p. 42 (further referred to as *Europe and the Porte,* Vol. I)

[8] See d'Ohsson's report, of May24, 1795, in the *ibidem*, p.48.

Since the Porte continued to show a particular interest in the fate of Poland, divided for a third time between Russia and Austria, this time, in January 1795, to which Prussia would also adhere to in October the same year, the Russian diplomacy intensified its efforts of convincing the Porte not to pay any attention to the French goading concerning her collaboration to the solving of the Polish issue. For, according to the first interpreter of the Russian Legation in Istanbul, Fonton, France was already exhausted, incapable of being useful to her friends and of fulfilling eventual commitments – first and foremost, it was implied, that of offering support in the recovery of Crimea and the reconstitution of the Polish state[9].

However, Verninac was not discouraged, his presence Istanbul being justified, in the first place, by the extent to which it succeeded in counteracting the schemes of France's enemies and determine the Porte adhere to the ample programme of continental policy incessantly elaborated and perfected in Paris. As a result, he was always looking for new and incontestable arguments with which to support her mission. He therefore did not hesitate to declare to the reis effendi, Ratib Ebu Bekir, durng a conference they had on March 4, 1796, that "*l'Empire Ottoman, plus riche en productions de toute espece que la Russie, ayant plus d'abitants qu'Elle, defendu par des troupes animées d'un saint enthousiasme, sortira victorieux de la guerre, si les chefs font un bon usage et des hommes et des choses, qui sont à leur disposition; et je ne doute point qu'une paix glorieuse ne reconquerra pas à l'Empire le Pont Euxin et la Crimée, ce rempart de Constantinople, cette terre, que les Musulmans réclament et où l'audacieuse Catherine ose inscrire sur u poteau: C'est ici le chemin de Bysance"* (my Italics)[10].

The course of the political and military events, mostly induced by France, turned out to be, however, hardly favourable to her efforts to determine the Porte to backup its anti-Russian policy in exchange for the recovery of Crimea and reconstruction of the Polish state. After the first blow to the unity of the first anti-French coalition by the withdrawal of Prussia through the peace of Basel, followed by the ones of Spain and the Netherlands, France scored another success triggering the actual suppression of this coalition. That would be the ousting of Austria, enacted by the peace of Campoformio, on October 17, 1797. Nevertheless, the peace led to the dissolution of another European sovereign state, the Republic of Venice, whose terrestrial and maritime possessions were split between Austria and France[11].

The new political configuration in Western Europe was however a threat to the security of the terrestrial and maritime Western borders of the Ottoman Empire. Austria and France thus became direct neighbours of the Porte: the former in Dalmatia and Istria, the latter in the Western Mediterranean. Consequently, the Porte's faith in France's good intentions to support it in the recovery of Crimea diminished considerably. This was favourable ground to the intensification of the anti-French propaganda throughout the entire territory of the Ottoman Empire,

---

[9] Also see his report of June 1, 1795, in the *ibidem*, p. 55.

[10] See d'Ohsson report of March 22, 1796, in the *ibidem,* p. 197.

[11] Veniamin Ciobanu, *Evoluţii politice în Europa Centrală şi de Est (1774-1814)*, Editura Junimea, Iaşi, 2007, p. 96.

which another ambassador of France in Istanbul, general Jean Batiste Annibal Aubert du Bayet, strived to thwart. His mission had somewhat been altered, as he had to persuade the Porte to embark on displays of military strength at the borders with Austria in order to give more weight to the peace treaties of France and provoke its indisposition towards the new territorial acquisitions of the Austrians. Since the Turks feared a possible alliance between Austria and Russia, du Bayet offered them, in October 1797, on behalf of the Directory, 100.000 rifles and at least 12 battle ships and their crews to destroy the Russian fleet from the Black Sea and to attack Crimea. Once more, the Ottoman ruling circles failed to be persuaded, the fear of the 'Russian bayonets' being stronger[12].

Another unexpected event caused by general Napoleon Bonaparte would occasion great consternation in Istanbul and trigger the dramatic modification of the Porte's European policy: the outbreak of the so-called 'Egyptian crisis' as a result of the attack of Egypt by a French army debarked in Alexandria on July 1, 1798. This time, the attack was from the part of yet another province of the Ottoman Empire, during a time of peace, as had been the case of Crimea, but by a power claiming to be a friend of the Porte's. The causes leading to the expedition are known and I will not insist on them. The effect it had, however, was that of a 'boomerang' to France since, far from harming England in her Indian possessions, she determined the constitution of a 'monstrous alliance, since it comprised the Porte and her 'inherited enemy', *i.e.* Russia and England, who had not committed herself to the defence of the Porte's interests in the latter's rapports with Russia. It should be noted, however, that the Porte's involvement in the alliance with Russia of January 3, 1799, to which Great Britain adhered to the same month, was strictly limited to the recovery of Egypt and not as member of an anti-French coalition of the kind of the one just dissolved[13].

Considering the new circumstances, all possibility of recovering Crimea with the help of the French was lost, but however regained after a new modification of the ratio of forces from the European political system. After the peace of Amiens, with England, in 1802, preceded by those with Russia and the Porte of the same year[14], France had another new coalition to deal with, a third one, constituted during the months April-August 1805 by England, Austria, Prussia. Sweden also adhered, but was later dispersed by Napoleon I Bonaparte, the emperor of France, with the victory of Austerlitz on December 2, 1805[15]. Despite all these, France's most redoubtable adversary on the continent remained Russia, so the French diplomacy reactivated measures meant to involve the Porte in a military campaign against her. Among the arguments used to persuade the Porte was the renewal of the idea that it was necessary and possible for her to regain Crimea by such means. As a result, the French diplomats accredited in Istanbul strived to exploit each context that would maintain the state of suspicion regarding

---

[12] See Ignatius Mouradgea d'Ohsson's report, of October 25, 1797, in the *ibidem*, p. 370-371.
[13] Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, pp175-176.
[14] *Ibidem*, p.148.
[15] *Ibidem*, p. 186.

Russia's intentions towards the Ottoman Empire. Once again, the French propaganda started rumours of an on-coming reconstitution of the Polish state with the support of France and on the possibility that the Porte regain Crimea in the North-European political and territorial context that would follow[16]. Moreover, since the persuasion method seemed not to bring the results the French were counting on, they renewed the pressure to determine the Turks put cavalry and war ships at their disposal in the Black Sea to ensure victory in their war with Russia, a support which would have been rewarded by the recovery of Crimea by the Turks[17].

By the beginning of the year 1806, probably under the impression of the resounding victory of the French at Austerlitz, the idea of Crimea's recovery and Poland's reconstitution with French help had already gained ground both with the leading Ottoman circles and the population, especially with the inhabitants of Istanbul. In the first case, noteworthy are the statements of the reis effendi who, on the occasion of congratulating Pierre Jean Marie Ruffin, France's chargé d'affaires in Istanbul, for the victory of Austerlitz, assured him that "*j'avait prévu tout cela… et prédit Sa Hautes* (sultan Selim III – my note) *que l'Empereur Napoléon ne remettrait l'épée dans le fourreau qu'après avoir rendu la liberté aux Polonais et la Crimée aux Ottomans*" (my Italics)[18]. In his turn, the population entertained the hope of seeing Crimea back inside the borders of the Ottoman Empire, a possibility which would have ensured, once again, the supply, especially of the capital, with alimentary goods of prime necessity formerly of Crimean provenience and the consequent lowering of the prices which had reached an unbearable level since the goods had stopped coming from Crimea. Another part of the population seemed to be convinced that due to this recovery claimed *"aussi par un principe de religion qui impose au Grand Seigneur le devoir de protéger les Mahometans",* "the yoke of Russia" would be destroyed (my Italics)[19]. For, as Nils Gustav Palin, Sweden's chargé d'affaires in Istanbul, noted in a report form June 10, 1806, Crimea *"que ce Gouvernement (The Porte –my note) regret amèrement, et dont la perte rend précaire à Ses yeux son existence en Europe"* (my Italics)[20]. An extra reason, therefore, for the French to explore this 'weakness', trying to bolster their hopes by promising no more, no less than Camenitza, a formerly Polish fortress at the South-Eastern border with the Ottoman Empire's European provinces which the Polish had promised the Porte in the last period of their state's existence in exchange of support against Russia[21]. As the fortress belonged at the time to Russia, the

[16] See Nils Gustav Palin's report, the chargé d'affaires of Sweden at the Porte, of January 10, 1806, in *Europe and the Porte. New Documents on the Eastern Question,* Volume III, *Swedish Diplomatic Reports, 1799-1808,* Edited by Veniamin Ciobanu, Editura Junimea, Iaşi, 2006, pp 221-222 (further referred to as *Europe and the Porte*, Vol. III).

[17] See his report of January 25, 1806, in the *ibidem,* p. 224.

[18] See his report of February 10, 1806, in *Europe and the Porte*, Vol. III, p. 230, n. 9.

[19] *Ibidem.*

[20] *Ibidem,* pp 262-263.

[21] *"Les Français ont saisi ce faible, et j'ai rendu compte très humblement à Votre Majesté* (Gustav IV Adolf, king of Sweden – my note) *de l'illusion qu'il on taché de répandre à cet égard. Il parait même qu'ils ont voulu renforcer cet espoir par celui de la possession de Camenieck, que le gouvernement Polonais dans Ses derniers instants a dû promettre de céder à la Porte "* (my Italics) (*ibidem*, p. 263).

conclusion was clear as can be: the reduction of the space from which the pressures came and, consequently, the increase of the chances to recover Crimea. Exactly how strong the Ottoman's wish to recover it is shown, among other, by an apparently minor but actually greatly significant incident from this point of view. Thus, on the occasion of a religious service performed by the iman in the Adrianopol mosque for sultan Selim III in August 1806, the janissaries assisting at the ceremony interrupted at one point requesting that he also pray for the throne heir, prince Mustafa, the sultan's germane cousin, and then "*un Prince retiré dans une terre de la Roumelie qui est de la famille de Kanns de la Crimée, laquelle conformément à un ancien pacte de famille doit succéder au Trône, à l'extinction de la Maison Ottomane*"[22].

In such an atmosphere it was not too difficult for the French diplomacy to persuade the Porte to declare war to Russia in the year 1806. Still, among the arguments invoked by the sultan Mahmud II, included in his manifest to justify this step, the problem of Crimea occupied an important place. Among others were incriminated the proceedings of Russia who, despite the stipulations of the Kuciuk-Kainargi treaty of July 10/21, 1774, *"n'ayant le droit d'exercer aucun pouvoir en Crimée Elle a par toutes sortes de projets contraires à son indépendance, mais en usage les inquiètes et les corruptions publiquement; Et y faisant introduire une quantité de troupes Elle est parvenue finalement et en temps de paix, s'occuper et de s'approprier un si grande Province"*[23] (my Italics), such as Crimea.

A ray of hope in the accomplishment of this goal appeared in may 1807 when in the "Peace and Friendship Treaty" settled by Napoleon Bonaparte with tsar Alexander I at Tilsit, at the beginning of July of the same year was included an article, the 5th, stipulating the creation of the Great Duchy of Warsaw. In other words, Istanbul probably thought that the reconstitution of the Polish state French support was just a matter of time. But time did not pass to the Ottomans' benefit, since they suffered defeat after defeat in the war with Russia. However, in order to bolster their morale, the French diplomacy never stopped assuring them that Russia would eventually be forced by France not only to relinquish Crimea, but to also give up the right to have a fleet in the Black Sea. It seems that the trust that a large part of the population had put in France's support in the recovery of Crimea was so great that the ruling Ottoman circles feared that, if it proved to be misplaced, would cause reactions difficult to control. This is why, according to a former Ottoman diplomat, Ismail effendi, who had filled the position of ambassador of the Porte in England, the very long validity term of the armistice between the Porte and Russia at Slobozia on August 12/24, 1807, which would expire on April 30, 1808, was explained by the former's wish "*de calmer l'exaltation du public qui s'est attendu à la reddition de la Crimée et à d'autres avantages sur les russes promis par les français*" (my Italics)[24].

As it is known, the armistice did not last that long, being broken by both signatory parties, especially as it was disavowed by the tsar, who wished to

[22] See Nils Gustav Palin's report of August 25, 1806, in the *ibidem,* p. 269.
[23] Nils Gustav Palin's report of January 24, 1807, in the *ibidem,* p. 318.
[24] *Ibidem*.

terminate the war with the Turks as soon as possible because of the ever more alarming signs of deterioration of the rapports between Russia and France. However, Napoleon seems to have reconsidered his older idea of reconstituting the Polish state, but in a new formula meant to reward Austria for her alliance with France and at the same time, one is to assume, to nurture the Turks' hopes of regaining Crimea should they continue the war with Russia. Thus, according to o piece of information included in a report of Great Britain's ambassador in Istanbul, Robert Adair, by Richard Colley, lord Wellesley, secretary of state for external affairs of Great Britain of April 24, 1810, *"it seems that Bonaparte has now seriously in agitation the reestablishment of the Kingsdom of Poland. With this view he haze already proposed to Austria the cession of the two Gallicias, and he is about to require from Russia the cession of her shore of the second pertition* (of Poland– my note). *The he then (sic!) out to Austria for the consent was first, a distant insinuation that the crown of Poland might be placed at the disposal of the House of Austria, is now reduced to mere indemnification on the side of Turkey. What indemnification is be offered to Russia I have not heard; but if she should not consent to the cession proposed, of what is no probability, the Plan is to compel and then Austria is to have Wallachia and Moldavia, and the Turks are to be offered the Crimea"* (my Italics)[25].

The Turks' deep fondness to the necessity and possibility of the recovery of Crimea was also noticed by another diplomacy, with limited interests, however, in Oriental Europe, but with some fundamental ones in the Baltic area, *i. e.* in Sweden.

Sweden, the direct neighbour of Russia, had more than once been the target of the Russian expansion and meddling in her internal affairs, especially during the 18th century. This was a method successfully experimented in Poland, as well, to the effect of consolidating control over the entire political and institutional system of the country and thus maintain her in a state of dependency to the interests of Russia. The ruling Swedish circles had observed, however, that the intensity of Russia's pressure in the Baltic area was directly proportional her victories or failures in the Eastern Question. But at the heart of the matter lay the Ottoman Empire, whose weakening in the favour of Russia would facilitate the ensurance of a prominent position in Europe and permit the promotion of her policy in the Baltic area, thus directly affecting the strategic position of Sweden. This explains, thus, the special interest shown by the Swedish diplomacy in the evolution of the Turkish-Russian relations and in the position the Porte could assume towards the events taking place in Europe. But as Istanbul constituted the point where the Eastern policies of the European powers crossed and collided, and where all the imaginable political schemes were hatched, the Swedish diplomats who live din the Ottoman capital also had the mission of following all that happened in the superior political spheres of the Porte, as well as the diplomatic ones, providing observations that could serve the external political orientation of Sweden.

---

[25] Paul Cernovodeanu, *Rapoarte consulare şi diplomatice engleze privind Principatele Dunărene 1800-1812,* Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2007, p. 256.

The result of these observations recorded by highly qualified diplomats materialized in a great number of diplomatic reports containing the most diverse information of undisputable value, the ones making part of this paper included.

During the last period taken into account, the Swedish diplomats did not limit themselves to observing and, due to the negative evolution of Sweden's rapports with Russia, avoiding the occurrence of a great imbalance in the relations with the Porte to the latter's benefit, which would have lead to the putting of Sweden in a highly critical position towards Russia. All things considered, the afore-mentioned diplomats made attempts to maintain the Porte on a 'floating line' at least concerning the rapports with Russia, which they thought, along with French diplomacy, the Ottoman recovery of Crimea would improve.

Among those who particularly stood out in promoting the interests of Sweden in the Eastern question with the mediation of the Porte was Ignatius Mouradgea d'Ohson. The son of a rich Armenian merchant from Istanbul, he enjoyed a choice education, learned a few foreign languages among which French – the diplomatic language of the time, and Swedish, besides the Trukish-Ottoman language. He penetrated into the highest political circles of the Porte's from an early age winning their sympathy due to his knowledge not only of the Turkish-Ottoman language, but of the Ottoman customs, history and spirituality, as well as by making their history known to the whole world through the publishing of the famous work entitled "Tableau Général de l'Empire Ottoman", re-edited several times. He was solicited to negotiate on the behalf of the Porte, a commercial treaty with Spain concluded in 1784, which further increased his prestige with the ruling circles of the Porte. He was simultaneously employed as dragoman of the Diplomatic Mission of Sweden in Istanbul, a position under which he participate din the works of the Russo-Turkish peace Congress in Focşani and Bucharest in 1772/1773. Because of some misunderstandings with one of the officials of the the Diplomatic Mission of Sweden in Istanbul he abandoned his office and retreated to Vienna. There he was contacted by the diplomatic representative of the Porte, Abubekr Ratib effendi, who trusted him with sultan Selim III's structural reform project of the Ottoman Empire, requesting that he contribute to its improvement and fulfilment. Meanwhile he was also contacted by Pehr Olof von Asp, Sweden's plenipotentiary minister in Istanbul, who invested him with the positions of prime secretary, prime interpreter and counsellor of the Diplomatic Mission of Sweden. D'Ohsson thus initially started his laborious activity pertaining to the conception of several plans of reform of the Ottoman Empire as a personal undertaking, given his position as an official of Sweden's Legation, but with the tacit and sometimes blatantly obvious approval of the central Swedish authorities. The reforms corresponded, to a certain extent, to the political interests of Sweden in the Eastern Question[26]. For that reason precisely Ignatius Mouradgea d'Ohsson made efforts, from the very beginning of his new mission, to take note of any convenient

[26] For ample information of the life and diplomatic and scientific activity of Ignatius Mouradgea d'Ohsson, see contributions included in the volume *The Torch of the Empire. Ignatius Mouradgea d'Ohsson and the Tableau Général of the Otoman Empire in the Eighteenth Century,* Istanbul, 2002, *passim*.

opportunity to promote, as already mentioned, the interests of Sweden in the rapports with Russia through the Porte's mediation. For, although Sweden had settled with Russia on a new 'peace and friendship treaty' at Drotningholm on October 8/19, 1791, the leading Swedish circles could not ignore the expansion and consolidation perspectives Russia was presented with in Eastern Europe at the beginning of the last decade of the 18th century. This would have allowed her, as I already mentioned, to act identically in the Baltic area to the detriment of Sweden's interests. This is why Ignatius Mouradgea d'Ohsson highlighted the threat Russia represented to the Ottoman Empire each time he was presented with the opportunity.

In that context, on the occasion of the meetings he had in December 1792 with the then reis effendi, Mehmed Raschid effendi, as well as with the then great dragoman of the Porte, Gheorghe Constantin Moruzi, he pointed out to the former that Russia,*"loin de s'endormir, s'occupoit plus que jamais de son sÿstème* (sic!) *tendant à la Monarchie Universelle; que ses regardes etoient fixes sur l'Orient plus qu'ailleurs; que la Crimée et la Mer Noire absorboient et ses Trésors et son attention principale; que les plus abiles Officiers Anglois engagés au service de la marine Russe venoit* (sic!) *de passer de Cronstadt à Cherson; que rien n'egaloit l'activité avec laquelle on travailloit dans presque tous les ports de la Crimée; que des Officiers Generaux etoient d'avis de changer désormais de plan dans les opérations militaires; qu'il etoit inutile d'envahir la Moldavie, la Valachie et de chercher traverser les desserts, les montagnes et les défilées de la Roumelie; qu'il falloit macher droit sur Constantinople, attaquer le coeur même de l'Empire avec de forces navales et avec des Troupes de débarquement qui seroient jetées du coté de Tannarakÿ, près de l'embouchure de la Mer Noire; que ce projet avoit eté saisi avec ardeur par Sa Majesté l'Impératrice de la Russie; que l'on tgravailloit en consequence aux preparatifs necessaires; que l'on n'ettendoit peutetre* (sic!) *pas l'epoque d'une nouvelle rupture* (with the Ottoman Empire – my Note); *mais que le moment que l'on seroit prêt à agir on en viendroit à cette entreprise subite, hardie et funeste, pour en assurer d'autant plus le succès"* (my Italics)[27].

Moreover, the Swedish diplomacy claimed that one of the reasons behind the war the king of Sweden, Gustav III had declared to Russia in 1788, *i.e.* a year after the outbreak of the war between the Porte and Russia which ended with the peace of Veräla, of August 14, 1790, was the former's wish to facilitate the Porte's recovery of Crimea, *"ce boulevard de Constantinople"* (my Italics)[28].

Catherine II's lamentable failure to regain the position she had formerly held in Sweden by means of matrimony in 1795 through the marriage of one of her granddaughters with the young king Gustav IV Adolf entailed such tension between the two states that the imminent invasion of Sweden by the Russian armies was expected. Faced with such a danger, Ignatius Mouradgea d'Ohsson was mandated to undertake all possible diligence to obtain the support of the Porte. Mouradgea d'Ohsson, who had in the meantime been promoted to the diplomatic

[27]See Ignatius Mouradgea d'Ohssaon's report of December 24, 1792, in "*Europe and the Porte,* Vol. IV, p. 50.

[28] See Pehr Olof von Asp's report of January 24, 1795, in the *ibidem*, p. 366.

rank of minister of Sweden in Istanbul, conformed and approached the issue by telling the Ottomans *"et de mouvements qu'il y avoit déja sur les nouvelles frontieres Russes* (acquired during the third division of Poland in 1795 – my note) *et de l'activité avec laquelle on augmentoit la Marine militaire en Crimée et de la probabilité de voir le printemps prochain"* – the conversation had taken place at the beginning of February 1796 - "*dans la méditeranée l'escadre Russe, qui étoit sur les côtes d'Angleterre et de notions que l'on avoit sur divers arrangemens préliminaires pour faire ouvrir à cette escadre tous les Ports de Naples et de Sicile"* (my Italics)[29].

Since the Porte gave no sign of being disposed to officially agree to the demands of the Swedish diplomacy and as the threat of a Russian aggression persisted, the Swedish diplomat addressed an official Note to the Porte on May 26, 1796. One of the essential ideas was that, if the Turks had collaborated with the Swedish against the Russians as early as the reigns of Charles XII and Gustav III, who had both lead wars with the Russians, the Turks *"auroient sauvé la Tartarie, conservé la Crimée et prevenir tout ce qu'il y a de désastreux dans les Traités Caynadin* (Kuciük-Kainargi, 1774 – my note) *et de Yassi"* (1792 – my note) (my Italics)[30]. Several other facts the Turks needed to consider were pointed out, *i.e. "que cette Nation voisine* (Russia – my note) *ne veut maîtriser la Baltique que pour rendre plus effrayant et plus rapide son débordement vers la Mer Noire, vers la Mer Blanche, au travers toutes les possessions Européennes de Grand Seigneur"* (my Italics)[31].

The Russian aggression did not take place, however, the conflict being solved diplomatically. Moreover, one is to assume that even if the contrary had been likely, the Porte would not have hazarded the start of a new war with Russia, especially as she did not trust the military potential of the Swedish who would have soon ended up quitting the war, as they had 1790.

The failure to maintain Russia within the continental blockade because of the disastrous effects of the tsar's adhesion to it, in July 1807, on the Russian economy, lead the emperor of the French not to count on this power in his efforts to annihilate his strong enemy, England, anymore. He therefore decided to attack the former, hoping that her defeat would trigger that of England, as well. The consequences are well-known. From the perspective of this paper's subject it would be appropriate to mention that, despite the almost general opposition to the continuation of the war with Russia, at the beginning of the year 1812 sultan Mahmud II still believed he could recover Crimea and all the territories the Porte had lost to Russia, relying on the firm assurances one of the former ambassadors of France in Istanbul, François Horace Bastien Sebastiani, had given at the beginning of the hostilities with Russia, in 1806[32]. It was a last ray of hope, for the Porte,

[29] See Ignatius Mouradgea d'Ohsson's report of February 5, 1796, in *Europe and the Porte,* Vol. I, p. 149.

[30] See another report of his of June 3, 1796, in the *ibidem,* p. 229.

[31] *Ibidem.*

[32] *"Tout son espoir* (the sultan's – my note) *doit être dans la France, et il faut qu'il soit bien revenu de la défiance des derniers tems, s'il s'est avancé jusqu'à demander la Crimée, et tout ce a été perdu dans cette guerre et les antérieures; de la restitution desquelles l'Ambassadeur Sebastiani*

finding herself on the brink of collapse due to the repeated defeats on the battle fields with the Russians and lacking any real external support, was forced to display great moderation in the last phase of the peace parleys with Russia from the spring of 1812. It was the exact kind of 'moderation' the reis effendi, Mehmed Efendi (Küçük-Arif), was referring to in a conference he had with Nils Gustav Palin on April 7, 1812, declaring that the Porte was (with Rusia – my note) *sans vouloir profiter des circonstances et de chances qui pourront lui faire rendre la Crimée et toutes les provinces perdues dans les guerres précédantes"* (my Italics)[33]. A bitter figure of speech, since the Porte had never come accross such a chance during the war with Russia because of her military incapacity and also because France, the 'champion' of those promises, was in the actual pursuit of nothing more than the Turks' continuing the war with Russia in order to keep Russia busy in the European East until the necessary conditions of a solution of the irreducible contradictions of interests opposing Central and Eastern Europe favourable to France would be created. As a result, the Porte was force to sign the peace with Russia on May 28, 1812, on the grounds of which she not only recovered Crimea, but was also compelled to cede a new territory to Russia, this time one not far from Constantinople, *i.e.* Moldavia, situated between the Prut and the Dniester, subsequently given the name of Bessarabia by the Russians.

As to Sweden, the evolution of the international events lead her to the Russian side, ending up by signing a treaty with Russia and entering the sixth anti-French coalition, constituted in 1812, fighting, from that year on, against France. In the given circumstances, the Swedish diplomacy renounced not only the idea of co-interesting Turkey in an armed conflict between Sweden and Russia for the latter's recovery of Crimea, but, on the contrary, actively collaborated with the Russian diplomacy to determine the Porte to settle on the peace with Russia, in Bucharest. Thus ended the 'career' of a hope dear to the Ottomans, perhaps too dear to be transposed into reality, taking into account the available means and the international political circumstances at the end of the 18th century and the beginning of the following one, a century that would prove to be unfavourable for the Ottoman Empire.

---

avait flatté en effet le Sultan Selim, lors du commencement des hostilités" (my Italics) (Nils Gustav Palin's report of February 10, 1812, in *Europe and the Porte*, Vol. VII, p. 61)

[33] Nils Gustav Palin's report of April 11, 812, in the *ibidem*, p. 140.

Sfârşitul Hanatului Crimeei, de la Küçük Kaynarci la anexarea rusească: politici reformiste tardive, disoluția ordinii etatiste şi expansionism țarist

SERGEAN OSMAN

Prezentul studiu îşi propune o prezentare a contextului istoric şi a evenimentelor care au condus la anexarea Hanatului Crimeei de către Rusia. Este o analiză care se desfăşoară într-o dublă dimensiune, încercând să arate intercondiționările constante între presiunile geopolitice internaționale ale mometului şi evoluția politicii interne ale hanatului în anii precedenți anexării.

Odată cu tratatul de la Karlowitz (1699) şi cucerirea Azovului de către Petru I (1693), poziția hanatului Crimeei ca entitate politică autonomă va lua sfârşit. Combinația dintre slăbiciunea otomană şi puterea crescândă a Rusiei a dus la o schimbare în echilibrul puterilor din estul Europei. Acestă schimbare determină o reorientare a unor elemente din elita crimeeană, în sensul susținerii expansiunii Rusiei. Puterea acesteia din urmă se va consolida odată cu obținerea controlului asupra Ucrainei şi Kievului la mijlocul sec. al XVIII-lea. Cu această bază solidă, ruşii se simțeau capabili să înainteze spre sud. Există mai multe secvențe istorice semnificative care definesc acest complex de interacțiuni geopolitice regionale. Primele momente se leagă de formularea tot mai precisă a unui program expansionist al Rusiei, odată cu Petru cel Mare. Formalizând oficial victoria rusească în urma războiului cu Poarta, între 1768-1774, tratatul de la Küçük Kaynarci este văzut de către unii istorici ca fiind momentul ce inaugurează începutul oficial al decăderii otomane. La Küçük Kaynarci, Rusia dobândeşte o serie de avantaje teritoriale şi geopolitice, în dauna imperiului otoman: ocuparea regiunii Yedisan, în nordul Mării Negre, unde porturile de aici permit, pentru prima dată, un acces imediat şi rapid al Rusiei la Marea Neagră; fostul hanat al Crimeei, până atunci vasal Porții, este proclamat independent iar apoi anexat imperiului rusesc în 1783; Rusia îşi vede recunoscut dreptul de protector al creştinilor ortodocşi din imperiul otoman. De acum înainte, principala miză geopolitică pentru Rusia va deveni acapararea strâmtorilor (Bosfor, Dardanele) pentru a-şi asigura ieşirea maritimă la ceea ce se numeau „mările calde” (Mediterana, Atlantic). Acesta va fi motivul central al întregii politici expansioniste țariste față de Poartă.

În concepția rusească, controlul otoman asupra Crimeii era considerat un pericol pentru securitatea moscovită. Gurile de vărsare ale două din cele trei importante fluvii ale Rusiei (Don şi Nipru) erau localizate în interiorul Hanatului Crimeii. Foarte important este faptul că incursiunile tătare făcute în teritorii revendicate de Moscova aveau drept consecință capturarea a mii de prizonieri,

vânduți apoi ca sclavi. Era frustrant pentru un stat care se numea a Treia Romă să fie umilit de un vecin musulman, în special un stat moştenitor al tradiției mongole. Ca urmare, începînd cu a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, Ecaterina cea Mare va aplica o politică de colonizare a stepelor din sudul Rusiei[1]. Aceeaşi perioadă a secolului XVIII evidențiază schimbarea situației politice a hanatului crimean. În primele trei decenii ale secolului, s-au perindat 11 hani, care s-au dovedit incapabili de a conduce administrația crimeană internă sau de a dezvolta relațiile externe ale hanatului. Sultanii otomani revocau mult mai des hanii, mai ales la cererea clanurilor nobiliare. De altfel, clanurile nobiliare tătare au jucat un rol fundamental în istoria politică şi economică a hanatului.

STATUL CRIMEAN INDEPENDENT

Cei mai mulți dintre consilierii tarinei ei au considerat că anexarea ar fi fost una dintre cele mai înțelepte decizii, care ar fi adus multe avantaje imperiului. Succesul ei i-a dat ocazia, pe care predecesorii săi n-au avut-o; însă vor trece nouă ani de încercări de direcționare a dezvoltării interne a hanatului, până la anexarea efectivă în 1783[2].

La începutul anului 1772 se puneau bazele reconstrucției unui nou stat crimean sub conducerea dinastiei girayde şi protecția Rusiei. În noiembrie 1772, Rusia şi hanatul Sahib Giray semnează tratatul de la Karasu Bazar, în oraşul clanului Şirin. Semnatarii acestui tratat au fost locotenentul Scherbinin din partea țarinei, hanul Sahib Giray, beyi Şirin şi Mansur din partea Karaçi beys şi sub conducerea lui Can Mambet Bey, reprezentanți ai fiecărei hoarde de Nogay care acceptaseră protecția rusească. Tratatul a stabilit o „alianță şi prietenie veşnică" între noul stat independent Crimean şi Imperiul Rus. Se acorda întreaga putere administrativă hanului, care urma să fie ales „conform tradiției, fără ingerința otomanilor sau a ruşilor. Autoritatea hanului urma să se întindă asupra întregului popor Crimean, inclusiv nogaii, cerchezii şi abazii din Caucaz. Rusia nu va cere niciodată participarea crimeenilor în vreun război, iar la rândul lor, crimeenii nu vor mai ataca Rusia. Țarina promisese în numele ei şi al tuturor succesorilor săi să protejeze noul stat. Garnizoanele ruseşti vor fi menținute, totuşi, la Yenikale, Kerci şi Kilburun, ca o eventuală siguranță împotiva represaliilor otomane. Se pare că singura concesie făcută turcilor a fost cedarea Cafei[3]. Toate celelalte corespundeau obiectivelor stabilite inițial. Intreaga măsură a independenței tătare nu putea fi, însă, realizată fără ca otomanii să ratifice tratatul.

Anii dintre tratatul de la Karasu Bazar şi tratatul de la Küçük Kainarci au fost confuzi pentru negociatiorii ruşi de la palatul din Petersburg. Deşi înfrânt, Imperiul Otoman continua să exercite o mare influență asupra evenimentelor din Crimeea. Pe de altă parte, în Istanbul exista o comunitate de crimeeni exilați, în

[1] A. Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea*, Cambridge University Press, 1970, p. xi.
[2] A. Fisher, *The Crimean Tatars*, Hoover Institution Press, 1978, p. 58.
[3] *Ibidem*, p. 49-51.

continuă creştere. Mulţi din oficialii religioşi şi *mirzas* părăsiseră Cafa odată cu armata turcă înfrântă la mijlocul anului 1771[4]. La rîndul lor, ei exercitau o presiune asupra administraţiei otomane pentru a interveni în Crimeea, dar speranţa lor era fragilă şi depindea de succesul otoman. La sfârşitul anului 1773, otomanii nu mai puteau evita înfrângerea, iar soarta Crimeei va fi jucată pe câmpul de bătălie. Deşi tratatul de la Karasu Bazar oferea, din punctul de vedere al Rusiei, independenţă crimeenilor, tratatul de la Küçük Kainarci a limitat această independenţă la sfera civilă şi politică. La conferinţa de pace de la Küçük Kainarci otomanii au ştiut să evite pierderea completă a influenţei asupra Crimeei. Ei vor cere intoducerea unei clauze în tratat, prin care sultanul să păstreze suzeranitatea religioasă asupra tătarilor musulmani. Această clauză va lăsa o cale întotdeauna deschisă ingerinţei otomane. Din perspectiva rusească, tratatul părea să rezolve problema crimeană. Ambele părţi, Rusia şi Poarta, erau de accord cu crearea unui stat independent, în care hanul să fie ales de popor şi să aibă puteri autocratice. Otomanii îşi păstrau influenţa doar în chestiuni religioase şi dădeau un acord formal la alegerea unui nou han. Rusia câştiga prezenţa în fortăreţele amintite: Kilburun în vest şi Yenikale-Kerci la strâmtoarea Kerci. În plus, Rusia va anexa nordul Kubanului şi zona Terek a Caucazului, iar în acelaşi timp îşi asigura libera circulaţie în Marea Neagră, care înceta să mai fie un lac otoman. Toate aceste cîştiguri ruseşti au avut consecinţe profunde asupra Rusiei, a Imperiului otoman, a bazinului Mării Negre şi a spaţiului balcanic şi românesc, războiul constituind un moment de cotitură în evoluţia acestora. Acest moment va reprezenta şi începutul declinului Imperiului Otoman[5].

Liderii statelor interesate de expansiunea Rusiei şi problema crimeană se aşteptau ca noua politică rusă să fie de scurtă durată. Unii observatori din Europa de Vest, Imperiul otoman, Crimeea şi Rusia, au considerat că independenţa Crimeei era mai mult o formă deghizată a unei iminente anexări rusesti. Conducerea otomană nu considera oportună aşteptarea ca Rusia să impună o şi mai mare restricţie în Crimeea şi va susţine ca tătarii crimeeni să urmeze soarta celor din Kazan şi Astrahan. Franţa a sperat ca prin încurajarea sultanului pentru o confruntare armată, să limiteze expansiunea Rusiei. În acest timp, Rusia îşi consolida prezenţa la Marea Neagra, neîntâmpinând o rezistenţă solidă din partea armatei otomane, recunoscându-i-se şi dreptul de a interveni în zona Balcanică. Anglia se temea de ameninţarea poziţiei ei în Mediterana şi dezechilibrarea puterilor în sudul Europei.

Pentru tătarii crimeeni însă, nouă ani de independenţă au reprezentat o perioadă dificilă şi tumultuoasă. Nici tratatul de la Karasu Bazar, nici cel de la Küçük Kainargi nu prevedeau linii clare de reorganizare a societăţii crimeene şi un guvern stabil, pe care orice stat independent îl cere. Mai mult decât atât, faptul că

---

[4] *Ibidem*, p. 51.

[5] Despre consecinţele tratatului de la Küçük Kainarci în Stanford J Shaw, *History of Ottoman Empire and Modern Turkey*, vol I, Cambridge, 1976, p. 250; Robert Mantran, *Istoria Imperiului otoman*, Ed. All, Bucureşti, 2001, p. 229-231; Andrei Oţetea, «Contribuţie la chestiunea orientală», în *Scrieri istorice alese*, ed. Florin Constantiniu, Ştefan Papacostea, Ed. Dacia. Cluj-Napoca, 1980, p. 113-115; Mustafa Ali Mehmet, *Istoria turcilor*, Bucureşti, Editura Ştiintifică şi enciclopedică, 1976, p. 288-290.

Rusia şi Imperiul otoman aveau un cuvânt de spus în problema crimeană, a îngreunat situaţia. Ecaterina nu dorea ca fructele victoriei să fie risipite în Crimeea şi va cere conducerii crimeene să fie fidelă spiritului tratatelor, care cereau „prietenie" între guverne. Otomanii, la rândul lor, se aflau într-o situaţie inextricabilă; nu mai puteau pretinde decât autoritatea religioasă asupra Crimeei, pentru că pierduseră orice control politic asupra teritoriului. În cele din urmă, din cauza faptului că tătarii nu vor găsi un lider capabil să formeze o societate stabilă, care să continue tradiţiile crimeene şi musulmane şi în acelaşi timp să ducă o politică administrativă independentă, Crimeea va ajunge să fie inevitabil anexată.

Independenţa crimeană poate fi împărţită în trei secvenţe istorice semnificative: 1) primii doi ani, 1774-1776, timp în care elita crimeană a încercat să determine măsura reală a independenţei hanatului, în condiţiile în care ambii „protectori" încercau să-şi exercite influenţa. 2) 1776-1778, când protejatul Rusiei, Şahin Giray va prelua conducerea hanatului cu ajutorul Ecaterinei. 3) 1778-1783, când Şahin va dezmembra sistemul instituţional crimean tradiţional, eşuând în înlocuirea lui cu un altul mai fiabil.

În 1774, după victoria rusă şi tratatul de la Küçük Kainarci, liderii crimeeni erau dezorientaţi şi demoralizaţi. Ambele tratate cereau reorganizarea societăţii şi a conducerii crimeene, după linii care nu respectau tradiţiile lor. Sahib Giray, protejatul otoman, refuză să accepte tratatul semnat în 1774 şi încearcă o rezistanţă militară împotriva ruşilor lângă Azov, dar Devlet Giray IV, hanul predecesor lui, cucereşte Cafa şi reuşeşte să reocupe tronul în 1775. Acesta urmărea obţinerea recunoaşterii din partea sultanului şi sprijinul său. El va cere în scris Porţii dreptul ereditar al tronului. Evident că sultanul refuză, pentru că nu dorea să piardă orice drept la învestitura hanului. Dar odată instalat la tron, Devlet îl eliberează pe reprezentatul rus în Crimeea, Veselittskii, iar Ecaterina este de acord cu ideea eredităţii tronului, cu speranţa că Şahin va prelua în acest fel conducerea. De altfel, ţarina va continua colaborarea cu favoritul ei, Şahin Giray. Va permite lui Devlet să conducă hanatul până când Şahin va câştiga suficient suport pentru a recâştiga tronul. Din nefericire pentru Devlet, va comite aceleaşi greşeli ca şi predecesorii săi, nereuşind să impună un sistem administrativ viabil şi nici să-şi apropie clanurile nobiliare sau să câştige sprijinul Nogailor din nordul peninsulei. In 1775, Devlet va trimite o delegaţie de 16 mirza la Istanbul pentru a cere anularea tratatului şi acceptarea vasalităţii hanatului încă o dată. Dispora crimeeană spera în sprijinul otoman şi încerca să influenţeze decizia sultanului Abdul Hamid I. Dar sultanul era conştient că forţele militare otomane erau prea slabe, iar o înfrângere ar însemna colapsul total al imperiului[6].

Temătoare că Devlet va reuşi totuşi să creeze o administraţie viabilă, Ecaterina se va folosi de experienţa cu hoardele Nogai pentru a-l ajuta pe Şahin să recâştige tronul, însă o revoltă condusă de cazacul Pugacev împotriva autocraţiei ţarinei va limita serios abilitatea ei de a acţiona cu drepturi depline în Crimeea. Ca urmare, ea va numi ca han al Nogailor din Kuban pe Şahin, cu Can Mambet Bey în

[6] Idem, *Russian Annexation*, p. 62-64; Boris Nolde, *La formation de l'Empire Russe*, Institut d'Etudes Slaves, Paris, 1952, vol. II, p. 123-125.

aparatul administrativ, întrucât „hanul Crimean şi tătarii crimeeni, în ciuda libertăţii promise de ea, intenţionau să rămână vasali ai Porţii”[7]. În decursul anului 1775 Rusia va încerca să convingă Poarta să nege orice sprijin către Devlet; în acelaşi timp se pregăteau concentrari de forţe militare pe linia Perekopului, sub conducerea generalului Prozorovskii. Cu problemele cu care se confrunta în relaţiile cu liderii clanurilor Mansur şi Şirin, pe care îi acuza de sprijinul lui Şahin Giray, Devlet va rezista mai puţin de un an. Principalul sprijin al lui Devlet venea din partea unui lider otoman din Anatolia, Haci Ali Aga, care va trimite o mică armată în sprijinul acestuia. Dar se va dovedi insufficient; Devlet nu avea nici o sursă sigură de venit şi nu beneficia de suportul financiar al predecesorilor săi. După înfrângerea revoltei lui Pugacev la jumătatea anului 1775, Ecaterina putea conduce problema crimeană cu şi mai multă forţă. In noiembrie 1776 ea ordonă o nouă invazie în Crimeea (după cea din 1771, când a cucerit Gözleve, Bahçesaray şi Cafa) şi va cuceri Perekopul, pregătind astfel conducerea lui Şahin. Cu ajutorul triburilor Nogai, Şahin a traversat strâmtoarea Kerci şi pregătea intrarea în Bahçesaray. Lipsit de sprijinul necesar, Devlet abdică şi se refugiază în capital otomană, unde va primi o rezidenţă şi o rentă până la sfârşitul vieţii. Generalul Prozorovskii raporta la St. Petersburg: „urcarea lui Şahin la tron a adus unitate, stabilitate şi pace acestei ţări[8]”. Dar otomanii erau conştienţi de realităţile situaţiei. Sultanul a recunoscut că Şahin este doar o unealtă în mâna ruşilor, al căror obiectiv este să obţină Crimeea[9].

A doua perioadă a independenţei crimeene este caracterizată în mare măsură de prezenţa la conducerea hanatului a protejatului ţarinei, Şahin Giray. Acesta preia frâiele puterii în aprilie 1777. După prima domnie foarte scurtă de jumătate de an, Şahin experimentează o insurecţie la care participau toate elementele societăţii crimeene, nemulţumite de schimbările radicale propuse de han în sistemul administrativ, mişcare susţinută într-o oarecare măsură şi de Poarta otomană. Sahin Giray preia puterea în aprilie 1777. După şase luni de conducere va asista la o revoltă a populaţiei crimeenne în faţa reformelor propuse de acesta. Fară îndoială că Poarta Otomană a avut o parte de responsabilitate în instigarea acestei revolte interne. Sahin urmărea aplicarea unor reforme şi proiecte menite să schimbe sistemul administrativ al statului Crimean. Sub presiunea Rusiei liderii clanurilor aleg un nou han, Sahib Giray II. Acesta avea drept Kalga pe Şahin Giray, care în anii următori va deveni primul partizan al Rusiei în Crimeea. În afară de faptul că bunicul său Devlet Giray III a condus statul Crimean între 1716-1717, nu se cunosc prea multe despre Sahin Giray înainte de alegerea sa. Încă din timpul când deţinea titlul de Kalga a realizat că hanii nu posedau suficientă autoritate pentru a guverna efectiv. În timpul deţinerii titlului de Kalga va efectua o misiune la St Petersburg, cu consecinţe multiple. Pe de o parte, va atrage atenţia împărătesei Ecaterina cea Mare, care într-o scrisoare către Voltaire spunea că Şahin este „cel mai gentil tătar pe care l-am vazut vreodată; este foarte talentat, frumos şi scrie poezii. Vrea să vadă şi să cunoască tot”[10]. În timpul audienţei oficiale, Ecaterina i-a permis să stea

[7] A. Fisher, *The Crimean Tatars*, p. 61.
[8] *Ibidem*, p. 62.
[9] Ismail Uzuncarşili, *Osmanli Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, Vol. 4, p. 441.
[10] A. Fisher, *Russian Annexation*, p. 45.

alături de ea, în timp ce toți ceilalți erau obligați la ținuta solemnă. Această admirație va subiectiva mult părerile Ecaterinei despre numeroasele eşecuri administrative ale prințului tătar. Pe de altă parte, misiunea la Petersburg i-a permis lui Şahin să sesizeze cauzele slăbiciunii administrației crimeene. Acestea se traduceau în dependența instituției hanatului de deciziile clanurilor nobiliare atunci când intenționa ridicarea unei armate; cea mai mare parte din veniturile hanului depindea de generozitatea sultanului otoman, iar odată relațiile înăsprite cu Poarta, hanul n-a mai beneficiat de sumele mari necesare oferirii de daruri clanurilor nobiliare pentru a le obține suportul. În privința posesiunilor funciare, majoritatea pământurilor se găsea în mâinile clanurilor nobiliare şi ale ulemalelor. Totuşi, câteva întrebări legate de Crimeea rămâneau fără răspuns. Nu exista nici un sistem care să definească metoda prin care urma să fie ales hanul şi retragerea lui din funcție; nici o procedură de punere în practică a autorității hanului. Tratatul prevedea doar o schemă simplistă a organizării administrative. In alți termeni, nu existau premisele unui stat peren.

REFORMELE LUI ŞAHIN GIRAY

Şahin a realizat că foştii hani nu dispuneau de suficientă autoritate pentru a guverna efectiv. In timpul sejurului său la St Petersburg a observat puterea de care dispunea țarina şi a înțeles motivele slabei puteri administrative a hanului. In cazul ridicării unei armate, hanul fusese tot timpul subordonat voinței clanurilor nobiliare. Cea mai mare parte a veniturilor lui depindea de generozitatea sultanului otoman, iar odată îndeplinit rolul Crimeei într-o relație trilaterală, hanul nu mai beneficia de mari sume de bani, de care avea nevoie pentru a susține grupurile nobiliare de care depindea. Cea mai mare parte din pământurile crimeene era în mâna clanurilor şi a ulemalelor. În condițiile acestor limite administrative, care l-ar fi impiedicat să-şi îndeplinească proiectele, Şahin a întreprins o serie de reforme menite să întărească rolul hanului în conducerea efactivă a hanatului, precum şi desfăşurarea unei politici externe independente[11].

Reforma guvernamentală

Cea mai serioasă problemă şi prima pe care Şahin Giray a abordat-o a fost poziția hanului în sistemul guvernamental crimean. Impresionat de autocrația Ecaterinei, Şahin a încercat să introducă acelaşi sistem în Crimeea. El a crezut că aceasta ar cere eliminarea „alegerii" hanului şi crearea unui „divan" cu rol de consiliu desemnat. În acelaşi timp se urmărea limitarea independenței *bey*-lor. În viziunea tratatului de la Küçük Kainarci „alegerea" hanului se făcea de către „popor"; numai că poporul însemna de fapt aristocrația laică sau religioasă. Dar acum otomanii nu mai aveau posibilitatea de a participa la alegerea hanului şi erau limitați la un acord de rutină al alegerii acestuia. Astfel, nobilii şi ulemalele vor

[11] *Idem*, *The Russian Annexation*, p. 82.

deține o putere chiar mai mare decât cea dinainte de război. Alegerea hanului se făcea de către reprezentanții celor din urmă, din marea familie a Girayzilor. În opinia lui Şahin Giray, privilegiile de care beneficiau nobilii şi ulemalele creea o situație instabilă şi o slăbiciune inerentă a statutului hanului. Chiar şi Devlet Giray, predecesorul său, asupra cărui înțelepciune şi perspicacitate nu se putea pune mare preț, recunoştea că procesul de alegere a hanului era principala verigă slabă a autorității hanului. El va încerca să convingă Poarta şi Imperiul Rus să accepte principiul ereditar al tronului, dar puternica rezistență a clanurilor şi iminenta ridicare pe tron a protejatului țarinei, va împiedica adoptarea acestei schimbări[12]. La scurt timp după instalarea la tron, Şahin Giray a dorit să continue ceea ce Devlet Giray începuse. El va încerca să instituționalizeze conceptul de ereditare al hanatului. Jurământul de fidelitate făcut de bei, mirzas şi aga față de Şahin Giray includea garanția moştenirii ereditare a tronului. Articolul 2 din cadrul jurământului stipula următoarele: „având în vedere că, pe viitor, alegerea hanului va cauza fără îndoială discuții şi neînțelegeri între noi, dorim ca hanul în exercițiu să aleagă dintre sultanii săi pe cel care va moşteni tronul”[13]. Aşadar nu era o preluare automată de către un moştenitor, dar exista totuşi posibilitatea alegerii succesorului prin desemnarea unui sultan, care să ocupe locul de *Kalga* (eventual moştenitor). Este posibil ca nu toți nobilii, care pe timpul lui Devlet au refuzat această cerere, să fi semnat acelaşi jurământ în timpul lui Şahin Giray. Din nefericire, Şahin nu va avea vremea sau dreptul individual de a desemna un Kalga în timpul primei domnii. El va inştiința reprezentanții ruşi (Alexander Prozorovskii şi Piotr Alexandrevitch Roumiantsev) de conținutului noului jurământ de fidelitate. Aparent, Prozorovskii nu ştia de precedentele încercări ale lui Devlet Giray în acest sens şi de acordul garantat al Rusiei cu privire la această propunere. Generalul rus işi va exprima surprinderea față de tentativa ostentativă a lui Şahin de a încălca tratatul. El va dezaproba energic actul, pe care-l considera ca fiind o încălcare a intereselor Rusiei. Rumiantsev a replicat că acest acord reprezenta politica Ecaterinei de aproximativ un an, de support a instituției hanului. Ecaterina dorea o conducere centrală solidă şi un suveran puternic pentru a crea un regim stabil la frontiera de sud a Rusiei[14].

În timpul domniei lui Devlet, divanul nu s-a întrunit în plen; Devlet Giray întrunea consiliul doar cu câțiva din consilierii apropiați. Această instituție includea reprezentanți ai administrației centrale, ai clanurilor şi ai ulemalelor, toți în poziții ex officio. Până la instalarea la tron a lui Şahin Giray, divanul nu fusese niciodată o creație a hanului şi nu fusese un centru de susținere a politicilor lui. Noul han va reda divanului rolul în administrația centrală, dar va desemna reprezentanți a doar două dintre cele mai puternice clanuri crimeene: Şirin şi Mansur, care susținuseră candidatura sa la tron. Nici instituțiile religioase, nici reprezentanții altor clanuri nu vor primi locuri în divan. Şahin dorea o administrație centrală puternică, care să reprezinte un suport pentru conducerea hanatului. Acesta alege lideri ai

[12]A. Fisher, *The Russian Annexation*, p. 83.
[13]*Ibidem*, p. 84.
[14] *Ibidem*.

administrației religioase, care urma să fie separată de administrația laică, dintre acele câteva ulemale care nu se opuseseră ridicării lui la tron. In mod semnificativ, el va refuza să recunoască suveranitatea religioasă a Imperiului Otoman în Crimeea. Se pare că a organizat o întâlnire cu noii müftü, kadiasker şi kadis din Akmeçet şi Karasu Bazar şi i-ar fi întrebat: 1) „Poate cineva să devină han fără să fie numit de sultanul otoman? 2) are cineva dreptul de a se ridica împotriva armatei otomane? 3) are cineva dreptul de a cere ajutorul Imperiului rus împotriva sultanului otoman?”. Ulemalele au răspuns afirmativ la toate întrebările, la care fostele ulemale n-ar fi fost avut acelaşi răspuns, în special la întrebarea care îi punea în opoziție cu Califul (sultanul). Cu aceste reforme, Şahin spera că nu va mai experimenta vreo opoziție în cadrul administrației centrale. Hanul va păstra împărțirea provinciilor administrative. Provinciile erau constituite din *beylicuri*, fiecare sub autoritatea unui bey semi-independent, beylicuri care reprezentau fiecare stăpînirea unui clan nobiliar. Şahin Giray le-a denumit *kadilicuri*. Kadilicul reprezenta un raport politic între suveran şi un oficial administrativ, în timp ce beyul avea mai multă independență decât suveranul însuşi[15]. Clanul Şirin controla Karasu Bazar, clanul Mansur, Akmeçet, iar autoritatea hanului acoperea Bahçesaray şi Cafa. Fără îndoială că fără acordul beyilor, aceste reforme ar fi rămas neîmplinite.

Noul han considera că vechiul palat regal de la Bahçesaray nu mai era pe placul său şi decide construirea unui nou palat în nordul oraşului, într-o poziție uşor de apărat. Fusese foarte impresionat de palatul Tsarkoe Selo de la St. Petersburg şi l-a întrebat pe Prozorovskii dacă administrația rusă ar fi de acord să trimită câțiva meşteri care cunoşteau bine „arhitectura occidentală”[16]. Acesta va fi unul dintre cele mai costisitoare proiecte de la începutul primei domnii. Combinarea acestor reforme politice, crearea unei instituții guvernamentale crimeene, reprezentând exclusiv interesele hanului, înlăturarea clanurilor din administrația locală şi construirea unui nou palat cu influențe occidentale, aveau ca scop conturarea imaginii unei conduceri autocratice şi puternice. Daca toate acestea erau îndeplinite, Şahin era convins că ar putea transforma Hanatul într-un stat independent, capabil să reziste între cele două mari puteri frontaliere.

Reforma militară

Cea de a doua reforma majoră[17] pe care a planificat-o Şahin a fost completa renovare a sistemului militar din Crimea. În timpul predecesorilor săi, Hanul depindea complet de bunavointa clanurilor pentru a-i furniza trupe militare pentru a ridica armata. Deşi propria sa gardă era formată din ieniceri otomani, comandantul lor era *ordu ağasi* turc din Cafa si se supunea ordinelor de la Istanbul, nu celor de la Bahcesaray. Aceşti ieniceri erau mai degrabă folosiți pentru a înlătura hanii de la

[15] A. Fisher, *The Crimean Tatars*, p. 63.
[16] *Idem*, p. 63.
[17] Idem, *The Russian Annexation*, p. 86.

putere sau pentru a-i tine sub control, decât pentru a-i proteja de elementele ostile din Crimea.

Garda de elită de *beşlis* a lui Şahin reprezenta nucleul unei noi armate crimeene de tip vestic. In ciuda faptului ca primii beşliş au avut performanțe lamentabile împotriva lui *ordu agasi* din Taman, Şahin nu s-a lasat descurajat. Odată o hotărâre luată, nu renunța cu uşurință la ea şi deja hotărâse să aibă propria sa gardă. În dorința de a fi un han aristocrat, avea nevoie de o armata stabila care sa nu se supuna deciziei altor puteri din stat. El va propune lui Prozorovskii formarea unei armate stabile de 20 000 de oameni, care să includă 1000 de *beşliş* şi 2000 de *sekbans* (garda personală a trupelor din vechime modelată după ieniceri). Prozorovskii a considerat această idee ridicolă, întrucât visteria lui Şahin nu dispunea de o rezervă suficientă pentru plata soldelor regulate pentru un numar atât de mare de oameni. Pe vremea aceea existau foarte putini ofițeri de carieră în Crimea. O armata de 20 000 de oameni nu putea să apere noul stat nici împotriva Rusiei, nici împotriva otomanilor. Mai mult decât atât, Rusia promisese deja lui Şahin şi guvernului său protectie absolută. Dar, din motive bine întemeiate, Şahin nu avea încredere în nobili să-i ofere susținere neconditionată pentru regimul său şi va continua formarea unei armate stabile. Cu ajutorul a 800 de *beşlis*, care se aflau deja în serviciul său, a înrolat în masă cateva mii de tineri din Crimea. Intenția sa era să ia cate un soldat de la fiecare cinci case. Acestea, la rândul lor, trebuiau să aprovizioneze soldatul cu arme şi cai. El va cere soldaților să poarte uniforma militară de inspirație occidentală, care era probabil furnizată de armata rusă care încă ocupa Crimeea şi a început să-i instruiasca după modelul unităților din garda rusă, pe care le observase în timpul instructajului. A încercat astfel să-si organizeze trupele după modelul rusesc, în unitati de mii, sute, cincizeci, etc. de soldati, avand ca ofiteri *sotniks* şi *tysiachnyes*. De fapt, în realitate, aceasta era organizarea militară turcească tradițională, dar, datorită faptului că armatele crimeene nu mai folosiseră această organizare, cel putin din 1600, se presupune că Şahin a preluat-o de la ruşi, care, la rândul lor, au adoptat-o de la tătarii mongoli. Faptul ca Şahin folosea termeni ruseşti susține aceasta teorie. Conform unui observator contemporan, noul han a început sa planifice construirea unei fabrici de praf de puşcă si a unei turnatorii langă Bahcesaray[18]. Pentru crimeeni, aspectul cel mai şocant al acestei reforme militare a fost amplasarea crimeenilor creştini alături de musulmani în noile unitați stabile. Faptul ca îi forța pe musulmani să poarte «haine păgane» urma sa le dea exilaților crimeeni din Istanbul motive serioase de nemultumire, deşi 20 de ani mai târziu, însuşi sultanul otoman Selim III urma să încerce să-şi construiasca propria armată pe baza modelelelor vestice, în momentul inaugurării procesului de modernizare numit *nizam-i cedit* (noua ordine).

Reforma economică

Pentru musulmanii crimeeni, o reformă perturbatoare a fost reorganizarea proprietății pământurilor şi a sistemul de taxe propuse de Şahin[19]. Prima sa acțiune

[18] Uzuncarşılı, Osmanlı Tarihi, IV, I, p. 447.

[19] A. Fisher, *The Russian Annexation*, p. 88.

în reforma teritorială a constat în acapararea ţinuturilor vakif, care aparţineau instituţiilor religioase şi se aflau sub controlul ulemalelor şi să le redistribuie ţăranilor care le lucrau. Ţinuturile care aparţineau ulemalelor nu erau de neglijat, deoarece la momentul respectiv erau peste 1400 de moschei în Crimeea şi fiecare avea propriile terenuri, care permiteau întreţinerea acestora. Şahin a secularizat, de asemenea, pământurile aflate anterior sub dominaţie otomană. Acestea includeau kadilikurile din Mangop, Sudak şi Cafa, pentru a constitui noul caimacamlic din Cafa. De remarcat este faptul că Şahin a instituit o taxă graduală, care a fost impusă în mod egal toturor crimeenilor. Predecesorii lui nu primeau nici un venit de la multi crimeeni care erau vasalii beilor si mirzilor. Aceştia isi plateau taxele către stăpanii lor si fiecare nobil încerca sa obtină cat mai multe venituri. Creştinii şi karaiţii[20] trebuiau, de asemenea, să plătească aceste taxe. Noua taxă a lui Şahin urma să fie aplicată pe trei nivele: 48, 24 sau 12 miksali de argint (echivalentul a şapte ruble şi 20 de copeici, 3 ruble şi 60 de copeci şi 1 rublă şi o 80 de copeici) şi impusă în funcţie de venitul fiecăruia. Unul din rabinii karaim a redat bucuria cu care credincioşi săi au aceptat acest nou sistem de impozite. „Înainte de Şahin nu a mai existat vreun sistem sau o lege în domeniul financiar”[21]. Şahin nu a luat nici o măsură specială pentru sprijinirea mirza-lor, care se presupune că aplicau la rândul lor, impozite propriilor vasali. De la *mirzas*, statul urma să primească pe lângă impozitul în bani, tradiţionala zeciuială din rodul pămînturilor lor. Pământurile care aparţineau nobililor, care s-au refugiat în Imperiu, au fost secularizate şi au fost adăugate visteriei lui Şahin. Însă din cauza faptului că Şahin nu a moştenit un sistem civil birocratic administrativ de mari dimensiuni, acesta fost obligat să aplice impozitele pe agricultură ca mijloc de a aduna acest venit. In 1777 a vândut zonele impozitabile din Orkapisi, Gözleve şi Cafa unui negustor creştin, numit Mavroeni, pentru suma de 215 000 de ruble. Există îndoieli că Mavroeni şi-a putut recupera această mare investiţie, deoarece în octombrie a izbucnit razboiul civil în Crimeea. Şahin avea în vedere baterea unor noi monezi cu numele său şi a cerut Rusiei să-i ofere materia primă necesară. De asemenea i-a solicitat lui Prozorovskii sume mari de bani pentru a-şi plăti ofiţerii, până ce propril său venit s-ar fi acumulat în visterie. Hanul a încercat să dezvolte comertul dintre Crimeea şi Rusia, începând cu o comandă de 15 000 de oi. A promis plata lor la colectarea banilor. În acelaşi timp, a cerut Rusiei să scutească transportul mărfurilor de taxele vamale. La scurt timp, dependenţa sa financiară faţă de Rusia a devenit evidentă.

Toleranţa noului han faţă de minorităţile non musulmane a dat naştere la suspiciuni că el insuşi ar fi fost creştin. Prin egalizarea impozitelor, prin tratamentul nediferenţiat al creştinilor în cadrul armatei, prin eliberarea prizonierilor ruşi fără cauţiune şi în special prin neconfiscarea pământurilor mânăstirilor, aşa cum a făcut cu cele ale ulemalelor, a fost văzut de musulmanii conservatori ca încălcând toate legile Islamului. În plus, Şahin va da permisiunea arhiepiscopului Ignatiie să construiască o nouă biserică de piatră cu fonduri crimeene.

[20] Minoritate iudaică ce utiliza o limbă turcă cu influenţe ebraice.

[21] A. Fisher, *op. cit*, p. 89.

Relațiile externe

Nu în ultimul rând, Şahin urmărea să consolideze poziția Crimeei în planul afacerilor şi relațiilor internaționale[22]. Şi-a dat seama, probabil chiar mai bine decat ruşii, că limitele teritoriale ale Crimeei asa cum fuseseră stabilite la Küçük Kainargı făceau imposibilă independența statului său. Pe langă aceasta, multe din teritoriile care aparținuseră odată Hanatului Crimeei fuseseră date otomanilor în 1774. Acestea includeau zone din Kuban şi acele ținuturi care fuseseră locuite anterior de Nogay în Basarabia şi între fluviile Bug şi Nipru. Şahin se considera moştenitorul întregii măreții a Ginghiziei originale şi nu acceptă o domnie asupra unui teritoriu fărâmițat. Va începe prin revendicarea drepturilor legitime asupra teritoriilor. În mai 1777 va trimite delegați la Kavsan, Balta si Dubazaar, unde aceştia îi declarau suveranitatea şi îi faceau cunoscută intenția de a cere taxe. Otomanii vor reacționa violent împotriva acestei invazii a drepturilor lor teritoriale şi în următorii trei ani vor trece de la aceptarea pasivă a lui Sahin la o opoziție activă.

Relațiile noului han cu partenerii ruşi au fost precare de la început. Ecaterina se aşteptase ca Şahin să-i rămână recunoscător pentru ajutorul din partea ei şi să-i accepte sfatul cand i-l va oferi. Aceasta a privit relațiile cu crimeenii ca fiind neoficiale şi a acționat în consecință. A considerat că ocupația rusă a celor « trei mici forturi » din Crimeea îndreptățeau Rusia să le folosească dupa cum găsea de cuviință. De partea lui, Şahin se considera independent din punct de vedere politic nu numai față de otomani, ci si față de Rusia. Aceste interpretări conflictuale ale relațiilor dintre Crimeea si Rusia vor determina curând înrăutățirea situatiei.

În 1775, Alexii Orlov, comandantul şef al flotei ruseşti va reveni din campania din arhipelagul grecesc şi va aduce cu sine câțiva creştini din Balcani, care i se alăturaseră flotei împotriva otomanilor. A cerut Ecaterinei şi va primi permisiunea de a coloniza aceşti creştini, în cea mai mare parte greci, în noile forturi ruseşti din Cafa şi Yenicale din Crimeea. Acestora li s-au acordat mari privilegii[23], cum ar fi scutirea de impozit (*podat*) pe 30 de ani, permisiunea de a-şi alege proprii ofițeri civili şi de a avea propriul arhiepiscop grec, care îi însoțise; puteau, de asemenea, să-şi aducă lucrători pentru propriile pământuri din oricare din provincille otomano-balcanice (ruşii îşi insuşiseră pământurile de lângă forturile lor ca proprietăți legale). Aceste două forturi erau considerate ca făcând parte din gubernia Azov, iar locuitorii acesteia erau considerați cetățeni ruşi. De-a lungul anului 1776 aceşti greci s-au stabilit treptat în sectorul rus din Crimeea. Ruşii au dat tuturor aceşti noi colonişti numele de *Albantsi*, indiferent de originea lor. Este puțin probabil ca vreunul dintre ei să fi fost albanez, deoarece majoritatea albanezilor erau musulmani; dar aceşti oameni şi-au păstrat numele zeci de ani. La începutul anului 1777 numărul lor a ajuns la 1200 şi guvernarea rusă a trebuit să cheltuiască 130 000 de ruble pentru întreținerea lor. Aceştia nu erau colonişti obişnuiți, ci erau considerați forțe militare. Cazarmele ofițerilor *Albanskoe voisko* costau 33 700 de ruble în 1776. Se pare că Şahin Giray nu a ştiut de existența

[22] A. Fisher, *The Russian Annexation*, p. 89-90.

[23] James Stuart, *An Ethno historical Dictionary of the Russian and Soviet Empires*, Heinemann Educational Books, 1994, p. 28.

acestor colonişti greci; totuşi relațiile sale cu Rusia n-au mai fost atât de strânse ca înainte de urcarea sa la tron. Prozorovskii şi-a exprimat permanent frustrarea, deoarece nu şi-a putut exercita influența asupra hanului pentru a încetini reformele: „i-am spus hanului că scopul meu era să am grija de interesele tării mele, nu de ale lui”[24]. Cand Prozorovskii a refuzat mai multe din cererile financiare ale lui Şahin, acesta şi-a arătat nemulțumirea, dar a continuat să spere naiv în susținerea necondiționata a Ecaterinei în încercarile sale de a-şi civiliza poporul. Dar țarina ştia prea bine că astfel de reforme, necesitau o puternică putere executivă, de care lui Şahin nu dispunea. În ciuda sprijinului rusesc, Şahin nu ar fi avut mijloacele de a-şi duce planurile la îndeplinire.

REVOLTA CRIMEANĂ ÎMPOTRIVA LUI ŞAHIN

Deşi fără suportul clanurilor nobiliare, Şahin începuse implementarea reformelor. În toamna anului 1777 a anunțat insituirea unui nou regim de taxe, un nou sistem de recrutare forțată a tinerilor în armată şi numirea noilor oficiali în oraşele crimeene. Liderii clanurilor Mansur şi Şirin s-au declarat profund nemulțumiți de implicațiile reformelor hanului şi, în consecință, nu susțineau un regim care-i priva de puterea instituțională de care se bucuraseră anterior. Două măsuri luate către sfârşitul anului 1777 vor declanşa revolta crimeeană. Întâi greşeala majoră a hanului de a reconsidera relațiile tradiționale cu comunitățile non-musulmane. Şahin nu se bucura de popularitate în rândul nici unei comunități crimeene, cu excepția celei non-musulmane. Cele două comunități non-musulmane, creştinii şi evreii, se bucurau de independență juridică şi local-administrativă încă din sec al XV-lea dar erau privite de tătari ca fiind inferioare din punct de vedere juridic. De altfel, erau complet separate în cadrul oraşelor. Cu toate diferențele, musulmanii şi non-musulmanii coexistau fără rivalități interreligioase, întâlnite în statele creştine[25].

Şahin nu a recunoscut beneficiul mutual al separării juridice dintre cele două comunități şi va încerca să le supună aceloraşi legi. Urma să acorde egalitate de „cetățenie” tuturor crimeenilor. In privința taxelor şi a serviciului militar nu mai exista nici o diferență legală între cele două comunități religioase. Mai mult decât atât, din punctul de vedere al musulmanilor, Şahin încerca să schimbe câteva din fundamentele sistemului legal musulman, prin introducerea obiceiurilor legale ale infidelilor. Revolta crimeenilor îl va lua prin surprindere pe Şahin, însă Ecaterina era pregătită. Un conflict armat între Albantsi şi tătarii crimeeni, la Yenikale, a declanşat revolta, care se va răspândi în celelalte părți ale Crimeei. Hanul va trimite o armată de 3000 de soldați, dar aceştia se vor alătura rebelilor. Vizirul hanului, Abdul Aga, va încerca reconcilierea locuitorilor Bahcesarayului, dar nu va reuşi şi se va retrage împreună cu hanul la Yenikale, sub protecția rusă. Revolta se va întinde şi în Kuban, unde Nogaii vor urma exemplul tătarilor din peninsulă.

---

[24] A. Fisher, The Russian Annexation, p. 92.

[25] Idem, *The Crimean Tatars*, p. 64.

Considerând că Şahin a încălcat tratatul de la Küçük Kainargi, prin ingerința în sfera religioasă (confiscarea pământurilor ulemalelor, încălcarea şeriatului, legile pentru non-musulmani), otomanii vor lua în serios cursul evenimentelor din Crimeea şi vor trimite o armată de aproximativ 7000 de oameni şi câteva corăbii militare sub conducerea unui fost han, Selim Giray[26]. Replica rusească nu a întârziat şi, în februarie 1778, o armată rusă se va alătura Albantsilor la Yenikale şi împreună cu Şahin vor devasta oraşele aflate în revoltă. Distrugerile provocate la Akmecet, Eski Kirim şi Cafa vor fi mai mari decât acelea în urma invaziei din 1770-1772. Potrivit unei mărturii contemporane, în timpul atacului asupra Cafei, un regiment sub comanda generalului Balmen a incendiat oraşul şi a măcelărit toți crimeenii întâlniți. În momentul sosirii flotei otomane, ruşii aveau situația sub control, nedând nici o şansă sprijinirii rebelilor. Şahin va prelua puterea în 1778 când revolta era complet reprimată şi armata rusă de partea sa. Ecaterina încă avea dorința de a-l sprijini ca lider, care ar putea face reală independența crimeană[27].

CONTINUAREA REFORMELOR LUI ŞAHIN GIRAY

În timpul celei de-a doua domnii (1778-1783), Şahin a avut timpul necesar aplicării reformelor, dar proiectele sale vor fi mult îngreunate de inexplicabila decizie a Ecaterinei de a strămuta comunitatea de creştini[28] din Crimeea, singurul segment de populație care ii susținea planurile reformatoare. Aceştia vor fi stămutați de-a lungul tărmului nordic al Mării de Azov; ei jucaseră un rol foarte important în economia crimeană, mare parte din comerțul intern şi extern aflându-se în mâinile lor. Pierderea lor va fi esențială pentru echilibrul economic, care nu va mai fi recuperat nici după anexarea la Imperiul rus.

Pentru a-şi duce la îndeplinire planurile îndrăznețe legate de recuperarea teritoriilor aflate în posesie otomană, visând la un imperiu al Marii Negre, Şahin trebuia să-şi reconsolideze autoritatea în Crimeea. Konstantinov, unul din reprezentanții țarinei în Crimeea, a încercat să-i convinga pe crimeeni de sprijinul lui Şahin până la atingerea obictivelor. Rumiantsev, unul din mareşalii armatei ruse, l-a îndemnat să folosească numele hanului în toate afacerile cu mirzas şi ofițerii şi să le reamintească faptul că „loialitatea şi devotamentul lor față de Şahin sunt imperative pentru binele țării"[29]. In iunie 1779, Konstantinov a organizat o întrunire oficiala cu Şahin. A fost un adevarat spectacol la care au asistat peste trei sute de oficialități de la curte şi ofițeri ruşi. Cu toate acestea, Şahin a întâmpinat dificultătți în a-şi atrage susținerea crimeenilor. Prima lovitură pe care a primit-o a fost plecarea supuşilor creştini, a doua fiind înlăturarea majorității trupelor ruseşti care ocupaseră Crimeea de la sfârşitul anului 1779, ca urmare a Convenției de la

[26] Idem, *The Russian Annexation*, p. 93.

[27] A. Fisher, *The Crimean Tatars*, p. 66.

[28] Despre exodul creştin : B. Nolde, *op. cit*., vol 2, p. 140-152; A. Fisher*, Russian Annexation*, p. 100-105.

[29] Ibidem, p. 116.

Aynali Kavak. Convenția prevedea retragerea trupelor rusești din Crimeea şi retrocedarea către otomani a teritoriului din jurul Oceakovului. În schimb, sultanul otman recunoştea dreptul Rusiei de a interveni în chestiunile politice crimeene şi era de acord cu numirea unui han potrivit intereselor Rusiei.

În ciuda eşecurilor întâmpinate în debutul aplicării reformelor şi conştient că ajutorul Ecaterinei nu va mai fi ca la început, Sahin îşi continuă planurile de modernizare socială, pe care le începuse în 1777. A încercat din nou sa creeze o armată pe baza modelului rusesc. La sfârşitul anului 1778 a strâns peste 1 000 de nogay din Kuban şi a reinstaurat garda personală de beşlis. Deoarece armele pe care le primise de la ruşi au fost acaparate de rebeli, în 1780 va încerca să achiziționeze mai multe arme de la un furnizor polonez, contele Vincenti Potocki, care fusese membru al Confederatiei din Bar şi care îi furnizase armament hanului crimeean in 1769. Potocki a oferit serviciile sale lui Şahin şi i-a promis că va organiza un regiment militar stabil format din exilați polonezi şi austrieci. Veselitskii, care i-a succedat lui Konstantinov ca rezident rus la începutul anului 1780, a fost de acord cu achiziționarea armelor, dar nu şi cu angajarea mercenarilor, mai ales din Polonia. In condițiile unei livrarări încete, cele treizeci de tunuri si mortiere sosind abia in iulie 1781, Şahin a trebuit sa se multumească cu cei 1000 de beslis şi să renunțe la planurile sale de a creea o armată stabilă de 20 000 de oameni.

Şahin nu se putea baza pe fragilul suport al tătarilor, iar cercul de consilieri devenise şi mai restrâns decât a intenționat el în 1777. La întrunirile curții doar un număr redus de tătari reprezentau populația în probleme politice. Vreme de o scurtă perioadă de trei ani, Şahin s-a bucurat de o relativă acalmie în peninsulă. Dar în 1781, revoltele interne[30] s-au declanşat datorită neacceptării continuei influențe ruseşti la curtea hanului. Fragilul sistem construit de Şahin începea să se destrame. La toate acestea se adăugau problemele financiare ale hanatului. Acestea s-au acutizat în urma razboiului civil, care a afectat foarte grav economia crimeeană. Deşi ruşii au contribuit adesea cu sume mari de bani la visteria acestuia (100 000 de ruble în februarie 1778), Şahin nu a fost niciodată capabil sa implementeze o metodă sistematizată pentru colectarea impozitelor. Avea puțini administratori stabili şi nu a găsit nici unul dispus sa achiziționeze drepturile pentru impozite. De-a lungul anului 1778 le-a scris Ecaterinei şi lui Rumiantsev în numele „societății crimeene" cerându-le ajutor financiar pentru că țara sa a suferit mari pierderi datorită razboiului civil, pirderii sclavilor si exodului crestinilor. Venitul propus pentru administratia lui Sahin pe anul 1778 a urcat la echivalentul sumei de 345 000 de ruble. El se astepta să primeasca 215 000 din impozitele pe agricultură. Se presupune ca Mavroeni nu era dispus să repete nebunia din anul anterior. Spera sa strangă 24 000 din impozitul pe alcool, 14 000 din cel pe tutun, 1 500 din vânzarea pământurilor din jurul oraşului Kerch către ruşi, 31 000 din impozitul pe vite şi 36 000 din impozitul pe grâne. Bugetul cheltuielilor pentru administrație sa se ridica la 140 000 de ruble, incluzând 9 000 pentru vizir, 2 400 pentru muftiu si kadiasker, 9 000 pentru Kalga Bahti Giray. Caimacamul din Taman primea

[30] A. Fisher, *The Crimean Tatars*, p. 67.

3 000 de ruble. Restul cheltuielilor hanului erau destinate intreținerii curții. Haremul său costa 30 000 de ruble. La rândul lor, crimeenii se plângeau de pierderile în masă pe care le suferiseră cirezile de vite în timpul iernii. Acei puțini crimeeni care au fost destul de norocoşi să-şi mute cirezile la nord de Orkapisi le descriau acum ca fiind „răvăşite şi neglijate". Ecaterina i-a poruncit lui Rumiantsev sa-i acorde lui Sahin 50 000 de ruble pentru nevoile personale şi încă 50 000 „pentru frații săi şi alți bei, *mirzas*, şefi de hoardă care îi erau loiali acestuia". Deşi se presupunea că acest ajutor financiar va acoperi taxele vamale pentru nişte bunuri ruseşti care erau în tranzit în Crimeea, Rumiantsev i-a explicat clar lui Şahin că în acest mod Ecaterina intenționa să compenseze pierderea creştinilor şi a vitelor care muriseră în timpul iernii. Țarina nu vroia sa le dea otomanilor nici un motiv de nemulțumire în privința intervenției Rusiei în afacerile interne ale Crimeei[31].

În ciuda faptului ca nu ar fi putut să-şi mentină autoritatea în Crimeea fără susținerea Rusiei, Şahin a continuat să se considere un autocrat şi a refuzat să-i trateze pe ruşi ca fiind superiorii săi. A neglijat în mod repetat sfaturile lui Prozorovskii, Konstantinov şi Veselitskii în ceea ce priveste aspirațiile sale teritoriale şi reformele interne. Incidentul cu negustorul rus Prokofii Khokhlov[32] va înrăutăți şi mai mult aceste relații. Ruşii se simțeau îndreptățiți să practice negotul liber in Crimeea datorită subvențiilor generoase pe care le făceau guvernului lui Şahin. Dar hanul, ca „autocrat", se simtea de asemenea îndreptățit să strângă impozitele şi taxele vamale de la negustorii ruşi care locuiau în Crimeea. Când negustorul Khokhlov a refuzat să-i plătească un impozit mare lui Şahin în martie 1779, acesta a fost arestat. Veselitskii a sugerat că ar putea acorda circumstanțe atenuante sumei de peste 100 000 de ruble pe care Şahin i-o datora lui Khokhlov, în schimbul eliberării acestuia. Dar, Khokhlov a fost condamnat la un an si cincisprezece zile de închisoare, condamnarea fiind suspendată atunci cand Khokhlov a revizuit condițiile înțelegerii încheiate[33].

Comerțul veritabil, pe langă atențiile pe care ruşii le acordau protejatului lor, a scăzut dramatic începând din 1776. Atunci exporturile ruseşti se ridicau la 370 000 de ruble, iar în 1780 scăzuseră la 130 000. Importurile au crescut uşor de la 87 000 la 105 000 de ruble. La sfârşitul anului 1779, ruşii au încercat să înființeze o zonă comercială de-a lungul fluviul Ei din *gubernia* Azov, unde crimeenii şi ruşii puteau să practice comerțul liber. Acțiunea s-a dovedit a fi un eşec deoarece nici Şahin nici comandantul rus al guberniei nu vroiau să renunțe la colectarea impozitelor. Şahin a încetinit şi mai mult desfăşurarea comerțului cu ordinul comercial ca nici un ban să nu poata părăsi teritoriul Crimeei, adică toate bunurile comercializate de negustori stăini trebuiau plătite cu alte bunuri care erau solicitate pe piață.

Dupa plecarea creştinilor, planurile lui Şahin privind continuarea construirii noului său palat, baterea unor monede crimeene şi celelalte proiecte de occidentalizare au început să se clatine. A început să cultive relații mai apropiate cu

---

[31] Idem, *The Russian Annexation*, p. 118.

[32] Ibidem, p. 119.

[33] A. Fisher, *The Russian Annexation*, p. 118.

supuşii evrei *karaim* şi a avut o nouă tentativă de a emite monedă proprie. Rabinul Karaim a consemnat că dupa plecarea creştinilor evreii erau singurii reprezentanţi ai unei provincii locuite. „Hanul ne-a spus ca vom fi tratati bine, şi că nici unul dintre supuşii săi nu era la fel de loial ca evreii karaimi”[34]. Şahin va investi într-o matriţă de la un exilat polonez numit Dering, dar nu a fost deloc mulţumit de calitatea maşiniilor, care necesitau multe reparaţii înainte de a fi folosite. In cele din urmă Şahin va bate peste 90 000 de monede care îi purtau numele. Un kuruş era echivalentul unei ruble. Hanul înştiinţează Poarta că va accepta toţi creştinii care doreau să vină în Crimeea ca profesionişti în diverse domenii.

Cu toate acestea, a doua domnie a lui Şahin va fi considerată ca un eşec total. Pierderea a două surse de sprijin importante domniei, eşecul în formarea unei armate solide, singurul support fiind din partea nogailor, dependenţa cvasi-totală de finanţările din partea Rusiei au reprezentat tot atâtea obstacole şi limitări în formarea unui stat solid şi independent. Aspiraţiile lui Şahin pentru mai multe teritorii, în special pentru cele de peste fluviul Kuban, urmau să constituie cauza următoarei şi in acelaşi timp, ultimei sale căderi de la putere.

REPRIMAREA REVOLTEI INTERNE

Ecaterina nu avea intenţia de a-şi retrage suportul faţă de Şahin, pentru care continua să aibă o afecţiune aparte. Primele ei ordine către Veselitskii (reprezentantul rus în hanatul Crimeei), care îl acompaniase pe han în drumul său spre Crimeea, au fost să-l încurajeze şi să-l asigure că „Majestatea Sa continuă să-i acorde sprijin şi protecţie”. Mai mult decât confirmarea sprijinului, Veselitskii trebuia să-i dea şi o sumă de 50 000 de ruble de aur şi să-l înştiinţeze că zvonurile privind retrocedarea cetăţilor Kilburun, Kerci şi Yenikale către Poartă, erau nefondate[35].

Anul 1781 aduce cu sine germenii revoltei interne crimeene. Pe fondul nemulţumirii crescânde a comunităţilor în privinţa ingerinţei tot mai profunde a Rusiei la curtea hanului, se va declanşa revolta, care va avea un final oarecum aşteptat de toţi participanţii operaţiunii. Primii revoltaţi au fost Nogaii Yedisan, care-l vor „alege” pe Murat Giray drept lider, evident, fără aprobarea Bahçesarayului. Sub conducerea acestuia, Nogaii Yedisan s-au mutat către sudul fluviului Kuban. Cîteva luni mai târziu, nogaii Cambuluk şi Yediçkul au refuzat primirea reprezentanţilor hanului şi s-au declarat în afara oricărei autorităţi ruse. La începutul lui aprilie 1782 o parte din armata lui Şahin s-a ridicat împotriva generalilor şi se va alătura forţelor rebele în Taman. Curând, fraţii lui Şahin, Arslan şi Bahadir, împreună cu restul elitei crimeene vor organiza un complot împotriva hanului. Până la jumătatea anului 1782 revolta impotriva hanului s-a întins în toată peninsula. Revolta împotriva lui Şahin şi a ruşilor a continuat să crească în intensitate în lunile iunie şi iulie ale anului 1782. Veselitskii va scrie reprezentantului rus la Istanbul, Yakov Bulgakov, că „depravaţii de crimeeni nu

[34] *Ibidem*, p. 120.
[35] B. Nolde, *op. cit*., vol. 2, p. 177.

apreciază valoarea independenței lor..., după plecarea trupelor noastre, le-a încolțit în inimi dorința de revoltă împotriva hanului, şi nemaivăzând trupele noastre au crezut ca hanul va rămâne fără sprijinul nostru”[36]. Motivele revoltei reies din corespondența dintre Veselitski şi „comunitatea crimeană”. Clanul Şirin, deşi primise jumătate din locurile Divanului lui Şahin, era nemulțumit din pricina refuzului hanului ca Divanul să participe la trasarea politicilor hanatului. Inutil de adăugat faptul că Şirinii nu au fost suporteri ai reformei financiare a lui Şahin. Un confident armean al reprezentantului Rusiei în Crimeea a avansat ideea că Şirinii ar fi la originea revoltei împotriva hanului, deşi faptele arată că revoltele au început în regiunea Kubanului, regiune ocupată de cazaci. Tătarii crimeeni au prezentat lui Şahin o listă de revendicări, aşa cum făcuseră anterior şi ulemalele, dar pe care hanul le ignorase. „Poporul” era nemulțumit ca hanul petrecea mult mai mult timp la Cafa decât în capitala crimeeană, Bahçesaray; pe de altă parte, Şahin nu se dovedise un bun musulman: confiscase veniturile care aparţineau moscheilor de 300 de ani, obligase armata să studieze tacticile militare într-o limbă „infidelă”, iar tinerii să studieze cu profesori „infideli”; devalorizase moneda crimeeană, impunând baterea uneia noi.

Reînscăunarea lui Şahin după această revoltă era copia reintrării lui în 1778. Mai întâi, conducerea rusă a trimis note liderilor rebelilor, pledând pentru acțiuni bine planificate, urmate de o invazie totală. Veselitski scrie ulemalelor şi liderilor importanți ai comunității crimeene, spunându-le că au acționat împotriva preceptelor coranice. Existența noii armate a lui Şahin a explicat-o prin necesitatea eradicării problemei recrutării forțate şi celei a beşlis-ilor[37]. Consecința firească a lipsei de reacție în urma acestor încercări pacifiste de a restabili ordinea, a fost ordonarea avansării trupelor ruseşti în Crimeea. Ecaterina cea Mare va încredința conducerea campaniei de anexare lui Potemkin, care era unul dintre cei mai mari susținători ai „soluției finale în chestiunea Crimeei”. Împărăteasa scria lui Potemkin la 3 august 1782: „este clar că acest sfat şi alte măsuri pacifiste nu sunt suficiente pentru a aduce pacea în Crimeea şi a suprima revolta crimeană împotriva suveranului lor legal Şahin Giray... deja am vazut că rebelii... au avut curajul de a numi un alt han, Bahadir Giray. Am hotarât să folosim toată forța militară împotriva lor. Trupele nostre vor intra imediat în Crimeea, vor zdrobi rebelii şi vor reinstala pe Şahin Giray ca han legal”[38].

Având în vedere că până în luna august rebelii controlau întreaga peninsulă crimeană împreună cu Kubanul, Şahin va fi mutat de la Kerci la fortăreața Petrovski în nordul Mării de Azov. El urma să se întoarcă în Crimeea în compania armatei lui Potemkin. Până la sfârşitul lunii octombrie, Rusia cucerise integral Crimeea. Generalul de Balmen, care se făcuse cunoscut cu ocazia campaniei de la Cafa cu cîțiva ani în urmă, va intra prin partea de nord, ocupând fără rezistență Orkapisi şi va avansa către Bahçesaray. Potemkin şi Şahin vor veni cu vaporul către Cafa, unde se vor alătura regimentelor din Kerci, sub conducerea generalului

[36] A. Fisher, *The Russian Annexation*, p. 128.
[37] *Ibidem*, p. 129.
[38] Cevdet Tarihi, II, p. 61-62; apud Ibidem.

Borzov. Bahadir Giray împreună cu susținătorii lui, se vor alătura forțelor otomane, peste râul Kuban. Unul din beii clanului Mansur a asigurat comandantul rus din Kerci că Şahin are sprijinul lor şi că este recunoscut drept han legal. Locuitorii oraşului Karasu Bazar au promis fidelitate față de hanul lor. Dar aceste expresii de fidelitate nu mai provocau mare satisfacție în tabăra hanului, Şahin şi susținătorii lui ştiind bine că o supunere forțată era una nesigură.

Țarina hotărăşte înlocuirea lui Veselitski cu Lashkarev, ca reprezentant al ei la Bahçesaray. Lashkarev avusese o remarcabilă carieră ca diplomat rus în Imperiul Otoman şi fusese consul la Sinope. Potrivit biografului său, Lashkarev vorbea fluent limbile care i-ar fi putut folosi în Crimeea: turca, turca crimeană, greacă, armeniană şi georgiană. În acest fel, el nu avea nevoie, ca predecesorii săi de un interpret şi ar fi avut mai multă influență asupra populației locale. Ecaterina îl va păstra în funcție până în februarie 1783. În opinia țarinei şi a lui Potemkin, revolta fusese instigată de Poartă. Dar ambasadorul rus la Istanbul, care nu era deloc un turcofil, raportase că otomanii nu avuseseră nici o contribuție la instigarea revoltei sau susținerea ei. Când emisarii lui Bahadir Giray au venit la Istanbul pentru a obține investitura lui, Poarta a deliberat îndelung în cadrul Divanului înainte de acceptarea acesteia. Autoritățile otomane primeau rapoarte contradictorii asupra celor petrecute în Crimeea, drept consecință, răspunsurile lor erau destul de neclare. Unul din rapoarte prezenta convingerea crimeenilor că Poarta deja încredințase Crimeea Imperiului rus. Un alt raport susținea că dintr-o dată atacurile ruseşti deveniseră mult mai puțin intense, iar singurul obiectiv ar fi fost schimbarea suveranului. Un altul descria capturarea lui Şahin Giray de către cerchezi, care-l ascunseseră îm munții Kuban. Acelaşi raport povesteşte despre o epidemie de ciumă care decimase armata rusă[39]. Poarta primea informații cum că existau 50 000 de soldați ruşi în Crimeea şi că Şahin ar fi abdicat şi fusese numit han al Fazan-ei în Caucaz, în încercarea de a cuceri o parte din Persia pentru Rusia şi, în consecință, Ecaterina numise un alt han în Crimeea. Cu acest gen de informații contradictorii, este de înțeles reacția otomanilor, care a fost una confuză. Pe lângă aceasta, comunitatatea crimeană exilată la Istanbul, devenea din ce în ce mai critică față de pasivitatea otomanilor în politica crimeană. Crimeeni considerau că Rusia se săturase de tătari şi decisese să nu mai intervină în politica lor internă. În acelaşi timp, Poarta era copleşită de marele număr de exilați în imperiu. Potemkin raporta că unii crimeeni, încercând să scape de avansul trupelor ruseşti, se îndreptau spre Istanbul şi Anatolia. Bahadir Giray soseşte la rândul lui şi este imediat trimis într-un ciftlik în Tefurdağ. Cu toate acestea, Poarta nu avea intenția de a declara război Imperiului rus, care avea libertatea de a acționa în teritoriul crimean.

ŞAHIN PIERDE SUPORTUL ECATERINEI

În condițiile în care Şahin nu mai conta pe sprijinul Rusiei pentru hanatul său, va organiza împreună cu armata de *beşlis,* care-i rămăsese fidelă, reprimarea

[39] A. Fisher, *The Russian Annexation*, p. 131.

elementelor crimeene care erau împotriva sa, cu şi mai multă cruzime decât în 1778. Lashkarev avertiza că atrocităţile hanului ar putea provoca noi revolte. Nemulţumirea ţarinei la aflarea „politicilor" aplicate de han, a fost de aşteptat. „Generozitatea şi amabilitatea noastră nu s-a aplicat doar hanului, ci poporui crimean întreg; (el) trebuie să oprească tratamentele crude aplicate poporului şi să nu mai dea motive unor noi revolte[40]". Unul din generalii hanului, Iakov Rudzevich, care-l acompaniase la Bahçesaray, a încercat să-l convingă, dar fără folos. Se ajunsese la limita în care Potemkin se pregătea de o eventuală anexare a Crimeei. Prin intermediul lui Ruzdevich, Potemkin se convinsese de existenţa unor elemente crimeene, care nu se opuneau ideii anexării. În noiembrie 1782, Ruzdevich discutase acest subiect cu câţiva membrii ai clanului Şirin. Conform raportului său către Potemkin, Ruzdevich prezentase avantajele nemăsurate ale poporului crimean în cazul unei anexări la Rusia. Dădea drept exemplu situaţia tătarilor din Kazan şi a tuturor musulmanilor care intraseră de bună voie în Imperiu şi care se bucurau de avantajele subordonării împărătesei. Reprezentanţii clanului Şirin au răspuns că musulmanii crimeeni ar fi fericiţi să fie luaţi sub protecţia Ecaterinei. Dar în mod firesc, ar fi vrut ca opinia lor în această chestiune, să fie ţinută secretă. Ruzdevich îşi încheie raportul spunând că înlăturarea lui Şahin Giray este absolut necesară[41].

Acţiunile lui Şahin nu puteau rămâne fără ecou în reacţiile protectoarei sale. În iulie 1782 Ecaterina cea Mare îşi exprima nemulţumirea privind chestuinea crimeeană, care necesita din ce în ce mai multe forţe armate şi cheltuieli financiare. În încercarea de a creea un stat fiabil şi „independent" crimean, ţarina investise mai mult de 7 milioane de ruble şi numeroase trupe ruseşti. O consecinţă firească va fi enumerarea câtorva situaţii care vor putea decide anexarea peninsulei: „voinţa noastră va fi în favoarea aproprierii peninsulei dacă: hanul moare sau inamicii lui reuşesc să-l înlăture de la putere (deja reuşiseră în două rânduri); dacă conducerea lui devine nesigură (aşa fusese din 1777); daca hanul trădează protectoratul sau manifestă infidelitate faţă de Imperiul Rus; dacă hanul s-ar opune posesiunii ruseşti asupra Aktiar-ului (Sevastopol); daca Poarta nu ar fi de acord cu principala cerere a Rusiei privind Crimeea (Poarta fusese de acord cu aproape toate cererile Rusiei după pacea din 1774); dacă Poarta ar trimite trupe în Crimeea sau Kuban, sau ar trimite flotă în Marea Neagră (nu exista tratat sau acord care să prevină această acţiune); dacă Imperiul Habsburgic ar ocupa teritorii în principatele danubiene[42]. În toate aceste situaţii, Rusia era forţată să răspundă prin anexarea Crimeei. Dar dintre toate aceste posibilităţi, prima, privind lipsa de autoritate a hanului, era cea mai probabilă în lumina primilor ani de conducere. Interesant este faptul că Rusia a cerut ca minim cîştig, în schimbul imenselor cheltuieli, doar controlul asupra Aktiarului.

De la tratatul de la Küçük Kainarci, ruşii au încercat să câştige accesul la Marea Neagră de pe Nipru. Dar primiseră doar fortăreaţa de la Kilburun, care se

[40]*Ibidem*, p. 133.

[41]Dubrovin, *Prisodinenie*, IV, p. 931-2 (Ruzdevich către Potemkin), apud A. Fisher, p. 133.

[42] M.S. Anderson, „The Great Powers and The Russian Annexation of the Crimea 1783-1784", în *The Slavonic and East European Review,* XXXVII (1958), p. 22.

dovedise a fi „inutilizabilă” din cauza barierelor de nisip. În 1775, Ecaterina va ordona construirea unui port la gurile Niprului, dar acest plan nu a reuşit. Deşi aşezarea Kersonului se dezvoltase considerabil, devenind până în 1782 un important centru al comerţului din zonă, portul său nu era suficient pentru a menţine flota rusească la Marea Neagră. Veselitski sublinia faptul că portul se închidea pe timpul iernilor din cauza blocurilor mari de gheaţă. În schimb, el recomanda Aktiarul (Sevastopol) ca fiind cea mai bună locaţie pentru noua flotă. Încă din 1773, un geograf rus subliniase importanţa portului Aktiar, spunând că ar fi cel mai bun port natural de pe coasta de nord a Mării Negre, iar în 1780-1782 Rumiantsev şi Prozorovskii construiseră aici fortificaţii permanente. Din acea vreme Rusia începuse să aibă controlul efectiv asupra portului. În 1783 va deveni baza noii flote ruseşti şi va fi numit Sevastopol[43].

ANEXAREA CRIMEEI

Potemkin se reîntoarce la St. Petersburg în martie 1783 cu intenţia de a o convinge pe Ecaterina să faca ultimul pas în procesul de anexare a peninsulei la marele Imperiu Rus. De această dată încercarea se va dovedi a fi reuşită. Cel mai probabil, veştile sale că unele elemente crimeene nu s-ar opune acestei acţiuni au accelerat decizia ţarinei. Procesul de anexare a debutat practic odată cu cea de-a doua domnie a lui Şahin în 1778. Deşi ţarina a retras trupele ruseşti în 1779, elemente militare au rămas în continuare în cetăţile principale: Kerci, Yenikale, Kilburun, Kizikerman (la nord de Orkapisi). Hanul primea cea mai mare parte a veniturilor din Rusia, întreţinea relaţii strânse cu ambasadorul rus, Prozorovskii şi cu rezidenţii ruşi, de altfel, ambasadorul rus era purtătorul său de cuvînt la Istanbul. Când Ecaterina a emis proclamaţia de anexare la 8 aprilie 1783, nu mai era o surpriză nici pentru turci, nici pentru crimeeni[44]. Ecaterina a justificat anexarea, subliniind faptul că Rusia nu primise câştigul meritat în urma războiului ruso-turc 1768-1774. „În timpul ultimului război cu Poarta, când forţa şi victoriile armatei noastre ne-ar fi dat dreptul de a avea Crimeea în folosul nostru, am dorit să creăm un stat indepemdent pentru crimeeni. În urma „refuzului” acestora din urmă, Rusia s-a simţit pe de-a-ntregul justificată să anexeze peninsula pentru a pune capăt chestiunii. Ordinele ţarinei către Potemkin, care se ocupa cu această „misiune”, consistau doar în „postarea unor mesaje în punctele importante ale peninsulei, prin care crimeeni erau anunţaţi că deveniseră locuitori ai Imperiului Rus”. Restul rescriptului se referea la măsuri de prevenire a unei posibile declaraţii de război din partea Porţii. Dacă un astfel de atac ar fi avut loc, Potemkin era pregătit să ocupe Oceakovul, care era ca un spin în coasta Rusiei. Ecaterina a recunoscut că unul din consilierii săi, Alexader Bezborodko, avusese dreptate când acesta îi prezentase numeroase argumente în favoarea anexării. Acesta considera că toate problemele crimeene erau provocate de turcii „perfizi”. În notele jurnalului său apar opinii

[43] A. Fisher, *The Russian Annexation*, p. 135.
[44] B. Nolde, *op. cit*, vol. II, p. 164.

subiective asupra poziției Porții în raport cu tratatul de la Küçük Kainargi: „de la intrarea în vigoare a tratatului, Poarta nu a respectat stipulațiile tratatului, primul obiectiv al Porții a fost să saboteze independența Crimeei; hanul legal, Sahip Giray a fost exilat şi înlocuit cu Devlet Giray; otomanii refuzau să părăsească cetatea Taman. Au avut numeroase tentative de a instiga rebeliuni împotriva hanului legitim, Şahin Giray. Toate aceste eforturi nu ne-au determinat să declarăm război Porții... singura noastră dorință era de a aduce pacea în Crimeea... iar în final am fost obligați, de către turci, să anexăm peninsula"[45].

Evident că nimic din toate acestea nu era probat, adevărata opoziție față de cererile tratatului nu se regăsea la Istanbul, ci chiar în interiorul Crimeei. Politicile reformiste ale hanului, influențate şi controlate direct de Rusia, au lăsat un spațiu foarte restrâns de acțiune a elitei crimeene, care fie s-a retras în opoziție, fie a părăsit peninsula. Independența Crimeei în toată această perioadă a fost decât o aparență păstrată de armata rusă, o perioadă de tranziție între suzeranitatea otomană şi cea rusă.

Acceptarea anexării

Multe dintre puterile europene – şi chiar Ecaterina – au crezut că anexarea Crimeei va determina otomanii să declare război Rusiei încă o dată. Anexarea a fost considerată de marile puteri, în special Franța, ca fiind o amenințare majoră a intereselor lor. Impresia generală era că Rusia nu mai avea nici un obstacol în calea expansiunii şi în intențiile ei de a împărți Imperiul Otoman. Situația diplomatică din Europa, presiunea constantă din Caucaz, erau de natură să convingă otomanii să accepte anexarea ca singură posibilitate a cursului faptelor[46].

În ciuda opoziției declarate în fața anexării ruseşti, nici o putere europeană nu a ajutat Poarta să i se opună. Franța şi Marea Britanie nu doreau implicarea într-un război inutil, iar guvernul francez nu a dorit să se opună activ politicii ruseşti de unul singur. Austria nu era încântată de apariția Rusiei în apele Mării Negre, dar împăratul Joseph II nu ar fi violat alianța din 1781 cu Ecaterina privind chestiunea poloneză. Diplomații francezi au încercat să convingă Rusia să accepte ceva mai puțin decât anexarea Crimeei şi a Kubanului, dar fără folos. În octombrie 1783, Vergennes, reprezentatul Franței la Poartă a făcut presiune asupra otomanilor pentru a recunoaşte „faptele împlinite"[47]. Ulterior otomanii află despre sucessele ruseşti în Caucaz. În estul Georgiei, regele Erekle a cerut şi i s-a acordat protecție din partea Rusiei, în 1783, împotriva rivalilor locali şi a Imperiului Otoman. Temându-se de un posibil război cu Rusia, încă aliată cu Austria şi acum şi cu Georgia, conducerea otomană convoacă Divanul în octombrie 1783 pentru a discuta opțiunile rămase disponibile. Marele vizir Halil Hamid Paşa nu era deloc în favoarea tolerării agresiunii ruseşti, considerând că imperiul era capabil s-o prevină. Totuşi, era realist şi pe deplin conştient de slăbiciunea militară şi

[45] A. Fisher, *The Russian Annexation*, p. 136.
[46] M.S. Anderson, *The Great Powers*, p. 17-19.
[47] Ibidem, p. 19-38.

diplomatică a Porții în fața Rusiei, şi de la începutul discuțiilor în Divan a susținut ideea compromisului în sensul conformării cerințelor Rusiei. În anul 1782 el inițiase o serie de reforme importante în sistemul militar şi acordase o mare atenție întării cetăților de la frontiere: Ozi (Oceakov) şi Soğucak. Pentru că nu a reuşit să-şi ducă la îndeplinire reformele începute, a continuat să sugereze conducerii otomane să continue reforma armatei prin o mai bună aprovizionare pentru a putea face față unei confruntări cu Rusia şi o eventuală recâştigare a Crimeei[48].

Opoziția față de marele vizir Hamid Paşa a fost condusă de amiralul Gazi Hasan Paşa. Probabil mult mai conştient decât alții, acesta a înțeles că apropierea Crimeei şi avansul la Marea Neagră reprezentau o reconfigurare a hărții geopolitice a zonei. Aceste acțiuni vor avea ca efect transformarea Imperiului Otoman într-o entitate geopolitică, care nu mai putea recăpăta pozițiile anterioare.. El va cere Porții să protesteze în fața acțiunilor Rusiei şi să se pregătească de război. „Acceptarea anexării Crimeei va aduce sfârşitul Imperiului Otoman"[49]. Îndemnurile ambasadorului francez în favoarea compromisului şi amenințarea unei acțiuni concertate a Rusiei şi Austriei în cazul declanşării unui conflict cu Poarta vor determina Divanul să recunoască anexarea Crimeei.

O convenție va fi semnată la Ayanli Kavak la 9 ianuarie 1784, prin care se reafirma tratatul de la Küçük Kainarci cu excepția acelor articole care prevedeau independența Crimeei, care vor fi eliminate. În acest fel, anexarea era completă din toate punctele de vedere. Ceea ce rămânea de făcut, era reorganizarea statului crimean într-o provincie rusească şi rusificarea crimeenilor.

The End of the Crimean Khanate, from Küçük Kaynarci to the Russian Annexation: tardy reformist policies, dissolution of the statist order and tsarist expansion

Abstract

The annexation of Crimea represented a major event in the history of Russia, of the Ottoman Empire and on an international economic-political plan, becoming an element that anticipated the future "Oriental affair", a report of power between a European political system that assumes a hegemonic role at international level and an Ottoman system blocked in a tradition-based governance and which delayed assuming the modernist mutations. At the same time, it marked the beginning of the accession of the Russian Empire and its interference in the Ottoman, Balkan and Middle East affairs, announcing England and France were no longer the only European powers to have stepped in the logics of colonial expansion. Further on, the main geopolitical stake of Russia would become the acquiring of the straits (Bosporus and Dardanelles) in order to ensure maritime exit to what they called the "warm seas" (the Mediterranean and the Atlantic): it is the central reason of the entire expansionist tsarist politics in relation to the Porte. Through its access to the

[48] Uzunçarşili, *Osmanli Tarihi*, IV/I, p. 490.
[49] Ibidem, p. 494.

Black Sea, Russia had already reached the Balkan territory and the Caucasus, determining the entire politics of the 19th century England and France in their attempt to prevent the Russian expansion.

Bibliografie

M.S. Anderson, „The Great Powers and The Russian Annexation of the Crimea 1783-1784", *The Slavonic and East European Review,* XXXVII, 1958.

A. Bennigsen , Chantal Lemercier Quelquejqay, *Le Khanat de Crimee dans les Archives du Musée du Palais de Topkapı*, EHESS, Paris, 1978.

A. Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea*, Cambridge University Press, 1970.

A. Fisher, *The Crimean Tatars*, Hoover Institution Press, 1978.

B.D. Grecov, A.I. Iakubovski, *Hoarda de Aur şi decăderea ei*, Editura de stat pentru literatură stiinţifică, Bucureşti, 1953.

E.L. Keenan, "Muscovy and Kazan, some introductory remarks on the patterns of steppe diplomacy", *Slavic Review*, XXVI, 4, 1967, pp.548-558.

Boris Nolde, *La formation de l'Empire Russe*, Institut d'Etudes Slaves, Paris, 1952.

Andrei Oţetea, «Contribuţie la chestiunea orientală», în *Scrieri istorice alese*, ed. Florin Constantiniu, Ştefan Papacostea, Ed. Dacia. Cluj-Napoca, 1980.

Stanford J. Shaw, *History of Ottoman Empire and Modern Turkey*, vol I, Cambridge, 1976.

Tahsin Gemil, Relaţiile Ţărilor Române cu Poarta Otomană în documente turceşti (1601-1712), Bucureşti, 1984.

James Stuart, *An Ethnohistorical Dictionary of the Russian and Soviet Empires*, Heinemann Educational Books, 1994.

Ismail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, cilt 2, 1983.

Contribuția tătarilor la înfrângerea țarului Petru I la Stănileşti (1711)

BOGDAN MIHAIL

Pentru realizarea acestui material, s-au folosit, în special, izvoare otomane (*Amintirile* lui Hasan Kürdî şi *Jurnalul* lui Ahmed bin Mahmud). Aceste izvoare, puțin cunoscute până de curând istoriografiei noastre şi chiar mai puțin, sau deloc folosite în lucrările de specialitate, ne oferă informații deosebit de valoroase, atât privind tactica de luptă a armatelor otomano-tătaro-suedezo-cazace, cât şi privind starea de spirit din cadrul acestei coaliții antiruse. S-a folosit, de asemenea, *Jurnalul* feldmareşalului B.P. Şeremetev, comandant al avangardei ruseşti, avangardă trimisă de țar pentru a împiedica trecerea Dunării de către trupele otomane.

Războiul ruso-turc din anul 1711 a stârnit şi probabil va mai stârni multe discuții, legate, nu atât de desfăşurarea operațiunilor militare, cât mai degrabă de aspecte referitoare la interpretarea acțiunilor diferiților participanți. Trebuie spus că în acest conflict nu au fost implicate numai cele două imperii, rus şi otoman, ci şi aliații lor. În acest context, trebuie remarcat faptul ca Rusia nu se putea bizui, ca aliat, decât pe trupele strânse în grabă de Dimitrie Cantemir, pe când Imperiul otoman avea la dispoziție numeroşi aliați. Dintre aceşti aliați ai Porții, cei mai eficienți au fost, fără îndoială, tătarii crimeeni, interesați direct de slabirea, pe cât posibil, a capacităților militare ale Rusiei.

Acest interes al tătarilor se datora, în primul rând, achizițiilor teritoriale facute de țarul Petru I în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea şi anume cetatea Azov şi împrejurimile sale, atât Azovul cât, mai ales, cetatea Tangarog reprezentând o amenințare permanentă pentru Hanatul Crimeei. Neliniştea Hanatului Crimean privind construirea acestor cetăți reiese, printre altele, şi dintr-un document anterior anului 1711, mai exact din anul 1703. Într-o scrisoare adresată de sultanul Mustafa II (1695-1703) țarului Petru I, se afirmă profunda îngrijorare care a cuprins „*inimile poporului (tătar) din Crimeea – care face parte dintre locuitorii de la hotarul nostru cel ocrotit de Allah aflat în apropierea acelor regiuni*"[1].

Situația politico-militară din anul 1710 era defavorabilă Rusiei din mai multe motive. În primul rând, puterile apusene nu priveau cu ochi buni expansiunea Rusiei către vest. În al doilea rând, aliații ruşilor, saxonii şi polonezii lui August II, nu erau direct interesați de un război cu Poarta. Pe de altă parte, armatele ruseşti

[1] Adrian Tertecel, *Rivalitatea ruso-otomană pentru stăpânirea bazinului Mării Negre la începutul secolului al XVIII-lea (un document otoman din anul 1703)*, în „Studii şi materiale de istorie medie", XIV, 1996, p. 151.

erau reținute în diferite regiuni: în Finlanda, pe țărmurile Mării Baltice, în Polonia, Ucraina şi la Marea Azov[2]. În acelaşi timp, otomanii beneficiau de neutralitatea Curții de la Viena, angajată, la acea vreme, în războiul de succesiune la tronul Spaniei[3].

Conform unui izvor narativ otoman (este vorba despre *„Amintirile"* lui Hassan Kürdî), declanşarea conflictului ruso-otoman a fost generată, într-o bună măsură, de legăturile țarului cu popoarele creştine din Balcani. Astfel, Petru cel Mare „a făcut înțelegere cu toți ghiaurii greci din Moldova şi Țara Românească şi de pe malurile Dunării şi de la Belgrad şi din Bosnia şi de pe țărmurile Mării Negre şi ale Mării Mediterane şi din toate insulele acesteia şi din toată Rumelia şi Anatolia"[4]. În acelaşi timp, Petru „s-a înțeles cu venețienii" pentru ca aceştia din urmă să-i atace pe otomani în Mediterana[5]. Deşi aveau motive întemeiate pentru declanşarea ostilităților cu Rusia, demnitarii otomani nu erau însă convinşi, în toamna anului 1710, că pot să şi câştige un eventual război cu statul moscovit, mai ales după victoria țarului Petru la Poltava, din 1709, împotriva Suediei.

Acelaşi izvor ne arată însă rolul decisiv jucat de hanul Crimeei Devlet Ghiray II în luarea deciziei de a declanşa război Rusiei. Acesta a convins Divanul otoman, convocat în noiembrie 1710, să declare război țarului Petru I, hanul fiind recunoscut ca cel mai bun cunoscător al realităților ruseşti.

În aceste condiții, otomanii au declanşat un război preventiv, deoarece, conform aceluiaşi izvor narativ, țarul „în anul următor era neclintit şi ferm hotărât să atace pe neaşteptate"[6]. La 20 noiembrie 1710, Imperiul otoman a declarat război Rusiei, ambasadorul țarului, P.A. Tolstoi, şi întreg personalul ambasadei ruse de la Constantinopol (aproximativ 70 de persoane) fiind întemnițat în închisoarea Edicule[7].

În acelaşi timp, otomanii l-au numit, ca domn al Moldovei, pe Dimitrie Cantemir, apropiat al hanului, acesta având ca sarcină prinderea lui Constantin Brâncoveanu, suspectat de legături cu ruşii.

„Jurnalul" realizat de secretarul vistieriei otomane, Ahmed bin Mahmud, participant la campania din anul 1711, ne oferă informații despre tactica de luptă a otomanilor din acea perioadă. Astfel, marele vizir Baltaci Mehmed paşa le explica, în câteva cuvinte, generalilor săi că, atunci când unul din statele creştine atacă Imperiul otoman, trebuie adunate cât mai multe trupe iar inamicul trebuie atacat repede şi cu hotărâre[8].

---

[2] Ion Focşeneanu, *Tratatul de la Luțk şi campania țarului Petru I în Moldova (1711)*, în „Studii privind relațiile româno-ruse", Bucureşti, Academia Republicii Populare Române. Institutul de studii româno-sovietic, 1963, p. 34.

[3] Adrian Tertecel, *Activitatea țarului Petru cel Mare în primele luni ale războiului ruso-otoman din 1710-1711. Trei documente ruseşti*, în vol. *Istorie şi diplomație în relațiile internaționale. Omagiu istoricului Tahsin Gemil*, Constanța, Editura Ovidius University Press, 2003, p. 333.

[4] Idem, *Izbucnirea războiului ruso-otoman din 170-1711 pentru stăpânirea bazinului Mării Negre (un izvor narativ otoman)*, în "Revista Istorică", V, nr. 11-12, 1994, p. 1208.

[5] *Ibidem*.

[6] *Ibidem*, p. 1209.

[7] Ion Focşeneanu, *op. cit.*, p. 34.

[8] Adrian Tertecel, *Informații noi privind campania militară otomană din 1711 în Moldova ("Jurnalul" lui Ahmed bin Mahmud)*, în „Revista Istorică", III, nr. 7-8, 1992, p. 799.

Evident că, pentru a realiza un atac rapid şi eficient, marele vizir avea în vedere cavaleria tătară, armata otomană neputând realiza acest lucru din mai multe motive. În primul rând, trupele otomane erau răspândite pe distanțe mari, ele fiind aduse din provincii îndepărtate ale Imperiului. În al doilea rând, armata otomană era mult prea numeroasă pentru ca un atac al acesteia să rămână neobservat de agenții ruşi.

Primele acțiuni militare au avut loc în februarie 1711, atunci când tătarii din Bugeac şi Crimeea au lansat atacuri asupra Ucrainei, iar armata de la Bender, comandată de regele suedez Carol XII, s-a unit cu detaşamentele conduse de regele detronat al Poloniei Stanislaw Lesczynski[9]. Informația este confirmată şi de jurnalul feldmareşalului B.P. Şeremetev. Acesta primea, pe 9 februarie 1711, o scrisoare de la general-locotenentul principele Golîțin o scrisoare în care era informat că, încă de la sfârşitul lunii ianuarie au pornit „din partea turcilor trei detaşamente mici contra păşunilor noastre, în care sunt câțiva tătari şi zaporojeni trădători şi poloni ai voievodului din Kiev”[10]

Acțiunile tătarilor în Ucraina, pe valea Donului şi Niprului, aveau ca scop, în primul rând, diminuarea surselor de aprovizionare ale armatei ruse, iar în al doilea rând dislocarea cât mai multor trupe ruseşti în acea zonă, trupe care nu ar fi putut astfel să participe la campania propriu-zisă. Acțiunea a dat rezultate, țarul organizând un front secundar în sudul Ucrainei, trupele de acolo fiind puse sub comanda mareşalului Apraxin.

Acelaşi izvor ne indică rolul deosebit de important jucat de cavaleria tătară. Tătarii slăbeau capacitatea de luptă a adversarilor Porții prin acțiuni rapide, realizate în interiorul teritoriului inamic[11].

În data de 29 aprilie 1711, feldmareşalul Şeremetev îl avertiza pe brigadierul Kropotov, trimis cu un detaşament format din 3 000 de soldați, „să te aştepți la pericol din toate părțile; unde se va întâmpla să fie campament, acesta să fie aşezat în locuri întărite, acoperind flancurile şi spatele”[12]. Acest avertisment făcea, foarte probabil, referire la pericolul reprezentat de avangarda otomană formată din cavalerie tătară, cazacă şi trupe ale regelui suedez Carol XII.

Pe data de 7 iunie, feldmareşalul Şeremetev a aflat, de la doi prizonieri tătari, că oastea tătară se adunase deja la Bender. Cei doi făceau parte dintr-un detaşament format din 200 de călăreți tătari, detaşament trimis în recunoaştere. În ziua următoare, s-a ținut un consiliu de război la care au participat, pe lângă Şeremetev, mai mulți generali din armata rusă, precum şi domnul Moldovei Dimitrie Cantemir. S-a luat hotărârea de a nu se întreprinde nimic nici în privința marşului spre Dunăre (corpul de armata comandat de feldmareşal neavând destui infanterişti), nici împotriva tătarilor adunați în Bugeac deoarece „duşmanul turc va fi în față, iar

---

[9] Ion Focşeneanu, *op. cit.*, p. 34.

[10] Constantin Şerban, *Jurnalul feldmareşalului B.P. Şeremetev despre campania de la Prut*, extras din „Relații româno-ruse în trecut”, Bucureşti, Academia Republicii Populare Române, Institutul de studii româno-sovietic, 1957, p. 5.

[11] Adrian Tertecel, *op. cit.*, p. 799.

[12] Constantin Şerban, *op. cit.*, p. 10.

tătarii în spate şi pot să ne izoleze de corpul principal şi să ne obosească trupele prin dese atacuri şi să ne ia corespondenţa (să ne taie legătura – n.tr.)”[13]. Putem deduce din aceste hotărâri ale consiliului de război că în acest fel s-a împiedicat avansarea trupelor ruse spre Dunăre, permițând astfel grosului armatei otomane sa treacă fluviul fără dificultăți.

După ce a ajuns la Dunăre, armata otomană a staționat două săptămâni la Isaccea, deoarece acolo s-a realizat joncțiunea cu trupele tătare şi cele suedeze. La 27 iunie, hanul tătarilor din Crimeea, Devlet Ghiray II (1708-1713), a sosit în tabăra otomană împreună cu armata sa[14].

Marele vizir a trimis întreaga armată tătară, în frunte cu hanul, în întâmpinarea armatei ruse. Scopul era acela ca „atacând noaptea tabăra ghiaurului cel blestemat, s-o facă una cu pământul”[15]. „*Jurnalul*” arată că încrederea marelui vizir în tătari era atât de mare încât el considera că nu va mai fi nevoie să intervină şi restul armatei otomane „înălțimii sale marele vizir să nu-i mai rămână nimic de făcut”[16].

Detaşamentului condus de fiul hanului, Mehmed Ghiray, i s-au alăturat alte două detaşamente otomane de cavalerie (în total aproximativ 4 000 de oameni), sarcina lor fiind aceea de a captura prizonieri. În acelaşi timp, Dimitrie Cantemir, după ce ridicase o tabără întărită în apropierea satului Țuțora, trebuia să îngreuneze avansarea armatei otomane până la sosirea grosului armatei ruse. Ciocnirea dintre cele două detaşamente de avangardă s-a produs la începutul lunii iulie, încercarea lui Dimitrie Cantemir de a atrage trupele otomano-tătare într-o ambuscadă dând greş. Mai mult, domnitorul Moldovei a fost nevoit să-şi abandoneze tabăra şi să se retragă spre nord.

Printre informațiile culese de la prizonieri şi trimise de hanul Crimeei marelui vizir se numără şi aceea că din armata rusă s-a desprins un corp de 12 000 de soldați. Este vorba de armata comandată de generalul Rönne, trimisă să cucerească Brăila pentru a tăia legăturile trupelor otomane cu restul Imperiului.

Neştiind în ce direcție se îndreaptă acest detaşament, marele vizir a fost extrem de precaut, luând măsuri suplimentare de întărire a taberei. Tot la începutul lunii iulie, marele vizir a aflat despre distrugerea, de către trupele tătare, a convoiului de provizii rusesc (aprox. 300 de care) şi despre locația țarului şi a armatei ruse.

În data de 19 iulie 1711, armata otomană a construit un pod peste Prut, dorind să atace trupele moldovene (în jur de 5-6 000 de soldați) aflate pe malul drept al râului. Cei care au reuşit să încercuiască tabara moldoveană au fost hanul tătar şi Çerkes Mehmed Paşa. Neavând însă sprijinul infanteriei, încercuirea nu a putut fi menținută.

Trupele moldovene s-au retras înspre tabăra rusă de la Stănileşti, fiind însă permanent hărțuite de cavaleria turco-tătară. Pe data de 20 iulie, avangarda comandată

---

[13] *Ibidem*, p. 15.

[14] Adrian Tertecel,*Un izvor otoman necunoscut istoriografiei noastre: „jurnalul” (defter) lui Ahmed bin Mahmud (secretar al visieriei otomane) privind campania militară a Înaltei Porți din anul 1711 în Moldova*, în „Caietele laboratorului de studii otomane”, nr. 2, 1993, p. 71.

[15] *Ibidem*, p. 73.

[16] *Ibidem*.

de han şi de Çerkes Mehmed Paşa a realizat încercuirea întregii armate ruse, având, de data aceasta, sprijinul infanteriei comandate de Yusuf Paşa.

Planul bătăliei de la Stănileşti, întocmit de Ahmed bin Mahmud, nu redă poziția trupelor tătare şi suedeze. Pentru tătari, explicația ar fi aceea că, cel puțin o parte dintre ei, nu au participat direct la asediul taberei ruse, ci au realizat incursiuni în zonele centrale şi nordice ale Moldovei, pentru a elimina orice posibilitate de aprovizionare a adversarilor[17]. Reuşita acestei acțiuni este dovedită de volumul mare al prăzilor de război luate de tătari din Moldova. După spusele aceluiaşi Ahmed bin Mahmud, ostaşii tătari au luat în acel an prăzi „câte n-am luat în niciun an până acum. Şi nici de la bătrânii noştri n-am auzit să se mai fi întâmplat aşa ceva"[18]. De asemenea, rolul acestor incursiuni era acela de a-l preveni pe marele vizir în eventualitatea în care ruşii ar fi primit întăriri din nord.

Trupe tătare au participat cu siguranță la atacurile repetate asupra taberei ruse, cel puțin în prima fază a bătăliei. Dovada în acest sens o constituie faptul că, la atacul general asupra taberei ruse, pregătit pentru data de 21 iulie, primul val era constituit din cavalerie, atât cea tătară cât şi turcă. De altfel, primul ordin al marelui vizir în acest sens a fost trimis hanului Devlet Ghiray II. Sosirea soliei ruse în tabăra otomană a amânat însă acest atac. După ce a ajuns şi cea de-a doua solie, marele vizir s-a sfătuit cu hanul asupra atitudinii ce trebuia luată în privința soliei ruseşti. Deşi nu a putut asista la discuții, Ahmed bin Mahmud a observat însă nemulțumirea hanului în legătură cu intenția marelui vizir de a începe negocieri cu ruşii[18bis].

Vădit nemulțumit de planurile marelui vizir în vederea încheierea păcii de la Vadul Huşilor, hanul a făcut tot posibilul pentru a împiedica încheierea acesteia, fiind conştient de oportunitatea unică de a da o lovitură extrem de dureroasă statului rus. Eforturile lui Devlet Ghiray II au fost însă zadarnice, marele vizir permițând trupelor ruseşti să se retragă din încercuire.

După încheierea ostilităților, în capitala otomană, existau însă destui adepți ai declanşării unui nou război cu Rusia, printre care se numărau regele suedez Carol XII, hanul tătar Devlet Ghiray şi ambasadorii Suediei, Poloniei şi Veneției. Alții însă, printre care şi marele vizir Baltaci Mehmed, doreau declanşarea unui război împotriva Veneției, pentru recuperarea provinciei Moreea, provincie pierdută în urma păcii de la Karlowitz[19].

Inițial, adepții războiului cu Rusia au avut câştig de cauză, după demiterea lui Baltaci Mehmed, în noiembrie 1711. Însă intervenția ambasadorilor Rusiei, Angliei şi Olandei a făcut ca hanul tătar să fie exilat în insula Chios, iar regele Suediei să fie pus sub arest la domiciliu în oraşul Edirne (Adrianopol). Un nou

[17] Idem, *Anexele "Jurnalului" lui Ahmed bin Mahmud...*, p. 210-211.

[18] Idem, *Un izvor ottoman*, p. 84.

[18bis] Surse otomane ale vremii atestă clar faptul că hanul Devlet Ghiray a insistat în fața marelui vizir de a nu rata „unica ocazie" ivită pentru stoparea agresiunii Rusiei. În acest sens, a apelat şi la susținerea regelui suedez Carol al XII-lea, aflat atunci la Bender. Marele vizir Baltaci Mehmed nu a ținut însă seama de argumentele realiste ale hanului tătar (Ismail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV, cilt, 1. bölüm, 2. baskı, Ankara, 1978, p. 83).

[19] Stanford Shaw, *History of the Ottoman Empire. Period of Gazis (1361-1806)*, New York and London, 1976, p. 231.

tratat de pace a fost semnat cu Rusia, mai întâi în 1712, la 17 aprilie, şi mai apoi la 5 iunie 1713[20].

Putem concluziona că, în derularea campaniei din anul 1711, cavaleria tătară a îndeplinit roluri multiple.

În primul rând, demnitarii tătari au convins Înalta Poartă să declanşeze conflictul cu Rusia, prin repetate plângeri către sultan, încă din primii ani ai secolului al XVIII-lea. De asemenea, hanul tătar a fost cel care a înclinat decisiv balanța în favoarea adepților războiului în cadrul Divanului otoman întrunit în anul 1710.

În al doilea rând, a constituit avangarda armatei otomane, tătarii fiind primii care au luat contact cu trupele ruso-moldovene. Cavaleria tătară a reuşit, în această primă faza a operațiunilor militare, să distrugă convoiul de provizii al armatei țarului şi să strângă informații valoroase pentru desfăşurarea, în bune condiții, a operațiunilor militare.

În al treilea rând, şi poate cel mai important, cavaleria tătară a fost cea care a închis încercuirea armatei ruse la Stănileşti, împreună cu detaşamentul de cavalerie condus de Çerkez Mehmed Paşa.

În contextul realizării încercuirii complete a armatei ruse la Stănileşti, trupele tătare s-au asigurat de faptul că țarul nu va primi întăriri din nord, ei ajungând, se pare, în nord până la Iaşi de unde au supravegheat drumurile spre Polonia.

The Tatar's Contribution to the Defeat of the Czar Peter I at Stănileşti (1711)

Abstract

During the russian-ottoman war between 1710-1711, the tatars played an importatnt role, even before the start of the main military operations. Thus, tha tatar khan convinced the ottoman Divan to declare war upon the russians, Devlet Ghiray II being recognised as the most experienced dignitary in the russian matters.

After the beginning of the main military operations, the tatar cavalry were assigned several tasks such as: they were the vanguard of the main ottoman army, the tatars being the first who took contact with the russian-moldavian troops; the tatar cavalry managed to enclose the encirclement of the russian army at Stănileşti; they also destroyed the russian supplies convoy (approximatevly 300 carts) and gathered information from prisoners. After the encirclement of the russian army, the tatars ensured that the czar would not receive help from the north, the tatar cavalry ensurig the roads toward Poland.

Also, the tatar cavalry incursions in the Ucraine in the first months of the war managed to draw considerable russian forces in the south, those troops not taking part in the main campaign.

[20] *Ibidem*.